

Henry
Kissinger

Fehér házi
éveim

III. KÖTET

ANTALL JÓZSEF
TUDÁSKÖZPONT

Budapest, 2019

A fordítás alapjául szolgáló eredeti mű *White House Years*

Copyright © 1979, Henry Kissinger

All rights reserved.

Hungarian translation © Bojtár Péter, 2019

Hungarian edition © Antall József Tudásközpont, 2019

Borítófotó © PL. Gould/Images/Getty Images

Jelen kiadvány a jogtulajdonos írásos engedélye nélkül sem részben, sem egészben
nem másolható, sem elektronikus, sem mechanikai eljárással, ideértve a fénymásolást,
számítógépes rögzítést és adatbankban való felhasználást is!

FORDÍTOTTA

Bojtár Péter

SZAKMAILAG ELLENŐRIZTE

Magyarics Tamás

SZERKESZTETTE

Martonné Horváth Ágnes

ISBN 978-615-5559-47-1Ö

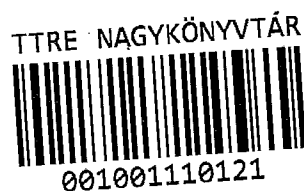
ISBN 978-615-5559-50-1

Antall József Tudásközpont
1093 Budapest, Czuczor utca 2.
www.ajtk.hu

Felelős kiadó ANTALL PÉTER
Felelős szerkesztő SZALA BOGLÁRKA
Korrektor GÁNGOLY ATTILA
Borítóterv BORSI JUDIT
Nyomdai előkészítés SOMOS PÉTER

2-68253

TARTALOMJEGYZÉK

NEGYEDIK RÉSZ	1972 – Háborúból a békébe	
24. FEJEZET	Nixon kínai útja	1237
25. FEJEZET	Hanoi elveti a kockát – A tavaszi vietnámi offenzíva	1293
26. FEJEZET	A titkos moszkvai út	1324
27. FEJEZET	Végső leszámolás – Az észak-vietnámi kikötők elaknásítása	1374
28. FEJEZET	A moszkvai csúcstalálkozó	1418
29. FEJEZET	A csúcstalálkozó utóhatásai	1486
30. FEJEZET	Szadat kiutasítja a szovjeteket	1507
31. FEJEZET	Patthelyzettől az áttörésig	1537
32. FEJEZET	A békéhez vezető rögzös út	1608
33. FEJEZET	„A béke elérhető közelségbe került”	1652
34. FEJEZET	Végre béke	1747
Jegyzetek		1755
Térképjegyzék		1765
Név- és tárgymutató		1767

NEGYEDIK RÉSZ

1972
HÁBORÚBÓL
A BÉKÉBE

Nixon kínai útja

A Haig-misszió

Nixon beiktatásának harmadik évfordulóján nyakig ültünk egy olyan esemény tervezésében, amelyről 1969-ben még csak sejteni sem lehetett, hogy egyszer valóra válhat: az Egyesült Államok elnöke hivatalos látogatást tesz Pekingbe. 1972 elején más ügyekben is előrelépést reméltünk – a Szovjetunióval fenntartott kapcsolatokban és a vietnámi háború lezárásáról folytatott tárgyalásokban –, de közvetlen figyelmünk előterében a kínai csúcstalálkozó állt.

Kína nem a fizikai ereje miatt volt fontos számunkra: Csou En-lajnak ugyanis kétségtelenül igaza volt, amikor többször is visszautasította, hogy országa szuperhatalom lenne. Már csak azért is, mert ha a KNK erősebb lett volna, feltehetően nem erőlteti kitartó elszántsággal az országaink közötti kapcsolatok javítását. Pekingnek azonban szüksége volt ránk, egyrészt hogy kitörjön addigi elszigeteltségéből, másrészt azért, hogy Amerika ellensúlyt képezzen a Kína északi határánál tornyosuló, potenciálisan halálos veszéllyel szemben. Nekünk viszont a diplomáciai mozgásterünk tágításához volt szükségünk Kínára. Elmúltak már azok a szép idők, amikor kényünk-kedvünk szerint választhattuk meg a világ ügyeibe történő beavatkozásunk pillanatát. Persze így is folyamatosan részt vettünk a globális kérdések megoldásában, de immár sem a fizikai, sem a morális fölényünk nem volt a korábbihoz fogható. Már az új hatalmi központokat is figyelembe kellett vennünk, arra törekedve, hogy egyensúlyt teremtsünk közöttük. A kínai kezdeményezés belpolitikánkat is újból a helyes perspektívába helyezte. Ennek nyomán Indokína visszakerült az őt megillető helyre: ismét egy hatalmas kontinens egyik apró félszigete lett. Az ott lezajlott dráma megkönnyítette az amerikai nép számára, hogy elviselje a fájdalmat, amely elkerülhetetlen velejárója lett délkelet-ázsiai kivonulásunknak. Ezenfelül szerte a világon kiegyensúlyozottabbá tette barátaink látásmódját is.

Az új év elején a technikai részletek kidolgozásával megbízott amerikai team szállta meg Pekinget. A csapatot helyettesem, Alexander Haig dandártábornok vezette, az ő feladata volt, hogy kordában tartsa vezetőink túlságosan szárnyaló fantáziáját. Haldeman és Nixon ugyanis a fejébe vette, hogy Kínában a gyakorlatba is átültetik a közvéleménnyel kapcsolatos bölcs nézeteiket. A beavatlanoknak soha nem lankadó kedvvel magyarázták el, hogy a nyomtatott sajtó, azaz az újságok csak elhanyagolható hatással vannak a közvéleményre, a televízió

ellenben másodpercek alatt képes megváltoztatni a közvélekedést. Ráadásul úgy érezték, hogy a napilapok újságírói sokkal jobban megkínózzák őket, mint a tévések, és a pekingi útban remek alkalmat láttak a számla kiegyenlítésére azzal, hogy a médiakontingensben sokkal több helyet tartottak fent a tévéseknek, mint az írott sajtónak. Mint később kiderült, ez a döntés hatalmas jótéteménynek bizonyult a tévécsatornák vezetői számára. Mivel a csatornák csak korlátozott óraszámban tudtak sugározni, még a teljes körű, alapos tudósításokhoz is csupán egy bizonyos számú tévériporterre és technikusra volt szükség. És miután a Fehér Ház PR-szakértői a médiakontingens szükségesnél nagyobb hányadát a tévécsatornáknak adták, azok a felsővezetők is meglehetősen nagy számban utaztak ki Kínába, akik már egy évtizede felhagytak a riportkészítéssel, miközben néhány újság egyetlen tudósítójának sem jutott hely.

A tévéközvetítés szempontjából még egy előnye volt a pekingi útnak. Kínában tizenhárom órával előrébb jártak: a délelőtti eseményekről így Amerikában az esti fő műsoridőben lehetett tudósítani, míg a kínai esti történekekről reggel élőben számolhattak be a csatornák. Ennek persze létfontosságú előfeltétele volt, hogy a házigazdánk készségesen együttműködjön velünk. Az előreküldött team kapta feladatul, hogy bemutassa az amerikai PR-tevékenység csodáit azoknak a kínai vezetőknek, akik éppen csak megúszták ép bőrrel a „kulturális forradalmat”. Az volt a szerencsénk, hogy a kínaiaknak időtálló receptjeik voltak arra, hogyan kell a hódító barbárok rohamait állni. Amint megértették, mit kér tőlük előretolt csapatunk, a „hosszú menetelés” veteránjai rögtön átlátták, milyen előnyökkel járna számukra, ha egy amerikai elnök mutatná be őket az amerikai tévében, és így nyomban szalonképessé válnának. Készségesen a magukévá tették hát Haldeman elképzelését, és az is csak átmeneti problémát okozott, hogy nem volt közvetlen televíziós vonal Pekingből az Egyesült Államokba: a megoldást egy olyan földi átjátszóállomás jelentette, amely műholdon keresztül sugározza a képeket. A Mao-féle önfenntartás elvéhez híven Kína vásárolta meg a földi átjátszóállomást, elutasítva csatornáink ajánlkozását az állomás finanszírozására és felépítésére.

Haig január eleji előzetes útja segített rendezni jó néhány problémát, amelyek abból fakadtak, hogy vezetőink rögeszméit nehezen lehetett összeegyeztetni azzal a kényelmetlen valósággal, hogy a KNK szuverén állam. A titkosszolgálat nem akarta például, hogy az elnököt kínai autókban szállítsák, a pekingi vezetők azonban attól tartottak, hogy túlságosan megterhelné a „tömegek” tűrőképességét, ha hirtelen azt látnák, hogy hatalmas amerikai limuzinokban közlekednek az utcákon. Végül arra a kompromisszumra jutottak, hogy Nixon a saját páncélozott limuzinját használja, amikor egyedül megy valahová; amikor azonban Csou En-lajjal együtt utaznak, akkor a miniszterelnök autójába ül be. Hasonló probléma merült fel akkor is, amikor a kínaiak felajánlották, hogy a belföldi utazásokon

kínai repülőgépen viszik az elnököt. Némi belső tusakodás után a titkosszolgálat vonakodva ugyan, de elfogadta: egész egyszerűen nem közölhetik azt a fogadó országgal, hogy a repülőgépeik nem biztonságosak. A felismerés, miszerint ha a titkosszolgálat kitart az álláspontja mellett, akkor esetleg egyáltalán nem utazhatunk Kínán belül, sokat segített abban, hogy végül egyezsége jussunk. Mindent egybevetve, a kínaiak elképesztő ügyességgel kezelték előretolt csapatunkat. Azokat a kéréseinket, amelyekben megegyeztünk vendéglátóinkkal, bámulatos hatékonysággal oldották meg. Az egyéb tervek pedig egyszerűen eltűntek a kikezdetetlen udvariasság áthatolhatatlan ködében, így aztán lehetőség sem nyílt a konfrontálódásra. Csou En-laj kétszer fogadta Haiget négyszemközt, hogy a politikai kérdésekben egyeztessenek. E megbeszélések során Haig ismertette a nem sokkal korábban véget ért indiai–pakisztáni válsággal kapcsolatos álláspontunkat. Csou egyetértett abban, ahogyan a konfliktust kezeltük. A szubkontinensen folytatott szovjet politikában nem a kínai–amerikai közeledés által kiprovokált változást látta, hanem az orosz terjeszkedési törekvések történelmi kifejeződését. Vietnám ügyében Csou megismételte, hogy Kína erkölcsileg támogatja Hanoit, és a háború mielőbbi befejezését sürgette, hogy ezáltal is csökkenteni lehessen Indokínában a szovjet befolyást. Haig átnyújtotta Csounak az új amerikai ellenjavaslatot a Tajvani-szoros ügyében a találkozót követő végső közös nyilatkozathoz – ez volt az egyik jelentős lezáratlan ügy, amelyről 1971. októberi utam során nem tudtunk megállapodni. Csou En-laj mindössze arra tett ígéretet, hogy Nixon érkezése előtt átgondolja a kérdést. Később az elnöki látogatás idejének jelentős részét a Tajvant érintő néhány mondat megtárgyalása emésztette fel.

Egyetlen olyan elnöki látogatásról sem tudtam, amelyet ilyen gondosan készítették volna elő, és egyetlen elnököt sem ismertem, aki ilyen lelkiismeretesen készült volna fel. A terjedelmes tájékoztató anyagokban (amelyeket a stábom két tagja, Winston Lord és John Holdridge állított össze a felügyeletem alatt) esszéek szerepeltek az út elsődleges célkitűzéseiről és valamennyi olyan, a napirenden lévő kérdésről, amelyben előzetesen egyeztettünk Pekinggel. Minden egyes ügyben felvázolták, hogy a kínaiak várhatóan milyen álláspontra helyezkednek majd, és leírták, hogy az elnök milyen érveket vezessen elő. A Csouval folytatott valamennyi júliusi és októberi tárgyalásom kivonatát is csatolták, és ezeket tárgyrendbe szedték. Háttéranyagként hosszú személyiségelemzéseket állítottak össze Maóról és Csouról a CIA szakértői és a stábom egyik Kína-szakértő tagja, Richard H. Solomon. Terjedelmes részleteket válogattunk a Kínával foglalkozó nyugati szerzők – többek között Edgar Snow, Ross Terrill, Dennis Bloodworth, John Fairbank, C. P. Fitzgerald, Stuart Schram és André Malraux – tanulmányaiból és könyveiből. Nixon az összes tájékoztató anyagot kitüntetett figyelemmel olvasta el, erről árulkodott, hogy a kulcsfontosságú részeket mindenütt aláhúzta. Szokásához híven a sorvezetőnek szánt pontokat fejből megtanulta, és a Csou

En-lajjal folytatott tárgyalásai során hiba nélkül visszamondta őket, miközben igyekezett azt a benyomást kelteni, mintha mindezt helyben rögtönözné.

Malraux könyvének, az *Antimémoires*-nak [Antimemoárok] egyik részletét elolvasva jutott arra Nixon, hogy az utolsó pillanatban hívjuk meg a nagy híró francia szerzőt a Fehér Házba. Az elnököt nem kis részben az a gálaest befolyásolta, amelyet John és Jacqueline Kennedy szervezett Malraux tiszteletére, amikor Franciaország kölcsönadta az USA-nak a *Mona Lisát*, és Nixon szeretett volna túltenni irigyelt elődjén. A Kennedy házaspár által szervezett est többnyire a művészet körül forgott, és ezt Nixon „negédesnek” találta, ezért kettejük találkozója csakis az „üzletről” szólhatott. Nem holmi társasági eseményen akart közösen csillogni a francia íróval, hanem egy történelmi küldetésre készültek fel.

Sajnálatos módon Malraux egy jottányit sem volt képben Kínát illetően. Ráadásul Peking közvetlen céljait tekintve is alaposan mellé lőtt. Azt hitte ugyanis, hogy Kína azért látja szívesen Nixont, mert gazdasági segílyre szorul, és az elnököt annak alapján ítélik majd meg, hogy mennyire lesz képes kimunkálni egy új Marshall-tervet a KNK számára. Ismerve azonban Mao filozófiáját az önfenntartásról, a legcsekélyebb esélye sem volt annak, hogy ilyesmi megtörténjen; Malraux legjobb esetben is jó pár évvel megelőzte a korát.

Ennek ellenére a francia író megérzései azt bizonyították, hogy egy művész gyakran jobban képes megragadni a problémák lényegét, mint a szakértők vagy a hírszerző elemzők. Malraux következtetései közül ugyanis sok rendkívül találonak bizonyult. Az Egyesült Államok és Kína közötti enyhülés elkerülhetetlen, vélte, ez a szovjet–kínai szakítás velejárója. A vietnámi háború sem jelenthet akadályt, mivel a KNK lépéseit a belpolitikai szükségszerűségek határozzák meg. Kína szerepe Vietnámban csupán „ámítás”, Peking soha nem segítené hatékonyan Hanoit, ahhoz túlságosan mély benne a Vietnámmal szembeni történelmi ellenszenv. A kínaiak semmilyen ideológiában nem hisznek. Ők mindenekelőtt Kínában hisznek.

Amerika vietnámi szerepe mostanra lényegtelennek vált, vélte Malraux. Ami számít, az a csendes-óceáni térségben folytatott politikánk. Ha Japán nem hisz többet abban, hogy képesek vagyunk atomfegyverekkel megvédeni, akkor közeledni fog az oroszok felé. Ha sikerül a saját oldalunkon tartanunk Tokiót, akkor a Szovjetuniónak, sőt talán még Kínának is egyre inkább a tulajdon népessége igényeinek kielégítésével kell majd törődnie. Valamikor a közeljövőben, figyelemztetett minket Malraux, akár két éven belül a Kína- és a Japán-politikánk összeütközésbe kerülhet, s ennek a helyzetnek a kezeléséhez nagy szakértelemre lesz szükségünk. A folyamat során az Egyesült Államok egy pillanatra sem bizonytalanodhat el, mert egész Ázsia határozottságot vár az USA-tól. Kína elsősorban egységre, dicsőségre és méltóságra vágyik, vélte Malraux, és végül persze a gazdasági megváltás módjait is keresi.

Lenyűgöző előadás volt, de az évtizedes sztereotípiák béklyóit viselő közönség nem igazán értékelte. Malraux-ból zuhatagként ömlöttek a szavak, miközben hallgatóit megbabonázta távolba meredő pillantásával. Nem volt ez igazán koherens elemzés, sokkal inkább egy sor ragyogóan felvázolt tablókép. Malraux akkor már vagy tíz éve nem járt Kínában. Egyértelműen kiderült, hogy nem tart lépést az eseményekkel, és semmiféle belső információval nem rendelkezik. Mindössze az érzékenységre, bámulatos megfigyelőképességre és kifinomult felfogóképességre támaszkodhatott. A mi feladatunk volt, hogy megérzéseit összeházasítsuk a fokozatosan begyűjtött hírszerzői értesülésekkel.

A február a várakozás jegyében telt. Január végén volt egy ideges szóváltásunk Pekinggel, amikor az elnök január 25-én tartott beszédének fényében részletesen tájékoztattuk a kínaiakat, hogy Hanoi sorozatosan utasítja el a közeledésünket. Erre Csou csípős hangú választ küldött, amelyben azzal vádolt bennünket, hogy bele akarjuk rángatni a KNK-t a Vietnám körüli problémába. Ez részben igaz volt, részben rávilágított bizonyos dolgokra. Valóban szeretnénk volna, ha Peking nyomást gyakorol Hanoira, de tökéletesen megelégedtünk volna azzal is, ha a be nem avatkozás álláspontjára helyezkedik.

Február 9-én adtuk közre a külpolitikáról szóló éves elnöki jelentést. A beszámolt Nixon négyéves elnökségének minden egyes évében én és a stábom öntöttük formába. Nagy bánatunkra, bármennyire ravaszul próbálkoztunk is, egyszer sem sikerült elérnünk azt az alapvető célunkat, hogy a média ezeket az éves elnöki jelentéseket az amerikai külpolitikai alapfilozófia megnyilatkozásaként kezelje. A sajtót kizárólag az Indokínával foglalkozó rész izgatta. Ahelyett, hogy Amerika globális célkitűzéseiről folyt volna a közbeszéd, kivétel nélkül minden alkalommal csak a Vietnámban alkalmazott taktikánkról sikerült vitát generálnunk. Ennek ellenére az 1972-es elnöki jelentésben hosszú tanulmány foglalkozott Kínával, és felmerültek azok a kérdések is, amelyek a drámai július 15-i bejelentés óta kerültek előtérbe: Mi a jelenlegi státusza a Tajvan iránti elkötelezettségünknek? Vajon Tokióból Pekingbe kerül-e „prioritásaink súlypontja”? Mindez milyen hatást gyakorol majd a Szovjetunióval folytatott politikánkra? Az elnöki jelentés megerősítéssel szolgált minden meglevő szövetségi kötelezettségvállalásunkat illetően: nem fogjuk feladni a húsz év alatt szorosra fűzött kapcsolatunkat Tokióval csupán azért, hogy Kína felé nyissunk. Már két hét sem volt hátra a tervezett pekingi látogatásig, amikor a jelentésben ismételt megerősítettük a Tajvannal fenntartott „barátságunkat, diplomáciai kapcsolatainkat és védelmi elkötelezettségünket”, és azt hangsúlyoztuk, hogy „a probléma békés megoldása, amelyben valamennyi érdekelt fél részt vesz, nagyban csökkentené a feszültséget a Távol-Keleten”.

A Szovjetunió esetében a megszokott kitélt alkalmaztuk: politikánk „nem irányul Moszkva ellen”. Ugyanakkor tény, hogy a Szovjetunió rosszindulatú mes-

terkedése hozott össze minket Kínával: együttműködésünk olyan geopolitikai realitásból fakadt, amelyet a növekvő orosz katonai erő miatt érzett aggodalom váltott ki. A provokatív lépéseket ugyan el tudtuk kerülni, de az új kapcsolat pusztán létéből fakadó hatást már nem tehattük semmissé. Ha ügyesen kezeljük a helyzetet, azzal visszafogottságra és együttműködésre készítjük a szovjeteket, ha azonban ügyetlenül nyúlunk hozzá, éppen annak a válságnak adunk táptalajt, amelyet el akartunk kerülni.

Február 11-én az elnök újabb gesztust gyakorolt Kína irányában: jóváhagyta azokat az ajánlásokat, amelyeket a Nemzetbiztonsági Tanács államtitkári bizottsága fogalmazott meg a kereskedelmi kapcsolatok könnyítéséről. Ezt február 14-én jelentettük be. Attól a naptól fogva minden olyan áru, amely elérhető volt a Szovjetuniónak és a kelet-európai országoknak, hozzáférhetővé vált a Kínai Népköztársaság számára is. Ez volt az utolsó egyoldalú gesztus, amelyet Pekingnek tettünk.

Február 17-én az elnök a helikoptere mellett, a Fehér Ház gyepén röviden elbúcsúzott a kongresszus vezetőitől. Ez alkalommal Nixon nem a kétségeit hangsúlyozta. Pár keresetlen szóban beszámolt arról a rengeteg jókívánságról, amelyet kapott. Elmondta, hogy reményei szerint a jövőben erről az útról azt fogják tartani, ami a Hold felé induló *Apollo-11*-en rögzített táblán állt: „Békével jöttünk az egész emberiség nevében.”

A megérkezés – Kézfogások

Nixon gépe először Hawaiiin landolt, ahol az elnök egy katonai támaszponton szállt meg, elkerülendő, hogy fényűzéssel vádolják, de a spártai körülményeket megpillantva rögtön megbánta a döntését. Nem csekély hazafias áldozatot követelt tőle, hogy először az Azori-szigeteken, majd Hawaiiin is a helyi támaszpontok parancsnoki szállásán pihenjen meg. Az út során nagy hasznomra voltak Haldeman tanácsai, miként tudnám elérni, hogy a televízióban Nixonról minden esetben a legelőnyösebb felvételek készüljenek. Ziegler meglehetősen felindult állapotban volt, mert közölték vele, hogy Pekingben nem tarthat sajtótájékoztatókat semmiféle lényeges kérdésben, és már előre rettegett, milyen gyötrelmeknek lesz kitéve az újságírók részéről, akiket szorít az idő az aznapi cikkek leadási határideje miatt. Nixon az egész út során kétféle lelkiállapot között örlődött: egyfelől aggodott, hogy amúgy kompetens emberei nem érzékelik a közvélemény formálásának apró finomságait, másfelől nagyon komolyan, sőt nagy lendülettel készült a Kínába érkezésre. Miután az összes tájékoztató anyagot elolvasta, a repülőút hosszú órái alatt engem bombázott kérdésekkel.

Február 21-én reggel 9-kor érkezünk meg Sanghajba, ahol rövid időre meg-

álltunk, és felvettük a kínai navigátorokat. Előző utamhoz képest az egyetlen különbség az az árva amerikai zászló volt, amely most a modern terminál előtt álló rúdon lengedezett. Noha többször is megfordultam már ezen a repülőtéren, sem induláskor, sem érkezéskor nem láttam soha nyomát egyetlen utasnak sem. Nixont Csiao Kuan-hua fogadta, aki bár hivatalos beosztása szerint csak külügyminiszter-helyettes volt, ténylegesen ő számított a kulcsfigurának a minisztériumban. A hírek szerint ő volt Csou egyik legközelebbi munkatársa, és ez hihetőnek is tűnt, mert ez a kellemes benyomást keltő férfiú báját, műveltségét és intelligenciáját tekintve, ha kisebb léptékben is, de hű mása volt Csounak. Még két ismerős arcot fedeztem fel korábbi látogatásaim idejéből: Csang Ven-csinét (ő volt az Amerikával foglalkozó osztály vezetője) és Vang Haj-zsungét (ő a protokoll helyettes vezetője volt, és a szóbeszéd szerint Mao egyik rokona). 1971 júliusában ők kísérték el engem Pakisztánból. Híven a hagyományos kínai felfogáshoz, hogy a barbár vendégek csakis farkaséhesen érkezhetnek, seperc alatt remek reggelit kerítettek nekünk – és ezzel kétségbeesésbe taszították a Fehér Ház személyzetét, akik tudták, hogy ennek nyomán Nixon még zajosabban követeli majd, hogy gyorsítsák fel a kiszolgálást a Pennsylvania Avenue-n. Dél előtt fél 12-kor érkezünk meg Pekingbe: ez az amerikai keleti időzóna szerinti, számunkra rendkívül kedvező vasárnap esti fél 11-es időpont volt – a legnézettebb idő a tévében.

Az érkezés történelmi pillanatát alaposan megtervezték. Nixon és Haldeman úgy döntött, hogy az elnök egyedül lesz a tévékamerák kereszttüzében, amikor először találkozik Csou En-lajjal. Nixon elolvasta a júliusi utamról készült feljegyzésemet, és kiszúrta, hogy Csou érzékenységet mennyire bántotta Dulles faragatlansága, aki 1954-ben nem volt hajlandó kezét fogni vele. Nixon szilárdan eltökélte, hogy abban a fontos pillanatban, amikor helyrehozza a korábbi durva udvariatlanságot, nem lesz a közelében más amerikai, aki elterelhetné a tévénézők figyelmét. Rogersnek és nekem a gépen kellett maradnunk, amíg a kézfogás lezajlik. Pekingi érkezésünk előtt legalább tucatszor emlékeztettek bennünket erre: ha akarjuk, se tudtuk volna figyelmen kívül hagyni az üzenetet. Haldeman azonban még így sem bízott semmit a véletlenre. Amikor eljött az idő, egy testes segítője egyszerűen eltorlaszolta az *Air Force One* széksorai közötti folyosót. Kínai vendéglátóink feltehetően roppantul elcsodálkoztak, hogy mi történhetett a hivatalos küldöttség maradékával, akik más esetekben már az elnök mögött tolonganak a lépcsőn. Aztán varázsütésre valamennyien felbukkantunk – pillanatokkal azt követően, hogy ragyogó hangulatban lezajlott a történelmi jelentőségű Nixon–Csou-kézfogás.

Ott álltunk a szeles kifutópályán: üdvözlésünkre felsorakozott a díszszázad, a törekeny testalkatú, elegáns Csou En-laj, valamint az egyen-Mao-zakós kínai hivatalosságokból álló csoport, akik között semmiféle látható hierarchiát nem lehetett felfedezni, noha mondani sem kell, hogy szigorúan a politikai rangjuk-

nak megfelelően foglalták el helyüket a sorban. A fogadás végtelenül visszafogott volt. A háromszázötven főből álló díszszázadot leszámítva – összes elnöki utamra visszaemlékezve, azt hiszem, az ő fegyelmezettségük nyugtázta le a leginkább –, komoly, sőt már-már komor volt a hangulat. Ez a komolyság is azt a tényt tükrözte, hogy csakis a legvéstérhesebb szükség hozta össze ezt a két országot, mert amúgy a közöttük meglevő egyéb kapcsolatok nem indokolták azt az örömteli ünneplést, amely egyébként az államközi látogatások velejárója.

Semmiféle jelzést nem kaptunk arról sem, hogy bármi nyilvános eseményt szerveztek volna az üdvözlésünkre. Miközben az elnöki konvoj a városközpont felé tartott, a beszélgetésből, amelyet Haldeman és Ziegler folytatott egy recsegő adóvevőn, az derült ki: ők ketten titokban még mindig reménykednek, hogy talán lesz valamiféle valódi üdvözlő ceremónia, és a Tienanmen téren a fotókon jól mutató kínai tömeg várja majd az elnököt. Mindez hiú ábrándnak bizonyult. A mindenütt jelen lévő kínai sokaságot a mellékutcákba terelték, mialatt a konvoj áthaladt az ürességtől még hatalmasabbnak tűnő téren, majd továbbhajtott a Tiltott Város vörös falai és az Országos Népi Gyűlés Csarnokának masszív tömbje között, amelynek falán Marx, Engels, Lenin és Sztálin képei díszelgettek (bizonyára ez volt az utolsó hely a világon, ahol Sztálin képét még nyilvánosan kifüggesztették). Végül odaértünk a császári halastó körül épített vendégszállásokra.

Két épületben szállásoltak el bennünket. Az elnök és a stábjának többsége (köztük én is) a nagyobbik házban kapott helyet; a külügyminiszter és kísérete pedig egy kisebb, pár száz méternyire lévő házba költözött be, ahol korábbi útjaim során én is megszálltam. Mindkét háznak saját ebédlője és konyhája volt, ami a két amerikai kormányzati apparátus közötti spontán érintkezést a minimumra csökkentette. A kínaiak nagyon is jól átlátták, hogyan működik a végrehajtott hatalmon belül a fékek és ellensúlyok rendszere, és Peking szívében is sikerült létrehozniuk azt a fizikai szakadékot, amely odahaza elválasztotta a Fehér Házat és a külügyminisztérium épületét (amelynek Foggy Bottom, azaz „ködös alvág” volt a beceneve).

Miután megérkeztünk az elnöki rezidenciára, az egész társaságot körbe rendezett karosszékekbe ültették le egy elképesztően hatalmas nappaliban, tágas teret hagyva a kör közepén. Csou En-laj felesége is csatlakozott az üdvözlésünkre felsorakozott társasághoz, és megjelent Je Csien-jing marsall, valamint a hivatalban lévő külügyminiszter, Csi Peng-fej, a helyettese, Csiao Kuan-hua, és más tisztviselők. Teát szolgáltak fel. Csou barátságos, tréfálkozó csevegést folytatott, és mint korábban mindig, most is sikerült figyelmével kitüntetnie az amerikai küldöttség minden egyes tagját.

Nixon első alkalommal találkozott a kínai diplomáciai stílussal. Míg a szovjetek többnyire nyersen fogalmaztak, addig mostani vendéglátóink jobban kedvel-

ték a ráutalásokat. Az oroszok ragaszkodtak nagyhatalmi előjogaikhoz. A kínaiak ezzel szemben az igényeiket egyetemes elvekre és magabiztos magatartásukra alapozták, és ezzel igyekeztek a hatalmi státuszából fakadó kérdéseket lényegtelennek minősíteni. A szovjetek a tárgyalásokon elért sikerekért cserébe a jóakarukat ajánlották. A kínaiak ezzel szemben a barátságot a tárgyalások megakasztására használták; azzal, hogy – látszatra legalábbis – valamiféle bensőséges viszonyt alakítottak ki a másik féllel, egyben finoman behatárolták, hogy tárgyalópartnerük milyen követelésekkel állhat elő. A szovjetek, akik olyan országban éltek, amelyet korábban gyakran szálltak meg betolakodók, újabban pedig, főként a fegyverek erejével, ők maguk terjesztették ki befolyásukat, nem bíznak annyira saját erkölcsi érveikben, hogy elfogadják a hibázás lehetőségét. A tévedhetetlenség dogmájából fakad, hogy álláspontjuk sziklaszilárd és megváltoztathatatlan (persze ők maguk ezerszer is megváltoztathatják a folyamat során). A kínaiak, akik egy évezreden át kulturálisan kiemelkedtek a világnak azon a részén, amelyet ők népesítettek be, még az önkritikát is eszközként használják. Például tanácsot kérnek a látogatótól – ez olyan megalázkodó gesztus, amely együttérzést és támogatást vált ki a másiktól. E magatartás arra is kiváló, hogy a látogató színt valljon az értékeiről és a céljairól; onnantól fogva ezek mellett kell elköteleznie magát, és a kínaiak később hivatkozhatnak (és gyakran hivatkoznak is) a másik fél ajánlásaira. A viharosan, egyes esetekben akár kétszínűen viselkedő szovjetek magatartása nagyfokú lelki bizonytalanságról árulkodik. A kínaiak az egyedülálló saját értékeket hangsúlyozzák, mert hisznek is bennük. Emiatt azt az érzést sugározzák, hogy semmiféle nyomásnak nem engednek; sőt ennek egyenesen elejét is veszik, mert kimondatlanul is azt sugallják, hogy elvi kérdésekben nem nyitnak vitát.

Miután azonban ezt tisztázták a másik féllel, a kínai diplomaták, legalábbis azok, akik velünk tárgyaltak, pedánsan megbízhatók voltak. Sohasem folya-modtak kisstíli trükkökhöz, nem alkudoztak, gyorsan tisztázták, hogy meddig hajlandók elmenni, és szívesen ki is fejtették, hogy miért addig, és az álláspontjukat kitartóan védték. A vállalásaik betűjéhez és szelleméhez híven cselekszenek. Ahogy Csou előszeretettel mondogatta: „Számít a szavunk...”

A KNK-ba tett valamennyi utam pontosan elpróbált színjáték volt, amelyben nem volt helye a véletlennek, látszólag mégis minden spontán történt. A kínaiak az összes beszélgetésre emlékeztek, a legalacsonyabb rangú tisztviselővel való csevejtől egészen a legmagasabb beosztású államférfiakkal folytatott tárgyalásokig. A kínaiak minden megjegyzése egy kirakós játék egyik darabkája volt, még akkor is, ha értelmünk, amely elsőre inkább a szavakra koncentrált, nem is látta át az egész mintázatot. (Később én és Winston Lord meglehetősen jártasak lettünk a rejtvények kibogozásában.) Tíz kínai látogatásom olyan volt, mintha egyetlen végeérhetetlen párbeszédet folytatnék egy élő szervezettel, amely mindenre emlékszik, és amelyet látszólag egyetlen értelem mozgat. Emiatt látogatásaim egy-

szerre voltak üdítő, de egyben némileg baljóslatú élmények is. A fegyelemnek és az elkötelezettségnek ilyen magas foka egyszerre váltotta ki bennem a csodálatot és a tehetetlenséget – ez a tapasztalás egyébiránt nem volt szokatlan azoknál a külföldiekénél, akik a kínai kultúrával találkoztak.

Ugyanez történt Nixon látogatása alkalmával is. Mire végeztünk a teával, az összes jelenlévőben az az érzés alakult ki – ahogy hét hónappal korábbi titkos látogatásom során bennem is –, hogy egy rendkívül exkluzív klubba nyertünk be bocsátást, noha mindaddig egyetlen, a lényegét érintő beszélgetésre sem került sor.

Mao Ce-tung

Erre a megbeszélésre azonban nem kellett sokat várni. Alig végeztünk a bőséges ebéddel, amikor közölték velem, hogy Csou En-laj sürgősen látni szeretne a fogadószobában. A szokásos köntörfalazás helyett rögvést a tárgyra tért: „Mao elnök szeretné látni az elnököt.”

Megkérdeztem, hogy Winston Lord velünk jöhet-e. Csou ebbe beleegyezett, ugyanakkor tőle szokatlanul akaratos volt: „Mivel Mao elnök meghívta őt, szeretné, ha a találkozóra minél hamarabb sor kerülne.”

Úgy döntöttem, hogy egy kissé hanyagra veszem a figurát, és megkérdeztem Csout, hogy az esti fogadáson a pohárköszöntőt papírból szándékozik felolvasni, vagy fejből mondja el. Közölte, hogy papírból olvassa. Ezután arról faggattam, hogy ha igazodni szeretnénk a pohárköszöntője hangneméhez, akkor a mi beszédünk visszafogott legyen-e, vagy határozott. Csou kissé türelmetlenül azt felelte, hogy elküldi előre a beszéde szövegét. Végül közöltem vele, hogy most elmegyek Nixonért.

Az elnökkel együtt kínai autókban indultunk a Császárvárosba, hogy először találkozzunk szemtől szembe a modern kori történelem egyik kimagasló alakjával. Lord is velünk jött, hogy jegyzeteket készítsen. A jelenlétét nem vertük nagy-dobra, nehogy újra megforgassuk a tört a külügyminisztérium szívében, amely egyetlen emberével sem képviseltette magát a Maóval folytatott tárgyalásokon. Nixon öt nappal korábban közölte velem, hogy szeretné, ha Rogersnek és Marshall Greennek, a külügyminiszter-helyettesnek máshol lenne dolga, mert érzékeny témákról is tárgyalni akar Maóval és Csouval. A kínaiak sem hívták meg a találkozóra Rogerst, feltehetően azért, mert a külügy megjegyzéseket tett Tajvan „rendezetlen” jogi státuszára az előző évben. Ennek ellenére ragaszkodhattam volna ahhoz, hogy Rogers is velünk tartson, és még ebben az esetben sem emelt volna kifogást sem Nixon, sem a kínaiak. A nemzetbiztonsági tanácsadó egyik előjoga, mi több, kötelessége, hogy megfellebbezze azokat az elnöki döntéseket, amelyeket oktalannak ítél. Én nem tettem. A mellőzés technikai értelemben

ugyan kikezdehetetlen volt, alapvetően mégis méltatlan. A külügyminisztert nem kellett volna kizárni ebből a történelmi találkozásból.

Mao Ce-tung, a Kormányos, aki egész életét annak szentelte, hogy fenekestül felforgassa a hagyományos Kína értékeit, struktúráját és megjelenését, lényegében a Császárvárosban élt, olyan visszahúzódó és rejtélyes körülmények között, akár az általa oly megvetett császárok. Ember még nem találkozott vele előre egyeztetett megbeszélésen. Az embert nem egy kormánytisztviselővel folytatott találkozóra hívták, hanem Mao elé bocsátották. Jómagam ötször találkoztam Maóval. Minden esetben váratlanul szólítottak elé, ahogyan Nixont is. Az egyik látogatásom alkalmával Mao kifejezte óhaját, hogy szeretne találkozni a feleségemmel, Nancyvel. A tény, hogy éppen vásárolni volt, semmiféle akadályt nem jelentett vendéglátóim számára. Az egyik protokollos tisztt, aki minden jel szerint pontosan tudta, hogy hol jár a feleségem, sietve kitessékelte az üzletből, és Mao elé vezették, miközben a kíséretére kirendelt és a szolgálat alól ott helyben felmentett külügyminisztériumi biztonsági tisztt magában füstölgött az angolul egy szót sem beszélő boltosnak arról, hogy Peking közepén csak úgy elrabolhatnak valakit. Egy vörös kapun keresztül hajtottunk Mao rezidenciájához, amelynek két oldalán a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg egy-egy katonája figyelte rezzenéstelenül az egykori városfalból kihasított, a kelet–nyugati tengelyt követő széles utat. Miután áthajtottunk a cinóbervörös falon, egy bekötőúton haladtunk tovább, amelyet kezdetben mindkét oldalon dísztelen homlokzatok szegélyeztek; képtelenség volt kitalálni, hogy a jellegtelen külső mögött, a kertben miféle házak állnak. Egy mérfölddel odébb a házak sorának vége szakadt, és az utat egyik oldalon erdős rész, a másikon tó szegélyezte. Mao háza – egyszerű és kicsit sem impozáns épület – egymagában állt: akár egy alacsonyabb beosztású funkcionáriusé is lehetett volna. Látszólag semmilyen különleges biztonsági intézkedést sem tettek. Az autó egyenesen a bejáráthoz hajtott, amelyet egy oszlopcsarnok árnyékkolt. Apró fogadószobán keresztül léptünk be, amelyből széles folyosó nyílt; legalább két olyan korábbi látogatásomra emlékeztem, amikor egy pingpongasztal is állt ott.

Mao dolgozószobája, egy közepes méretű helyiség, a folyosó végéből nyílt. A szoba minden falát kéziratokkal borított polcok szegélyezték, az asztalt és a padlót is könyvek borították; a helyiség sokkal inkább egy világtól visszavonult tudós rejtékére emlékeztetett, nem pedig a világ legnépesebb országát vezető, mindenható urának fogadószobájára. Első néhány látogatásom alkalmával az egyik sarokban fakesztélyes ág is állt, később azonban ez eltűnt. Elsőként a félkörbe rendezett karosszékeket pillantottuk meg: mindegyik ülésére barna huzatot húztak, mintha csak egy fukar középosztálybeli családba csöppentünk volna, ahol óvni akarják a kárpitozást, mert túl drága lenne áthúzatni. Minden egyes székpár közé egy V alakú, fehér abrosszal leterített kávézóasztalt állítottak, úgy, hogy azok pontosan beférjenek a székek egymáshoz illesztett karfája által alkotott részbe.

A Maóhoz közeli asztalokon, ahol szép számban heverték az egymásra halmozott könyvek, épp csak sikerült helyet szorítani a jázminteának, ami sohasem hiányozhatott. A székek mögé két szokatlanul nagy, kerek búrájú állólámpát állítottak, és ezenfelül Mao széke elé, a jobb oldalához egy köpöcsészét helyeztek. Ahányszor csak valaki belépett a szobába, Mao felállt a karosszékből; elmúlt néhány látogatásom alkalmával ebben már két asszisztens volt a segítségére, de még ekkor sem mulasztotta el, hogy így üdvözölje látogatóit.

Amikor az ember egy híres és nagy hatalmú vezetővel találkozik, általában nem tudja különválasztani, hogy a személyisége nyűgözi-e le jobban, vagy az általa elfoglalt pozíció és a hírneve. Mao esetében ez nem volt kérdés. A hívás váratlanságát leszámítva semmiféle ünnepélyes fogadásra nem került sor. A ház berendezése épp olyan szerény volt, mint az épület külseje. A szobában pedig ott állt a kínaiakhoz képest magasnak és erőteljesnek látszó Mao könyvekkel körülvéve. A látogatókat átható tekintettel, ugyanakkor kissé gúnyos mosollyal fogadta; egész megjelenésével azt sugallta, hogy értelmetlen lenne megtéveszteni őt, aki ilyen jártas az emberi faj gyengeségeinek és kétszínűségének felismerésében. Senkivel sem találkoztam, leszámítva talán Charles de Gaulle-t, akiből ennyire süttött volna a nyers és koncentrált akarat. Mao ott állt középen, a közelében egy női segítőjével, hogy szükség esetén megtámassza (az utolsó találkozásom alkalmával már végig fogta, hogy állva tudjon maradni). Az egész szobát uralta a jelenléte – és ez nem abból az ünnepélyességből fakadt, amely a legtöbb államban bizonyos fajta méltósággal ruházza fel első számú vezetőjét, hanem abból, hogy szinte kézzelfoghatóan áradt belőle az elsőprő erejű akarat, hogy felülkerekedjen mindenben.

Maónak már a pusztta megjelenése is az akaraterejéről tanúskodott. Szinte eposzi volt a története arról, hogyan fogalmazódott meg az egyszerű dél-kínai paraszt fiában a cél, hogy egyszer majd átvegye a Mennyei Birodalom vezetését. Hogyan állította maga mögé a követőit, majd hogyan vezette őket a „hosszú menetelés” alatt csaknem hatezer mérföldön át, amelynek végén még a harmaduk sem maradt életben. Miként vette fel aztán a harcot teljesen ismeretlen terepen először a japánokkal, majd a nacionalista kormánnyal, míg végül visszahúzódott a Császárváros falai közé, ahol szemtanúja lett annak, hogy az örök Kína misztériuma és méltósága hogyan marad fent még egy olyan forradalom közepette is, amely valamennyi létező forma lerombolását tűzte ki célul. Semmiféle talmi dísz nem lehetett látni rajta, ami magyarázatot adott volna a Maóból sugárzó erőre. Gyermekeim a népszerű popzenészek esetében a „vibrálást” emlegetik, noha, bevallom, ez a fajta vibrálás engem teljesen hidegen hagy. Maóból azonban valóban áradt az erő, a hatalmat és az akaratot sugárzó vibrálás. Jelenlétében még Csou is másodrangú figurának tűnt, bár ezt a benyomást részben bizonyára szándékosan keltették. Csou túl intelligens volt ahhoz, hogy ne értse meg: Kíná-

ban a második számú poszt meglehetősen veszélyes, szinte öngyilkossággal felérő hely. Elődei közül egy sem élte túl.*

A Mao által keltett benyomás már csak azért is lenyűgöző volt, mert teljesen ellentmondott fizikai állapotának. Már legelső találkozásunk előtt is túl volt egy sor bénító szélütésen. Nagy nehézségek árán tudott csak mozogni, és jelentős erőfeszítésbe került a beszéd is. Úgy tűnt, mintha a szavak csupán nagy vonakodva hagynák el a testét, mintha a hangszálai külön löketekben engednék szabadjárára a szavakat, és minden egyes újabb lökéshez össze kellene szednie a fizikai erejét, míg csak nem lesz újra annyi energiája, hogy útjára bocsásson egy újabb adag gúnyos megjegyzést. Később Mao egészsége még gyorsabb ütemben romlott, és oly látványosan erőlködött, hogy nézni is fájdalmas volt. Utolsó négyszemközti találkozásunk alkalmával, 1975 októberében, majd Ford elnök 1975. decemberi látogatása során Mao már alig tudott beszélni; összefüggéstelen hangok buktak ki belőle, amelyeket aztán Nancy Tang, Vang Haj-zsung és egy másik asszisztens lejegyzett, ezeket maguk között megbeszélték, és mielőtt az egészet lefordították volna, Maónak is megmutatták a szöveget, hogy jól értették-e a szavait. Gondolatai azonban még akkor, a halál árnyékában is tiszták és keserűen gúnyosak voltak.

Az összes általam ismert politikai vezetővel ellentétben Mao szinte soha nem bonyolódott monológokba. Ahogy nem használta azokat az előre elkészített sorvezetőket sem, amelyeket a legtöbb államférfi látszólag fejből vagy a jegyzeteiből húz elő. Mondatainak értelme azokból a szókratészi párbeszédkekből vált világossá, amelyek során megtévesztő lezserséggel terelgette beszélgetőtársát. Legfontosabb megfigyeléseit könnyed élcéldés és tréfásnak tűnő megjegyzések közé rejtette, és úgy irányította beszélgetőpartnerét, hogy lehetősége nyíljék közbeszúrní egy-egy filozofikus vagy szarkasztikus megjegyzést. Az összhatás végül az lett, hogy a leglényegesebb mondanivalóját olyan sok mellékes megjegyzésbe csomagolta, amiből a másik fél a lényeget ki tudta ugyan hámozni, ő viszont semmi mellett nem kötelezte el magát. Mao szaggatott megjegyzései olyanok voltak, mint a falra vetülő, futó árnyékok; ezek is a valóság lenyomatai voltak ugyan, mégsem adták teljesen vissza. Kijelölték az irányt, de nem határozták meg, hogy melyik úton haladjon a menet. Mao kinyilatkoztatásokban beszélt. Ezek váratlanul érték a hallgatóját, egyszerre zavarták össze, és keltettek benne némi baljós-latú érzést. Mintha csak egy másik világból érkezett lénnel került volna szembe az ember, aki időről időre fellebbenti a jövőt elfedő fátyol egyik sarkát, és ilyen-

* Ahogyan végső soron ő sem. Meggyőződése – bár bizonyítani nem tudom –, hogy csupán betegsége és halála akadályozta meg, hogy őt is meg ne támadja az a csoport, amelyet később a négyek bandájának neveztek el, és amelyet Mao is eltűrt, ha nem támogatott. Életének nagyjából utolsó egy évében a kínai sajtóban ritkán említették meg a nevét, és azok a kínai vezetők sem beszéltek róla, akikkel én találkoztam.

kor egy pillantást vethetünk rá, de az egész képet soha nem láthatja más, csak ő maga.

Ugyanakkor Mao képes volt arra is, hogy brutális őszinteséggel világítson rá a problémára. Egyik kései utam alkalmával megjegyeztem Teng Hsziao-pingnek, hogy az országaink közötti kapcsolat azért nyugszik kikezddhetetlen alapokon, mert egyikünk sem kérdez a másiktól soha semmit. Másnap Mao is visszatért a megjegyzésemre, és megint bebizonyította, hogy mennyire figyel a nüansznyi részletekre. Alaposan megmosta a fejem a banális kiszólás miatt: „Ha egyik félnek sincs mit kérdeznie a másiktól, akkor miért akarnának önök Pekingbe jönni? És ha egyik félnek sincs mit kérdeznie, akkor miért... akarnánk mi fogadni önöket és az elnököt?”

Egy másik alkalommal azért elégedetlenkedett, mert úgy látta, hogy az amerikaiak képtelenek hatékonyan szembeszállni a szovjet terjeszkedéssel. A viharral szembenéző fecskékhez hasonlított minket. „Ez nem egy békés világ – mondta, és a szavak fájdalmasan, szaggatva buktak ki a nagy, de roskatag testből. – És közeleg a vihar, a zivatar és a szél. És amikor a fecskék megérzik a vihar közeledtét, nyugtalanná válnak... Lehet ugyan késleltetni az esőt és a szelet, de az eljövetelet nem lehet megállítani.”

E gigászi személyiség elé nyertünk most bebocsátást. A rá oly jellemző oldalpillantással fogadta Nixont. „Közös öreg barátunk, Csang Kaj-sek generalisszimusz bizonyára nem adná áldását erre” – tréfálkozott, majd mindkét kezével megragadta Nixon kezét, és rendkívül szívélyesen üdvözölte a fényképészek előtt. Már önmagában ez a gesztus is rendkívüli szimbolikus jelentőségű volt, legalábbis a jelen lévő kínaiak számára, vagy azoknak, akik a *Zsenmin Zsipaó*-ban, a kínai pártlapban látták a kézfogásról készült fotót. Mao felemlegette Nixonnak azt, amit az elnök a repülőút alatt Csiao Kuan-huának mondott, amikor Maót olyan emberként jellemezte, akivel filozofikus beszélgetést is lehet folytatni. (És mellékesen újabb ékes példával szolgált arra is, hogy milyen elképesztően gyors a belső kínai kommunikáció, és milyen gondosan tájékoztatják a vezért mindenről.) Mao tréfásan megjegyezte, hogy a „filozófia nehéz kérdés”, és ő nem tud érdemben hozzászólni a témához, talán dr. Kissingernek kellene magához ragadnia a beszélgetés fonalát. Ezt a mondatot később még többször is előhozta, amikor el akarta kerülni, hogy érdemben foglalkozzon a Nixon által felvetett nemzetközi problémákkal. Amikor Nixon előhozakodott azon országok listájával, amelyek közös figyelemre szorulnának, Mao udvariasan, de határozottan hátrított: „Ezek nem olyan kérdések, amelyeket itt és most kellene megbeszelnünk. Ezeket a miniszterelnökkel kell megvitatniuk. Velem csak beszélgessenek filozófiai kérdésekről.”

Nixon visszaemlékezései pontos és élénk képet festenek a találkozóról.¹ Aztán elhangzott néhány tréfa a barátainkról, és hogy miként használtam őket álcaként titkos útjaim fedezésére. Pár élcelődő mondatot is váltottunk arról, hogy

Tajpej és Peking vezetői miféle gúnyneveket aggatnak egymásra. Döbbenetes ugyan, de Mao még azt is tudtukra adta, hogy jobban szereti a konzervatív vezetők nagyobb kiszámíthatóságát, mint az érzelmi alapon hol így, hol úgy döntő liberálisokat: „Önre szavaztam a választásukon – közölte a megrökönyödött Nixonnal. – Az emberek azt állítják, hogy ön jobboldali politikus, hogy a Republikánus Párt jobboldalon áll, és Heath miniszterelnök is a jobboldalon áll. [...] Mindent egybevéve én azonban boldogabb vagyok, ha ezek a jobboldali emberek kerülnek hatalomra.”

A Nixon politikai kilátásairól folytatott, többnyire csipkelődő társalgást használta fel Mao arra, hogy szóba hozza saját politikai ellenfeleit. „Volt egy reakciós csoport – közölte –, amely ellenezte, hogy felvegyük önökkel a kapcsolatot. A vége az lett, hogy repülőgépre szálltak, és külföldre menekültek.” A repülőgép Mongólia távoli határvidékén azonban lezuhant, magyarázta Mao és Csou, nehogy véletlenül is elszalasszuk az utalást Lin Piaóra. Nixon ezután felolvasott egy elegáns nyilatkozatot (ez szerepel az emlékirataiban), hogy mekkora utat tett meg, amíg a kommunistaellenességtől eljutott Pekingbe, és mindezt annak az előfeltevésnek az alapján, hogy a két ország külpolitikai érdekei összeegyeztethetők, és nem jelentenek veszélyt egymásra. Mao az alkalmat megragadva, mintha csak Nixon szavairól jutott volna eszébe, egy számunkra rendkívül fontos biztositékot fogalmazott meg a szövetségeseinkről: „Mi sem fenyegetjük sem Japánt, sem Dél-Koreát” – mondta.

Csak később jöttem rá, amikor már jobban átláttam Mao beszélgetéseinek sokrétű szerkezetét, hogy mennyire hasonlítanak ezek a Tiltott Városban található belső udvarokhoz: belül mindegyik egy kisebb és az előzőtől csupán az arányaiban kissé eltérő zárt udvart rejt, és az egész végső értelmé egy olyan egységben tárul csak fel, amelyet kizárólag hosszú tanulmányozás után lát át az ember. A Nixon által leírt csevegés során olyan finom utalások és témák hangzottak el, amelyeknek valódi jelentését, akár egy Wagner-operáét, csupán komoly fejtörés árán képes az ember kibontani.

Azt a döntését is nekünk kellett kihámozni a mondandójából, hogy Kína hajlandó bővíteni a kereskedelmi és cserekapcsolatainkat. Hosszasan fejtegette, hogy miért reagált a KKK olyan lassan az amerikai kezdeményezésekre két éven át. Kína hozzáállása abból a szempontból „bürokratikus”, vélekedett, hogy első körben a fontos kérdések rendezéséhez ragaszkodik, és csak azt követően hajlandó foglalkozni a kisebb fajsúlyú ügyekkel, például a kereskedelem és a cserekapcsolatok bővítésével. „Később beláttam, hogy önöknek igazuk volt, és akkor pingpongmeccset játszottunk.” Ez nem csupán a történelem felidézése és egy lefegyverző bocsánatkérés volt. Azt jelentette, hogy a csúcstalálkozó előrelépés lesz a kereskedelem és a cserekapcsolatok terén, ahogy azt októberi utam során Csounál sürgettem. Röviden tehát Mao lényegében annak az akaratának adott

hangot, hogy a látogatásnak mindenképpen sikeresnek kell lennie. Miután ottlé-
tünkre a vezér is áldását adta, látszólag egyetlen kínai tisztviselőnek sem okozott
a továbbiakban nehézséget, hogy Mao utasításait értelmezze. A számomra erede-
tileg kissé homályosnak tűnő mondatokat iránymutatásként idézték. Az elkövet-
kező hét során valamennyi kínai tárgyalópartnerünk – és különösen Csou – idő-
ről időre visszatért a Mao által felhozott témákhoz, noha azok egy alig hatvanöt
percig tartó beszélgetés során hangzottak el, és még ennek az időnek a felét is
a fordítás tette ki.

Az ugratások, tréfák, a könnyed szócsaták közepette az embernek módfelett
ésszerű kellett lennie, mert Mao szándékosan nagyon is jelentős kérdéseket vetett
fel mintegy mellékesen, hogy így kerüljék el az arcvesztést, ha Nixon látogatása
mégis kudarcba fulladna. Tajvan kérdését például, rendkívül körülményesen,
a másodrendű problémák közé sorolta, és úgy vezette elő, mintha csak egy ki-
sebb jelentőségű kínai belső vitáról lenne szó; még az ottani katonai jelenlétün-
ket sem hozta szóba. Az egyetlen politikai jellegű utalás a témára az volt, amikor
megemlítette, hogy milyen gúnyneveket aggat egymásra a két csoport. És még
ezt is annak illusztrálására hozta fel, hogy a kínaiak végül úgyis maguk talál-
ják meg saját problémájukra a szájuk íze szerinti megoldást. A húszas években
kötött szövetségükre utalva Mao a következőket mondta Nixonnak: „Valójában
a vele [Csang Kaj-sekkel] kötött barátságunk története sokkal régebbre nyúlik
vissza, mint az *önökkel* kötött barátsága.” Sem akkor, sem egyetlen rákövetkező
találkozónk alkalmával nem láttuk semmiféle türelmetlenség nyomát Maóban
Tajvannal kapcsolatban. Nem szabott semmiféle határidőt, nem fenyegetőzött,
és nem próbálta a kapcsolatunk bármiféle fontos mérföldkövének beállítani
a kérdést. „Most boldogulunk nélkülük is, aztán, akár száz év múlva, térjünk
vissza a kérdésre.” „Mire ez a nagy sietség?” „Ez a kérdés [Tajvané] nem fontos.
A nemzetközi helyzetből fakadó problémák az igazán fontosak.” „Tajvan kis ügy,
a világ a nagy ügy.”

Ezek voltak Mao gondolatai a szigetállammal kapcsolatban, amint azokat több
látogatásunk alkalmával is tudomásunkra hozta. (És ugyanígy gondolkozott a kér-
désről Csou En-laj és Teng Hsziao-ping is.) De Mao, akárcsak Csou és Teng,
a tárgyalásaink során csupán futólag érintette ezt a témakört.

Maót akkori és későbbi, hosszabb találkozásaink alkalmával sokkal inkább
foglalkoztatta a nemzetközi környezet kérdése – azaz a Szovjetunió. Miután Ni-
xon hosszasan fejtegette, hogy vajon a nukleáris szuperhatalmak közül a Szov-
jetunió vagy az Egyesült Államok jelent-e nagyobb veszélyt, Mao a következő-
ket felelte: „Jelen pillanatban viszonylag csekély egy agresszív lépés eshetősége
az Egyesült Államok vagy Kína részéről... Önök vissza akarják vonni csapataik
egy részét a saját földjükre, a mi seregeink nem is mennek külföldre.” Más szó-
val, ki nem mondva ugyan, de Mao számára a legnagyobb biztonsági kockázatot

a Szovjetunió jelentette. Hasonlóan fontos volt az a szintén csak az utalásokból
kihámozható, ám később Csou által megerősített biztosíték, amely két ameri-
kai kormányzat számára is eloszlatta egy esetleges kínai beavatkozás rémálmát
Indokínában. Azzal, hogy kizárta a kínai katonai beavatkozás lehetőségét külföl-
dön, valamint a Japánhoz és Dél-Koreához fűződő viszonyáról tett megjegyzései-
vel Mao tudatta velünk, hogy Peking nem fog akadályokat gördíteni a létfontos-
ságú amerikai érdekek elé. És mivel a nyugatiak felfogása közmondásosan lassú
volt, Mao egy olyan témát hozott fel, amely a Csouval folytatott tárgyalásaim
során rendre előkerült. „Azt gondolom, hogy a hozzám hasonló emberek sze-
retnek hangzatos dolgokat pufogatni. Tudja, olyasmit, hogy az egész világnak
egyesülni kell, vereséget kell mérni az imperializmusra, a revizionizmusra, a világ
összes reakciósára, és meg kell teremteni a szocializmust.” Mao, Csou szorgalmas
asszisztálása mellett, harsányan felkacagott arra a gondolatra, hogy bárki is ko-
molyan veszi azt az évtizedes múltat visszatekintő szlogent, amely ott szerepelt az
összes kínai köztéri plakáton. A kínai vezetők a velünk folytatott tárgyalások so-
rán túlléptek az ideológián. A rájuk leselkedő veszély miatt a geopolitika abszolút
előnyt élvezett a szemükben. Lényegében az egyik frontot felszabadították azzal,
hogy hallgatólagos meg nem támadási egyezményt kötöttek velünk.

A Maóval folytatott megbeszélésünk azonban nem csak a stratégiáról szólt.
Még rövid találkozásunk alkalmával sem tudta lerázni magáról azt a rémálmot,
amely beárnyékolta eredményeit, és pokollá tette utolsó éveit. Az gyötörte, hogy
minden eredménye tünékeny, hogy az erőfeszítések, a megpróbáltatások, a „hos-
szú menetelés”, a brutális hatalmi harc mind csak egy múltó epizód lesz annak
az ezeréves kultúrának a győzedelmes, passzív ellenállásával szemben, amely az
összes korábbi felfordulást lecsendesítette, és ezek csupán annyi nyomot hagytak
rajta, mint egy tóba vetett kavics keltette fodrozódás.

„Mao elnök írásai egy egész nemzetet mozdítottak meg, és megváltoztatták
a világot” – mondta Nixon.

„Nem tudtam megváltoztatni a világot – válaszolta Mao nem minden pátoz
nélkül. – Csupán néhány helyet sikerült megváltoztatnom Peking környékén.”

Rendkívül szerény állítás volt ez annak az egész életen át folytatott gigászi
küzdelemnek a fényében, amelynek során gyökerestül akarta felforgatni saját
társadalmát legmélyebb lényegét. A tényszerű rezignáltság csak még jobban ki-
emelte a forradalom dilemmáját. A romboláshoz más erények szükségesek, mint
a fenntartáshoz: minél nagyobb a felfordulás, annál valószínűbb, hogy olyan új
apparátus kerül hatalomra, amely még inkább átszövi a társadalmat, és többnyi-
re sokkal hatékonyabb, mint amelyet leváltott. A szabadság nevében véghez vitt
forradalmak rendszerint csak az elnyomó hatalom kezében lévő eszközöket tö-
kéletesítik. És ez nem véletlen. A tudósok a szabadság mértékét az emberi jogok
eszméjéből vezetik le; a történészek azonban megértették, hogy a szabadság nem

csupán a jogi struktúrákon nyugszik, hanem az intézmények általános elfogadottságán és az emberi kapcsolatok létesítésének megkönnyítésén is. Az a társadalom, amelyet nem gyötörnek kibékíthetetlen ellentétek, könnyebben tudja a tolerancia erényét gyakorolni és tiszteletben tartani az emberi méltóságot, még akkor is, ha hiányoznak a törvényben lefektetett jogok. A tolerancia ilyenkor beépül a társadalom szerkezetébe. Nagy-Britanniának például soha nem volt írott alkotmánya, a polgárjogokat a hagyomány garantálja. Egy frakciók által szétzaggatott nemzet azonban, ahol a kisebbségnek reménye sincs, hogy valaha is többségbe kerül, vagy ahol valamelyik csoport tudatában van annak, hogy örökre számkivetett marad, elnyomónak tűnik majd a tagjai számára, bármilyen jogi kifogásokkal takarózik is.

A modern kori totalitarizmus lényege az, hogy az erények területén egyetlen követendő mércét állít fel, és ennek nevében lerombolja az összes hagyományos korlátot. Az új, uniformizált moralitás megteremtésére tett erőfeszítés a válsháborúk óta nem tapasztalt érzelmekeket szított, és ennek nyomán a kormányok a történelemben példátlan nagyságú hatalmat kaparintottak meg. (Ebből a szempontból az amerikai forradalom nem volt valódi forradalom. A célja ugyanis nem a meglévő intézmények ledöntése volt, hanem azok visszaterelése eredeti céljaikhoz.) A valódi forradalmárnak határtalan önbizalma van. Hiszen ki más venné a bátorságot, hogy követőit kitegye a forradalmi küzdelemmel elkerülhetetlenül járó nélkülözéseknek, mint egy olyan monomániás ember, aki teljes erőből a meggyőződése diadaláért küzd, és akit nem gyötörnek kétségek, hogy vajon jogos-e az ezt kísérő elkerülhetetlen szenvedés. Ennek a karizmatikus – és hol transzcendentális, hol legalább ilyen gyakran ördögi – igazságnak a hajszolása hívta világra azt a szörnyű szenvedést és azokat a mélyről felbuzgó felfordulásokat, amelyek modern kori történelmünket jellemzik. Az „igazság” ugyanis nem ismer korlátokat, és az „erény” képtelen elfogadni a határokat; önmagukban látják saját létjogosultságukat. Az ellenfeleik pedig vagy tudatlanok, vagy gonoszak, és ebből következően vagy átnevelni kell őket, vagy eltüntetni. Minél erőszakosabb a felfordulás, annál inkább fegyelmezővel kell megteremteni az új rendet. Amint a spontaneitás eltűnik, a helyébe csakis a parancsuralom léphet.

Ez történt azzal a Kínával is, amelyet Mao kovácsolt egybe. Kétségtelen, hogy az általa megdöntött intézmények között sok korrupst volt. És tagadhatatlanul volt valami grandiózus abban, hogy Mao egy 800 milliós lakosú országban az egyenlőség mellett szállt síkra, és azokat az intézményeket akarta eltörölni, amelyek a világon legrégebben működő önkormányzatiságból nőttek ki. De az emberi léptéket ilyen mértékben meghaladó vállalkozást óhatatlanul is kísérő szenvedés hatalmas volt. És a társadalom elemi ellenállása, amely a véget nem érő megrázkódtatások nyomán duzzadt hatalmassá, még erőteljesebb rohamokra

sarkallta ezt a grandiózus személyiséget, aki csupán az istenekéhez mérhető feladatokra vállalkozott.

Mao szemében a kommunizmus volt az igazság. Ám miközben megvalósította ifjúsága álmait – egyedülként a 20. századi kommunizmus összes szülőatyja közül –, egy mélyebb igazságra döbbsent rá. Éspedig arra, hogy a kommunizmus evolúciója elvezethet eredeti feltevéseinek kigúnyolásához, és Kína lényege talán még az általa kavart felfordulást is csupán múltó epizóddá silányítja az ország látzólag örök folytonosságában. Az osztály nélküli társadalomért milliók adták életüket, de megvalósításának pillanatában a vezér rádöbbsent, hogy a forradalmi hevületből fakadó lelkesedés és a társadalom átalakításához szükséges elnyomás idővel szembekerül annak a népnek a hagyományaival, amelyet Mao egyszerre imádott és gyűlölt. Az ország, ahol eredetileg feltalálták a közigazgatást, a kommunista bürokráciát is átalakítja majd egy olyan új mandarinosztállá, amelynek kiváltságait minden korábbinál jobban megerősítik a valódi dogma maximái. A nemzetnek, amelynek intézményeit Konfucius úgy öntötte alakba, hogy azok az egyetemes erkölcsöt terjesztő eszközök legyenek, nem telik majd sok időbe, hogy magába szívja és átformálja azt a materialista nyugati filozófiát, amelyet a legutolsó uralkodó dinasztia erőltetett rá.

Az idősebb Mao lázadozott a sors ellen, amely kegyetlen gúnyt űzött a szenvedésből és küzdelmekkel teli élete értelméből. Mivel képtelen volt elviselni a gondolatot, hogy az új csak még jobban megerősíti mindazt, amit le akart rombolni, egyre tébolyultabb hadjáratokba fogott, hogy még addig megvédje népét saját magától, amíg kitart az ereje. Sok forradalmat robbantottak ki azért, hogy megragadják a hatalmat, és lerombolják a már létező struktúrákat. De egyetlen forradalom megteremtője sem vágott bele abba a hatalmas, a megszállottságig fajuló feladatba, hogy a forradalom folytatásának érdekében szántszándékkal és szisztematikusan felfordulásokat szítsen a rendszer ellen, amelyet ő maga hozott létre. Egyetlen intézmény sem volt biztonságban. Minden egyes évtizedben támadás indult valamelyik hatalmasra duzzadt bürokratikus szervezet – a kormány, a párt, a gazdaság, a hadsereg – ellen. Néhány évre valamennyi egyetemet bezárták. Volt egy időszak, amikor Kínának egyetlen nagyköve volt külföldön. Mao eltakarította – vagy legalábbis megkísérelte eltakarítani – az útból az összes második számú vezető: Liu Sao-csit, Lin Piaót, Teng Hsziao-pinget, és feltehetően Csou En-lajt is. Beosztásukból fakadóan az említett embereknek kellett foglalkozniuk a kínai élet praktikus, ennél fogva mindig jelen lévő kérdéseivel, napi ügyeivel – pontosan azokkal a problémákkal, amelyek Maóban a tűnékenység baljóslatú érzését és a kínaiakra oly jellemző félelmet keltették, miszerint ezek assák majd alá a Középső Királyság különleges erkölcsi tartását.

Ennek következtében az egyre gyengülő elnök minden évtizedben szétzúzott valamit, amit ő maga hozott létre: szembeszállt a modernizációval, felforgatta

a bürokráciát, tisztogatást vitt véghez a vezetőségben, és szembeszállt a haladás-sal azért, hogy megmaradjanak azok a romlatlan értékek, amelyeket csakis egy egyszerű paraszttársadalom képes megőrizni és foganatosítani (már ha egyáltalán). Népét saját felsőbbrendű erényének burkába zárta, miközben feláldozott minden eszközt, amelyekkel ezt az erényt megvédhette volna. Közben úgy cselekedett, mint azok a császárok, akiknek helyére lépett, és akiknek palotáiban most ő élt; s jóllehet mindent megtett azért, hogy megakadályozza a visszatérését az általuk megtestesített értékekhez, cselekedeteiben egyre inkább olyaná vált, mint ők.

A történelem egyik monumentális tréfája, hogy feltehetően senki sem értette meg jobban a kommunizmus lényegéből fakadó feszültségeket, mint ez a titáni alak, a kínai forradalom véghez vivője. Benne ráadásul megvolt a bátorság is, hogy szembenézzen az e tudásból fakadó következményekkel. A pragmatikus kommunizmus mandarinizmushoz, nacionalizmushoz és intézményesült kiváltságokhoz vezet. A Szovjet-Oroszországról adott kritikája éppen azért sértette annyira az oroszokat, mert lényegét tekintve igaz volt. De a valóban forradalmi kommunizmus stagnáláshoz, bizonytalansághoz és a nemzetközi szintén jelentéktelenné váláshoz vezet, valamint szakadatlan romboláshoz, ahhoz, hogy az új hívők, akik jobban kedvelik az állandóságnál a tisztaságot, folyamatosan leszámolnak a tanítványokkal. Mao életének utolsó évtizedeiben két lehetőség között ingadozott. Miután átlátta a kommunizmus lényegéből fakadó dilemmát, időről időre teret hagyott egy cseppnyi modernizációnak, de csak azért, hogy aztán leszámoljon azokkal, akik parancsai végrehajtásával megszentelténítették a vízióját. És még ezek az előre kitervelt felfordulások sem foglalták le annyira, hogy ne maradt volna ereje az egyensúly megteremtése érdekében, a hagyományos kínai államvezetési eszközök bevetésével, kijátszani a különféle idegen és barbár csoportokat egymás ellen.

Egészen haláláig ízig-vérig kínai maradt abból a szempontból, hogy egyetlen pillanatra sem kételkedett annak a kultúrának a felsőbbrendűségében, amelyet ő teremtett meg. A modernizációnak azért állt ellen, mert az lerombolná Kína egységét, és azért harcolt az intézményesülés ellen, mert az akadályt emelt volna a KNK ideológiai lelkesedése elé. A közkeletű bölcsesség szerint a forradalom felfalja saját teremtőit. Mao esetében az ellenkezője volt igaz: ő volt az a teremtő, aki lerombolta az egymást követő forradalmi hullámokat. Éppoly erővel szállt szembe saját forradalma következményeivel, mint az eredetileg általa megdöntött intézményekkel. A cél azonban, amelyet maga elé tűzött, túl volt az emberi teljesítőképesség határán. Életének utolsó hónapjaiban, amikor már beszélni sem tudott, és a napnak csupán néhány órájában volt képes bármit is csinálni, még mindig elég tűz lobogott benne ahhoz, hogy egy utolsó kirohanást intézzon a pragmatikus irányzat és vezetője, Teng Hsziao-ping ellen. Aztán, akárcsak a ha-

talmas császár, Csin Si Huang-ti, akihez gyakran mérte magát, Mao, ez a gigászi, démoni, előrelátó és mindent elsöprő személyiség, a sorsául jutó feledéstől rettegve, eltűnt a színről. És a Nixonhoz intézett szavai, ahogy annyi minden, amit mondott és megkísérelt véghez vinni, egy prófécia pontosságával vetítették előre a jövőt: „Csupán néhány helyet sikerült megváltoztatnom Peking környékén.”

Séták, beszélgetések, pohárköszöntők

Miután találkozónk a történelemmel lezajlott, visszatértünk ahhoz a gyakorlatias kérdéshez, hogy az elhangzottakból miként lehetne valamiféle politikai irányvonalat leszűrni. Hiába rajzoltam fel előző két látogatásom során a globális kérdésekben részletesen az amerikai álláspontot Csou En-lajnak, a végső jóváhagyás és a meggyőzés még Nixonra várt. Sok múlott azon is, alkalmasnak találják-e a kínaiak Nixont annak a globális politikának a velük párhuzamosan történő végrehajtására, amelyet az erőegyensúly fenntartása érdekében tervelték ki, és ami egyszersmind a felénk való nyitás valódi célja volt.

Ezenfelül valamiféle hivatalos formába kellett volna önteni az új megállapodást két olyan ország között, amelyek már két évtizede nem kommunikáltak és nem álltak diplomáciai kapcsolatban egymással, sőt semmiféle keretrendszerük sem volt a kétoldalú kapcsolatoknak. A zárónyilatkozat ezért lett központi kérdés. Egy olyan dokumentumra volt szükség, amely egyaránt szimbolikus jelentőségű a kommunista káderek és a kapitalista megfigyelők számára, és képes arra, hogy csírájában fojtsa el a kínai ideológiai baloldalt és az amerikai konzervatívok felől érkező kritikát. Érinteni kell Tajvan kérdését is, ugyanakkor nem lehet ezt a problémát tekinteni a központi nézetkülönbségnek. Meggyőzően szóljon a kölcsönös és valódi biztonságpolitikai aggodalmainkról, de ne provokatív stílusban vezesse elő őket. Ezt azonban könnyebb volt kimondani, mint megcsinálni. Ugyanakkor októberi utam során e kérdésekben jelentős előrehaladást értünk el. Már csak három bekezdés maradt nyitva, az egyik India és Pakisztán ügye, a második az országaink közötti kereskedelem és a cserekapcsolatok, a harmadik pedig Tajvan. Négy, éjszakába nyúló ülésre volt szükség, hogy ezeket is rendezzük.

Közben a pekingi csúcstalálkozó más szinteken is kiteljesedett. Körmönfont házigazdáink és az amerikai küldöttség nem annyira cseles vezetőinek céljai menthetetlenül összegabalyodtak. A kínaiak fenséges civilizációjuk és kifogástalan modoruk segítségével igyekeztek azt a benyomást kelteni, hogy mi sem természetesebb, mint hogy a forradalom leghűbb követőjének számító marxista állam és a kapitalizmus megtestesítője egyre közelebbi kapcsolatba kerül egymással. A mi vezetőinknek egyszerűbb céljaik voltak. Nekik a tévés fő műsoridő lebe-

gett a szemük előtt. E célok keresztezéséből látványos show-műsor kerekedett, amelynek során az elnök sorba látogatta Kína múltjának építészeti és művészeti emlékeit: a nagy falat, a Tiltott Várost, a Ming-sírokat, a Nyári Palotát és a Menyeyi Templomot, ahol a császárok befelé fordulásukban és önteltségükben odáig jutottak, hogy kijelölték az univerzum pontos geometriai középpontját, amely egy sor koncentrikus kör közepén helyezkedett el a mai Peking belvárosában.

Egyik városnézésen sem vettem részt. Előző két látogatásom során már megnéztem ezeket a nevezetességeket, mi több, a minden részletre odafigyelő kínaiak engem használtak kísérleti nyúlak, hogy elkészítsék a pontos időbeosztást, felmérjék a szükséges biztonsági óvintézkedéseket, és még azt is megfigyeljék, hogyan viselkednek ezek a furcsa amerikaiak a kínai történelem csodáinak jelenlétében. Én most inkább arra használtam az időmet, hogy egyeztessen a nyilatkozatot Csiao Kuan-huával, és elvégezzem a nemzetbiztonsági tanácsadóként rám háruló washingtoni munkát.

Nixon városnéző körútja az összes beszámoló szerint a forgatókönyvnek megfelelően alakult. Nem számított, hány megállót terveztek be, az ember nyugodtan hozzáigazíthatta az óráját az indulás és a visszaérkezés tervezett időpontjához. Ugyanakkor bármennyi kitérőt is tettek az amerikaiak, a kínai vendéglátók soha nem sürgették őket, hogy igazodjanak az előzetes ütemtervhez. Szabadon kószálhattak és nézelődhettek, vagy éppen hagyhattak ki valamit, de az ütemterv határidejét végül mégis percre pontosan betartották. Amikor néhány hónappal korábban szembesültem ezzel a csodával felérő tervezéssel, megkérdeztem a kínai protokollfőnököt, hogyan képesek ilyen nagyfokú precizitást és ekkora mozgásteret biztosítani az őrült sürgős-forgás nélkül, amelyet más országok protokolljai, beleértve a mieinket is, virtuozitásuk bizonyítékaként adnak elő. Nagyon egyszerűen, felelte a kínai diplomata. A látogatókkal csak az indulás és az érkezés időpontját, valamint a felkeresendő látnivalókat közlik. Emiatt nincs semmiféle pszichológiai nyomás, nincs egy olyan, percre pontosan megtervezett napirend, amelyet a protokollfőnökök amúgy a gondjaikra bízott emberek fegyelmezésére használnak (és persze arra, hogy demonstrálják kiváló felkészültségüket). A kínaiak a rendelkezésre álló időkeretet nyolcperces egységekre bontották le a maguk számára (hogy miért pont nyolc percre, az számomra, ahogy már megszoktuk, továbbra is rejtély maradt). Ha a vendég a tervezettnél több időt töltött egy helyen, akkor ennek megfelelően valahonnan a túra későbbi szakaszából kivettek egy nyolcperces egységet, ha pedig kevesebb időt, akkor máshová be lehetett illeszteni egy szintén nyolcperces egységet.

Más szóval, a kínaiak jellemző módon rendkívül egyszerű megoldásra jutottak: ahelyett, hogy a látogató igazodna a házigazda menetrendjéhez, a vendéglátó intézi úgy a dolgokat, hogy azok a vendég kívánságainak megfelelően alakuljanak. A kínai protokoll ily módon különös nyugalommal tölti el az embereket;

miközben egyszerre sugall tiszteletet és hízélgést, látszólagos földhözragadsága miatt csak még hatékonyabban működik.

Az előkészületeknek köszönhetően a különféle városnéző túrákból egytől egyig remek látványosság kerekedett. Minden megállóhelyet megszálltak a csapatokba verődött tévériporterek és az újságok főmunkatársai, akik alig várták, hogy beszámolhassanak a vezető személyiségek mélyenszántó gondolatairól. „Ez valóban egy nagy fal” – osztotta meg tapasztalatát Nixon a kínai nagy falnál összegyűlt sajtóval, és ezzel mintegy hivatalosan is áldását adta az emberiség egyik leglátványosabb létesítményére. A tény, hogy e túrákat a tévék is közvetítették, csak még határozottabban megerősítette azt, hogy itt, minden korábbinál inkább, maga a médium volt az üzenet. Az amerikai közvélemény számára a tévé oly módon hozta kézzelfogható közelségbe a Kínai Népköztársaság létezését és a KNK lenyűgöző nagyságát, ahogy arra pár diplomáciai jegyzék sohasem lett volna képes. A vezető politikusok végső soron úgy járultak hozzá a történelemhez, ahogy a látogatást megelőzően én még csak nem is sejtettem, sőt még csak fel sem merült bennem.

A szimbolikus eseményekből minden estére jutott egy – hol egy fogadás, hol a sportpalotában tartott torna- és pingpongbemutató, hol egy egészen döbbenetes forradalmi balett, amely *Az asszonyok vörös különítménye* címet kapta. Tíz kínai utamat követően a fogadásokat már meglehetősen mesterkéltnek láttam. 1972 februárjában azonban még üdítően újszerűnek tündek, és jobban észrevettem azokat az apró, furfangos finomságokat, amelyekkel a kínaiak jelezték, mennyire nagy becsben tartják a vendégüket. Beszerezték például Nixon kedvenc dalainak listáját, és a hadsereg zenekara minden egyes vacsoránál eljátszott belőlük néhányat. A Pekingben töltött hét esténk közül négyen vettünk részt hivatalos fogadáson: az üdvözlő bankettet Csou En-laj adta, ezt viszonzta Nixon egy általa adott fogadással, ezenfelül tartott egy fogadást tiszteletünkre két város, Hangsou és Sanghaj is. Mindezek tetejébe Csou En-laj is rendezett egy magánvacsorát az amerikai küldöttség tiszteletére Pekingben.

A fővárosban tartott fogadásokat a gigantikus méretű Országos Népi Gyűlés Csarnokában rendezték, amelyet a kommunista hatalomátvétel tiszteletére húztak fel. A neoklasszicizmust a kommunista barokkal ötvöző monstrum, amely oly kihívónak és sivárnak tűnt a finoman elegáns és szemléletes történelmi épületekhez képest, a Tiltott Város karmazsinvörös falaival szemben terpeszkedett a Tienanmen tér túloldalán. Ezen a hatalmas nyílt területen, amely még úgy is rettenetesen tágas volt, hogy az egyik sarkát kitöltötte az épület óriási tömege, a csarnok olyasformán festett, mint valami partra vetett bálna. Már a méretével áhítatot keltett, és képtelenség volt bármiféle megszokott megjegyzést tenni a külalakjáról, mert úgy tervezték, hogy egyenesen a halandósággal szemben kifejezett dac áradjon belőle.

Látogatásaim során minden fogadás teljesen egyforma menetrend szerint zajlott. Az ember egy hatalmas, az egymást követő szintek között meredeken emelkedő és szinte a semmibe vezető lépcsősoron ért a díszterembe. A szívbajokkal küszködő látogatók közül feltehetően egy sem érte el tetejét. (Voltak ugyan liftek is, de az elnök akkora küldöttséggel érkezett, hogy kénytelenek voltunk a lépcsőket használni.) A kínai vezetőség a lépcsősor tetején sorakozott fel a tiszteletünkre. Több fából készült emelvényt helyeztek el lépcsőzetes sorokban, hogy a szerény köztisztviselők a pontos protokollsorrendnek megfelelően tudjanak felállni a kötelező csoportképekhez. Érkezhetett bármilyen nagy küldöttség, a csoportba rendezést gyorsan lezavarták, az egész fényképezkedés nem tartott tovább három-öt percnél. Ezt követően a díszvendégeket egy induló hangjaira bekísérték a díszterembe, ahol kezét ráztak a hosszú sorban felsorakozott méltóságokkal. A csarnokban háromezer vendég is elfért egyszerre. Nixon látogatása során ez a szám kilencszáz körül lehetett, de a hatalmas, kerek asztalokat úgy rendezték el, hogy nem tűnt szellősnek a terem. A fő asztalokat egy színpad lábánál állították fel, amelyre két mikrofonállványt helyeztek: egyet a pohárköszöntőt mondó vezető, egyet pedig a tolmács számára. Én a Nixon házaspár és Csou En-laj asztalánál kaptam helyet, noha nem ültem elég közel hozzájuk, hogy belefolyhassak a beszélgetésükbe. A légkör kedélyes volt. Nem elég, hogy végeérhetetlen sorban érkeztek a fogások, ezt még az is tetézte, hogy az asztalnál ülő valamennyi kínai, országuk szokásához híven, azon ügyködött, hogy az amerikaiak tányérján minden egyes pillanatban halomban álljon az étel.

Aztán elkezdődtek a végtelen sorban elmondott pohárköszöntők. Mao-taj pálinkát ittunk, azt a halálos kotyvalékot, amely gyúlékonysága miatt szerintem még repülőgép-üzemanyagnak sem lenne használható. Ennek meglehetősen konkrét bizonyítékáról később magam is értesültem. Történt ugyanis, hogy a Washingtonba hazatérő Nixon szemléltetni kívánta a folyadékban rejlő potenciált a lányának, Triciának. Beleöntött belőle egy palacknyit egy üvegtálba, és meggyújtotta. Legnagyobb rémületére azonban a tűz nem akart elaludni, az üvegtál szilánkokra robbant, és égő mao-taj árasztotta el az asztallapot. Az egész első család kétségbeesett erőfeszítésére volt szükség ahhoz, hogy valahogy mégis eloltásák a tüzet, mielőtt nemzeti tragédia esett volna. Másikülönben a Nixon-kormány saját magára hozott volna idő előtti véget; mármint még a második, sikeres kísérlete előtt.

Az asztalnál ülő kínaiak csakis akkor ittak, amikor valamelyik amerikaiakra tósztot mondtak. Ezt mindahányszor lelkes „gambej” felkiáltással kísérték, ami a „fenéig” kínai megfelelője, és ehhez tartották is magukat. A poharat mindig fenéig kellett üríteni, és a köszöntőt mondó gondoskodott arról is, hogy senki ne csalhasson, mert felmutatta az üres poharát, és elvárta, hogy ugyanígy tegyen az is, akinek a tiszteletére a tósztot mondta. Mivel a kínaiak kétszer annyian vol-

tak, mint mi, és nemzeti italukat is jobban bírták, ahogy haladt előre az este, úgy lett mindenki egyre terjedősebb. Még az a jó, hogy a pohárköszöntőket előre megírták, csak fel kellett olvasni őket. Egyetlen esetben, Sanghajban történt meg, hogy a lelkesedés túlságosan elragadta Nixont, és a látogatás egyetlen spontán pohárköszöntőjében olyan javaslattal állt elő, amely úgy hangzott, akár egy védelmi katonai szövetségre tett ajánlat.* Szerencsére annyira későre járt, hogy addigra már az összes tudósító régen lelépett. Ráadásul a sajtó a nagy történetet, a sanghaji nyilatkozatot sem akarta volna háttérbe szorítani. Számomra az jelentette a problémát, hogy nekem minden egyes fogadás *után* találkoznom kellett Csiao Kuan-huával, hogy több órán át egyeztessünk még a nyilatkozat szövegéről. Egy ilyen alkalommal közöltem vele, hogy látva a sokaság emelkedett hangulatát, akár kínai nyelven is folytathatnánk a tárgyalást.

A fogadások azonban, amelyeket Amerikában élőben közvetítettek a reggeli tévéműsorokban, halálosan komoly célt szolgáltak. Gyorsan és drámai módon kommunikálták ugyanis a két ország népének, hogy egy új kapcsolatot kovácso-lunk. Az első állami fogadás alkalmával Csou En-laj különösen meleg hangú köszöntőt mondott, amelyben kijelentette, hogy minden ideológiai különbség ellenére normális államközi kapcsolatokat lehet kiépíteni, ha követjük az egymás mellett élés öt alapelvét. Tajvanra nem tett semmiféle utalást, és külön kitért arra, hogy semmilyen formában nem nyúlnak a háború eszközéhez a függőben lévő viták rendezéséhez. Ezzel nyilvánosan is a világ tudtára adta, amit a négy szem-közi megbeszélések során már elmondott. Újabb, jóllehet csak áttételes megerősítése volt ez annak, hogy a továbbiakban nem kell tartanunk kínai katonai beavatkozástól Indokínában. Mindennek tudata rendkívül jó szolgálatot tett nekünk öt héttel később, amikor megindult ellenünk a vietnámi katonai offenzíva, különösen, amikor hasonló (noha közel sem ilyen elegáns) biztosítékot kaptunk Moszkvától is.

Nixon érzelemdúsabb hangnemben válaszolt. Átdolgozta a tőlem kapott beszédvázlatot, kiegészítette saját szófordulataival, és beillesztett néhány Mao-idézetet. Hangsúlyozta, hogy olyan közös érdekeink vannak, amelyek túlmutatnak a két ország közötti ideológiai szakadékon (noha nem fejtette ki, hogy mik len-nének ezek).

Milyen örökséget hagyunk gyermekeinkre? Vajon az lesz a végzetük, hogy meghalnak annak a gyűlöletnek a nevében, amely a régi világot sújtja, vagy

* „...a múltban túl sokszor vált külföldi agresszió és külföldi megszállás áldozatává ez a remek város. És az amerikai nép, vállalva a kínai néppel, hitet tett a mellett az elv mellett, hogy soha többet külföldi hatalom, külföldi megszállás ne sújtja ezt a várost, vagy Kína bármely másik részét, vagy akár a világ bármelyik független országát.” „Miniszterelnök úr, ma este ez a két nép a kezében tartja a világ jövőjét.”

az a sorsuk, hogy életben maradjanak, mert megvolt bennünk az előrelátás, hogy egy új világot építsünk?

Semmi értelme annak, hogy ellenségek legyünk. Egyikünk sem kívánja a másik területét, egyikünk sem akarja hatalma alá gyűrti a másikat, egyikünk sem nyújtja ki a kezét, hogy megkaparintsza és uralma alá hajtassa a világot.

Mao elnök így írt erről: „Oly sok tett vár még arra, hogy véghez vigyék, és ezek egytől egyig sürgetők. A világ azonban tovább forog. Múlik az idő. Tízezer év túl hosszú. Ragadd meg a napot, ragadd meg az órát!”

Eljött ez az óra. És ez az a nap, amikor népeink nagyszerűsége oly magasra emelkedik, ahol már felépíthetünk egy új és jobb világot.

A rengeteg úttal a hátam mögött a fogadások, a pohárköszöntők és a muzsika egytől egyig közhelyesnek tűntek számomra, de be kell vallanom, hogy amikor a kínai miniszterelnök először járt körbe az asztaloknál, hogy a hivatalos amerikai delegáció valamennyi tagjára pohárköszöntőt mondjon, és mindezt annak a hazafias amerikai dalnak, az *America the Beautiful*-nak a hangjaira tette, amelyet egy olyan hadsereg zenészei játszottak, akikkel két évtizeddel korábban még hadban álltunk, elérzékenyültem. Bárki bármit mondjon, amikor Richard Nixon Mao Ce-tungot idézi azért, hogy Washington születésnapján támogatást szerezzen az amerikai külpolitika számára, akkor bizonyosan lezajlott egy diplomáciai forradalom.

Az esemény szimbolikus volta azonban csak akkor nyerhetett értelmet, ha valamivel alá is tudjuk támasztani. Erre három szinten tettünk kísérletet. Több találkozóra került sor az amerikai és a kínai külügyminiszter, valamint stábjaik között, és ezeken a kelet-ázsiai osztály kedvenc témái szerepeltek: a kereskedelmi és a cserekapcsolatok fejlesztése. Csupa olyan téma, amelyek azokban az években a varsói tárgyalásokon is előkerültek. Ezek a tárgyalások egyben azt a célt is szolgálták, hogy a külügyminisztérium tárgyaló delegációját elfoglalják valamivel, amíg Nixon Maóval és Csouval találkozik. (Nixon meg volt győződve arról – és ezt Csou előtt sem rejtette véka alá –, hogy a „külügyminisztérium úgy szívérogtat, mint egy szita.”) Ez a csoport a külügyminiszter számára fenntartott vendégházban ülésezett. A legfőbb probléma az volt, hogyan akadályozzuk meg a kínaiakat, akiknek a belső kommunikációja közel sem volt oly mértékben korlátozva, mint a miénk, hogy olyan ügyekkel is előhozakodjanak a külügyminiszterek találkozóin, amelyekről más fórumokon lényegében már megállapodtunk: ilyen volt például a közös nyilatkozat szerkezete és tartalma. Én egyik szóban forgó ülésen sem vettem részt.

A kapcsolattartás második szintjét a naponta megtartott délutáni találkozók alkották, amelyeken a délelőtti városnézést követően Nixon elnök és Csou En-laj vett részt. Négy ilyen találkozóra került sor, és ezek során összesen tizenkét órá-

nál is többet tárgyaltak egymással, hol az Országos Népi Gyűlés Csarnokában, hol a Nixon szálláshelyéül szolgáló vendégházban. Nixon és Csou áttekintették a nemzetközi helyzetet, és nyíltan terítékre kerültek a két ország nézetei közötti párhuzamok és az a *de facto* együttműködés, amely titkos pekingi látogatásom óta szökkent szárba. A részünkről Nixon, én és a stábomból Winston Lord és John Holdridge vett részt rajtuk.

A harmadik szinten zajlott a közös nyilatkozat szövegezése, amely többnyire rám és Csiao Kuan-hua külügyminiszter-helyettesre hárult, noha időnként konzultáltunk a feletteseinkkel is. A nyilatkozattervezet elkészítése nagyjából húsz órát vett igénybe, és ehhez jött még kétórányi tárgyalás köztem és Csou En-laj között, aki két alkalommal csatlakozott a tárgyalásainkhoz, hogy egy-egy pontot személyesen is kifejtthessek neki. Ilyenkor egy teljesen különálló vendégházban találkoztunk, amelyet a kínaiak a saját céljaikra tartottak fenn.

Mielőtt azonban még sor került volna ezekre a találkozókra, Csounak és nekem tisztáznunk kellett a forgatókönyvet, hogy egyértelműen kiderüljön, ki melyik találkozón vesz részt, és ki miről fog tudni. Nagyjából húsz perccel a Maóval lezajlott találkozásunk után leültünk Csouval egy órára tanácskozni abban a vendégházban, amely a nyilatkozattervezet megszövegezéséhez állt rendelkezésünkre. A legfontosabb feladatom az volt, hogy tudassam Csouval, melyik csoportban melyik témát lehet szóba hozni. „Az amerikai népi bölcsesség úgy tartja – közöltem vele –, hogy a kínaiak bonyolultak, mi pedig egyszerűek vagyunk, de amikor meghallom magamat beszélni, mindig az a benyomásom támad, hogy mi vagyunk komplikáltak, és önök a könnyedebbek.” Csou higgadtan kezelte a furcsa amerikaiakat. Ellentétben a szovjetekkel, akikkel lehetetlen volt úgy titkos tárgyalásokat folytatni, hogy ne kísérelték volna meg kijátszani egymás ellen a különböző csatornákon tárgyaló embereinket, a kínaiaktól semmi sem szivárgott ki. Összeállították a tárgyalások menetrendjét, és az információkat elkülönítve kezelték, mintha csak egész életükben a mi különös eljárásainkat követték volna. Az is kiderült, hogy Csou sem bánja különösebben, ha saját ügyvezető külügyminiszterét, Csi Peng-fejt is más dolgok kötik le. „Megvannak a korlátai” – magyarázta szárazon Nixonnak.

Mielőtt Csouval belemerülhettünk volna a lényeges kérdések tisztázásába, egy újabb bizarr amerikai különbség került terítékre. A modern kommunikációs eszközök miatt az elnök, bárhol járt is, mindenütt a kormányzat fejeként lépett fel. Ám minden egyes elnök azt gondolta, hogy ezt valamilyen szimbolikus tettel demonstrálnia is kell. Erre az útra azt találták ki, hogy a sajtó összegyűlt képviselői előtt Nixon aláírja azt a törvényjavaslatot, amely lehetőséget teremt az egyeztetési eljárás megindítására a nyugati part kikötői rakodómunkásainak sztrájkjában; és ezzel az eseménnyel összefüggésben még egy nyilatkozatot is kiad, amely felszólítja a kongresszust, hogy tegyen lépéseket a munkajogi törvényhozás terü-

letén. A PR-zsenik bizonyára úgy találták, hogy ezek azok az ideális témák, amelyekről be kell számolni egy magát a munkások államának tartó ország fővárosából. Mindez még rendben is lett volna, ha valamelyik fejes ki nem találja, hogy Nixon odaajándékozhatná Csou En-lajnak a tollat, amellyel a törvényjavaslatot aláírja. Most az egyszer az általában szenvtelen házigazdánk is megrökönyödött. Még soha nem hallott arról a szokásról, hogy törvényjavaslatok aláírásánál használt elnöki tollakat ajándékoznak másoknak. És miután elmagyaráztam neki a dolgot, a rá háruló szereppel sem volt kibékülve. Diplomatikusan rámutatott, hogy a toll elfogadásával azt a látszatot kelthetné, miszerint beleavatkozik a belügyeinkbe. Talán, vetette fel segítőkészen, ha ennyire ragaszkodunk ahhoz, hogy egy tollat ajándékozzunk neki, küldjünk inkább egyet, amikor visszatértünk Amerikába. Végül közöltem Csouval, hogy mindannyian akkor járunk a legjobban, ha ejtjük az egész témát.

Végre Csou és én hozzáláthattunk a közös nyilatkozat kijavításához. Három kérdés maradt még terítéken. Az első az India és Pakisztán ügyében tett kétoldali nyilatkozat volt, amelyről októberi látogatásom során már megszületett a szövegtervezet, de a novemberi és decemberi válság ezt háttérbe szorította. A nyilatkozat átírásában egyikünk sem látott problémát. A kereskedelemről és a cserekapcsolatok fejlesztéséről szóló rövidke rész véleményünk szerint bővítésre szorult; az amerikai közvélemény ugyanis többek között ennek a fényében ítéli meg látogatásunk sikerét. És végül ott volt még a Tajvannal foglalkozó lezáratlan szakasz. E kérdésben egyik fél szövegtervezete sem volt elfogadható a másik számára. Csou és én abban egyetértettünk, hogy még rengeteg tárgyalás vár ránk.

Az első, mindkét fél teljes delegációját felvonultató tárgyalásra egy február 21-én, hétfő délután tartott rövid plenáris ülésen került sor. A hallgatóságos együttműködés már jócskán előrehaladt, amikor mindkét vezető, látszólag spon-tán módon, lehetőséget kapott, hogy elővezethessen egy olyan javaslatot, amelyet valójában a másik fél gondolt ki. Csou például saját ötleteként vezette elő azt a munkatervet, amelyet én vázoltam fel számára nem egészen fél órával korábban, ezzel magára vállalta a felelősséget a külön ülésező külügyminisztériumi csoportok felállításáért, amivel rengeteg belső civakodást spórolt meg nekünk. Nixon sem akart lemaradni: ő a „kigyónyelvű” nyilatkozatok ellen kelt ki. Az ilyen fontos találkozókon, mondta az elnök, a vezetők azzal tudnak erőt felmutatni, ha nem félnek beismerni a különbségeiket. Csou ezek után boldogan beleegyezett, hogy a közös nyilatkozat olyan formában szülessen meg, ahogyan még októberben ő javasolta. Mindezzel a bürokratikus kötelezettségeket letudtuk, és a találkozó Nixonnak azzal a nagy sikert arató kijelentésével ért véget, hogy ő az országokat nem ideológia, hanem az általuk vitt külpolitika szerint csoportosítja.

A következő találkozó már egy sokkal szűkebb körben zajlott, és itt komo-

lyabb munka folyt. Kedd délután Nixon ügyesen és tömören felvázolta Csounak az amerikai külpolitika alapjait. Megismételte, hogy országunk diplomáciai tevékenységét más nemzetek külpolitikájára alapozza, nem belső viszonyaira. Az 1971 júliusában, Kansas Cityben tett megjegyzései bármennyire is rögtönzöttek voltak, mégis helyesen tükrözték azt a meggyőződését, hogy egy őthatalmi központra – az Egyesült Államokra, a Szovjetunióra, Kínára, Japánra és Nyugat-Európára – épülő új világrend van kialakulóban. Amerika nem támaszt területi igényeket Ázsiában, és meggyőződése, hogy Kínának sincsenek ilyesfajta igényei velünk szemben. Éppen ezért fennálltak az együttműködésre épülő viszony alapjai. Még a Japánnal fenntartott barátságunk és szövetségünk is érdekében áll Kínának, mutatott rá Nixon, mivel ez garantálja, hogy jelentős szereplőként léphetünk fel és képezhetünk egyensúlyt másokkal szemben a Csendes-óceán nyugati térségében, és visszatartjuk Japánt attól, hogy a militáns nacionalizmus ösvényére lépjen. Fülöp-szigeteki, sőt még dél-koreai jelenlétünk is éppen azzal járul hozzá a KNK biztonságához, hogy így a Kínához közeli térségben mi tartjuk fent a hatalmi egyensúlyt. Nixon összefoglalta azt is, milyen erőfeszítéseket teszünk, hogy tárgyalások útján rendezésre jussunk Vietnámban. Nem fogunk politikai megoldást erőltetni Vietnámba, bármennyire is ezt szeretné Hanoi. Ez esetben ugyanis attól a pillanattól kezdve egyetlen ország sem bízna meg bennünk – amivel egyben arra is célzott, hogy a megbízhatóságunk a kínai nemzetbiztonsági érdekek szempontjából is lényeges. Figyelmeztetett rá, hogy erőszakosan fogunk reagálni, ha 1972-ben Hanoi újabb jelentős offenzívát indítana.

Tajvannal kapcsolatban Nixon kifejtett pár olyan alapvető elvet, amelyekre korábban már vázlatosan utaltam Csounak: egyfelől azt, hogy nem fogjuk bátorítani a „két Kína” megoldást, ahogy az „egy Kína, egy Tajvan” rendezést sem, és nem bátorítunk egyetlen más országot sem arra, hogy felváltsa a szigeten lévő katonai erőinket. Nixon reményét fejezte ki, hogy második elnöki terminusa alatt befejeződhet a „normalizálás” folyamata. Ehhez semmiféle előfeltételt nem szabott, de világossá tette, hogy csakis a békés megoldást tekintjük elfogadhatónak. Abból sem csinált titkot, hogy csapataink visszavonása attól függ, mennyire marad feszültségekkel terhes ez a terület. Nixon többször is megismételte, hogy nincs lehetősége „titkos alkut” kötni Tajvanról, és nem is kötött ilyet.

Csou szokásához híven egykedvűen figyelte Nixon előadását, majd a sajátját lényegre törően adta elő. Nem rejtette véka alá, hogy mindenekelőtt a szovjet terjeszkedéstől tartanak. Erre a legújabb példa Délkelet-Ázsia, bár az indiai imperialista törekvések már javában léteztek azelőtt is, hogy a Szovjetunió felszította volna a konfliktus parazsát. Peking szemében a legfőbb problémát az jelenti, hogyan lehetne fenntartani a globális hatalmi egyensúlyt. Csou úgy vélte, hogy az Egyesült Államok és az új Kína közötti elhidegülés véget ért. A feladat most a közös fellépés a világuralmi törekvések ellen.

Csou mesterien terelt Vietnám kérdésében. Nixont például sokkal inkább szomorú, mint dühös hangon feddte meg. Jelezte „együttérzését” Észak-Vietnámnak, de érdekközösséget már nem vállalt velük. Hanoi támogatásának kötelezettségét nem valamiféle ideológiai szolidaritásból vezette le, még kevésbé az összetartó nemzeti érdekekből, hanem abból a történelmi adósságból, amelyet Kína imperialista múltja miatt köteles leróni Vietnámnak. Az éppen zajló tárgyalásokkal kapcsolatban Peking semmiféle álláspontot nem foglalt el. Csou is megismételte, hogy a Kína és az Egyesült Államok közötti ellentéteket békésen kell rendezni. Értelmezésünk szerint ez azt jelentette, hogy a KNK nem fog katonailag beavatkozni Vietnámban; Hanoi nem a kínai politika meghosszabbított karja, és Csou Vietnám kérdését jórészt a hosszú távú délkelet-ázsiai szovjet törekvések tükrében kezeli. Legfőbb érve a háború gyors befejezése mellett az volt, hogy a konfliktus túlságosan leköti az Egyesült Államokat, amely így nem tud kellő energiát fordítani a világ fontosabb részeire. Csou a tárgyalásokon elfoglalt álláspontunkat a lehető legfelületesebben bírálta. Sürgette, hogy vonjuk ki csapatainkat Vietnámból, de igazából nem szorgalmazta erőteljesen Hanoi – és kritikásaink – politikai programját, azaz a koalíciós kormány létrehozását és Thieu hatalmának megdöntését.

Tajvannal kapcsolatban Csou megismételte, hogy Peking békésen szándékozik „felszabadítani” a szigetet, noha továbbra is azt hangsúlyozta, hogy a folyamat Kína belügye. Csou, akárcsak Mao, azt a meggyőző benyomást keltette, hogy a Tajvan kérdésében továbbra is fennálló véleménykülönbségek másodlagosak a nemzetközi hatalmi egyensúly miatti kölcsönös aggodalmainkhoz képest. A szigetállamot érintő nézőpontok eltérése nem állhat a geopolitikai érdekek mentén látványosan fejlődő új kapcsolat útjába. Nixon látogatásának – és a sanghaji nyilatkozatnak – az alaptémája az volt, hogy Tajvan kérdésének rendezését kitolták a jövőbe, mert így a két nemzet áthidalhatja az egymást immár húsz éve elválasztó szakadékokat, és párhuzamos politikákat folytathat ott, ahol érdekeik egybeesnek.

Ezt a lényegyet lehetett leszűrni a rengeteg tárgyalásból, amit főként a kínaiak elképesztő kerülőutakon és óvatosan folytattak. Kölcsönös elköteleződésekről szó sem esett, és még kísérletet sem tettünk arra, hogy felvázoljunk bármiféle koordinált lépést. Furcsa partnerség alakult ki, és hatékonyságát csak fokozta, hogy soha nem öntöttek határozott formába. Az egész a júliusi titkos utammal kezdődött, és folytatódott az októberi közbülső látogatásommal. A folyamat végül Nixon hozzáértő és világos előadásában csúcsosodott ki, és nyerte el legitimitását. A részletek kidolgozása az ezt követő hat látogatásomra maradt. Két hatalmas nemzet úgy döntött, hogy nem hivatalos megállapodások segítségével folytatja együttműködését, hanem harmonizálják a nemzetközi kérdésekről kialakított felfogásukat és az ezekhez fűződő érdekeiket. Az együttműködés így módon pszichológiai, és nem csupán jogi szükségszerűség lett.

Ezért fordulhatott elő, hogy Csou a Nixonnal folytatott tárgyalásain szinte alig hozta szóba a közös nyilatkozatot (ez csak röviden és érintőlegesen került elő) vagy a konkrét lépéseket igénylő döntéseket. A megbeszélések középpontjában – Nixon látogatása során és az én önálló útjaimon is, ahol Maóval, Csouval, Teng Hsziao-pinggel vagy a kínai nagykövetekkel találkoztam – a hatalmi egyensúly követelményei, a nemzetközi rend és a világpolitika hosszú távú trendjei álltak. Mindkét oldal megértette, hogy ha ezekben a pontokban sikerül megegyezniük, akkor a dolgok természetéből fakadóan kialakul a párhuzamos lépések stratégiája, ha viszont nem, akkor bármiféle, a pillanatnyi taktika által diktált és egyenként meghozott döntés meddő és átmeneti lesz.

A sanghaji nyilatkozat

Nézeteink a hűvös kapcsolat ellenére is közeledtek. Ugyanakkor a párhuzamos stratégiákat valamiféle kézzelfogható formába kellett önteni. A látogatást lezáró nyilatkozat a világ és a két nép számára is szimbolikus jelentőségűnek ígérkezett, és útmutatóul szolgált majd mindkét kormányzati apparátus számára, hogy mi az új politikai irányvonal (hiszen ők nem ismerhették meg azt, ami a tárgyalásokon elhangzott). Ez lesz a próbaköve a kapcsolatnak két olyan ország között, amelyek mindaddig nem lépnek hagyományos értelemben vett diplomáciai kapcsolatba, míg Washington hivatalosan Tajpejt ismeri el egész Kína kormányzati székhelyének.

Ahogy már említettem, számos ellentmondásos kérdést már az októberi utam során rendeztünk, és összeállítottuk azt a példa nélküli megfogalmazású jegyzéket is, amelyben az egymással ellentétes nézeteinknek hangot adó témákat rögzítettük. Az ellentétes álláspontok csak még jobban kihangsúlyozták és hitelesítették azokat az ügyeket, amelyekben sikerült közös álláspontot kialakítanunk, különös tekintettel a szembehelyezkedésre a „hegemón” törekvésekkel (ez lett a szovjet terjeszkedés új kódszava). A két fél így kevésbé tudta félreértelmezni vagy egyoldalúan kiaknázni a nyilatkozatot, ami amúgy nem szokatlan az efféle megállapodások esetében, a felek ugyanis mind az ellentétes, mind a megegyező álláspontjaikat ködösen fogalmazzák meg: az első esetben azért, hogy a harmónia látszatát keltsék, a második esetben azért, hogy elkerüljék az összejátszás vádját. Ez a forma mindkét aláíró fél szövetségesei és barátai számára is megnyugtatóbb volt.

Tajvan azonban tüske maradt a köröm alatt. Októberi látogatásom során egyetértettünk abban, hogy a többi kérdéshez hasonlóan Tajpej ügyében is megfogalmazza mindkét fél a saját álláspontját. Peking bejelentette az igényét arra, hogy őt ismerjék el Kína egyetlen törvényes kormányának, és ragaszkodott ahhoz, hogy Tajvan csupán egy tartománya a KNK-nak. Közölték, hogy a sziget jövőjét

belügynek tekintik. A saját álláspontunk kialakításakor belementem abba, hogy nem vonjuk kétségbe a Tajvani-szoros két oldalán élő kínaiak egyik álláspontját sem. „Az Egyesült Államok tudomásul veszi, hogy a Tajvani-szoros két oldalán élő valamennyi kínainak az a véleménye, hogy csak egyetlen Kína létezik, és hogy Tajvan Kína része. Az USA kormánya nem vonja kétségbe ezt az álláspontot.” Peking a maga részéről vállalta, hogy nem támadja – de még csak nem is említi – a Tajpejjel kötött védelmi szerződésünket a saját álláspontját ismertető nyilatkozatban, noha felszólítja az Egyesült Államokat csapatai kivonására. Amikor azonban Nixon megérkezett Pekingbe, még mindig voltak nézetkülönbségek arról, hogy milyen következtetéseket lehet majd levonni a Kína egységéről szóló közös nyilatkozatrészből. A kínaiak szerették volna, ha kijelentjük, hogy „reménykedünk” a békés megoldásban. Mi ragaszkodtunk ahhoz, hogy ezt Amerika érdekeltségei közé soroljuk, sőt nem tágtottunk az „ismét leszögezi” fordulattól sem, jelezve folyamatos elköteleződésünket. A kínaiak azt akarták, hogy feltételek nélkül kötelezzük el magunkat az amerikai csapatok teljes kivonása mellett Tajvanról. Mi csupán arra voltunk hajlandók, hogy csapataink kivonását célkitűzésként jelöljük meg, de még ebben az esetben is ragaszkodtunk ahhoz, hogy ezt feltételként összekapcsoljuk a tajvani probléma békés megoldásával és általában véve az ázsiai térségben fennálló feszültségek enyhítésével.

Akárcsak korábbi titkos utam során, a húsz óra alatt, amelyre szükségünk volt Csiao Kuan-huával, hogy összebékítsük a szembenálló nézeteket, mindkét fél határidőkkel próbálta sarokba szorítani a másikat, hogy megnézzék, ki tud rugalmasabban engedni. Az elszántságunkat szinte már túlzásba vitt kedvességgel próbáltuk leplezni. Mindkét oldal számára a nyomásgyakorlás leghatékonyabb fegyvere az volt, ha azt színleli, hogy nincs semmiféle határidő. A békülékeny hangnemmel úgy lehetett fokozni az érzést, hogy kifutunk az időből, hogy közben az ember nem személyesen nógatta a másikat. Ugyanakkor bármennyire is hozzátartozik a nyomásgyakorlás bármilyen tárgyaláshoz, ezeket a megbeszéléseket szokatlan körülményekkel folytattuk. Mindkét fél igyekezett, hogy ne álljon elő visszavonhatatlan követelésekkel, és ne kezdjen alkudozni. Kerülték annak a látszatát is, hogy csak a másik által tett engedményért cserébe történhet előre-lépés. Különböző okokból ugyan, de Tajvan mindkét fél számára elvi kérdéseket vetett fel. Marpedig az a feltételezés, hogy az elveknél aruk van, serto lett volna. Ezért viselkedtek úgy a felek, mintha ennek a közös problémának a megoldását nem a késhegyig menő alkudozás, hanem a kölcsönös megértés hozhatná el. Mindketten nagy gondot fordítottunk arra, hogy teljes őszinteséggel ismertes-sük egymással az otthoni elvárásokat, mert tudtuk, hogy a nyilatkozat semmivé foszlik, ha trükkös úton csikarjuk ki a másiktól, vagy ha odahaza ellenállásba ütközik. Arra is rájöttünk, hogy néhány kérdésben a tárgyaló feleknek az egyetlen megoldás az, ha egymás méltóságát tiszteletben tartva időt nyerünk. Tajvan

esetében a végső megállapodást kitoltuk a jövőbe, ezt a jövőt azonban az a kapcsolat alakítja majd, amely a nyilatkozat fennmaradó részéből és a nyilatkozatról folytatott alkudozás módjából bontakozik ki.

Miközben Nixon a fehér házi feladataival foglalatostkodott, Csiaóval együtt a tárgyalás első napján sorról sorra végigvettük a nyilatkozattervezetet, hogy megerősítsük azokat a részeket, amelyekben már megállapodásra jutottunk. Elmagyaráztam, hogy Tajvan kérdésében mik az elvárásaink; Csiao jelezte, hogy nincs felhatalmazása megváltoztatni a már elkészült kínai javaslatot. Úgy döntöttem, hogy még egy napig pihentessük a témát, és a második napra kitűzött „tárgyalási fordulót” – ez volt február 23-án – arra használtam, hogy tájékoztassam a kínaiakat, milyen egyezményeket szeretnénk elérni a moszkvai csúcstalálkozón.

A kínaiakat szemmel láthatóan nem töltötte el boldogság a Moszkvával vitt politikánk miatt, de kénytelenek voltak megbirkózni a háromoldalú diplomácia realitásával. Közös érdekünk volt annak megakadályozása, hogy a Szovjetunió bármilyen eszközzel – akár egy KNK ellen intézett támadással – felborítsa a globális hatalmi egyensúlyt. Ugyanakkor nem fűződött elemi érdekünk ahhoz sem, hogy állandósítsuk az ellenségeskedést Moszkvával, hacsak utóbbi nem a nemzetközi egyensúly felborítására törekszik. Atomnagyhatalomként valójában az a köteletségünk, hogy az atomháború kirobbanásának esélyeit csökkent-sük. Peking kétségtelenül jobban örült volna, ha Washington és Moszkva között egy egyszerűbb, nyíltan ellenséges viszony alakul ki. Ezzel számára kiszámítha-tóbbá vált volna a helyzet, és az alkupozíciója erősödött volna. A mi érdekeltsé-geink azonban bonyolultabbak voltak. Pekingnek az otthoni elvárások azt dik-tálták, hogy az összecsapás irányába terelje a helyzetet, velünk szemben azonban az volt az elvárás, hogy a közvéleménynek és a szövetségeseinknek egyaránt bebi-zonyítsuk, hogy nem mi vagyunk a konfliktus kirobbantói. Ha ez nem sikerül, a kongresszus szétmállasztja védelmi erőinket, a szövetségeseink pedig elfordul-nak tőlünk. Csakis egy békülékeny állásponttól kiindulva tudunk támogatást szerezni egy vész helyzetben végrehajtott határozott lépéshez. Készen állunk arra, hogy szembeszálljunk a szovjet terjeszkedéssel. Ugyanakkor nem áll szándékunk-ban kizárni a köztünk és Moszkva között lévő feszültségek valódi enyhülését sem, ha ezt idővel el lehet érni. Ezért törekedtünk mindenáron arra, hogy Kína meg-értse a szándékainkat, és ne lépjen meg a lépéseink. És ezért tájékoztattuk Pekin-get szorgalmasan róluk. Még a látszatát is kerülni akartuk annak, hogy örökre összebútorozunk a kínaiakkal. Peking nem kaphatott vétőjogot a Moszkvával fenntartott kapcsolatunk ügyében, ahogy a Szovjetunió sem szólhatott bele, hogy milyen viszonyt ápolunk Kínával. Ez egy háromdimenziós játszma volt, de a viszonyok bármiféle leegyszerűsítése katasztrófát vetített volna előre. Ha úgy tűnne, hogy nem vagyunk elég határozottak Moszkvával, vagy egyenesen nekik kedvezünk, az arra ösztökléne Pekinget, hogy kiegyezzen a Szovjetunióval. Ha

magunkévá tesszük a kínai álláspontot, feltehetően azzal sem segítjük Pekinget; mi több, a szovjetek akár még kísértésbe is esnének, hogy megelőző csapást mérjenek Kínára, ami szörnyen veszélyes döntések elé állítana minket.

Volt egy szoros határidő, amelyre nekem és Csiaónak egyaránt figyelniünk kellett: február 26-a, az a nap, amikor Nixon Pekingből Hangcsouba utazik. Útközben nem nyílik sok lehetőség a tárgyalásra, és a kínai vezetők is nehezen tudták volna egybehívni a KKP Politikai Bizottságát, hogy ratifikálják a végeredményt. A tárgyalásaink harmadik napján – február 24-én – Nixon és kísérete a nagy falhoz kirándult. Alig harminchat óra maradt tehát, amikor elkezdtem végre a valódi tárgyalásokat Csiaóval. Az aznap délelőtti két és fél órás ülésen Csiao újból elővezette a megfogalmazást, amely szerint az Egyesült Államok „reménykedik” abban, hogy Tajvan kérdésében békés megoldás születik. Megkért minket, hogy erősítsük meg azt – minden más feltételtől függetlenül –, hogy az USA „fokozatosan csökkenti, és végül teljesen kivonja Tajvanról az összes amerikai haderőt és katonai berendezést”. Megfogalmazásukat visszautasítottam, és közöltem, hogy ez az egész kapcsolatunkat veszélybe sodorhatja, mert az amerikai közvélemény sohasem fogadná el. Délután rövid időre találkoztam Csiaóval, hogy elővezessem kompromisszumos javaslatunkat, amely valójában az eredeti kissé átalakított változata volt. A csapatok visszavonásának „előfeltételeként” Tajvan kérdésének békés rendezését és a távol-keleti térségben fennálló feszültségek enyhülését szabtuk (és ezzel a kérdést összekapcsoltuk Vietnámmal). Csiao megígérte, hogy tanulmányozni fogja az indítványt. Éjfél után, egy újabb fogadást követően közölte, hogy a javaslatot elutasítják. Mivel a tárgyalásokra szánt időből alig tizennyolc óra maradt hátra, megrekedtünk. Február 25-én, pénteken délelőtt Csiao és én újból lebonyolítottunk egy kilencvenperces tárgyalást, miközben Nixon a Tiltott Várossal ismerkedett. Egyikünkön se látszott, hogy sürgetné az idő. Egymás után dobtuk be az ötleteket, hangosan gondolkodtunk, és mindketten úgy tettünk, mint akik nyitottak minden megoldásra. Én ragaszkodtam ahhoz, hogy az amerikai csapatok kivonását valamilyen feltételhez kössük, leginkább a helyzet békés megoldásához. Aznap délután még kétszer találkoztam Csiaóval, miközben Nixon pihent. Délután 2 óra 35 perckor Csiao előállt egy olyan megfogalmazással, amely először felelt meg az általunk szabott alapelvnek. Kína mindaddig nem emel kifogást az ellen a megfogalmazás ellen, hogy érdekeltek vagyunk Tajvan kérdésének békés megoldásában, amíg a szövegben utalás szerepel az Egyesült Államok haderőinek teljes kivonására. Gyors választ ígértem.

Miután tanácskoztam stábom tagjaival, majd azt követően az elnökkel is, délután fél 4-kor ismét leültünk tárgyalni. Én vetettem fel az ötletet, hogy válasszuk ketté a két problémát: a teljes csapatkivonást mint végső célkitűzést, és a hajlandóságunkat, hogy a közbeeső időszakban fokozatosan vonjuk ki a had-

erőinket. Ezek addig egyetlen mondatban szerepeltek. Javaslatom az volt, hogy a teljes kivonás feltétele a békés rendezés legyen, míg a haderő létszámának fokozatos csökkentéséhez a „térségben fennálló feszültségek” enyhülését szabjuk feltételként. Csiao némi érdeklődést tanúsított. Aztán előállt a saját változatával. Ő jobban szerette volna, ha a békés rendezés „lehetőségéről” beszélünk, nem pedig annak „előfeltételéről”, mivel szerinte ennek sokkal aktívabb és a mindkét fél részvételét hangsúlyozó csengése van, míg az „előfeltétel” úgy hangzik, mintha az Washington egyoldalú diktátuma lenne. Úgy véltem, hogy ez a mi szempontunkból talán még jobb is, mert némi kínai elköteleződésről tanúskodik. Amúgy sem gondoltam, hogy Tajvan sorsáról majd a megfogalmazásban tett ilyesfajta árnyalatnyi és szuperaprólékos változtatások döntenek. Csiao ugyanakkor még nem volt hajlandó elfogadni, hogy csapataink kivonását más feltételekhez, így a „térségben fennálló feszültségek” enyhüléséhez kössük.

Az volt a meggyőződés, hogy megtörtént az áttörés. Minden tárgyaláson elérkezik az a pont, amikor már mindkét fél túl messzire megy ahhoz, hogy onnan visszakozzon. Az egymásra halmozódó kölcsönös engedmények lendületbe hozzák a folyamatot: egy ponton túl a visszakozás már a tárgyalópartnerek ítélőképességét vonja kétségbe. Ezt az elvet a maga sajátosan közvetett módján Mao is megfogalmazta, amikor azt igyekezett beadni Nixonnak, hogy a megállapodás nem létfontosságú számukra: „...ha kudarcot vallunk, az emberek majd azt kérdik, hogy miért nem tudtunk sikert aratni már az első alkalommal? Ennek egyetlen oka lehet: a rossz utat választottuk. És mit mondanak majd, ha a második alkalommal viszont sikerrel járunk?” Maónak igaza volt. A kezdeti kudarc a későbbi sikert is meghiúsította volna. „Mi értelme lenne egy patthelyzetnek?” – tette még hozzá.

Délután Csou is csatlakozott a tárgyalásokhoz másfél órára, ami egyértelműen azt jelezte: bízik benne, hogy már első alkalommal sem vallunk kudarcot. Csou nem a holtpontra megállapításához volt szükség. Jelenlétével a felelősséget vállalta az esetleges kompromisszumért. Újra elmagyaráztam, hogy nem vállalhatunk feltétel nélküli kötelezettséget a csapatok kivonására, és még egy részleges kivonáshoz is olyan feltételeket kell találnunk, amelyek reálisnak és elmagyarázhatónak tűnnek a közvéleményünk szemében. Nekünk is érdekünk fűződik ahhoz, hogy Tajvan kérdése békésen rendeződjék, és a Délkelet-Ázsiában folytatott háború valójában érinti a szigeten állomásozó haderőinket is. Ha aggodalmainknak nyíltan hangot adunk, akkor azzal Amerikában is képesek leszünk megvédeni a közös nyilatkozatot. Ha nem, akkor kénytelenek leszünk felsorolni ugyanazokat a feltételeket, csak immár egyoldalú feltételekként, így viszont aláássuk azt a kölcsönös bizalmat, ami a látogatás és a tárgyalások legfőbb célja volt. Csou közölte, hogy átgondolja az érveimet.

Volt valami következetlenség a tárgyalások intenzitása és valódi jelentőségük

között. Csou pontosan tudta, hogy Nixon útja alatt képtelenség pontot tenni a Tajvan-probléma végére. Olyannyira, hogy bármiféle ilyen kísérlet ellentétes lett volna az együttműködésen alapuló viszony megteremtését szem előtt tartó kínai célkitűzéssel. Ez ugyanis vagy Amerikában keltett volna belpolitikai viharokat, vagy Pekingben vezetett volna vakvágányra: bármelyik eshetőség már pályáskorukban megfojtotta volna az éppen megszületett új kapcsolatokat. Mindkét oldal alapvető célkitűzése geopolitikai jellegű volt. És mind a ketten arra jutottunk, hogy a hatalmi egyensúly fenntartásához nem nélkülözhetjük a másik felet. Nemzetbiztonsági szempontból inkább Kínának, lélektani szempontból inkább nekünk volt nagyobb szükségünk a másikra. Nekünk diplomáciai mozgástér kellett, és az, hogy reményt adhassunk népünknek az után az évtized után, amely odahaza és külföldön egyaránt gyötrelmes volt.

Az ügyeket minden bizonnyal akkor és ott rendezhettük volna, ha nem vár ránk egy rövid Csou–Nixon-tárgyalás, amelyet egy újabb fogadás követett. Csou En-laj pohárköszöntője meglehetősen rövid volt, és megemlítette benne „a két oldal közötti nagyfokú elvi különbséget”. Noha a hét folyamán Nixon és Csou megszokott szófordulatai között rendre szerepelt ez a kitétel, és noha pohárköszöntője végén Csou üdvözölte, hogy Kína elkötelezetten kiáll az Egyesült Államokkal kötött barátság mellett, néhány túlbuzgó újságíró – a köszöntő során elhangzott egy-két apróság és az első este eufóriájához képest a fogadáson uralkodó kissé kedélytelenebb hangulat miatt – azt gondolta, hogy valamiféle hirtelen támadt „feszültség” nyomaira bukkant a tárgyalásokban. Mivel természetesen mindkét oldal egyetértett abban, hogy a megbeszélések tárgyát titokban tartják, meg kell bocsátani a sajtónak, hogy útmutatás híján a lehető legdrámaibb lehetőségeket próbálták hangsúlyozni. Az igazság azonban az volt, hogy a fogadás idejére a közös nyilatkozat oroszlánrészét már befejeztük – leszámítva némi hazakodást a saját delegációnkon belül. A péntek délután tartott egyórás eszmecserejük során Nixon és Csou szóba sem hozta a nyilatkozatot. Ha a beszélgetés kissé laposnak tűnt a fő asztalnál, annak egyik oka az egymást követő, késő éjszakába nyúló tárgyalássorozatok miatti kimerültség volt, amely különösképpen a tárgyaló feleket sújtotta. Másik oka pedig az, hogy mivel az ültetésnél a protokoll szabályait követték, minden fogadáson ugyanazok az emberek ültek egymás mellett. És addigra már kifogytunk az összes lehetséges témából, amiről csevegthettünk volna. Az öntelt amerikai sajtó azt hitte, hogy az újságírók jelenléte, mi több, a széles körű médiatudósítás miatt Nixonnak engednie kell a rá nehezedő kínai nyomásnak, mivel az elnöknek sikert kell felmutatnia – mintha a kínaiak számára nem lett volna legalább ekkora, ha nem nagyobb a tét. Bármilyen történet, az újságok frontoldala tele volt szenzációs címekkel: „Baljóslatú pohárköszöntők a fogadáson” (*Washington Star*), „A Nixon–Csou-tárgyalások a jelek szerint zátonyra futottak” (*Washington Post*); de ezenfelül is jelentek meg olyan, részletek-

be menő tudósítások a zsákutcába jutott megbeszélésekről, amelyeknek nem volt semmiféle alapjuk.

A pénteki fogadás után, este fél 11-kor találkoztam újra Csiaóval, és tizenöt perc alatt tisztáztuk a kulcskérdéseket. Nyomban elfogadta azokat az amerikai fordulatokat, amelyeket korábban Csou elé tártam. A folyamat során megegyeztünk Csiaóval, a nyilatkozatban az szerepel majd, hogy Tajvant Kína „részének”, és nem tartományának tekintjük, ezzel elkerüljük, hogy bármiféle alá-fölé rendeltségi viszonyt sugalljon a szöveg. Az idevágó bekezdés így fest:

Az amerikai fél megállapította: az Egyesült Államok tudomásul veszi, hogy a Tajvani-szoros két oldalán élő valamennyi kínainak az a véleménye, hogy csak egyetlen Kína létezik, és hogy Tajvan Kína része. Az Egyesült Államok kormánya nem vonja kétségbe ezt az álláspontot. Ismét leszögezi érdekeltségét abban, hogy a tajvani kérdést maguk a kínaiak békésen rendezzék. E távlatot szem előtt tartva, kifejezésre juttatja, hogy a végső cél minden amerikai fegyveres erő és katonai berendezés visszavonása Tajvanról. Közben a térségben fennálló feszültség enyhülésével párhuzamosan, fokozatosan csökkenti fegyveres erőinek állományát és katonai berendezéseinek mennyiségét.

Begépeltem a Tajvanról szóló bekezdést, és megmutattam Nixonnak a mellettünk lévő vendégházban. Az összes tárgyalási fordulóhoz hasonlóan, amint az általános célkitűzéseinkről megállapodtunk, Nixon rám hagyta a részletek egyeztetését a megbeszéléseken. Addig nem érdekelték különösebben a különféle megfogalmazások, amíg elé nem került a végső jóváhagyására váró változat. Egy esetben megkértem, firkantson egy megjegyzést a Tajvanról szóló egyik szövegváltozat szélére, amelyet aztán megmutattam Csiaónak, ezzel nyomatékosítva, hogy csapataink kivonása bizonyos feltételekhez van kötve. Most azonban elérkezett a döntés ideje. Már a kezünkben volt egy szövegváltozat, amelyet elfogadhatónak tartottam. Péntek este, tíz perccel 11 előtt Nixon és én részletesen is átvettük a nyilatkozatot. Miután összevetettük a korábbi változatokkal, világosan kiderült, hogy alapvető célkitűzéseinket elértük. *Ismét* leszögeztük, hogy Amerikának érdeke Tajvan kérdésének békés rendezése. Elvi hozzájárulásunkat adtuk a szigeten állomásozó haderőink teljes kivonásához, de ez mint *végső* célkitűzés szerepelt a szövegben, aminek feltétele a tajvani kérdés békés rendezésének távlati lehetősége (ezzel persze jeleztük azt is, hogy a rendezésnek van elvi alapja). Addig azonban a csapatok kivonása a térségben fennálló feszültségek enyhülésének függvénye lesz. Mindkét oldal megértette, hogy a Tajvan védelmében betöltött amerikai szerep nem a szigeten állomásozó kis létszámú, és többnyire a délkelet-ázsiai hadműveletekhez szükséges kommunikációs személyzetből álló csapaton múlik. Tajvan esetében az amerikai védelmi szerep alapja az 1955-ben

megkötött kölcsönös védelmi szerződés. A sanghaji nyilatkozatban ezt egyik fél sem említette meg, de pont a pekingi látogatásunk előtt egy héttel kiadott éves elnöki külpolitikai jelentés erősítette meg a szerződés érvényességét. Mindezekon felül a kínai út másik roppant furcsa eleme az volt, hogy a Tajvan iránti védelmi elköteleződésünket ismételten megerősítettük, ráadásul kínai területen tettük meg, azon a sajtótájékoztatón, amelyet valamivel később, február 27-én tartottam Sanghajban.

Nem lehet azt állítani, hogy a nyilatkozat Tajvannal foglalkozó részében az egyik fél „győzelmet” aratott a másik felett; ilyen alapra nem lehet gyümölcsöző kapcsolatot építeni. A szuverén államok közös vállalkozásai közül csak azok a megállapodások maradnak fenn, amelyek továbbéléséhez mindkét félnek érdeke fűződik. Mondjuk úgy, hogy a nyilatkozat inkább függőben hagyta a Tajvan-kérdést, miközben mindkét oldal ragaszkodott a saját elveihez. Noha a sziget kérdésében fennmaradtak a véleménykülönbségek, a Kínával való viszonyunk normalizálódása egyre jobban felgyorsult, mert mindkét ország legfőbb aggodalma a globális hatalmi egyensúlyt érő fenyegetés volt.

Miután Nixon jóváhagyta a Tajvant érintő bekezdést, a többi rendezetlen kérdésben, amelyek jórészt a kereskedelem és a cserekapcsolatok könnyítését részletezték, már gyorsan megegyezésre jutottunk Csiaóval. Ebben az ügyben az első kínai tervezet csupán egyetlen rövid, semmire sem kötelező mondatot tartalmazott, mi azonban hangsúlyoztuk, hogy sok amerikai az e területeken elért haladás alapján ítéli meg a két ország új viszonyát. Csiao ezek után elfogadta azt a javaslatunkat, hogy bővítsük ki a kereskedelemmel és a cserekapcsolatokkal foglalkozó részt. Ezt követően újra sorról sorra végigvettük a nyilatkozat szövegét. Éjjel 2-kor fejeztük be a robotolást. A szöveg már csak a feletteseink jóváhagyására várt, de a korábbi megbeszélésekből tudtuk, hogy ez csupán formalitás lesz.

Szombaton még sor került egy rövid rendkívüli plenáris ülésre a pekingi repülőtér várótermében, mielőtt egy kínai repülőgépen (a titkosszolgálat szinte tapintható ellenérzéseitől kísérve) elindultunk Hangcsouba. Az út célja egyfelől az volt, hogy a külügyminisztereknek is jusson némi dicsőség a reflektorfényben, amikor csatlakoznak a delegációvezetőknek a sajtó által is figyelemmel kísért üléséhez, másfelől az, hogy áldomást mondjunk az előző éjszaka elvégzett munkára. Sajnálatos módon valaki elfelejtette értesíteni a díszszázadot, hogy az indulásra nem rögtön kerül sor. Amint a Csout és Nixont szállító limuzin begördült a repülőtérre, ők vigyázzállásba vágták magukat, és a metsző hidegben ebbe a helyzetbe merevedve töltötték mind az ötven percet, amíg a plenáris ülés tartott. Bámulatos bemutatót láthattunk fegyelemből és kitartásból.

Az ülés egész kedvezően alakult. A nyilatkozatról folytatott megbeszélést azonban kissé hátráltatta az a kínos tény, hogy társaságunk legtöbb tagja még nem is látta, mert a szöveget alig egy órával a vendégházakból való indulásunk

előtt gépelték le. A két külügyminisztert felkérték, hogy számoljanak be a héten folytatott tanácskozásaikról. Ez nem tartott túl sokáig. Csou a fennmaradó időt azzal töltötte ki, hogy elmesélt egy epizódot, amely Nixonnak a Ming-síroknál tett látogatása során történt. Egy éles szemű amerikai újságíró kiszúrta, hogy az ott lévő tarka ruhás gyerekek közül néhány túlságosan is jól játssza a szerepét, és emiatt az egész jelenet spontaneitását megkérdőjelezte. Csou elegánsan kért bocsánatot:

Néhányan pár gyereket vittek oda, hogy a sírok környéke üdőbb látványt nyújtson, és ezzel hamis látszatot keltettek. Az önök újságírói hívták fel figyelmünket erre a tényre, és el kell ismernünk, hogy helytelenül jártunk el. Természetesen nem akarjuk elleplezni a hibánkat, és kritikával illettük, aki ezt a dolgot elrendezte.

Jómagam nem voltam ott a Ming-síroknál, és az igazság az, hogy előtte nem is értesítettek róla, hogy mire készülnek. Erről csupán tegnap este szereztem tudomást az önök újságaiból, és amikor utánajártam az ügynek, azt találtam, hogy a dolog valóban így esett, és ezért köszönetet kell mondanom az újságírónak. Erre talán személyesen is lehetőségem nyílik, miután megérkeztünk Hangcsouba és Sanghajba.

Csou megjegyzése a mesterkéltné jelenetekről nem hagyott különösebben mély nyomot a díszvendégében. Nixon elegánsan azt felelte, hogy élvezte a kislányok látványát, bármilyen módon kerültek is oda – aztán a sajtót ostromozta megbízhatatlanságáért. Nem csekély önbizalomról és ravaszságról árulkodott, hogy Csou elismerte a hibát. Amellett, hogy csodálatra méltón őszinte volt, még abból is előnyt kovácsolt, hogy újra bebizonyította: elvi kérdésekben Kína szándékai komolyak, és ezekben még a hibázás lehetősége sem megengedhető. Sajnálatos módon Csou szavai nem a megszokott hatékonysággal szivárogtak le a bürokrácia alsóbb szintjeire. Hangcsouban ugyanis megint tarkabarka népviseletbe öltözött, játszadozó gyerekcsoportokkal találkoztunk – márpedig abban az időben a kínai városok komor utcáin bizonyosan nem ez volt a megszokott látvány. És két évvel később, amikor betegsége miatt Csou lemondott a kormány éléről, hasonló tablóképpel találkoztam Szucsouban. Szemmel láthatóan ez volt a bevett eljárás, ha megbecsült vendég érkezett, és a szokást még a befolyásos Csounak sem állt hatalmában eltörölni.

Nagy örömmel tudósítottam volna arról, hogy miután felkerekedtünk Pekingből, az út üzleti részén is túl voltunk. Annál is inkább, mert a Jangce alsó folyásának torkolatánál fekvő Hangcsou az egyik legszebb kínai város. A romantikus tavak partján épült település, amelyet mindenütt remekbe szabott kertek, templomok és paloták díszítettek, és amelyet enyhe éghajlattal és korán beköszön-

tő tavasszal áldott meg a természet, a kultúra, a tudomány és a költészet ősi központja volt. A várost a 13. században felkereső Marco Polo úgy írta le Hangcsout, mint „igen híres várost”, amelyben „az embernek annyi gyönyörűségben lehet része, hogy a paradicsomban képzelheti magát.”²² A párizsi kínai nagykövet, Huang Csen elmondta Walters tábornoknak, hogy egy kínai közmondás szerint két helyet érdemes az embernek megnéznie, a mennyeket az égből és Hangcsout a menny alatt. A táj lényegét Nixon a maga sajátos prózájában foglalta össze, amikor a Nyugati-tónál tett látogatása alkalmával Csouhoz fordult, és azt mondta: „Úgy néz ki, mint egy képeslap.”

Jómagam kizárólag a Hangcsouban tett városnézésen vettem részt. Az egyik legszebb hely a városban egy sziget volt egy olyan tó közepén, amely maga is egy szigeten feküdt, egy nagyobb tótól körbeölelve. A belső szigeten a kínaiak egy sor egyszerű szerkezetet emeltek, leginkább valamiféle keretre emlékeztető építményeket; rajtuk keresztül úgy lehetett a tájat szemlélni, mintha egy festményt nézne az ember. Ezen a kiránduláson történt, hogy megcsodáltam a szelíd dombokat, amelyek úgy emelkedtek ki a vízből, mint valami hatalmas növény. A keret által határolt kép szélénél egy magányos nyírfá hajladozott. Mindent áthatott az időtlenség és a nyugalom. Aztán a képbe hirtelen bemászott Walter Cronkite. Kissé kimerültnek tűnt: vastag prémruhát viselt, amelynek inkább egy sarkkőri expedíción vette volna hasznát, és nyakában különféle fényképező eszközök látványos gyűjteménye csüngött. Bármennyire is kedveltem WALTERT, a táj derűs bájából sokat levont a látványa.

Az amerikai csapat hangulata amúgy sem passzolt az elénk táruló kép időtlen nyugalomához. A Hangcsouba tartó gépen kapták kézbe a külügyminisztérium szakértői a nyilatkozatot, amelynek elkészítéséből őket kihagyták. Ahogy várható volt, a szöveget hiányosnak találták. De hát ezt az árat kell megfizetni, ha az ember kihagyja egy folyamatból a profikat. Aki nincs ott a tárgyaláson, annak fogalma sincs, hogy mekkora akadályokat kellett leküzdeni, ezért minden további nélkül bedobhat valamiféle utópisztikus célkitűzést (amelynek mellőzését persze ő maga sürgette volna már a megbeszélés legelső napján, ha ő vezeti a tárgyalást), amit aztán összevethet az előtte fekvő dokumentummal. Vagy akár stilisztikai alapon is kiragadhat valamilyen részletet a végeredményből, és rámutathat azokra a sokatmondó és aprólékos megfogalmazásokra, amelyeket ő gondolt ki, de amelyeket a világ a mellőzése miatt nélkülözni kényszerül. Korábban javasoltam, hogy a tárgyaló delegációba vegyük be a külügyminiszter-helyettest, Greent is, de indítványomat Nixon a kiszivárogtatásoktól való félelmében megvétózta, ráadásul egyszerre akart túlesni a nyilatkozattervezetről folytatott elkerülhetetlen vitán Rogersszel, és nem vágyott arra, hogy ezt nap mint nap megismételje. Ami Rogers kizárását illeti a Maóval való tárgyalásból: nekem kellett volna ragaszkodnom a jelenlétéhez, és ezért most fizettük meg az árat.

Amint megérkeztünk Hangcsouba, a külügyminiszter – pontosan, ahogy a berlini tárgyalások után is – tájékoztatta az elnököt, hogy a nyilatkozat nem kielégítő. Egy sor, a stábja által készített kiegészítéssel állt elő, és ezek számához csak a trivilitásuk volt mérhető. Szakértői például kifogásolták azt a megfogalmazást, hogy a Tajvani-szoros két oldalán élő *valamennyi* kínai szerint egy és csakis egy Kína létezik. Úgy vélték, hogy ez túlságosan sok embert foglal magába; akadhatnak a kínaiak között olyanok, akik nem értenek vele egyet. Azt javasolták, hogy a „valamennyi kínai” helyett csupán a „kínaiak” szó szerepeljen – e finom különbség az én bárdolatlan elmém felfogóképességét meghaladta. Másik javaslatuk az volt, hogy az „Egysült Államok nem vonja kétségbe ezt az álláspontot” szövegrészből hagyjuk ki az „álláspontot” kifejezést. Még körülbelül tizenöt, hasonlóan fontos változtatási javaslattal álltak elő, így azzal a valóban észszerű felvetéssel is, hogy az angol szövegben elsőként szerepeljen az amerikai álláspont ismertetése, míg a kínai nyelvűben fordítsuk meg a sorrendet. (Ez amúgy bevett diplomáciai gyakorlat.)

Nixon magánkívül volt. Rádöbbsent ugyanis, hogy milyen politikai dilemmával került szembe. Már így is aggasztotta, hogy az útja milyen reakciókat vált ki konzervatív támogatóiból, és rettegett attól, hogy a nyilatkozat miatt a jobboldal támadást indít ellene. És persze tisztában volt azzal is, ha híre megy, hogy a külügyminisztérium elégedetlen az Amerika által tett engedményekkel, az lehet az ujj, amely meghúzza a ravaszt. Tudta, ha azok után nyitják meg újból a nyilatkozatot, miután a kínaiakkal már közölték, hogy áldását adta rá, az feltehetően megkeserítené az útját – különösen annak fényében, hogy a javasolt változtatások jelentőségét képtelenség lett volna elmagyarázni. Annnyira felizgatta magát, hogy alsóneműben rózta a köröket a gyönyörű hangcsoui vendégházban. Az első adandó alkalommal „kezdeni fog” valamit a külügyminisztériummal – ilyesfajta fenyegetéseket azóta rendszeresen hallottam tőle, hogy sok évvel ezelőtt a Pierre Hotelban először beszélgettem velem állásinterjúm keretében, de e fenyegetéseit soha nem fejtette ki mélyebben, és nem is váltotta be őket. Az egyik pillanatban kijelentette, hogy ragaszkodik adott szavához, a másikon azt fejtegette, hogy nem térhet haza egy megosztott küldöttséggel. Javasoltam, hogy teszek még egy próbát Csiao Kuan-huánál a vacsora után, bármennyire is kínos lesz a dolog. Ha a kínaiak ragaszkodnak a már meglévő szöveghez, akkor nem marad más válasza, neki is tartania kell magát az adott szavához.

Nem sok örömet leltem a fogadásban, hiába kellett megmagukat az elképesztően finom dél-kínai fogások, mert tudtam, hogy mi vár még rám. Este 10 óra 20 perckor találkoztam Csiao Kuan-huával. Úgy döntöttem, hogy egyetlen esélyünk a kertelés nélküli őszinteség. Elmagyaráztam, hogy normális esetben az elnöki jóváhagyás üti rá a végső pecsétet a nyilatkozatra. Ám ebben az esetben nem érünk célt teljeskörűen, ha mindössze bejelentünk néhány hivatalos javaslatot, nekünk

arra is szükségünk van, hogy a közvéleményt a politikai elképzeléseink mellé állítsuk. Éppen ezért tulajdonképpen közös érdekünk, hogy a külügyminisztérium is hasznosnak érezhesse magát, de ez Csiao segítsége nélkül aligha fog menni. Majd elővezettem a javasolt változtatásokat.

Az érveim különösebben nem hatották meg Csiaót. Ridegen azt felelte, hogy mindkét oldal nagyon messzire ment, és Kína már így is rengeteg engedményt tett az amerikai kívánságokra válaszul. A Politikai Bizottság előző este annak tudatában hagyta jóvá a szöveget, hogy azt már Nixon is jóváhagyta. Hogyan lehetne változtatásokat végrehajtani a nyilatkozaton huszonnégy órával a nyilvánosságra hozatala előtt? A kínaiak azonban gyakorlatias gondolkodásúak, és a vezetésük is bölcs volt. Fontosabbnak tartották, hogy az Egyesült Államokkal létesített új kapcsolathoz szükséges lélektani alapot lefektessék, mint hogy helyt adjanak Csiao valóban jogos ellenvetéseinek. Egy rövid szünet után – amelynek során bizonyára konzultált a miniszterelnökkel – Csiao kompromisszumos javaslattal tért vissza. A kínaiak a Tajvanról szóló részben nem fogadnak el semmiféle változtatást, itt már jelentős mértékben alkalmazkodtak a mi álláspontunkhoz, vezetőségük pedig rengeteg vita után hagyta jóvá a szöveget. Bármiféle változtatási kísérlet ebben a részben megakadályozza a nyilatkozat másnap kiadását. Csiao azonban kész arra, hogy a többi javaslatunkat érdemben megvitassa.

Újabb éjszakába nyúló ülés vette kezdetét. Miután jó néhány hangos „vaktöltényt” kilöttek, a kínaiak végül többségében elfogadták azokat a javaslatainkat, amelyek nem a nyilatkozat Tajvanról szóló részéhez kapcsolódtak. Éjjel 2 órára végre ismét elkészült egy „végső” szövegtervezet, amelyet újból hivatalosan is jóvá kellett hagyatni a feletteseinkkel. Erre másnap kora délelőtt sor is került. Vasárnap délben újból összeültünk két órára Csiaóval Sanghajban, hogy átnézzük az új teljes szöveget. Ismét sorról sorra haladtunk, a központosítást is ellenőriztük, és még néhány stilisztikai változást is eszközöltünk. (A nyilatkozat teljes szövege a végjegyzetben olvasható.³⁾)

Ezt követően nagy vonalakban ismertettem Csiaóval, hogy mi hangzik majd el aznap délután a sajtótájékoztatómon. Létfontosságú volt, hogy egyik oldal se kiáltssa ki győztesnek magát. Ahogy fontos volt az is, hogy a szövegértelmezés terén szerzett briliáns képességeinket se csillogtassuk meg. Mindez nem is oly finom utalás volt az ügyes (és gyakran segítőkész) miniszterhelyettesre, Csang Ven-csinre, aki korábban hősies küzdelmek árán bontotta ki egy-egy szöveg jelentésének finomabb árnyalatait. Ezen a tárgyaláson legfőbb célom az volt, hogy megértessem Csiaóval, a sajtótájékoztatón a Tajvannal szembeni védelmi elköteleződésünket többször is megerősítem majd. Reméltem, hogy erre nem érkezik kínai reakció. Csiao azt felelte, hogy megbízik a tapintatomban.

A sanghaji Ipari Kiállítóközpont fogadótermében tartott sajtótájékoztatóm minden bizonnyal az egyik legellentmondásosabb esemény volt, ami a forrada-

lom óta bármikor megesett kínai földön. Egy külföldi kormánytisztviselő azt magyarázza, hogy országa továbbra is elismeri azt a kabinetet, amely vetélytársa a vele éppen tárgyalásokat folytató kormánynak, mi több, akár katonai erővel is megvédi vendéglátóitól. Azzal, hogy hitet tettem az egy héttel korábban kiadott éves elnöki külpolitikai jelentés idevágó részei mellett, megerősítettem a védelmi szerződés folytatólagos érvényességét is. A kínaiak mérhetetlen bölcsességéről tanúskodott, hogy minderre semmiféle reakció nem érkezett részükről. Vendéglátóink nagyon is jól értették, hogy mik az elsődleges érdekeik.

A kínaiak lényeglátása megmutatkozott a közös nyilatkozat fordításában is. Az összes tárgyaláson a Peking által hozott tolmácsokat használtuk, jórészt azért, mert Nixon úgy gondolta, hogy a külügyminisztérium tolmácsaitól kiszivárognának az információk, de azért is, mert az övéik sokkal jobbak voltak a mieinknél. Ez közel sem volt olyan hátrány, mint azt sokan feltételezik, mert házigazdáink az angol szövegre támaszkodva fordítottak. (Ráadásul a kínai tárgyalópartnerek közül sokan értettek angolul, ahogy Holdridge is kínaiul. Vitás esetekben az angol szöveget tekintettük mérvadónak.) Az idő szorítása miatt még az sem állt módunkban, hogy ellenőrizzük a kínai szöveget – ez az oroszokkal folytatott üzletelés során végzetes hanyagságnak bizonyult, amint azt az első SALT-szerződés ügyében történt áttörés során megtapasztaltuk. Csou En-laj azonban nem üzött piszkos játékokat, megértette, hogy a kölcsönös bizalom fontosabb, mint hogy néhány vitás kérdésben learassa a babérokat. A kínai fordításról meglepő módon az derült ki, hogy kedvezőbb a mi álláspontunk szempontjából, mint az angol szöveg. Később továbbítottam egy elemzést az elnöknek, amelyet egyik emberem, Richard Solomon készített, és a következő konklúzióval zárult:

A Tajvant, az indokínai háborút és a cserekapcsolatokat érintő kérdésekben jelentős eltéréseket találtunk a kínai és az angol szöveg között. Gyakorlatilag azonban minden egyes esetben a kínai változat az angol szövegben meglévő kétértelműséget pontosítja, vagy olyan módon fejezi ki álláspontunkat, amely inkább kedvező, mintsem hátrányos ránk nézve.

Tajvan jövőjét illetően a kínai változat még az angol szövegnél is kevésbé sugallja, hogy az USA elfogadja a KNK-nak azt az álláspontját, hogy a sziget kínai terület. Ugyanakkor erőteljesebben közvetíti azt az elképzelést, hogy nem kívánunk részt venni a Tajvant érintő kínai álláspont megvitatásában, és jobban kitűnik belőle az az óhajunk, hogy Tajvan kérdését békésen kell rendezni.

A sanghaji nyilatkozat legalább olyan szokatlan volt, mint az az új kapcsolat, amelynek alapját képezte. A nyilatkozat bevezetésében egy sor nézetkülönbséget

soroltunk fel, Koreán kezdve Vietnámon keresztül egészen Japánig. Az amerikai álláspont békülékeny hangnemben fogalmazódott meg, hangsúlyozva elkötelezettségünket a békés megoldások irányában, valamint a személyes szabadság elvét és a világ népeinek jogát a társadalmi fejlődéshez. Ebben a nyilatkozatban először tártuk a kínai nép elé az értékeinket, és törekedtünk annak hangsúlyozására, hogy Amerika az emberség és a remény pártján áll. A kínai retorika harciasabb volt, noha a megszokott hangnemből jócskán visszavettek. Már az sem kevés erőfeszítésükbe került, hogy a forradalom alatt felnőtt kádereket megbékítsék a kínai és az amerikai vezetők találkozásának látványával; a forradalmi szólamok teljes mellőzése elképzelhetetlen lett volna. Ugyanakkor egyértelmű volt, hogy a látszat kedvéért néha-néha el kellett sütni egy-egy „töltet nélküli ágyút” – ahogy Csou és Mao gyakran elismerte.

Ezek az egymásnak ellentmondó kijelentések csupán azt a célt szolgálták, hogy még inkább reflektorfénybe állítsák a kínai–amerikai kapcsolatok terén végbement radikális változásokat, amelyek a nyilatkozat közös részeiben öltöttek formát. Kína és az Egyesült Államok gyakorlatilag elítélte az erő használatát a két fél közötti vitás kérdések rendezésénél. Kijelentették, hogy közösen szállnak szembe mások hegemon törekvéseivel. Megegyeztek, hogy nem vesznek részt semmiféle, a másik ellen irányuló megállapodásban. Felvállalták a kereskedelem és a cserekapcsolatok előmozdítását. És Tajvant oly módon kezelték, hogy egyik oldal méltósága, önbecsülése és elköteleződése se sérüljenek.

A sanghaji nyilatkozat feltehetően egyedülálló volt abban a tekintetben, hogy milyen sikeresen szolgált útmutatóként a két hatalmas nemzet közötti kapcsolattartás során; végtére is egyetlenegyszer sem volt értelmezési vita a szövegről az alatt a hét év alatt, míg 1979-ben a diplomáciai kapcsolatfelvétel idejétmúltá nem tette. Nem voltak titkos záradékok vagy utólagos kiegészítések. És jelentősége nemcsak a szavakban, hanem az azokat alátámasztó feltételezésekben rejlett. Bármit is sulykolt a média, a nyilatkozat nem Tajvanról, nem a kétoldalú kapcsolatokról szólt, hanem a nemzetközi rendről. Két, korábban ellenséges nemzetet állított azonos oldalra, de nem azért, mert kétoldalú problémáikat akarták megoldani – ezeket még jócskán elodázhatták volna –, hanem azért, hogy a biztonság érdekében érzett közös aggodalmuk miatt, az ideológiai szakadék felett kezdetet nyújtva, cselekedjenek.

Kínai látogatásunk a végéhez közeledett. Sanghajban még adtak egy utolsó fogadást, ahol már minden feszültség tovaszállt, úgy folyt a mao-taj, mint csapból a víz, és Nixon, akit elragadott a pillanat heve, elmondta a (már felemlegetett) spontán pohárköszöntőjét, amelyben szinte amerikai katonai garanciát vállalt Kína biztonságáért. Csiao és én immár úgy hozzászoktunk az éjszakába nyúló tárgyalásokhoz, hogy kénytelenek voltunk még egyet beiktatni. A február 27-ről 28-ra virradó éjjel 11 óra után 5 perccel kezdődő és éjjel fél 1-ig tartó talál-

kozón Vietnám volt a téma. Részletesebben kifejtettem tárgyalási pozícióinkat, mint ahogy azt Nixon tette Csounak, és közöltem, hogy a rendelkezésünkre álló összes eszközzel határozottan visszaverünk bármiféle támadást, ha Hanoi katonai megoldásban gondolkodna. Csiao megismételte, hogy Kína erkölcsileg és eszközökkel is támogatja Észak-Vietnámot, de Csou nyomán megismételte, hogy Peking nem gyakorol hatást Hanoi tárgyalási pozíciójára. Ez az ügy ránk és Észak-Vietnámra tartozik, és ebben a kérdésben Kína semmilyen álláspontot nem foglal el. Nem ad ki semmiféle figyelmeztetést, és semmiféle büntetést nem helyez kilátásba arra az esetre, ha a fenyegetésünket beváltjuk.

Még egy megbeszélésre sor került a nap vége előtt. Hajnali 3 órakor felhívtak Nixon szobájába, amely a szállásunkként szolgáló, égbe törő hotel legfelső emeletén volt. Előttünk hatalmas területen Sanghaj városa terpeszkedett, ám leszámítva néhány villódzó fényt, nemigen lehetett sejteni, hogy közel tizenegymillió ember lakik a közvetlen közelünkben. Minden mást beborított a sötétség. Láthatatlanul, de kétségkívül jelen levőn vett minket körbe Kína lenyűgöző tömege. Nixon felébresztette Haldemant is, hogy ne egyedül kelljen elviselnie a feszültséget, a kimerültséget és a kezdődő félelmet, ami minden hasonló erőfeszítés után a hatalmába kerítette. Nixon az elért eredményeket sorolta, megerősítést és megnyugtatót várt tőlünk. Mindkettőt meg is kapta, és ennek egyfelől az volt az oka, hogy furcsán megesett a szívünk ezen a magányos, megkínzott és bizonytalan emberen, másfelől elsöprő vágyat éreztünk, hogy a kimerítő hét után végre ágyba kerülhessünk. Ugyanakkor nem okozott nehézséget megnyugtatónk Nixon. A nagyzolás, amelyet természetének Walter Mitty-s* oldala csalt elő, ebben az esetben megalapozott volt, és bizonyos szempontból megindító is. Valóban történelmi léptékű eseményt hozott tető alá. Ő volt az, aki a nyitás fontosságát Kína irányába kigondolta (noha tőle függetlenül én is erre a következtetésre jutottam), ő volt az, aki a gondolatot táplálta, aki vállalta annak belpolitikai kockázatát, hogy akár egyedül viszi végig a dolgot, és az egész út során csodálatosan viselkedett.

Csou En-laj még egy búcsúlátogatást tett Nixonnal, mielőtt február 28-án délelőtt kikísérte a repülőtérre. A két férfi, akik egyaránt felmérték egymás jellemét, és akik megbékéltek a másik célkitűzéseivel, nyájas és tépelődő beszélgetést folytatott. Minthogy az ember nem lehet biztos benne, hogy a nyugatiak megértik a lényegét, Csou még egyszer végigvette a kínai álláspontot abban a két kérdésben, amely várhatóan rögtön vihart kavart: Tajvanéban és Vietnáméban. A sziget kérdésében ismét türelemre intett mindenkit: „Mi, akik olyan hatalmas vagyunk, már huszonnégy éve nem bolygatjuk Tajvan ügyét, és egy darabig kibírjuk, hogy ez így is maradjon.”

* A *Walter Mitty titkos élete* című 1947-es film figurája. (A szerk.)

Vietnám kérdésében Csou a legjobb oldalt mutatta. Megerősítette, hogy támogatják Hanoit, de ezt újból nem a nemzeti érdekre vagy ideológiai szolidaritásra, hanem a Kínai Császárság több évszázaddal korábbi cselekedeteiből fakadó történelmi adósságra hivatkozva tette. Az természetes, hogy ennek az adósságnak a fejében Peking hajlandó némi anyagi áldozatra; ugyanakkor háborút nem kockáztat érte. Kína, jelentette ki a körületekintő miniszterelnök, azért tartózkodott attól, hogy a nyilatkozatban bármiféle különleges kapcsolatot vállaljon Vietnámmal, mert nem akart hamis látszatot kelteni. Csou a következőket közölte Nixonnal:

A legmélyebben együttérzünk az ott élőkkel. És hiszünk abban, hogy ezekhez az emberekhez közeli kapcsolat fűz minket. Azt gondoltuk, hogy mindennek a nyilatkozatban is hangot adunk, de aztán felmerült, hogy ebből talán más következtetéseket is le lehetne vonni, ezért elálltunk tőle... Ahogy Mao elnök rámutatott, nekünk, akik kivívták a győzelmet, csupán a segítségnyújtás a kötelességünk, jogunk továbbra sincs, hogy beavatkozzunk a szuverenitásukba. Az adósságot, amellyel tartozunk nekik, még ők is ráérték. A felszabadulás óta azonban a felelősség már nem a miénk, mert megdöntöttük a régi rendszert. [...] Dr. Kissinger a tanú rá, hogy az elmúlt év júliusa óta bámulatos visszafogottságról tettünk bizonyosságot. Ugyanakkor a világban meglévő feszültségek enyhítésének kulcsa nem itt rejtőzik, és elnök úr, én, valamint Mao elnök pontosan megértjük mindezt.

Valóban pontosan értettük egymást: a vietnámi háború nem lesz hatással kapcsolataink fejlődésére. A visszafogottságra tett utalás, valamint az a tény, hogy a feszültségek enyhülésének kulcsa nem Indokínában rejlik, nem hagyott kétséget afelől, hogy a Kínai Népi Köztársaság érdeke nem a déli határánál zajló háború, hanem a velünk fenntartott kapcsolata. Három hónappal később a Szovjetunió hasonló prioritásokat fogalmazott meg, noha durvább hangnemben. Moszkva és Peking akármennyire is gyűlölte egymást – vagy éppen azért –, egy kérdésben egyetértett: Észak-Vietnám nem írhatja felül a távlatosabb geopolitikai célkitűzéseket. Bármennyire is esélytelennek látszott korábban, most úgy tűnt, hogy a diplomáciánk ott állt Hanoi elszigetelésének határán.

Értékelések

Nixon útja ugyan ezzel az érzelmes búcsúval ért véget, később a virágzó kínai-amerikai kapcsolatok mégsem ebből a magból szökkentek szárba. Minden lefegyverző kedvességük és ideológiai hitbuzgóságuk ellenére az általam ismert

politikuskok közül a kínai vezetők gyakorolták legkevésbé érzelmi alapon a hatalmi egyensúlyi politikát. A kínai uralkodóknak ősidőktől fogva harcba kellett szállniuk birodalmuk szomszédjaival és a potenciális hódítókkal. És mindig ők kerekedtek felül, még ha gyakran gyengébbek voltak is, mert mélységesen átláták – és ki is aknázták saját céljaikra – az idegeneket mozgató lélektani rugókat és előítéleteket. A 19. században Kína volt az egyetlen olyan elsőrangú zsákmány, amelyet az európai nemzeteknek nem sikerült teljesen elfoglalniuk, és maguk alá gyűrniük. Megcsonkítva és megalázva ugyan, de a Mennyei Birodalomnak sikerült megőriznie önkormányzatiságát, mert pajzsként tartotta maga elé a szuverenitásnak a nyugati jogból eredő koncepcióját (amelynek amúgy nincs is pontos kínai megfelelője) és azt a határozott elvet, hogy belügyekbe a külföldieknek nincs beleszólásuk. Történelme folyamán valahányszor csak fenyegetéssel nézett szembe, Kína megpróbálta egymás ellen fordítani a potenciális ellenfeleket, és végső menedékként – ahogy a 19. században történt – legalább arra rávenni őket, hogy a konc feletti marakodásban egymásnak essenek. Egy alkalommal, amikor éppen azt magyarázta nekem, hogy hazája miért nem jutott Afrika és India sorsára a gyarmatosítás korában, Csou ezt mondta: „Egyfelől ennek az egység iránti erős vágy volt az oka. Másfelől pedig oly sok ország próbált kisajtolni valamit Kínából, hogy a többi ország emiatt nem tudta ellenőrzése alá vonni.”

Amikor a Nixon-kormány hatalomra került, a törvényes képviselőért egymással harcoló két kínai kormány döbbenetesen hasonló módszerekkel kezelte külpolitikai problémáit. Csang Kaj-sek gyenge pozícióból tárgyalt velünk. Mao a szovjetekkel szemben szintén gyenge pozícióból manőverezett. És mindketten remekül boldogultak.

Mao és Csou, akik azt a magas szinten űzött államvezetési gyakorlatot követték, amelyben a lelki magabiztosság forrása az ideológia által megerősített történelemből és kultúrából fakadt, természetes társra leltek Nixonban. Utóbbi abban a korszakban töltötte be az elnöki posztot, amikor a köznapi gondolkodás rosszállón nézte a hatalom gyakorlását; az elnök kritikusai pedig úgy vélték, hogy amikor Amerika diadalra viszi ügyét – már ha ez egyáltalán sikerül –, akkor az csakis a motivációi tisztasága miatt történhet. Ám pontosan az erre az illúzióra épülő, kiszámíthatatlan és idioszinkratikus politikai irányzaton kellett nekünk túllépünk. Történelmi nézőpontból pontosan a nemzeti érdekek által érintetlenül hagyott, érzelmeken nyugvó szlogenek miatt ingadoztunk mindig is a szélsőséges elszigetelődés és a túlterjeszkedés politikája között. Az újfajta „erkölcsiség” nyomán kellett volna véget vetnünk túlzott elköteleződéseinknek. De a keresztes hadjáratok mellett éppoly érvényes erkölcsi érvek szólnak, mint a világ dolgaitól való távolmaradás mellett; ráadásul pontosan az említett érvek miatt vágunk bele a világ távoli részein zajló kalandokba. Ez az amerikai kiszámíthatatlanság felborította a nemzetközi hatalmi egyensúlyt, és elbizonytalanította

azokat, akik ránk támaszkodtak. Végso soron magára a békére jelentett veszélyt. A nemzetközi közösség Nixon iránti utálata miatt voltak képtelenek ezek az emberek belátni, hogy mi is egyetértünk azzal az általuk hön ohajtott vággyal, hogy a célokat az eszközökhöz, az elköteleződéseinket pedig a lehetőségeinkhez igazítsuk. Közülük sokuktól azért váltak el útjaink, mert észszerűtlennek tűnt, hogy az egyik érzelmi túlzást egy másikkal cseréljük fel. A Vietnámról folytatott vita azért is lett oly elkeseredett, mert az eredeti beavatkozás támogatóiban és ellenzőiben ugyanaz a hagyományos érzés élt az egyetemes erkölcsi küldetésről.

A Nixon-kormányt az tette annyira „amerikaiatlanná”, hogy megkísérelt valamiféle arányérzéklet hozni az egymással szemben álló érzések zűrzavarába, és igazodni próbált egy olyan világhoz, amely alapvetően különbözött a mi történelemfelfogásunktól. A késztetést, hogy vagy az izolacionizmus, vagy a globális beavatkozás irányába mozduljunk, úgy kellett orvosolni, hogy ítéleteinket a nemzeti érdeken nyugvó, valamivel tartósabb elképzelésekre alapozzuk. Az értékek és az elvek fogják inspirálni az erőfeszítéseinket, és ezek szabják meg az irányt. Ugyanakkor nem sok értelme lenne zabolátlanul előretörni, ha valami felajz minket, vagy visszabújni a csigaházunkba, ha csaldódás ér. Meg kell tanulnunk megbékélni a tökéletlen választásokkal, a részleges beteljesüléssel, az egyensúlyteremtés és manőverezés kielégülést nem nyújtó feladatával, és miközben magabiztosságunk alapjául továbbra is az erkölcsi értékeink szolgálnak, azt is fel kell ismernünk, hogy ezeket csak szakaszosan, hosszú idő alatt lehet diadalra vinni.

Nehéz feladat mindezt elfogadtatni egy olyan néppel, amely ritkán olvas úgy a hatalmi egyensúlyról, hogy ne állna előtte az „idejétmúlt” jelző. A korszak igencsak ironikus tréfája volt, hogy egy jellemgyenge, a viselkedésében többnyire nem a nagylelkűségtől vezérelt férfi vállalta magára a feladatot, hogy Amerikát olyan békekoncepció felé terelje, amely összeegyeztethető az atomkorszak újfajta realitásaival és szörnyű veszélyeivel. A külföldi vezetők közül a „hosszú menetelés” két őszülő veteránja, Csou és Mao látta ezt a legjobban, és ők vállalták fel nyíltan, hogy sokkal jobban kedvelik Richard Nixont az amerikai liberalizmus önfejű képviselőinél. A Nixonról elmondott dicsérő szavakat nem lehet a szokásos kínai hízelgés vagy legendás udvariasság számlájára írni. „Az érzélgős politika nem ismeri a kölcsönösséget” – fogalmazott Bismarck egy évszázaddal korábban. A szuverén nemzetek szemében a kiszámíthatóság nagyobb érték, mint a görcsös zsenialitás vagy az egyedi vonásokat mutató, moralista retorika. Az államoknak hosszú időn át kell lépéseiket más nemzetek teljesítményéhez igazítaniuk, és adott esetben otthoni túlélésük vagy a nemzetközi biztonság múlhat rajta. Ezen a filozófiai nézeteket és a történelmet meghaladó, a közös geopolitikai érdekeken nyugvó szinten találtak egymásra az egykori komcsifaló és a világforradalom keresztes lovagjai.

E kapcsolatokról, amelyeket az elkövetkezendő években makulátlanul karbantartott mindkét fél, olyan viszony alakult ki, ahol Amerika és Kína úgy erősítette egymást, hogy szinte egyetlen esetben sem volt szükség nyílt egyeztetésre taktikai kérdésekben. Noha a kapcsolat korai szakaszában helytelenítették az USA Japánnal kötött szövetségét (aminek nyomai a sanghaji nyilatkozatban is felfedezhetők), a kínai vezetők – nem kis részben kitartó győzködésünkre – hamar belátták: okosabb ezt egyfajta garanciának tekinteni arra, hogy nem fog lanyhulni Washington érdekeltsége a Csendes-óceán nyugati térségében, miközben a japán unilateralizmust is féken lehet tartani vele. Hamarosan igen erőteljesen támogatni kezdték a közeli viszonyt Amerika és Japán között. Egy alkalommal Mao odáig ment, hogy egyenesen azt tanácsolta nekem: ázsiai körutamon legalább annyi időt töltsék Tokióban, mint Pekingben. Japán büszkeségét tiszteletben kell tartani. Meg is fogadtam a javaslatát. A dolog odáig fajult, hogy a kínaiak már egyenesen azt hangsúlyozták, miszerint az amerikai–japán kapcsolatok fontosabbak, mint az amerikai–kínai kapcsolatok. A Pekinggel fenntartott viszony egyik előnye az volt, hogy a KNK sem ránk, sem Japánra nem helyezett nyomást, hogy rangsoroljuk a prioritásainkat, és arra sem akart rávenni minket, hogy ravaszkodjunk Peking érdekében.

Az évek során Kína annyira érdekelt lett egy gazdaságilag és katonailag is erős Nyugat-Európában, hogy félig-meddig viccesen egyik legerősebb NATO-szövetségesünknek neveztem a Kínai Népköztársaságot. Az bizonyos, hogy Pekingben legalább olyan szigorú leckéket kellett végighallgatniuk a nyugat-európai vezetőknek az atlanti védelmi szövetség jelentőségéről, mint Washingtonban, ha nem szigorúbbakat. És Japánhoz hasonlóan a kínaiak e tekintetben is az Amerika és Európa közötti kapcsolatok megerősítésére buzdítottak bennünket. Kína hallgatólagosan bátorította jelenlétünket a Fülöp-szigeteken és Thaiföldön, és noha osztotta Phenjan alapállását, soha nem helyezett minket erőteljesebb nyomás alá, hogy vonjuk ki csapatainkat Koreából. Helyesen érzékelt, hogy az amerikai erő látható jelenléte létfontosságú a hatalmi egyensúly fenntartásához Ázsiában és Európában. A kínai vezetők minden egyes látogatásomkor arra intettek, hogy ne tévesszük szem elől az Eurázsia déli peremvidékén lévő (Kína szempontjából is) baráti államokat – Törökországot, Iránt és Pakisztánt –, mert ezek biztonsága akadályozza csak meg, hogy a Szovjetunió áttörjön az Indiai-óceánhoz, és az említett országok tartják kordában a Közel-Keleten az oroszbarát radikalizmust. A Közel-Keleten is folyamatosan bátorították tárgyalási erőfeszítéseinket, tudva azt, hogy ez a leghatásosabb eszköz a szovjet befolyás kikezdésére. Latin-Amerika kevésbé érdekelte őket, ugyanakkor egyértelmű volt, hogy mélyen megvetik az oroszok ügynökének tartott Kubát. A kínaiak Franciaország kivételével minden nyugati államnál nagyobb aggodalommal és értéssel szemlélték a szovjetek által támogatott radikalizmus terjedését Afrikában.

A kritikusabb területek legtöbbjén Kína stabilizáló erőként lépett fel. Törekvéseit kétségtelenül nem az mozgatta, hogy elősegítse az amerikai terveket, hanem hogy gátat vessen a szovjet terjeszkedésnek. Ez a hozzáállás azonban csak annyiban oroszellenes, amennyiben kijelenthetjük, hogy Moszkva késztetése önön befolyásának kiterjesztésére olyannyira a szovjet rendszer sajátja, hogy képtelen fennmaradni nélküle. Nincs semmi összeegyeztethetetlen abban, ha valaki egyszerre tart szoros kapcsolatot Pekinggel és Moszkvával, mindaddig, amíg az utóbbi visszafogott külpolitikát folytat.

Rendkívül veszélyes lenne azt feltételezni, hogy a kínaiak és a mi célkitűzéseink minden szempontból azonosak. Peking számára az lenne a legelőnyösebb, ha minket annyira lefoglalnának a szovjetek, hogy nekik semmivel se kelljen viszonozniuk a Washingtonnal fenntartott, együttműködésen alapuló kapcsolatot. Ilyen körülmények között ugyanis az amerikai opcióból fakadó védelem „ingyen” lenne. Nem kétséges, hogy a kínai vezetők szívesebben látnának egy egyértelműen megállapított sorrendiséget, mint azt, hogy Amerika az egyenlő távolságtartás politikáját követi Moszkva és Peking viszonylatában, és csak azért húz egy kicsit jobban Pekinghez, mert az gyengébb, és kiszolgáltatottabb a kommunista óriás fenyegetésének. Részünkről semmiféle illúziót sem tápláltunk az új kapcsolat tartósságát illetően. Peking és Washington érdekházasságot kötött, és ebből csupán azért lett érzelmi kapcsolat, mert a kínaiak igen jártasak a lélektanban, az amerikaiakban pedig még élt valamiféle érzelmes emlékkép arról a Kínáról, amely már rég nem létezett, ha volt is valaha egyáltalán. Amint a KNK elég erős lesz ahhoz, hogy a saját lábára álljon, alighanem elszakad tőlünk. Sőt megeshet, hogy még ellenünk is fordul, ha feltételezett érdekei úgy kívánják. De előbb valószínűleg ténylegesen is enyhül a feszültség köztünk és a Szovjetunió között – már ha a szovjetek nem azt találják a legjobb módszernek kitörni az elszigeteltségükből, hogy még ezt megelőzően katonai támadást indítanak Kína ellen. Bármilyen legyen is azonban Peking hosszú távú politikája, a mi középtávú érdekeinket az szolgálta, ha együttműködünk vele, és támogatjuk a biztonságát a külföldi nyomásgyakorlásokkal szemben.

Ahhoz, hogy átlássuk, a Kína ügyében tett kezdeményezés mennyiben járult hozzá a nemzetközi stabilitáshoz, elég csak feltenni magunknak a kérdést: milyen lett volna a világ, ha a vietnámi háború alatt és után a globális szovjet kalandorpolitika mellett Ázsiában még a kínai nyomásgyakorlási törekvésekkel is számolnunk kellett volna. Ráadásul azzal, hogy ismét reményt adtunk az amerikai népnek, esélyt kaptunk az új nemzetközi rend koncepciójának kialakítására is, mindezt akkor, amikor éppen csak kikászálódunk egy legyengítő háborúból, és magunk mögött hagytunk egy belpolitikailag megosztó évtizedet. A kínai nyitás végső jelentősége épp ezért nem is annyira a hivatalos megállapodásokban rejlett, mint inkább a Nixon látogatása nyomán kialakult hallgatóságos egyezségben.

Ez szolgált ugyanis alapjául annak a közös, ám nem hivatalos stratégiának, amelynek nyomán a különböző – néha élesen szemben álló – célok bámolatra méltón párhuzamos lépéseket eredményeztek. A külpolitika gyakorlatában ez volt az az eset, amikor a megfoghatatlan győzedelmeskedett.

A Nixont kísérő sajtósok hada nem igazán foglalkozott az út hosszú távú hatásával. Az újságírókat az örületbe kergette a sajtótájékoztatók nélküli egy hét, a szünet nélkül sorjázó fogadások és halálos pohárköszöntők, miközben a szívük mélyén talán meg voltak győződve arról, hogy Nixon kezdeményezéséből semmi jó nem származhat. A megcsömörlött, ám kielégítetlen újságírók aztán úgy estek neki a sanghaji nyilatkozatnak, mint tigris a ketrecébe dobott nyers húsnak. A *Washington Post* február 28-án így kezdte tudósítását:

Nixon elnök engedett a kínai kommunista követeléseknek azzal, hogy – először a történelemben – nyilvánosan elkötelezte magát, hogy az egész amerikai haderőt kivonja Tajvanról, és felszámolja az ottani összes katonai berendezést. [...] Az elnök által tett jelentős engedményekért cserébe mindössze egy jelentéktelen megállapodást kaptunk a kínaiaktól, hogy „elősegítik” az Egyesült Államok és Kína közötti kétoldalú tudományos, technológiai, kulturális, sport-, sajtó- és kereskedelmi kapcsolatok fejlődését.

Az elnök által tett engedményeket mérlegre téve itt sok megfigyelő úgy látja, hogy ebből az üzletből Peking jött ki jobban. [...] A kínai kormánytisztviselők elégedettnek tűntek a tárgyalások végeredményével.

Az újságíró figyelmét teljesen elkerülte a hegemon törekvéseket és az erő használatát elítélő rész, ahogy az is, hogy feltételekhez kötöttük a tajvani kivonulásunkról szóló ígéretet.

Az egyik tévés kommentátornak feltűnt, hogy a Tajvannak tett védelmi vállalásunk megerősítéséről nem esett írásban szó, ezért arra a következtetésre jutott, hogy a nyilatkozatban Kína „hatalmas lépéselőnyre” tett szert, miközben alig nyújtott cserébe valamit. Azt, hogy Peking a szokásától eltérően nem adott hangot a Tajpejvel kötött védelmi szerződésünk bírálatának, nyugodtan be lehetett volna venni a kínai engedmények sorába, ahogy erre Csiao Kuan-hua fel is hívta a figyelmemet, mivel egy már régóta létező kínai álláspontot adtak fel. Igaz, ugyanennek a kommentátornak az sem tűnt fel, hogy kínai földön erősítem meg a Tajvannak nyújtott védelmi vállalásunkat.

Február 28-án a *Detroit Free Press* hasonlóan alapos munkát végző megfigyelője a következőket írta: „Övék Tajvan, nekünk jutott a tavaszi tekercs”. A *Newsday* a következő címmel vezette fel a cikkét: „Viszlát, hullámok, sokkoló hullámok”, majd ugyanott ezzel a címmel folytatták: „Konszenzus – Az USA nagy árat fizetett azért, hogy diplomáciai hidat építsen Kína felé”. A *Boston Globe*

a következő főcímmel került az olvasókhoz: „Nixon engedett Tajvan ügyében, elkötelezte magát a kivonulás mellett”. Egy ausztrál riportert idéztek, aki a következő szakértői véleményt osztotta meg velük: „Csou egész héten harcolt” a szigetről szóló részért, „és végül megkapta, amit akart”. A *Philadelphia Bulletin* is hasonló szellemben írt: „Nixon hazarepült, Tajvan ügyében engedett”. Ebben a bizalomhiányos korban az a tény, hogy az után kötöttük meg az üzletet, miután Kína a mi megfogalmazásunkat fogadta el, teljesen hihetetlennek tűnt volna, noha teljesen helytálló volt.

Végül azonban a szenzációhajhász főcímek is elhalkultak, különösen a Nixon washingtoni hazaérkezésekor kiadott közlemény után, amelyben megerősítette: kötelezettségvállalásunk változatlan formában fennáll. A *Christian Science Monitor* bölcsen megjegyezte, hogy „Nixon elnök csupán abba egyezett bele, amit eddig is csinált”. Amíg a védelmi szerződés hatályban marad, „semmi sem változik”. A *Washington Post* február 29-i szerkesztőségi vezércikkében értő elemzést közölt a sanghaji nyilatkozatról, és megvédte Nixont azzal a váddal szemben, hogy „kiárusította” Tajvant – bár e vádat többek között az újság tudósítója is gerjesztette. A negatív hangvételű cikkek amúgy is eltörpültek az elnök pekingi látogatásának vizuális hatása mellett, mivel ezt csaknem valamennyi amerikai család a saját szemével láthatta a tévék képernyőjén. A Fehér Ház PR-stratégiája ismét csak győzedelmeskedett, azon túl, hogy most diplomáciai funkciót is betöltött. A képek felülkerekedtek a nyomtatott szavakon: miután végignézték az amerikai elnök üdvözlésére szervezett látványos fogadást a korábban egyik legfőbb ellenségeknek számító ország fővárosában, a közvéleményt egész egyszerűen hidegen hagyták a nyilatkozatról született bonyolult elemzések.

Ráadásul a későbbi történések sem hagytak kétséget a két fél valódi prioritásai felől. Éveken át az Egyesült Államok volt az egyetlen olyan ország, amely úgy tarthatott fenn politikai viszonyt Pekinggel, hogy közben nem kellett megszakítania diplomáciai kapcsolatait Tajpejjel. A Nixon látogatását követő években a kínai vezetők újra és újra megerősítették nekünk azt a maói felfogást, hogy Tajvan másodrendű probléma, a legfőbb közös ügy a nemzetközi hatalmi egyensúly fenntartása. A két ország között csupán névleg nem léteztek diplomáciai kapcsolatok; mindvégig a legmagasabb szinten, bevett csatornákon folyt a bensőséges kommunikáció, és gyakrabban találkoztunk a kínaiakkal, mint azok a nyugat-európai kormányok, amelyek már sok évvel korábban elismerték Pekinget. 1973-ban (a vietnámi rendezést követően) kapcsolattartó irodákat állítottunk fel mindkét fővárosban, így a két országnak immár voltak *de facto* nagykövetségei is. Az irodák elősegítették azokat a szélesebb gazdasági, kulturális és cserekapcsolatokat, amelyek amúgy a baráti államok viszonyát jellemzik. Egyetlen elem hiányzott csupán: a kínai vezetők addig nem voltak hajlandók betenni a lábukat Washingtonba, amíg a rivális nagykövetség ott működött.

A kereskedelem és a cserekapcsolatok jelentős bővülését, amit egyesek olyan célkitűzésnek láttak, amelyben csalódást keltő eredmények születtek, valójában egyik fél sem ruházta föl különösebb jelentőséggel. Kínai oldalról a vonakodás nem a diplomáciai viszony hiányából eredt – hiszen Mao haláláig ebben a tekintetben egyetlen ország sem teljesített jobban nálunk –, hanem az önfenntartást hirdető hitből, amely egyszerre fakadt Mao saját ideológiájából és a Középső Királyság korából fennmaradt nézetből. 1977-ben és különösen 1978-ban az új kínai vezetés agresszív lépésekkel próbálta elérni a Nyugattal ápoltságai és oktatási kapcsolatok bővítését. Az Egyesült Államok jelentős szerepet vállalt ebben a folyamatban, és annak ellenére sem érte különösebb hátrány, hogy egészen 1979. január 1-jéig nem voltak hivatalos diplomáciai kapcsolatai Kínával.

Ezt a fejlődést akkor azonban még senki sem sejtette, ezért a Pekingből hazafelé tartó gépen furcsán kettős volt a hangulat. Nixon túl jól látta a nemzetközi helyzetet ahhoz, hogy ne fogta volna fel: valódi diplomáciai győzelmet aratott. Ugyanakkor a politikában is elég jártas volt ahhoz, hogy érzékelje a veszélyt, ami régi konzervatív támogatói felől fenyegeti, ha az országban uralkodó közhangulatot a sajtó első beszámolóí formálják. Pat Buchanan, a beszédírója, aki Nixon konzervatív lelkiismeretének tartotta magát, morózus volt. Az elnöki slepp tagjainak legjobb hagyományához híven ő is a kártékony tanácsadókat (értve ezen engem) okolta azért, hogy az elnök letért a helyes útról. (Ray Price, a liberális lelkiismerete gyakran hasonlóan érvelt, és persze ő is ugyanazt a bűnbakot találta meg.) Nixon a saját levében főtt a repülőgép kabinjában, mert nem tudta, mire érkezik haza. Pedig feleslegesen aggódott. A békéért dolgozó elnökről készült képek megindították azt az országot, amely belefáradt a schová sem vezető háború keltette, évek óta dúló felfordulásba. Az alelnök által vezetett, mindkét pártot képviselő szenátorokból és képviselőkől álló csoport győztesként fogadta Nixont az Andrews légitámaszponton. Nixon az alkalmat kihasználva az eredményeire hívta fel hallgatósága figyelmét, egyben világossá tette azt is, hogy nem adtuk fel „egyetlen kötelezettségvállalásunkat sem, amelyet az Egyesült Államok bármelyik ország felé tett”.

Este 10 órakor érkeztem meg az irodámba, és öt percre rá máris felhívtam két vezető konzervatívot, Ronald Reagan kormányzót és Barry Goldwater szenátort. Mindketten megígérték, hogy segítik az elnököt, amennyiben Nixon nem viszkadozik attól a támogatástól, amelyre Sanghajban én, az Andrews támaszponton pedig maga az elnök tett ígéretet Tajvannak. Reagan azzal viccelődött, hogy az elnök kínai látogatása remek kedvcsináló mintapéldónak lenne, amiből érdemes volna tévésorozatot gyártani.

Másnap Nixon találkozott a kongresszus két házának kétpárti vezetőivel, akik határozott támogatásukról biztosították. Euforikus hangulatba kerülve azt

gondolta, eljött az ideje, hogy egyetlen lendülettel megoldja minden problémáját. Mikor a találkozónak vége szakadt, megállította Fulbright szenátort, és felszólította, hogy fejezze be Vietnám nyilvános bírálatát, mert az úgy rendkívül kényes, és „megszakadhat a lánc”, ha folytatódik a felhajtás körülötte. Nixon ujjával a meg-hökkent Fulbrightra mutatott, és csak annyit kérdezett: „Rendben, Bill, egyetértünk?” A nagynevű szenátornak a megrökönyödéstől földbe gyökerezett a lába, és csak bólogatni tudott (vagy a fejét rázni) – az eset szemtanúja, Tom Korologos, a kongresszusi összekötő iroda munkatársa ebben a kérdésben nem pontosan írta le a történeteket.

Én tartottam egy részletesebb sajtótájékoztatót, mint amelyre Sanghajban nyílt lehetőségem, és nem hivatalosan találkoztam a Szenátus Külpolitikai Bizottságával. A gépezet, amely az ilyen jelentős események velejárója, mozgásba lendült. A nagyköveteket tájékoztatni kellett. A legfájdalmasabb ezek közül a tajvani nagykövettel, James Shennel való találkozó volt; noha lényegében nem tettünk semmiféle engedményt, ami veszélyeztette volna Tajvan biztonságát, az egész folyamat elkerülhetetlenül aláásta a helyzetüket. A legalaposabb és a legapróbb részletekre is kiterjedő kérdésekkel azonban a japán nagykövet árasztott el, aki miután korábbi titkos utamról nem értesült, most úgy gondolta, hogy kitarató kérdezősködése árán végre kicsikar belőlem valamilyen új és jelentős titkot.

Az utat egyre inkább hatalmas sikerként könyvelték el. Ahogy az amerikai közvélemény kezdett reményt meríteni a kínai látogatásból, úgy vált Vietnám is megszállottságból legyőzendő kihívássá. A nemzetközi kapcsolatokat forradalmasító kormányzatot nem lehetett már olyan könnyedén megvádolni, hogy nem törődik az amerikai népet leginkább aggasztó problémával.

Ismét szembetaláltuk magunkat azzal a különös jelenséggel, hogy a siker látszólag jobban nyugtalanította Nixont, mint a kudarcc. Szinte már rögeszmésen félt attól, hogy nem az érdemei szerint kezelik. Folyamatosan székálta a beosztottjait, hogy olyan PR-kampányt erőltessenek, amely jobban felhívja a figyelmet kínai útjára. Gondosan nyomon kísérte a sajtótudósításokat, hogy bármiféle kritikát rögtön cáfoljon. Elolvasta néhány kommentátor bírálatát arról, hogy a sanghaji nyilatkozatban a kínaiak agresszívan képviselték álláspontjukat, mint mi a sajátunkat. Emiatt március 9-én emlékeztetőt küldött nekem, amelyben arra kért, tegyem a sajtó számára is világossá, milyen meszeszemenőig átgondolt és alaposan kielemezett „döntés” nyomán jutottunk arra, hogy álláspontunkat visszafogottabban fogalmazzuk meg. Közölte, hogy ez az általa pártolt megközelítés korábbi eredetű, abból a beszédéből, amelyet 1959-ben tartott a Szovjetunióban, és amelyet szerinte nekem is el kellett volna olvasnom *Six Crises* [Hat válság] című könyvében. Noha eredetileg Csou En-laj javasolta, hogy két önálló és egymással szemben álló nyilatkozatot adjunk ki, s noha szinte csak mi ketten írtuk meg a szövegtervezetet Csouval még 1971 októberében,

anélkül, hogy abba Washington beleszólt volna, s noha Nixon erről a megközelítésről és magáról a szövegről csupán a hazaérkezésem után értesült, mégis azt akarta velem elmondani a sajtónak, hogy az egészet ő találta ki – ráadásul szerintem még önmagát is meggyőzte róla.

Kezdheti azzal, hogy rámutat: két alapvető okból döntöttem úgy, hogy a nyilatkozatban álláspontunkat ilyen hangnemben ismertetjük. Először, minél agresszívan fogalmazzuk meg az álláspontunkat, annál agresszívbabb hangot ütöttek volna meg a kínaiak is a sajátjuk kifejtésekor. Annak következtében, hogy mi a saját álláspontunkat rendkívül határozott, ugyanakkor csöppet sem harcias módon fogalmaztuk meg, ők sem alkalmazták azokat a kemény szófordulatokat, amelyek a korábbi évek során kiadott közleményeikből visszaköszönnék, noha elveikből egy cseppet sem engedtek.

Határozott szándékom volt mindent elkövetni azért, hogy ezt a dokumentumot, amelyből a kínai vezetők és káderek, sőt bizonyos mértékben a kínai néptömegek először értesülnek majd az amerikaiak nézetéről, olyan hangnemben fogalmazzuk meg, hogy számukra is tökéletesen hitelesnek tűnjék. Ez a hitelesség azonban hiányzott volna, ha agresszívbabb formában fejtjük ki álláspontunkat, hiszen a huszonkét évnyi szélsőséges propagandát követően, aki elolvasta, vagy a rádióban és a tévében hallotta volna a kommunikét, a keményebb hangütés miatt nem hitt volna nekünk.

Nixon persze minden dicséretet megérdemel a sanghaji nyilatkozatért. Mindig az elnök mutatja a politikai irányvonalat, és nem számít, hogy a technikai részleteket ki dolgozza ki. Egy kevésbé bátor elnök talán elutasította volna a két önálló nyilatkozat ötletét, amikor októberi utamról visszatérve ismerttettem vele az elképzelést, és egy hagyományosabb megoldás mellett tette volna le a garast. Ez a kisstílű viselkedést mutató eset semmit sem von le abból a bátorságból, ahogy Nixon intézte a nyitást Kína felé. Ellenben remekül szemléltette azt a tendenciát, ahogy az illúzióból valóság válik, és felvillantotta azt a tűnődő, befelé forduló személyiségjegyet is, amely jellemének sötétebb vonásaival párosulva először megmérgezte, később pedig tönkre is tette a külpolitikai eredményekben oly gazdag elnökséget.

Amire Nixon csak utalt, azt Haldeman kerek perec ki is mondta. Március 14-én egy emlékeztetőt küldött nekem, amelyben lényegében megféd, amiért a sajtótájékoztatókon túl sokat foglalkozom a dolog lényegével; az elnök érdekét jobban szolgálná, ha a sajtónak, mindenekelőtt a tévének azokat a kitűnő személyes tulajdonságokat hangsúlyoznám, amelyek lehetővé tették ezeket az eredményeket. Haldeman segítőkészen fel is sorolt vagy tízet belőlük. Mivel ő soha nem vett részt ezeken a tárgyalásokon, csakis egyetlen forrásból szerezhetette az infor-

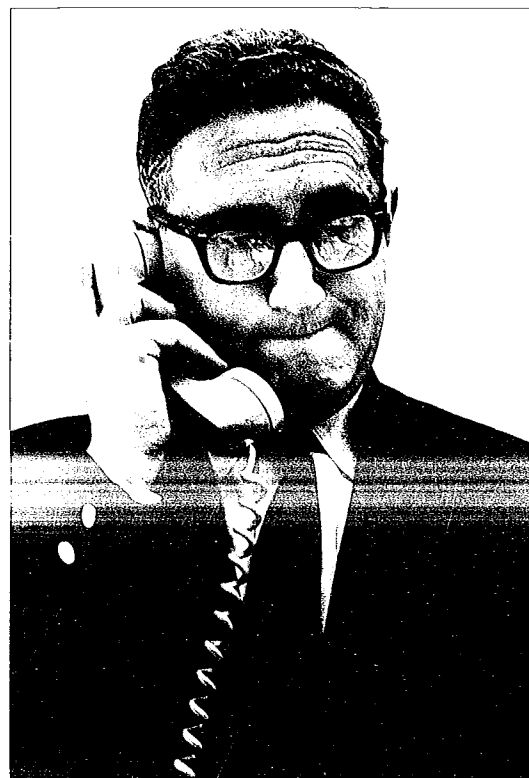
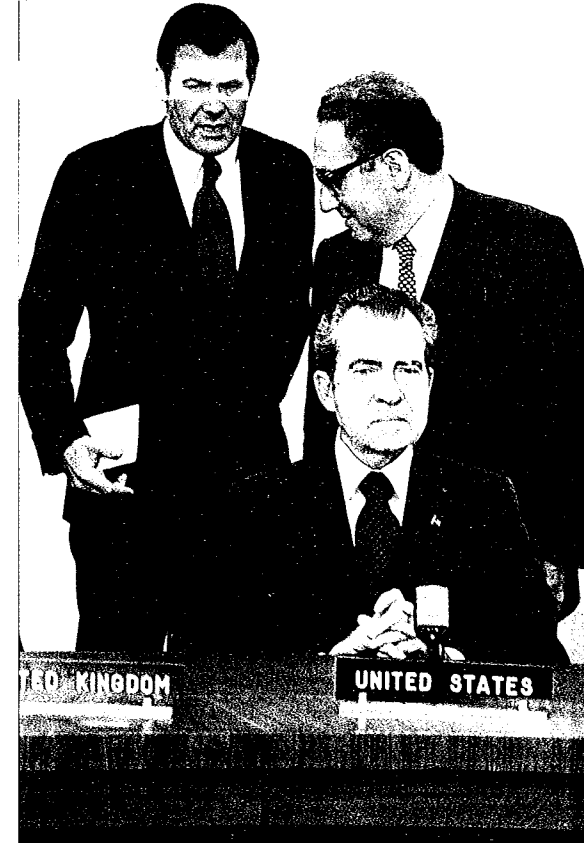
mációit. Aki bejáratos volt az Ovális Irodába, abban az emlékeztető ismerős képet hozott elő: ott áll Haldeman, felszerelve azzal a sárga jegyzetkönyvvel, amelyet a Fehér Ház minden tagja (engem is beleértve) úgy hordott magával, mint-ha az egyenruhánk része lenne, és buzgón papírra veti főnöke bölcs szentenciáit. Haldeman meglátásai között akadtak találók, de bizarr dolgok is, ugyanakkor az egész ötlet felesleges volt. A vezetők akkor járnak legjobban, ha a teljesítményre helyezik a hangsúlyt, mert a történelem csak ezt fogja megítélni, az biztos. Nixon kormányzatát is az a meggyőződés döntötte romba, hogy az elnök megítélését nem a tettei, hanem azok prezentálása határozza meg. Ez még a legjelentősebb eredményei közepette is a magabiztosság hiányát sugallta. Emiatt hajszolták szinte már örülten a támogatást, ráadásul mindez olyasféle küldetés volt, amelyet eleve lehetetlen teljesíteni. Emiatt volt képtelen Nixon arra, hogy bármikor is meglovagolja az események lendületét. Emiatt próbálta tovább fényezni legkevésbé megkérdőjelezhető eredményeit is, és ezért igyekezett megerősítést kapni másoktól, még akkor is, amikor szinte elképzelhetetlennek látszott, hogy ne arasson sikert. Nagyjából így lehetne összefoglalni a Watergate-bukás lélektani alapját.

1972-ben ezeknek az emlékeztetőknak az olvasása egyszerre szórakoztatott és fárasztott, mert az események még túl közeli voltak. Ma már némi szánalommal tekintek rájuk: szánom azt a magányos férfit, aki legdicsőségebb tetteinek órájában is az eredményeit soroló jegyzékből és az őt dicsőítő jelzőkből próbált magabiztosságot meríteni, miközben amit elért, az magáért beszélt. Nixon a látogatása legfontosabb célkitűzésében sikerrel járt. A két hatalmas nemzet vezetői szemtől szemben felmérték egymást, és úgy találták, hogy összeegyeztethető külpolitikát tudnak folytatni; ezzel forradalmasították a világ diplomáciáját.

A második világháborút követő kétpólusú korszak lezárult. Innentől fogva Amerikának kreatívabbnak, kitartóbbnak és kifinomultabbnak kellett lennie – ugyanakkor új lehetőségek tárultak fel előtte. A folyamat végére pedig a felfordulásokkal teli négy év után elérkeztünk a már régóta vágyott és megszenvedett pillanathoz: a tárgyalások során elért, arcvesztés nélküli békéhez Vietnámban.

Donald Rumsfeld, Henry Kissinger
és Richard Nixon, 1969

(© Universal History
Archive/Getty Images)

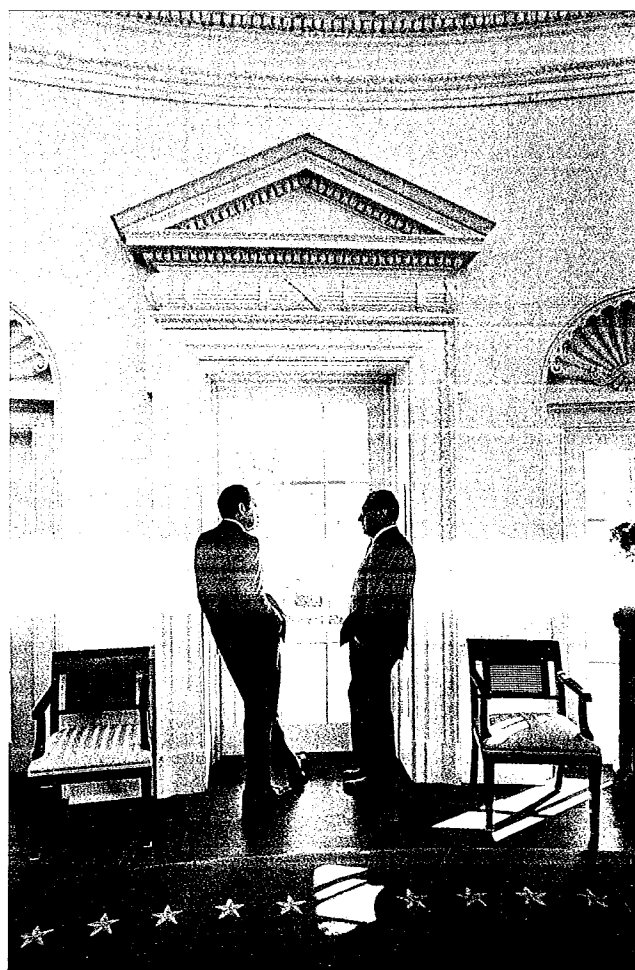
Kissinger 1969-ben
(© Jack Robinson/
Condé Nast/Getty Images)

Nixon Nguyen Van Thieu-vel, Midway-szigetek, 1969
(© The Richard Nixon Presidential Library and Museum)

Charles de Gaulle-lal 1969-ben, Kissingerrel a háttérben (*balról jobbra*):
H. R. Haldeman, John D. Ehrlichman, valamint William P. Rogers
(© The Richard Nixon Presidential Library and Museum)

Az Ovális Irodában, 1971
(© The Richard Nixon Presidential Library and Museum)

Anatolij Dobrinyin szovjet nagykövet
és Andrej Gromiko külügyminiszter társaságában, 1971
(© Wally McNamee/CORBIS/Corbis via Getty Images)

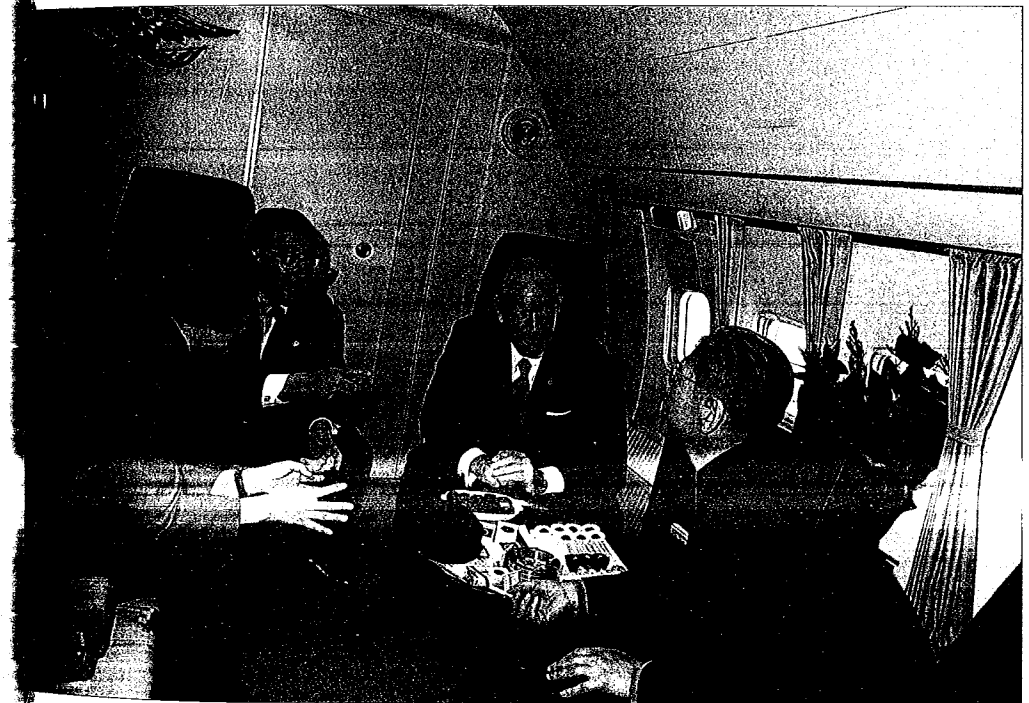
A Fehér Ház parkjában, 1971
(© The Richard Nixon Presidential
Library and Museum)

Az *Air Force One* fedélzetén, 1972
(© The Richard Nixon Presidential Library and Museum)

Nixon Indira Gandhival
a Fehér Ház előtt, 1971
(© The Richard Nixon Presidential
Library and Museum)

Kína felett, 1972
(© The Richard Nixon Presidential Library and Museum)

Mao Ce-tunggal, Kína, 1972

(© Time Life Pictures/National Archives/The LIFE Picture Collection/Getty Images)

Moszkvában, 1972

(© The Richard Nixon Presidential Library and Museum)

A SALT-
szerződés aláírása,
Moszkva, 1972

(© Dirck Halstead/
Liaison)

Leonyid
Brezsnyevvel és
William Rogersszel
a háttérben,
Moszkva, 1972

(© Bettmann/
Getty Images)

Kissinger Lê Duc Thóval, Párizs, 1972
(© Bettmann/Getty Images)

A vietnámi békeszerződés aláírása, 1973
(© Europress/AFP)

25. FEJEZET

Hanoi elveti a kockát A tavaszi vietnámi offenzíva

Invázió

Alig négy héttel a Kínából való visszaérkezésünk után megkezdődött a régóta kilátásba helyezett offenzíva Vietnámban. Március 30-án az észak-vietnámi tüzérség és gyalogság összehangolt támadást indított a Quang Tri tartományban elhelyezkedő dél-vietnámi támaszpontok ellen. A négy évvel korábban, a bombázások leállításakor létrejött megállapodásokat teljesen figyelmen kívül hagyva, három észak-vietnámi hadosztály özönlött be a demilitarizált övezetbe a Szovjetuniótól beszerzett több mint kétszáz tank és rengeteg új, visszafutás nélküli 130 milliméteres ágyú támogatásával. A friss egységek égtek a harci vágtyól, hogy Laoszból indulva, a 9-es út mentén lerohanják Dél-Vietnám északi részét, és ezzel visszaszerezzék azokat a területeket, amelyeket a Laosz irányába végrehajtott múlt évi dél-vietnámi előretörés során vesztek el, majd az Ashauvölgyön keresztül Hué felé nyomuljanak. Baljóslatú csapatösszevonások kezdődtek a közép-vietnámi felföldön, amelyek Kon Tum és Pleiku városát fenyegették. Kambodzsából három észak-vietnámi hadosztály nyomult be a 3. katonai körzetbe, ahol Saigon is található. Az ellenséges offenzíva bármelyik pillanatban megindulhatott. Végképp lehullott az álca, amellyel addig a vietnámi háborút „népfelkelésnek”, délen vívott gerillaháborúnak próbálták beállítani; ez már az észak-vietnámi reguláris hadsereg inváziója volt, hadosztálynyi méretekben.

Ahogy azt a nagy horderejű események idején már megszoktuk, Washingtonban nehéz volt pontosan felmérni, hogy mi is történik a távolban. Laird védelmi miniszter már március 31-én (nagypénteken) azt jelentette, hogy nagyszabású támadással állunk szemben. A Pentagontól érkező első beszámolókat azonban visszafogottságra intettek. Velünk azt közölték, hogy Abrams tábornok szerint a támadás még nem ért a kritikus szakaszba; minden jel arra mutat, hogy a tűztámogatásban részesülő dél-vietnámi támaszpontok tartják magukat. Egyelőre nincs szükség a legmagasabb szintű döntésekre. Két napon keresztül a hadműveleteket csupán az ellenség afféle próbatámadásának tartották, amit részben arra alapoztak, hogy a csata a jelek szerint kedvezően alakult; másik oka pedig feltehetően az volt, hogy a civil tisztviselők féltek: ha ez *tényleg* a régen beharangozott kommunista offenzíva, akkor Nixon esetleg kísértésbe esik, és gyakran hangoztatott fenyegetését beváltva átfogó ellentámadást indít.

Április 1-jén Nixon engedélyt adott amerikai légi csapások végrehajtására az Észak-Vietnámban lévő összevont csapattestek ellen, de a támadások hatáskörét a demilitarizált övezet északi határától huszonöt mérföld távolságra korlátozta. Ismét szembetaláltuk magunkat azonban a vietnámi háború egyik örök kudarc-élményével: a rossz időjárás megakadályozta a légi bevetéseket. Mivel a felhőhatár mindvégig 2500 láb alatt volt, nagyon kevés támadást indíthattunk az északi területek ellen. Naponta többször is felhívtam Moorer admirálist, hogy megkérdezzem, felszálltak-e már a gépek; az első negyvennyolc órában a válasza minden esetben nemleges volt. Szegény Moorer hiába volt vétlen az ügyben, mégis ő állt a nyaggatásom és gúnyos megjegyzéseim célkeresztjében. Számomra úgy tűnt, hogy a légierő csupa olyan kényes gépből áll, amelyet csakis sivatagban és júliusban lehet hadra fogni. Azt javasoltam, hogy ha már repülni nem tudnak, talán a földön gurulva eljuthatnak északra huszonöt mérföldes távolságra.*

Április 2-án a dél-vietnámiak kénytelenek voltak kiűriteni tizennégy támaszpontot közvetlenül a demilitarizált övezettől délre. Most már semmi kétség sem férhetett ahhoz, hogy az ellenség offenzívája elindult. A következő két hónap a vietnámisítás döntő próbája lesz. Ki fog derülni, hogy az elmúlt három év erőfeszítései és szenvedései gyümölcsözők lesznek-e, vagy ugyanúgy semmivé válnak, mint füst a szélben.

Meggyőződésemm volt, hogy bármi lesz is a támadás végeredménye, az vet véget a háborúnak. Ez volt Hanoi utolsó kockadobása. Így vagy úgy, de komoly tárgyalások kezdődnek, és ezek tartalma azon múlik majd, hogy ki hogyan teljesít a csatamezőn. Ha Dél-Vietnám összeomlik, akkor a háborút elbukjuk. Ha Saigon a segítségünkkel visszaveri az egész észak-vietnámi hadsereget, akkor Hanoi-nak nem lesz más választása, mint hogy elfogadja a feltételeinket.

De jelentősebb dolgok is kockán forogtak. Ha Vietnámban összeomlunk, akkor az általunk szabadalmaztatott külpolitikai modell jut veszélybe. A moszkvai csúcstalálkozóra úgy kerül sor – ha egyáltalán létrejön –, hogy mindenki tudja: két olyan sikeres támadás is érte az amerikai érdekeket, amelyeket szovjet fegyverek tettek lehetővé (először az indiai–pakisztáni válság során, és most Indokínában). A Kreml hideg fejjel kalkuláló urainak szemében a tárgyalási pozíciónk szálmassan gyengének fog látszani. Kína talán újragondolja az amerikaiakhoz fűződő kapcsolatának értékét. A szövetségeseink, vélekedjenek bárhog is Vietnám-politikánk érdemi részéről, biztosan megkérdőjelezzük ítélőképességünket, és kétségeik támadnak afelől, hogy mennyire vagyunk urai a helyzetnek. A világ más

* Szinte már megszálottan figyeltem, hogy mekkora az elhalasztott légitámadások aránya. A kérésemre elkészített augusztus 19-i feljegyzésében Laird beszámolt a komor statisztikákról. 1972. május 8-a és augusztus 12-e között az elsőrendű észak-vietnámi célpontok ellen tervezett összes légi csapás 53 százalékát halasztották el, 42 százalékukat az időjárás miatt.

részein felbátorodnak azok, akik a fegyverek döntőbíráskodásában hisznek, ez pedig felkavarja a Közel-Keletet. Meglátásunk szerint már a politikai visszavonulás is súlyos következményekkel járt volna, a katonai összeomlás nyomán azonban még szörnyűbb konzekvenciákkal számolhattunk. Eltökéltek voltunk, hogy ezt a katasztrófát mindenképpen megakadályozzuk, a támadást megállítjuk, és vállalható feltételekkel befejezzük a háborút. Küszöbön állt a vietnámi konfliktus utolsó, de talán legfájdalmasabb megpróbáltatása.

A csapatösszevonás

Az 1972-es ellenséges offenzívára régóta számítottunk. Az észak-vietnámiak 1968-ban egyszer már bebizonyították, hogy tökéletesen átlátják, milyen hatása lehet egy jelentős csapásnak az elnökválasztás évében. A mostani támadás szintén a vietnámisítás egyik kritikus időszakában indult, amikor csapataink létszámát készütségi szintre csökkentettük, és ezzel arra csábítottuk Hanoi-t, hogy felmérje a dél-vietnámiak saját védelmi képességeit. Az 1970-es kambodzsai betörésünk és az 1971-es laoszi száraz évszaki támadásunk fő célja az volt, hogy megzavarjuk Hanoi menetrendjét, és ne adjuk meg neki azt az esélyt, amelyet most kihasznált. Mivel támadó hadműveletet lényegében csak a száraz évszakban, azaz decembertől júliusig lehetett indítani, a csapásaink arra kényszerítették Hanoi-t, hogy minden egyes évben értékes időt pazaroljon az utánpótlási vonalak újbóli kiépítésére és a készletek feltöltésére. Reményeink szerint az összes így megnyert hónappal növekszik Dél-Vietnám ellenállási képessége, és Hanoi erejének bármilyen mértékű csökkenése a küszöbönálló támadás hatékonyságát veti vissza. Így is történt: az észak-vietnámi offenzíva két hónappal később indult meg, mint amire számítottunk, és mindvégig hiányzott belőle az összehangolt lendület.

1971 második felében a Hanoi által kiadott nyilvános közlemények egyre veszjóslóbbak lettek. 1971. szeptember 20-án Dick Helms a Nemzetbiztonsági Tanács ülésén tartott tájékoztatóján beszámolt arról, hogy az ellenség jelentős haderőket vont össze a demilitarizált övezet határán, és rendkívüli mértékben megnőtt egy támadó hadművelet esélye. Addigra nagyjából már az is világossá vált számunkra, hogy a Hanoival folytatott titkos tárgyalások nyilvánvalóan megfeneklettek: a hét, illetve a kilenc pontról zajló megbeszéléseket Le Duc Tho szakította meg. Az új javaslatra, amelyet Walters tábornok adott át Hanoi-nak 1971 októberében, nem érkezett válasz. A november 20-ra tervezett találkozót Le Duc Thóval három nappal korábban mondták vissza állítólagos betegségére hivatkozva, de a javaslatunkra, hogy akkor találkozzunk egy kölcsönösen alkalmas új időpontban, rá sem hederítettek.

1972. január 4-től kezdve Abrams tábornok folyamatosan arra figyelmeztetett minket, hogy a támadás küszöbön áll. Egy január 20-án küldött táviratában annak a feltételezésének adott hangot, hogy az ellenség megpróbál majd „az általa kivívható legsúlyosabb helyzet elé állítani bennünket”. Abrams azt jósolta, hogy a támadás korán, már február első felében megindul, alig valamivel Nixon pekingi útja előtt. Engedélyt kért, hogy az ellenség felkészülését a demilitarizált övezettől északra végrehajtott légitámadásokkal zavarja meg. A távirat végén emlékeztetett minket, hogy ez lesz a döntő csata, és neki harctéri parancsnokként már előre biztosítania kell a maximális rugalmasságot. „Mindent összevetve – tette hozzá éleslátón –, amikor ez az egész véget ér, nem az lesz az igazán lényeges kérdés, hogy milyen célpontokat jelöltünk ki Észak-Vietnám déli részén. A fő kérdés az lesz, hogy sikerrel jártunk-e vagy kudarcot vallottunk a vietnámizálásban.”

Január 24-én összehívtam a Felülvizsgálati Bizottság ülését, hogy megvitasuk Abrams tábornok kérését. Mindenki ódzkodott attól, hogy felújítsuk az északi területek elleni támadásokat. A Fehér Ház úgy vélte, hogy ez zavaróan hatna a pekingi látogatásra, míg a külügyminisztérium attól tartott, hogy a lépéssel végképp elúszna a tárgyalások lehetősége. A hadügy a legkevésbé sem szeretett volna újabb költségvetési terheket a nyakába venni. És persze mindenki rettegett a közvélemény felzúdulásától, amelyre bizonyosan számíthattunk, ha ismételten elkezdjük bombázni az északi területeket, még ha csak egy behatárolt térségben is. Néhányan a veszély minimalizálásában próbáltak kibúvót keresni; ez nem olyan ritka eszköz, ha valaki ki akar bújni a döntés felelőssége alól. A bizottságban az a közös vélemény alakult ki, hogy a támadás a közép-vietnámi felföld irányából indul meg, abban viszont nem jutottunk egyetértésre, vajon jogos-e Abrams tábornok aggodalma a demilitarizált övezettől közvetlenül északra összevont csapatok miatt. Január 26-án Mel Laird rátalált a klasszikus kompromisszumra. Azt javasolta, hogy az elnök engedjen át egy szeletet a tortából Abramsnek is, az északi területek bombázásához azonban ne járuljon hozzá. Ehelyett engedélyt adott a déli területek fölött folytatott légi tevékenység fokozására, és még több érzékelő kihelyezésére a demilitarizált övezetben. Az érzékelők persze elárulják, ha támadás indul ellenünk, ugyanakkor nem állítanak meg semmilyen offenzívát, és a harcban sem segítenek. Én is csatlakoztam Laird javaslatához, hogy ne adjunk felhatalmazást az északi területek ellen indított új támadásokra, aminek két oka volt: egyfelől ez elhibázott lépés lett volna két héttel Nixon kínai útja előtt, másfelől úgy véltem, hogy csak egy hosszú időn át folytatott bombázásnak lenne érdemi hatása, márpedig azt kizárólag egy mindent elsöprő, durva provokációra léphetünk volna meg válaszként. Ráadásul kezünket-lábunkat kellett volna törni, hogy leszereljük azokat, akik bármikor készen álltak rá, hogy az összes válságért saját kormányukat okolják. Ezért pártoltam én is, hogy addig ne adjunk felhatalmazást semmiféle újakezdett bombázásra, míg fel nem mérjük a támadás dimenzióit.

Annál inkább támogattam azt, hogy a várakozás időszakát használjuk ki, és igyekezzünk a legnagyobb mértékben megerősödni. Próbáltam rávenni Lairdet, változtassa meg kivonandó haderőink összetételét úgy, hogy a mobilitásunk érdekében a lehető legtöbb helikopter maradjon a helyszínen. Azt is javasoltam, hogy turbózzuk fel a B-52-eseket, a minden időjárási körülmények között használható repülőinket és a repülőgép-hordozóinkat. E célok elérése végett Nixon február 2-ra összehívta a Nemzetbiztonsági Tanácsot, ahová meghívta a pénzügyminisztert, John Connallyt is, mint minden olyan esetben, amikor elenállásra számított az általa felvetett határozott elképzeléssel szemben, és szüksége volt támogatásra. Az elnök érvelésében azokat a pontokat követte, amelyeket én állítottam össze (ugyanakkor az ülésről nem találtam semmiféle feljegyzést):

Nem fogadok el olyan kudarcot, amely az elérhető amerikai támogatás hiányának és a vezetésünkben vagy a határozottságunkban megmutatkozó hiányosságoknak róható fel. Mindent el kell követnünk, hogy támogassuk a dél-vietnámiakat, és gondoskodnunk kell arról, hogy az eszközeik és az akaraterejük is meglegyen ahhoz, hogy szembeszálljanak a veszéllyel, amit ebben az évben Hanoi jelent rájuk nézve.

Mindent összevetve nem számíthatunk arra, hogy az ellenségünk komolyan tárgyal velünk, míg meggyőződésévé nem válik, hogy a háború folytatásával semmit sem nyerhet. Mindehhez azonban átfogó erőfeszítéseket kell tennünk a küszöbönálló száraz évszakban. Emlékezetem szerint nem volt még egy ilyen létfontosságú időszak ebben a fájdalmas konfliktusban, és elvárom, hogy az összes jelenlévő rögtön a tudomásomra hozzon bármilyen javaslatot olyan további lépésekről, amelyek közelebb visznek bennünket a végső sikerhez.

Nixon csak a legkritikább esetekben hozott döntést az NBT ülésén. Nem akarta, hogy bármiféle nyomás nehezedjék rá, miközben a helyiségben tartózkodik, és még a látszatát is kerülni szándékozott, hogy a Nemzetbiztonsági Tanácsnak más szerepe is lenne a tanácsadáson felül. Éppen ezért délutánig várt a csapaterősítésekről szóló parancs kiadásával: ez egy újabb repülőgép-hordozót, még több B-52-est és minden időjárási körülmények között használható repülőt jelentett.

Közben a belpolitikai helyzetből fakadó, ellentmondásos kényszerűségekkel is szembe kellett néznünk. Ezek ugyanis – részben legalábbis – aláásták a készség fokozására hozott intézkedéseinket. Január 13-án, amikor már nagyban folyt az észak-vietnámi haderő összevonása, szükségesnek láttuk, hogy bejelentsük újabb 70 ezer amerikai katona kivonását május 1-jéig. Nem egészen három év leforgása alatt 480 500 katonát vontunk ki abból az 545 ezer fős sereg-

ből, amely hivatalba lépésünk idején állomásozott Vietnámban. Tettük mindezt úgy, hogy közben javítottunk a katonai helyzeten, és kiterjesztettük a dél-vietnámi kormány ellenőrzése alatt álló területet. A csapatkivonásokat követelők érvágya azonban csillapíthatatlan volt: a visszavonulás maga lett a cél. Ezért március elejére, mialatt egyértelműen közelgett a döntő támadás, abban a fonák helyzetben találtuk magunkat, hogy növeljük azt a haderőt, amely nem számított bele az általunk maximált csapatlétszámba – ilyenek voltak a B-52-esek és a repülőgép-hordozók –, miközben folytattuk a szárazföldi csapatok előre beígért kivonását, és már tervbe vettük a következő, május 1-jére kitűzött csapatkivonási forduló bejelentését is. Sem Nixon, sem én nem gondoltuk, hogy előhozakodhatunk a legszörűbb megoldással, ami a küszöbönálló jelentős támadást látva a csapatkivonások leállítására lett volna.

A március ezért a várakozás és a nemzeti skizofréniát tükröző döntések hónapja lett. A kivonásokat csapaterősítések kísérték, a megtorlással való fenyegetőzést a remény röpké pillanatai tarkították, hogy Hanoi esetleg csak blöfföl. Nem voltunk sem izgatottak, sem magabiztosak, leginkább belenyugvással figyeltük az eseményeket. Abrams tábornok, aki úgy számolt, hogy egyszerre indul összehangolt támadás a demilitarizált övezet és a közép-vietnámi felföld irányából, most elkezdte fontolóra venni azt a lehetőséget is, hogy az ellenség egy harmadik irányból, a 3. katonai körzettel szemben fekvő Kambodzsa felől is előrenyomul. Március 10-én közöltem Nixonnal, hogy tíz napon belül és egyszerre három irányból számítsa a támadásra Dél-Vietnám ellen. Arra biztattam, hogy fogja vissza magát Észak-Vietnámmal szemben mindaddig, mígnem minden józan ember belátja, hogy nem ő nyúlt először fegyverhez, hogy döntésre vigye a dolgot; aztán csapjon le nagy erővel. Eközben a nemrégiben a helyszínre vezényelt légierő erősítését kellene bevetni, hogy megzavarják az ellenséges csapatösszevonásokat Dél-Vietnámban, Laoszban és Kambodzsaiban, és ezzel a lehető legtávolabbi időpontra toljuk ki a támadás megindításának időpontját. Nixon felvetette, hogy „churchilli taktikához” kellene folyamodnunk: néhány napig fogjuk vissza az összes Délkelet-Ázsiában lévő repülőgépeinket, aztán egyszerre vessük be mindet egy elsőprő erejű csapás során. Ennek nem láttam különösebb veszélyét, de értelmét sem igazán. Laird is egyetértett a döntéssel. Két napon át egyetlen gépünk sem szállt fel, a harmadikon azonban valamennyit bevetettük. Azt nem tudom, hogy a végső elszámolásnál számított-e, az azonban bizonyos, hogy a hanoi hírszerző tiszteket az örületbe kergettük, miközben megpróbálták kitalálni, hogy mire készülünk. Ám bármi volt is az oka, akár a légi csapások, akár az előző két száraz évszakban végrehajtott támadó hadműveleteink, az offenzíva időpontja egyre csúszott. Hírszerzésünk azonban naponta szállította az újabb bizonyítékokat, hogy az átfogó támadásig már nincs túl sok hét hátra.

Diplomáciai manőverek

Miközben az észak-vietnámi katonai készülődés három fronton is fenyegetett minket Vietnámban, három – a hanoi, a moszkvai és a pekingi – diplomáciai fronton sem voltunk tétlenek. Azt a stratégiát követtük, amelyet Nixon még a január 25-i beszédében szellőztetett meg, amikor elismerte, hogy titkos tárgyalásokat folytatunk Hanoival. Így kívánta az amerikai nép tudomására hozni, hogy kormányuk a békéhez vezető összes utat feltérképezi, és Hanoival is tudatni akarta, hogy még van esély a tárgyalásra. Ahogy azt január 26-án, Nixon beszéde után egy nappal mondtam egy sajtótájékoztatón:

A kérdés most a következő: induljon egy újabb forduló a háborúban? Hiszünk abban, hogy ezt az offenzívát fel tudjuk tartóztatni, és elképzelhető, talán még valószínű is, hogy a támadás megindítása mögött olyan ok rejlik, hogy az offenzívát szánják az elkövetkező tárgyalások előjátékának. 1954-ben legalábbis ezt a gyakorlatot folytatták, ahogyan 1968-ban is. Ezért most szeretném üzeni nekik: semmi szükség rá. Zárjuk le közösen a háborút.

Még aznap ugyanezt négyszemközt elmondtam egy további újságírónak is. Közöltem vele, hogy az észak-vietnámiak katonai szempontból feltehetően még abban az évben „elővik a puskaorukat”, és ha ez az erőfeszítésük kudarcba fullad, akkor a jelenlegi javaslatunk alapján kezdik újra a tárgyalást.

Nixon is, én is a lehető leggyorsabban véget akartunk vetni a háborúnak. Az ehhez szükséges stratégiában azonban már volt egy árnyalatnyi különbség kettőnk között. Az én célom az volt, hogy egy bonyolult hálót szőjek, amely a lehető legtöbb utat hagyja nyitva előttünk. Noha az erőteljes katonai fellépést pártoltam, ám soha nem akartam kizárólag az erőre hagyatkozni, ahogy kizárólag a tárgyalásokra sem. Azt tekintettem a követendő módszernek, ha a diplomácia és a stratégia kiegészíti egymást. Mindig támogattam, hogy a katonai fellépést megelőzze, de legalábbis kísérje valamiféle diplomáciai lépés, még akkor is, ha ez utóbbi esetében kevés esély látszott a sikerre. Ha mégis beválik, elérjük diplomáciai célkitűzésünket. Ha a közeledésünket hátrítják, akkor a békülékeny ajánlat segítségével katonai akcióink mellé állíthatjuk a közvéleményt. Ha elejét vesszük azoknak a bírálatoknak, hogy nem aknáztuk ki az összes lehetőséget, tovább ki tudunk tartani annak érdekében, hogy vállalható feltételek mellett vessünk véget az egésznek – márpedig Vietnámban erről szólt a dolog. Kétségtelen, hogy az észak-vietnámiakkal titkos tárgyalásokat folytattunk. De ezek intézése közben is mindig az lebegett a szemem előtt, hogy végső soron milyen hatást gyakorolnak a közvéleményre. Ha túlságosan nagy hangsúlyt kapnának a tárgyalások,

továbbra is fennállt a lehetőség a megszakításukra, ahogy ezt korábban meg is tettük Nixon 1969. november 3-i és 1972. január 25-i beszédével.

Nixon általában nem bízott a tárgyalásos módszerben. Őt kevésbé érdekelte az, hogy ez az út nyitva maradjon, sokkal inkább az izgatta, hogy egy kudarc milyen hatással lesz a közvéleményre. Attól tartott, hogy Hanoi – és saját konzervatív szavazóbázisa – a tárgyalásokat összetéveszti a gyengeséggel. Egyetértettem vele abban, hogy Észak-Vietnám az otthoni támogatásunk aláásására használja a megbeszéléseket. Ugyanakkor úgy véltem, hogy e stratégiával szemben nem az a legjobb ellenlépés, ha nem ülünk le a tárgyalasztalhoz. Ezzel csak annyit ér-nénk el, hogy minket tekintenének a hajthatatlan félnek, miáltal éppolyan nyomást hoznánk a fejükre, mint amelyik megbuktatta Lyndon Johnstont, és megosztotta az országot. Biztosra vettem, hogy előnyünkre fordíthatjuk a Hanoi által eléünk állított diplomáciai kihívást, ha kifejtjük, hogy mit tartunk elfogadható békének, de legalábbis elejét vehetjük annak a kritikának, hogy nem teszünk meg mindent a háború befejezéséért.

Ezért tanácsoltam végig Nixonnak, hogy néhány ajánlatot mindig hagyjunk nyitva Hanoi felé – még ha ez az ajánlat csupán a tárgyalások folytatásáról szól is. Ráadásul az időről időre felbukkanó új kommunista javaslatokat (a nyolc pontot, a hét pontot, a kétpontos kifejtést stb.) is hatástalanítani tudnánk, ha az ilyen esetekben előhúzzuk saját alternatív programunkat. Lehetőség nyílna élesben tesztelni, hogy Hanoi valóban kész-e a megállapodásra, miközben már a kezünkben lesz egy olyan program, amelynek nevében vissza tudjuk utasítani a javaslatukat, ha a feltételek nem elfogadhatók. Abban a néhány esetben, amikor nem ilyen pozícióból tárgyaltunk – például elnapoltattunk egy plenáris ülést, vagy nem voltunk hajlandók nagykövetet küldeni egy béketárgyalásra –, viharos gyorsasággal érkezett a feddés az észak-vietnámiaktól és a saját újságíróinktól, s a kongresszusban is emiatt bíráltak minket egy nyilvános ügyrendi vita során. Ezért sürgettem, hogy Nixon január 25-i beszédével egy időben küldjünk titkos üzenetet Hanoi-ba, amelyben felvetjük a titkos tárgyalások felújítását. Nixon vonakodva ugyan, de beleegyezett. Az üzenetet január 26-án küldtük el.

Ezzel egy időben felvettük az ügyben a kapcsolatot Moszkvával és Peking-gel is. Nixon levelet küldött Brezsnyevnek, míg Walters tábornok egy feljegyzést adott át Huang Csennek, a kínaiak párizsi nagykövetének, aki továbbra is az első számú kapcsolattartónk volt. Lényegében mindkét üzenet tartalma megegyezett: elmentünk az általunk vállalhatónak tartott ajánlatunk határáig. Ha Hanoi erre katonai támadással válaszol, akkor kemény reakcióra számíthat.

Peking és Moszkva egyaránt felbolydult. Egyikük sem akart olyan színben feltűnni, hogy elhanyagolja az észak-vietnámi szövetségeseivel szembeni kötelességét, és még kevésbé akarta bármelyikük is elveszíteni ebben a párharcban a kommunista világ támogatását. Ugyanakkor egyiknek sem állt szándékában ki-

kaparni a tűzből a gesztenyét a másiknak. Attól viszont mindketten féltek, hogy a kezelhetetlenül viselkedő Hanoi romba dönti a nagyszabású terveket, amelyek akkor már évek hosszú sora óta érlelődtek. És persze tartottak attól is, hogy katonai válaszlépésünk csak tovább élezi ezt a dilemmát. Azzal, hogy komoly megtorlást helyeztünk kilátásba Hanoi támadásának esetére, a lehető legjobb módját választottuk Moszkva és Peking felidegesítésének.

Kína azt válaszolta – magánúton, mert Peking (és amúgy Moszkva is) ilyen csatornát használt minden olyan esetben, amikor el akarta kerülni a nyilvános összejördülést –, hogy nincs tudomása olyasfajta tárgyalásokról, amelyeket mi folytatunk Vietnámmal, a dologhoz Kínának nem fűződik semmiféle nemzeti vagy ideológiai érdeke, csupán erkölcsi kötelességből pártol egy olyan, hadban álló népet, amely felé történelmi adósságot kell törlesztenie. A KNK soha nem kérte arra az Egyesült Államokat, hogy bármiféle kötelezettséget vállaljon Vietnám ügyében, jelentette ki hangsúlyosan a jegyzék; ahogy Kína sem tett soha ilyet, ami igaz is volt. Kína visszautasított bármiféle erőfeszítést, hogy „beleke-verjék” az indokínai helyzetbe. Nekünk úgy tűnt, hogy Peking lényegében az egész ügyben mossa kezeit. Mivel korlátozott erőforrásaik miatt csupán elhanyagolható anyagi támogatást nyújtottak Hanoi-nak, közömbös hozzáállásuk nem keresztezte a céljainkat. Ennélfogva Kínára a továbbiakban nem is gyakoroltunk nyomást.

Moszkva már határozottabban válaszolt, noha az alapvető irányvonal nagyjából hasonló volt. Annak elismeréséhez, hogy nem tudnak semmit a tárgyalásokról, nem voltak elég magabiztosak; éppen ellenkezőleg, a szovjetek fitogtatni akarták, hogy mennyire képben vannak a tárgyalások menetéről. Moszkva nagy általánosságban, de nem túl lelkesen támogatta Hanoi álláspontját. Amikor február 7-én Dobrinyin átadta Brezsnyev válaszát Nixon üzenetére, gondosan felhívta rá a figyelmünket, hogy a legújabb javaslatunk ellen felhozott érveket nem a Kreml hangoztatja, azokat kizárólag Észak-Vietnám nevében tolmácsolja. Moszkva nem tud a végtelenségig ragaszkodni ehhez a bonyolult álláspont-hoz. A Szovjetunió azonban szokatlanul hosszú ideig – több mint egy hétig – habozott, mielőtt sajátjának fogadta el szövetségese tárgyalási pozícióját. De még ezt a támogatást is csak azután sikerült Hanoi-nak kicsikarnia belőlük, hogy az észak-vietnámi nagykövet felhívta a miniszterelnököt, Koszigin-t. Az eseményről a *Pravda* számolt be, és a cikkben szerepelt az is, hogy a találkozóra a nagykövet kérésének megfelelően került sor – ez is azt jelezte, hogy a szovjetek megpróbálnak távolságot tartani a kliensüktől. Ráadásul a megbeszélés légköre „baráti és elvtársian őszinte” volt, ami a kommunista nyelvhasználatban általában a véleménykülönbségre utalt. A TASZSZ kommentárja is érzékelhetően rideg volt.

Mi azonban nem hagyhattuk, hogy Moszkva is olyan könnyen eltolja magától ezt az ügyet, mint Kína. A támadáshoz összehordott teljes fegyverzetet Hanoi

szinte az utolsó darabig a szovjetektől kapta. Még ha Moszkva nem is bátorította Hanoi katonai erőfeszítéseit (ahogy azt folyamatosan állította), az offenzívát mégiscsak a szovjetek tették lehetővé. Éppen ezért már hosszú ideje eldöntöttük, hogy a támadás megindulása után a Kreml ellen fordulunk. Sorozatosan figyelmeztettem Dobrinyint, hogy a moszkvai csúcstalálkozót sodorják veszélybe, ha Hanoi katonai döntést akar kicsikarni. És hogy még egy okot adjunk a Szovjetuniónak arra, hogy nyomást gyakoroljon szövetségésére, az év elején elfogadtam a Kreml többszöri meghívását Moszkvába, hogy a szovjet vezetőkkel karöltve előkészítsük a csúcstalálkozót. Ugyanakkor az utat attól tettem függővé, hogy az oroszok aktívan lépjenek fel a háború befejezésének érdekében, és erre a legjobb módszernek azt láttam, ha Moszkvában megbeszéléseket folytathatok egy olyan észak-vietnámi tárgyaló féllel, akinek megfelelő felhatalmazása van a rendezésre.

A Szovjetunió ezeken az ügyeken rágódott, miközben Nixon felkereste Kínát. Az elnök visszatérése után mérsékelt bírálatokat kaptunk Pekingtől és Moszkvától egyaránt az Észak-Vietnám ellen intézett állítólagos bombázások miatt. Hanoi nyilvánvalóan ugyanazokkal a hamis információkkal tömte a szövetségeseit, amelyekkel a mi közvéleményünket is befolyásolta, és amelyeket ürügyként használt a tárgyalások elhalasztására. Ezek azonban alaptalan vádak voltak, mivel a pekingi elnöki látogatás alatt szándékosan visszafogtuk a támadásainkat Észak-Vietnám ellen, annak dacára, hogy januárban és februárban folytatódtak a baljóslatú csapatösszevonások. És márciusban is korlátoztuk légi csapásainkat, nehogy tápot adjunk annak a visszatérő vitának, hogy mi „provokáljuk ki” a kommunista támadást. Hanoi nyilvánvalóan tájékoztatta „testvéri” szövetségeseit, hogy a diplomáciai jegyzékekben mi ellen tiltakozzanak; nem tehették meg, hogy ezeket ne tegyék szóvá. Ugyanakkor a szóban forgó országok azzal fejezték ki nemtetszésüket, hogy csupán végimentek a pontokon.

Miközben az összes nagyhatalom – az Egyesült Államok, Kína és a Szovjetunió – messzebbre vetette tekintetét, mint Indokína, akadt egy férfiakból álló csoport, amelyet csupán egyetlen dolog aggasztott, és monomániás szenvedély hajtott: éspedig a hanoi Politikai Bizottság. Mivel nem szoktak hozzá, hogy védekezésre kényszerülnek, az elnök január 25-i beszédére február 2-án válaszoltak a még júliusban elővezetett hétpontos javaslatnak kétpontos kifejtésével. Ezek a pontok azonban olyan homályosak és üresek voltak, hogy még Hanoi legelszántabb nyugati támogatói sem álltak a javaslatuk mellé. Február 14-én válasz érkezett január 26-i jegyzékünkre, amelyben újabb találkozót kezdeményeztünk Le Duc Thóval. Legnagyobb meglepetésünkre Hanoi elfogadta az ajánlatot. És a korábbi gyakorlattól eltérően javaslatuk úgy szólt, hogy március 15-ét követően bármelyik dátum megfelel nekik.

Gyanúra kellett volna okot adnia e túlzottan békülékeny hangnemnek, amely annyira elütött a korábbi észak-vietnámi gyakorlattól, és egy cseppet sem illett a

demilitarizált övezettől északra zajló lázas katonai készülődéshez. Hanoi azelőtt soha nem javasolt ennyire távoli dátumot. (A vietnámi Thieu nyomban ki is szúrta ez utóbbi pontot, amikor szokásunkhoz híven megmutattuk neki a választ.) Ráadásul még sosem hagyták ránk, hogy mi válasszuk meg a találkozó napját. Ha jobban belegondoltunk volna, talán rájövünk, hogy Hanoi a tárgyalások felújítását a küszöbönálló támadás idejéhez igazítja. Azt akarták, hogy a tárgyalások a számunkra legkedvezőtlenebb körülmények és a ránk nehezedő maximális nyomás közepette folyjanak. De még ha át is látjuk ezt, akkor sem változtattunk volna a dolgok menetén. Számunkra a legkedvezőbb politikai és lélektani helyzet ahhoz, hogy a küszöbönálló támadást visszaverjük, és a közvéleményt is a válaszlépések mellé állítsuk, akkor alakul ki, ha az ellencsapást az észak-vietnámi offenzíva megkezdése utánra halasztjuk.

Február 16-án, kínai utunk előestéjén válaszoltunk Hanoiak, és a március 20-i dátumot javasoltuk a Le Duc Thóval folytatandó tárgyalásra. Figyelmeztettük őket, hogy „ha az egyik fél a katonai tevékenység fokozásával próbálja nyomás alá helyezni a másik felet, az ellentétes a tárgyalások céljaival”. Február 29-én (miután már elhagytuk Kínát) Vo Van Sung, Észak-Vietnám párizsi küldötte bekérte Walters tábornokot, és közölte vele, hogy Hanoi „természetesen beleegyezik a március 20-i tárgyalásba, délelőtt fél 12-kor”, ahogy azt az Egyesült Államok javasolta. A finomkodó megfogalmazás szintén szokatlan volt. Nemcsak nem szoktunk hozzá, hogy Hanoi elfogadjon egy ennyire távoli dátumot – ez addig egyenesen példátlanak számított. Mi azonban megint csak nem figyeltünk fel az említett apróságra.

Néhány nappal később Hanoi hátraarcot csinált. Március 6-án tájékoztattak bennünket, hogy a március 20-i dátum immár nem megfelelő, a találkozó időpontját április 15-re szeretnék áttenni. Gyenge, mi több, átlátszó ürüggyel rukkoltak elő, azt állították, hogy az Egyesült Államok kiterjedt légi csapásokat hajtott végre az elnök pekingi látogatását megelőző és követő héten. Nemcsak hamis, de egyenesen abszurd volt a vád, hiszen Hanoi két héttel *az után* fogadta el a március 20-i tárgyalási időpontot, hogy az állítólagos támadások közül néhány lezajlott. Ami pedig a Hanoi által tett javaslat *után* végrehajtott támadásokat illeti: ezek tökéletesen ellentmondtak volna a stratégiánknak. Pontosan azért tartottuk magunkat távol az északi területektől, hogy elejét vegyük az efféle vádaskodásoknak.

Addigra már világossá vált számunkra, hogy az észak-vietnámi diplomácia a küszöbönálló offenzíva időpontjához igazítja tevékenységét. Megindítják a támadást, amelyre oly eszeveszetten készültek, majd arra használják a találkozómat Le Duc Thóval, hogy katonai válaszlépésünket megakasszák. Úgy gondolkodtak, hogy a „tárgyalások” idején haboznánk támadást indítani. De ez a manőver most túlságosan gyatrára sikerült. Hanoi átlátszóan blöffölt. Minél inkább egyértel-

mű a közvélemény szemében, hogy megpróbáltunk tárgyalásos alternatívát keresni, annál jobb lesz a pozíciónk, amikor erőszakosan válaszolunk a támadásra – márpedig erre eltökéltük magunkat. Amint a fentieket nyilvánosságra hozzuk, kikezdetlen bizonyíték lesz a kezünkben, hogy mi mindvégig tárgyalásokra törekedtünk. Egyetlen józan gondolkodású ember sem táplálhat illúziót Hanoi cinizmusát illetően.

Éppen emiatt csupán szóban válaszoltunk. Március 13-án egy nagyon éles hangú jegyzékben felsoroltuk a korábbi jegyzékváltások tartalmát. „A leghatározottabban visszaautsítottuk” Hanoi vádjait: „A tények gondos áttekintése nyomán világossá válik, hogy a március 1-je és március 6-a közé eső időszakban végrehajtott amerikai légi csapásokról szóló vád tökéletesen megalapozatlan.” A diplomácia nyelvén ezzel hazugnak neveztük a hanoi vezetőket. Az április 15-re vonatkozó tárgyalási ajánlatot elutasítottuk (én arra az időpontra már többé-kevésbé megállapodtam egy japán útról), és helyette április 24-ét javasoltuk. Az alkalmat kihasználva ismételten figyelmeztettük őket, hogy hagyjanak fel a katonai tevékenység fokozásával.

Mindeközben a párizsi plenáris ülések tovább folytak a kerekasztal körül az Avenue Kléberen. 1968-ban, amikor ezek az ülések elindultak, országunk miattuk szakadt ketté. De addigra e tárgyalássorozat beírta magát a diplomácia évkönyveibe. A tárgyalások négy éve és a több mint száznegyven ülés alatt még a legkisebb jelentőségű ügyben sem sikerült dűlőre jutni. Ez volt az egyetlen ennyire hosszan, szabályos időközönként ülésező konferencia, amely semmilyen eredményt nem tudott felmutatni. (És a rekord később sem dőlt meg, a rendezésről ugyanis nem ezen a konferencián állapodtak meg, hanem egy másik fórumon. Csupán egyetlen alkalommal jutott szerephez a béketárgyalási folyamatban: százhetvennégy meddő ülés után ez adott helyet a folyamatot lezáró megállapodások ünnepélyes aláírásának.) A teljhatalmú meghatalmazottak minden héten összegyűltek a Hotel Majesticban. Az összes nagykövet felolvasta előre leírt szövegét, majd mindenki kapott egyetlen válaszadási lehetőséget, ezt követően az ülést berekesztették. Utána mindenki külön tartott egy sajtótájékoztatót, ahol ékesszólóan előadta a mondandóját. Xuan Thuy és Nguyen Thi Binh asszony számára ezek a sajtótájékoztatók szemmel láthatóan fontosabbak voltak, mint maguk a tárgyalások.

Az amerikai oldalt három kiváló nagykövet képviselte a rejtélyes színjátékban: Henry Cabot Lodge, David Bruce, majd William Porter. Nem lehet eléggé szép szavakkal megemlékezni arról az odaadásról és hozzáértésről, amellyel feladatukat ellátták. És a háttérmunkát mindegyikük számára a külügyi szolgálat általam ismert egyik legkiválóbb tagja, Phil Habib végezte, egy energiával teli és rettenthetetlen ember a helyettesek között, aki összefogta delegációnkat, és egészen addig segítette munkájával a felettéseit, míg végül 1971-ben kinevezték dél-

koreai nagykövetnek. Nem mindennapi türelmet, odaadást és önuralmat követel meg az embertől, hogy elviselje a hetente elmondott dagályos szónoklatokat, tudván: felesleges az áttörésben reménykedni, hiszen arról titkos csatornákon egyeznek majd meg. Őket is átfogóan tájékoztattam a Le Duc Thóval folytatott tárgyalásaimról, és nemegyszer kikértem a tanácsaikat. (David Bruce-t még arra is felkértem, hogy vegyen részt a tárgyalásokon, de mivel dél-vietnámi kollégája ezeken nem jelent volna meg, Bruce úgy vélte, hogy nem a részvétel a legfontosabb dolga, hanem hogy tájékoztassa a többieket. William Porter azonban a tárgyalások utolsó fordulóiban már részt vett 1972-ben.)

Nixon soha nem kedvelte az Avenue Kléberen tartott plenáris üléseket. Fejben neki összekapcsolódtak a bombázások szüneteltetésével, ami miatt 1968-ban csaknem elúszott az elnöksége. Úgy vélte, hogy általuk az észak-vietnámiak minden héten olyan tévéműsoridőhöz jutnak, amellyel alááshatják hazai támogatásunkat. Ezért állandóan azon ügyködött, hogy csökkentse e tárgyalások jelentőségét. 1969-ben például hét hónapig nem volt hajlandó kinevezni valakit a nyugdíjba vonuló Lodge helyére. Most pedig újból kihasználta az adódó alkalmat.

Amikor Hanoi egy hétig nem válaszolt a március 31-én nekik küldött jegyzékünkre, Nixon felfüggesztette a párizsi megbeszéléseket. Március 24-én egy sajtótájékoztatón azt mondta, hogy megpróbáljuk „megtörni az obstrukciót”; az ellenség a párizsi fórumot propagandacélokra használja, és ilyen tárgyalási alapra „semmiféle reményt nem lehet építeni”.

Én nemigen pártoltam ezt a lépést. Úgy véltem, hogy a párizsi tárgyalások megszakítását jobb lett volna tartalékolni, és a támadásra adott ellenlépésként előhúzni. Az észak-vietnámiak bizonyosan erre a lépésünkre fognak hivatkozni, amikor az alkuképtelenségünket bizonygatják. És propagandakampányt indítanak majd, hogy visszakényszerítsenek bennünket a tárgyalóasztalhoz. Amerikai bírálóink felkapják a témát. Előbb vagy utóbb beadjuk a derekunkat, és ami kezdetben a nyomásgyakorlásra szolgáló taktika volt, végül diplomáciai visszavonulásba torkollik. És pontosan ez is történt. Hanoi nem volt hajlandó feladni a propagandafórumát; a párizsi konferenciában a bombázások felfüggesztésének jogi alapját látta. Ahogyan 1969-ben, amikor attól tették függővé az előrehaladást a tárgyalásokon, hogy kötélnek állunk-e, és kinevezünk egy vezető tisztségviselőt a delegáció élére, miután vonakodtunk Lodge helyére állítani valakit, most is megtették mindent, hogy a párizsi konferenciát felélesszék. Március 27-én, miután már csaknem befejezték az előkészületeket a támadásra, Hanoi elfogadta a négy-szemközt találkozóra általunk javasolt április 24-i időpontot – azzal a feltétellel, hogy a nyilvános tárgyalások még ezt megelőzően újrakezdődnek.

Azt tanácsoltam Nixonnak, hogy egyezzen bele. Hátrányba kerülünk a propaganda területén, ha azért fulladnak kudarcba a titkos tárgyalások, mert egész

egyszerűen nem vagyunk hajlandók részt venni olyan plenáris üléseken, amelyeknek a napirendjét jórészt amúgy is mi határozzuk meg. Mivel az ülések időpontját egy héttel korábban egyeztették, felvettem, hogy Porter nagykövet az április 13-i dátumot javasolja a következő megbeszélésre. Ha az április 24-i titkos tárgyalások meddőnek bizonyulnak, még mindig megtehetjük, hogy újból megszakítjuk a plenáris ülések sorozatát. Addigra már többet tudunk arról is, hogyan áll az offenzíva. Nixon beleegyezett.

Április 1-jén, amikor még mindig nem tudtuk biztosra, hogy a demilitarizált zónán keresztül indított támadás valóban nagyszabású hadművelet-e vagy csupán egy próba, visszaküldtük válaszukat az észak-vietnámi javaslatokra. A célunk az, tájékoztattam Bunkert, hogy egy „makulátlanul észszerű érvrendszert” állítsunk fel, és egyben figyelmeztessük ellenségünket, hogy elértünk önmérsékletünk határához. Közlöttük Hanoival, hogy Porter egy április 13-i plenáris ülésre tesz majd javaslatot, és ennek alapján készülünk az április 24-i titkos tárgyalásra. Az üzenetet komor figyelmeztetéssel zártuk:

Az amerikai fél szeretne rámutatni arra, hogy azok a hadműveletek, amelyeket a napokban indítottak az észak-vietnámiak a demilitarizált övezeten és más területeken keresztül, valamint a rakéták kilövése a dél-vietnámi légtérbe, ellentmondanak e tárgyalások célkitűzéseinek. Az amerikai fél nagy önmérsékletéről tett tanúbizonyságot válaszlépései során, hogy ezzel esélyt adjon a tárgyalások sikeres lezárására, ugyanakkor nem maradhat közömbös, ha a hadműveletek tovább fokozódnak.

A diplomáciai finomkodást azonban a csatatéren dúló heves harcok nem sokára idejétműlttá tették. Április 2-án, aznap, amikor átadták üzenetünket az észak-vietnámiaknak, világossá vált előttünk a támadás valódi kiterjedése, így az is, hogy szemérmetlenül megsértették a demilitarizált övezet tiszteletben tartására vonatkozó 1968-as megállapodást. Most viszont már felkészülten néztünk szembe velük. Miután minden tőlünk telhetőt megtettünk, hogy elkerüljük a fegyveres összecsapást, lélektanilag megerősödve tudtunk szembeszállni az ellenséggel; katonailag pedig eltökéltük, hogy diadalmaskodunk felettük.

Miféle stratégia?

Amint a támadás teljes nagyságában kibontakozott, a kabinetben belül többféle megközelítés alakult ki. A kormánytisztviselők egy fontos csoportja úgy vélte, hogy hagyni kell haladni az eseményeket a maguk útján, a segítségnyújtást

a jelenlegi szinten kell folytatnunk, ezt a válság hatására sem kell fokoznunk. E nézet, amelyet a Pentagon civil tisztviselői, a külügyminisztérium többsége és a stábom rendszerelemző szakértői vallottak, azon a feltevésen alapult, hogy küszöbön áll a vietnámisítás végső tesztje. Ezért Saigon védelmi kapacitását úgy kell megerősítenünk, hogy képes legyen megvédeni magát; saját erőfeszítéseinket viszont nem kell fokoznunk. „Mindannyian úgy látjuk – jelentette ki egy összefoglaló emlékeztető, amelyet a stábom tagjai készítettek –, hogy a megoldás kulcsa nem az, hogy mit teszünk mi, hanem az, hogy mit csinálnak a dél-vietnámiak.”

De sem Nixon, sem én nem voltunk vevők erre a felfogásra. Észak-Vietnám brutális és cinikus módon úgy döntött, hogy fegyverrel viszi dűlőre a dolgot. Hónapokon át játszadozott velünk, és a tárgyalások ködfüggönyével próbálta leplezni a hatalmas támadást. Három éven át a komoly tárgyalásokra tett összes próbálkozásunkat visszautasították. Március 20-án, tíz nappal a támadás előtt az észak-vietnámi miniszterelnök, Pham Van Dong szájából egy förtelmes beszéd hangzott el a nyilvánosság előtt, amelyben még a kompromisszum ötletét is elvetette: „Most, ahogy a múltban is, az amerikai agresszorok a következő mottóval szálltak harcba: »A tárgyalásokon mindkét félnek ugyanannyit kell engednie, a hét pontot össze kell békíteni a nyolc ponttal és így tovább.« Ez a gengszterek logikája.” A békét csak az hozhatja el, ha az Egyesült Államok leállítja „a Nguyen Van Thieu bábkormányának nyújtott összes támogatást, és feladja az irányába tett vállalásait”. Most, ahogy korábban is, csak egyetlen visszavonulási utat hagytak számunkra a háborúból: számoljuk fel a kapcsolatunkat szövetségesünkkel, és fűjünk feltételek nélkül visszavonulót. A konferenciaasztalnál már visszautasítottuk a megadást, és a csatatéren sem szándékoztuk feladni a harcot.

Április 2-től kezdve Nixon és én naponta többször is kiértékeljük a helyzetet. A Washingtoni Különleges Akciócsoport [Washington Special Action Group, WSAG] gyakorlatilag naponta ülésezett. Április 3-án közöltem az elnökkel, hogy innentől kezdve a támadás felgyorsítja az eseményeket; azért nem jár jutalom, ha visszafogjuk magunkat, de veszítünk. Ha azonban visszaverjük az offenzívát, akkor annak nyomán a helyzet rendezésére is sor kerül. Az észak-vietnámiak mindent bevetettek, amijük csak volt; ha veszítenek, nincs más választásuk, csak a tárgyalás. Ha megvárják az elnökválasztás kimenetelét, akkor előfordulhat, hogy megint azzal a Nixonnal kerülnek szembe, akinek kiszámíthatatlan reakcióitól már korábban is tartottak, és akit az utolsó elnöki terminusa alatt már a választói nyomás sem köt gúzsba.

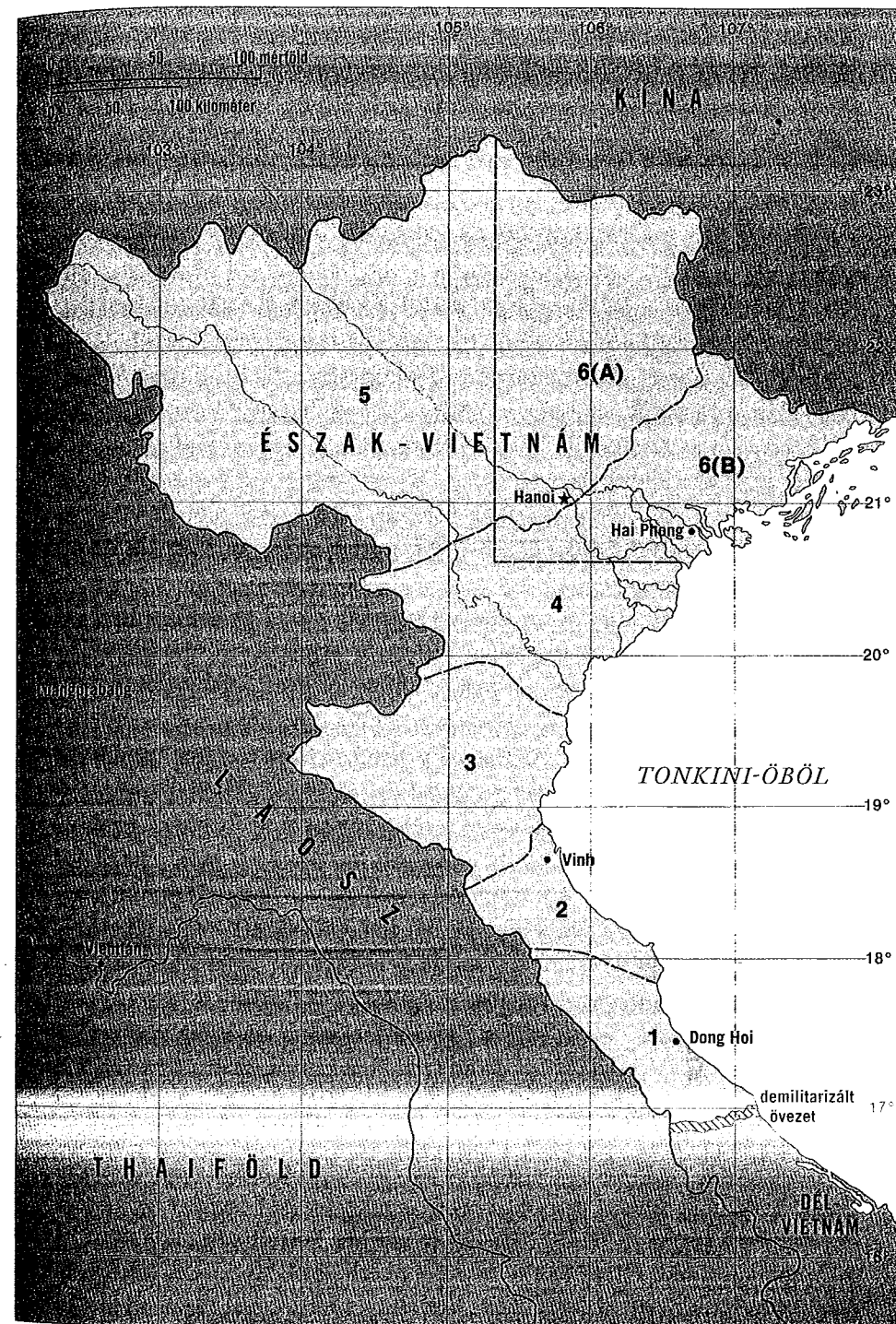
Mindezt nem kellett kétszer mondani Nixonnak. Már évek óta figyelmeztett mindenkit, hogy erőteljes ellenlépéseket tesz egy észak-vietnámi offenzíva esetén. És most tartotta a szavát. Noha heves bürokratikus ellenállással találta magát szembe, mégis elrendelte, hogy tovább fokozzák a Délkelet-Ázsiában álló

mászó légierő és a haditengerészet haderejét. A légi csapások esetében feloldotta az összes költségvetési korlátozást. Elrendelte, hogy a haditengerészet Észak-Vietnám partjaitól huszonöt mérföldes távolságig benyúlva hajtson végre támadásokat. Április 4-én taktikai légi csapásokra adott engedélyt észak-vietnámi területek ellen egészen a 18. szélességi fokig (lásd a térképet). További húsz B-52-est, még négy raj F-4-es vadászbombázót és nyolc rombolót vezényelt Délkelet-Ázsiába. Április 4-én közöltem a WSAG-val: az elnök eltökélt, hogy visszaveri a támadást. Ha ilyen feltételek mellett menekülünk el Vietnámból, az veszélybe sodorja egész külpolitikánkat. Hanoi olyan sok erőforrást mozgósított a támadásra, hogy ha sikerül megállítanunk, akkor azzal szinte bizonyosan megállapodásra kényszerítjük. Arra kértem az összes kormány szervet, hogy az offenzíva visszaverése élvezzen abszolút prioritást a munkájukban.

Ezt az elszántságot azonban nehezen lehetett átültetni a harctérre. A körülményesség egyik oka a pocsék időjárás volt, amely legnagyobb csalódottságunkra a támadás első hetében földre kényszerítette a repülőinket. De ennél alapvetőbb probléma volt az a gondolkodásmód, amely az évtizednyi önkorlátozás és a háromévi visszavonulás után felütötte a fejét katonai vezetőink között. „Az a benyomásunk – közöltem a WSAG-val április 5-én –, hogy a parancsnokaink fejükbe vették: minimális tevékenységet várunk el tőlük, és akkor fogják jutalmazni őket, ha minél gyorsabban kikeverednek a csatából. Nem elég agresszívak.”

De hiába ment át ez az üzenet, még utána is komoly nézeteltérések alakultak ki a Laird támogatását élvező harctéri parancsnokok és a Fehér Ház között. Négy éven át Abrams tábornok méltósággal hajtotta végre a leghálátlanabb feladatot, amelyet amerikai tábornok valaha is kapott. 1968-ban egy 540 ezer fős sereg irányítását vette át, de az egyre gyarapodó korlátozások rögtön gúzsba kötötték. Folyamatosan kapta a katonailag értelmezhetetlen feladatokat. 1969 közepétől kezdve arra kérték, hogy egyre növekvő ütemben számolja fel parancsnokságát, miközben fenntartja a saigoni kormányzat biztonságát, és a dél-vietnámi erőket olyan helyzetbe hozza, hogy képesek legyenek ellátni saját védelmüket. Ezt a feladatot bámulatos színvonalon vitte sikerre. Mire 1972-ben Hanoi lecsapott, a vidéki területek minden korábbinál nagyobb mértékben álltak Saigon ellenőrzése alatt, és a legtöbb dél-vietnámi egység hatalmas fejlődésen ment keresztül. Ennek ellenére Abrams a szíve mélyén tisztában volt azzal, hogy csupán egy feltartóztató hadműveletben vesz részt, egy olyan csatában, amelyet az amerikai szárazföldi erők még oly kis létszámú stratégiai tartalékának bevetésével is szinte bizonyosan döntésre vinne. Három éven át a parancsnoksága alatt mást sem tettek, csak levezényelték a visszavonulást. Most ellenben arra buzdították, hogy nyerve meg a végső, döntő ütközetet.

Nem egy kiváló katonai vezető lekicsinylésének számom, de Abrams tábornok nem tudott gyorsan alkalmazkodni az új körülményekhez. 1961-ben talál-

Észak-Vietnám, útvonalbeosztás, 1972

koztam vele először, amikor egy rövid ideig tanácsadóként dolgoztam a Fehér Házban, ő pedig a berlini vészhelyzeti tervek végrehajtásáért felelős páncélozott hadosztály parancsnokaként ragyogó tájékoztatót tartott számomra. Akkoriban áradt belőle a merészség és a képzelőerő. De a négyévnyi saigoni frusztráció megtette romboló hatását. A meggyőződése és a civil felettesei iránti engedelmesség között őrlődve egyre inkább a napi rutinba menekült. Az, hogy még a laoszi hadművelet kedvéért sem volt hajlandó megváltoztatni a bevett eljárásrendet, hozzájárult ahhoz, hogy ez a hadművelet nem hozott döntő sikert. (Ám az alapvető hiba az volt, hogy nem kellő nagyságú erővel próbált döntő eredményeket kicsikarni, ezért azonban az összes vezető tisztviselőt felelősség terheli, köztük engem is.) És 1972-ben az észak-vietnámi támadást kizárólag helyi jelentőségű ügynek látta. Három éven át Washington azért sürgette, hogy hagyja el Vietnámot, most pedig hirtelen arra biztatták, hogy a jelentősen megcsappant erővel arasson diadalt. A válaszai lobbanékonyak voltak, olykor vaskalaposak, és gyakorta hosszasan fejtegette a harcéri parancsnok előjogait. Ezzel egyszer annyira kihozott a sodromból, hogy felbőszülve közöltem Moorerrel: a főparancsnoknak is vannak bizonyos előjogai.

Az egyik akadály, ami miatt Abrams képtelen volt távlatosabban látni, az a bizarr mód volt, ahogy az egész háború folyamán megszerveztük a légitámadásokat. Ez ugyanis többet elárult a Pentagon bürokráciájáról, mint a katonai realitásokról, mi több, tökéletesen szemléltette, hogy Washington szervezeti elvárásai hogyan írják felül a stratégiát. Az Észak-Vietnámban folytatott légi hadműveletek céljainak megfelelően a területet számtalan részre osztották fel. Ezeket *route package*-nek nevezték, légi hadműveleti területeknek, útvonalbeosztásoknak, és az egyes régiókat különböző parancsnokságok irányítása alá helyezték. (Lásd a térképet az 1309. oldalon.) A hadművelet egészének irányítása a Hawaiiin, négyezer mérföldnyire fekvő Csendes-óceáni Főparancsnokság (CINCPAC) alá került. Azt, hogy mi okból és hogyan hozták létre ezeket az útvonalbeosztásokat 1965-ben, majd a bürokrácia lélektanát vizsgáló diákok derítik ki.

A Hetedik Légierő volt a felelős a Hanoi térségében lévő célpontokért, az északnyugati vasútvonalakért és a demilitarizált övezettől északra fekvő területekért [ez volt az 1., az 5. és a 6(A) légi hadműveleti terület]. A Hetedik Flotta irányítása alá tartoztak azok a repülőgépek, amelyeket Hai Phong és Észak-Vietnám északkeleti régiói ellen vetettünk be [ez az 2., a 3., a 4. és a 6(B) terület volt]. Egy kivételével az említett egységek vagy a Csendes-óceáni Légierő, vagy a Csendes-óceáni Flotta fennhatósága alá kerültek, amelyek főparancsnoksága azonban a Honoluluban lévő CINCPAC volt. Abrams tábornok alá csupán néhány, az észak-vietnámi térség legdélebbi részén lévő célpont tartozott (1. légi hadműveleti terület); ezekről a területekről a Hetedik Légierő neki jelentett. A B-52-eseket hasonlóan bonyolult rendszerben vezényelték a különféle régiókba. Ezek amúgy

a Stratégiai Légi Parancsnokság [Strategic Air Command, SAC] alá tartoztak, és Abrams tábornokkal közösen irányították őket a Dél-Vietnámban és Észak-Vietnám legdélebbi részén végrehajtott bevetéseken. A többi légi hadműveleti terület esetében az SAC a megfelelő parancsnoksággal koordinálta a bevetéseket.

Röviden: intézményesítettük a skizofréniát. Amint egy repülő kilépett az 1. hadműveleti területről, nyomban kikerült Abrams parancsnoksága alól, ezért nem tudta megmondani, hogy az északon végrehajtott légi hadjárat enyhít-e a rá nehezedő közvetlen nyomáson, vagy éppenséggel szükséges erőforrásokat von el tőle. Ő leginkább az utóbbi helyzetelemzéssel értett egyet. Az északi területeken vívott légi háború mind koncepciójában, mind szervezeti formájában különbözött a délen vívott háborútól. Ez tette – legalább annyira, mint a Washington által teremtett politikai korlátok – esetlegessé a légi hadjáratot, és emiatt folytak állandóan viták a prioritásokról. Nixon az unszólásomra többször is próbálta megváltoztatni a parancsnoki rendszert; olyannyira, hogy még Észak-Vietnám korlátlan bombázásának felújítása előtt parancsba adta a változtatást. Laird és Moorer azonban dühödten ellenállt. Ugyanaz az elemi érdek akadályozta meg a változást, amely az elején a szóban forgó parancsnoki rendszert kialakította. Laird és Moorer úgy érezték, hogy már így is elég feladat nehezedik a vállukra, nincs szükségük arra, hogy a játszma e késői szakaszában még egy ilyen belső vitával is foglalkozzanak. Az elnök korábbi próbálkozásaihoz hasonlóan ebből az átszervezési kísérletből sem lett semmi. Nixon arra jutott, hogy nem engedhet meg magának egy belső szakadást akkor, amikor elnökségének addigi legnagyobb külpolitikai válságával néz szembe.

Ezek miatt elkerülhetetlennek látszott a vita a saigoni parancsnokság és a többi döntéshozó között arról, hogy légierőnket kizárólag a délen zajló hadműveletekben vessük be, vagy kezdjük el bombázni Észak-Vietnámot is, ahogy Nixon erőltette. Hiába állt azonban még annál is több repülőgép Abrams – vagy ha már itt tartunk, a Pentagon – rendelkezésére, amennyit kért, ha a saigoni parancsnokság azt akarta, hogy *valamennyi* célpont Dél-Vietnámban legyen. Laird támogatta Abramst, mert úgy vélte, hogy ezzel lehetne a legjobban bizonyítani a vietnámisítás létjogosultságát. Ám Nixon (és jómagam) úgy láttuk, hogy ez csak patthelyzethez vezet. Nem tudunk majd elegendő nyomást gyakorolni Hanoi-ra vagy szovjet és kínai támogatóira; Hanoi megteheti, hogy egyszerűen leállítja az offenzívát, és megtelepszik az addig megszállt új területeken; ebben az esetben Moszkva és Peking nem kerül semmiféle döntéskényszerbe. Észak-Vietnám pedig kapna egy ingyenjátékot, noha arcátlanul felrúgta a bombázások leállításáról szóló 1968-as megállapodást. Most, hogy már odadobták elének a kesztyűt, Nixon elszánta magát a végső leszámolásra. Úgy vélte, hogy nincs értelme a további diplomáciai lépéseknek, míg katonai téren döntésre nem vittük a helyzetet.

Egyetértettem az elnökkel abban, hogy a háborút ki kell terjeszteni Észak-Vietnáma, csakis ez kényszerítheti ki a konfliktus lezárását. Egyben úgy véltem, hogy az észak-vietnámiak részben a gyengeségük miatt léptek. A négy szemközti tárgyalások többszöri elhalasztása azt jelezte, hogy nagy nehézségeket okoz nekik az offenzívához szükséges erők összevonása. A támadás két hónappal az Abrams által Hanoi számára optimálisnak vélt időpont után indult meg, és az észak-vietnámiaknak még akkor sem sikerült koordinálniuk a háromágú offenzívát. A közép-vietnámi felföldön és az An Loc városa ellen indított támadások elég messze voltak egymástól ahhoz, hogy légierőnk ezekre külön-külön csaphatott le teljes erővel; sőt korlátozott módon ugyan, de még a saigoni stratégiai tartalékainkat is mozgósíthattuk a két koordinálatlan támadás ellen. A nehézségek, amelyekkel az észak-vietnámiak találták szembe magukat, jól szemléltették, hogy milyen hatásuk volt a korábbi laoszi és kambodzsai hadműveleteknek és a légierő zavaró támadásainak. Ráadásul Hanoira minden bizonnyal nagy súllyal nehezedett a pszichológiai nyomás is, amely a Peking és Moszkva felé tett nyitásunkból fakadt. Már hónapok óta érkeztek a jelentések arról, hogy véleménykülönbség van Hanoi és két nagy hatalmú szövetségese között. Különösen a Pekinggel szembeni nehezitelésnek láttam nyomát néhány olyan megjegyzésben, amelyeket Le Duc Tho osztott meg velem.

Míg Nixon és én azonos álláspontot képviseltünk egy átfogó katonai válaszcsepás jelentőségét illetően, abban már nem értettünk egyet, hogyan kellene kezelni Hanoi viszonyát két pártfogójával, Moszkvával és Pekinggel. Ahhoz egyikünk szerint sem férhetett kétség, hogy nem lesz amerikai–szovjet csúcstalálkozó, ha az észak-vietnámi támadás sikerrel jár. Nixon nem mehet Moszkvába, ha szovjet fegyverek segítségével mérnek ránk megalázó csapást. De míg Nixon egy csoportként akart szembeszállni Hanoival és pártfogóival, én jobban szerettem volna, ha a nyomásgyakorlás során különbséget teszünk Moszkva, Peking és Hanoi között, mert így tudjuk elszigetelni és demoralizálni Észak-Vietnámot. Nixon a diplomáciában a potenciális gyengeség jelét látta, én fegyvernek tartottam. Az elnök egy tömbben akarta kezelni Peking és különösen Moszkva közös céljait Hanoival. Én azt pártoltam, tegyünk határozottabb különbséget a pártfogók és a kliensük érdekei között. Végül Nixon is hozzájárult, hogy próbáljuk meg leválasztani Hanoi a kommunista gigászokról, de csak addig, amíg ez nem akadályozza az Észak-Vietnám ellen indított fokozott légi tevékenységet. Ugyanakkor igazából soha nem volt kibékülve e hozzáállással, és a következő néhány hét során, valahányszor csak létfontosságú választás elé került, ennek tanúbizonyságát is adta.

Én kezdtem elmozdulni a Nixon által helyesnek vélt irányba, legalábbis abban a tekintetben, hogy Moszkvát tettem felelőssé Hanoi offenzívájáért. Ezzel egyidejűleg azt hangsúlyoztam, hogy veszélybe kerülhetnek az átfogóbb érdekek, hogy így Moszkvát némileg a Hanoitól való eltávolodásra ösztökéljem. Április

3-án fogadtam Dobrinyint a Fehér Ház Térképszobájában, és azzal vádoltam meg a Kremlt, hogy bűnrészes a Hanoi által indított támadásban. Ha az offenzíva folytatódik, akkor olyan lépésekre kényszerülünk, amelyek bizonyára nehéz döntés elé állítják Moszkvát a csúcstalálkozó előtt. Mindeközben le kell fűjünk néhány olyan intézkedést, amelyek különösen fontosak a Szovjetunió számára. Például Moszkva megkért minket, küldjünk üzenetet a nyugatnémet vezetőknek, s ebben sürgetjük azoknak a keleti szerződéseknél a ratifikálását, amelyekről nagyjából egy hónap múlva lett volna szavazás. Mi azonban vonakodtunk ilyen mélységekig beavatkozni a német belügyekbe. Az észak-vietnámi offenzíva remek ürügyül szolgált, hogy ne tegyük meg, amit amúgy is csak vonakodva csináltunk volna. A jelenlegi körülmények között, közöltem Dobrinyinnal, nem tudunk aktívan fellépni Bonnban. Moszkva mindaddig nem kérheti a segítségünket Európában, amíg Délkelet-Ázsiában aláássa a pozíciónkat. Figyelmeztettük tehát a Kremlt, hogy az észak-vietnámi akciók veszélybe sodorhatják az alapvető szovjet célok némelyikét.

Még aznap titokban elküldtem Winston Lordot New Yorkba, hogy találkozzon Huang Huával, Kína ENSZ-nagykövetével. Hivatalosan arra a kínai (és mellel csak négy szemközti ismertetett) tiltakozásra vitte a választ, amely szerint amerikai hajók behatoltak a Paracel-szigetek (egy Vietnám partjainál fekvő sziget-csoport) körüli vizekre, amit a KNK saját felségterületének tartott. A vita részben a felségvizek definíciója körül is forgott. Peking szerint ez tizenkét mérföldre terjedt ki, szerintünk a történelmileg elfogadott távolság mindössze három mérföld. Lord, akit a kínaiak jól ismertek, mert minden egyes kínai utunkon részt vett, és a helyi vezetőkkel folytatott összes tárgyalásra is beült, egy „szóbeli jegyzéket” adott át, amelyben tájékoztatta Huang Huát, hogy a felségvizekről elfoglalt jogi álláspontunkat fenntartjuk ugyan, de utasítjuk a haditengerészetet, hogy ne közelítsék meg a szigeteket tizenkét mérföldnél közelebb. Ugyanakkor a jegyzék nagyobbik része a Pekingnek szóló emlékeztető volt arról, hogy mi a tét Amerika számára Vietnámban. A kínaiaknak valaha is elküldött legélesebb hangú figyelmeztetésben az ellen tiltakoztunk, hogy a KNK nyilvánosan is támogatja az észak-vietnámi inváziót. Rámutattunk, hogy Peking semmilyen módon sem értheti félre, hogy milyen mélységes jelentőségű ez a kérdés az Egyesült Államok számára. Mi több, még azt is előrelátón hangsúlyoztuk, hogy Kínának sem fűződhet hosszú távú érdeke ahhoz, hogy Indokínában megalázzák az Egyesült Államokat. A jegyzék arra is kitért, hogy „a jelentősebb országok felelősséggel tartoznak azért, hogy ebben a kérdésben a helyzet csillapítása, nem pedig annak fokozása érdekében vessék latba befolyásukat”. Bármiféle kísérlet, „amely katonai megoldást próbál az USA-ra erőltetni, csakis szerencsétlen következményekkel járhat”. Megismételtük, hogy „rendkívüli fontosságot” tulajdonítunk a Kínával fenntartott kapcsolataink javításának – ami implicit figyelmeztetés volt, hogy ebből a szempontból Vietnám akadályt jelent.

Másnap, azaz április 4-én nyilvánosan is elkezdtük a Szovjetuniót felelőssé tenni a támadó hadműveletért. Utasításomra Haig megkérte Robert McCloskey-t, a külügyminisztérium sajtófőnökét, hogy a szokásos sajtótájékoztatóján hívja fel a figyelmet rá: a déli területek észak-vietnámi invázióját orosz fegyverek tették lehetővé. McCloskey, talán a legütőképesebb sajtófőnök, akit valaha is ismertem, olyan jól teljesítette feladatát, hogy a többi kormányszervtől egy sor helyeslő megjegyzést kaptunk, amelyekben már azon spekuláltak, vajon veszélybe kerültek-e az amerikai–szovjet kapcsolatok, beleértve a moszkvai csúcstalálkozót is. Ez kissé több volt, mint amit akartunk, de legalább a jó irányba túloztuk el a dolgot.

Még ugyanaznap döntöttünk arról is, hogy Hanoi tudomására hozzuk, ebben az ügyben nem ismerünk tréfát. Korábban arról tájékoztattuk őket, hogy április 13-án ismét összeül a párizsi konferencia plenáris ülése. Ha követjük az aprólékosan kidolgozott ügyrendi eljárást, amelynek bonyolultsága fordított arányban volt a tárgyalások jelentőségével, akkor normális esetben az ülés megkezdése előtt egy héttel, de legkésőbb április 6-ig hivatalos javaslatot kellett volna benyújtatnunk. Mivel az offenzíva napról napra dühödtebb erővel folytatódott, abszurd lett volna a plenáris ülésen az újrakezdést javasolni. Éppen ezért egy olyan, április 6-án kézbesítendő üzenetet küldtünk Párizsba, amelyben tájékoztattuk Hanoi, hogy meggondoltuk magunkat:

Észak-Vietnám kormánya fokozta a dél-vietnámi kormány alá tartozó területek ellen indított katonai támadásait, és ezzel a legkirívóbb módon megsértette többek között az 1968-as megállapodást is. A katonai tevékenység ilyesfajta súlyos eszkalációja és a genfi szerződés, valamint az 1968-as megállapodás kirívó megsértése miatt Porter nagykövet a jelen helyzetben nem tesz javaslatot az 1972. április 13-i plenáris ülés megtartására. A döntés az április 20-án tartandó ülésről az akkor fennálló körülmények figyelembevételével születik majd meg.

Az április 24-re tervezett titkos tárgyalásról nem ejtettünk szót; ha Hanoi ezt el akarja halasztani, akkor viseljékők az ódiumát.

Úgy esett, hogy az április 6-i jegyzékünk pontosan keresztezte az észak-vietnámiak üzenetét (amelyet még az április 1-jei előző javaslatunkra küldtek), és pontosan szemléltette, hogy mit remélt Hanoi a titkos tárgyalástól. Egy olyan offenzíva közepette, amely minden korábbi megállapodást megszegett, arcátlan tárgyalópartnerünk beleegyezett a titkos találkozóbba, de csak azzal a feltétellel, ha továbbra is tartjuk magunkat az északi területek bombázásának felfüggesztéséről szóló „megállapodásunkhoz”. Az igazság az, hogy az időjárás miatt akkor még nem igazán kezdtük újra a bombázásokat. Ennek ellenére nem mindennapi

cinizmus kellett ahhoz, hogy egy olyan „megállapodás” betartására szólítsák fel az Egyesült Államokat, amelynek Észak-Vietnám addigra minden rendelkezését megszegték.

Április 6-án volt még egy újabb találkozásom Dobrinyinnal is. Közöltem vele, hogy a jelenlegi helyzet tűrhetetlen. Ahogy januárban egyszer már figyelmeztettem, az észak-vietnámi offenzíva arra kényszerítene bennünket, hogy a háborúnak egy mindent eldöntő katonai megoldással vessünk véget. Ami a szovjeteket illeti, vagy a tervezésben vettek részt, vagy az ő bűnös hanyagságuk tette lehetővé az egész támadást. Bármelyik értelmezés kellemetlen kilátásokat vet fel. Röviden átvettem vele a csúcstalálkozóra tett addigi előkészületeinket, hogy érzékeltessem Moszkvával, milyen készülődő megállapodásoknak inthetnek adott esetben búcsút. Immár ragaszkodunk a háború befejezéséhez, hangsúlyoztam ismét, ha lehetséges, tárgyalásos úton, de ha szükséges, akkor akár erővel is.

A diplomáciai nyomás fokozása mellett a csapaterősítést is folytattuk. Április 9-én még huszonnyolc B-52-est küldtünk Guamra. Április 10-én egy ötödik repülőgép-hordozó anyahajót is Vietnám partjaihoz irányítottunk. A *Newport News* cirkálót és még egy repülőgép-hordozót átvezényeltük az Atlanti-óceánról Délkelet-Ázsiába. Április első hetének végére kitisztult annyira az időjárás, hogy megkezdhattuk az észak-vietnámi taktikai célpontok bombázását. A 19. szélességi fokig bármely célpont támadására felhatalmazást adtunk.

Háborúellenes bírálóink, akik szerették úgy lefesteni a katonai vezetést, mint akik már a zablát rágják, csak hogy végre halált és rombolást szabadíthassanak a világra, bizonyára roppantul csodálkoztak volna, ha megtudják, hogy az összes erősítést a Pentagon vezetésének, legalábbis civil részének az ellenállása kísérte. A Pentagon polgári vezetését egyfelől aggasztották a költségvetési kiadások, másfelől égtek a vágytól, hogy az offenzíva segítségével a vietnáimizálás sorsát is megpecsételjék, ezért mindent egybevéve azt hangoztatták, hogy a már a hadszíntéren lévő erők elegendők. A rendszerelemzés kifinomult eszközeivel végzett számítások talán pontosak is voltak; ugyanakkor erőink annak a politikai célnak a megvalósításához már nem voltak elegendők, hogy a dolgot gyorsan döntésre vigyük, és megfélemlítsük a beavatkozni vágyó külső hatalmakat. Ha a diplomáciai megoldást erőltetjük, akkor azt a benyomást kell keltenünk, hogy töretlen elszántsággal fogjuk az ügyünket diadalra vinni, mert csakis ez vezethet oda, hogy a szovjetek vagy aktív segítséget nyújtanak a háború lezárásában, vagy beletörődnek az egyre fokozódó katonai nyomásunkba, amelyet mindenképpen véghez viszünk, ha a diplomácia kudarcot vall. Nixon lankadatlan vezetése végre kikököntette a Pentagont abból a bódultságból, ahová a több éve tartó frusztráció taszította, én pedig azzal támogattam, hogy minden egyes napon figyelemmel kísértem, hogyan ültetik át a gyakorlatba a döntéseit, illetve megterveztem a diplomáciai stratégiánkat.

Miközben az új csapatok összegyűltek Délkelet-Ázsiában, stábom vésztervet készített a bevetésükre. Al Haig április 6-án mutatta be azt a tervezési dokumentumot, amely az utasításaim alapján felvázolta, hogy milyen lépéseket kell tennünk, ha a dél-vietnámi csapatoknak nem sikerül feltartóztatniuk az offenzívát. Ebben szerepelt az összes észak-vietnámi katonai célpont bombázása (kivéve a Kínával határos ütközőzónában fekvő célpontokat) és valamennyi észak-vietnámi kikötő elaknásítása. Lényegében ez volt az a terv, amelyet május 8-án végrehajtottunk.

Nixon röviden eljátszott a gondolattal, hogy a tévében intéz szózatot az amerikai néphez az offenzíváról. A beszéd megírását Safire-re bízta.¹ A tervet azonban néhány nap múlva, április 10-e táján túl korainak ítélték, és elvetették. Ha a dél-vietnámiak kitartanak, nem kell válsághangulatot kelteni. Ha azonban az észak-vietnámi támadás lendületet vesz, talán drasztikus intézkedéseket kell meghoznunk, és akkor jön el az elnöki szózat ideje. Ám azt is közöltem Nixonnal, hogy tíz elnöki beszéd sem fogja kihúzni a bajból, ha kudarcot vallunk. Komor, filozófiai természetű beszélgetést folytattunk. Nixon azon töprengett, hogy ha kudarcot vallunk, annak az lesz az oka, hogy a történelem nagy erői már korábban más irányt vettek. És nem csupán Dél-Vietnám, hanem az egész szabad világ elvész. „Nem – válaszoltam neki. – Ha a vége kudarc lesz, akkor meghúzzuk a nadrágszíjat, és megfordítjuk ezeket az erőket.”

A diplomáciai nyomást továbbra is fenntartottuk. Április 8-án jegyzéket küldtem Egon Bahrnak, Willy Brandt tanácsadójának, és figyelmeztettem, hogy egész Szovjetunió-politikánkat átgondoljuk. Túl sok nekünk két olyan, az amerikai érdekek ellen irányuló katonai offenzíva hat hónapon belül, amelyet orosz fegyverek segítségével valósítottak meg. Ilyen körülmények között kétségbe kell vonnunk az enyhülési politika létjogosultságát. Biztosnak tűnt, hogy Bahr, annak tudatában, hogy Brandt keleti szerződéseinek ratifikálása forog kockán, ismerteti benyomásait a Szovjetunió bonni nagykövetével. És így ismételtlen emlékeztetjük Moszkvát, hogy vannak még eszközeink a nyomásgyakorlásra.

Április 9-én egy merőben szokatlan húzásra került sor a háromoldalú politikai kapcsolatok történetében: meghívtam Anatolij Dobrinyint a Fehér Házba, hogy nézze meg azokat a filmeket a pekingi látogatásunkról, amelyeket a kínaiak készítettek, és amelyeket látni szeretett volna. A vetítés végén Dobrinyin felpanaszolta, hogy a Délkelet-Ázsiában végrehajtott csapatösszevonásaink egyre bajjóslatúbbak. „Anatolij – válaszoltam neki –, már hónapok óta figyelmeztünk titeket arra, hogy ha elindul az offenzíva, akkor drasztikus intézkedéseket foganatosítunk, hogy egyszer és mindenkorra lezárjuk a háborút. Ez a helyzet most jött el.” Dobrinyin magától megemlítette, hogy Moszkvának rendkívül erős érdekei fűződnek ahhoz, hogy az április 24-re tervezett titkos tárgyalásom Le Duc Thóval sikeresen záruljon, és ennek megfelelően tájékoztatta Hanoit is.

A Kreml szemmel láthatóan egyre idegesebb lett. Figyelmeztettem Dobrinyint, hogy mindaddig, amíg folynak a harcok, a tárgyalások szóba sem jöhetnek. Ragaszkodunk az offenzíva leállításához; ha nem történik meg, ennél is súlyosabb lépésekre kényszerülünk. A fenyegetés nem borzolta fel a kedélyét. A szovjetek ritkán játsszák el a nagyfiút, amikor úgy gondolják, hogy egy erős és elszánt ellenféllel kerültek szembe. Dobrinyin annyit felelt, hogy a figyelmeztetést továbbítja Moszkvának; abban azonban biztos volt, hogy a válasz gyors lesz.

Ahogy arra már rámutattam a különféle válságokkal foglalkozó korábbi fejezetekben, mihelyt az ember a szembenállás mellett dönt, attól fogva veszélyesebb megállni, mint továbbmenni. Ha valaki megtorpan, a másik fél rögvést azon töpreng, hogy vajon ellenfele csak eddig mert elmenni a válaszlépésében, és elkezdni tesztelni, hogy fenn lehet-e tartani a *status quót*. Az összecsapás akkor ér véget, amikor az ellenfél úgy dönt, a célkitűzése nem éri meg a felvállalt kockázatokat, ehhez viszont nagy és kiszámíthatatlan kockázatokkal kell szembesíteni. Éppen ezért emeltük folyamatosan a diplomáciai és katonai téteket. Április 10-én az elnök részt vett a külügyminisztériumban szervezett ünnepségen, ahol aláírt egy sokoldalú szerződést a biológiai fegyverek betiltásáról. Az aláírásán Dobrinyin is megjelent. Nixon az alkalmat kihasználva figyelmeztette a Szovjetuniót: „különösen nagy felelősség terheli a nagyhatalmakat... hogy se közvetlenül, se közvetve ne bátorítsanak egyetlen nemzetet se arra, hogy erőt használjon, vagy fegyveres agressziót kövessen el szomszédjai ellen”. Újabb, nem túl burkolt figyelmeztetés volt ez, hogy a Hanoi által indított offenzíváért Moszkvát tesszük felelőssé.

Egy órával később beszéltem Dobrinyinnal, hogy bővebben is kifejtsem neki az elnök megjegyzéseit. Nem fogjuk tovább csendben túrni azt a taktikát, amellyel a legutóbbi két titkos tárgyalási forduló alkalmával Észak-Vietnám aláasta a helyzetünket. Ha Hanoi a tárgyalások közepén megint új javaslatokkal áll elő, a titkos csatornát azonnal elzárjuk. Dobrinyin ezt az alkalmat ragadta meg, hogy közölje: a moszkvai csúcstalálkozóra akár száz újságíró is vihetünk. Egyértelmű volt, hogy még nem történt semmi olyasmi, ami miatt a Kreml megváltoztatta volna prioritásait.

Hogy a nyomás ne lankadjon, megkérdeztem Hal Sonnenfeldtet, aki szovjet ügyekben a főtanácsadóm volt, hogy az Oroszországgal zajló tárgyalások közül melyiknek a lelassítása sértené leginkább a Kreml érdekeit. Sonnenfeldt a következőket javasolta: biztosítsuk, hogy a Moszkvában zajló amerikai–szovjet tárgyalások a gabonakereskedelemtől egyelőre semmiképpen se legyenek eredményesek; más megbeszéléseken kerüljük a szükségtelen baráti kapcsolatfelvételt; a kölcsönbérleti megállapodásról szóló tárgyalásokon ragaszkodjunk a kemény feltételeinkhez; fagyasszuk be az egyéb kétoldalú találkozókat, ideértve a szovjet kereskedelmi miniszter, Nyikolaj Patolicsev május elejére tervezett washingtoni látogatását is, hogy éreztessük keményvonalas álláspontunkat; és ha a helyzet to-

vább romlik, akkor töröljük Patolicsev látogatását. Az összes lépést jóváhagytam. Egyetlen tanács volt csupán, amit elvettem: hogy zavarjuk a Kuba felé tartó szovjet hajókat – ez indokolatlanul provokatív lett volna.

Ahol fokoztuk a katonai nyomást, az Vietnám volt. Még mielőtt az elnök a külügyminisztérium ünnepségén figyelmeztette volna a szovjeteket, tizenkét B-52-es bombázta a demilitarizált övezettől százötven mérföldre északra fekvő Vinh kikötőjében a katonai utánpótlási raktárakat. Ez volt az első alkalom, hogy a Nixon-kormány B-52-eseket vetett be Észak-Vietnámban.* Mindez újabb figyelmeztetés volt, hogy a dolgok irányíthatatlanná válnak, ha az offenzíva nem áll le.

Április 10-e zsúfolt nap lett. A kínai külügyminisztérium tőle szokatlan módon nyilvános közleményben bírálta az Észak-Vietnám elleni támadásainkat, és éltette a déli területeken elért kommunista diadalokat. A bíráló hangvétel ellenére a közleményt az eseményhez mérten rendkívül visszafogottnak találtuk. Bombázásunk elítélésével az ideológiai szolidaritást demonstrálták, míg a kommunista győzelmek felsorolása elejét vette bármiféle további kínai erőforrás iránti igénynek. Az is feltűnt, hogy a kínai közlemény ez esetben elmulasztott hitet tenni a megszokott „rendíthetetlen” támogatás mellett, és nem követelte – az előző közleményektől eltérően –, hogy az Egyesült Államok fogadja el Hanoi feltételeit. A tavasz és a nyár folyamán Peking a tiltakozásainak jó részét titkos csatornákon közölte velünk, és még ezekben az esetekben is szinte kizárólag azoknál az egyedi incidenseknél tiltakoztak, amikor egy amerikai repülő vagy hajó megsértette a *kínai* légteret vagy felségvizeket.

Addigra az offenzíva már mindhárom fronton gőzerővel folyt. Néhány kommunista hadosztály a demilitarizált zónán keresztülágva mélyen benyomult az 1. katonai körzetben fekvő Quang Tri tartományba. Egy másik támadás is kibontakozott a közép-vietnámi felföldön, amelynek célpontja a délebbre fekvő tartományi főváros, An Loc volt. Minderre válaszul április 11-én elhalasztottuk az április 20-ra tervezett párizsi plenáris ülést. A következőket közöltük Hanoi-val: „Annak fényében, hogy az észak-vietnámiak folyamatosan és felháborító módon megsértik a demilitarizált övezetre vonatkozó megállapodást, valamint hogy a hadműveleteket kiterjesztették Dél-Vietnám 3. és 4. katonai körzetére is, az április 20-ra Párizsba összehívott plenáris ülés megtartása semmiféle hasznos célt nem szolgál.” A jegyzékben viszont felajánlottuk, hogy az április 24-re tervezett titkos találkozót ettől függetlenül tartjuk meg, és sikeres tárgyalás esetén a plenáris tanácskozások is följújthatók lesznek.

Közben azonban a nyomás egyre jobban meglátszott Hanoi is. Bár az offenzíva már teljes erővel zakatolt, most egy olyan amerikai csapatösszevonással került

szembe, amely legalább annyira baljóslatú volt, mint amennyire váratlanul érték a bombázásaink. Noha a dél-vietnámiak fokozatosan visszaszorultak, egyelőre még tartották magukat. A támadásban ugyan túl óvatosak voltak, de a védekezésben helyálltak. Április 15-én Hanoi közölte, hogy addig nem kerülhet sor az április 24-i dátumra javasolt titkos tárgyalásra Le Duc Thóval, míg a plenáris üléseket újra össze nem hívják. A plenáris ülészak új dátumául április 27-ét javasolták, a titkos találkozót pedig május 6-ra tették volna. A jegyzék szerint azért esett a választásuk május 6-ra, hogy Le Duc Thónak legyen ideje odautazni. Hanoi ritkán válaszolt ilyen gyorsan, és a döntéseiket sem sokszor indokolták meg.

Úgy döntöttünk, hogy ragaszkodunk a stratégiánkhoz. Április 16-án azt javasoltuk, hogy a titkos találkozóra a már eltervezett időpontban, április 24-én kerüljön sor, *ezután* pedig részt veszünk az április 27-i plenáris ülésen. Az észak-vietnámiak április 19-én válaszoltak – ismét csak példátlan gyorsasággal. Miután elítélték az ellenük folytatott légi és tengeri háború „bűnös” fokozását, beleértve a Hanoi és Hai Phong ellen B-52-esekkel végrehajtott légi csapásokat is (lásd később), Hanoi megpróbálta korábbi javaslatát némileg elfogadhatóbbá tenni. Ragaszkodott ugyan ahhoz, hogy a plenáris ülésre április 27-én, a titkos találkozóra pedig május 6-án kerüljön sor, de kijelentették, hogy ha az Egyesült Államok kinyilvánítja szándékát, hogy visszatér a plenáris ülésekre, akkor Le Duc Tho rögtön elindul Párizsba.

Mindkét fél csupán árnyékbokszolóást folytatott, fél szívvel akartuk a titkos tárgyalást, fél szívvel pedig nem, de a két kormány leginkább azon igyekezett, hogy ne égjen rá a találkozó elhalasztásának bélyege. Lényegében mindketten a legalkalmasabb időpontig próbáltuk nyitva hagyni a lehetőségeket. Az észak-vietnámiak számára a találkozó ideális dátuma az elsöprő vereségünket követő maximális megaláztatás ideje lett volna. Mi pedig azt szerettük volna, ha a találkozóra csak azt követően kerül sor, hogy a szovjetek is teljes mellszélességgel beszállnak a játékba. Egyszerű lett volna kidolgozni egy olyan eljárást, amelynek segítségével egyszerre tudunk megállapodásra jutni a plenáris ülésen és a titkos tárgyaláson, és ezzel gyorsan lezárhatjuk az ügyet. De *ezt* a kártyát én Moszkvával akartam megjátszani.

Ebben a helyzetben rendkívül sok múltott a Szovjetunióval való üzenetváltásainkon. A szovjetek április 12-én szálltak be először komolyan a játékba. Az ebéden, ahol a nyári csúcstalálkozóra való felkészülést tekintettük át, Dobrynin a tudomásomra hozta, hogy a tervezett (és nem sokra rá elhalasztott) találkozó Le Duc Thóval létfontosságúnak ígérkezik. Biztosított arról, hogy országának vezetése nem érdekelt egy nagy leszámolásban. Erre azt feleltem, hogy a szovjetek olyan helyzetbe lavírozták magukat, amelyben egy nyomorúságos és aprócska ország veszélybe sodorhat mindent, amiről már évek óta egyezkedünk. Amikor ebben az évben a Kreml aláírt két kiegészítő segítségnyújtási szerződést,

* A Johnson-kormány 1967-ben már használt B-52-eseket Észak-Vietnám ellen.

tisztában kellett lennie vele, hogy ezzel biztosítja a szükséges anyagi feltételeket az észak-vietnámiaknak az offenzíva megindításához. Mégis, mire számítottak a szovjet vezetők? Azt hitték, hogy az elnök majd kockáztatni fog egy vereséget, és azt, hogy 69 ezer amerikai hadifogságba ejtsenek? Dobrinyin erre közbevetette, hogy az észak-vietnámiak gyakran felajánlották, hogy valamennyi amerikaiat rögtön hazatelepítik. „Anatolij – feleltem –, ezt még csak válaszra sem méltatom, és ilyen helyzet semmilyen körülmények között nem állhat elő. Még ebben a hónapban sort kell keríteni egy tárgyalásra, és ha ez nem történik meg, annak kiszámíthatatlan következményei lesznek.”

Dobrinyin azt felelte, úgy látja, hogy a moszkvai utam, amelyről már az év eleje óta beszélgettünk, mostanra sürgetővé vált. A napirenden Vietnám szerepelne, valamint a csúcstalálkozó előkészületeinek felgyorsítása. Közöltem Dobrinyinnal, hogy az ötletet felvetem az elnöknek.

A javaslat igencsak ellentétes érzelmet váltott ki Nixonból. A csúcstalálkozóra hön áhítozott. A történelem iránt fogékony részét izgatta az a tudat, hogy ő lehetne az első, Moszkvába látogató amerikai elnök; ha eljutna oda, ahová Eisenhower sem nyert bebocsátást, azzal végre valóra válna az a vágya, hogy túlszárnyalja régi mentorát. Kétségtelen, hogy gyakran hozta szóba a csúcstalálkozó elhalasztását. De aki csak egy kicsit is ismerte a stílusát, tudta, hogy amikor az efféle aggályainak hangot adott, vagy amikor saját lényegtelenségéről beszélt,² csupán megerősítést várt a másiktól. Ahogyan azt oly fájdalmasan megtanultam az indiai–pakisztáni háború során, az ember csakis a saját felelősségére cselekedjen, amikor komolyan veszi ezeket a kósza mondatokat. Másfelől viszont Nixon nem akart gyenge helyzetből tárgyalni Moszkvában, és arra gyanakodott, hogy a Kreml cselvetésre készül: azzal akarják késleltetni vagy megnehezíteni az Észak-Vietnám ellen tervezett hadjáratunkat, hogy egy elhúzódo tárgyalásba rángatnak bele engem a szovjet fővárosban. És persze még ott volt az is, hogyan magyarázza el Rogers külügyminiszternek nemzetbiztonsági tanácsadója újabb titkos útját, ráadásul abba a Moszkvába, ahová négy éven keresztül az ő tiltása miatt nem tehetette be a lábát a külügyminiszter. (Rogers szeretett volna egy előkészítő utat tenni Moszkvába, hogy ellensúlyozza az én hasonló pekingi útjaimat. Nixon azonban elutasította a kérését.)

A magas posztot betöltő emberek esetében a hiúságot soha nem lehet teljesen kizárni abból, ahogyan a nemzeti érdekeket szemlélik. Kétségtelenül a színpadiasság iránti hajlamom is közrejátszott abban, hogy annyira sóvárogtam a moszkvai út után. Ugyanakkor szólt egy komoly érv is az út mellett: keveset veszíthettünk vele, míg a nyereség nagynak ígérkezett. A Szovjetunió először ajánlotta fel, hogy közvetlenül is hajlandó magas szinten és feltételek nélkül tárgyalni velünk Vietnámról. Ez a pusztá tény elegendő lett volna, hogy lecsendesítse Hanoit. A Kreml ráadásul nem színlelhette az egyetértést, és időt is csak annyit

nyerhetett a dologgal, ahány napot Moszkvában töltök. Ami pedig a csúcstalálkozó előkészítését illeti: ez volt az az eszköz, amelynek segítségével elválaszthattuk a Szovjetunió érdekeit Észak-Vietnámtól. A találkozóval Moszkva vagy Hanoit próbálta volna kompromisszumra ösztönözni, vagy itt adta volna be a derekát, ha az ügyet addigra katonai eszközökkel döntésre visszük. Ha az utam előremozdítja a csúcstalálkozó ügyét – ahogyan az várható volt –, akkor ennek segítségével semlegesítettük volna a Délkelet-Ázsiában végrehajtott megtorló csapásainkra adott szovjet válaszlépést; Moszkva addigra már biztosan értesülne arról, hogy milyen árat kell fizetnie, ha fellép ellenünk. Persze az is könnyen elképzelhető volt, hogy a Szovjetunió ugyanezt a játékot akarja eljátszani velünk. Nekünk azonban több veszténivalónk volt Vietnámban, mint amennyit a Kreml nyerhetett volna a megálázásunkkal. Furcsa módon ezért mi voltunk erősebb alkupozícióban, mert a fenyegetésünk hihetőbbnek tűntek.

Nixon kezdetben elfogadta az érveimet. Április 12-én felhatalmazott, hogy közöljem Dobrinyinnal: április 20-án érkezem Moszkvába. Újból előhozakodtam azzal a javaslattal is, hogy ott találkozom egy magas rangú észak-vietnámi tisztviselővel. Nem sok esély volt rá, hogy igent mondjanak, de legalább arra jó volt, hogy védekező állásba kényszerítsük a Kremlt, miközben mi azt mutatjuk, hogy készen állunk a tárgyalásokra. Nixon hangulata azonban ingadozott. Április 12-én arra buzdított, hogy moszkvai utam során ne csupán Vietnámról tárgyaljak, hanem a csúcstalálkozóról is. Április 15-én viszont már amiatt aggódott, hogy Brezsnyev esetleg „obstruálni” fog, és akkor katonailag hetekre megkötik a kezünket. A csúcstalálkozó bizonyosan veszendőbe megy, ha kijátsszuk a talonban lévő adunkat, és blokád alá vesszük Észak-Vietnámot. Talán megelőző csapást mérhetünk a Szovjetunióra, ha mi mondjuk vissza a csúcstalálkozót, közölte velem. Biztosítottam arról, hogy Észak-Vietnám teljes egészét bombázhatjuk még a moszkvai tartózkodásom alatt is, leszámítva két kényes területet, Hanoit és Hai Phongot. Ráadásul az egész moszkvai látogatásom maga lesz a talonban lévő adu, amivel semlegesíthetjük hazai bírálóinkat, és elejét vehetjük a Kreml válaszlépéseinek. Abban sem hittem, hogy a csúcstalálkozó elhalasztása annyira bizonyos lenne. Nixon ezt követően már úgy vélte, hogy az utam „a helyes lépés...”, azt hiszem, ez jó lesz; oda kell utaznod”. Addigra biztosra vette, hogy „a stratégia, amiben mi ketten megállapodtunk, beválik majd”. Ugyanakkor világosan látszott, hogy megerősítésre van szüksége. Akármi járt is a fejében, Nixon emlékirataiból kétséget kizáróan kiderül: április 15-én a nap végére már arra a konklúzióra jutott, hogy mennem kell.³

Annak érdekében, hogy se Hanoiban, se Moszkvában ne maradjon szemernyi kétség se az eltökéltségünk felől, azt javasoltam – és Nixon jóvá is hagyta –, hogy két napon keresztül mérjünk látványos légi csapást B-52-esekkel a Hanoi és Hai Phong környékén lévő üzemanyagraktárakra, és közben a haditengerészet

ágyúit vegyék tűz alá a tengerpartot. Erre a támadásra az április 15–16-i hétvégén került sor – Abrams ellenkezése, ám Laird támogatása mellett. Észak-Vietnám véletlenül pont április 15-én utasította vissza az április 24-i tárgyalásra vonatkozó ajánlatunkat, de a döntést – amelynek kézbesítéséhez időre volt szükség – egyértelműen még a támadás előtt hozták meg. Ez a halasztás lehetőséget teremtett számunkra, hogy folytassuk az offenzívát. Amikor az ember kockázatot vállal, akkor csaknem mindig a merészséggel jár jobban. Április 15-én határozott üzenetet küldtünk a szovjeteknek, amely kérdésessé tette, hogy bármiféle haladást el lehet-e érni Vietnám ügyében moszkvai látogatásom alatt, ha a Szovjetunió még arra is képtelen, hogy akár csak egyetlen tárgyalást tető alá hozzon az előre megállapodott időpontban.

Aznap este Dobrinyin az otthonomban keresett fel, hogy megbeszéljük az üzenetet, és arra buzdítson, hogy a terveknek megfelelően utazzak el Moszkvába. Dobrinyinnak bizonyára megtáviratozták a B-52-esek támadásának hírért, de ezt nem hozta szóba. Rendkívül barátságos hangon vezette elő azt a nézetét, hogy a helyi ügyekben a nagyhatalmaknak mindenképpen félre kell tenniük nézetkülönbségeiket, hogy a létfontosságú kérdésekben megegyezésre juthassanak. „Anatolij – feleltem neki –, számunkra ez nem csupán nemzetközi probléma; mostanra már jelentős belpolitikai ügy lett belőle. Nem hagyhatjuk, hogy a hazai struktúránkat folyamatosan kikezdje ez az ország, amely tízezer mérföldre fekszik innen. A háborút most egyszer és mindenkorra be kell fejezni, és vagy együtt fogjuk megtenni a többi nagyhatalommal, vagy egyedül.”

Április 16-án, azaz másnap délelőtt Dobrinyin beolvasta azt az üzenetet, amelyet a szovjet vezetéstől kapott, és ebben szerepelt, hogy a titkos találkozóval kapcsolatos panaszomra felhívták Hanoi figyelmét. Észak-Vietnám „hajlandó hozzájárulni” egy április 24-én megrendezendő titkos tárgyaláshoz, amennyiben a plenáris ülések is újrakezddnek. Az üzenet talányos volt, mert Hanoi pont az előző napon utasította el, hogy április 24-én találkozzunk. A szövegben arra is céloztak, hogy a kérdésben a megegyezés annak függvénye, hogy megszakítjuk-e Észak-Vietnám „kiterjesztett” bombázását. Hanoi azonban arra a felvetésemre, hogy moszkvai utamon találkozni a VDK képviselőivel, még nem válaszolt. A hanoi kormány kétségkívül zavarba került. Válaszából hiányzott az évek során megszokott arcátlan magabiztosság.

A nap végén befutott a hivatalos szovjet tiltakozás is. A bombázásunk során Hai Phong kikötőjében véletlenül eltaláltunk négy orosz kereskedelmi hajót, és halálos áldozatok is voltak. Akárcsak a kínaiak, a szovjetek is csupán akkor tiltakoztak ilyen komor hangnemben, amikor orosz életek vagy vagyontárgyak kerültek veszélybe. A B-52-es légi csapások ügyében Moszkva mindössze sajnálatát fejezte ki, mondván, hogy azok „komolyan komplikálják a helyzetet”. Ennek ellenére a Kreml biztosított minket arról, hogy álláspontunkat ismertették Észak-

Vietnámmal. Ha azt nézzük, hogy moszkvai látogatásom előtt négy nappal bombáztuk Hanoi és Hai Phongot, akkor a szovjetek rendkívüli visszafogottságról tettek tanúbizonyságot. Nemcsak az volt szembeszökő, hogy kritikájuk a tiltakozás szintjét sem érte el, hanem az is, hogy Moszkva annak ellenére nem mondta le a meghívásomat, hogy példa nélküli támadást intéztünk a kliense ellen. A Kreml nyilvánvalóan nem akarta ilyen könnyen veszélybe sodorni a küszöbönálló csúcs-találkozót azután, hogy Nixon már ellátogatott Pekingbe.

A következő néhány napban az elnökből ismét felmerültek a korábbi félelmek, hogy utam talán „határozatlan kimenetelű” lesz – ez már előrevetítette mindazt, ami később nyugtalanította. Azt feleltem, hogy az utam csak annak a folyamatnak egyik szakasza, amelynek során a lehető legkedvezőbb helyzetbe kerülünk a Hanoi-val történő végső leszámoláshoz. Önmagában nem lehet semmiféle határozott kimenetelt várni tőle. De még egy határozatlan kimenetelű út is hozhat határozott végeredményt.

Ezek után csak egy dolog aggasztott: hogyan tudassam mindezt a külügyminiszterrel. Nixon úgy döntött, hogy ahhoz a jól bejáratott módszerhez folyamodik, amelyet a megelőző évben oly sokszor igénybe vett. Mialatt én Moszkvában vagyok, visszavonul Camp Davidbe; tulajdonképpen ő lesz az „álcám”, mert ez idő alatt hivatalosan együtt fogjuk áttekinteni a helyzetet. Miután elindultam, ő onnan fogja közölni a hírt régi barátjával: ott-tartózkodásom alatt kaptuk meg a váratlan meghívást Brezsnyevtől, hogy tárgyaljunk Vietnám ügyében, és tekintettel a dolog sürgető mivoltára, a javaslatot a pillanat hatása alatt el is fogadtuk.

Ami Pekinget illeti: április 12-én egy titkos csatornán rideg választ kaptunk április 3-án elküldött jegyzékünkre. Kína szolidaritását fejezte ki Észak-Vietnámmal, és figyelmeztetett bennünket, hogy még inkább becsüppedünk ebbe az ingoványos ügybe. A jegyzékben azonban semmiféle fenyegetés nem hangzott el, és azzal a megerősítéssel zárult, hogy a KNK továbbra is az Egyesült Államokkal fenntartott kapcsolatait normalizálásában érdekelt.

Amikor elindultam titkos moszkvai találkozómra, feltűnt, hogy az offenzíva nem keltett pánikot a sorainkban; ha Hanoi visszautasítja a tárgyalást, máris hatalmas haderőt gyűjtöttünk egybe, hogy megállítsuk. És közben hozzálattunk, hogy Észak-Vietnámot leválasszuk a szövetségeseiről. A következő héten eldől, hogy tárgyalni fogunk-e, vagy brutális összecsapások során újból a fegyverek mondják ki a döntő szót.

26. FEJEZET

A titkos moszkvai út

Aprilis 20-án, csütörtökön valamivel hajnali 1 óra után indultam el egy elnöki különgéppel Moszkvába. Velem tartottak a munkatársaim, Hal Sonnenfeldt, Winston Lord, John Negroponte, Peter Rodman, a titkosszolgálat két embere, valamint két titkár. Ezen a gépen utazott Anatolij Dobrinyin is, mivel ez volt a leggyorsabb módja, hogy eljusson Moszkvába, egy orosz navigátor pedig azért szállt fel, hogy majd a szovjet területek felett kalauzoljon minket.

A legtöbb utamhoz hasonlóan az indulás időpontját szándékosan úgy választottuk meg, hogy csak estére érjek Moszkvába, túl későn bármilyen tárgyaláshoz. Ez csökkentette az időeltolódás okozta fáradtságot, és a fontos megbeszélések előtt egy éjszakányi pihenőhöz jutottam. Kétszer szegtem csak meg ezt a szabályt, és az átrepült éjszaka után rögtön a Le Duc Thóval folytatott tárgyalásokra siettem – meg is fizettem érte a lélektani árat. A vietnámiak akkoriban a kifárasztásos módszert alkalmazták: úgy haladtak előre, mintha jégen lépdelnének, minden ülést egy már ezerszer megismételt bevezetővel kezdték, és akármilyen új ötlet merült fel, képtelenek voltak elismerni, hogy annak lenne bármi előremutató része. Persze mi is úgy tettünk, mintha hozzájuk hasonlóan végtelen volna a türelmünk, ezért általában valamiféle tréfával válaszoltam, vagy újra meg újra felvettem ugyanazt a kérdést, esetleg ha rám került a sor, úgy veztettem elő valamilyen már elhangzott engedményt, mintha csak új javaslattal álltunk volna elő. Amikor azonban közvetlenül a transzatlanti repülőút után estem be a tárgyalásokra, tűkön ültem, alig tudtam türtőztetni magam az észak-vietnámiak arcátlansága miatt – azaz majdnem belesétáltam a nekem állított csapdájukba, és eljátszottam a szerepet, amelyet ők akartak rám osztani. Az eset után soha többet nem ültem le a tárgyalóasztalhoz közvetlenül egy hosszú repülőút után.

A moszkvai látogatásom titkos volt; csak a visszatérésemet követően jelentettük volna be. A szovjetek már hónapok óta nyaggattak egy titkos találkozóért, ami mögött bizonyára egyszerű ok állt: ha Peking kapott egy ilyen utat, akkor nekik is jár egy! A nyilvánosság kizárását Nixon is pártolta, többek között azért, mert így csak később kellett lefolytatnia róla a vitát a külügyminiszterével. Én azért támogattam az út titokban tartását, mert így nem kellett megfelelnem a média és a bírálóink által előre támasztott elvárásoknak. Az eseményt követően a sajtótájékoztatót már a találkozón született eredmények ismeretében tarthat-

juk meg, bármik voltak is ezek, és nem kell figyelembe vennünk azt, hogy mások mire számítanak, vágnak, vagy milyen saját ötleteik vannak.

Még aznap, helyi idő szerint körülbelül este 8-kor érkeztem meg Moszkvába. A repülőgépünket egy katonai reptér egyik sötét, elzárt sarkába irányították. A lépcsősor aljában a Gromiko-iskola ősz hajú veteránja, az első külügyminiszter-helyettes, Vaszilij V. Kuznyecov üdvözölt; profi, fegyelmezett férfi, aki inkább a taktikával törődött, semmint a stratégiával. A kíséretében volt Szergej Antonov tábornok a KGB-től, aki Nixon biztonságáért felelt. Míg a kínai protokollosoknak én az a tengerimalac voltam, akin az elnök számára készített menetrendet kísérleteztek ki, addig Antonov a biztonsági intézkedések tesztelésére használt.

Félelmetes autókonvoj kíséretében, úgy százhatvan kilométer per órással átsöpörtünk a városon a Moszkva folyó felett magasodó Lenin-dombig, ahol a vendégházak sorakoztak, közel a Moszkvai Egyetem égbe nyúló, Sztálin-gótikus stílusban emelt toronyházához. A vendégházak stílusa szinte a megszokáltságig hasonlított a pekingiekéhez; ezek időtálló szovjet exportcikknek bizonyultak. Úgy festettek, mint a felső középosztálybeliek nyaralói – az önerőből frissen felkapaszkodott iparosok próbálhatnak így házuk ünnepélyes külsejével és a berendezési tárgyak sokaságával megbízhatóságot sugározni. Akadt azonban egy szembeszökő különbség a pekingihez képest: az elhelyezkedésük. A kínai vendégházak hatalmas parkban, egy nagy tó körül álltak, és a többi vendégházra is rá lehetett belőlük látni, noha az épületek közötti átjárást katonák akadályozták. A szovjetek nem adtak esélyt az emberi gyarlóságnak. Minden egyes ház magában állt, falakkal körülvéve, zárt kapuk mögött. Egyetlen másik házra sem lehetett rálátni, csupán a folyó túloldalán, a végtelen orosz síkságon elterülő Moszkva tárult az ember szeme elé.

A vendégház fantasztikusan kényelmes volt. De a hagyományos orosz vendégszeretet ebben az esetben a legendás szovjet fikikával párosult. A szobában a stáb számára egy széfet is elhelyeztek, és a vendégház vezetője fel is ajánlotta számunkra, hogy nyugodtan tároljuk abban titkos dokumentumainkat. A széf ősrégi, roskatag darab volt, és a szerkezete azt a benyomást keltette, mintha néhány belső rekeszt mozgatni is lehetne. Egyáltalán nem tűnt légből kapottnak, hogy a polcok amolyan ételliftként működnek, és az éjszaka folyamán a széf tartalmát egy lenti helyiségbe szállítják, ahol vendéglátóink szép nyugodtan átnézhetik őket. Udvariasan visszautasítottuk a kedves ajánlatot. A bizalmas papírokat egy hatalmas bádogdobozban tároltuk, amelyet a nap folyamán végig a titkosszolgálat egyik embere, Gary McLeod őrzött. Éjjelre a másik ügynökkel, Jack Readyvel közös hálószobájában tartotta, a kettejük ágya között.

A moszkvai úton használtam először a „fecsegőnek” elnevezett szerkentyűt. Ez egy kazettás magnó volt, a magunkkal hozott szalagon pedig furcsa felvételt lehetett lejátszani: mintha egyszerre több tucat ember beszélgetne tökéletes sü-

letlenségeket. Ha úgy akartam szót váltani a kollégáimmal, hogy azt ne hallják a lehallgató készülékek, akkor a fecsegő köré gyűltünk, és halkán mondtuk el a másoknak, amit akartunk. Egymást még értettük, de a lehallgatók képtelenek voltak kihámozni a valódi beszélgetést az előre felvett zagyva hangzavarból – legalábbis elméletileg. Persze soha nem tudhattuk biztosan, hogy a trükk beválik-e. Egyedül az tűnt biztosnak, hogy ha bárki hosszabb ideig próbál az agyzsibbasztó hangzavar mellett beszélgetni, előbb-utóbb esztét veszti. Ezért meglehetősen ritkán használtuk. Általában rébuszokban beszélünk a másikkal, vagy egy cédlára lefirkantottuk a mondandónkat. Néha egyik kollégámmal tettünk egy kis sétát a kertben, de még ott is csak suttogva beszélünk, mert Willy Brandt biztonsági emberei figyelmeztettek bennünket, hogy a fákba is lehallgató készülékeket rejtettek. Egyszer elsütöttem azt a tréfát Gromikónak, hogy nő egy furcsa fa a kertben, amelynek az ágai minden mozdulatomat követik. A KGB olyan tiszteletet vívott ki a szemünkben, hogy a titkáraink hagyományos, otthonról hozott írógépeket használtak, nehogy gondos házigazdáink távolról leolvassák az elektromos változat „telemetriáját”.

Gromiko és Dobrinyin este 11-kor keresett fel a vendégházban, hogy a másnapi programot megbeszéljük. A találkozóra beült a titkárnőm, Julie Pineau, hogy jegyzeteljen. Ez szemmel láthatóan zavarta Gromikót. Egyértelmű volt, hogy nem szeretné, ha gyorsírással feljegyzés készülne a találkozóról, mert végig olyan halkán beszélt angolul, mintha szándékosan azt akarta volna, hogy Julie egy szót se értsen abból, amit mond. Gromikót amúgy nem zavarta, ha a stábom tagjai jegyzeteltek a találkozóinkon, ebben az esetben is kifejezetten a titkárnőm volt az, aki zavarta. A női gyorsírókkal szembeni ellenérzés vagy az oroszok férfisovinizmusából, vagy a szovjetek titkolózó természetéből eredt (és ez egészen addig így volt, míg néhány évvel később Brezsnyev be nem ültetett két orosz lányt egy találkozóra, feltehetően azért, hogy jó benyomást tegyen rájuk).

Gromiko közölte velem, hogy szovjet részről minden esetben Brezsnyev lesz a tárgyalópartnerem, leszámítva a vasárnapi megbeszélést, amikor a lányunokája esküvőjére megy. Hangsúlyosan felhívtam rá a figyelmét: küldetésem elsődleges célja az, hogy Vietnám kérdése ne jelenthessen akadályt a csúcstalálkozó megrendezése előtt. Mivel mindkét ország képes pusztulást hozni az emberiségre, kötelességünk, hogy a kapcsolatunkat javítsuk. Most adódott rá egy lehetőség, ezt azonban Hanoi megtorpedózta. Felhatalmaztak, hogy egy sor kérdésben tárgyaljak, de mindenekelőtt arra kaptam utasítást, hogy az összes lehetséges eszközzel a Vietnámban dúló háború befejezését segítssem elő. Gromiko megerősítette, hogy Brezsnyev készen áll részletekbe menően tárgyalni a háborúról – ami már önmagában is példátlan lépés volt. Többnyire azonban annak fontosságát hangsúlyozta, hogy a szovjet vezetés mennyire elkötelezett a csúcstalálkozó megrendezése mellett, és milyen komoly erőbedobással készülnek az

elnök fogadására. Gromiko lelkesedése, miközben még négy nap sem telt el azóta, hogy a B-52-esek masszív támadást intéztek Hai Phong és környéke ellen, igencsak szemléletesen világította meg előttem, hogy a csúcsot remekül lehet a szovjet viselkedés megfékezésére alkalmazni, miközben mi megtorpanás nélkül folytathatjuk a háború lezárását célzó stratégiánkat.

Előkészület a csúcstalálkozóra

A csúcs előkészületeibe akkor vágtunk bele komolyan, amikor Dobrinyin január 21-én visszatért Moszkvából, és buzgott benne a jókedv. Azt állította, hogy fontos tárgyalásokon vett részt a szovjet vezetőkkel, akik mind égnék a vágytól, hogy sikerre vigyék a találkozót. Levelet is hozott Brezsnyevtől Nixonnak, amelyben a főtitkár azt sürgette, hogy a két oldal kezdjen neki a csúcstalálkozót előkészítő „gyakorlati munkának”, és ennek során „rendszeresen egyeztessék álláspontjait a legfőbb kérdéseket érintő kulcsfontosságú szempontokról”. Ezek a levél szerint a következők voltak: SALT; Közel-Kelet; az európai biztonsági helyzet; a kereskedelmi és gazdasági együttműködés útjában álló akadályok lebontása; a cserekapcsolatok bővítése a tudomány és a technológia területén, beleértve a világűrt is; a környezetvédelem és végül a közegészségügy. Az SZKP főtitkára a csúcstalálkozót jelölte meg határidőként, és egyben reményét fejezte ki, hogy Moszkvában több területhez kötődően is sikerül aláírni a megállapodásokat. Brezsnyev a levele végén biztosította Nixont, hogy „nagy jelentőséget tulajdonítunk az önnel várhatóan megvalósuló találkozómnak, csakúgy, mint a körülményeknek, amelyek között a találkozóra sor kerül”. A suta megfogalmazás feltehetően abból fakadt, hogy a szovjetek idegesek voltak Nixon kínai útja miatt, de az is lehet, hogy a főtitkár már előre jelezte, mi vár ránk Vietnámban.

Beszámoltam Nixonnak arról is, hogy Dobrinyinból szinte áradt a „kitörő jókedv”. A Vietnámban kialakult patthelyzetért a kínaiakat tette felelőssé – miközben egyszer sem mulasztotta el, hogy emlékeztessen rá, milyen lehetőségek tárultak fel előttünk az oroszok tapintatos viselkedésének köszönhetően. Figyelmeztettem, hogy egy offenzívára a lehető legerőteljesebb fellépéssel válaszolunk, bármilyen hatással lesz is ez az amerikai-szovjet viszonyra. A Nixonnal folytatott megbeszélés után arra az álláspontra jutottunk, miszerint azzal a feltétellel fogadjam el a moszkvai meghívást, hogy a Kreml valamilyen lépést tesz a háború lezárása érdekében. Leginkább azt várjuk, hogy olyan tárgyalópartnert kerítsenek Hanoiból, akinek felhatalmazása van a végső megállapodás megkötésére.

A csúcstalálkozó előkészületei felpörögtek, és a dolgok bevett rendje szerint rögtön kirobbant a belső vita, hogy ki irányítsa őket: Rogers külügyminiszter vagy én. Addigra a kapcsolatunk annyira megromlott, hogy már színlelni sem

lett volna értelme, hogy képesek leszünk közösen dolgozni az előkészületeken. Az államügyek intézésének állatorvosi lovaként is szinte minden kritériumnak megfelelt az a csata, amelyet évente vívtunk meg a kongresszus, illetve a nyilvánosság elé kerülő, hosszú külpolitikai jelentés megfogalmazása és publikálása körül. A külügyminisztérium addigra már három alkalommal adott ki saját, terjedelmes jelentést, egy időben az elnök ugyanezen tárgyban közzétett beszámolójával. Korábban, amikor még az elnöki külpolitikai jelentés nem létezett, sohasem adták ki a saját kötetüket, ahogy erre később sem kerítettek sort. Elméletben a két beszámoló kiegészítette egymást. A fehér házi dokumentum, amelyet néhány munkatársammal együtt én állítottam össze, elemző típusú volt, viszonylag rövid, és az általános elvekre szorítkozott. A külügyminisztériumi dokumentum a tárca bürokratikus elvárásait tükrözte. Egy bizottság állította össze, ebből fakadóan homályosabban fogalmaztak. Ugyanakkor kimerítően alapos munka volt; minden főosztály és az egyes országokért felelős igazgató gondoskodott róla, hogy a számára fontos területek szerepeljenek. Ennek elkerülhetetlenül is egy zsidbasztó felsorolás lett a vége a különféle országokról és technikai kérdésekről. A Fehér Ház és a külügyminisztérium minden évben elkecseregetett vitát folytatott – többek között arról –, hogy melyik jelentés kerüljön elsőként nyilvánosságra. Ahogy az várható volt, ebben a kérdésben mindig az elnök győzött. A vetélkedés sokszor nem a magasröptű politikai kérdésekben csapódott le. Én mindannyiszor gondoskodtam róla, hogy az elnöki beszámolóban Rogers külügyminiszternek is kijusson az érdemből, noha természetesen Nixon és ennél fogva a magam központi szerepét hangsúlyoztam. A külügyminisztériumnak azonban nem kellett sok, hogy a versengés szellemét magáévé tegye. 1972-ben a külügy jelentése százhetvenként alkalommal említette meg az elnököt, kilencvenhat alkalommal Rogerst, míg engem egyetlenegyszer – amikor idézték a Nixon kínai útját bejelentő szöveget, ebből ugyanis képtelenség lett volna kihagyni. Az elnökről négy képet közöltek, Rogersről nyolcat, rólam egyet sem. Aligha valós bemutatása ez egy olyan évnek, amikor a közvélemény arról értesülhetett, hogy egyszer titokban ellátogattam Pekingbe, hétszer tárgyaltam szintén titokban az észak-vietnámiakkal, és akkor még nem is említettem a SALT ügyében elért áttörést és a berlini megállapodást. Stábom egyik tagja megszámolta az utalásokat; nem is tudom, melyik volt a kisstílűbb viselkedés, az, hogy a külügy semmibe vett, vagy az, hogy ezt számon tartottam.

Ilyen légkörben küldött Rogers egy emlékeztetőt március 14-én az elnöknek, amelyben közölte, hogy tervei szerint „személyesen veszi kézbe” a moszkvai csúcstalálkozó előkészítését. Aki csak kicsit is ismerte Nixont, tudta, hogy ez biztosan nem így lesz. Az elnök utasítására Haldeman gondosan megfogalmazott választ küldött, amelyben azt kérte, hogy a külügyminisztérium a Dobrinyinnal való valamennyi kapcsolatfelvételt *előre* engedélyeztesse a Fehér Házzal. Amikor ez a

válasz nem érte el a kívánt hatást, március 17-én Nixon személyesen esett be a Dobrinyinnal folytatott egyik megbeszélésére, és közölte vele, hogy a csúcstalálkozó előkészületeinek összes jelentős mozzanata az én irányításom alá tartozik. A gazdasági kapcsolatokról, valamint a tudományos és kulturális cserekapcsolatokról szóló technikai megbeszélések a megfelelő tárcákhoz kerültek, és ezek koordinálásában a külügyminisztériumnak jutott a főszerep, de a legfontosabb politikai kérdések kezelése csakis a fehér házi „csatornán” keresztül történhetett.

A Brezsnyev januári levelében felsorolt témák közül nem mindegyikhez fűzött bennünket egyforma érdek. A SALT véglegesítésére készen álltunk. Az európai biztonsági konferencia esetében azonban úgy véltük, hogy az várhat addig, míg a Bundestag ratifikálja a német–szovjet szerződéseket, amit viszont olyasféle ösztönző eszköznek láttunk, amelynek segítségével általában véve is, de Vietnámban különösen kordában tudjuk tartani az oroszok viselkedését. A Közel-Kelet esetében nem láttunk lehetőséget olyan rendezésre, amely a szovjetek által addig felvázolt feltételek mellett jönne létre. Ezen a területen a stratégiánk inkább arra irányult, ahogy azt korábban leírtam, hogy megmutassuk az orosz befolyás korlátait, és nem arra, hogy elérjünk valamiféle közös megoldást – legalábbis addig, amíg a szovjetek támogatják a szélsőséges arab követeléseket. Ami a gazdasági és technológiai megállapodásokat illeti, Dobrinyin ismerte annyira az összekapcsolásra vonatkozó álláspontunkat, hogy tisztában legyen vele: ezen a téren addig nem jutunk semmiféle döntésre, amíg az alapvető kérdések nem rendeződnek. És persze ahogy az előkészületek előrehaladtak, még a közös nyilatkozat kidolgozása is ránk várt.

A SALT ügyében sikerült a dolgokat leszűkíteni három alapkérdésre. A szovjetek, akik kezdetben ragaszkodtak hozzá, hogy a támadó rendszerek korlátozásával csak *azt követően* foglalkozhatunk, miután sikerült megállapodásra jutni a rakétaelhárító rakéták (ABM) korlátozásáról szóló szerződést illetően, az 1971 májusában tett bejelentésükben már belementek abba, hogy erről a két kérdésről egy időben tárgyaljunk. Az ABM-ek korlátozásának természetéről azonban még mindig vitában álltunk. Mi ragaszkodtunk ahhoz, hogy két ABM rakétakilövő helyre kapjunk engedélyt (ez vagy a Malmströmnél és Grand Forksnál akkor épített két kilövőállás lett volna, vagy közülük valamelyik, plusz egy Washingtonban), míg a szovjetek csupán a már meglévő moszkvai kilövőállásra kapnának engedélyt. Az oroszok egyenlő feltételeket javasoltak; mindegyik fél szabadon megvédheti saját fővárosát, míg a rakéták száma egyenlő lenne. Mivel a szovjet rakétamezők kisebbek voltak a mieinknél, ezért e javaslat értelmében az oroszoknak három kilövőállásuk lett volna, szemben a mi kettőnkkel. Másodszor: beleegyeztünk az IBCM-telepítések [Inter-Continental Ballistic Missile] befagyasztásába, de a befagyasztás időtartamát nem határoztuk meg. A szovjetek jellemző módon másfél-két évre szóló moratóriumra tettek javaslatot. Mi öt évet

akartunk. Mire sor került a moszkvai utamra, az oroszok már arra céloztak, hogy számukra elfogadható lenne egy hároméves moratórium. A harmadik problémát az okozta, hogy a szovjetek egyáltalán nem akartak semmiféle korlátozást a tengeralattjáróról indítható ballisztikus rakéták [Submarine Launched Ballistic Missiles, SLBM] esetében.

A tárgyalópozíciókat, mint mindig, most is nagymértékben befolyásolták a védelmi költségvetés területén hozott egyoldalú döntéseink. Engem aggasztott, hogy egyre nagyobb szakadék tátong a SALT kérdésében elfoglalt álláspontunk és a védelmi kérdésekben hozott határozataink között. 1971. december 2-án írtam Lairdnek, hogy ismertessem vele Nixon döntéseit az 1973-as pénzügyi évre szóló katonai költségvetésről. A külpolitikánkhoz elengedhetetlen egy erős védelmi pozíció, írtam, különösen a következő évben, „amikor olyan diplomáciai kezdeményezéseket kívánunk felvállalni, amelyeknél az erő, nem pedig a gyengeség pozíciójából szabad csak alkuba bocsátkoznunk”. Annak érdekében, hogy a tárgyalásokra eszköz legyen a kezünkben, az új költségvetési tervezetben négy ABM-kilövőállomásnak kell szerepelnie, még akkor is, ha csupán kettőt engedélyeznek számunkra a majdan megkötendő SALT-szerződésben. Hasonló megfontolásokból kértem Lairdet, hogy „biztosítson támogatásáról” egy olyan „átfogó tengeralattjáró-programot”, amely a szovjetek figyelmét sem kerüli el. Közöltem Lairddel, hogy az elnök elrendelte a védelmi költségvetés jelentős emelését a célok megvalósítása érdekében.

Az ABM-ről szóló direktíva sorsa hasonlóan alakult oly sok más direktívához, amelyet Nixon a Pentagonhoz intézett. Az ellenállás egyszerűen túl nagy volt. Mivel a kongresszus sorozatosan megfosztotta a programot bármiféle katonai értelemben vett jelentőségétől, a fegyveres erők vonakodtak gyéren csordogáló beszerzési összegeiket erre költeni; a Pentagon pedig még a legjobb esetben is csak fél szívvel állt ki a javaslat mellett. A Szenátus Fegyveres Erők Bizottsága már 1971-ben elutasította, hogy kettőnél több kilövőbázis építésére adjon felhatalmazást. A külügyminisztérium hajlott a teljes ABM-tilalomra, miközben Gerald Smith egyetlen kilövőbázis elképzelését támogatta. Március 16-án Smith jelent a Fegyveres Erők Bizottsága előtt, hogy tanúvallomásával alátámaszsa azt a következtetést, amelyet a bizottság addigra már amúgy is levont. Álláspontját ismertetve kifejtette, hogy a felhatalmazás két bázis megépítésére tökéletesen elegendő, és a további bázisok építését a tárgyalások kimenetelétől kellene függővé tenni. Mivel a megbeszélések a tetőponthoz közeledtek, és a csúcstalálkozóig alig két hónap volt hátra, az elnök döntését, miszerint kiterjeszti az ABM-programot, gyakorlatilag figyelmen kívül hagyták.

Az SLBM-ek kérdése összetettebb volt. Mi ugyanis egyetlen ilyen új rakétát sem építettünk; hivatali elődeink leállították a gyártásukat, miután a negyvenegy darab, Polaris és Poseidon típusú rakéták hordozására alkalmas atommeg-

hajtású tengeralattjáró megépítésével elértük a korábban meghatározott plafont. A szovjetek évente körülbelül nyolc új búvárhajó építésébe fogtak bele, amelyeket összesen 96–128 rakétával lehetett felszerelni, a típuságtól függően.* 1972-re a szovjetek negyvenhárom tengeralattjárónál tartottak, egy részüket már vízre is bocsátották, más részüknek megkezdtek az építését. Becsléseink szerint 1978-ra a számuk a nyolcvan is meghaladta volna.

Olyan jelentős beszerzési döntés előtt álltunk, amely a SALT-tárgyalásokon elfoglalt álláspontunkat is meghatározta. Két választásunk volt: gyors ütemben folytatjuk a Poseidon típusú tengeralattjárók fejlettebb változatának gyártását, vagy megvárjuk a teljesen új Trident típusúakat, amelyeket legkorábban 1978-ra tudnak legyártani. Ha a továbbfejlesztett Poseidonok mellett döntünk, akkor jobban járunk, ha a tengeralattjáróról indított rakéták nem kerülnek be a SALT által befagyasztott tételek közé, mert gyorsan megépített búvárhajóinkkal felvesszük a versenyt a Szovjetunióval. Ha azonban az új Trident-programra költünk, akkor ragaszkodnunk kell hozzá, hogy a SALT hatálya az SLBM-ekre is kiterjedjen, mert így a szovjet hajók száma szinten maradna, mi pedig az öt éves időszakot az új rendszer kifejlesztésére fordíthatnánk.

A Pentagon a Tridentre szavazott, és erre számtalan jó oka volt. Az erőforrások jobban hasznosulnak, ha a tengeralattjárók és rakéták új nemzedékére fordítják őket, mint ha a már meglévő Poseidon-rendszer módosított változatára költünk. Ha gyorsan beindítunk egy vészprogramot új Poseidonok építésére, azzal lekötjük a hajógyárak kapacitását, és versenytársat állítunk más programoknak. Egy január 4-én kelt emlékeztetőben Laird miniszter, a szerződések betartása felett őrködő testület [Verification Panel] március 8-i ülésén Moorer, majd a Nemzetbiztonsági Tanács március 17-én tartott ülésén mind Laird, mind Moorer szenvedélyesen érvelt amellett, hogy még jobban járunk, ha 1978-ra egy teljesen új típust fejlesztünk, még akkor is, ha emiatt a közbeeső időszakban kevesebb stratégiai tengeralattjárónk lesz. Elmo Zumwalt admirális, a flotta hadművelési főnöke ugyanerre az álláspontra helyezkedett.¹ Mel Laird foglalta össze, hogy milyen érvek cáfolják azokat az elképzeléseket, amelyek szerint a már meglévő tengeralattjárókból kellene többet építenünk. „Minden ilyen elképzelés... sokkal inkább egy vészhelyzetre adott válasz, mintsem átgondolt, konstruktív, hosszú távú program; éppen ezért elképzelhető, hogy mind politikailag, mind diplomáciailag pontosan az elvártakkal ellentétes eredményre vezet majd.”

Ha azonban a Trident mellett döntünk, akkor gyorsabban kell lépnünk,

* Az Y osztályú tengeralattjárókon tizenhat rakéta volt, ez nagyjából a mi Polaris osztályunknak felelt meg; a D osztályú tengeralattjárók mindegyikén tizenkét rakéta volt, ez pedig a Poseidon típusú búvárhajónak felelt meg, noha a mi tengeralattjáróink jobbák és csendesebbek voltak.

hogy egyezségre jussunk az SLBM-ek befagyasztásáról. Még azelőtt megállapodásra kell jutnunk, mielőtt a szovjetek rájönnek: már eldöntöttük, hogy nem építünk több rakétahordozó tengeralattjárót a moratórium ideje alatt. Más különben semmi érdekük nem lenne elfogadni a befagyasztást, mi pedig a lehető legrosszabb megoldást kapnánk a nyakunkba: az oroszok korlátozás nélkül folytathatnánk programjukat, az USA viszont még évekig semmiféle új tengeri indítású amerikai rakétaprogramot nem tudna ezzel szembeállítani. Ha nem születik megállapodás a támadóegységek, beleértve az SLBM-ek befagyasztásáról, akkor a hátrányunkat okozó számszerű szakadék minden hónappal egyre szélesebbre nyílik. A nagy kérdés az volt: hogyan lehetne rávenni a szovjeteket arra, hogy leállítsanak egy olyan programot, amellyel mi nem rendelkezünk, és amelyet öt éven belül nem is tudunk beindítani? Laird január 18-án zseniális megoldással állt elő. Az elnöknek írt emlékeztetőben a támadóegységek befagyasztásáról folytatott gyors tárgyalásokat sürgette; annak érdekében, hogy a tengeralattjárók kérdésében a kezdeményezés a mi oldalunkra kerüljön. Ő azt támogatja, hogy hagyjuk a szovjeteket tovább építeni az SLBM-jeiket – noha lassuló ütemben –, ha minden új rakétáért cserébe leszerelnek egyet a régebbi ICBM- és SLBM-rakétáik közül. Becsléseink szerint az oroszoknak az atommeghajtású hajókon kétszázkilenc régebbi ICBM-jük és mintegy harminc régebbi SLBM-jük, összesen tehát mintegy kétszáznegyven rakétájuk volt. Ha a szovjetek teljes mértékben kihasználják a rendelkezésükre álló keretet, akkor azzal kivonnánk pár százat a régebbi, nehéz töltetekkel felszerelt rakétáik közül, amelyeket a sebezhetőségük miatt amúgy is csak első csapásmérő rakétaként lehetett volna bevetni. Ám a tengeralattjáróról indítható szovjet rakéták összes darabszáma így csaknem kétszázal kevesebb lenne annál, mint amennyit Moorer admirális szerint képesek lennének potenciálisan legyártani, ha végrehajtják a programjukat.

Laird tervét a fegyverzet-ellenőrző testület március 8-án, a Nemzetbiztonsági Tanács teljes ülése pedig március 17-én vitatta meg, és általános egyetértés fogadta (noha Nixon szokásához híven a végső döntés jogát megtartotta magának). A március 8-i ellenőrző testületi ülésen Gerard Smith és a külügyi államtitkár, John Irwin is amellet érvelt, hogy az SLBM-kérdésről az elnök tárgyaljon Moszkvában. Ez ellen azért tiltakoztam, mert már a gondolat is elborzasztott, hogy Nixonnak az utolsó pillanatban kell egy olyan ügyben tárgyalnia, amely számtalan technikai jellegű kérdést érint. Attól félttem, olyan nyomás lesz a feleken a megegyezésre, hogy nem születhet észszerű végeredmény. (Ez a vita különösen azoknak a későbbi vádaknak a fényében tűnhet ironikusnak, hogy Moszkvában a csúcstalálkozó alatt túl sok kérdés került terítékre, miközben túlságosan szorított az idő. Valójában egy kérdést leszámítva valamennyi kulcsfontosságú ügyben már a találkozó előtt megegyeztünk, és a szóban forgó ügy sokkal kevésbé volt bonyolult, mint az SLBM-eket érintő felvetés.)

Az elnök velem értett egyet, de nem akart vitába szállni sem a külüggyel, sem saját embereivel, akik a mi oldalunkról vettek részt a fegyverzet-ellenőrzési tárgyalásokon, ezért megkért, hogy én vessem fel Laird javaslatát Dobrinyinnak a különleges „csatornán” keresztül. Ha a szovjetek elfogadják az indítványt, akkor majd érvelhetünk mellette az apparátusunkkal szemben; ha elutasítják, akkor sincs semmi baj, ráadásul elkerülünk jó pár vitát. Az akcióra március 9-én került sor, amikor mintegy „fennhangon gondolkodva”, a saját ötletemként vetettem fel a patthelyzet megtörését szolgáló javaslatot. Dobrinyin semmiféle érdeklődést nem tanúsított. Azzal fenyegetőztem, hogy belekezdünk egy gyorsított tengeralattjáró-építési programba. (A fenyegetésem hatását mindazonáltal feltehetően nagyban csökkentette az az egyre erőteljesebben kibontakozó sajtóhadjárat, amelynek célkeresztjében Laird állt a Trident-program miatt, és amely azt sürgette, hogy ne fogjunk bele egy új generációs tengeralattjáró-építésbe, hanem inkább a teljes moratóriumot pártoljuk.)² Dobrinyin ugyanazt a vonalat erőltette, amelyet a kritikusak: úgy vélte, hogy helyesebb, ha először csak az ABM-szerződésről és az ICBM-befagyasztásról állapodunk meg, míg az SLBM-kérdésre később kerítünk sort. Én ragaszkodtam ahhoz az álláspontunkhoz, hogy nem járulunk hozzá korlátlan számú szovjet SLBM gyártásához, mire az orosz nagykövet jelezte, hogy ebben az esetben feltehetően patthelyzet alakul ki. Április elejére Dobrinyintól az a visszajelzés érkezett, hogy a szovjet vezetés fontolóra vette az SLBM-kérdést, de végső döntésükről nem tájékoztatott bennünket. Ezek az ügyek tehát még függőben voltak akkor is, amikor elindultam Moszkvába.

A csúcstalálkozó másik lényeges kérdése, amelyről érdemi vita zajlott a „csatornán” keresztül, a zárónyilatkozat volt. Dobrinyin óvatosan felvetette már a témát január 21-én, amikor megkérdezte tőlem, hogy vajon közös dokumentumban gondolkozunk-e, amelyben az összes megtárgyalt témát felsoroljuk, vagy nyitottak vagyunk egy önálló „elvi nyilatkozatra”. A szovjetek igen nagy rokon-szenvvel viseltetnek az ilyen nyilatkozatok iránt. Talán a két fél közötti egyenlőség elismerését látják bennük, esetleg olyan eszközt, amellyel azt a benyomást lehet kelteni, hogy jelentős előrelépés történt a kétoldalú kapcsolatok terén. Talán az orosz történelemben akad valami, ami miatt nagy értéket tulajdonítanak a szertartásos, ünnepélyes kommunikációknak és a jól látható szimbólumoknak. Bármi is az oka, már jócskán benne jártunk a csúcstalálkozó előkészületeiben, amikor a Szovjetunió egy hosszú és kimerítő elvi nyilatkozatot írt alá Pompidou francia elnökkel, majd egyet a törökökkel; ezenfelül pedig még egy jegyzőkönyvet is a Kanadával folytatott tanácskozásról, nem is szólva a német–szovjet meg nem támadási szerződésről. Semleges választ adtam Dobrinyinnak, noha akkor már tudtam, hogy terveink szerint a Kínában kiadandó nyilatkozatunkban állásfoglalás is szerepel majd az elveinkről. Semmiképpen sem akartam azt a benyomást kelte-

ni, hogy összebútoroztunk az oroszokkal, ezért a pekingi út végéig késlekedtem a válasszal, nehogy a félrevezetés szándékával eljuttassák a kínaiakhoz a nyilatkozat előzetes tervezeteit.

Nixon és én is úgy láttuk, hogy az előzmények ismeretében nehéz lenne elkerülni egy elvi nyilatkozat kiadását. Inkább azon gondolkodtunk, hogyan lehetne mindezt valamiféle pozitív célkitűzés szolgálatába állítani. Talán kifejthetnénk benne a nemzetközi ügyekben tanúsított önmérsékletről vallott *saját* nézeteinket – ezeket sorolta fel Nixon az ENSZ-hez intézett 1970. októberi beszédében –, amelyek megvalósulása valóban enyhíthetné a feszültségeket; ha pedig semmibe veszik őket, akkor olyan kiindulópontok lehetnének, amelyek köré gyűlve meg lehet szervezni az ellenállást a szovjet agresszióval szemben. Amikor tehát február 7-én Dobrinyin újból felvetette a témát (ez még mindig a pekingi csúcstalálkozó előtt történt), közöltem vele, hogy örömezt tanulmányoznánk egy orosz javaslatot. Dobrinyin túl fürgé észjárású volt ahhoz, hogy ezt bevegye: attól félt, hogy a kormánya felvetéseit feltehetően elutasítjuk. De a végső tervetből a legjobb esetben is az látszik majd, hogy a szovjetek jelentős engedményeket tettek. Március 9-én, már Nixon kínai útja után, Dobrinyin azt javasolta, hogy a francia nyilatkozatot tekintsük modellnek. Én ismét csak egy orosz tervet kértem. Dobrinyin akadékoskodott, hogy amint már létezik egy vázlatos szovjet szöveg, annak bármiféle módosításához a kormány jóváhagyására lenne szükség, ez pedig elhúzódó tárgyalások esetén rendkívüli mértékben komplikálná a dolgokat.

Március közepén már úgy láttam, hogy elegendő idő telt el a pekingi csúcstalálkozó óta. Az elnök engedélyével március 17-én átnyújtottam Dobrinyinnak egy tervezetet, ebben a sanghaji nyilatkozathoz hasonlóan lefektettük azokat az elveket, amelyeket, véleményünk szerint, iránymutatónak kellene tekinteni az amerikai–szovjet kapcsolatokban. A kölcsönös önmérsékletet, a más államok belügyeibe való be nem avatkozást és az egyoldalú előnyök érdekében bevetett nyomásgyakorlás alkalmazásának elvetését hangsúlyoztuk. Nem érkezett válasz. A tervről egészen addig egy árva szót sem hallottunk, amíg egy hónappal később meg nem érkeztem Moszkvába.

A Közel-Keleten Dobrinyin olyan párbeszédbe szeretett volna bevonni minket, amely lényegében a szélsőséges arab program megvalósítása mellett áll ki. Ez azonban nem illett a stratégiánkba, legalábbis addig nem, amíg meglehetősen nagy számban állomásoznak orosz katonák és tanácsadók Egyiptomban, és amíg a Szovjetunió a radikális arabokat támogatja. Amikor válaszul felvettem az Izrael biztonsági aggályaival kapcsolatos javaslatainkat, Dobrinyin gyorsan elvesztette érdeklődését a kérdés iránt.

A többi kérdésben a küszöbönálló májusi csúcstalálkozót használtuk mindketten saját apparátusunk ösztökélésére, hogy kidolgozzák a részletes megállapo-

dásokat azokban a technikai jellegű témakörökben, amelyekben lehetőség nyílt a kétoldalú együttműködésre. Ezek a megállapodások a politikai szempontból lényegtelen területeket érintették, ugyanakkor azt szemléltették, hogy a két ipari nagyhatalomnak, az USA-nak és a Szovjetunióknak bizonyos területeken közös az érdekei. A két államapparátus, mielőtt megszabadult a láncaitól, minden olyan projektet előásott, amelyek már évek óta eldugva heverték valami kupac alján, és elkezdték őket végső formába önteni, tudva, hogy a csúcstalálkozó a határidő. A legnagyobb probléma azonban még mindig az a véget nem érő rivalizálás volt a Fehér Ház és a különböző minisztériumok között, hogy ki söpörje be az elismeréseket. Például februárban megegyezés született, hogy bővítjük az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti kereskedelmi (polgári) légi szolgáltatásokat. Ezt március 17-én a bevett szokás szerint a külügyminisztériumban alá is írták. Amikor egy március 22-i emlékeztetőben mindezt közöltem Nixonnal is, ő a következőt írta a lapra: „K., ebben nekünk is legyen némi érdemünk.”

Végül megszületett a kompromisszum a tárgyalások során elvégzett munkáért elismerésre vágyó minisztériumok és a dicsőségből részt követelő Nixon között. A legtöbb kétoldalú megállapodás aláírását a csúcstalálkozóig elhalasztották. Ezeket majd a találkozón, az örömtől sugárzó Nixon és Brezsnyev jelenlétében írják alá azok a kormánytagok, akiknek stábjá a megegyezés kidolgozásában részt vett. Rogers kézjegye kerül az egészségügyi, tudományos és technológiai megegyezésre; a haditengerészeti államtitkár, John Warner írja alá a tengeren történő balesetek elkerülését elősegítő eljárásokról szóló megállapodást. Valamilyen okból, amelyet ma már az idő homálya fed, Nixon úgy döntött, hogy a környezetvédelmi megállapodást ő maga látja el kézjegyével. Az aláírások elhalasztásának lett egy nem várt mellékhatása is: ha ugyanis a csúcstalálkozó elmarad, akkor nem lépnek hatályba ezek a szerződések sem, amelyekre a szovjetek oly nagyon vágytak.

Gazdasági fronton két oldalról nehezedett ránk nyomás: az egyik az oroszok felől, a másik otthonról. A szovjetek már a kormányzat hivatalba lépése óta jelezték érdeklődésüket a kereskedelem iránt, ahogy azt az 5. fejezetben le is írtam. 1971 őszén, amikor már megállapodtunk a csúcstalálkozó időpontjában, Gromiko hivatalosan is felvetette a témát Nixonnak. Dobrinyin ennek nyomán azt javasolta, hogy a kereskedelemért felelős minisztériumi tisztviselők kölcsönösen látogassanak el egymás országába. A kereskedelmi miniszter, Maurice Stans novemberben utazott Moszkvába, ahonnan a szovjet vendégszeretettől lenyűgözve és az oroszokkal folytatott kereskedelem hatalmas bővülését remélve tért vissza. Ennek azonban három akadálya is volt – a Szovjetunióknak meg kellett volna kapnia a legnagyobb kedvezményben részesülő ország [Most Favored Nation, MFN] státuszát; a kölcsönbérleti szerződés kérdése; végül az összekapcsolás. Az Egyesült Államok még a koreai háború idején vonta meg a Szovjetuniótól az MFN-státuszt,

és bár a kereskedelmünkre elhanyagolható hatással lett volna ennek visszaállítása, a döntés szimbolikus jelentősége nem volt elhanyagolható. Ráadásul a gesztushoz a kongresszus jóváhagyását is meg kellett szerezni, amihez azonban először egy régi, háborús ügyet kellett volna rendezni: azt, hogy milyen módon fizessék vissza az Oroszországgal régen megkötött kölcsönbérleti szerződésből visszamaradt adósságot. A szovjetek hevesen elutasítottak minden olyan felvetést, hogy fizessenek azért a segítségért, amelyet egy közös halálos ellenséggel folytatott küzdelemhez kaptak egy olyan háborúban, amelyben emberéletben mérve ők szenvedték a legsúlyosabb veszteségeket. A kongresszus viszont másképp gondolta; a képviselők úgy vélték, hogy legalább a fogyasztási javakért cserébe elvárható a fizetség, annál is inkább, mert a britekkel ezen az alapon sikerült is egyezsége jutni. Az MFN-státusz és a kölcsönbérleti szerződés ügye összekapcsolódott, noha a tárgyalásokon 1972 elején még nem tudtunk dűlőre jutni. Az Egyesült Államok 800 millió dollárt követelt az ügy lezárására, a szovjetek 300 milliót ajánlottak. Egyben jelezték, hogy hajlandók gabonát is vásárolni tőlünk – bár annyira jól játszották ki a kártyáikat, és annyira nem lehetett a lapjaik mögé látni, hogy mire rájöttünk, milyen súlyos hiánnyal küzdenek, már túl késő volt.

A harmadik és végső akadály, amellyel Maury Stans szembetalálta magát, az összekapcsolás lett: azaz a Fehér Ház ragaszkodása ahhoz, hogy a kereskedelem bővülése csak a politikai előrelépés nyomában járhat, de semmiképpen sem előzheti meg. Nixonnal egyetértettünk abban, hogy a gabonaeladások ügyében megfontoltan kell haladnunk (ezért áprilisig el is halasztottuk a mezőgazdasági miniszter, Earl Butz moszkvai útját). Elhatároztuk, hogy az MFN-státusz visszaadását a kölcsönbérleti szerződés rendezéséhez kötjük. A természeti erőforrások, így a szibériai földgáz közös kiaknázásának ügyét a vietnámi háború befejezéséig parkolóhelyre állítjuk. Röviden, a gazdasági kapcsolatokat attól tesszük függővé, hogy sikerül-e valamiféle haladást felmutatni az Egyesült Államok számára fontos külpolitikai ügyekben.

Nehéz volt meggyőzni Stanst e nézet helyességéről. Közöltem vele: az alapvető kérdés az, hogy „mi fogjuk kihasználni őket, vagy ők minket”. Nem osztotta ezt az álláspontot, az ő szemében a kereskedelem önmagában is jó dolog volt, és definíciójánál fogva mindkét fél számára kölcsönösen hasznos. Konzervatív republikánus létére is beállt liberális kritikusaként kórusába, akik az amerikai–szovjet kereskedelmet gátló összes akadályban a hidegháború idejétként relíkvíját látták, és akik az összekapcsolásra csupán a feszültségek enyhülése előtt magasodó akadályként tekintettek. Maury szabályos időközönként azért esedezett, hogy engedjem kissé hosszabbra a tevékenységét korlátozó rövid pórát. Amikor kitartottunk politikánk mellett, eszmetársai a sajtónak keseregtek, Stans pedig egyenesen Dobrinyinnak panaszkolt, hogy maga a Fehér Ház a valódi akadály a kereskedelmi kapcsolatok bővítésének. Ez viszont a szándékától függetlenül is

hitelességet kölcsönzött stratégiánknak. Dobrinyin már eléggé kiismerte az amerikaiak észjárását, így különösebb meglepetés nélkül fogadta azt a jelenséget, hogy a kormány egyik minisztere egy kommunista nagykövetnek panaszkodik, amiért kénytelen politikai kööttségek közepette végezni a feladatát. Ám a Kreml, ahogy Dobrinyin elmagyarázta nekem, Stans felháborodását egy előre kifundált, ravaszul okos terv részeként látta. Amit Stans személyes jóakarata bizonyítékának szánt, azt a Szovjetunióban a politikai nyomásgyakorlás igen kifinomult formájaként értelmezték – ráadásul szerintük az egészet az én irodámból vezényelték le.

Moszkvai utam során ezeket a külön futó, számtalan ponton mégis egymásba gabalyodott politikai irányvonalakat kívántam tesztelni. Ám az észak-vietnámi hadsereg által március 30-án, azaz az indulásom időpontjában megkezdett offenzíva e kérdéseket mind a háttérbe szorította. Vajon rá lehet-e venni a Szovjetuniót, hogy a csúcstalálkozó kedvéért nyomást gyakoroljon a kliensére? Vagy esetleg minket fenyeget a veszély, és a Kreml úgy manipulál bennünket, hogy halogatjuk megtenni az észak-vietnámi kihívásokkal szembeni katonai ellenlépéseket? Nixon, ahogy már említettem, szemmel láthatóan feszült lett az április 12-i döntés és az indulásom között eltelt egyhetes szünet alatt. Attól tartott, hogy az oroszok Vietnám ügyében az időt húzzák majd, ezzel pedig megbénítják a válaszreakciónkat. Én pont ennek ellenkezőjét tartottam valószínűnek: az volt a véleményem, hogy éppen a küszöbönálló csúcstalálkozóval lehet a szovjet válaszlépéseket lefékezni, és őket verni Hanoi és Moszkva közé.

Indulásom előtt Nixon még ellátott a szokásos instrukcióival, hogy a kemény vonalat vigyem. Ez nem volt szokatlan – minden tárgyalásomra így indított útnak. Ráadásul ebben az esetben útmutatása még egyezett is a nézeteimmel. Miután Hanoi a teljes hadseregével indította meg az offenzívát, határozottan azt a felfogást pártoltam, hogy vigyük döntésre a dolgokat. Meggyőződésemm volt, hogy amint Észak-Vietnám offenzívája kifulladásra kerül, elkerülhetetlenül le kell ülnünk a tárgyalóasztalhoz. Abban azonban nem hittem, hogy Moszkva egy ukázzal meg tudja fékezni a háborút, vagy valós elvárás lehetne, hogy a szövetségese ellen forduljon. Hanoi hithű forradalmárai egész életüket a harcnak szentelték, mostanra elég utánpótlást halmoztak fel ahhoz, hogy végigvigyék az offenzívát, függetlenül attól, hogy milyen nyomást gyakorol rájuk a Kreml. A támadás sikerétől tették függővé az egész háború kimenetelét; Moszkva elkésett, hogy megálljt parancsoljon nekik. Már a dél-vietnámiakra – és persze az Egyesült Államokra – hárul a feladat, hogy megtegyék a szükséges lépéseket a legyőzésükhöz. A Szovjetunió nem cselekedhet úgy, mintha a helyettesünk lenne, de azzal megkönnyítheti a dolgunkat, ha beletörődik a reakciónkba.

Az általam javasolt stratégiát egy emlékeztetőben tártam Nixon elé. Egyértelművé teszem Moszkva számára, írtam, hogy „önnek szándékában áll megtenni mindazt, ami katonailag szükséges a kommunista offenzíva megállításához, és

ebben az értelemben kész rá, hogy a Szovjetunióval fenntartott kapcsolatát alárendelje a vietnámi helyzetből fakadó közvetlen követelményeknek”. Közöltem, hogy még azelőtt ragaszkodni fogok a vietnámi kérdés megbeszéléséhez, hogy „rátérünk a csúcstalálkozóhoz kapcsolódó, az amerikai–szovjet viszonyt érintő jelentős ügyekre”. Hanoi arra fogom kérni, hogy:

hagyjanak fel a demilitarizált övezeten keresztül indított inváziókkal, vonják vissza Észak-Vietnámba a három hadosztályukat, az ezeket kísérő, az invázióban részt vevő páncélosokat, tüzéséget és repülőgép-elhárító felszereléseket, és teljes egészében állítsák helyre az 1968-as megállapodásoknak megfelelő állapotokat, beleértve a demilitarizált övezet határainak elismerését, és hagyjanak fel a jelentősebb dél-vietnámi városok ellen intézett tüzéségi támadásokkal.

Amennyiben egyetértenek, és végrehajtják a fentieket, úgy ennek megfelelően mi is csökkentjük a VDK ellen intézett légi- és tengerészeti tüzéségi támadásokat, illetve, amint a felsorolt feltételek teljesülnek, maradéktalanul felhagyunk velük.

Az emlékeztetőmben leírtam, hogy Moszkva számára a Washingtonnal fenntartott átfogó viszony jelenti az ösztönzést:

A szovjeteket jelentős felelősség terheli a Vietnámban zajló kommunista offenzíváért, és emiatt nem lehet elvárás, hogy megjutalmazzuk őket, amiért a befolyásukat latba vetve elősegítik a deeszkalációt. Ennek ellenére az átfogó stratégia megvalósításához elvezető legígéretesebb *taktika* feltehetően mégis csak az, ha megcsillantjuk Brezsnyev előtt a velünk fenntartott viszony széles körű javulásának *kilátását*.

Másként fogalmazva: „a fejre koppintás és a jutalmazás módszere”. Nem fogunk visszarettenni attól, hogy bevessük a Hanoi által indított offenzíva legyőzéséhez szükséges katonai eszközöket, bármennyire is felhőborítja ez a Szovjetuniót és veszélybe sodorja a Moszkvával ápolat kapcsolatunkat, és bármekkora is lesz a közvélemény már most megjósolható felzúdulása. Ugyanakkor a jutalmat is felcsillantjuk az orosz vezetők előtt, és ez nem más lesz, mint az amerikai–szovjet viszony jelentős javulása. Elmagyaráztam Nixonnak, hogy milyen álláspontot fogok képviselni az olyan ügyekben, mint például a SALT, az európai biztonság és a látogatást lezáró nyilatkozat. Összekapcsolom a gazdasági és a politikai viszony fejlődését, beleértve a Vietnámnak nyújtott szovjet segítséget is.

Nixon azzal jelezte az emlékeztetőm jóváhagyását, hogy ezt írta a lapra: „Rendben – R. N. szóbeli utasításaival kiegészítve”. E szóbeli utasításoknak a tel-

jesebb szövege majd akkor lesz elérhető, ha közzéteszik a Nixon beszélgetéseiről készített magnófelvételek idevágó részeit. Nekem egyetlen forrásom van: azok a feljegyzések, amelyeket kézzel firkantottam rá az Ovális Irodában szokásos eljátmánynak számító sárga jegyzetömbökre. A szóban forgó feljegyzések szerint utasításaimból nem hiányoztak Nixon szokásos túlzásai sem. Hangsúlyoznom kell például, hogy az USA és a Szovjetunió az a két nemzet, amelyek a legnagyobb felelősséggel tartoznak a nemzetközi békéért. A csúcstalálkozó lehet a legjelentősebb diplomáciai esemény „ebben az évszázadban”. Elengedhetetlen, hogy Vietnám kérdésében már a *csúcs idejére* „előrelépés” történjék. A feljegyzéseimben helyet kapott Nixon részletes jellemrajza is, amelyet Brezsnyevvel kellett megismertetnem: „közvetlen, becsületes, erős... fatalista – számára a választások nem kulcsfontosságúak. A közvélemény egy jottányit sem fogja befolyásolni. Egyetlen másik elnök sem lenne képes megkötni a SALT-megállapodást, miközben folyik a háború.” Másfelől viszont a kongresszus mindaddig akadályozni fogja a gazdasági üzlet létrejöttét, míg Vietnám ügyében nincs előremozdulás. Tudomására kell hoznom, hogy az elnök személyesen is milyen nagyra tartja Brezsnyevet. A zárónyilatkozatban pedig hangsúlyozni szükséges, hogy csakis egyetlen mérce létezik; nem fogadhatjuk el azt az álláspontot, hogy a Szovjetunió az egész világon jogában áll támogatnia a felszabadító mozgalmakat, miközben a szatellit országok körében ragaszkodnak a Brezsnyev-doktrínához.

Nixon a szóbeli utasításaival jórészt a feljegyzésben leírt alapstratégiát fejtette ki. Ha másként látott is valamit, arra a szavaiból nem derült fény, és ez a velem folytatott beszélgetések során sem került elő – e beszélgetéseken lényegében ugyanazok a mondatok hangzottak el, amelyekkel más külföldi látogatásaim során utamra bocsátott. De volt egy fontos hangsúlybeli eltérés, ami hamar nyilvánvalóvá vált.

Olyannyira, hogy ez a probléma már a Moszkvába tartó repülőútam során előjött. Először fordult elő, hogy szemmel láthatóan nem hangolódunk teljesen össze abban a kérdésben, milyen stratégiát kövessünk egy fontos tárgyaláson. Nixon táviratot küldött a repülőre, miszerint gondolkozott a dolgon, és meggyőződésévé vált, hogy rögtön Vietnámot kellene szóba hoznom, nem szabad engednem, hogy Brezsnyev az időt húzza. Egészen addig ne tágítsak a témától, míg közösen „valamiféle egyetértésre” nem jutunk a főtítkárral. Nixon azt is közölte, hogy érzése szerint hazai bírálóink kudarcnak fogják beállítani az utamat, ha Moszkva a nyilvánosság előtt továbbra is teljes mellszélességgel kiáll Hanoi mellett. „Amúgy a szovjetektől sokkal inkább erre számíthatunk, mint a kínaiaktól. A kínaiakkal nem színellettük azt, hogy Vietnám ügyében előreléptünk. Ugyanakkor a szovjetekkel azt a látszatot akarjuk majd kelteni, hogy előrelépés történt ebben a kérdésben.” E veszély elhárítása érdekében sürgette: az utamról kiadott közleményben szerepeljen egy olyan mondat, amely arra utal, hogy a csúcstalál-

kozó napirendjén Vietnám kiemelt fontosságú kérdés lesz. A többi ügyben Nixon közölte, hogy ragaszkodjak a megbeszél programhoz, azaz követeljem, hogy az offenzívában részt vevő észak-vietnámi pluszegységek a demilitarizált övezet teljes területéről vonuljanak vissza, ez az előfeltétele annak, hogy befejezzük a VDK bombázását.

Furcsa utasítások voltak ezek, egyszerre túl puhák és túl kemények. Miközben a táviratot olvastam, a szélére odafirkantottam saját megjegyzéseimet a válaszomhoz. Nekünk nem az előrelépés „színlelésére” volt szükségünk, hanem valóságos előremozdulásra. Nixon utasítása, hogy nyilvánosan is vegyük fel Vietnámot a csúcstalálkozó napirendjére, számomra „túlságosan időrablónak” tűnt. Egy ilyen bejelentés nyomán a csúcstalálkozó végéig nehezebben tudnánk megtorló intézkedéseket hozni Hanoi ellen. Haigen keresztül visontválaszt táviratoztam Nixonnak: „Nem hiszem, hogy jó ötlet kiadni egy olyan közleményt, amely Vietnámot a csúcstalálkozó napirendjébe utalja. Most legnagyobb a lendületünk, és Hanoi a háború folyamán először hátrál. Ráadásul a csúcstalálkozó a legjobb ütőkártya az alkudozás során. Ezért kell most konkrét eredményeket kicsikarnunk.”

Nixon gyorsan visszatáviratozott, hogy egyetért velem, és ezzel a nehézség látszólag elhárult. De nem túl hosszú időre.

Leonyid Brezsnyev

Brezsnyevvel először április 21-én délelőtt 11 órakor ültem tárgyalóasztalhoz. Dobrinyin előtte felkeresett, hogy ellenőrizze, minden a tervek szerint halad-e. Nekem meggyőződésesem volt, hogy Dobrinyin tiszta szívből az amerikai–szovjet kapcsolatok javításán ügyködött; ezért is követett el mindent, hogy semmi váratlan dolog ne akadályozza a csúcstalálkozó megszületését, amelyért oly sokat fáradozott. Szemmel láthatóan maga sem volt biztos abban, hogyan viselkedik majd a főtítkára, akit csak némi jóindulattal lehetett volna jártasnak nevezni a külpolitikában, és aki csupán a megelőző két évben kezdett rendszeresen külföldi vezetőkkel találkozni.

Dobrinyin aggodalma azonban alaptalannak bizonyult. Leonyid Brezsnyev a szállásunknak helyet adó nyaralóparkban álló legnagyobb vendégházban fogadott minket. Gromikóval és Dobrinyinnal az oldalán, valamint szárnysegédje, az egy lépéssel a háta mögött észrevétlenül meghúzódó Andrej Alekszandrov társaságában Brezsnyev – Lenin, Sztálin és Hruscsov utóda – kitörő lelkesedéssel üdvözölt. Látnivalóan őrlődött, mert egyfelől biztosan önmérsékletre intették, másfelől viszont nem bírt saját túlárado természetével, ezért hol a hátamat lapogatta, hol komor arckifejezést öltött. Egy ebédlőbe kísért, ahol zöld posztóval le-

terített asztal állt, jelezve, hogy itt tárgyalásokra kerül sor. Megköszöntem a meleg fogadtatást. Brezsnyev tréfásan megjegyezte, hogy még ennél is melegebbnek érzem majd a helyzetet. Visszakérdeztem: ezt most fenyegetésnek vegyem, vagy biztató kilátásnak? Brezsnyev azt felelte, hogy a szovjetek nem hisznek a fenyegetésekben – én pedig megörültem, hogy végre valami új és meglepő információ birtokába jutottam.

Két hónap leforgása alatt sikerült tehát szemtől szemben találkoznom mindkét kommunista óriás nagy hatalmú vezetőjével. Brezsnyev azonban szándékosan sem különbözhetett volna jobban a kínaiaktól. Mindkét vezetői csoport olyan hatalmas országot irányított, amelynek gyakran kellett külföldi invázióval szembenéznie. De a kultúra, a történelem és a személyes tapasztalatok elegye szembeszökően eltérő egyéniségeket és stílusokat hozott létre a két országban. Mao Ce-tung és Csou En-laj olyan társadalmat képviseltek, amely a kormányzás művészetének leghosszabb egybefüggő időszaka alatt tehetett szert tapasztalatokra, egy olyan nemzet élén álltak, amely kulturálisan mindig is kimagaslott a saját térségében. Kína magába olvasztotta a hódítókat, és azzal mutatta ki belső erejét, hogy rájuk kényszerítette saját társadalmi és szellemi stílusjegyeit. Vezetői tartózkodók voltak, magabiztosak és visszafogottak. Brezsnyev egy olyan országot képviselt, amely meghódítóit nem úgy élte túl, hogy civilizálta őket, hanem egyszerűen kivárta, míg elpusztulnak. Ez a nép megrekedt Európa és Ázsia között, miközben igazából nem tartozott egyikhez sem, és mindehhez olyan kultúra társult, amely úgy rombolta le a hagyományait, hogy közben igazából nem hozott újakat. Brezsnyev a magabiztosság hiányát túlárado zajosságával próbálta leplezni, időről időre feltörő agresszivitásával pedig azt a sejtelmét palástolta, hogy alkalmatlan a posztjára.

A látszat rengeteget számított neki. Titkos utam során nagy büszkeségére szolgált, hogy egy bemutató túrán körbevezethetett a Kremlben a cári lakosztályokon, ahol Nixont készültek elszállásolni, és közben szemmel láthatóan mindvégig a buzgó helyeslésemet várta; efféle lépésre egy kínai vezető sohasem vetemedett volna. A folyosókon minden ablakbenyíló között hatalmas vázák sorakoztak márványoszlopokon. Valamennyi vázát lepel fedte; egy kivételével, amelyet azért takartak ki, hogy én is lássam és megcsodálhassam, kitartó munkával milyen gyönyörű fényesre polírozták. Elmagyarázták, hogy a leplek egészen a Nixon érkezését megelőző egy óráig a vázákban maradnak, és védik őket, nehogy veszítsenek a csillogásukból. Mindez a védekező magatartás és a sebezhetőség zavaró és meglehetősen megrendítő elegyként hatott az emberre, és némileg elütött Brezsnyev amúgy magabiztos és ellentmondást nem tűrő személyes stílusától. Ezen a ponton találkozott Nixon és Brezsnyev személyisége.

Ne legyenek kétségeink, a kommunista hierarchiában senki sem juthat el a csúcsra kegyetlenkedés nélkül. Ugyanakkor a kínai vezetők kellemé homályba burkolta jellemüknek ezt a vonását, míg Brezsnyev nyers zsarnoki természete in-

kább kiemelte az övét. A kínaiak még a legszívélyesebb pillanatokban is távolságot tartottak. Brezsnyev, akiből áradt a fizikai vonzerő, szinte körbeölelte beszélgetőtársát. A hangulata gyorsan változott, és érzéseiből nem csinált titkot. Az ellentétes stílust a kínaiak és az oroszok által felszolgált ételek is visszatükrözték. A kínai konyha kifinomult, aprólékos és végtelenül változatos. Az orosz fogások nehezek, egyszerűek és kiszámíthatók. Az ember a kínai ételeket kecsesen, pálcikával fogyasztja, míg a legtöbb orosz ételt akár fél kézzel is be tudná lapátolni. Egy kínai étkezéstől a vendég megelégedve, de nem eltelve áll fel, és alig várja a következőt. Egy orosz ebéd vagy vacsora teljesen eltelti az embert, és szinte rettegve gondol az újabb étkezésre.

A pekingi vezetők, akikkel először találkoztunk, maguk vitték véghez a saját forradalmukat. Maónak és Csounak személyesen kellett útjára indítania azt, amiben a történelem egy új korszakát látták. Brezsnyev már a negyedik volt a forradalmi utódlás sorában – aprócska szám a nyugati országokkal összevetve, de arra elég, hogy elfoglalja helyét egy sajátos hagyományban. A kínaiak személyes hősi élményeikből merítettek erőt és ihletet, különösen a „hosszú menetelésből”. Azok a hosszú menetelések, amelyeket Brezsnyev és kollégái tettek meg, a kommunista rendszer kegyetlen belső harcai és csalárd bürokratikus játszmái között vezettek. Egész életüket kitöltötte, hogy foggal-körömmel kapaszkodtak a csúcsra, miközben félretolták (vagy a mélybe taszították) hasonlóan féltelmes marxista társaikat. Ugyan az utódlási folyamat során a stratégiai látásmód elhomályosulhat, a taktikai képességek azonban felerősödnek.

Sokat elárul a szovjet rendszerről – de talán bármelyik kommunista rendszerről (bár kétségtelenül az oroszok éltek együtt leghosszabb ideig ezzel a problémával) –, hogy fennállásának hatvan éve alatt mindössze négy szovjet vezető váltotta egymást az ország élén. Egyetlen kommunista országnak sem sikerült megoldania a szabályozott utódlás kérdését. Minden vezető hivatali ideje alatt hal meg, vagy államcsínyhez hasonló folyamatok végén távolítják el. Ritka, hogy valaki érdemei elismerése mellett nyugdíjba vonul, és a legfőbb vezető esetében ez a lehetőség kizárt. Lenint leszámítva egyetlen szovjet pártvezér jó híre sem élte túl a halálát. Minden egyes kommunista államban az egyik vezetői csoport megkaparintja a hatalmat, együtt öregsznek meg, majd azok az utódok lépnek a helyükbe és érnek a csúcsra, akikben legjobban kifejlődött az a képesség, hogy álcázzák ambícióikat. A csúcsra vezető úton mindvégig bizonytalanságban élnek, és még a teljhatalom birtokában is tisztában vannak a dolgok változékonyságával – pontosan tudják ugyanis, hogy a helyüket elfoglaló utódok feltehetően megtagadják tőlük a történelem elismerését, márpedig a legtöbb államférfit a dicsőség ösztökéli. Ez számukra a végső paradoxon: a történelmi igazságokra épülő politikai rendszer megtagadja híveitől a történelmi jelentőséget. A hivatalban eltöltött hosszú évekkért azzal kell fizetniük, hogy végleges feledésre ítéltetnek.

Tagadhatatlan, hogy találkozásunk idején Leonyid Brezsnyev volt a vezető szovjet politikus. De ugyanígy nyilvánvaló volt az is, hogy bár még nem kaparintotta meg teljesen a hatalmat, fizikai ereje már csaknem hanyatlóban van. A csúcstalálkozó alatt jelentős erőfeszítéseket tett, hogy a tárgyalásokba bevonja a miniszterelnököt, Koszigin és a Legfelsőbb Tanács elnökét, Podgornijt is. Már legelső találkozásunkkor azt a benyomást keltette bennem, hogy egy olyan kollektív vezetőség álláspontját feje ki nekem, amellyel szemben valamiféle beszámolási kötelezettséggel tartozik. (Persze ha valaki jól érzékelhetően azt mutatja, hogy nem képes rugalmas álláspontot elfoglalni, az olyan bevett alkudozási eszköz, amellyel időnként magam is éltem.) Brezsnyevnek látszólag csak arra volt felhatalmazása, hogy egy korábban elfogadott pozíciót árnyaljon, de önszántából nem térhetett el jelentősen az iránytól – szemben egy amerikai elnökkel, aki a ráruházott hatalommal és függetlenséggel élve ezt bármikor megtehetette. Ugyanakkor a főtitkár azt a benyomást is keltette, hogy ha meggyőzik egy változás szükségességéről, akkor képes maga mellé állítani a Politikai Bizottságot. Idővel Brezsnyev hatalma szemmel láthatóan megnőtt. 1975 után azonban romló egészségi állapota és rövidülő koncentrálóképesége arra kényszerítette, hogy a külügyekben egyre nagyobb teret engedjen át Gromikónak.

Első találkozásunk alkalmával a főtitkár idegesnek tűnt: bizonytalanságának feltehetően az volt az oka, hogy először került szembe személyesen felsőbb szintű amerikai politikussal, de a benyomáshoz talán hozzájárult a bőségesen fogyasztott dohány és alkohol, a régóta meglévő szívbetegsége és a pozíciójából fakadó stressz is. Keze egy pillanatra sem állt le, hol a karóráját forgatta a csuklóján, hol a hamut verte le az örökre ujjai közt tartott cigarettáról (amíg csak szigorú megvonás alá nem helyezték egy olyan zárható tárca segítségével, amelyet csak bizonyos időközönként lehetett kinyitni, bár ennek kijátszására egészen zseniális trükköket eszelt ki), hol a cigarettatárcáját ütögette a hamutartó széléhez. Képtelen volt nyugton maradni. Miközben a megjegyzéseit tolmácsolták, ő nyugtalanul felpattant székeből, körbesétált a szobában, fennhangon beszélgetni kezdett a kollégáival, de előfordult, hogy szó nélkül kisétált a helyiségből, aztán később visszajött. Emiatt a Brezsnyevvel folytatott tárgyalások egyik bizarr vonása az volt, hogy bármelyik pillanatban eltűnhetett; ám az is, hogy miközben az ember minden meggyőző erejét bevetve magyarázott valamit, ő nem az elhangzottakra koncentrált, hanem valamilyen ételt tukmált a másokra. Egyik alkalommal egy játék ágyút hozott magával a tárgyalóterembe, ahol amúgy a Politikai Bizottság értekezleteit tartották. Az ágyú azonban nem sült el. A szerkezet megjavítása láthatóan jobban lekötötte a figyelmét, mint azok a fontos dolgok, amelyekről közben szót ejtettem. Végül az ágyú hatalmas dörrenéssel elsült. Brezsnyev kidüllesztett mellkassal járkált körbe a szobában, mint egy bokszoló, aki éppen most ütötte ki az ellenfelét. A megbeszélések csak ezt követően kezdődtek újra, mi-

közben kellemetlen csend ereszkedett ránk, bár azok, akik addigra már egy kicsit jobban megismerték a főtitkárt, tudták, hogy ez nem tart sokáig.

Mielőtt az egészsége megromlott volna, szerette a tárgyalásokat ilyen-olyan minőségű anekdotákkal tarkítani, amelyek nem feltétlenül tartoztak a tárgyhoz. Első találkozásunk alkalmával azt próbálta hangsúlyozni, hogy mennyire fontos jelentékeny előrelépést elérnünk, ezért a következő tanmesével állt elő:

Elmondok egy történetet egy utazóról, aki faluról falura járt. A falvak közötti távolságról azonban fogalma sem volt, csak azt tudta, melyik úton kell mennie, hogy célba érjen. Meglátott egy embert az út mentén, aki éppen fát vágott, és megkérdezte, hogy mennyi időbe telik még, amíg a következő faluba ér. A favágó úgy felelt, hogy fogalma sincs róla. Az utazó némileg megütközött a favágó válaszára, mert az mégiscsak odavalósi, és biztosan tudja a választ. Ám aztán elindult tovább az úton. Alig néhány lépést tett, amikor a favágó utána kiáltott:

– Várjon csak egy kicsit! Tizenöt perc, míg odaér.

– De ezt miért nem mondta meg rögtön, amikor kérdeztem? – hökkent meg az utazó.

– Mert akkor még nem tudtam, hogy mekkorákat lép.

Brezsnyev ezzel az elcsépezt tanmesével akart arra biztatni, hogy a tárgyalások során „hosszúkat lépjek”.

A főtitkár másik anekdotáját azért mondom el, hogy az olvasó némi képet kapjon az első tárgyalásunkon folytatott beszélgetésekről:

BREZSNYEV: Elmondok egy történetet a cárról, aki elé egy elfogott bűnözőt hurcolnak. A kérdés az, hogy kivégzik vagy kegyelmet kap? A cár mindössze három szót firkant oda egy papírdarabra: „Kivégezni lehetetlen megkegyelmezni”, de rossz helyre rakja a vesszőt, helyesen ugyanis azt kellett volna írnia: „Kivégezni lehetetlen, megkegyelmezni.” A hivatalnok, aki megkapja a papírdarabot, így olvassa: „Kivégezni, lehetetlen megkegyelmezni.” Nem, nem is jól mondom: valójában a cár vesszők nélkül írta le a három szót, és később kellett eldönteniük a bírónak, hogyan értette.

KISSINGER: És mi történt a vádlottal?

BREZSNYEV: Azt majd a tárgyalásunk végén árulom el, csak az indulása előtt.

A választ attól függ majd, hogyan alakulnak a megbeszéléseink.

GROMIKO: Talán az lenne jó, ha csak a csúcstalálkozón árulná el a történet végét.

BREZSNYEV: Nem, dr. Kissinger nem hagyhatja el úgy Moszkvát, hogy nem kap világos választ az összes kérdésére. Még az is lehet, hogy az elnökének

is szeretné elmesélni ezt a történetet. Márpedig akkor ő is tudni akarja majd a végét. És ha nem árulhatja el a csattanót, bizonyára kíváncsi lesz, hogy egyáltalán miről beszélgettünk itt.

KISSINGER: A bürokráciáról szerzett tapasztalataim azt sugják, hogy mindkét dolgot megtették.

A választ persze soha nem mondták el.

Brezsnyev tehát nem csupán a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának feje volt, de izzig-vérig orosz is. Keveredett benne a faragatlanság és a melegség, egyszerre volt brutális és megnyerő, ravasz és lefegyverző. Miközben a szovjetek erejével dicsekedett, az embernek az az érzése támadt, hogy belül közel sem ilyen magabiztos. Miután egy elmaradott országban nőtt fel, amelyet a náci csaknem lerohtak, ezért feltehetően tisztában volt a statisztika relatív erejével, ugyanakkor minden jel szerint a csontjaiban érezte, hogy mennyire sebezhető a rendszere. Rémálmom az, hogy az utódai, akik már nyugalmasabb időkben nőttek fel, és hozzászoktak a modern technikai és katonai hatalomhoz, nem fognak ilyen mértékben kételkedni magukban, nem szenvednek ilyen kisebbségi érzéstől, talán még a saját kérkedő kijelentéseiket is elhiszik, márpedig manapság, az egész világot behálózó katonai jelenlét korában, ez sokkal nagyobb veszélyeket rejt.

Az egyenlőség látszólag nagyon sokat számított Brezsnyevnek. A pekingi vezetőktől elképzelhetetlen lett volna, hogy ezt kiköveteljék maguknak – már csak azért sem, mert a Kínai Császárság hagyományai szerint mindez olyan hatalmas adomány volt, amellyel éppenséggel a külföldit ajándékozták meg. Brezsnyev számára azonban ez központi jelentőségű volt. Még tizenöt perc sem telt el az első megbeszélésünkben, amikor már arra panaszkodott, hogy Nixon a Sanghajban rögtönzött pohárköszöntőjében azt állította, hogy a világ jövőjét az Egyesült Államok és Kína tartja a kezében. A főtitkár úgy vélte, hogy ezzel finoman szólva is leszólták a Szovjetuniót. Éppen ezért örömet fejezte ki a rövidke bevezetőmben elhangzott elmaradhatatlan szófordulatért: hogy a csúcstalálkozóhoz az egyenlőség és a kölcsönösség jegyében közelítünk. Amit egy magabiztosabb vezető talán klisének vagy udvariassági fordulatnak vett volna, azt Brezsnyev komoly szándékaink örömteli jeleként üdvözölte. (Még ha a hízelgés vezérelte is, témaválasztása meglehetősen furcsa volt; a hízelgés ugyanis csak akkor hatásos, ha legalább egy morzsányit hihető.)

Brezsnyev egy olyan nemzet élén állt, amely hatvanévnnyi szörnyű erőfeszítés után is elmaradt a nyugati technikai és életszínvonalától. Látszólag tartott az amerikai technológiától: valahányszor egy válság során egyértelművé tettük számára, hogy az amerikai hatalommal került szembe, mindig visszakozott. A Szovjetunió félelmetes katonai potenciálra tett szert, szuperhatalom lett,

amellyel komolyan számolni kellett. Mégsem hagyhatta figyelmen kívül azt a valóságot – jóllehet ez akkoriban még csak előérzet volt –, hogy a kommunista rendszer összeegyeztethetetlen az emberi szellemmel, hogy egy modern gazdaságot nem lehet tervutasításos alapon irányítani, és az ember képtelen szabadság nélkül gyarapodni. Az állam, amely a kapitalista rendszer ellentmondásait kívánta felszámolni, egy olyan paradoxon közepébe lavírozta magát, amely számunkra egyszerre volt vigasztaló és fenyegető: képtelen lesz a már létező rendszerével előrébb lépni, mert lelketlen apparátusa minden kreativitást megfojt. Viszont azzal, hogy növekvő erejével arra az egy dologra koncentrált, amiben jó volt – azaz a nyers katonai erő felhalmozására –, olyan eszköz került a kezébe, amellyel minden egyensúlyi helyzetet felboríthatott, és amely egyszersmind abba az irányba terelte, hogy külföldön keressen sikereket, miközben legbelül egyre jobban kiüresedett. Emiatt azzal a halálos veszéllyel néztünk szembe, hogy eljön a pillanat, amikor az ország vezetői úgy próbálják leküzdeni saját történelmi zavarodottságukat, hogy bevetik mindazokat a fegyvereket, amelyeket az évtizedek során oly kérlelhetetlenül felhalmoztak.

Brezsnyev az élő megtestesülése volt ennek az ellentmondásnak. Vezetésével a Szovjetunió óriási fegyverkezésbe fogott. Ennek eredete feltehetően még oda nyúlt vissza, hogy a Hruscsov megdöntéséért folytatott küzdelemben Brezsnyevnek a saját oldalára kellett állítania a katonai apparátust, de akár a világalom megszerzésére szőtt, alaposan átgondolt terv is állhatott mögötte. Idővel azonban az eredeti kiváltó ok lényegtelen lett. A felhalmozott katonai eszközök megteremtik a lehetőségeket saját bevetésükre, és létezésüknél fogva kezdenek fenyegetést jelenteni a globális hatalmi egyensúlyra. Másfelől azzal, hogy a szegényes erőforrásokat is túlnyomórészt katonai eszközökre fordították, a szovjet társadalom modernizációját is meggátolták. Brezsnyev a dilemmát olyasformán gondolta feloldani, hogy enyhíti a feszültségeket, és ennek révén úgy jut majd hozzá a nyugati technológiához, hogy közben nem kell megváltoztatnia az otthoni struktúrákat, sem leállítania a katonai eszközök felhalmozását, sem csökkentenie a szovjet globális nyomásgyakorlást. Ez a módszer annál is vonzóbbnak tűnhetett a szemében, mert geopolitikailag a Szovjetunió, látszólagos ereje ellenére, meglehetősen kényelmetlen helyzetbe került. Miután nyitottunk Peking felé, már nem tűnt túl távolinak az idő, amikor az összes jelentős hatalmi centrum – az Egyesült Államok, Nyugat-Európa, Kína és Japán – egy oldalon lesz, míg a másik oldalon egyedül a Szovjetunió áll. Brezsnyevnek az idő szorításában kellett két kihívással szembenéznie: csillapítani akarta az Oroszország nyugati múltjából fakadó fenyegetést, hogy így szembe tudjon nézni a jövőjével, amit Kína jelentett. A megoldást az enyhülésben látta. A kínaiak nem tévedtek, amikor ebben a folyamatban észrevették a rájuk leselkedő potenciális veszélyt. Számunkra a kihívást az jelentette, hogy képesek vagyunk-e olyan okosan felmutatni erőnket, hogy azzal elérjük

a feszültségek valódi enyhülését – valódin ebben az esetben azt értem, hogy csökkentjük az Európára leselkedő veszélyeket, miközben az Ázsiát érő fenyegetést nem erősítjük.

Sohasem fogjuk megtudni, hogy az 1972-t közvetlenül követő időszakban volt-e lehetőség a kapcsolatokban meglevő feszültségek tényleges enyhülésére. Ahhoz kétség sem férhet, hogy Brezsnyev az enyhülést azzal védte kollégái előtt, hogy az csupán a Nyugat átverésére szolgáló eszköz. És ennek a veszélye nagyon is valós volt. Ugyanakkor meggyőződése, hogy a főtitkár énjének egy része őszintén vágyott, ha nem is a nyugati értelemben vett béke után, de legalább arra, hogy az egész életében jelen lévő veszély, a kockázatok és a küzdelmek csillapodjanak. Olvastam egyszer egy regényt, amely arra az ötletre épült, hogy minden emberi lény csak egy véges mennyiséggel rendelkezik bizonyos tulajdonságokból, így a bátorságból, a kitartásból vagy a bölcsességből, és az életünk nem más, mint gazdálkodás ezekkel az egyre fogyó erőforrásokkal. Valami hasonló történt Brezsnyevvel is. Amikor találkoztam vele, már túl volt a harmincas évek sztálini tisztogatásán (olyannyira, hogy akkoriban ugrott először nagyot a ranglétrán), a második világháborún, a tisztogatások új hullámán, a Sztálin halálát követő hatalmi csatározásokon, és végül azokon az intrikákon, amelyek megbuktatták Hruscsovot, őt pedig a csúcsra repítették. Egyszerre tűnt túláradónak és kimerültnek, olyanak, aki buzgón óhajtja, hogy felülkerekedjen, de csakis minimális kockázat mellett. Már egy egész életre való izgalmat átélt. Gyakran hozta szóba a második világháború okozta szenvedést és traumát, egy alkalommal pedig egész megindítóan beszélt róluk.

Mindez persze a szovjethatalom természetén nem változtatott, márpedig ő e rezsímet erősítette a maga vehemens módján. És ezt kellett kiegyensúlyoznunk saját hatalmunkkal, bármik voltak is Brezsnyev szándékai vagy hitvallása. Az enyhülés soha nem léphetett a hatalmi egyensúly helyébe, csakis az egyensúlyi állapot eredménye lehetett, nem pedig a pótléka. Éppen ezért nógattam folyamatosan mindenkit, hogy erősítsük meg saját védelmünket. Lehet, hogy Brezsnyev előadása csupán színjáték, bár véleményem szerint a kívülrőlők túl sokat gondolnak arról, hogy az elfoglalt vezetők milyen hosszasan képesek színlelni. Úgy vélem, hogy valóban szeretne volna némi pihenőhöz juttatni az országát. Abban azonban már nem voltam biztos, hogy ezért mekkora árat fizetne. Hajlandó felhagyni azzal, hogy minduntalan a feltárulkozó lehetőségek után kutasson, és próbára tegye ezt az egyensúlyt? Hajlandó rá, hogy valóban belépjünk a békés egymás mellett élés korszakába? Vagy csupán taktikai manőverezés az egész, hogy elaltassa az éberségünket, mielőtt még nagyobb erővel nekivágnak a nyomásgyakorlás újabb körének?

Az enyhülés kérdésében stratégiánkat mindig is a lélektani és a fizikai korlátok határozott alkalmazására és a kihívásokkal szemben mutatott sziklaszilárd ellen-

állásra építettük. Ennek tanúbizonyságát adtuk Jordániában, Cienfuegosnál, az indiai–pakisztáni válságban, hamarosan Vietnámban, és ezt próbáltuk megmutatni később Angolában is. A végrehajtói hatalom összeomlása a Watergate-botrányt követően, amihez még a kongresszusi vezetői struktúra meggyengülése is társult, a Vietnám okozta frusztrációból születő izolacionizmus és a geopolitikai visszaszorulás egyre erősödő mintázata mind közrejátszott benne, hogy nem lehetett létrehozni azt az ösztönző és büntető intézkedések elegyén nyugvó hatalmi egyensúlyt, amely talán több válságnak is elejét vette volna, és hosszú távon egy valóban az önmegtartóztatásra épülő korszakot hozott volna el. Ehelyett a lehető legrosszabbul kerültünk ki a dologból: minduntalan böködtük az orosz medve oldalát (például az MFN-státusz megtagadásával), ugyanakkor nem voltunk elég eltökéltek ahhoz, hogy kockázatokat vállaljunk, miközben kizárólag a nagyobb kockázatvállalás lett volna képes óvatosságra inteni a szovjeteket (például Angolában). Az egyensúlyi helyzet, valamint az ösztönző és büntető eszközök hiányában a szovjet rendszer belső dinamikája arra csábította az oroszokat, hogy néhány évvel az 1972-es csúcstalálkozó után ismét terjeszkedni kezdjenek. Ráadásul az 1970-es évek vége felé a főtitkár hanyatló egészsége miatt olyan, energikusabb csoportok léphettek színre, amelyek tagjai tudatosan megtervezve támasztottak kihívásokat a Nyugattal szemben. Így már Brezsnyev sem tudhatta meg, hogy közvetlenül 1972 után mekkora önmérsékletet lett volna hajlandó tanúsítani a valódi békéért cserébe, ha fenntartjuk a határozottság és a békülékenység közötti szilárd egyensúlyt.

Tárgyalások Brezsnyevvel és Gromikóval

Amikor április 21-én megnyitottuk a tárgyalásokat, Brezsnyev még a jegyzeteiből beszélt – eltérve bevett szokásától. Minket legalábbis korábban úgy tájékoztattak, hogy a külföldi vezetőkkel történő első megbeszélései alkalmával általában előre megírt nyilatkozatot olvas fel. Brezsnyev ömlengett egy darabig arról, hogy milyen elkötelezetten munkálkodik a küszöbönálló csúcstalálkozó sikeréért. Kitartott amellet, hogy egy sor megállapodást fogunk kötni. „Nem áll szándékunkban vitát nyitni ezen a megbeszélésen. Ezt könnyen megtehetnénk úgy is, hogy mindenki otthon marad, ki Washingtonban, ki meg Moszkvában.” Vietnámot csak futólag érintette. Azt, hogy az érkezésemet megelőző négy napban folyamatosan bombáztuk Hanoit és Hai Phongot, egy tőle szokatlanul finom utalásban tette csak szóvá: „Sajnálatos módon úgy alakult a helyzet, hogy a közelmúlt történései – melyekre nem sokkal a mostani találkozóunk előtt került sor – némileg beárnyékolják a hangulatot.” Ez nem hangzott valami szilárdan elkötelezett kiállásnak egy olyan szövetséges mellett, amelyet éppen akkor napi

szinten bombáznak. Ráadásul még ebből is rögtön visszakozott, mert a következő mondatában már arról biztosított: mindezzel nem azt akarta „mondani, hogy bármi is ronthatja a találkozónk kilátásait”. Másnap azonban Brezsnyev közölte, hogy sem a békejavaslatainkat, sem a bombázóinkat illetően nincs rendelkezési jogköre, és míg az első ügyben nem tudott tanáccsal szolgálni, addig a második kérdésben nem fogalmazott meg semmiféle fenyegetést. A szeme előtt nyilvánvalóan a csúcstalálkozó lebegett fő célként, nem pedig Vietnám.

Ennek ellenére az első nap kizárólag a háborúról folyt a tárgyalás. Ahelyett, hogy rögtön valamilyen ultimátummal nyitottam volna, inkább biztosítottam a szovjeteket az elnök nevében, hogy mi is elköteleztünk vagyunk a sikeres csúcstalálkozó mellett. Nem csupán a légkört szeretnénk javítani, de a kelet–nyugati kapcsolatok lényegi tartalmát is. Ezzel előkészítettem a terepet az észak-vietnámiak álnokságának részletes bemutatására, s egyben biztosítottam őket, hogy a dolgokat mindenképpen döntésre fogjuk vinni Vietnámban. Kerek perccel kijelentettem, hogy Hanoi offenzívája a csúcstalálkozó megrendezését veszélyezteti. Sőt egyenesen azt a meglepő elméletet veztettem elő, hogy éppen a szovjeteknek áll érdekükben megakadályozni az észak-vietnámi győzelmet; kétlem ugyanis, mondtam, hogy az elnök el tudna látogatni Moszkvába, ha vereséget szenvednénk. Még ha a csúcs idejére nem is dől el a háború sorsa, az amerikai nép akkor is tisztában lesz azzal, hogy a szovjet felszerelés tette lehetővé Hanoi számára az offenzívát – Nixon mozgásteret már csak ezért is rettentően leszűkülne. „Teljes nyíltsággal közölhetem a főtitkárral, hogy ha a fejlemények továbbra is ellenőrizetlenül haladnak ebbe az irányba, akkor vagy olyan lépéseket kell tennünk, amelyek a csúcstalálkozó megrendezését veszélyeztetik, vagy ha mégis lezajlik a találkozó, feltehetően már annyira meg lesz körve a kezünk, hogy nem tudjuk az itt felsorolt célkitűzéseket elérni.” Ragaszkodtam hozzá, hogy még május 6-a előtt négyszemközt beszélhessek Le Duc Thóval, és a tárgyaláson eredménynek kell születnie. „A tárgyalások önmagukban érdektelenek számunkra. Minket kizárólag az eredmények érdekelnek. Kedvelem Le Duc Tho urat. Lenyűgöző férfiú, de nem azért akarok találkozni vele, mert a társaságára vágyom, hanem mert konkrét eredményeket akarok látni.”

Brezsnyev hallatlanul visszafogottan válaszolt. Az észak-vietnámiakról adott jellemzésemet például nem is vitatta. Még az alig leplezett fenyegetéseimet is szó nélkül hagyta. Ehelyett felolvasta azt a Hanoiból érkezett jegyzéket, amelyben az észak-vietnámiak közölték: nem hajlandók megbízottat küldeni Moszkvába, hogy találkozzék velem. Büszkén mutogatta a számomra persze kibetűzhetetlen táviratot, hogy eldicsekedjen vele: egyedül ő szerepel a címzettek között. (Ha a távirat tényleg valódi volt, ott helyben jelentősen bővült azok száma, akik bele-nézhettek.) Az észak-vietnámiak akkor éppen az április 27-i plenáris ülés összehívásához ragaszkodtak, amelyet május 6-án követhet egy titkos tárgyalás. Két

kisebb engedményt azonban tettek: Le Duc Tho azon nyomban elhagyja Hanoi, amint elfogadjuk a plenáris ülést, és egy korábbi dátumot is javasolhatunk, amennyiben az indulás előtt legalább egy hetet adunk Le Duc Thónak, hogy Párizsba érjen. (Általában Pekingben és Moszkvában keresztül utazott, és mindkét „testvéri” fővárosban megállt konzultálni.) Az észak-vietnámiak, akik nem bíztak senkiben, még legfőbb támogatóikban sem, mellesleg negyvennyolc órával korábban, közvetlenül nekünk elküldték azt a javaslatot, amelyet most Brezsnyev felolvasott nekem. Ugyanakkor nem tartották fontosnak megismételni régóta képviselt álláspontjukat, hogy Moszkvában nem hajlandók tárgyalni velem.

Az már moszkvai utam előtt is egyértelmű volt, hogy a titkos találkozó létrejöttéhez olyan megfogalmazást kell találnunk, amely mindkét fél számára lehetővé teszi méltósága megőrzését. Ehhez azonban nem volt szükségünk a szovjetek segítségére. Moszkvában csupán azt akartuk elérni, lássák, mennyire elszántuk magunkat, hogy döntésre vigyük a dolgot; felmérjük, hogyan reagál házigazdánk, ha egyoldalúan lépünk; és a Kremlt oly módon vonjuk be az ügybe, hogy abból Hanoi is egyértelműen érzékelje növekvő elszigetelődését. Brezsnyevvel meglehetősen vészjóslóan közöltem: „Két követelésünk van. Az első az, hogy a találkozóra nem kerülhet sor május 6-án, először azért nem, mert aznap más elfoglaltságom lesz, másodsor, ahogy már az önök nagykövetével is közöltem, ez a dátum túl késői. Május 2-a az a legkésőbbi időpont, ami még alkalmas számomra, és amíg értelmes tárgyalást tudunk titokban folytatni.” Arra is figyelmeztettem őket, hogy Le Duc Thónak a tárgyalási stílusán is változtatnia kell. Nem fogjuk tovább tűrni, hogy Hanoi fennhangon előadja ultimátumait, amelyekben úgy sorolják a követeléseiket, mintha ők lennének az igazság egyedüli letéteményesei. „Ha továbbra is ragaszkodnak ehhez a tárgyalási menethez, akkor egyoldalúan lépni fogunk, bármilyen kockázatokat rejt is ez bármilyen kapcsolatunkat érintően.”

Jól mutatja, Brezsnyev mennyire elkötelezte magát a csúcstalálkozó mellett, hogy még e provokatív megjegyzéseimet is morgolódás nélkül fogadta. Csupán a kínaiak ellenzik a csúcstalálkozót, jegyezte meg. „Vesse jól az eszébe, hogy a világon igen hatalmas erők vannak, amelyek a találkozó ellen dolgoznak. A kínaiak számára bizonyosan hatalmas ajándék lenne, ha a csúcs elmaradna. Mindez csupán Kínát segítené.” Ez a kijelentés győzött meg arról, hogy a főtitkár nagyon messzire hajlandó elmenni a találkozó megtartásáért. És semmi sem világíthatta volna meg jobban a Kínával kapcsolatos szovjet megszállottságot, mint Brezsnyevnek az a nyilvánvaló feltételezése, hogy ha valami előnyt jelent Pekingnek, az számukra lényegénél fogva csak átok lehet. A „kínai veszedelemtől” való félelem amolyan második természetévé vált a szovjeteknek; meglepte önmagában elég volt a létjogosultságához, még akkor is, amikor egy olyan amerikainak hozakodtak elő vele, aki nem egészen két hónappal korábban a hegemon törekvések elítélését tartalmazó nyilatkozat megfogalmazásában működött közre Pekingben, ami

egyértelműen az orosz terjeszkedés ellen irányult. Ez a megszállottság volt tetten érhető abban a vehemenciában is, amellyel a szovjet vezetők elővezették Kína kérdését: hol láthatóan nyugtalanság vett erőt rajtuk, hol pedig az a megingathatatlan meggyőződés tükröződött a szavaikból, hogy előbb vagy utóbb – és ha rajtuk múlna, akkor inkább előbb – csatlakozunk majd hozzájuk, hogy megfojtsuk a Keletről érkező fenyegetést, amelyet ők elsöprőnek tekintettek.

Ekkor még nem hozakodtam elő azzal a megfogalmazással, amely feloldhatta volna a patthelyzetet Hanoival. És a tárgyalásokra vonatkozó lényegi javaslatainkat sem ismertettem, mert aznap több dologról már aligha lehetett értelmes megbeszélést folytatni. És mivel meglehetősen későre járt, nem akartam az első ülést úgy zárni, hogy olyan követelésekkel állok elő, amelyeket feltehetően viszszautasítanak, mintegy arra kényszerítve Brezsnyevet, hogy egész éjjel törje a fejét, milyen indokokkal tegye ezt meg.

A főtitkár azzal a javaslattal zárta az ötórásra nyúlt ülést, hogy mindketten gondoljuk át az elhangzottakat, és „mutassunk fel eredményeket”, nehogy szemrehányást kapjunk, ő a Központi Bizottság részéről, én meg az elnöktől. Azt feleltem, nagyobb az esélye annak, hogy az elnök engem leteremtsen, mint hogy őt a Központi Bizottság. Nem is sejtette, hogy mennyire igazam volt.

Másnap, április 22-én újabb ötórás ülésre került sor. Elsőként előadtam kompromisszumos javaslatunkat arra, hogyan lehetne feloldani a patthelyzetet, amely a plenáris és a titkos tárgyalások sorrendje miatt alakult ki köztünk és az észak-vietnámiak között: mi részt veszünk az április 27-i plenáris ülésen, ha cserébe Hanoi előre beleegyezik egy május 2-i titkos tárgyalásba. Baljóslatúan megjegyeztem, hogy ez az utolsó számba jöhető dátum, mielőtt „más döntéseket” hozunk; épp ezért a találkozókon eredményeket *kell* felmutatnunk. Hogy a nem túl burkolt fenyegetést még jobban hangsúlyozzam, azt is hozzátettem, hogy a találkozók idejére felfüggesztenénk Hanoi és Hai Phong környékének bombázását. Brezsnyev örömmel fogadta az általa „konstruktívnak” nevezett javaslatomat. Számomra az egész dolog legfontosabb hozadéka az lett volna, hogy a találkozó végeredményéért a szovjeteket is terhelje némi felelősség, míg a kudarc ódiáját Hanoi viselje.

Éppen ezért ismertettem azt a lényegi kérdéseket érintő javaslatunkat is, amelyet Le Duc Thónak kívántam átnyújtani május 2-án. Ez ugyanaz a javaslat volt, amelyet az elnöknek készített emlékeztetőmben vázoltam, és amelyet Nixon április 19-én hagyott jóvá: a március 29-i dátumot követően dél-vietnámi területre lépett észak-vietnámi egységek visszavonása, a demilitarizált övezet tiszteletben tartása, a négy évnél régebben fogságban tartott hadifoglyok cseréje, és komoly erőfeszítés egy megállapodás kidolgozására előre megszabott határidőn belül. Mindezt cserébe az Egyesült Államok felhagy Észak-Vietnám bombázásával, és visszavonja azokat a légi és haditengerészeti erőit, amelyeket március 29-e óta vetett be.

Az említett javaslatról számtalan valótlan beszámoló született már. Az egyik szerint például olyan „felmérhetetlenül nagy engedményeket” tettünk, hogy Brezsnyev teljesen megdöbben; „valódi diplomáciai bombát robbantottunk”, amely „az első jelentős fordulópontra volt a Vietnámról folytatott tárgyalások történetében”.³ Még ha el is tekintünk attól a benyomástól, hogy a főtitkár egyáltalán nem volt tisztában a Vietnámról folytatott tárgyalások részleteivel, ez az értékelés akkor is puszta kitaláció. Javaslatom közel sem volt olyan lényegi, mint ahogyan elsőre tűnt. Ugyanakkor *keményebb* volt, mint a már ismert amerikai álláspont, mert azt a meglehetősen ambiciózus követelést is tartalmazta, hogy a márciusi offenzíva alatt Dél-Vietnámot lerohanó észak-vietnámi egységeket egyoldalúan vonják ki. E követelést azonban csak azért dobtuk be, hogy legyen miben engednünk: még senki nem találta fel azt a módszert, amellyel el lehetne érni olyasvalamit a tárgyalóasztalnál, amit a csatamezőn nem lehet kivívni. Ettől a követelésünktől el is tekintettünk, amint Hanoi készen állt a komoly tárgyalásokra; május 8-i beszédében Nixonnak már nem is kellett szóba hoznia. Áprilisi utam lényege nem a javaslatom érdemi részében rejtett, hanem abban a tényben, hogy a Szovjetunió elönyünkre való módon lépett be a folyamatba.

Brezsnyev döbbenetesen békülékeny hangnemben válaszolt a némileg arcátlan javaslatra. Valami olyasmit motyogott, hogy mennyire nehéz egy offenzíva közepén visszavonni az észak-vietnámi hadosztályokat. „Első hallásra” az merült fel benne – miközben biztosított róla, hogy nem akar semmiféle „feltételt” támasztani –, hogy „talán” ezt a kitélt kivehetnénk a javaslatból. Mi a véleményem egy olyan tűzszünetről, amely a mostani frontvonalak mentén jönne létre, és minden egység maradna ott, ahol van? Közöltem, hogy három héttel korábban rögvést ugrottunk volna egy ilyen ajánlatra. Most azonban, amikor Hanoi az egész hadseregét délre vezényelte, már nem megyünk bele:

Jelenleg olyan helyzet állt elő, hogy Észak-Vietnám megszegte azokat a megállapodásokat, amelyeket még 1968-ban kötöttünk vele. Ebben a szobában mindenki tökéletesen tisztában van azzal, hogy létezett egy megállapodás a demilitarizált övezet tiszteletben tartásáról. Éppen ezért szükségszerű, hogy ha mi felhagyunk a bombázásokkal, akkor ők vonják vissza azokat a hadosztályait, amelyek átlépték a demilitarizált zóna határát, és ezt követően tartásuk tiszteletben az övezetet.

Némi kétely élt bennem, hogy Hanoi készen állna a javaslatunk helyett bele menni a fennálló helyzet alapján létrejövő tűzszünetbe – egy erre vonatkozó indítványunk ugyanis már 1971. május 31-e óta ott hevert előttünk. Biztosra vettem, ha Észak-Vietnámot érdekli az ajánlat, akkor május 2-án hallunk felőle. És a döntésnek is akkor kell megszületnie az ügyben, ezt a kérdést nem Moszkvában kel-

lett rendezni. Ráadásul szovjet vendéglátóim sem voltak olyan hangulatban, hogy a vietnámi javaslatokról beszéljessenek. Brezsnyev szemmel láthatóan alig várta már, hogy más témákra térjünk át. Éppen ezért belement abba, hogy a javaslatunkat továbbítja Hanoi-ba. És valóban: az orosz Központi Bizottság külföldi kommunista pártokkal foglalkozó osztályának feje, Konsztantyin Katusev nem sokkal rá egy különgepen a VDK-ba repült. Moszkva már a folyamat részese lett. A nemzetek általában nem kézbesítenek olyan ajánlatokat, amelyeket elutasítanak azok, akikkel egy oldalon állnak. Brezsnyev óvatos hozzáállása Vietnámmal, az, hogy fenyegetéseinket meg sem próbálta tompítani, kemény követeléseinket pedig visszautasítani, csak még jobban megerősítette bennünk, hogy meglehetősen messzire elmehetünk, mielőtt a szovjetek úgy döntenek, hogy akár a csúcstalálkozót is feláldozzák. Mindez alapvető tudás volt az előttünk álló válság szempontjából abban az esetben, ha az észak-vietnámiak nem lesznek hajlandók belemenni a május 2-i találkozóba, vagy ha az kudarcot vallana.

Ennél a pontnál létfontosságú döntést hoztam. Beleegyeztem, hogy tegyük félre Vietnám kérdését, és térjünk rá a csúcstalálkozó előkészületeire. Egy kommunikációs fennakadás következtében, amelyről a későbbiekben még szólok, nem kaptam ezzel ellentétes utasításokat. A repülőgépen Nixonnal lezajlott zavaros táviratváltásom után afelől nemigen voltak kétségeim, hogy az elnököt aggasztja, ha Vietnámon kívül más témákról is megbeszéléseket folytatok. Előző éjjel olyan utasítást kaptam – amellyel szemben rögtön ellenvetéssel éltem –, miszerint szakítsam meg a tárgyalásaimat, és nyomban térjek haza, ha nem születik meg a szovjet döntés arról, hogy véget vetnek az indokínai háborúnak. Ezt azonban veszélyes és okatlan elhatározásnak ítéltam, és a rám ruházott hatalom végső határáig elmenve, folytattam a tárgyalásokat a fennmaradó kérdésekben. Brezsnyev másfél napig szó nélkül hagyta azokat a fenyegető kijelentéseket, amelyek egy szovjet szövetséges ellen irányultak, nyilvánvalóan azért, hogy a csúcstalálkozó kérdésében előrelépjünk. Ha most elhagyom Moszkvát, esélyt sem adva neki a már egyértelműen előkészített javaslatai kifejtésére, akkor ezt kénytelen lesz úgy elkönyvelni, hogy megsértettem, a kollégái előtt megaláztam, a tárgyalások pedig száznyolcvan fokos fordulatot vettek, és szándékosan kenyértörésre akarom vinni a dolgot, méghozzá nem is csak Vietnám kérdésében, hanem általában véve az amerikai–szovjet viszonyban. Úgy gondoltam, hogy ebben a szembenállásban a logikus ellenfél számunkra Hanoi. Moszkvát olyan helyzetbe kell manőverezni, ahol *neki* kell a döntést meghoznia, hogy részt vegyen-e a csúcstalálkozáson; nem szabad nekünk lépni elsőként azzal, hogy döntési helyzet elé állítjuk. Mindezen megfontolások alapján, valamint a későbbiekben részletesen is feltárt okokból végül úgy döntöttem, hagyom, hogy Brezsnyev kifejtse javaslatait a csúcstalálkozó napirendjén szereplő kérdésekről. Ha Nixon mégis kenyértörésre akarja vinni a dolgot, még mindig dönthet úgy, hogy elutasítja az előterjesztett indít-

ványokat; ez sokkal járhatóbb útnak tűnt, mint az, hogy Moszkvában még csak meghallgatni sem vagyunk hajlandók a szovjet javaslatokat, és az egész Politikai Bizottság előtt tüntetően szembeszállunk Brezsnyevvel.

A főtitkár és csaknem összes orosz tárgyalópartnerünk egyik legmeglepőbb tulajdonsága az volt, hogy mennyire igyekeznek lezárni egy-egy ügyet, mihelyt abban megszületett a döntés az áttörésről. Hónapokig, akár évekig is képes volt alkudozni vagy megakasztani a tárgyalásokat, de amint ormóttan gépezete kipréselt magából valamilyen tervet, az otthoni tekintélye látszólag azon múlt, mennyire képes ezt gyorsan életbe léptetni.

Brezsnyev fontos javaslatokkal érkezett. Ráadásul két függőben lévő és jelentős kérdésben – a SALT és a zárónyilatkozat ügyében – jobbára a mi álláspontunk felé mozdultak el. Az ABM-ekről új előterjesztéssel álltak elő. Közölte, hogy szeretnék megmutatni, „milyen az, amikor a szovjet fél konstruktív szellemben áll hozzá egy probléma megoldásához”, ezért feladták a korábbi orosz pozíció bonyolult megfogalmazásait, amelyek alapján a szovjeteknek három, míg nekünk csak két ABM kilövőállásunk maradt volna. Az új terv mindkét fél számára egy ICBM-indítóbázist engedélyezett volna azon felül, amelyik a két fővárost védi. Brezsnyev megjegyezte, hogy az orosz rakétatelepítési mintát figyelembe véve ez azt jelenti, hogy a szovjetek csak feleannyi rakétát tudnak megvédeni, mint mi. Az utolsó kis elejtett megjegyzést leszámítva, ajánlata pontosan a Laird által elővezetett javaslat volt. Jómagam kételkedtem abban, hogy sikerül-e Washington rakétavédelmére pénzt szerezni. Éppen ezért szívesebben láttam volna, ha mindkét fél szabadon megválaszthatja, hol akarja elhelyezni a számára engedélyezett két bázist. Esetünkben a második helyszín a Malmströmnél létesítendő rakétamező lett volna, ahol már elindult az építkezés (az első már elkészült Grand Forksnál). Miután azonban eddig eljutottunk, biztosnak látszott, hogy a két oldal között az ABM-ek ügyében fennálló kisebb véleménykülönbség miatt a tárgyalások nem fognak megfenekleni – már csak azért sem, mert a Pentagon a Brezsnyev által ismertetett megoldást pártolta.

Ám erre a javaslatra nem válaszoltam, mert láttam, hogy a főtitkár egy másik szöveget szorongat, és alig várja, hogy előadhassa. Előtte azonban némi közjátékra került sor, amelyet itt szóról szóra idézek, hogy visszaadjak valamennyit a tárgyalások hangulatából:

KISSINGER: Főtitkár úr, engedje meg, hogy kijelentsem, ez egy konstruktív javaslat. De a megjegyzéseimet addig megtartom magamnak, amíg nem látom, mit szeretne mondani a tengeralattjárókról.

BREZSNYEV: Semmit.

KISSINGER: Semmit?

BREZSNYEV: Legyen türelmes. Mit mondhatnék róluk? A víz alatt közlekednek, nem látjuk őket. És csendesek.

GROMIKO [angolul]: Rejtvény, rejtvény!

KISSINGER: De ugye hozott valamit a tengeralattjárókról?

GROMIKO: Igen, csak nem olvashatja el Szuhodrev előtt!*

Kiderült, hogy Brezsnyev új írásos javaslatával gyakorlatilag elfogadta Laird január 18-i formuláját, amelyet „fennhangon gondolkodva” vezettem elő Dobrinyinnak márciusban. A Szovjetunió beleegyezett, hogy a plafont kilencszázötven tengeralattjáróról indított rakétában állapítsuk meg (ez legalább kétszáz rakétával kevesebb volt, mint amennyit becsléseink szerint a szerződésben foglalt időpont végéig le tudtak volna gyártani), és annak érdekében, hogy a plafon alatt maradjanak, „felajánlanak” néhány régebbi SLBM és régebbi ICBM rakétát is. (A felajánlott rakéták mennyiségét későbbi tárgyalásokon kellett volna tisztázni.) Brezsnyev abba is belement, hogy a támadóerőket korlátozó megállapodások legalább öt évig érvényben maradjanak, ahogy mi akartuk, és ne csak három évig, ahogy a Helsinkiben tárgyaló szovjet delegáció még akkor is képviselte. A megbeszélés hátralévő idejében a „felajánlásra” vonatkozó részek pontos jelentését próbáltam tisztázni, illetve arról beszélgettünk, hogyan kellene úgy lefolytatni a hivatalos SALT-tárgyalásokat, hogy azok még a csúcstalálkozó előtt véget érjenek. Közöltem Brezsnyevvel, hogy nagy lépést tett előre. A válaszukat pedig a hazaérkezésem után tíz napon belül megküldjük.

Brezsnyev ajánlata az SLBM-ekről és az ötéves moratórium vállalása jelentős szovjet engedménynek számított. Tudtuk, hogy a Trident-program keretében a következő öt évben egyetlen tengeralattjárót sem építünk, ezért azzal, hogy a plafont alacsonyabban állapítottuk meg, mint az oroszok gyártókapacitása, elértük, hogy a megállapodás csak őket érintse. Sőt a több száz régebbi rakéta leszerelése szintén számunkra volt jótétemény. Pontosan erre az ötéves moratórium által kínált időszakra volt szükségünk, hogy behozzuk azt a lemaradást, amelyet

* Viktor Szuhodrev a ragyogó orosz tolmács volt. Engem gyakran ért az a vád, hogy a szovjet tolmácsok munkájára támaszkodom. De a kínai esethez hasonlóan ennek a kritikának sem volt sok értelme. Kezdjük ott, hogy a stábom három tagja is tudott oroszul (Sonnenfeldt, Hyland és Rodman); a tárgyalóasztal túloldalán, Brezsnyev társaságában is akadtak, akik tudtak angolul (Gromiko, Dobrinyin és Alekszandrov). Ha Szuhodrevnek bármi gondja akadt egy angol szóval vagy kifejezéssel, máris kórusban siettek a segítségére a többiek. De ezt leszámítva sem volt előttem soha világos, hogyan nyerhetnének abból bármit is a szovjetek, ha szándékosan félrefordítják a szavaimat Brezsnyevnek, vagy amit ő mond nekem. Mi is megkaptuk és megvizsgálhattuk ugyanis minden aláírásra váró dokumentum orosz nyelvű változatát.

még a hatvanas évek döntései nyomán szereztünk, amikor gyakorlatilag leállítottuk az új stratégiai rakéták fejlesztését.

Az ülés végén, néhány tréfás megjegyzés és ugratás közepette, Brezsnyev előhúzott még egy dokumentumot: az elvi nyilatkozat új tervezetét. A szovjetek fogták a hat javaslatot, amelyet még március 17-én adtam át nekik, ezt tizenkét darabra bontották szét, és a *Pravda*-ba illő szófordulatokkal fűszerezték. Noha számos elképzelésünk a nemzetközi szintén tanúsított önmérsékletéről bekeverült a szövegbe, Gromiko vagy Dobrinyin feltehetően mégis figyelmeztette a főtitkárt, hogy ezt a változatot soha az életben nem fogadnám el, mert Brezsnyev arra biztatott, hogy „javítsak” a dokumentumon, és azt ígérte, hogy a történelem dicső lapjain szerepel majd a nevem, ha megfogadom a tanácsát. Közmondásos hiúságom ellenére sem gondoltam azonban, hogy a történelem megőrizne emlékeztében egy annyira felvizezett elvi nyilatkozatot, amelyik egyszerre elfogadható a legfőbb kapitalista hatalom és a legerősebb kommunista állam számára. Arra viszont rájöttem, hogy miután a szovjet vezetők már ennyire elmentek a falig, nem fogják hagyni, hogy a nyilatkozat a saját szóhasználatuk miatt bukjon el. A felkérés, hogy „javítsak” a dokumentumon, egyértelműen arra utalt, hogy lehetőség nyílik addig alkudozni, amíg elő nem állítunk egy számunkra is elfogadható változatot. Abban maradtunk, hogy én is nekiveselkedem egy új tervezetnek, és másnap ezt Gromikóval közösen áttekintjük, miközben Brezsnyev az unokája esküvőjén lesz.

Egyetlen említésre érdemes esemény maradt csak hátra: a főtitkár és Gromiko arra kért bennünket, hogy mozdítsuk elő a keleti szerződések ratifikálásának ügyét, amelyekről a bonni parlamentnek nem sokra rá kellett szavaznia. (Azt akarták, hogy segítségünk be Brandtnak két létfontosságú időközi választáson, mintha csak ez módunkban állt volna.) Barátságos, de semmitmondó választ adtam: rámutattam, hogy Hanoi offenzívája megnehezítette számunkra, hogy valódi segítséget tudjunk nyújtani. A szerződések tető alá hozása amúgy is annyira fontos volt a szovjetek számára, hogy ezt is ki akartuk használni, ha a vietnámi kérdés az előttünk álló hetekben válságosba csapna át. A mi szempontunkból pontosan az volt az ideális állapot, ha a keleti szerződések ügye függőben marad.

Vasárnap Gromikóval közösen befejeztük „Az amerikai–szovjet kapcsolatok alapelvei” című szöveget azon ellenjavaslat alapján, amelyet Sonnenfeldtrel közösen készítettem az előző éjjel. Hangsúlyoztam, hogy mennyire fontos az önmérséklet és a konfliktusok csillapítása a világ bajoktól sújtott pontjain. Mindkét oldal lemondott arról, hogy bolygónk bármely pontján bármiféle különleges előjog illetné meg (ezt Kelet-Európa tekintetében a Brezsnyev-doktrína feladásaként értelmeltük).

A Közel-Kelet is szóba került, de ebben a kérdésben nem jutottunk dűlőre. Gromiko szerette volna elérni, ha elkötelezem magam néhány általános elv

mellett, amelyeket az Egyesült Államok és a Szovjetunió közösen képviselhetne. Ahelyett, hogy kerek perec elutasítottam volna, inkább hosszas, megnyugtató, ám kevés konkrétumot tartalmazó értekezésbe bocsátkoztam a jóakaratról. Azt javasoltam, hogy a kérdés alaposabb megbeszélését halasszuk a csúcstalálkozóra. Valójában a közel-keleti közös fellépés olyan kártya volt, amelyet egyáltalán nem szándékoztunk kijátszani. Ebben a kérdésben a céljaim szerények voltak: időt akartam nyerni, és a későbbiekben a jövőbeli amerikai–szovjet konzultációk kilátásba helyezését valamiféle potenciális ösztönzőként szerettem volna felhasználni az oroszok visszafogására.

Végül Gromikóval közösen befejeztük a látogatásomról kiadott rövid közlemény megszövegezését. A szovjetek azt a benyomást akarták kelteni, hogy mi kértük a látogatást, és a megbeszélések kizárólag a csúcstalálkozó előkészületeit érintették. Nixon utasításai pontosan az ellenkezőjére szóltak: a közleményben kimondottan vagy ráutalva annak kellett volna szerepelnie, hogy Moszkvában Vietnámról tárgyaltam – erre lett volna szükség, hogy Hanoi elbátortalanítsuk, az otthoni közvéleménybe viszont bátorságot csepegtessünk. A kérdést, hogy ki kezdeményezte a találkozót, hajlandó lettem volna nyitva hagyni, feltéve, hogy a szövegből nem az derül ki: mi voltunk a kezdeményező fél. Végül a következő közleményben állapotunk meg:

Április 20-a és április 24-e között dr. Henry A. Kissinger, az elnök nemzetbiztonsági tanácsadója Moszkvába látogatott, hogy találkozzék az SZKP Központi Bizottságának főtitkárával, Leonid Brezsnyevvel és Gromiko külügyminiszterrel. A tárgyalásokon fontos nemzetközi problémák kerültek terítékre, valamint olyan kétoldalú ügyek is, amelyek előzetesen érintették Nixon elnök és a szovjet vezetők májusi megbeszéléseinek témáit. A találkozók őszinte és hasznos légkörben zajlottak.

A „fontos nemzetközi problémák” kifejezés a történelemnek ezen a pontján (három héttel a Hanoi által indított offenzíva után) csakis Vietnámról utalhatott.

Másnap délelőtt újabb ülésen vettem részt Brezsnyevvel. Kezdetnek hosszú, érzelmeiktől fűtött fejtegetésbe bocsátkozott Vietnámról, de igen messze volt attól, hogy támogatásáról biztosítsa a VDK célkitűzéseit. Azt hangsúlyozta, hogy nem a Kreml áll az offenzíva mögött; Hanoi már két éve halmozza fel a szovjet fegyvereket; Amerikát nem Moszkva állítja kihívás elé, hanem azok, akik ellenzik a csúcstalálkozót: alapvetően Kína, de Észak-Vietnám keze is benne van. Brezsnyev nem tárgyalt attól, hogy elkötelezett híve az amerikai–szovjet kapcsolatok javításának. Közölte, hogy ő mindenképpen megrendezné a csúcstalálkozót, annak ellenére, hogy Hanoi hivatalosan kérte az elhalasztását. És a javaslatainkat is hajlandó továbbítani Észak-Vietnám felé.

Ezek után rátértünk a gazdasági kapcsolatokra. Brezsnyev szép szavakkal ecsetelte közös szibériai vállalkozásunk potenciális előnyeit. Altruista érveket hozott fel az efféle projektek mellett; a hamarosan fellépő földgázellátási gondjai miatt az Egyesült Államok számára rendkívül előnyösek lesznek ezek a vállalkozások. Brezsnyev féltő aggodalomról tanúskodó mondatai arról, hogyan tudná az amerikai gazdasági nehézségeket enyhíteni, legalább annyira hangzottak szívet melengetőnek, mint abszurdnak. A főtitkár szóba hozta az MFN-státuszt és a hiteleket is. Ravaszul nem említette azonban azt, amire valóban szüksége volt: a gabonát. Ebben a kérdésben az álláspontom az volt, hogy addig ne foglalkozunk gazdasági ügyekkel, amíg a politikában nincs előremozdulás. Ha a kapcsolatok a remények szerint alakulnak, mondtam, akkor „a csúcstalálkozó alatt egy teljes projektet is kidolgozhatunk, és a nyáron tisztázhatjuk a konkrét részleteket”. Ám most sem felejtettem el megemlíteni, hogy a kongresszusi reakciókra Vietnám is hatással lesz. „Ebben az ügyben okozhat némi nehézséget, hogy Vietnámban a fegyvereket orosz gyártmányú teherautókon szállítják.”

Brezsnyev ennek ellenére is beszédes kedvében volt. Arra kért, hogy egy kicsit tárgyaljunk négy szemközt, majd teljesen váratlanul bedobta az ötletet, hogy kössünk „megegyezést”, amely szerint nem vetünk be atomfegyvereket egymás ellen. Mindezt „rendkívül jelentős” lépésnek nevezte, igazi „békebombának”. És valóban az volt. Ettől felrobbant volna a NATO, ahogy a kínaiak is, sőt az egész világ. Tudniillik amerikai–szovjet összejátszásnak vagy Amerika meghátrálásának tartották volna. Udvariasan elzárkóztam a téma megtrágyalásától. (Ugyanakkor a szovjetek nem tettek le arról, hogy az elképzelést erőltessék. Végül 1973 júniusában megegyeztünk egy sor semmitmondó elvben, amelyekből addigra szisztematikusan kiirtottuk az összes, ránk nézve káros felvetést.)

Ezt követően Brezsnyev elhagyta a tárgyalótermet, mert állítólag egy PB-ülésre kellett sietnie, és közölte, hogy a látogatásomról kiadott közlemény, amelyet Gromikóval közösen dolgoztunk ki az előző napon, nagy vonalakban elfogadható, leszámítva „néhány kisebb változtatást”, amelyeket bejelölt a saját példányában. Ezzel odavetette elé a papírt az asztalra, és kimasírozott. A dokumentumról kiderült, hogy nem más, mint az eredeti szovjet tervezet, amelyet tegnap elfogadhatatlannak találtam. Az állt benne, hogy látogatásom kizárólagos célja a csúcs előkészítése volt, és az tűnt ki belőle, hogy mi kértük a találkozót.

Ahogy várható volt, felrobbantam a dühtől. Gromiko azzal jött, hogy válaszanom kell: vagy a Brezsnyev-féle javaslat, vagy semmi, mert a Politikai Bizottság ülését nem lehet félbeszakítani. Figyelmeztettem, hogy roppant kínos benyomást kelt majd, ha a találkozónk végén nem adunk ki közleményt. Azt a sajtó és a közvélemény csakis teljes kudarcként értelmezheti. De még mindig inkább szembenézek ezzel a következménnyel, mint hogy engedjek abból a követelésünkől, hogy a szövegnek tartalmaznia kell a „nemzetközi problémákról” szóló

megbeszéléseket (ami Vietnám fedőneve volt). Gromiko továbbra is azt bizonygatta, hogy képtelenség megváltoztatni a szöveget. Én megmakacsoltam magam. Végül Gromiko arra jutott, hogy talán mégis el lehet érni valahogy Brezsnyevet. Néhány percre kimentette magát, majd amikor visszatért, gyorsan elfogadta annak a tervezetnek a kissé módosított változatát, amelyben előző nap megállapodtunk. A legjelentősebb változás az volt, hogy a közlemény végéről kikerült az „őszinte és hasznos” kifejezés; ugyanakkor Gromiko belement abba, hogy a sajtótájékoztatón használhatom a szófordulatot, és ezt majd a szovjetek is aláírásztják. Vagyis lesz egy Amerikának szóló változat, és lesz egy változat Hanoi-nak.

Az epizód jelentősége pontosan a kisszerűségében rejlik. Bármilyen, amit ezzel az átlátszó húzással nyerhettek volna, eltörpült amellelt az erőteljes figyelmeztetés mellett, hogy az orosz vezetőkkel folytatott tárgyalások alatt az ember ébersége egy pillanatra sem lankadhat. Jól szemléltette azt a szovjet vonást, hogy akár a két fél közötti jóakaratot is beáldozzák némi marginális előnyért cserébe, és azt a csaknem ösztönös késztetést, hogy olyan pontokat szerezzenek, amelyek csupán a Politikai Bizottság belső rivalizálása felől tűnnek hasznosnak, ha egyáltalán annak tűnnek.

A viharos ülés után minden visszatért a kedélyes és tréfálkozó kerékvágásba, ami nem volt szokatlan az orosz tárgyalópartnerektől, miután felfedezték, hogy hol húzódnak a határok, amelyeket a tárgyalás során nem léphetnek át. Gromiko újból szóba hozta Vietnámot. Felhatalmazást kapott annak közlésére, állította, hogy Moszkva nem volt teljesen tisztában a helyzet komolyságával, egészen egy tíz nappal korábbi időpontig. A szovjeteknek most némi időre van szükségük, hogy a befolyásukat érvényesíteni tudják, de megpróbálnak olyan segítséget nyújtani, amely lehetővé teszi a háború gyors befejezését. A bombázások leállítására nem hangzott el utalás.

Moszkvából való elutazásom előtt még egy fájdalmas kötelesség várt rám: tájékoztatnom kellett nagykövetségünket a látogatásomról. Jacob Beam valódi profi volt a szakmában, aki azzal érdemelte ki az elnök háláját, hogy akkor is tisztelettudóan bánt vele, amikor Nixon már nem töltötte be az elnöki hivatalát. Moszkvai szolgálata alatt feltűnéstől mentes szakértelemmel, udvariasan végezte a munkáját. Semmiképp sem szolgált rá arra, ahogy furcsa kormányzati rendszerünkől fakadóan látszólag megvontuk tőle a bizalmat. A találkozónkon olyan méltóságról és odaadó hozzáállásról tett tanúbizonyságot, hogy azzal őszinte tiszteletet vívott ki a külügyi szolgálat kifejezés *szolgálat* szavának. Ezt követően soha nem látogattam úgy Moszkvába, hogy ottani tárgyalásaimon ne lett volna jelen a nagykövetségünk.

Így ért véget titkos moszkvai utam. A Nixonnak küldött utolsó táviratom jól összefoglalja, amit véleményem szerint elértünk:

- (a) A Kreml készséget mutatott, hogy Hanoi és Hai Phong bombázása után három nappal fogadjanak engem, miközben még mindig folyt az [észak-vietnámi] területek bombázása és tűzérési támadása;
 - (b) olyan közlemény, amelyből egy jól prezentált sajtótájékoztatón egyértelműen kiderül, hogy Vietnám kérdéséről is tárgyaltunk, a fontos nemzetközi problémák és a csúcstalálkozót érintő kétoldali kérdések közötti különbségtétel ugyanis egyértelműen Vietnámra utaló eufémizmus;
 - (c) a szovjet szándék, hogy továbbítsák eljárásrendi javaslatainkat Hanoiak, és sürgessék a titkos tárgyalások megkezdését, akár még a bombázások folytatása közben is;
 - (d) a szovjet készség, hogy továbbítsanak egy nagyon kemény, lényegi üzenetet Hanoi számára;
 - (e) annak elfogadása orosz részről, hogy halálosan komolyan vesszük Vietnám kérdését, és minden egyéb ügyet ennek rendelünk alá;
 - (f) olyan SALT-ajánlat, amely a titkos csatornát helyezi előtérbe, és legtöbb javaslatunkat elfogadja;
 - (g) megegyezés a csúcstalálkozón kiadott elvi nyilatkozatról, amelyben a legtöbb javaslatunk helyet kapott, és lényegében tartalmazza a Brezsnyev-doktrínáról való lemondásra utaló külön részt;
 - (h) megállapodás a kölcsönös és kiegyensúlyozott haderőcsökkentések (Mutual and Balanced Force Reductions, MBFR) tanulmányozásának megkezdéséről;
 - (i) megállapodás arról, hogy a Német Demokratikus Köztársaság ENSZ-tagságának előmozdítása közben nem kerülik meg az NSZK-t;
 - (j) elegendő visszatartó lépés lehetősége a kétoldali ügyekben, amelyekkel a fenti pontokban foglaltakat ellenőrzésünk alatt tudjuk tartani.
- És mindezt cserébe csupán Hai Phong bombázását függesztjük fel egy hétre.

Vita az elnökkel

Legnagyobb sajnálatomra Washingtonban nem osztották véleményemet a sikeréről. Olyannyira, hogy egész moszkvai látogatásom alatt kétfelől kaptam hideget-meget. A tárgyalóasztal másik oldaláról Brezsnyevtől és a Camp Davidben tépelődő Nixontól.

Noha az elnök akkoriban kategorikusan tagadta, ma már teljesen világos, mi rejtett ennek hátterében: szíve mélyén ellenezte, hogy Vietnámon kívül bármi egyébről megbeszélést folytassak Moszkvában, én viszont a felhatalmazásomat maximálisan kihasználva, más témák napirendre tűzésébe is belementem.⁴ Ni-

xon azt szeretne volna, ha a csúcstalálkozó lemondásával való fenyegetőzéssel érek el jelentős elmozdulást a szovjetek Vietnám-politikájában. Ám én ezt veszélyes lépésnek tartottam – és minden tekintetben lehetetlen küldetésnek, ha sugallatának megfelelően már az utam korai szakaszában megszakítom a tárgyalásokat, és hazatérek. Abban nem volt vita közöttünk, hogy milyen lépéseket kell tennünk Észak-Vietnám ellen, ha nem hagyják abba az offenzívát. Titkos utam előtt négy nappal magam javasoltam a Hai Phong környéki üzemanyagraktárak elleni, B-52-csekkel végrehajtandó légi csapást. Moszkvai tartózkodásom alatt még én sürgettem, hogy a B-52-csek intézzenek légítámadást a 20. szélességi foktól délre fekvő Thanh Hoa repülőtér ellen, hogy ezzel nyomatékoítsam a figyelmeztetéseimet. Tökéletesen osztottam Nixon nézetét, hogy szükség lehet bombázásaink kiterjesztésére a 20. szélességi foktól északra fekvő területekre, sőt a blokád elrendelésére is, ha Hanoi nem hajlandó újabb titkos tárgyalásra, vagy ha ez a tárgyalás kudarcba fulladna.

Miközben egyre mélyebbre ástuk magunkat ebbe a kérdésbe a Moszkva és Washington között lezajlott táviratváltások során, kiderült: Nixon és én szemmel láthatóan eltérően ítéljük meg, hogy e döntések milyen hatással lehetnek a küszöbönálló moszkvai csúcstalálkozóra. Nixon a találkozó elhalasztásával való fenyegetéssel akarta együttműködésre bírni a szovjeteket Vietnám ügyében; én bölcsőbbnek ítéltém, ha a csúcs elhalasztásának kockázatait és ódiumát az oroszok viselik, és inkább úgy verünk éket a Kreml és Hanoi közé, ha kihasználjuk, hogy a szovjetek mennyire akarják a csúcstalálkozót. Borzasztóan frusztráló érzés volt látni, hogyan távolodnak egyre jobban a vélemények, mert belekerültünk egy ördögi kommunikációs körbe, ami az időeltolódással párosulva oda vezetett, hogy Washington több órával az események után kullogott. Nixon megjegyzései, amelyeket a beszámolóhoz fűzött, órákkal az aznapi tárgyalásaim után érkeztek, sőt nemegyszer csak a következő ülés alatt kaptam őket kézhez. Ez még a fennállónál jóval kedvezőbb körülmények között is megnehezítette volna számomra, hogy teljesítsem az utasításait. Mivel az út titkos volt, nem használhattuk a követség kommunikációs rendszerét; az elnök ezt amúgy is ellenezte volna, mert eltöklélte, hogy a kiszivárogtatások megelőzése érdekében mindenképp fehér házi csatornáin keresztül bonyolítja a csúcstalálkozó előkészületeit. Emiatt a repülőgépünkön lévő eszközöket használtuk a kapcsolattartás céljára. Remek berendezések voltak a fedélzeten, és a Fehér Ház Kommunikációs Ügynökségének két emberét is magunkkal vittük. Ám amikor üzenni akartunk, majdnem egy óráig tartott kiérni a repülőtérre, és elküldeni az információt. A Washingtonból érkező üzenetek esetében ugyanez volt a helyzet, csak fordítva. Mivel általában késő éjjel végeztünk a jelentésekkel, ezek – számításba véve a repülőtérre vezető út időtartamát is – már csak a hivatalok zárása után érkeztek meg Washingtonba. További késlekedést idéztek elő az adatátviteli za-

varok.* Bármilyen okozta is a jelenséget, ezen a moszkvai utamon az első üzenetemen helyett valami zagyvaság ment át, és az információt újból továbbítani kellett a rádión – ami tovább növelte Nixon frusztrációját. Teljesen hatalmába kerítette a félelem, hogy olyan útra lépek, amelyet ő járhatatlannak ítélt (legalábbis akkor már így gondolkodott).

Hiába működött volna azonban jobban a kommunikáció, akkor sem tudom, hogy mire mentem volna a hozzám befutott heves üzenetekkel. A hivatalomból Al Haig volt a kapcsolattartóm Nixonnal, aki a barátjával, Bebe Rebozóval együtt vonult be Camp Davidbe – márpedig ez a páros általában nem arról volt híres, hogy megjegyzéseikkel csillapítani tudják a kedélyeket. Ráadásul a szovjetek is további bonyodalmakat okoztak teljesen fölöslegesen. Gerard Smith, aki a SALT-tárgyalásokon képviselt minket, azt táviratozta Helsinkiből április 21-én, hogy tárgyalópartnere, Vlagyimir Szemjonov jelezte neki: az SLBM-rakéták kérdésében Moszkva éppen az álláspontja jelentős átalakításán gondolkodik. Ennél többet nem árult el, de a pusztán célzás elég volt ahhoz, hogy az izgatott Smith kapcsolatba lépjen a Fehér Házzal, erre föl Rogers felhívja az elnököt, mire Nixon arra a következtetésre jut, hogy a ravasz szovjetek azon fondorkodnak, nehogy ő személyesen arathassa le a babérokat egy lehetséges SALT-megállapodásért. Hogy mi vitte rá Szemjonovot, hogy az egy évvel korábbi esethez hasonlóan ismét megpróbálja kijátszani a két csatornát egymás ellen, arra feltehetően csak az orosz források adhatnának választ. Látszólag nem a szovjet apparátusban támadt zavar, sem előre kiszámított nyomásgyakorlási kísérlet nem állt mögötte. Meglehet, hogy az oroszok éppen azon utasítások ellen próbálták bebiztosítani magukat, amelyeket akkoriban kaptam kézhez. Ha ugyanis Vietnám miatt megszakítom a tárgyalásokat Moszkvában, a tények azt mutatják majd, hogy még ezt megelőzően felvetettek egy új álláspontot a tengeralattjárókról indított rakéták ügyében. És akkor nem csupán a csúcstalálkozóról, de a már gyakorlatilag tető alá hozott SALT-szerződésről is olyan látszat alakul ki, hogy a vietnámi helyzet túszává vált. És ha mindkettőt veszni hagyjuk, akkor feltehetően a sajtóból, a tudományos világból és a kongresszustól érkező felháborodás is kezelhetetlen lesz.

Smith táviratának és Rogers telefonjának együttes hatása tovább erősítette Nixon aggodalmát a moszkvai tárgyalásaim miatt, és fokozta a szovjetek szándékai felől táplált gyanúját. Addigra meggyőződésévé vált, hogy Moszkva és Hanoi furfangos tervével állunk szemben, hogy megnehezítsék számunkra a keményebb

fellépést Vietnámban, s egyben megfosszák őt attól, hogy a csúcstalálkozón elért bármilyen eredményért személyesen arathassa le a babérokat. Elképzelése szerint a Kreml a találkozó megtartásának kilátását eszközként használja annak érdekében, hogy megakadályozzon *bennünket* az északi területek bombázásában – és e sejtésben is volt logika. Azért céloztattak arra, hogy a SALT-tal kapcsolatos kérdésekben rugalmasságot tanúsítanak, írta nekem Nixon, „mert így csábítanak minket a Dél-Vietnámban tőlünk elvárt engedményekre” – bár ilyeneket senki nem kért tőlünk, mi pedig nem is tettünk. Nixon attól félt, hogy Moszkvában belemegyek az északi területek bombázásának befejezésébe – noha ez egyetlen pillanatra sem volt napirenden, és érdekes módon Brezsnyev sem vetette fel.

Az utasítások, amelyeket Nixon a moszkvai utam során küldött, valójában mindvégig rendkívül ellentmondásosak voltak. Szinte megőriztette a gondolat, hogy Szemjonov Smithnek tett célzásai azt jelentik, miszerint az elnöki „csatorna” nem tulajdoníthatja magának az érdemet a SALT-szerződés megkötéséért. Ugyanakkor ha követtem volna az utasításait, és Vietnámot leszámítva minden más kérdésben az időt húzom a tárgyalásaimon Brezsnyevvel, akkor igen valószínű, hogy bármilyen ajánlata is van Moszkvának a SALT-ügyben, azt a helsinki csatornákon keresztül veti fel, majd ezen ajánlatok segítségével szemlélteti, hogy a Vietnám ügyében mutatott csökönységünk miatt milyen lehetőségeket szalasztottunk el. Nixon egy és ugyanazon táviratban közölte velem, hogy a csúcs összes előkészületét nyomban szakítsam meg – illetve, hogy adjak meg minden támogatást annak a technikai csapatnak, amelyik épp abban a pillanatban is Moszkvában tartózkodott, hogy az elnöki csúcstalálkozó tervezetét tisztázza.*

Negyvennyolc órán át egyfolytában azért ostorozott, amiért a csúcsot érintő ügyekről tárgyalok. Aztán egy olyan hírt olvasott a sajtóban, hogy a Kreml protokollszempontból leminősítette az útját államfői látogatásról hivatalos munkalátogatássá, mire föl azt az instrukciót kaptam, hogy azonnal közöljem Gromikóval: ez elfogadhatatlan számunkra. (Mindezt meg is tettem. Kiderült, hogy a hír hamis volt.)

Még ha félre is tesszük az üzenetek belső ellentmondásait, az említett túlfűtött hangnemű üzenetváltásokból akkor is fény derült egy alapvető véleménykülönbségre kettőnk között. Én úgy gondoltam, az egyik legsúlyosabb hiba egy tárgyalás során az, ha olyasmit kérünk a másik féltől, amit képtelen teljesíteni.

* Akkor nem törődtem velük, és a légköri viszonyok számlájára írtam a dolgot. Amikor azonban 1973-ban Moszkvában jártam, hogy a közel-keleti háborúban a tűzszünetről tárgyaljak, és az időtényező létfontosságú volt, a jelenség újból bekövetkezett. Másodszor már felmerült bennem, hogy mindez talán mégsem véletlen.

* Az előkészítő csapatot az elnök szárnysegédje, Brent Scowcroft dandártábornok, egy ragyogó tiszt vezette, aki később a helyettesem lett. Scowcroft tudott az utamról, mivel ő intézte a repülőgépet. A stábom egyik tagjának, a kíséretében lévő Bill Hylandnek kellett elhessegetnie állandóan a KGB toladó embercsoportait, akik minduntalan arról faggatták, hogy hozott-e valamilyen titkos üzenetet Kissingtől Brezsnyevnek. Hyland udvariasan nemmel válaszolt, mert pontosan tudta, hogy a város másik felében vagyok, és éppen nincs szükségem efféle körmonfont kerülőutakra.

Bármennyire keménynek hangzik is egy ilyen követelés, mégis furcsa módon változtatja meg a lélektani egyensúlyt. Mivel a másik oldal nem akarja elismerni hatalma vagy befolyása határait, olyan mondvacinált indokokkal utasítja el a követelést, amelyek az egész kapcsolat légkörét megkeserítik. A követeléssel előálló fél pedig azzal szembesül, hogy vagy megszakítja a tárgyalásokat, vagy tovább folytatja őket, de akkor onnantól fogva a követeléseit nem veszik komolyan. Úgy véltem, hogy ha a Washingtonból erőltetett úton indulunk el, hamarosan mi is ezzel a dilemmával szembesülünk. Elképzelhetetlennek látszott, hogy az észak-vietnámiak a kilencvenhat órára tervezett moszkvai tartózkodásom alatt belemenjenek annak a küzdelemnek a feladásába, amelyet egy egész életen át folytattak. Hiába gyakorol rá nyomást Moszkva, Hanoi akkor is mindenképpen a végére akar járni mostani offenzívájának, amely mellett már teljes mellszélességgel elkötelezte magát, hogy javítson tárgyalási pozícióján. Bárhogy dönt a Kreml, akkor is a *mi* feladatunk, hogy megállítsuk és visszafordítsuk az offenzívát. Ha visszafogjuk katonai erőfeszítésünket, reménytelen helyzetbe hozzuk magunkat a tárgyalásokon, amelyekre így is, úgy is sor kerül. Ha fokozzuk a válaszcsapást, akkor a mi szempontunkból a leghatásosabb szovjet nyomásgyakorlási eszköz Hanoira az, ha beletörődnek a lépéseinkbe.

Amennyiben Nixon az időhúzás stratégiáját akarta követni a csúcstalálkozón, nem kellett volna elengednie Moszkvába. Ezt ugyanis Washingtonból lehetett volna a legkönnyebben kivitelezni. Azért küldött engem, mert pontosan látta, hogy ha én nem megyek, akkor a dilemmával ő szembesül majd a saját útja során. A logikus ugyanis az lett volna, ha utóbbit is addig halogatja, míg Vietnam kérdése nem rendeződik. Ha viszont Nixon mégis elutazik, ő tűnt volna fel olyan színben, mint aki meghátrál – és akkor úgy érkezik Moszkvába, hogy a legtöbb SALT-kérdés még nyitott. Ebben az esetben az ottléte alatt sokkal nagyobb nyomás nehezedik rá, hogy a szóban forgó kérdéseket akkor és ott megoldja. Ha ellenben Nixon elhalasztja az útját, a szovjetek Indokínában tanúsított önmérsékletének legnagyobb motiváló ereje tűnik el. Ebben az esetben Vietnam-politikánkat egy teljes körű orosz propagandaháború és politikai támadás közepette kellett volna folytatnunk, miközben mind odahaza, mind külföldön azzal vádoltak volna bennünket, hogy a délkelet-ázsiai katonai megoldás illúzióját hajszolva kockára tesszük a világbékét. És akkor végső soron megismétlődik az Eisenhower-féle 1960-as elvetélt csúcstalálkozó-kísérlet, amitől Nixon annyira rettegett.

Paradox módon a Vietnam ügyében folytatott kemény politika feltétele pontosan az volt, ha a csúcs elhalasztásának ódiumát Moszkva viseli, és az oroszok előtt álló döntéseket a lehető legjobban megnehezítjük azzal, hogy kilátásba helyezzük az amerikai–szovjet kapcsolatok jelentős javulását. Ráadásul még a helyzet is nekünk kedvezett. Brezsnyev a saját presztízsét tette kockára ama felajánlásával, hogy ő maga folytatja a tárgyalásokat velem. Onnantól fogva már

neki is érdeke fűződött a csúcstalálkozó sikeréhez; a szovjet időhúzást éppolyan sikerrel rá lehetett volna bízni Gromikóra, vagy éppen Dobrinyinra Washingtonban.

Nixon utasítása szerint a Moszkvában eltöltött első másfél napomat annak szenteltem, hogy elszántan győzködjem az oroszokat Vietnam ügyében. Az elnök azt akarta, hogy ezt követően rekesszem be a tárgyalásokat, semmi mást ne hozzak szóba, és a tervezettnél előbb térjek haza. Az ellenvéleményemről táviratban tájékoztattam, és Nixon engedett is, de addigra én már a saját szakállamra belefogtam a további tárgyalásokba. A késve visszaérkező válaszok miatt nem is volt más lehetőségem.

Ha szó szerint követtem volna az utasításokat, ahogy ahhoz Nixon ragaszkodott, akkor Moszkvában dobtam volna kesztyűt a szovjetek elé azzal, hogy egy sor teljesíthetetlen követeléssel állok elő – ami már csak azért is értelmetlen lett volna, mert miután Brezsnyev olyannyira vágyott rá, hogy Nixont vendégül lássa, a *mi* álláspontunkat fogadta el a SALT-tárgyalások és a zárónyilatkozat ügyében, amelyről előzőleg én és Dobrinyin már egyeztettünk. Így csupán annyit értünk volna el, hogy egy időben kapjuk nyakunkba a válságot Vietnámban és a Szovjetunióval való viszonyunkban. Kukába dobhattuk volna a stratégiánkat, miszerint létrehozuk a globális erőegyensúlyt stabilizálni képes háromoldalú kapcsolatot, egyszersmind Hanoi elszigetelésével előmozdítjuk a vietnámi válság rendezését, és mindeközben otthoni közvéleményünknek is reményt nyújtunk azzal, hogy a háború keltette érzelmi zűrzavarban is képesek vagyunk kreatív külpolitikát folytatni. Vietnam így végül mégis felemésztené azt, ami Amerika lényege – márpedig ez olyan rémálom lett volna, amitől nemcsak bírálóink rettegettek, hanem mi magunk is. Ha külpolitikánk teljes szerkezetét feladjuk, akkor azt Moszkvában elkerülhetetlenül olyasformán értelmezik, mint irányvonalunk alapvető megváltoztatását, amelyhez Hanoi csupán az ürügy. A szovjetek úgy vélik majd, hogy a kínai opció felé mozdulunk el, és ennek felmérhetetlen következményei lehetnek a kelet–nyugati viszonyra és Kína biztonságára nézve egyaránt.

Ha hirtelen stratégiai hátraarcot csinálunk, márpedig az ellentmondást nem tűrő és az oroszok által teljesíthetetlen követelésekből erre lehetett volna következtenni, az pontosan a Szovjetunióval való kapcsolattartásunkra kidolgozott hosszú távú stratégiánkat húzta volna keresztül. Meglátásom szerint a fogalmi probléma, amellyel Amerika szembekerült a szovjethatalom korában, a következő: liberális, pragmatikus hagyományunk miatt képtelenek vagyunk már kezdeti fázisában szembenézni a kihívásokkal, amikor azok még nem nyerték el egyértelmű formájukat, miközben moralizáló hajlamunk és annak antikommunista megjelenési formája visszatart bennünket attól, hogy kiaknázzuk a realista lehetőségeket a konstruktívabb, hosszú távú kapcsolatok érdekében. Létfontosságú lett volna, hogy erőteljesen, mi több, szükség esetén erőszakosan reagáljunk

az orosz terjeszkedés korai szakaszában – én ezt pártoltam Cienfuegos ügyében, Jordániában, az indiai–pakisztáni válság során és később Angola esetében is. Májusban még a moszkvai csúcstalálkozót is kockára tettem volna, ha a Hanoi által indított offenzíva megtöréséhez lett volna rá szükség. Mindenáron meg kellett akadályozni a Szovjetuniót, hogy olyan lendületre tegyen szert, amelynek nyomán vagy a hatalmi egyensúly felbomlásával kell számolnunk, vagy azzal, hogy kolosszális összecsapásra kerül sor.

Ugyanakkor soha nem téveszthettük szem elől azt a kötelességet, amelyet az atomkorszak rótt ránk. A békére a két szuperhatalomnak az általuk birtokolt technológia szörnyűségei miatt kell törekednie, függetlenül a köztük fennálló ideológiai különbségtől, a kapzsiságuktól és a múltból megmaradt lendülettől. A béke lehetősége soha nem kerülhet le az opciók listájáról. Ahogy az 1972-es elnöki külpolitikai jelentés fogalmazott:

A Szovjetunió számára adottak a választási lehetőségek: a jelenlegi enyhülési időszak egyfelől lehet csupán újabb támadótaktika, de akár valódi lehetőség is a szuperhatalmak közötti kapcsolatok stabilitásán nyugvó nemzetközi rendszer kialakítására. Hogy melyik lehetőség mellett dönt, azt a találkozóink előtt, illetve után tett lépései mutatják majd meg.

Ezek voltak azok a megfontolások, amelyek rábírtak arra, hogy tárgyaljak Brezsnyevvel a csúcstalálkozón szereplő kérdésekről, és ezzel nem az elnök amúgy homályos és elkésett utasításaival mentem szembe, hanem végrehajtottam a már két éve konzisztensen vitt politikánkat, és azt a taktikát követtem, amelyről alig néhány nappal korábban közösen állapodtunk meg.

Minden egyes nap teljeskörűen beszámoltam Washingtonnak. Az első nap végén küldött beszámolómról Haig mindössze a gyenge kommunikációra vonatkozó panasszal válaszolt, míg Nixon arra figyelmeztetett, nehogy elsietett „alkut” kössék Vietnámról (ezt az üzenetet április 21-én este kaptam meg). Mindez azonban lényegtelen figyelmeztetés volt, hiszen efféle alku megkötéséről szó sem esett. Nixon arra kért, hogy még 23-án, vasárnap térjek vissza Washingtonba. Én azt terveztem, hogy 24-én, azaz hétfőn délből indulok vissza (végére is csütörtökön este érkeztem meg), miután előző nap Brezsnyev az unokája esküvője miatt nem tudott részt venni a tárgyalásokon. A pénteket teljes egészében, míg a szombatot részben Vietnám kérdésének szenteltem. A szovjet vezetők tisztában voltak vele, hogy szabadon rendelkezem az időmmel, hisz pontosan tudták, hogy eredeti ajánlatunk szerint azokban a napokban kellett volna találkoznom Le Duc Thóval. Ha visszatérek Washingtonba, azzal lényegében már szombaton befejeztem volna a komoly tárgyalásokat Brezsnyevvel. Április 22-én korán reggel épp ezért egy meglehetősen dühös választ küldtem Haignek:

A helyzetet a következőképp látom: Brezsnyev szinte bármi áron szeretne egy csúcstalálkozót. Lényegében azt közölte velem, hogy semmilyen körülmények között nem halasztaná el. Esküdözik, hogy semmit sem tudott az offenzíváról. Közölte azt is, hogy a segélyszállítmányok küldését sem gyorsították fel. Még ha ez nem is igaz, akkor is adva van három lehetőség, amelyet megragadhatunk:

- (a) Segítséget kaphatunk a háború csillapításához vagy befejezéséhez.
- (b) Ha mégsem, bizonyosan közömbösek maradnak, ha a végsőkig fokozzuk a nyomást [Észak-Vietnámon].
- (c) A csúcstalálkozót használhatjuk arra, hogy az amerikai felháborodást kontroll alatt tartsuk.

Eddig a pontig a nyomásgyakorlás és a rugalmasság alaposan átgondolt elegyével jutottunk el. Itt azonban egy szemernyi rugalmasságot sem tanúsítottunk. Miért most szúrjuk ezt el? És mit kapunk cserébe? [...]

A lehető legkeményebb hangnemben követeltem, hogy a május 2-i találkozáson [Le Duc Thóval] konkrét előrelépésnek kell történnie. Ma átadom Brezsnyevnek a programunkat, amelyben a demilitarizált övezetben tartózkodó csapatok teljes visszavonását, pár hadifogoly szabadon engedését stb. követeljük. Szinte csak az ígéret nem hangzott el, hogy segítenek nekünk. Számomra most az tűnik a jobb megoldásnak, ha ezen a héten a 20. szélességi foktól délre eső területeken fokozzuk katonai tevékenységünket, részt veszünk a titkos tárgyaláson [május 2-án], és ha ez kudarcba fullad, akkor minden erőnkkel fellépünk. Amint a dolgok komolyra fordulnak, pontosan azok az emberek fognak elsőként összeroskadni, akik most vérre szomjaznak. De biztosíthatod az elnököt, hogy semmilyen, ismétlem, semmilyen körülmények között nem egyezem bele itt-tartózkodásom alatt a bombázások leállításába, amúgy ezt a szovjetek sem kérték. Ennek ellenére elengedhetetlen, hogy bedobjam a csalit, és ne viselkedjek provokálón. És ami mindennél fontosabb, Nixonnak bíznia kell bennem. Még sosem hagytam őt cserben, egyetlen küldetésem alkalmával sem.

Számítok a segítségedre, hogy a dolgokat távlatosan szemlélhesse mindenki. A céljaink megvalósítása már karnyújtásnyira van. Ne a cél előtt lankadjunk! Ezt a táviratot az elnöknek is megmutathatod.

Haig válasza megerősítette, amit gyanítottam. Nixon azért gondolkodott el a csúcstalálkozó elhalasztásán, mert attól tartott, hogy a halasztást a szovjetek fogják meglepni, ha a május 2-ra tervezett tárgyalásom Le Duc Thóval kudarcot vall, és ennek nyomán fokozzuk az Észak-Vietnáma nehezedő nyomást, amit ő és én egyaránt készek voltunk megtenni. Már Moszkvába indulásom előtt fontolóra

vette a csúcstalálkozó lemondását. Azt gyanítottam, hogy emögött feltehetően a politikai múltjából fakadó gyöttrő félelme állt, hasonlóan a Kuba miatt érzett neuralgiájához, amelyről a 16. fejezetben már szóltam. Meggyőződése volt, hogy az 1960-as elnökválasztáson mindenekelőtt két külpolitikai esemény okozta a vereségét: a Kuba ügyében mutatott visszafogottsága a Kennedyyel folytatott vita során, illetve az, hogy Hruscsov lemondta az Eisenhowerrel tervezett moszkvai csúcstalálkozóját. Nixon azt akarta, hogy ha a sors úgy hozza, akkor ő halaszthassa el a találkozót, ez kevésbé lesz megalázó, mint ha a választási évben a szovjetek rúgják ki alóla a sámlit a csúcs lemondásával. De ezenfelül is akadt egy tényező, amely a Haigtól származó kemény hangú üzeneteket befolyásolta: „Tudj róla, hogy az elnök megkapta a Sindlinger közvélemény-kutatás eredményeit, és ezek azt mutatják, hogy a népszerűsége meredeken emelkedett a Vietnámban dúló háború eszkalálódása óta... És ahogy láthatod, ma délutántól az elnökön mértéktelelenül erőt vett a harcias hangulat”, közölte velem Haig.

De bármilyen kétségek gyötörték is, Nixon végül hagyta, hogy maradjak hétfőig – feltéve, ha garantálom, hogy „Vietnám ügyében előrelépés történik”. Ennek nyomán ismét kétségek merültek fel bennem, vajon valóban támogatja-e a stratégiánkat, vagy csupán kötözködik. Hetvenkét órán belül ugyanis Moszkvából technikailag is képtelenség lett volna konkrét eredményeket elérni Vietnám ügyében. Haig így írta le Nixon növekvő idegességét:

Az elnök egyre nyugtalanabb, és megkért, tolmácsoljam azt a javaslatát, hogy washingtoni idő szerint legkésőbb hétfő délután 6 órára legyél Camp Davidben. Ez azt jelenti, hogy moszkvai idő szerint legkésőbb délután 1 óráig el kell indulnod. Miközben ezeket írom, újabb telefonhívást kaptam tőle, és ebben annak a nézetének adott hangot, hogy a szovjetek álláspontja Vietnámról dühítő és semmitmondó, éppen ezért kész arra, hogy további légi csapásokat rendeljen el Hanoi és Hai Phong ellen, hacsak nem érünk el valamilyen jelentős áttörést. Kitartottam amellett, hogy a 20. szélességi fokra vonatkozó korlátozást tartsuk továbbra is tiszteletben egészen a május 2-i találkozó befejezéséig, de az elnök a következő szavakkal zárta a megbeszélést. „Vagy így teszünk, vagy nem.”

Enyhe túlzás lenne azt állítani, hogy kedélyes viszontválaszt küldtem Haignek:

Növekvő döbbenettel olvastam az üzeneteket. Nem tudom magamévá tenni azt az elképzelést, amelynek alapján Washington működik. Nem hiszem, hogy Moszkva közvetlenül összejátszik Hanoival. Jelen idő szerint az itteni vezetők leginkább úgy festenek, mint akik elképesztő kínban és zavarban érzik magukat.

A csúcstalálkozóhoz fűzött céljaik messze túlmutatnak Vietnámon, és sokkal könnyebben tudnák elérni őket, ha ez a kérdés nem lenne terítéken. Elképzelhető, hogy a NATO szétrombolásán és szövetségeseinek vesztén fáradoznak, és a látszólagos jóakarát korának beköszöntötte csak a mi felpuhításunkat szolgálja. Ehhez azonban nincs szükségük Vietnámba. Olyannyira, hogy jelenleg Hanoi akadályozza a fenti célok elérését.

Amúgy is, mi a csodát nyerhetnek ezen a dolgon? Három nappal azután, hogy bombáztuk a VDK-t, ők hajlandók voltak fogadni engem. Hozzájárulásuk a nyilvános közlemény kiadásához bizonyára feldühíti és elbátortalanítja Hanoit. Készek arra, hogy fogadják az elnököt, miközben zajlik Észak-Vietnám bombázása, [...] nekünk pedig mindenből a legjobb jut: (1) a maximális büntetést tudjuk kiróni Hanoira, (2) kielégítjük a hégát, (3) kielégítjük a galambokat, (4) történelmi előrelépést teszünk a SALT-szerződés kérdésében, (5) és egy számunkra rendkívül előnyös közös nyilatkozatot tudunk kiadni. Egyszerűen nem értem, hogyan merülhetett fel egyáltalán, hogy ezt kidobjuk az ablakon az általad leírt elképzelések miatt. [...] Kérem, nyugtass meg mindenkit! Éppen most érünk el oda, hogy politikánkat a legteljesebb sikerre tudjuk vinni. Tényleg szükség van rá, hogy mindezt elrontsuk azért, mert égünk a vágytól, hogy lebombázzunk néhány célpontot, amelyek nem fognak odébb menni, miközben csupán egyetlen hétnyi késlekedésről beszélünk?

Al Haig kapta a feladatot, hogy gondolataimat tapintatosabb formában közölje az Egyesült Államok elnökével. Még néhány hasonló szellemű üzenetváltás lezajlott, de az alapvető kérdés egyértelművé vált. Az elnök készen állt, hogy nyomban minden erőnkkel Észak-Vietnám ellen forduljunk, és inkább a csúcstalálkozó lemondását választotta, mint hogy a döntését megmátsa. Én magam is ezeket a lépéseket pártoltam az észak-vietnámi offenzíva legyőzésére, ám a csúcstalálkozó közelségét és a Le Duc Thóval való újabb tárgyalást akartam felhasználni arra, hogy odahaza mozgástérhez jussunk, eszköz legyen a kezünkben a szovjetekkel szemben, és elszigeteljük Hanoit. 1972 áprilisában Nixont egyedül az érdekelte, hogy a közvetlen válságnak Vietnámban milyen hatása lesz a közvéleményre; én hittem abban, hogy egy szélesebb stratégiába illesztve kell szemlélnünk a dolgot: jobban tudjuk demoralizálni a VDK-t – és végső soron a közvéleményt is inkább a magunk oldalára tudjuk állítani –, ha nem egymás karjába taszítjuk Moszkvát és Hanoit, hanem még inkább kiélezzük a vitákat Észak-Vietnám és a támogatói között. Senki nem képes olyasmit tenni, amitől ne nekünk kellene szembeszállni velük, ha tovább folytatják az offenzívát, és nem hajlandók tárgyalóasztalhoz ülni. Ahhoz azonban, hogy odahaza erőteljesen tudjuk képviselni az álláspontunkat, egyértelműen rá kell világítanunk Észak-Vietnám alkuképtelenségére. Ehhez, paradox módon, újra tárgyalóasztalhoz kellett ülnünk Le Duc Thóval.

És Hanoi elszigetelésének érdekében tovább kellett folytatnunk a moszkvai csúcslétszerveit.

Néhány héttel korábban a titkos utam eredményeit látva Nixon még repestt volna az örömtől: biztosítékot szereztünk, hogy a csúcstalálkozó sikeres lesz; a SALT-szerződést lényegében a saját javaslataink alapján fogjuk megkötni; olyan zárónyilatkozat születik a találkozóról, amely összeegyeztethető az elveinkkel. Nixon azonban, Camp David-i magányában, ahol csak Rebozo szolgált társaságként, harcias hangulatba került. Miközben én és a munkatársaim tisztában voltunk vele, hogy jelentős áttörések előtt állunk, Washingtonból egyfolytában olyan üzenetekkel bombáztak bennünket, hogy „bedőlünk” a ravasz szovjeteknek. Nixon szinte megszállottan félt attól, hogy csellel épp úgy veszik rá a bombázások leállítására, ahogy az 1968-ban történt, márpedig akkor pontosan ezért támadta Johnson, és úgy vélte, hogy emiatt csaknem elvesztette az elnökké választását. Gyanakvását még az sem csillapította, hogy a leghalványabb bizonyítéka sem volt; ráadásul sem Brezsnyev, sem egyetlen más orosz vezető nem kérte rá. Arról sem sikerült meggyőzőnöm Nixont, hogy a szovjet pártfőtitkár nem azon ügyeskedik, hogy megfossza őt a csúcstalálkozón elért eredményekért járó elismerés besöpítésétől, sőt minden bizonyíték pontosan az ellenkezőjére mutat; végtére is Brezsnyevnek ugyanakkora érdeke fűződött ahhoz, hogy a SALT-szerződést a nevéhez kössék, mint Nixonnak.

Az elnöki gondolkodás teljes spektrumának bemutatására végül egy hosszú emlékeztetőben került sor, amelyet Camp Davidben diktált le. (Ám az időeltolódás miatt ez csak akkor jutott el hozzám, amikor a moszkvai megbeszélések már lezajlottak, és a látogatásomról kiadott közleményben is megállapodtunk.) Nixon azzal indított, hogy biztosított róla, mennyire nagyra tartja „hozzáértésem, találatkonyságomat és elszántságomat”, majd mindezt a következő bekezdésekben gyakorlatilag vissza is szívtá, mert ezekben már arra utalt, hogy mindent rosszul csináltam. „Számomra úgy tűnik, hogy a csúcstalálkozó részleteinek megbeszélése, ami számukra moszkvai meghívásának legfőbb célja volt, teljesült, a miénk azonban, nevezetesen hogy Vietnám kérdésében haladást érjünk el, nem – már ha nem számítjuk ide azokat a nagyon fontos, ám nem kézzelfogható előnyöket, amelyekre rámutattam...” Nixon továbbra is attól tartott, hogy ha a látogatásomat követően Párizsban visszatérünk a plenáris ülésekre, azt meghatárolásnak fogják tartani. A bal- és a jobboldal egyaránt támadni fog minket, amiért elmentünk Moszkvába, de nem sikerült egyezsége jutni Vietnám ügyében. Ha Hanoi megmakacsolja magát a május 2-i tárgyaláson, akkor „a bombázási fronton mindent bele kell adnunk”. Egy gyenge tárgyalási pozícióban nem utazhat el Moszkvába. Nixon a SALT-szerződés ügyében továbbra is problémásnak látta, hogy Szemjonov „pontosan azt az ajánlatot továbbította” Smithnek, „amelyet az április 22-i üzenetében ön is elővezetett”. Mivel a SALT-tárgyalások részletei

nem izgatták az elnököt, képtelen voltam meggyőzni, hogy egész egyszerűen nem ez a helyzet. Szemjonov csupán azt jelezte, hogy Moszkva tanulmányozza a kérdést; semmilyen részletet nem közölt. A SALT, vélte Nixon, amúgy is csak néhány „kifinomult elme” számára fontos; a fő probléma Vietnám, és abban kudarcot vallottunk. De nehogy erőt vegyen rajtam a kétségbeesés, Nixon egy baráti megjegyzéssel zárta az írást. „Bármilyen süls is ki ebből, ne feledje, mindannyian tisztában vagyunk azzal, hogy akkor és ott Moszkvában senki sem képviselhette volna jobban az ügyünket, mint dr. Kissinger. Rebozo is jókívánságait küldi.” A hibáimról összeállított részletes felsorolás tükrében az ember mindebből arra a következtetésre juthatott, hogy a kormányzati apparátus valóban rossz bőrben van, ha a legjobb emberétől csupán ennyi tellett.

Még a repülőgépről elküldtem egy homályos választ, amelyben azt írtam, hogy Nixon távirata sokat jelentett számomra. A párizsi plenáris ülésekkel kapcsolatban kifejeztem egyet nem értésemet:

Nem osztom az ön félelmét. Először is, a moszkvai utamról kiadott közleményt látva mindenki rá fog jönni, hogy több dolog zajlik a mélyben, mint amennyi a felszínen látszik. Másodszor, tehetünk egy erőteljes utalást arra, hogy ezek az ülések szorosan kapcsolódnak a titkos tárgyalásokhoz. Harmadszor, a plenáris ülésen szorítkozhatunk annak megbeszélésére, hogy miképpen lehetne véget vetni az észak-vietnámi invázióknak, és világossá tehetjük, hogy addig nem foglalkozunk más témákkal, amíg az meg nem történik.

Még a repülőgépen elkészítettem egy hosszú emlékeztető vázlatát, amelyben utoljára megpróbáltam elmagyarázni az általam pártolt stratégiát:

Brezsnyev viselkedése azt sugallta, hogy sok mindent feltett a csúcstalálkozóra. [...] Bár novemberben ránk vár egy választás, mégis ő viselkedett úgy, mint akire a jövő héten és az azutáni héten is vár egy. [...] A jelenlegi helyzetben a szovjetek olyan opciókkal néznek szembe, amelyek hemzsegek a dilemmáktól. Ha passzívak maradnak Hanoival szemben, miközben az offenzíva folytatódik, akkor most már bizonyosra vehetjük, hogy ön minden erőnkkel Észak-Vietnám ellen fordul. Ilyen körülmények között a csúcstalálkozó megrendezése számukra mind lélektanilag, mind politikailag fájdalmas kilátásokkal jár. A találkozó elhalasztása szerintük novemberben az ön vereségéhez vezet, de előtte még porrá zúzzuk a VDK-t, és romokba döntjük Brezsnyev nyugati politikáját. Nagyjából ugyanez történne, ha mi mondjuk le a csúcsot, vagy ha mégis elutazik a találkozóra, de a jobboldalról érkező nyomás megköti a kezét. Mindezzel szemben [a szovjetek] alternatívája – az, hogy nyomást gyakorolnak Hanoira a visszavonulás érdekében – azt jelentené, hogy elárul-

ják egyik szocialista szövetségüket, elvesztik befolyásukat Észak-Vietnám felett, és még így sem kapnak semmi biztosítékot, hogy Hanoi abbahagyja az offenzívát, mi pedig felhagytunk a megtorlással.

Összefoglalva: következtetésem az, hogy mind személyesen Brezsnyev, mind a szovjet vezetés kollektívan olyan nehéz politikai helyzetbe lavírozta magát, amelyre évek óta nem volt példa. Kizárólag az áll érdekükben, hogy a vietnámi helyzet csillapodjék, és megítélésem szerint arra is van némi esély, hogy a számukra nyitva álló összes visszataszító út közül mégiscsak azt választják, hogy nyomást gyakorolnak Hanoi-ra – nem a mi érdekünkben, hanem a sajátjukéban. Erre utal az is, hogy Brezsnyev bizalmasát, Katusevet küldték Észak-Vietnámba.

Úgy érkeztem Moszkvába, hogy magammal vittem az ön eltökéltségét komoly ösztönzőként és a termékeny csúcstalálkozó ígérését mint jutalmat, és mindkettőt be is vetettem, de ezek használatáról továbbra sem szabad lemondanunk, mert velük tudjuk a legjobban befolyásolni a Kreml politikáját, és egyben javítani a saját pozíciónkat.

Mire Nixon elolvasta az emlékeztetőm, már lenyugodott annyira, hogy azt firkantsa rá: „Remek munka.” Lehet, hogy tényleg így gondolta, de az is, hogy csupán beletörődött a megmászhatatlanba. Már csak azért is, mert a moszkvai találkozó eredményei lassan kezdtek maguktól lendületet venni. Az események megmutatták, hogy egyetlen opció sem zárult be, sőt a mozgásterünk még jelentősen nőtt is. Április 23-án Moszkvából a párizsi csatornánkon keresztül küldtük meg az észak-vietnámiaknak az eljárásrendre vonatkozó javaslatainkat. (Mivel Walters tábornokot kinevezték a CIA igazgatóhelyettesének, ezt a csatornát most a légi attasénk, George R. Guay ezredes működtette meglehetősen hatékonyan, noha kevésbé sziporkázón, mint elődje.) Ha rögtön megkapjuk Hanoi beleegyezését a május 2-i titkos találkozóra, akkor készen álltunk volna rá, hogy április 25-én bejelentsük: 27-én visszatérünk a plenáris ülésre. Más szóval Észak-Vietnámnak huszonnégy órát adtunk a válasza. És Hanoi, amely korábban heteket, sőt hónapokat váratott minket válaszaival, most másnap elfogadta a javaslatunkat.

Április 25-én a Fehér Házban jelentettük be, hogy Moszkvában jártam. Helesen mértem fel, hogy milyen hatása lesz a dolognak. Még aznap, de annyival később, hogy a hírfolyamban már önálló figyelmet keltsen, azt is bejelentettük: készen állunk visszaülni a tárgyalóasztalhoz a párizsi béketárgyalások plenáris ülésein. Anélkül, hogy bármi módon utaltunk volna rá, a média, ahogy megjósoltam, a bejelentést legtöbb esetben összekötötte a moszkvai megbeszéléseimmel. És amikor napvilágra került, hogy Le Duc Tho Párizsba indult, a diplomáciai kezdeményezésekről szóló reménykedő találgatások még inkább táptalajra leltek.

Ezzel világosabbá vált, hogy mennyire fontos lenne külön kezelni a szovjetekkel, valamint az Észak-Vietnámmal szembeni politikánkat. Április 19-én a *New York Times* csípős hangú szerkesztőségi véleményt közölt „A kudarc stratégiája” címmel, és ebben megrótták a kormányt, amiért a VDK bombázásával kockára teszi a SALT-megállapodást. Április 26-án azonban, miután nyilvánosságra hoztuk látogatásomat, sokkal bizakodóbb szerkesztőségi vélemény jelent meg, amelyben a lap annak a meggyőződésének adott hangot, miszerint meglepő lenne, ha kiderülne, hogy utam „nem gyarapította egy újabb fejezettel a Vietnámról folytatott titkos diplomácia történetét”. Más újságok, így a *Washington Post* és a *Wall Street Journal* cikkei is hasonló véleményt tükröztek.

Moszkvai utam azt a benyomást erősítette, hogy talán mégsem kell választanunk a szovjet és a vietnámi politikánk között; ezért némi időt nyertünk a segítségével. Alapvető kérdésünkre azonban ez sem adott választ: mekkora nyomást gyakorolhatunk a Kremlre anélkül, hogy a csúcstalálkozót és így az otthoni felzúdulást kockáztatnánk? Moszkvai látogatásom nyomán a csúcs a szovjetek számára is nagyobb jelentőséget kapott, mivel megbeszéléseim felkeltették az oroszok étvágyát, és gyakorlatilag garanciát jelentettek a sikeres tárgyalásokra. Megszüntette ugyanis azt a vérükben lévő gyanakvást, hogy esetleg visszatáncolunk. Ugyanakkor ennek alapján még képtelenek voltunk megfejtetni a talányt, hogy hol is van a szovjet tűrőképesség pontos határa. Erre a válasz két tényezőtől függött: az észak-vietnámi offenzíva sikerétől, és a Le Duc Thóval május 2-ra tervezett titkos tárgyalásom kimenetelétől.

27. FEJEZET

Végső leszámolás Az észak-vietnámi kikötők elaknásítása

A döntés-előkészítés

Ahogy közelgett a leszámolás pillanata Vietnámban, mind katonailag, mind politikailag egyre erősebb helyzetbe kerültünk. A dél-vietnámiak kitartottak, mi pedig nem estünk pánikba. Légi és tengeri erőinket hatalmasra duzzasztottuk, és újra megindult Észak-Vietnám bombázása. Moszkvai utam és az elnök korábbi, nagy hatású kínai útja nyomán legalább egy időre enyhült az otthoni nyomás. Világossá vált, hogy diplomáciánkat nem bénította meg a háború, és a kormány jelentős és sikeres erőfeszítéseket tesz egy új nemzetközi rend megteremtése érdekében. Az egymást bizalmatlanul méregető Moszkva és Peking immár tisztában volt azzal, hogy mi forog számukra kockán a velünk fenntartott kapcsolatban, ezért óvatosan távolodtak észak-vietnámi szövetségesüktől.

Hanoiak azonban még így is futotta az erejéből egy offenzívára, és addig nem akartak leállni, míg meg nem indítanak egy utolsó, mindent elsöprő rohamot. Április 24-én, pontosan azon a napon, amikor elfogadták a május 2-i titkos tárgyalásra vonatkozó javaslatunkat, Hanoi akcióba lendült a Középső-fennsíkon (közép-vietnámi felföld). Erőteljes támadás fenyegette a két tartományi fővárost, Kon Tumot és Pleikut, és az összecsapás során a 22. dél-vietnámi hadosztály mintegy fele megsemmisült. Egy másik tartományi főváros, a Saigontól mintegy hatvan mérföldre északra fekvő An Loc ellen is több hullámban támadások indultak. Az észak-vietnámiak szemmel láthatóan nem hittek abban, hogy különösebb hasznuk lehetne az olyan jóakarató gesztusoknak, amelyeket tőlünk a bírálókink rendszeresen elvártak. Hanoi azon igyekezett, hogy a tárgyalások kezdetén katonailag a lehető leghátrányosabb helyzetbe kényszerítsen minket, és azt remélte, hogy a dél-vietnámiak még azelőtt összeomlanak, hogy az általunk gyakorolt katonai vagy politikai nyomás kifejti hatását.

Ennek ellenére sem halaszthattuk el a május 2-i találkozót Le Duc Thóval, bármennyire fájdalmas volt is a döntés, hogy egyelőre várunk kell a megtorló elencsapásokkal. Az előttünk álló feladat legalább annyira ígérkezett lélektaninak és politikainak, mint katonainak. Teljes mértékben össze kellett hangolnunk az otthoni, a diplomáciai és a hadászati lépéseinket. Amikor pedig majd megtorló akciókhoz folyamodunk, világosan ki kell tűnnie, hogy Hanoi választotta az erőpróbát a tárgyalásos rendezés helyett. Bármely katonai lépés hatékonyságához számunkra elengedhetetlen volt a hazai támogatás. És időben minél kö-

zelebb kerül sor lépéseinkre a csúcstalálkozóhoz, addigra annál inkább elkötelezi magát a szovjet vezetés a találkozó sikere mellett, és annál valószínűbb, hogy csak minimális mértékben válaszol bármiféle, általunk kezdeményezett katonai lépésre.

Először úgy tűnt, hogy minden a helyére kerül. Április 25-én délelőtt nyilvánosságra hoztuk titkos moszkvai utamat; este bejelentettük a párizsi plenáris ülések felújítását. Másnap délelőtt, április 26-án Nixon bejelentette a következő csapatkivonási kontingenst. Ezt muszáj volt meglepnünk, mert teljesítenünk kellett azt a 70 ezer fős kivonást, amelyet három hónappal korábban vállaltunk, jóllehet a lépés olyan dilemma elé állított bennünket, amely minden egyes további csapatkivonással erősödött. Minél kevesebb katonánk marad ugyanis a helyszínen, annál erőteljesebb hatást gyakorol, ha a kivonást állandó ütemben folytatjuk. Ha a jelenlegi ütem fennmarad, hamarosan nem lesznek kéznél olyan erőink, amelyeket egy tárgyalás során talonban tudnánk tartani. Ha viszont lassítjuk az ütemet, akkor bírálókink kudarcnak kiáltják ki a vietnámisítást, és az észak-vietnámi offenzíva kimenetele miatt érzett, egyre növekvő nyugtalanság mellé újabb komplikációk szakadnának a nyakunkba odahaza.

Egyik oldalon Szküllaként meredezett a csapatkivonások leállításának lehetetlensége, a másikon Kharübdisként, hogy nem akartunk még több terhet Saigonra testálni; közben pedig a különféle kormányzati szervek közötti szokásos lavírozás is ránk várt. Laird, mint mindig, most is a maximális kivonást pártolta, mondván: ez tudná a legjobban megnyugtatni az otthoni közvéleményt. 1972. május 1-je és december 31-e között 54 ezer katonát akart leépíteni. Ennek nyomán a helyben maradó erőink létszáma 15 ezer főre esett volna vissza, ami Laird szerint bizonyítaná, hogy elég felkészültnek érezzük magunkat az offenzíva megállításához, ugyanakkor a közvélemény is biztosítékot kapna arra nézve, hogy nem állunk le a csapatkivonással. Nem értettem vele egyet. Ez a csökkentés túlságosan nagynak tűnt a ránk váró közvetlen fenyegetés fényében, miközben a tárgyalásztalnál rugalmatlan álláspontot kényszerített volna ránk. Saigont demoralizálhatja, mi pedig feladjuk a leghatékonyabb eszközünket Hanoival szemben. Nixon végül a két hónap alatt lezajló 20 ezer fős kivonás mellett döntött, és újabb megállapodásra jutott Abrams tábornokkal, hogy a csapatok többségét az időszak végén vonják ki – azzal számoltunk, hogy addigra az észak-vietnámi offenzíva befejeződik. A csapatkivonások bejelentésének fő előnye az volt, hogy Nixon a tévében reménykeltő hangon számolhatott be a katonai helyzetről, míg ha kizárólag az észak-vietnámi offenzíváról beszél, szavai elkerülhetetlenül a válsághangulatot erősítették volna. Az Ovális Irodából bejelentkező elnök az elszántságot a békülékeny hangnemmel keverte. Békejavaslatainkat szembeállította azzal, hogy közben az ellenség az offenzívára készülődve folyamatosan vonja össze csapatait. Ez az „invázió világos példája a nemzetközi határok meg-

sértésével indított leplezetlen és indokolatlan agresszióknak”. Észak-Vietnám tizenhárom harcra fogható hadosztályából tizenkettő Dél-Vietnámban, Laoszban vagy Kambodzsában volt. A szárazföldi csatákat a dél-vietnámi erők vívják, míg az amerikai légi- és haditengerészeti erők támogató csapásokat hajtanak végre. Nixon a 20 ezer fős kivonást is bejelentette. Ugyanakkor a tárgyalókészségünk tanújeleként utasította William Porter nagykövetet, hogy másnap vegyen részt a plenáris ülésen (amelyet Ziegler jelentett be egy nappal korábban). Nixon joggal lehetett büszke az elért eredményekre:

Július 1-jére 90 százalékát kivonjuk azoknak az erőknek, amelyek 1969-ben Vietnámban állomásoztak. Az ellenséges invázió megkezdése előtt felére csökkentettük légi csapásaink számát. Elképesztően nagylelkű békefeltételeket ajánlottunk. Mindössze egyetlen feltételbe nem mentünk bele: nem engedtünk az ellenség követelésének, hogy mozdítsuk el Dél-Vietnám törvényesen megválasztott kormányát, és a helyébe kommunista diktátori rezsimet ültessünk.

A bombázásunk miatt érzett semmiféle jogos felháborodás nem homályosíthatta el azt a tényt, hogy addigra *egyedül* ez a kérdés maradt napirenden. És Nixon, akit ellenfelei erkölcsstelen embernek tartottak, tovább tudta fokozni az iránta érzett ellenszenvüket azzal, hogy ismételtelen kifejtette, amit ő – és mellesleg én is – az alapvető erkölcsi kérdésnek tekintett:

Nem tudom, ki foglalja majd el ezt a hivatalt az elkövetkezendő években. De azt tudom, hogy a jövőendő elnökök is útra kelnek majd, és felkeresnek más nemzeteket, ahogy én is elvittem békeajánlatainkat más országokba. Ha az Egyesült Államok elárulja azokat a milliókat, akik bíznak bennünk Vietnámban, akkor bárki is lesz az USA elnöke, nem érdemi és nem is kapja meg azt a tiszteletet, amely létfontosságú ahhoz, hogy az Egyesült Államok a jövőben is betölthesse a nagyszerű szerepet, amelyet a sors szabott rá, és amely nem más, mint hogy segítsünk felépíteni a béke új építményét a világban. Ezzel feladnánk az általunk vallott erkölcsiséget, és lemondanánk a nemzetek közötti vezető szerepünkről, amivel tálcán nyújtánánk át a lehetőséget a nagy hatalmú erőknek szerte a világon, hogy rávessék magukat a gyöngékre. Megtagadnánk a békétől az esélyt, amit pedig mindenképpen meg kell kapnia. Ezt azonban soha nem tesszük meg.

Az események menete az eltelt időben Nixont igazolta; Indokína népeire pontosan az a sors várt, amelyet megjósolt. Ellenfelei jogosan zúgolódtak a háborúban őket ért gyötrelmek miatt – amúgy ezekből kijutott az elnöknek és kormányának

is. Ugyanakkor Nixon megérdemelte volna, hogy a másik fél is elismerje: nem kizárólag nekik jutott ki a gyötrelemből, ahogy az erény sem kizárólag az ő oldalukon állt, és a kormányaik megpróbálhatták volna felelősségteljesen kezelni ezt a komplex, a jövőnkét nagyban érintő és emberek tízmillióinak életét befolyásoló problémát.

Hanoi a csapatkivonásunk bejelentésére újabb offenzívával válaszolt; most a távoli északon, Quang Tri ellen indítottak támadást. (Ennek előkészületei már jócskán Nixon beszéde előtt megkezdődhettek.) Április 27-én, öt nappal a Le Duc Thóval való titkos találkozáom előtt az észak-vietnámiak megindították a háború legnagyobb, harckocsikkal támogatott tüzérségi támadását. Néhány napon belül megsemmisítették a 3. dél-vietnámi hadosztályt. Az észak-vietnámiak az első tartományi fővárosukat is elfoglalták, miután május 1-jén bevették Quang Trit, és a tartomány nagyobb részére is ez a sors várt. A másik oldalon számos egység pánikba esett. A rendezett visszavonulásra kidolgozott tervek híján és dezertáló tisztjeik miatt a dél-vietnámi katonák és civilek ezrével özönlöttek Huế felé. Az észak-vietnámi tüzérség könyörtelenül ágyúzta a menekültoszlopokat is. Becsléseink szerint 20 ezren veszítették életüket, jórészt civilek. Az észak-vietnámiak ezernél is több polgári személyt öltek meg, amikor szándékosan ágyútűz alá vették a dél felé menekülőket. Mi több, azoknak a menekülteknek a száma, akiket a Quang Triből történő visszavonulás során törbe csaltak és megöltek, csaknem bizonyosan nagyobb, mint azoké, akik a VDK kormányának állítása szerint a nyolc hónappal később, decemberben Hanoi ellen indított B-52-es bombázások során haltak meg.* Az észak-vietnámiak brutális akcióját azonban semmiféle nyilvános felháborodás nem kísérte.

Nixon egyre nyugtalanabbá vált. A 20. szélességi foktól északra fekvő területeket is bombáztuk, de Hanoi és Hai Phong támadásától tartózkodtunk, tekintettel a küszöbönálló – május 2-i – találkozómra Le Duc Thóval. Nixon nagyon szeretett volna valamilyen válaszlépéssel reagálni Hanoi megújuló erővel folytatott offenzívájára. Április 30-án közölte velem, hogy „elhalasztjuk” a csúcs-találkozót, „hacsak nem állapodunk meg egy rendezésben”. Mint mindig, most is a tanácsadó feladata volt – legalábbis Nixon elvárása szerint –, hogy kirostáljam azokat a „döntéseket”, amelyeknek végrehajtását az USA elnöke nem gondolta komolyan. Első blikkre az tűnt a legjobb alapszabálynak, miszerint egy ügyben kiadott utasítások gyakorisága és hangsúlyos emlegetése fordított arányban áll azzal, hogy mennyire gondolja őket komolyan az elnök. Haldeman azért töltött be olyan nélkülözhetetlen szerepet, mert ösztönösen és elképesztő ügyességgel mérte fel, hogy szeszélyes főnöke igazából mit gondol. Ő később kegyvesztett lett

* A Hanoi Rádió 1973. január 4-i adásában egy olyan, előzetes becslésen alapuló adat hangzott el, amely szerint a bombázások tizenkét napja alatt ezerháromszázan haltak meg.

az általa végrehajtott utasítások miatt; pedig elvitathatatlanul megillette volna az érdem azért, hogy egyes parancsokról nem vett tudomást, vagy csökkentette a hatásukat. A külpolitikában ez a felelősség rám hárult. Arra biztattam Nixont, hogy a korábban kijelölt irányvonalnak megfelelően tartózkodjék bármiféle eskalációtól a május 2-i tárgyalásom végéig. Negyvennyolc órán belül megtudjuk, hogy mire készül Hanoi: leszámolásra, avagy tárgyalni akar.

Április 30-án Nixon hosszú emlékeztetőt küldött nekem, amelyben háromnapos, B-52-esekkel végrehajtandó légi csapást rendel el Hanoi és Hai Phong ellen a rákövetkező hétvégére (május 5–7.), nyilvánvalóan függetlenül attól, hogy mire jutok Le Duc Thóval. Az emlékeztetőből kitűnt, hogy az elnököt ismét hatalmába kerítette az a moszkvai utam során is érzett félelme, mely szerint – talán a tervezett titkos találkozó miatt – az észak-vietnámiak fölény kerekednek. Eltökélte magát, közölte újra, hogy elhalasztja a csúcstalálkozót, ha a helyzet nem javul.² Aznap este, a John Connally texasi birtokán tartott sajtótájékoztatóra figyelmeztetett, hogy Hanoi „rendkívüli kockázatokat vállal”, ha tovább folytatja az offenzíváját délen.

Május 1-jén Brezsnyev írt Nixonnak, és felvetette, hogy a tárgyalások kilátásait javítaná, ha önmérsékletet tanúsítanánk. A javaslatot azonban hibás árunak tekintettük; pontosan ugyanezt az érvet használták ugyanis 1968-ban a bombázások felfüggesztése érdekében, de száznegyvenhét meddő plenáris ülés után a felkínált áru már kissé ütött-kopottnak tűnt. Brezsnyev némi visszamenőleges árukapcsolással is megpróbálkozott, mert felvetette, hogy ezzel a magatartással a csúcstalálkozó atmoszféráját is befolyásolnánk.

Nixon az üzenet által igazolva látta azt a gyanúját, hogy Hanoi és Moszkva összejátszik.³ A szememben azonban Brezsnyev közbelépése nem tűnt többnek a szokásos retorikai fordulatoknál. A levelében nem fenyegetőzött; pusztán arra tett utalást, hogy a bombázás kihat a csúcstalálkozó légkörére; és nem célozgatott a találkozó elhalasztására sem. Mivel aznap este kellett elindulnom Párizsba, felesleges lett volna túl sokat találgatni. A követendő irányt Le Duc Tho magatartása fogja meghatározni számunkra, nem pedig az, hogy a szovjetek mit mondanak. Ahhoz nem fért kétség, hogy a tárgyalás kudarca esetén elkerülhetetlen lesz új, az alapokat érintő döntéseket hoznunk. De bármi is történik, a terepet már előkészítettük.

A május 2-i titkos találkozó

A találkozóom Le Duc Thóval keserves volt. A kor mítoszaival ellentétben az észak-vietnámiak nem szerencsétlen, szegény, félreértett reformerek voltak, hanem kérelhetetlen forradalmárok; a szomszédjaik rémei, akik azon ügyködtek,

hogy Indokínában megkaparintsák maguknak a teljes francia gyarmati örökséget, bármekkora erő is kell hozzá. Ráadásul a tapasztalatom azt mutatta, hogy az észak-vietnámiakkal akkor a legnehezebb tárgyalni, amikor katonailag erős pozícióban hiszik magukat – és soha nem ütnek meg békülékenyebb hangot, mint amikor a csatamezőn bajban vannak. Érzelmileg egyensúlyunk szempontjából ezért sajnos nem segített, hogy május 2-án Le Duc Tho úgy érezte: ő áll nyerésre. Quang Tri egy nappal korábban esett el. Pleiku veszélyben forgott. An Locot addigra körbevették. (Később An Loc körbezárásáról kiderült, hogy ott az ostromlók elszámították magukat; ha nyitva hagytak volna egy menekülési útvonalat a város védőinek, azok feltehetően Quang Tribe vonultak volna, és An Loc el-esik.) Le Duc Tho számára valamennyi információ arra mutatott, hogy küszöbön áll Dél-Vietnám összeomlása. Hanoi mindig ragaszkodott annak hangsúlyozásához, hogy nem enged a katonai nyomásnak; ugyanerre tőlünk már szemmel láthatóan nem számítottak.

Le Duc Tho a találkozón nyomban támadásba lendült. Nyitányként azzal vádolta meg az Egyesült Államokat, hogy megszakította a négyszemközti megbeszéléseket – ami egészen elképesztő arcátlanság volt annak tükrében, hogy a november 20-ra tervezett találkozót Hanoi mondta vissza három nappal az esemény előtt, majd két hónapon keresztül válasz nélkül hagyta az alternatív időpontra vonatkozó javaslatunkat, utána pedig többször is elhalasztotta a tervbe vett megbeszélést, hogy a dátum jobban megfeleljen az Észak-Vietnám által indított offenzíva céljainak. Én annyira feszült voltam a döntésünk miatt, hogy kenyértörésre visszük a dolgot (ráadásul fáradt is, miután az éjszakai transzatlanti utat követően rögtön a találkozóra siettem), hogy elszakadt nálam a cérna: „Nem tudom, ön hol él, de én még mindig abban a hitben vagyok, hogy önök halasztották el a négyszemközti megbeszéléseket. Olyannyira, hogy egy férfi, aki állítása szerint a maguk képviselője, ezt egy jegyzékben közölte velünk, azaz mindezt írásban is bizonyítani tudjuk.”

Le Duc Tho nem az az ember volt, akit az ilyesmi kizökkentett. Másodikként ugyanis azzal az érveléssel támadt ránk, hogy Hanoi offenzívája valójában nem is offenzíva, hiszen az Egyesült Államok, azaz a valódi agresszor provokálta ki. Érvei alátámasztására hazai kritikussainkat idézte, aminek nyomán parázs szóváltás alakult ki közöttünk:

KISSINGER: Nem fogom végighallgatni, ahogy Amerikában élő emberek kijelentéseit idézgeti. Ezt már elmondtam a különleges tanácsadójuknak is.

LE DUC THO: Fulbright szenátor mondatát szeretném idézni, hogy lássák, mit mondanak maguk az amerikaiak ebben az ügyben.

KISSINGER: Az otthoni vitáink nem tartoznak önre, és én is pontosan tudom, hogy a szenátor miket mond.

LE DUC THO: Szeretném ezt a bizonyítékot ön elé tárni. Mindez egy amerikai szájából hangzott el, nem mi vagyunk a forrás. Fulbright szenátor április 8-án kijelentette, hogy a Dél-Vietnámban lévő felszabadító erők akciói közvetlenül annak a számlájára írhatók, hogy maguk szabotálták a párizsi konferenciát.

KISSINGER: Ezt már hallottam korábban is. Nincs szükségem rá, hogy lefordítsák. Folytassuk a tárgyalást.

LE DUC THO: Csak szeretném idézni...

KISSINGER: Már hallottam korábban is. Haladjunk tovább.

Amikor végre rátértünk a tárgyra, kifejtettem álláspontunkat, és utaltam rá, hogy mindezt a szovjetekkel is egyeztettük:

Azzal a várakozással érkezünk a kettőnk mai találkozójára, hogy valami konstruktív javaslattal állnak majd elő. Három feltételt szabtunk az eredményes tárgyalásokhoz. Először is, véget kell vetniük az offenzívájuknak. Másodszor, újra érvényt kell szerezni az 1968-as megállapodásoknak. Harmadszor, komoly, konkrét és konstruktív tárgyalásokat kell folytatni, amelyek a konfliktus gyors lezárásához vezetnek.

Ez utóbbi pont teljesülését mi is készek vagyunk előmozdítani. Ahogy készen állunk arra is, hogy önökkel együttműködve megteremtjük a békés rendezés reményteliségét. Ugyanakkor nem szeretném lebecsülni annak a helyzetnek a komolyságát, amelyben jelenlegi találkozásunkra sor kerül, és immár önöket terheli a felelősség, hogy konkrét javaslatokkal álljanak elő. Hiszen önök döntöttek úgy, hogy miközben azt színlelik, hogy a velünk folytatott titkos tárgyalásokra készülnek, jelentős offenzívát indítanak.

Most csupán ennyit szerettem volna közölni. Ha jól tudom, a szövetségesei az itt elmondott elképzelések közül néhányat már megosztottak önökkel.

Le Duc Tho azonban nem állt elő semmiféle javaslattal, sem konkrétan, sem másmilyenrel. Egyszerűen csak felsorolta a korábbi előterjesztéseket. Hanoi soha nem válaszolt az 1971. október 11-én kelt javaslatunkra vagy annak módosított változatára, amelyet Nixon 1972. január 25-i beszédében ismertetett. Le Duc Tho most kihasználta az alkalmat, hogy ezt az ajánlatot minden további tárgyalás nélkül ejtse. Idézte Rogers külügyminiszter egyik kijelentését, amely szerint az általunk előterjesztett nyolc pont „nem ultimátum”, és arra jutott, hogy a megbeszélést a tartalékként előterjesztett javaslatunkkal kellene kezdeni: „Adják most tanúbizonyságát a rugalmasságuknak; én készen állok, hogy tárgyaljak erről az új, rugalmas álláspontról, az önök által felvetett új indítványról. Tisztában vagyunk azzal, hogy az idő nem önöknek kedvez.”

Korábban soha nem részesültünk abban a kegyben, hogy magyarázatot kapjunk Hanoitól, miért nem találják kielégítőnek azt az amerikai javaslatot, amelyben tűzszünetet, teljes csapatkivonást és egy szövetségesünknek tartott kormány lemondását ajánlottuk fel, amelyet egy hónapon belül olyan szabad, nemzetközi megfigyelők által ellenőrzött választás követett volna, amelyen a kommunisták is részt vehetnek. És a magyarázat most is elmaradt. Xuan Thuy mindössze felolvasta az általuk három hónappal korábban már nyilvánosságra hozott „kétpontos kifejtés” szövegét. Mivel ez a tárgyalás fontos döntésekhez vezetett, elengedhetetlen, hogy némi ízelítőt adjak a hangulatból:

KISSINGER: Mi ebben az újdonság? Már olvastam. Tudom, mi áll benne.

Mire kellene választ adnunk? Már végigvettük a hét és a kilenc pontot is. Van még ezekben valami, amit nem vitattunk meg az elmúlt nyáron?

XUAN THUY: Ebben az áll... [Folytatja a kétpontos kifejtés első pontjának felolvasását.]

KISSINGER: Ezt már olvastam. Nem szükséges újból felolvasnia. A kérdésem nem erre vonatkozott. Mindezt múlt nyáron már megvitattuk. És kimerítő választ is adtunk rá múlt nyáron. Milyen kiegészítő válasza várnak még?

XUAN THUY: Nem határozták meg csapataik kivonásának pontos dátumát. Csupán egy hat hónapos időszakot jelöltek meg.

KISSINGER: Tisztában vagyok azzal, hogy ugyanazt a dolgot kérik, amit már múlt nyáron sem voltunk hajlandók teljesíteni [egy határidőt, amelyet mindenféle megállapodástól függetlenül betartunk]. Én azt kérdeztem, hogy elhangzott-e bármiféle újdonság, amire új választ kellene adnunk.

XUAN THUY: Mivel a javaslatot visszautasították, ez nem került le a követeléseink listájáról. Minél inkább elutasítják, annál erőteljesebben fogjuk követelni.

A kétpontos kifejtés második pontja a Dél-Vietnámban fennálló politikai problémával foglalkozik. [Felolvassa a második pontot.] „Az Egyesült Államok kormányának ténylegesen tiszteletben kell tartania a dél-vietnámi nép önrendelkezéshez való jogát...”

KISSINGER: Olvastam ezt is. Nagyon jól emlékszem minden szavára.

XUAN THUY: Akkor miért nem válaszoltak?

KISSINGER: Nem azért utasítottuk el, mert nem fogtuk fel, hanem azért, mert nagyon is jól megértettük.

XUAN THUY: Mivel továbbra sem hajlandók válaszolni, ez azt jelenti, hogy továbbra sem értették meg. Ha azt szeretné, hogy újból önök elé tárjam, szívesen megteszem.

KISSINGER: Nem kell semmit sem újból elé tárnia.

Nyolc hónap óta ez volt az első titkos tárgyalásom az észak-vietnámiakkal, amelyre számtalan héten át megfeszített munkával készültünk, de csupán arra volt jó az egész, hogy Hanoi felolvassa nekem az amúgy már nyilvánosságra hozott álláspontját, anélkül, hogy bármiféle magyarázatot vagy kiegészítést fűzött volna hozzá, vagy kísérletet tett volna a tárgyalásra. Közöltem, hogy valójában nincs miről tárgyalnunk. Le Duc Tho másképp látta. Úgy vélte, hogy már túl hosszú ideje nem élvezhettem az amerikaiak álnokságáról és a vietnámiak hősiességéről előadott tirádáit, és ideje, hogy ezt bepótoljam. Felvettem, hogy talán a tárgyalások megkezdésének egyik módja az lehetne, ha visszatérnénk az észak-vietnámi offenzívát megelőzően fennálló március 29-i állapothoz. Ez esetben felhagynánk a bombázással, és az offenzíva kezdete óta a harcok színhelyére küldött erősítést is visszavonnánk. Le Duc Tho mindezt megvetően utasította vissza, mondván: ez csakis számunkra lenne előnyös. A következőképp foglaltam össze a dolgok állását:

Különleges tanácsadó úr, miniszterelnök úr, bármennyire is élvezem ezt a beszélgetést a háború történetéről, nem gondolom, hogy készek lennének komoly tárgyalás folytatására a konfliktus gyors lezárását elhozó megoldásról. És mivel a helyzet így áll, bármennyire is sajnálom, hogy egy ilyen rövid megbeszélésért ilyen hosszú utat kellett megtennem, azt javaslom: a tárgyalást rekeszük be, és akkor találkozunk legközelebb, ha valamelyik oldálnak van új mondanója. [...]

Szeretném egyértelműen leszögezni, hogy februárban már tájékoztattuk önöket: készen állunk megvitatni a nyolcpontos javaslatunkat, és ennek kapcsán azokat a pontokat is, amelyeket önök vetnek fel. Elutasították, hogy a nyolc pontunkról bármiféle tárgyalást folytassanak. Mivel csakis az önök által felvetett pontokról hajlandók tárgyalni, és mivel ezeket az elmúlt nyáron már kimerítően megtárgyaltuk, a megbeszélésnek nincs alapja. Felkértük önöket, hogy tegyék meg ellenjavasataikat az általunk felsorolt pontokra. Ezek azonban elmaradtak. Megkérdeztük, hogy akad-e valamiféle új mozzanat az ajánlatukban, mire ön egyszerűen felolvasta nekem a javaslatukat. Az elmúlt héten a szovjet szövetségesükkel is közöltük, miről akarunk tárgyalni, és ők biztosítottak róla, hogy átadják az üzenetet. Nehezen fogom fel, hogy egyáltalán miért találkoznak velünk, hiszen tudták, hogy miről akarunk tárgyalni.

Abszolút világossá szeretném tenni az önök számára, hogy szó sincs félreértésről, készen állunk megvitatni bármely politikai folyamatot, amely valóban nyitva hagyja Dél-Vietnám politikai jövőjét. Ugyanakkor nem vagyunk hajlandók olyan javaslatokról tárgyalni, amelyek gyakorlati következménye az lesz, hogy az önök által pártolt kormányzati formát vezetik be Saigonban. Ezt már a múlt nyáron is közöltük. És most megismételjük.

E pontnál Xuan Thuy, aki nyilvánvalóan úgy érezte, nem hangzott el minden, amit a jegyzőkönyvben látni akartak, újból felhozta a követelésüket, hogy Thieu azonnal mondjon le: „minél előbb, annál jobb, ...remek lenne, ha akár már holnap megtörténne”. Ezt követően a vezető nélkül maradt „saigoni kormánynak” meg kellene változtatnia politikáját, fel kellene számolnia az elnyomó rendszert, és véget vetnie a vietnámisizálásnak. Amikor megkértem, magyarázná már el, hogy egy vietnámi kabinetnek miért kellene felhagynia a vietnámisizálás politikájával, feleletként ismét előállt Hanoi azzal a korábbi, változatlan követeléssel, hogy egy hárompárti koalíciós kormányzásnak kell alakulnia, amelyben a lefejezett, a rendőrség és a hadsereg irányítását elvesztő, kommunistaellenes kormány elvileg csatlakozna egy (Hanoi által jóváhagyott) „semleges” koalícióhoz és az állig felfegyverzett kommunistákhoz, akiket az észak-vietnámi hadsereg támogat. A szóban forgó koalíciónak kellene aztán tárgyalásba bocsátkoznia a szintén állig felfegyverzett Vietkonggal, amely mögött ott állna Hanoi teljes szárazföldi hadserege. Ez volt az, amit Xuan Thuy csak úgy hívott, hogy „a valódi helyzet Dél-Vietnámban”.

Xuan Thuyt annyira elragadta az esemény szelleme, hogy már egyenesen a saigoni sajtó szabadsága miatt emelt panaszt. Emiatt újabb szóváltásba keveredtem vele:

KISSINGER: Bárki kiadhat újságot Észak-Vietnámban? Csak a saját okulásomra kérdem.

XUAN THUY: A Vietnámi Demokratikus Köztársaságban teljesen más rendszer van érvényben, és ezt nem erőltetjük rá Dél-Vietnámba. Ha most megkérnének bennünket, hogy egy olyan rendszert vezessünk be, ami Dél-Vietnámban van, azt elutasítanánk.

LE DUC THO: Nézetünk szerint a szocialista demokratikus rendszer a kormányzás legdemokratikusabb formája.

Látva tárgyalópartnereim diadalittas hangulatát, úgy véltem, most jött el az ideje annak, hogy egyszer és mindenkorra tisztázzak egy kérdést, amely már több mint egy éve rátelepedett a nyilvánosság előtt folytatott vitáinkra. Hanoi ugyanis mindvégig azt a látszatot erősítette a közvéleményben, hogy külön lehet kezelni a katonai és a politikai kérdéseket, azaz ha kivonnánk csapatainkat, szabadon engednék a hadifoglyokat; ugyanakkor a velem folytatott összes találkozón határozottan és minden formájában elutasították ezt az elképzelést. Ahogy arra korábban már rámutattam, a média és a kongresszus szüntelenül azért sürgetett minket, hogy tegyünk lépéseket ennek érdekében. A következő párbeszéd a kérdést végleg rendezte:

KISSINGER: Múlt nyáron – ahogy nagyon jól tudják – sorban érkeztek önökhöz az újságírók és a szenátorok. És azzal a benyomással távoztak, hogy önök készek külön tárgyalni a katonai megoldásról. Való igaz, hogy mindez szó szerint nem hangzott el, de rendkívül ügyesen mégis ezt a benyomást keltették...

Engedjék meg, hogy összefoglaljam: ebből kiindulva milyen irányt vehetnek a megbeszélések. Mi készen állunk, hogy akár kizárólag a katonai ügyekben újból megnyissuk a tárgyalásokat, azaz hajlandók vagyunk egyeztetni a csapatkivonások és a hadifoglyok komplex kérdéséről. A benyomásom viszont az, hogy jelenleg nem állnak készen mindezek megvitatására. Csak biztosan szeretném tudni, hogy jól megtanultam-e a leckét.

LE DUC THO: Valóban, jól megtanulta ezt a leckét, mert soha nem választottam szét a két kérdést. És soha nem is állítottam ilyesmit, az újságírókkal folytatott beszélgetéseim során sem. Az újságok csak spekuláltak.

KISSINGER: De különösebben nem próbálta cáfolni őket.

LE DUC THO: Túl sokat találgatnak.

Már eleget hallottam ahhoz, hogy tudjam, nincs értelme folytatni a találkozót. Még csak Nixon ama félelme sem igazolódott be, hogy Le Duc Tho csupán az időt akarja húzni. Álláspontunk teljesen hidegen hagyta; ő diktálta a feltételeket. Úgy tett, mintha a helyzetünk minden egyes nappal tarthatatlanabbá válna. Hanoi nem akarta a tárgyalásokat arra használni, hogy a megtorló amerikai intézkedéseket akadályozza, mert nem kívánta korlátozni saját szabad mozgásterét. Le Duc Tho ragaszkodott ahhoz, hogy mind a megbeszélés tényét, mind tárgyát tartsuk titokban – feltehetően azért, hogy közvéleményünk semmiféle előrelépésben ne reménykedhessen. Arcátlanúságát végül azzal tetézte, hogy „pár tájékoztató dokumentumot” nyújtott át. Ezekről kiderült, hogy olyasfajta propagandaanyagok, amelyeket az észak-vietnámi sajtósok rendszeresen osztogattak a plenáris üléseket követő sajtótájékoztatókon. Miután felálltam, hogy távozzam az egyik legrövidebb találkozóról – három óráig tartott –, Le Duc Tho félrevont, és olyan hangnemben, mintha csak az összeesküvő cinkosa lennék, közölte velem, hogy az ő kilátásaik „kitűnők”.

A kocka ezzel el volt vetve. Én pártoltam, hogy mindaddig halogassuk a teljes körű válaszcspást, amíg az összes diplomáciai lehetőséget ki nem merítettük. Kíváncsún véltem, hogy megbizonyosodjunk arról, elegendő erőt gyűjtöttünk-e össze egy masszív csapáshoz. Szerettem volna a lehető legnagyobb diplomáciai elszigeteltségbe taszítani Hanoi. Létfonosságú volt, hogy megítélésünk a tárgyalások szempontjából makulátlan legyen, mert csak így tudtunk ellenállni az otthoni háborgásnak. Most már nem férhetett kétség hozzá, hogy a leszámolásra

sor kerül. Az észak-vietnámi offenzíva gerincét katonailag kell megtörni. Meglehet, hogy elkerülhetetlen lépéseinkhez megkapjuk a szovjetek hallgatólagos tudomásulvételét, ugyanakkor az egyértelműen látszott, hogy Moszkva nem akarja vagy nem tudja addig befolyásolni Hanoi döntéseit, míg egyértelműen el nem dől az offenzíva kimenetele. Nem volt választásunk. Előfordulhat, hogy a Kremle lemondja a csúcstalálkozót, de a találkozó nem érhetett annyit, hogy hagyjuk Saigont a szovjet fegyverek súlya alatt összeroskadni. Eljött a döntés ideje.

Aknazár Észak-Vietnám körül

Május 2-án hazafelé tartva Párizsból táviratot küldtem a Fehér Háznak és Saigonnak, hogy készüljenek fel a fontos döntések meghozatalára. Haig tájékoztott, hogy az elnök nyugodtan, beletörődve fogadta az előzetes beszámolómat. Haig tolmácsolta azt a tanácsomat is, hogy Nixon addig ne hozzon semmiféle döntést, amíg le nem vontuk a tárgyalásból a megfelelő következtetéseket. Számomra az tűnt helyesnek, ha nem a csalódottságunk miatt, hirtelen felindulásból cselekszünk, hanem pontos akciótervet követünk. Haig táviratából értesültem arról a lehangoló hírről is, hogy a Hué peremén fekvő egyik dél-vietnámi támaszpontot kiürítették a heves ellenséges támadás miatt. Márpedig ha a régi birodalmi főváros esik, akkor az üszkösödés tovább terjed, és Dél-Vietnám a széthullás szélére kerülhet.

Nem sokkal később újabb beszámoló érkezett Haigtól. Nixon ragaszkodik hozzá, hogy május 5-től, péntektől elrendeljen egy kétnapos, B-52-esekkel végrehajtandó légi csapást Hanoi ellen. (Korábban arról volt szó, hogy háromnapos, az egész hétvégén folytatódó támadás lesz.) Úgy gondolta, hogy ez a lépés elengedhetetlen a közvélemény meggyőzéséhez, a dél-vietnámi morál fenntartásához, s egyben a szovjeteknek és az észak-vietnámiaknak is üzenünk vele. Nixon újra fontolóra vette a csúcstalálkozó lemondását, és azt állította, hogy számára ez „politikai kérdés”, más szóval kívül esik az én hatáskörömmön. Haig tisztában volt a nézeteimmel: újból elmondta, hogy ismételten óvatosságra intette az elnököt, nehogy olyan úton induljon el, „amelynek végén beáldozzuk a csúcstalálkozót, miközben a délkelet-ázsiai célkitűzéseinket sem érjük el”. Haig arra biztatott, hogy útban hazafelé az előttünk álló lehetőségekről is ejtsen néhány szót. Helikopterrel vár majd rám az Andrews légitámaszponton, ahonnan Washingtonba repülünk, a haditengerészet telepére, onnan megyünk az elnöki jachtra, a *Sequoia*-ra, ahol Nixon át kívánja tekinteni a stratégiánkat.

A *Sequoia* kétségkívül látott már szebb napokat is. Alsó szintjén volt egy zárt fedélzet, ahonnan a minden szegletében lambériával burkolt ebédlő nyílt; felül egy napozófedélzet, ahol Nixon a vacsora előtti csevegés közben szívesen

megivott egy pohárával. A jacht motorja olyan szörnyű zajt csapott, hogy az ebédlőben képtelenség volt társalogni. A bútorok szögletes, nehéz, jellegtelen darabok voltak, a falakat banális tengeri látképeket ábrázoló festmények borították. A *Sequoia* minden további nélkül meg tudta tenni az utat Mount Vernonba és vissza; ugyanakkor az már kétséges volt, hogy a nyílt tengeren is elboldogulna-e. Mégis hasznos célt szolgált, mert az elnökök a hajó segítségével tudtak néha kitörni a Fehér Ház klausztrfőb feszültségektől terhes környezetéből. A Fehér Ház ugyanis nemcsak a magasba emeli az embert, de egyben börtönévé is válik. Az a tény, hogy ugyanabban az épületben vannak a lakóhelyiségek és az irodák, az elnökek és munkatársaiban az elszigeteltség érzetét kelti, mintha magányra volnának ítélve egy hurrikán közepén. A Fehér Ház egyik jellegzetes vonása, hogy egyszerre kelt túlzott önbizalmat és paranoiát a lakóiban, akiknek elemi érdekük, hogy néhanapján felszabaduljanak a nyomása alól. A *Sequoia* kézenfekvő megoldásként kínálkozott; könnyebben elérhető volt, mint Camp David, és a laza, nem hivatalos megbeszélések célját is jobban szolgálta. Szégyen, hogy később megszabadultak tőle. A ránk váró, sorsdöntő megbeszélésre keresve sem lehetett volna jobb helyet találni.

Nixon gyakran gyötrelmes úton jutott el egy-egy döntésig. Általában véve utasításoknak álcázott javaslatokat vezetett elő, várva, hogy ezekről valaki vitát kezdeményez. Egészen a legutolsó pillanatig több, nemritkán egymásnak ellentmondó lehetőséget is nyitva hagyott. Mihelyt azonban a végső döntés pillanata eljött, a korábbi ideges felindulás helyett haralmába kerítette a nyugodt határozottság. Amint valódi válsághelyzettel szembesült, Nixon hideg, elemző fejjel gondolkodott. Ilyenkor többnyire a tanácsadói körét leszűkítette arra a néhány emberre, akik egyetértettek vele; és minden esetben visszavonult a Fehér Ház melletti kormányzati irodában, az Executive Office Buildingben lévő rejtekhegyére. Ott aztán leült egy sárga jegyzettömbbel, és leírta a választási lehetőségeit. A közeli munkatársaival vég nélküli megbeszéléseket tartott, újra meg újra átrágva magukat ugyanazon a kérdésen, míg végül az ember szinte már abban reménykedett, hogy beüt valami katasztrófa, és annak ürügyén visszatérhet az irodájába. Amint azonban ez a folyamat beindult, Nixon mindig – legalábbis külügyi kérdésekben – leasott a probléma lényegéhez, és merész húzások mellett döntött, még akkor is, ha döntése látszólag kockázatot jelentett a közvetlen politikai érdekeire.

Ebben az esetben is ez történt. Elmeséltem a Le Duc Thóval lezajlott találkozót az elnöknek és Haignek, miközben a *Sequoia* szalonjában az asztal köré gyűltünk. A tárgyalás jelentősége nem abban rejlett, hogy az észak-vietnámiak megmakacsolták magukat, még csak nem is abban, hogy vérre szomjaztak. Ezt a korábbi tárgyalásaimról ugyanígy el lehetett mondani. A május 2-i találkozó azt fedte fel előttünk, hogy Hanoi már annyira hitt a győzelmében, hogy még

színlenni sem akarta a tárgyalást. Le Duc Tho minden további nélkül pengethetett volna békülékeny húrokat, előállhatott volna kétértelmű megfogalmazásokkal, amelyek komoly dilemma elé állítanak bennünket: a konfliktus eszkalálása mellett döntünk-e, vagy várjunk egy lehetséges diplomáciai áttörésre. Ha például belemegyünk a fennálló helyzet alapján létrejövő tűzszünetbe – miközben a kommunista erők Hué külvárosaiban járnak, bekerítették An Locot, és már Kon Tumot és Pleikut fenyegetik –, az bizonyára demoralizálja Saigont, míg ha elutasítjuk, azzal az otthoni támogatásunkat rendítjük meg. Ahogy Le Duc Tho megvetően felhagyott minden taktikázással, az arról tanúskodott: Hanoi véleménye szerint megkezdődött az üszkösödés, és már nincsenek megfelelő eszközeink ahhoz, hogy a folyamatot bármiféle megtorló intézkedéssel visszafordítsuk. Éppen ezért olyan sokkoló akcióba kell kezdenünk, amely Északot megtorpanásra készteti, a Délnek pedig lendületet ad.

Nixon még mindig erőteljesen pártolta, hogy péntektől, május 5-től intézünk légi csapást Hanoi és Hai Phong ellen. Én nem hittem abban, hogy egy ilyen egyszeri akció megoldás lenne a gondjainkra, ezért arra biztattam az elnököt, várjunk hétfőig, és adjon nekem negyvennyolc órát, hogy valamiféle tervvel előálljak, amely hosszabb távú katonai válaszokat tesz lehetővé. Ráadásul tisztában voltam vele, hogy Abrams tábornok sem ért egyet a tervvel: mint mindig, most is azt szerette volna, ha az összes B-52-est a délen folytatott szárazföldi csaták támogatására vetnénk be. Az egyedi válaszlépés meghatározása amúgy is alapvetően taktikai kérdés volt. Ugyanakkor Nixon, Haig és én is egyetértettünk abban, hogy jelentős katonai fellépésre lesz szükség, és ennek természetéről negyvennyolc órán belül döntésre kell jutnunk.

Az elnököt elsősorban a küszöbönálló moszkvai csúcstalálkozó aggasztotta. Mivel az Eisenhowerrel történt 1960-as esemény emléke még mindig nyomasztotta, szilárdan eltökélte, hogy ezt a találkozót csak az ő kezdeményezésére lehet törölni vagy elhalasztani. Én úgy gondoltam, hogy nincs választási lehetőségünk; bármiféle kockázattal kerülünk is szembe, azt vállalnunk kell. Ha Le Duc Thónak igaza van, és az összeomlás küszöbön áll, akkor amúgy sem utazhatunk el Moszkvába. Nem cimborálhatunk a szovjet vezetőkkel, amikor orosz tankok dübörögnek a dél-vietnámi városok utcáin, és amikor hat hónapon belül másodjára visznek döntésre egy érdekeink ellen való ügyet szovjet fegyverekkel. Megpróbáltam felkínálni minden lehetőséget Hanoiak a kompromisszumra, az oroszokat pedig minden eszközzel arra ösztönöztem, hogy távolodjanak el szövetségesüktől. Eljött az ideje, hogy próbára tegyük ezt a stratégiát. Meg kell törnünk az észak-vietnámi offenzíva gerincét, és helyre kell állítanunk Indokínában a lélektani egyensúlyt. Az, hogy megelőző lépésként Nixon dönt a találkozó amúgy várható elhalasztásáról, vagy ezt a szovjetekre bízza, olyan kérdés, amelyet neki magának kell megítélnie.

Ő továbbra is úgy látta, hogy ha Moszkva mondja le a találkozót, azzal személyben megaláznák, politikailag pedig katasztrofális lenne; ha meg kell történnie a dolognak, akkor mindenképpen nekünk kell lemondani a csúcstól. Elrendelte, hogy készítsenek elő egy sor súlyos katonai válaszlépést Észak-Vietnám ellen; és mivel azt közöltem vele, hogy ezek akár oda is vezethetnek, hogy a szovjetek a lemondás mellett döntenek, olyan terv készítésére utasított, amely lehetővé teszi számára Moszkva megelőzését. A következő hét elején beszédet intéz a nemzethez, hogy elmagyarázza azokat a katonai lépéseket, amelyekre végül majd rászánjuk magunkat, és bejelenti a csúcstalálkozó lemondását. A SALT-tárgyalások azonban folytatódni fognak; a szerződéseket ugyanis kisebb felhajtással és alacsonyabb szinten is alá lehet írni. Ezzel ért véget a sorsdöntő megbeszélés a *Sequoia*n.

Első lépésünk az volt, hogy figyelmeztettük a szovjeteket a várható súlyos döntésekről. Május 3-án egy elnöki levélben, amelynek megfogalmazásában Sonnenfeldt, Lord és én vettünk részt, tájékoztattuk Brezsnyevet a Le Duc Thóval történt meddő találkozóról. Számunkra úgy tűnik, állt a Brezsnyevnek küldött levélben, hogy Hanoi olyan feltételeket próbál ránk erőszakolni, amelyek felérnek egy megadással. Ezt azonban nem engedhetjük meg. A párizsi találkozón tapasztaltak után nem fogunk újabb javaslatokkal előállni; Hanoi magatartásának fényében semmi okunk sincs azt hinni, hogy ezeknek bármiféle pozitív hatásuk lehet. A levélben szó esett az előttünk álló „döntésekről”. És arra is céloztunk, hogy a Szovjetunió legalább részben felelős a történetekért. Az írás hűvös szavakkal arra kérte Brezsnyevet, hogy rendkívül sürgősen „tekintse át a helyzetet”.

Május 3-a fennmaradó részében a katonai tervek elkészítésével foglalkoztunk. Ezek között szerepeltek a különböző intenzitású légi csapások a 20. szélességi foktól északra fekvő területek ellen. Nixon késő este a Lincoln fogadószobában végigvette velem a különféle lehetőségeket, de döntésre most sem jutottunk. Néhány megbeszélésen Haldeman is részt vett. A katonai hadműveletekről nem mondott véleményt, de határozottan ellenezte a csúcstalálkozó elhalasztását, és ennek hangot is adott. Semmi előnyt nem látott abban, ha magunkhoz ragadjuk a kezdeményezést; épp ellenkezőleg, ez ártana az elnöknek, mert olyan színben tűnne fel, mint aki hirtelen felindulásból cselekszik. Nixon azt felelte, hogy Haldemannel együtt kérjük ki John Connally véleményét is.

Connallyt a pénzügyminisztériumban kerestük fel május 4-én, csütörtökön dél körül. A pénzügyminiszter irodájában nem az a hatalmas tér fogadott bennünket, amely amúgy a harmincas években, Mussolini-stílusban épült többi minisztérium – a kereskedelmi, az igazságügyi vagy a belügyminisztérium – irodáit jellemezte. És nem is az a hangulat fogadott minket, mintha egy vidéki vállalat igazgatótanácsának túl méretes tanácstermébe tévedtünk volna – ezt például nem lehetett elmondani arról a helyről, ahová 1947 óta a külügyminisztériumot elszállásolták. Elegáns volt, mégis emberi léptékű, és pontosan ott állt, ahol

egykoron Andrew Jackson úgy döntötte el az épület elhelyezkedéséről folytatott vitát, hogy ledöfte a sétatálcáját, mindörökre lezárva a kilátást a Fehér Házból a Capitol Hillre. Ezzel egy csapásra felborította a L'Enfant által művészeti igényességgel megtervezett washingtoni utcahálózat rendszerét.

Haldemannel együtt egy kanapéra telepedtünk le, míg Connally egy karosszékben ült, szemben velünk. A szeme résnyire összeszűkül, mint mindig, amikor az előtte álló feladat mélységét próbálta felmérni. Elmagyaráztuk neki: az elnök eltökélt, hogy felújítsuk a bombázásokat a Hanoi–Hai Phong-térségben, amit egy háromnapos, B–52-esekkel végrehajtott légitámadással nyitna meg. Ezenfelül úgy döntött, hogy megelőzendő Moszkva várható reakcióját, lemondja a csúcstalálkozót. Haldeman közölte, hogy az utóbbi lépésével nem ért egyet. Connally igen határozottan Haldeman mellé állt. Hallani sem akart a lemondásról; belpolitikailag ebből semmit nem nyerünk. Bárhogy is legyen, úgymint megvádolnak bennünket, hogy veszélybe sodorjuk a kelet–nyugati kapcsolatokat; ha mi lépünk fel kezdeményező félként, akkor a megszokott kritikai pergőtűz mellé még a kapkodás vádját is magunkra vonjuk. Tegyük, amit szükségesnek ítélünk, a többi legyen a szovjetek dilemmája, hiszen az egészet az ő fegyvereiknek köszönhetjük. Connally amúgy elsietettnek vélte azt a következtetést, hogy az oroszok mindenképpen halogatnák a találkozót.

Amint Connally elmondta az érveit, nyomban tudtam, hogy igaza van. Egy hónapon át azt a stratégiát követtem, hogy a szovjetek hallgatóságos beleegyezését katonai lépéseinkhez a csúcstalálkozó sikeres kilátásainak növelésével próbálom megszerezni; ha már eljutottunk ideig, értelmetlen lenne meg sem nézni annak a dolognak a hatékonyságát, amelyre ilyen sok munkát áldoztunk. Korábban azért álltam Nixon előzetes döntése mellé, mert úgy véltem, hogy a belpolitikai következmények kérdésében messze több tudással rendelkezik nálam. Ám miután az a miniszter, aki a közmegegyezés szerint politikai ügyekben a legjobb koponya az egész kormányban, a csúcstalálkozó lemondását belpolitikai tehernek tartja, büntudattól gyötörve, de én is beláttam, hogy a *Sequoia* fedélzetén beleestem a legfőbb bűnbe, amit csak egy elnöki tanácsadó elkövethet: azért hagytam magam elcsábítani bizonyos érvektől, mert egybeestek az elnök véleményével. Az én kötelességem az volt, hogy világosan beszéljek a felelősségem alá tartozó témákról. És egyértelmű, hogy a *Sequoia* fedélzetén nem hozakodtam elő a lemondás ellen szóló külpolitikai érvekkel. Pedig egész moszkvai utam legfőbb célja az volt, hogy a találkozó elhalasztásának ódiumát a szovjetekre hárítsuk, ráadásul a lehető legjobban megnehezítsük számukra, ha mégis ezt az utat választanák. Connally határozott kiállása kapóra jött nekem, hogy a hibámat helyrehozzam.

A pénzügyminiszter második értékes hozzájárulása a vitához annak hangsúlyozása volt, hogy bár mi magunk ne kezdeményezzük a találkozó lemondását, ugyanakkor a félelem, hogy az oroszok teszik meg, ne retentsen vissza minket

semmiféle szükségesnek ítélt lépéstől. Bármire szánjuk is el magunkat, azt határozottan tegyük. A Szovjetuniót kihívás elé állítani biztonságosabb, ha nem tévóvázunk. A fő kérdés, fejtette ki, egyszerű: mi lenne a leghatékonyabb katonai ellenlépés. Ez a megjegyzése is rögvest tisztább helyzetet teremtett. Túl sok vita folyt a kormányon belül marginális dolgokról. De a válasz soha nem lehet jobb, mint a kérdés, amire született. Egy tanácsadó leghasznosabb hozzájárulása az, ha azonosítja a központi kérdést. Márpedig Connally pontosan ezt tette.

Elmondtam neki, hogy olyan katonai lépésre lenne szükségünk, amely egyfelől kellőképp sokkolja a VDK-t ahhoz, hogy megváltozzon az események menete Vietnámban, másfelől az amerikai közvélemény előtt hosszú távon is indokolható. Egy háromnapos B-52-es légitámadás Hanoi és Hai Phong ellen eléggé megrázó lenne, de túlságosan rövid. Hosszú távú hatását kioltaná az a társadalmi felzúdulás, amelyet egy ilyen akció bizonyára kiváltana idehaza; kritikussaink számára ez mennyei ajándék volna. (Ráadásul a vonakodó Abrams tábornok ellenállását is le kellene győzni hozzá, mert hiába érkezett messze több légi erősítés, mint amit eredetileg ajánlott, továbbra is ragaszkodott ahhoz, hogy valamennyi eszközre szüksége van a Dél-Vietnámban zajló, életbe vágó csatához. Az általam pártolt stratégia az a terv volt, amelyet még 1969-ben dolgozott ki a stábom, és amelyet április 6-án Haig újból felvetett: tengeri aknazár Észak-Vietnám ellen.

A blokádot azért támogattam, mert így rákényszerítenénk Hanoit az utánpótlási tartalékolására, ami viszont lelassítja az offenzívát, legalábbis addig, amíg nem találnak új, megbízható szárazföldi útvonalakat Kínán keresztül. Mivel az utánpótlás többsége szovjet volt, ez nem ígérkezett könnyű feladatnak számukra. Az aknazár pedig azért tűnt jó megoldásnak, mert a kezdeti döntés után a fenntartása automatikus; nem kerül sor például azokra a sorozatos összecsapásokra, amikor a blokádot az áruszállító hajókat megállító hadihajókkal tartatjuk be. Noha az offenzíva megfékezésének oroszlánrésze még így is a dél-vietnámi erőkre hárulna, mihelyt az ellenséges utánpótlás délen kimerül, az aknazár erős nyomást fejtene ki a kommunistákra, hogy újrakezadjék a tárgyalásokat. Egyetértettem az-
zal, hogy szükség van a 20. szélességi foktól északra fekvő területek – beleértve Hanoi és Hai Phongot – birtoklására és különösen a Kínához vezető úton a vasútvonalakat kellőre beépíteni, mert Észak-Vietnám rajtuk keresztül próbálja majd kijátszani a blokádot. De a támadásokat folyamatosan kell végrehajtani a vadászbombázóinknak, és nem a B-52-esek látványos bevetésére van szükség.

Amint befejeztem a megbeszélést Connallyval, ezeket az érveket Nixon elé tártam az Ovalis Irodában. Az elnök készségesen elfogadta valamennyit, ami megint csak azt mutatta, hogy minden látszólagos hősködése ellenére mennyire vonakodva hozta meg a „döntést” a csúcstalálkozó lemondásáról. Délután 3 órára megbeszélést hívott össze, amelyre rajta kívül kizárólag Haig, Haldeman és én

voltunk hivatalosak. Közben kikértem Moorer admirális véleményét az aknazár lehetőségéről, és hogy mikorra lehetne megvalósítani. Moorer lelkesedett az ötletért, hiszen a hatvanas években ő is sorozatosan felvetette ezt a megoldást; ráadásul részt vett 1969-ben a *Duck Hook* fedőnevű akció kitervelésében, és április elején már konzultált Haiggal a témáról. Úgy vélte, hogy az aknazárát indokínai idő szerint akár már május 9-re (washingtoni idő szerint május 8-án estére) fel lehetne állítani.

Amikor a megjelölt órában találkoztunk Nixonnal az Executive Office Buildingben lévő rejtékhelyén, az elnök jó formát mutatott: nyugodt volt, és kész a helyzetelemzésre. Az izgatottság egyetlen látható jele az volt, hogy szokásától eltérően nem egy karosszékekben terült el, a lábát egy pamlagra rakva, hanem fel-alá járkált, miközben hevesen gesztikulált kezében egy pipával, amellyel időnként pöfékelt egyet. Ilyesmit soha előtte még nem láttam tőle – a főnököm kifogyhatatlan tárháza volt az efféle meglepetéseknek. Egyfelől MacArthur próbált játszani. Másfelől éppen megacélozta magát, hogy meghozza a döntést, amelyről politikai jövője függött. Ezt a színjátékot leszámítva azonban éleslátó volt és határozott, a kérdései pedig átgondoltak és lényegbevágók voltak. Tudni akarta, hogy miért lehet jobb az aknazár a blokádnál. Azt feleltem: fő előnye az, hogy csupán egyetlen döntést igényel; amint az aknákat kihelyeztük, onnantól nincs további teendő egészen addig, amíg maguktól nem hatástalanodnak, ami nagyjából négy hónap múlva megtörténik. A blokádot napi szinten kerülnénk szembe a szovjetekkel. Minden alkalommal, amikor megállítunk egy hajót, a kubai válság során már átélt drámai jelenetekre kerülne sor; újra meg újra el kellene játszani, hogy mi provokáljuk az oroszokat, ők pedig valamilyen válaszlépést tesznek, és az egészet feltehetően a tévé is közvetítené. Túl nagy lenne a veszélye, hogy valaki hibázik, vagy ürügyet adunk egy komolyabb összecsapásra.

Érdekes módon Nixon nem hozta fel újra a találkozó lemondásának lehetőségét. Akár Connally érvei győzték meg, akár saját régóta érlelődő vágya, hogy ő valósítsa meg Eisenhower moszkvai látogatásának tervét, végül egy sokkal erőteljesebb katonai válaszlépés mellett határozott, mint amit korábban bármikor is megfontolt, miközben készen állt, hogy a csúcstalálkozó elvetésének terhére a szovjetekre bocsásson. Nixon ekkor is ott döntött az észak-vietnami kikötők elaknásításáról. Május 8-án, hétfő este fog a nemzet ele almi, vagy az aknazár felállítását követő lehető legkorábbi időpontban. Hétfő reggelre összehívja a Nemzetbiztonsági Tanácsot, hogy a tanácsadóinak lehetőséget adjon véleményük kifejtésére. A csúcstalálkozó sorsa ezt követően a szovjetek kezében lesz.

Nixon elnökségének egyik legragyogóbb órája volt ez. Megfogadhatta volna a hadszíntéren lévő parancsnoka javaslatát, amelyet a védelmi miniszter is támogatott, és koncentrálna a Dél-Vietnámban folyó csatára. Ezzel feltehetően zökkenőmentesen túljuthatna az elnökválasztáson, ugyanakkor az év

végére alapvetően ugyanazzal a problémával nézne szembe, miközben halvány remény se marad arra, hogy tárgyalásokkal véget lehessen vetni a konfliktusnak. Megpróbálhatott volna időt nyerni, ahogy a legtöbb vezető teszi ilyen helyzetben, majd Dél-Vietnám összeomlását a haráskörén kívül eső okokra foghatná. Koncentrálna a csúcstalálkozóra, így leplezve Vietnám-politikája kudarcát. Nixon azonban másképp döntött. Az elnökválasztás évében a politikai jövőjét egy olyan lépésre tette fel, amelyet kormányának legtöbb tagja megkérdőjelezett. Készen állt arra, hogy akár a csúcstalálkozót is visszamondja, hiszen úgy nem mehetett Moszkvába, hogy az ellenség éppen szovjet fegyverek segítségével mér vereséget rá. És mindeközben ragaszkodott ahhoz is, hogy Vietnamból vállalható feltételek mellett vonuljunk ki, mert meggyőződése volt, hogy a posztvietnámi korszak világának stabilitása ezen múlik. Nixonnak minden egyes pontban igaza volt.

Már nem próbáltuk titkolni, hogy létfontosságú döntések előtt állunk; minél kisebb a meglepetés, annál kisebb az esélye annak is, hogy Moszkva első felindulásból reagál. Május 4-én Párizsban sor került a következő rendes plenáris ülésre; a tárgyalások alig egy héttel korábban indultak újra. Ennek végén Porter nagykövet az utasításának megfelelően nem volt hajlandó megegyezni a következő ülés időpontjában, mondván: „egyetlen elérhető csatornán keresztül sem került sor semmiféle előrelépésre”. Május 5-én Hanoi megszegte az általa követelt és magára nézve is kötelezőnek tekintett titkos hallgatási fogadalmat, és tájékoztatták a közvéleményt a május 2-i tárgyalásomról Le Duc Thóval. A találkozó részleteit nem ismertették, ahogy azt sem árulták el, hogy nem voltam hajlandó megállapodni egy következő forduló időpontjában. Ehelyett azt a pletykát kezdték terjeszteni, hogy hozzájárultam a koalíciós kormányzáshoz. Ezt a kétszínű viselkedést nem lehetett másként értelmezni – ha egyáltalán –, mint lélektani hadviselésként: olyan benyomást akartak kelteni, ami hozzájárult volna Saigon demoralizálásához. A trükk azonban túlságosan átlátszó és cinikus volt. Sőt, egyenesen a mi kezünkre játszott, mert Hanoi-nak a május 2-i tárgyaláson mutatott csökönységgel magyarázhattuk elkerülhetetlenül bekövetkező lépéseinket. Thieu-nek azt tanácsoltuk, hogy ne vegyen tudomást a kommunisták trükkjéről; már ráléptünk a külföldi útra, és nem tértünk el tőle. Szabadon, az általa helyesnek ítélt módon cselekedhet bármilyen, a koalíciós kormányról keringő pletykát.

A stábomra és rám hárult annak a tervezésnek minden terhe, amelyet normális esetben a Washingtoni Különleges Akciócsoport végzett el. A megfelelő minisztériumi tisztviselőket értesítettük ugyan, de a kiszivárogtatások elkerülése érdekében az elnök nem akart semmiféle összehangolt tevékenységet a kormányügynökségek között a Nemzetbiztonsági Tanács május 8-ra tervezett ülése előtt. A vezető tisztviselők nézeteit külön-külön gyűjtöttem egybe. Moorer lelkes volt. A tervezést teljes sebességre kapcsolta. Az aknásítás washingtoni idő szerint május 8-án

reggel megkezdődhet. Laird ellenezte a tervet. Ő úgy gondolta, hogy a csata Dél-Vietnámban dől majd el; az aknázár túl későn érezteti hatását a csatamezőn ahhoz, hogy az offenzívára befolyása legyen. (Ezzel ugyan én is egyetértettem, de engem az érdekelt, hogy milyen lépésekre készül Hanoi az offenzíva után.) Úgy látta, hogy az észak-vietnámiak a tengeren érkező utánpótlást amúgy is helyettesíteni tudják majd a szárazföldi utakon érkező szállítmányokkal. Rogers éppen Európában járt; őt arra kérték, hogy érjen vissza a Nemzetbiztonsági Tanács május 8-i ülésére. Arra számítottam, hogy munkatársai nemtetszéssel fogadják az elnök döntését. Helms egyértelműen elutasította az elképzelést. A CIA elemző részlegének tagjai soha nem voltak vad tekintetű, hidegháborús harcosok, akiknek a média és a kongresszusi nyomozók később beállították őket, általában a legliberálisabb álláspontot képviselték a kormányban. Ők már régen feladták Vietnámot, és hajlottak arra a gondolatra, hogy minden lépésünk hiábavaló. Annyit mindenesetre tudtak, hogy hatalmas károkat okozhatnak maguknak, ha olyan reményteli jóslatokat tesznek, amelyek később nem jönnek be; a pesszimista előrejelzésekkel azonban nem kockáztatnak túl sokat. Ők álltak elő azzal az elemzői érveléssel is, amely Laird véleményét támasztotta alá. Úgy látták, hogy Hanoi a tengeren érkező importárakat pótolhatja a szárazföldi szállítmányozási útvonalakkal, ha azt a dél-kínai kikötőt használja, amely rácsatlakozik az észak-vietnámi vasúti rendszerre, vagy az árupótlást megoldhatja, ha teljes egészében szárazföldön érkeznek az áruk Kínán keresztül.

Bármennyire becsültem is Helmst, ez a helyzetelemzés ostobaságnak tűnt. Számításaink szerint Hanoi 2,1 millió tonna utánpótlást kapott Hai Phong kikötőjén keresztül, és *valamennyi* olajszállítmány ide érkezett. Vasúton alig 300 ezer tonnát szállítottak, azaz a Hai Phongba érkező árumennyiség egyhatedét. Persze megvalósítható lett volna a maradék hatheted átírányítása is vasútra, de egyfelől idő kellett volna hozzá, másfelől ebben a kérdésben a Szovjetunió és Kína politikai döntésétől sem lehetne eltekinteni. Látna, hogy a kínaiak mennyire nem bíznak a szovjetekben, nem hittem, hogy automatikusan megnyitnák a kikötőiket vagy a vasútvonalakat Moszkva számára. Ahogy nekem az sem tűnt könnyen kivitelezhetőnek, hogy az Odesszára, Murmanszakra és Vlagyivosztokra épülő, aprólelkűen megtervezett tengeri logisztikai rendszert olyan egyszerűen át lehetne állítani vasúti szállításra egy barátságtalan országon át. Raadásul olajvezetékek nélkül szállítani olajat több ezer mérföldön, szárazföldön keresztül szintén rettenetesen nagy feladatnak ígérkezett. Ez legjobb esetben is hónapokat venne igénybe, miközben Hanoi tartalékai minden nappal tovább zsugorodtak. Folytattuk a tervezést.

Május 5-én újból azt hangsúlyoztam Dobrinyinnak, hogy súlyos döntések előtt állunk. Közöltem vele, hogy az elnök egyáltalán nem dühös, hideg fejjel és nem hirtelen felindulásból dönt a lépéseinkről. A továbbiakban nem kérjük

a Kreml közreműködését. Magunk tesszük meg a szükséges intézkedéseket. Moszkvától csupán annyit kérünk, tekintsék át, hogy mi vezetett oda, ahol most tartunk.

Május 6-án megpróbáltam megtenni mindent, hogy elkerüljük a laoszi hadművelet során elkövetett hibánkat, amikor elégtelen erővel próbáltunk jelentős csapást mérni az ellenségre. Nehogy a saigoni parancsnokságunk félreértésben legyen az elnök eltökéltségével kapcsolatban, informális csatornán üzentem Bunker nagykövetnek:

A lehető legvilágosabban le akarom szögezni: nem érdekelnek bennünket a félmegoldások; világossá akarjuk tenni Hanoi számára, hogy most tényleg komolyan elszántuk magunkat, és úgy akarunk odacsapni, hogy a lehető legnagyobb nehézséget okozza számukra annak kitalálása, hogy ezekre a megtorló csapásokra válaszul mik legyenek a prioritásaik.

Sem az ön, sem Abrams tábornok fejében ne legyenek kétségek afelől, hogy a rendelkezésükre kívánjuk bocsátani az akcióhoz szükséges forrásokat. Ha látva az északon folytatott műveletekhez felhasznált erőforrásokat, úgy ítélik meg, hogy a délen fellépő taktikai szükséghelyzet kezeléséhez több légi erő kell, akkor ezt késedelem nélkül kérelmezzék, mi pedig megszerezük önöknek.

Abrams Bunkerén keresztül üzenté meg, hogy a parancsnoksága alatt álló erőket elegendőnek ítéli – ezzel meglehetősen egyedülállónak bizonyult az amerikai katonai vezetők között, akik kielégíthetetlen étvágygal bármikor készek voltak további csapatokat kérni, ha másért nem, hát azért, hogy a kérésük visszautasítását alibiként használhassák esetleges későbbi kudarcukért. Kétségtelen, hogy Abrams nemrégiben részesült az elnök hatalmas és váratlan adományában. Anélkül, hogy kérelmezte volna, sőt a Pentagon civil irányításának jelentős ellenállása ellenére ötvenhat újabb B-52-est, három további repülőgép-hordozót és még százhuszonkilenc F-4 Phantom vadászbombázót kapott. Újabb hetvenkét Phantom pedig a hadszíntér felé tartott. Bunker még személyes elismerését is tolmácsolta Nixon bátor lépéséért.

A Dobrinyinnal folytatott tárgyalásom után Brezsnyev gyorsan válaszolt az elnök május 3-án elküldött levelére. Május 6-án, vasárnap délután Dobrinyin átadott egy levelet, amelyben a legérdekesebb az volt, hogy mennyire nem érintette a valós helyzetet. Minden bizonyíték ellenére Brezsnyev kitarzott amellett, hogy a „pesszimizmus”, ami a Le Duc Thóval folytatott tárgyalások nyomán hatalmába kerített minket, „nem megalapozott”. Katusjev Hanoiban tett látogatása alapján biztosíthat bennünket arról, hogy Észak-Vietnám kész megállapodni velünk a politikai rendezésről; persze – fűzte hozzá mintegy mellékesen – ehhez koalí-

ciós kormányra lenne szükség. Más szóval, ha elfogadjuk Hanoi feltételeit, akkor békét köthetünk; e felismeréshez nem volt szükségünk Brezsnyevre. A szovjet pártfőtitkár tapintatlanul szóba hozta a Pentagon-iratokat is, mint az egyik okot, amiért Észak-Vietnám állítólag nem bízik az Egyesült Államok tetteiben és szándékaiban – mindez azonban olyan tapintatlanság volt, amely aligha váltott ki mérsékelt reakciókat Nixonból. Brezsnyev óva intett bennünket attól, hogy megpróbáljunk katonai nyomást gyakorolni Hanoira, és komor utalást tett arra, hogy ez „súlyos következményekhez vezethet” mind a békére, mind a szovjet–amerikai kapcsolatokra nézve. Sürgette, hogy mutassunk „visszafogottságot”, és ne szalaszszuk el a „lehetőségeket” a háború tárgyalásos rendezésére. Ugyanakkor világossá tette, hogy Moszkva nem kapcsolódik bele a diplomáciai folyamatba. Ezt a kérdést Washingtonnak és Hanoiinak egymás között kell rendeznie.

Brezsnyev levele csak megerősítette elszántságunkat. Nem helyezett kilátásba konkrét válaszlépéseket; a békét fenyegető, általa látni vélt veszélyt csupán hipotetikusán említette meg, „amely ráadásul kívánságainktól függetlenül” merül fel. Akárhogy is, az Egyesült Államok nem késlekedhetett homályos orosz jóslatok vagy ráutalásos fenyegetések miatt. A levélre éppen ezért csak az akció megkezdése után válaszoltunk.

Nehogy valamilyen lehetőség kimaradjon a számításból, még ugyanarra a vasárnapra, azaz május 6-ra összehívtam a stábom szakértőit. Jelen volt a helyettesem, Al Haig, a szovjet ügyek szakértője, Hal Sonnenfeldt, az ázsiai és a vietnámi ügyek specialistái, John Holdridge és John Negroponte, valamint Richard T. Kennedy, Winston Lord és Jonathan Howe parancsnok. Rajtuk kívül meghívtam George C. Carvert, a CIA vezető Vietnám-szakértőjét is. Változatos gyülekezet volt: a külügyi szolgálat tisztviselői, a hadsereg tisztjei, a CIA képviselője és pár civil szakértő. Ezek az emberek azonban eltérő nézeteket vallottak a vietnámi háború kérdésében, és kimondták, amit gondoltak. Megvitattuk az elnök döntésének következményeit. Sonnenfeldt olyasformán vélekedett, hogy Moszkva le fogja mondani a csúcstalálkozót. A Kína-szakértő Holdridge úgy gondolta, hogy a KNK valamennyi kapcsolatát befagyasztja velünk, leszámítva a kevésbé lényeges személyes kapcsolatokat. Negroponte szerint a döntés rendkívül kedvező hatással lesz a dél-vietnámi morálra. Carver megismételte azt a CIA-elemzést, hogy a szárazföldi utánpótlási vonalakon helyettesíteni tudják majd a tengeri úton érkező importot.

Összefoglaltam a lépés mellett és ellen szóló érveket. Mellette szólt, hogy az észak-vietnámiaknak már így is komoly megszorításokkal kellett szembenézniük, ezután pedig a már amúgy is korlátozott emberi és materiális erőforrásaikra újabb nyomás nehezedik. Az aknazár megingatja Hanoi hitét abban, hogy az idő nekik dolgozik, miközben megerősítené a dél-vietnámi morált. Újabb lapot kapunk a kezünkbe, amelyet szükség esetén bedobhatunk hadifoglyaink

szabadon engedéséért cserébe. Talán felgyorsítja a tárgyalásokat. Helyreállítja a lélektani egyensúlyt a szovjetekkel szemben, és így akár a csúcstalálkozó is létrejöhet. Az ellenérvek között szerepelt, hogy minél inkább latba vetjük Amerika tekintélyét ebben az ügyben, annál súlyosabb lesz a vereségünk, ha Dél-Vietnám a legjobb szándékaink ellenére mégis összeomlik. Elképzelhető, hogy elmarad a csúcstalálkozó, és nem kötjük meg a már érlelődő megállapodásokat, beleértve a SALT-szerződést is. Viszonyunk Pekinggel elhidegülne. Feltehetően itthon nagy lenne a felzúdulás, ami tovább fokozná Hanoi makacsságát.

Az összefoglalóm után valamennyi résztvevőt megkértem, hogy mondja el tanácsait. Winston Lord ellenezte a lépésünket; úgy vélte, hogy a potenciális nyereség nem ellensúlyozza veszteségeinket. A többiek egyöntetű véleménye az volt, hogy a szóban forgó utat kell követnünk. Abban is egyetértés mutatkozott, hogy ha ezt kell tenni, muszáj „alapos” munkát végezniünk; idehaza így is, úgy is megfizetjük az árát, akkor már tulajdonképp sikerrel is járhatunk.

Vietnámban közben átmeneti csend telepedett a frontvonalakra. An Loc továbbra is körülfárva maradt, és az észak-vietnámiak folytatták az utánpótlás felhalmozását a Hué és Kon Tum elleni támadáshoz. Ez csak tovább növelte az elszántságunkat, hogy még azelőtt meg kell erősítenünk Saigon harci szellemét, mielőtt kitörne a vihar.

A vasárnap a Nemzetbiztonsági Tanács ülésére való felkészüléssel telt. A két évvel korábbi kambodzsai hadművelettel ellentétben a hangulatra nem a kezdődő hisztéria volt jellemző, hanem a resignált eltökéltség. Beismertem Winston Lordnak, hogy mindaz, amit hároméves kemény munkával türelmesen raktunk össze, a húszperces beszéd végére talán a kukában végzi. De nem volt választásunk. Azok az amerikaiak, akiknek a fiai Vietnámban kockáztatják vagy elveszítik az életüket, aligha fogadnák megértéssel, hogy az elnök pohárköszöntőt mond Brezsnjevre, mialatt Vietnámban szovjet fegyverekkel mérnek ránk vereséget. Akkor már jobb, ha határozottan kiállunk, tekintélyt szerzünk, aztán később majd összeszedjük a széthullott darabokat. Lorddal egyetemben a rákövetkező gyönyörű tavaszi napot Camp Davidben töltöttük, ahol Nixonnal közösen dolgoztunk a beszéden, amelyet a következő nap estéjén szándékozott elmondani. A küszöbönálló tévés szereplés a szokásos módon felvillanyozta az elnököt. Bár minden nyilvános fellépés izgatottá tette, amint átugrotta a döntés meghozatala előtt emelkedő lélektani akadályokat, hatalmába kerítette a felkészülés lendülete. Noha technikai értelemben a folytatásról szóló döntés csak a másnap délelőtti NBT-ülés után született meg, a beszédek egymás után készülő vázlatai egyre bizonyosabbá tették a végeredményt.

Másnap délelőtt, május 8-án, hétfőn az NBT a Nixon által teremtetett szürreális hangulatban kezdte meg ülését. Minden jelenlévő tudta, hogy az elnök csaknem bizonyosan meghozta már a végső döntést. Emiatt nem az volt az érdekük,

hogy valóban átgondolják a kérdéseket, hanem az, hogy jobb színben tüntessék fel magukat a közvélemény szinte bizonyosra vehető felháborodása előtt. A sarokba szorított Nixonból a legjobbat hozta ki ez a helyzet: nem köntörfalazott, lényegre törő volt, és kerülte azokat a kibúvókat, amelyek gyakran jellemezték a stílusát, valahányszor szemtől szembe került ellenfeleivel. Az ülést egy hosszú monológgal indította, amelyben eltökéltségét hangsúlyozta, hogy nem hagyja el-esni Dél-Vietnámot. Meggyőződése, jelentette ki, hogy „a csúcstalálkozóra nem kerül sor”, bármelyik utat is választjuk. Ha az erőteljes fellépés mellett döntünk, az „veszélybe sodorja” a találkozót... ha nem teszünk semmit, és Vietnám összeomlik, akkor pedig azért nem utazhat el a csúcsra.

Moorer admirális bemutatta az aknazár és a vasútvonalak kiiktatásának hadműveleti tervét. Helms a hírszerzés elemzését ismertette. Nekik az volt az alaposan átgondolt értékelésük, hogy Moszkva „szinte biztosan a csúcstalálkozó elhalasztásának irányába fog elmozdulni”, és talán olyasféle nyomást gyakorolnak ránk, ami Berlint is érinti. Kína „feltehetően” közvetlen támogatást nyújt majd Hanoiak, ahhoz a 90 ezer fős erősítéshez hasonlóan, amelyet még az 1968-as amerikai bombázás előtt küldtek Vietnámba; a szárazföldi útvonalak lényegében átveszik a tengeri útvonalak szerepét. Helms arra a semleges végkövetkeztetésre jutott, hogy Hanoi megvárja a katonai próbatétel eredményét, és csak azután dönt az általa követendő irányról. (Kiderült, hogy bár különösebben lényeges dolgot így sem mondott, mégis ez volt értékelésének egyetlen pontja, ami bejött.) Laird azt állította, hogy a legfontosabb utánpótlás vasúton érkezik, ám Észak-Vietnám amúgy is négy-öt hónapra elegendő készleteket halmozott fel. Bizonyosra vette, hogy Dél-Vietnám „még mindig sikerrel járhat. Hué talán elesik, de akkor sem lesz olyan rossz a helyzet, mint 1968-ban.” Arra a következtetésre jutott, hogy az aknazár és a vasútvonalak bombázása felesleges. Költségvetési szempontból olcsóbb megoldás lenne, ha több felszerelést küldenék Saigonnak. Nixon közbeszólt: „Tegyük fel, hogy tévedünk. Tegyük fel, hogy Dél-Vietnám elesik. Mindezt hogyan kezelnénk? Nem vette számításba, hogy milyen kockázatokkal járna ez a politikánkra.”

John Connally és Agnew alelnök minden részletében elutasította Laird elemzését. Agnew teljesen világossá tette, hogy egyszerűen nem engedhetjük meg magunknak Saigon összeomlását; ennek katasztrofális nemzetközi következményei lennének, különösen a Közel-Keleten és az Indiai-óceán térségében. „Magunkat verjük bilincsbe, ha megroggyottnak és kizárólag a tárgyalásokhoz ragaszkodunk”; mert így az elnöknek nincs mozgástere. Connally egyetértett: „Ha Dél-Vietnám elesik, elnök úr, akkor nem marad semmi a kezében.”

Rogers ingadozott: abban egyetértett, hogy a saigoni kudarc „katasztrofális következményekkel járna a politikánkra nézve”, de rámutatott arra is, hogy milyen kockázatokkal járhat, ha a javasolt lépések esetleg nem bizonyulnak ha-

tékonynak, és csak súlyosbítanak a problémánkat. A hadsereg megítélésére kell bízunk, hogy mennyire lehet hatékony ez a megoldás. Egyébiránt nem várhatnánk még pár hetet ahelyett, hogy megtorpedózzuk a csúcstalálkozót? Másként fogalmazva, a hadművelet mellett volt, ha sikerrel jár, és ellene, ha kudarcot vall. Azzal vigasztalta az elnököt, hogy még ha nem is teszünk semmit, és veszítünk, az amerikai nép akkor is támogatja Nixont, mert tudja, hogy mindent megtett, amit csak lehetséges. Connally hevesen elutasította ezt az értékelést. Dél-Vietnám összeomlása az elnök teljes külpolitikáját hiteltelenítené, és az emberek semiféle mentséget nem fogadnának el.

Ennek nyomán bontakozott ki a vita arról, hogy mi történik a csúcstalálkozóval, ha elszánjuk magunkat a tervezett lépésre. Én azon véleményemnek adtam hangot, hogy most „ötven százaléknál nagyobb az esélyünk arra, hogy a szovjetek lemondják a találkozót”. Connally mindezt közel sem tartotta ennyire biztosnak; amúgy meg úgy látta, jobb, ha az oroszok mondják le, mint ha mi.

Ezt követően válaszoltam azokra az elemzésekre, amelyek lebecsülték az aknázár hatékonyságát. Az észak-vietnámiaknak több mint 2,1 millió tonna, tengeren érkező importáru számára kell alternatív szállítási útvonalakat találniuk. A kambodzsai Szihanukvil zárva. A vasútvonalakon csak éjszaka szállíthatnak, mert tartanak a légi csapásainktól: „Amíg nincsenek a kezünkben jobb elemzések, addig felelőtlenség ezekkel az adatokkal dobálózni. Könnyű kijelenteni, hogy négy hónapra elegendő [tartalék] kapacitással rendelkeznek, és mire ezt kisöprik, addigra befejezik a háborút, de a végén akkor is ott állnak majd lenulázva... Egy dolog biztos, nem fogják engedni, hogy a kapacitásuk nullára essen vissza.”

Nixon ekképpen foglalta össze az elhangzottakat:

A valódi kérdés, hogy az amerikaiak törődnek-e még egy fikarcnyit is ezzel az egésszel... Ha megnézik, hogy mit ír a *Time*, a *Washington Post*, a *New York Times*, ha megnézik a három országos tévécsatornát, akkor annak alapján nyugodtan kijelenthetjük, hogy az USA már eleget tett. „Gyerünk, szálljunk ki a dologból, gyerünk, kössük meg az üzletet az oroszokkal, és húzzuk be a körmeinket.” Az USA nem lenne többé katonai és diplomáciai nagyhatalom. Ha ez megtörténik, akkor Amerika befelé fordulna, csakis magát nézné, és eltávolodna a világ dolgaitól. A földkerekség összes nem kommunista nemzete rettegésben élne. Ha azonban az USA elég erős, és kész arra, hogy az erejét használja, akkor csak a világ egyik fele maradna kommunista, és legalább nem az egész.

Az ülésnek 12 óra 20 perckor lett vége, három óra húsz percnyi tanácskozás után. Nixon bejelentette, hogy 2 órakor hozza meg a döntését – Moorer szerint az

utolsó pillanatban ahhoz, hogy még ki lehessen adni egy „végrehajtási” parancsot, ha az a cél, hogy az elaknásítás megkezdése egybeessen az elnök beszédével. Nixon megkérte Connallyt és engem, hogy haladéktalanul csatlakozzunk hozzá az Ovális Irodában. Megkérdezte tőlünk, hallottunk-e bármit az NBT ülésén, amiről a véleményünk megváltozott volna. Mindketten azt feleltük: a tanácskozás csak megerősített bennünket abban, hogy a tervek szerint kell haladnunk. Nixon nyugodtan közölte, hogy ez a szándéka. Nekem kell majd 2 órakor a megfelelő iratokat átvennem hozzá az Executive Office Buildingben lévő rejtékhelyére.

Amikor megérkeztem, Haldeman már ott volt. Mielőtt még átadhattam volna a parancsot Nixonnak, közölte velem, hogy Haldeman új kérdéseket vetett fel, és ezeket nekem is hallanom kell. Legnagyobb ámulatomra Haldeman lefestette, hogy milyen szörnyű hatással lesz a javasolt lépés a közvéleményre és az elnök megítélésére a közvélemény-kutatásokban. Ha pedig Nixon emiatt szenved vereséget, akkor mindent elveszítünk. Erre én hevesen védelmembe vettem a döntést: mindazok az érvek, amelyeket napok óta szünet nélkül végigvettünk, most is tökéletesen érvényesek. Ráadásul a döntés mellett szól az a megfontolás is, hogy ha az elnök így, az utolsó pillanatban visszakozik – miután már értesítettük legfontosabb szövetségeseinket –, azzal kétségeket ébresztene a vezetői képességeit illetően, és Saigonban is pánikot keltene. Amikor Nixon egy pillanatra kimentette magát, hogy kimenjen a fürdőszobába, nyomban nekiestem Haldemannak, aki korábban soha nem ártotta bele magát érdemi kérdésekbe, és alaposan lehordtam, amiért ilyen válságos pillanatban közbeavatkozik. Az ő feladata csupán annyi, hogy amikor nincs választási lehetőség, akkor önbizalmat csepegtessen az elnökbe, nem pedig az, hogy összezavarja azokban a témákban, amelyekről semmit sem tud. Haldeman bűnbánó grimaszt vágott, és lerítt róla, hogy Nixon vette rá kis beszédének előadására. Sokféle trükkhöz hozzászoktam már bonyolult személyiségű vezetőmtől, most azonban képtelen voltam bármiféle értelmet találni ebben a lépésben – egészen addig, míg fel nem sejtett egy lehetséges indok a napvilágra került magnószalagokból. Nixon azt akarta, hogy a felvételekből egyértelműen kiderüljön: támogatom a hadműveletet, nehogy az általa gyűlölt „liberális georgetowni körök” megpróbáljanak különbséget tenni közte és köztem, ahogy az Kambodzsa esetében történt. Akárhogy is, miután Nixon visszatért a fürdőszobából, szó nélkül aláírta a végrehajtási parancsot.

Hajszálon függő csúcstalálkozó

A parancsot nyomban továbbítottam a győzelemittas Moorernek. Ő kerek öt éven át ezt a megoldást javasolta. Garanciát adott, hogy nem fordul elő még egyszer a laoszi eset; ez a támadás nem fog kudarcba fulladni azért, mert a hadse-

reg elégtelen erőforrásokat vagy figyelmet szentel az ügynek. Felhívtam az összes többi vezető kormánytagot. Mint minden közelgő nagyszabású esemény előtt, most is megkönnyebbültnék tűntek, hogy a bizonytalanság véget ért. (És persze néhányan máris megpróbáltak úgy helyezkedni, hogy egy esetleges kudarcért őket ne hibáztathassák.) Korábbi tapasztalataimból tudtam, hogy bárhogy viselkedett is Laird a tanácskozáson, a döntést foggal-körömmel és találékonyan fogja védeni és végrehajtani. Rogers a háttérbe húzódik. Helms úgy viselkedik, ahogy egy hozzá hasonló kiváló profitól ilyen helyzetben elvárható. Ez is történt.

Vasárnap csaknem egy órát töltöttem Alex Johnsonnal, hogy elkészítsük az ilyenkor kötelező menetrendet: melyik országot ki értesíti és mikor. Az én hivatalom gondoskodik majd a szovjetek és a kínaiak értesítéséről; az összes többi a külügyminisztérium gondja. A korábbi gyakorlattól eltérve az elnöki szózat *előtt* nem fogok sajtótájékoztatót tartani; hagyom, hogy az magáért beszéljen. Csupán másnap tartok egy hivatalos sajtótájékoztatót, ahol megmagyarázom a döntést. Amikor arról volt szó, hogy ki vigye el a balhét valamilyen Vietnámba kapcsolódó ügyben, soha nem akart senki a Fehér Ház elé kerülni; a minisztériumok készséggel átengedték nekünk a terepet, hogy mi álljuk a nyilvánosság előtt rájuk zúduló ütések. Az elnök este 8 órakor tájékoztatja a kongresszus vezetőit. Én ugyanabban az időben fogadom Dobrinyint. Peter Rodman New Yorkba utazik, hogy közölje a hírt a kínai ENSZ-misszióval.

Miután az előkészületekkel végeztünk, minden elcsendesedett. Az irodámban üldögéltem, és tudtam, hogy a következő néhány nap sorsdöntő lesz a külpolitikánk, de talán az egész Nixon-kormány szempontjából. Úgy éreztem magam, mint a bokszozó, akinek pár óra múlva kell a ringben versenybe szállnia a bajnoki címért, és már nem tehet semmit, hogy javítsa győzelmi esélyeit. A feszültség enyhítésére a várakozás nagy részét azzal töltöttem, hogy telefonon felhívtam pár barátomat, és a hogylétük felől érdeklődtem: nem kétkem, hogy meglepte őket ez a tőlem oly szokatlan féltő gondoskodás. Néhányan később gratuláltak is nekem, hogy mennyire megőriztem a „hidegvérem”. De túlságosan sokat képzeltek rólam: akkor már fatalista voltam, ők pedig tudtuk nélkül nagy szívességet tettek azzal, hogy elűtötték velem az időt, és olyan szívélyes melegséget kaptam tőlük, aminek a segítségével átvészeltam a rám váró megpróbáltatásokat, és amiből a vihar kitörése után már nem sok jutott. Egy-két esetben utoljára vethettem pillantást olyan kapcsolatra, amely nem sokra rá mindörökre megszakadt.

Este fél 9-kor a látszólagos nyugalom szertefoszlott. Miközben az elnök a kongresszusi vezetőket tájékoztatta,⁴ én fogadtam a szovjet nagykövetet, akit egy vacsoráról kértem magamhoz. Az ízig-vérig profi Dobrinyin válsághelyzetekben soha nem adta tanúbizonyságát annak a bajtársiasságnak, amellyel amúgy más esetekben megkönnyítette a diplomáciai eljárásokat. Rögtön azzal indított, hogy valahányszor egy beszéd előtt találkozunk, már tudja, hogy nem jó híre-

ket hall majd. Tréfásan visszavágtam, hogy ilyen esetekben amúgy sem szokott a városban lenni, és Voroncova hagyja a munka nagyját; de most sikerült meglepnünk őt. Áadtam neki Nixon Brezsnyevnek szóló levelét. Az egyszerre határozott és békülékeny írás rámutatott, hogy a szovjet pártfőtitkár május 6-i üzenete semmit sem változtatott a helyzeten; mi több, egyenesen megszilárdította. A legcsekélyebb jelét sem fedeztük fel annak, hogy Hanoi megálljt parancsolna az offenzívának, és bármiféle elfogadható feltétel mellett újrakezdené a tárgyalásokat. A levél ezt követően nagy vonalakban leírta az intézkedéseket, amelyeket Nixon majd a beszédében bejelent. Egyben felvázolta, hogy milyen feltételek teljesítése esetén vetnénk véget a blokádnak és a bombázásoknak: nemzetközi megfigyelők által ellenőrzött, a fennálló helyzet alapján létrejövő tűzszünet (ez azt is jelentette, miszerint visszavontuk ama áprilisi követelésünket, hogy vonják ki a március 29-e után dél-vietnámi területre lépett észak-vietnámi egységeket), továbbá valamennyi amerikai csapat kivonása Vietnámból négy hónapon belül. (Ez engedmény volt korábbi, hat hónapot előirányzó álláspontunkhoz képest.)

Nixon levele ugyanazt a stratégiát tükrözte, mint amit áprilisi látogatásom során követtem: a sikeres csúcstalálkozó ígéretét felvillantva ösztönözte az oroszokat önmérsékletre. Csábítóan összefoglalta a pontokat, amelyekben addigra már egyetértésre jutottunk: SALT, az elvi nyilatkozat és a kereskedelem kiterjesztése; valamint „küszöbönálló találkozonk” várható eredményeit is ékesszólón ecsetelte. Nixon a levele végén burkoltan és behízog hangnemben azokra az emelkedett érzésekre hivatkozott, amelyek a szovjet vezetők számára sem lehetnek közömbösek:

Engedje meg, főtitkár úr, hogy a végkövetkeztetést levonva kijelentsem, ideje mindenkinek államférfihoz méltón viselkedni. Ez az a pillanat, amikor erőinket egyesítve véget vethetünk azoknak a kapcsolatainknak és a világ békéjének mérgező tényezőknek, amelyeknek eredője a Vietnámban régóta dúló konfliktus. Készen állok rá, hogy önökkel karöltve haladéktalanul kidolgozzunk egy olyan békét, amely egyik oldalt sem alázza meg, és az összes részt vevő nép érdekeit szolgálja. Biztosra veszem: együttesen elég erőnk van ahhoz, hogy ezt megcselekedjünk.

A hetek óta tartó kötélhúzás után Nixon levele végre világossá tette, hogy *mi* készen állunk a csúcstalálkozó megtartására. Így egyértelműen Brezsnyevre hárult a találkozó lemondásának ódiума, már ha ez egyáltalán szándékában állt.

Dobrinyin rögvést belevetette magát a munkába. Megkérdezte, hogy a blokád pontosan milyen intézkedéseket takar. Csupán egyetlenegyszer veszítette el a hidegvérét, amikor megkérdeztem tőle, hogyan reagálna a Szovjetunió, ha az Egyiptomban állomásozó 15 ezer katonáját az a közvetlen veszély fenyeget-

né, hogy izraeli hadifogságba esik. Dobrinyin szokatlanul felindult lett, és több dolgot felfedett, mintsem szándékában állt: „Először is, mi nem vezénylünk olyan csapatokat sehova, amelyek nem tudják megvédeni magukat. Másodszor, ha az izraeliek megfenyegetnének bennünket, két napon belül eltörölnénk őket a föld színéről. Biztosíthatom, hogy erre az eshetőségre is készítettünk terveket.” A dühe azonban hamar alábbhagyott. Érthető volt, hogy miért lett ennyire csalódott ez az ember, aki meggyőződése szerint valóban tiszta szívéből a szovjet–amerikai kapcsolatok javításán dolgozott (természetesen az orosz érdekek által behatárolt korlátok között), és aki most azt látta, hogy sokévnnyi munkája kerül veszélybe. Dobrinyin kért egy példányt az elnök beszédéből. Azt azonban az elhangzása előtt fél órával még mindig gépelték, mert Nixon az utolsó pillanatban is javíttatott rajta. Ám ezt Dobrinyin egy percig sem hitte el. Közölte, nagyon elkésérlti, amiért annyira sem bízom benne, hogy elhiggyem: tizenöt percig tud titkot tartani. Végül megérkezett a kért példány. Dobrinyin kiszúrt egy mondatot, amely lényegében azt állította, hogy a május 2-i titkos tárgyalásom Le Duc Thóval szovjet biztosítékokon alapult; ezt Moszkvában bizonyosan nagyon rossz néven vennék. Néhány percre kimentettem magam, és az Ovális Irodába siettem, amelyben már nyüzsgöttek az operatörök és a technikusok. Jeleztem Nixonnak, hogy feltétlenül találkozunk kell az iroda melletti kis szobában. Beleegyezett, hogy a sértő mondatot töröljük, és valami csoda folytán Ron Zieglernek is sikerült kihúznia a sajtóközlemény példányából. Amikor közöltem ezt Dobrinyinnal, ő lemondóan csak annyit felelt: legalább egy dolgot elért a kormányunkkal folytatott tárgyalásai során.

Négyszemközt borúlátó volt Moszkva reakcióját illetően. Ismerve Nixont, fejtegette, nem lepte meg, hogy így reagálunk a május 2-i tárgyalásra, bár kimondottan erre a lépésre nem számított. Valószínűleg drasztikus orosz válaszlépést várhatunk; nagy kár, mert rendkívül közel jártunk a sikerhez. De a Szovjetunióban bevett döntéshozatali eljárás miatt amint a Politikai Bizottság elfogad egy új, a korábbinál ellenségesebb álláspontot, azt már rendkívül nehéz visszafordítani; az amerikai–szovjet kapcsolatok nagy valószínűséggel hosszú időre fagyossá válnak. Közöltem vele, hogy a PB-nek az áprilisi moszkvai látogatásom után nemigen lehettek kétségei afelől, hogy a május 2-i tárgyalások kudarcára drasztikus amerikai válaszlépés érkezik. Dobrinyin, nemi melábuval a hangjában, nekem adott igazat. Ennek ellenére igencsak sajnálkozott, mert közelebb kerültünk a megállapodáshoz, mint washingtoni szolgálati ideje alatt valaha is.

Este 9-kor Nixon elmondta a nemzethez intézett szövegét. A beszéd korábbi tervezeteit ugyanaz a fülsértő, apokaliptikus hang hatotta át, mint azt, amelyben a Kambodzsába történt behatolásunkat jelentette be. Vasárnap estére azonban Lordnak és nekem – a Fehér Ház rendkívül eszes beszédírójával, John Andrews-zal közösen – sikerült átírunk a szöveget. A beszéd így már inkább bánatos-

nak hangzott, mintsem dühösnek. És nyitva hagyott egy kiskaput Hanoi-nak és Moszkvának is. A visszafogott, ám határozott beszédben Nixon azt hangsúlyozta, hogy nem fogadjuk el Észak-Vietnám feltételeit, ugyanakkor még mindig a tárgyalásos úton elért megoldást részesítjük előnyben. Elmagyarázta, hogyan követték egymást időben a megállapodásra tett kísérleteink; az áprilisi moszkvai utam és a csalódást keltő május 2-i tárgyalásom Le Duc Thóval. Megismételte, hogy készen áll lezárni a háborút. Az észak-vietnámiak azonban „túl arrogánsak ahhoz, hogy a saját diktátumukon túl bármi másról is tárgyaljanak”. Éppen ezért egyetlen módon lehet csak megállítani a gyilkolást, ha „a háború fegyvereit elzárjuk a VDK nemzetközi gonosztevőitől”. Elsorolta, hogy milyen katonai lépéseket teszünk, és ismertette azokat a tárgyalási feltételeinket, amelyeket a Brezsnyev-nek küldött levélben is kifejtett.

Ennél nagyvonalúbb ajánlattal amúgy még nem hozakodtunk elő: a fennálló helyzetet rögzítő tűzszünet, a hadifoglyok szabadon bocsátása, valamint az amerikai kivonulás négy hónapon belül. A csapatkivonás határídeje az addigi legrövidebb volt. A fennálló helyzetet rögzítő tűzszüneti ajánlat pedig azt jelentette, hogy az amerikai bombázások leállnak, és Hanoi megtarthatja az offenzíva során elfoglalt területeket. Ígéretet tettünk, hogy a tűzszünetért és a hadifoglyok szabadon engedéséért cserébe végrehajtjuk a teljes csapatkivonást. Nixon a beszédében, a levélben írtakhoz hasonlóan, közvetlenül is megszólította Brezsnyevet:

Az elmúlt hónapokban a két nemzet jelentős előrelépést tett a tárgyalások során. Csaknem teljes egészében elkészültek az atomfegyverek korlátozásáról, a kereskedelemről és egy sor egyéb kérdésről szóló megállapodások.

Ne hagyjuk, hogy ismét a korábbi korszak sötét árnyékai vetüljenek ránk. Nem kérjük, hogy áldozzák fel elveiket vagy barátaikat, ugyanakkor nem hagyhatják, hogy Hanoi csökönyössége lerombolja mindazokat a kilátásokat, amelyeket a közös munka során oly türelmesen építettünk fel.

Mi, az Egyesült Államok és a Szovjetunió egy olyan új kapcsolat küszöbén vagyunk, amely nem csupán a két ország érdekeit szolgálja, de a világbéke ügyét is. Készen állunk arra, hogy tovább folytassuk e kapcsolat építését. Önöké a felelősség, ha ebben a vállalkozásunkban kudarcot vallunk.

Még aznap este Peter Rodman átadta a New York-i kínai ENSZ-misszió-nak Nixon Csou En-lajnak szóló levelét. Huang Hua nagykövet komoran olvasta végig, de nem kommentálta, és még a levél tartalma sem gátolta meg abban, hogy elcsevegjen Rodmannel, és megkínálja néhány csésze jázmin-teával. Nixon levele méltányosnak állította be tárgyalási ajánlatunkat, és emlékeztetett, hogy sorozatosan figyelmeztettük őket is, hogy az ellenséges offenzívára erőteljes válaszlépést teszünk. Egy jól irányzott és előrelátó utalást is tett a Szovjetunióra, amikor arra

emlékeztette Csou En-lajt, hogy „nem az Egyesült Államok az, amely hosszú távra akar berendezkedni Indokínában”. A levélben hangot adott annak a reményének, hogy a válság nem veti vissza az amerikai–kínai kapcsolatokban elért haladást.

Az elmúlt három évben a Kínai Népköztársaság és az Egyesült Államok türelmesen építette fel a két ország alapvető érdekeit szolgáló új viszonyt. Most fontos döntés előtt állunk. Meg kell fontolni, szabad-e hagyni, hogy egy kis ország rövid távú szempontjai – egy olyan országé, amelynek saját megalapozott célkitűzéseit minden további nélkül teljesíteni lehetne –, veszélybe sodorják mindazt a haladást, amelyet eddig elértünk. Remélem, hogy miután a felborzolt kedélyek csillapodnak, ismét a hosszú távú célokra tudunk koncentrálni.

Másnap délelőtt a Fehér Ház Keleti Szobájában tájékoztattam a sajtó képviselőit. Amellett, hogy a közvélemény informálása fontos feladat volt, az efféle események kiemelt diplomáciai szerepet is betöltöttek. Minden egyes elhangzó mondatnál arról próbáltam meggyőzni Moszkvát és Pekinget, hogy törődjenek bele az általunk választott irányvonalba, és az elszigeteléssel gyakoroljanak nyomást Hanoi-ra, hogy kezdjen érdemi tárgyalásokba velünk. Aggodalmunk legfőbb tárgya persze a csúcstalálkozó volt, hiszen kevesebb mint két hét maradt hátra az eseményig. Én a „minden megy a szokásos útján” magatartást öltöttem magamra, és elmondtam, hogy Moszkvából nem érkezett semmi reakció – nem mintha lett volna rá idő –, de mi „folytatjuk a csúcs előkészületeit, és jelen pillanatban részünkről nem látunk semmi okot a találkozó elhalasztására”. Elismerjük, hogy a szovjet vezetők a döntés meghozatalakor „rövid távú nehézségekkel” nézhetnek szembe, de a magunk részéről még mindig hiszünk az új kelet–nyugati viszony megerősítésének lehetőségében. Nem akartam kellemetlen helyzetbe hozni az oroszokat, ezért megkerültem az egyik kérdést, amelyik azt firtatta, hogy a látogatásom során figyelmeztettem-e Brezsnyevet a tervezett lépéseinkre. Egyszerűen csak annyit feleltem, hogy a szovjet vezetőkben nem maradhatott „semmiféle félreértés azzal kapcsolatban, hogy mennyire komolyan vesszük majd, ha az offenzíva folytatódik”. A tájékoztatót a Hanoi-nak címzett felhívással zártam:

Ha félre tesszük, hogy mennyire lehetséges jelen körülmények között teljes körű négyezsemközti megbeszéléseket folytatni, még mindig hiszünk abban, hogy a háború lezárásának leghatékonyabb módja a tárgyalásos megoldás. Tiszteljünk Le Duc Thót, aki komoly és elkötelezett szószólója saját oldalának, és a magunk részéről készek vagyunk újrakezdeni a tárgyalásokat vele, amikor készen áll rá, hogy olyan javaslatokról beszéljünk, amelyek összeegyeztethetők az elveinkkel. És mi is megteszünk mindent, hogy az ő álláspontját szem előtt tartsuk.

A magyarázatokat és a jelzéseket azonban még elnyomta a zaj, amelyet a kongresszus és a közvélemény felháborodása keltett. William Proxmire szenátor „meggondolatlan és helytelen” lépésnek nevezte az elnök döntését. Mike Mansfield szenátor meggyőződése szerint lépésünk a háború elhúzódásához vezet. George McGovern szenátor a kongresszus fellépését követelte: „Az elnök immár nem kaphat szabad kezét Indokínában... A nemzet nem tűrheti ezt. A kongresszus pedig nem engedheti... A saigoni politikai rendszer nem ér annyit, hogy akár csak egyvel több amerikai életet áldozzunk érte.” Edmund Muskie szenátor úgy vélte, hogy Nixon „az Egyesült Államok legfontosabb biztonsági érdekeit veszélyezteti”. Frank Church szenátor volt az egyetlen, aki a lépés elítélése mellett azt is megjegyezte, hogy fontos tárgyalási ajánlattal álltunk elő: „A beszédben mindenki figyelmét elkerülte egyetlen dolog, mégpedig az, hogy [Nixon] olyan békekötésre tett javaslatot, amely valóban figyelemre méltó, és nemcsak ennek a testületnek a figyelmére, hanem Hanoiéra és Moszkváéra is...”⁵

A sajtó felháborodása szinte egyöntetű volt. A *New York Times* első reakciója nem okozott meglepetést: „A Vietnámban ránk váró számtalan veszélyt csak tetézni fogja a világbékére váró fenyegetés, ha az újonnan kitört szovjet–amerikai válság megakadályozza annak a stratégiai fegyverzetkorlátozási szerződésnek a megkötését, amelyről Helsinkiben gyakorlatilag már megállapodtak.”⁶ További vizsgálódások után a *Times* úgy döntött, hogy feljebb csavarja a hangerőt, és az elnök „kétségbeesett játszmáját” ostromozta. A *Times* felszólította a kongresszust, hogy a háborúra szánt valamennyi pénzügyi támogatást állítsák le, hogy ezzel „megmentsék az elnököt magától, a nemzetet pedig a katasztrófától”. A *Washington Post* kijelentette, hogy Nixon „elveszítette kapcsolatát a való világgal... A moszkvai csúcstalálkozó egy hajszálon függ, ha nem vágják még el ezt a hajszálát... A szomorú helyzetben egyedül az nyújt némi vigaszt, hogy Mr. Nixon lassan kitölti elnöki ciklusát, és az amerikai nép hamarosan lehetőséget kap, hogy közvetlen ítéletet mondjon politikájáról.” Még a *Christian Science Monitor* is úgy látta, hogy „a döntés bölcsessége és helyessége egyértelműen megkérdőjelezhető”. A *Boston Globe* ugyanakkor elismerte, hogy Nixon békefeltételei „a legeszszerűbb ajánlatnak számítanak, amelyeket eddig országunk előterjesztett”. De a kockázatos kihívás, amely elé Moszkvát állítottuk, írta a *Globe*, „egészen véve némileg még erkölcselenebbnek is tűnik, mint maga a részvételünk ebben a háborúban”.⁷

Május 10-én a stábom tíz volt tagja tiltakozó petíciót írt nekem. Noha a legtöbb esetben ezek az emberek alig néhány hónapig és két-három évvel korábban voltak a munkatársaim, mégsem láttak semmi kivétnivalót abban, hogy e futó kapcsolatot kihasználva hívják fel magukra a figyelmet. Egy nagy nyilvánosságot kapó levélben különféle okokból ostromozták az aknazárat és a bombázásokat: „figyelman kívül hagyták a józan ész tanácsait” [*sic*]; az elnök lépései „veszélybe

sodorták” az enyhülést és a fegyverzet-ellenőrzést; ráadásul ezek egyértelműen „veszélyesek és feltehetően hatástalanok” is voltak. Mindez „meddő”, „átgondolatlan”, „kétszeresen is sokkoló”, „veszélyes és hamis” lépés volt.

Ha bírálóink egy kicsivel több figyelmet szenteltek volna a valóságnak, és kevesebbet törődtek volna személyes felháborodásukkal, akkor talán feltűnik nekik, hogy a kommunisták reakciója sokkal visszafogottabb, mint a sajátjuk. Arról persze nem tudhattak, hogy május 9-én reggel találkoztam Dobrinyinnal, és közöltem vele, hogy a nyugatnémet kancellár, Brandt és az ellenzék vezetője, Rainer Barzel egyetértésre jutottak, amelynek nyomán hamarosan ratifikálják a Bundestag előtt fekvő keleti szerződéseket. Ezt nem mi terveztük el, hogy így történjék – a nyugatnémet parlament működésére nem volt ráhatásunk –, de az összefüggés, amelyet a kommentátorok igencsak lebecsültek, nyilvánvaló volt. Megnyugtatóan közöltem Dobrinyinnal, hogy legalább van még olyan hely Délkelet-Ázsián kívül, ahol „üzletet tudunk kötni” (amivel persze utaltam arra is, hogy ha az oroszok bekeményítenek, mi is tudunk hasonlóan válaszolni). Dobrinyin ezután közölte, hogy mivel aznap a Szovjetunióban ünnep van (a győzelem napja), az elnök beszédére adott hivatalos válasz némi késedelmet szenvedhet – ez egészen döbbenetes magyarázat volt egy nemzetközi válság közepette. Ha a szovjet vezetők nem tudnak időt szakítani egy ünnepnapon a reagálásra, talán nem is látják olyan súlyosnak a helyzetet. Ugyanakkor biztosított arról, hogy előbb vagy utóbb befut a válasz vagy egy közlemény. Informáltam, hogy elküldöm neki a sajtótájékoztatómon tett kijelentéseim egy példányát, amelyben pozitív hangon nyilatkoztam az amerikai–szovjet kapcsolatokról.

Bírálóink, ahogy említettem, nem tudtak ezekről a megbeszélésekről, mindazonáltal egy sor nyilvános orosz jelzésből arra lehetett következtetni, hogy a reakció nem lesz túl heves. Hanoi élesen kikelt az „arcátlan provokáció” ellen, és kommunista támogatóinak fokozott segítségét kérte. De sem Moszkvában, sem Pekingben nem rohantak a barikádokra. Genfben a szovjet delegáció tovább folytatta munkáját a SALT-tárgyalásokon. (Mi arra utasítottuk a saját delegációnkat, hogy úgy folytassák a megbeszéléseket, mintha mi sem történt volna – Vietnámról azonban semmiképpen ne essék szó.) Egy orosz kereskedelmi küldöttség, élén Nyikolaj Patolicsev miniszterrel, éppen az USA-ban tartózkodott, viszonzva a mi kereskedelmi miniszterünk, Maurice Stans múlt év novemberi moszkvai látogatását. Az aznapi tárgyalási fordulót kihagyták ugyan, de nem utaztak el Washingtonból. Az egyetlen nyilvános szovjet kommentár az ügyben a TASZSZ május 9-i cikke volt, amely összefoglalta az elnök beszédét, és érdekes módon arra hívta fel a figyelmet, hogy Nixon garanciát adott rá: erőfeszítéseink nem irányulnak más országok ellen. A TASZSZ meglehetősen panaszos hangon még azt is felrótta nekünk, hogy lépéseink nincsenek összhangban azzal a számtalanszor kinyilvánított óhajunkkal, miszerint véget kívánunk vetni a háborúnak.

A kínai reakció ennél is visszafogottabb volt. Egy május 9-i nyilvános közlemény elítélte azokat a támadásokat, amelyek kínai hajók ellen irányultak május 6-án, 7-én és 9-én (azaz az elnök beszéde előtti napokon), és ezzel továbbra is ragaszkodtak a korábbi hónapokban kialakult különbségtételhez: noha Peking felrója Amerikának az Észak-Vietnám elleni katonai lépéseket, „tiltakozni” (ami már valamiféle kormányzati intézkedéssel is járt volna) csak akkor fog, ha az említett akciók kínai életet vagy tulajdont veszélyeztetnek. Haladéktalanul értesítettük a KNK New York-i ENSZ-misszióját: különös gondot fordítottunk arra, nehogy kínai hajókat kár érjen, bár ez a kérdés addigra már túlhaladott lett, hiszen az észak-vietnámi kikötőket lezártuk. Aznap este még egy leckét kaptunk Pekingtől a diszkrét utalások művészetéből. Párizsi nagykövetségük – általában ezen keresztül tartottuk a kapcsolatot – mellékesen megkérdezte, hogyan haladnak a két alsóházi vezető, Hale Boggs és Gerald Ford tervezett kínai útjának technikai előkészületei, amelyre amúgy június végén, azaz jó két hónappal később került volna sor. Mostanra megtanultuk, hogy a kínaiak semmit sem csinálnak véletlenül. Peking ezzel azt akarta a tudomásunkra hozni, hogy a meghívás még mindig áll, és kapcsolataink folyamatos fejlődését nem befolyásolja az elnök lépése.

Május 10-én délután Dobrinyin megjelent a Fehér Ház Térképszobájában, hogy átadja nekem a szovjetek rövid tiltakozó jegyzékét. Fontos volt, hogy a jegyzékben csupán azokat a károkat érintették – beleértve az embervesztéseket is –, amelyeket a bombázásunk az orosz hajóknak okozott. Biztosítékot kértek, hogy ilyenre nem kerül többet sor. Az aknazárról egy szó sem esett. A tény, hogy a jegyzéket titkos csatornán juttatták el hozzánk, jelezte, hogy a szovjetek nem szerették volna, ha a reakciónk nyilvánosságra kerül. Dobrinyin a „személyes véleményét” is megosztotta velem – noha erősen kétlem, hogy valóban az lett volna –, miszerint Moszkva ilyen irányú lépése „bizakodásra ad okot”, bár „korai” lenne még levonni bármiféle végkövetkeztetést. Majd mintha valamiféle vetélkedő lenne, játékosan megkérdezte, hogy szerintem hogyan dönt a Politikai Bizottság. Azt feleltem, hogy leírom a válaszat, és berakom egy zárt borítékba, aztán közösen megnézzük, amikor a válság véget ért. (Persze ezt soha nem tettem meg, ha viszont mégis rászántam volna magam, feltehetően azt írom, hogy Moszkva egy viszonylag közeli és pontosan meghatározott dátumra tette volna át a csúcs-találkozót.) Emlékeztettem, az elnök pártolja, hogy új korszak vegye kezdetét a kapcsolatainkban. Dobrinyin a tűzszüneti javaslatunk pontos részletei felől érdeklődött. Mindketten óvatosan jártuk csak körül, hogy milyen megbeszélésekre kerülne sor, amennyiben a két ország vezetői találkoznak.

Dobrinyin remek sakkjátékos volt. A találkozó végén váratlanul megkérdezte, az elnök döntött-e már arról, hogy fogadja a kereskedelmi minisztert, Patolicsevet, vagy sem. A kérdése meglehetősen meglepett, ez ugyanis azt jelentette,

hogy a szovjet vezetők teljes mértékben magukévá tették azt az álláspontunkat, miszerint minden halad tovább a rendes medrében. Megpróbáltam utánozni a nagykövet színlelt lazaságát, és ráhagytam, hogy feltehetően el tudom intézni a miniszter fogadását az Ovális Irodában. És hogy én is lépjek egyet a táblán, megjegyeztem, hogy ilyen eseményekre sajtófotósokat is szoktunk hívni. Dobrinyin úgy vélte, hogy ez nagyon is helyénvaló.

Minden válság esetén a feszültség fokozatosan erősödik, néha már majdnem kibírhatatlan szintre, míg csak el nem ér valamiféle döntő jelentőségű fordulóponthoz. Noha a Dobrinyinnal folytatott megbeszélésem még nem ez a fordulóponthoz, a nyomást csökkentette. Mindketten tudtuk, hogy a csúcstalálkozó ügye változatlanul sínen van. Minden egyes nappal, amikor valaki nem mondja le, egyre valószínűbbé válik a megrendezése. Ebben az esetben Hanoi elszigetelődik, mi pedig megnyerjük a játszmát. Gyorsan elrendeztem, hogy másnap délelőtt az elnök fogadja Patolicsevet.

Május 11-én úgy ébredtünk, hogy a TASZSZ kiadta az első hivatalos közleményt. Ez egyszerre volt megkésett és visszafogott. A Szovjetunió a lépésünket „elfogadhatatlannak” nevezte, és közölte, hogy „a megfelelő következtetéseket fogják levonni” belőle. Azt tanácsolták, hogy az Egyesült Államok térjen vissza a tárgyalóasztal mellé Párizsba. A szovjet kormány „határozottan” ragaszkodik ahhoz, hogy az amerikai katonai intézkedéseket „azonnali hatállyal töröljék”, noha Moszkva tisztában volt vele, hogy ez technikailag kivitelezhetetlen, valamint tartsuk tiszteltben a hajózás szabadságát, ami viszont irreleváns felvetés volt, hiszen nem állítottunk meg egyetlen hajót sem a tengeren. Az észak-vietnámiaknak nyújtott segítség kérdésében a TASZSZ erőteljesen fogalmazott. Leszögezte, hogy a „szovjet nép” (azaz nem a moszkvai kormány) „magának érzi” az északiak harcát. A „szovjet nép” továbbra is megadja a vietnámi népnek a „szükséges támogatást” (de nem azt a „fokozott” támogatást, amelyet Hanoi kért). A közleményből csak úgy süttött a megkésetttség és a tétováság.

Egészen mást lehetett kiolvasni Nyikolaj Patolicsev tekintetéből, amikor megérkezett a harmincperces udvariassági látogatásra az Ovális Irodába. Oda csődítettük a sajtót és a fotósokat is, hogy szemtanúi legyenek a „megszokott, előre betanult szívéllyességeknek”.⁸ Betanult vagy sem, ebben az esetben a mosolygó arcok pontosan kifejezték, amit az oroszok üzeni akartak – ez pedig egyértelműen az volt, hogy a csúcstalálkozó ügye sínen van. Még a sajtónak szánt tréfás megjegyzés is szimbolikus volt, és szovjet mércével mérve rendkívül áttételes: arról szólt (fogalmam sincs, miért), hogy lengyelül és oroszul nem egyformán ejtik a „barátság” szót. Nehogy valaki bármit is félreértsen, Patolicsev széles mosollyal az arcán lépett ki a Fehér Ház kapuján. Egy tévériporter megkérdezte tőle, hogy továbbra is sínen van-e a csúcstalálkozó ügye. „Efelől soha nem voltak kétségeink”, válaszolta a szovjet miniszter, és elkerekedett szemmel rácsodálkozott az

amerikaiak végtelen ostobaságára. „Nem is értem, miért kérdezte ezt. Ön talán kételkedik a megrendezésében?”

Minden kétely eloszlott azonban, amikor még ugyanaznap együtt ebédeltünk Dobrinyinnal, hogy folytassuk a csúcstalálkozó előkészületeinek rendszeres megbeszélését. Az orosz nagykövet azt állította, hogy az USA „túl nagy jelentőséget tulajdonít” a szovjetek vietnámi szerepvállalásának; én azt hangsúlyoztam, hogy a legfontosabb dolog a háború lezárása. A magunk részéről készen állunk, hogy a katonai ügyeket megoldjuk, vagy megállapodhatunk a politikai rendezés általános elveiről. Az ebéd közepén Dobrinyin egyik szárnysegédje behozta Brezsnyev oroszul írt válaszüzenetét Nixon május 8-i levelére. A szovjet nagykövetség általában írásos fordítást is mellékel ezekhez az üzenetekhez. Most azonban Dobrinyin szárnysegédjére hárult a fordítás megtisztelő feladata, ez azonban csak annyira sikerült neki, hogy ha a pontosság szempont lett volna a levél megértéséhez, akkor az üzenet feltehetően célt téveszt. De még ebből az elnagyolt szóbeli fordításból is világosan kitűnt, hogy Brezsnyev gondosan kerül mindenféle konfrontatív utalást, jöllehet most nem hiányzott a szokásos harcias kirohanás, hogy számoljunk a lépéseink következményeivel. Ártatlan képpel megkérdeztem, hogy Brezsnyev figyelmeztetése vajon új lépésekre utal-e, vagy olyanokra, amelyeket addigra már foganatosítottak. Nyilvánvalóan – válaszolta Dobrinyin, akit látszólag kezdett kimeríteni a nehézfejtűségem – a főtitkár csakis arra gondolhatott, hogy a május 8-án bejelentett intézkedésekhez képest várhatók további lépések. Mivel Dobrinyinnak szemlátomást jólesett, hogy eljátszhatja a professzort, megkérdeztem, hogy a levélben miért nincs utalás a csúcstalálkozóra. Azt felelte, hogy mivel május 8-i üzenetünkben erre nem kérdeztünk rá, a Politikai Bizottság nem látta szükségesnek szóba hozni a témát. (Aki ismerte a szovjet diplomáciai taktikázást, annak e kifinomult érvelés feltehetően üdítő újdonságnak számított volna.) Rá kellett volna-e kérdeznünk az üzenetben a csúcstalálkozóra? – firtattam. „Nem – felelte Dobrinyin –, szokatlanul nagyszerűen kezelték ezt a kényes helyzetet.”

A csúcstalálkozó tehát sínen volt. A válság elmúlt.

Május 11-én Peking felől is hallottunk. A *Zsenmin Zsipaó* véleménycikkekben nem lankadó támogatásukról biztosította a vietnámi népet, míg a VDK aknazár alá helyezését „rendkívüli felháborodással és a leghatározottabb rosszallással” fogadta. A cikk szerzője azonban nem emelte fel a szavát Nixon ellen, ahogy nem esett benne utalás arra sem, hogy Kína bármilyen választ adna a szállítójonalak elleni hadműveletre. A KNK továbbra is Vietnám „megbízható háterszága” lesz, ami annyit jelentett, hogy nem fog semmiféle akciót indítani. Ám ennél is döbbenetesebb volt, hogy a lap lehozta Nixon beszédének teljes szövegét. A pekingi vezetők talán azt szerették volna, ha népük értesül arról, hogy milyen kihívás elé állítottuk a Szovjetuniót. Bármi volt is azonban a motivációjuk, a kínai „tömegek” most először értesülhettek Hanoi csökönységéről és a mi békeprogra-

munkról. Az észak-vietnámi Politikai Bizottság hajthatatlan fanatikussai aligha értelmezhatték ezt másként, mint hogy két legfontosabb barátjuk hűvösen hátat fordított nekik.

A Szovjetunió kelet-európai szövetségesei is gyorsan beálltak a sorba. A lengyel miniszterelnök-helyettes nyilvánosan jelezte, hogy Nixon tervezett varsói látogatása nem marad el. Mivel a szemtől szemben folytatott tárgyalások már küszöbön állnak, Lengyelország nem kíván semmit hozzáfűzni az Észak-Vietnám elleni aknazárhoz; más szóval még egy *pro forma* tiltakozással sem kellett törődnünk.

Addigra Új-Zéland, Ausztrália, Thaiföld, Dél-Korea és Nagy-Britannia nyilvánosan a teljes támogatásáról biztosított minket, míg a NATO többi tagországa és Japán négyszemközt adott hangot megértésének. Senki nem mondta, hogy ellenezné a lépésünket. A Sindlinger telefonos közvélemény-kutatása szerint az amerikaiak 86 százaléka egyetértett az elnök beszédével, míg az Opinion Research cég szerint ugyanez az arány 74 százalék volt. A szovjetek válasza pedig csaknem az összes nyilvános tiltakozást semlegesítette.

Attól a pillanattól kezdve a csúcstalálkozó előkészületei baráti légkörben folytatódtak Dobrinyinnal. Május 12-én már a protokollpontokat vitattam meg vele, többek között azt, hogy milyen ajándékot adjon a két fél egymásnak. Ezt követően a hangsúlyt a SALT-szerződésre és a csúcstalálkozó más témáira helyeztük.

Május 11-én úgy ítélt meg: Hanoi már annyira elszigetelődött, hogy újra meg lehet próbálkozni a kapcsolatfelvétellel. Elküldtem az akkor még mindig Párizsban tartózkodó Le Duc Thónak a május 9-én tartott sajtótájékoztatóm kivonatát, amelyben hangsúlyoztam, hogy készek vagyunk felújítani a tárgyalásokat. Le Duc Tho agyafúrt módon a saját, május 12-én tartott sajtótájékoztatójának kivonatával válaszolt, amelyben megismételte, hogy ragaszkodnak a koalíciós kormányhoz, bár kétségtelen, hogy a hangvétel sokat finomodott ahhoz a hangüetéshez képest, amit május 2-án velem szemben használt. Ez újra rácáfolt a széles körben elterjedt mítoszra, hogy Hanoi csakis akkor békülékeny, ha látja a másik „jóakarát”. Valójában pont az ellenkezője volt igaz. Május 12-én Ducky meg erősítette, hogy kész feltételek nélkül újrakezdeni a tárgyalásokat:

Ha Mr. Nixon valóban komoly megbeszéléseket szeretne folytatni, akkor részünkről – a korábbi megfontolt és jóakaratot tükröző álláspontunkhoz híven – készen állunk arra, hogy az amerikai féllel közösen egy logikus és észszerű megoldást dolgozzunk ki a vietnámi problémára. Az elmúlt két évtized alatt népünk a függetlenségéért és a szabadságáért folytatott harc során 1954-ben már sikeres tárgyalásokat folytatott a francia kormánnyal a békés megoldásról, ahogy 1962-ben a laoszi kérdés rendezésében is részt vállalt az

Egyesült Államokkal közösen. Ennek következtében jelenleg nincs semmi ok arra, hogy ne lehessen a vietnámi konfliktust is tárgyalásos úton rendezni. A kérdés természetesen Mr. Nixon hozzáállásán múlik.

Ezután biztosra vettem, hogy amint az offenzíva véget ér, újra megkezdődnek a komoly tárgyalások.

Ráadásul az invázió megakadt. A Hué ellen intézett észak-vietnámi támadás egyetlen pillanatra sem vett teljes lendületet. Kon Tum nem esett el, ahogy az ostrom alá vont An Loc sem. Az An Loc felszabadítására indított dél-vietnámi ellentámadás gyötrelmes lassúsággal fejlődött fel. Ugyanakkor a B-52-esek taktikai bevetése a déli területek felett egyértelműen megzavarta az észak-vietnámiak csapatösszevonását, és világosan látszott, hogy az aknazár néhány hónapnyi fenntartása rendkívül megnehezítené Hanoi számára egy újabb nagy előretöréshez szükséges utánpótlás felhalmozását.

Hihetetlen, de ellentétben az otthoni heves vitáinkkal, a Szovjetunióval folytatott megbeszéléseken Vietnám soha nem merült fel vitás pontként. Május 12-én Dobrinyin átadott nekem egy jegyzéket – a titkos csatornán keresztül –, amelyben kelleetlenül ugyan, ám elfogadták az elnök sajnálkozását az orosz hajókat és tengerészeket ért kár miatt, és Nixon garanciáját, hogy a jövőben mindent megteszünk a hasonló balesetek elkerülése érdekében. Az észak-vietnámi aknazárról nem esett szó a jegyzékben. Május 14-én egy békülékeny hangon írt válaszban ismét megismételtük a szovjet hajózással kapcsolatos garanciáinkat. Moszkvát tájékoztattuk arról is, hogy az elnök távolléte alatt nem fogjuk Hanoit támadni. Ugyanakkor ez azt is jelentette, hogy nem állunk le Észak-Vietnám fennmaradó területeinek, egyebek közt Hai Phongnak a bombázásával. Így is történt.

Még május 14-én Dobrinyin átadott egy újabb jegyzéket, amelyben a párizsi tárgyalások felújítását sürgették. Ha lehetséges illet kijelenteni a csúcs előtt, „ez sok tekintetben kedvező hatást gyakorolna a szovjet–amerikai találkozóra”. Az oroszok azt javasolták, hogy egyik fél se támasszon előfeltételeket, és a plenáris ülés, valamint a titkos tárgyalások párhuzamosan folyjanak. Mindezt szovjet javaslatként vezették elő, amelyet „a saját nevükben” tesznek, nem Hanoi megbízásából. Ugyanakkor a Kreml vállalta, hogy válaszukat továbbítja az észak-vietnámiaknak.

Világossá vált, hogy a farkasszemet nézés közben valaki pislogott. Alig egy héttel a teljes körű bombázások felújítása és az Észak-Vietnámot blokkoló aknazár telepítése után erőfeszítések történtek a tárgyalások felújítására, méghozzá „előfeltételek nélkül” – ez igencsak messze esett Hanoi korábbi csökönyös álláspontjától, miszerint a tárgyalások előfeltétele az, ha „helyénvalónak” ismerjük el az általuk támasztott követeléseket. Amennyiben Moszkva valóban a saját javaslataival rukkolt elő – ahogy állították, de amiben én kételkedtem –, akkor Észak-

Vietnám elszigetelődése gyorsabb ütemben zajlott, mint azt bárki is remélte. Ha Hanoi a Kremlt használta közvetítőként, legalább már kezdett visszakozni egy tárgyalóképesebb pozícióba.

Úgy gondoltuk, egyelőre korai lenne bejelenteni, hogy visszatérünk a plenáris ülésekre. Ezzel csak félrevezetnénk a közvéleményt, és utána talán többen kezdenék követelni az önmérsékletet katonai téren, márpedig a gyors megoldásra a legjobb esélyt az kínálta, ha a rendíthetlenségünket demonstráljuk. Május 15-én átadtam egy szignó nélküli jegyzéket Dobrinyinnak, amelyben elvileg beleegyezünk a plenáris ülések felújításába. Nehogy azonban bárkiben is hiú remények ébredjenek, ezt meg kell előznie egy titkos találkozáson Le Duc Thóval. Ha ott előrelépést érünk el, akkor a plenáris ülések folytatódhatnak. Eredetileg a jegyzékben szerepelt volna egy kemény hangú figyelmeztetés, hogy „a legsúlyosabb következményekkel” kell számolni, ha az észak-vietnámiak tovább folytatják a katonai eszkalációt. Amikor Dobrinyin visszahőkölt attól a kéréstől, hogy egy ilyen fenyegetést továbbítson, a szövegből kivettem a sértő mondatot, majd legéltettem egy külön papírlapra, és mint „szóbeli figyelmeztetést” csatoltam. Dobrinyin erre visszavonta ellenvetéseit, és ebben a formában elfogadta a jegyzéket. Ilyen apró győzelmeket tudnak aratni a diplomaták egymás felett.

Május 17-én Dobrinyin közölte velem, hogy Moszkva a lehető legerélyesebb hangon sürgette az eljárásrendre vonatkozó javaslatunk elfogadását Észak-Vietnámnál. Hanoi azonban válasza sem méltatta őket – feltehetően azért, mert az ottani tervezők még nem készültek el az új kihívásra adott stratégiával, vagy talán attól féltek, hogy megint egy eszkalációs kör veszi kezdetét, ha az új időpontra kitűzött tárgyalás is kudarcba fullad.

Mindeközben szinte napi rendszerességgel találkoztam Dobrinyinnal, hogy a csúcs napirendjét és menetrendjét kidolgozzuk. A SALT-szerződésről tárgyaló delegációk már a szöveg végső változatát öntötték formába. A különféle, alsóbb szintű megbeszélések is gyors ütemben haladtak. Május 17-én meghívtuk Dobrinyint, hogy töltsön egy napot Camp Davidben. Miután együtt reggelizett az elnökkel, közölte velem, hogy a Kreml mindent el fog követni a találkozó sikeréért. Ugyanakkor Vietnám miatt Moszkvában Nixon nyilvános fogadása nem lehet olyan szívélyes, ahogy eredetileg tervezték, vetette fel Dobrinyin. Ez a ravasz ütés pont ott érte Nixont, ahol legjobban fájt – a népszerűségével kapcsolatos érzékenységeiben sebezte meg. (És egyben némi bepillantást engedett a szovjet tömegek spontaneitásának természetébe.)

Peking is nyíltan felfedte, hogy mik a prioritásai. Május 16-án Huang Hua ENSZ-nagykövet a beszélgetésünk során megismételte azon hivatalos álláspontjunkt, hogy Kína a barátai mögött áll. Ugyanakkor nem tiltakozott, amikor rámutattam: legalább fél tucat alkalommal figyelmeztettük a KNK-t, hogy erőteljes lépéseket fogunk foganatosítani, ha Hanoi a katonai megoldást akarja keresztül-

verni. És még vietnámi akciónk sem akadályozta meg Huang Huát abban, hogy júniusra meghívjon engem egy pekingi látogatásra. Nem csupán annyit értünk el, hogy szabad kezet kaptunk Vietnámban, hanem ezzel egy időben a külpolitikánk átfogóbb struktúrájának kiépítését is folytatni tudtuk.

Utóhang

A média és a kongresszus hamar megváltoztatta álláspontját, és megint csak a „válogatás nélküli” bombázások miatt vettek minket elő, illetve elkezdtek követelni a háború pontos végét rögzítő törvények elfogadását. Néhányan a szovjeteket dicsérték az önmérsékletükért, Nixon bátorságát viszont már kevesebben emlegették fel.

Nekem a teljes vietnámi háború alatt az jutott osztályrészemül, hogy minden oldalról rám záporozzanak a lövedékek az egykori munkatársaim és az új főnököm közötti tűzharcban. Talán a legszívfacsaróbb és legfrusztrálóbb élményem az volt, amikor május 17-én, három nappal moszkvai látogatásunk előtt, az Ivy League-be tartozó hét elit egyetem rektora felkeresett a Fehér Ház Roosevelt Termében. Ezek az emberek, akik Amerika legjobb egyetemeit vezették, lényegében azért jöttek, hogy elmondják nekem: a racionális megfontolások már nem játszanak szerepet a vietnámi háború megítélésében. Egyikük amiatt panaszkodott, hogy az általunk előidézett rombolás „homályos okokból történik, egy olyan ügyért, amelyért minden jel szerint már senki sem száll síkra”. Amikor megpróbáltam elmagyarázni, hogy milyen kérdéseket vet fel az észak-vietnámiak által indított invázió és mindenekelőtt az a Hanoi által hangoztatott álláspont, hogy nekünk velük összejátszva kellene kommunista uralmat erőltetnünk Vietnámba, az egyik rektor végső érvként a diákok érzelmei mögé bújt. „Akárhogy áll is a helyzet, emiatt nagy számban fordulnak el a fiatalok ettől az országtól.” Azt feleltem, hogy tisztában vagyok a diákok elkeseredettségével, „de nekünk, akikre a kormányzás hárul, nem csak annyi a kötelezettségünk, hogy meghallgassuk, amit a fiatalok mondanak; ezt be kell illeszteniünk a hosszú távú célok keretrendszerébe is”. Készen állunk, hogy megtegyünk bármiféle „ésszerű lépést”, ám Vietnám átengedése egy olyan ellenségnek, amely csupán a brutális erőre hagyatkozik, nem lenne ésszerű lépés. A csoport másik tagja azt a kérdést tette fel, hogyan magyarázza el diákjainak az árat, amit a háborúért fizetünk. Erre csak annyit tudtam felelni, hogy visszakérdeztem: hogyan magyarázná el, ha nyolcévnyi háborúskodás után mi tennénk meg Hanoi számára azt, amit magától képtelen volt elérni.

Ennek ellenére a süketek párbeszéde folyt. Az elit egyetemek rektorait nem igazán érdekelte érdemben, hogy miről folyik a vita köztünk és Észak-Vietnám között. Ők csupán egy érzést akartak közvetíteni. Egyikük kijelentette, hogy

a diákjai azt sem igazán bánnák, ha Saigon elesne. A másik annyit még elismert, hogy érveink „meggyőzők”, így az is, hogy „nem engedhetjük, hogy egy csoport az uralma alá hajtson egy másikat”, mivel azonban nem nyújtunk segítséget mindenhol, ahol egy nép hasonló helyzetben van, miért kellene ezt tennünk Vietnámban? Más szóval, hacsak nem állunk ki valamennyi erkölcsi értékünk mellett, akkor nem védhetjük meg egyetlen erkölcsi értékünket sem, sehol a világon. Ám az egész ügy egy sokkal praktikusabb problémára futott ki. Az egyik rektor ugyanis elismerte a következőket: „Nem tudom elképzelni, hogyan irányíthatnánk az egyetemeinket, ha a háború eszkalálódik... Mivel fogunk szembenézni szeptemberben?” Ilyen gondolatmenet ellen persze semmiféle észszerű érvet nem lehet felvonultatni, ahogy a következő párbeszéd is remekül illusztrálja:

KISSINGER: Ha tenni akarunk valamit az önök aggodalmaival kapcsolatban, akkor a tettek mezején kell rájuk megoldást találni. [...] A kérdés, hogy felfüggesztjük-e egy olyan nép segélyezését, amelynek egy ennyire hősiessen viselkedő, ám brutális néppel szemben kell megvédenie magát, számomra még morális kérdésként sem egyértelmű. [...] Ez az offenzíva, így vagy úgy, új hatalmi erőegyensúlyt teremt. Ha Saigon összeomlik, akkor az az új egyensúly. Ha nem omlik össze, akkor pedig az. Moszkva és Peking reakciója is új tényező lesz. Ha az offenzíva elbukik, ők sem folytathatják úgy, ahogy eddig.

Bárcsak sikerülne némi egymásra hangolódást megjeleníteni ebben a vitában, ahelyett, hogy azt gondoljuk: az egyik oldal csak gyilkol, a másik oldal csak szenved; ezáltal máris magasabb szintre emelhetnénk a párbeszédet, ahol talán közös nevezőt is találnánk. Vietnám kérdésében soha nem fogunk egyetértésre jutni. A vitakozó felek úgy robognak el egymás mellett, mint két ellentétes irányba tartó vonat, és még azt sem tudják elképzelni, hogy a másik szerelvényben értelmes emberek ülnek.

Mi úgy gondoljuk – bármennyire meglepő is ez önöknek –, hogy a társadalom egészsége és a nemzetközi rend stabilitása szempontjából lényeges, hogy némi méltósággal lépünk ki a szóban forgó helyzetből.

REKTOR: A magunk részéről megpróbálunk igazságosságot és észérveket belecsempészni ebbe a vitába – amivel azonban a saját életünket kockáztatjuk. Ez tény.

Más szóval, a nemzet legjelentősebb egyetemeinek fejei elvesztették az irányítást saját kampuszaik felett, és az Egyesült Államok elnökétől várták, hogy majd megkönnyíti a helyzetüket azzal, hogy Nixon visszakozik egy alaposan átgondolt és addigra már csaknem 70 ezer amerikai katonát és a világ számos nagyhatalmát érintő politikai irányvonaltól. És mindezt erkölcsi megfontolás-

ból kellett volna megtennie, noha mindenki tisztában volt vele, hogy e lépés következményeként a ránk támaszkodó dél-vietnámiak millióit taszítanánk annak a kommunista diktatúrának a karjaiba, amelytől túlnyomó többségük rettegett, és amelyet elutasított. A kérdések érdemi megvitatása szóba sem került; az a mélyről fakadó érzés, amely eluralkodott az egyetemi kampuszokon, kívül esett a racionális megfontolás határain. Ugyanakkor számomra újdonság volt az a nézet, hogy egyetemeinken az Egyesült Államok elnökének kellene rendet tartania, különösen amikor mindez liberális tudósok szájából hangzik el. Ez volt a végső bizonyítéka annak, hogy társadalmunkban az intézmények vezetőinek kezéből kicsúszott az irányítás, hogy a középkorúaknak meg kell alázkodniuk a fiatalok előtt, és hogy pontosan azok utasítják el az észérveken alapuló vitákat, akiknek a legnagyobb érdekük fűződik az ész uralmához.

A barikád másik oldaláról Nixon bombázott gyakori levélkéivel, amelyekben azt rótta fel nekem, hogy katonai tevékenységünk a háborúban nem elég látványos és kemény. Május 9-én egy emlékeztetőt kaptam; ebben arra buzdított, hogy keressek olyan új módszereket a légi hadviselésben, amelyekkel súlyosabb csapást tudunk mérni az ellenségre:

Megvan az erőnk, hogy szétzúzzuk Hanoi háborúcsináló képességét. Az egyetlen kérdés, hogy megvan-e bennünk az *elzántság*, hogy használjuk ezt az erőt. Engem az különböztet meg Johnstól, hogy bővebben vagyok az *elzántságnak*. Ha most kudarcot vallunk, annak a bürokratak és a bürokrácia lesz az oka, különösen pedig azok az emberek a védelmi minisztériumban – a külügyben lévő szövetségeseik lelkes támogatását élvezve –, akik megtalálják a módját, hogy aláássák az erőteljes és határozott irányvonalat, amelyet én magam jelöltem ki. Most az egyszer azt akarom, hogy a hadsereg és az NBT stábjába álljon elő pár saját javaslattal, hogy milyen valóban rendkívül *erőteljes, fenyegető és hatékony* lépéseket lehetne tenni katonai tevékenységünk során.⁹

Május 10-én érkezett egy elnöki ukáz, az első a parancsok hosszú sorából, amelyben Nixon azt fejtegette, mennyire hatékonynak tartja a pszichológiai hadviselést, bár szokásához híven most is jelentősen túlbecsülte, hogy mire képes a CIA ezen a területen. Szerette volna, ha elterjed az a hír, hogy egész észak-vietnámi ezredek semmisültek meg, és az észak-vietnámiak harci szelleme összeomlóban van. Nixon úgy vélte, hogy ilyen ügyekben a CIA-ból „teljesen hiányzik a fantázia”. Május 13-án újabb, a korábbi kemény hangvételnél némileg ellentmondó emlékeztető érkezett, amelyben az állt, hogy az Indokínába küldött három új repülőszázad bizonyára lehetővé teszi számunkra a csapatkivonás *felgyorsítását*, mivel ennek nyomán további segédcsapatokat vonhatunk ki. Május 15-re

Nixon már azt javasolta: vonjuk egy helyre a Dél-Vietnámban állomásozó összes harckocsinkat egy olyan területen, ahol a tankokat hatékonyan lehet bevetni, hogy „legalább egy meglepetésszerű támadást tudjunk indítani az ellenség ellen”. Azon morfondírozott – és nem is ok nélkül –, hogy ezeket az ötleteket nem díjazná sem Moorer, sem Abrams, sem Haig vagy én, de aztán mind nekem, mind Haignek felhívta a figyelmét arra, hogy mennyire zseniálisan vette semmibe a szokásokat Patton és MacArthur, majd arra biztatott bennünket, hogy olvassunk el egy lelkesítő részt Churchill egyik írásából. Helyes meglátása volt, hogy a hadsereg, amelyet az éveken át tartó civil vezetés tönkretett, már akkor is képtelen fantáziadús ötletekkel előállni, amikor szabad kezét kap. (Al Haig, jegyezte meg, „ez alól bizonyosan kivétel”). Május 18-án Haig meg is kapta a kitüntetés-számba menő elnöki emlékeztetőt, amelyben Nixon elrendelte, hogy a bombázások moszkvai látogatása alatt is folytatódjanak (a tervek szerint Haiget hátrahagytuk volna Washingtonban). Nixon azt írta, hogy nem fogja még egyszer elkövetni azt a hibát, mint amikor kínai útja miatt elrendelte a bombázások korlátozását. A csúcstalálkozót követően pedig fokozott B-52-es bombázásokat akart a Hanoi–Hai Phong területen. Május 20-án, szombaton, aznap, amikor Moszkvába indultunk, a papírozón egy Haignek címzett hosszú emlékeztetővel zárult, amelyben Nixon további útmutatásokat adott, hogyan folytassák az Észak-Vietnám elleni támadást, míg ő távol lesz. Nem akart alapot adni az olyan újságcikkeknek, amelyekben arról írnak, hogy ebben az időszakban „lazítunk” a szorításunkon. „Könyörtelenül” folytatni kell a légi csapásokat, ugyanakkor a propagandafronton ennél is többet akart látni.

Nixon izgatottságának kétségtelenül volt alapja. Minden sebezhetősége és szájhösködése ellenére a tény az, hogy most valóban bátor húzásra szánta el magát, és ragyogó játékkal nyerte meg a játszmát. A Szovjetuniót és kisebb mértékben Kínát is próba elé állította, és mégis javított a mindkét országgal fenntartott viszonyunkon. Megakadályozta Dél-Vietnám összeomlását, ami akkor (1972-ben) megingatta volna ezeket a kapcsolatainkat, csakúgy, mint egész külpolitikánk struktúráját. Miután heteken át türelmetlenül rágódott a moszkvai csúcstalálkozó lemondásán, végül egy bölcsőbb stratégia mellett döntött: úgy lavírozott, hogy az oroszok számára legyen nagyobb tétje a sikeres találkozásnak, ezzel önmérsékletre bírta őket, szabad kezét kapott Vietnámban, és türelmes munkánk nyomán még a konstruktívabb alapokon nyugvó amerikai–szovjet viszonyt is révbe vezette.

Visszatekintve valamennyi esemény törvényszerűen következett egymásból. Ugyanakkor tény, hogy én, a stábom Szovjetunió-szakértői, éppúgy, mint a CIA és a külügyminisztérium, kivétel nélkül arra számítottunk, hogy az oroszok lemondják a csúcstalálkozót, és az elnök e háttér-információk ismeretében hozta meg döntését. (Ettől függetlenül jómagam pártoltam a katonai akciót, mert egy

olyan találkozó, ahol a szembeötlő gyengeség pozíciójából tárgyal az ember, nem éri meg a részvételt.) Az, hogy ez a kockázat végül nem vált valósággá, semmit sem von le Nixon bátorságából, amiért vállalta a veszélyt.

A jelenből nézve már az is látható, hogy az oroszok miért nem konfrontálódtak velünk. A mélységeket és a magaslatokat is megjárva a Kreml végül rájött, hogy milyen központi szerepet tölt be az amerikai–szovjet viszony. Bármilyen nehézségeink is vannak a kongresszussal, egy valódi fegyverkezési versenyt feltehetően mi nyernénk meg – ha nem is rögvest, de legkésőbb akkor, amikor az amerikai közvélemény a növekvő feszültségek súlya alatt megváltozott volna. Az összekapcsolás a szovjetek szemében nem csupán retorikai túlérzékenység volt. A csúcstalálkozó lemondása Moszkva szemében rémálommal ért volna fel: létrejön egy olyan amerikai–kínai viszony, amelyet nem egyensúlyoz ki egy hasonló kapcsolat a Kremllal. Ez pedig a szovjetek egész Európa-politikáját aláasta volna. Harminc éven keresztül – érthető okokból – Moszkvát a németkérdés foglalkoztatta; a Brandt által tett alá hozott keleti szerződések már a német parlament előtt várták a ratifikálást, ám a megállapodások sorsa egy hajszálon függött. A mi lépésünk létfontosságú volt ebből a szempontból. Egy új hidegháború csaknem biztosan betett volna Brandt politikájának; és ez esetben a Szovjetunió gondosan felépített Európa-politikája összeomlik. A találkozó lemondása Oroszország gazdasági kilátásait is veszélybe sodorta volna. Brezsnyev korábbi stratégiai döntése az volt, hogy nyugati, leginkább amerikai árucikkeket és technológiát próbál szerezni; ha nincs csúcstalálkozó, akkor ez a reménye szertefoszlik. És még számtalan kulcsfontosságú terület maradt, például a Közel-Kelet, ahol a szembenállás időszaka meglehetősen kellemetlen jövő elé állította volna a szovjet vezetőket.

Saját sebezhetőségének tudatában a Kreml éppen ezért elvágta azt a köteléket, amely összefűzte a világ másik felén lévő zajos és apró szövetségesével. Azzal, hogy Moszkva kitartott a találkozó mellett, segített leszerelni otthoni ellenzékünket, és így szabad kezét kaptunk, hogy megtörjük az észak-vietnámi offenzíva gerincét. Enyhülést pártoló stratégiánk – ahogy megmutattuk az oroszoknak a kockázatokat és az előnyöket egyaránt – lehetővé tette, hogy a korlátoktól megszabadulva, méltósággal és vállalható feltételekkel zárjuk le a vietnámi háborúban való részvételünket. Nixon emelt fővel indulhatott Moszkvába, mert nem áldoztuk fel azokat, akik megbíztak bennünk; magabiztosan is, mert külpolitikánk sok szálból egybefont szövete kiállta a rá nehezedő elképesztő nyomást; és reménykedve, hogy megteremtjük annak a globális egyensúlynak az alapjait, amely biztonságot és haladást hozhat az aggodalommal terhes, termionukleáris világba.

28. FEJEZET

A moszkvai csúcstalálkozó

Richard Nixon a Kremlben

Amikor május 20-án, szombaton délelőtt, minden előzetes várakozással szemben mégis elindultunk Moszkvába az *Air Force One* fedélzetén, optimista, mi több, emelkedett hangulat vett erőt rajtunk; alázatosságnak nyoma sem volt. Noha Hanoi és hazai bírálóink egyszerre indítottak támadást ellenünk, nem hátráltunk egy tapodtat sem, így a méltóságunkat megőrizve utazhattunk Moszkvába. Ráadásul olyan ritka időpontban, amikor a közvélemény is egyöntetűen felsorakozott mögöttünk, köszönhetően az elmúlt hónap nagy horderejű eseményeinek. A konzervatívok győzelemittasan fogadták az Észak-Vietnám köré vont aknazárat; a csúcstalálkozóban pedig a szovjet meghátrálás jelét látták. A liberálisoknak már az is megkönnyebbülés volt, hogy egyáltalán sor kerül a csúcsra. Néhány újság szerkesztőszéki véleményében hangot adott ugyan annak az aggodalmának, hogy esetleg újból besétálunk egy olyan csapdába, amilyen 1960-ban Eisenhower és Hruscsov párizsi találkozóján várt az elnökre,¹ de a repülőn ebben senki sem hitt.

A SALT-szerződésen ügyködő delegációk Helsinkiben szinte naponta jutottak megállapodásra valamilyen kérdésben, én pedig az áprilisi utam során lényegében már megegyeztem Brezsnyevvel a nemzetközi kapcsolattartás normáiról szóló elvi nyilatkozatról. A csúcstalálkozó megrendezésére négyéves munkánk megkoronázásaként, azt követően kerülhetett sor, hogy kitartóan ragaszkodtunk az összekapcsolás elvéhez, ahhoz, hogy a fegyverzet-ellenőrzés önmagában nem áll meg, és a Vietnám ügyében adott szovjet segítség, valamint a Közel-Keleten tanúsított önmérsékletük elengedhetetlen előfeltétele annak, hogy más területeken haladást érjünk el. A jelentősnek számító SALT-szerződések és a kapcsolattartási normákról szóló megállapodás mellett a csúcs határideje igen serkentően hatott egy sor egyéb ügyben folytatott tárgyalásra is. A két vezető ritkán vett részt személyesen az efféle megbeszéléseken; ha a tárgyalások olykor elakadtak, akkor az ügy a magáncsatornán keresztül Dobrinyin elé vagy elém került, és mi gyorsan rendeztük a felmerült problémát. A kompromisszumkész hozzáálláshoz általában elég volt a tudat, hogy Nixon és Brezsnyev valamelyik dokumentumot aláírásra előkészített állapotban akarja látni a csúcstalálkozó idejére. Ennek eredményeként hat kisebb jelentőségű szerződés várta a két ország vezetőjének aláírását: a megállapodás a környezetvédelmi, illetve az orvostudományi és köz-

egészségügyi együttműködésről, a világűr békés célokra történő felhasználásáról szóló egyezmény, a tudományos és technológiai együttműködésről szóló megállapodás, egy szerződés a tengeri útvonalakra vonatkozó szabályokról a tengeri balcsetek elkerülése érdekében, és végül a megállapodás egy amerikai–szovjet közös gazdasági bizottság felállításáról.

Persze hiába száradt meg már a tinta is ezeken az egyezményeken, az sem tudta elfedni azt az alapvető konfliktusforrást, amely egész országunkat két, élesen szemben álló táborra szakította. Azokban az időkben (még nem adták ki Szolzenyicin Gulag-könyveit) a liberálisok hajlamosak voltak azt hinni, hogy az oroszok vagy annyira megenyhültek, hogy a diplomáciára mindössze a sarokban maradt pókhálók kisöprésének feladata vár az addigra már túlhaladottá vált hidegháború után, vagy azt, hogy legrosszabb esetben akadnak ugyan még valós feszültségforrások, ezeket azonban a részünkről kitartóan gyakorolt jóakarattal fel lehet számolni. A konzervatívok, akiknek a csúcstalálkozósdi nem minden tekintetben volt ínyükre, jobbra csupán az antikommunizmus trombitáinak megfújásában hittek, mintha csak a hangzatos szólamok elégségesek lennének a szovjet birodalom falainak leomlasztásához. Arról viszont már nem beszéltek, hogyan tudnánk odahaza ezt az irányvonalat fenntartani a Vietnámot övező hisztéria közepette. A mi nézeteink némileg különböztek mind a liberális, mind a konzervatív felfogástól. Az oroszok indítékait illetően én inkább a konzervatív elemzők véleményéhez húztam; taktikánkba azonban igyekeztem beépíteni a liberális felfogásból is valamit. Az indulás előtt az elnöknek készített emlékeztetőmben összefoglaltam, hogy Moszkva milyen politikát visz a világ egyes tájain, és a kilátások felvázolása bizony komorra sikerült:

Nem fűzök túl sok reményt ahhoz, hogy a szovjet–amerikai kapcsolatokban alapvető változást lehetne elérni. Egy SALT-egyezmény persze haladást jelentene, és előfutára lehetne egy normálisabb viszonynak, különösen akkor, ha a gazdasági kapcsolatok területén is tapasztalnánk némi fejlődést. Így ugyanis a szovjeteknek mindkét területen több érdekük fűződne ahhoz, hogy a viszonyunk kevésbé kiszámíthatatlan és valamivel stabilabb legyen. A német szerződések ratifikálása és a berlini megállapodások életbelépeése is újabb és hosszú távú ösztönző lehet az oroszok számára, hogy stabilizálják kapcsolatunkat.

Ugyanakkor Európában a szovjeteknek az az érdekük, hogy olyan körülményeket teremtsenek, és olyan megállapodásokat kössenek, amelyek ugyan a saját érdekszférájuk biztonságát elősegítik, a valódi európai rendezést azonban nem. És feltehetően sokáig fennmarad még a közel-keleti és az ázsiai érdekellentét közöttünk.

A rezsim ideológiájában és a szovjet belpolitikai struktúrában mélyen gyökerező okok miatt az orosz külpolitika továbbra is ellenségesen viseltetik

majd a Nyugat és különösen az USA iránt. A jelenlegi moszkvai vezetők és számba jöhető utódaik világhatalmi ambíciói, illetve magabiztosságuk, hogy ezeket az ambíciókat a rendelkezésükre álló anyagi erőforrásokkal képesek elérni, azt vetíti előre, hogy a Szovjetunió növekvő igrkezettel fogja a nyugati érdekeket megkérdőjelezni, és bizonyos helyzetekben olyan kockázatokat is hajlandó lesz felvállalni, amelyeket ez idáig rendkívül veszélyesnek ítélt.

A szkepticizmus azonban önmagában még nem életképes politika. Összetett irányvonalat kellett vinnünk – és tőrünk, hogy ezért mind a liberálisok, mind a konzervatívok támadjanak minket. Egyfelől fel kellett készülnünk arra, hogy szembeszálljunk az orosz terjeszkedéssel, másfelől nem zárkozhattunk el a reménytelibb lehetőségek elől sem. Nem engedhettük meg, hogy a szovjetek kisajátítsák a világbéke utáni sóvárgást; nem őrizhetjük meg morális vezető szerepünket a szabad népek táborában, ha bennünket tartanak a világban meglévő feszültségek forrásának. Az atomfegyverek megkövetelték tőlünk, és ez tagadhatatlan tény volt, hogy egyetlen, mégoly csekély lehetőséget se szalasszunk el, ha általa kölcsönös önmérsékletre vehetjük rá a másikat. Ha a terjeszkedés valamennyi lehetőségét lezárjuk a szovjetek előtt, ugyanakkor nyitva hagyjuk a valódi együttműködés ajtaját, azzal talán némi visszafogottságra, önkorlátozásra bírjuk őket, és így lerakhatjuk egy konstruktívabb jövő alapjait.

Ezt hangsúlyoztam a május 21-én tartott sajtótájékoztatómon is, amikor egy napra megálltunk Salzburgban az időeltolódás miatt: e két hatalmas nemzetnek, amelyek ilyen fegyverzenél kizárólagos birtokában vannak, „a hatalmukhoz mérhető bölcs előrelátással” kell viselkedniük.

A salzburgi szállásunk látványban méltó előjátéka volt moszkvai látogatásunknak. A hatalmas barokk fogadótermekkel épült, elegáns, franciakerettel körbevett Klessheim-kastélyban kaptunk helyet. A kerítés távol tartotta a sajtó munkatársait. Az operatőrök csupán egyetlen alkalommal készíthettek felvételeket rólam és Nixonról, miközben elgondolkozó arccal róttuk a fenségesen nyírt sövények között vezető kavicsos ösvényeket. Arra már nem emlékszem, hogy miről beszélgettünk, de ilyen esetekben leginkább a baseball volt közöttünk a beszédtema, nem pedig magasröptű politikai kérdésekben cseréltünk eszmét.

Nixon találkozott Ausztria tavasz és éles eszű kancellárjával, Bruno Kreiskyvel, aki állama hivatalos semlegességét akképpen fordította az Osztrák Köztársaság javára, hogy az ország erejét messze meghaladó befolyásra tett szert; nemegyszer úgy, hogy az egymással versengő nemzetek szándékait értelmezte a másik fél számára. Hogy ezt az egyensúlyozó mutatványt ilyen sikeresen végre tudták hajtani, az Kreisky taktikai érzékét, intelligenciáját bizonyította, no meg azt, hogy ösztönösen érezte, milyen lehetőségeket rejt az indiszkréción – és persze hol vannak a határai. Rengeteget utazott, és a trendekről meg az emberekről közreadott

meglátásai minden esetben fején találták a szöveget. Remek humorérzéke volt, és geopolitikai megfigyelései sok esetben jóval lényegtelőbbek voltak, mint számos nagyobb hatalommal rendelkező ország vezetőié. Újabb bizonyíték a történelem féloldalasságára, hogy gyakran mennyire nincs összhangban egy ország vezetőjének képessége az adott ország hatalmával. (A másik remek jelenkori példa erre a szingapúri miniszterelnök, Li Kuang-jao [Li Kuan Ju].) Kreisky és Nixon pompás hangulatban beszélgettek a nemzetközi helyzetről. Gyakorló politikusként az osztrák kancellár önkéntelenül is csodálta azt az embert, aki egy ilyen vakmerő lépésre teszi fel az újrávalasztását, majd ezt a lépést sikerrel végre is hajtja. Nixon később megjegyezte, hogy magában azt kívánta, bárcsak Kreisky lenne néhány nagyobb európai ország szocialista vezetője, akiknek éleslátásáról és hajthatatlan-ságáról az elnöknek kevésbé volt jó véleménye.

Még Salzburgban ért utol minket a hír, amely arra engedett következtetni, hogy Brezsnyev még inkább megerősítette belpolitikai pozícióját. Összeült ugyanis a Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottsága, hogy hivatalosan is jóváhagyja a főtitkár döntését a csúcstalálkozó megrendezéséről. E rituális lépés jelentőségét az adta meg, hogy vele egy időben eltávolították a Politikai Bizottság soraiból az ukrán kommunista párt első titkárát, Pjotr Selesztet, akit lefokoztak miniszterelnök-helyettessé (a kommunista államokban a pártfunkciók sokkal fontosabbak voltak, mint a kormányzatban betöltött poszt). Selesztet befolyásos keményvonalasként tartották számon, a leváltásával Brezsnyev azt demonstrálta az uralkodó szovjet csoportnak, hogy az irányítás az ő kezében van. Ez a húzása a mi alkupozíciónkat javította, mert így nőtt Brezsnyeven a nyomás, hogy a csúcstalálkozón jelentős eredményeket mutasson fel.

Amikor május 22-én, hétfőn délelőtt elindultunk Moszkvába, Nixon remek hangulatban volt, bár némileg aggasztotta, hogyan tárja a többiek elé az „amerikai-szovjet kapcsolatok alapelveiről” szóló elvi nyilatkozatot, amelyről Rogers külügyminiszter még nem értesült. Azt tanácsoltam az elnöknek, próbálja elérni Brezsnyevnél, hogy ő hozza fel a témát, mintha az a csúcstalálkozó során merült volna fel. Az igazat megvallva azonban, nem tartottam olyan nagyra az oroszok jártasságát a finomságokban, hogy sikerüljön véghez vinni ezt a mutatványt. Nixon helybenhagyta a tervet, majd átmenetileg újból morózus hangulatba esett, de végül megbékelt a gondolattal, hogy megint lesz külügyminiszterével egy olyan veszekedés, mint a hangcsoui, amikor hirtelen szóba került a sanghaji nyilatkozat.

Az út hátralevő részében az elnök szorgalmasan készült a csúcstalálkozó tárgyalásaira, és ehhez a stábom és a külügy által közösen összeállított, vastag tájékoztató anyagokat tanulmányozta. Az egyik ilyen tájékoztató anyag Brezsnyev politikai helyzetét elemezte. Azzal a tanáccsal szolgált Nixonnak, kerülje azt a benyomást, mintha bármiféle presszió lenne rajtunk, hogy „ezeken a talál-

kozókon egy hét alatt minden kérdésben megállapodásra jussunk”. A második tájékoztató részletesen bemutatta a Politikai Bizottságban zajló helyezkedést. A harmadik a pártfőtitkár személyiségét és céljait elemezte, és ezeket a kínai vezetőkével vetette össze:

Brezsnyev és társai olyan szuperhatalom élén állnak, amely sok tekintetben felér a mi nemzetünkhöz. Mondanivalójuknak azzal adnak nyomatékot, hogy jelenleg stratégiailag egyenlő helyzetben vannak velünk, míg a kínai vezetők régre visszanyúló történelmükből és elkerülhetetlen jövőjükből merítik erejüket...

Kétoldalú kapcsolataink jelenlegi szakaszában, és személyes indíttatásánál fogva is, Csou megtehetette, hogy a történelemről és a filozófiáról beszélgesse velünk. Brezsnyev konkrét ügyekről akar majd tárgyalni – az európai biztonsági konferencia megrendezési formájáról, a SALT-szerződés főbb pontjairól, a Hai Phong kikötőjében elhelyezett aknákról és a közel-keleti vonalak megrajzolásáról. Bár egyértelmű, hogy nem lesz annyira tisztában a részletekkel, mint Gromiko, jól felkészítik, a tájékoztató anyagokat alaposan áttanulmányozza, és egyes kérdésekben számíthat arra, hogy megszorogtatja önt. Eredményeket és megállapodásokat akar látni, és egy pillanatra sem tétozódik majd, hogy ennek érdekében akár a könyökét is igénybe vegye.

Nixon számárfülekét rakott a tájékoztató anyagokba, aztán nálam faggatózott a részletek iránt. Elolvastott néhány kivonatot a Brezsnyevvel folytatott áprilisi tárgyalásairól is. Ugyanakkor most nem volt kitapintható az a feszültség és bizonytalanság, amely a Peking felé tartó utazásunkat jellemezte. Moszkvát már ismerte, és ez fokozta magabiztosságát. És tisztában volt azzal is – bár ez nem volt publikus –, hogy a legfontosabb kérdéseket áprilisi utam során vagy a minisztériumok között folytatott tárgyalásokon már rendeztük. Nixon legfőbb feladata abban merült ki, hogy a szovjet vezetőkkel nagy vonalakban megállapodjon. Számára ez volt a testhezálló feladat, és joggal bízott benne, hogy minden további nélkül véghez is viszi.

Május 22-én, hétfőn délután 4 órakor szálltunk le Moszkvában. A nap képtelen volt eldönteni, hogy megjelenik-e tiszteletünkre a fogadóünnepségen, vagy sem; végül az amerikai–szovjet kapcsolatokat remekül tükröző, kétértelmű döntést hozott az ügyben. Közvetlenül a megérkezésünk előtt a felhők mögé bújt, ezért a fogadóünnepség alatt szemerkélt az eső. Mihelyt véget ért az ünnepség, az eső is elállt. Amikor pedig megérkeztünk a Kremlhez, a moszkvai tavasz halvány északi fénye keresztülragyogott az amerikai zászlón, amelyet alig néhány perccel korábban vontak fel a Kreml tornyára, jelezve a párját ritkító alkalmat, hogy egy amerikai elnök a városba érkezett.

A repülőtéren az államelnök Nyikolaj Podgornij és a miniszterelnök Alekszej Koszigin fogadta Nixont. Leonyid Brezsnyev tartotta magát a protokoll-előírásokhoz; a párt főtitkaraként neki nem kellett megjelennie a fogadóünnepségen. A nem kommunista államokból érkező méltóságokat szinte sohasem fogadta személyesen. Néhány jól értesült újság ennek ellenére nagy jelentőséget tulajdonított a távolmaradásának. A fogadóünnepség egy árnyalatnyival kevésbé sikeredt komorra, mint a pekingi. Minden bizonnyal utasításba adták, hogy a kínai fogadáshoz képest jobbat kell nyújtani, de annyira azért nem, hogy megsértsék vele Hanoit. A terminál épületének egyik oldalán egy kis létszámú „tömeg” papírárszlókat lengetett; a másik oldalon sorakoztak fel az állami méltóságok. Annak csak a pszichológusok a megmondhatói, hogy melyik kép tükrözött ridegebb benyomást: a pekingi üres kifutópálya, vagy a gyanúsán szerény méretű tömeg, amely az udvariasságnak szinte csak a látszatát keltette. Volt a fogadásunkban valami, ami remekül visszaadta a szovjet lét kvintesszenciális keverékét: egyfelől a brutális erő és a látszólagos hatékonyság, másfelől az a mindennek a mélyén ott bujkáló érzés, hogy elég egyetlen aprócska homokszem, és az egész csodás gépezet csikorogva megállhat. Végignéztük egy díszszázad lenyűgöző parádéját, aztán rendezetlen sorokban odatereltek minket az orosz ZIL autókból álló gépkocsikonvojhoz. Ezek a járművek kívülről ugyan az 1958-as Packardokhoz hasonlítottak, érzésre azonban inkább olyanok voltak, mintha egy szovjet könnyűpáncélos harckocsi alvázára szerelték volna őket.

Moszkva széles sugárútjait megtisztították a Kreml felé robogó, mintegy ötven autóból álló konvojunk előtt. Úgy tűnt, mintha a titkos utam során felállított sebességrekordot akarnánk megdönteni, és nem zárható ki, hogy sikerült is. A mellékutakat buszokkal torlaszolták el, így akadályozva meg, hogy a „tömegek” akár csak egyetlen tagja is leróhassa tiszteletét az amerikai elnök előtt. Itt-ott, a barikádok mögött egy pillantást vethettünk a kíváncsi bábműködők csoportosulásaira. Ahhoz azonban túl messze voltak, hogy a hangulatukat megítélhessük.

Az embernek a Kreml nevének hallatán baljós dolgok jutnak az eszébe, ezért olyan épületekre számít, ahol már a fenyegető mellvédek látványából árad az erőszakos történelem, amelynek a falak szemtanúi voltak. Az esztétikai valóság azonban teljesen más. A kezdetben moszkvai erődként emelt épületet a 15. században az olasz építészek gazdagon díszített épületegyüttessé alakították át, amelynek élénk színei és klasszikus arányai láttán a lakóiban még az orosz tél közepette is felsejlett egy kevésbé rideg és ünnepélyes környezet. A Kreml úgy magasodik Moszkva fölé, mint valami gyönyörű délibáb, amelyen a fáradt utazó pillantása megpihenhet. A vörös téglafalak fölött fehér szegélyű, okkersárga homlokzatok kandikáltak ki. Amint az ember a falakon belül lévő hatalmas, tágas területre ért, akár az az illúziója is támadhatott volna, hogy egy olasz reneszánsz városban

jár, leszámítva a jellegzetes, aranyozott hagymakupolájú középkori templomokat és a szörnyűséges, félig-meddig modern stílusban épült Kongresszusi Palotát, amelyet a neosztálinista építészet kényszerített a csodálatosan arányos térre. Az eredeti tervek nagyszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy még ez a márványból és üvegből felhúzott förtelmes építmény sem képes megzavarni a tér alapvető harmóniáját.

Nixont a cári lakosztályokban szállásolták el, abban a palotában, amelyben a döbbenetes ékszer-, palást- és hintógyűjteményt, valamint a cári időkben származó egyéb műtárgyakat – így Rettegott Iván trónszékét, Borisz Godunov páncélját, Nagy Katalin cárnő ruháit, Fabergé-tojásokat stb. – felvonultató Fegyvertár is helyet kapott. A múzeumot a jelenlegi rezsim feltehetően azért tartotta fenn, hogy miközben a nemzeti büszkeséget táplálja, a tárgyak mellett szereplő leírásokkal emlékeztesse a nagyközönséget arra is, hogy ezt a gazdagságot a tömegek kizsákmányolására alapozták. Az elnöki lakosztályt annak a hosszú folyosónak egyik oldalán rendezték be, ahol ott sorakoztak a vázák, amelyeket Brezsnyev oly nagy büszkeséggel mutogatott nekem, és amelyek gondosan megóvott felülete most makulátlanul csillogott. Bárki is fényesítette ki őket, kétségeim sem voltak, miszerint indoklnai rémtetteink ellenére is határozottan támogatta, hogy fogadjanak bennünket. A gyönyörű rokokó bútorokkal berendezett lakosztály grandiózus látványt nyújtott. Az elnök hálósobájához több fogadószobán keresztül lehetett eljutni. Egy udvar túloldalán, a párhuzamosan futó folyosón lévő lakosztályokban szállásolták el a fehér házi stáb vezető tisztviselőit. Noha szobáik nem a belső udvarra néztek, s ezért onnan jobb kilátás nyílt az épületen túli világra, a helyiségek berendezése szerényebb volt. Ezeket a szobákat már a kommunista időszakban készült, azaz súlyos és nem túl kényelmes bútorokkal rendezték be. Rogerst a közeli, új Roszszija Hotelben szállásolták el, a Vörös tér túloldalán, amely mindössze ötpercenyi autótúra volt az elnöki lakosztálytól. A beavatatlan szem könnyen úgy láthatta, hogy ez nincs is olyan nagyon messze; de a távolság olyan pszichológiai szakadékot teremtett a két kormányzserv között, amely jóval nagyobb volt, mint Pekingben a két, egymáshoz csatlakozó vendégház esetében: Rogersék akár Szibériában is lehettek volna.

Sajnálatos módon az elnöki lakosztály a munkára teljesen alkalmatlannak bizonyult. Biztonsági szakértőinknek kétségük sem volt afelől, hogy a szovjetek érzékeny műszereikkel bepoloskázták a szobákat. Nixon nem volt hajlandó a „fecséget” használni, teljesen megőriztette ugyanis a zaj, amelyet csapott. Ezért ha valóban négy szemközt akartam beszélni az elnökkel, kénytelenek voltunk a kint parkoló amerikai limuzinba beülni, remélve, hogy a golyóálló üvegeken keresztül az autóra irányított lehallgató berendezések sem tudják kivenni a szavainkat.

Nem ez volt azonban fő gondunk az érkezésünkkor. Nixon romantikus oldalát megérintette a Kreml története és az a tény, hogy ő az első amerikai elnök, aki

odalátogatott. Koszigin és Podgornij elcsevegett velünk egy kicsit, aztán kimentek magukat. A csúcstalálkozó végre kezdetét vette.

Üdvözlések és megbeszélések

Alig egy órával később, közvetlenül a megérkezés alkalmából rendezett díszvacsora előtt, majdhogynem meglepetésszerűen lezajlott az első találkozó Nixon és Brezsnyev között – feltehetően a Maónál kialakult menetrendet szándékoztak követni. A pártfőtitkár ragaszkodott hozzá, hogy négy szemközt találkozzék Nixonnal. Az elnök, bevett szokásához híven, ez alkalommal sem vitte magával a külügyminisztérium tolmácsát – amit most viszont, hogy engem is kizártak a tárgyalásról, meglehetősen bosszantónak találtam. Nixon, ugyancsak szokásához híven, a találkozót követően sem diktálta le a hivatalos jegyzőkönyvet, noha szóban tájékoztattott engem. Egyetlen megoldás maradt: kénytelen voltam megkérni a kitűnő szovjet tolmácsot, Viktor Szuhodrevet, hogy diktálja le saját beszámolóját a titkárnőmnek, Julie Pineau-nak. Mi sem természetesebb, mint hogy az eszmecsereből nem azokat a részleteket ragadta ki, amikor a főnöke maradt alul – ilyen értelemben beteljesítette Dean Acheson híres mondását, miszerint nem akadt még ember, aki akár egyetlen vitát is elveszített, ha maga írta a visszaemlékezéseit. Szuhodrev beszámolója szerint a megbeszélés nagy részét Brezsnyevnek egy hosszú monológja tette ki. Elsőként azt közölte, hogy a Szovjetunió számára nem volt „könnyű” beleegyezni a találkozó megtartásába a Vietnámban végrehajtott akcióink tükrében; ez hihetőnek is tűnt, bár az előttünk álló héten aztán egyre fárasztóbb volt hallani a szinte refrénként újra meg újra visszatérő szöveget. Addig nem is lehetett hivatalosnak nevezni bármelyik találkozó egy magas rangú szovjet vezetővel, amíg fel nem mondta ezt a liturgiát, és nem célozgatott arra, hogy az orosz önmérsékletet Amerikának is illene viszonznia valamivel.

Brezsnyev megerősítette elkötelezettségét kapcsolataink alapvető javítása mellett; ennél fogva, jelentette ki, a „szovjet–amerikai viszony alapelveiről szóló nyilatkozatot” még fontosabbnak is tartja, mint a tervezett SALT-megállapodást. Felrótta azt is, hogy a SALT-delegációk annyira belemerültek a technikai részletekbe, hogy a szerződést „közelebbről is meg kell vizsgálni”. Ez részben valós panasz lehetett, másfelől azonban a hasonló csúcstalálkozókra rendre felmerülő azon lélektani szükséglet diktálta, hogy a két vezető találjon egy olyan patthelyzetet, amelyet kevésbé motivált alárendeltjeik helyett csakis ők képesek személyesen megoldani. Brezsnyev hangsúlyozta, hogy örülne, ha létrejönne egy európai biztonsági konferencia. A szovjet főtitkár Nixonnak is előhozakodott azzal az ötlettel, amellyel hetekkel korábban engem már letámadott: szülessék egy olyan

egyezmény, amelyben mindkét fél lemondana arról, hogy atomfegyvert vessen be a másik ellen.

Nixon ennél a pontnál még nem törte magát, hogy részletesen is áttekintse a kérdéseket. Sokkal inkább szeretne volna megmutatni, hogy milyen jól felkészült, ezért azokból a megbeszélésekből idézgetett részleteket Brezsnyevnek, amelyeket még én folytattam a főtitkárral áprilisban. Vietnám témáját kerülte. „Elvben” egyetértett egy európai biztonsági konferencia megrendezésével, és kijelentette, hogy ennek útjában csupán ügyrendi akadályok merülnek fel. Utóbbi azonban bármit takarhatott. Az atomfegyver bevetését megtiltó szerződés ötletét visszautalta hozzám, amivel újabb egyévnnyi szovjet nyaggatást varrt a nyakamba. Jelezte, hogy a közel-keleti kérdésekről esetleg hajlandó tárgyalni. A két vezető egyike sem a részletek mesteri elsajátításával jutott ilyen magasra: ennél a pontnál csupán abban tudtak egyetértésre jutni, hogy mindkettőjük kormányzati bürokráciája megbízhatatlan, és alkalmatlan a feladatára. Nixon felvetette, hogy ő és Brezsnyev visszatérhetnének a háború időszakában megszokott gyakorlatához, amikor valamennyi lényeges kérdésben a kormányfők döntöttek, és az alárendeltek csupán a technikai megvalósításról gondoskodtak.

Pontosan azt mondta: „Ha minden kérdést a bürokratakra hagyunk, soha nem lépünk előre.” Erre Brezsnyev nagy buzgón helyeselt, és még rá is kontrázott: „Boldogan a papírhegyek alá temetnének minket.”

Miután tisztázták, hogy ebben a kérdésben az érdekeik megegyeznek, a két vezető áttért saját otthoni nehézségeik ecsetelésére. Brezsnyev azt fájalta, hogy a legtöbb találkozóra magával kell vinnie Koszigin és Podgornijt; Nixon erre azt felelte, hogy Rogers még az „alapelvek” létezéséről sem tud. Arra kérte a pártfőtitkárt, segítsen neki oly módon prezentálni a dokumentumot, hogy az megfelelően a saját kormányzatunk által támasztott elvárásoknak. Ezt a játékot Brezsnyev jól ismerte, és hajlandó is volt minden további nélkül belemenni.

A két vezető megvárakoztatta az eredetileg este 8 órára tervezett hivatalos állami vacsora többi vendégét. Ez azzal az előnnyel járt, hogy mindenkiben olyan benyomás támadt, miszerint életbevágóan fontos dolgokról esett szó a kettejük megbeszélésén. A vacsorát a Kremlben lévő Granovitaja-palota nagytermében rendezték, egy remekbe szabott, boltozatos 15. századi helyiségben, amelynek falait vallási témájú freskók borítják. Mivel a terem meglehetősen kicsi volt, kevesebb vendéget hívtak, mint a hasonló kínai eseményre – körülbelül kétszáz embert. Eljöttek a Szovjetunió legfelsőbb vezetői és a hivatalos delegáció tagjai mindkét oldalról. A vacsorán nyoma sem volt a pekingi fogadásokra jellemző precíz tervezésnek; inkább egy kissé széteső család összejövetelére emlékeztetett. Miközben várakoztunk, az egész vendégcsereg kissé céltalanul lézengett, és általában egyik delegáció sem vegyült a másikkal. A szovjet vezetők szabálytalan időközönként érkeztek meg, és senki nem sorakozott fel a fogadásukra. Végül

megjelent Nixon és Brezsnyev is, és kedélyesen elkezdtek tréfálkozni azzal a néhány emberrel, akiket ismertek. A további ceremóniát nélkülözve, egy óra késedelemmel végül mindenki bevonult a vacsoraasztalokhoz.

Nixon és Podgornij (a protokollrangsorban ő volt az elnök megfelelője) hosszú, de érdektelen pohárköszöntőt mondott. Podgornij megerősítette, hogy ők elkötelezettek a békés egymás mellett élés elve mellett, ami szerint Lenin óta a Szovjetunió magatartását irányító egyik alapelv volt; mi jobban szerettük volna, ha arról ejt szót, hogy valamiféle változás következik be az orosz magatartásban – a folytonosság ebben az esetben némi baljóslatú felhangot kapott. Podgornij nem adott választ az alapvető kérdésre: a feszültségek enyhítése csupán taktikai húzás-e a világ egyensúlyát felborítani akaró, soha véget nem érő küzdelemben, vagy egy új szovjet politikai irányvonal kezdete?

Nixon arról beszélt, hogy mi azt szeretnénk, ha beköszöntene a nagyhatalmak valódi önmérsékletének kora. A Pekingben elmondott beszédével ellentétben most tartózkodott a magasröptű szólamoktól. Azt szeretné, ha a csúcstalálkozó nem a légköre, hanem a tartalma miatt maradna emlékezetes, mondta.

Fel kell ismernünk, a szuperhatalmaknak szigorú kötelességük, hogy minden válsághelyzetben önmérsékletet tanúsítsanak, és pozitív lépéseket téve próbálják elkerülni a közvetlen konfrontációt.

A nagy hatalommal ugyanis nagy felelősség jár. A békét pontosan akkor fenyegeti veszély, amikor ez a hatalom nem jár együtt felelősségérzettel. Éppen ezért a birtokunkban lévő hatalmat minden esetben a béke megőrzésére és ne bomlasztására használjuk.

Fel kell ismernünk továbbá azt is, miszerint szintén a szuperhatalmak felelőssége, hogy a más, egymással konfliktusban álló vagy válságba került nemzeteket az önmérséklet irányába tereljék.

A szovjet csúcstalálkozó tehát kedvező körülmények között indult. Később azonban mégsem bontakozott ki a Pekingre jellemző egységes benyomás: sokkal több volt a véletlenszerű és sűrűlódásokban bővelkedő esemény. A kínaiakkal kevés gyakorlati kérdésben kellett megállapodnunk. A pekingi csúcstalálkozó középpontjában éppen ezért azoknak a filozófiai és lélektani kapcsolatoknak a létrehozása állt, amelyekre szükség volt ahhoz, hogy megtörténjenek a nemzetközi helyzet azonos felfogásából fakadó, közösen kidolgozott politikai lépések. Egy ilyen megközelítés azonban elképzelhetetlen lett volna Moszkvában, mert geopolitikai szempontból túlságosan is nagy volt a verseny köztünk és a Szovjetunió között. Ráadásul az orosz vezetők lélektanilag túl bizonytalanok, az apró részletek iránt pedig érzéketlenek voltak ahhoz, hogy az elméleti kérdések megvitatása közben bízzanak önmagukban. Ők riválisaik – akik mellesleg a kollégáik

is voltak – hidegfejű kiiktatásával jutottak magasra. Márpedig nem tűnt valószínűnek, hogy jobban bíznának egy kapitalista államférfin, mint egymásban. A kollektív vezetés ráadásul csak tovább fokozta ezt a kényelmetlen helyzetet. Egy kollektívan elkövetett hibát még túl lehet élni; ha azonban valaki akkor hibázik, amikor túlzott önbizalommal tör előre, az már megbocsáthatatlan hibának számít. A szovjet vezetők éppen ezért folyvást dokumentumok és írásos értelmezések sokaságával igyekeztek biztosítani magukat. A filozófiai jellegű társalgások szemmel láthatóan feszültté tették őket, ezeket ugyanis valamiféle trükknek, esetleg ködösítésnek tartották, és a lehető leggyorsabban megpróbálták valamely konkrét eredmény irányába terelni a beszélgetést, amelyet majd alá lehet írni. Mindennek az lett a következménye, hogy még az írásba foglalt megegyezések is oly sok alkudozás árán születtek meg, hogy önmagukban, saját jogon is megálltak, és kevés teret hagytak arra, hogy értelmezésükben a felek jóakarata érvényesüljön. Az embernek az az érzése támadt, hogy a megegyezéseknek csupán a betű szerinti értelmét fogják tiszteletben tartani (már ha egyáltalán), és amit nem foglalnak írásba, annak semmiféle jelentősége nem lesz a későbbiekben. A Kreml urainak egy írásos megállapodás „szelleme” értelmetlen kifejezés volt.

A gyakorlatban ez azzal járt, hogy a Nixon és a szovjet vezetők között folytatott megbeszéléseknek nem volt központi témájuk. Vietnámról ugyan tartottunk egy drámai eszmecsérét, máskülönben azonban a moszkvai vezetők szabálytalan időközönként találkoztak Nixonnal, és jóllehet megbeszéltek különféle témákat, így az európai és a közel-keleti helyzetet vagy a gazdasági kapcsolatokat, de pontos következtetéseket vagy mélyenszántó politikai meglátásokat képtelenség volt a tárgyalásokból leszűrni. Egészében véve annyit értünk el, hogy hivatalos formába öntöttük azokat a bevett álláspontokat, amelyek amúgy nem sokban tértek el a „csatornán” keresztül lebonyolított írásos jegyzékváltásoktól, mert vagy a már lezárt tárgyalások összefoglalói voltak, vagy a későbbiek előfutárai. A maradék megbeszélhivalót átengedték Gromikónak és nekem, hogy ezekről a hét során tartott késő esti tárgyalásokon, vagy a május 27-én, szombaton – amikor az elnök leningrádi városnézésre utazott –, illetve május 28-án, vasárnap – Nixon aznap a szovjet néphez intézett tévés beszédére készült – szinte egész napon át tartó megbeszéléseken egyeztessünk.

A csúcstalálkozó ritmusának töredezettségét tovább fokozta, hogy a Szovjetunióban az előzetes menetrendet nem ártott helyi érteken kezelni. A kinyomtatott programjainkon szereplő találkozókat időpontjai jórészt csak elméletiek voltak. Néha órákon át kellett várunk, míg a moszkvai vezetők összeültek, a Politikai Bizottság ülésére siettek, vagy egyszerűen csak köddé váltak. Az ember soha nem vehette biztosra, hogy egy találkozóra mikor, hol kerül sor, vagy mi lesz a témája, bármiben maradt is előzetesen a másik féllel. (Ez viszont csak a legfelső vezetők-

re vonatkozott. Gromiko külügyminiszterként óraműpontossággal jelent meg a megbeszéléseken.) Soha nem volt világos, hogy a számtalan késés és a szüntelen témaváltás a pszichológiai hadviselés részét képezi-e, vagy egyszerűen csak a szovjet munkastílus visszatükröződése. Bármilyen volt is azonban az oka, ez az eljárás a legmagasabb szintű orosz vezetőkkel való kapcsolataim során sohasem változott. Amikor 1973-ban Brezsnyev az USA-ba látogatott, ott ült Camp Davidben a lakosztálya verandáján, ahonnan tökéletesen rálátott Nixon bungalójára, és az elnökkel előzetesen egyeztetett tárgyalás helyett a tanácsadóival beszélgetett. Az okozott mintegy kétórás késedelemért soha nem kért bocsánatot. Még ugyanabban az évben, miután négy órán át vártak egy moszkvai látogatásom során, akkor sikerült végre valamilyen eredményt elérnem, amikor közöltem a szovjet protokollfőnökkel, hogy mindig is szerettem volna a téli vakációm Moszkvában tölteni. Fél órára rá megjelent Brezsnyev (persze könnyen lehet, hogy addigra már amúgy is készen állt). Amikor csak lehetett, Dobrynin is feltűnt ezekben az előre nem tervezett szünetekben, és behízelgőn próbálta elsimítani a dolgot, bár szemmel láthatóan ő sem akart vagy tudott magyarázatot adni arra, hogy ilyenkor mi történik.

A napi menettrend egyetlen pontosan betartott pontja a korábban már letárgyalt kiegészítő egyezmények ünnepélyes aláírása volt mindennap délután 5 órakor. Ilyenkor a teljes amerikai és szovjet delegáció a Kremlben találkozott egy hatalmas szobában, amely az aláírási ceremóniának helyet adó Szent Vlagyimir Terem mögött volt, ahol fotósok, újságírók, tisztviselők és bámszokdók sokasága nyüzsgött. A terem, ahol várakoztunk, úgy nézett ki, mint egy önerőből csúcsra jutó iparmágnás pihenőszobája: a cserepes növényeket bármiféle kivethető minta nélkül szórták szét a helyiségben, és ezek közé itt-ott olyan ormótlan bútordarabokat raktak, amelyek inkább drágának, mintsem elegánsnak tündek. Az amerikai és az orosz delegáció feszengve behúzódtott a terem két átellenes sarkába, feltehetően azért, mert a technikai lebonyolításért felelős szovjet tisztviselők korábban nemigen találkoztak nem kommunista külföldiekkel, és egyszerűen nem tudták, hogyan kell a nem hivatalos vagy személyes kapcsolatok szintjén viselkedniük velünk. A kellemes csevegés hiányát azonban bőven pótolta elszántságuk. Amikor ugyanis valaki jelt adott, hogy eljött az aláírás ideje, az oroszoktól megszokott lendülettel és keménységgel, meghökkenve vendégeiket félretolva, a könyökükkel vágta utat maguknak az ajtókon keresztül. Úgy viselkedtek, mint ha a szovjetek tekintélye múlna azon, hogy az amerikai delegációt megelőzve érjenek oda az ünnepélyes aláírásra. Az efféle elszántság megérdemli, hogy ne borítsa a feledés homálya. A történelem lapjaira kívánczik, hogy az ünnepélyes aláírásokkal tűzdelt egy hét alatt a szovjet delegáció – bármilyen összetételben jelent is meg – soha nem hagyta cserben a saját oldalát. Ugyanis megnyerték valamennyi „ki ér előbb a terembe az aláíráshoz” versenyt.

A tervezés esetlegességére már az első, május 23-án rendezett plenáris ülés alkalmával fény derült. A tárgyalásra a Szent Katalin Teremben került sor, egy hatalmas, díszesen aranyozott helyiségben, amelyet elegáns csillárok világítottak meg, míg középre egy hosszú, négyszögletes, bézs színű filccel borított asztalt állítottak, körülötte faragott karosszékekkel. Az amerikaiak a terem egyik végéről vonultak be, a szovjetek az ellentétes oldalról. Aztán a két delegáció összetalálkozott és összegabalyodott, mígnem végül mindenki rálelt a helyére, és leültek a székekre az asztal két szemközti oldalán. Az amerikai „térfélen” Nixon ült középen, egyik oldalán Rogers, a másikon én; a Fehér Ház és a külügyminisztérium teljes stábjja megjelent, mert nekik kellett garantálniuk, hogy Nixon nehogyan valamilyen érdemi kijelentésre ragadtassa magát. A velünk szemben helyet foglaló szovjet felső vezetés közepén Brezsnyev ült, kétfelől Podgornij és Koszigin; az orosz tárgyalócsoporthoz helyet kapott többek között Gromiko és Dobrynin is, valamint a szovjet tolmács, Szuhodrev. Az asztal közepén egy sor grúz ásványvizes üveg és kristálypoharak sorakoztak – mintha csak egy határvonal húzódná ott. A néhány percnyi kötelező sajtó- és televíziós fotózkodás után elkezdődtek a csúcstalálkozó hivatalos tárgyalásai.

És rögtön egy előre megjósolhatatlan dologba ütköztek. Mi arra számítottunk, hogy a tárgyalások fő napirendje az európai helyzet lesz, és az NBT stábj is ezt szem előtt tartva készítette el az elnök számára a tájékoztató anyagokat. De a téma igazából egyszer sem került elő. Emiatt azonban a tájékoztatókat összeállító stábtagokon erőt vett az éktelenül dühödő szovjetellenesség, mert senki sem tud olyan haragossá válni, mint egy elnöki tanácsadó, akinek előrelátását a főnöke előtt döntik romba.

Brezsnyev a nyitóbeszédében hozta fel először azt a szöveget is, amely később amolyan visszatérő refrénje lett a tárgyalásoknak. Azt ecsetelte, hogy a szovjetek számára mennyire nem volt „könnyű” meghozni a döntést a találkozó megtartását illetően. A következő fél óra azzal telt, hogy a többi résztvevő számára is ismertették azokat a döntéseket, amelyekről a „csatornán” keresztül már régen egyezségekre jutottunk. Brezsnyev azt javasolta, hogy minden délután tartsunk egy ünnepélyes aláírást. Nixon is egyetértett vele, és megjegyezte, hogy így a reggeli moszkvai lapok is be tudnak számolni valamiről, míg az Egyesült Államokban az aláírási ceremónia az esti tévéhíradókban szerepelhetne. Az már csak Brezsnyev visszaemlékezéseiből derül majd ki, hogyan fogadta a főtitkár azt a felvetést, hogy az amerikai elnök segít összeállítani az orosz sajtóhíreket. Később Nixon jó ideig azt taglalta, hogy milyen fontosságot tulajdonít ezeknek a tárgyalásoknak. Nem feledkezett el figyelmeztetni a fennálló nézetkülönbségekre, és megemlíttette, hogy hidegháborús harcos hírében áll. Erre Koszigin karcosan megjegyezte, hogy ő is hallotta már a szóban forgó pletykákat.

A tréfálgatás azt követően is folytatódott, hogy rátértünk a gazdasági kapcsokra és a SALT-ra. Brezsnyev félig komolyan megemlítette, hogy az amerikai-szovjet viszonyon hatalmasat lendítene, ha az USA három-négy milliárd dollárnyi hitelt nyújtana nekik évi 2 százalékos kamatra és huszonöt éves futamidőre. Koszigin közbevágott, hogy ebben az esetben ők óriási mennyiségben tudnák eladni Amerikát igazi orosz vodkával, amely messze jobb, mint az emigránsok által készített változat. Brezsnyev pedig felvetette, hogy Kissingerrel közösen kellene céget alapítania. Nixon azt felelte, hogy már eddig is elég pénzt kerestem – fogalmam sincs, hogyan jutott erre a téves következtetésre.

Az elnök nem volt a csevegés nagy barátja. Éppen ezért gyorsan rátért annak fejtegetésére, hogyan kapcsolódik össze a kereskedelem és a hitel kérdése a SALT-megállapodás ügyében elért előrelépéssel. Elmondta, hogy a SALT-szerződés a segítségére lehet, hogy megszerezze a kongresszusi támogatást a kereskedelmi kapcsolatok bővítéséhez. Koszigin és Brezsnyev kitartott amellett, hogy a kereskedelmi ügyek önmagukban is fontosak. Legnagyobb döbbenetünkre Podgornij közbevágott, és megjegyezte, hogy a SALT fontosabb, mert az a nemzetbiztonságot érinti. Brezsnyev ezt elismerte, ugyanakkor hozzátette, hogy a kereskedelmi ügyek igenis számítanak, mert „közel állnak az emberek szívéhez”. Podgornijt azonban nem lehetett leszerelni: nyomatékosan megismételte, hogy a SALT nehezebb és sarkalatosabb kérdés. Rogers is szót kért, és a szovjet fél figyelmébe ajánlotta Nixonnak azt a megjegyzését, hogy mennyire nehéz lesz megszerezni a kongresszus támogatását a legnagyobb kedvezményben részesülő nemzet státuszához, hacsak nem születnek más szerződések is. Podgornij megint közbevágott: bármennyire is fontos a kereskedelem, a SALT fontosabb nála. Végül Koszigin is átállt, és ő is a SALT-szerződés jelentőségét kezdte ecsetelni, mondván, hogy amíg az Egyesült Államok és a Szovjetunió gyakorlatilag duopóliumot élvez az atomfegyverek terén, a szerződésnek igazából „nincs alternatívája”. Nixon, aki el akarta kerülni, hogy megismétlődjék a hangcsou botrány, felvetette, hogy Gromiko és Rogers koncentráljon az európai biztonsági kérdésekre, ezzel pedig burkoltan azt javasolta, hogy az összes többi témában én tárgyaljak. Brezsnyev vette a lapot, és indítványozta, hogy Gromiko és én tárgyaljak a SALT-szerződésről, és ha már úgyis megbeszéléseket folytatunk róla, akkor, tette hozzá meglehetősen taktikusan, némi időt szentelhetnénk azoknak az alapelveknek, amelyeknek a két ország kapcsolatát kellene szabályozniuk. Azt is megjegyezte, hogy a Helsinkiben tárgyaló SALT-delegációk egy-két pontban nem tudtak egyezségekre jutni, és javasolta, hogy ő és Nixon délután 4 órakor ezt négyszemközt vitassák meg. Miután így végére értünk az adminisztratív pontoknak, az első plenáris ülés elérte a célját, és be is rekesztettük. Az eszmecsere vesztese egyértelműen Gromiko volt, mert neki kellett mindkét amerikai kormányzati stábbal tárgyalnia, ráadásul még a plenáris üléseken is részt kellett vennie.

Az első ülés valamennyi későbbi hivatalos találkozó hangnemt meghatározta. A SALT-ról és egy Vietnámról folytatott rövid megbeszélést leszámítva a szovjet csapat a Koszigin, Podgornij, Brezsnyev trojkából állt össze. Az orosz fél álláspontját általában Brezsnyev ismertette először, majd hatalmas műsor keretében rávette kollégáit, hogy ők is egyetértsenek vele, miközben bőven hagyott alkalmat számukra, hogy kifejhessék a véleményüket. Podgornij ezt a lehetőséget meglehetősen szeszélyesen, az amerikai delegáció szempontjából kiszámíthatatlanul használta ki. Gazdasági kérdésekben a pártfőtítkár bevezetője után a mindig fegyelmezett és lényegre törő Koszigin vitte többnyire a szót, és ő elnökölt az egyik olyan plenáris ülésen is, amelyről Brezsnyev távol maradt.

Amerikai oldalról a küldöttség összetétele a témától függött, és mivel a szovjetek folyamatosan változtatták a terítékre kerülő dolgokat, időnként át kellett rendezni a felállást, hogy a megfelelő összetételű delegáció üljön asztalhoz. Jómagam valamennyi felső szintű tárgyaláson részt vettem, és én voltam az egyetlen magas rangú tisztviselő azokon a megbeszéléseken, ahol a SALT-szerződés és Vietnám volt a téma. Amikor gazdasági kérdések kerültek szóba – például a május 23-án rendezett első plenáris ülésen, illetve május 25-én délután –, Rogers, Peter Flanigan (az elnök munkatársa nemzetközi gazdasági kérdésekben), sőt még Ron Ziegler is megjelent. A május 24-én Európáról folytatott tárgyalásokon Rogers és a külügyminisztérium tanácsadói is helyet kaptak. A Közel-Keletről május 26-án rendezett délutáni ülésen a teljes szovjet vezetőség megjelent, de ezen csupán három amerikai vett részt: az elnök, én és a jegyzőkönyvvezető Peter Rodman. Mivel azonban a külügyminisztérium ezen a csúcstalálkozón gyakrabban és feltűnőbb szerepben bukkant fel, mint Kínában, most sikerült elkerülni azt a belső sárdobálást, amely a pekingi csúcstalálkozó végét elcsúfította.

A szovjet hatalmi struktúra – Koszigin és Podgornij

Noha az orosz felső vezetéssel folytatott találkozók nem voltak igazán meggyőzők, mégis érdekes bepillantást nyerhettünk általuk a szovjet hatalmi struktúrába. Brezsnyev nem viselt kormányzati posztot, de kétségtávol ő volt az első számú vezető; ugyanakkor láthatóan szüksége volt Koszigin és Podgornij támogatására, hogy maga mellé állítsa a Politikai Bizottságot. Akárhogy is, mindig hatalmas műsort csapott, hogy ezt a két embert bevonja valamennyi döntésbe; még ahhoz is ragaszkodott, hogy a szovjetek amerikai viszontlátogatásra szóló meghívójában – amely a zárónyilatkozatban olvasható – a társai neve is szerepeljen. Katonai ügyekben Brezsnyevnek a Honvédelmi Tanács elnökeként minden jel szerint teljhatalma volt; éppen ezért a Nixonnal folytatott SALT-tárgyalásokon egyedül ő vett részt. Vietnám kérdésében is látszólag övé volt a döntő szó, ami-

ből arra lehetett következtetni, hogy a Hanoival való kapcsolattartást elsődlegesen pártüggyként kezelik – leszámítva egyetlen kollektív kísérletet Nixon megfélemlítésére, melynek során Koszigin mutatkozott a legmegértőbbnek az elnök iránt.

Brezsnyev kollégái közül messze Koszigin tette rám a legjobb benyomást. Noha mind hatalomban, mind tekintélyben elmaradt Brezsnyevtől, és az érzékeny kérdésekben nem ő vezette a szovjet tárgyaló delegációt, mégis magabiztosan és mindig pontosan szólt hozzá az egyes kérdésekhez. Úgy tűnt, hogy a pártfőtítkárnál jobban belemerült a részletek elsajátításába. Szakértőink azt gondolták Kosziginről, hogy liberálisabb a hozzáállása, mint Brezsnyevé. Személyes találkozóink nyomán én ezt már felületes véleménynek tartottam. Miniszterelnökként az ő vállát nyomták a mindennapos szovjet kormányzati feladatok – kivéve a titkosszolgálati és a külpolitikai ügyeket. Ez elkerülhetetlenül is némileg pragmatikusabb hozzáállást követelt. Az világosan kiderült, hogy nagy csodálattal adózik a nyugati technológiának, és ékesszólón tudta ecsetelni az Egyesült Államokkal folytatott kereskedelem bővítésének előnyeit, noha egyetlen alkalommal sem szalasztotta el megemlíteni, mekkora szívességet tesznek nekünk azzal, hogy megnyitják a szovjet piacokat exportcikkeink előtt. De a gazdasági területet leszámítva – például külpolitikai kérdésekben – Koszigin ortodox, sőt egyenesen keményvonalas politikusnak tűnt számomra. Mintha az ideológiai téren mutatott legszigorúbb hajthatatlanságával próbálta volna ellensúlyozni az ország vezetésében gyakorolt pragmatizmusát.

Koszigin egyértelműen simulékonyabb és tanultabb volt kollégáinál. Ennek oka feltehetően az lehetett, hogy több mint harminc éven keresztül tevékenykedett az orosz hatalom legfelső köreiből. Brezsnyev például még mindig csak egy középszintű pártkader volt, amikor ő már csatlakozott a legfelső szovjet vezetés húszas csoportjához. Másfelől viszont Koszigin túlélési képessége talán arra volt visszavezethető, hogy soha nem próbált a hatalom csúcsára törni. Az egymást követő vezetők, kezdve Sztálinnal, értékelték hozzáértését, és egyikük sem a potenciális riválist látta benne. Pályafutása csúcsára a kormány tagjaként ért fel, és amúgy sem volt soha olyasféle hatalmi bázisa a párton belül, amelyre építve magasabbra törhetett volna. Ugyanakkor Koszigin nem érhetett volna fel, és nem maradhatott volna olyan hosszú ideig a csúcs közelében, ha teljesen járatlan a Kreml politikai machinációiban. Például nagy valószínűséggel kulcszerepet játszott abban a palotaforradalomban is, amely letaszította Hruscsovot a trónról. Hosszú túlélésének magyarázata azonban abban a tényben rejlett, hogy tettei sohasem szolgáltak személyes ambíciókat. A közszolgálat iránti alázatát mi sem mutatja jobban annál az esetenél, amikor felesége halálos beteg lett; még akkor is ellátta napi feladatait, sőt a Lenin-mauzóleum tetejéről végignézte a katonai díszszemlét, miután értesült az asszony haláláról.

Koszigin nagy jártasságra tett szert mások jellemének felmérésében: ez a szovjet rendszerben nyilvánvalóan a túlélés egyik legfontosabb záloga volt. Míg Brezsnyev ösztönösen aknáztta ki a vele szemben álló fél ambícióit, céljait és gyengeségeit, addig Kosziginről az volt a benyomásom, hogy mindezt gondos számítások alapján teszi. A találkozójuk nyomán még kereskedelmi miniszterünk, Maurice Stans is arról álmodozott, hogy ők ketten vállatva, keményfejű üzletemberként találhatnak gyógyírt a világ bajaira a kereskedelmi kapcsolatok bővítésével. Számptalan amerikai pénzember állt fel úgy a tárgyalasztaltól a vele folytatott megbeszélések után, hogy szemük előtt már hatalmas üzletek lebegtek, és készen álltak rá, hogy amint hazaérnek, a hitelhez és exportengedélyhez jutás szándékával harcra szálljanak a csökönyös otthoni adminisztrációval. Ugyanakkor Koszigin a vietnámi háború alatt is hasonló hozzáállással lengette be a fegyverzetcsökkentés lehetőségét az olyan látogatók előtt, mint például Averell Harriman, és cserébe „mindössze” annyit kért, hogy az Indokínában zajló konfliktust Hanoi feltételei szerint zárjuk le.

A szovjet miniszterelnökről az a hír járta, hogy savanyú alak. Én magam nyomát sem láttam annak a humorérzéknek, amely néhány szakértőnk szerint a jéghideg külső mögött rejtőzött. Vagy az történt, hogy az egyetlen kísérletem egy kedélyesebb beszélgetés kezdeményezésére visszaüött, vagy Koszigin humora volt túlságosan kifinomult számomra. Az oroszok, a kínaiakhoz hasonlóan, ragaszkodtak ahhoz, hogy Nixon a Moszkvából Kijevbe történő belföldi repülés során az ő gépüket használja. Mint mindig, a titkosszolgálat tiltakozott, és ahogy Kínában, az ellenvetéseiket most sem vettük figyelembe. A csúcstalálkozó végén, miután a Vnukovo repülőtérén lezajlott az ünnepélyes búcsúztatás, beszálltunk a szovjet VIP-repülőbe, amely némileg tágasabb és érzékeltetően hivalkodóbb volt, mint az *Air Force One*. A világsajtó szeme láttára és vendéglátóink legnagyobb bosszúságára a repülő motorjai nem indultak be. Mialatt felkészítették a pótgépet, Koszigin viharzott fel a repülőre, és a következőket közölte velünk: „Nyugodtan mondják meg, hogy mit tegyek a repülésügyi miniszterünkkel. Ha azt akarják, hogy a kifutón lőjék agyon, arra is hajlandók vagyunk.” Úgy festett, mint aki komolyan is gondolja a dolgot. A zavarát enyhítendő elkezdtem sorolni, hogyan állnak bosszút rajtunk a tárgyak. „Ha az ember elejt egy vajás kenyeret, az annal biztosabban a vajás felével fog földet érni, minél értékesebb a szőnyeg – mondtam. – Ha egy pénzermét ejtünk el, az mindig az ellenkező irányba gurul, soha nem az ember felé.” Koszigin nem hatották meg a felelősség áthárítására tett átlátszó kísérleteim. „Nekem nem ezek a tapasztalataim – közölte, miközben baljós pillantást vetett rám. – Amikor én ejtettem el egy pénzermét, az mindig felém gurult.”

Ami Podgornijt illeti, őt volt a legnehezebb felbecsülni, talán azért, mert nem is volt semmiféle mélysége, amelyet fel lehetett volna mérni. Vendéglátóink kö-

zül egyértelműen csak a harmadik legbefolyásosabb embernek számított, noha a protokollrangsor szerint – a posztja egy államfőének felelt meg – elvileg megelőzte Koszigin. Volt valami nagypapás a megjelenésében, és noha lazábbnak tűnt kollégáinál, az, hogy egyik cigarettáról a másikra gyújtott, mégiscsak jelezte, hogy már az is rettenetes belső feszültséget kelt az emberben, ha sikerül a szovjet hatalmi piramis csúcsának közelébe felkapaszkodnia. Egyaránt hiányzott belőle Brezsnyev elementáris ereje és Koszigin éleseszűsége. Elmondta, amit el kellett mondania, és néha furcsán szólt hozzá a témákhoz, de soha nem keltette olyan ember benyomását, akiről bárki is azt hinné, hogy átveszi az irányítást, uralja a terepet, vagy döntő befolyással lenne a dolgokra.

Ez volt a trió, amely a legtöbb tárgyaláson szembekerült Nixonnal – különösen a május 24-ének estéjén Vietnámról folytatott drámai találkozókn.

Az első tárgyalási forduló a SALT-szerződésről – Brezsnyev és Nixon

A csúcstalálkozó megrendezésének idejére a stratégiai fegyverzetkorlátozásokról szóló megbeszélések már csaknem három éve zajlottak. A részletes tárgyalásokat részünkről a Gerry Smith által vezetett SALT-delegáció folytatta, egyaránt nagy jártasságról és kitartásról téve tanúbizonyságot mind a diplomácia, mind a washingtoni bürokratikus lavírozás terén. A tárgyalásokra hol Helsinkiben (ezt a helyet a szovjetek kedvelték jobban), hol (a valamilyen okból Nixon által előnyben részesített) Bécsben került sor. A megbeszélések utolsó szakaszára a két delegáció Helsinkibe utazott.

Amikor ezeken a hivatalos tárgyalásokon patthelyzet alakult ki, a Fehér Ház többnyire a „csatornán” keresztül avatkozott közbe. A megrekedt ügyekben általában Dobrinyin és én dolgoztunk ki valamiféle elvi megállapodást, majd a delegációk ezt lefordították a technikai részletek nyelvére, és megírták a megfelelő szövegrészeket. Erre először 1971 májusában került sor, amikor Dobrinyinnal közösen megállapodtunk abban az áttörést hozó részletben, hogy a SALT-szerződésbe a védelmi korlátozások mellé a hadászati támadófegyverek korlátozása is bekerül. A második ilyen eset az 1972. áprilisi moszkvai látogatásom során történt, amikor Brezsnyev beleegyezett, hogy a tengeralattjárókról indítható ballisztikus rakéták (SLBM-ek) is bekerüljenek a támadófegyverek befagyasztásáról szóló részbe.

Az efféle magas szintű közbeavatkozásoknak több okuk is lehetett. Az egyik a szivárogtatások örökké visszatérő problémája volt. A delegációk olyan gépezen keresztül kapták utasításait, amely minden egyes dokumentumról több száz másolatot köpött ki magából. Bármennyire is diszkrétnek voltak

a küldöttségünk tagjai, lehetetlen volt titkot tartani, és ez különösen vonatkozott a mindkét oldal számára legérzékenyebb politikai kérdésekre. Másodszor: a SALT-megállapodáshoz kapcsolódó kérdések kormányzati felülvizsgálatára felállított gépezet rendkívül időigényesen működött. Képtelenség volt gyors döntéseket hozni, valamennyi kormányzati szervnek vétőjoga volt, legalábbis a döntéshozatal kezdetén. Harmadszor: Nixon elhatározta, hogy a SALT-egyezményért ő fogja learatni a babérokat, és nem Smith. Erre nézve számtalan utasítás érkezett vagy közvetlenül az Ovális Irodából, vagy Haldemantól. Őszintén szólva ez végül is teljesen érthető elvárás volt. Nixont éveken át állítólagos harciassága miatt nyaggatták; amióta csak elnökké választották, sorban tartották ellene a háborúellenes megmozdulásokat. Semmi jellemhibát nem látok abban, hogy azt akarta, békehozóként emlékezzenek rá; ehhez ráadásul a tényeket sem kellett elferdíteni, bármennyire fáj is ez örökös bírálóinak. Ő volt az, aki az egész SALT-tárgyalási folyamatot csaknem a végső lezárásig keresztülverte. Noha Nixon előszeretettel esett túlzásokba – például amikor „a béke generációjáról” beszélt –, ez sem tudta elfedni aényt, hogy az éveken át tartó hazai felfordulás és egy megosztó háború után fokozatosan kialakulóban volt egy olyan új nemzetközi rend, amelyben a SALT-nak fontos szerep jutott.

Mondanom sem kell, hogy a hivatalos küldöttség nem rajongott a Fehér Ház rendszeres közbeavatkozásaiért. Éveken át tartó kínkeserves erőfeszítéseken mentek keresztül, és ezekről a közvélemény jobbára nem is értesült. Teljesen emberi dolog, hogy ők szerettek volna központi szerepet játszani azoknál a fordulópontoknál, amelyeket áldozatos munkájuk és képességeik tettek lehetővé. Nem az ő hibájuk, hogy a leglényegesebb döntések politikai jellegűek voltak, amelyekben mindkét fél bel- és külpolitikai megfontolásai szerepet játszottak. Ugyanakkor nem lassíthattuk le a patthelyzetek megoldására tett erőfeszítéseinket csak azért, hogy tárgyaló delegációnk megőrizhesse erkölcsi tartását. Bármennyire is fájdalmas volt ez a küldöttségünk számára, időnként létfontosságúnak bizonyult, hogy magas szintről belenyúljanak a folyamatba. (Ezzel a gyakorlattal amúgy utódaink sem hagytak fel.)

A csúcstalálkozó idejére csupán három kérdés állt a SALT-szerződés megkötésének útjában. Ezekben nem szándékosan maradt el a megállapodás, noha tagadhatatlan, hogy Nixon és Brezsnyev szerettek volna legalább egy kérdést nyitva hagyni, hogy azt a tárgyalások ünnepélyes lezárásaként maguk oldják meg, ha a helsinki megbeszélések mégis túl gyorsan folynának. Már csak azért is, mert a helsinki delegációk még moszkvai utunk alatt is mindennap értek el valamiféle előrehaladást. A patthelyzetek feloldásának aztán Brezsnyev és Nixon (végül Gromiko és én) állt neki. Mindeközben a delegációk is folytatták munkájukat. Ez a felállás azonban, ahogy arra majd később kitérek, jelentős feszültségeket gerjesztett.

A fennmaradó három kérdés a következő volt: (1) a szerződésben engedélye-

zett ABM-térségek közötti távolság; (2) milyen mértékű méret- és térfogat-növekedés engedélyezhető a meglévő ICBM-ek és ICBM-silók esetében; és végül (3) mely SLBM-eket kell figyelembe venni a megállapodásban. Sajnálatos módon mindegyik kérdés technikai jellegű volt. Azért megpróbálom a laikusok számára is érthető nyelven elmondani őket, mert a SALT-szerződés körül kiobbant vita kialakulásához lényeges, hogy némileg képben legyünk. (Az olvasó persze átugorhatja a magyarázatokat, és a következő részhez lapozhat, ha az ilyesfajta részletek iránt nem tanúsít leküzdhetetlen érdeklődést.)

Az ABM-térségek közötti távolság egyike volt az olyan triviális problémának, amelyeket bármely tárgyalás utolsó szakaszára hagynak a felek; ezek azok a kérdések, amelyek legalább annyira bonyolultak, mint amennyire érdektelenek, mert addigra már mindkét fél kimeríti az engedménytartalékait. A probléma lényege az volt, hogyan lehetne megakadályozni, hogy két ABM-kilövőállomás olyan helyzetben legyen, hogy támogatni tudják egymást, és ily módon egy központi térséget képezzenek, amelyből kiindulva gyorsan ki lehetne terjeszteni az adott ország egy jelentős része köré vont védelmi ernyőt. Emiatt mi a lehető legnagyobb távolságot támogattuk. Javaslatunk szerint a távolság ezerötven kilométer (937 mérföld) lett volna, a szovjetek javaslatában ezerháromszáz kilométer (812 mérföld) szerepelt. A különbség elhanyagolható volt; hamar kiderült, hogy a politikai vezetők nem tudnak érdemben hozzájárulni a probléma megoldásához; a kérdés szó szerint önmagától megoldódott.

A fennmaradó két ügy potenciálisan már sokkal több veszélyt rejtett, ám ezek is pontosan azért maradtak még mindig lezáratlanok, mert politikai szempontból követhetetlenek voltak.

Az első kérdés az volt, hogyan definiáljuk és korlátozzuk az úgynevezett „nehéz” rakétákat, azaz mekkora legyen az ICBM-ek szerződésben meghatározott mérete. A támadóegységek vonatkozó befagyasztás megtiltotta az új silók építését, de a meglévő ICBM-ek esetében engedélyezte a „modernizálást”. Befejezni csak azokat a silókat lehetett, amelyek építése a szerződés aláírásának pillanatában már megkezdődött. Ezek a pontok nem jelentettek különösebb gondot számunkra, mert nekünk csupán egyetlen fontos ICBM típusú rakétánk volt, a Minuteman, és új silókat sem terveztünk építeni. A szovjeteknek azonban két ilyen típusú rakétájuk is volt: egy „könnyű” ICBM, az SS-11, amely valójában nagyobb volt, mint a mi Minutemanunk; és egy „nehéz” szörnyeteg, az SS-9, egy nagy hajtóerejű rakéta, amelynek az amerikai arzenálban nem is akadt megfelelője. Ha az ICBM-ek befagyasztásáról szóló rendelkezés engedélyezi az oroszok számára, hogy „nehéz” rakétákat telepíthessenek azokba a silókba, ahol most az SS-11-eseket tárolták, akkor a megállapodás teljesen értelmetlen lesz, és a szovjetek a nagy hajtóerejű rakéták terén a szerződés ellenére is hatalmas előnyre tennének szert velünk szemben.

Emiatt a szerződés megtiltotta, hogy a „könnyű” rakéták befogadására tervezett silókat átalakítsák „nehéz” rakéták befogadására – ugyanakkor az oroszok e kitétel gyakorlati alkalmazását megakadályozták azzal, hogy nem voltak hajlandók elfogadni a „nehéz” semmiféle definícióját. Az amerikai javaslat az volt, hogy az SS-11-esnél nagyobb méretű rakétát ne lehessen az addig „könnyű” rakéták befogadására használt silókba telepíteni. A szovjetek azonban kitartóan elutasították a szóban forgó korlátozást és annak bármiféle változatát. Azt gyanítottuk, hogy egy olyan „könnyű” rakétán dolgoznak, amely nagyobb, mint egy SS-11-es, de kisebb, mint egy SS-9-es. Delegációnk éppen ezért előállt egy másik megfogalmazással, amely lényegében azt mondta volna ki, hogy a silók méreteit nem lehet változtatni. Mindez kevésbé szigorú korlátozást jelentett, mint ha a rakéták méretét korlátozzuk, mert az oroszok számára így lehetővé válik, hogy a már meglévő silók hatékonyabb kihasználásával növeljék rakétaik nagyságát. Nekünk viszont a fentiek azért okoztak problémát, mert a Pentagon attól tartott, hogy a silók méreteinek megváltoztatására vonatkozó tilalom miatt nem tudjuk saját silóinkat alkalmassá tenni arra, hogy azokba MIRV-esített rakétákat (Minuteman III.) telepítsünk. (Később kiderült, hogy ez az aggodalom alaptalan volt, de addigra már mélyen beástuk magunkat egy teljesen szükségtelen sündisznóállásba.)

Mindezek miatt delegációnk azzal a javaslattal állt elő, hogy a tilalom a silók méreteinek „jelentős” megváltoztatására vonatkozzék. Ez a szovjeteknek is megfelelt, ám nem voltak hajlandók definiálni a „jelentős” kifejezést; kerek perec elutasították az amerikai felvetést, miszerint ez 10 és 15 százalék közötti növekedés legyen. A küldöttségünk felvetette, hogy teszünk egy egyoldalú nyilatkozatot – ami természetesen nem lenne kötelező erejű az oroszokra nézve –, és kimondanánk, hogy a jelentős fogalmán *mi* a 10 és 15 százalék közötti bővítést értjük, pontosan azt az arányt, amelyet a szovjetek elutasítottak. A Fehér Házban ugyanakkor meglehetősen kockázatosnak tűnt, hogy egy szerződést olyan egyoldalú nyilatkozatra építsünk, amelyet a Kreml urai elutasítanak, és ezért az egész kérdést a csúcstalálkozó napirendjére utaltuk.

Az előzőnél is bonyolultabb harmadik problémakör az SLBM-rakéták számbavételének módja volt. Áprilisi utam során tisztáztuk, hogy a szovjeteknek a szerződés 950 SLBM-et engedélyez, amelyeket hatáinkat tengeralattjárón helyezhetnek el, de nyitva maradt a kérdés, hogy a keretbe milyen rakéta- és tengeralattjáró-típusokat számítsunk bele. Az oroszok arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a régebbi, H osztályú, illetve a még régebbi, mondhatni ősrégi, dízelmeghajtású G osztályú tengeralattjárókra telepített mintegy harminc, illetve hatvan rakétát nem lehet „modernnek” tekinteni, tehát ezeket nem kell beszámítani a rakéták összdarabszámbába. Más szóval azt akarták, hogy körülbelül kilencven régebbi rakétájukra a szerződés egyszerűen ne vonatkozzék.

Áprilisban arról is megállapodtam Brezsnyevvel – Laird januári terveze-

tét követve –, hogy a szovjeteknek, annak érdekében, hogy meglévő rakétaszámukról elérjék a szerződésben engedélyezett kilencszázötvenes határt, le kell szerelniük a régebbi ICBM- és SLBM-rakétaikat. Ugyanakkor arról, hogy ez a leszerelés milyen számról induljon – a SALT-zsargon ezt nevezte „alapértéknek” –, a Helsinkiben tárgyaló feleknek kellett megegyezniük. Ahogy várható volt, a szovjetek azt szerették volna, ha az alapérték határát minél magasabban húzzuk meg, mert így csak minimális számú rakétát kellett volna leszerelniük; mi persze minél alacsonyabb határt szerettünk volna, hogy megszabaduljunk a régebbi ICBM- és SLBM-rakétáktól. A számításokat tovább bonyolította, hogy először az alapértéket annak alapján akartuk megállapítani, hogy a szerződés aláírásának pillanatában az oroszoknak hány modern tengeralattjárójuk van. A szovjetek azt állították, hogy negyvennyolc ilyen járművük van, mi ugyanezt a számot negyvenháromra becsültük. De ha sikerül is megállapodni az említett értékben, akkor is nagy viták folytak volna arról, hogy ezekre hány rakétát lehet telepíteni. A szovjeteknek ugyanis két modern tengeralattjáró-típusuk volt: a D osztályú, amely tizenkét rakétát tudott szállítani, és az Y osztályú, amely tizenhatot. Más szóval, akadt bőven bonyodalom, amikor május 23-án, kedden délután Brezsnyev és Nixon munkához látott.

Két találkozóra került sor: az első délután 4 órától 6-ig tartott a Szent Katalin Teremben, a második este 7 óra 20 perctől 9 óra 50-ig a Kremlben, a főtitkár irodájában. Az első ülésre csupán én kísértem el Nixont – jegyzőkönyvvezetőként; mivel azonban a tárgyalásokba is erőteljesen belefolytam, e hivatalos funkcióm nemigen tudtam ellátni. Ezért a második ülésre már magunkkal vittük Hal Sonnenfeldtet is jegyzőkönyvvezetőnek. Brezsnyevet mindkét esetben közeli munkatársa, Andrej Alekszandrov kísérte el, aki egy szót sem szólt soha, valamint a szovjet tolmács, Szuhodrev.

A találkozók fényesen bizonyították, hogy kormányfőkre nem szabad bonyolult ügyek tárgyalását bízni. Sem Brezsnyev, sem Nixon nem merült el korábban a technikai részletekben, mindketten órákkal a helsinki delegációk mögött kullogtak, akik természetesen jelentősen előbbre jutottak ezekben a kérdésekben.

A két vezető már az első ülésen ingoványos talajra tévedt, amikor azt kezdték tárgyalni, hogy miként kellene a „nehéz” rakéta kifejezést definiálni. Legnagyobb döbbenetemre Brezsnyev olyan állaspontra helyezkedett, amelyet a szovjet tárgyaló delegáció korábban folyamatosan elutasított: azt közölte ugyanis, hogy az orosz silók méreteit nem szükséges változtatni, és nekik nem áll szándékukban a rakétatest átmérőjét sem növelni. Ezzel pedig áttételesen elfogadták volna mind a silók méreteire, mind a rakéták nagyságára vonatkozó befagyaszttást. Másként fogalmazva úgy tűnt, hogy a hónapokkal korábban tett eredeti javaslatunk felé hajlik, amit addig hazájának SALT-delegációja vehemensen elutasított. Ráadásul Brezsnyev minden jel szerint egy olyan javaslatot támogatott, amely betiltotta

volna azokat a fegyvereket, amelyeket a szovjetek éppen akkor gyártottak. Az is kiderült, hogy kijelentése, mely szerint az oroszoknak nem áll szándékukban a rakétatestek átmérőjének növelése, szintén ellentmond a tényeknek. A félreértések elkerülése végett elmagyaráztam Brezsnyevnek, hogy mi a silóméretek módosításának egyértelmű korlátozását akarjuk, mert az új kilövési technikák növelni tudják a rakéták hatóerejét. Mindez nem csupán elméleti felvetés volt: jó okunk volt hinni, hogy a szovjetek épp erre készülnek. Brezsnyev kitartóan tagadta azt, amiről pontosan tudtuk, hogy igaz; még diagramokat is rajzolt, hogy bebizonyítsa, milyen sületlenségeket beszélek. Persze nem cáfolhattuk meg, leginkább azért, nehogy felfedjük a forrásainkat, vagy hogy milyen mélyreható ismereteink vannak. Ráadásul akárhányszor a szovjet fegyverek tulajdonságait ismerttettem, ő rögtön megsértődött; az oroszok oly sokra tartották a titkolózást, hogy amikor csak felfedtem, hogy *nekünk* milyen ismereteink vannak az ő képességeikről, a moszkvai vezetők szemmel láthatóan zavarba jöttek és feldühödtek. Jóakaratok jeleként azonban a pártfőtitkár hivatalosan is azt javasolta, hogy a silók méreteire vonatkozóan mindenestül hagyjuk ki a szerződésből a „jelentős” szót, és ezzel a silók *bármekkora* növelését elvetettük.

Ám amikor Brezsnyev a korábbi szovjet állásponttal ellentétesen elfogadta a rakéták méretére vonatkozó befagyasztást, egy újabb problémát teremtett számunkra, mivel a Pentagon friss számításai szerint – amelyek később hibásnak bizonyultak – a silók méretének befagyasztása megakadályozta volna, hogy a már meglévő, a Minuteman rakéták tárolására kialakított silóinkba MIRV-esített Minuteman III. rakétákat telepítsünk. Brezsnyev meglepő javaslatát éppen ezért elutasítottuk, és így az a szürreális helyzet állt elő, hogy a két vezető látszólag helyet cserélt: a szovjet főtitkár a néhány hónappal korábbi amerikai nézet felé lavírozott, míg Nixon látszólag a Helsinkiben tárgyaló orosz SALT-küldöttség álláspontjára helyezkedett. Négy nappal később az Egyesített Vezérkar úgy határozott, hogy mégis együtt tudunk élni ezzel a helyzettel. Addigra azonban a szovjetek Nixon válaszára függetlenül visszavonták Brezsnyev felvetését, ahogy várható is volt, hiszen az ellentmondott tervezett fegyverprogramjaiknak.

Noha az SLBM-ről folytatott tárgyalások már kevésbé kerültek ellentétbe a Helsinkiben elfoglalt álláspontokkal, a precizitásukkal ezek sem tunkak ki. A kérdésben Brezsnyev felfogása egyezett a szovjet delegációéval. Akkor kezdik lecserélni régebbi tengeralattjáróikat és ICBM-jeiket az újabb, bűvárhajóról indítható rakétákra, ha alapértéknek negyvennyolc orosz tengeralattjárót fogadunk el. Nixon megkért, hogy a tárgyalásnak ezt a részét én folytassam. Azt javasoltam, hogy elfogadjuk a negyvennyolc darabot alapértéknek, ha szerepelnek közöttük a régebbi H osztályú tengeralattjárók is. A javaslat rendkívüli módon felbőszítette Brezsnyevet, mivel ez még a szovjetek számításai szerint is a rájuk vonatkozó alapértéket harminckilenc modern tengeralattjárónál húzta volna

meg, aminek nyomán kénytelenek lettek volna vagy bontásra ítélni a H osztály egységét, vagy pedig az összes H osztályú bűvárhajóért (mindegyik három rakétát tudott szállítani) feláldoznak egy új, modern tengeralattjárót (ezek tizenkét-tizenhat rakétát tudtak szállítani). Emiatt a főtitkár a szerződésben engedélyezett amerikai tengeralattjárók számára terelte a megbeszélést. Mi ragaszkodtunk a negyvennégy darabos felső határhoz, mert az lehetővé tette volna, hogy a szovjet alapértékhez mérten azonos számú rakétánk legyen. (E darabszám eléréséhez a régebbi, Titan típusú ICBM-jeink közül negyvennyolc darabtól kellett volna megválnunk, de ezt a típust a Pentagon már évek óta amúgy is szerette volna szétbontatni, és csupán tárgyalási cserealként tartottam még mindig hadrendben.) Mivel azonban a valóságban csak negyvenegy rakétahordozó tengeralattjárónk volt, és Egyesített Vezérkarunk sem támogatta, hogy újakat építsünk, amíg a Trident osztály fejlesztése be nem fejeződik, Nixon nyugodt szívvel közölhette Brezsnyevvel: nem élünk a szerződésben foglalt lehetőségünkkel, hogy az öt évre szóló megállapodás ideje alatt újabb három tengeralattjárót állítsunk hadrendbe.

Miután a tárgyalóasztal két oldalán zsongtak már a fejek a fenti számoktól, mindenki egyetértett abban, hogy egyórás szünetet tartsunk. Én ezt az időt arra használtam, hogy megtráviratozzam Gerard Smithnek a beszámolómat a váratlan fordulatot vevő eseményekről.

Este 7 óra 20 perckor gyűltünk újra össze Brezsnyev irodájában, amely egy barokk homlokzatú épületben kapott helyet, a Kreml egyik távoli sarkában, a Nagy Kreml-palotától kiinduló egyik utca végében. Az ember meglehetősen szűk, szőnyeggel borított folyosón lépett be az épületbe, majd néhány lépcsőn felsétálva érte el a roskatag liftet. A harmadik emeletet a Politikai Bizottság használta, míg a másodikon működött a Minisztertanács. Brezsnyev irodája legalább huszonnyolc méter hosszú volt, és helyet kapott benne egy hatalmas asztal, amely elég nagy volt ahhoz, hogy valamennyi PB-tag vagy a helyetteseik (általában ez huszonegy főt jelentett) körbeüljék. A szóban forgó asztal végén, rá merőlegesen helyezkedett el a főtitkár óriási íróasztala, amelynek egyik oldalán egy telefonközpont állt, olyan sok gombbal, hogy az embernek az az érzése támadt, csakis egy tanult orgonaművész tudja kezelni.

A két vezető nyomban belevágott a dolgok sűrűjébe. Brezsnyev nyitásként közölte, hogy elfogadják az általunk javasolt ezeröttszáz kilométeres távolságot az ABM-térségek között. Sajnos arról egyik fél sem tudott, hogy az amerikai delegáció aznap reggel Helsinkiben már beleegyezett a szovjetek által javasolt ezerháromszáz kilométerbe. Brezsnyev jobb ajánlattal állt elő, mint amelyre tárgyalóink addigra már rábólintottak. Mindez azonban lényegtelen volt; végül a szerződésbe a Helsinkiben elfogadott változat került bele; a különbség amúgy is elhanyagolható.

A félreértést követően vezetőink ismét a „nehéz” rakéták definiálásának ingoványos terepére tértek vissza. A szünet alatt figyelmeztettem Nixont, hogy

a MIRV-probléma miatt ne térjünk addig el a delegációnk által képviselt állásponttól, míg hírt nem kapunk Smith felől; ám igyekezzék elérni, hogy az oroszok „jelentősnek” az általunk javasolt definíciót fogadják el. Nixon emiatt közölte Brezsnyevvel, hogy ragaszkodunk ahhoz a feltételhez, miszerint a siló méreteiben nem lehet „jelentős” módosításokat végrehajtani (ebbe a szovjetek amúgy már beleegyeztek), és „jelentős” változtatáson a 15 százalékot értjük (ezt a szovjetek elutasították). Brezsnyev, miután az előző ülésen felajánlotta, hogy rendeljünk el teljes tilalmat a silók méretének változtatására, szemmel láthatóan meglepődött, amiért nem fogadjuk el azt az álláspontot, amelyet hónapokkal korábban mi erőltettünk, és amivel csillapíthattuk volna az orosz rakétafejlesztések miatti aggodalmainkat. Ennél a pontnál úgy véltem, semmi kár nem származik abból, ha újból elővezetjük azt a régi és a szovjetek által egyszer már kerek percc elutasított ötletet, hogy a szerződésben szereplő korlátozások ne csupán a silók méreteire, hanem a rakéták nagyságára is vonatkozzanak. Mindez sokkal jobban korlátok közé szorította volna az orosz fejlesztést, mivel nem lett volna lehetőségük a rendelkezésre álló silótér jobb kihasználása irányában fejleszteni a rakétaikat. Úgy tűnt, hogy Brezsnyev a javaslatunkat is elfogadja. Ez volt amúgy az utolsó alkalom, hogy a SALT-szerződés ügyében a tanácsadói nélkül tárgyalt velünk.

A mai napig nem értem, mi indította Brezsnyevet a meghökkentő lépésekre. Tényleg valódi engedményeket tett? Vagy eléggé ismerte a Minuteman rakétáink átalakítására indított programot ahhoz, hogy tudja, vissza fogjuk utasítani az ajánlatát? Vagy egyszerűen belezavarodott a technikai részletekbe, és képtelen volt megérteni a különbséget a siló méretei és a rakéták nagysága között?

Amikor a két vezető rátért az SLBM-ek kérdésére, csupán a korábbi üléseken elhangzott érveket ismételték meg. Rám és Gromikóra maradt a feladat, hogy másnap délelőtt találkozzunk, és áttekintsük, hogy elő tudunk-e állni valamilyen közös megfogalmazással a delegációinknak. Mielőtt azonban még az említett találkozóra sor került volna, egy meglehetősen feszült és némileg bizarr megbeszélés zajlott le Nixon és a moszkvai vezetőség között Brezsnyev dácásában.

Összecsapás a dácásban

A drámai összecsapás akkor kezdődött, amikor a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának főtitkára elrabolta az Egyesült Államok elnökét. Brezsnyev május 24-én hívta meg Nixont vacsorára, hogy a „függőben lévő kérdéseket” áttekintsék; egyben jelezte, hogy kizárólag a legszűkebb orosz felső vezetés lesz jelen. Gromiko mellőzése jelzésértékű volt, hogy a mi részünkről is csak az NBT stábjához tartozó tagok vegyenek részt a vacsorán. Először azt közölték velünk, hogy Brezsnyev a Közel-Keletről szeretne tárgyalni, de délután Dobrinyin

már úgy tájékoztatott, hogy a főnöke fejében jobbra Vietnám jár. A kérdés addig még nem került elő, leszámítva ama szólam szinte már mániákus kántálását, hogy mennyire „nehéz” volt a szovjet vezetők számára Nixon fogadása. Emiatt az összes rendkívül érzékeny témában folytatott tárgyaláson nagy segítségemre szolgáló két munkatársamat, Winston Lordot és a stábom akkori Vietnám-szakértőjét, John Negropontét jelöltem ki, hogy a dácásban tartott megbeszélésre elkísérjenek. A terv az volt, hogy a délutáni ünnepélyes aláírást követően (aznap a világűrbeli együttműködésről szóló szerződés volt soron) egy óra múlva indul az autókönvoj, amelynek összeállításán a titkosszolgálat még akkor is dolgozott.

Brezsnyev azonban mindenki számítását keresztülhúzta. Mialatt ő és Nixon távozóban voltak az ünnepélyes aláírásról, hirtelen előrukkolt azzal a javaslattal, hogy nyomban siessenek együtt a dácába. Nixon beleegyezett – nem is nagyon tehetett mást, mivel Brezsnyev fizikai erővel terelgette az autójába –, és a két vezető máris elviharzott a főtitkár hatalmas ZIL limuzinjában. Az elnöki tanácsadók meglehetősen hamar megtanulják, hogy a főnökük közelében kell maradniuk, különösen külföldi utak alkalmával. Éppen ezért gyorsan bepattantam egy szovjet kíséretautóba, és odakiabáltam az egyik szárnysegédnek, hogy Lordnak és Negroponténak egyedül kell megoldania a dácába való kijutását.

Ez eléggé abszurd utasítás volt, mivel egyetlen amerikai sem tudta, hogy hol van a dácsa. És nem volt olyan szovjet tisztviselő, aki hajlandó lett volna elárulni. Nagy hirtelen nem akadt használható amerikai autó sem. Lord és Negroponte örült rohangászásba kezdve egy sor orosz hivatalnoknál könyörgött segítségért. A szovjetek azonban egykedvű tudatlanságot színleltek – vagy úgy tettek, mintha nem tudnának angolul, vagy nem voltak hajlandók vállalni a felelősséget azért, hogy az egyik autójukat a szigorúan őrzött dácához irányítsák. Lord és Negroponte már a kétségbeesés határán állt, hiszen egyetlen elnöki tanácsadó sem akar elszalasztani egy ilyen magas szintű találkozót – ráadásul az összes felkészítő anyagom náluk volt. Végül azonban sikerült elérniük (Bill Hyland segítségével) Antonov tábornokot, a külföldi vezetők biztonságaért felelős KGB-részleg vezetőjét. Ő engedélyezte, hogy a dácához menjenek, és egy autót is kerített számukra – de mire sor került rá, addigra Brezsnyev és Nixon (és én) már elértünk úti célunkhoz. Az eltelt időben ugyanis a kicsiny konvoj, amelynek egyik autójában Nixon és Brezsnyev utazott, a másikban pedig én, kirobogott Moszkvából. Minket követett Nixon saját kocsija, tele a titkosszolgálat embereivel, akik magukon kívül voltak, hogy az Egyesült Államok elnökét a szemük előtt rabolta el a Szovjetunió első számú kommunistája.

A más országok repülőin való utazás mellett a titkosszolgálatiak szemében a második legutálatosabb dolog a külföldi sofőrök és autók használata. És erre meg is volt minden okuk. Az út ugyanis hajmeresztő volt. A moszkvai sugárutak legalább hatsávósak, ahol a legbelső sávot a legmagasabb rangú VIP-autók számára

tartották fent, és minden egyes kereszteződésnél az ebben a sávban hajtó kocsinak automatikusan előnye volt. Ha a szovjet köznép nem lett volna olyan fegyelmezett, vagy nem ismerte volna olyan jól a szabályokat, akkor a Politikai Bizottság tagjai nem maradtak volna sokáig életben, mivel sofőrjeik vagy száz kilométer per óra sebességgel vágtak keresztül Moszkván, és a legcsekélyebb mértékben sem vették figyelembe a közlekedési lámpák jelzéseit. Mindent arra az egy lapra tettek fel, hogy a közeledtükre leáll a forgalom a keresztezésekben. Ráadásul az autókönvojban a hajmeresztő sebességgel száguldó kocsik közvetlen közelről követték egymás. A kíséretünkben lévő biztonsági autók ollószerű mozgással kerültek elénk, majd maradtak le. Ha az első kocsi valamiért hirtelen fékez, elkerülhetetlen lett volna a katasztrófa. Vérpezsdítő élmény, csak annyit mondhatok. Egy idő után azonban úrrá lett rajtam a fatalizmus. Az egyetlen hely, ahol viszont nem tudtam legyűrni émelgyésemet, az a Kreml bejárata volt, ahol az ember először egy széles sugárúton vág keresztül, miközben jobbról-balról tömött sorokban érkeznek az autók, majd ha ezt túlélte, akkor hatalmas sebességgel áthajt a 15. századi Borovickij-kapun, amely szinte még ahhoz sem volt elég széles, hogy egyetlen irányban át lehessen autózni rajta. Ha bárki elnézi a lámpa jelzését, szinte nullával egyenlő az esélye, hogy túlél egy ütközést annál a sebességnél, amellyel a szovjet VIP-kocsik száguldanak.

A dácса még ebben a rémisztő iramban is mintegy negyvenpercnyi autóútra volt a Kremltől. A Moszkva folyó partján állt, egy szelíd dombon, sűrű erdős részen. Látótávolságon belül egyetlen más épületet sem lehetett felfedezni. A házat nagy erővel felvonuló egyenruhás KGB-sek őrizték. A dácса a klasszikus szovjet stílusban épült, és nem ütött el sokban a Lenin-dombokon álló vendégházaktól. Kétszintes épület volt, amely kényelmesnek tűnt, noha nem volt hivalkodó, sem túl elegáns. A földszinten, az egyik oldalon egy kis irodát és kellemesen tájolt nappalit alakítottak ki: utóbbi a gyepre nézett, amely a Moszkva folyón létesített hajókikötőig futott ki. A hallból a másik oldalon egy mozaikterem nyílt. Mellette egy apró konferenciaszoba kapott helyet, amelyben egy ovális asztalt és a falhoz állított ingaórát leszámítva nemigen akadt más bútor. A konferenciaszoba, akár csak a nappali, a folyóra nézett.

Az estét a hirtelen, kiszámíthatatlan változások jellemezték. Miután Brezsnyev sikeresen „elrabolta” az elnököt, és ettől rendkívül jó hangulatba került, a dácсához való megérkezést követően nyomban leterelte Nixont a mólóhoz, hogy elvigye egy kis sétahajókázásra. Én egy másik szárnyashajón követtem őket Alekszandrov társaságában.* Messze lemaradva, az általunk keltett hullámoktól kellemetlenül bukdácsolva egy hagyományos hajó követett minket, fedélzetén

* A szárnyashajók közül egyet Nixon megkapott ajándékba Brezsnyevtől, cserébe azért a Cadillacért, amelyet az elnök adott ajándékba a főtitkár autógyűjteményébe.

ugyanazokkal a titkos ügynökökkel, akik immár másodszor nézték végig, ahogy a gondjaikra bízott személyt elrabolják a ravasz szovjet vezetők, ezúttal a vízen keresztül.

A szárnyashajó egyértelműen az állami limuzinok által beállított sebességi rekordot akarta megdönteni, és amennyire érzékelttem, sikerült is neki. De bármekkora is volt a felfordulás, bármennyire is érzékelttem azoknak az embereknek az őrvongását, akiknek az eljárási szabályait teljesen figyelmen kívül hagyták, a kirándulás mégis valami különleges derűt keltett bennem. A folyópart mindkét oldalán nyírfaligetek sorakoztak, amelyek megszakították az egészen a horizontig elnyúló, zölden hullámzó, szelíd dombos-dombos tájat. A látvány inkább vigasztaló volt, mintsem lenyűgöző. Egy pillanatra feltárukt elöttem az Oroszországnak nevezett tengerparti földterület. Századokon át ezt az óriási területet keletről és nyugatról egyaránt elárasztották a hódításra induló hordák; és a végén mindegyiket legyűrte annak a népnek a kitartó türelme, amely csökönyösen ragaszkodott anyaföldjéhez, és amely a tomboló erőszak és kegyetlenség közepette is megőrizte önnön identitását – még akkor is, amikor ezeket a szörnyűségeket saját vezetői mérték rá.

Amikor egy órával később visszatértünk a dácсához, Koszigin és Podgornij már megérkezett, ahogy a szemmel láthatóan megviselt Lord és Negroponte is. A tárgyalás megkezdése előtt azonban még rendeznem kellett egy vitát, amely a KGB és a titkosszolgálatunk között alakult ki. A titkosszolgálat emberei, akikben dúlt a harag a szovjet ügynökök eljárása miatt, úgy döntöttek, hogy a gondjaikra bízott személyt még egyszer nem fogják ilyen vad furikázásra elragadni, ezért az elnök autójával közvetlenül a dácса verandája elé hajtottak, elállva a bejáratot. Így potenciálisan veszélybe sodortak mindenkit, ha tűz ütött volna ki. Mondani sem kell, hogy a KGB erre legalább annyira felháborodott, mint a mi titkosszolgálatunk fél órával korábban. Én közvetítettem közöttük, és ez legalább olyan veszélyekkel teli diplomáciai feladat volt, mint pályafutásom során bármelyik, de végül rávettem a titkosszolgálatunkat, hogy álljanak el az autóval Brezsnyev ajtaja előtt, cserébe az ígéretért, hogy visszafelé Moszkvába Nixon nem fog külföldi gyártmányú kocsit használni. A titkosszolgálat védelmében meg kell jegyezni, hogy övök a világ egyik legstresszesebb munkája. Csakis a hivatása iránt végletekig elkötelezett csoport képes az elnök védelmére – ez ugyanis olyan feladat, ahol egyetlen hibát sem lehet elkövetni. A maguk által felállított eljárásrendet kell követniük, és attól soha nem térhetnek el. Bár jelen könyvben is leírtam egy-két humoros esetet róluk, ez sem kisebbítheti azt a csodálatot, mi több, ragaszkodást, amelyet az általam ismert és engem is védő ügynökök iránt éreztem. Osztályon felüli, tehetséges és profi szakmai csapatot alkottak.

Végre Nixon és a szovjet vezetők bevonultak a konferenciaterembe, és leültek egymással szembe az ovális asztal köré. A megbeszélés elején Brezsnyev áttekin-

tette a különféle tárgyalások helyzetét, és ekkor még a társalgásban nyoma sem volt feszültségnek. Azt javasolta, hogy Gromiko és én vegyük fel a SALT-megbeszélések fonalát, és fogalmazzunk meg olyan közös utasításokat, amelyeket aztán eljuttatunk a Helsinkiben tárgyaló delegációkhoz. Nixon hasonló hangnemben kapcsolódott be a beszélgetésbe, és felsorolt néhány kérdést, ahol lehetőséget látott az előrelépésre: példaként megemlítette a közös amerikai–szovjet gazdasági bizottság felállítását. Végül Brezsnyev szóba hozta, hogy talán érdemes lenne valamikor szót ejteni a Közel-Keletről és Vietnámról is, és akkor még úgy tűnt, hogy egész este ez az árnyékbokszolás megy majd. Nixon azonban úgy döntött, hogy nyíltan előhozakodik Vietnámmal. Ha nem ő, akkor az orosz vezetők bizonyosan megtették volna ezt, mert már látszott rajtuk, hogy alig tudják türtőztetni magukat.

Nixon azzal nyitott, hogy a „mellékes vietnámi kérdésnek” semmiképpen sem szabad megzavarnia a kapcsolatainkban már elért alapvető haladást. (Az az oldal, amelyik szabad kezét szeretne kapni egy kérdésben, mindig tagadja, hogy a probléma kapcsolódna más kérdésekhez.) Ezt követően tömören és röviden összefoglalta álláspontunkat. Tisztában van a Szovjetunió és a VDK között meglévő ideológiai vonzódással. De nem mi választottuk e pillanatot, hogy „felkorbácsoljuk” a helyzetet Vietnámban. Ebben Hanoi volt a ludas, és a szovjet felszerelések segítettek benne. Amint az offenzíva elkezdődött, „úgy kellett reagálnunk, ahogy reagáltunk”. Nem gondolhatjuk újra a politikánkat, hacsak Észak-Vietnám nem mutat hajlandóságot arra, hogy újfajta rugalmasságot tanúsítva ül le a tárgyalóasztalhoz. Moszkvának, szúrt oda egyet, a katonai felszerelések szállítása révén szerzett befolyását arra kellene használnia, hogy a helyzet újragondolására ösztönözze Hanoi. Ami bennünket illet: mi elszántuk magunkat, hogy döntésre visszük a háborút, jobb esetben tárgyalások útján, de ha kell, akár katonai eszközökkel is.

Miután előkerült Vietnám témája, a korábbi könnyed bajtársiasság gyorsan elpárolgott; a légkör egyik percről a másikra komor lett. A három szovjet vezető sorban rárontott Nixonra, aki két egymondatos közbevetést leszámítva, méltóságteljes csendben tűrte a szózuhatagot. Nemcsak a szavak értelme volt kemény, hanem a hangnem is. Brezsnyev nyitotta a sort. Nem csupán „kegyetlen” bombázásunkat panaszkolta fel, de teljes vietnámi szerepvállalásunkat a kezdetektől sorba vette, mert számára úgy tűnt, hogy az egész dologgal kizárólag a Szovjetunió fölpiszkálása volt a célunk. Felemlgette, hogy Észak-Vietnámot pont akkor bombáztuk először 1965-ben, amikor Koszigin Hanoiiban tett látogatást. Tagadta, hogy a háború befejezéséhez katonai akciókra lenne szükség. Észak-Vietnám éget a vágytól, hogy a tárgyalóasztal mellé üljön; nekünk nincs más dolgunk, mint megszabadulni Thieu-tól, és elfogadni Hanoi „ésszerű” politikai programját. Néhány nem túl burkolt célzást is tett, amelyben Amerika politikáját szinte már

Hitleréhez hasonlította. Brezsnyev lényegében – megerősítve korábbi stratégiánk helyességét – elmagyarázta, hogy a szovjetek milyen okokból döntöttek végül mégis a csúcstalálkozó mellett:

A jelenlegi körülmények között valóban nehézségeket okozott számunkra e találkozó megrendezése. Ennek ellenére beleegyeztünk, hogy sor kerüljön rá. Szeretném elmagyarázni, hogy miért. Úgy véltük, hogy a találkozózt megelőző előkészítő munka olyan reményeket ébresztett, hogy két ilyen hatalmas gazdasági erővel, ilyen magas szintű civilizációval és az egyéb szükséges előfeltételekkel rendelkező hatalom egyesült erővel dolgozhat azon, hogy a két nemzet közötti kapcsolatokat előmozdítsa.

Egy oda nem illő megjegyzésben, amely ismételten felfedte, hogy az oroszok számára Kína pusztá említése is olyan, mintha a csupasz idegeiket borzolnák, Brezsnyev hevesen ostromozta a kínaiak erkölcstelen külpolitikáját, és bizonyítéként a sanghaji nyilatkozatot hozta fel. Szemében az a tény, hogy a két fél külön-külön a saját nézetét nyilvánította ki, miközben nem alakítottak ki közös álláspontot, az egész dokumentumot elvtelenné tette.

Mielőtt még átláthattuk volna ennek a furcsa támadásnak a logikáját, amelyet Brezsnyev egy általunk is aláírt dokumentum ellen intézett, Koszigin vette át a szót. Míg a főtitkár érzelmi húrokat pengetett, addig ő az elemző szerepét vitte, míg Brezsnyev az asztalt verte, addig Koszigin megőrizte jéghideg korrektségét, bár, ahogy már megjegyeztem, tartalmát tekintve ő volt a legagresszívabb tagja a trojkának. Felidézte tárgyalását Lyndon Johnsonnal, aki először győzelmet jósolt, de aztán kudarcot vallott. Ezzel burkoltan arra célzott, hogy ugyanez a sors vár Nixonra is. Keserű szavakkal rótta fel nekünk a kárt, amelyet a szovjet hajókban és emberéletekben tettünk a Hai Phong-i kikötőben. Célozgatott rá, hogy Hanoi esetleg felülvizsgálja azt a korábbi álláspontját, hogy nem engedi más országok katonai erőinek részvételét saját oldalán a harcban – mintegy ingerelve Nixont, hogy közbevigjon, aki kijelentette, hogy az ilyen fenyegetések nem ijesztenek meg bennünket. Koszigin innen kiindulva nekilátott Peking becsmérlésének, és felemlgette: Kína volt az, amely elsőként állt készen arra, hogy 1965-ben csapatokat küldjön Vietnámba, és ezt csak a VDK visszautasítása hiúsította meg. Az orosz miniszterelnök felvetette, hogy szabaduljunk meg Thieu-tól; a moszkvai csúcstalálkozó logikus hely lenne egy ilyen javaslat elfogadására, és szinte bizonyosra vette, hogy e javaslatot Hanoi is elfogadná. (Akárcsak mi. Ugyanakkor úgy véltük, hogy a megadáshoz nincs szükségünk a szovjetek segítségére.)

A záró előadást Podgornij tartotta. Ő volt a harmadik vezető a sorban, akinek szavaiból kitűnt, hogy mennyire bizonytalanok az oroszok Kínával kapcsolatban. Van valami hatalmas és bonyolult a szomszédjukban, ami összekavarja

a szovjetek érvelését. Éppen Hanoiban járt, közölte, amikor értesült előző nyári titkos kínai utamról. Ezért nyomban biztosítani tudta az észak-vietnámiakat, hogy a tervek szerint Nixon Moszkvába is ellátogat: mintha a kettős árulás és elszigetelődés jobb lenne Hanoi számára, mint az egyszeri! Majd megismételte kollektív korábbi megjegyzéseit: a Vietnámban folytatott háborúnk „törvénytelen”, nem több „puszta agresszió”. Podgornij jelzői semmiben sem különböztek a társaitól: noha előadásmódja fakóbb volt, és a hangnem valamivel visszafogottabb. Miközben ő beszélt, Brezsnyev fel-alá lépdelt a háta mögött, és magában mormogott valamit. Nem volt teljesen világos, hogy Podgornij megjegyzéseinek akar-e nagyobb nyomatókat kölcsönözni, vagy egyszerűen csak elunta magát.

Hirtelen az a gondolat szaladt át rajtam, hogy az összes bombasztikus kijelentés és durvaság ellenére mindannyian egy társasjátékban veszünk részt. Jóllehet a hangnem harcias volt, és a modor mérhetetlenül durva, a szovjet kijelentések közül egyik sem járt gyakorlati következménnyel. Az orosz vezetők gondosan elkerültek bármiféle fenyegetést. Ügynevezett javaslataikban csupán a párizsi ülésen már elhangzott szlogeneket ismételték meg, miközben tökéletesen tisztában voltak vele, hogy ezeket már ott is sorozatban elutasítottuk, és most, hogy a katonai helyzet szinte minden egyes nappal a mi javunkra változik, még kevesebb okunk lesz elfogadni őket. A szovjet vezetők csupán szavakkal próbálnak nyomást gyakorolni ránk. Csakis az utókornak szánják megjegyzéseiket, és amikor már elég szót elcsüszköltek ahhoz, hogy az átiratot el lehessen küldeni Hanoiba, abba fogják hagyni az egészet.

Így is történt. Nixon, aki egész idő alatt bámulatos méltósággal állta a sarat, nyugodtan, de határozottan válaszolt, és kijelentette, hogy reményei szerint a háború kérdése hamarosan rendeződik. Hűvösen megjegyezte, a Szovjetunió áprilisban „jelentős szerepet” játszott abban, hogy a titkos tárgyalások újrainduljanak; éppen ezért „némielég csalódottak” voltunk, hogy az észak-vietnámiak „hajthatatlanabbak, mint korábban bármikor”. Sokatmondón utalt Brezsnyev tűzszüneti javaslatára, amit mi hajlandók voltunk elfogadni, de amit Hanoi élből elutasított. Azt indítványozta, hogy a hét folyamán vegyük újra elő Vietnám témáját. Folytatjuk a tárgyalásokat Hanoival, ám ha nem akarnak békét kötni, akkor a tárgyalások értelmetlenek. Nem várjuk a szovjetektől, hogy ők oldják meg ezt a problémát, de, tette hozzá, „talán a segítségünkre lehetnek”. Koszigin élesen közbevetette, hogy egy új javaslatra lesz szükség, mire az elnök hasonlóan éles hangnemből azt válaszolta, hogy a megbeszélések már így is túl hosszú ideig elhúzódtak.

Ennél a pontnál Brezsnyev láthatóan úgy döntött, hogy elég szót vesztegettek a témára az utókornak. Mindössze annyit tett hozzá, hogy a „lehető legkomolyabb megbeszélést folytattuk az egész világ számára jelentős kérdésben”, mintha csak egyetemi professzorok vitattak volna meg valamilyen elvont problémát. Közölte: Nixon megjegyzéseiből azt a következtetést szűrte le, hogy az Egyesült Államok

ésszerű megoldást kész keresni – és e felvetéssel nehéz lett volna vitatkozni. Koszigin közbevetéssel, hogy egyetlen olyan hajójuk sem tart Vietnám felé, amelynek a rakományai között katonai felszerelések lennének: „csupán lisztet, élelmiszert visznek, de fegyvert nem”. Ezzel azt sugallta, hogy Moszkva nyomást gyakorol Hanoira, ám lehet, hogy semmiféle szándéka sem volt a megjegyzéssel, hiszen az észak-vietnámi kikötőket amúgy sem lehetett megközelíteni az aknazár miatt.

Tény, ami tény, az említett ülés harcias, fenyegető hangnemtől leszámítva a szovjetek a csúcstalálkozó ideje alatt Indokínát mindvégig másodlagos kérdés-ként kezelték. A legfelső vezetők egyetlenegyszer tértek csupán vissza Vietnám ügyére, amikor Brezsnyev megkérdezte Nixont, hajlandók vagyunk-e úgy módosítani január 25-i javaslatunkat, hogy Thieu az új választások előtt két hónappal mondjon le, nem pedig az általunk eredetileg ajánlott egy hónappal. Nixon célzott rá, hogy talán fontolóra vesz egy ilyen javaslatot, ha Hanoi a többi feltételünket elfogadja.

A dácában töltött este további része így zajlott: miután a szovjet vezetők három órán keresztül mondták fel a Vietnámról szóló szerepüket, este 11 óra lett. Ezt követően a hangulat oly váratlanul csapott át újra barátságosba, amilyen hirtelen ellenségessé vált néhány órával korábban. Felkísértek minket az emeleti ebédlőbe, amely majdnem a teljes felső szintet elfoglalta. A késői óra ellenére egy rendes négyfogásos vacsorát szolgáltak fel, persze csak miután ettünk az előételekkel roskadásig megrakott asztalról.

Brezsnyev addigra szokatlanul visszafogott lett, talán kimerült, bár többször is derűsen szólt hozzá a vacsora alatt zajló színjátékhoz. Amint hozzáláttunk az evéshez, Koszigin máris belevágott a pohárköszöntőkbe, és megpróbálta rávenni vendégeit, hogy a lehető legtöbb szovjet konyakot gurítsák le. A vacsora során legalább két pohár konyakot ivott meg összes amerikai vendége tiszteletére. Amikor pedig észrevette, hogy az amerikai csapat két legfiatalabb tagja, Lord és Negroponte nem issza ki fenéig a poharát minden egyes tósz után, gúnyos megjegyzéseket tett ivási képességeikre. Valamennyien örömmel vettük, hogy túl vagyunk a komoly megbeszéléseken. Sorban jöttek a tréfás megjegyzések és az anekdoták, noha a jókedv időnként erőltetettnek tűnt. Mintha holmi hallgatólagos megállapodást kötöttünk volna, hogy helyreállítjuk a Vietnámról folytatott megbeszélés előtt kialakult jó személyes kapcsolatokat, és ezeket most már a csúcstalálkozó végéig nem is sodorjuk veszélybe. Az oroszok szívhez szólón és büszkén dicsekedtek a Bajkál-tóval – hatalmas kiterjedésével, festői szépségével, de mindenekelőtt tisztaságával. Brezsnyev felpanaszolta, hogy Nixon tévedett, amikor egyik beszédében a környezetszennyezés globális természetének szemléltetésére éppen a tó szennyezettségét hozta fel példának. A Nagy-tavak az igazán szennyezettek, mondta, nem a Bajkál. Nixon megjegyzését feltehetően dr. Kissinger írta bele a szövegbe, tette hozzá – én vagyok a hibás, és a büntetés legyen

száműzetés. Az elnök Szibériát javasolta. Brezsnyev azonban felajánlotta, hogy a Bajkál-tóhoz száműznek, így legalább saját szememmel láthatnám a csodáit. Az emberek szibériai száműzetése amúgy kifogyhatatlan tárháza volt a tréfáknak, legalábbis szovjet részről.

A hangulat akkor fordult megint komolyra, amikor Brezsnyev előállt azzal a javaslattal, hogy a késői óra ellenére Gromiko és néhány magas rangú orosz vezető még mindig arra vár Moszkvában, hogy folytassuk a SALT-szerződésről a tárgyalásokat. Nekem nemigen fűlött a fogam ahhoz, hogy az autókázás, a szárnyashajóút, a Vietnámról folytatott brutális vita és a nehéz vacsora után még egy csapatnyi friss szovjet tárgyalóval találkozzam, akiket a fáradhatatlan Gromiko vezet. Bár már éjfél is elmúlt, Nixon, akinek a dologból semmi kára nem származott, megjegyezte, hogy elenged a megbeszélésre. Ez azt jelentette, hogy szembe kellett néznem azzal a kilátással, hogy éjjel 1 óra után még egy komoly tárgyaláson kell részt vennem. Koszigin közölte, hogy ha nem járok sikerrel, a Bajkál-tavi száműzetés túl jó lenne számomra. Azzal vágtam vissza, hogy biztosan csak azért tukmálja rám folyamatosan az italt, hogy lássa, vajon egy pityókás diplomata el tud-e még számolni háromig. Magamban eldöntöttem, hogy az esti ülésen az időt húzom majd, hacsak az oroszok váratlanul el nem fogadják a feltételeinket.

A jó hangulatot először a harciasság váltotta fel, aztán ismét mindenki joviálisan viselkedett – és mindez öt órán belül. A szovjet vezetők zajongva lekísértek bennünket a bejárathoz. A titkosszolgálat ügynökeinek szinte hallható megkönnyebbülése mellett, orosz motoros felvezetéssel ugyan, de egy *amerikai* autókonzojjal száguldottunk vissza. Én az elnökkel együtt érkeztem meg a Kremlbe. Rá az ágy várt, rám egy csapatnyi friss szovjet tárgyalópartner.

A SALT-tárgyalások lezárása

Brezsnyev és Nixon május 23-án azzal a javaslattal zárták SALT-megbeszéléseiket, hogy Gromiko és én másnap délelőtt folytassuk a munkát; az orosz külügyminiszter azonban nem jelent meg a találkozón. Nem is csoda. A szovjet tárgyaló félnek ugyanis nyilvánvalóan rendeznie kellett a sorait azok után, hogy izgága főtitkárunk egy csomó kedvezménnyel állt elő. Gerard Smith úgy gondolta, hogy félreértettük Brezsnyevet. Orosz kollégái ellenben attól félhettek, hogy nagyon is jól értettük, amit a főtitkár mondott. Miközben a szovjetek maguk között tárgyaltak, addig a SALT-megbeszélések csaknem harminc órára szüneteltek. Ez volt tehát a pillanat, amikor a dácsabeli kiruccanást követően csatába kellett indulnom május 25-én, a kora délelőtti órákban.

A szünet lehetőséget teremtett számunkra, hogy meghallgassuk Smith tanácsait. Ez azonban meglehetősen sok időt vett igénybe, mert az érintkezés köztünk

és Helsinki között döbbenetesen esetleges volt. A Fehér Ház kommunikációs központja – ahogy minden elnöki látogatás esetében – az elnökkel együtt utazott, és mostanra már a Kremlben teljesített szolgálatot. A külügyminisztérium kommunikációs központja Rogersszel volt a Rosszija szállodában. A fizikai körülmények már önmagukban is garantálták, hogy késve lehetett csak mindenkit értesíteni; és szinte lehetetlen feladatnak bizonyult, hogy az összes érintett kivétel nélkül azonos dokumentumokat kapjon. A Helsinkiből elküldött aznapi beszámolókat tartalmazó táviratok a State Department csatornáin keresztül jutottak el Washingtonba, és egy példányt kapott belőlük a moszkvai követségünk is. Ezeket aztán a Rosszija Hotelbe irányították, ahol a külügyi titkárság hozzácsapta őket a többi „érdekes” távirathoz, és elküldte valamennyit a Kremlbe, a Nemzetbiztonsági Tanács irodájába. A táviratokat téma szerint dossziékba rendezték, majd ezeket az NBT stábjá átolvasta a találkozók és más feladatok szüneteiben. Ha az anyagot kellően fontosnak ítélték, akkor összefoglalót készítettek az elnök számára.

Érzékenyebb üzenetek esetében Smith kerülő úton, a Fehér Ház washingtoni helyzetelemző központján, a Situation Roomon keresztül is érintkezésbe léphetett velem. Ezzel azonban újabb órákat veszítettünk, mert a Situation Roomnak különleges biztonsági előírások mellett kellett továbbítania Smith üzenetét a Fehér Ház kremlbeli kommunikációs szobájába. Volt ugyan egy nyílt telefonvonalunk is Helsinkibe, de azon nem lehetett komoly beszélgetést folytatni. És volt egy biztonságos telefon a nagykövetségünkön, amely viszont jó néhány mérőföldnyire esett tőlünk.

Ma már látom, hogy jobban jártunk volna, ha mindkét delegációt Moszkvába rendeljük, és hagyjuk, hogy a csúcstalálkozón elért megállapodásokkal összhangban ott folytassák a munkájukat. Ismerve azonban Nixon vágyát, hogy kinek kellene learatnia a babérokat, kötve hiszem, hogy beleegyezett volna, ha ilyen javaslattal állok elő. De erre már soha nem derül fény, mert nem hozakodtam elő az ötlettel, amiben részben szerepet játszott a hiúságom és az is, hogy a tárgyalások végső szakaszának irányítását nem akartam kiengedni a kezemből. Delegációnk érthető módon rettentően feldühödött, hogy az oly sok éven át folytatott türelmes és profi munka betetőzéséből őket kizárják. Meg is fizettük az árát: azok a tárgyalók ugyanis, akiket kizárnak egy olyan folyamatból, amelyet saját felségterületüknek tekintenek, nagy valószínűséggel keményebb tárgyalási pozíciót foglalnak el, miután értesültek a dologról, mint ha maguk folytatják a megbeszélést. (Amíg Moszkvába nem értünk, delegációnk kivétel nélkül a Fehér Házénál „puhább” álláspontot képviselt, ami a tengerentúlon tárgyaló küldöttségek esetében teljesen normális.)

Mindez megmutatkozott abban is, ahogy Smith reagált a silók és az SLBM-ek méretének problémájára. Úgy vélte, hogy nagyszerű lenne összeházasítani Brezs-

nyev azon ötletét, hogy számításainknál a rakéta kiterjedését is vegyük figyelembe, azzal, ahogyan mi a silók méretének „jelentős” változtatását definiáljuk:

Ha Moszkvában [állt a sürgönyében] meg tudna egyezni abban, hogy nem lesz számottevő növekedés (a) az ICBM-indítóállomások méretében vagy (b) a jelenleg bármelyik oldal által hadrendben tartott legnagyobb könnyű ICBM-rakéta méretéhez képest, és ezenfelül még a „jelentős” szóra is sikerülne olyan definíciót elfogadni, amely szerint ez a 10–15 százalékos növekedésnél nagyobbat jelent, hatalmas előrehaladást érnék el.

Smith az SLBM-ek kérdésében már nem volt ilyen határozott. Ő a tárgyalások kezdete óta ragaszkodott hozzá, hogy a régebbi rakétákat kötelező legyen lecserélni. Ugyanakkor az alapérték meghatározásához nem adott pontos számítási módszert, amiből azt gyanítom, hogy fenn akarta tartani az összes opciót. Ha nem tudunk kiharcolni megfelelő alkut a tengeralattjárók esetében, érvelt Smith, akkor a támadóegyverekre vonatkozó befagyasztást az ICBM-ekre kellene leszűkíteni. Távirata utolsó mondata világított rá arra, hogy mennyire frusztrálta Smitht, hogy nem lehet ott, ahol a döntés megszületik, és egyben arról a később sem múló – noha téves – meggyőződéséről is tanúskodott, miszerint az elnök tanácsadói úgy kapaszkodnak a magasba, hogy eltitkolják legfontosabb beosztottaik nézeteit Nixon elől: „Remélem, ezeket a megfontolásokat az elnök elé terjeszti.” Persze az összes itt felsorolt elképzelést Nixon elé terjesztettem, amint befutottak, ahogy valamennyi olyan üzenetet, amelyet Smith a kerülőcsatornákon keresztül juttatott el hozzám.

Miközben a Kreml felé haladtunk a dácából, mindezt Nixonnal is átvettem az autóban. Úgy gondoltam, hogy a silók méretének kérdése még nem elég kiérlelt ahhoz, hogy az ügyben elnöki döntés szülessen. Először nézzük meg, hogy a szovjetek hogyan visszakoznak Brezsnyev javaslataitól, ha visszakoznak egyáltalán; amennyiben ez történik, meg kell próbálnunk egyetértésre jutni abban, hogy a „jelentős” definícióján 10–15 százalékot értsünk; a delegáció által javasolt egyoldalú nyilatkozat az én nézeteim szerint betarthatatlan. Az elnöknek csak akkor kell közbelépnie, ha az oroszok kitartóan ragaszkodnának a Helsinkiben elfoglalt álláspontjukhoz.

Az SLBM-rakéták ügye már más volt. Ebben a kérdésben semmi kétségünk sem lehetett afelől: nekünk ahhoz fűződik leginkább érdekünk, hogy a szovjetek minél nagyobb számban szereljék le régebbi rakétaikat. Ugyanakkor fontos volt az is, hogy a tárgyalási pozíciónkból fakadó realitásokat szem előtt tartsuk. Ha a szerződés hatálya alól kivonjuk az SLBM-rakétákat, ahogy Smith javasolta, akkor egy olyan elméleti orosz gyártókapacitás állna elő, amely legalább kétszázalékkal több modern SLBM-rakétát tudna legyártani, mint amennyit a szerződés engedé-

lyezne (feltéve, ha a minden évre megszabott nyolc tengeralattjáró megépítésével számolunk, márpedig a megelőző öt évben a szovjetek ennyit építettek). Ráadásul megtartanák az összes, azaz kétszázkilenc régebbi ICBM- és a kilencven régi SLBM-rakétájukat is. Persze könnyű lett volna kemény tárgyalópozíciót felvenni. A gyakorlati kérdés azonban sokkal inkább az volt, hogyan lehetne jobban kikerülni a helyzetből. Ha nem egyezünk meg az SLBM-ek befagyasztásáról, az oroszoknak lesz még plusz ötszáz rakétájuk, ráadásul a moszkvai látogatás kimenetelétől függetlenül Egyesített Vezérkarunk továbbra is ellenezni fogja, hogy bármiféle új amerikai tengeralattjáró-építési program elinduljon az asztalon fekvő megállapodás öt éves időtartama alatt.

Nehogy belegabalyodjunk egy olyan megnyerhetetlen játszmába, amelynek során egyetértésre kellett volna jutnunk, hogy a szovjeteknek valójában hány bűvárhajójuk is van, ezt követően beleválni abba a rendkívül ezoterikus vitába, hogy mi is számít „építés alatt” álló tengeralattjárónak, végül pedig azon hazakodni, hogy ezek közül hány tartozik a D és hány az Y osztályba, a stábom inkább kidolgozott egy alternatív megközelítést. Felállítottunk egy fontossági sorrendet az orosz rakéták között, amelyeket szerettünk volna leszereltetni, majd levontuk őket a szerződésben engedélyezett kilencszázötvenes összmennyiségből. Az „alapértéket” így már nem a tengeralattjárók, hanem a rakéták számában tudtuk meghatározni. A fontossági listán a legelső tétel az a hetven régebbi SS-7 ICBM-rakéta volt, amelyeket úgynevezett „megerősített” silókban tároltak. Ezeknek rendkívül nagy volt a robbanóanyag-tömegük, és a silókban nehezen lehetett kárt tenni bennük; ha nem szerelik le, akkor végül modernizálják őket, és így a szovjet kapacitás jelentős mértékben megnőne. Sorrendben a mintegy százharmincöt darab SS-7 és SS-8 ICBM-rakéta következett, amelyeknek „puha” indítóállásuk volt. Sebezhetőségük miatt ezek főleg elsőcsapás-mérő fegyverként jelentettek veszélyt, és nagy robbanóanyag-tömegük miatt a pusztítási potenciáljuk is számottevő volt. A sorban a harmadik legfontosabb típust a H osztályú tengeralattjárókon elhelyezett rakéta alkotta; számukat mintegy harmincra tettük. Ezek hatótávja viszonylag rövid volt (900 mérföld), de atommeghajtású, hosszú ideig tartó harcászati feladatokat is ellátni képes bűvárhajókra telepítették őket. A legkevésbé fontos a régi G osztályú tengeralattjárókról indítható, mintegy hatvan rakéta megsemmisítése lett volna. Ezeknek is rövid volt a hatótávjuk (300–700 mérföld), ráadásul a G osztályba a dízelmeghajtású, zajos és korlátozott bevetési idejű járművek tartoztak. Nem tűnt túl valószínűnek, hogy egy ország, amely ezerötyszáz ICBM- és csaknem ezer modern SLBM-rakétával rendelkezik, egy olyan könnyen bemérhető tengeralattjárón szállítana hatvan rövid hatótávú rakétát az Atlanti-óceánon keresztül, amelynek még a felszínre is kell emelkednie a kilövésükhöz. Ez annyira így volt, hogy 1966 óta nem közelítette meg partjainkat G osztályú tengeralattjáró.

A Kremlbe visszafelé tartva azt a javaslatot terjesztettem Nixon elé, hogy az alapértéket hétszáznegyven „modern” SLBM-nél húzzuk meg; ha a szovjetek ezenfelül is szeretnék rakétákat építeni, akkor cserébe le kell szerelniük a régebbieket. Ez arra kényszerítene őket, hogy az összes régi ICBM-jüket semmisítsék meg, ha teljesíteni akarják a szerződésben engedélyezett kilencszázötvenes SLBM-számot. Majd ragaszkodnánk ahhoz, hogy a hétszáznegyvenes alapértéknél vegyék figyelembe a H osztályú tengeralattjárókon lévő harminc rakétát is, és így választás elé állítanánk Moszkvát: ezeket vagy feláldozzák más rakétákért cserébe, vagy beszámítjuk őket a kilencszázötvennél meghúzott plafonnál. A G osztályú bűvárhajók esetében megteszük, amit lehet, de figyelmeztettem az elnököt, hogy később ebben az ügyben rá hárulhat a döntés felelőssége. Nixon közölte, hogy átgondolja a megközelítést, és még mielőtt elindulok a Gromikóval való találkozómra, amelyre a szovjet külügyminisztériumban került volna sor, tudatja velem az álláspontját.

Amikor visszatértem az NBT kremlbeli irodájába, az a hír fogadott, hogy otthoni támogatói bázisunk az összeomlás szélére került. Május 24-én valaki fontos adatokat szivárogtatott ki Bernard Gwertzmannak, a *New York Times* újságírójának, aki ennek alapján már közölni tudta azokat az alapvető számokat, amelyekről Helsinkiben és Moszkvában tárgyaltunk. Hirtelen elszabadult a pokol. Goldwater és Jackson szenátor mélységes aggodalmának adott hangot. Egy konzervatív forradalom réme fenyegetett. Elsőként röppent fel az a hírlapi kacsa, hogy „átengedtük” a számbeli fölényt a szovjeteknek. Az Egyesített Vezérkaron, értesített minket Haig, erőt vett a nyugtalanság; közel járnak ahhoz, hogy feladják álláspontjukat, amelyet még az indulásunk előtt alakítottak ki, és amely az összes általuk felvetett és sürgető javaslatot magába foglalta.

Az érv, hogy „átengedtük” a számbeli fölényt, vagy félreértésen alapult, vagy egyszerű demagógia volt. A két oldal közötti egyenlőtlenség már az első pillanattól fogva elődeinknek abból a döntéséből fakadt, hogy a szovjet fegyverzetnövelésre nem azzal válaszolunk, hogy saját indítóállomásaink számát növeljük, hanem azzal, hogy a robbanótöltetek számát növeljük meg a MIRV-ek segítségével. A Johnson-kormány a „biztosított megsemmisítés” stratégiai doktrínáját követte. Az egyező nagyságú ellenerő elvét feladva programunkat arra a számításra építette, hogy mekkora kárt vagyunk képesek okozni az ipari és a civil létesítményekben. Mindaddig, amíg az oroszok találati pontossága gyenge, és nincsenek MIRV-ek a birtokukban – azaz a mi ICBM-rakétáink gyakorlatilag sebezhetetlenek –, addig hadászati támadókéességünket a szovjet haderő nagysága nem tudja megbénítani; ebből pedig az következett, hogy a hatvanas évekbeli orosz haderőfejlesztés idején mi nem gyarapítottuk a rakétáink számát. Még a MIRV-ek fejlesztése sem a szovjet rakéta-programra adott reakció volt, hanem válasz az orosz ABM-ekre. Akkor hoztuk meg azt a döntést is, hogy egy új

tengeralattjáró-program elindítására összpontosítjuk erőinket – ez lett a Trident –, és nem a már meglévő bűvárhajóinkból építünk többet. Mivel egy-egy új fegyver kifejlesztése hat-kilenc esztendőbe is telhet, a hetvenes évek elején a Nixon-kormány keze igencsak meg volt kötve, és a helyzeten tovább rontott, amikor a kongresszus minden egyes évben ellenezte új stratégiai programunkat, és még a kabinet által javasolt minimális szintnél is kevesebb költségvetési támogatást szavazott meg. A támadófegyverek befagyasztását először a védelmi miniszterhelyettes Packard vetette fel 1970 nyarán, hogy *megállítsa a számunkra kedvezőtlen számbeli különbség növekedését*. Ugyanezzel a kéréssel állt elő 1972. január 18-án kelt emlékeztetőjében Laird miniszter is, mert úgy vélte, mindez elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy lehetőségünk legyen a stratégiai egyensúly helyreállítására. 1971 májusa óta mindenki tudta, hogy erről folynak a tárgyalások, de senki sem tiltakozott. Ha most felállunk a tárgyalóasztaltól, a számbeli szakadék csak tovább fog nőni. A már szinte tető alá hozott egyezmény nyomán a szovjeteknek kell csökkenteniük fegyvereik számát. És egyetlen olyan általunk indított program sem akadt, amelyet az ötéves befagyasztás érintett volna. Nem volt más választásunk, mint tovább haladni.

Miután éjjel 1 óra körül visszaértünk a dácából, ezeket a gondolatokat megosztottam Nixonnal is, akire egy masszázstalon elnyújtózva találtam rá. Éppen kezelésbe vette dr. Kenneth Riland, aki varázstsütre tudta meggyógyítani a fájós hátakat, és elűzni a feszültség keltette tüneteket, amivel az elnöki kíséret egyik leghasznosabb tagjává tette magát. Magyarázatomat igencsak körülírva adhattam elő, mert Nixon nem volt hajlandó használni a fecsegőt, abban viszont biztosak voltunk, hogy az oroszok hallgatóznak. Ugyanakkor kétlem, hogy elterelő hadműveletem sokakat átvert volna. Amúgy pedig nem láttam semmi kivetnivalót abban, ha a szovjet vezetők is megtudják, hogy hazai ellenzékünk határokat szab az álláspontunk rugalmasságának. (Bárcsak a Hanoiban lévő ellenfeleink is ennyire tisztán látták volna ezeket a korlátokat!)

A masszázstalon meztelenül fekvő Nixon meghozta elnökségének egyik legbátrabb döntését. Bár fennállt a veszélye, hogy elveszti a jobboldal támogatását, amelyet legfontosabb bázisának tartott; bár a SALT-szerződésről tárgyaló delegációnk tagjai is azt javasolták, hogy a szerződésben ne szerepeljenek a tengeralattjárókra vonatkozó korlátozások; és bár időközben az Egyesített Vezérkar is megingott – Nixonban továbbra is megvolt az a határozott céltudatosság (még a dácában Vietnámról folytatott szörnyű szóváltás ellenére is), hogy azt az utasítást adja számomra: a korábban általam felvázolt pontok mentén folytassam a tárgyalást. Amennyire ő tudta, senki nem támogatta, hogy a befagyasztás egyaránt érintse az ICBM- és az SLBM-rakétákat. Ennek ellenére közölte velem, hogy hagyjam figyelmen kívül a Pentagon ellenvetéseit, ha azok túlmennek a korábban egyeztetett álláspontunkon, és keményen szálljak szembe Smithszel. Őt nem

fogják a hazai politikai események letéríteni az útról, és azt sem hagyja, hogy a szovjetek többet csikarjanak ki belőle, mint amennyit én javasoltam. Noha a pozitúra, amelyben találtam, határozottan távol állt a hősiestől, Nixon mégis hősiess álláspontra helyezkedett.

Mielőtt elindultam volna az orosz külügyminisztériumba, éles hangú táviratot küldtem Haignek, amelyben ismerttettem vele az elnök döntését. Azt kapta feladatul, hogy szerezzen támogatást az ügynek, ne csupán tolmácsolja az aggodalmainkat. Ennek során kérdezze meg az egyesített vezérkari főnököket és egyéb vezetőket Smithnek arról a javaslatáról is, hogy a szerződésbe ne kerüljön be az SLBM-re vonatkozó rész.

Így felkészülve néztem végül szembe Gromikóval éjjel 1 óra 15 perckor abban az esküvői tortához hasonló, Sztálin-stílusban épült, toprongyos előkelőségével büszkélkedő felhőkarcolóban, amelyben a szovjet külügyminisztérium kapott helyet. Gromiko társaságában egy olyan ember tűnt fel, akit még egyetlen jelen lévő amerikai sem ismert. Leonyid V. Szmirnovot miniszterelnök-helyettesként mutatták be. Noha Brezsnyev a vacsora alatt említette a nevét, nem tudtam pontosan, kivel állok szemben. Csak a kollégáimmal, Sonnenfeldtrel és Hylanddel történt üzenetváltás után sikerült beazonosítani, hogy ő az egyik pártszerv, a szovjet Katonai-Ipari Bizottság elnöke, és alá tartozik valamennyi védelmi iparág. Szmirnov csökönyös, nehézkes, de zseniális embernek bizonyult; rögvést világossá tette, hogy csupán feljebbvalói utasításaira vesz részt a megbeszélésen, amely rendkívüli mértékben próbára tette amúgy sem túl acélos önmérsékletét. Ismerve az oroszok megszállottságát biztonsági kérdésekben, kétlem, hogy túl sok külföldivel találkozott volna. Az pedig bizonyos, hogy potenciális ellenfelekkel soha nem ült még tárgyalóasztalhoz. Könnyed, élcelődő stílusom miatt már rögtön szinte falnak ment; világosan látszott, hogy ezt nem tartja összeegyeztethetőnek azzal, amit az alkalom komolyságáról gondol. Amikor pedig elkezdtem ecsetelni a szovjet fegyverek tulajdonságait, Szmirnov bosszúsága őrzöngésbe csapott át. Nem volt teljesen világos, vajon az ingerelte-e fel annyira, hogy egy kapitalista ilyen részletesen ismeri az orosz fegyverprogramokat, vagy az, hogy kollégái – talán még Gromiko is – tölem hallanak olyan részleteket, amelyeket addig a szovjet rendszer előlük is sikeresen eltitkolt. Bármilyen volt is az oka, Szmirnov annyira dühbe gurult, hogy Gromikónak kellett kivezetnie a szobából, és lecsillapítania. Amikor újra összegyűltünk – addigra már éjjel fél 3 volt –, ott folytattam, ahol abbahagytam, ez pedig újabb dühkitöréshez és újabb szünethez vezetett. Miután azonban a kulturális sokk lecsengett, Szmirnov és én híresen jól tudtunk együttműködni. Kiderült róla, hogy az egyik legképzettebb és legintelligensebb szovjet vezető, akivel valaha is dolgom akadt. Amint felfogta, hogy a felfuvalkodottság nem a diplomácia egyik előfeltétele, gonosz humorérzékét is megcsillogtatta.

Az éjszakába nyúló ülésen azonban még egy problémára fény derült: arra

ugyanis, hogy míg Szmirnov mindent tud a fegyverekről, addig a diplomáciáról szinte semmit, míg Gromiko – hiába volt a Politikai Bizottság tagja – pontosan az ellenkező eset. Ő a diplomáciában volt jártas, a fegyverrendszerekről láthatólag csak esetlegesen tájékoztatták. A hivatalos szovjet álláspontot még ismerettni tudta velem, tárgyalni azonban már nem tudott róla; ez a feladat rám és Szmirnovra hárult. Gromiko abban a szokatlan helyzetben találta magát, hogy csitítgató hangokat kellett kiadnia, akárhányszor úgy tűnt, hogy elfajul a vita köztem és Szmirnov között.

Az orosz külügyminiszter már a kezdet kezdetén olyan szellemi kihívás elé került, ami még az ő mércéje szerint sem volt túl szívmengető. Rá hárult ugyanis a feladat, hogy szinte minden olyan ajánlatukat visszavonja, amelyet Brezsnyev tett egy nappal korábban a Nixonnal folytatott megbeszélésükön. A dolgot meszerien oldotta meg: különféle papírokat adott körbe, amelyeken az szerepelt, hogy egy-egy adott kérdésben éppen akkor mi az állítólagos megegyezés közöttünk – és persze ez az összes kérdésben eltért Brezsnyev álláspontjától. Elkerülte, hogy akár a legcsekélyebb mértékben is egybevesse őket azzal, amit a főnöke mondott; hagyta, hogy az eltéréseket én magam fedezzem fel. Az egyik papírlapon az állt, hogy az ABM-térségek között a távolság ezerháromszáz kilométer lesz. A másik papíron az állt, hogy megtiltjuk a silók méretének „jelentős” változtatását, de itt már szó sem esett a rakéták kiterjedéséről, és a „jelentős” fogalmának definíciója sem szerepelt benne. Az SLBM-ek kérdésében Gromiko a bevett szovjet álláspontot ismertette: az oroszok alapértéknek a negyvennyolc modern tengeralattjárót tekintik. Rögtön kiszűrtem a különbségeket, és sorban szóvá is tettem őket Gromikónak; igazából nem azt reméltem, hogy visszakozik – a szovjet fegyverprogramok realitásának ismeretében ez lehetetlen is lett volna –, hanem azt, hogy esetleg védekezésre készítem, és így talán elég időt nyerek, hogy ne kelljen kimerült állapotomban komoly alkudozásba bocsátkoznom. Az oroszokat az álláspontjuk megváltoztatása miatt nyaggattam, tisztázó kérdéseket tettem fel, és kifejezésre juttattam szakmai megdöbbenésemet és felháborodásomat amiatt, hogy a főtitkáruk által tett kijelentések nem tekinthetők véglegesnek. Ez a találkozó nagy részét el is vitte, ráadásul olyan érzést keltett, hogy a szovjetek az adósaink lettek.

Gromiko megfogalmazásai visszatérést jelentettek az ortodox álláspontokhoz. Ahogy már korábban rámutattam, az ABM-térségek közötti kétszáz kilométeres távolságkülönbség igazából nem volt fontos, és a kérdésben végül beadtuk a derekunkat, de csak miután tisztáztuk, hogy cserébe más területen számíttunk valamiféle engedményre. A silók méreteivel kapcsolatban megmakacsoltam magam, hogy a delegációnk által tett egyoldalú, nem kötelező nyilatkozattól eljussunk egy mindkét fél számára kötelező definícióhoz. Legfőbb gondom azonban az volt, miként vegyem rá az oroszokat, hogy a lehető legtöbb indítóállomásukat leszereljék az SLBM-ek befagyasztásának részeként.

Ennek elérésére két adu volt a kezemben. Az első a Brezsnyev által felvetett és a Gromiko által elővezetett javaslatok közötti ellentmondás volt. A második az, hogy a főtitkár a dácásban jelezte, nagyon szeretné már péntek este aláírni a SALT-szerződést (ez akkor alig harminchat órányira volt), márpedig egy ilyen kijelentést az összes szovjet tisztviselő szigorú parancsnak vett. A SALT tekintetében Brezsnyev, nem pedig Nixon volt nyomás alatt. A maguk által kijelölt határidőről eltekintve is ő volt az, aki engedélyezte, hogy a csúcstalálkozó Észak-Vietnám bombázása és aknazár alá vétele ellenére létrejöjjön. Ő távolította el Selesztet a Politikai Bizottságból. A siker sokkal inkább neki volt fontos, nem Nixonnak, hiszen az elnök számára már moszkvai megérkezése felért egy győzelemmel. Éppen ezért a pekingi receptet követve a lehető legjobban lelassítottam a tárgyalásokat, hogy teszteljem, kinck az idegeit fonták erősebb kötélből. (Ráadásul nekem tartalékban még ott volt Nixon megjegyzése is – már ha komolyan gondolta –, hogy ő akár a SALT-szerződés megkötése nélkül is kész elutazni Moszkvából.)

Hajnali 3-kor, amikor kifutottunk az időből, hogy valódi tárgyalásba kezdjünk, vázlatosan bemutattam azt a javaslatunkat, amelyben alapértékként hatszáznegyven SLBM-rakéta szerepelt. Mielőtt Szmirnov harmadszor is felrobbant volna a dühtől, hagytam, hogy a szovjetek is arassanak egy győzelmet, mert közöltem velük, hogy delegációnk elfogadja az ABM-térségek közötti ezerháromszáz kilométeres távolságot. Gromiko megkegyelmezett, és az ülést azzal a száraz megjegyzéssel rekesztette be, hogy vagy kezd túl késő, vagy túl korán lenni. Abban maradtunk, hogy hat óra múlva találkozunk, és a fennmaradt kérdéseket akkor rendezzük.

Hajnali 4 óra körül értem vissza a Kremlbe. Azon az északi szélességi fokon a kora tavaszi első napsugarak már beragyogták az aranykupolákat, az okkersárga falakat és a vörös téglából emelt erődítményeket. Alattam csendben pihent Moszkva, beolvadva a hatalmas orosz síkságba, ahol egyetlen természetes akadály sem akasztotta meg az ember tekintetét. A hajnali csendben átvágtam a Kreml hatalmas, üres terein, és a remény azon ritka pillanata kerített hatalmába, amely a végeláthatatlan küzdelmet elviselhetővé teszi az államférfiak számára. Noha még nem jutottunk megállapodásra, a találkozó hangneme valószínűvé tette, hogy sikerül tető alá hozni egy olyan szerződést, amely megfelel a Nixon által is jóváhagyott útmutatásoknak. Esély nyílt rá, hogy egy olyasfajta esemény részesei legyünk, amelynek nyomán az emberiség lélegzetvételnyi szünethez jut, és kis szerencsével olyan folyamat veszi kezdetét, amely egy nyugodtabb jövőhöz vezethet.

Mielőtt azonban teljesen átengedhettük volna magunkat az érzelmességnek, kemény tárgyalások vártak ránk. Gromiko nem jelent meg délelőtt 10 órakor. Ehelyett Dobrinyin arról tájékoztatott bennünket, hogy a szovjet vezetés még

egyszer áttekinti a SALT-szerződés kérdésében elfoglalt álláspontját. Brezsnyev sem jelent meg az elegáns Szent Katalin Teremben tartott délutáni plenáris ülésen, amelyen gazdasági kérdések kerültek terítékre – Nixon ezekben nem volt túl járatos, és nem is tartoztak a kedvencei közé. Orosz részről Koszigin vezette a küldöttséget, aki analitikus volt és precíz, nem úgy, mint az amerikaiak, akik többnyire megmaradtak az általánosságoknál. Nyilvánvaló volt, hogy Brezsnyev a szovjet SALT-álláspont elkészítésén dolgozik.

Én a stábommal örült tempóban elemeztem az adatokból összerakható különféle kombinációkat; a permutációk száma végtelennek tűnt, de nekünk valahogy azt kellett elérni, hogy az oroszok a lehető legtöbb rakétát szereljék le. A tengeralattjárók alapértéke körül kerekedett számjáték miatt – és hogy ezekből hányat lehet cserealapnak felajánlani, továbbá annak mentén, hogy a tizenkét, illetve tizenhat rakétával felszerelhető bűvárhajókkal miként kell úgy kombinálni, hogy elérjék a különféle határokat – a sárga jegyzetömbök lapjait megtöltötték a szünetekben készített különféle számítások, amelyeket aztán az ülésen gyorsan átírtunk és eldobtunk. Egyetlenegyszer sem sikerült például kisakkoznunk, hogyan tudnák a szovjetek elérni a kilencszázötvenes SLBM-szintet hatvankét tengeralattjáróval.* Az oroszok ezt egyszerűen megoldották: azt feltételezték ugyanis, hogy a legtöbb tengeralattjárójuk tizenhat rakétával szerelhető fel, noha akadt pár, amelyen csak tizenkét rakéta fért el.

A SALT-tárgyalások délután 5 óra 20 perckor indultak újra a Szent Katalin Teremben – és a szokásokhoz híven most is csak fél órával előbb tudtuk meg a kezdés időpontját. Felkészültünk, de ahogy kiderült, a szovjetek is. Az orosz oldalt Szmirnov, Gromiko, Dobrinyin és Georgij Kornyijenko (a külügyminisztérium amerikai ügyosztályának feje) képviselte. Az USA részéről személyem, Sonnenfeldt, Hyland és Rodman vett részt a tárgyaláson. A program szerint később mindkét delegációnak meg kellett jelennie a Nixon tiszteletére rendezett balettelőadáson. Szovjet részről sem Gromiko, sem Dobrinyin nem bújhatott ki ceremóniális kötelezettségei alól, ezért a tárgyalásra mindössze egy óránk maradt. A megbeszélés pergő tempója nem hagyott időt sem élcelődésre, sem a hivatalos álláspontok ismertetésére. A Washingtonnal és Helsinkivel egy napon át folytatott idegtépő eszmecsere után végül arra jutottunk, hogy a silók méretének bármekkora változtatására kimondott tiltás összeegyeztethető a Minuteman III. programunkkal. Ám ahogy már említettem, ez túl későn derült ki. Gromiko „engedményként” felkínálta, hogy elfogadják azt az álláspontot, amit Helsinki-

* A számítások közül néhány egészen rejtélyes eredményre vezetett: 34 Y osztályú tengeralattjáró $\times$ 16 rakéta = 544; plusz 28 D osztályú tengeralattjáró $\times$ 12 rakéta = 336, összesen tehát 880 rakéta; plusz 30 rakéta H osztályú bűvárhajókon, ez együttesen 910 rakétát tesz ki.

ben tárgyaló delegációnk képviselt: azaz csakis a „jelentős” változtatások esnek a szerződés tiltó hatálya alá. A szovjetek készek voltak tudomásul venni az amerikai fél egyoldalú értelmezését arról, hogy mi számít „jelentősnek”. Én ragaszkodtam hozzá, hogy a „jelentős” definícióját mindkét oldálnak el kell fogadnia, és ez a 15 százalékot meghaladó változtatásokat takarja. Gromiko és Szmirnov közölte, hogy átgondolják a dolgot. Majd rátértünk a megoldatlan kérdésre: mi legyen a leszerelendő rakéták számánál az alapérték. Szmirnov elfogadta előző éjjel tett javaslatomat, hogy ezt ne a tengeralattjárók számában határozzuk meg, hanem a vetőcsövek számában. De aztán egyszerűen felszorozta az oroszoknál állítólagosan meglévő tengeralattjárók számát tizenhattal (azaz a vetőcsövek számával). A szovjetek így hétszázhatvanhét rakétát vettek volna alapértéknek, és ebbe nem számították bele a régebbi bűvárhajóikon lévő rakétákat. Ez azonban képtelen felvetés volt, hiszen tudtuk, hogy rendelkeznek egy sor D osztályú tengeralattjáróval, amelyeken csak tizenkét rakéta volt. Egy gyors szóváltás után – amelynek során kijelentettem, hogy „a számtant értem, de nem a számtan nehéz, hanem a politika” – Szmirnov elfogadta kiindulópontnak a hétszáznegyven darabot.

Egyetlen kérdés maradt hátra: melyik SLBM-eket vegyük figyelembe a számítások során. A javaslatom, mely szerint mind a H, mind a G osztályú tengeralattjárókon lévő rakétákkal kalkuláljunk, újabb dühkitörést váltott ki Szmirnovból, aki kitartott amellett, hogy csakis tréfának számíthatam azt az ötletet, hogy vegyük számításba a dízelmeghajtású, 300–700 mérföldes hatósugarú tengeralattjárókon lévő rakétákat is, amelyek indításához ráadásul a járműveknek a felszínre kell emelkedniük. Próbáltam oldani a hangulatot, ezért javasoltam, hogy a szovjetek talán megpakolhatnák a G osztályú bűvárhajóikat a hatalmas SS–9 rakétákkal, és így két legyet ütnének egy csapásra. Szmirnov értette a tréfát (azaz, hogy ezzel elcsúsztatnánk a tengeralattjárókat), de Gromiko azt hitte, hogy valami új ötlettel álltam elő. „Kérem, fogalmazzon pontosabban”, mondta. Szmirnovval közösen azonban visszatértünk a rendes kerékvágásba, és folytattuk kettőnk közös bokszeccsét. Végül, amikor az óra fél hetet ütött, Szmirnov megkérdezte, hogy pontosan mit is értek H osztályú tengeralattjárón, mivel ez amerikai típusmegjelölés volt, nem a szovjet azonosító. Elmondtam, hogy a kategóriába a régebbi, atommeghajtású bűvárhajókat soroljuk, amelyek mindegyike három rakétát szállít. Szmirnov erre ártatlan képpel közölte: ő korábban is úgy gondolta, hogy az említett típust figyelembe kell venni az alapérték meghatározásánál – noha ez eddig mind a Helsinkiben tárgyaló delegációnk, mind az én figyelmeimet elkerülte. A H osztályú tengeralattjárók így tehát bekerültek az összesített mennyiségbe. Az oroszoknak ez alapján kétszáznegyven régebbi rakétát kellett megsemmisíteniük, ha teljesíteni akarták a kilencszázötven modern SLBM-ben meghatározott szintet, aminek érdekében minden régebbi, nagy hajtóerejű ICBM-rakétától meg kellett szabadulniuk. (Vagy megtarthatták a harminc

H osztályú rakétájukat, ebben az esetben viszont csak kilencszázötven modern SLBM-re voltak jogosultak. Végül az utóbbi megoldást választották.)

Így már csupán két kérdés állt annak útjában, hogy az egész szerződésről egyetértésre jussunk: mi legyen a G osztályú tengeralattjárókon lévő rakétákkal és a silók modernizálásával. Úgy döntöttünk, hogy a balett után folytatjuk a tárgyalást.

A Bolsoj balett-társulata a szokásos akrobatikus ügyességgel, noha némileg túlcicomázott stílusban adta elő a *Hattyúk tavát*. A felvonások között vacsorát szolgáltak fel az elnököknek és kíséretének a VIP-teremben. A ceremónián Koszigin és Podgornij képviselte a szovjeteket; Brezsnyev pártfőtitkárként távol maradt az ünnepélyes fogadásoktól. Feltehetően a SALT-tárgyalások állását vette át valahol Szmirnovval. Alig kezdődött meg a harmadik felvonás, a fények még éppen kihunyóban voltak, amikor a közönség soraiból egy olasz újságíró felesége a vietnámi háborút elítélő jelszavakat kezdett kiabálni Nixonnak. Moszkvában ez hallatlan eseménynek számított. Podgornij rögtön elrendelte, hogy kapcsolják fel a fényeket, majd Nixonnal együtt a közönség ovációja mellett mindketten felálltak a díszpáholyban. Gáláns gesztus volt.

Az előadás után elmagyaráztam Nixonnak, hogy a szerződés immár látótávolságon belül van, már ha sikerül megegyeznünk a G osztályú tengeralattjárókra telepített hatvan régi rakétáról. Kollégáimmal együtt egy olyan lehetséges megoldást találtunk ki, amelyet az esti ülésen akartunk előterjeszteni. Ez kompromisszumos javaslat volt: *mindaddig* nem fogunk ragaszkodni hozzá, hogy a rakéták összesített darabszámba a régebbi G osztályú tengeralattjárókra telepített hatvan rakétát is beszámítsuk, amíg nem modernizálják őket; ugyanakkor a G osztályú bűvárhajókon már meglévő rakétákat nem lehet „becserélni” az új tengeralattjárókra telepített rakétákra. Ezzel két célunk volt: annak érdekében, hogy a kilencszázötvenes plafon alatt maradjanak, a szovjeteknek atommeghajtású tengeralattjárókon lévő ICBM-eket és rakétákat is meg kellett semmisíteniük; és nem telepíthettek modern rakétákat dízelmeghajtású bűvárhajókra, hacsak bele nem számolják őket az engedélyezett összdarabszámba – ami valószínűtlen forgatókönyvnek tűnt, tudva, hogy relatíve milyen könnyű ezeket a járműveket észlelni, és milyen rövid ideig tudnak a célpont közelében maradni. Nixon jóváhagyta a tervet.

A két tárgyaló csapat este fél 12-kor találkozott ismét a Szent Katalin Teremben. Az SLBM-ekre vonatkozó alapértékkel kezdtünk. Összefoglaltam, hogy amennyire mi átlátjuk a dolgot, az oroszok elfogadták a hétszáznegyvenes összdarabszámot alapértéknek, amibe már a H osztályú tengeralattjárókon lévő harminc rakétát is beleértik. Amikor a szovjetek ezt megerősítették, ismét szóba hoztam a G osztályú tengeralattjárókon lévő rakéták kérdését. Szmirnov erre azt kifogásolta, hogy miután ők elfogadták az alapjavaslatunkat, mi minduntalan megakasztjuk a megállapodást azzal, hogy komolytalan új kérdéseket vetünk fel.

Válaszul felolvastam az oroszoknak egy táviratot Haightól, amelyben figyelmeztetett: a Pentagon és az Egyesített Vezérkar ragaszkodik hozzá, hogy a szovjetek kilencszázötven SLBM-rakétájába be kell számítani a G, a H és az Y osztályú bűvárhajókon lévő rakétákat egyaránt.* Washington elutasította azt is, hogy a befagyasztás csupán az ICBM-ekre vonatkozzon, ahogy azt Smith javasolta. Ha az SLBM-ek esetében nincs korlátozás, akkor inkább nem kértek volna az egész szerződésből. Szmirnov, aki kezdte már kapiskálni a játék lényegét, azt válaszolta, hogy ő is tudna mutatni pár hajmeresztő táviratot a saját oldaláról, sőt a következő ülésen talán meg is mutatja őket (ez akár igaz is lehetett). Gromiko kitartott amellett, hogy az orosz fél a lehető legtöbb engedményt megadta, további kompromisszumokra nincs lehetőség.

Ennek ellenére elővezettem a kompromisszumos javaslatunkat. A szovjeteknek ilyen esetre nem voltak utasításai, ezért a tárgyalás visszatért a silók méretének kérdéséhez. Az oroszok azonban kitartóan ragaszkodtak a Helsinkiben kidolgozott előzetes megállapodáshoz, amely megtiltotta volna a silók méreteinek „jelentős” változtatását. Amerika tehet egyoldalú nyilatkozatot arról, hogy mit ért „jelentős” változtatáson, de ez természetesen semmire sem fogja a szovjeteket kötelezni. Határozottan megkértem őket, hogy hagyjanak fel az elnök álláspontjának és a delegációnk kijelentéseinek szembeállításával, valahányszor az a saját szempontjaiknak megfelel; Nixonnak jogában áll felülbírálni a beosztottjait. A silóméret „jelentős” változtatásait érintő tiltáshoz csakis akkor járulunk hozzá, ha mindkét fél számára kötelező egyetértésre jutunk a kifejezés tartalmát illetően. Gromiko azt felelte, hogy a szovjeteknek magas szintű egyeztetést kell tartaniuk, hogy áttekintsék a silók méretéről és a G osztályú tengeralattjárókról kialakított álláspontunkat. Felhívtam a figyelmét, miszerint ez megakadályozná, hogy másnap (pénteken) aláírjuk a szerződést, márpedig Brezsnyev a jelek szerint erre a napra gondolt. Mindezzel Gromiko is egyetértett. A szombat sem lenne alkalmas, mint kiderült, mert az elnök aznap Leningrádba utazik. Végül előzetesen abban maradtunk, hogy az aláírást áttesszük május 28-ra, azaz vasárnap estére, már persze ha addigra minden vitás kérdést rendezünk. Éjjel fél 1 múlt két perccel, amikor a tárgyalást berekesztettük. Beszámoltam Nixonnak, hogy olyan patthelyzet alakult ki, amelyet csak az oroszok tudnak feloldani. További engedményeket már nem tehetünk. Péntek este nem kerül sor az ünnepélyes aláírásra, az esemény új időpontja, ha egyáltalán lesz ilyen: vasárnap. Nixon csalódott volt, de nem emelt kifogásokat. Mormogott valamit, hogy az ünnepélyes aláírás hát-

térbe szorítja a szovjet néphez intézett televíziós beszédét, amelyre a tervek szerint szintén vasárnap este kerülne sor. Bár a dolog nyugtalanította, ragaszkodott a kijelölt úthoz.

Fontos, hogy a történéseknek ezt a mozzanatát ne tévesszük szem elől, mert később bírálóink azzal vádoltak bennünket, hogy a magunkra erőltetett határidő miatt kapkodtunk a tárgyalásokon. Az igazság azonban az, hogy nem volt előre megszabott dátum; mi pontosan a Brezsnyev által megjelölt határidőt használtuk arra, hogy nyomást gyakoroljunk a szovjetekre; és mi vetettük fel, hogy az aláírást halasszuk el negyvennyolc órával. Amikor csütörtök este a megbeszélésnek vége szakadt, a tárgyalások kimenetele az oroszok döntésén állt; én nem hagytam kétséget afelől, hogy az engedmények terén elmentünk a végső határig. Ez gyakorlati szempontból vagy teljes mértékben megegyezett a Helsinkiben tárgyaló delegációnk álláspontjával, vagy (például a silók méretének kérdésében) még előrelépést is hozott.* Egyetlen olyan kérdésről sem Moszkvában döntöttünk, amelyeknél később felmerült az a vád – egy esetet leszámítva igaztalanul –, hogy a szovjetek nem tartják be a szerződésből rájuk háruló kötelezettségeket.

Elértünk ahhoz a ponthoz, amikor a csúcstalálkozón részt vevő teljes amerikai delegáció számára csupán egy teendő maradt: várni, hogy mi lesz a pénteken tartott magas szintű orosz megbeszélés végeredménye. Én meglehetősen bizakodó voltam, hogy a szovjetek elfogadják „végső” javaslatunkat. Nem hagyhatták ugyanis, hogy egy már csaknem három éve zajló tárgyalássorozat azért menjen veszendőbe, mert nem tudunk megegyezni a silók méretéről (bár itt a vacillálásuk jelezte, hogy necces a dolog), és arról, hogy a G osztályú tengeralattjáróikra telepített rakétákat mivel váltsák fel (miközben szinte minden elemzés arra jutott, hogy értelmetlen lenne modernizálni őket).

Éppen ezért táviratot küldtem Haignek, hogy szerezze meg az Egyesített Vezérkar hivatalos véleményét a kompromisszumról. A táviratban kertelés nélkül leírtam álláspontunkat. Miután összefoglaltam a javaslatunkat, a következőket írtam:

* A Helsinkiben tárgyaló delegáció az „építés alatt álló” kifejezés újradefiniálásával egy másfajta formulát dolgozott ki az SLBM-ekre, amely azonban gyakorlatilag ugyanarra az eredményre vezetett volna. Delegációnk megpróbálta elérni azt is, hogy megegyezés születessen a „nehéz ICBM”-ek definíciójáról is – az előzetes megállapodás ugyanis megtiltotta a „könnyű” ICBM-indítóállomások átalakítását „nehéz ICBM-indítóállomásokká”. Amikor az oroszok ezt elutasították, küldöttségünk felhatalmazást kapott, hogy egyoldalú nyilatkozatot tegyen, amelyben ismertették az általunk támogatott definíciót, valamint hangot adtak annak az elvárásunknak, hogy a szovjet oldal „alaposan fontolóra veszi az álláspontot”. Túlbecsültük azonban ennek az egyoldalú nyilatkozatnak a visszatartó hatását. (Lásd az 1972. június 15-én tartott kongresszusi meghallgatást.)

* A vezérkari főnökök álláspontja valójában lehetővé tette volna a szovjeteknek, hogy becséréljék a G osztályú tengeralattjáróikon lévő hatvan, rövid hatótávú rakétájukat, és megtartsák a silókban lévő hetven, nagy hajtóterejű ICBM-et. Ez kevésbé lett volna kedvező számunkra, mint az a kompromisszumos javaslat, amelyet Nixon jóváhagyott.

Az elnök nem tűri el, hogy mintegy hatvan 300 mérföldes hatósugarú SLBM-rakéta egy olyan megállapodás útjába álljon, amely egyértelmű plafont szab az oroszoknak az ICBM- és az SLBM-rakéták terén, amit a befagyasztás nélkül amúgy könnyedén túl tudnának lépni a következő öt éves időszakban. És akkor még nem is szóltam arról a kétszáznegyven indítóállomásról, amelyet az egyezmény értelmében le kell szerelniük.

Azt is meg kell érteni, hogy a most kialakított alapérték a szovjeteknek hétszázötven rakétát enged az Y osztályú bűvárhajókon. Ennek következtében az oroszoknak le kell szerelniük mintegy kétszáznegyven indítóállomást, beleértve az összes H osztályú tengeralattjárójukat, hogy teljesítsék a számukra engedélyezett összesített darabszámot.

Az Egyesített Vezérkar válasza a Pentagon klasszikus politikai húzásainak egyik ékes példája volt. Javaslatunkkal egyetértettek ugyan (naná, hiszen ez csupán csekély mértékben tért el attól, amit még az indulásunk *előtt* jóváhagytak), de rögtön megkérték a támogatás árát. Az elnöknek nyilatkozatban kell kiállnia amellet, hogy „megtesz minden szükséges intézkedést annak érdekében, hogy felgyorsítsa a már folyamatban lévő támadó hadászati programjainkat, illetve fejleszti a már meglévő rendszereinket”. Korábban amúgy is elköteleztük magunkat e lépések mellett. Éppen ez volt a legfontosabb oka, amiért a befagyasztást támogattuk. Ugyanakkor a vezérkar válaszában akadt néhány logikai bakugrás: stratégiai programjaink felgyorsításához nem azért ragaszkodtak, mert a szovjet fegyverkezés már egy évtizede folyt, hanem a miatt a hatvan elavult orosz rakéta miatt, amelyeket minimális hatósugarú, dízelmeghajtású tengeralattjárók hordoztak. Ha a szovjetek hallották volna ezt az érvelést, bizonyára hajlandók lettek volna beáldozni a G osztályú bűvárhajókon lévő hatvan rakétát cserébe az ígéretért, hogy felhagyunk stratégiai programjaink felgyorsításával. (Persze nem adtuk volna be a derekunkat, ugyanakkor a kongresszusban rengeteg támogatója lett volna egy ilyen javaslatnak.)

Letelepedtünk, hogy megvárjuk az orosz tanácskozás eredményét, miközben otthoni támogatói bázisunkat látszólag bebiztosítottuk, leszámítva a Helsinkiből érkező dörgedelmeket, mivel Smith minden jel szerint arra jutott, hogy direkt kihagytuk az információáramlásból. (Pedig valójában amint megtudtunk valamit, rögtön vele is közöltük. A szovjetek voltak azok, akik húzták az időt döntéseik meghozatalakor.) Emiatt azonban egy meglehetősen rosszízű vita alakult ki közöttünk. Smith először ugyan elfogadta az általam javasolt megoldást a G osztályú tengeralattjárókra, ám később megváltoztatta a véleményét, és azt írta róla, hogy bűvárhajóik megtartásával az oroszok kapnak egy „ingyenmenetet”. Meggyőződésem szerint – bár lehet, hogy igazságtalan voltam – Smith soha nem írta volna ezt, ha nem frusztrálja, hogy ilyen távolról figyelheti csak mindannak

a beteljesülését, amelyről jogosan tartotta úgy, hogy tárgyalásai nélkül nem sikerült volna tető alá hozni. Ekkor azonban még olyan stádiumban voltunk, amikor a lelki sérülések ápolása várhatott, így éles hangú választ küldtem neki:

Magyarázza el, hogyan lehet „ingyenmenetnek” nevezni hatvan 300–700 mérföldes hatósugarú rakétát, amelyet tilos modernizálni, amelyeket csak a felszínre feljövő tengeralattjárókról lehet indítani, és amelyek a teljes szovjet haderőnek alig 3 százalékát teszik ki. Mit adunk fel abból, amit meg akarunk tenni? Az oroszok cserébe plafont kapnak az SLBM-rakétákra, tiltást a G osztály modernizálására, és elesnek kétszáznegyven indítóállomástól. Ha a szovjetek nem hajlandók elfogadni az általam javasolt kompromisszumot, szeretném, ha lenne valaki, aki megmagyarázza, miképpen növekszik a biztonságunk attól, ha majd szembe találjuk magunkat a G osztállyal, a H osztállyal, kétszáznegyvennel több indítóállomással és a nagyszámú SLBM-rakétával.

Az oroszok döntése döbbenetesen váratlanul érkezett. Dél előtt 10 óra felé Dobrinyin bejött a Kremlben lévő szobámba, hogy közölje velem, a Politikai Bizottság reggel 8 óra ülésezik, de lehetetlen megmondani, hogy meddig tart a tanácskozás. Dél előtt 11-kor tájékoztattak bennünket, hogy Gromiko és Szmirnov sürgősen látni szeretnének a Szent Katalin Teremben. Negyed 12-kor gyűltünk össze. Gromiko haladéktalanul közölte velem, hogy mind a G osztállyal, mind a silómérettel kapcsolatos kérdésben *elfogadják* az álláspontunkat, ráadásul az általunk használt megfogalmazás is zöld utat kapott. A szovjetek beleegyeznek, hogy közösen definiáljuk a „jelentős” fogalmát.

Gromiko ezt követően még jobban meglepett, amikor ragaszkodott ahhoz, hogy az ünnepélyes aláírásra még aznap este, az eredeti tervek szerint kerítsünk sort. A mai napig nem értem, hogy mi állt az orosz sietség mögött. Talán szerepet játszott benne a szovjet tárgyaló feleknek az a tulajdonsága, hogy bármilyen keményen alkudoztak is korábban, amint a megállapodás látótávolságon belül került, mintha hatalmába kerítette volna őket a pánik, hogy munkájuk gyümölcsét veszélybe sodorja valamiféle, az utolsó pillanatban bekövetkező baleset, esetleg a kiismerhetetlen kapitalisták trükkje. Az is meglehet, hogy túlságosan meggyőzően adtam elő, milyen nyomás nehezedik ránk otthon, és attól tartottak, hogy egy előre nem látható ellenvetés az összes fájdalmasan kicsikart változtatást elsöpri. Talán kielemezték telefonhívásainkat Washingtonba. Kemény döntés lehetett számukra az összes engedményt megadni; ha azonban az utolsó pillanatban ezeken bukik el az ügy, az megalázó lett volna. Az is lehet, hogy egyszerűen Brezsnyev kedvében akartak járni, hiszen egy héttel korábban ő volt az, aki a presztízsét feltette a pénteki ünnepélyes aláírásra.

Bármik voltak is a szovjetek indokai, nemigen maradt alapunk arra, hogy visszautasítsuk őket. Végső soron a *mi* javaslatainkat és a *mi* megfogalmazásainkat fogadták el. Az egyetlen jogos ellenvetés csak az lehetett, hogy a fennmaradó két pont megszövegezését (az összes többivel addigra végeztünk) túlságosan sietve kell elintézni (bár az egyik közülük megegyezett a delegációnk javaslatával), és hogy sértett egók lennének mindenütt, Helsinkitől Moszkváig. 11 óra 30-kor szünetet kértem, hogy megszerezsem az elnök jóváhagyását. 11 óra 47-kor már vissza is tértem, és közöltem Gromikóval, hogy sínen van a dolog. Ezek után együtt gondosan végigvettük a fogalmazványt. Megállapodtunk, hogy közös utasítást küldünk Helsinkibe: mindkét delegáció azonos szövegű utasítást kap, így nem kell az időt pazarolni a dolgok tisztázására. Sonnenfeldt és Kornijenko nekilátott a vázlat megszövegezésének, ez került aztán Gromikóhoz és elém jóváhagyásra. Most már biztos volt, hogy a csúcstalálkozó bevonul a történelembe: korábban még soha nem küldtek azonos utasításokat szovjet és amerikai tárgyalóknak.

Aztán megszállt minket az a derűs érzés, amely kitapintható valamennyi nagy külpolitikai erőfeszítés zárófejezeténél. „Úgy vélem, ez rendkívül fontos mérföldkő az országaink közötti viszonyban – mondtam. – Nagy megtiszteltetés számomra, uraim, hogy lehetőségem nyílt közösen dolgozni önökkel.”

Gromiko, akitől távol állt a fellengzősség, oroszul válaszolt: „Elégedettek vagyunk azzal, ahogy ebben az ügyben ön a dolgokat intézte, és megpróbáltuk mindezt viszonzni. Valóban rendkívül nehéz és kényes kérdéseken dolgoztunk együtt; épp az idén augusztusban lesz három éve annak, hogy szakértőkből álló delegációink az egyezményen munkálkodtak. Ez csakugyan nagyon jó lezárás, valódi mérföldkő.” Aztán angolul tréfálkozva még hozzátette: „Jelentős mértékben elégedettek vagyunk. Több mint 15 százalékkal.”

Ezzel a SALT-tárgyalások lezárultak.

Munkánk azonban még nem ért véget. Akárcsak Kínában, itt is nagy árat fizettünk azért, ahogy a kormányzati ügyeket intéztük, és megint ránk várt a feladat, hogy kibékítsünk egy olyan csoportot, amely ismét nem kapott lehetőséget, hogy learassa a babérokat az általa vezetett tárgyalás betetőzéséért. De Moszkvában sem jártunk nagyobb sikerrel, mint Hangersouban. A feszültség egy részét technikai malőrök okoztak. Amikor dél körül Gromiko és én megegyeztünk, hogy közös utasításokat küldünk, egy nyílt vonalon felhívtam Sonnenfeldttel Smitht, hogy közölje vele, az utasítások már úton vannak. Mivel az instrukciók alig két kérdést érintettek, és talán öt-tíz mondatról volt szó, azt hittük, hogy a delegációk minden további nélkül befejezhetik a munkájukat, majd az amerikai repülőn visszatérhetnek Moszkvába, épp időben az este fél 9-kor kezdődő ünnepélyes aláíráshoz. Kihagytuk viszont a számításból, hogy delegációnk repülőgépe dugattyús motoros, s ezért két és fél órába telik nekik Moszkvába érni.

Ahogy nem számoltunk azzal a késlekedéssel sem, amit az okozott, hogy az üzenetet a Fehér Ház Situation Roomján keresztül továbbítják – ahol ráadásul, jócskán rontva a helyzeten, összekutyultak valamit, és a szöveget nem különleges elsőbbséggel továbbították. Ennek az lett a következménye, hogy míg a szovjet utasítások negyven percen belül eljutottak Helsinkibe, addig a mieink még két óra múltán sem érkeztek meg. Smith, akit addigra már szinte szétvetett a düh, nem volt hajlandó – nagyon helyesen – az orosz szövegből dolgozni, bármennyire is bizonygatta Sonnenfeldt, hogy az utasítások közösek. Ennek ellenére többszöri, a biztonsági előírásokat hanyagul mellőző telefonbeszélgetést követően (ami azonban semmi kárt nem okozott, hiszen megegyeztünk a szovjetekkel) és a kommunikációs zűrzavar kibogozása után a két küldöttség munkához látott, és a közös dokumentumot az amerikai delegáció Moszkvába tartó gépén befejezték. Herculesi erőfeszítést tettek, amely méltó megkoronázása volt az éveken át tartó áldozatos munkának.

Eközben az ünnepélyes aláírást áttettük este 11 órára, hogy delegációnk is részt tudjon venni rajta, Smith pedig csatlakozhasson az este 10-re tervezett sajtótájékoztatóhoz. Nixon régóta tervbe vett vacsoráját Brezsnyevvel és más szovjet vezetőkkel egy órával korábbra hoztuk, hogy a szünetet kitöltsük.

Sajnálatos módon amikor Smithék megérkeztek a repülőtérre, újabb méltatlanság borzolta amúgy is pattanásig feszült idegeiket. Követségi kocsikat küldtünk, hogy felvegyék őket, de valamilyen okból ezeket az autókat nem engedték oda a megérkező repülőgéphez. Akár szándékos szovjet cselvetés állt a dolog mögött, akár valamelyik alacsonyabb beosztású funkcionárius ragaszkodott csökönyösen a helyi szabályokhoz – én az utóbbit gyanítom –, a dolog vége az lett, hogy egyetlen honfitársa sem üdvözölte Smitht, aki pedig joggal vélhette úgy, hogy igen jelentős mértékben járult hozzá ehhez a büszkeségre okot adó eredményhez. (A Moszkvában tartózkodó magas rangú amerikaiak mind a vacsorán voltak, amelyet Nixon adott Brezsnyev tiszteletére, tovább rontva a helyzeten.) Smith ahelyett, hogy megkereste volna az amerikai autókat, szovjet kollégáját, Szemjonovot kérte meg, hogy segítse ki. A követségre akart hajtani, hogy csatlakozzon a sajtótájékoztatóhoz, de az orosz sofőr ragaszkodott hozzá, hogy a Kremlbe vigye. Ráadásul a feljegyzések, amelyeket Smith a sajtótájékoztatóra készített, egyik munkatársanál maradtak, aki viszont egy másik autóban a követségünkre ment. A Kremlben éppen akkor semmilyen esemény nem zajlott, mivel az amerikai delegáció legtöbb tagja áttelepült a Spaso-házba, nagykövetségünk rezidenciájára, ahol befejezték a vacsorát, és elkezdődött a sajtótájékoztató. Én megpróbáltam halogatni a tájékoztató kezdetét, hogy befusson Smith, miközben azon töprengtem, hogy vajon mi történt vele; Smithnek nem csupán a sajtótájékoztatón kellett volna ott lennie velem, de az ünnepélyes aláíráshoz szükséges hivatalos dokumentumok is nála voltak (legalábbis azt hittem).

A Kremlben stábom egyik tagja, Peter Rodman szerzett egy kocsit a szovjet autókonzvojából, amely a követségre hozta Smitht. Végre tehát megjelent ő is, de a dühtől szinte egy értelmes mondatot sem tudott kinyögni – teljesen érthető módon. A mai napig képtelen voltam meggyőzni, hogy nem szándékosan tettük ezt vele, hanem az egymást erősítő hibák sorozata okozta a balvégzetét. A csúcstalálkozón részt vevő delegációt a késése csaknem olyan lehetetlen helyzetbe sodorta, mint őt. Minden rosszindulatot nélkülöző ügyetlenkedés áldozata lett, noha el kell ismerni, hogy a Nixon-kormány hivatali packázásai miatt más tehetséges, decens embereket is értek hasonló méltánytalanságok, általában véletlenül, néhány esetben azonban szándékosan is. Kétség sem férhet ahhoz, hogy Smith jobbat érdemelt volna ennél az eljárásnál.

Elismerem, Smithnek minden oka megvolt a panaszra, de azt is el kell mondanom, hogy a boldogtalanságát egy percre sem tudta véka alá rejteni. Oly rosszul palástolta sértett büszkeségét és haragját, hogy azzal szinte hazavágta a sajtótájékoztatót. Ennek helyszíne a nagykövetség kantinja volt, a Spaso-ház mellett. Én kezdtem a tájékoztatót, de Smith színpadi suttogással azt morogta mellettem, hogy ő még azt sem tudja pontosan, mi szerepel a szerződésben. Feltehetően egy ilyen kijelentéssel nemigen lehet elnyerni a sajtó bizalmát, ezért félbeszakítottam az előadásomat, betelerem Smitht egy előszobába, és megpróbáltam lecsillapítani. Bár nem jártam sok eredménnyel, mégis folytattam a tájékoztatót, és elmagyaráztam a szerződés általános alapelveit. Majd Smith röviden elemezte az egyes pontokat, és jóllehet a lelkes támogatást nem lehetett kiérezni a szavaiból, ezt legalább a részletekbe menő precizitással pótolta. Alig egy-két kérdésre maradt idő, mielőtt mindenki elindult az ünnepélyes aláírásra. Max Frankel a *New York Times*től – az általam ismert egyik legtehetségesebb újságíró – azt hangsúlyozta, hogy kötelességének érzi közölni velünk: a szerződést a közvélemény kudarcnak fogja látni, ha nem tehetnek fel több kérdést, és nem tisztázhatják azokat a homályos pontokat, amelyeket az ellenfeleink minden bizonnyal górcső alá vesznek.

Az ünnepélyes aláírás probléma nélkül lezajlott, és persze a szovjet résztvevők aznap is megnyerték a „ki ér előbb a terembe az aláíráshoz” versenyt. Smith visszatért a szállodájába, én a saját, kremlbeli lakosztályomba, a stáb többi tagja pedig széteszlott, hogy ünnepeljenek. Nem láttam értelmét, hogy további sajtótájékoztatókat tartsak, ezzel csak újabb bizonyítékot szolgáltatottam volna a hivatalos delegációnkon belüli feszültségre.

Jóval éjjel után Ziegler hívott, hogy közölje: Frankelnek igaza lett. A SALT-sztori minden jel szerint katasztrófába torkollik. A megállapodás szövegezése túlságosan technikaira sikeredett, és az amerikai delegáción belüli feszültség túlságosan látványos volt. Murrey Marder néhány perccel később ugyanezekkel a benyomásokkal hívott fel. Az újságírók szeretik azt tettetni, hogy távolságot

tartanak azoktól a dolgoktól, amelyekről tudósítanak. Ez azonban sületlenség. Szakmai hozzáértésük tesztje az, ha objektíven tudósítanak, függetlenül a távolságtartástól. És a legjobb újságírók szenvedélyesen a SALT mellett álltak; jelen akartak lenni annál a pontnál, amikor bekövetkezik a fordulat a nukleáris fegyverkezési versenyben. Úgy számoltak be az igazságról, ahogyan ők látták, de ebben az esetben nekünk is megadtak minden lehetőséget, hogy ezt az igazságot elmagyarázzuk.

Haldeman ugyanilyen beszámolókat kapott Zieglertől, és rajta keresztül Nixonhoz is eljutott az információ. Haldeman szinte már a pánik szélén állt, hogy a szerződést nem az érdemei szerint fogadják majd. Nixon attól tartott, hogy jobboldali szavazóbázisa forradalmat robbant ki ellene, és Smith viselkedésében a georgetowni és a keleti parti értelmiségi körök ellene irányuló aknamunkájának újabb példáját látta – ez azonban szörnyen igazságtalan volt. Smithszel valóban kiszúrtak (ráadásul később erőteljesen és nagy szakértelemmel vette védelmébe az egyezményt). Nixon és Haldeman ezért ragaszkodott ahhoz, hogy egymagamban tartsak egy újabb sajtótájékoztatót, ahol a szerződést jobban képbe helyezem.

Így került sor arra a bizzar tájékoztatóra, amely május 27-én, szombaton, a negyvenkilencedik születésnapomon éjjel 1 órakor kezdődött. Ott álltam a kiküldött újságírók főhadiszállásaként szolgáló Intourist szálloda Sztarij Sky night-clubjának zenekari dobogóján. Az egyik újság leírása szerint a night-club úgy festett, mint „a Roseland bálterem, anno 1935. Kissinger ott állt a táncparkett közepén – a diplomácia Frank Sinatrája, aki időnként megragadja az egyetlen rendelkezésére álló kelléket, a mikrofonállványt.”² Egy órán át ecseteltem, már amennyire a három egész éjszaka tartó üléshez követő kimerültségem engedte, az ABM-egyezmény és a támadófegyverekre vonatkozó befagyasztás pontjait, kérdésekre válaszoltam, és igyekeztem elmagyarázni, milyen jelentősége van ennek a bonyolult dokumentumhalmaznak, amely vagy fordulópontot hoz a szuperhatalmak közötti fegyverkezési versenyben, vagy éppenséggel új lökést ad neki; vagy egy békésebb nemzetközi rend beharangozója lesz, vagy csupán pillanatnyi szünetet hoz az új válságsorozat előtt.

A megállapodás feltételei ugyanis az események mindkét menetét lehetővé tették. Az egyezmény befagyasztotta az ABM-ek telepítését, ahol nálunk volt a technológiai előny, noha a kongresszus nem engedte, hogy ezt ki is használjuk. Ebben a kérdésben ugyanúgy fogták le a kezünket, ahogyan Vietnámban. Ahhoz kaptunk elég támogatást, hogy az alapprogramot folytassuk, de ellenfeleink elég erősek voltak hozzá, hogy a programot kiheréljék. Alkupoziciónk éppen ezért gyengébb volt, mint lehetett volna. Jó eredményt értünk el a szovjet támadófegyverek befagyasztása terén, ahol az előny az ő oldalukon volt, és tovább nőtt volna, ha a befagyasztás nem jön létre. Az oroszok kétszáznegyven régebbi, nagy hajtóerejű rakétát adtak fel, és le kellett mondaniuk G osztályú

tengeralattjáróik modernizálásáról is. Mivel nekünk nem futottak olyan programjaink, amelyek végrehajtására a támadóegyverek befagyasztására vonatkozó időszakban került volna sor, a szerződésnek ez a része gyakorlatilag nem érintett bennünket. A támadóegyverek korlátozásáért cserébe mi a védelmi fegyverek korlátozását vállaltuk.

Szükségünk volt erre az egyezményre, hogy a támadóegyverek területén fel tudjunk zárkózni. De a SALT-ra szükség volt ahhoz is, hogy valóban képesek legyünk élni a békés egymás mellett élés kínálta lehetőségekkel. A stratégiai egyensúly fenntartásához ébernek kellett maradnunk. A SALT azonban lehetőséget kínált számunkra, hogy eldöntsük, vajon a *détente* csupán a szovjet politika taktikai húzása-e, vagy valódi fordulatot jelent az orosz politikában. Arra a határozott döntésre jutottunk, hogy még egyszer nem kerülhetünk olyan helyzetbe, hogy csak a szovjeteknek vannak éppen futó stratégiai hadászati programjaik.* Ám készen álltunk arra is, hogy elfogadjuk a kölcsönös korlátozásra vonatkozó szabályokat. Nem fogadtuk el azt az érvet, hogy az atomkorszak lényegtelenne tette a hatalmi egyensúlyt. Ugyanakkor szembehelyezkedtünk azzal a felfogással is, hogy lehetséges egy ország biztonságpolitikáját kizárólag a nukleáris szembenállás politikájára építeni.

Ezek a nézetek egy rendkívül kényes egyensúlyozó mutatóvá kényszerítettek minket, aminek az lett az eredménye, hogy sebezhetővé váltunk a liberális vádakkal szemben, miszerint túl keveset teszünk a fegyverzet-ellenőrzés érdekében, és közben túl sokat áldozunk védelemre; a konzervatívok pedig azért ostoroztak bennünket, hogy túlságosan engedékenyek vagyunk a tárgyalások során. Mi olyan politikát igyekeztünk folytatni, amely egyszerre őrzi meg az erőnket, és nem zárja el előlünk a lehetőségeket az új nemzetközi rend megteremtéséhez. Készek vagyunk végigsétálni a keskeny ösvényen: határozottan kiállunk a béke mellett, de egyben világossá tesszük azt is, hogy békevagyunk nem tesz minket zsarolhatóvá; megmutatjuk, tudatában vagyunk annak, hogy nem követhetjük el azokat a ballépéseket, amelyek e század mindegyik generációját globális válságokba sodorták, ugyanakkor továbbra is készen állunk szembeszállni a hatalmi egyensúlyt veszélyeztető szovjet terjeszkedéssel és támadásokkal. Külpolitikánk próbája éppen ezért az lesz, hogy sikerül-e megőrizni a békét és megvédeni az igazságot, sikerül-e ébernek maradni anélkül, hogy provokatívak lennénk. Legalábbis ezt próbáltam sugallni azon a hosszúra nyúlt éjszakán a kimerült újságíróknak egy moszkvai bálterem furcsa díszletei közepette.

* Miután visszatértem Washingtonba, június 2-án volt egy beszélgetésem Mel Lairddel. „Számunkra az egyezmény haszna az, ha a segítségével felzárkózunk – közöltem vele. – Ha nem ezt tesszük, akkor nem érdemeljük meg, hogy hivatalban legyünk.” Laird teljes mértékben egyetértett.

Végül azonban a SALT még Nixon néhány régi nemezisénél, a *Washington Post*-nál és a *New York Times*-nél is jó fogadtatásra talált, és ők nyitották meg a dicsőítő hangok sorát. Ám akadtak a hagyományos támogatóink között, akik feltételezett „egyenlőtlensége” miatt kritizálták a megállapodást. Az a katonai egyenlet, amely a szerződés megkötése előtt még teljesen elfogadhatónak tűnt – noha a számok minden évvel egyre baljósabb módon változtak –, most, amikor anélkül állítottuk meg a szovjet fegyverkezés felgyorsulását, hogy egyetlen amerikai programot korlátoznunk kellett volna, hirtelen elfogadhatatlan lett a szemükben. Kévszám bírálónk foglalkozott azzal, amit a moszkvai sajtótájékoztatómon vetettem fel: a kérdés nem az, hogy a szerződésből „milyen helyzet fakad majd, hanem az, hogy milyen helyzetet akadályoz meg. A kérdés az, hol tartanánk a befagyasztás nélkül.” A szovjetek feladták a további támadókapacitások kiépítésének lehetőségét, mi nem.

Akadt még egy kritika, amit már nehezebben lehetett kivédeni. Néhány éles eszű megfigyelő attól tartott, hogy az otthoni közvélemény az eufória hamis hangjaitól elcsábulva nem fogja tovább támogatni a védelmünkhöz szükséges erőfeszítéseket. Kezdetben ez nem történt meg. A SALT-szerződést követő évben egy sor, a felzárkózást segítő stratégiai programba vágtunk bele: ilyen volt a B-1-es bombázó, az MX-rakéta, a cirkálórakéta és a tengeralattjáróról indítható Trident rakétarendszer. Ez annyira igaz volt, hogy az egyik szenátor még ki is fakadt nekem: pénzügyileg nem engedhetünk meg még egy SALT-szerződést, ha az olyan növekvő kiadásokhoz vezet a hadászati költségvetésben, mint az első. Később azonban a Watergate-tragédia nyomán a végrehajtó hatalom meggyöngyülése a kongresszussal szemben oda vezetett, hogy külpolitikánk elveszítette lendülete nagy részét.

Ugyanakkor ezt az aggodalmat nem szabad félvállról venni. Vajon képes-e egy demokrácia arra, hogy egyszerre táplálja a reményt, és sugározzon elszántságot, egyszerre mutasson erőt és békülékenységet? Képtelen vagyok elfogadni a kétségbeesésből fakadó érvet, hogy tetteinket vagy kizárólag a szélsőséges eufória, vagy csak a végletes meg nem alkuvás irányíthatja. Ezt majd a csúcstalálkozó átfogó hatását értékelő részben bővebben is kifejtem. Ugyanakkor itt kell kihangsúlyoznom, hogy mennyivel tartozunk Gerry Smithnek azért, hogy még az érthető moszkvai felfordulás ellenére is milyen kitartóan és milyen nagy szakértelemmel harcolt a SALT-szerződés ratifikálásaért.

Gromiko és a Közel-Kelet

Miután a SALT-szerződés ügye nyugvópontra jutott, a csúcstalálkozón minden korábbi feszültség elszállt. Később már nem történt komoly erőfeszítés, hogy bármelyik kiemelkedő nemzetközi problémára megoldást találjunk. Mi sem jelzi ezt

jobban, mint hogy Nixon és a szovjet trojka között a Közel-Kelet ügyében az utolsó megbeszélésre a SALT-szerződés aláírását megelőző délután került sor, amivel egyfelől elértük, hogy a szovjetek ne okozhassanak bonyodalmakat, másfelől ne kelljen eltérnünk attól a stratégiánktól, hogy a közel-keleti kérdést mindaddig jegeljük, míg az oroszok nem mutatnak kompromisszumkészséget az ügyben. Nixon ezek miatt a megbeszélést alapvetően időhúzó akciónak tekintette. Azt javasolta, hogy Gromiko és Kissinger az ősszel üljön le egy újabb egyeztetésre, és addig próbáljunk egyetértésre jutni néhány alapelvben, amelyek irányadók lennének a további tárgyalásokra. (Az elnök még a megingathatatlan Szuhodrevnek is okozott némi tolmácsolási problémát, amikor felvetette, hogy mindez csupán a felvezetés lenne a „nutcutting” szakaszhoz, ami angolul a döntő szakaszt jelenti, és arra utal, amikor egy csavarról csak úgy tudják leszedni a rozsdás anyát, hogy levágják. Szuhodrev azonban a „nut” szóról azt hitte, hogy a diót jelenti, ezért szó szerint lefordította a kifejezést diószüretnek, és szemmel láthatóan zavart okozott vele Nixon tárgyalópartnereinek sorában.) A két vezető szintén Gromikónak és nekem passzolta le a feladatot, hogy a zárónyilatkozatban a témát érintő részt megfogalmazzuk.

Mire vasárnap délután Gromiko és én megkezdtuk a tárgyalásokat, szó szerint nem maradt egyéb téma, amit megbeszélhettünk volna (az utazást másnapra terveztük). A szovjetek nehéz helyzetben voltak – sokkal szorultabb helyzetben, mint mi gondoltuk. Egyiptomot egyre jobban nyugtalanította, hogy Moszkva képtelen haladást elérni a kérdés rendezésében. De a Kreml pedáns tárgyalási stílusa és rendíthetetlen ragaszkodása szélsőséges álláspontjaihoz, megakadályozta, hogy olyan javaslatokkal álljanak elő, amelyeknek támogatásához bármiféle érdekünk fűződött volna. Az oroszoknak soha nem sikerült feloldaniuk azt a dilemmát, amelyet mi akkor már három éve éleztünk. Mindaddig, míg a radikális arab politikai programot támogatták, semmi okunk sem volt közös akcióba kezdeni velük. Nélkülünk ezt a programot csakis háború árán lehetett volna véghez vinni, amelyet viszont a szovjetek pártfogoltjai elveszítettek volna. A Kreml merev Közel-Kelet-politikája az arab világ szemében így annak bizonyítéka lett, hogy képtelenek hatni az események menetére, emiatt aztán folyamatosan veszítettek a befolyásukból.

A mi szempontunkból célkitűzéseinket a *status quo* fenntartása egészen addig remekül szolgálta, míg a szovjetek nem módosítanak álláspontjukon, vagy a mérsékelt arab államok hozzánk nem fordulnak, hogy olyan megoldást találjunk, amely megvalósítható szakaszokon keresztül ér el haladást. Amint világossá vált, hogy Moszkva nem enged az álláspontjából, én arra törekedtem, hogy a zárónyilatkozatba a lehető legsemmitmondóbb megfogalmazás kerüljön bele a Közel-Keletről. A csúcstalálkozó befejezéséből fakadó határidő pedig nekünk kedvezett; egy zárónyilatkozat körüli alkudozásban annak az oldalnak erősebb

az alkupoziója, amelyik megmakacsolja magát. Ellenfele ilyen helyzetben ugyanis csak úgy érhet célt, ha azzal fenyegetőzik, hogy az egész dolgot zátonyra futtatja – ezt a lehetőséget azonban kizárta a SALT-szerződés megkötése és az „amerikai–szovjet kapcsolatok alapelveiről szóló kommuniké”. Az egész vége egy teljesen értelmetlen paragrafus lett, amely támogatta a Biztonsági Tanács 242-es határozatát, és amelyben mindkét fél leszögezte, hogy pártolja a közel-keleti békét. Mivel mindössze a „békés rendezés” és a „katonai helyzet enyhülése” mellett tettünk hitet, gyakorlatilag burkoltan elismertettük a *status quo*-t, és arra lehetett számítani, hogy ezt nem csupán Kairóban, de szerte az arab világban rosszul fogadják majd. (A zárónyilatkozat Közel-Keletet érintő része megtalálható a fejezethez tartozó végjegyzetek között.³) Meg kell várnunk a szovjet vezetők visszaemlékezéseit arról, hogy miért inkább egy közös kommuniké mellett tették le a voksukat, nem pedig a sanghaji nyilatkozatban már megszokott, az „egyik fél ezt mondja, a másik fél meg azt” típusú megfogalmazás mellett. Egy kettéosztott szöveg nagyobb mozgásteret biztosított volna az oroszoknak a nézeteik kifejtésére, és jobban kitűnt volna belőle, hogy a mi hibánkból hiúsultak meg a kezdeményezéseik. A szovjet bürokrácia azonban feltehetően a bevett formát szentnek és sérthetetlennek tekintette, ráadásul a moszkvai vezetők Kína iránti gyűlölete is megakadályozta, hogy egy olyan formulát kövessenek, amely Nixon pekingi útjához volt köthető.

Szinte megmagyarázhatatlan módon Gromiko még így is négy órát töltött velem vasárnap délután azzal, hogy egyetértésre jussunk a közel-keleti rendezést érintő „általános alapelvekről”. Nem egészen világos, miért gondolta, hogy hajlandók vagyunk az érdektelen nyilatkozat mondatai közé pár jól körülírható elvet beilleszteni. De bármit is hitt, az elvekkel szemben tanúsított álláspontunk kialakításakor ugyanazt a stratégiát követtük, mint a zárónyilatkozat esetében. Részemről ez gyakorlatilag az időhúzást jelentette. Gromiko elég tapasztalt volt ahhoz, hogy pontosan tudja, mire megy ki a játék, ezért nem is próbált komolyan meggyőzni; a szovjetek szemlátomást nem akartak válságot kirobbantani a Közel-Kelet miatt. A végeredmény egy semmitmondó megállapodás volt egy sor „elvi kérdésben”, ezek azonban vagy nem mentek túl a már létező ENSZ-határozatokon, vagy olyan homályosan voltak megfogalmazva, hogy a tárgyalások tág teret engedtek annak megvitatására, miképpen is kellene átültetni őket a gyakorlatba. (A szöveg a végjegyzetben olvasható.⁴) A gyakorlati következmény a patthelyzet szentesítése lett. Dobrinyinnal közösen kellett volna még finomítanunk a megállapodás egyes passzusait, miután visszatértünk az Egyesült Államokba. A szovjetek feltehetően tesztelték ezeket arab partnereiknél, és miután visszautasításra találtak, később már soha nem erőltették őket. Ahogy mi sem. Az 1973-as csúcstalálkozón aztán újra előkerültek, de eredmény ott sem született.

Halogató taktikám legnagyobb akadályait azonban saját stábom tagjai emeltek előttem. Annak érdekében, hogy a Gromikóval folytatott tárgyalásomon a lehető legjobban húzzam az időt, újra meg újra megkértem az orosz külügyminisztert, ismételje meg egyik vagy másik mondatát, hogy „jobban értsem” őket. Peter Rodman, aki a mi jegyzőkönyvünket vezette, nyilvánvalóan úgy vette, hogy ezzel rossz fényt vetek a képességeire, és folyton félbeszakított, hogy átnyújtsa nekem Gromiko javaslatainak pontos szövegét, amelyeket szóról szóra leírt, mihelyt azok először elhangzottak. Hiába böktem többször is oldalba a könyökömmel, ez sem tántorította el Petert attól, hogy mindezt megismételje, amint egy újabb „elv” került elő Gromiko javaslatainak listájáról. Később oly sokszor felemlgettem neki a túlbuzgóságát, hogy attól fogva sem ő, sem Winston Lord nem volt hajlandó átadni nekem semmiféle dokumentumot egy-egy tárgyalás közben – még akkor sem, ha egyenesen kértem tőlük. Soha nem lehettek biztosak benne, közölték velem, hogy tényleg a papírt szeretném, vagy csak kifogást keresek az időhúzásra. Egy hónap múlva Kínában Lordtól kértem el egy iratot; a papír ugyan nála volt, de úgy tett, mintha nem is hallott volna róla, mert nem akart egy újabb bakit megkockáztatni. Kénytelen voltam a dokumentum nélkül folytatni. Peter és Winston hiába könyörögtek nekem, hogy dolgozzak ki valamilyen kézjelzést, esetleg egy jelszót, de még egy felírtos kártyalap is megtenné, hogy tudják, tényleg azt szeretném, amit kérek tőlük. Évekkel később, amikor néha-néha igyekeztem megszerezni valamilyen dokumentumot Lordtól vagy Rodmantól, mindketten hisztérikus nevetésben törtek ki, a tárgyalóasztal túloldalán ülő államfő vagy külügyminiszter pedig nem tudta mire vélni, hogy az állítólag vasszigorral kézben tartott stábom ilyen látványosan tesz a fegyelemre.

Amint kiderült, a csúcstalálkozó volt az utolsó szalmaszál Szadat számára. Július 18-án, hat héttel később, a hónapok óta tartó kiábrándultsága Moszkvából odáig fajult, hogy kiutasította a szovjet katonai tanácsadókat és mérnököket – ami a Közel-Kelet legújabb kori történelme egyik megtermékenyítő mozzanatának bizonyult. Ezt azonban utóbb, a 30. fejezetben részletesebben is tárgyalom.

Ami minket illet, Vietnám ugyanabba a kategóriába tartozott, mint a Közel-Kelet. Úgy véltük, hogy az események számunkra kedvezően alakulnak. Egy sikeres csúcstalálkozó feltétlenül fokozza az elszigeteltség érzését Hanoiban. Az oroszoktól alapvetően nem akartunk mást, mint hogy törődjenek bele az általunk választott egyoldalú folyamatba, és jó úton jártunk, hogy ezt elérjük. A szovjetek cserébe valamiféle közös kommunikét szerettek volna a zárónyilatkozatban, részben azért, hogy lecsillapítsák felháborodott szövetségesüket, részben pedig azért, mert Brezsnyev a dácában kijelentette, hogy egymással ellentétes nézetek közreadása – ahogy az a sanghaji nyilatkozatban történt – „elvtelen” megoldás. Gromiko és én is tudtuk, hogy ha közös nevezőre jutunk, azzal bizonyosan mindkét oldalnak kárt okozunk, ennek ellenére még két ülést – a szombat dél-

utánit és a vasárnap délelőtti – a hiábavaló feladatnak szenteltünk. Mivel az itt készült feljegyzéseket egyértelműen nem Hanoinak szánták, a dácában elhangzott bombasztikus kijelentéseknek e helyütt nyomuk sem volt; Gromiko hozta megszokott stílusát, tartózkodott a hangzatos szólamoktól, és nem pazarolta az idejét vádaskodásra. Persze ő is szerette volna, ha valamiféle új „engedménnyről” adhatna hírt Észak-Vietnámnak, amelyet tőlünk csikar ki a csúcstalálkozó alatt. Bennünket azonban lehetetlen volt jobb belátásra bírni. Hanoi addig nem nyugszik, míg fel nem fogja, hogy nincs hová hátrálnia. Meg kellett fosztani minden reményétől, hogy halogatásával javíthat az ajánlatunkon.

Éppen ezért élesen visszautasítottam Gromiko ismételt próbálkozásait, amelyekkel egy koalíciós kormány felállítását sürgette. Rámutattam arra a furcsa tényre, hogy pont Hanoi szeretne Vietnámban tartani *minket*, éspedig azért, hogy a nevében megdönthessük Thieu kormányát. Erre azonban soha nem kerül sor. A rendezéshez csupán két út vezet: vagy az 1971. május 31-én kelt javaslatunkban ismertetett katonai feltételek szerint (ez lényegében a tűzszünetet, az amerikai csapatok kivonását és a hadifoglyok hazatérését jelentette), amelyet 1972. május 8-án kicsit áthangolva újból felkínáltunk, vagy az elnök január 25-i beszédében elmondott átfogó katonai és politikai program mentén. Ha mindkét megközelítés kudarcot vall, akkor a háború befejezését hadászati eszközökkel fogjuk megvalósítani. Gromiko nem vitatta ezeket a pontokat.

Amikor másnap délelőtt újból találkoztunk, átnyújtottam neki a közös nyilatkozat Vietnámot érintő passzusának érdektelen, hárommondatos megfogalmazását. (Az egész nyilatkozat munkapéldányában egy üres részt hagytunk ennek a pontnak. Én azt javasoltam, hogy akár a végleges változatban is szerepelhetne ugyanígy; az valóban újdonságszámba menő megközelítés lenne. Felvetésemre az orosz külügyminiszter kínkeserves arcot vágott.) Ahogy számítottunk rá, Gromiko nem fogadta el a tervezetünket. Nem maradt más lehetőség, vissza kellett térnünk a sanghaji nyilatkozat „elvtelen” formájához. Mindkét oldal közlésezi saját álláspontját; a szovjetek visszafogott támogatásukról biztosítják Hanoit, közös nézetet pedig nem alakítunk ki. Röviden tehát: Észak-Vietnám magára maradt.

Így vettük végig Gromikóval az egész közös nyilatkozatot, míg Nixon felke-reste Leningrádot. A külügyminiszter és köztem visszatérő tréfa lett, hogy megint lemaradtam a leningrádi kirándulásról. Az oroszok megígérték, hogy legközelebbi szovjetunióbeli látogatásomon kárpótolnak, és elvisznek oda. Minden egyes rákövetkező utam során az eredeti menetrendben szerepelt Leningrád is. Ám minden egyes alkalommal el kellett halasztani a kirándulást, mert a moszkvai munka akkora terhet rótt ránk. Végül aztán közöltem Gromikóval, hogy szerintem Leningrád egyáltalán nem is létezik; alapvetően csak kecssegtetnek vele, hogy együttműködésre bírjanak. „De hát akkor hol zajlott a forradalmunk?” – kérde-

zett vissza Gromiko élcelődve. „Szentpéterváron” – feleltem, mert nem tudtam megállni válasz nélkül.

A zárónyilatkozatban szerepelt egy jó szándékú utalás az európai biztonsági konferenciára is, amely hasonló volt azokhoz a nyilatkozatokhoz, amelyeket Moszkva írt alá európai szövetségeseinkkel; ebben azonban nem fordult elő kötelező erejű határidő. Stratégiám itt az volt, hogy az európai biztonsági konferenciát összekapcsoljuk a csapatcsökkentésekről szóló tárgyalásokkal, és mindkettőt a vietnámi háború befejezéséhez kötjük. A kiterjesztett gazdasági kapcsolatok esetében is hasonló megközelítést követtünk; ez lehetett a méz a madzagon, cserébe a szovjetek visszafogott politikai viselkedéséért. Az oroszok nem tettek kísérletet rá, hogy különleges kereskedelmi megállapodásokat kössünk; felállt egy amerikai–szovjet gazdasági bizottság, amely általánosságban a kereskedelmi ügyek bővítését mozdította elő. Illetékes miniszterünknek, Peter Petersonnak júliusban kellett Moszkvába látogatnia, hogy a témához kapcsolódóan megkezdje a tárgyalásokat az orosz kölcsönbérleti szerződésből megmaradt adósságról, illetve a Szovjetunió által óhajtott, a legnagyobb kedvezményben részesülő nemzet státuszáról. A zárónyilatkozat megfogalmazása ezt követően már simán ment, és most az egyszer az amerikai delegációban sem robbant ki miatta belső vita.

A kínai útból ugyanis annyit már tanultam, hogy a külügyminisztérium képviselőjében is meghívtam valakit. A feladat az európai ügyek külügyminiszter-helyettesére, Martin Hillenbrandra hárult, és ő rendíthetetlen ügyességgel állt helyt. A csúcstalálkozó utolsó óráiban Gromiko minden magyarázat nélkül újból előhozakodott az „amerikai–szovjet kapcsolatok alapelveiről szóló nyilatkozattal”, noha ezekről már áprilisban megállapodtunk. A profi Hillenbrand pontosan tudta, hogy az alapelvek ebben a formában semmiképpen sem származhatnak a tervezet elkészítésében részes szovjet féltől, de elég okos volt ahhoz, hogy mindezt ne tegye szóvá. Így viszont sikerült úgy navigálnunk a csúcstalálkozón, hogy nem került sor újabb Fehér Ház–State Department összecsapásra.

Gyakorlatias társadalmunk nem szentel túl sok figyelmet az alapelvek kinyilvánításának; világos, hiszen ezek nem kötelező érvényűek. A Moszkvában aláírt elvek megerősítették a háborús veszély elkerülésének fontosságát; a kölcsönös önmérséklet iránti igényt; azon kísérletek elutasítását, amelyek egyoldalú előnyök érdekében más területeken feszültségeket szítanak; és lemondtak róla, hogy e két ország bármely régióban bármiféle különleges jogra vagy előnyre tarthatna számot (ezt mi úgy tekintettük, hogy a szovjetek feladták a Brezsnyev-doktrínát). Továbbá kimondták, hogy a két ország a békés egymás mellett élésre és egy konstruktívabb hosszú távú kapcsolat kialakítására törekszik.

Természetesen ezek az elvek nem egy jogilag kötelező szerződés részét képezték. Céljuk az volt, hogy egyfajta viselkedési mércét állítsanak fel, amelyhez

viszonyítva mérni lehet majd, hogy történt-e valódi előrelépés, és a megszegésük esetén rájuk hivatkozhatunk. Négy éven át szakadatlanul azt a meggyőződésünket hangoztattuk, hogy egy államférfinak nincs szentebb kötelessége, mint az atomháború veszélyeinek csökkentése; ennek veszélyeivel összevetve a nyereség, amit a folyamatos térnyeréssel szereztünk, szükségképpen aprónak tűnt. A mi szemléletünkben azonban az atomháború kockázatának csökkentése szükség-szerűen összekapcsolódott azzal, hogy véget vetünk a globális hatalmi egyensúlyt minduntalan fenyegető orosz nyomásnak. Támogattuk a békés egymás mellett élés elvét, ám ugyanilyen mértékben elköteleztük magunkat a hatalmi egyensúly és a szabadság értékeinek védelme mellett is. Ha teljesítjük a ránk háruló kötelességet, miszerint feltartóztatjuk a szovjetek térnyerését, akkor zavartalanul tudunk majd egymás mellett élni, és az enyhülés elveit valóban tekinthetjük irányadónak a reménytelibb jövő felé vezető úton.

Mostanra már csak három esemény állt köztünk és a csúcstalálkozó lezárása között: egy négyszemközt megbeszélés Nixon és Brezsnyev között (bár ezen én is részt vettem); a két delegáció rövid plenáris ülése; és egy gálafogadás a Kreml hatalmas Szent György Termében.

Nixon és én a cári lakosztályból gyalog mentünk át a főtitkár pár száz méternyire lévő irodájába a szemerkélő esőben. Ugyanaz a változékony időjárás kísért minket, mint amely a megérkezésünkkel fogadott. A nap és a felhők azon versenyeztek, hogy melyikük kerekedik a másik fölébe. Remek hangulatban voltunk. Annak ellenére sikerült megtartani a csúcstalálkozót, hogy Vietnámban egy tapodtat sem engedtünk. Moszkvában valamennyi célunkat elértük. A jövő kétségkívül homályba burkolózott; a szovjet szándékok vékony hajszálon függtek, és még mindig előttünk állt a vietnámi háború befejezése. Ugyanakkor közel kerültünk ahhoz, hogy az otthoni válságban felülkerekedjünk. Ráadásul a nemzetközi rend alapjait is éppen akkor raktuk le. Úgy tűnt, hogy most a jövőnek nagyobb része felett rendelkezünk mi magunk, mint hosszú ideje bármikor.

A Brezsnyev és Nixon közötti utolsó beszélgetés fesztelen légkörben zajlott; ez már csak az összesítés volt. A főtitkár megkérdezte, hogy segítségünkre lenne-e az, ha egy szovjet vezető – leginkább Podgornij – Hanoi-ba látogatna. Gromiko előző nap már közölte velem, hogy Brezsnyev valószínűleg felveti majd ezt az ötletet (és így lehetőséget adott, hogy előtte megbeszéljem Nixonnal). Elég valószínűtlennek tűnt, hogy Moszkva az egyik legfőbb vezetőjének útját a mi hozzájárulásunktól teszi függővé. Ezért semmi értelmét nem láttuk, hogy kifogást emeljünk ellene; Brezsnyev csupán pár jó pontot akart szerezni azzal, hogy velünk is egyeztetett az elkerülhetetlent. Podgornijt kétségkívül azért küldték oda, hogy csillapítsa Hanoi dühét. Másfelől viszont egy ilyen látogatás nemigen tudott kárt okozni nekünk. Ha Moszkva valóban arra készül, hogy mérsékletre bírja Hanoi-t, azzal felgyorsítja Észak-Vietnám elszigeteltségét. Nixon közölte, hogy örömmel

fogadná Podgornij útját. Brezsnyev, aki soha nem szalasztott el egyetlen alkalmat sem, hogy az apróért is lehajoljon, azt javasolta, hogy a szovjet államelnök látogatása alatt egész Észak-Vietnám területén szüneteltessük a bombázást. Nixon, aki számított a kérésre, beleegyezett, hogy Hanoi és Hai Phong bombázását szüneteltessük – feltéve persze, hogy Podgornij nem három hónapig marad. Brezsnyev megkérdezte, vajon meg lehet-e győzni Thieu-t, hogy ne egy, hanem két hónappal a választások előtt mondjon le; Podgornij ezt úgy prezentálhatná, mint a csúcstalálkozón elért engedményt. Nixon jelezte, ha mind a négy feltételünket teljesítik, akkor kész lenne rá, hogy a január 25-i beszédében elhangzottakhoz képest ezt az álláspontunkat felülvizsgálja. Semmi kétség afelől, hogy az elnök üzenetét Brezsnyev továbbította Hanoi-ba. Ugyanakkor ez a kérdés soha többet nem merült fel. Nyár végén a VDK tudniillik egy másik út mellett döntött.

Brezsnyev és Nixon visszatért ahhoz az ötlethez, miként lehetne megállapodni róla, hogy a két ország nem vet be atomfegyvert egymás ellen. Az elnök ügyesen háritott, mondván, erről tárgyaljanak majd a különleges csatornán keresztül; ami a témáról kiderült, az bizonyosan nagy felzúdulást keltett volna NATO-szövetségeseink sorában és Kínához fűződő viszonyunkban is. Brezsnyev felajánlotta, hogy Kuba ügyében mind általánosságban, mind pedig külön a tengeralattjárókra vonatkozóan is készek újra megerősíteni az országaink közötti hallgatólagos megállapodást. Ráadásul még bedobta azt is, hogy biztosítékot adnak Észak-Korea békés szándékait illetően. (Koreát tekintve így három hónapon belül megkaptuk mind Peking, mind Moszkva biztosítékát.) Majd Brezsnyev finoman elővezette azt a témát, amely a Kreml számára feltehetően az enyhülés legfontosabb indoka volt. Arra célozgatott, hogy mindkét országnak egyaránt hasznos lehetne, ha szemmel tartanák Peking nukleáris törekvéseit. Nixon azonban semmiféle biztató visszajelzést nem adott. Végül a két vezető egyetértett abban, hogy a lehető legnagyobb mértékben csökkentik a másik hazája ellen irányuló propagandatevékenységet.

Az ember ne tulajdonítson túl nagy jelentőséget az országok irányítói között meglévő személyes kapcsolatoknak, különösen egy ilyen nyugodt légkörben zajló tárgyalás alatt, egy sor olyan eseményt követően, amelyek mindkét vezető orthoni pozícióját megerősítették. Az nyilvánvaló, hogy a Szovjetunió is elérte néhány célkitűzését; csakis amatőrök gondolhatják, hogy a nagyhatalmak közötti tárgyalásokon az egyik fél egyoldalú győzelmek sorát arathatja. Ráadásul ez a fajta végeredmény még akkor sem lenne kívánatos, ha véghez lehetne vinni; egyetlen ország sem fogja tartósan alávetni magát egy olyan egyezménynek, amely semmiféle érdekét sem szolgálja. A bölcs államférfi arra törekszik, hogy egyensúlyt teremtsen a célok között; akadnak „győzelmek”, amelyeket nem érdemes megszerezni, mert elzárják a jövőt. Egyértelműen a Kreml célját szolgálta például, hogy reményt adott a szovjet népnek: a jövőben jobb kapcsolatot alakít ki

a Nyugattal. Moszkva kétségkívül azt remélte az enyhüléstől, hogy a demokráciákban lanyhul majd az akaraterő az ellenállásra. A Kremlben is akadtak azonban keményvonalasok (például Seleszt), akik tartottak tőle, hogy ez a Szovjetunióra nézve is kockázatokkal jár. Brezsnyevet véleményem szerint több dolog is motiválta. Békét akart, és ennek hajlandó volt megfizetni az árát, noha korántsem adta fel a reményt, hogy előmozdíthatja a kommunizmus világméretű előretörésének ügyét. És számos nemzet vezetőjéhez hasonlóan, ő is megpróbálta a lehető leghosszabb ideig elkerülni a végső döntést. Mindez azonban csupán annyit jelentett, hogy a jövő nyitott kérdés maradt. A rövid konklúzió az, hogy Nixon és Brezsnyev egyaránt bízott saját képességében, miszerint az események menetét önnön társadalma céljainak és értékeinek megfelelően tudja alakítani. Nem volt ugyanis eleve elrendeltetett végeredmény.

A várható kilátások furcsa, kissé túlhajtott lendületet kölcsönöztek az utolsó fogadásnak. A fehér, hatalmas csillárokkal megvilágított, ragyogó fényben úszó Szent György Teremben nyüzsgöttek a helyi VIP-vendégek (megjelent például Anasztasz Mikojan és Dmitrij Sosztakovics is), a közép- és magas beosztású szovjet hivatalnokok, a vezető külföldi újságírók és a diplomáciai testületek tagjai. Brezsnyev és Nixon együtt léptek a terembe, és a tömegen keresztülvágva átmasíroztak a helyiség túloldalára, ahol elkerítették egy részt a legmagasabb rangú vezetők számára. Eljátszották a két ország himnuszát. Ez a felkavaró pillanat feloldotta az előző hónapok feszültségét, és a teremben sokunkon erőt vett az a remény, hogy talán valóban egy jobb korszak születésénél bábáskodhattunk. Minden fenntartásunk ellenére aznap este Moszkvában lehetségesnek tűnt legalább a távoli körvonalait kivenni egy olyan világnak, amelyben az emberiség – válságokkal és kockázatokkal terhes menetelését maga mögött hagyva – bemerészkedik az önmérséklet és az együttműködés birodalmába.

A csúcstalálkozó eredményei

Nixon hazatérése júniusban Moszkvából drámaira sikerült. Miután a repülőgép földet ért az Andrews légitámaszponton, helikopter vitte a Capitol Hillre. Ott üdvözlöttek a kongresszus vezetői, majd nyomban a két ház közös ülésére ment, hogy beszámoljon a történetekről. Szavaiból egyszerre csengett ki remény és óvatosság (bár néha már a túlcsorduló lelkesedés határán egyensúlyozott). Megerősítette, hogy „a világ két leghatalmasabb nemzete közötti új kapcsolat alapjait raktuk le”. Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy „csakis a konkrét eredmények, nem pedig a légkör az, ami számunkra a legmagasabb szinten zajló találkozók eredményességének mércéje lehet”. Felsorolta a különféle kétoldalú egyezményeket, beleértve a SALT-szerződést is, amely „a két legfontosabb atomhatalom

között a kölcsönösen vállalt önmérséklet és fegyverzetkorlátozás korához vezető első lépés”. Azt is hangsúlyozta azonban, hogy továbbra is létfontosságú az erős honvédelem, és rámutatott, hogy a SALT-szerződés egyetlen amerikai támadó katonai programot sem korlátoz. A „kapcsolatok alapelveiről szóló nyilatkozatot” olyan útitervként jellemezte, amely kijelöli a mindkét nemzet által követendő ösvényt a tartós béke érdekében. De, figyelmeztette hallgatóságát, „a földön uralkodó békéért és biztonságért indított valamennyi kezdeményezésünk alapja csakis a szabad világgal kötött erős, tisztességes és rendíthetetlen szövetségünk megőrzése lehet. Miközben jobb kapcsolatokra törekszünk azokkal, akik korábban az ellenfeleink voltak, nem hagyjuk cserben a világban meglévő barátainkat és szövetségeseinket.”

Valós összefoglalója volt ez az eredményeinknek, az előttünk álló kihívásoknak és lehetőségeknek. Mégis, mintha Nixon életének szerves része – és egyben tragédiája – lett volna az, hogy képtelen volt rendben lezárni egy fejezetet, vagy támogatókra lelteni, amikor új vállalkozásba fogott. Minden egyes lépését rögvest körbevették azok az ellentmondások és az a bizalmatlanság, amelyet élete folyamán felhalmozott. Ebben az esetben is hamar abban a paradox helyzetben találta magát, hogy őt mint a hidegháború egykori harcosát azzal vádolják, hogy túlságosan elkötelezett híve lett a Szovjetunióval fenntartott kapcsolatok enyhítésének. És mi volt az igazság?

A csúcstalálkozó körülményei és tartalma is az amerikai politika hatalmas sikerét hozták. A tény, hogy szembeszálltunk Hanoival, és ennek ellenére jelentős tárgyalásokat zártunk le Moszkvával (alig három hónappal a bámulatos pekingi események után) egy reménytelibb jövő távlatát villantotta fel, és Vietnám kérdését is távlatos megvilágításba helyezte. A csúcstalálkozó segítségével sikerült elszigetelnünk a VDK-t, mert mind Moszkvát, mind Pekinget érdekeltté tettük a velünk fenntartott jó viszonyban. Még ennél is nagyobb újdonságot jelentett azonban, hogy az év fennmaradó nagy részére megszabadultunk attól az otthoni felfordulástól, amelyre Hanoi addig bizvást számíthatott. Mindez, amihez az észak-vietnámi katonai offenzíva kudarca is társult, hónapokon belül áttöréshez vezetett a VDK-val zajló béketárgyalásokon. A csúcstalálkozó a közel-keleti helyzet alakulásának szempontjából is számottevőnek bizonyult. Ahogy később alátámasztom, ez volt az a fordulópont, amikor a mérsékelt arab vezetők megtették első lépéseiket Washington felé; egy olyan folyamat része volt ez, amelynek végén, tizennyolc hónap múlva, az egykori ellenségek Amerika égisze alatt ráléptek a békéhez vezető rögös útra.

A legfontosabb eredmény azonban mégiscsak az volt, hogy sikerült felvázolni egy olyan alap körvonalait, amelyre aztán a demokráciák és a szovjet rendszer közötti békés egymás mellett élést építeni kellett. A SALT azt a meggyőződésünket testesítette meg, hogy az egyre meredekebb spirálban gyorsuló nukleáris fegyver-

kezési verseny egyetlen országnak sem áll érdekében, és senki biztonságát nem fokozza; az „alapelvek” szavakba öntötték a felelős politikai cselekvés szükségességét. A két elem egymást erősítette, ezek jelképezték azt a meggyőződésünket, miszerint a feszültségek enyhülését nem lehet kizárólag a fegyverzet-ellenőrzéssel elérni, a végső teszt az lesz, sikerül-e önmérsékletet tanúsítani a nemzetközi színtéren. És a Moszkvában naponta aláírt kétoldalú egyezmények – a környezetvédelemről, a világűrről, a műszaki együttműködésről, a tengeri balesetekről és egy közös gazdasági bizottság felállításáról – idővel mindkét felet érdekeltté tehetik a nyugalom fenntartásában. Az út hosszúnak ígérkezett, ebben senki sem kételkedett, mégis jól tükrözte, hogy a nukleáris korban a béke parancsoló szükség-szerűség.

Kényes egyensúlyozó mutatvány szereplői lettünk: elköteleztük magunkat a világbéke mellett, miközben nem engedhettük, hogy a békevágy a morális leszereelés egyik formájává váljék, amelynek során összes többi értékünket feladjuk; készen kellett állnunk a szabadság megvédésére, miközben azt is nyilvánvalóvá kellett tennünk, hogy ha a korlátlan rivalizálás miatt bekövetkezik a nukleáris holokauszt, azzal mindent kockára teszünk, beleértve a szabadságot is. Kizárólag egy megingathatatlan tekintélyű, a közvélemény támogatását szilárdan bíró vezető tudhatta ezt a kötéltáncos mutatványt előadni – olyan ember, aki egyfelől az érzelgősség csapdáját kikerülve nem keveri össze a békés egymás mellett élést a jó személyes kapcsolatokkal, másfelől kerüli az öntelt és öncélú pózolászt. Soha nem fogjuk már megtudni, vajon a Richard Nixon által vezetett kormánynak birtokában lett volna-e a közvélemény ehhez szükséges támogatása. Úgy vélem, e téren értékes tulajdonságaként kell a javára írni, hogy a nemzetközi ügyeket érzelgősségtől mentesen tudta szemlélni. De mindez nem számít, mert a Watergate-botrány megakadályozta, hogy teljes pompájukban kibontakozhassanak az akkoriban felcsillanó lehetőségek, amelyek nem csupán az amerikai–szovjet viszonyra vonatkoztak, hanem a nemzetközi kapcsolatok általánosabb, új szerkezetének kialakítását is megcélozták.

Amennyire előre látható, a jövőben az USA feladata az lesz, hogy újra létrehozza és megtartsa annak, a Szovjetunióval szemben folytatott amerikai politikanak a két pillérét, amelynek alapjait meg Moszkvában raktuk le. Ez pedig az elszántság, hogy szembeszálljunk az orosz terjeszkedéssel, és egyidejűleg keszen álljunk arra, hogy kijelöljük az együttműködésen alapuló jövő határait. A békésebb világ megvalósulását akadályozza meg, ha túlságosan elmozdulunk valamelyik irányba. Amikor a megbékélés öncéllá válik, akkor a könnyörtelen szovjet politika ezt zsarolásra fogja használni, és így leplezi majd az egyoldalúan megszerzett nyereségeket – ahogy időnként meg is történt. Amikor valamilyen lépésünk megakadályozza a reménytelibb amerikai–szovjet dialógus folytatását, annak a hazai támogatásunk és a szövetségi kohézió gyengülésével fizetjük

meg az árát. A sikeres politikához mindkét elemre szükség van: az oroszokat önmérsékletre buzdító lépésekre (például gazdasági kapcsolatokra) és a kalandorpolitikát büntető lépésekre egyaránt (például határozott amerikai válasza, így a szovjetek, a kubaiak vagy a szélsőségesek nyomásával szembeszálló barátainknak nyújtott katonai segítségére).

Ahhoz, hogy a határozottság és a megbékélés kettős vágányán tovább tudjunk haladni, szükség lett volna egy fegyelmezett végrehajtó hatalomra és kongresszusra, valamint a kormányában megbízó közvéleményre. Ezenfelül a nemzeti érdek gondos megértésére és annak átlátására, hogy egy adott szférában bekövetkezett események és problémák hogyan kapcsolódnak más szférák eseményeihez és problémáihoz. Ez minden, általam korábban ismert feladatnál bonyolultabbnak ígérkezett. Még engem is ellentétes érzések kerítettek hatalmukba: mély gyanakvással szemléltem a szovjetek motivációit, kész voltam határozottan szembeszállni az orosz terjeszkedéssel, és gúnyosan bíráltam azokat a kritikusainkat, akik gyáván beletörődtek volna Moszkva előretörésébe, vagy a történelemre bízta volna, hogy ezeket semmissé tegye. Bizonyos mértékig az enyhüléshez fűződő érdekeim taktikai jellegűek voltak: olyan eszközhez jutottunk általa, amely maximalizálta a szovjetek dilemmáit, és csökkentette befolyásukat a Közel-Keleten; odahaza pedig arra lehetett használni, hogy kijátsszuk a „béke” érdekében ránk nehezedő nyomást, hogy így tudjuk magunk mellé állítani a közvéleményt, ha a végső leszámolás már elkerülhetetlennek bizonyul. De ezenfelül is van valami, ami korunk semmi egyébhez nem fogható feladatát tükrözi: a meggyőződést, hogy a vezető morális kötelessége nyitva hagyni a mégoly csekély változás lehetőségét is, és megtenni mindent azért, hogy ne a hanyagság vagy az előrelátás hiánya miatt következzen be az Armageddon.

Szerencsétlen módon Nixon hazai támogatottságának elolvadása megakadályozott bennünket abban, hogy vízióinkat és stratégiánkat teljes mértékben megvalósítsuk. A liberálisok és a konzervatívok együttes támadása miatt a Szovjetunióval fenntartott kapcsolataink egyre ellentmondásosabbak lettek. A liberálisok, akik három éven át a harciassága és kompromisszumképtelensége miatt támadták Nixont, most minden további nélkül bírálták, no nem magát az enyhülést, hanem hogy azt „értéken felül” adták el az amerikaiaknak. Jelentőségeltjes tény, hogy a kritikát nemigen lehetett hallani 1972-ben és 1973 elején, az amerikai–szovjet enyhülés fénykorában. Először 1973 második felében merült fel, amikor az oroszok lecsaptak a disszidensekre; Andrej Szaharov 1973 augusztusában tette közzé felhívását, amelyben kiállt a Jackson szenátor által beterjesztett alkotmánymódosítás mellett*, majd 1973 októberében kirobbant a közel-keleti háború (amelyről

néhányan úgy döntöttek, hogy a szovjetek szították), végül a Watergate-botrány is felszínre tört, és meggyengítette az elnöki hatalmat. Senki sem hozakodott elő azonban soha olyan bizonyítékkal, amelyből kitűnt volna, miből is állt ez az állítólagos értéken felüli eladás. Mi több, ha valaki gondosan végigolvassa az akkori elhangzott beszédeket, sajtónyilatkozatokat és interjúkat, abból pontosan a kormányzat óvatosságáról tanúskodó minta rajzolódik ki, és a kabinet folyamatosan rámutatott a kapcsolat lényegéből fakadó korlátokra, kétértelműségekre és versenyre, éberségre intett, és arról is tájékoztatta a közvéleményt, hogy valójában milyen eredményeket értünk el.

Hazai megosztottságunk tünete volt, hogy egyáltalán bármiféle kritika megfogalmazódott egy olyan kormánnyal szemben, amely sikert sikerre halmozott. A cienfuegos-i eset kapcsán szembeszállt a szovjetekkel, ellenállt a helyettesítők által vívott indiai és szíriai háborúnak, felállította az összekapcsolás elvét, megnyitotta a kelet-európai elnöki utak sorát, síkra szállt az erős honvédelem mellett, és közben Indokínában magára vállalta azt az elődei által rá hagyományozott kötelességet, hogy a fenyegető agresszióval szemben is megőrizze Amerika hitelességét a világban – mialatt odahaza példátlanul elkeseredett támadásokkal kellett szembenéznie.

Persze nem tűnt túl valószínűnek, hogy Nixon pont a választás évében fogja majd vissza magát az amúgy is nagy előszeretettel hangoztatott túlzó szövegeivel. Kezdetnek rögtön arról a „reményről” beszélt, hogy ez a mostani „a béke generációja”. Aztán nem sokra rá már ott tartott, hogy „hatalmas eredménynek” nevezte. És az 1972-es választás utolsó napjaiban egyenesen azt a célt tűzte maga elé, hogy ez lesz „a béke évszázada”. PR-szakértői fáradhatatlanul sulykolták a felvetéseit – annak ellenére, hogy gyakran, bár meglehetősen hatástalanul, fejtettem ki fenntartásaimat velük szemben. De a kampányszólamokat leszámítva Nixon hivatalos nyilatkozataiban egyszer sem mulasztotta el annak hangsúlyozását, hogy a szovjet és az amerikai rendszer között milyen éles verseny folyik, és milyen hatalmas ideológiai szakadék táplálja ezt a rivalizálást. Jó példa rá az elnök 1973. május 3-án kelt külpolitikai beszámolója. Ebben nagy hangsúlyt kap a hatalmi egyensúly megeremtése és a nemzetközi ügyekben tanúsított önmérséklet iránti igény. Figyelmeztetett, az enyhülés még nem jelenti azt, hogy elmúlt a veszély. A beszámoló szövetségi kötelekeinkről is nyomatékosan szólt. És végül megerősítette, hogy Amerika kész osztozni másokkal is a felelősségeiben, ugyanakkor ezeket nem kívánja elhárítani magától.

Moszkva, a SALT és az enyhülés azonban olyan mélyebb és sokkal legitimebb aggodalmat is a felszínre hozott, amely közel sem volt oly felületes és cinikus, mint amelyet Nixon hagyományos baloldali ellenfelei szegeztek nekünk, akik azt követően lettek heves antikommunisták, hogy az elnök az enyhülés hívévé vált. Sok, korábban Nixont támogató konzervatívot nem is az elnök politikája, ha-

* A módosítás az emberi és szabadságjogok betartásához kötötte volna a kommunista országok számára az USA-val fenntartott kereskedelem bővülését és könnyítését. (A ford.)

nem a folyamat pszichológiai következményei kezdtek aggasztani. Amerika égett a vágytól, hogy fellélegezhessen az akkor már évek óta tartó keserűség és felfordulás után. Noha a látványos események, így Nixon pekingi és moszkvai útjai, egyfelől valódi eredményeket és józan számításokat tükröztek, az amerikai nép számára drámai kontrasztot is mutattak az egy évtizednyi zűrzavart és büntudatot követően. A ránk nehezedő fáradtság és vérfagyasztó izgalmak után önkéntelenül is lelkesedés, megkönnyebbülés és örömmámor töltötte el az embereket. A konzervatívok attól tartottak, hogy az amerikai nép, amely történelmileg hol túl optimistán, hol túl borúlátón ítélte meg az orosz szándékokat, most megint túlságosan kileng az eufória irányába, és ez idővel megcsappantja az akaraterőnket. Azt jóslták, hogy minden különbségtétel és a meggyőződésük elkezd majd porladni, ha a washingtoni és a moszkvai (és ha már itt tartunk, a pekingi) vezetők együtt mutatkoznak a legkedélyesebb bajtársiasság légkörében az amerikai tévék képernyőjén. Kíváncsiak voltak, hogy miként tudjuk megőrizni éberségünket, miközben egy új korszak beköszöntéről beszélünk – bármi ezzel ellentétes dolgot mondjanak is az elnöki nyilatkozatok végére odabiggyesztett különvélemények. Kétkedtek abban, hogy az USA képes lesz-e egyidejűleg fenntartani a harcias elszántságot és az együttműködési készséget.

Ebben volt igazságuk, és a történelmi tapasztalatok is őket igazolták. A szovjet rendszerrel folytatott békés együttélés még soha nem bizonyult tartósnak. A Kreml minden ilyen időszakot ugródeszkának használt új terjeszkedéséhez. A mi korunkban ez a kétkedés mégis csupán a kétségbeesés diktálta hamis tanács volt. A béke iránti törekvésnek tagadhatatlanul megvoltak a veszélyei; de ebből még nem következik, hogy egy kereszteshadjárat-szerű szembenállás sikereesebb volna. Előbbi az akaraterőnket gyengíthette, utóbbi a nemzeti összetartást és a szövetségi rendszerünket fenyegette, mert kormányunkat egyre nagyobb hangon ítélték volna el azok, akik a nemzetközi feszültségek forrását látták benne. Nem voltunk hajlandók elfogadni, hogy az amerikai nép kizárólag harsányan militáns fellépéssel őrizheti meg éberségét, miközben hagyja, hogy ellenségei kisajátítsák a globális béke iránti vágyat, és ezzel fokozatosan elszigeteljék az Egyesült Államok kormányát. Az amerikaiaknak meg kellett tanulniuk együtt élni a globális hatalmi egyensúly fenntartásából fakadó kihívásokkal: a mi feladatunk lett a szovjet terjeszkedés megállítás, és a józan megfontolások mozgatták politikánkat. Ám pontosan azért, mert ez a konfliktus egyben ideológiai és politikai természetű is volt, úgy véltük, hogy saját helyzetünket gyöngíténénk vele, ha leragadnánk a katonai egyensúly kérdésénél. A Vietnámot övező nemzeti hisztéria közepette így szinte bizonyosan magunkra mértünk volna vereséget. Hiába került később az enyhülés a támadások kereszttüzébe, az Egyesült Államok Kongresszusa ennek ellenére sem mutatott nagyobb elszántságot, hogy 1975-ben Angolában dacoljon a szovjet kalandorpolitikával – és sok héja is csat-

lakozott az ottani amerikai fellépést megakadályozó többséghez. Elszántak voltunk, hogy szembeszálljunk az oroszok agressziójával, de úgy véltük, hogy ebben a törekvésünkben akkor lesznek jobbak az esélyeink, ha politikánkban a remény is kifejezésre jut. Történelmi tapasztalataink és a közelmúlt keserű élményeinek fényében sem dönthető el, hogy végig tudunk-e menni a keskeny ösvényen; vajon arra vagyunk-e kárhóztatva, hogy tétován vacilláljunk a túlzott békülékenység és a túlzott harciaság között? Ez alapvető feladat marad, bármelyik kormány kerül is hatalomra.

Amikor a kongresszusi vezetők kétpárti csoportja előtt beszámoltam a SALT-szerződésről 1972. június 15-én, így határoztam meg az előttünk álló kihívást:

A leginkább húsba vágó kérdés, amelyet felteszünk magunknak, nem az, hogy megbízhatunk-e a szovjetekben, hanem hogy vajon megbízhatunk-e önmagunkban. Néhányan nem azért fejezték ki aggodalmukat a szerződéssel kapcsolatban, mert nem értenek egyet a feltételeivel, hanem mert tartanak attól az eufóriától, amelyet ezek a megállapodások gerjeszthetnek. De bizonyosan nem lehet azt kérni tőlünk, hogy csak azért tartsunk fent elkerülhető feszültségeket, hogy végre tudjuk hajtani azokat a programokat, amelyekre nemzetünk fennmaradása érdekében amúgy is mindenképpen szükség lenne. Nem táplálhatjuk népünkben azt a lélektani érzést, amely kizárólag azon az alapon engedélyezné számunkra a cselekvést, hogy mivel állunk szemben, és nem azon, hogy mi a küldetésünk.

Ennek alapján a következő kihívásokkal nézünk szembe: Ki tudunk jelezni egy új, reményteljes, ám illúzióktól mentes irányvonalat, amely nagy célokat tűz maga elé, de mentes az érzélgősségtől? Képesek vagyunk egyszerre nagylelkűnek és erősnek mutatkozni? Nem fordul elő túl gyakran, hogy egy országnak lehetősége nyíljon ezekre a kérdésekre érdemi választ adni.

A moszkvai csúcstalálkozó lehetőséget teremtett számunkra, hogy megkezdjük a fenti kérdések megválaszolását. A sors azonban úgy akarta, hogy ne mi adjuk meg a végső választ, mert bennünket felemésztettek a magunk által gerjesztett ellentmondások. Az is lehet, hogy rövid időn belül nem is szülelhet végső felelet a kérdésre. Az amerikai–szovjet kapcsolatok ma ugyanis átmeneti kihívást jelentenek népünk számára, és hogy milyen választ adunk rá, az nem csupán saját biztonságunk szempontjából lesz sorsdöntő, de egy jobb világ kilátásait is meghatározza.

29. FEJEZET

A csúcstalálkozó utóhatásai

Látogatás az iráni sahnál

Az idő, az indulatok és a kialakult zűrzavar utólag merőben más megvilágításba helyezték a moszkvai csúcstalálkozót követő, akkor még felhőtlenül kellemesnek tűnő utamat Nixon oldalán. Kijevből ugyanis május 30-án Teheránba repültünk, ahol Amerika egyik legszorosabb szövetségese, az iráni sah üdvözölt bennünket.

A repülőtéren karcsú, szálfacgyenes férfi fogadott minket, a császári címet viselő és királyi megjelenésű Mohammed Reza Pahlavi, a sahnah és árjámehr*. Az USA nemigen lehet büszke rá, ahogyan sok évvel később bekövetkezett megbuktatására reagált. A történelmet a győztesek írják, és manapság a sah nem számít túl divatos figurának. Állhatatosságunkra ugyanakkor semmiképpen sem vet túl jó fényt, ha szó nélkül hallgatjuk, amint kórusban ócsárolnak egy olyan vezetőt, akit a két párt köreiből kikerült nyolc amerikai elnök nevezett – teljes joggal – országunk barátjának és a stabilitás támaszának egy zűrzavaros és létfontosságú térségben.

A sah, azaz a császárság intézménye nem a Pahlavik személyes találománya volt; hagyománya mélyen gyökerezik a perzsa történelemben. A világ nagy kultúrái által közrefogott Irán – amely az ezernyi szín, szenvedély és az élet nehézségein átsegítő szívósság fűtötte indiai szubkontinentstől az egyszínűségében magával ragadó Arábiáig terpeszkedik; északról szovjet Közép-Ázsia határolja; Afrikától pedig csak vékony tengersáv választja el** – a maga központi elhelyezkedésével óhatatlanul is minduntalan a világtörténelem forgatagában találta magát. Erről az átjárhatatlan hegyekkel, sivár sivatagokkal, termékeny tengerpartokkal és éles színekkel tarkított földről hol hódítók indultak útnak, hol meg idegen hódítók csatolták saját birodalmaikhoz. Indiaiak, mongolok, afgánok, arabok, kozákok, görögök és nyugat-európaiak zúdultak rá dicsőséges múltjának városaira, olykor ott is maradtak, máskor csak átvonultak rajta. Idővel mind távozott, de hagyott magából valamit, amit aztán sajátjává tett az a lakosság, amely egy pillanatra sem veszítette el identitását; a perzsa törekvések és kultúra nagyszerűsége végül min-

dig saját öntudatát vitte sikerre, és túllépett a hódítók származásán vagy eredeti szándékain. A végeredmény nem egy európai értelemben vett nemzetállam lett, hanem perzsák, kurdok, beludzso, afgánok, zsidók, türkmének, arabok és számtalan más népcsoport színes elegye.

Kétezer-ötszáz éven át Iránt az egymást váltó dinasztiák mindvégig úgy kormányozták, mint egy birodalmat, az államnak pedig szüksége volt valamilyen egyesítő elvre, amely felülemelkedik az országot alkotó számtalan nemzetiségen. A történelem egyik furcsa ironiája, hogy néha éppen a legindividálisabb népek és a legszéttartóbb társadalmak teremtik meg az uralkodás leginkább abszolutista formáit, mintha csak a legmagasabb rangra emelt hatalom igazolhatná az emberek alárendelését. Iránban, bármelyik dinasztia foglalta is el a trónt, a kormányzati hatalom végső forrása a valahol a messzi távolban lévő császár volt. Történelmileg ez adta az ország erejét és egyben gyengeségét is. Semmi kétség afelől, hogy a sah autoriter uralkodónak számított. Mindez azonban illeszkedett az általa vezetett társadalom hagyományaiba, sőt talán elengedhetetlenül szükséges is volt. És egy időre ez jelentette erejének forrását, ahogy később a bukását is ez idézte elő.

Idővel jobban megismertem a sahot, és rájöttem, hogy természeténél fogva nem volt domináns személyiség. Sőt inkább szemérmes, visszahúzódó embernek találtam. Bennem mindig azt a benyomást keltette, hogy gyengéd, mi több, szentimentális férfi, akibe belenevelték azt az alapelvet, miszerint egy uralkodónak szenvtelennek és keménynek kell lennie, de neki sohasem sikerült elérnie, hogy ez a lényéből fakadónak, természetesnek hasson. Megjelenésének fenségességét talán ő maga is inkább valamiféle szerepnek tekintette, amelyet éveken át tartó gyakorlással sajátított el. És az a gyanúm, hogy az állam által támasztott elvárások e szerepet börtönné tették számára, ahogy végül saját sikerei áldozata lett.

A sah – bármit sugall is a múlt mítoszaira utaló gúnyolódás – elkötelezett reformer volt. „Progresszív” abban az értelemben, hogy társadalma iparosítását tűzte ki célul; és valójában bukásának egyik oka is az volt, hogy túl gyorsan modernizált, viszont a politikai intézményeit nem igazította megfelelő mértékben az általa elindított gazdasági és társadalmi változásokhoz. Széles körű földreformot hajtott végre. Az írástudatlanságot olyan mértékben igyekezett felszámolni, ami messze meghaladta a környező országok próbálkozásait. Százegyrével küldtek diákokat állami ösztöndíjjal külföldre, ahol aztán sokan közülük a radikális mozgalmakhoz csatlakoztak. A nők jogait kiszélesítették. 1967 és 1972 között az iráni GDP évente 10 százalékkal növekedett, aztán ezt a szokatlanul szédítő iramot felváltotta egy sokkal inkább fenntartható, 6 százalékos éves növekedés. Kétségtelen, hogy mindennek megvolt a sötétebb oldala is: a korrump elit, amely lejáratta a nemes törekvéseket, valamint a felvilágosult célokkal összeegyeztethetetlen elnyomó módszerek.

* A perzsa sahek által viselt két cím közül a sahnah kb. a „királyok királya” elnevezésnek felel meg, míg az árjámehr kifejezés annyit tesz, hogy az „árják világossága”. (A ford.)

** Ez utóbbi állítás földrajzilag nem helytálló. (A szerk.)

A sah alapvetően a nyugati irodalomban felsorolt valamennyi „haladó” receptet alkalmazta saját országában. Még a politikai intézmények iránt mutatott nemtörődömsége is abban a nyugati gondolkodásban gyökerezett, amely kapcsolatot feltételez a gazdasági haladás és a politikai stabilitás között. A gazdasági fejlődésre vonatkozó amerikai elméletek nagy része a Marshall-tervből leszűrte tapasztalatokat tükrözte. A feltevések szerint a gazdasági fejlődés nyomában politikai stabilitás is jár; sok nyugati közgazdász és a sah is azt az elvet vallotta, hogy egy kormány, amely emeli az életszínvonalat, a közvélemény jóváhagyását is elnyeri. Más szóval a gazdasági haladás önmagában is hozzájárul a politikai stabilitáshoz. Erről az elméletről azonban bizonyosodott, hogy tragikusan téves és félrevezető.

Európában és Japánban, ahol a politikai intézmények és a működőképes közigazgatás évszázadok során alakult ki, a stabilitást csakugyan a valóság és az elvárások közötti szakadék fenyegette; és a gazdasági fejlődés ténylegesen növelte a haladást előidéző kormány elfogadottságát. Az alulfejlett országokban azonban a gazdasági növekedés a jelek szerint ezzel ellentétes hatást gyakorol; növeli a politikai zűrzavart. A már meglévő intézmények még azelőtt meginognak, hogy az újak kialakulnának, ezért a társadalmi elégedetlenség felerősödése elkerülhetetlen. A tömeges elvándorlás vidékről a városba még azt megelőzően kiszakítja a munkásokat hagyományos életformájukból, mielőtt beilleszkednének új helyzetükbe. A politikai és társadalmi struktúrák éppen akkor válnak a legtörékenyebbé, és a legmélyebben gyökerező hagyományos értékek akkor kerülnek leginkább veszélybe, amikor a gazdasági fejlődés minden korábbinál nagyobb lendületet vesz. Szerencsés az az ország, amely zavargások nélkül le tudja vezetni az új politikai formákra való átállást. És bölcs az az uralkodó, aki belátja, hogy a gazdasági haladás nemhogy nem erősíti meg a pozícióját, hanem számára egyenesen parancsoló szükségzerűség, hogy olyan új politikai intézményeket hozzon létre, amelyek képesek társadalma növekvő komplexitását befogadni.

Nemigen lehet azt mondani, hogy a sah vagy a barátai birtokában lettek volna az említett bölcsességek; ugyanakkor ez nem állítható az ellenségeiről sem. A legkérelmezhetlenebb ellenállás nem azoknak a soraiból érkezett, akik nagyobb politikai beleszólást akartak volna a kormányzásba, hanem az előretörő modernizálás előtt kelleetlenül behódoló hagyományos társadalmi csoportok – a földbirtokosok, az előjogaiktól megfosztott mullahok és a régi rend méltóságai – felől. Vagy a szélsőségesek soraiból, akik az örökletes autoriter hatalmat elsősorban azért találták terhesnek, mert alapvetően egy hatékonyabban működő, ideológián alapuló hatalmi szerkezettel akarták felváltani. Eme erők között öröklődtek aztán a demokrácia és a tolerancia valódi hívei – egy Nyugaton tanult értelmiségiekből álló aprócska csoport tagjai, akikre bármelyik rezsím került is hatalomra Iránban, az üldöztetés várt. A sah helyzetét így ásták alá fokozatosan a sikerei, és minél

messzebbre jutott, annál több ellensége lett. Ő pedig nem volt elég előrelátó ahhoz, hogy új politikai intézményeket hozzon létre, vagy olyan szövetségeket keressen, akiknek segítségével fenn tudja tartani a politikai stabilitást.

Nem állja meg a helyét az a gyakran felhozott kritika sem, hogy a sah fegyvervásárlásai a gazdasági fejlődéstől vontak el erőforrásokat, amivel a fejlődő országok fegyvervásárlásait szokás kárhoztatni. A sah azonban egyszerre valósította meg mindkettőt. A honvédelmi kiadások nem lassították le Irán gazdasági növekedését, és politikai kohézióját sem befolyásolták. Ha elvágják katonai utánpótlását – ami amúgy is képtelenség lett volna, tekintve, hogy milyen könnyen lehetett brit és francia fegyverekhez jutni –, akkor az ország feltehetően sebezhetőbbé válik a külső beavatkozásokkal szemben, anélkül, hogy belső stabilitása ebből bármennyit is profitált volna. Talán a történelem tragikus leckéje az, hogy csupán kétféle struktúra képes túlélni a modernizációból fakadó feszültségeket: vagy az akarukat érvényesítő, a nemzetet fegyelmező totalitárius kormányzatok, vagy az olyan demokratikus jogállamok, ahol a pluralizmus és az alkotmányos tradíció már az iparosítás megkezdése előtt létezett. Sajnálatos módon a közelmúltban kevés példát találunk demokratikus átalakulásra fejlődő országokban. Utóbbiak számára tudniillik a marxizmus (vagy mostanság a teokráciához való visszatérés) egyik vonzereje, hogy a hagyományos formák felbomlása közepette is értelmet ad a hatalomgyakorlásnak és a merev, a fegyelemre és tekintélyre épülő hatalmi struktúráknak.

Bármik voltak is a sah hibái, aki talán olyasfajta erővel kelt birokra, amelyeket csakis emberfeletti küzdelemben lehetett volna kordában tartani, a mi szempontunkból párját ritkító vezetőnek számított: olyan, feltételek nélküli szövetségeseink volt ugyanis, akinek világlátása révén mi is jobban megértettük a világban uralkodó helyzetet. Az évek során sokszor beszélgettem vele. Kevés olyan vezetővel találkoztam, aki ilyen lenyűgözően átlátta volna a nemzetközi trendeket és áramlatokat. Mind a globális, mind a regionális hatalmi egyensúly jelentőségével tökéletesen tisztában volt. Azt is felfogta, hogy a perzsa függetlenséget fenyegető erők hagyományosan északról érkeztek, nem pedig a tengerentúlról. Miután Irán és a Szovjetunió között ezerötyszáz mérföldön át húzódott határvonal, és mivel egyre inkább szembekerült a radikalizálódó iraki és afganisztáni kormányokkal, tisztában volt vele, hogy valamiféle egyensúlyi állapotot kell teremteni a növekvő nyomással szemben, amely Pakisztánt leszámítva minden oldalról az országára nehezedett. A nyomást akár úgy is csökkenthette volna, ha Moszkva szószólójává válik a térségben, és bár technikai értelemben el nem kötelezett marad, lényegében Nyugat-ellenes erőként lép fel. Megőrizhette volna függetlenségét úgy is, ha a blokkok között manőverez – többé-kevésbé követve az indiai gyakorlatot –, ő azonban mindig óvatosan cselekedett, nehogy maga ellen fordítsa a tőle északra fekvő szuperhatalmat. Megtehette volna, hogy in-

kább nekünk kedvez, a védelmünket pedig magától értetődőnek veszi, és sok más vezetőhöz hasonlóan felszedi a földről az aprót, ami annak jutalmaként hull le, hogy rövid távú céljai érdekében kijátszotta egymás ellen a nagyhatalmakat. Ehelyett azonban az iráni sah úgy döntött, hogy az Egyesült Államok barátja lesz. 1953-ban amerikai befolyásra szerezte vissza a hatalmat, amikor egy baloldali kormány közel járt ahhoz, hogy letaszítsa a trónról. Ezt soha nem felejtette el; meglehet, hogy innen ered az amerikai szándékok és jóakarati iránti feltétlen bizalma, és lelki szétesése is, amikor megérezte, hogy a barátság múltóban van. Noha bizonyos szinteken szélsőségesen, már-már morbid módon gyanakodott a hatalma megdöntésére szervezkedő lehetséges kísérletekre, az Egyesült Államokban szinte naiv módon megbízott. És ugyanez volt az oka annak is, hogy tragédiája percében felkészületlenül érte Amerika habozása.

A sah megkísérelte országa sorsát alakítani, és Iránt a Nyugat egyik jelentős partnerévé tenni. Hitt abban, hogy saját honvédelme terhét magának kell vállalnia, legalábbis addig a szintig, amíg megteremti az egyensúlyt radikális szomszédjai, például Irak erejével szemben, illetve addig, amíg Moszkva olyan hatalmas invázió elindítására kényszerül – ha valaha le akarja igázni Iránt –, amelyet már az USA sem hagyhat figyelmen kívül. Támogatásunkat nemcsak azzal próbálta megszerezni, hogy országa védelmét komolyan vette – noha mindent egybevéve ennek létfontosságú stratégiai jelentősége volt –, hanem azzal is, hogy akkor is tanúbizonyságát adta barátságának, amikor egyedül remekül boldogult volna.

A sah vezetése alatt az Ázsiát és Európát összekötő kapocs, amely gyakorta bizonyult a világtörténelem sarokkövének, rendíthetetlenül Amerika- és Nyugat-barát kezekben volt. A régióban – leszámítva Izraelt – Irán volt az egyetlen ország, amely külpolitikája kiindulópontjának az USA-val kötött barátságot tekintette. A sah külpolitikája azon a józan számításon alapult, miszerint a Teheránt fenyegető legnagyobb veszély leginkább a radikális arab államokkal szövetkező Szovjetunió részéről érkezik, ami csupán más szavakkal való leírása annak, hogy úgy látta a világpolitika realitásait, ahogy mi. Irán a befolyását mindig a mi érdekünkben vetette latba. Forrásai a mi erőfeszítéseinket segítették, még az országától távol is – például 1973-ban, amikor a párizsi tárgyalások során Dél-Vietnámot támogatta; amikor Nyugat-Európát segítette az 1970-es években elszennvedett gazdasági krízise idején; amikor az afrikai mérsékelt erők mellé állt a szovjet–kubai terjeszkedés ellenében; vagy később, amikor Szadat egyiptomi elnököt támogatta a térségbeli diplomáciai erőfeszítéseiben. Az 1973-as közel-keleti háború során például Irán volt a Szovjetunióval határos egyetlen olyan ország, amely nem engedélyezte légtér használatát az oroszoknak – több NATO-szövetségesünkkel ellentétben. A sah annyira lekötötte a szomszédos radikális arab államok energiáját, hogy azok nem jelentettek fenyegetést a szaúd-arábiai, a jordá-

niai és a perzsa-öbölbeli mérsékelt rezsimek számára. Flottánkat feltételek nélkül feltankolta üzemanyaggal. Az olajkészlet feletti ellenőrzését soha nem használta politikai előnyök kicsikarására; Irán sohasem csatlakozott a Nyugat vagy Izrael ellen meghirdetett egyetlen olajembargóhoz sem.* Röviden tehát a perzsa állam a sah uralkodása alatt Amerika egyik legjobb, legfontosabb és leglojálisabb barátja volt az egész világon. A legkevesebb, amivel tartozunk neki, hogy nem ítéljük el visszamenőleg azokért a tetteiért, amelyeket nyolc amerikai elnök – így a jelenlegi is – egykoron örömmel üdvözölt.

Éppen a fentiek miatt 1972. májusi teheráni megérkezésünkkel mindenki szinte fizikai megkönnyebbülést érzett. Bármennyire is barátságosan fogadtak minket Moszkvában, és bármennyire is sikeresnek bizonyult az amerikai–szovjet csúcstalálkozó, látogatásunkat nyomasztóvá tette a totalitarizmus miazmája, amely elkerülhetetlenül depresszióba taszítja a vendéget. Az a mindent lehúzó uniformizáltság, amely arra figyelmezteti az emberi szellemet, hogy mi történik, ha elveszíti hitét a szabadságjogokban, és többé már nem kel értékei és intézményei védelmére. Teheránban azonban a szívélyes jóakarati szinte tapintatható volt.

Jóllehet a látogatás kellemesre sikeredett, itt is akadtak kínos pillanatok. Nixon visszahúzódo székenlősségében sokban hasonlított a sahhoz. A perzsa uralkodó egy pazar frakkos vacsorát adott a tiszteletére. Ám lezárásként Nixonnak rögtönzött pohárköszöntőt kellett mondania, s a tévés reflektorok fénye elvakította, ő pedig hiúságból nem hordott szemüveget, amikor a kamerák is vették. A tószit egészen jól ment, de az elnök nem igazán tudta, hogyan lehetne frappánsan befejezni. Három olyan mondata is volt, amely remek lezárás lehetett volna, ám minden esetben úgy döntött, hogy újra kifut a pályára. A negyedik kísérletre végre úgy érezte, hogy sikerült rátalálnia az odaillő lezárásra. Eisenhower egyik megfigyelését idézte, amely szerint különbözőségük ellenére a sikeres politikusokban minden jel szerint van egy közös vonás: „képességük, hogy rangon felül kössenek házasságot”. Ezt követően Nixon a sahra és „oldalán a bájos császárné-ra” emelte poharát. A királyok királya némi melankóliával révedt a távolba.

* Persze az olajért ő is a lehető legmagasabb árat szeretne volna megkapni, és részben ő is felelős volt azért, hogy 1973-ban meredeken emelkedtek az OPEC árai. Ugyanakkor ehhez pár dolgot hozzá kell tenni: amikor észrevette, hogy a folyamat milyen kárt okozott a Nyugatnak, ő segítette a következő öt évben az árak stabilizálását. Olyannyira, hogy 1973 és 1978 között az olaj ára valójában 15 százalékkal csökkent. Az eredeti áremeléssel sem politikai, hanem gazdasági célja volt; néhány államtól eltérően ő országa fejlődésének érdekében szeretne volna maximalizálni a bevételét. Soha nem próbálta az olajkitermelés korlátozásával manipulálni a fekete arany árát, a kitermelést mindig a maximumon tartotta, és ezzel hagyta, hogy a kereslet-kínálat törvénye működjék a stabil olajár érdekében.

Noha Nixont a szovjetunióbeli fáradozások kimerítették, és mélyebb megbeszélésre sem volt idő Teheránban, a sah és az elnök szoros szövetségesként beszélgettek egymással. A katasztrófa, amit az uralkodó bukása jelentett a Nyugat számára, egyeseket arra a hagymázás vállalkozásra készítetett, hogy valamiképpen Richard Nixont hibáztassák az eseményekért, amelyek hét évvel később bekövetkeztek. Nixont 1972-es látogatásáért visszamenőleg bűnbaknak tették meg: azért bírálták, hogy túlzott magabiztosságot keltett egy olyan uralkodóban, aki akkor már harminc éve volt trónon, és akit több olyan kormány is támogatott, amelynek élén demokrata és republikánus párti vezető egyaránt állt.*

Természetesen nem magától értetődően rossz dolog táplálni egy szövetségesünk magabiztosságát. És a probléma 1972-ben sem így merült fel. Akkor a valódi kérdés az volt, hogy egy bizonyos területen minden jel szerint végzetes veszély fenyegette azt a szükséges egyensúlyt, amelynek megléte elengedhetetlen volt valamennyi iparosodott demokrácia biztonsága, mi több, jóléte számára. Egyiptomban, amellyel még mindig nem vettük fel a diplomáciai kapcsolatot, és amelyet az egy évvel korábban megkötött barátsági szerződés fűzött a Szovjetunióhoz, továbbra is több mint 15 ezer orosz katona állomásozott. Alig hét héttel azelőtt, április 9-én a Szovjetunió hasonló barátsági szerződést kötött Irakkal, aminek nyomán tömegesen érkeztek az országba a legmodernebb fegyverek. Szíria, amely régóta az orosz fegyverszállítások egyik legjelentősebb kedvezményezettje volt, húsz hónappal korábban lerohanta a mérsékelt Jordániát. 1971 végén Nagy-Britannia pontosan akkor fejezte be csapatainak történelmi kivonását a Perzsa-öbölből, és akkor számolta fel a térségre kiterjesztett katonai védelmét, amikor a radikális Irak a szovjet fegyverek segítségével olyan helyzetbe került, hogy megpróbálkozhatott hagyományos hegemon törekvéseivel. Barátainkat – Szaúd-Arábiát, Jordániát és az Emírségeket – bekerítették.

Mind a nyugati, mind pedig a saját érdekek szempontjából kulcsfontosságú volt, hogy fennmaradjon a regionális hatalmi egyensúly, a mérsékelt erőket ne kerítsék be, az Európa és Japán (továbbá, amint később világossá vált, az USA) gazdaságát ellátó szállítási útvonal ne jusson ellenséges kezekre. Az egyensúly helyreállítására alkalmas erőt vagy mi magunk szolgáltatjuk, vagy egy regionális hatalom körébe adunk eszközöket a normalizáció végrehajtására. A vietnami háború és az azt kísérő trauma közepette keptelenség lett volna bármennyi amerikai katonai erőt irányítani az Indiai-óceán térségébe. A kongresszus nem járult volna hozzá egy ilyen katonai akcióhoz, és a közvélemény támogatását sem lehetett volna megszerezni. Szerencsére Irán vállalkozott rá, hogy eljátssza ezt a szerepet.

* A vádakát némileg szabadkozva adják elő, ami számomra azt sugallja, hogy a központi kérdés továbbra is ez: helytelen volt-e támogatni 1972-ben az egyik legértékesebb szövetségesünket, vagy az volt helytelen, hogy 1978-ban és 1979-ben nem álltunk ki mellette?

A vákuumot, amelyet a brit kivonulás hagyott maga mögött, és amelyet a szovjet térnyerés és a radikálisok lendülete fenyegetett, egy velünk baráti viszonyt ápoló ország töltött be. Irak így visszaretent attól, hogy a Perzsa-öbölben fekvő Emírségek, illetve Jordánia és Szaúd-Arábia ellen kalandor vállalkozásokba fogjon. Egy erős Irán visszaretenthetette Indiát is attól a kísértéstől, hogy véghez vigye Pakisztán leigázását. És mindezt bármiféle amerikai erőforrás nélkül lehetett elérni, mivel a sah hajlandó volt saját olajbevételeiből fedezni a felszerelések árát. Ha nem sikerül megakadályozni a szovjet fegyverek beáramlását a környező országokba, az felgyorsította volna a közel-keleti mérsékelt erők demoralizálását, és nagyobb tempóra kapcsolt volna a régióban, így Iránban is, a radikalizálódás. Meg merem kockáztatni, hogy még Szadat későbbi nyugati orientációját is megakadályozta, de legalábbis megnehezítette volna.

Nixonnak egy adott ügyben kellett döntést hoznia: teljesíti-e a sah kérését, aki F-14-es vagy F-15-ös harci repülőket akart vásárolni, a hozzájuk való felszereléssel együtt. Akadtak, akik ezt ellenezték: a védelmi minisztériumban néhányan vonakodtak megválni ilyen fejlett technológiától, míg a külügyminisztériumban amiatt aggódtak, hogy az üzlet túlságosan provokatív lépés lenne. A sah másik választása az lett volna, hogy valamivel kevésbé fejlett francia Mirage gépeket vásárol. Nixon felülírta az említett ellenvetéseket, ráadásul kiadott egy feltételes utasítást is, hogy a jövőben az iráni kéréseket nem szabad megkérdőjelezni. Túlzás lenne ezt „feltételek nélküli” elköteleződésnek nevezni, pláne annak ismeretében, hogy a bürokráciánk milyen készségesen és szakértelemmel képes kiherélni azokat az utasításokat, amelyek nincsenek ínyére – és e sajátosságait a Nixon-adminisztráció idején minduntalan bizonyította is (például az indiai–pakisztáni válság alatt). Ráadásul miután a Watergate-botrány kikezdte az elnök tekintélyét, ez az akadémikuskodás még jobban felerősödött. Később már nem annyira Nixon utasításainak megfelelően intézkedtek kormányaink, sokkal inkább *ad hoc* döntéseket hoztak. A Ford-kormányzat idején például a védelmi miniszter, James Schlesinger egy magas rangú tisztviselőt nevezett ki összekötőnek a sah mellé, aki a fegyverekre vonatkozó kéréseket is alaposan kivizsgálta. Következtetéseit pedig láthatóan nem befolyásolta az a bizonyos, Nixon által jegyzett utasítás, amely akkor már több évtized óta hatályban volt. O is nagyjából ugyanarra a következtetésre jutott, mint Nixon 1972-ben. A későbbiekben továbbra is jelentős mennyiségben folytatódott a fegyvereladások Teheránnak, aminek oka az volt, hogy valamennyi magas rangú tisztviselő – és utódaink is – úgy gondolta, szükség van rájuk a hatalmi egyensúly fenntartásához, és Irán létfontosságú szövetséges azon terhek viselésében, amelyek amúgy ránk hárulnának. A köztes időben semmi olyasmi nem történt, ami a szóban forgó következtetést megváltoztatta volna.

Nixon helyeselte, hogy a sahot bátorítsuk az Irakban élő kurdok autonómiatörekvéseinek támogatására. Természetesen túl nagy falat lenne ebben a könyvben

bemutatni a kurdkérdést és annak tragikus kimenetelét az 1973–75-ös időszakban. A témáról közreadott túlfűtött vitairatok arról nem szólnak, hogy megírásukkor szerzőik semmiféle tudással sem rendelkeztek a Fehér Ház döntéseiről és érveiről. Mindezt majd egy másik kötetemben részletesebben is kifejtem.* Ám 1972-ben ez még mindig csak a távoli jövő volt. A haszon, amivel Nixonnak a kurdok ügyében hozott döntése járt, csak egy évvel később vált nyilvánvalóvá: az 1973-as közel-keleti háborúban ugyanis csupán egyetlen iraki hadosztály tudott részt venni.

A teheráni látogatás tehát fontos lépés volt a regionális hatalmi egyensúly fenntartásában. Barátságunk Iránnal jó szolgálatot tett a válságok közepette, amelyek hamarosan elértek bennünket. Ennek az országnak a geopolitikai jelentősége bármely kormány számára kötelezővé teszi, hogy jó kapcsolatokra törekedjék a mindenkori Iránnal, akármelyik csoport irányítása alatt áll is. De ez a kötelesség sem vezethet oda, hogy nem veszünk tudomást azokról, akik nehéz helyzetükben is a barátaink maradtak. Nem állhat hazánk érdekében, hogy kicsinyesen, a múltat ártértékelve ócsároljuk azokat, akik egy generációnyi időn át a társaink voltak, és nem lehetünk érzéketlenek emberi szükségleteikkel, vágyaikkal szemben szenvedéseik közepette. Harminchét éven keresztül mindent elkövetünk azért, hogy a sah szövetségesként működjön együtt velünk; senkinél nem szerzünk jó pontot azzal, ha most elítéljük. Nem mindig tudjuk biztosítani a barátaink jövőjét, ám a saját jövőnket nagyobb biztonságban tudhatjuk, ha emlékezünk arra, kik a barátaink.

Hazatérés Varsón keresztül

A kommunista világ azonban nem engedte Nixont ilyen könnyen „szabadulni”. Hazafelé ugyanis megállt Lengyelországban, a szovjet uralom alatt álló leg-

* Itt elég annyit megemlíteni, hogy az a döntés, miszerint nem bátorítjuk a kurdokat egy elterelő hadművelet megindítására az 1973 októberében kirobbant háború során, saját hírszerző tisztjeink és a sah ama egybehangzó véleménye alapján született, hogy a kurdok egy ilyen offenzíva során *vesztést* szenvednének; e véleményrel pedig az izraeli kormány is egyetértett. A sah elhatározása 1975-ben, hogy a kurdkérdést Irakkal közösen rendezi, azon a nézeten alapult – és ez megint szinte bizonyosan helyes volt –, hogy a túlerő hamarosan legyőzi a kurdokat, és nem lehet megmenteni őket, hacsak két iráni hadosztály a segítségükre nem siet, és nem kapnak 300 millió dollárnyi támogatást tőlünk. A sah nem akart az első eszközhöz folyamodni, ami az ő szuverén döntése volt. Azt pedig egyenesen ostobaság lett volna elképzelni, hogy a kongresszus megítéli a fenti összeget abban a hónapban, amikor a vietnámi helyzet összeomlott. Ha fedett hírszerző műveletünket ebben az irányban akartuk volna folytatni, akkor sokan azok közül, akik később a kurdok tragikus sorsa fölött keseregtek, feltehetően ezt a döntést támadták volna.

nagyobb és legnépesebb kelet-európai államban. A nosztalgia mellett a bel- és a külpolitikai okok miatt is vonzónak tűnt az ország Nixon szemében. A Lengyelország iránti nosztalgiáját az táplálta, hogy 1959-ben igen lelkesen fogadták alelnöki látogatása során; ő pedig soha nem felejtette el élete azon ritka pillanatainak egyikét, amikor valóban spontán lelkesedést sikerült kiváltania az emberekből. Ha bármi hasonlót lehetett volna produkálni egy választási évben, az bizonyosan nem kerüli el a lengyel származású amerikaiak figyelmét. És végül a politikánk része volt, hogy bátorítsuk a nemzeti érzelmeket és a függetlenség vágyát Kelet-Európában. Ez a cél vitt minket Bukarestbe 1969-ben és Belgrádba 1970-ben. És ez hozott most ide bennünket Varsóba 1972-ben.

Nincs még egy olyan állam Európában, ahol a nemzeti függetlenség kivívására indított törekvések ennyire összefonódtak volna az ország történelmével. Lengyelország története legalább annyira dicsőséges volt, mint amennyire tragikus, legalább annyi inspirációt lehetett meríteni belőle, mint amennyit az ország szenvedett. Ritkán egyesült egy népben ilyen mértékig a mérhetetlen szabadságszereget az idegen hatalmak uralmával szemben mutatott heves ellenállással, és ritkán kockáztatta a nemzeti létét egy nép ilyen Don Quijote-i elszántsággal azért, hogy a szabadságról alkotott romantikus víziót valóra váltsa. Az ország ugyanazon a síkságon terült el, mint Oroszország, amelytől nem választotta el természetes határ, miközben a lengyeleknek nem volt meg az az ütközőzónájuk, amelyet Oroszországnak a hatalmas területe biztosított. A lengyel állam ezért az összes, egymással versengő európai erő útjába került, és időről időre mind nyugatról, mind keletről hatalmas nyomás nehezedett rá. Még a határai is forgandó történelmi szerencsésének tanúbizonyságai: Lengyelországot úgy mozgatták ide-oda a térképen, ahogy egy széket tologatnak egy szobában, és a történelem hullámai hol nyugatra, hol keletre vetették. Olyannyira, hogy még 1945-ben is gyakorlatilag százötven mérföldet mozdult el nyugatra; a Szovjetunió elvette Lengyelország keleti tartományait, míg a lengyelek kárpótlásként megkapták Németország néhány keleti tartományát. Ez az elképesztő átrendezés, amely mindkét irányban elzalogosította Lengyelország jövőjét, a győztes hatalmaknak ama döntése nyomán született, amelybe Varsónak még csak beleszólása sem volt.

Közel százötven éven át, a 18. század végétől egészen az első világháború végéig a lengyel állam, amelyet egykor a legfontosabb európai államok között tartottak számon, mindenestül eltűnt a kontinens térképéről; felosztották Ausztria, Poroszország és Oroszország között. De a nemzet létébe vetett hit egyik legkiemelkedőbb diadala volt, hogy az emberek a szívükbe vésve megőrizték Lengyelországot, még akkor is, amikor felosztva éltek három szomszédos birodalomban. Mi több, a nemzet vadul romantikus és individualista jellemével összhangban, Lengyelország hozzájárulása Európa szabadságának kivívásához még nőtt is a lengyelek elnyomatásának éveiben. A 18. és a 19. században a lengyel hazafiakat

hatalmába kerítette az a hősie és megindító meggyőződés, hogy népük szabadságát azzal is vissza tudják állítani, ha mindenütt máshol segédkezet nyújtanak a szabadság kiterjesztésében. Egyetlen olyan függetlenségi háború sem akadt – beleértve az amerikai is –, amelyet ne magasztosított volna fel a lengyel önkéntesek részvétele, akik azért voltak hajlandók még az életüket is kockára tenni távoli területek függetlenségéért, mert hittek benne, hogy azzal saját országuknak is megszerzik a jogot a szabadsághoz.

Ebben a hősie államban a nemzetbe vetett hitet az Istenbe vetett hit is erősítette. Lengyelország volt a katolikus egyház keleti erődtéménye, és az ország papjai egyben egy olyan nemzet lelkének szószólói is voltak, amelynek elnyomói többségében más egyházat követtek, mint a lengyelek. A hazai egyház oly mértékben lett a nemzeti érzések gyújtópontja, ahogy sehol másutt. Egyetlen állam sem szenvedett annyit a második világháború alatt, mint Lengyelország, amelynek politikai és szellemi életére minden jel szerint olyan rettenést váltott ki szomszédjaiból, hogy a vezetőit szisztematikusan likvidálták – hol a németek, hol a szovjetek. A náci a lengyel elit tagjainak tartott emberek millióinak meggyilkolására adtak parancsot. Sztálin a katyni erdőben több száz* lengyel tisztet mészároltatott le a Molotov–Ribbentrop-paktum idején. A Vörös Hadsereg 1944-ben tétlenül nézte, ahogy a németek leverik a varsói felkelést, mert úgy számoltak, hogy a lengyel hazafiak amúgy is csak gátjai lesznek a háborút követő orosz terveknek. Így került ki Lengyelország a második világháborúból szokatlan határokkal körbevéve mind nyugaton, mind keleten, egy nyakába erőltetett idegen rezsimmel és a látszólag örökre az országban állomásozó szovjet csapatokkal. De még külföldi fegyverekkel hatalomba segített kommunista vezetői is csak úgy tudták fenntartani a hatalmukat, ha döntéseikben a lehető legmesszebbmenőkig figyelembe vették a nemzet szempontjait. A kommunista nomenklátúra morgolódva ugyan, de kénytelen volt együtt élni a katolikus egyházzal, amely nagyfokú szellemi autonómiát vívott ki magának, és cserébe vállalta, hogy történelmi szerepéhez híven azt szimbolizálja: léteznek bizonyos erények, amelyek túlmutatnak a politikai döntéseken. Az 1956-os és 1970-es felkelés arra figyelmeztetett, hogy a lengyel szellemiséget csakis hatalmas katonai erőfitogtatással lehet megzabolázni, ám ettől a Szovjetunió mindkét esetben visszaretent.

A lengyel azonosságtudat melletti harcias kiállást jól tükrözte Varsó gyönyörű óvárosának újjáépítése is. A nemzeti tradíció olyan erősnek bizonyult, hogy a valaha Varsónak nevezett romhalom (a város 90 százalékát lerombolták) újjáépítése során először a város lengyel múltjának örökségét, a 16. századi Varsót állították

helyre nagy gonddal, a régi tervrajzok alapján. A kommunisták csak ezt követően merték a mézeskalács stílusú sztálini gótikát alattvalóikra kényszeríteni.

Lengyelországnak semmi szüksége nem volt rá, hogy mi adjunk nekik lelkét a szabadságból. Mindössze arra a pszichológiai megerősítésre volt szükségük, hogy egy régi barátjuk tökéletesen tisztában van a törekvéseikkel. Éppen ezért varsói jelenlétünk sokkal fontosabb volt, mint a megbeszélések tárgya.

A repülőtérré megérkezve rögtön szörnyű félreértésbe futottunk bele. A fogadóünnepség részeként egy tarka katonazenekar elkezdte gyakorolni a vonulást a repülőtéri aszfaltzott gurulópálya túlsó végén, és egy tökéletesen kivitelezett manőver keretében elindultak a szemle emelvénye felé. A ceremóniát feltétlenül rengetegszer elpróbálták, de nyilvánvalóan nem egy valódi repülőgép jelenlétében. Ahogy a zenekar közeledett, kezdett dermesztően világossá válni, hogy egyenesen az *Air Force One* szárnyai alatt lévő hajtóművek felé tartanak. Ha a pilóta beindítja a motort, az egész katonazenekar a levegőbe repül, vagy hamuvá ég. A zenészek azonban méltónak bizonyultak az alkalomhoz. Anélkül, hogy soraik megbomlottak vagy a zene megszakadt volna, éles kilencven fokos fordulatot hajtottak végre, végigmasíroztak a szárnyak alatt párhuzamosan a repülőgép törzsével, majd a sorok a hajtómű körül kettéváltak, és közben sem a dallam, sem az ütem, sem a rendezett menetoszlopok nem bicsaklottak meg egy pillanatra sem. Bizonyítandó, hogy milyen erős a szokás hatalma: a zenekar indulásunk alkalmával sem tért el ettől a rutintól; pontosan ugyanazon az útvonalon meneteltek végig, szinte belegyalogoltak a repülőgépbe, majd elmasíroztak a motorok alatt.

Protokollosaink persze ezt a leleményes trükköt nem hagyhatták szó nélkül. Ismét felmerült ugyanis az örök kérdés: hogyan lehet úgy lebonyolítani egy fényképezkedést, hogy azon a „spontán” tömegek is látszódnak. Lengyelországban ez meglehetősen bonyolult feladatnak ígérkezett, mert vendéglátóink ragaszkodtak hozzá, hogy az ő autóikat használjuk, így a szervezéssel megbízott előőr nem tudta úgy intézni a dolgokat, hogy közlekedési dugókat hozzanak létre, pedig az remekül működött 1970-ben Rómában és Belgrádban is. De az előkészítő csapat tagjai méltónak bizonyultak a feladatra. Miközben a repülőtérről a szállása felé hajtottak, Nixon megállt, hogy megkoszorúzza az ismeretlen katonai sírját. Ez nagy szerencse volt a PR-csapat lelki békéje szempontjából, mert Varsóban a szóban forgó emlékmű a városközpontban van, és egész szép számban gyűlt össze körülötte a tömeg. Amint Nixon elhelyezte a koszorút, hirtelen feltűnt az elnök amerikai limuzinja, a kormánynál pedig a megszokott titkos ügynök ült. Mielőtt még vendéglátóink felocsúdhattak volna, Nixon bepattant a kocsiba. A sofőr az autót az út közepéről lassan a járda széléhez kormányozta, azaz szinte szó szerint belehajtott a tömegbe. Még a legellenségesebb fotós sem tudott volna olyan képet készíteni, amelyen ne látszódnak volna, ahogy a lengye-

* Valójában több ezer, és nem a Molotov–Ribbentrop-paktum (1939. augusztus 23.) alatt, hanem 1940 tavaszán. (A lektor)

lek tömege körbeveszi Nixon autóját. Újabb leckét kaptam abból, hogyan lehet fotózási lehetőségeket teremteni a semmiből.

A varsói vezetőkkel folytatott megbeszélések persze nem vehették fel a versenyt ezzel a találmánnyal. A legjobb kép Edward Gierekről, a lengyel kommunista párt főtitkáráról alakult ki bennem, aki az 1970-es lázadások után került hatalomra. Hithű kommunista volt, és egyben lengyel hazafi. Az volt róla a benyomásom, hogy nem látná értelmét egy olyan ideológiának, amely lerombolja népe nemzeti karakterét, és ha mégis erre kerülne sor, akkor ellenállna. Tudta, hogy Lengyelország számára öngyilkossággal érne fel, ha szembeszállna hatalmas keleti szomszédjával. Ráadásul egyetlen lengyel sem akadt, aki teljesen legyűrte volna magában a Németországgal szembeni bizalmatlanságát a második világháború szenvedései után. Gierek megpróbált ügyesen lavírozni nemzetével e két fenyegető rémálom között, és a lehető legnagyobb autonómiát kivívni a folyamat során, anélkül, hogy feladná a kommunista elveket, amelyeknek egész életét szentelte.

Nem hagyott kétséget afelől, hogy mekkora örömmel fogadta a moszkvai csúcstalálkozó kimenetelét. A szovjet vezetőkben bizonyára voltak kétségek az enyhülést illetően: nem tudták eldönteni, hogy a Nyugat éberségének elaltatására használatos támadó taktikaként tekintsenek rá, vagy valóban végrehajtsanak egy komoly fordulatot a kölcsönös önmérséklet érdekében. Gierekben mindez nem váltott ki ambivalens érzéseket. Ő olyan nemzetközi viselkedési normát szeretett volna látni, amely visszatartja az erősebbet attól, hogy ráerőltesse akarát a gyengébbre. A lengyel autonómia fejlődése számára a legkívánatosabb feltétel a feszültségek enyhülése lett volna. A szembenállás fegyverkezést jelentett; a béke nem csupán kívánatos, ámde elvont fogalom volt, hanem a nemzet túlélésének záloga. Varsói megállónk azokra az alapokra emlékeztetett minket, amelyekért érdemes államférfinak lenni.

A szovjet gabonaüzlet

El kell ismerni, hogy akadt egy kérdés a csúcstalálkozón, amelyben az oroszok jól játszották ki adujukat, és túljártak az eszünkön. Ez pedig a néhány héttel későbbi amerikai gabonaeladás ügye volt.

Kennedy óta minden elnök jelentős politikai sikernek könyvelte volna el, ha azzal teheti szemléletessé rendszerünk felsőbbrendűségét, hogy gabonát ad el a Szovjetunióknak, amelyet az magának nem tudott megtermelni. Egy ideig szakszervezeteink megakadályozták ezeket az üzleteket, mert nem voltak hajlandók megrakni az orosz hajókat, követelve, hogy a gabonát amerikai hajók szállítsák, ez azonban a szovjeteknek túl drága lett volna. Ám a csúcstalálkozó után e kérdések hamar megoldódtak. Most már semmi sem állt az üzlet útjában, csupán az orosz

akarat kellett a vásárláshoz. A szovjet gabonavásárlást az amerikai piacról alapvetően belügynek tekintettük, agrárpolitikánk egyik részének; az NBT tagjait csak nagy vonalakban tájékoztattuk. Ugyanakkor aki tudta, hogy milyen vehemensen védelmezi mezőgazdasági miniszterünk, Earl Butz az agrárközösséget, egy pillanatilag sem gondolhatta, hogy majd lelkesen végrehajt bármiféle külpolitikai utasítást. Butz méltó párja volt Mel Lairdnek a bürokratikus manőverezésben, sőt még halálosabb is volt bizonyos szempontból, mert olyan választói csoportot képviselt, amelynek egyetlen dolog lebegett a szeme előtt.

Amikor 1972 áprilisában Butz Moszkvába látogatott, ott közölte vele, hogy a Szovjetunió talán fontolóra veszi egy hároméves gabonavásárlási szerződés megkötését, ha ehhez megfelelő hiteleket kap. Júniusra Butz elő is állt a támogatott hitelekhez szükséges konstrukcióval. A csúcstalálkozó alatt Nixon többször is megjegyezte Brezsnyevnek és Kosziginnek, milyen jótékony hatással lenne közvéleményünkre egy gabonaeladási szerződés, a moszkvai vezetők azonban meglehetősen közönyösen reagáltak. Koszigin közölte Rogersszel: a szovjetek különös kegyként talán hajlandók 150 millió dollár értékben gabonát venni. Én azt tanácsoltam Nixonnak, ez az összeg túl jelentéktelen ahhoz, hogy a közös nyilatkozat szövegébe belevegyük.

Miután hazatértünk, az oroszok hirtelen újra felvették a fonalat. Ma már tudjuk, amit akkor még nem tudtunk: 1972-ben a szovjetek katasztrofális gabonatermással szembesültek; létfontosságú volt számukra, hogy hozzáférjenek az amerikai gabonához. Akkoriban semmiféle beszámoló nem ért el a Fehér Házig arról, mekkora mértékű is volt az orosz kudarc, erről csak jóval azután értesültünk, hogy abban az évben lezárultak a példátlanul nagy mennyiségű gabonaeladások. Akár gyanakodhattunk is volna, hogy valami félresiklott, mert a szovjetek nem vetették be szokásos alkudozási taktikájukat, és a csúcstalálkozót követően a gabonavásárlás ügyében a tárgyalásokat mindenféle vita nélkül, a nyilvánosság kizárásával, szakértői szinten folytatták. Visszatekintve persze rá kellett volna jönnünk, hogy a terméskiesés mértékének eltitkolásával Moszkva a kérdés körüli politikai vita kibontakozását és a gabonapiaci árak emelkedését kívánta elkerülni. Június utolsó hetére a szovjet mezőgazdasági minisztérium egyik miniszterhelyettese minden felhajtás nélkül „besurrant” Washingtonba. Peterson és Butz gyorsan kidolgoztak vele egy hároméves, 750 millió dollárnyi hitellel párosuló szerződést. Tudatlanságunk nagyságát mi sem bizonyítja jobban, mint az a beszélgetés, amelyet akkoriban folytattam Petersonnal, akit kellemes meglepetésként ért a hír, hogy a szerződés első évében az oroszok „akár 500 millió dollár értékű” gabona vásárlását is fontolóra veszik.

A szovjetek azonban gyorsan kihasználták a gabonával kereskedő cégeink között meglévő versenyszellemet. Leckét adtak nekünk abból, milyen hátrányba kerül egy piacgazdaság, ha egy állami kereskedőcéggel kerül szembe. Minden

egy gabonakereskedő vállalatunk titokban megpróbált a vetélytársai elé kerülni, ezért a lehető legnagyobb mennyiséget adták el Moszkvának, és az árat még az amerikai kormány előtt is nagy titokban tartották. Csak pár héttel később vettük észre, hogy a szovjetek egy sor különálló üzlet keretében közel egymilliárd dollár értékű gabonát vettek egyetlen év alatt – ez pedig majdnem a teljes felhalmozott tartalékkészletünk volt. Ráadásul az említett üzleteket még mi támogattuk egy olyan időszakban, amikor a Kreml urainak szó szerint nem volt más választásuk, mint hogy megveszik a gabonánkat, vagy tömeges éhínséggel néznek szembe.

Már azt is nehéz volt elviselni, hogy átvertek bennünket, de még fájdalmasabb volt annak beismerése, hogy az előny megszerzésére használt módszerek egy olyan éles eszű kereskedőtől származnak, aki a mi szabadpiaci rendszerünket használta fel nagy szakértelemmel. Csakis magunkat hibáztathattuk. Döbbenetesen kevés hírszerzési információval rendelkezünk a szovjetek szükségleteiről. És igazából arról is hiányosak voltak az ismereteink, hogy mi történik a saját piacunkon. Az amerikai kormány egész egyszerűen nem volt elég szervezett abban az időben, hogy külpolitikai ügyként felügyelje, vagy akár csak nyomon kövesse a magáncégek gabonakereskedelmi ügyleteit. Az oroszok a saját játékunkban győztek le minket.

A szerződést az amerikaiak elsőre politikai mesterfogásként ünnepelték. És persze elkezdődött a szokásos helyezkedés, hogy ki arassa le a babérokat. Én San Clemente-ben tartottam egy sajtótájékoztatót a Fehér Ház nevében, hogy némi érdem Nixonnak is jusson, de azt végül mégis a mezőgazdasági minisztériumban söpörte be Earl Butz, aki a Nixon-kormány hagyományaihoz híven az elnöknek csak a rossz hírek bejelentését engedte át. Hamarosan azonban már senki sem akart learatni semmiféle babérokat; a gabonaeladás gyorsan politikai botránnyá duzzadt: Nixont megvádolták, hogy nyomott áron adta el a gabonát az ellenségeinknek, míg az amerikai fogyasztók számára felverte az árakat.* Ám ez a vád jórészt igaztalan volt. Nixon támogatta a gabonaeladást, és tisztában volt azzal is, hogy az elnökválasztás évében milyen politikai előnyökkel járhat. Az eladás feltételeihez vagy méretéhez azonban semmi köze sem volt. A szovjetek pontosan azért üszták meg a dolgot, mert nem akadt egyetlen magas rangú amerikai tisztviselő sem – leszámítva talán Butzt –, aki értette volna, hogy mit csinálnak. Az ügy

* A botrányt részben az okozta, hogy a kormány támogatást fizetett az amerikai farmereknek, hogy kárpótolja őket a hazai és a világpiaci árak közötti különbségért. Amikor az árak az egekbe szöktek (a világméretű gabonahiánynak, a dollár leértékelődéséből eredő megnövekedett keresletnek és a szovjet vásárlásoknak betudhatóan), az „áthidaló” támogatásokat még azután is hosszú ideig fizette a kabinet, hogy létjogosultságuk lett volna. Ebben persze a külpolitikával foglalkozó kormányzerveknek nem volt beleszólásuk. Ugyanakkor mindezek okán jogos volt a gabonaeladásokat körülvevő közfelháborodás.

egyetlen haszna az volt, hogy tanultunk belőle. Attól fogva az összes ilyen tranzakciót külpolitikai ügyként kezeltük, és kormányközi monitorozásnak vetettük alá. 1975-re, a Ford-adminisztráció idejére, öt évre szóló szerződést kötöttünk a Szovjetunióval, amely a beszerzéseiket szabályozta, és védelmet nyújtott az amerikai piacon történő zavarkeltéssel szemben. Ám addigra a korábbi üzlet által okozott politikai, gazdasági és lélektani károkat már nem lehetett meg nem történné tenni.

Egy sor egyéb gazdasági kérdésben gyors és összességében kielégítő haladást értünk el a Szovjetunióval. Júliusban a kereskedelmi miniszter, Peter Peterson Moszkvába látogatott, hogy közülük áttekintsen néhányat: a kölcsönbérleti szerződés rendezése, a legnagyobb kedvezményben részesülő ország státuszának megadása, a hitelfelvételi lehetőségek, valamint az egymás fővárosában felállított kereskedelmi kirendeltségek ügye szerepelt a napirenden. Ezek a tárgyalások annyira jól haladtak, hogy Peterson és stábjá már egy szerződéstervezetet is készített, amelybe csupán a kölcsönbérletből fennmaradó adósság végső összegeit kellett beírni.

Ezt szeptember 10-e és 13-a között személyesen rendeztem Brezsnyevvel, amikor Moszkvába látogattam, hogy általánosságban áttekintsük az amerikai–szovjet kapcsolatok valamennyi oldalát. Ismerve az oroszok taktikáját, a kölcsönbérleti adósság törlesztőrésztét jelentősen magasabb összegről indítottuk, mint amennyit eredetileg kapni szerettünk volna, és több estét is azzal töltöttünk, hogy tízmillió dolláros lépésként engedve, eljussunk a 722 millió dolláros végső összeghez – ami még így is 25 millió dollárral több volt, mint a számunkra elfogadható legkisebb összeg. Brezsnyev tehát előbb feladta, mint mi. (Nem sorolnám a nevezetes győzelmeim közé, mert a megállapodás időtartamára meghatározott éves összeg még egymillió dollárra sem rúgott.) Akárcsak az Azori-szigeteken Pompidouval folytatott tárgyalásom során, a témában mutatott járatlanságom itt is jó szolgálatot tett, mert emiatt nem tudtam rugalmasan változtatni az álláspontomon. Semmi sem bátorítja úgy a határozottságot, mint az alternatívák hiánya. James Lynn kereskedelmi miniszterhelyettes, aki szintén a delegációunkkal tartott, a végtelen sorban szállított zseniális formuláival adott lendületet alkudozásomnak.

Ennek az előrelépésnek a tükrében Nixont és engem is teljesen váratlanul ért, amikor augusztusban az oroszok hirtelen kivándorlási adót vetettek ki a zsidókra. Már 1969-től kezdődően kezdtünk udvarolni Moszkvának, hogy könnyítsen a zsidók kivándorlásán, és már akkor azt hangsúlyoztuk, hogy a lépés az amerikai–szovjet viszony légkörét is javítaná. Mindezt azonban titkos csatornákon tettük, mert úgy gondoltuk, hogy a nyilvánosság ártana a célkitűzéseinknek. Ugyanakkor nem fűztünk nagy reményeket a sikerhez. Némi meglepetésünkre az 1968-as négyszázas létszámhoz képest 1973-ra a kivándorló zsidók száma

35 ezerre emelkedett, párhuzamosan az amerikai–szovjet kapcsolatok javulásával. Amint az összlétszám nőni kezdett, egyre többször foglalkoztam a nehéz ügyekkel – azokkal az egyedi esetekkel, amikor valakitől azért tagadták meg a vízumot, azért tartóztatták le vagy zaklatták, mert olyasmit követett el, amit a Nyugat politikai indíttatású cselekedetnek tartott. Személyesen nyújtottam át időről időre egy-egy hosszú, a munka nyilvános részét végző amerikai zsidó szervezetek által részemre összeállított listát Dobrinyinnak, amelyeken a szovjet zsidó *refuznyikok*, azaz a lelkiismereti okokból bebörtönzött személyek nevei szerepeltek. Ezeket a listákat minden esetben „nem hivatalosan” nyújtottam át, és soha nem kértem hivatalos választ rájuk. Az utolsó olyan évben, amelyről még rendelkezem adatokkal (1973) e módszerrel elértük, hogy a nyolcszáz nehéz esetből mintegy ötszázötven személyt szép csendben útjára bocsátottak a Szovjetunióból. Panovékat, a balett-táncos házaspárt például nem sokkal azt követően engedték ki az országból, miután külön közbenjártam Dobrinyinnál az ügyükben.

Mindezek ismeretében a kivándorlási adó teljességgel érthetetlen volt; ráadásul azzal fenyegetett, hogy egy reménykeltő tendenciát az ellenkezőjére fordít, miközben semmiféle nyilvánvaló célt nem szolgált. Azóta sem hallottam rá észszerű magyarázatot. A leghihetőbb talán még az volt, hogy miután a szovjet tanácsadókat kiutasították Egyiptomból, az oroszok pánikba estek, és úgy döntöttek, esélyt sem hagynak arra, hogy bármivel veszélybe sodorják az arabokkal fenntartott kapcsolataikat. Dobrinyin azt állította, hogy a határozatot nem a Politikai Bizottságban hozták, hanem az ügyben illetékes minisztérium a saját szakállára döntött így. Ez nem volt túl hihető magyarázat, de nem is tűnt teljesen légből kapottnak: a külföldi kabinetek, különösen egy totalitárius államé, homogénebbnek tűnnek, mint az ember saját kormánya, pedig ez nem minden esetben igaz.

Bármilyen volt is a motiváció, a kivándorlási adó olyan felháborodást szült, amelynek célpontja a kelet–nyugati kereskedelem megnyitását lehetővé tevő kormánydöntés lett. Október 4-én Henry M. Jackson szenátor, hetvenegy támogatójával közösen, beterjesztett egy módosítást, amely az MFN-státusz megadását a kivándorlás növekedésétől tette függővé. Mindkét ház háromnegyede a módosítás elfogadása mellett szavazott.

A régi szokások azonban nehezen halnak ki. Október 21-én, három nappal a Szovjetunióval megkötött kereskedelmi egyezmények aláírása után – amelyekben rendeztük a kölcsönbérleti adósság és az MFN-státusz kérdését is – a *Washington Post* még mindig azért morgolódott, hogy a kereskedelmet továbbra is zsarolási eszközként használjuk a vietnámi kérdésben. A *Post* változatlanul ellezte az összekapcsolás elvét: „Mindentől függetlenül a kereskedelmi egyezmény önmagában is megállja a helyét. Üdvözljük, hogy Mr. Nixon és Mr. Brezsnyev

a két ország számára kölcsönös előnyökért dolgozott.” A *Wall Street Journal* október 20-án kelt szerkesztőségi véleményében azt írta, hogy „az elv, amely szerint bővíteni kell a két ország közötti kereskedelmet, illetve az Egyesült Államok és a többi kommunista ország közötti kereskedelmet és kapcsolatokat, mindentől függetlenül helyes elv”.

Az álláspontok azonban szinte észrevétlenül elkezdtek megváltozni. Most, hogy már az elnök is a kelet–nyugati kereskedelem fejlesztésének szószólójává vált, egykori hívei közül páran gyanakodni kezdtek, nyilvánvalóan ama gondolatmenetet követve, hogy ha Nixon kiáll egy elvért, akkor azt felül kell vizsgálni. A *New York Times* négy éven keresztül ostromozta a kormányt, amiért az oroszokkal folytatott kereskedelmet összekapcsolta a szovjet magatartás megváltoztatásának követelményével a nemzetközi szinten. A *Times* még 1972. szeptember 13-án is úgy vélte, hogy a kereskedelem bővülése „elég előnyös ahhoz mindkét fél számára, hogy önmagáért kellőképpen értékesnek tekintsük... függetlenül az egyéb területeken meglévő vitás ügyektől”. Alig egy hónappal később azonban már azt a javaslatot pártolta, hogy a kereskedelmet össze kellene kapcsolnunk a szovjet *belső* struktúrában végbemenő változásokkal – márpedig ez az összekapcsolás sokkal ambiciózusabb formája lett volna. Október 6-án az újság véleményrovatának szerzői még kételkedtek abban, vajon célravezető-e gazdasági nyomással kikényszeríteni a belső változásokat, de arra intették a „Kreml realista politikusait”, hogy hallgassanak az amerikai közvéleményre. Ám november 25-re a *Times* szinte teljes hátraarcot hajtott végre: „Komoly hibát követnek el az USA üzleti körei, a Nixon-kormány, vagy ha már itt tartunk, az orosz tisztviselők, ha oly lelkesen igyekeznek bővíteni az amerikai–szovjet kereskedelmet, hogy közben megfeledkeznek az amerikai nép – és a kongresszus – továbbra is meglévő érzékenységről a Szovjetunió határain belül és azokon kívül érvényesülő orosz politika iránt.” A *Washington Post*, amely egykoron „költészes anakronizmusnak” és „hidegháborús gondolkodásnak” nevezte a kommunista országok ellen hozott kereskedelmi szankciókat, most teljes mellszélességgel kiállt a Jackson által benyújtott törvénymódosítás mellett, és nem sokra rá már arra biztatott bennünket, hogy a megkötött szerződésből vonjuk vissza az MFN-státusz megadását egészen addig, míg a Kreml urai nem engedélyezik a zsidók kivándorlását.

1972-ben azonban ezek még mindig csak gyenge széllekedéseknek tűntek az amúgy nyugodt és derűs horizonton. Mindent egybevéve az amerikai–szovjet kapcsolatok sok éve nem voltak ennyire jók. A berlini megállapodás, a SALT-szerződés, az oroszok visszafogott viselkedése a Közel-Keleten és Vietnámban, a széles körben megkötött technikai egyezmények és a folyamatban levő tárgyalások jó előjelnek tűntek. Ennek ellenére a Nixon-kormány gondosan kiszámított álláspontja a kelet–nyugati kereskedelemmel kapcsolatban egyre inkább olyan

heves jobboldali ellenállásba ütközött az elkövetkező néhány évben, amelyen hevesen támadták a korábbi időszakban balról. És ironikus módon a jobboldal hagyományos kommunistaellenessége szövetségesre lelt azon a baloldalon, amely gyűlölte Nixont, és amelyet egyre jobban foglalkoztattak az emberi jogok.

Az európai álláspontok

A moszkvai csúcstalálkozót követően meg kellett hallgatnunk szövetségeseinket is. Három éven át valamennyi európai vezetővel folytatott megbeszélésen arra biztattak bennünket, hogy tárgyaljunk a szovjetekkel. Az összekapcsolás elvét meglehetősen langyosan támogatták, a kelet–nyugati kereskedelem bővítésében messze előttünk jártak, lelkesedtek az európai biztonsági konferenciáért, és egyre türelmetlenebbül sürgették, hogy kezdjük meg a tárgyalásokat a kölcsönös és ki-egyensúlyozott fegyverzetcsökkentés kérdésében. Finoman hangot adtak annak a véleményüknek – sőt nyilvános fórumokon is elmondták –, hogy túlságosan lassan javítjuk kapcsolatainkat Moszkvával, és sürgősen kockáztatjuk egy háború kitörésének lehetőségét.

Miután azonban megfogadtuk a tanácsaikat, ugyanezek a vezetők hirtelen tudathasadásos állapotba kerültek. Azt hallottuk, hogy néhány európai a „szovjet–amerikai kapcsolatok alapelveiről szóló nyilatkozatot” kifogásolta, mert abban szerepelt a „békés egymás mellett élés” kifejezés – ami meglepő kritika volt, tudván, hogy a Franciaország és Németország által aláírt hasonló nyilatkozatokban ennél jóval erősebb megfogalmazások fordultak elő. Némi nyugtalanság támadt amiatt is, hogy önmérsékletéről szóló elveink esetleg kiüresítik az európai biztonsági konferenciát – azaz előre megállapodtunk valamiről, amivel szövetségeseink a saját nevükben akartak előállni.

Ezek a bírálatok nem a kormányfők szájából hangzottak el, mert ők gratuláló leveleikben valamennyien elismerően szóltak a megállapodásról (persze a magánvéleményük még lehetett más). A középszintű tisztviselők és a publicisták egy befolyásos rétege azonban erőteljesen hangot adott nem múlt nyugtalanságának, amely részben abból fakadt, hogy Európa képtelen volt megfogalmazni saját célkitűzéseit. Akkor, amikor az Egyesült Államok arra koncentrált, hogyan lehetne újszerű kapcsolatokat kialakítani Moszkvával és Pekinggel, az európaiak nem tudtak egyezségekre jutni abban, hogyan szervezzenek meg egy új közösséget. Ilyen körülmények között érthető – bár nem túl baráti – húzás volt az egység megteremtésének kézenfekvő alapjául megtenni azt, hogy minket ostromoznak a Szovjetunióval való állítólagos összejárásunk miatt. Miután észlelték, hogy több technikai területen együttműködünk az oroszokkal, megjelent az a félelem, hogy általában véve is hajlani fogunk tengerentúli kötelezettségvállalásaink

mérséklésére – ráadásul ez az irányvonal még szembetűnőbb lett egy olyan elnökválasztási évben, amikor George McGovern volt a kihívó.

Augusztus 21-én megírtam Nixonnak, hogy a helyzetet egyelőre lehet orvosolni:

A média és az európai közvélemény még nincs tudatában annak, hogy ön folyamatosan bizalmas egyeztetéseket folytat Heathszel, Brandttal és Pompidouval. A csúcstalálkozót követő üzeneteire ezek az emberek azt válaszolták, hogy bíznak az ön Európa-politikájában és abban, hogy országaik is hasznot húznak mindabból, ha szorosabb együttműködésen alapuló viszonyt alakítunk ki a szovjetekkel. Ezt persze nem verhetjük nagydobra. A problémáink azonban nem a vezetőkkel adódnak, sokkal inkább az alacsonyabb beosztású hivatalnokokkal és a politikai megfigyelőkkel. [...]

Folyamatos feladatunk meggyőzni az embereket, hogy nem fogunk kivonulni Európából... Szokatlanul nagy figyelmet kell szentelnünk legfontosabb szövetségeseink nézeteinek, és ezekre a tárgyalásokra olyan álláspontokat kell kialakítanunk, amelyekkel kapcsolatban nem fogan meg bennük az az érzés, hogy a biztonságukat fenyegetik.

Hasonlóan fontos feladat, hogy a döntéseinket megmagyarázzuk. Ennek érdekében valamikor a jövőben egy újabb tárgyalási forduló során személyesen is kifejtethetné mindezt.

A dilemma gyökere az volt, hogy bármilyen irányvonal mellett döntünk is, akár a konfrontációt választjuk, akár a megbékélést, mindenképpen szembe találjuk magunkat azzal a valósággal, hogy az atlanti kapcsolatokban egy fennsíkra értünk. A háború utáni generáció célkitűzései, azaz a biztonság és a jólét alapvetően teljesültek. Már csak az egyes események által előidézett, taktikai jellegű problémák megoldása maradt hátra; ugyanakkor híján voltunk az egyeztetett stratégiának, akár a konfrontáció, akár a megbékélés a cél, akár a hosszú távú biztonság, akár más hosszú távú célkitűzések megvalósítása lebeg a szemünk előtt. Ezeknek most a szövetségeseinkkel folytatott párbeszédből kellett volna kialakulniuk, ők azonban sokkal határozottabban tudták képviselni a saját álláspontjaikat, mint korábban bármikor.

1972 nyarán éppen ezért a legtöbb, amit tenni tudtunk, az volt, hogy taktikai szinten folytatjuk a dialógust. Hosszas megbeszélésekre került sor Helmut Schmidttel (aki akkor német pénzügyminiszter volt), Sir Burke Trenddel, a brit kabinettitkárral, valamint francia részről Michel Debré védelmi miniszterrel és Maurice Schumann külügyminiszterrel. A jelenben vitt politikai irányvonal tekintetében egyetértésre jutottunk, de a szövetségeseinket képviselő, Washington-ba érkező látogatók egytől egyig azt hangoztatták, hogy az atlanti kapcsolatoknak

friss lendületet kell adni. És Nixon, akárcsak én, mélyen hitt abban, hogy bármit érünk is el az ellenségeinkkel folytatott tárgyalásainkon, legfőbb célkitűzésünk mégis az, hogy minden erőnkkel a szabad népek összetartását és a közös célok előmozdítását erősítsük. Ez pedig újabb ok volt arra, hogy Vietnámot végre magunk mögött hagyjuk. Egy új generáció lépett színre, amely már magától értetődőnek vette a biztonságot, és elkerülhetetlennek látta a gazdasági haladást. Ideje volt, hogy a kommunista vezetőkkel folytatott 1972-es csúcstalálkozók mellett most demonstratíván szemléltessük elkötelezettségünket a szövetségeseink mellett is, és újradefiniáljuk szövetségi rendszerünk céljait. Kizárólag ezáltal tudjuk ugyanis megítélni a Kelettel folytatott egyes tárgyalásainkat, és helyreállítani a bizalmat egymás végső céljait illetően. A szabad népek közössége ebből meríthet útmutatást és büszkeséget. Innen eredt az „Európa éve” ötlete is, amelynek megvalósításába 1973-ban vágunk bele.

30. FEJEZET

Szadat kiutasítja a szovjeteket

A moszkvai csúcstalálkozónak lett még egy fontos következménye: Anvar Szadat 1972 júliusában kiutasította a Szovjetuniót Egyiptomból.

Nixon, hozzám hasonlóan, már a csúcstalálkozó előtt tisztában volt azzal, hogy Szadat egyre jobban kiábrándul az oroszokból, dacára annak, hogy Egyiptom igen erősen függött a szovjet katonai támogatástól. A Kreml ugyanis képtelen volt bármiféle elmozdulást elérni egy elfogadható rendezés irányába, vagy azt, hogy Izrael vonja ki csapatait az arab területekről. Szadat kétszer is járt Moszkvában: februárban és áprilisban. A két látogatás között azonban Kairó felénk is nyitott egy titkos csatornát. Ez is hozzájárult ahhoz a szilárd elhatározásunkhoz, hogy a csúcsértekezlet után Moszkvában kiadott közös nyilatkozatban a Közel-Keletet érintő résznek semmitmondónak kell lennie, így ugyanis lehetőségünk nyílt rá, hogy megfigyeljük: várhatunk-e más eredményeket a stratégiánktól. Csak később derült ki számunkra, mennyire működőképes az említett stratégia. Ahhoz azonban, hogy nyomon követhessük ezt a Közel-Keleten lejátszódó nagy horderejű változást, majdnem két évet kell visszamennünk az időben.

Nasszer halála

1970 vége fordulópontnak bizonyult a Közel-Kelet történetében, noha ezt előre nem láthattuk. A jordániai válság, de még a Szezei-csatorna mentén felgyülemelő feszültségek is csupán egyes állomásai voltak annak a szemléletmód-változásnak, amelynek során az arabok felismerték: a közel-keleti rendezés kulcsa nem Moszkvában, hanem Washingtonban van. A leginkább sorsfordító esemény azonban alighanem Gamal Abdel-Nasszer halála és Anvar Szadat hatalomra kerülése volt.

Anvar el-Szadatról akkoriban nem tudtunk túl sokat. Ahhoz, a hadsereg tisztjeiből összeállt csoporthoz tartozott, amelyik 1952-ben letaszította a trónról Farúk királyt; szakértőink azonban az eltelt évek alatt sem tartották őt jelentős figurának. Először még az sem látszott egyértelműnek, hogy képes lesz-e saját erejéből elfoglalni az egyiptomi elnöki széket, az is igaz, hogy bárkire nagy lett volna a kabát, ha egy olyan kimagasló egyéniség után kerül a hatalomba, mint Nasszer. Ráadásul kötetlen beszédstílusa és egyszerű falusi származása miatt

a külvilág felre is ismerte Szadatot, amihez még az is hozzájárult, hogy Nasszer idején meglehetősen jelentéktelen szerepet játszott az egyiptomi politikában. Nasszer 1970. szeptember 28-án halt meg, amikor az elnökkel együtt éppen a Földközi-tenger térségében tettünk körutat. Egy nappal később egy újságíró Szadatról kérdezte a véleményemet. Úgy véltem, hogy csupán átmeneti figura lesz, aki alig néhány hétig fogja kihúzni a hatalomban. Ez lett életem egyik legnagyobb tévedése! 1971 folyamán Szadat szép lassan kijátszotta ellenfeleit, és májusban sikeresen végrehajtott egy olyan elképesztő tisztogatást, amelynek során eltávolította a hatalomból a megdöntésére szövetkezett szovjetbarát riválisaiból álló félelmetes csoportot. Odahaza fokozatosan megszilárdította helyzetét, és szabad mozgásteret teremtett magának a nemzetközi szinten is. Kevés kívülálló akadt akkoriban (én bizonyosan nem voltam közöttük), aki átlátta volna, hogy milyen bátorsággal, jövőbe látó képességgel és elszántsággal fogja országát és régióját forradalmian új irányba terelni a nemzetközi ügyek területén, és hogyan válik majd korunk egyik kiemelkedő vezetőjévé. (Az őszi válságsorozat másik jelentős, noha kevesebb figyelmet kapó következménye, hogy 1970 novemberében hatalomra került Szíriában Háfez Aszad. Az ő víziója szerényebb volt ugyan Szadaténál, mégis korábban soha nem tapasztalt stabilitást teremtett Szíriában, és népe zűrzavaros történelmének fényében bátor és viszonylag mérsékelt vezetőnek tekinthetjük.)

A látszat (és persze néha a valóság) azt sugallja, hogy akadnak olyan politikai irányvonalak, amelyeket kormányunk nem ad fel egykönnyen. Jellemző módon a külügyminisztérium látszólag az egyiptomi vezetőcserét követően is lankadatlanul azon ügyködött, hogy a korábban kigondolt diplomáciai kezdeményezést keresztülvigye. A minisztérium erőfeszítései még 1969-ben megakadtak, ám ezeket felmelegítve, 1970 júniusában az USA újból előállt a javaslattal, hogy a Szezei-csatorna mentén a fennálló helyzetet rögzítő tűzszünet jöjjön létre. A javaslat azonban nyomban érvényét veszítette, amikor Nasszer megszegte a tűzszüneti egyezményt, és kitört a jordániai válság. 1970 végén megint csak előkerült ugyanez a kezdeményezés, mintha a közbülső időben semmi sem történt volna. Az, hogy közben az álláspontok megkeményedtek, és semmiféle új elem nem került bele a javaslatba, nem számított olyan oknak, amiért a buzgó diplomáciai erőfeszítéseket hanyagolni kellett volna.

1970 decemberének végére a külügyminisztériumnak – a tárca megerősítve érezte magát attól a támogató levélről, amelyet Rogers unszolására december 3-án küldött Nixon Meir asszonynak – végre sikerült rávennie az izraelieket, hogy térjenek vissza a Jarring által vezetett tárgyalásokhoz, amelyekről még szeptemberben vonultak ki, minekutána Egyiptom megszegte a tűzszüneti megállapodást. Mielőtt azonban az izraeliek rábólintottak volna az ötletre, Joe Sisco már utasításokat küldött – a Fehér Ház engedélye nélkül –, amelyben arra buz-

dította Jarringot, hogy az 1969-es javaslatunkban szereplő, a végső határookra és a békefeltételekre vonatkozó pontok mentén újítsa fel közvetítői tevékenységét (ez volt az úgynevezett Rogers-terv). Siscónak semmi oka sem volt azt gondolni, hogy a felek hajlandók feladni a korábban egymással szöges ellentétben lévő álláspontjaikat, és készek kompromisszumot kötni, de ahogy január elején elmondta nekem, semmit sem veszítünk vele, ha Jarring legalább tesz egy próbát. Egy diplomátát nem lehet azért hibáztatni, ha a csodában reménykedik.

Az izraeliek, akiket megbékített az a 90 millió dolláros új amerikai fegyvercsomag, amelyet Nixon még októberben hagyott jóvá, 1971 elején a kezdeményezés élére állva meghívták Jarringot, hogy missziója első állomásaként látogasson el hozzájuk. Jarring ott rögvest szembekerült azzal a problémával, amely megakasztotta az egy évvel korábbi tárgyalásokat is: Jeruzsálem a „békéhez” ragaszkodott, Kairó a „csapatkivonáshoz”. Az izraeliek január 8-án átnyújtottak a svéd közvetítőnek egy listát, amelyben a „béke elengedhetetlen feltételeit” sorolták fel – többek között a háborúskodás, a terrorizmus, a gazdasági blokádnak és bojkott befejezését, valamint „a jószomszédi kapcsolatok és az együttműködés” megteremtését. Ezért cserébe Izrael elősegíti a „biztonságos, elismert és megegyezés alapján létrejött határvonalak” felállítását, amelyeket a megfelelő biztonsági feltételek garantálnak – más szóval a zsidó állam a békefolyamat részeként egyiptomi területek megszerzését javasolta. Röviden: a bevett izraeli álláspont egy jortányit sem változott.

Jarring január 13-án adta át az izraeli dokumentumot az egyiptomiaknak, és Kairó néhány napon belül válaszolt egy olyan dokumentummal, amely megerősítette a bevett egyiptomi álláspontot, és az izraeli csapatok teljes visszavonását követelte az 1967-es határok mögé, egyben felszólította Jeruzsálemet, hogy hagyjon fel a „területi terjeszkedésen” alapuló politikájával. Jarring egy kétségbeesett kísérletével megpróbálta összebékíteni az összeegyeztethetetlen nézeteket, és ehhez egy eljárási trükköt vetett be: mielőtt az egyiptomi dokumentumot átadta volna az izraelieknek, hogy megjegyzéseket fűzzenek hozzá, némileg „puhított” a szöveget; kihagyta a kairóiak bevezetőjében szereplő, sértőbb hangvételű megjegyzéseket, amelyek azt állították, hogy az izraeliek javaslata „semmiféle új elemet” nem tartalmazott korábbi álláspontjukhoz képest. Jarring a gyanakvó légkört igyekezett eloszlatni, taktikájával azonban pont az ellenkező eredményt érte el. Az egymás ellen folytatott propagandaháború részeként mind az izraeliek, mind az egyiptomiak kiszivárogtatták álláspontjukat a sajtónak. Az izraeliek bizalmát feltehetőleg nem nyerte el különösebben, hogy a sajtóban másik változatát látták viszont annak az egyiptomi dokumentumnak, amelyet Jarring hivatalosan nyújtott át nekik.

Ahogy megjósoltam, a Jarring által vezetett tárgyalások első fordulója patt-helyzethez vezetett. Január 21-én Joe Sisco közölte velem, hogy ő sem igen szá-

mított többre. Mostani állítása szerint a kísérlet célja az volt, hogy rávegyék az egyiptomiakat, újítsák meg a február végén lejáró megállapodást a tűzszünetről. Ezt a célt el is érte, de két héten belül a külügyminisztérium bátorításával Jarring elővezette saját lényeges ötleteit, hogy megtörje a patthelyzetet.

A szemünk láttára kibontakozó forgatókönyv hajszálra megegyezett az 1969-essel: elkezdődik egyfajta, a látszatot szolgáló lázas tevékenység, amelynek során a felek a maguk által megszabott határidőket iparkodnak betartani, ami viszont csak úgy lehetséges, ha kibékíthetetlen ellentéteiket véka alá rejtik, ám ez még elkerülhetetlenebbé teszi a végső kudarcot. A dokumentumok alapján készített terv egyeztetése januárban megtörtént, Jarring pedig február 8-án átadta mindkét félnek az új javaslatot, amelyben Izraelt arra kérte, vonja vissza csapatait az 1967-es izraeli–egyiptomi határ mögé (bizonyos gyakorlati biztonsági feltételek teljesülése esetén), míg Kairót arra szólította fel, hogy írjon alá békeszerződést Jeruzsálemmel. Az izraeliek mérhetetlenül feldühödtek, mert úgy vélték (jó okkal), hogy Jarring javaslata arra az 1969-es Rogers-tervre épül, amelyet már akkor elutasítottak; ráadásul kétségbe vonták, hogy Jarringnak lenne felhatalmazása saját ötleteinek elővezetésére, sokkal szívesebben látták volna a postás szerepkörében, aki mindössze kérdéseket tesz fel. Izrael szemében a Jarring-javaslat nem csak a lényegi része miatt volt elfogadhatatlan; a zsidó állam szerint a dokumentumot úgy tálták, hogy Szadat számára már csak emiatt is teljesen szükségtelenné vált, hogy választ adjon a „béke” feltételeire koncentráló izraeli állaspontra.

Mindezek a diplomáciai erőfeszítések úgy folytak, hogy közben nem volt valódi egyeztetés a Fehér Házzal. Jarring például a saját javaslatát pontosan azon a napon nyújtotta át a két félnek, amikor összehívtam a vezetői felülvizsgálati bizottság ülését, hogy azon megtárgyaljuk a jövőben követendő stratégiát. Egy sor fontos üzenetváltás is zajlott januárban Rogers külügyminiszter és az egyiptomi külügyminiszter, Mahmúd Rijád között, de ezeket is csak az üzenetváltást követően mutatták meg a Fehér Háznak – bár stábom egyik rátermett tagja, Hal Saunders minden tőle telhetőt megtett, hogy némi rálátása legyen a dologra. Az üzenetváltás során Rogers biztosította Rijádot, miszerint az Egyesült Államok „átfogó kísérletet” tesz, hogy még 1971-ben tető alá hozza a megállapodást a Rogers-terv alapján – amit ugye a Fehér Ház egyáltalán nem támogatótt. Míg az izraeliek Jarring előadásainak lényegi része háborította fel, addig az egyiptomiak azért ábrándultak ki hamar az egészből, mert kiderült, hogy az USA aligha támogatja azokat az ajánlatokat, amelyekkel Jarring a mi buzdításunkra hozakodott elő. A két oldal egyszerre gerjedt haragra irántunk, és újból előállt az 1969-es patthelyzet. Február vége felé Jarring tapogatózása zátonyra futott, mert az izraeliek elutasították azt az elvet, hogy visszatérjenek az 1967-es határok mögé, Kairó azonban ragaszkodott hozzá. Jarringnak ennek ellenére sikerült némi haladást el-

érnie: Egyiptom beleegyezett, hogy ne csupán a háborúskodás felfüggesztését jelentse be, hanem békeszerződést kössön – amennyiben Izrael visszatér az 1967-es határok mögé. Mivel azonban ez a feltétel továbbra is heves elutasításra talált, Jarring küldetése lényegében lezárult.

Az amerikai kormányban voltak olyan hangok, amelyek szerették volna a Rogers-tervet az izraeliekre erőltetni. Az elnöknek azonban a laoszi káosz közepette ehhez nem volt gyomra. Ráadásul stratégiaileg is értelmetlen lett volna. Amíg Egyiptom lényegében orosz támaszpontként működik, semmi érdekünk nem fűződött ahhoz, hogy egy szovjet kliens érdekében szembeforduljunk egyik szövetségünkkel. Ezért elleneztem mindig is azokat az átfogó megoldásokat, amelyekről eleve tudni lehetett, hogy mindkét fél elutasítja őket, és csakis az oroszok céljait szolgálják: vagy úgy, hogy tehetetlenségünket ország-világ elé tárják, vagy úgy, hogy látványos bizonyítékát adják annak, milyen sokat lehet elérni a Kreml nyomására. Az én célom az volt, hogy megőrizsem a patthelyzetet mindaddig, amíg Moszkva el nem kezdi sürgetni a kompromisszumot, vagy – és ez még jobb megoldásnak tűnt – amíg néhány mérsékelt arab rezsim úgy nem dönt, hogy a haladás útja Washingtonon keresztül vezet.

Tulajdonképpen ha kissé jobban ráhangolódunk a közel-keleti diplomácia finom jelzéseire, felfedezhettük volna azokat az apró utalásokat, amelyek az egyiptomi álláspont alapvető megváltozásáról tanúskodtak. A kairói parlament előtt elmondott február 4-i beszédében, amelyben elfogadta a tűzszünet meghosszabbítását, Szadat egy átmeneti egyezmény ötletét is felvetette. Ennek első lépése az izraeli erők részleges kivonása lett volna a Szezei-csatornától, aminek nyomán újra meg lehetne nyitni a csatornát, és egyben „ez lenne az első állomása annak a menetrendnek, amelynek keretében készen állunk később megvalósítani a Biztonsági Tanács [242-es] határozatának egyéb feltételeit is”, mondta. Ahogy már írtam, Egyiptom február 15-én Jarringnak küldött válaszában először szerepelt, hogy készek aláírni egy békeegyezményt Izraellel. (Ennek feltétele persze az volt, hogy az izraeliek vonják vissza csapataikat az 1967-es határok mögé, amit azonban Jeruzsálem nem fogadott el.)

Szadat ezeket az 1971 februárjában tett lépéseket a béke felé vezető hosszú, fáradságos és fantasztikus út kezdetének tekintette.¹ 1971-ben a diplomáciai erőfeszítések középpontjában az a javaslata állt, hogy kezdődjenek tárgyalások egy átmeneti, a Szezei-csatorna területét rendező egyezmény megkötéséről. Ennek az elképzelésének egyik változata bukkant fel az 1974 januárjában megkötött csapatsétválasztási egyezményben, amellyel megkezdődött a békefolyamat az 1973-as háború után. Elszántsága, hogy aláírja a békeszerződést Izraellel, nyolc évvel később vált drámai valósággá. Sajnálatos módon Szadat lépéseinek jelentőségét akkor még elhomályosította előttünk az Egyiptomban állomásozó több mint 15 ezer szovjet katona és a Moszkvával aláírt barátsági szerződésük.

Az átmeneti egyezmény ötlete

A Szezi-csatorna térségében tartózkodó csapatok kivonását előíró átmeneti egyezmény ötlete az izraeli védelmi miniszter, Mose Dajan gondolatgazdag fejéből pattant ki 1970 nyarának végén. Dajan koncepciója szerint ehhez arra lett volna szükség, hogy kölcsönösen mindkét fél teljesen vagy részlegesen vonja ki katonai erőit a csatorna mindkét oldaláról. Dajan elképzelését az izraeli kormány akkoriban még nem tekintette saját hivatalos javaslatának. Amikor 1970 decemberében a miniszter Washingtonba látogatott, kénytelen volt visszavonni, és csupán „elméleti alternatívaként” beszélni róla a már ismert izraeli állásponthoz képest, amely kimondta, hogy Jeruzsálem nem járul hozzá Egyiptom fellendüléséhez a csatorna újbóli megnyitásával, amíg nem születik végső békeegyezmény. Amikor az ENSZ fennállásának 25. évfordulójára Golda Meir Washingtonba látogatott, 1970. október 25-én a Shoreham szállodában megkérdezte tőlem, hogyan vélekedem Dajan ötletéről. Azt feleltem, hogy részletesen még nem tanulmányoztam, de elsőre jónak tűnik. A javaslatot 1971 elején melegítették fel újra. Január 11-én egy egyiptomi tábornok megkereste kairói kirendeltségünk vezetőjét, és Szadat nevében érdeklődését fejezte ki Dajan javaslata iránt. Majd február 4-i beszédében ezt Szadat is megismételte.

Az ok, amiért az átmeneti egyezmény nem jött létre 1971-ben, ugyanaz volt, mint ami az átfogó megállapodás megkötését is lehetetlenné tette: a két oldal szögesen ellentétes célokat szándékozott megvalósítani. Egyiptom azt akarta, hogy az átmeneti megállapodás a teljes kivonulás első lépése legyen; Dajan viszont pontosan ezt megakadályozandó vezette elő az ötletét. Dajan számára egy részleges csapatsétválasztás azért tűnt vonzónak, mert egyfelől rövidre zárta volna a Jarring-féle diplomáciát, másfelől a tárgyalásokat egy olyan leszűkített tervre korlátozta volna, amelyet az izraeli belpolitikában könnyebben tudnak kezelni. Mindenekelőtt pedig ennek révén elhalaszthatták volna a végső határokról szóló tárgyalásokat. Ha az átmeneti megállapodás hatályba lép, azzal stabilizálnák a Szezi-csatornánál lévő frontvonalat, és csökkentenék az ellenségeskedések lehetőségét; Egyiptom pedig kisebb valószínűséggel indít újabb háborút, ha azt kockáztatja vele, hogy elveszíti a csatorna újbóli megnyitásából fakadó gazdasági előnyöket. Ez a gondolatmenet győzte meg Meirt, hogy fogadja el Szadatnak a február 9-i beszédében elhangzott javaslatát a csatorna mellett állomásozó csapatok kivonásáról.

Szadat azonban a csapatsétválasztás keretében sokkal nagyobb mértékű izraeli kivonást képzelt el annál a korlátozott kivonulásnál, amit Dajan vizionált. Dajan azt javasolta, hogy mindkét oldal vonja ki csapatait, vagy csökkentse a létszámukat, míg Szadat a *Newsweek* február 22-i számában azt vetette fel, hogy az izraeliek „az El-Aris mögötti vonalig húzódnak vissza” (ez több mint félúton

volt a Sínai-félszigeten), és engedjék, hogy az ENSZ-csapatok vegyék át Sarm el-Sejk fölött az ellenőrzést. Szadat ahhoz is ragaszkodott, hogy az egyiptomi egységek átkeljenek a csatornán, míg Dajan a kölcsönös visszavonulást látta volna jónak a csatorna közeléből. A legfontosabb kitétel azonban az volt, hogy Szadat a megállapodást ahhoz a feltételhez kötötte, miszerint a Rogers-terv alapján történjék a teljes csapatkivonás, egy megállapodott menetrend szerint. Ezt azonban az izraeliek teljes mértékben elutasították.

A csapatsétválasztásnak addig esélye sem volt, amíg az átfogó egyezménnyel összevonva kellett volna megállapodni róla. És ameddig esély sem nyílt a sikerre, addig én sem láttam okát, hogy bekapcsolódjunk a folyamatba. A mi adunk az volt, hogy ha helyesen játsszuk ki a kezünkben lévő lapokat, akkor a diplomácia területén tudunk kézzelfogható eredményeket felmutatni, míg a szovjetek csupán annyit ígérhettek, hogy a háború folytatásában segítenek. Ahhoz azonban, hogy ez a stratégia működjék, hatékonynak kellett lennie; hasznavehetetlen manőverezésre nem pazarolhattuk el a tekintélyünket. De a fentiek miatt az átmeneti megállapodás csak akkor ígérkezett sikeresnek, ha leválasztjuk az átfogó rendezésről. Ha a kettőt összekapcsolnánk, a befolyásunkat olyan álmok kép kergetésére pazarolnánk, amely az átfogó megállapodás minden olyan nehézségét magában hordozza, amitől szabadulni igyekeztünk, és ebben az esetben mi sem jutottunk volna többre, mint Moszkva.

Ennek ellenére, más alternatíva hiányában, a külügyminisztérium energikusan felsorakozott az átmeneti megállapodás mögött, amint Jarring küldetése február végén hamvába holt. A State Department március első heteiben négyszemközt tárgyalásokba kezdett az izraeliekkel arról, hogy milyen előnyei lehetnek egy ilyen átmeneti megoldásnak, olyannyira, hogy már március 6-án előhozakodtak a konkrét ötleteikkel Rabinnál. A sebesség, amellyel a külügy lépett (alig nyolc nappal azután, hogy február 26-án Jeruzsálem elutasította Jarring javaslatát, azaz olyan időpontban, amikor aligha lehetett elég idő rá, hogy a következő lépéseket számba vegyék), még inkább megerősítette az izraeliek zsigeri gyanakvását: ezúttal is arra próbálják rávenni őket, hogy esztelenül ugorjanak bele egy olyan diplomáciai helyzetbe, amely az átmeneti megoldást összekapcsolná az általuk már elutasított végső megállapodással. Egyeztetett célkitűzések híján lehetetlennek bizonyult áthidalni a két fél között meglévő elvi véleménykülönbséget, és ezen nem segített az eljárásrendet érintő semmiféle szemfényvesztés sem. Eltérő időszakokban ugyan, de mindkét fél abban a hitben élt, hogy mi is szimpatizálunk az átmeneti megoldás valamilyen fajtájával; ennek viszont kiábrándultság, frusztráció és egy helyben topogás lett az elkerülhetetlen következménye.

Az én elképzelésem az volt, hogy az átmeneti egyezményt a patthelyzet feloldására célszerű használni, hisz amint megállapodunk, az kikövezi az utat a további haladás előtt. Ugyanakkor nem támogattam azokat a hangokat Izraelben,

amelyek az átmeneti csapatszétválasztásban látták minden további kivonás elkezdésének módszerét. Éppen ellenkezőleg: véleményem szerint a legfőbb haszna az lett volna a csapatok szétválasztásának a Szezi-csatorna két oldalán, ha elindít egy olyan tárgyalási folyamatot, amelynek végén Izrael békét tud kötni az arab államok közül néhányal, vagy akár mindegyikkel. (Természetesen ez ugyanaz a „lépésről lépésre haladás” elve volt, amely 1974-ben feloldotta a békefolyamatot akadályozó patthelyzetet.)

Nixon felhatalmazott, hogy mérjem fel, mi az, ami mindebből megvalósítható, de a tárgyalásra nem kaptam engedélyt. Ennek érdekében 1971. március 22-én felvettem az önálló átmeneti megállapodás ötletét Dobryninnak, hogy megnézzem, hajlandó-e a szovjetek leválasztani ezt a megállapodást az átfogó és részletes rendezési tervről. Március közepén előhozakodtam az ötlettel Abba Ebannál, és ugyanezt tettem március 25-én Egyiptom washingtoni képviselőjénél, Asraf Gorbálnál is. Elképzelésem szerint az első lépés keretében meg kellene kezdődnie a csapatkivonásnak és egymás kölcsönös elfogadásának, anélkül, hogy a felek elköteleznék magukat bármiféle végső célkitűzés mellett. Mivel Dobrynin nem volt hajlandó megvitatni velem az ötletemet, a tárgyalások visszatértek a megszokott mederbe, és senkit sem ért váratlanul, amikor kiderült: a felek még egy korlátozott megállapodásra sem állnak készen.

Az izraeliek április közepe táján készítettek egy dokumentumot, amelyben részletesen kifejtették az elképzeléseiket: csapataik visszavonása egy nem részletezett (de nem túl messzi) távolságra a Szezi-csatornától; egyiptomi egységek nem kelhetnek át a csatorna túloldalára; a csatorna egyiptomi oldaláról Kairó kivonja a csapatai egy részét; határozatlan időre szóló tűzszünet; és mindezt semmilyen módon nem lehet összekapcsolni további kivonásokkal. Rabin a javaslatban szereplő izraeli álláspontot már azt megelőzően ismertette velem, hogy a mi külügyünkhez eljutott volna. Rábeszéltem, próbálja meggyőzni saját kormányát, hogy módosítsák az ajánlat néhány olyan elemét, amelyek borítékolhatóan megakasztották volna a tárgyalásokat. Az ugyanis bizonyosan látszott, hogy ebben a formában a végleges izraeli javaslat elfogadhatatlan lesz Egyiptom számára.

Rogers ennek ellenére nagy erővel ügyködött azon, hogy felgyorsítsa a szemében reménykeltőnek látszó vállalkozást. Április 19-én megszerezte az elnök jóváhagyását, hogy felkeressen több közel-keleti országot, és olyan közös álláspontot találjon, amelyre alapozva Egyiptom és Izrael megállapodhat az átmeneti rendezésről. Én április 22-én egy emlékeztetőben fejttem ki kétségeimet Nixonnak:

Különösen aggasztó fejlemény lenne, ha látogatása, amellyel a diplomáciai folyamat felgyorsítása a cél, csak tovább fokozná a most is fennálló patthelyzetet Izrael, az arabok, az USA és a Szovjetunió között. Ennélfogva fontosnak tartom, hogy a miniszter figyelmét felhívja rá: ne térjen el a jelenlegi állapot

értékelésétől anélkül, hogy tájékoztatna bennünket róla, és az ön határozott felhatalmazása nélkül semmiféle változtatást ne javasoljon a *status quo*-ban.

A figyelmeztetésnél azonban nem tehettem többet. Mivel Nixon nem volt hajlandó ebben a kérdésben szembeszállni a külügyminiszterével, nem állt módjában betartatni az említett előírásokat, még ha egyet is értett volna az elemzéssel, ami akkoriban egyáltalán nem tűnt olyan magától értetődőnek.

Rogers 1971 májusának elején látogatott el a Közel-Keletre. Az Izraelben és Egyiptomban folytatott tárgyalásai egyértelművé tették az alapvető nézetkülönbségeket. Szadat azt akarta, hogy az egyiptomi csapatok állomásozzanak a Szezi-csatorna mindkét oldalán; Izrael ezt hevesen elutasította (Dajan kivételével, aki bölcsen úgy gondolta, hogy valamiféle egyiptomi rendőri erő jelenléte elfogadható lenne). Kairó ragaszkodott hozzá, hogy a csatornáról megszülető megállapodással kapcsolatban Jeruzsálem legalább elvi kötelezettségvállalást tegyen az 1967-es határok visszaállítását illetően. Izrael semmiféle ilyen ígéretre nem volt hajlandó (noha Dajan közölte Siscóval, hogy ő egyike azon keveseknek a kormányban, aki az átmeneti lépést a békefolyamat részének látja). Rogers útja eredménytelennek bizonyult, leszámítva azt, hogy sikerült nehéz helyzetbe hoznia Izraelben Dajant, amikor napvilágra került, hogy nézetkülönbségek vannak az ő és kormányának álláspontja között. Egy átgondolt elemzésben Hal Saunders május 19-én azt írta nekem: attól tart, Szadat Rogerstől várja a Szezi-csatornáról szóló megállapodás tető alá hozását. Előbbinek, aki éppen akkor fejezte be azt a nagyarányú tisztogatást, amelynek során eltávolította kormányából a szovjetbarát elemeket, feltehetően „szüksége van a diplomáciai előrelépésre, hogy víziója működőképes legyen, és politikailag túlélje a helyzetet... Ha most nincs elmozdulás, azzal megnyílik az ajtó egy jelentős visszalépés előtt.” Amikor Rogers elküldte Nixonnak a jelentését közel-keleti útjáról, én is csatoltam hozzá a hasonló szellemben készült elemzésem:

A kijózanító gondolat, ami mindebből leszűrhető, az, hogy noha Szadat jobbra azért lépett [és szabadult meg ellenfeleitől], hogy saját helyzetét megszilárdítsa, az USA szándékától függetlenül ugyan, de alaposan belekeveredett a dologba. A véletlen időzítés miatt sokak szemében a miniszteri látogatás és a várakozás, hogy végre rendeződik a csatorna helyzete, össze fog kapcsolódni Szadat nagy jelentőségű lépésével. Ha a tárgyalások megindítására törekvő politikájában nem tud sikert felmutatni, akkor az ügy érdemi részétől függetlenül az USA fogja leginkább viselni a kudarc ódiumát.

A fantomjegyzet

Ennél a pontnál az átmeneti egyezmény megvalósítására tett erőfeszítés detektívtörténetté változott. Egyre nehezebben lehetett megtudni, hogy ki kinek és milyen ajánlatot tett. A Fehér Ház képtelen volt eldönteni, az egyes felek a saját ötleteiket adják elő, vagy a mi javaslataink értelmezését, így kényszerítve minket rá, hogy a nyilvánosság előtt is támogassuk azt, amit bizalmasan közöltünk velük. A folyamat során egyes diplomaták néhány olyan elképesztő húzásra vetemedtek, amelyekről a Fehér Háznak halvány fogalma sem volt. Rogers útjának nyomán például kairói képviselőnk segített az egyiptomiaknak megfogalmazni az átmeneti rendezésről szóló egyiptomi ellenjavaslatot. Az eset nem csupán arról árulkodott, mennyire elfogultan támogatta a külügy, hogy szülessék egy átmeneti egyezmény, amely az első lépés lenne az összes fél által elfogadott (azaz kivitelezhetetlen) átfogó rendezés felé. Sokkal aggasztóbb volt, hogy miután az amerikaiak képtelenek voltak érvényt szerezni e javaslatnak (amivel az egyiptomiak azt követően álltak elő, hogy hitük szerint mi is áldásunkat adtuk rá), ez rendkívül felerősítette Kairó kiábrándultságát az amerikai diplomáciával szemben, mert vagy tehetetlennek vagy kétszínűnek gondoltak bennünket.

A Fehér Ház csupán az eset után három héttel kezdte kapiskálni, hogy mi történt Kairóban. Minden jel szerint Donald Bergus, a kairói amerikai érdekvépképviseleti részleg vezetője* május 23-án találkozott az egyiptomi külügyminisztérium tisztviselőivel, hogy megtárgyalják az álláspontjukat kifejtő dokumentumot. Amikor az egyiptomiak Bergus tanácsát kérték, ő a jelek szerint részletesen leírta az ötleteit, és ezt a jegyzetet náluk hagyta. Bergus vázlatos feljegyzése, mint később kiderült, bámulatos hasonlóságot mutatott azzal a hivatalos egyiptomi javaslattal, amelyet végül Szadat terjesztett elénk június 4-én. Elképesztő eljárás volt, és meg vagyok győződve róla, hogy egy olyan tapasztalt profi diplomata, mint Bergus, nem tett volna ilyet a saját szakállára, hacsak magasabb helyről nem kapott rá felhatalmazást. Ez a kísérlet azonban eleve halálra volt ítélt, és alaposan benne hagyott minket a pácban. Amikor Bergus jegyzetének részletei kiszivárogtak a sajtónak, a külügyminisztérium elhatárolódott tőle, és közölte, hogy az nem a hivatalos amerikai álláspont.³ Az egyiptomiak ezen teljes joggal feldühödtek, az elhatárolódás igen rosszul érintette őket, és mélysegesen elkeseredtek, hogy nem tudjuk teljesíteni azt, ami szerintük a mi ötletünk volt. Az izraeliek is szinte szétrobbantak a dühtől, amiért arra buzdítjuk Egyiptomot: olyan feltételekkel álljon elő, amelyekről ők kerek percc megmondták nekünk, hogy soha nem fogadják el. Magam is rendkívül bosszús voltam – és ez még fi-

* Mivel nem voltak diplomáciai kapcsolataink Egyiptommal, hivatalosan ez nem számított nagykövetségnek.

nom kifejezés –, hogy a lépések közül egyet sem árultak el az Egyesült Államok elnökének.

Aztán újabb bomba robbant, még a korábbinál is nagyobb. 1971. május 27-én Szadat aláírta a Szovjetunióval a barátsági szerződést. Önéletrajzában ezt az egyezményt úgy jellemzi, mint afféle kiengesztelést a sértett oroszokkal szemben, miután az egyiptomi politikai életből eltávolította az összes, vezető beosztásban lévő szovjetbarát elemet.³ Én elhiszem, hogy valóban ez volt az egyik fő indítéka, noha akkoriban egyikünk sem értette Szadatot. Ugyanakkor a lépés mögött ott húzódott az újfajta szovjet magabiztosság és Szadat frusztráltsága is a kiszámíthatatlan amerikai diplomácia miatt. Ez vészjelzés volt, ami gyanakvóbbá tette az izraelieket, és még nehezebbé az átmeneti megállapodás megkötését. Aligha meglepő, de a külügy értékelése ennél bizakodóbb volt. Rogers arról számolt be Nixonnak, hogy a barátsági szerződés „megerősíti [Szadat] hatalmát saját hadserege felett azzal, hogy a hosszú távú katonai támogatásra helyezi a hangsúlyt. Az egyezmény segítségével megőrizheti rugalmasságát a Szezei-csatornáról szóló egyezmény kérdésében.” (A külügy és a CIA pontosan ugyanígy értékelte a három hónappal később Indiával is megkötött szovjet barátsági szerződést.) Május 31-én megírtam az elnöknek, hogy nem értek egyet Rogers értékelésével:

Az egyiptomi hadsereg a szovjet támogatástól függ. Szadatnak azonban jelen pillanatban a hadsereg a hatalmi bázisa, miután tisztogatást hajtott végre a pártban és a bürokráciában. Épp ezért a szerződés nemhogy nem erősíti meg Szadat rugalmasságát a csatornaszerződésről folytatott tárgyalások során, hanem éppenséggel vétőjogot biztosít Moszkva számára a jövőbeli tárgyalásokon. Következésképpen bármi lesz is a tárgyalások kimenetele, a közelmúltban lejátszódott események feltehetően inkább a hosszú távú orosz befolyást erősítették. Bizonyos, hogy a szovjetek elszánták magukat, hogy minden korábbinál erőteljesebben avatkozzanak közbe, ha az ellenségeskedések kiújulnak.

Nem tudom megmondani, hogy Nixon kinek az értelmezését fogadta el. Az egyetlen nyomravezető dolog az, hogy a feljegyzésem szélére odafirkantotta: „Nem szabad hagynunk, hogy ez ürügy legyen Izrael felfegyverzésének felgyorsításához. Csakis akkor nyújthatunk segítséget, ha megdönthetetlen bizonyítékunk van olyan orosz katonai segítségre, amely értékelésünk szerint jelentősen megváltoztatja a hatalmi egyensúlyt.” Nixon nagyjából ugyanezt mondta el június 1-jén tartott sajtótájékoztatóján is. Fennállt a veszélye, hogy egyszerre kerülünk szembe Egyiptommal, Izraellel és a Szovjetunióval.

Mivel nem ismertem Szadatot, én arra a következtetésre jutottam, hogy még mindig Nasszer játszmáját folytatja. Ráadásul Szadat türelmetlensége egyre job-

ban kitűnt azokból a sorozatban megismételt kijelentéseiből, hogy 1971-nek mindeképpen a „döntés évének” kell lennie a Közel-Keleten. A mi stratégiánk nem lehetett más, mint hogy útját álljuk minden olyan egyiptomi politikának, amely a katonai fenyegetésre és az oroszokkal való összejátszásra épül. Éppen ezért Szadat barátsági szerződése a Szovjetunióval – bármik voltak is a szándékai – nem ösztönzött bennünket arra, hogy a segítségére siessünk, akárhogy is reménykedett benne. Pont ellenkezőleg, csak megerősítette azt az eltökéltségemet, hogy a folyamatot még inkább le kell lassítani, ezzel is bizonyítva: a szovjet fenyegetések és egyezmények nem lehetnek ügydöntők.

Mindezek ellenére a külügyminisztérium továbbra sem hagyott fel a terv erőltetésével. Július 1-jén, pontosan azon a napon, amikor Ázsiába (többek közt Kínába) indultam, Sisco arról tapogatózott Rabin nagykövethél, mi lenne, ha ellátogatna Izraelbe, hogy egy lehetséges átmeneti rendezésről beszélgessek. (Aligha véletlen, hogy ez az új kezdeményezés a külügytől akkor bukkant fel, amikor tizenkét napos külföldi körútra indultam!) Ázsiai tartózkodásom alatt azonban, ahogy korábban már írtam, sikerült rávennem az elnököt, hogy a közel-keleti ügyekben minden fontos döntést jegeljen addig, amíg haza nem érek. Nixon a Nemzetbiztonsági Tanácsnak a témában július 16-ra összehívott ülésére hivatkozott, mondván: addig bármilyen új kezdeményezéssel várni kell. Az NBT július 16-i ülésén jobbra a következők történtek: az elnök felpanaszolta az Izrael-barát lobbi tevékenységét, Laird tiltakozott ellene, hogy további repülőgépekkel támogassuk a zsidó államot, Rogers pedig mindent elkövetett, hogy megszerezze a jóváhagyást Sisco izraeli látogatásához. Az ülés végén Nixon engedélyezte Sisco útját, hogy derítse ki, rugalmas-e bármennyire is Jeruzsálem álláspontja. Nem volt az. Az útján oly keveset ért el, hogy Sisco hazafelé tartva inkább meg sem állt Kairóban.

Ezen a ponton – kínai utamat követően, és amikor már összeomlott a külügyminisztérium igyekezete az átmeneti rendezésre – kapcsolódtam be először tevékenyen a közel-keleti diplomáciába.

Bekapcsolódás

Engem végül Nixonnak az a nézete birt rá, hogy tevékeny részese legyek az érdemi közel-keleti diplomáciának, miszerint a választás évében nem kockáztathatja meg a vissza-visszatérő közel-keleti válságokat. Ezért kért meg, hogy kapcsolódjak be, és legalább annyit érjek el, hogy lecsillapítsam a kedélyeket. Első lépésben megpróbálom majd kitapogatni, vajon a szovjetek hajlandók-e mérsékeltebb javaslatokkal előállni; ha nem, akkor a tervem szerint elhúzódó és eredménytelen tárgyalásokba vonom be őket, egészen addig, amíg vagy ők, vagy valamelyik arab ország meg nem változtatja az álláspontját. Az oroszok továbbra is az egyolda-

lú közel-keleti amerikai diplomácia miatt panaszkodtak, de ezt nem Moszkva sértettsége táplálta, amiért mellőzzük őket, hanem sokkal inkább az a szándék, hogy még inkább felhívják a figyelmet kudarcunkra, ha nem sikerül haladást elérnünk. Éppen ezért 1971 első felében jobbra az időt húztam a Dobrinyinnal folytatott megbeszéléseimen. A július 15-i, Kínát érintő bejelentésünk után azonban az elnök augusztus 5-én békülékeny levelet küldött Brezsnyevnek, amelyben felvetette a szuperhatalmak közötti együttműködés lehetőségét a Közel-Kelet ügyében. Előző este Nixon hasonló felvetéssel élt egy sajtótájékoztatón. Dobrinyin augusztus 5-én megkérdezte tőlem, hogy mi jár a fejünkben. Mivel semmiféle konkrét elképzelésem sem volt (sem felhatalmazásom, hogy bármivel előálljak), csupán nagy általánosságokban kifejeztem a hajlandóságunkat, hogy széles alapokon nyugvó tárgyalásokat kezdjünk. Brezsnyev szeptember 7-én válaszolt Nixonnak, és megerősítette, hogy a szovjetek érdekeltek a közel-keleti rendezésben. Ugyanakkor felrótta nekünk, hogy korábban megszakítottuk a közvetlen együttműködést Moszkvával ebben a kérdésben.

A szovjet tapogatózó lépések hátterében azonban fokozódott Egyiptomban az orosz katonai tevékenység. Szeptemberben például Izrael lelőtt egy szovjet vadászbombázót – egy SZU-7-es harci gépet – a Szuzei-csatorna fölött; egy egyiptomi föld-levegő rakéta pedig egy izraeli felderítő gépet semmisített meg. Kairó még előrébb telepítette néhány föld-levegő rakétakilövő állomását; ám ezt szovjet együttműködés és segítség nélkül nem tudták volna megtenni. Mindezzel egy időben a külügyminisztérium arra célozgatott, hogy elhalasztjuk további repülőgépek szállítását Izraelnek, hacsak Jeruzsálem nem tanúsít nagyobb rugalmasságot. Meir asszony szeptember 17-én levelet írt Nixonnak, amelyben megismételte az átmeneti rendezésről kialakított izraeli álláspontot, egyúttal „súlyos aggodalmát” fejezte ki amiatt, hogy akkor állítjuk le a Phantom harci gépek szállítását Izraelnek, amikor Egyiptomban fokozódik a szovjet jelenlét.

Ha az átmeneti rendezésről folytatott tárgyalás célja az, hogy megtörje, ne pedig megerősítse a patthelyzetet, feltehetően új irányvonalra lesz szükség. Szeptember 23-án ezért a következőket írtam Nixonnak:

Az átmeneti rendezéssel az a probléma, hogy túl sok mindent akartak elérni vele. Az eredeti ötlet csupán a két oldal csapatainak kölcsönös csökkentése volt. Ebből végül az lett, hogy Szadat már ahhoz ragaszkodott, hogy csapatai elfoglalhassák a kulcsfontosságú átjárókat a Sínai-félszigeten. Mindennek megvalósításához azonban szinte ugyanolyan kemény nyomást kellett volna kifejtenünk Jeruzsálemre, mint az átfogó rendezés megvalósításához.

A legtöbb, amit meglátásom szerint remélhettünk, az, hogy egészen addig a pontig lelohasztjuk az egyiptomi várakozásokat, ahol már reálisan számolhatunk az izraeli álláspont megváltozásával és az ennek nyomán létrejövő

megegyezéssel. Mivel a hivatalos álláspontokban mindkét fél túlzott reményeknek adott hangot, ezt kizárólag akkor lehet elérni – már ha egyáltalán el lehet bármit is érni –, ha kevésbé hivatalos csatornákon keresztül térképezzük fel a lehetőségeket.

A „kevésbé hivatalos csatornák” ötletét részben az egyik tapogatózó szovjet megkeresésből merítettem. Dobrinyin szeptember 20-án közölte ugyanis velem: a szeptember 29-re tervezett találkozójukon Gromiko azt fogja javasolni Nixonnak, hogy a közel-keleti kérdésről a különleges csatornán keresztül tárgyaljunk. Én viszont arra figyelmeztettem Dobrinyint, hogy ez a legjobb esetben is lassú folyamat lesz, és meg kell nézni, egyáltalán érdemes-e nekifogni. A Közel-Kelet sokkal bonyolultabb, mint akár Berlin ügye (amelyet éppen akkor vittünk sikerre egy önálló csatornán keresztül); jóval kevésbé tudjuk kézben tartani a különféle tényezőket, és a folyamatban részt vevő felek indiszkrécioja általában epikus méreteket szokott ölteni.

Egy újabb külön csatornán zajló tárgyaláshoz valamilyen módon Egyiptommal is fel kell venni a kapcsolatot. Szeptember 16-án beszéltem egy volt tanítványommal, Ali Hamdi el-Gammallal, aki a nagy tekintélyű kairói napilap, az *Al-Abram* lapigazgatója volt, és megpróbált összehozni nekem egy találkozót a főszerkesztőjével, Mohamed Heikallal, Szadat bizalmasával. Gammal meghívott Kairóba, alternatív megoldásként pedig az jött szóba, hogy egy üzletember felajánlotta a lakását a Heikallal való találkozás céljára.* Aztán október elején Jichák Rabin is arra biztatott, hogy személyesen folyjak bele az átmeneti rendezésről szóló tárgyalásokba. Bizalmasan közölte velem, hogy az izraeliek esetleg rugalmasabbak lennének, ha én is részt vennék a tárgyalásokban, és az elnök biztosítékokat adna, hogy a követelések nem lesznek nyílt végűek. Gammallal és Rabinnal egyaránt tisztáztam, hogy ha a részvétel mellett határozok, akkor mindkettőjük kormányának szükséges, de nehéz döntésekkel kell majd szembenéznie. Kairónak le kell mondania a tárgyalások előfeltételeként szabott teljes izraeli csapatkivonásról; Jeruzsálemnek pedig egy észszerű csomagot kell előterjesztenie. Az elnöki tekintély kockáztatásának kizárólag akkor van értelme, ha haladást érünk el.

Addigra már Nixon is egyre jobban partolt az ötletet, hogy aktívabban kapcsolódjak be a tárgyalásokba – ha másért nem, azért, hogy kárenyhítés céljából mindaddig kordában tartsam a dolgokat, amíg túl nem leszünk az 1972-es választáson. Amikor 1971. szeptember 29-én a szovjet külügyminiszter találkozott az elnökkel, a szokásos rituálé zajlott le, amelynek során a szélesebb körű megbeszélést, ahol a külügy emberei is részt vettek, hamar rövidre zárták, hogy

* Heikal azonban ezt a meghívást visszamondta, és a találkozóra soha nem került sor. Kairónak csupán 1972 tavaszára sikerült megbízható csatornát találnia.

azután Nixon és Gromiko négyszemközt tárgyalhasson az elnök Executive Office Buildingben lévő rejtkehelyén. Nixon elfogadta Gromiko javaslatát, hogy Dobrinyin és én komolyan kezdjünk hozzá a közel-keleti kérdések feltáráshoz – noha ezt most is összekötötte a Vietnámmal kapcsolatban nyújtott orosz segítség kérdésével.

Ennek nyomán szeptember 30-án este felkerestem a szovjet nagykövetséget, ahol két órán át négyszemközt beszélgettem Gromikóval. Megismétltem neki, hogy Berlinnel ellentétben milyen nehézségekkel jár a „csatornán” keresztül tárgyalni a közel-keleti rendezésről. Berlin esetében az összes érdekelt fél szeretne volna, ha létrejön az egyezmény; a Közel-Kelet esetében ez már nem ilyen egyértelmű. Ráműttem arra is, hogy mindaddig nem akarok az elnök nevében fellépni, amíg jó esélyt nem látok az egyezsége. Éppen ezért javasoltam kezdésként a feltárási tárgyalásokat. A kérdés lényege nem abban a részletben rejlik, hogy az izraeliek negyven vagy csak húsz kilométerre hajlandók visszavonulni a Szezei-csatornától, hanem abban, hogy az izraeli csapatvisszavonásnak kiemelkedően nagy szimbolikus jelentősége lenne. Egyiptomnak döntenie kell, a lényegben akar-e megállapodni vagy az elméleti kérdésekben; a végső rendezés formáját illetően pedig most képtelenség lesz egyezsége jutni. Minél több ideológiát csempészünk be az átmeneti rendezés kérdéskébe, annál kevésbé valószínű, hogy megállapodás születik. Olyannyira, hogy ha csupán az időpocsékolás lenne a célom, pontosan arra biztatnám a feleket, hogy az átmeneti egyezmény tartalmazzon konkrét pontokat a végső rendezésről is, mert akkor soha nem fognak megállapodni róla. Ha az elnök és én belefolyunk a tárgyalásokba, az csakis olyan alapon történhet, hogy lehetséges haladást elérni; márpedig ez azt jelenti, hogy a végső célt illetően egyes részleteknek homályban kell maradniuk.

Gromiko elutasította a fenti megközelítést. Ragaszkodott hozzá, hogy az átmeneti egyezményben külön és részletesen szó essék egy végső rendezésről. Úgy vélte, hogy nem lehet addig az első szakaszba lépni, amíg ki nem dolgozzuk a végső megállapodást, és nem állítunk fel egy pontos menetrendet. A szovjetek nézete szerint a végső megállapodást legkésőbb az átmeneti rendezést követően egy évvel tető alá kell hozni, noha a két egyezmény közötti időszak még alku tárgya lehet. (Gromiko azt már nem fejtette ki, hogy mi értelme lenne egy átmeneti megállapodásnak ilyen körülmények között.) Nem engedett abban a kérdésben sem, hogy a végső rendezés keretében Izraelnek minden csapatát vissza kell vonnia az összes arab állam megszállt területéről. Más szóval a Szovjetunió továbbra is a kemény arab álláspontot támogatta, és nem vett tudomást arról a tényről, hogy ilyen körülmények között Jeruzsálemnek semmiféle érdeke nem fűződik egy átmeneti megállapodáshoz, és minket sem ösztönöz semmi arra, hogy Moszkvával közösen folytassuk a dolgot. Semmi jelét nem láttam, hogy a Kreml hajlandó lenne nagyobb rugalmasságra buzdítani pártfogoltjait. Gromiko azonban

a Nixonnal folytatott négy szemközti találkozón, a rejtékhelyen olyan javaslattal állt elő, amely első hallásra e merev orosz álláspont csábítóan vonzó módosításának tűnt. Egy átfogó rendezés esetén, közölte Gromiko, a szovjetek készek lennének visszavonni csapataikat a Közel-Keletről, csatlakoznának a térségben meghirdetett fegyverembargóhoz, és részt vállalnának a szerződésben foglalt garanciákban is. De ahogy lenni szokott, ez a javaslatuk sem volt olyan vonzó, mint az első körben tűnt. Még mindig arra kértek bennünket, hogy olyan határok elfogadására kényszerítsük Izraelt, amelyeket saját biztonsága szempontjából elfogadhatatlannak tartott. A szovjet erők kivonására csak a folyamat végén szándékoztak sort keríteni; más szóval nekünk még azelőtt teljesítenünk kellett volna a megállapodásban vállalt összes kötelezettségünket, hogy az oroszok bármit is tennének. Ráadásul ebben az esetben is az Iránban szolgáló amerikai tanácsadók visszahívásától tették volna függővé a kivonulásukat Egyiptomból. Mindezt akkor, amikor 1971-ben és 1972-ben Szadat azzal fenyegetőzött, hogy háború útján rendezi a kérdést. (Amúgy ez volt az egyik oka, amiért olyan erőteljesen reagáltunk a Pakisztán ellen intézett indiai támadásra; azt akartuk, hogy a Szovjetunió is megértse: egy Moszkva által támogatott offenzíva a Közel-Keleten még ennél is határozottabb válaszlépést vonna maga után.)

De legalább Gromiko olyan új ötletekkel állt elő, amelyekkel táplálni lehetett a Dobrinyin és köztem folyó „tapogatózó” megbeszéléseket. És így a szovjeteknek is volt némi motivációjuk, hogy a következő egy év folyamán megőrizze a nyugalmat a Közel-Keleten – ugyanakkor ez a stratégia csak még inkább felerősítette az orosz politikával szembeni egyiptomi türelmetlenséget.

Amikor az ENSZ éves közgyűlése alkalmából megérkeztek a külföldi vezetők New Yorkba, a külügy is akcióba lendült, hogy megpróbálja áthidalni a szakadékot Egyiptom és Izrael között. Rogers az ENSZ előtt október elején elmondott beszédében felfedte, hogy Amerika milyen feltételek mentén képzei el a Szezei-csatornáról szóló átmeneti egyezményt. Emellett javaslatot tett rá, hogy folytassanak úgynevezett „közelségi” megbeszéléseket, amelyek során egy amerikai diplomata ingázott volna az egymáshoz közeli New York-i hotelszobákban elszállásolt két delegáció között. Aligha kell mondani: sem Izrael, sem Egyiptom nem számított arra, hogy ebből bármi jó kisülhet, mivel a két oldal álláspontja továbbra is összeegyeztethetetlen volt, és eléggé valószínűtlennek látszott, hogy e hiperaktív tárgyalási módszer bármelyik felet engedményekre készteti. Különösen az izraelieket aggasztotta, hogy megint belekergetik őket egy hiábavaló diplomáciai vállalkozásba, anélkül, hogy megfelelő amerikai biztosítékokat kapnának a fegyverszállításokra vagy a végső cél meghatározására. Félelmeiket tovább szította Szadat októberi látogatása Moszkvában, ahonnan egy olyan nyilatkozattal tért haza, amelyben a szovjetek vállalták az egyiptomi katonai haderő „megerősítésének” folytatását. (Ezt a vállalat még Rogers is kénytelen volt nyilvánosan elítélni.)

1971 végére a kormányunkon belüli megosztottság, a külügy makacs ragaszkodása az elérhetetlen célok kergetéséhez – és mindennek tetejébe a Szovjetunió képzelőerejének hiánya – elhozta végre azt a patthelyzetet, amelyre már jó előre készültem.

Aztán 1971 decemberében Nixon olyan lépést tett, amelynek nyomán a kezembe vehettem a közel-keleti diplomácia napi szintű irányítását. Meir asszony december 2-án felkereste az elnököt, és a két vezető kulcsfontosságú megállapodást kötött mind a stratégiát, mind a taktikát illetően: egy időre felfüggesztik az átfogó rendezés megvalósításáért folytatott küzdelmet. (Ezt még a külügy is úgy értékelte, hogy zsákutcába jutottunk.) Helyette a további erőfeszítések középpontjában az Egyiptommal kötendő átmeneti egyezmény áll majd. A közelségi megbeszéléseken a nyilvánosság előtt Sisco fog közvetíteni Kairó és Jeruzsálem között. Az érdemi tárgyalásokat azonban én folytatom az izraeli nagykövettel, Rabinnal; illetve Dobrinyin és köztem zajlanak majd. Ha ezeken a háttérscsatornákon haladást érünk el, akkor az eredményeket a közelségi fórum elé vihetjük. Így hát végre-valahára a Közel-Kelet ügyében is felállítottuk a többi tárgyalásunkra jellemző kétvágányú megközelítést. A képből már csak az egyiptomiak hiányoztak, de meggyőződésem volt, hogy előbb vagy utóbb ők is csatlakoznak.

Tapogatózó tárgyalások a háttérscsatornákon

Még az új tárgyalási csatornák felállítása miatt sem láttam semmi okát a sietségnek. Először is, 1972 elején Siscónak és Rabinnak az Izraelnek nyújtott katonai támogatás adott évi részleteit kellett tisztáznia, hogy elkerüljük az időnként felszínre törő vitákat, amelyeket Jeruzsálem rövid pórázon tartására irányuló hiábavaló kísérletünk táplált. A vége mindig az lett, hogy teljesítettük az izraeliek kéréseit, de csakis olyan belpolitikai viták után adtuk be a derekunkat, amelyek nem vitték előre a tárgyalásokat, ellenben a kormányt tehetetlennek tüntették fel. Miután ezt a kérdést végre rendeztük, Izrael február elején beleegyezett, hogy részt vesz a külügy közelségi tárgyalásain – aminek ötletét persze az egyiptomiak elutasították. Közben megpróbáltam kideríteni, hogy mi is jár igazából a szovjetek fejében. Vajon az átmeneti megállapodás irányába tett nyitásuk valóban eszköz volt a létező diplomáciai minták megváltoztatására, vagy csupán ezzel akarták demonstrálni arab barátaik előtt a feltételezett elfogultságunkat Izraellel szemben? Én mindenestre úgy számoltam: minél tovább tart a szóban forgó folyamat, annál valószínűbb, hogy Szadat végül közvetlenül velünk akar majd üzletet kötni. Az, hogy a szovjetek segítségét vegyük igénybe a közvetítésre, eleve csak második lehetőségként jött szóba.

A választ hamarosan megkaptuk. 1972 januárjának közepén kezdtem el a tárgyalásokat Dobrinyinnal, és hamar rájöttem, hogy Gromiko rugalmassága inkább látszat, mintsem valódi. A szovjetek még mindig ugyanolyan görcsösek voltak, mint a Nixon-kormány regnálása idején mindvégig. Miután a keményvonalas arab program képviselőiből nem engedtek egy jótányit sem, és mindenfajta kockázatot kerültek, még akkor is a bevett álláspontjukat képviselték, amikor a Szezi-csatornáról szóló átmeneti megállapodásról tárgyaltunk. Dobrinyin, Gromikóhoz hasonlóan, a csapatszétválasztás tervét hajlandó volt megvitatni, feltéve, hogy az szervesen kapcsolódik egy átfogó rendezéshez. Moszkva dilemmáját ismét egy, az elnökhöz írt emlékeztetőben foglaltam össze:

A kliensük nem tudja megnyerni az Izraellel vívott háborút. Éppen ezért a jelenleg a felszín alatt izzó válság csakis a következő két forgatókönyv egyikéhez vezethet: vagy az arabok meggyőződésévé válik, hogy a Szovjetunióval kötött szövetségük elégtelen egy rendezés tető alá hozásához, vagy háború robban ki az egyiptomiakkal, és ez esetben az oroszoknak döntenüik kell, nyújtsanak-e katonai támogatást, amellyel persze hihetetlenül nagy kockázatnak tennék ki azt, amit amúgy elérhetnének.

Előálltam egy olyan stratégiával is, ami kilendíthetné a helyzetet a holtpontról. Ennek a legfontosabb eleme – amely aztán a Carter-kormány néhány korai javaslatából visszaköszönt – az volt, hogy meg kell próbálni áthidalni a szakadékot a határok megváltoztatásához ragaszkodó izraeli és az 1967-es határok visszaállítását követelő arab álláspont között. Az elképzelés arra épült, hogy külön kell választani a biztonság és a szuverenitás kérdését: Egyiptom az egész Sínai-félsziget fölött visszaszerzi szuverenitását, de Izrael engedelnyt kap, hogy bizonyos védelmi állásokat az irányítása alatt tartson az egyiptomi terület meghatározott sávjában. Elképzelésemet egy titkos csatornán tártam az izraeliek elé. Rabin és Dajan elfogadta ezt a megközelítést, és 1972 elejére bizonyos elvi álláspontok is körvonalazódtak: Jeruzsálem közölte, beleegyezik abba, hogy visszavonuljon a Sínai-szoros nyugati oldalára, ha cserébe megállapodnak egy tűzszünetről, amely egészen 1974 elejéig kitart; Kairó rendőri erőkkel átkelhet a Szezi-csatornán, katonákkal azonban nem; az átmeneti megállapodás csak homályosan kapcsolódhat a végső rendezéshez; Izrael pedig nem akadályozza a Szezi-csatorna újbóli megnyitását. (E kitételek jó része aztán helyet kapott az első csapatszétválasztási egyezményben is, amelynek tárgyalását végül 1974 januárjában zárták le.)

Eközben a Szovjetunió továbbra sem jutott előre. Dobrinyin 1972 februárjának elején jelezte, hogy a Kreml esetleg kész megtárgyalni a biztonság és

a szuverenitás kérdésének különválasztását, de ahogyan négy hónappal korábban Gromiko, úgy Moszkva most is azon nyomban visszavonulót fűjt, mihelyt rájött, hogy mi akár komolyan is hajlandók vagyunk megfontolni ezt a felvetést. Ma már azt gondolom, hogy semmiféle olyan megállapodás nem volt a szovjetek és Kairó között, amely bármekkora rugalmasságot engedett volna számukra. Dobrinyin soha nem hozta szóba újra ezt a témát.

Március folyamán az orosz nagykövet sürgetett, hogy álljunk elő a washingtoni kormány átfogóbb béketervével; Moszkvának tudniillik könnyebbség lenne, ha a mi javaslatainkra reagálhatna, és nem a saját szakállára térne el az arab állásponttól. Ez kétségkívül igaz volt. Ugyanakkor mi már tisztában voltunk vele, milyen reakció érkezne arab oldalról bármiféle javaslatra, amit Izrael is támogat – hiszen a nyilvánosság előtt elég sokszor részesültek már elutasításban. Ha viszont az izraeliekétől eltérő állásponttal rukkolnánk elő Moszkván keresztül a háttércsatornán, azzal a Kreml azt szemléltetné, hogy lám, mennyi mindent el lehet érni a segítségével, míg mi ismét a két fél keresztüztüezében találunk magunkat. Ha pedig Moszkván keresztül az izraeli állásponttal azonos javaslatot terjesztünk elő, azzal a Kreml azt bizonyítaná, hogy mennyire hiábavaló velünk üzletelni.

A stratégiám nem változott. Amíg néhány arab állam nem mutat hajlandóságot, hogy elszakadjon a szovjetektől, vagy amíg az oroszok nem állnak készen rá, hogy engedjenek a keményvonalas arab programból, addig semmi okunk sincs módosítani a politikánkat. A szovjeteknek később sem sikerült eme kör négyszögesítése. Sikerült viszont tovább táplálniuk a nyugtalanságunkat, amikor 1972. április 9-én Bagdaddal is barátsági szerződést írtak alá, amelynek nyomán hamarosan jelentős mennyiségű modern katonai felszerelés özönlött Irakba. Miközben tehát az oroszok a tárgyalások kiindulópontjának a feltételek maximális teljesítését tekintették, egyszersmind a maximális katonai nyomásgyakorlás lehetőségét is megteremtették.

Miután március 30-án megindult Hanoi húsvéti offenzívája, megszakítottam a Közel-Keletről folytatott négyszemközi tárgyalásokat Dobrinyinnal, jelezve, hogy mennyire rosszul érintettek bennünket az észak-vietnámi támadó hadműveletet lehetővé tevő szovjet fegyverszállítmányok. A Közel-Kelet nem is került újra szóba a tárgyalásokon egészen a csúcstalálkozót előkészítő, április 20–24-i moszkvai utamig. Azon a megbeszélésen Gromiko egy olyan átfogó rendezési tervet mutatott be, amely az előző őszen tett engedményeinket a lehető legmelegebben értelmezte. Úgy vélte, hogy elfogadható egy önálló egyiptomi–izraeli tárgyalás, de egyedül akkor, ha ezen a „globális” kérdések rendezésére is sor kerül, és az oroszok megint csak feltételül szabták, hogy mindaddig nem váltják valóra egyetlen ígéretüket sem, amíg az utolsó kitételéig bezárólag nem teljesül az

átfogó megállapodás – amit az izraeliek csakis igen masszív amerikai nyomásra lennének hajlandók aláírni. Gromiko a szovjet katonai személyzet többségének kivonására tett korábbi ajánlatukat is próbálta úgy felvvezni, hogy az lényegében elveszítette jelentőségét. Először is, erre csupán az átfogó rendezés megvalósítása után kerülhetne sor (más szóval egy olyan folyamat után, amely becsléseink szerint annyira el fog húzódní, hogy a végére az egész megállapodás értelmét veszti); de még ebben az esetben is annyi orosz katona maradna az arab országokban, amennyi arányában megfelel az Iránban tartózkodó amerikai személyzetnek. A számításoktól függően ez akár azt is jelenthette volna, hogy a szovjeteknek egyetlen embert sem kell kivonniuk.

Majd Gromiko segítőkészen felajánlott egy módszert, amellyel otthoni nehézségeinken úrrá lehetünk. Azt javasolta, hogy a nyilvánosság előtt megállapodhatunk a Szezei-csatorna mentén lévő csapatok szétválasztásáról szóló egyezményben, ha ő és én titokban egyezsége jutunk az átfogó rendezés feltételeiről is, amelyeket azonban csak közvetlenül a mi 1972-es elnökválasztásunk után hoznánk nyilvánosságra, és léptetnénk életbe. Ám még legendás önbizalmam és a titoktartás iránti rajongásom sem tudott meggyőzni arról, hogy a felvázolt megoldás működőképes lenne. Az ajánlatot visszautasítottam.

A szovjet diplomáciának az a veszte, hogy minden helyzetből a lehető legnagyobb előnyt akarják kihozni, és ehhez kitartóan ragaszkodnak. Néha a folyamatos nyomás kikezdi az ellenállást, de a dolog gyakran visszafelé sül el, mert a másik félnek semmiféle motivációja sincs komoly párbeszédet folytatni. Az orosz fegyverek által lehetővé tett vietnámi offenzíva közepette, az otthoni jelentős megosztottság terhét nyögve, és egy választás előtt állva nincs az az elnök, aki engedne egy olyan javaslat csábításának, amelynek nyomán ránk hárult volna annak minden terhe, hogy az egyik szövetségesünkkel betartassunk egy megállapodást, miközben cserébe semmi kézzelfogható előnyhöz nem jutunk. Ez a javaslat stratégiánk és lehetőségeink rossz felmérésén alapult. A szovjet vezetők úgy tettek, mintha jelenlétük az arab világban örökké tartana, és Moszkva kénye-kedvére manipulálhatná a helyzetet. Korábban, március 17-én kifejtettem Dobrinyinnak, hogy a pozíciójuk korántsem olyan ragyogó, mint amilyen képet festeni szokott róla; a Kreml jelenlegi politikája a védenecinek csupán a patthelyzetet garantálja; vagy a vereséget, ha háborúra kerül sor. Dobrinyin erre azt felelte, hogy Moszkva számára még egyiptomi katonai jelenlétének drasztikus növelése is lehetőségként adódik. Én azonban kételkedtem ebben: először is azért, mert meggyőződéseim szerint a Szovjetunió az utolsó pillanatban visszaretten attól, hogy olyan helyre irányítsa csapatait, ahol a helyzet elfajulása esetén közvetlenül szembekerülhetne az Egyesült Államokkal; másodszor és leginkább pedig azért, mert volt egy olyan érzésem, hogy stratégiánk kezd beválni, legalábbis Egyiptom esetében.

Egyiptom titkos csatornát nyit az Egyesült Államok felé

Szadat 1972 februárjában a Szovjetunióba utazott. Kairó és Moszkva között nem volt felhőtlen a kapcsolat. Április 8-án már elég magabiztosnak éreztem magam ahhoz, hogy Nixon elé álljak a meglátásommal, miszerint a szovjet–egyiptomi viszony egyértelműen visszafogottabb, mint Nasszer idején volt. Tudomásunkra jutott, hogy Szadat olyan fejlett fegyvereket, valamint olyan erős orosz diplomáciai és katonai támogatást kért, amelyhez foghatót Indiának nyújtottak a szovjetek a Pakisztánnal kiobbant konfliktus során – többek között segítséget ahhoz, hogy Egyiptom saját maga gyárthasson fegyvereket. Az utóbbira kapott ígéretet, de a diplomáciai és katonai támogatásra nem állítottak ki neki biankó csekket. Egyiptom nyomás alá helyezte Moszkvát, de a Szovjetunió nyilvánvalóan úgy számolt – előzetes reményeinknek megfelelően –, hogy miután Pakisztán esetében már elmentünk a végső határig, egy Izrael létét fenyegető kihívás kezelhetetlen kockázatot jelentene számára. Ráadásul a Kreml semmit sem nyert volna az egyiptomi hadiipar létrehozásából, hiszen azzal drasztikusan csökkent volna Kairó függősége az orosz utánpótlástól. Kifejtettem Nixonnak, hogy a benyomásom szerint a szovjetek karnyújtásnyi távolságra tartják Szadatot, mert fenntartásokkal viszonyulnak ahhoz, hogy teljes körű támogatásban részesítsék, másfelől meg akarják várni, mire jutunk a Dobrinyinnal folytatott tárgyalásaimon. Szokásukhoz híven mindent akartak: az egyiptomiak behódolását, minimális kockázatot és a keményvonalas arab programot. A diplomácia azonban ritkán működik így: azok, akik mindent meg akarnak ragadni, akik elfelejtik, hogy „a politika a lehetőségek művészete”, a végén talán mindent elveszítenek.

Magabiztosságom egy másik, konkrét oka az volt, hogy 1972 áprilisának első hetében Egyiptom titkos csatornát nyitott a Fehér Házhhoz.

Április 5-én egy magas rangú egyiptomi tisztviselő közölte egy amerikai tisztviselővel Kairóban, hogy az ország elégedetlen az USA-val fenntartott diplomáciai csatornákkal. Kormánya véleménye szerint létfontosságú lenne, hogy elnöki szinten kommunikáljunk, megkerülve mindkét állam külügyminisztériumát. Az egyiptomiak azt javasolták, hogy vagy Helms, vagy én látogassak el Kairóba; vagy alternatív megoldásként a rangban nekem megfelelő Hafiz Ismail, Szadat elnök nemzetbiztonsági tanácsadója látogatna el Washingtonba. Nem állíthatom, hogy különösebben megrázott vagy megsértett volna az a felvetés, hogy mindkét fél kerülje meg saját külügyminisztériumát. Sőt, ezt egyenesen a siker zálogának tartottam. Amikor április 8-án eljutott hozzám az új egyiptomi megközelítés híre, rögvést írtam egy feljegyzést Haignek, a helyettesemnek: „Al, mit szólnál Ismail washingtoni látogatásához?”

* Otto von Bismarck, 1867. (A szerk.)

Mivel azonban a vietnámi offenzíva és a küszöbönálló moszkvai utam lekötött, nem válaszoltunk rögtön. Először azt akartuk megtudni, mit képes felajánlani a Kreml a „csatornán” keresztül. Arról is értesültünk, hogy Szadat április végén ismét Moszkvába látogat, ezért sem láttuk célszerűnek, hogy válaszoljunk az egyiptomi félnek, akik az üzenetünket talán kiszivárogtatnák a szovjeteknek. És mindenekelőtt a visszafogott előrehaladás miatt abba a stratégiánkba is, hogy Egyiptomban maximális elégedetlenséget keltsen a *status quo*-val szemben. Éppen ezért csak április 29-én reagáltunk, még Szadat moszkvai látogatása alatt, hogy a válaszuk ott várja, amikor hazaér. Azt feleltük, hogy minket is érdekel egy magas szintű titkos találkozó, és örömmel fogadjuk ebből a célból Szadat elnök képviselőjét az Egyesült Államokban. A megbeszélésre azonban csak a moszkvai csúcs után kerülhet sor. Úgy számoltunk, hogy a csúcstalálkozó utáni tárgyalás lehetősége jobban ösztönzi majd a visszafogottságot, mint ha korábban hozzuk tető alá a megbeszélést, amely az első kapcsolatfelvételek természetéből fakadóan amúgy sem ígérkezett döntő jelentőségűnek. Két héttel később az egyiptomiak azt felelték, hogy tanulmányozzák a javaslatunkat, és júniusban, a csúcstalálkozó után hivatalosan is válaszolnak. Ez remekül passzolt a stratégiánkba.

Közben egyre szaporodtak az Egyiptom és a Szovjetunió közötti feszültség fokozódására utaló jelek. Szadat áprilisi moszkvai látogatása minden jel szerint tovább növelte aggodalmát, hogy a Kreml esetleg meglepszik a közel-keleti *status quo* fenntartásával. Még a fejlett felszereléseket tartalmazó áprilisi és májusi légi szállítmányok sem tudták csillapítani a felszín alatt megbúvó nyugtalanságát. A május 22-én Nixonnak küldött értékelésében az szerepelt, hogy a Szadat és az oroszok közötti viszony mostanra sokkal inkább az aggódó kliens és a pártfogója közötti viszonyra hasonlít, nem pedig az egymásban bízó, egyenlő partnerek közötti kapcsolatra.

Később Szadatban olyan embert ismertem meg, aki egyike lett a néhány valóban kiemelkedő vezetőnek. Megvolt benne az előrelátásnak és a bátorságnak az a keveréke, amely igazán nagyra tesz egy államférfit. Elég merész volt ahhoz, hogy belevágjon egy olyan háborúba, amelyről senki sem gondolta, hogy hosszú ideig folytatni tudja; elég visszafogott, hogy rögvést a háború után a béke irányába tegyen lépéseket, és elég bölcs, hogy megfordítson évtizedek alatt rögzült nézeteket. 1972-ben azonban ebből még semmi sem látszott. Szadat szájából számtalan olyan fenyegetés hangzott el, amelyeket aztán soha nem váltott valóra. A Jarring-féle tárgyalásokon rugalmasabb volt, mint elődje, de szemmel láthatóan még nem adta fel Nasszernek azt a tévképzetét, hogy bátran előrukkolhat teljesíthetetlen követelésekkel, mert szovjet fegyverek állnak mögötte. Nem folytattunk rendszeres párbeszédet vele. Küldötteink közül senkinek sem sikerült áthatolnia megnyerő modorán, és megtudni, mit is gondol valójában. Egészen a titkos csatorna 1972. áprilisi megnyitásáig a legkomolyabb tárgyalásainkat

Moszkván keresztül bonyolítottuk le vele. Éppen ezért reakción erre a nyitásra jórészt taktikai jellegű volt: folyamatosan sulykoljuk Szadatba, hogy mennyire nem vezet sehova az általa követett irány, és közben folytassunk vele olyan párbeszédet, amely reményeink szerint képes ezt megváltoztatni.

Ilyen háttér előtt zajlottak a moszkvai csúcstalálkozó megbeszélései a Közel-Keletről. Mivel elsősorban Vietnám és a SALT volt terítéken, ezekre a tárgyalásokra csak a csúcstalálkozó vége felé került sor, ahogy azt a 28. fejezetben már leírtam, amikor is egy hosszúra nyúlt éjszakai megbeszélés során Gromikóval közösen kidolgoztuk az átfogó rendezés néhány „általános működési elvét”. Ezek ugyanakkor annyira homályosak lettek, hogy Szadatban mindenképpen további kérdéseket indukáltak.⁴ Az általunk lefektetett elvek enyhébbek voltak, mint a BT 242-es határozatának feltételei; kimondták, hogy lehetséges a határok kiigazítása (kimaradt viszont a „kisebb” jelző, amely addig a hivatalos dokumentumok szent és sérthetetlen kitétele volt), és nem tartalmaztak egyértelmű megfogalmazást a tervezett izraeli csapatkivonás mértékéről. A mai napig nem értem, hogy Gromiko miért fogadta el őket, hacsak nem lehet a kimerültség számlájára írni a dolgot – végső soron ő még több megbeszélésen vett részt Moszkvában, mint én, és órában mérve is többet dolgozott. Az egésznek egyébként nincs különösebb jelentősége, mert az említett elvek is hamar bekerültek az elvetélt közel-keleti tervek amúgy is túlzúfolt lomtárába – pont, ahogy terveztem.

Gromikóval közösen állapodtunk meg a zárónyilatkozat végső változatának szövegében is, ám ez csak a békés rendezést sürgette, és Jarring küldetését támogatta; konkrét iránymutatást sem ehhez, sem más tárgyaláshoz nem adott. E semmitmondó nyilatkozatnak azonban történelmi léptékű következményei lettek: Egyiptom „erőteljes sokként” élte meg, írja visszaemlékezéseiben Szadat.⁵ Ez lett a Szovjetunióval fenntartott kapcsolatára mért döntő csapás.

A szóban forgó idő alatt Egyiptom mindvégig megtapasztalhatta, milyen nyugtalanító élmény, ha bekerül háromszintű diplomáciánkba. Velünk a titkos csatornán keresztül váltottak üzeneteket; közben azonban a csúcstalálkozón folytatott megbeszélések, valamint a Dobrinyin és köztem folyó tárgyalások szovjet változatával is megismerkedhettek*, ugyanakkor a külügy rendszeresen megpróbált nyitni feléjük, és rávenni őket, hogy kapcsolódjanak be a közelségi tárgyalásokba. Bizonyára észveszejtő lehetett eligazodni az összes eljárás között – ám Ka-iró még így is könnyebben értesülhetett az üzenetváltásokról, mint akár a State Department, akár a Fehér Ház. A legfontosabb külügyi táviratokat ugyanis nem-hogy nem engedélyeztették velünk, de amennyire én tudom, a kulcspozíciókban lévő arabok és a külügyminisztérium között folytatott megbeszélésekről készült

* Az oroszok csupán öt hét elteltével tájékoztatták Szadatot a csúcstalálkozón történt tárgyalásokról, ami szintén hozzájárult a szovjet politikából való kiábrándulásához.⁶

feljegyzéseket még az esemény után sem küldték meg a Fehér Háznak. Gyakran én is csak azt követően tudtam meg, milyen üzenetek jöttek-mentek a tárca csatornáin, hogy a Kairó által tájékoztatott arab államok valamelyikéből táviratban érkezett egy beszámoló, amelyből értesülhettünk róluk. Így például jóval azután szereztünk csak tudomást arról, hogy titokban nyitottunk Kairó felé a közelségi tárgyalások érdekében, amikor az már megtörtént. Mint ahogy azt is csupán egy július 18-án Rijádból küldött beszámoló egyik mellékes megjegyzéséből tudtuk meg, hogy júniusban Sisco és a szaúd-arábiai koronaherceg tárgyalt egymással – ennek során Sisco a király segítségét kérte, hogy próbálja rábeszélni Egyiptomot, vegyen részt a közelségi tárgyalásokon. Persze a külügy meg ugyanígy nem értesült arról, hogy titkos csatornát nyitottunk Kairó felé. (Kétlem, hogy a politika-tudományi tankönyvekben dicséretes példaként hoznák fel ezeket az eljárásokat.)

Furcsa módon e módszer csupán a résztvevők idegrendszerét tépázta meg, más kárt nem okozott. Végére is Egyiptom azért próbált titokban kapcsolatba lépni a Fehér Házzal, mert nem bízott különösebben a bevett diplomáciai eljárásokban, és júniusban Kairó elutasította a State Department javaslatát a közelségi tárgyalásokra – nem mintha ennek nyomán a külügy visszavett volna legendás elszántságából, hogy csak azért is megvalósítsa a lehetetlent.

Szadat most már nagyobb tételekben játszott. Július 13-án kaptunk egy kétértelmű üzenetet a titkos csatornán keresztül. Ebben újból megerősítették, hogy készek egy képviselőjüket Washingtonba küldeni, feltéve, ha van új javaslatunk. Kairó ugyanis nem látja értelmét a találkozónak, ha nincs előkészületben valamilyen, a korábbiaktól eltérő kezdeményezés. Vagyis: egészen egyszerű módszerrel elérhetjük, hogy egy magas rangú egyiptomi képviselővel tárgyalhassunk. Csak jeleznünk kellett, hogy készek vagyunk új megközelítéseket is fontolóra venni.

Mielőtt még teljes mélységében elemezhetjük volna, milyen következtetéseket lehet levonni ebből a dodonai üzenetből, eljött 1972. július 18-a, és bombaként robbant a bejelentés Szadattól, hogy véget vet a több mint 15 ezer szovjet katonai szakértő és tanácsadó egyiptomi állomásoztatásának. Ezeket az embereket egy héten belül vissza kell hívni Egyiptomból; az 1967 óta az országban felállított katonai létesítmények és az oda telepített felszerelések egyiptomi tulajdonba kerülnek.

Döntése teljesen meglepte Washington. (Azon a napon én Párizsba tartottam, hogy titkos tárgyalást folytassak az észak-vietnámiakkal.) Stratégiám tagadhatatlanul arra irányult, hogy Kairó csökkentse függőségét a Szovjetuniótól. Arra számítottam, hogy Szadat majd idővel kész lesz felajánlani az orosz csapatkivonást, cserébe azért, hogy velünk valamilyen haladást érjen el. Mivel azonban ítélőképességemet elhomályosította az, hogy még mindig alábecsültem őt, fel sem merült bennem a helyzetnek egyetlen ilyen nagyszabású és egyoldalú gesztussal történő rendezése a részéről. A hírt meghallva első reakcióm az volt, hogy az

egyiptomi elnök meggondolatlanul cselekedett, eltékozolt egy fontos tárgyalási adut a semmiért cserébe. Két nappal később azonban már hosszabb és alaposabb elemzést készítettem:

Az utolsó két hónapban egyértelművé vált: az egyiptomiak belenyugodtak abba a ténybe, hogy ebben az évben az amerikai elnökválasztás miatt már nem történik diplomáciai előrelépés az arab–izraeli problémakörben. [...] E racionális számítás ellenére Szadatnak szembe kellett néznie azzal a dilemmával, miként tudja elkerülni, hogy a tétlenség a helyzet állandósult megmerevedéséhez vezessen. [...] Kairóban nagyfokú frusztráció alakult ki amiatt, hogy az arab–izraeli kérdésben nem történt elmozdulás.

Az amerikai–szovjet csúcstalálkozó csak tovább erősítette azt az érzést, hogy abban az évben már semmi sem fog történni, és előtérbe állította az orosz szerepet kritikusan szemlélő nézetet, amely már a csúcstalálkozó előtt is tapintható volt. Heikal, az *Al Abram* befolyásos szerkesztője, aki az elmúlt nyáron támogatta, hogy kezdődjenek tárgyalások az USA-val egy átmeneti rendezésről, áprilisban egy sor nyilvános vitát kezdeményezett a szovjet–egyiptomi kapcsolatról...

Addigra már arra a következtetésre jutottam, hogy Szadat húzása talán mégsem volt olyan elhamarkodott, ahogy első nekifutásra sejteni lehetett. Feltűnt, hogy kimondottan elutasította bármiféle korlátozás életbe léptetését a szovjetek által szállított fegyverek használatára. Úgy véltem, hogy ez a kijelentés „talán arra a lehetséges tényre utal, hogy az egyiptomi egységek mellett lévő orosz tanácsadók az egyiptomi támadó hadmozdulatokat fékezhetnék”. Teljes körű elemzésem Szadat lépésének négy lehetséges motivációját vette számba, amelyek közül az egyik az volt, hogy a rá következő évben (azaz 1973-ban) szeretne volna bővíteni katonai mozgásterét:

- (a) szükségessé vált, hogy politikai szinten válaszoljon a belső frusztrációra;
- (b) szükségessé vált, hogy ebben a döntések nélküli évben úgy tegyen vagy úgy tűnjön, mint aki megakadályozza a közel-keleti helyzet teljes befagyását;
- (c) nagyobb szovjet támogatást akar kicsikarni a következő évi támadó hadműveletekhez;
- (d) a lépések, amelyek azt bizonyítják, hogy csökkenteni tudja az orosz befolyást, kedvezőbb színben tüntetik fel az USA előtt.

Szadat két beszédet is tartott, július 24-én és 27-én, és noha utalt rá, hogy 1971-ben az USA is hazudott neki, a kritikák nagy részét mégis a Szovjetunióra zúdította. Közölte, hogy már az amerikai–szovjet csúcs előtt is figyelmeztette

Moszkvát, hogy Kairó nem tudja tovább elfogadni a „se háború, se béke” állapotát; a csúcstalálkozó bebizonyította, hogy az Egyiptomnak nyújtott orosz támogatás elmarad az Izraelnek nyújtott amerikai segítségtől. Szadat második beszéde közvetett felhívás volt a szovjetek számára, hogy tanuljanak a megrázkódtatásból, és tegyék lehetővé Kairónak, hogy kidolgozzon egy megfelelő, a jövőben megvalósítható katonai opciót. Egyiptom, jelentette ki Szadat, nem azt akarja, hogy orosz katonák küzdjenek a csatákban. Ahogy ahhoz sem fűződik érdeke, hogy a szuperhatalmak közötti összecsapás kiváltója legyen. Moszkvának azonban meg kell értenie, hogy Egyiptom számára a legfőbb prioritás a közel-keleti probléma, bárhol szerepeljen is ez a szovjetek napirendjén:

Mindezt a barátunknak tudnia kell, és számolnia kell vele. Neki ez talán csak a negyedik vagy ötödik probléma a sorban... Ezért iktatunk most be szünetet a barátunkkal, mert így a jövőben igazán erre a csatára fog koncentrálni. Talán ha a szovjet–egyiptomi együttműködés ugyanolyan módon valósul meg ezen a területen, ahogy működik a technológiai együttműködés terén, akkor minden csodásan fog alakulni.

Sok mindent írtak és elmondtak már arról, hogy a Szovjetunió hogyan vallott kudarcot, amikor a gyakorlatba is át kellett volna ültetni az önmérséklet elvét, amely mellett a moszkvai csúcstalálkozón is hitet tett. És a kritikák többsége igaz is. Ugyanakkor ha teljes és igazságos képet akarunk festeni, azt is el kell mondani: az oroszok súlyos árat fizettek azért Egyiptomban és az egész régióban, hogy a közel-keleti kérdést lényegében jegelték a csúcstalálkozón. Tagadhatatlan, hogy ebben az esetben sem emberszeretetből gyakoroltak önmérsékletet. Ahhoz sem férhet kétség, hogy a legfőbb elrettentő faktor Izrael ereje volt. A Kreml ráadásul arra a következtetésre jutott, hogy egy háború esetén közvetlen összecúszásba kerülhet az Egyesült Államokkal. És a moszkvai vezetők, akiknek szükségük volt az amerikai gabonára, valamint támogatásunkra a német szerződések tető alá hozásához, nem engedhették meg maguknak, hogy egy ilyen érzékeny területen válságot szítsanak. Ugyanakkor a szovjet önmérsékletet bátorító enyhülés olyan stratégia volt, amely kockázatokat és ösztönzőket egyaránt hordozott, és az elvárások szerint pontosan így kellett működnie. 1972-ben, abban az évben, amikor az Egyesült Államok nagy erőket vetett be Vietnámban, a Szovjetunió tartózkodott attól, hogy a Közel-Keleten támogassa kliensei álláspontját, és ez a döntés igen sokba került Moszkvának. Az indiai–pakisztáni válságban, valamint Vietnám ügyében mutatott eltökéltségünk (nem is beszélve az 1970 őszen lezajlott konfliktusokról) bizonyára meggyőzte a Kremlt, hogy egy újabb válság végképp kivenné nálunk a biztosítékot. A Moszkvában mutatott békülékeny, ugyanakkor határozott magatartásunk, és a kereskedelmet elősegítő további lé-

pések kilátásba helyezése arra ösztönözték az oroszokat, hogy tanúsítsanak önmérsékletet.

De bármik voltak is a szovjetek megszegésének okai, mi eltökéltük, hogy kihasználjuk a kínálkozó lehetőséget. Ehhez elsőként Dobrinyint kellett lecsilapítanom. Július 20-án az igazsághoz híven, bár némileg tartózkodó modorban közöltem vele, hogy fogalmunk sem volt róla, mi folyik Egyiptomban; nekünk sem szólt előre senki. Ugyanakkor készen állunk tovább vizsgálni, hogyan lehetne a gyakorlatba is átültetni a Moszkvában egyeztetett „elveket”. Dobrinyinnak bizonyára feltűnt, hogy amit kínáltam, az nem volt több placebo-nál. Aznap délután levelet hozott Nixonnak Brezsnyevtől. Elképesztően arcátlan módon a főtítkár levele azt állította, hogy a szovjet kivonulás Egyiptomból annak a csapatkivonási javaslatnak a része, amelyet Gromiko ismertetett Nixonnal 1971 szeptemberében; amolyan előleg az orosz csapatkivonási ajánlatra! Éppen ezért, állt a levélben, immár az Egyesült Államok kötelessége, hogy az üzlet rá eső részét teljesítse, azaz rávegye az izraelieket egy olyan egyezményre, amelynek „központi eleme az 1967-ben megszállt valamennyi arab terület felszabadítása”. Semmi értelmét nem láttam vitába szállni ezzel az észveszejtő követeléssel; mindössze megismételtem a moszkvai elvek további vizsgálatára szóló ajánlatomat. Ez volt a legjobb módszer, hogy időt nyerjek, és hogy rájöjjek, mi is jár Kairó fejében.

Nem kellett sokat várnunk. Még aznap kézhez kaptam egy jelentést, amely szerint az egyiptomi titkosszolgálat vezetője előző nap megkeresett bennünket a rejtett csatornán keresztül. Nyomatékosan hangsúlyozta, hogy vegyük komolyan Kairónak azt a felkérését, hogy új ötletekkel álljunk elő, mert ez a magas szintű tárgyalás előfeltétele. Az egyiptomiakat, közölték velünk, különösen érdekelné a Szezi-csatorna két oldalát érintő átmeneti megállapodás.

Én továbbra sem akartam belefolyni az ügybe azzal, hogy új ötleteket dobok be, amelyek aztán csalódást okoznak Szadatnak, és már a kezdet kezdetén megszakítják a kapcsolatot. Jobbnak láttam, hogy mielőtt még elköteleznénk magunkat valamilyen irányvonal mellett, inkább egy általános tapogatózó felméréssel indítunk, amelynek során meghatározzuk, mit lehet egyáltalán elérni. Július 29-én éppen ezért olyan választ küldtem Kairónak, amelyben megerősítettem, hogy készen állunk bizalmas tárgyalásokat folytatni, amelyek a szavaim szerint „potenciálisan kivételes jelentőségűnek ígérkeznek”:

Figyelembe véve azt az egyiptomi kijelentést, hogy a megbeszéléseket csakis az új amerikai javaslatok alapján lehet folytatni, az USA álláspontja a következő: a Fehér Ház szintjén zajló valamennyi korábbi sikeres tárgyalás esetében a felek a konkrét eszmecsere megkezdése előtt, az előzetes tárgyalások során megpróbálták tisztázni azt és megegyezni abban, hogy adott esetben egy megállapodás milyen elvek és általános irányvonal mentén jöhetne létre.

re. Olyan új ajánlatok, amelyek csupán egy újabb patthelyzethez vezetnének, egyik fél érdekeit sem szolgálnák. Következésképp az amerikai fél azt javasolja, hogy az első kapcsolatfelvételek során koncentráljunk annak részletes megvitatására, milyen reális célokat lehet kitűzni. Ez ugyanis a dolog lényege, és egyben az egyetlen indok az elnök közvetlen részvételére. Ha ebben egyezségre tudunk jutni, akkor ki lehet dolgozni a részletes javaslatokat is.

Augusztus során semmi érdekeset sem hallottunk Szadat felől. Feltűnt ugyan két, számba vehető közvetítő: egy egyiptomi, aki Szadat barátjának mondta magát, és egy magas szintű kairói kapcsolatokkal büszkélkedő európai üzletember. Míg egy másik kormánnyal történő kapcsolatfelvétel korai szakaszában általában nem volt semmi kifogásom, ha sok csatornát számba veszünk, ám amint felállt egy megbízható csatorna, annak soha nem aknáztam alá az integritását. Éppen ezért a két önjelölt közvetítőt finoman elutasítottuk. Augusztus 22-én egyértelművé vált, hogy Egyiptom még nem döntött a követendő útról, ugyanis a titkos csatornán azt közölték: Szadat továbbra is fontolgatja a válaszát, amely hamarosan megérkezik; majd közölték, hogy még néhány napra szükségük lesz. Szeptember 4-én azt üzenték, hogy Szadat elvben hozzájárult a tárgyalásokhoz, de pár napon belül még némi „pontosítást” kér tőlünk.

Végül szeptember 7-én megérkezett a rendkívül hosszú és elképesztően árnyalt üzenet Kairóból. Tájékoztattak bennünket, hogy a szovjet tanácsadók kiutasítása teljes egészében nemzeti döntés volt, amelyet nem azért hoztak, hogy azaz „bárkinek a kedvében járjanak, vagy ne járjanak”; más szóval Egyiptom nem kért különleges elbírálást a lépés miatt. Az üzenet felrótta, hogy Izraelnek minden jel szerint aránytalanul nagy befolyása van az amerikai politikára; elsorolta, hogy mennyire elégedetlen volt Kairó a megelőző évek diplomáciai megbeszéléseivel, és kinyilvánította Egyiptom szándékát a Szezei-csatorna újbóli megnyitására. Ugyanakkor leírták, hogy a fentiek orvoslása közül egyik sem előfeltétele a tárgyalásoknak.

Ahogy később rájöttem, ez az üzenet Szadat jellemének kivonata. Tárgyalási taktikájának megfelelően soha nem alkudozott a részletekről, hanem olyan légkört próbált teremteni, amely pszichológiailag nehezítette meg a másik fél számára, hogy ellentmondjon neki. Szadat (akárcsak Csou En-laj) a filozófiai egyetértésre helyezte a hangsúlyt, és felismerte, hogy a szuverén államok között kötött egyezmények betartását amúgy sem lehet kikényszeríteni; mindkét oldal akaratára szükség van hozzá. Emiatt gyakran fontosabb, hogy a koncepciókról szülessenek megállapodások, mintsem a részletekről. Nem állítom, hogy akkor már teljesen felfogtam volna Szadat előrelátását. A nagy államférfiak oly ritkák, hogy időbe telik, míg az ember hozzájuk szokik.

Következő nap válaszoltam, és elvben elfogadtam a titkos találkozó ötle-

tét Hafiz Iszmaillal, valamint megígértem, hogy bővebben is válaszolok, amint visszatértem egy újabb moszkvai utamról. A szeptember 18-án kelt hosszabb válaszomban ismételten nem érintettem az Egyiptom által felvetett konkrét kérdéseket, mert ezek megbeszélését egy szemtől szemben lezajló találkozóra tartogattam. Ugyanakkor néhány praktikus részletre, például a titkos tárgyalások lebonyolításának egyik lehetséges helyszínére javaslatot tettem, majd az üzenetet a következő általános szándéknyilatkozatunkkal zártam:

Az USA újból biztosítani szeretné Egyiptom kormányát, hogy határozottan és elszántan igyekszik felszámolni az erőszak ismétlődését a Közel-Keleten, és hangsúlyozza, hogy igen nagy jelentőséget tulajdonít azoknak a megbeszéléseknek, amelyeket a két kormány képviselője a közeljövőben ebből a célból folytat majd.

Addigra az üzenetek már túlmutattak a pusztá ügyrendi kérdéseken. Például Egyiptom a titkos csatornán fejezte ki rosszallását a hangnem miatt, amellyel a nyilvánosság előtt elítéltük az izraeli sportolók ellen intézett terrortámadást az olimpián; kifejezték félelmüket amiatt is, hogy a Libanon elleni izraeli megtorlás nyomán néhány arab ország talán szovjet segítséget kér majd – ami érdekes utalás volt arra, hogy Szadat lényegében ellenzi az orosz katonai lépéseket a Közel-Keleten. Szeptember 30-án újabb kairói üzenetet kaptunk, amelyben azt kifogásolták, hogy realista megközelítést pártoló szavaink túlságosan emlékeztetnek a jeruzsálemi állaspontra. Egyiptom, közölték velünk, mindössze valamiféle biztosítékot vár arra, hogy „nyitott szívvel” ülünk le velük tárgyalni. Túl keveset tudtam ahhoz az egyiptomi lélekről, hogy ehhez fogható emberséggel legyek képes válaszolni. A feleletnek szánt üzenetemben, amely kevésbé költőire sikeredett, kijelentettem: készen állunk „nyitott elmével vágni bele a tárgyalásokba”, hogy „meghatározzuk, milyen hasznos szerepet tudunk játszani egy igazságos rendezés előmozdításában”.

A tervek szerint a titkos tárgyalások olyan lépések sorához vezethetnek, amelyek végén érvényt lehet szerezni a Biztonsági Tanács 242-es határozatának. A nagy kérdés, hogy e cél elérése érdekében milyen gyakorlati intézkedéseket lehetne hozni. Senki érdekét nem szolgálja, ha üres ígéreteket teszünk. Ezt értjük reális megközelítésen. A kölcsönös jóakarattal szellemében tárgyaló két félnek minden lehetőséget meg kell vizsgálnia abból a célból, hogy megkezdődjék a komoly, folyamatos és nyílt eszmecsere.

Mialatt zajlottak ezek az üzenetváltások, Gromiko szovjet külügyminiszter ellátogatott az ENSZ évi rendes közgyűlésére. Az elnökkel és a velem folytatott

találkozókon a szokásos szovjet álláspontot ismételte meg, mintha semmi sem változott volna. A szent és sérthetetlen nézetek feladása a szemében gyűlöletes dolognak tűnt, noha fogalma sem volt róla, hogyan lehetne nekik érvényt szerezni. Az átmeneti rendezés ötletét elvetette, mondván, hogy Egyiptom elutasítaná. (Mi persze ezt jobban tudtuk.) Aztán a megszokott rituálénak megfelelően megint csak egy olyan átfogó megállapodást sürgetett, amelynek során Izrael az 1967-es határok helyreállításáért nem kapna mást cserébe, csak a háborúskodás végét bejelentő nyilatkozatot. Nixont a választási kampány, engem pedig Vietnám túlságosan lekötött ahhoz, hogy komoly tárgyalásokat tudjunk folytatni. Az elnök egyszerűen közölte Gromikóval, hogy csak a vietnámi kérdés rendeződése után fog személyesen foglalkozni a Közel-Kelettel. Én visszatértem ahhoz a javaslatomhoz, hogy vegyük a Moszkva által pártolt „általános működési elveket” – amelyeket Gromiko megpróbált mélyre elásni –, és alkalmazzuk őket Izrael valamennyi szomszédja (Egyiptom, Jordánia és Szíria) esetében is. Pontosan tudtam, hogy ez az eljárás bizonyosan nem hoz gyors eredményt; ugyanakkor időhöz jutunk, hogy tovább tanulmányozzuk a Kairó felé megnyílt csatornát. A Közel-Keletről folytatott amerikai–szovjet párbeszéd függőben maradt, azaz pontosan úgy, ahogy mi akartuk.

Mindössze annyi volt hátra, hogy kiválasszuk a napot az egyiptomi elnök képviselőjével folytatott titkos tárgyalásra. Szadat rendkívül megértően fogadta kifogásomat, miszerint túlságosan leköt Vietnám végső, kaotikus szakasza ahhoz, hogy elfogadjam az október 16-i vagy 23-i napra szóló egyiptomi ajánlatot. A Hafiz Iszmaillal, Szadat nemzetbiztonsági tanácsadójával megrendezett első találkozásmra így csak 1973 februárjában került sor. Vagyis a sokat ígérő lehetőségre, hogy megfordítsuk az arab világban kötött szövetségeket, mindaddig várni kellett, amíg magunk mögött nem tudtuk a Vietnámban vívott háborút.

31. FEJEZET

Patthelyzettől az áttörésig

Hanoi bosszúsága

Mire hazatértünk Moszkvából, a Hanoi által indított offenzíva lendületét vesztette. Ebben több tényező is szerepet játszott. Az észak-vietnámiak Quang Tri elfoglalása után nem folytatták a támadást a régi birodalmi főváros, Hué ellen, noha feltehetően döntőnek bizonyult volna, ha a város elesik. Hanoi, akár csak 1968-ban, az egész országot átfogó offenzívával most is inkább a lélektani, mintsem a katonai fölény megszerzésére törekedett, és ez, ahogy régebben, most is katonai vereséghez vezetett. A három fronton indított támadást nehéz volt összehangolni, és még nehezebb az utánpótlást biztosítani hozzájuk; így viszont amint egy fenyegetés kibontakozni látszott, a saigoni kormány képes volt átcsoportosítani ellene szerény stratégiai tartalékait. Továbbá az erők szétforgácsolása miatt az észak-vietnámiaknak csaknem három hétbe telt, míg az erősítést átvezényelték Hué megtámadásához. Addigra azonban Saigon stratégiai tartalékainak egy részét sikerült átcsoportosítani a város alá. Légideszantos hadosztályuk egyszerre harcolt An Locnál és Hué közelében. A tengerészgyalogosokat is egyszerre vetették be a Középső-fennsíkon (közép-vietnámi felföld) és az 1. katonai körzetben. Ráadásul a dél-vietnámi hadosztályok ezúttal derekasabban álltak helyt, mint bármelyik korábbi csatában. A nagyszámú B-52-es erősítés segítségével – május végére számuk elérte a kétszázat – a támadó erők ellen olyan hatalmas tűzerő-koncentráció állt készen a bevetésre, ami egyre jobban megnehezítette a tömegtámadások indítását. Hanoi problémáit tovább szaporította az is, hogy parancsnokainak nem volt tapasztalatuk a nagy létszámú egységek mozgatásában. A tankok, a tüzérség és a páncélosegységek támadásai gyakran azért fulladtak ki, mert a különböző csapattestek elvesztették egymással a kommunikációs kapcsolatot. Június közepére, amikor bombázásaink és az aknazár már éreztette hatását, az észak-vietnámi hadsereg megtorpant.

Az elnökhöz írt június 9-i értékelésemben, amelyben azt vizsgáltam, hogy mit értünk el a május 8-án működésbe lépett aknazárral, az állt, hogy Dél-Vietnám kilátásai ma „sokkal biztatóbbak”. Hanoinak a blokádnak miatt valamennyi utánpótlást vasúton kell szállítania, de a vasútvonalakat a légitámadásaink elvágják. A határ kínai oldalán több mint ezer tehervagon torlódott össze. Emiatt az utánpótlást teherautóval kell szállítani, a le- és felrakodás azonban időigényes, és az esős évszak is rendkívül megnehezíti a tevékenységet. Az ellenség üzenetváltásai-

ban lőszerhiányról esik szó; pilótáink beszámolói szerint érezhetően csökkent a rájuk kilőtt föld-levegő rakéták száma, ami feltehetően azt jelezte, hogy a VDK takarékoskodik a készleteivel. A hanoi rádióban olyan panaszokat hallani, hogy egy „sor nehézséget” okoz előteremteni a szükséges munkáskezet a mezőgazdasági, ipari és közlekedési munkákra. A korrupció és a feketepiac miatt elszaporodtak a saját népüket ostromozó, dühödt észak-vietnámi kirohanások.

Rádásul, folytattam az emlékeztetőmben, Hanoi figyelmét bizonyára nem kerülte el, hogy május 8-i lépéseinkre Moszkva és Peking bosszantóan tekervényes és semmitmondó választ adott. A szovjet döntés, hogy nem halasztják el a csúcstalálkozót, erősen nyugtalanította és feldühítette az észak-vietnámiakat. Utunk előestéjén a VDK nyilvánosan figyelmeztette a (meg nem nevezett) kommunistákat, hogy „ne helyezték a nemzeti érdekeket a világforradaloméi elé” (ezen persze Hanoi érdekeit kellett érteni). Május 21-én, néhány nappal később – miközben mi Moszkvába tartottunk – egy szovjet szóvivő szavaiból világossá vált, hogy a Kreml pontosan tudja, kire célozgatnak. Minden teketória nélkül közölte ugyanis, hogy Hanoi „módfelett önkényesen értelmezi” azt, hogy mi a Szovjetunió „kötelessége” Észak-Vietnámmal szemben, és rámutatott, hogy a kommunista világ fennmaradó része, beleértve Kínát is, a „békés egymás mellett élés” híve. A moszkvai csúcs óta eltelt időben Hanoi, még ha közvetetten is, folyamatosan támadta a találkozózt és az ott megkötött egyezményeket.

„Iker-csúcstalálkozóink” bizonyosan az elszigeteltség érzését keltették az észak-vietnámiakban. Ennek hatásait a vezetés, a lakosság és a fegyveres erők körében tapasztalt morális állapotokon is lemérhettük. Rádásul mindez Nixon otthoni helyzetét rendkívüli mértékben megerősítette, ily módon Hanoi elveszítette az ellenünk bevethető egyik kulcsfontosságú fegyverét is. Júniusban megérkeztek az első bizonytalan jelzések, hogy Észak-Vietnám talán mégis részt venne a tűzszünetről szóló valamiféle tervezési folyamatban. A nyár során a bizonyítékok egyre határozottabbak lettek. Szeptember közepére pedig, ahogy majd elmesélem, félreérthetetlen jelzést kaptunk.

Dél-Vietnámban a harci kedv Quang Tri eleste után a mélyponton volt. Ám a vad pletykáknak, miszerint az Egyesült Államok beleegyezett, hogy az ország északi része Hanoi kezére jusson (ezeket szinte bizonyosan kommunista káderek terjesztették), véget vetett Nixon döntése az észak-vietnámi kikötők elaknásításáról. Az újjáéledő remény révén és friss célok kitűzésével Thieu ismét felrázta a lakosságot. Véleményem szerint kedvező helyzet alakult ki a titkos tárgyalások újrakezdéséhez.

A megbeszélésekben sokan a gyengeség jelét látják, én azonban olyan fegyvernek tartottam őket, amelynek segítségével erkölcsi és lélektani magaslatokat lehet elfoglalni. Míg egyesek úgy vélik, sürgősséget engedmény a tárgyalókészség nyilvánítása, ha nincs az emberen nyomás, addig számomra ez olyasfajta eszköz

volt, amellyel javítani lehetett stratégiai helyzetünket, hiszen ilyenkor a tárgyalópartner is tisztában van vele, hogy valójában semmi sem kényszerít bennünket engedmények felkínálására. Nixont azonban nem elméleti, hanem gyakorlati megfontolások vezették, amikor engedélyezte, hogy június 12-én megkeressük Hanoi a javaslatunkkal, miszerint június 28-án kész vagyok négyszemközt találkozni Le Duc Thóval – ekkor ugyanis volt egy szabad hétvégém a kínai utam és egy San Clemente-i vendégeskedés között. Meghívásunk nyomán megint csak az előző tavasszal már megismert társasjátékra számítottunk, hiszen ismét azt javasoltuk, hogy a titkos találkozóra a plenáris ülés *előtt* kerüljön sor. Ha Hanoi ragaszkodik a bevált forgatókönyvhöz, és azt követeli, hogy a titkos találkozó a plenáris ülés után legyen, akkor felkészültünk rá, hogy az ülés időpontjának elfogadjuk július 13-át, és a négyszemközi tárgyalásra július 18-án kerüljön sor. Nixon azért támogatta ezt a menetrendet, mert a Demokrata Párt elnökjelölt-választó konvencióját július 10-én rendezték. Így be tudjuk jelenteni, hogy nem sokára sor kerül egy találkozóra, míg az általam javasolt június 29-i dátum azzal a veszéllyel járt, hogy esetleg pont a demokraták nagygyűlése előtt kell előállnunk egy bejelentéssel a tárgyalások megkezdéséről.

Mialatt Hanoi válaszára vártunk, további két esemény is megerősítette Észak-Vietnám elszigeteltségét.

Június 8-án megkérdeztem Dobrinyint, mi történt Podgornij hanoi útjával, amelyről még Moszkvában tájékoztattak bennünket. A nagykövet elmondta, hogy még mindig a hivatalos meghívásra várnak – ismerte a Kreml köztözködő és fékezhetetlen kliensét, ez a magyarázat teljesen hihető volt számomra. Végül június 11-én, mialatt éppen egy rövid látogatáson tartózkodtam Japánban, Dobrinyin közölte Haiggal, hogy Podgornij június 13-án indul Hanoiába, és arra kért minket, hogy otthélt alatt függesszük fel Észak-Vietnám bombázását. Azt feleltük, hogy híven Nixon Brezsnyevnek tett korábbi ígéretéhez, Hanoi tíz mérföldes, illetve Hai Phong öt mérföldes körzetében nem bombázunk, más kötelezettségeket azonban nem vállalunk. Június 22-én Brezsnyev arról számolt be Nixonnak, hogy a hanoi vezetés „érdeklődő hozzáállással” fogadta Podgornij beszámolóját az amerikai tárgyalási pozícióról, és készek üzleti alapon újrakezdeni a megbeszéléseket. Már nem ragaszkodnak ahhoz, hogy csakis az észak-vietnámi javaslatokat tárgyaljuk meg. Ha ez a leírás pontos volt, akkor olyasféle hangnemet ütöttek meg, amelyet még soha nem hallottunk Észak-Vietnámtól. Korábban Hanoi minden esetben elutasította a különféle „pontoktól” való eltérést, mondván, hogy az „észszerűtlen és logikátlan”. Brezsnyev levele azzal a felvetéssel zárult, hogy az Egyesült Államoknak kellene előállnia egy időponttal a tárgyalások felújítására.

Ez meglepő kijelentés volt, hiszen június 12-én pontosan ilyen javaslattal fordultunk a VDK-hoz. Vajon Hanoi hagyta Moszkvát a sötétben tapogatózni?

Vagy Brezsnyev arra buzdít bennünket, hogy nyomban válaszoljunk az Észak-Vietnám által küldött üzenetre, amely június 20-án jutott el hozzánk? Ez a válasz sokkal szelídebb volt a megszokottnál. Az ellenünk felhozott kritikákkal szemben ugyanis a bombázás és az aknazár éppenséggel javított Hanoi modorán. Miután sorra vették az őket ért sérelmeket – a bombázást, az aknazárat, a plenáris ülések felfüggesztését –, szinte bibliai nyelven tértek rá a probléma lényegére: „A Vietnámi Demokratikus Köztársaságot képviselő fél a jóakarat köntösét magára öltve, készen áll a négyszemközti tárgyalásokra.” Ugyanakkor jóakarat ide vagy oda, továbbra is ragaszkodtak ahhoz, hogy ezeket meg kell előznie egy plenáris ülésnek. Hanoi a válaszában azt állította, hogy miután Le Duc Thónak és Xuan Thuynak „egy korábban egyeztetett munkában kell részt vennie otthon”, július 13-a előtt nem tudnak megjelenni az ülésen. Ez újabb érdekes jel volt: Észak-Vietnám azelőtt nem szolgált efféle magyarázatokkal. A négyszemközti tárgyalásokra július 15-ét javasolták; és ezzel Hanoi készségesen megoldotta Nixon politikai problémáját is, hiszen az általuk javasolt időpont jóval a Demokrata Párt konvenciója után volt.

A VDK elszigeteltségét az a tény is remekül szemléltette, hogy a fenti üzenet Pekingben ért utol, ahol június 19-e és 23-a között a kínai vezetőket tájékoztattam a csúcstalálkozóról, jobbra azért, hogy új kapcsolatunk lendületét fenntartsam, de valamelyest Hanoi bosszantása is a célom volt. Látogatásom Vietnám szempontjából nem hozott újdonságokat. Csou En-lajt szokásához híven jobban érdekelt a tűzszünet, mint a politikai rendezés. Pontosan átlátta, hogy a fegyvernyugvásról könnyebb megállapodásra jutni, márpedig ő nagyon szerette volna, ha az amerikai–kínai kapcsolatokból eltűnik a zavaró vietnámi tényező. Moszkvától eltérően Pekingnek nem fűződött érdeke ahhoz, hogy a világ előtt bemutassa: Amerika bármikor kész ejteni a barátait. Mivel a KNK számára a hosszú távú szempont a Szovjetunióval szembeni ellensúly kialakítása volt, Pekingnek éppenséggel a megbízhatóságunkról kialakított kép fenntartásához fűződött érdeke. És a háttérben persze, mint mindig, ott munkált a kínaiak félelme Hanoi indokínai egyeduralmi törekvéseitől. Csou jól irányzott kérdéseket tett fel Nixon május 8-i javaslatával kapcsolatban (amely lényegében egy tűzszüneti ajánlat volt), ismét elmondta a már unalomig ismert szöveget a Hanoival szemben fennálló kínai történelmi adósságról, ugyanakkor gondosan kerülte a leghalványabb utalást is arra, hogy a KNK-nak bármiféle nemzeti érdeke fűződne a háború folytatásához, miközben megjegyezte, hogy Kína jórészt csak élelmiszerral látja el Vietnámot. Ez egybecsengett azzal, amit Koszigin mondott nekünk négy héttel korábban a szovjet utánpótlás-szállítmányokról. Ismerve Kína kezdetlegesebb hadiiparát, feltehetően ebben az ügyben Csou mondott igazat. Hanoi helyzete nem festett túl rózsásan, ha két pártfogója éppen arról győzködi az ellenségét, hogy nem szállítanak többet katonai felszereléseket számára.

Hazatérésem napján (június 23-án) válaszoltunk az észak-vietnámiaknak. Elfogadtuk a július 13-ra szóló javaslatot a plenáris ülésre, és azt ajánlottuk, hogy a négyszemközti megbeszélésre július 19-én kerüljön sor, leginkább azért, mert az jobban illeszkedett Nixon útitervébe. Hanoi panaszcímlevelét gyorsan rövidre zártuk: „Annak érdekében, hogy megteremtjük a megfelelő légkört a tárgyalásokhoz, nem fogunk válaszolni a VDK június 20-i jegyzékében felsorolt állításokra.” Június 26-án Dobrinyin a Fehér Házba jött, mert égett a vágytól, hogy részleteket tudjon meg a pekingi utamról. A faggatózás során Vietnámról is érdeklődött. Súlyos gyanakvást kelt majd Hanoi-ban, ha a négyszemközti megbeszélést négy nappal elhalasztjuk, közölte. (Ez arra utalt, hogy újabban sietőssé vált a dolog ellenfelünk számára, aki az év elején még négy hónapon át azzal is késlekedett, hogy időpontot találjon a megbeszélésre.) Dobrinyin azt is felvetette, hogy Hanoi talán megvárja, amíg az amerikai választási kilátások tisztábbak lesznek, és csak azt követően hoz végleges döntést a háború lezárásáról.

Előrelátó megjegyzés volt. Hanoi valóban figyelemmel kísérte választási kampányunkat, noha akkoriban még nem voltam biztos benne, hogy a megbeszélésekkel megvárják a novemberi elnökválasztást, vagy még előtte határoznak a komoly tárgyalások megkezdése mellett. És addig nem is születik döntés, írtam egy emlékeztetőben Nixonnak június 26-án, „amíg nem látnak tisztán abban a kérdésben, hogy újraválasztják-e önt, vagy sem”. Az emlékeztetőben elküldtem a hanoi pártlapban megjelent egyik június 10-i cikket is, amely hízelgően szólt McGovernről, noha odáig már nem merészkedett, hogy a győzelmét egyértelműen megjósolja. Észak-Vietnám alig palástolt dühe a szövetségeseivel szemben tetten érhető volt abban, hogy elítélték Nixont, amiért megmaradt héjának, még akkor is, „amikor távoli útjai során egy galamb szárnyait vette kölcsön”.

A „héjának” mindeközben újabb döntést kellett hoznia a csapatkivonásról. Létszámunk addigra olyan alacsonyra süllyedt, hogy amikor elérkezett a június végi határidő, már alig maradt mozgástér bármiféle drámainak látszó csökkentésre. Nixon azonban úgy döntött, hogy két hónap leforgása alatt 10 ezer katona kivonását jelenti be – és feladatul adta Zieglernek, azt is jelentse be, hogy több besorozott katonát nem vezénylünk oda, hacsak önként nem jelentkeznek a feladatra. A sorozás, amely oly sok egyetemi kampuszon kirobant zavargás legfőbb oka volt, már nem fenyegette vietnámi szolgálattal a hallgatókat. Amikor össze az iskolák kapui újból megnyíltak, a diáklázadások nem kezdődtek újra. Nixon nagy meglepetéssel jelentette be a plenáris ülések felújítását egy június 29-én tartott sajtótájékoztatón, egy nappal a csapatkivonásról szóló hírek után, és másfél héttel a Demokrata Párt konvenciója előtt. Ahogy számítani lehetett rá, a *New York Times* azt róta fel neki, hogy ezzel belezavart a politikai menetrendbe. Én arra mutattam rá az újságíróknak, hogy az időpontot Hanoi választotta. Ebből pedig csakis kétféle következtetést lehetett levonni: vagy azt, hogy Észak-Viet-

nám támogatja Nixon újraválasztását, ami meglehetősen valószínűtlen forgatókönyvnek tűnt, vagy azt, hogy Hanoi szeretné, ha még a választás előtt megkapná a lehetőséget a rendezésről való megállapodásra. Mint kiderült, pontosan az utóbbról volt szó.

A patthelyzet tesztelése

A tárgyalások felújítása fontos szimbolikus üzenetet hordozott: megmutatta, hogy Észak-Vietnám már nem tekinti magától értetődőnek sem a katonai győzelmét, sem Nixon választási vereségét. Ha Hanoi bízott volna a győzelmében, úgy időzíti a tárgyalásokat, hogy egybeessenek valamilyen látványos új offenzívával. Ha hisznek abban, hogy elérhetik Nixon politikai bukását, bizonyára megmaka-csolták volna magukat, esetleg kétértelmű béketervekkel állnak a nyilvánosság elé, hogy felrázzák otthoni ellenzékünket, és a kormányt a béke előtt magasodó akadályként állítsák be – ahogy ezt megtették a húsvéti offenzíva előtt is. Ám Észak-Vietnám annak ellenére ragaszkodott a plenáris ülések felújításához, hogy ez időben egybeesett a Demokrata Párt konvenciójával, ami azt jelezte: Hanoi-ban gyűlnek a kétségek, képes-e kivívni a teljes győzelmet.

Én mindvégig azon az állásponton voltam, hogy a VDK által indított offenzívát mindenképpen komoly tárgyalás követi majd, bármi történjék is. Ha Hanoi felülkerekedik a csatamezőn, akkor Nixon kénytelen lesz az Észak-Vietnám által diktált feltételek alapján megkötni a megállapodást; ha az offenzívát megállítja, ám a választáson a várható demokrata párti elnökjelölt, George McGovern szenátor néz ki befutónak, akkor Hanoi kívár, és azokra a rendkívül előnyös feltételekre teszi meg tétjeit, amelyeket a szenátor kínált. (McGovern feltételei ugyanis sokkal kedvezőbbek voltak Észak-Vietnámra nézve, mint amelyeket a titkos tárgyalásainkon kért.) Ha az offenzíva kudarcot vall, és Nixon győzelme valószínűsíthető, Hanoi komoly erőket mozgat majd meg annak érdekében, hogy megállapodjon velünk. Az én magánvéleményem is az volt, hogy ha a szeptember 15-én közzéteendő közvélemény-kutatási adatok szerint Nixon előnye meghaladja a 10 százalékpontot, akkor Észak-Vietnám alapvetően megváltoztatja tárgyalási stratégiáját, és az azonnali megállapodást fogja pártolni. Ahhoz azonban, hogy ez a lehetőség nyitva maradjon Hanoi előtt, még két feladatot teljesítenie kellett: először is fel kellett mérnie a szándékainkat, hogy tisztán lássák célkitűzéseinket; másodsor, a hátralévő időben csökkentenie kellett a nézetkülönbségeket, hogy a végleges megállapodást aztán gyorsan tető alá lehessen hozni, ha mégis úgy döntenek a választásig fennmaradó néhány hét során.

Nem értettem egyet stábom azon tagjaival, akik szerint Hanoi az offenzívát követően egy elhúzódó háború mellett dönt majd. Miután reguláris hadseregét

már bevetette, technikailag nehezen tudná kivitelezni a visszaállást a gerilla-hadviselésre. Ráadásul ha erre az útra lépnek, akkor lélektani akadályok is felmerültek volna. Ezzel ugyanis beismernék, hogy tízévnnyi véres, az országot kizsigerelő háború után Észak-Vietnám ugyanoda tért vissza, ahonnan indult. Elképzelhető, hogy Hanoi e stratégiát választja, ha már minden csődöt mond, de amíg más lehetőségek nyitva állnak előtte, nem fog ehhez folyamodni.

Ám amíg a VDK helyzete katonailag volt bizonytalan, addig a miénk lélektani és politikai szempontból. Az elnök ugyan kivívott némi mozgásteret magának a bombázásokról és az aknazáról hozott bátor döntésével, ha azonban ezek nem hoznak gyorsan credményt, egyre inkább „kudarcként” használják majd föl őket ellene, és felerősödnek a „politikai” alternatívákat követelő hangok. Márpedig ahogy otthoni vitáink alakultak, ez gyakorlatilag azt jelentette volna, hogy elfogadjuk a Hanoi által feltételként szabott koalíciós kormányt, és követelésüknek megfelelően rögzítjük csapataink kivonásának időpontját, miközben a mi feltételeink közül legfeljebb a hadifoglyok szabadon bocsátása teljesül. (McGovern még ezt sem akarta hivatalos feltételként szabni, mindössze „elvárásként” fogalmazta meg, hogy a csapatkivonás esetén engedjék szabadon az amerikai hadifoglyokat.) A sikeres csúcstalálkozót, valamint a bombázás és az aknazár kettős alkalmazását a közvélemény májusban, júniusban és júliusban ítélte meg a legkedvezőbbben. Ennek ellenére ebben az időszakban a képviselőházban és a szenátusban tizenkilenc alkalommal szavaztak olyan indítványokról, amelyek így vagy úgy, de véget vetettek volna a háborúnak. Közülük nem mindegyik volt egyformán kifogásolható. Néhányból visszaköszönt a mi álláspontunk egynémely eleme; de egyik sem pártolta teljes egészében. Mindegyik valamilyen formában a csapatkivonást ajánlotta fel cserébe a hadifoglyok szabadon engedéséért. A támogatók és az ellenzők közötti különbség csupán egyetlen kérdésre szűkölt le: ragaszkodjunk a tűzszünethez, vagy hadifogságba esett katonáink visszaadásáért cserébe egyszerűen ajánljuk fel a kivonulást.

A szenátusban erről a kérdésről három gondolati iskola alakult ki. Az egyik – egyre gyarapodó – kisebbség (mintegy harminc szenátor) azt szorgalmazta, hogy szabjunk feltételek nélküli határidőt az amerikai csapatkivonásra annak „reményében”, hogy ellentételezésül Hanoi szabadon engedi a hadifoglyokat. Mintegy negyven szenátor azt pártolta, hogy a csapatkivonásra csakis a hadifoglyok szabadon bocsátása esetében kerüljön sor. És egyre fogyott azoknak a kisebbségben lévő szenátoroknak a száma, akik a kivonást a tűzszünettel is összekapcsolták volna. 1971 végére kialakult egy olyan többség, amely felsorakozott a „csapatkivonás cserébe a hadifoglyokért” nézet mellett; és 1972 folyamán a számuk tovább nőtt. Az a követelés, hogy a katonák távozását előzze meg a tűzszünet, egyre inkább konzervatív színezetű javaslat lett; és mindkét házban folyamatosan leszavazták azokat az indítványokat, amelyek szerették volna ezt a

rendezés elvei közé beépíteni. A szenátusban tehát az uralkodó nézet a „békéről” az volt, hogy még azelőtt tűnjünk el Vietnámból, mielőtt a vietnámiak maguk között vívott háborúja lezárulna. Tízévnnyi háborúskodásért cserébe megelégedtünk volna a hadifoglyok szabadon bocsátásával, és közben a szövetségeseinket is sorsukra hagytuk volna.

A feltételek nélküli csapatkivonásokat sürgető követeléseket sikerült blokolnunk, de ehhez is egyre kevésbé volt meg a többségünk. Július 24-én a Cooper–Brooke-indítvány, amely mindössze a hadifoglyok szabadon engedéséhez kötötte a kivonást, öt szavazattal átment a szenátuson; még aznap James Allen alabamai szenátor kísérletet tett, hogy katonáink kivonását egy ellenőrzött tűzszünethez kösse, de ez a javaslat öt szavazattal *megbukott*. És előbb vagy utóbb elkerülhetetlenül átment volna egy olyan javaslat, amely megszünteti a költségvetési támogatást. Hanoiak tehát minden oka megvolt azt hinni, hogy legalább egy biztonsági szelep azért akad a számára. Ha felajánlja a hadifoglyok elengedését, akkor a kongresszus feltehetően véget vet a háborúnak. De bármi volt is a parlamenti számtan, az összes újból felvetődő javaslat – ha akár jelentősen is eltért tárgyalási pozícióinktól – nyilvánvalóan gyengítette a helyzetünket, amikor elkezdtünk alkudozni azért, ami akkorra már elkerülhetetlennek tűnt. Ráadásul a szenátus által képviselt nézetet sem tudtuk elfogadni. Elköteleztük magunkat ugyanis, hogy a csapatkivonás feltétele a tűzszünet legyen. Úgy véltük, hogy embertelen, megalázó és távolabbi céljainkat tekintve romboló hatású lenne, ha úgy vonulnánk ki, hogy közben folynak a harcok azon oldal ellen, amelyik a mi segítségünkben bízott. Ha hagyjuk, hogy a szövetségeseinket lerohanják, azal gúnyt űznénk az áldozathozatalunkból, és hiteltelenné tennénk nemzetünk külpolitikáját.

A fentiek miatt egy igazságos kompromisszum megkötésére törekedtünk. A katonai helyzet javult ugyan, de a teljes győzelem még csak látótávolságon belülre sem került. Bár júniusra Saigon megfordította az offenzívát, a dél-vietnámi hadműveletek üteme semmiféle drasztikus vagy gyors javulással nem kecsegtetett. Quang Trit csak szeptember közepére foglalták vissza, és az An Locba vezető utat teljes egészében soha nem sikerült újból megnyitni, noha egy friss hadosztályt vezényeltek a Mekong-delta vidékéről a Saigon körüli területre. A 4. katonai körzetben a 21. hadosztály jól küzdött, de amint olyan területre vezényelték őket, amely távolabb esett eredeti toborzási körzetüktől, a többi dél-vietnámi csapattesthez hasonlóan ezek a katonák is lomhákka váltak, és elveszítették kezdeményezőkézségüket. Egyre inkább katonai patthelyzet volt kialakulóban. Hanoi szemszögéből ez jelentős visszalépésnek tűnhetett, hiszen ők még nemrégiben is bizonyosak voltak a teljes győzelemben. Mi azonban súlyos kockázatokat vállaltunk volna azzal, ha mindezt a diadal előjeleként értelmezzük.

Még így is a valaha volt legjobb körülmények között kezdtük meg a tárgya-

lásokat. Ha helyzetértékelésem helyesnek bizonyul, akkor szeptemberben a közvélemény-kutatások a mi javunkra billentik a mérleget. Emiatt Hanoi nemigen számolhatott azzal, hogy júliusban bármiféle engedményt kicsikarhat tőlünk. Ráadásul az engedmények terén amúgy is nagyon szűkre szabott volt a mozgásterünk. Ha ragaszkodunk az elveinkhez, némi kozmetikázáson felül nemigen térhettünk el az 1972. május 8-i (vagy az 1971. május 31-i) javaslatunktól, illetve az 1972. január 25-én tett politikai ajánlatunktól. A tárgyalásokra mindezek miatt optimista, nyugodt hangulatban készültem: az alapvető döntéseket Hanoi-nak kellett meghoznia, nem nekünk. Amíg Észak-Vietnám számba nem veszi a választások lehetséges kimeneteleit, addig számunkra a legjobb stratégia az, ha megőrizzük hidegvérünket, nem állunk elő radikálisan új ajánlattal, és reménykedünk, hogy ezzel növelni tudjuk a Hanoira nehezedő nyomást. A kritikus pillanat nem sokkal azután jön el, amint a VDK végleg eldöntötte, milyennek látja Nixon választási esélyeit.

Később az a mítosz vert gyökeret, hogy az elnök belpolitikai okokból még a választás előtt igyekezett véget vetni a háborúnak. Semmi sem állhat távolabb az igazságtól. Ahogy már többször szóltam róla, Nixon általában, de az észak-vietnámiak esetében hatványozottan is, rendkívül gyanakvóan tekintett a tárgyalásokra (hacsak valamilyen bombabiztos garanciát nem látott a sikerre). Kétkedett abban, hogy valaha is konkrét eredményre vezetnek; és ahogy megválasztásának esélyei növekedtek, úgy látott egyre kevesebb belpolitikai okot a megbeszélések sürgetésére. Júliusban még remélte, némi előnyre tehet szert, ha demokrata ellenzékét kibillentí az egyensúlyából azzal, hogy időről időre bejelentí a Le Duc Thóval folytatott titkos tárgyalásaimat. De McGovern alelnök jelöltje, Thomas Eagleton szenátor csúfos bukása után már ez sem érdekelte igazán Nixont.* Ahogy teltek a hetek, úgy vált egyre inkább meggyőződésévé, hogy McGovern támogatóit sikerült leszűkíteni egy olyan szélsőségesen liberális csoportra, amely mindenképpen ellene fordul, bármit tesz is Vietnámban. Másfelől viszont, ha mégis megegyezünk – hiába tesszük ezt olyan feltételekkel, amelyek mellett amúgy korábban már nyilvánosan elköteleztük magunkat –, azzal veszélybe sodorhatja támogatottságát azon konzervatív csoportok körében, amelyeket a bázisának tartott. Nixon csupán a választás után látott lehetőséget az előrelépésre, és feltehetően nem is vágyott rá túlzottan. Még akkor is jobbnak gondolta volna, ha a tárgyalások megkezdése előtt sor kerül valamiféle eskzalációra.

Én úgy véltm, hogy ha minden a legjobban alakul, az elnökválasztás Hanoi számára olyan, időben nem eltolható határidőt jelöl ki, amely felér egy ultimátummal. Észak-Vietnám féltme, hogy mire lennének képesek a „héják”

* Az alelnökjelöltnek kiválasztott Eagletonról kiderült, hogy eltitkolta McGovern előtt súlyos depresszióját, ezért visszaléptették a jelöltségtől. (A ford.)

egy újabb négyéves mandátummal, oda is elvezethet, hogy még a választás előtti megállapodás is jobbnak tűnik a szemében. Hanoi talán azt a taktikáját is feladja, hogy propagandacélú javaslatokkal próbál kimeríteni minket, és igyekszik ellenünk hangolni a sajtót és a kongresszust; mi több, talán még valódi tárgyalásokra is hajlandók lesznek. És talán még épp időben. Én tudniillik – szemben Hanoi feltételezésekre épülő helyzetelemzésével és a bevett amerikai véleménnyel – úgy gondoltam, hogy a választás után valóban *rosszabb* helyzetben leszünk. Valamennyi közvélemény-kutatás azt mutatta, hogy az új kongresszus összetétele nagyjából megegyezik majd a régiével, legfeljebb kismértékben lesz kevésbé előnyös – és ezt a kilátást csak megerősítette Nixonnak az a döntése, hogy a saját választási kampányát a lehető legjobban elválasztja a kongresszusi helyekért folytatott versenytől, mert az ő célja az volt, hogy a történelem legnagyobb szavazati különbségével nyerje meg az elnökválasztást. Ebből pedig az következett, hogy a háború befejezését sürgető törvényhozási nyomás november után bizonyosan újult erővel támad fel. Ráadásul az ellenzék kényelmes célpontot is talál majd, amikor januárban benyújtunk egy kiegészítő költségvetést, hogy fedezni tudjuk az offenzíva alatt bevetett erősítés költségeit. Laird becslése szerint mintegy 4–6 milliárd dollárnyi pénzt kell kérnünk. Nixon előtt már ott feküdt a védelmi miniszter egyik javaslata, hogy 1973. január 1-je után vonjuk ki a korábban erősítésként küldött csapatokat, nehogy a kiegészítő költségek kezelhetetlenné váljanak. Laird külön kezdeményezte kilencvennyolc B–52-es és a három, F–4-esekből álló repülőszázad kivonását januártól. Amint Hanoi látni fogja, hogy erőink csökkennek, visszatérhet a kivárási taktikájához velünk szemben. És mihelyt egyértelmű lesz az új kongresszus összetétele, Észak-Vietnám újraindíthatja a pszichológiai hadviselést.

Engem az események arról győztek meg, hogy nem teljesen tőlünk függ, tárgyalunk-e, vagy sem. Ha Hanoi azt érzékeli, hogy megmakacsoljuk magunkat, akkor a „nagyvilág elé léphet”. Ha elfogadja a javaslatunk feltételeit, és ezeket nyilvánosságra hozza (amit aztán októberben meg is tett), azzal belpolitikailag hoz bennünket lehetetlen helyzetbe, bármekkora is Nixon előnye a közvélemény-kutatások szerint. Ebben az esetben a vietnámi háború során már megismert klasszikus tünet jelentkezne újból: úgy tünne, hogy lépésről lépésre szorítanak minket engedményekre, és a folyamat a végeredménytől függetlenül aláásná a tekintélyünket. Véleményem szerint a háborúnak úgy kell véget vetni, hogy azzal kormányunk azt demonstrálja: irányítása alatt tartja az eseményeket. Ehhez azonban magunkhoz kellett ragadnunk és meg kellett őriznünk a diplomáciai kezdeményezést. Ismét nekiláttam hát a tárgyalások szervezésének, amihez Nixon nem túl lelkesen ugyan, de beleegyezését adta.

Júniusban az észak-vietnámiak a plenáris ülések felújítását az Egyesült Államok fölött aratott hatalmas győzelemként kürtölték szét. És régi taktikájukat

felelevenítve azzal próbálták nyomást gyakorolni ránk, hogy általuk befolyásos amerikai személyiségeknek tartott embereket invitáltak Hanoi-ba – most éppen szakszervezeti vezetőket és újságírókat. Június 30-án figyelmeztettem Dobrinnyint, hogy ha Észak-Vietnám az előző évi színjátékának megismétlésére készül – vagyis a nyilvánosság előtt megmakacsolja magát, míg négyszemközt hajlandó komoly tárgyalásokat folytatni –, akkor felállunk a tárgyalóasztaltól. Dobrinnyin együttérzőn hápogott (legalábbis én az együttérzés jelének vettem a hápogását, de ettől függetlenül bíztam benne, hogy az üzenetet továbbítja Hanoi-nak).

A július 19-én kezdődő négyszemközti tárgyalásokra azzal a stratégiával készültünk, hogy mindaddig nem állunk elő új ajánlatokkal, amíg nem látjuk világosabban Észak-Vietnám szándékait. Én megpróbálom Hanoi politikai javaslatait fokozatosan addig kiüresíteni, amíg már semmiféle gyakorlati lépés nem következik belőlük: például a koalíciós kormányról szóló követelésükkel a saját ellenjavaslatunkat szegezem szembe, amelyben egy közös választási bizottság felállítására teszek ajánlatot. Ha Észak-Vietnám belemegy a játékba, akkor fokozatosan eljutunk az eredeti javaslatunkban szereplő kétvágányú megközelítéshez: rendezzük a katonai kérdéseket, a politikai ügyekben pedig alapvetően a felek között lefolytatott későbbi tárgyalásokon egyezünk majd meg. Egy ilyen megállapodás épségben hagyná a szövetségeseinket, és lehetőséget teremtene számukra, hogy döntsenek a jövőjükéről – márpedig nekünk mindvégig ez volt a célunk.

Július elején Haiget elküldtük Saigonba, hogy mérje fel a háborús helyzetet, és konzultáljon az általunk előterjeszteni kívánt javaslatról. Haig július 3-án találkozott Thieu-vel, de mint kiderült, ezúttal egy teljesen más fellépésű vezetővel került szembe, mint akivel korábban dolgunk volt. Thieu hadserege addigra harcedzett lett; úgy vélte, hogy Hanoi már nem képes katonai vereséget mérni rá; addig bizonyosan nem, amíg számíthat a légierőnk támogatására. Úgy számolt – és csaknem igaza lett –, hogy a választásunkat saját javára tudja fordítani azzal, ha Nixon gyakran hangoztatott megjegyzésére hivatkozik, amely szerint az elnök nem akarja megismételni Johnson 1968-as nyomásgyakorlási taktikáját. Ráadásul Thieu sokkal jobban ismerte Hanoi-t, mint mi. A Nixon-kormányzat évei alatt valóban azért nem vonta soha kétségbe egyetlen tárgyalási javaslatunkat sem, mert mindvégig arra számított, hogy Észak-Vietnám amúgy is visszautasítja őket. Úgy tartotta, hogy ezt az árat kell megfizetnie a folyamatos amerikai támogatásért cserébe. 1972-ben azonban ő még azelőtt megérezte a kompromisszum szagát a levegőben, hogy az amerikaiak többsége gyanút fogott volna. Hozzá hasonlóan neki is az volt a meggyőződése, hogy küszöbön állnak a komoly tárgyalások. Ugyanakkor Thieu-nek egészen más jellegű problémái adódtak, mint nekünk. Ő sejtette, hogy a kompromisszum Saigonban nem valaminek a lezárását, hanem éppenséggel a súlyos problémák kezdetét jelenti. Mi kivonjuk csapata-

inkat, Dél-Vietnám azonban a helyén marad. Hanoi egyetlen pillanatra sem fogja feladni a győzelem utáni csillapíthatatlan vágyát; előbb vagy utóbb Saigonnak egyedül kell felvennie a harcot vele. A teljes győzelem kivívása Thieu szemében észszerűbb választásnak tűnt, és feltehetően úgy látta, hogy ez nem is járna nagyobb áldozattal, mint a jelenleg szóba jöhető kompromisszumos megoldások. Sajnos azonban mi nem számolhattunk e lehetőséggel. Még ha nem is tudunk hamar megállapodni Hanoi-val a javaslatainkról, az új kongresszus kikényszeríti majd, hogy mindössze a hadifoglyok szabadon engedéséért cserébe, vagyis rosszabb feltételekkel kössük meg az egyezséget, mint amelyeket most próbáltunk elérni a tárgyalásokon. Érthető volt, hogy Thieu a háború győzelemig tartó folytatása mellett tette le a voksát, ám ez még többévi amerikai és dél-vietnámi erőfeszítést követelt volna. Odahaza azonban nem volt elegendő mozgásterünk ahhoz, hogy erre az útra lépjünk. Tisztában voltunk vele: szerencsésnek mondhatjuk magunkat, ha legalább a Nixon által május 8-án ismertetett feltételeket sikerül elérni még azelőtt, hogy a kongresszus kiszavaz bennünket a háborúból.

Mindez Haig látogatása során halványan merült fel, ahogy a távoli vihar első dörgéseit meghallja az ember. A július 3-án általam és Win Lord által készített, pontokba szedett útmutatót használva, Haig tájékoztatta Thieu-t arról, hogy a moszkvai csúcstalálkozón és a júniusi pekingi utam során milyen megbeszéléseket folytattunk Vietnámról. Ismertette új javaslatunkat – tűzszünet, a hadifoglyok szabadon bocsátása, négy hónapos határidejű csapatkivonás, és Thieu lemondása két hónappal az új elnök megválasztása előtt. A korábbi javaslatokhoz képest az egyetlen eltérés Thieu lemondásának korábbra időzítése volt, mert erre Nixon félig-meddig ígéretet tett Breznyevnek. Haig elmagyarázta a stratégiánkat: „Az USA megpróbálja határozott harci cselekményeit összepárosítani a tárgyalóasztalnál mutatott észszerű viselkedéssel.” Felvetette Thieu-nek azt az engem már régóta aggasztó lehetőséget, hogy Hanoi esetleg puhább álláspontra helyezkedik majd a közeljövőben, mert „feltételezi, hogy Nixon elnök novemberben megnyeri a választást, és talán könnyebb lenne egyezségre jutni vele a választás előtt, mint utána”.

Thieu válaszából kiderült, hogy nem vagyunk teljesen egy hullámhosszon. Ezt azonban nem mondta ki ilyen egyértelműen, mert úgy vélte, hogy a hanoi vezetők közel sem érznek olyasfajta tárgyalási kényszert, mint amiről Haig a jóslatában beszélt. Nem fognak belemenni a rendezésbe, állította, amíg nem alakul koalíciós kormány. Az állandó tűzszünet garantálná a vereségüket, mert nem lennének képesek újakezdeni a háborút – ám erről Thieu tökéletesen megfedkezett, amikor három hónappal később Hanoi pont egy ilyen tűzszünetbe ment bele. Thieu-t szemmel láthatóan aggasztotta, hogy tisztviselőink a választási időszakban átmeneti tűzszünetet erőltetnének; ezt, úgy vélte, vissza kell utasítani. Bármiféle ellenőrzés nélküli gyűvernagyvást ellenzett; mi azonban nem

értettük meg – amúgy teljesen új – burkolt célzását, hogy a jelenlegi állapotokat rögzítő akármilyen tűzszünetet ellenőrizhetetlennek tart. Finoman ugyan, de elutasította azt, ami a jóváhagyásával már 1970. október 7-e óta a tárgyalási javaslatunk volt, és amit az elnök május 8-án megerősített. (Természetesen a szenátus hamarosan bejelentette, hogy támogatja a teljes amerikai csapatkivonást cserébe a hadifoglyok szabadon bocsátásáért, anélkül, hogy bármiféle tűzszünet érvénybe lépne.) Thieu semmi akadályát nem látta, hogy két hónappal a dél-vietnámi választások előtt felajánlja a lemondását; sőt akár négy hónappal korábban is hajlandó lett volna lemondani, ha azzal segíti a tárgyalásokat. Láthatóan ő is osztotta Hanoi-ban lévő testvéreinek azt a meggyőződését, hogy a végén úgyis az győz, aki közben tartja a választási gépezetet.

Haig megígérte, hogy átadja Thieu üzenetét Washingtonban. Végül újból biztosította őt afelől, hogy „az Egyesült Államok semmiféle körülmények között sem fogad el olyan megoldást a tárgyalóasztalnál, amely a harctéren elért sikereket jelentéktelenné tenné, vagy amely olyan előnyöket kínál Hanoi-nak, amelyeket katonai akciók nélkül nem tudna megszerezni”. Thieu a legszívélyesebb üdvözlét küldte Nixonnak és nekem, feltehetően azért, mert nem vette észre, hogy Haig végső „biztosítéka” pontosan azt a jelenlegi helyzetet rögzítő tűzszünetet vetíti előre, amelyet éppen akkor utasított el. A javaslat folyamánya ugyanis az volt, hogy nem tudunk olyan előnyökre törekedni, amelyek nem a harctéri helyzetből fakadnak. Haig abban a pillanatban húzta szét a függőnyt a legszörnyűbb következményekkel járó színdarab előtt, amely azt tárgyalta, hogyan lehetne végzet vetni a vietnámi háborúnak.

Amikor július 19-én Párizsba indultam, a saját oldalunkat képviselő főszereplők között csak árnyalatnyi nézetkülönbségek voltak, és ezekre csupán olyan burkolt célzások történtek, amelyek jelentőségét akkor nem láttuk. Júliusban Nixon még jórészt azért egyezett bele a tárgyalásokba, mert az kapóra jött neki ott-honi ellenfelei összezavarásához. Thieu úgy gondolta, hogy a koalíciós kormány elutasítása garantálja számára, hogy ne kelljen tartania sem a tárgyalások miatt jelentkező kockázatoktól, sem a bizonytalanságtól, hogy Dél-Vietnám védelmét nélkülünk kell megoldania. Én pedig nem számítottam rá, hogy a patthelyzet bármilyen módon megoldódik – úgy véltem, hogy erre csak szeptember második felében kerül sor. Így viszont mindannyian fel tudunk sorakozni egy olyan tárgyalási stratégia mögött, amely lényegében rögzíti a felek már meglévő álláspontját, miközben mi besöprünk valamiféle engedményt, amelyet Hanoi azért ajánl fel, hogy végső döntésének meghozatala előtt csökkentse a felek közötti nézetkülönbséget.

Július 19-én találkoztam Le Duc Thóval a rue Darthé 11-es szám alatt lévő ütött-kopott rezidenciájukon, ahol az első alkalom kivételével a korábbi tizen-negy titkos találkozó is lezajlott. Ismét a kertre néző apró étkezőben állították

fel a négyszögletes, zöld posztóval letakart tárgyalóasztalt. Odahaza néhányan szerették azt hinni, hogy az észak-vietnámiak békeszerető, alapvetően kedves népek, akiket bánt bármiféle amerikai erőfitogtatás, és leginkább az esne jól nekik, ha viszonyozhatnák az amerikai jóakarát megnyilvánulásait. Mi azonban egészen mást tapasztaltunk. Tisztában voltunk vele, hogy az észak-vietnámiak féktelenül lerohanták az összes szomszédos államot, és részben a terrorra épülő hadviselési formát pártolják. Akárhányszor az USA erőt mutatott, azt komolyan vették, még ha szembe is szálltak velünk. Ám a jóakarát megnyilvánulásait, ha azok nem a fennálló erőegyensúlyt tükrözték, a morális gyengeség jeleként tekintették, és mélyen megvetették. Május 2-án pökhendien viselkedtek, mert úgy vélték, hogy nyelésben vannak. Most azonban jóakaratók és barátságosak voltak, pedig az azóta eltelt időben elaknásítottuk a kikötőiket, és feloldottuk a bombázásokra vonatkozó valamennyi korlátozást.

Elsőként előadtam a helyzetelemzésemet arról, hogy miért vallottak kudarcot korábbi megbeszéléseink. Mivel Hanoi nem volt hajlandó különbséget tenni aközött, hogy mit lehet tárgyalásos úton rendezni, és mi az, aminek a megoldását a történelemre kell hagyni, elérte, hogy a háború a végsőkéig folytatódjék. Ezt követően nagyon megfontolt ütemben haladtam, és jórészt filozófiai fejtegetésekbe bocsátkoztam, nehogy bárkiben is az az érzés támadjon, hogy a közelgő választás miatt nyomás nehezedik ránk. Hangsúlyoztam (noha nem hittem benne), hogy helyzetünk a választások után javulni fog; figyelmeztettem a másik felet, hogy bármely kísérlet, hogy a tárgyalások manipulálásával befolyásolják a választást, a megbeszélések azonnali megszakításához vezet. Előljáró beszédemet az általános alapelvek leszögezésével zártam. Hajlandók vagyunk együtt élni Hanoival a háború lezárása után. Nincs szándékunkban állandó támaszpontokat fenntartani Délkelet-Ázsiában. Nem erőltetjük a saját értékrendünket egy szabadon megválasztott saigoni kormányra. Konkrét javaslatokkal azonban nem álltam elő.

Le Duc Tho a válaszában többnyire az észak-vietnámiaknak szánta megjegyzéseit, ami jelezte, hogy komolyan veszik a tárgyalást. Egy teljesen más Ducky tárgyalat velem – egy olyan ember, akit addig csak egyszer láttam, a megelőző év júliusában, amikor megpróbált rávenni minket arra, hogy a dél-vietnámi választásokon ejtsük Thieu-t. Most mind tartalmában, mind stílusában bekülekény hangot ütött meg. Nevetett az élcéldéseimen, és finoman hízelgett tudományos eredményeim miatt. Megkímélt bennünket a függetlenségért vívott hősiessé vietnámi küzdelemről szóló eposzi költeménytől. Ehelyett Le Duc Tho kijelentette, hogy Hanoi kész még Nixon első elnöksége alatt befejezni a háborút. Többször is megkérdezte, hogy vajon bármilyen megállapodást tiszteletben tartunk-e, akár aláírjuk ezt, akár nem. „Jelentős erőfeszítéseket” tesz majd, mondta, hogy e találkozó fordulópont legyen, feltéve, ha *mindkét* oldal felülvizsgálja az álláspontját

– ami példátlan beismerése volt annak, hogy még ők sem tévedhetetlenek. Hanoi, állította, észben fogja tartani a világ más pontjain meglévő kötelezettségeinket, noha azok közvetlenül nem érintik a vietnámiakat – ez újabb döbbenetes elmozdulás volt. Csupán röviden és felületesen időzött a bombázáson és az aknazáron; meglepő módon még csak nem is követelte, hogy hagyjunk fel velük, ehelyett azt az 1968-ban már elhangzott szöveget ismételte meg, hogy a szóban forgó tevékenységek felszámolása a „jó szándék” légkörét teremtené meg a tárgyalásokon. 1968-ban már csaknem meggyőztem magam egy hasonló javaslatról; négy év tapasztalata azonban azt mondatta velem, hogy mindennek az ellenkezője az igaz.

Némi szócsata után elővezettem a május 8-i javaslatunkat – noha nem említettem, hogy Thieu a választásokat megelőzően akár korábban is hajlandó lemondani. Ducky ezt elutasította, jöllehet sokkal kevésbé éles hangnemben, mint azelőtt bármikor. Megismételte Hanoi már megszokott javaslatát a nemzeti egyetértés ideiglenes, hárompárti kormányáról, egy tekintetben azonban módosított régi álláspontjukon: jelezte, hogy Thieu lemondása után a kabinet többi tagja a helyén maradhatna, mi több, még amerikai segítséget is kaphatnak, feltéve, ha hajlandók lefolytatni egy végső tárgyalást a kommunistákkal. Megbeszélésünk hat és fél órán át tartott – az addigiak közül ez volt a leghosszabb. Megállapodtunk, hogy augusztus 1-jén találkozunk újra.

Távozóban még megjegyeztem Le Duc Thónak, hogy a mozgásomat mostanra már oly mértékben figyelik, hogy találkozónk nem maradnak titokban. Túl sok olyan kérdéssel állnak majd elő az újságírók, amelyekre vagy megkerüljük a választ, vagy nem mondunk igazat. Megoldásként azt javasoltam, hogy a találkozók után jelentsük be ezeket a tárgyalásokat, de részleteket ne áruljunk el. Amikor Nixon januárban lerántotta a leplet a titkos tárgyalásokról, Hanoi hencgeve közölte, hogy csupán vonakodva, a mi unszolásunkra tartotta őket titokban. Most viszont, hogy tényleg rájuk volt bízva a döntés, Le Duc Tho zsörtölődve adta be a derekát. Nyilvánvalóan gyűlöletesnek találta, amiért nem húzhat előnyt abból, hogy titokban tesztelheti az álláspontunkat, miközben a nagyvilág előtt zajló diplomácia akadályozásával elveheti a reményt népüktől. Ebben a kérdésben azonban nem engedtem. A tárgyalások tényét napvilágra hozzuk. Azzal, hogy minden egyes találkozót nyilvánosan bejelentettünk, a megbeszélések fennmaradó ideje alatt kicsavartuk Hanoi kezéből pszichológiai fejtárgyának egyik eszközét. A sajtó ennek ellenére nem próbált komolyan tudósítani a tárgyalásokról, ahogy nem eredtek sem Le Duc Tho, sem az én nyomomba. Ez is jól mutatja, hogy az emberek többsége mennyire cinikusan vélekedett már a béke esélyeiről. Még a tizenegy napon belül bejelentett két titkos tárgyalás és egy saigoni út sem tudta elosztatni azt a széles körben elterjedt meggyőződést, hogy mindez csupán a választási kampány egyik húzása. Ugyanakkor arra senki sem kínált magyarázatot, hogy Hanoi miért venne részt a játékban.

Az első megbeszélések eredményeit az elnökhöz írt emlékeztetőben foglaltam össze:

Noha nem mondtak semmi olyat, ami eleve kizárná, hogy visszatérjenek régi, hajthatatlan álláspontjaikhoz, mégis olyannyira pozitívan viselkedtek, amennyire csak elvárható tőlük, ha valóban meg akarnak egyezni, különösen annak fényében, hogy nyilván összezavartuk őket, amikor nem álltunk elő a Szovjetunióban egyeztetett teljes csomaggal.

Ha rászánják magukat az előrelépésre, feltehetően egy olyasféle tűzszünet irányába mozdulnak el, amelyhez a január 25-i javaslatunkban szereplő pontok alapján kidolgozott politikai elvek társulnak, de erre bizonyosan csak további pár találkozó után kerül majd sor. A másik lehetőség, hogy ezeket a tárgyalásokat egy olyan álláspont kidolgozására használják, amely szerint az átfogó rendezés egyetlen akadályá Thieu.

Hazaérkezésem után Dobrinyint és Huang Huát is tájékoztattam a történekről. A találkozók között eltelt időben pedig még egy, időről időre visszatérő sajtókampány indult ellenünk, jelen esetben arról, hogy szándékosan bombázzuk az észak-vietnámi védőgátakat, és ezzel milliók életét sodorjuk veszélybe. Ez a háborúellenes retorika egyik visszatérő szólama volt, kézenfekvő eszköz a hiteltelenítésünkre, és egyben utalás arra is, hogy a Nixon-kormányzattól semmiféle erkölcselen tett nem áll távol. Ha tagadjuk a dolgot, Hanoi minden további nélkül elő tud állítani egy-két bombakrátert valamelyik gát töltésén; ha pedig „bevalljuk”, hogy valamelyik rakétakilövő állomás ellen ledobott bombánk félrement, és véletlenül egy gátat talált el, akkor az újságok címlapjain olyan címek szerepelnek majd, mint a *New York Times* július 16-i számán: „Hogyan bombázzunk le úgy egy gátat, hogy közben ne vegyük célba”. A június 29-én és július 27-én tartott sajtótájékoztatókon Nixon, míg július 6-án Laird határozottan tagadta, hogy háborús kelléktárunkban szerepelne a gátak bombázása. A magyarázatról rögvést látszott, hogy igaz, máskülönben már régen leromboltuk volna a gátakat. Nixon július 27-én meg is kérdezte, hogy miért aggódnak olyan sokan a gátak ellen intézett elméleti támadások miatt, és miért esik oly kevés szó arról a 860 ezer dél-vietnámiról, akiket a nemrégiben lezajlott észak-vietnámi offenzíva tett földönfutóvá. Néhány hét elteltével a gátakról szóló történetek elhaltak, és a háború végéig már nem is kerültek szóba.

A két tárgyalás közötti szünetben egy újabb találkozóra is sor került Thieuvel. Ezen ismét bepillantást nyerhettünk abba, mi vár majd ránk – de megint csak a taktikai kérdésekben megmutakozó félreértésnek vettük azt, amiről később kiderült, hogy az alapvető kérdésekben jelentkező nézetkülönbség. A szokásoknak megfelelően közöltük Thieuvel, hogy a következő plenáris ülésen előállunk az-

zal, amit július 19-én még nem árultunk el: a dél-vietnámi elnök hajlandó két hónappal az új választások előtt lemondani a korábbi egy hónap helyett. Felvetettük azt is: ragaszkodni fogunk hozzá, hogy amint megkötöttünk egy elvi megállapodást, lépjen életbe a tűzszünet, ami viszont ellentétes volt Hanoi folyamatosan hangoztatott álláspontjával, hogy a fegyvernagyvadás csakis akkor kezdődhet meg, miután a politikai kérdésekben született egyezményt megkötöttük. El akartuk kerülni a csapdát, hogy egy elvi megállapodás átalakuljon olyan megegyezéssé, miszerint a hadifoglyokért cserébe kivonjuk csapatainkat, és a VDK ennek nyomán szabadon folytathatja a háborút Dél-Vietnám ellen.

Noha Thieu a Haiggal való július 3-i megbeszélésén már beleegyezett a lemondásra javasolt időpontba (sőt felvetette, hogy akár korábban is hajlandó lemondani), és bár számunkra úgy tűnt, hogy második javaslatunk az azonnali tűzszünet feltételeiről teljes egészében az ő érdekeit szolgálja, most mindkettőt elutasította. Közölte, hogy nem hivatalosan jelezhetjük a két hónappal korábbi lemondását, de ezt nem adhatjuk írásba. A tűzszünetet pedig ahhoz kötötte, hogy három hónapon belül az összes észak-vietnámi csapat vonuljon vissza. Első ellenvetését még könnyen lehetett volna orvosolni egy semleges megfogalmazással, amelyet kiegészít egy négy szemközt adott különleges biztosíték. A csapatkivonás azonban új fejlemény volt. Tudniillik Thieu hozzájárulásával 1970. október 7-én nyilvánosan ajánlottuk fel, hogy az akkori helyzetet rögzítő tűzszünetet kössünk. És az 1971. május 31-i titkos ajánlatunkban ugyancsak az ő hozzájárulásával álltunk el a kölcsönös csapatkivonás követelésétől, és Nixon is a kivonások nélkül megkötött tűzszünet mellett állt ki nyilvánosan 1972. január 25-én és május 8-án.

Thieu új javaslata teljesíthetetlen volt. Hanoi nem megy bele olyan engedményekbe a konferenciaasztalnál, amelyeknek nem tudunk erővel érvényt szerezni a csatamezőn. Miután a nyilvánosság elé tárt álláspontunkat teljes egészében a feltételek nélküli tűzszünetre építettük, képtelenek leszünk a háborút erre a kérdésre alapozva folytatni; szenátusunk többsége még azt is ellenezte, hogy az egyoldalú csapatkivonást a tűzszünet feltételeként szabjuk. 1971. május 31-én egy olyan javaslattal álltunk elő, amely megtiltotta volna az észak-vietnámi beszivárgást dél-vietnámi területekre a fegyvernagyvadás életbelépése után. Ez gyakorlatilag azzal járt volna, hogy a délen lévő észak-vietnámi csapatok létszáma a természetes fogyatkozás következtében folyamatosan csökken. Bár az Egyesült Államokban ennek az álláspontnak is szinte nulla támogatottsága volt, mi mégis határozottan kitartottunk mellette. Értelmetlen lett volna ezenfelül előállni bármiféle követeléssel; csak egy olyan kongresszusi határozatot provokálnánk ki vele, amelynek nyomán valamennyi, általunk szabott feltételt fel kellene adnunk. Mégsem mondtunk ellent Thieu-nek, mivel a tárgyalások megrekedése miatt a kérdés lényegtelennek tűnt.

Augusztus 1-jei találkozóm Le Duc Thóval az addigi leghosszabbra nyúlt: nyolc órán át tartott. Az elnöknek küldött emlékeztetőmben „a valaha lezajlott legérdekesebb ülésként” írtam le. Le Duc Tho annyira még nem akart megegyezésre jutni, hogy feladta volna szokásos taktikáját, miszerint már a megbeszélés elején hevesen ostromozza jóhiszeműségünket. Ezúttal az a szándékunk volt terítéken, hogy nyilvánosan bejelentjük a titkos tárgyalásokat. Aztán úgy egyóránnyi iszapbirkózás után Ducky kénytelen volt beadni a derekát, és elfogadni az elkerülhetetlent. Tökéletesen tisztában volt vele, hogy a tárgyalásokat nem lehet titokban tartani, ha mi már eldöntöttük, hogy nyilvánosságra hozzuk a megbeszélések tényét – hacsak nem fenyegetőzik a tárgyalások megszakításával.

Márpedig az világosan ájtott, hogy egyáltalán nem ez a szándéka. Augusztus 1-jén ugyanis Le Duc Tho folytatta azt a hátrálást, amelyet július 19-én elkezdett. Én bemutattam az „új” tervünket, de Le Duc Tho átlátta, hogy ezek csupán korábbi javaslataink kozmetikázott változatai. Most az egyszer pontos volt az a vádja, hogy ajánlatunkban nincs „semmi új”. Miután csaknem három órát eltöltöttünk az alkudozással, majd a már ismerős témák felmelegítésével, Le Duc Tho szünetet kért. Ez egy és negyed órát tartott, ami az addigi leghosszabb megszakítás volt. Peter Rodman – akinek jegyzőkönyvvezetőként a leginkább szüksége volt a kalóriákra – figyelt fel rá elsőként a szünet alatt, hogy a légkör furcsamód megváltozott. A régebbi találkozókon az észak-vietnámiak meglehetősen szerény harapnivalókat szolgáltak fel: jobbára vietnámi tavaszi tekercset (*cha gio*) és üdítőket. Az augusztus 1-jei találkozón már gyümölcsöt és süteményt is kaptunk, és a falatnyi harapnivalókból is nagyobb volt a választék. Emiatt Rodman az örök-kévalóságnak is feljegyezte, hogy „az uzsonna bőkezűbb, és a *cha gio* is némileg vastagabb, mint a korábbi alkalommal” – ami egyszerre szolgált tanúbizonyságul Rodman legendás étvágyára és arra, hogy négy éven át tartó, frusztráló tárgyalássorozat után már csak a tealevelekből való jóslás maradt neki. (Augusztus 14-én még bort és rizssüteményt is kaptunk.)

A szünet után Ducky röviden kioktatást tartott az aknazárról és a bombázásról. Amikor a türelmetlenség már kiütöközött rajtam, végre rátért a lényegre. Egész sor új észak-vietnámi javaslattal állt elő.

Két és fél éven át Hanoi mindvégig a feltétel nélküli csapatkivonás határidejével nyaggatott bennünket. Arra kértek minket, hogy állítsuk fel és tartsuk is be a kivonás menetrendjét, függetlenül attól, hogy egyébként mi történik közben a tárgyalásokon. Az amerikai csapatokkal tűzszünetet kötnek, ugyanakkor Dél-Vietnámban folytatódnak a harcok. Mi ellenben egy feltétel teljesülése esetén voltunk hajlandók megszabni a csapatkivonás menetrendjét: ez lényegében az egész Indokínára kiterjedő tűzszünet lett volna. Bármennyire is egyoldalú, mi több, arcátlan volt Hanoi javaslata, szép lassan egyre több támogatóra talált az Egyesült Államokban. A szenátus több határozatába bekerült, és választási

kampányában McGovern is ezt az álláspontot képviselte. Most azonban Le Duc Tho visszavonta a javaslatot. Kész volt kevesebbel is beérni, mint amit az ellenzéki jelölt ajánlott – ami meglehetősen egyértelmű jelzés volt arra nézve, hogy Hanoi előre látta a küszöbönálló választás eredményét. Le Duc Tho beleegyezett, hogy bármilyen menetrendben állapodunk meg, az csakis azt követően lép életbe, hogy *valamennyi* kérdésben kompromisszumra jutottunk. Így múlt ki a feltételek nélküli határidő, amely mindeddig rátelepedett odahaza folytatott vitáinkra.

Le Duc Tho a politikai követeléseiket is kezdte finoman módosítani. Még mindig ragaszkodott a koalíciós kormányhoz, de két engedményre hajlandó lett volna. Hanoi addig a pontig egy *ideiglenes* koalíciós kabinetet követelt, amelyben a tagok harmadát eleve a kommunisták nevezik ki, míg a maradék kétharmad tekintetében vétőjoguk van. Ezt követően a fegyvertelen kormánynak kellett volna tárgyalásokba bocsátkoznia az állig felfegyverzett kommunista árnyékkormányral a mindent lezáró megoldásról. Le Duc Tho most azt javasolta, hogy a felálló új, hárompárti koalíciós kabinet egyben a *végleges* kormány is legyen; ennek már ne kelljen további tárgyalásokat folytatnia a kommunistákkal. Ugyancsak Hanoi szorult helyzetéről árulkodott, hogy Le Duc Tho feladta azt a követelésüket, miszerint az általuk javasolt kormánystruktúrában a kommunistáknak vétőjoguk legyen a nem marxista kormánytagok összetételét illetően. A hárompárti koalíciós kabinetben a tagok egyharmadát adják a kommunisták, egyharmadát Saigon, és a maradék, úgynevezett „semleges” egyharmad felét is ők nevezik ki. Más szóval a hárompárti koalíció a valóságban fele-fele összetétel lenne – amelyben Saigonnak is vétőjoga van –, nem pedig a hatalom teljes kommunista megragadása. Mi azonban bármiféle koalíciós kormányt elleneztünk, és bizonyosak voltunk benne, hogy Hanoi lesz még ennél is rugalmasabb.

Amint Le Duc Tho kezdett engedményeket tenni, kiderült, hogy ebben legalább olyan találékony, mint amennyire makacs volt, amikor a tárgyalások megakasztásán ügyködött. Következő lépésként a megbeszélések felgyorsítását szolgáló ügyrendi javaslattal állt elő, ez viszont túl bonyolult volt, filozófiai dokorátus kellett volna, hogy valaki átlássa az élénk terjesztett, zavarba ejtő tárgyalási fórumok sorát. Saigon és a dél-vietnámi kommunisták a politikai kérdéseket tárgyalnak meg; a három vietnámi fél az egész nemzetüket érintő kérdésekről folytatna megbeszélést; mind a négy fél (ideértve az Egyesült Államokat) részt venne a tűzszünetről zajló tárgyalásokon. Számunkra ennek az egész ügyrendi bőségszarunak a jelentősége abban rejlett, hogy az összes ilyen fórumon a *hivatalban lévő* dél-vietnámi kormány egyenlő félként vett volna részt, beleértve Thieu-t is. Hanoi szemmel láthatóan teljesen feladta azt az idők kezdete óta létező álláspontját, hogy utóbbinak még *azelőtt* le kell mondania, hogy bármi is történik.

Úgy ítélt meg, hogy Le Duc Tho javaslatai már elég komolyak ahhoz, hogy az egész vaskos szövegpaksamétát elküldjem Bunkernek és Thieu-nek, hogy ők is vegyék fontolóra. Az elnöknek írt emlékeztetőmben – amelynek szélére Nixon odafirkantotta kételkedő megjegyzéseit az egész eljárás hiábavalóságáról – arra mutattam rá, hogy Hanoi új ötletei lehetnek az első lépések a katonai és a politikai kérdések szétválasztásának irányába, márpedig én már a *Foreign Affairs*-ben 1968-ban megjelent cikkemben is a szóban forgó megközelítést pártoltam, ahogy erre buzdított minket Harriman és Vance is az átmeneti időszakban. Ha Észak-Vietnám valóban elmozdult ebbe az irányba, akkor a stratégiánk nem lehet más, mint hogy elutasítunk bármiféle koalíciós kormányra tett javaslatot. Idővel aztán eljuthatunk egy olyan, a méltóságunkat megóvó megfogalmazáshoz, amelyben a katonai kérdéseket, így a tűzszünetet, a hadifoglyok cseréjét és a csapatkivonásokat véglegesen rendezhetjük, míg a politikai kérdések tisztázása a különféle vietnámi felek között folyó, elhúzódó és feltehetően eredménytelenül záródó tárgyalásokra maradna.

Természetesen ezzel veszélyes vizekre evezünk. Amíg Hanoi azt kéri tőlünk, hogy döntsünk meg egy szövetséges kormányt, addig erkölcsi fölényünk tudatában visszautasíthatjuk a kérését. Most azonban, hogy Észak-Vietnám elmozdult egy olyan sűrű zóna irányába, ahol már elfogadná a valódi politikai versenyt, a határvonalak is elmosódottabbá válnak. A dolgok szimbolikus értéke és lényege egybeolvad. És az előbbi sokkal nagyobb veszélybe sodorhatja sebezhető saigoni szövetségeseinket, akiknek a kivonulásunk után ott kell maradniuk és harcolniuk a szabadságukért, mint minket, akik addigra már tízezer mérföldnyi távolságban leszünk. Miközben a négyszemközti tárgyalások – amelyek továbbra is elkerülték a sajtó figyelmét – fokozatosan egyre komolyabbra fordultak, a kulcskérdés mindinkább egy megfoghatatlan dolog lett: Saigon pszichológiai rugalmassága.

Akkor azonban a döntés még nem volt sürgető. Hanoi nem tett annyi engedményt, hogy fontolóra kellett volna vennünk annak a szilárd álláspontunknak a megváltoztatását, miszerint a rendezés útjában álló egyetlen akadály, hogy nem vagyunk hajlandók megdönteni egy idegen kormányt. Nixon nem látta értelmét további engedményeknek, mert éppen arra készült, hogy az egész tárgyalási folyamatot jelgelje a választások végéig. Én is úgy láttam jónak, hogy maradjunk nyugton a fenekünkön, mert az utolsó huzakodásra akartam tartalékolni azokat a kisebb változtatási lehetőségeket, amelyeket az álláspontunk még megengedett. Úgy véltem, jócskán szeptember lesz, mire Hanoi meghozza végső döntését, amikor már Nixon esélyei is tisztábban látszanak. Érdekes módon ugyanerre jutott Dobrinyin is, aki szemlátomást otthon volt a tárgyalásainkban. Mindössze annyi a dolgunk, gondoltam, hogy az észak-vietnámi kezdeményezésekre viszonylag lényegtelen válaszokat adjunk, és időről időre benyújtjuk a saját írásos ötleteinket, amelyek pontosan annyira legyenek előremutatók, hogy Hanoi ne legyen

semmiféle ürügye a közvéleményhez fordulni, és újabb elkeseredett vitát kirobbantani Amerikában. Nixon egyetértett velem.

Annak érdekében, hogy Észak-Vietnám továbbra is érezze a nyomást álláspontja lazítására, és egyben a szövetségünkkel is koordináljuk politikai lépéseinket, Nixon is helyesnek tartotta, hogy a következő, augusztus 14-re tervezett párizsi tárgyalás után rögvess Saigonba utazzak. Ennek megvolt az az előnye is, hogy kapóra jött halogató stratégiánkhoz; ürügyül szolgált ugyanis arra, hogy legalább két héttel később adhassak választ Hanoi augusztus 1-jén ismertetett javaslataira. Ha helyes a helyzetértékelésem az elnökválasztásunk határideje miatt ellenfelünkre nehezedő nyomást illetően, akkor Észak-Vietnámnak gyorsan ki kell játszania a kezében lévő összes lapot. A háború során először fordult elő, hogy az idő nem minket sürgetett, hanem az ellenfelünket.

Ahogy kiderült, Le Duc Tho is utazni készült: közölte velünk, hogy visszahívták Hanoi-ba. Ez is azt támasztotta alá, hogy alapvető döntések állnak küszöbön. Mindennek viszont az lett a következménye, hogy az augusztus 14-i találkozó a két fél részéről időhúzással telt. Én egy köteg dokumentumot nyújtottam át az észak-vietnámiaknak, amelyekben tekervényes jogi nyelvezettel próbáltuk kárpótolni őket a hiányzó lényegért. Szerepelt benne a két korábbi találkozó alapján összeállított nyilatkozat az általános alapelvekről; egy tízpontos tárgyalási javaslat, amely az általuk augusztus 1-jén ismertetett, szintén tízpontos javaslatra született válaszként; egy ügyrendi indítvány, amelyben elfogadtuk a különböző tárgyalási fórumokra vonatkozó, augusztus 1-jén ismertetett elvet – mi azonban a csoportok alá tartozó témákat megváltoztattuk volna. A katonai kérdésekben nem kötőfalaztunk: utóbbiak rendezéséhez amúgy is már az előző évben közel jártunk. Ebben az esetben a megfogalmazáson módosítottunk ugyan, de a lényegen nem. Politikai javaslatokkal egyáltalán *nem* hozakodtunk elő. Itt a küszöbönálló saigoni utam volt a kifogás. Megállapodtunk, hogy szeptember 15-én találkozunk újra, amikor hazafelé tartok a már régóta tervezett moszkvai látogatásomról.

Három találkozó után tehát jelentős elmozdulás történt, és minden esetben Hanoi volt a kezdeményező; elindult a helyes irányba, de a sebessége még nem volt akkora, hogy később ne tudott volna visszafordulni erről az útról. Észak-Vietnám lemondott régi követeléséről, hogy Thieu nyomban távozzon a posztjáról. Egyetértett abban, hogy olyan tárgyalási fórumok alakuljanak, amelyekben a saigoni kormány is részt vesz, ezzel pedig bizonyos értelemben elismerte a kabinet legitimitását. Feladták azt az abszurd követelésüket is, hogy feltételek nélkül szabjunk meg egy határidőt az amerikai csapatok kivonására. A javaslatokban szereplő koalíciós kormány már nem a kommunista hatalomátvétel leplezetlen eszköze volt, hanem a hatalom 50-50 százalékos felosztása a felek között.

Ráadásul számomra úgy tűnt, hogy Hanoi korábbi magabiztosságának egy része is elpárolgott. Le Duc Tho túlságosan is siettetette a dolgokat; különféle javasla-

taik oly gyorsan követték egymást, hogy már-már kísértésbe vittek, kíváncsi vagyok, mit tartogatnak még a tarsolyukban. És az ügyrendre vonatkozó tervekbe szinte kódozva volt a késedelem, mert ezek nyomán egy sor olyan fórum jött létre, amelyek bármelyikét megakaszthatták a technikai részletekről folytatott viták, miközben Hanoi ragaszkodott ahhoz, hogy a fórumok *mindegyikének* be kell fejeznie a munkát, mielőtt a tűzszünet életbe léphet. A felvázolt ügyrend sokkal hasznosabb volt annak az oldalnak, amely összességében inkább kivárára játszott, mint amelyiknek sietős volt a dolog – márpedig Észak-Vietnám hirtelen ezen a sietős oldalon találta magát.

Hanoi persze számtalan kiskaput hagyott magának. A koalíciós kormány ötlete, még a VDK által javasolt új feltételek mellett is, elfogadhatatlan maradt. 50 százalékot biztosított volna ugyanis a hatalomból annak az oldalnak, amely a lakosság talán 10 százalékát képviselte. És a fele-fele részben történő felosztás két olyan oldal között, amely immár két évtizede gyilkolta egymást, nem lehetett más, csak átverés. Semmi kétség sem férhetett hozzá, hogy ez lesz majd a kiindulópontja egy új vetélkedésnek, mi pedig e verseny megkezdése előtt lélektanilag meggyengítjük szövetségeseinket a csapatkivonással és azzal, hogy a valódi közéleti támogatottságukhoz képest aránytalanul nagy hatalmat adunk ellenfeleik kezébe. Az ügyrendi fórumok éppúgy szolgálhattak arra, hogy Thieu-nek a saját megbuktatásáról kelljen tárgyalnia, mint arra, hogy elfogadják legitimnek a kormányzását. Hanoi még nem hozta meg a végső döntést; továbbra is rengeteg mozgásteret maradt.

Az augusztus 14-i találkozóm után így számoltam be az elnöknek:

Az észak-vietnámiak figyelemmel kísérik országunkban a közvélemény-kutatásokat, valamint a dél-vietnámi fejleményeket, és ezek fényében döntenek el, hogy még novemberben kompromisszumot kötnek-e. Fájó választás előtt állnak. Alkudhatnak egy olyan kormánnyal, amelyik tisztességes esélyt biztosít számukra, hogy harcra szálljanak délen a hatalomért, ugyanakkor nem vállal garanciát a győzelmükre. Vagy választhatják, hogy kitartanak, miközben tudják, hogy csaknem bizonyosan azzal a régi amerikai kormánnyal kerülnek szembe, amely újra négy évre szóló mandátumot kapott. Ez pedig azt tükrözi, hogy az amerikai nép a tíz éven át tartó aldozathozatalt nem hajlandó szégyenben befejezni... E folyamat során még soha nem kerülünk annyira közel a tárgyalásos úton elért megegyezéshez, mint jelenleg; a megbeszéléseken mindvégig kifogástalan módon viselkedtünk, és most esélyt kaptunk rá, hogy tisztességes békét kössünk.

Nixon valódi véleményét mi sem tükrözte jobban, mint azok a megjegyzések, amelyeket Haig számára írt a beszámolóim margójára.

Ami azt illeti, tizenöt tárgyaláson keresztül semmiféle előrelépés nem történt.*

Al – teljesen egyértelmű, hogy semmi előrelépés nem történt, és semmi ilyesmire nem is számíthatunk. Henryt vissza kell fogni – egészen a választások utánig, ahogy én ebben a kérdésben mindig is javasoltam. Eljutottunk addig a pontig, hogy már az a *tény*, hogy titkos tárgyalásokat folytatunk, sem mozdítja előre az ügyünket – már ha egyáltalán. Nemsokára eljön a pillanat, amikor ezt az ellenzék is felelegeti.

A K. által folytatott tárgyalások politikailag káros kiábrándultsághoz *vezethetnek* – különösen annak fényében, hogy bármennyire is próbáljuk a jelentőségüket kicsinyíteni, a várakozásokat ez sem hűti le.

Most egy P. R. által készített tervre van szükség ehhez a játszmához, amely vagy megszakítja a tárgyalásokat, vagy legalább reményt nyújt, ha mégis folytatjuk őket.

Ebből is világosan kitűnik, hogy Nixon nem ejtett volna könnyeket, ha azt javasolom, hogy a választás utánig függesszük fel a megbeszéléseket. De nem így tettem, mert az általam készített helyzetelemzésből más következtetés fakadt.

Látogatás Saigonba

Ilyen várakozások közepette érkeztem meg Dél-Vietnámba augusztus 17-én, miután egy napot Svájcban töltöttem a családom körében, hogy megünnepeljük szüleim ötvenedik házassági évfordulóját. Békés esemény volt, távol a hanoi fanatikusoktól és a kétségbeesett saigoni férfaktól, akik egyaránt azon ügyködtek, hogy valahogy kitapossák maguknak a győzelemhez vezető utat. Nekünk jutott a feladat, hogy kölcsönös engedményeken alapuló megegyezést érjünk el a felek között, akik csupán egy dologban értettek egyet: arany középut nem létezik; és közben nem lankadt sem a feladatba belefáradt közvélemény ránk nehezedő nyomása, sem otthoni ellenzékünk zaklatása, amely mostanra már csaknem bármilyen feltételek mellett hajlandó lett volna véget vetni részvételünknek a háborúban.

Dél-Vietnámban lábra kaptak a pletykák, miszerint azért érkeztem, hogy rájuk kényszerítsem a békét. Saigonra rátelepedett a város jellegétől elütő, a kimerültség keltette hisztérikus, a motorok és katonai teherautók zajától terhes légkör, és eközben a jó élet utáni vágy oly magamutogatón, leplezetlenül ütközött ki, hogy az emberben óhatatlanul is felmerült a kérdés: fel lehet-e még valaha is

* Valójában akkor már a tizenhatodik titkos találkozón voltam túl az észak-vietnámiakkal.

annyira szítani az emberekben a tüzet, hogy győzedelmeskedjenek az ellenséggel szemben, amelynek egyetlen hivatása, mi több, talán szenvedélye a háborúskodás? A Tan Son Nhut repülőtéren Ellsworth Bunker nagykövet üdvözölt, aki rendíthetetlen volt, mint mindig. Meg volt győződve arról, hogy Thieu erősebbnek érzi magát, mint valaha, de arról is, hogy ez az újonnan felfedezett erő csökkönyösebbé teszi majd. Thieu azt gondolta, hogy Dél-Vietnám katonai fölénybe került, és ezért az engedmények, amelyekre egy baljósabb időszakban tett ígéretet, mostanra értelmüket veszítették. Úgy tűnt, állította Bunker, mintha valóban tartana a békétől. Ő is olyan ember volt, aki egész életében csak a háborút ismerte; pályafutása az amerikai támogatásra épült. Az a világ, amelyben a dél-vietnámiaknak egyedül kell helytállniuk, tele lett rémisztő dolgokkal, bár Thieu volt annyira büszke, hogy ezt senkinek se vallja be.

A találkozási házigazdával első blikkre nem igazolta Bunker figyelmeztetéseit. A modernista elnöki palotában találkoztunk, amelyet Saigon központjában, két sugárút kereszteződésében építettek fel, mintha csak egyszerre akarták volna megtagadni a francia gyarmatosítás és a vietnámi múlt örökségét (amúgy utóbbi valójában meglehetősen gyenge lábakon állt az országnak ezen a részén, amelyet alig száz évvel korábban hódítottak el Kambodzától). Thieu-t a tárgyalásra elkísérte Nguyen Phu Duc, akinek beosztása többé-kevésbé megfelelt az enyémmnek, valamint az unokaöccse, sajtófőnöke és bizalmasa, Hoang Duc Nha. A francia oktatási rendszer kiváló produktuma, Duc őrijító és hajmeresztő leleményességgel tudott elvont definíciókból kiindulva teljesen lényegtelen következtetésekké eljutni. Ugyanakkor a szörnyűséges Nha megalkotásáért Amerika is tagadhatatlanul felelős volt. A harmincas évei elején járó fiatalember az USA-ban tanult, és e jellemformáló évek alatt túl sok olyan mozifilmet látott, amelyekben az okos ifjancok éles elméjük segítségével jutnak a csúcsra: úgy festett, mint Alan Ladd valamelyik korai gengszterszerepében. A legdivatosabb hollywoodi maszkját hordta, folyékonyan beszélt az amerikai angolt, és vietnámi származása kizárólag az intrikák iránti lankadatlan szeretetében volt tetten érhető. Ő volt az, aki megerősítette Thieu amúgy kezdetektől fogva élő gyanakvását. Bunker is, én is meg voltunk győződve róla: rengeteg bajt kevert azzal, hogy minden egyes félreértést felnagyított.

Thieu a tőle megszokott méltósággal és udvariassággal fogadott minket. Csillogó szeme semmit sem árult el a gondolataiból, amelyekbe bizonyosan keveredett némi megvetés is, hogy itt van egy szuperhatalom, amely kész kompromisszumot kötni, amikor szerinte már kézzelfogható közelségben van a teljes győzelem. Biztosítottam, hogy az Egyesült Államok nem fogja dicstelenséggel megkoronázni hosszúra nyúlt vietnámi erőfeszítéseit; mi pedig soha nem állunk be azon amerikaiak sorába, akik Thieu-ben a béke akadályát látják. Azt reméltem, úgy tudom elhagyni Saigont, hogy eljutunk egy közös helyzetértékelésig és álláspontig. Az

észak-vietnámiak feltehetően elszalasztották a lehetőséget, hogy a választás előtt megkössék a tűzszünetet, véltem. Túl sok minden maradt még a tárgyalásokra; a VDK által javasolt ügyrend csak a késlekedést növeli. De bármik is legyenek Hanoi szándékai, a közvélemény támogatásának megtartásához létfontosságú, hogy Saigon és Washington a békülékeny arcát mutassa. És ha mégis „meg tudunk kötni egy észszerű megállapodást, akkor azt fogjuk tenni, ahogy önök is”.

Ezeknek a céloknak az érdekében megkértem Thieu-t, ő is vizsgálja meg azokat a javaslatokat, amelyeket szeptember 15-én Le Duc Tho elé kívántam tární. Az ajánlat katonai részén nem változtatunk, leszámítva, hogy a csapatszint határidejét négy hónapról leszállítjuk háromra. Ennek azonban semmi jelentősége, mivel mire találkozunk, már amúgy is lejár a kivonásra tett négy hónapos javaslatunk, hiszen azt május 8-án tettük. A politikai részt illetően elutasítjuk a koalíciós kormányt, de előterjesztjük majd indítványunkat annak a közös választási bizottságnak az összetételéről, amelyet már 1969. május 14-e óta ajánlottunk.

Az azóta készült valamennyi amerikai javaslatban szerepelt egy olyan választási bizottság, amelyben a kommunisták is helyet kapnának az összes többi politikai erővel egyetemben; más szóval ez amolyan mindhárom felet tömörítő intézmény lett volna. Mostani felvetésem az volt: egyszer és mindenkorra vessük el a koalíciós kormány ötletét azzal, hogy a választási testületet átnevezzük a Nemzeti Megbékélési Bizottságnak, anélkül, hogy bármennyit is változna a funkciója. És noha a javaslatomban az szerepel majd, hogy elméletileg a bizottságban mindhárom fél kapjon helyet (ez volt az a kommunistáktól származó ötlet, amely előző ajánlatunkban csak áttételesen szerepelt), minden egyes fél csak a rá eső harmad felét nevezné ki saját maga – ez lett volna a Le Duc Tho által felajánlott fele-fele megoszlás. Az átnevezett választási bizottság az egyhangúság elve alapján hozhatna döntéseket. Saigon így kétszeres vétőjogot kapott volna: vétője lenne a bizottság összetételében és működésében egyaránt. Az soha fel sem merült bennem, hogy Thieu ellenezni fog egy olyan javaslatot, amely akár a legcsekélyebb mértékben is jogokat ad egy közös testületnek, és működésképtelenné teheti a választási bizottságot. Ráadásul a testületnek a választás ellenőrzésén túl nem lenne feladata, és új tervünk egy másik pontja szerint a kommunisták ugyan helyet kapnának a megalakuló kormányban, ám csak a rájuk leadott szavazatok arányában. Becsléseink szerint ennek alapján a húsz tagból talán kettőt adhatnának ők. Ahogy Thieu-nek elmagyaráztam: „A mi országunkban nem azért vesszük be a politikai ellenfeleinket a kormányba, hogy befolyáshoz jussanak, hanem éppenséggel azért, hogy megfosszuk tőle őket.” Ezt a gondolatmenetet Thieu nagyon is jól értette.

Meglehetősen büszke voltam a tervemre. Azt gondoltam, hogy ezzel egyszer és mindenkorra eltemetem a koalíciós kabinet ötletét, ugyanakkor otthon sem kellene mentegetőznünk, ha Hanoi mégis visszautasítaná az ajánlatunkat. Ahogy

azonban végül egyértelművé vált, vendéglátóm közel sem tartotta ilyen nagyra tervezetkészítési képességemet.

Most derült ugyanis fény Thieu azelőtt nem ismert, fontos jellemvonására. Addig a pontig még soha nem látott egyetlen olyan amerikai ajánlatot sem, amelynek esélye lett volna rá, hogy Hanoi is elfogadja. Korábban azért állt a mi oldalunkra ezekben a kérdésekben, hogy igényt tarthasson a folyamatos amerikai támogatásra. Ahogy azonban mind közelebb kerültek a komoly tárgyalások, úgy kezdtek a nézetei egyre jobban távolodni a mieinktől. Bizonyos pontokat, amelyek csak azért szerepeltek korábbi javaslatainkban, hogy azok emészthetőbbek legyenek, most jelentős eltérésnek állított be; amit korábban taktikai manőverezésnek tekintettünk részéről, azt ezúttal a nyílt szembenállásig szította. És visszamenőleg is igazolást keresett arra, hogy az elmúlt három év tárgyalási történetét semmissé tegye.

Fel sem fogtuk, hogy éppen mi zajlik. Még mindig abban a hitben tetszelegtünk, hogy Thieu-vel közösen dolgozunk, ezért fenntartásait a szövegezési nehézségekre és a rövidlátó tanácsadókra fogtuk. Készek voltunk türelmet tanúsítani, hogy megtaláljuk a megoldást. És Thieu még jobban összezavart bennünket annak a csuszamlós tárgyalási taktikának az alkalmazásával, amelyet a vietnámiak a külföldiek számára tartogatnak. Igazából soha semmit nem tett szóvá, egyszerűen úgy próbált felőrlni minket, hogy azt színelte, mintha a beleegyezése szinte már kézzelfogható közelségben lenne, de végül mégis képtelenek voltunk megszerezni a jóváhagyását. Rá kellett volna jönnöm, hogy Le Duc Tho módszereit látom viszont. Thieu ott helyben semmiféle ellenvetést nem hozott fel a tervemmel szemben. A később ismerőssé vált módszert követve nagy együttérzéssel hallgatta végig mondandónkat, lényegre törő kérdéseket tett fel, módosításokat javasolt, és a terv végrehajtásának részleteit vitatta meg velünk. Közölte, hogy egyetért azzal az értékeléssel, hogy a tárgyalások kilátásai jelenleg nem túl fényesek; ez a tény amúgy láthatóan megnyugtatta. Thieu kétkedett benne, hogy Hanoi tűzszünetet ajánlana, hiszen – érvelt – egy tűzszünet csakis a mi oldalunknak kedvezne. Ez „ajándék” lenne Nixon elnök számára, egyszersmind lélektani csapás a kommunisták erkölcsi tartására, akik úgy fogának hozzá a fegyverletételhez, hogy politikailag semmilyen eredményt nem tudnak felmutatni (ugyanazeket az érveket aztán öt hetet később már vehemensen elutasította). Azzal egyetértettem, hogy Hanoi feltehetően nem fogja feladni politikai követeléseit, de emlékeztettem, hogy mi valóban elköteleztük magunkat a nyilvánosság elé tárt javaslatunk pontjai mellett: „Ha azzal keresnek meg bennünket – és ebben a kérdésben semmiképpen sem akarom félrevezetni önt –, hogy kössünk tűzszünetet, nekünk el kell fogadnunk az ajánlatukat.”

Thieu átnyújtott egy nyolcoldalas emlékeztetőt, amelyben Le Duc Tho augusztus 1-jei javaslatát kritizálta. A makulátlanul megfogalmazott, a legapróbb részle-

tekre is nagy figyelmet fordító szöveget Duc öntötte formába. Miután leszűrtem a lényegét, viccelődve megjegyeztem, hogy óhatatlanul is az a benyomásom támadt, miszerint Saigon nem fogadja el Hanoi javaslatának minden részletét, de hát velünk is hasonló a helyzet. Ugyanakkor a megbeszélés végén ismét megjegyeztem – immár harmadszor –, hogy ha a kommunisták elfogadják május 8-i ajánlatunkat, akkor nem marad más választásunk, mint együttműködni velük.

Másnap, augusztus 18-án ismét az elnöki palotában találkoztunk, és Thieu átnyújtott nekem egy új memorandumot, amely már csak négyoldalas volt, és mintegy húsz helyen szeretne volna megváltoztatni a tervünket. Közülük mintegy tizenötöt minden további nélkül be lehetett építeni a javaslatunkba; a többi azonban súlyos nehézségeket okozott. Thieu szeretne volna, ha a „jelenlegi helyzetet rögzítő (a csapatmozgást is tiltó) tűzszünet” kifejezést felváltja az „általános tűzszünet” formula, ám ennek okát soha nem tette számunkra világossá, hacsak nem arról volt szó, hogy a dél-vietnámi csapatok nem kívántak a „jelenlegi” helyükön maradni a fegyvernyugvás után. Thieu a három félből álló Nemzeti Megbékélés Bizottságának létrehozását is ellenezte, még az általunk javasolt fele-fele változatában is, mert ez megtestesítené a kommunisták hárompárti részvétel követelő elvét, ami pedig óhatatlanul is kétségeket ébresztene a dél-vietnámi lakosságban. Válaszomban ismét kifejtettem a stratégiánkat. Mi időt akarunk nyerni. És meg szeretnénk védeni magunkat attól, hogy Hanoi a nyilvánosság elé álljon a javaslataival. A tervben csupán azt fejtettük ki, amit már amúgy is két éve egyfolytában ajánlunk. Mindig is az volt a nyilvánosság előtt hangoztatott álláspontunk, hogy valamennyi félnek, így a kommunistáknak is, helyet kell kapnia a választási bizottságban. Ezzel gyakorlatilag eltemetjük a koalíciós kormányra vonatkozó követelést. E célból azonban szándékosan hagyunk a tervezetben kétértelmű megfogalmazásokat is; nem engedhetjük meg magunknak, hogy ideológiai pontok körül zajló viták miatt hiúsuljanak meg a tárgyalások. Másfelől viszont, mutattam rá immár negyedszer is, ha Hanoi feltételek nélküli tűzszünetet javasol, akkor elfogadjuk az ajánlatát. Thieu megismételte azt a nézetét (újból, majd később némileg ironikusan is), hogy hite szerint az észak-vietnámiak vonakodnak a fegyvernyugvástól, mert „amint belemennek egy tűzszünetbe, azután már soha nem kezdhetnek újra a harcokat, mi pedig a végtelenségig elhúzzhatunk a politikai tárgyalásokat”. Thieu a jelek szerint leginkább attól tartott, hogy politikai engedményeket teszünk; a tűzszünet időzítése kevésbé izgatta. Ám a látszat, mint kiderült, ebben az esetben is csalt: házigazdám valójában a tervezet minden olyan aspektusát ellenezte, amelyben közel kerültünk a megoldáshoz. Akárhogy is, a végén arra jutottunk, hogy a tűzszünettel foglalkozó, már meglévő megfogalmazáson nem változtatunk.

Thieu kétértelmű viselkedésének azonban mélyebb oka volt. Nem lehetett különösebben nehéz dolga, amikor a két halálos ellenség között tátongó szakadék

áthidalására készült tárgyalási dokumentumokban az ellentmondásokra kellett rámutatnia. De a tervezet szövegében javasolt változtatások egyike sem érintette a probléma lényegét, amely Thieu számára belpolitikai természetű volt, és amely végső soron a nem kommunista dél-vietnámi politikai rendszer fennmaradásáról szólt: „A néppel, a hadsereggel, a politikai csoportokkal és a nemzetgyűléssel szemben elsősorban az a kötelességem, hogy ne okozzak nekik megrázkódtatást.” Meg kellett győznie népét, hogy egy megállapodás nem jelent sem vereséget, sem fenyegetést Dél-Vietnám belső stabilitására. Ehhez pedig időre volt szüksége. „Még ha el is fogadjuk a javaslatát, további tanulmányozást igényel, hogy miként magyarázzuk el.” Ebből a szempontból Thieu-nek lényegében igaza volt, és a végén már tényleg olyan gyorsan próbáltuk rávenni a megállapodásra, hogy az saját otthoni stabilitását veszélyeztette. Ugyanakkor tagadhatatlanul az ő dühítő tárgyalási stílusa fosztott meg minket attól a lehetőségtől, hogy valóban kiismerjük a gondolkodását.

Csak fokozatosan esett le nekünk, hogy nem szövegezési problémával állunk szemben, hanem alapvető filozófiai nézetkülönbségek húzódnak közöttünk. A probléma gyökere az a tény volt, hogy Thieu és kormánya egész egyszerűen nem állt még készen a tárgyalásos úton elérhető békére. Volt ugyan pár homályos elképzelésük, de ezek nagyjából kimerültek Hanoi feltétel nélküli megadásában. A pusztá túléléssel nem elégedtek meg; garanciát akartak a hatalmuk megőrzésére. Jobban szerették volna folytatni a katonai küzdelmet, mint részt venni a politikai csatározásban. Ahogy azt Bunker megfogalmazta augusztus 31-én, amikor ő, az elnök és én Honoluluban találkoztunk, hogy áttekintsük az alkudozás állását: „Attól tartanak, még nem elég szervezettek ahhoz, hogy politikailag versenybe szálljanak egy ilyen elszánt és fegyelmezett szervezettel.”

Nekünk is megvoltak azonban a saját kényszerítő körülményeink. Négy éven át küzdöttünk és szenvedtünk egy olyan háborúban, amelyet most megpróbáltunk magunk mögött hagyni. A társadalmunkat szétszakító, szinte elviselhetetlen töréseket is elfogadtuk, csak hogy megőrizzük becsületünket és szavahitőségünket. Háborús erőfeszítéseinket kizárólag úgy tudtuk fenntartani, ha meggyőztük Amerikát, hogy csupán egyetlen kérdésben nem vagyunk hajlandók kompromisszumot kötni: nem fogunk egy kommunista kormányt a szövetségeseinkre eróltetni. Ha azonban Hanoi elfogadja a tűzszünetre tett ajánlatunkat, nem tehetjük meg, hogy válaszként határozatlan időre elkötelezzük magunkat a háború folytatására a totális győzelemig. Amennyiben Nixon másként dönt, akkor a kongresszus váltaná valóra rémálmlunkat, és bármiféle jelentős feltétel támasztása nélkül szavazna ki minket a háborúból, ezzel pedig az amerikai elnök tekintélyét ásnánk alá világszerte.

Sem Thieu, sem én, ha már itt tartunk, nem tudtunk előállni olyan meggyőző katonai stratégiával, amely a tárgyalások kudarcha fulladása esetén meg-

változtatta volna Indokínában az alapvető hatalmi egyensúlyt. Eljátszottam a gondolattal, hogy a dél-vietnámi csapatok egy kétnapos akció keretében szálljanak partra az észak-vietnámi tengerparton, hogy így elvonjuk Hanoi reguláris erőit Dél-Vietnámból, de a terv iránt Thieu csak langyos érdeklődést mutatott, és aztán mindketten rájöttünk, hogy ez csupán bűvésztükk lett volna, nem pedig stratégia. Ám Thieu sem tudott kiolvasni semmiféle egyértelmű alternatívát a kristálygömbjéből. Elmondta, hogy véleménye szerint ha 1973 decemberére – akkor ez még tizenöt hónapnyi távolságban volt – „nem írunk alá semmit... abban az esetben kevesebb utánpótlásuk, kevesebb élőerőjük és kevesebb reguláris egységük lesz 1973 decemberében, mint amennyi 1971 decemberében vagy 1972 márciusában a rendelkezésükre állt”. Más szóval, egy csatározásokkal töltött, hosszú nyúló időszakot követően, amelynek során a harcokat feltételezése szerint a változatlan létszámban megmaradó amerikai légierő is támogatja, olyan erőegyensúllyal számolhatunk, amely a múltban kizárólag patthelyzeteket eredményezett. Nem gondoltuk, hogy akár a közvélemény, akár a kongresszus csendben túrná a szóban forgó helyzetet. És tisztában voltam azzal is, hogy ebben az esetben a költségvetési szigor hamarosan az erősítésként küldött csapatok létszámának csökkentésére kényszerítene bennünket.

A Saigon és Washington közötti párbeszéd a fentiek következtében egyre inkább egy görög tragédiára hasonlított, amelynek során önnön céljainak kergetése közben a két fél abba a helyzetbe kerül, amelyből legjobban retteg. A lényegét tekintve ugyanis mindkét oldalon igaza volt. Thieu hazafi volt, és rendkívül eszes férfi. Ügyesen és elszántan segítette országát a tomboló háborúban. Nem szolgált rá a sok mocskolódásra, amit a háború amerikai ellenzői azért zúdítottak rá, hogy levezessék frusztrációjukat, és őt használják ürügynek a megadásra, amelyre saját kormányukat akarták rávenni. De az út, amelyet szükségszerűen követnie kellett, szinte szöges ellentétben állt a miénkkel.

A maga felfogása és a mi értelmezésünk szerint is ő volt Dél-Vietnám törvényes kormányfője. Ha elfogadja azoknak a potenciális legitimitását, akik a megdöntésére szövetkeztek, az a szemében hatalmas lélektani alapjának aláásával ért fel. Ugyanakkor még a legfelhígítottabb kompromisszumos javaslatban is szerepelt, hogy valamilyen formában el kell fogadnia ezeket az embereket. Thieu-t az otthoni helyzete szükségképpen meg nem alkuvásra kényszerítette. Mi azonban csak békülékenységet mutatva tudtuk továbbra is megadni számára a támogatásunkat. Amerika célja a becsület volt; nekünk módunkban állt kockázatot vállalni a békéért (ahogy a mondás tartja). Thieu problémája ellenben a túlélés volt, ő és emberei akkor is örökre ott maradnak, ha mi már távoztunk; neki nem volt hibázási lehetősége.

Ráadásul Thieu balsejtelmei korántsem bizonyultak megalapozatlanoknak. Miközben folyamatosan hátráltunk a sajtóban és a kongresszusban lévő ellenfele-

ink kielégíthetetlen igényei elől, végül már oly gyenge feltételeket szabtuk, amelyek messze elmaradtak attól a szinttől is, amit korábban Szöul biztonságának fenntartásához szükségesnek véltünk – annak ellenére, hogy ott sokkal kedvezőbb körülmények között voltunk, és a koreai háború is több mint húsz éve véget ért. Míg Dél-Koreában még mindig 50 ezer harcban bevethető amerikai katona állomásozott, addig mostani javaslatunk szerint Dél-Vietnámból valamennyi csapatunkat kivontuk volna, noha az országnak jóval hosszabb és kevésbé védhető határai voltak, és sokkal könnyörtelenebb ellenséggel nézett szembe. Jóllehet a katonai egyensúly alapvetően az ő javára billent el, Thieu csak annyit nyert volna az ügyön, hogy tűzszünetet köt egy olyan ellenféllel, amelyik 1954 óta minden megállapodást felrúgott. És ezért cserébe az Egyesült Államok teljes egészében kivonul, és feltehetően soha nem tér vissza. Thieu leginkább azt szerette volna, ha Amerika addig támogatja kitartóan, míg az ellensége darabokra nem hull.

A folyamatos kutatás valamiféle kompromisszum után önmagában is jól szemlélteti a köztünk és a vietnámiak között húzódó kulturális különbséget, hiszen már maga a kompromisszum mint elképzelés idegen volt mindkét vietnámi fél számára.

Nem voltunk képesek felfogni azt az ősi gyűlöletet, amely a két szemben álló oldalt mozgatta. Ők már egy generációnyi idő óta harcoltak egymással, legyilkolták egymás tisztviselőit, megkínózták a másik hadifoglyait. A jó szándék vagy az amerikaiak által pártolt kompromisszumos elképzelések ebben az esetben képtelenek voltak áthidalni a tátongó szakadékot, amely a bizalmatlanságból és az egymásnak okozott szenvedésből eredt. A meg egyezésben mindkét vietnámi fél csupán egy újabb, a nem túl távoli jövőben útjára induló küzdelem kiindulópontját látta. Az általam szándékosan homályosan megfogalmazott ajánlatok mind-egyikét gondosan elemezte a két fél, hogy eldöntsék, vajon mekkora lehetőséget kínál számukra gyűlölt ellenfelük megalázására. És mindkét oldal fantasztikus leleménységgel és körmönfontossággal tudta úgy változtatni a javaslatok szövegét, hogy efféle győzelmeket arathassanak, kiváltképp az árnyalatnyi jelentéskülönbségekben bővelkedő vietnámi nyelven, amelynek finomságai messze meghaladták felfogóképességünket.

Szerencsére augusztus végén ez még nem volt nyilvánvaló számomra, különben talán nem vettem volna a bátorságot, hogy fejest ugorjak abba, ami rám várt; feltehetően Thieu is csupán homályosan látta, mi következik. Valójában akkor még csak egy közös menüet adtunk elő: méltóságteljes tánc volt, amelynek során gondosan kerültük a valódi kérdések felvetését, elegánsan színleltük, hogy a partneri viszony továbbra is fennáll, és szükségképpen nem juthattunk végleges megoldásra, hiszen ragaszkodtunk a hagyományos és addigra már lényegtelen megfogalmazásokhoz. A helyzetet persze Thieu is bonyolította azzal, hogy soha nem tárta elénk nyíltan a kifogásait. Ehelyett ő is a szokásos vietnámi homályos

nyelvezetet vetette be – ahogy Le Duc Tho tette Párizsban –, csak ezt még megfejtelte a francia karteziánus gondolkodásból eredő kulturális arroganciával is, amely minden egyes eltérést az absztrakt és egyoldalúan kinyilvánított elvektől megbocsáthatatlan hibának állított be.

Abban a hamis tudatban hagytam magam mögött Saigont, hogy azonos hullámhosszon vagyunk. Thieu és én úgy döntöttünk, hogy a vázlatos tervezetünk néhány pontjával kapcsolatos nézetkülönbséget a Bunkerén keresztül küldött üzenetek segítségével rendezzük. Rengeteg időnk volt még – csaknem négy hét a szeptember 15-re tervezett következő tárgyalásig.

Thieu azonban hallgatásba burkolózott; semmi hír nem érkezett a palotából. Nha pedig hozzáfogott a sajtóval űzött kisded játékaikhoz. Miután elviseltük, hogy odahaza Saigon miatt a viták keresztútjába kerültünk, talán kissé túl érzékenyen reagáltunk arra, hogy a motivációnkat érintő támadások egyre inkább utat találtak a dél-vietnámi újságokba is, és a forrás a szörnyűséges Nha irodája volt. A megalázás határát súrolta, ahogy a hetvenes éveiben járó és a saigoni követségen öt éve szolgáló Ellsworth Bunkerrel bántak. Bunker kéréseire, hogy fogadja őt Thieu, vagy egyáltalán nem, vagy oly késlekedve érkezett válasz, hogy közben a találkozó témája idejétmúltnak vált. Például meghívtuk a nagykövetet, hogy augusztus 31-én utazzon hozzánk Honoluluba, ahol Nixon az új japán miniszterelnökkel, Kakuei Tanakával találkozott. A meghívás célja az lett volna, hogy közösen áttekintsük a Le Duc Thóval folytatott tárgyalásaimat. Bunkernek előzőleg konzultálnia kellett volna a dél-vietnámiakkal, hogy az ő elképzeléseikről is képet kapjunk. Azt reméltem, hogy az alkalmat kihasználva véglegesíthetjük azt a vázlatos javaslattervezetet, amelyet szeptember 15-én akartunk előterjeszteni. De a sorozatos kísérletek ellenére Bunker képtelen volt idejében bejutni Thieu-höz. Saigon nem válaszolt a repülőgépről még augusztus 19-én táviratban elküldött megjegyzéseinkre sem, amelyeket a Thieu által nekem átnyújtott memorandumhoz fűztünk.

Mi újból elfogadtuk Duc szórszálhasogató kifogásainak többségét, köztük olyanokat is, amelyek megítélésünk szerint jobban kedveztek Hanoi-nak, mint az eredeti tervezet. (Ugyanakkor nem álltunk rá például Saigonnak arra a javaslatára, hogy az amerikai hadifoglyok közül először a pilótákat engedjék szabadon; nem gondoltuk helyesnek, ha efféle különbséget teszünk a haderőnemeink között.) Nem ez volt azonban a dolog lényege. Amint ugyanis egy kérdésben megoldásra jutottunk, a fáradhatatlan Duc és Nha máris talált valami lényegtelen kifogásolnivalót. Elégedetlenségük legfőbb oka az volt, hogy Saigon ellenezte a Nemzeti Megbékélés Bizottságának általunk kezdeményezett összetételét. A nézetkülönbség olyan eszement kérdésekben tört felszínre, mint például abban, hogy a három részt külön-külön is el kellene nevezni, ahogy mi javasoltuk, vagy csupán egy összefoglaló névvel illessük az egészet, ahogy Saigon szerette vol-

na. (Az egyetemisták, akiket az ilyesmi érdekel, a jegyzetekben elolvashatják az idevágó megfogalmazásokat.¹⁾)

Hawaii találkozónkon Bunker azt hangsúlyozta Nixonnak és nekem, hogy megítélése szerint jó úton járunk. Közöltem vele, számítunk rá, hogy figyelmeztet bennünket, ha túl messzire mentünk; ő lesz a mi lelkiismeretünk. „Nem azért áldoztuk fel ezeket az éveket, hogy most árulást kövessünk el – mondtam neki. – Ha úgy véli, hogy ez észszerűtlen, akkor változtatunk rajta. És megfizetjük az árát, bármekkora is az.” Bunker újból biztosított minket, hogy véleménye szerint a politikánk megalapozott; mi több, az egyetlen lehetséges irány. A Bunkerrel folytatott beszélgetés következménye az lett, hogy összeállítottunk egy Thieu-nek címzett elnöki levelet, amelyet Nixon aláírt. Ebben biztosítottuk őt, hogy „nem vagyunk hajlandók megtenni most sem, amit nem tettünk meg a megelőző három és fél év alatt”, azaz nem hagyjuk magára Dél-Vietnámot. Ha az ellenség elfogadja a kérdéses javaslatokat, érvelt Nixon, azokkal bebiztosítjuk Saigon érdekeit, ha pedig elutasítják őket, annak nyomán az Egyesült Államokban erőteljesebb támogatást tudunk szerezni a közösen kitűzött irányvonalhoz.

Bunker szeptember 5-én tért vissza Saigonba. Az elnöki levélnek köszönhetően szeptember 6-án végre már Thieu is fogadta, de mindössze annyit közölt vele, hogy másnap megkapja a választ a memorandumunkra. Addigra alig egy hét volt hátra a Le Duc Thóval kitűzött tárgyalásomig, és két nap, hogy elinduljak moszkvai látogatásomra. Megtáviratoztam Bunkernek, hogy mostani „új” ajánlatunk lényegében megegyezik a január 25-i javaslatunkkal, a különbség csupán annyi, hogy ebben némileg részletesebben kifejtettük a választási bizottság összetételét – amelyről mindig is elmondtuk, hogy a kommunisták is helyet kapnak benne.

Szeptember 7-én Thieu a már megszokott taktikáját alkalmazta Bunkerrel szemben. Éles megfigyelőkészségről tanúskodó kérdéseket tett fel neki a tervetről, és érdeklődött, hogy mihez kezdünk, ha visszautasítják az ajánlatunkat. Meghallgatta, ahogy Bunker gondosan végigveszi azokat a változtatásokat, amelyeket Saigon javaslatára válaszul építettünk be a tervzetbe. A találkozó után Bunkerben az a benyomás alakult ki, hogy Thieu csatlakozni fog hozzánk, én pedig ennek hallatán gratuláltam nagykövetünknek a „biztató” fejleményekért. Aztán szeptember 9-én Duc és Nha átadott Bunkernek egy új tervzetet, amely további vitás kérdéseket vetett fel. Szeptember 10-én – amikor már úton voltam Moszkva felé – ezek többségét elfogadtam, és egyedül a Nemzeti Megbékélés Bizottságának összetételében kértem némi diszkrecionális rugalmasságot. Szeptember 13-án, egy hónapnyi huzakodás után, amikor már csak alig negyvennyolc óra választott el a találkozótól Le Duc Thóval, Thieu ismét elutasította a bizottság összetételére tett javaslatunkat. Nem azért mondott nemet, mert zavarták volna a kommunisták, hanem azért, mert még nem állt készen a tűzszünetre.

Az arcátlanság a gyengék vértete; eszköz, amelyből bátorságot meríthet az ember, aki a pánik határán áll. Ez azonban akkor közel sem volt előttem annyira tiszta, mint most. 1972 szeptemberében immár a második vietnámi fél – ez esetben a szövetségesünk – váltotta ki belőlem azt a tehetetlen dühöt, amellyel a vietnámiak mindig is kínozták a náluk fizikailag erősebb ellenfeleiket. Egy hónapnyi üzenetváltás után Thieu egy olyan pontban makacsolta meg magát, amely a végeredmény szempontjából annyira másodlagos volt, hogy soha nem tudtuk volna értelmesen megmagyarázni saját népünknek, ha emiatt állunk fel a tárgyalóasztaltól. Ha szeptember 15-én egyszerűen megmakacsoljuk magunkat, Hanoi pedig a nyilvánossághoz fordul, sokkal rosszabb helyzetből indulunk. Ha bele-törődünk Thieu eljárásába, akkor búcsút inthetünk az összehangolt diplomáciának; eljutnánk abba a helyzetbe, amelyet otthoni kritikussaink korábban már amúgy is a szemünkre hánytak: Saigonnak kizárólagos vétőjoga lenne Vietnám-politikánk felett.

Ennél a fordulópontnál azt a stratégiát követtük, amelyre már a *Foreign Affairs*-ben 1968-ban megjelent cikkemben, valamint számtalan későbbi emlékeztetőmben és tárgyalásom során is javaslatot tettem: ketté kell választani a katonai és a politikai kérdéseket. Először katonai téren (tűzszünet, hadifoglyok, csapatkivonás) kell megoldást találni, míg a politikai ügyek rendezése a vietnámiakra maradna – ezáltal pedig saigoni szövetségesünk, amelyet már hosszú évek óta erősítettünk, lehetőséget kapna, hogy öncerejéből hozza kedvező helyzetbe magát.

Augusztus 17-én és 18-án hosszasan elmagyaráztam ezt a stratégiámat Thieu-nek. És egy augusztus 25-én írt emlékeztetőmben Nixonnak is körvonalaztam:

- (1) Egy tárgyalásos úton létrejövő rendezést szeretnénk elérni, de legalábbis valamiféle elvi áttörést, tisztességes feltételek mellett. Erőfeszítéseink során egy határvonalat nem lépünk át: nem segítünk hatalomra egy kommunista kormányt, vagy nem tesszük elkerülhetlenné a felemelkedését.
- (2) Ha az észszerű megoldásra nem nyílik lehetőség, akkor legalább olyan magatartást akarunk tanúsítani, amely a legjobb fényben tüntet fel bennünket a közvélemény előtt. Ebben az esetben gondoskodnunk kell arról, hogy a tárgyalások a másik fél túlzó politikai követelése miatt szakadjanak meg, és így elszigeteljük országunkban azokat, akik rábírhathának minket, hogy megalázó feltételeket fogadjunk el.

Hanoi és Saigon egyaránt elutasította a stratégiámat, mert ahhoz kompromisszumkészségre lett volna szükség, márpedig egyelőre mindkét vietnámi fél a döntő győzelemre törekedett. Dobrinyin augusztus 22-én közölte velem, hogy Le Duc Tho olyan megfontolásokból utasította vissza ajánlatunkat, amelyek

meglepő módon hasonlítottak Thieu-ére. Le Duc Tho meggyőződése szerint, legalábbis Dobrinyin ezt állította, valamennyi javaslatom egyetlen, mindent átfogó célt szolgált: véget vetni a háború katonai szakaszának, miközben a politikai végeredményt csupán általános elvek alapján határoznánk meg, és ezeknek megvalósításáról Hanoiak Saigonnal kellene egyezsége jutnia, ám nyilvánvaló, hogy „a folyamat az örökkévalóságig is elhúzódhat”. A végeredmény az lenne, hogy a dél-vietnámi politikai szerkezet fennmaradna, márpedig ezt Észak-Vietnám képtelen lenne megemésztetni. Thieu hasonló kifogást emelt a kommunisták fizikai túlélésének lehetőségével szemben. Egyik fél sem érezte magát eléggé biztonságban ahhoz, hogy bármennyit is engedjen a teljes győzelem követeléséből. Látszólag *mindkét* oldal tartott a tűzszünet utáni ideológiai csatározástól. Nagy erővel iparkodtak hát lelökni a keskeny mezsgyéről, amelyen egyensúlyozva próbáltam olyan politikai megfogalmazást találni, amelynek segítségével egyfelől Hanoi megőrizheti a méltóságát, noha csak a katonai kérdéseket rendezzük, másfelől a szövetségeseink politikai struktúrája is megmarad.

Le Duc Tho igyekezett rávenni, hogy a formai dolgokon túllépve olyan lényegi kérdésekben is engedjek, amelyek ténylegesen aláásták volna Saigon helyzetét. Thieu megpróbálta megakadályozni, hogy formai kérdésekben engedményeket tegyek, nehogy szembe kelljen néznie a tűzszünettel, amely aggodalmának valódi tárgya volt, és amelynek nyomán elkezdődött volna az amerikai csapatok kivonása és bombázásunk leállítása. A háború végére tehát sikerült „egyesítenünk” a két vietnámi oldalt – immár közösen tartottak az amerikai céloktól, és közös volt az az ellenszenv és bizalmatlanság is, amelyet legfőbb washingtoni tárgyalópartnereink iránt éreztek.

Ha a helyzetértékelésem helyes volt, némi látszatengedményt kellett tennünk a szeptember 15-i találkozón, máskülönben Hanoi arra a következtetésre jut, hogy az időt húzzuk, és a nyilvánosság elé lép látszólag békülékeny álláspontjával, ezzel pedig kirúgja a sámlit otthoni támogatásunk alól.

Tudtuk, hogy három stratégiai lehetőség áll rendelkezésünkre: az első, hogy még az elnökválasztás előtt megpróbálunk megegyezni; a második, hogy közvetlenül a választás után döntésre visszük az ügyeket egy drasztikus eskaláció segítségével; a harmadik pedig az, hogy a jelenlegi ütemben folytatjuk részvételünket a konfliktusban, remélve, hogy idővel Hanoi megtörik, és még jobb feltételeket ajánl. Én az első lehetőséget támogattam; Nixon a másodikat. Alapvetően ugyanazokat a feltételeket akarta kiharcolni, mint én, de ő azt pártolta, hogy mindezt egy látványos erőfitogtatás közepette tehesse meg, miután a választáson maga mögé állította a lakosság többségét. A harmadik lehetőség inkább látszatopció volt, mintsem valóságos. A jelenlegi irányvonal folytatása előtt mind a kormányon belül, mind azon kívül számottevő akadályok emelkedtek. Augusztusban Mel Laird azzal próbálta a védelmi költségvetésre nehezedő nyomást enyhíteni,

hogy emlékeztetőt küldött az elnöknek. Ebben javasolta, hogy azonnal csökkentsük 20 százalékkal a kiegészítő csapatok létszámát (e csapatokat az ellenséges offenzíva megkezdése után vezényeltük a helyszínre), 40 százalékkal mérsékeljük a légítámadások arányát, és a lőszerutánpótlásból is vegyünk vissza. Amikor Nixon ezt elutasította, Laird egy még jelentősebb, január 1-jétől hatályba lépő csökkentést javasolt (erről korábban már szóltam). A nyomásgyakorlás említett formái óhatatlanul is megszorodtak, ahogy a költségvetési tervezés egyre jobban haladt előre.

Ráadásul ismét a csapatkivonási szindróma csapdájába estünk. Augusztus 29-én Nixon újabb 12 ezer ember kivonását jelentette be, aminek nyomán a Vietnámban állomásozó egységeink létszáma 27 ezer főre apadt (ez jócskán alulmúlta a Dél-Koreában lévő erőinket). Az elnökkel nyitva akartuk hagyni a nyilvánosság előtt annak lehetőségét, hogy a fennmaradó csapatok akár tartósan is a helyükön állomásoznak majd, és Hanoi csak további engedmények árán tudja elérni a leépítésüket. A Pentagon azonban tüstént kiszivárogtatta, hogy szerintük még nem értek véget a csapatkivonások. Egyértelművé vált, hogy hat hónapon belül mindenképpen szembe kell néznünk a Laird által előkészített költségvetési megszorításokkal, valamint a kongresszus és a sajtó követeléseivel is, hogy teljes egészében hajtsuk végre az egyoldalú kivonást. Ezzel viszont újabb, a tárgyalásokon kijátszható adut engedünk ki a kezünkéből.

Amint a kongresszus januárban ismét összeül, elkerülhetetlenül is a határozatok újabb áradatával kerülünk szembe, amelyek kőbe vésik küldetésünk végső határidejét, és még a legoptimálisabb esetben is kedvezőtlenebb feltételeket szabnak, mint amilyeneket esetleg Párizsban ki tudunk harcolni. Röviden tehát úgy véltem, hogy Hanoi elszámolta magát, amikor azzal kalkulált, hogy Nixon sokkal erősebb lesz a választást követően. Ha november 7-ét *megelőzően* nem ütjük a vasat, amíg még meleg, Észak-Vietnám hamarosan felfedezi helyzetünk törékenységét. És akkor újból szembekerülhetünk a halogatás, a kétértelmű engedmények és az időnként jelentkező katonai „csúcspontok” őrlő keverékével, amellyel Hanoi megpróbál bennünket maga alá gyűrti.

Nixon változtatát, miszerint a választások után látványosan eskaláljuk a háborút, csak afféle végső mentsvárként tudtam támogatni, ha beáll a teljes patthelyzet; még ez is jobb megoldásnak ígérkezett, mint ismét kitenni magunkat egy hosszan elhúzódó konfliktus véget nem érő szenvedésének. Mindez azonban nem lehetett az általunk követendő stratégia; ugyanis azt jelentette volna, hogy Nixon a második elnöki terminusát hazai felháborodás közepette kezdi meg, és a sebeket, amelyeket a vietnámi háború ejtett társadalmunkon, még nehezebb lesz begyógyítani. A kongresszus felől érkező nyomás egyre fokozódik, nekünk pedig alkalmazkodnunk kellene a január 3-i határidőhöz, amikor újra összeül a törvényhozás. És mindezért cserébe nem tudnánk jobb feltételeket kiharcol-

ni, mint amelyek a jelek szerint éppen most kezdtek elérhető közelségbe kerülni. Ebben a késői szakaszban már nem kérhetünk többet annál, amit két éve egyfolytában kérünk, sőt január 25-én és május 8-án teljesen konkrétan javasoltunk – pláne úgy, hogy többet kaptunk volna velük a kongresszusi egyetértésnél.

Ha tehát Hanoi úgy dönt, hogy még a választás előtt megállapodásra jut Washingtonnal, az véleményem szerint egy feltehetően soha vissza nem térő lehetőséget kínál. November 7-e után bármelyik utat választjuk is – az eszkalációt vagy a kitartást –, azon úgy kell majd végigmenni, hogy a VDK-t semmiféle határidő nem kényszeríti semmire; mi azonban a kongresszusi nyomásgyakorlás malomkövei közé kerülnénk. Feltehetően a szovjetek és a kínaiak tétlenségére sem számíthatnánk az idők végezetéig, de az is lehet, hogy cserébe az országaink között fenntartott kapcsolatokban kérnének valamit. Úgy gondoltam, bölcsebb kihasználni a körülmények páratlanul kedvező együttállását, amelynek nyomán évek óta a legerősebb belpolitikai, katonai és nemzetközi pozícióba kerültünk. Ideje volt besöpörni a lehető legnagyobb engedményeket Hanoitól.

A fenti okokból kiindulva javasoltam Nixonnak, hogy szeptember 15-én terjesszünk elő egy olyan indítványt, amely nem túl részletesen foglalkozik a választási bizottsággal – ez amúgy már 1969 májusa óta egyik sarokköve volt az álláspontunknak. Az ajánlatban szerepelt a Nemzeti Megbékélés Bizottságára tett kitétel is, amelyet Thieu nem fogadott el. Táviratoztam Nixonnak, és a jóváhagyását kértem:

Ha a másik oldal elfogadja a javaslatunkat – aminek szerintem kicsi a valószínűsége –, akkor azt a tényt, hogy a dél-vietnámi kormány (GVN) nem értett velünk egyet a legapróbb részletekig, elhomályosítja majd a milliárdnyi új kérdés, ami felmerül azután, hogy kezdetét veszi egy lényegében teljesen új játszma. Ebben az esetben elképzelhetetlen, hogy a GVN úgy ítélje meg a helyzetet: bármi érdeke is fűződne hozzá, hogy nyilvánosság elé tárja, a múltban miféle nézeteltérések voltak közöttünk. [...]

Ha viszont a másik oldal elutasítja az ajánlatunkat, ahogy arra sokkal inkább számítunk, akkor a GVN-nek minden oka meglesz, hogy együttműködjön velünk. Elképzelhetetlennek tartjuk, hogy ország-világ elé tárják, miféle nézeteltérések voltak közöttünk a múltban, ha már napvilágra került a meglehetősen észszerű, de Hanoi által visszautasított javaslatunk, mi pedig remek helyzetben leszünk, hogy a saját tárgyalási ajánlatunkat szegezzük szembe a másik féllel, ha az a nyilvánossághoz fordul támogatásért.

Nixon közel sem volt ilyen lelkes az ötlettől. Feltűzelte ugyanis a szeptember 11-én nyilvánosságra hozott Lou Harris-féle közvélemény-kutatás, amelyből kiderült, hogy az amerikai választók jelentős többsége (55 százalék 32 száza-

lékkal szemben) támogatja a VDK erőteljes bombázásának folytatását, és 64-22 arányban helyeslik az észak-vietnámi kikötők elaknásítását. A közvélemény 47-35 arányban ellenezte egy koalíciós kormány megalakítását Dél-Vietnámban (ez volt a valaha elért legnagyobb többség ebben a kérdésben). A megkérdezettek 51-26 százalékos arányban elutasították McGovernnek azt a vádját, hogy „Henry Kissinger párizsi és saigoni útjai csupán a közvélemény befolyásolására tett bűvészmutatványok, amelyek a béke hamis reményét keltik”. És az emberek 51-33 százalékos arányban inkább támogatták Nixon elképzelését arról, hogyan kellene a Vietnámban lévő amerikai csapatokat hazahozni, mint McGovernét. (Tizenkét nappal korábban, augusztus 30-án a Gallup által készített közvélemény-kutatás a következő választási preferenciákat mutatta: Nixon 64 százalék; McGovern 30 százalék, bizonytalanok 6 százalék.)

Ilyen körülmények között az elnök semmiféle előnyt nem látott abban, ha az én tanácsaimat követi. De a nemzetbiztonsági ügyekben tanúsított szokásához híven elfogadta külpolitikai érvelésemet, bár nem állta meg, hogy ne emlékeztessen rá: ez ellentétes az ő politikai érdekeivel. Haig a következő táviratot küldte nekem Moszkvába:

[Nixon] kijelentette, hogy az NBT a jelek szerint nem értette meg, hogy az amerikai népet már nem érdekli egy kompromisszum alapján megszülető megoldás, inkább támogatják a bombázások folytatását, és azt akarják látni, hogy ennyi év után az Egyesült Államok felülkerekedik. Rámutattam, hogy ez az álláspont meglehetősen ingatag, és csupán azért sikerült mindezt elérnünk, mert úgy kombináltunk egy sor erőteljes és rendelkezésünkre álló lépést, hogy azzal helyreállítottuk az elnök szavahihetőségét... Nixon végül beleegyezett, de ragaszkodott ahhoz, hogy miközben értesítelek a jóváhagyásáról, egyben adjak hangot annak a nyomatékos kérésének is, hogy a holnapi megbeszéléseken képviselj kemény álláspontot: olyat, amelyet a közvélemény inkább tulajdonítana a héjáknak, mintsem a galamboknak. Ismételten közöltem az elnökkel, hogy idáig a tárgyalásokon képviselt álláspontunk támadhatatlan volt, és meggyőződése, hogy ez a holnapi találkozót követően is így marad.

Az utólagos okoskodás ma már azt mondatja velem, nyugodtan megkockáztathattuk volna, hogy előállunk a Saigon által kért megfogalmazásokkal, és nem vesszük be javaslatunkba az általam kigondolt módosításokat. Szinte bizonyos, hogy Hanoi nem szakította volna meg a tárgyalásokat, mert félelemmel töltötte el Nixon újráválasztásának valószínűsége. Ma már úgy vélem, hogy taktikailag is bölcsebb lett volna ezt az utat választani; talán enyhítette volna Thieu bizalmatlanságát, bár miután a dolgokat különböző szemszögből néztük, még ez sem

akadályozta volna meg a végső robbanást. A tárgyalásokon mindennek amúgy sem lett semmi jelentősége. Javaslatunk ugyanis szóba sem került. Szeptember 15-én Le Duc Tho az egész ajánlatunkat lényegtelennek silányította azzal, hogy az asztalra tett egy új észak-vietnámi javaslatot, immár a harmadikat a július óta lezajlott négy találkozóhoz.

Közzjáték – A szeptember 15-i és 27-i tárgyalások

Moszkvából hazafelé tartva, szeptember 14-én este megálltam Chequersben, a brit miniszterelnök vidéki rezidenciáján, hogy tájékoztassam Heath miniszterelnököt a szovjet vezetőkkel folytatott megbeszéléseimről. Bejelentettük, hogy Párizsban is leszállok, tájékoztatni Pompidou elnököt. A titkolózás szokását azonban nehéz levetkőzni. Hogy megszerezsem azt a hat órát, amire szükségem volt a Le Duc Thóval folytatott tárgyalásomhoz, egy kisrepülőn utaztam Párizsba, amely egy brit katonai repülőtérrel szolgált fel szeptember 15-én kora reggel. A mozgásomat leplezendő a Claridge's Hotelben lévő lakosztályom ajtajára egy „Ne zavarjanak” táblát akasztottunk, és az elnöki gép is a Heathrow repülőtéren maradt, a nap folyamán csak jóval később repült el Párizsba. Ez azonban értelmetlen, mi több, gyerekes játszadozás volt, mivel arra készültünk, hogy még aznap bejelentjük a találkozót Le Duc Thóval. Onnantól fogva egészen a tárgyalások lezárásáig nem tettünk különösebb erőfeszítéseket a mozgásom álcázására, sőt a vége felé már előre bejelentettük a megbeszéléseket.

Ahogy a vietnámi tárgyalások esetében gyakran megesett, a találkozó meghiúsította az összes előre kigondolt tervünket. Le Duc Tho abban a szolid, csaknem kellemes hangnemben tárgyalt, amelyet már a július 19-i eszmecsere óta megszokhattunk tőle. Nyoma sem volt a korábbi három év handabandázásának, hogy majd Amerika és a világ közvéleménye fogja kikényszeríteni belőlünk a megegyezést. Többször és szinte már bánatosan érdeklődött, hajlandók vagyunk-e gyorsan megállapodni. Én homályosan biztosítottam, hogy alapvetően ez a szándékunk, és közben fokoztam a nyugtalanságát. Végül előhozakodtam az átfogó javaslatunkkal, benne azzal a ponttal, amelyet Thieu nem fogadott el. Le Duc Tho elhessegette az ajánlatomat, mondván, hogy semmi új nincs benne – és ezzel nem járt messze az igazságtól. De ahelyett, hogy újból előrukkolt volna a korábbi álláspontjukkal, egy új, tízpontos javaslatot tett le az asztalra. Ennek legfontosabb részlete az volt, hogy a nemzeti egyetértés kormányát (amelynek összetételét az előző tárgyaláson vázolta fel) megfosztotta volna hatalma egy részétől. Míg augusztus 14-én Hanoi beleegyezett, hogy a saigoni kabinet addig a helyén maradhat, míg a nemzeti egyetértés kormánya meg nem alakul, most

Tho azzal állt elő, hogy a két meglévő adminisztráció még a megállapodás után is egyidejűleg működhet. A nemzeti egyetértés kormányának feladata a külpolitikára, illetve annak ellenőrzésére korlátozódna, hogy a felek betartják-e az egyezményben foglaltakat; ez újból csupán „ideiglenes” lenne, és megbízatása a végső megegyezésig tartana, amelynek kidolgozására azonban nem javasoltak semmiféle egyértelmű ügyrendi eljárást. Minden egyes tartományban nemzeti egyetértési bizottságokat hoznának létre, és ezek irányítanák az összes kétséges hovatartozású területet. Saigon vinné a belpolitikát valamennyi általa ellenőrzött területen. De, tette hozzá Tho – aki még akkor sem szalasztott el egyetlen lehetőséget sem a vitára, ha éppen sietős volt neki –, mivel a legtöbb terület vitatott hovatartozású, ezért az ország nagyobbik részének irányítása a nemzeti egyetértés bizottságaira maradna. Le Duc Tho egy sor látszatengedményt is felsorolt, például a kivonulásunkra szabott határidőt az eredeti harminc napról negyvenöt napra emelte (a mi javaslatunkban már három hónap szerepelt).

Ahogy arra Le Duc Tho bizonyára számított, politikai javaslatait nyomban elutasítottam. Közöltem vele, hogy semmilyen koalíciós kormányt nem fogadunk el, bárminek is álcázzák. Korábbi gyakorlatától eltérően az elutasítás nyomán csak egész visszafogottan panaszkodott a szándékaink „komolytalansága” miatt, és látszólag megkettőzte erőfeszítéseit. Felkészültem rá, hogy felállítsunk egy menetrendet egy elvi megállapodás megkötésére? – érdeklődött hirtelen. Egy ilyen megállapodást követően az augusztus 1-jei javaslatában szereplő fórumokon elindulhatnak a tárgyalások az egyezmény életbeléptetéséről. Semmiféle hátrányát nem láttam annak, ha kitűzünk egy céldátumot, feltéve, ha nem teszünk további engedményeket. Végül október 15-ben állapodtunk meg. A különféle fórumoknak pedig rengeteg mozgásterük lesz, hogy az alapegyezmény részleteit finomítsák.

Hogy több időt nyerjek, és ezzel is fokozzam a nyomást Le Duc Thón, azt javasoltam, hogy a következő megbeszélést szenteljük azon pontok megszövegezésének, amelyekről már megállapodtunk. Ezek többnyire katonai kérdések voltak. Tho maga volt a megtestesült békülékenység. Beleegyezett a javaslatomba, noha megjegyezte, hogy a politikai ügyekben történő előrelépés a katonai kérdések megoldását is megkönnyítené; ugyanakkor ez már nem előfeltétel. Ráadásul következő javaslatként egy lehetőleg *egy héten belül sorra kerülő, kétnapos* találkozó ötletét vetette fel. Én elfogadtam a példa nélküli kérést, de a dátumot eltoltam szeptember 26-ra. Minél sürgetőbbé tesszük Le Duc Tho számára az igazodást a saját maga által felállított határidőhöz (ami az amerikai elnökválasztás időpontja volt), feltehetően annál készségesebbé válik. Az emlékeztetőben, amelyben közvetlenül a tárgyalás után foglaltam össze az eseményeket Nixonnak, ez állt:

Nem teljesen világos, mit nyernek vele, hogy ilyen elszántan törekednek a párbeszédre. A dilemmájuk az, hogy a további tárgyalások a mi otthoni helyzetünket erősítik, és jobb színben tüntetik fel tárgyalási magatartásunkat, anélkül, hogy bármiben is korlátoznák a katonai cselekvőképességünket. Ha viszont megszakítják a megbeszéléseket, akkor esélyük sem lesz rá, hogy november előtt megegyezésre jussunk, márpedig a tárgyalásainkból azt szűrtem le, hogy leginkább erre törekszenek.

Úgy sejtem, mély aggodalommal tölti el őket az ön újraválasztásának esélye, és mindaz, ami ezzel együtt jár, ugyanakkor a kollektív vezetés miatt alighanem rendkívüli nehézségekbe ütközik számukra, hogy beletörődjenek azokba a politikai engedményekbe, amelyekre viszont szükség lenne a tárgyalások kimozdításához a holtpontról. Továbbra is elfogadhatatlan követelésekkel állnak elő, ami feltehetően a képzelőerő hiányára vezethető vissza, de az is lehet, hogy egészen a legutolsó pillanatig vonakodnak megadni a szükséges engedményeket.

Alkupozíciónk valójában az egész háború során akkor volt a legkedvezőbb. A dél-vietnámi csapatok pontosan szeptember 15-én foglalták vissza Quang Trit, az egyetlen tartományi fővárost, amelyet sikerült Hanoi-nak bevennie az offenzíva alatt. Ez volt az a hét, amikor a közvélemény-kutatások szerint egyre többen támogatták, ahogyan az elnök a háborút kezelte, és Nixon McGovernnel szembeni előnye is most volt a legnagyobb. Ez volt az a hét is (ahogy később megtudtuk), amikor a COSVN parancsnokság 06-os számú utasítása arról tájékoztatta a kommunista kádereket: megkísérlik „rákényszeríteni” Nixonot, hogy még a választás előtt megállapodjék a háború rendezéséről. Mindez pedig Hanoi módszere volt, amivel saját népét készítette fel arra, hogy az egyezés alapvetően az általunk szabott feltételeknek megfelelően köttetik meg.

A szeptember 15-i találkozó lett végül az utolsó olyan rendes ülés, amelyet a rue Darthé 11. szám alatt tartottunk Choisy-le-Roi-ban. Bár az én mozgáso-mat sikerült álcázni, Le Duc Tho már nem volt ilyen szerencsés – vagy gondos. Tudták, hogy Párizsban van, sőt néhány nappal korábban még azt is elejtette az újságíróknak, hogy velem találkozok majd – ez azonban semmiféle nehézséget nem okozott számunkra. (Mialatt Moszkvában voltam, Tho azt felelte az egyik kíváncsi újságírónak, aki a velem történő megbeszélést firtatta, hogy „néhány napon belül” választ kap a kérdésére.) A CBS TV egyik vállalkozószellemű forgató-csoportja követte Le Duc Thót a rezidenciájától egészen a találkozó helyszínéig, és lefilmezték, ahogy belépek, majd távozom az addig titkosnak tartott épületből. Az észak-vietnámiakra várt a feladat, hogy a soron következő tárgyalásokra új helyszínt keressenek.

A szeptember 15-i találkozóóról elégedetten távoztam, mert ismét elutasított-

ruk a koalíciós kormány ötletét, és biztos voltam benne, jó úton haladunk Hanoi meggyőzésében, hogy a szándékunknak megfelelően válasszuk ketté a katonai és a politikai kérdéseket. A VDK, amely már eddig eljutott, hamarosan elénk tárja végső ajánlatát, amelyből már nem fog engedni. Ez a kilátás még inkább csalódással töltötte el Thieu-t. Nagykövetünk ismételten képtelen volt bejutni a dél-vietnámi elnök elé, hogy beszámolhasson neki a Thóval történt megbeszéléséről. Bunker ennek ellenére ismertette velem saját helyzetértékelését, amely szerint „türelmünk és kitartásunk minden jel szerint kifizetődőnek ígérkezik”. Még hozzátette: „Úgy vélem, ez idáig megértők voltunk, és minden mértéken túl szem előtt tartottuk, hogy ne térjünk el [Thieu] nézeteitől, ugyanakkor mostantól határozottan le kell szögeznünk számára is, hogy megvannak a saját imperatívuszaink.”

Ahelyett, hogy fogadták volna Bunkert, szeptember 16-án egy levelet kapott kézhez, amelyet Thieu írt, és látszólag Nixon augusztus 31-én kelt levelére válaszolt. Ügyesen megfogalmazott írás volt (talán az Amerikában tanult Nha tollából), amely az elnök valamennyi általános észrevételével egyetértett. Jellemző módon semmiféle dicséretben nem részesültünk, hogy tartottuk a frontvonalat olyan kulcsfontosságú kérdésekben, mint a koalíciós kormány, az ellenőrzött tűzszünet és az észak-vietnámi csapatok beszivárgása, ugyanakkor figyelmeztettek bennünket, hogy további engedményekre ne kerüljön sor:

...a kommunistákat nem szabad arra bátorítani, hogy egy leleményesebb és kevésbé drága módszer segítségével, úgynevezett tárgyalásos és békés politikai megoldásokat kínálva vegyék át az irányítást... Emiatt rendkívül illogikus lépés további engedményeket tenni nekik, mert ez csupán arra bátorítja őket, hogy még csöknyösebben ragaszkodjanak az álláspontjukhoz és agresszív magatartásukhoz.

Thieu, aki nem volt hajlandó elismerni, hogy *valamennyi* korábbi javaslatunk ebben a szellemben készült, közölte, hogy „a feltételek, amelyeket idáig felajánlottunk, már így is rendkívül előzékenyek, nagyon észszerűek és logikusak voltak, és ebben a tekintetben túl messzire mentünk”. (Amikor korábbi ajánlatainkat „észszerűnek és logikusnak” nevezte, az velőtrázón visszhangozta az észak-vietnámi érvelések szöfordulatait.) Thieu feddő szavai éppoly szükségte-lenek voltak, mint amennyire bántók, mert a következő tárgyalásra nem készülünk semmiféle új javaslattal.

A saigoni vezető nagy kegyesen szeptember 17-én végre fogadta Bunkert, aki tájékoztatta a Le Duc Thóval folytatott tárgyalásomról. Thieu két lehetőséget látott: az észak-vietnámiak talán arra készülnek, hogy a választás előtt megkössenek egy elvi megállapodást, vagy pedig egyelőre nem jutottak dűlőre,

hogyan milyen stratégiát kövessenek. Mivel félig-meddig még hittem abban, hogy Thieu ellenséges viselkedése félreértésből fakad, elküldtem Bunkernek egy részletesebb beszámolót a szeptember 15-i tárgyalásomról, és csatoltam hozzá egy beszámolót arról is, hogy Moszkvában megbeszéléseket folytattam Vietnámról, noha ez meglehetősen elnagyolt leírás volt, mivel kevés olyan dolgot tapasztaltam a Kremlben, ami érdemben befolyásolta volna a Párizsban folyó intenzív tárgyalásokat. A siker eshetősége azonban minden jel szerint csak tovább fokozta Thieu csökönyösségét. Szeptember 20-án egy Huéban elmondott beszédében kertelés nélkül közölte: „Senkinek sem áll jogában, hogy bármiféle megoldásról tárgyaljon vagy bármiféle megoldást elfogadjon” a dél-vietnámi nép helyett. Szeptember 23-án még tettem egy utolsó kísérletet, hogy áthidaljam a szakadékot, és a következőket táviratoztam Bunkernek:

Fontos lenne, hogy Thieu is megértse, ebben a számunkra érzékeny időszakban a tárgyalásokkal kapcsolatos hajthatatlan álláspontja nagyban befolyásolhatja Hanoi stratégiáját. Ha őt valóban az aggasztja, hogy a helyzet még nem érett meg a megegyezésre, akkor meg kell értenie azt is, hogy a Washington és Saigon közötti látszólagos nézetkülönbségeknek lehet egy olyan gyakorlati következményük is, hogy ez fogja gyors megegyezésre sarkallni Hanoit a titkos tárgyalásokon. Észak-Vietnám így használhatja ki az USA és a GVN között általa felfedezni vélt törést és az emiatt bekövetkező politikai felfordulást Saigonban. Mindez megzavarná azt a gondosan kiszámított ütemet, amelyet próbálunk fenntartani. A mi stratégiánk ennél a pontnál az, hogy igyekezzünk további elmozdulást elérni Hanoi álláspontjában, miközben a lehető legnagyobb katonai nyomást fejtjük ki, és párhuzamosan a konstruktív hozzáállás látszatát is fenntartjuk Párizsban. Éppen ezért lenne létfontosságú, ha Thieu közel maradna hozzánk, és szolidaritást tudnánk demonstrálni a VDK előtt.

A szeptember 26–27-i tárgyalásra az észak-vietnámiak, akik némileg a saját hibájuknak tudták be, hogy a rue Darthé alatt lévő titkos tárgyalási helyszín lepleződött, találtak egy új helyet. Az oda vezető utat mintha szántszándékkal tervezték volna úgy, hogy egyaránt utaljon vendéglátó országunk, Franciaország múltjára, jelenére és jövőjére. Párizst a Bois de Boulogne-on keresztül hagytuk el délnyugati irányban, elhaladtunk a longchampi lóversenypálya mellett, majd érintettük a Párizst felszabadító Leclerc tábornok 1944-es bevonulása tiszteletére emelt emlékművet, Le Petit Clamart-nál áthaladtunk azon a kereszteződésen, ahol 1962-ben De Gaulle ellen merényletet kíséreltek meg, végül elhajtottunk a Saclayban lévő atomkutató központ mellett. A végállomás az apró vidéki városkában, Gif-sur-Yvette-ben volt, az avenue de Général Leclerc 108-as szám alatt, ahol egy magas zöld fakerítés mögött egyemeletes, fehér stukkókkal díszített ház

állt a hatalmas kert közepén. Ez lett találkozónk új helyszíne. Sikeresen feljebb léptünk tehát egy elegánsabb és kellemesebb környezetbe.

Az észak-vietnámiak nem közölték, hogyan bukkantak rá erre a házra, csak annyit mondtak, hogy a „barátaik” adták bérbe nekik. Kiderült, hogy a „barátaik” kifejezés a francia kommunista pártot takarta. A ház a kubista festő, Fernand Léger otthonaként és stúdiójaként szolgált, aki talán a párt tagja volt, de társutas mindenképpen, és 1955-ben, a halálakor hálás pártjára hagyta a házát. Így kezdtük meg ebben az eseményhez egyáltalán nem illő környezetben, Léger absztrakt festményeinek döbbenetesen jól sikerült másolatai között (bár lehet, hogy akadt köztük eredeti is) a tárgyalások következő létfontosságú körét a háború lezárásáról, amelyen egyre inkább konkrét témák kerültek terítékre. Még két teljes hónapig sikerült titokban tartani az új helyszínt, megőrizve a nyugalmat egészen az október 26-án, „közel a béke” jelisével megtartott sajtótájékoztatóig, de azután a világsajtó képviselői tömegesen és lerázhatatlanul eredtek a nyomomba, amikor november vége felé visszatértünk Gif-sur-Yvette-be.

Le Duc Tho és Xuan Thuy megint csak azt a háború lezárását sürgető kényszeres sietséget mutatta, ami már szeptember 15-én is feltűnt. Az első két órában felvázolták a menetrendet („menüettrendet”, ahogy az észak-vietnámi tolmács, Nguyen Dinh Phuong mondta*), amelyet úgy terveztek, hogy *egy hónapon belül* elkészüljünk a megállapodással. Nemsokára a Hanoi felszabadító küzdelmét ecsetelő hősköltemény helyett ezt a „menüettrendet” mondták fel rituális bevezetőként a tárgyalások elején. Tho úgy adta elő a megbeszélések felgyorsítására tett javaslatait, mintha csak nyitóimát mormolna el. Én pedig válaszoltam. Alkudoztam is, mert úgy véltem, hogy ezen a témán éppolyan jól el tudunk rágódni, mint bármi más, ha az a célom, hogy Hanoit a saját maga által felállított határidő satujába fogjam. És végül mindig belementem a „menüettrendbe”. Ezt Tho személyesen lejegyezte egy apró noteszbe, amelynek lapjait kis kék négyzetek szegélyezték, és ettől az egész dolog még ünnepélyesebb körítést kapott. Amikor legközelebb találkoztunk, a folyamat megismétlődött. A „menüettrend” azonban minden esetben annyi idővel tolódott el, amennyi a két találkozó között eltelt. A dühös Tho egyszer ki is fakadt: „Persze leírom mindezt, de szeretném, ha tudná, hogy én sem hiszem el.”

Amikor végre áttértünk a tartalmi kérdésekre, Le Duc Tho ismét felvetette az ötletet, hogy látogassak el Hanoi-ba, ahol az utolsó nézetkülönbségeket ren-

* Mi sem áll távolabb tőlem, mint hogy valakinek a kiejtéséből izzék gúnyt – pláne, hogy amúgy kitűnő tolmács volt. Azonban a menetrend, amelyhez Le Duc Tho ragaszkodott, az egyik olyan kulcsfontosságú pont lett, amely miatt októberben megszakadtak a tárgyalások. Az angol „schedule” (menetrend) szót – amelyet a tolmács brit angolsággal ejtett ki, de aminek furcsa módon az utolsó szótagját hangsúlyozta – oly sokszor ismételte meg Le Duc Tho, hogy az kitörölhetetlenül is Mr. Phuong kiejtésével égett bele az emlékezetembe.

dezhethnénk. Ez hipotetikusan bekerül a „menüetrendbe” is, arra az esetre, ha lezárnánk a tárgyalásokat. Mintha egy üzleti megbeszélésen lennénk, pontról pontra végigmentünk a két oldal álláspontjában fellelhető nézetkülönbségeken és egyezéseken. Le Duc Tho azonban egy újabb átfogó javaslatot nyújtott be, immár a negyediket öt tárgyalás alatt. (A múltban legalább hat hónapig ragaszkodtak minden tervükhöz.) Ettől az sem tántorította el, amikor közöltem vele, hogy én addig semmilyen új elképzeléssel nem állok elő, míg másnapig át nem tanulmányozom a megjegyzéseit. (Amúgy sem számított volna, mert csupán néhány kisebb jelentőségű változtatást javasoltam a szövegezésben.)

Le Duc Tho új terve – amit ő a „végső” ajánlatuknak nevezett – tovább gyengítette a három fél által alkotott koalíciós kormányra vonatkozó kommunista követelést, és megint csak a mi javaslatunk irányába mozdult el, amely alapvetően egy vegyes felállású választási bizottsággá fokozta le a testületet. Tho még mindig „a nemzeti egyetértés ideiglenes kormányának” nevezte (Thieu ebben sem kapott volna helyet), és újból visszavett a funkcióiból; a nemzeti egyetértés kormánya immár csak tanácsadói szerepet töltött volna be a már meglévő kabinetek mellett, azzal a homályosan körülírt feladattal, hogy közvetítsen a két oldal között; nem lett volna végrehajtási jogosítványa, és a külpolitika irányításába sem folyhatott volna bele. Ez a testület, akárcsak az általunk javasolt Nemzeti Megbékélés Bizottsága, „az egyhangúság elve alapján működött volna” – azaz bármelyik tagja élhetne vétőjogával, ily módon garantálva, hogy az ideiglenes kormány még e korlátozott jogkörét se tudja gyakorolni. Noha a szóban forgó javaslat is elfogadhatatlan volt, Hanoi szempontjából jelentős elmozdulásnak tűnt. Később beszámoltam a történetekről az elnöknek. Ez a lépés „beleillik abba a folyamatba”, jegyeztem meg, „hogy végül a koalíciós kormány helyett beérlik egy jelentéktelen bizottsággal annak érdekében, hogy a méltóságukat megőrizve találjanak valamilyen indokot, amiért hozzájárulnak a meglévő helyzetet rögzítő (a csapatmozgást tiltó) tűzszünethez és ahhoz, hogy a területek feletti ellenőrzést *de facto* mindkét oldal gyakorolhassa”.

Még ennél is döbbenetesebb volt az a Le Duc Tho által ismertetett engedmény, hogy a megállapodást követően Hanoi egyaránt visszahívja csapatait Laoszból és Kambodzsából, és a Laoszban lévő hadifoglyainkat szabadon engedik. (Azt állította, hogy Kambodzsában nincsenek amerikai foglyok.) Ez fantasztikus áttörés volt. Korábban ragaszkodtunk ahhoz, hogy a tűzszünet kiterjedjen egész Indokínára; szorgalmaztuk a Délkelet-Ázsiában fogságban tartott valamennyi amerikai hadifogoly szabadon bocsátását; követeltük, hogy Észak-Vietnám vonuljon ki az összes indokínai országból. Ezeknek a feltételeknek, leszámítva a hadifoglyok szabadon engedését, nem sok támogatójuk akadt Amerikában; most mégis úgy tűnt, hogy mindezt valóra tudjuk váltani. Még a felszolgált harapnivalók is döbbenetes minőségi javuláson mentek át. A második napon, szept-

ember 27-én kaviárt, rákszírmot, fehérbort és sherryt is kaptunk a megszokott gyümölcsök és tavaszi tekerics mellé.

Mivel a stratégiánk szemmel láthatóan bevált, én mindössze arra szorítkoztam, hogy rövid, vázlatos kérdéseket nyújtsak át olyan témákban, mint a nemzetközi garanciák, a tűzszünetet felügyelő ellenőrzés technikai részletei és a hadifoglyok cseréje. Miközben Le Duc Tho egyre keményebben és keményebben sürgette a gyors előrelépést, hangot adott a nemtetszésének is, hogy csupán centinként araszolunk előre, és a lényegtelen kérdésekkel foglalkozunk – ebben igaza is volt.

Közöltem vele, hogy új javaslatai között számos előremutató akad. Ugyanakkor botrányos a ragaszkodásuk ahhoz, hogy a végső megállapodás aláírása után Thieu-nek távoznia kell a hivatalából. Ismételten hangsúlyoztam, hogy soha nem fogjuk megdönteni saját szövetségeseinket, sem közvetlenül, sem valamiféle aknamunka segítségével. Le Duc Tho újfent az ajánlatuk „véglegességét” nyomatékosította. Azzal vágtam vissza, hogy az amerikai nép soha nem fogadná el, ha a háborút, amely ilyen sokba került nekünk, úgy záránk le, hogy egy kommunista kormányt emelünk hatalomba. A végeredmény csak az emberek szabad döntése után alakulhat ki – ezt az elképzelést Tho csupán nagy nehézségek árán fogta fel. Úgy tűnt, hogy aggasztja a saigoni elnökválasztásnak „a győztes mindent visz” vonása; felvetette, hogy helyette nem lehetne-e inkább nemzetgyűlési választásokat tartani. Végül megkérdezte, hogy az általunk javasolt Nemzeti Megbékélés Bizottsága kaphat-e más feladatot is a választások ellenőrzésén felül. Közölte, készen áll, hogy a következő alkalommal *háromnapos* tárgyalást tartsunk. Erre az október 7-i időpontot javasolta – alig tíz nap múlva. Közölte azt is, hogy az a találkozó „döntő” jelentőségű lesz. Hogy egy kicsit fokozzam a nyomást, én az október 8-i időpontot fogadtam el.

Mindez egyre nyilvánvalóbbá tette előttünk, hogy döntő fontosságú ponthoz közeledünk. Elvben az összes katonai kérdést rendeztük: a tűzszünetet, a beszívgatásokat, a csapatkivonásokat, a hadifoglyok szabadon engedését, a nemzetközi felügyeletet és Laoszt. Kambodzsa kérdésében nem jutottunk egyezségre. És Le Duc Tho még mindig olyan politikai megfogalmazásokat erőltetett, amelyeknek Saigon helyzetének aláásása volt a céljuk. Ugyanakkor leplezetlen vágya, hogy háromnapos találkozót tartsunk, nem hagyott kétséget afelől: nem ez volt az utolsó ajánlatuk. Az is lehet persze, hogy a következő javaslatuk szintén elfogadhatatlan lesz, és amikor szövegbe kellene foglalni mindazt, amiről elvben a folyamat során megállapodtunk, az egész dolog szertefoszlik a levegőben. De még így is hosszú utat tettünk meg. A következő találkozó vagy elhozza az áttörést, vagy a két fél újból a katonai megoldás mellett kötelezi el magát.

Afelől nem voltak kétségeim, hogy Thieu mit szeretne jobban. Egyre szaporodtak az aggályoskodó kiszívároztatások Saigontól. A hála a másoktól kapott

segítségért nem volt meg a vietnámiak természetében; Thieu magától értetődőnek vette azt a kétségbeesett utóvédharcot, amit országa érdekében folytattunk; vagy talán csak azt akarta, hogy az engedmények ódiума ránc háruljon. De ahogy közelgett a csúcspont ideje, egyértelművé vált, hogy szükség lesz még egy megbeszélésre Thieu-vel.

Nixon a nyugati parton kampányolt. Miután szeptember 27-én hazaértem Párizsból, órákon belül kapcsolatba léptem Haldemannel Los Angelesben, és azt javasoltam, hogy küldjük Al Haiget Saigonba, hadd tekintse át Thieu-vel közösen a különböző forgatókönyveket, amelyek a Le Duc Thóval folytatandó következő tárgyalásomon felmerülhetnek. Nixon egyetértett.

Indítványoztam, hogy egy sor lehetőséget vessünk fel Thieu előtt, amelyeket a következő tárgyaláson politikai javaslatként prezentálni lehetne. Beleegyezhetünk például abba, hogy elnökválasztás helyett a nemzetgyűlés tagjait válasszák meg; ha visszavonjuk az elnökválasztásra vonatkozó kezdeményezésünket, akkor Thieu lemondása is okafogyottá válna. Kérhetjük azt is, hogy a javaslatban szereplő Nemzeti Megbékélés Bizottsága a békeszerződés megkötése után egy évvel vizsgálja felül az alkotmányt, hogy megfelel-e a szerződésben foglaltaknak. Számomra ez tűnt a legbiztonságosabb útnak, mert az említett testületben Saigonnak abszolút vétőjoga lett volna.

Mint kiderült, minden leleményes javaslatunk a kukában landolt. Haig megspórolhatta volna magának az utat. Ő, aki nagy csodálója volt a dél-vietnámi elnöknek, ezúttal a szokásos Thieu-féle bánásmódot is megtapasztalhatta, ami amúgy meglehetősen hasonló volt ahhoz a taktikához, amelyet Le Duc Tho alkalmazott Párizsban, amikor Hanoi még nyeregben érezte magát. Amikor október 2-án a két férfi először találkozott az elnöki palotában két órán és negyvenöt percen keresztül, Thieu nyugodt volt és békülékeny, lényeglátó kérdéseket tett fel, amelyekkel a lehető legtöbb információt próbálta meg kicsikarni. Haig azt az általam és a stábom által összeállított, pontokba szedett útmutatót követte, amelyben felvázoltuk a stratégiánkat. Ez arra épült, hogy Hanoi türelmetlenségét kiaknázva csikarunk ki további engedményeket. Ha viszont a patthelyzet marad fenn, akkor odahaza azzal támadnak majd bennünket, miszerint mindennek az oka az, hogy képtelenek voltuk megragadni a kínálkozó lehetőséget a békére, ez pedig hosszú távon a Dél-Vietnámnak nyújtott segítségnyújtási képességünket is veszélyeztetné. Haig azt is elmagyarázta, hogy miért tettük azt, amit tettünk szeptember 15-én. Azért szántuk rá magunkat, hogy valami marginálisan új javaslatot rakjunk le az asztalra, mert ez kellett a folyamat lendületének megőrzéséhez. Hanoi azonban egy „drámaian átdolgozott ajánlat” állt elő. A következő tárgyalási fordulóra pedig ugyanezen okból lesz szükségünk valamilyen marginálisan új dologra. Majd Haig ismertette a Nixon által jóváhagyott lehetőségeket.

Haig Thieu reakciójából azt a következtetést vonta le, hogy a saigoni vezető megnyugodott. (Thieu a jelek szerint arra számított, megint arra kérjük, hogy vállalja a lemondást még az új választás előtt.) Haig arról számolt be, hogy a dél-vietnámi elnök hozzáállása „annyira konstruktív, amennyire csak remélni mertük, és nagyobb együttműködési készséget fog tanúsítani, mint máskülönben tette volna”.

Hamar ki kellett ábrándulnia. Az október 3-ra tervezett találkozóját Thieu-vel hirtelen elhalasztották. Eközben október 2-án Nixon Gromikóval találkozott Camp Davidben. Haig optimista beszámolójának hatására az elnök közölte Gromikóval, hogy az október 8-i megbeszélésen állunk elő utolsó ajánlatunkkal. Ha elutasítják, akkor a választási időszakban már nem kerül sor újabb tárgyalásra. Azt követően „más módszerekhez” folyamodunk.

Október 4-én Thieu végre előállt a farbával. Haiget teljes nemzetbiztonsági testületével együtt fogadta, és keserűen nekirontott az amerikai javaslat szinte minden pontjának, még azoknak is, amelyeket jóval korábban már elfogadott. Egyetlen általunk ismertetett lehetőséget sem óhajtott megvitatni. Voltak pillanatok, amikor könnyek futottak el a szemét. (Ugyanennek az eljárásnak vetett engem is alá, amikor három héttel később felkerestem.) Haig az eseményről így számolt be:

Éppen most fejeztem be egy három óra ötven perces megbeszélést Thieu elnökkel és nemzetbiztonsági testületének tagjaival, többek között Huong al-elnökkel, Khiem miniszterelnökkel, Lam külügyminiszterrel, Duc külügyi tanácsadóval és Nha különleges tanácsadóval. Mind Bunker, mind én egyértelműen úgy észleltük, miközben a palota felé tartottunk, hogy valamiféle összecsapásra kerül sor. Az utcákon a forgalmat láthatóan már korábban leállították, és amikor beléptünk a palotába, szinte tapintható volt a válsághangulat. Amikor engem és Bunkert bejelentettek, nem az elnöki irodába kísérték bennünket, hanem egyenesen egy konferenciaterembe, ahol már várt ránk a nemzetbiztonsági testület. Thieu vietnámi nyelven mondta el bevezetőjét, miközben a tolmácsként szolgáló Nha egy palatábla mellett állt... Rögön az elején nyilvánvalóvá vált, hogy az amerikai ellenjavaslatokkal szemben egy sziklaszilárd, egységes GV N sorakozott fel.

Nixon első reakciója közel sem volt olyan együttérző Thieu-vel szemben, mint ahogy az emlékirataiban beszámolt róla.² Október 4-ének reggelén az elnök közölte velem: Haig hibát követett el, hogy a korábbi terveknek megfelelően hazatért; ott kellett volna maradnia, hogy megdolgozza Thieu-t. Bunker is jobban tette volna, ha még egyszer, „köntörfalazás nélkül” beszél vele; Thieu-nek meg kell értenie, Washington nem fogja tűrni, hogy ilyen tarthatatlan helyzetbe hoz-

zák. Nixon felhatalmazott, hogy folytassam az október 8-ra tervezett tárgyalás előkészületeit, és azzal vigasztalta magát, hogy Hanoi feltehetően amúgy is viszszautasítja a javaslatainkat. Ahogy a cienfuegos-i válság esetében, most is mindent az elnökválasztás utáni időszakra akart eltolni. „A választás után amúgy is szakítanunk kell vele [Thieu-vel], ezt már most látom. Tudja, akkor, ha elkezd irracionálisan viselkedni. Úgy értem, hogy ugye a fark mégsem csóválhatja a kutyát.” Figyelmeztettem Nixont, fifti-fifti esély van arra, hogy Hanoi végül mégiscsak elfogadja a szeptember 15-i ajánlatunkat (amely a megelőző tizenhat hónap alatt tett javaslataink kombinációja volt). Úgy véltem, hogy ennél jobb lehetőségünk nem adódik többet: „Ezen már nem tudunk még egy évnyi bombázással javítani.” Nixon közölte, hogy egyetért velem. Megismétltem, hogy miként vélekedem a stratégiánkról: „[Elértük,] hogy az idő az észak-vietnámiakat sűrgesse.” Aztán fennhangon kifejtettem azt is, hogy Thieu talán nem is *szeretné*, ha nyomást gyakorolnánk rá, mert akkor ránk hárulna a dolog ódiума.

A végső döntés az lett, hogy ragaszkodni fogok a szeptember 15-én előadott álláspontunkhoz, és nem állok elő egyetlen olyan változattal sem, amelyet Thieu elutasított; semmi értelme sem lett volna tovább terhelni a kapcsolatunkat Thieu-vel. Hanoit felkérjük, hogy a katonai kérdésekben konkrétabb javaslatokkal álljon elő, mielőtt mi bármiféle új politikai programmal előhozakodnánk. Ha Észak-Vietnám elfogadná a szeptember 15-i ajánlatunkat, akkor szünetet kérnék, hogy Saigonba utazhassak. Nixon közölte velem, hogy ebben az esetben „gyömöszöljem le az egészet Thieu torkán”.

Az elnök láthatóan azt remélte, hogy a fenti lehetőség – amelyet melleleg már négy éve próbáltunk elkerülni – nem következik be a választás előtt. Jómagam nem voltam ilyen biztos benne. Szeptember 30-án ugyanis újabb jegyzéket kaptunk Hanoitól, amelyből megint csak az derült ki, hogy valóban szeretnének gyorsan megegyezni, és ezért cserébe akár új engedményekre is hajlandók:

A VDK úgy véli, hogy a következő háromnapos találkozó létfontosságúnak ígérkezik, és ideje, hogy a tárgyalások irányát illetően világos döntést hozunk. Az egyik lehetőség, hogy a két oldal egyaránt egyetértésre jut a napi-renden szereplő kérdések lényegét illetően, és így lehetővé válik, hogy megvalósuljon a tárgyalásoknak az a menetrendje, amelyről a két fél azelőtt már megállapodott, majd ennek nyomán véget vetünk a háborúnak, és aláírjuk az átfogó megegyezést 1972 októberében, vagy akár korábbi időpontban is, ami még kedvezőbb lenne.

A másik: a két oldal egyike sem tud egyetértésre jutni, aminek következtében a tárgyalásokon megmarad a patthelyzet, és a háború tovább húzódik – ez esetben az amerikai félnek kell viselnie a teljes felelősséget. [...]

A maga részéről a VDK részletesen tanulmányozni fogja Washington

1972. szeptember 27-i tízpontos javaslatát, és a következő tárgyaláson konstruktív szellemben és komoly hozzáállást tanúsítva kíván részt venni, még egy utolsó kísérletet téve arra, hogy a lényeges kérdésekben egyetértésre jusson az amerikai féllel.

Mindeközben ránk várt az a feladat, hogy a lehető legjobban előkészítsük az október 8-i találkozó érdemi részét. Meg kellett akadályoznunk, hogy Thieu a nyilvánosság elé vigye a vitánkat, mert ezzel aláásta volna mind a Hanoival szembeni alkupozíciónkat, mind pedig Nixon otthoni támogatottságát a jobboldali választók körében. Ugyanakkor figyelmeztetnünk is kellett Thieu-t, hogy a megbeszélések előrehaladtával feltehetően kénytelenek leszünk újból elővenni néhány olyan politikai javaslatot, amelyeket Haig korábban már megtárgyalt vele. Október 5-én Nixon nevében elkészítettem egy üzenettervezetet, amelyben ígéretet tettünk, hogy a végső döntés előtt mindenképpen konzultálunk vele. Másnap táviratoztam Bunkernek, szóljon Thieu-nek, hogy feltétlenül tanulmányozza át azokat az elnökválasztásra, a nemzetgyűlési választásokra, sőt még az alkotmány felülvizsgálatát végző választási bizottságra vonatkozó politikai kezdeményezéseket is, amelyeket Haig terjesztett elé, „nehogy aztán, amikor rákerül a sor, azért panaszkodjon, mert nem volt ideje átnézni a javaslatok különféle vonatkozásait”.

Az október 8-i találkozóra készülve bevontam a munkába a külügyminisztériumot is. Alex Johnson miniszterhelyettes, valamint a kelet-ázsiai ügyekért felelős államtitkár-helyettes, William Sullivan elkészítette a nemzetközi ellenőrző mechanizmusra és a tűzszünet életbeléptetésére vonatkozó, később rendkívül hasznosnak bizonyuló munkatervezetet. Én pedig október 7-én, szombat délelőtt útnak indultam Párizsba arra a találkozóra, amelyen csúcspontjához érkezett a Hanoival a háború lezárásáról akkor már négy éve folytatott tárgyalássorozat.

Az áttörés – Az október 8-i találkozó

Ez alkalommal az egész stábom Watson nagykövet rezidenciáján szállt meg, egy frissen felújított palotában az elegáns rue du Faubourg St. Honorén. Úgy kalkuláltunk, hogy egy három- vagy négynapos ülés vár ránk. Al Haig kísért el, mert ő nemrég első kézből szerzett tapasztalatokat arról, mi az, amit még le tudunk nyomni Saigon torkán, és mert ő volt képes segíteni nekem abban, hogy bármilyen megegyezést is kötünk, azt el tudjuk adni Nixonnak. Az NBT-irodám vezetését addig Richard T. Kennedyre bízta a stábomból.

Október 8-án, vasárnap csipős, de napfényes őszi idő volt Párizsban. Haiggel a nyomomban délelőtt fél 11-kor érkeztem meg az akkor még mindig titkos fehér stukkós villába Gif-sur-Yvette-ben. A találkozó kedélyes élcelődéssel kezdődött.

Elnézést kértem Le Duc Thótól és Xuan Thuytól, amiért miattam nem tudtak vasárnapi misére menni – vagy lehet, hogy az aznapi nagy lóversenyt kellett kihagyniuk, amelyet Longchampban rendeztek. Az észak-vietnámiak sem voltak restek, hogy az alkalomhoz illő szellemben válaszoljanak:

GISSINGER: Franciaországban pontosan az ellenkező irányban futnak a lovak a pályán, mint Amerikában. Azt is elmesélték nekem, hogy van egy pálya Párizsban, Auteuilben, amelynek a másik végén a nézők nem látják a versenyt a fáktól, és azt mesélik, hogy a zokék ott döntenek el, ki nyeri a versenyt.

LE DUC THO: De mi most a békéért vagy a háborúért futunk versenyt?

GISSINGER: A békéért, és épp most járunk a fák mögött!

LE DUC THO: Ám vajon kijutunk-e a fák mögül, vagy ott rekedünk mögöttük?

GISSINGER: Semmiképpen sem. Meg fogunk állapodni.

LE DUC THO: De ha kijut a fák mögül, akkor ott leszünk mi is.

GISSINGER: Egyszerre fogunk kibújni a fák mögül, és meg fogunk állapodni.

LE DUC THO: És akkor mindkét lónak ugyanazon az úton kell végigfutnia.

GISSINGER: De amikor már mindketten átértünk a célvonalon, még ott is azt fogja mondani: „Nem volt elég konkrét a javaslata.”

Miután túlestünk a bevezető csevegésen, észrevettem, hogy két vaskos zöld dosszié fekszik Le Duc Tho előtt, és megkérdeztem, vajon azokat nekem is el kell-e majd olvasnom. Xuan Thuy felkért, hogy én szólaljak fel elsőként – nyilvánvalóan azt szerették volna megtudni, hoztam-e valami jobb ajánlatot annál, mint amelyet ők hajlandók lettek volna felkínálni. Azt feleltem, hogy találtam pozitív elemeket is Le Duc Tho legutóbbi politikai javaslatában, például az egyhangúság elvét, de több területen is jelentős visszalépéseket tapasztaltam:

Ön a hivatalban lévő elnököt az egyezmény aláírásával egy időben leváltaná a posztjáról; a jelenlegi alkotmányos szerkezetet felszámolná; új, kvázi kormányzati szerveket hozna létre Saigontól kezdve egészen a falvak szintjéig. [...]

Ezeknek a különféle elemeknek az összhatása nyilvánvaló. Még ha közülük egy-egy nem is bizonyulna döntő jelentőségűnek, az már aggodalomra ad okot számunkra, hogy mi történik, ha egyidejűleg és együttesen fejtik ki a hatásukat.

Végül gúnyosan megjegyeztem, tisztában vagyok azzal is, hogy nem szándékosan próbálják aláásni Saigont; csak és kizárólag az együttműködés szelleme inspirálta a megjegyzéseimet.

Majd a katonai kérdéseket vettem sorra, és hangsúlyoztam, hogy ezen a téren „különösen sürgetők” a feladatok. Hanoi legutóbbi javaslatában számtalan megoldatlan probléma vetődött fel, főleg a tűzszünet különféle módosításai, a Laoszban és Kambodzsában állomásozó észak-vietnámi csapatok kivonását, a Laoszból és Kambodzsából Dél-Vietnámba való beszivárgás megszüntetését, továbbá a Laoszban és Kambodzsában fogva tartott amerikai hadifoglyok szabadon bocsátását illetően. Ezekre történtek ugyan utalások, de egyértelmű javaslatok nem. Mi ragaszkodunk az egész Indokínát átfogó tűzszünethez, noha a konkrét rendelkezéseket illetően mindenre nyitottak vagyunk. És még ha a laoszi és a kambodzsai tűzszünetre külön megállapodásokat kell is kötni, ezek csakis egy időben léphetnek életbe. Aztán az összes technikai jellegű témáról átnyújtottam egy sor rövid, magyarázó jegyzéket – lényegében azokat, amiket a külügy állított össze.

Szintén átadtam az „új” békejavaslatunkat, amelyben valójában csak szerény kozmetikai jellegű változtatást ajánlottunk azzal, hogy némileg konkrétabban kifejtettük a Nemzeti Megbékélés Bizottságának funkcióit: a testületnek kellene felügyelnie a választásokat, illetve bármi mást, amiben a bizottság megállapodik, noha utóbbira Saigon vétőjoga miatt nem volt túl sok esély. Azt nem fejtettük ki részletesen, hogy milyen formában bonyolódna le a választások, amelyeket a bizottságnak kellene felügyelnie. Ha valóban ez volt a „végső” ajánlatunk, ahogy Nixon közölte Gromikóval, akkor Le Duc Tho csak azt vonhatta le belőle: még mindig erőteljesen ragaszkodunk ahhoz az álláspontunkhoz, hogy meg akarjuk őrizni a jelenlegi rendszert Saigonban, és nem vagyunk hajlandók további számottevő politikai engedményeket tenni.

Láthatólag Le Duc Tho is erre a következtetésre jutott. Ahelyett, hogy felrobbant volna a dühtől, ahogy az elmúlt három év során általában tette ilyen helyzetekben, csupán annyit közölt: „Azt javaslom, tartsunk szünetet, és utána ismertetem az álláspontunkat.” A találkozó 12 óra 38 perckor szakadt meg. Nekünk bőséges harapnivalót szolgáltak fel, míg az észak-vietnámiak felvonultak az emeletre. Délután 1 órakor Le Duc Tho visszatért a szobába, és a büféasztalnál csevegni kezdett velem. „Ha a háború véget ér, akkor személyesen kalauzolólok el a Ho Si Minh-ösvényen” – tréfálkozott. Aztán pár percre ismét távozott, hogy csatlakozzék a kollégáihoz. Majd megint visszatért, és közölte velünk: „annyi papírt” kapott tőlünk, hogy az észak-vietnámiak szeretnének egy hosszabb szünetet tartani. Azt javasolta, hogy a találkozó 4 órakor kezdődjék újra. Beleegyeztem.

A stábommal együtt barangoltunk egy kicsit a kertben a tiszta őszi levegőben, és csendben, suttogva beszélgettünk (hátha a bokrokat is bepoloskálták). Hogy elüssük az időt, azt gondoltam, talán kikocsikázhatnánk egy kicsit. Valaki (talán Guay ezredes) Rambouillet-t javasolta, a mintegy tizennégy mérföldre

fekvő erdőt és kastélyt. Beleegyeztem, így hát a stábom hét tagja bepréselődött két autóba, amelyet Guay és az egyik beosztottja vezetett, és elindultunk nyugati irányban a 306-os úton. De nem értünk el Rambouillet-ba. Tízpercnyi autózás után nyugtalanság vett erőt rajtam, és szerettem volna négyszemközt pár szót váltani Haiggal, ezért megkértem Guay ezredest, álljunk meg valahol, ahol Haig és én sétálhatunk egy kicsit. Guay olyan helyen húzódott le az autóval, ahol az utat szegélyező fasor hirtelen megszakadt, és a részben egy apró tóra lehetett rálátni. A hely minden jel szerint piknikezés céljára szolgált. A piknikezők a leterített kockás abroszra pakolták ki az ételt, a fák alatt párok heverésztek. A francia kora őszre jellemző tompán kék égbolt borult ránk. És a párizsiak a legcsekélyebb figyelmet sem szentelték a furcsa, láthatóan befelé forduló amerikaiaknak, akik a magas fűben húzódó keskeny gyalogösvényeket rótták. Haiggal gyorsan végigsétáltunk a tavat övező gyalogút egy részén, áttekintettük az alkudozás állását, aztán sarkon fordultunk, és visszamentünk. Delegációnk többi tagja is hozzánk hasonlóan belemerült a gondolataiba, feszülten fontolgatva, mi is vár ránk két óra múlva.

A táj földhözragadt nyugalma és a saját nyugtalanságunk közötti ellentét már-már kibírhatatlan feszültséget keltett bennünk. Délután 4 órakor végre megtudjuk, hogy a szenvedés, amelyet néhányunknak már vagy tíz éve kellett kiállnia, elhossa-c számunkra a vietnámi háború tisztességes befejezését.

A találkozó a megbeszélte időpontban kezdődött újra. Le Duc Tho nem kért. Rögtön a zöld dossziét húzta elő. „Azt gondolom, hogy nem tárgyalhatunk oly módon, ahogy eddig tettük – közölte –, ha ragaszkodni akarunk a megbeszélte menetrendhez, és gyorsan meg szeretnénk állapodni a háborúról.” Tho most úgy döntött, hogy valamennyi ügyrendi eljárás, az összes többifórumos forgatókönyv, amelynek ötletét ő dobta be a tárgyalások során (és amit én vonakodva ugyan, de elfogadtam), mára alkalmatlanná vált. Ezek „túlságosan bonyolultak”, és „a megbeszélések e fórumokon túl sokáig húzódnának el, akár hetekig is”. [Következésképp] annak érdekében, hogy jó szándékunkat kinyilvánítsuk, és elérjük a háború gyors befejezését, valamint a béke helyreállítását Vietnámban, ahogy azt mindannyian szeretnénk, ma új javaslattal állunk elő mind a tárgyalások érdemi részét, mind módját illetően, és ez egy nagyon reális és nagyon egyszerű javaslat lesz.”

Le Duc Tho azt ajánlotta, hogy az Egyesült Államok és Észak-Vietnám írjon alá egy egyezményt, amelyben maguk között rendezik a katonai kérdéseket – a csapatkivonást, a hadifoglyok szabadon bocsátását és a tűzszünetet. A Dél-Vietnámot érintő politikai kérdések esetében „csupán a legfőbb elvekben állapodjunk meg”. Amint ezt az egyezményt aláírjuk, a tűzszünet nyomban életbe lép. Nem engedhetjük, hogy a politikai ügyek – „a legfájóbb és legnehezebb problémák” – miatt tárgyalásaink elhúzódjának („elhúzódjának”, ahogy Mr. Phuong,

a tolmács mondta). Le Duc Tho már nem követelte, hogy a tűzszünet előtt álljon fel a koalíciós nemzeti egységkormány. Mi több, a koalíciós kormányzás egész ötletét elvetette. Most már csak „egységes nemzeti kormányzatról” beszélt, amelyet a két dél-vietnámi fél három hónapon belül hozna létre, és amelynek az aláírt egyezmények életbeléptetése, a nemzeti egység megteremtése (bármit is jelentett ez) és egy közelebbről nem meghatározott általános és helyhatósági választás „megszervezése” lenne a feladata. A két dél-vietnámi „kormányzat” – azaz a saigoni kabinet és a kommunista ideiglenes forradalmi kormány – nem szűnne meg, ahogy hadseregeik sem.

De még az sem volt biztos, hogy az „egységes nemzeti kormányzat” valaha is létrejön, mivel ehhez mindkét dél-vietnámi fél jóváhagyása szükséges; funkciójáról a két halálos ellenségnek kellett volna megállapodnia, és azt követően is az egyhangúság elve alapján hozta volna döntéseit.* Ez csak halvány árnyéka volt a koalíciós kormány felállítására tett korábbi követeléseiknek, és nem túl fényes eredmény mindazért a hősiességért és szörnyű szenvedésért, amelyet az észak-vietnámiaknak kellett kiállniuk egy évtizeden át. Biztos voltam benne, hogy a tárgyalások fennmaradó ideje alatt még tovább tudom csökkenteni ennek a „kormányzatnak” a jelentőségét. Miután négy éven át kitartóan elutasítottuk, hogy szétverjük a szövetségesünk politikai struktúráját, és a helyébe egy koalíciós kormányt helyezzünk, Hanoi végre lényegében feladta ez irányú követeléseit.

Akadtak más pontok is, amelyek segítettek eloszlatni aggodalmainkat. A VDK három éven át kitartóan ragaszkodott ahhoz, hogy a megállapodás elengedhetetlen előfeltételeként Dél-Vietnám ne kapjon több amerikai katonai segílyt. Le Duc Tho most e követelésüket is feladta: a „fegyverzetpótlás” (ez a kifejezés takarta a katonai segílyt) megengedett marad, más szóval továbbra is szállíthatunk utánpótlást Saigonnak. Jóllehet Hanoi a csapatai kivonásáról semmit sem mondott (sőt még azt sem volt hajlandó elismerni, hogy lennének ott katonái), a kommunisták elfogadták május 31-i javaslatunkat, azaz hogy megszűnnek a beszivárgások Dél-Vietnámba; márpedig ha ezt betartják, az biztosítaná délen lévő erejük lassú erodálódását. Beleegyeztek a nemzetközi ellenőrzésbe és felügyeletbe is, bár Le Duc Tho ezt nem tartotta „sürgető kérdésnek”, és javasolta, hogy a tűzszünet *után* tárgyaljunk róla. Ugyanakkor óhatatlanul is maradtak lyukak. Le Duc Tho még mindig hallgatott a Laoszban és Kambodzsában lévő észak-vietnámi csapatokról (noha korábban már belement abba, hogy valamennyit kivonják); Hanoi ezeken a helyeken nem vállalhatta fel, hogy tűzszünetet köt, mert azzal megsértette volna a be nem avatkozás elvét a két országban. „De hiszen

* Ez az egyhangúságra vonatkozó pont valójában nem szerepel a Le Duc Tho által október 8-án benyújtott írásos ajánlatban, de szóbeli előadásában említette, és biztos voltam abban, hogy belemegy, hiszen szeptember 27-i javaslatában még szerepelt. Így is történt.

azt csapataik ottani jelenléte is megsérti” – szúrtam oda neki. Ha azonban Le Duc Tho valóban komolyan gondolta kijelentését, hogy legalább olyan elszántan küzd majd a békéért, mint amilyen keményen a háborúban harcolt, akkor ezeket az ügyeket a következő néhány napban rendezni tudjuk. Tisztában volt ugyanis vele, hogy máskülönben nincs megállapodás. Előadása végén Le Duc Tho átnyújtotta nekem az egyezmény tervezetének szövegét.

Időről időre szinte kényszeresen megismételte, hogy terve nem más, mint az általunk benyújtott javaslatok elfogadása:

Ez pontosan az, amit önök indítványoztak, pontosan ugyanaz a javaslat... A mi ajánlatunk tehát a jó szándék kinyilvánítása, és valódi vágyunkat tükrözi, hogy gyorsan véget vessünk a háborúnak. És ez ugyanaz a javaslat, amellyel Nixon elnök is előállt – tűzszünet, a hadifoglyok szabadon engedése és a csapatok kivonása... Ami pedig a Dél-Vietnámmal kapcsolatos belpolitikai és katonai kérdéseket illeti: az elvekben megállapodunk, és ezt a dél-vietnámi felek majd megtrágyalják... Mindezt annak érdekében tesszük, hogy a vitás kérdések számát csökkentjük. A mi célunk tehát az, amit önök korábban javasoltak: a tűzszünet és az ellenségeskedés beszüntetése, a csapatkivonás és a hadifoglyok szabadon engedése... És ez egyben az önök ajánlata is, mi pedig jó szándékkal fogadtuk, hogy véget vethessünk a háborúnak... Azért, mert az új javaslat pontosan az, amivel Nixon elnök maga is előállt: tűzszünet, a háború befejezése, a hadifoglyok szabadon bocsátása és a csapatkivonás... továbbá a politikai problémákkal kapcsolatban egy sor elvet kezdeményezünk. Olyanokat, amelyek az önök javaslatában is szerepelnek. És ezeknek a kérdéseknek a rendezését a dél-vietnámi felekre kell bízunk...

Megtörtént tehát. Hanoi végre különválasztotta a katonai és a politikai kérdéseket, amit már négy év óta szorgalmaztam, mint a megállapodáshoz vezető legjobb módszert. Elfogadták Nixon május 8-i javaslatát, és engedtek abban is, hogy a tűzszünethez nincs szükség a saigoni kormány megdöntésére. Miután az elnökválasztásra vonatkozó ajánlatunkat figyelmen kívül hagyták, Hanoi még azt sem szabta szükséges feltételnek a tűzszünethez, hogy Thieu átmenetileg lemondjon a posztjáról. A koalíciós kormány követelését feladták; Dél-Vietnám politikai rendszerének meghatározása a vietnámiakra marad.

Négy éve vártunk erre a napra, mégis, amikor beköszöntött, közel sem volt olyan drámai, mint amire számítottunk. A béke egy idősödő forradalmár zsongító hangjának álcájában érkezett, aki az egy évtizeden át tartó vérontás végét jogászok kétértelműségeibe burkolva jelentette be.

Jómagam és a munkatársaim többsége is rögtön megértettük az elhangzottak jelentőségét. Rögvest szünetet kértem, amely alatt keztem fogtam Lorddal, és

a következőt mondtam neki: „Megcsináltuk.” Haig, aki Vietnámban is szolgált, érzelemtől elfúló hangon közölte, hogy megvédtük mindazoknak a katonáknak a becsületét, akik ott harcoltak, akik ott szenvedtek, akik elesetek. Ugyanakkor Le Duc Tho javaslatában még mindig számtalan elfogadhatatlan elem szerepelt, amihez kétség sem férhetett. És akadt a kollégáim között olyan, különösen John Negroponte, aki a félórás szünetben, amelyet a tárgyalópartnerünk adott előadásának befejezése után, ezeket vette górcső alá. Én azonban tudtam, hogy a javaslat lényegében tűzszünetet jelent, az amerikai csapatok kivonását, a hadifoglyok szabadon engedését, valamint a további beszivárgások leállítását – azt az alapprogramot, amelyet már 1971 májusában felkínáltunk, és amelyet azóta is abszolút szükségesnek tartottunk.

Gyakran kérdezték tőlem, hogy a közhivatalokban eltöltött éveim alatt melyik volt a legizgalmasabb pillanat. Számtalan látványos eseményen vettem részt; részese voltam a hatalomnak; láttam pompát és ünnepségeket. De a pillanat, amely leginkább megindított, mégiscsak ez a hűvös őszi vasárnap délután volt a békés francia táj fölé kúsó árnyakkal, a pillanat a hatalmas, csendes szobában, ahol a falon absztrakt festmények függtek, és amelyben csupán azt a középen álló, zöld posztóval letakart asztalt világították meg, amelynek két oldalán a két delegáció szembenézett egymással. Végre elhittük, hogy most véget ér a vérontás Indokínában. A küszöbén álltunk annak, amit már oly régóta próbáltunk megvalósítani: egy becsülettel vállalható és nemzetközi kötelezettségeinkkel összeegyeztethető békének. Végre hozzáfoghatunk a sebek gyógyításához, amelyeket a háború ütött a saját társadalmunkon.

Egy tárgyaláson azonban az ember nem árulhatja el az érzelmeit, mert azal fegyvert ad a másik fél kezébe. Amikor újra összeültünk, a csaknem mindent elsöprő remény pillanatában is taktikai okokból én csupán annyit mondtam: „Természetesen eddig nem volt alkalmam az ön által átnyújtott dokumentumot tanulmányozni. Előadásából azt szűrtem le, hogy fontos új fejezetet nyitott a tárgyalásaink történetében, olyat, amely valóban elhozhatja a gyors befejezést.” Figyelmeztettem Le Duc Thót, hogy bármiben is állapodunk meg, azt még az elnöknek, majd Saigonnak is jóvá kell hagynia. Csak utána beszélhetünk az általa sürgetett hanoi látogatásomról. Ennek a legkorábbi dátuma október 20-a lehet. Azt kértem, hogy az estét és a következő délelőtti hadd szentelhessem a dokumentum tanulmányozásának, és másnap, október 9-én, hétfőn délután 2 órakor gyűljünk újra össze. Le Duc Tho beleegyezett. A vacsorát egy barátom társaságában költöttem el. Aztán visszatértem a nagykövetségre, és utasítottam Winston Lordot és John Negropontét: írják át a Le Duc Tho-féle dokumentumot úgy, hogy politikai javaslatait tovább gyengítsék, erősítsék meg a jogunkat Dél-Vietnám segélyezésére, a beszivárgás elleni pontok legyenek szigorúbbak, és ehhez emeljék át a korábbi amerikai ajánlatokban használt megfogalmazáso-

kat a szövegbe, valamint mindenképpen kerüljön bele az észak-vietnámi csapatok kivonása Laoszból és Kambodzsából.

Ezt követően egyedül róttam Párizs utcáit, a Szajna bal partján egészen a Notre-Dame-ig, Sainte-Chapelle közelében átkeltem a folyón, balra fordultam, majd a Louvre mellett elsétáltam egészen a place de la Concorde-ig, és onnan tértem vissza a nagykövetség rezidenciájára. Nincs még egy város, ahol a múlt és a jelen olyan harmonikus egyensúlyban lenne, mint Párizsban. Vannak régebbi városok is, ezek azonban kevésbé igazodnak a jelen valóságához; mások elsöprő modernitásukkal kérkednek, de képtelenek a folytonosság érzetét kelteni az emberben. Párizsban a történelem könnyedén együtt tud élni napjaink világával; inspirál, de nem nyomaszt. A Szajna bal partja Párizs eredetének emberi léptékét idézi fel; a Notre-Dame-ból árad az a hit, amelytől hajtva az akkori paraszti társadalom efféle építményekben öntötte formába Istenről alkotott képét és az örökkévalóság érzését; a 19. századi Párizs pedig azt szemlélteti, hogyan lehet a természetet a művészet szolgálatába állítani. (Bár a széles sugárutak egy sokkal hasznosabb célt is szolgáltak – szabadabb tér nyílt, hogy a lázadó alattvalókra löni lehessen, és a párizsiak is kevésbé estek kísértésbe, hogy barikádokat emeljenek.) Ezek a látványosságok tárultak a szemem elé, miközben az utcákat róttam. Egy fantasztikus cél megvalósításának kapujában álltunk: ám rengeteg minden múlt még azon, hogy a következő pár napban mit teszek, mit tanácsolok, és mit próbálok elérni.

Három választásom volt. Elutasíthatom Le Duc Tho tervét azon az elvi alapon, hogy nem kielégítő; elvben elfogadom, és aztán tárgyalunk arról, hogyan lehetne javítani rajta; húzhatom az időt, például azzal, hogy haza kell térnem Washingtonba megtanácskozni a javaslatát.

Úgy döntöttem, hogy folytatom. Az évek során pontosan meghatároztuk a feltételeinket. Nem leszünk hajlandók sem közvetlen, sem közvetett eszközökkel megdönteni egy szövetséges kormányt; azt akarjuk, hogy a háborúskodás egész Indokínában szűnjék meg, ragaszkodunk fogságba esett katonáink szabadon engedéséhez és az ütközetben eltűntek sorsának felderítéséhez. Azt akartuk, hogy Észak-Vietnám vonja ki csapatait a szomszédos országokból. Követeltük, hogy vessenek véget a beszivárgásnak dél-vietnámi területekre. Le Duc Tho egyezménytervezete az összes feltételt teljesítette; lényegében elfogadták azt a javaslatunkat, amelyet 1971. május 31-én, illetve 1972. május 8-án terjesztettünk eléjük. Sőt, az új indítványban szereplő politikai feltételek sokkal kedvezőbbek voltak számunkra, mint amelyek a Nixon által 1972. január 25-én tett ajánlatban szerepeltek. Az általános választások, amelyekről Tho tervében szó esett, oly homályosak voltak körülírva, hogy gyakorlatilag lehetetlen lett volna megtartani őket (szemben a mi javaslatunkkal, hogy hat hónapon belül rendezzünk elnökválasztást, amely előtt két hónappal Thieu lemondana a posztjáról). A „nemzeti egységkormány-

zatnak” kevesebb hatalma lett volna, mint annak az egyesített választási bizottságnak, aminek felállítását mi már három éve sürgettük, mivel nem esett szó olyan választásról, amelyet ez a testület felügyelhetett volna. Ráadásul biztos voltam benne, hogy egy gyors tárgyalás során még czekek a politikai javaslatokat is felvizezhetjük.

Ami a katonai feltételeket illeti: elégtelennek ítéltük azt az ajánlatot, hogy a jelenlegi helyzetet rögzítő tűzszünet lépjen életbe Vietnámban. Le Duc Tho azonban utalt rá, hogy ezt ki lehetne terjeszteni Laoszra és Kambodzsára is. A tervzet, amelyet mi szándékoztunk átnyújtani, tartalmazott egy kitélt, amely a Laoszban és Kambodzsában állomásozó valamennyi idegen erő kivonását követelte. Rám várt a feladat, hogy az időpontokat precízen megszabjuk, és az is, hogy megbizonyosodjak róla: Le Duc Tho az észak-vietnámi csapatokat is „idegen” erőként tartja számon. Hanoi fel kell készülnie rá, hogy szabadon engedje az amerikai hadifoglyokat, amint utolsó egységünk is elhagyta az országot. Kétségtelen, hogy az észak-vietnámi csapatok Dél-Vietnámból való kivonásáról nem esett szó az indítványban. De erről a követelésünkről – Thieu beleegyezésével – már korábban letettünk, így eleve nem szerepelt sem az 1970. október 7-én kelt tűzszüneti javaslatunkban, sem az 1971. május 31-i titkos hétpontos tervünkben, sem Nixon 1972. január 25-i és 1972. május 8-i nyilvános ajánlatában. Érdemes azt is felidézni, hogy senki – sem a héják, sem a galambok, és ha már itt tartunk, sem pedig Thieu – nem ellenkezett, amikor korábbi javaslatainkat úgy tártuk a másik oldal elé, hogy nem szerepelt bennük ez a kitétel. Elyben az észak-vietnámi csapatok kivonásának követelése méltányos lett volna. A gyakorlatban azonban ezt a tíz éven át tartó háború és három kormány sem tudta elérni. Olyasfajta célkitűzés volt, amit csak Hanoi totális veresége hozhatott volna el, ehhez azonban egy totális háborúra lett volna szükség. Márpedig azt sem a közvéleményünk, sem a kongresszus nem támogatta. Emiatt – bár a következő napokban megpróbáltunk nyomást gyakorolni a VDK-csapatok kivonása érdekében – nem szabhattuk ezt a végső rendezés előfeltételének. Azon a küszöbön már rég túljutottunk. A legtöbb, amit tehattunk, az volt, hogy ragaszkodunk az 1971. május 31-i tervünk ama pontjához, amely megtiltotta további katonák és hadianyagok beszivárgását Dél-Vietnámba, és mindezt Le Duc Tho most el is fogadta. Ha betartják a vállalásukat, akkor ez az észak-vietnámi csapatok természetes elfogadásához vezet; ha megszegik, akkor sem jártunk volna jobban egy olyan ponttal, amelyben vállalják a csapatkivonást, de úgysem tartják be.

Azt is végigvettem magamban, mi történik, ha elutasítjuk Hanoi javaslatát, ők pedig nyilvánosságra hozzák ennek tényét, márpedig az szinte bizonyosra vehető volt. (És Észak-Vietnám október végén valóban a közvélemény elé állt.) El lehetett képzelni, hogy milyen felháborodást váltott volna ki világszerte, ha elutasítjuk Hanoi, amely a mi ajánlatainkkal állt elénk. Ez a lépés bizonyára visz-

szakényszerített volna bennünket a tárgyalóasztalhoz, de akkor már úgy kellett volna tárgyalnunk, hogy a kongresszus és a média folyamatosan cinizmussal vádol bennünket, és azzal, hogy rosszhiszeműen visszaéltünk a saját javaslatainkkal. Azt gondoltam, úgy járunk legjobban, ha folytatjuk a tárgyalást, és Észak-Vietnámot a maga által megszabott határidővel, az amerikai választás dátumával tartjuk nyomás alatt, és a gyorsaság iránti, immár szemmel látható vágyát kihasználva további engedményeket csikarunk ki belőle.

Persze tisztában voltam vele, hogy Nixon egészében véve jobban szerette volna, ha a megbeszéléseket elhúzzom a választás utáni időszakig, és majd akkor egyezkedem Hanoival és Saigonnal egyaránt. De ilyen lehetőség valójában nem létezett. Az időhúzás miatt Hanoi a nyilvánosság ítélszékéhez fordult volna, márpedig az ügyünk nehezen védhető volt. Semmiféle értelmes jogalapunk nem lehetett a visszautasításra, sőt még a késlekedésre sem. Az ajánlat sokkal kedvezőbb volt annál, amit a kongresszus, a sajtó vagy a közvélemény elérhetőnek tartott, jobb annál is, amit mi kértünk. Ha a VDK nyilvánosságra hozza a javaslatát, akkor az lesz a tárgyalások kiindulópontja, de immár azon engedmények nélkül, amelyeket a három-négy napos intenzív és a határidő miatt sürgető titkos tárgyalások alatt szinte bizonyosan ki tudtam volna csikarni.

Hasonlóan fontos szempont volt, hogy az eskaláció – a feltételezés szerint ez lett volna a lap, amelyre a választás után mindent felteszünk – drámai, ám nem valós lehetőség. Katonai eszközeink nem különböznenek a mostaniaktól; inkább korlátozottabbak lennének. Már így is mindent bevetettünk Észak-Vietnám ellen, amire csak képesek voltunk, leszámítva az ország északi harmadának masszív bombázását B-52-esekkel. Ha azonban Hanoi nyilvánosságra hozza, hogy elfogadta a feltételeinket, akkor lehetetlen lett volna jogos érveket találni arra, miért kezdjük el ezt a területet is B-52-esekkel támadni. És nem sokkal az amerikai választás után Észak-Vietnám újból felfedezné, hogy nem csupán belpolitikai helyzetünk törékeny, hanem olyan költségvetési nyomás is nehezedik ránk, amely – Laird pénzügyi tervezetével összhangban – kényszerítene csapataink létszámának egyoldalú csökkentésére. Ezután a vitás kérdéseket már csak úgy rendezhetjük Hanoival, ha egy sor patthelyzettel teszteljük, meddig tart ki a másik – e folyamat azonban még inkább megosztaná társadalmunkat, és a befejezése éppen olyan pusztító következményekkel járna, mint maga a háború.

Számomra ez tűnt a legégetőbb kérdésnek, miközben Párizs utcáit róttam ama sorsfordító éjszakán. Saigoni szövetségeseinkkel szemben morális kötelességünk, hogy ne bocsássuk alkuba azon milliók sorsát, akik bíztak a szavunkban. Ugyanakkor nem kötelességünk, hogy biztosítsuk számukra azt a végső győzelmet, amelynek mibenlétét ők maguk sem tudták meghatározni, és amelynek az eléréséhez még sok éven át tartó, bizonytalan határidejű elköteleződésre lett volna szükség, amit az elmúlt három évben nyilvánosan is elutasít-

tottunk. Milliósámra küldtünk amerikaiakat és milliárdokat érő felszereléseket Indokínába, és tíz éven át ontottuk önnön társadalmunk vérére. Időt vásároltunk, mialatt megerősítettük Dél-Vietnám védelmi képességét. De végső soron a saját népünkkel szemben is erkölcsi kötelességünk volt, hogy ne tartsuk fent a megosztottságot a becsület és a nemzetközi felelősségvállalás által meghatározott ponton túl, és a háborút oly módon fejezzük be, ami gyógyulást hoz, és nem megoszt. Ehhez azonban a sebesség elsőrendű fontosságú volt, lépni kellett, mielőtt még a lehetőség elsüllyed az otthoni gyanakvások mocsarában. Ha tető alá tudunk hozni egy olyan megállapodást, amelyet senki nem tartott elképzelhetőnek, és teljesülnek azok az alapvető feltételek, amelyeket már évek óta hangoztattunk, akkor kapunk egy utolsó esélyt, hogy elhozzuk a megbékélést az Egyesült Államok számára. A galambok a háború befejezésének örvendhetnek. A héják büszkék lehetnek rá, hogy megőriztük az USA méltóságát. Ha határozottan lépünk fel, akkor oly módon fejezhetjük be a háborút, amivel értelmet nyerhetnek az addig meghozott áldozatok; és mindezt a saját akaratunkból érjük el, nem pedig azért, mert a végeérhetetlen viszály mindenkit kimerít. És így visszafizethetnék én is valamit abból az adósságból, amellyel azért tartoztam Amerikának, mert menedéket nyújtott a családomnak és nekem az üldöztetés, a gyűlölet és a zsarnokság elől.

A fenti okokból választottam végül a második utat: elvben elfogadjuk Le Duc Tho tervét, és rögvést nekilátunk a tárgyalásoknak, hogy a mi szempontunkból még jobb megállapodást érjünk el. Tudtam, hogy amint a tétek az asztalon lesznek, Nixon engem támogat. A választásokat érintő megfontolások miatt nem fog lemondani a megegyezésről. Meg fogja érteni, hogy a kivárással többet kockáztat, mint ha elindul ezen az úton. Haldeman bizonyára megpróbálja rávenni a kivárássra, nehogy felbosszantsa a konzervatívokat. De eltekintve attól a tényről, hogy a kiváras nemigen volt reális opció, Nixon korábban sem engedett az efféle érveknek, amikor olyan létfontosságú kérdés volt terítéken, mint Vietnám, és nem fog most sem. Al Haig is ugyanígy látta a dolgot, amikor a nagyköveti rezidenciára visszatérve neki is elmondtam, hogy magamban mire jutottam. Hozzám hasonlóan őt is megindította az alkalom és a gondolat, hogy a katonaság végre becsülettel szállhat ki ebből a nyomorúságos és zavaros konfliktusból. Feltéve, ha sikerül kialakulni a kedvezményeket, amelyekre még mindig szükségünk volt, és amelyek megszerzését bizonyosra vettem, ő sem látta módját, hogy ennél jobb feltételeket csikarjunk ki egy éven belül, vagy a bombázások fokozása és az otthoni zűrzavar felszítása nélkül.

Már jócskán elmúlt éjfél, amikor egy titkosított üzenetet küldtem Haldeman-nak: „Közölje az elnökkel, hogy a mai első ülésen határozott előrelépés történt, és bízhat benne, hogy a végeredmény pozitív lesz.” Noha nem mentem bele a részletekbe, az üzenet minden lehetőséget megteremtett Nixon számára, hogy megálljt

parancsoljon vagy további információt kérjen, ha a késleltetés lett volna a célja. Ahogy vártam, nem érkezett válasz. Ezzel egy időben rövid üzenetet küldtem Ellsworth Bunkernek is, hogy figyelmeztesse a dél-vietnámi elnököt: „a másik oldal e találkozók alatt vélhetően előáll egy tűzszüneti javaslatlalt”, tehát „kulcsfontosságú, hogy Thieu utasítsa parancsnokait, haladéktalanul lépjenek, és a kritikusnak számító területek lehető legnagyobb részét foglalják el”. Bunker, ahogy egyre inkább szokássá vált, képtelen volt átadni az üzenetet, mert Thieu-t nem lehetett elérni. Október 8-án a saigoni vezető vízisízní ment, belelépett egy szögbe, tetanuszoltást kapott, és magas lázzal ágyának esett – legalábbis ezt állította Nha. Bunker ugyanakkor megjegyezte, hogy Thieu október 6-án azt közölte vele: a hadtestparancsnokainak már utasításba adta, hogy foglaljanak el területeket.

A találkozót Le Duc Thóval elhalasztottam délután 4 óráig, mert időre volt szükségünk, hogy elkészítsük azt az ellentervezetet, amely az észak-vietnámiak „menüettrend” iránti megszállottságát kihasználva csikarta volna ki belőlük a maximális engedményeket. Amikor elkezdődött az október 9-i megbeszélés, átnyújtottam Xuan Thuynak egy csikos nyakkendőt, jutalomként, hogy még vasárnap is dolgozik. Amint az egyezményt megkötjük, viselni is fogja, mondta. (Viselte is.) A találkozó elején nyomatékosan elmondtam, hogy Le Duc Tho „egy nagyon fontos dokumentumot” adott át, „amely hitem szerint elvezet bennünket a megállapodásig”. Átadtam új tervünket, és pontról pontra végigvettem a rendelkezéseit. A másik oldal néhány pontját elfogadtuk, másokat átfogalmaztunk, néhányat elhagytunk, és pár egészen új saját javaslatot is beépítettünk a szövegbe a beszivárgásról és a fegyverpótlásról; a Laoszról és Kambodzsáról szóló részt pedig szorosabbra fogtuk. Le Duc Tho közölte, hogy csak a dokumentum tanulmányozása után tud állást foglalni, de szóban épp oly vehemenciával fejezte ki megállapodási készségét, mint ami korábban az időhúzását jellemezte:

A körülmények tehát kedvezők. Most mindkettőnknek, önnek is, nekem is azon kell dolgoznunk, hogy szakértelemmel, gyorsan és eredményesen meg egyezésre jussunk. Éppen ezért ha bármelyikünknek valamilyen problémája akadna, akkor azt nyitott szívvel és őszintén tárja a másik elé, és így hamar megállapodásra juthatunk. Amit bele tudunk foglalni ebbe az egyezménybe, bele kell foglalnunk. Azokban a kérdésekben pedig, amelyek nem kerülhetnek bele, egyezésre kell jutnunk.

Két óra elteltével ismét berekesztettük az ülést. Most az észak-vietnámiaknak volt szükségük a délelőtti, hogy a mi tervezetünket tanulmányozzák. A következő tárgyalás időpontját másnap délután 4 órára tűztük ki.

Miközben szétszéledtünk, Tho átnyújtott nekem egy hosszú dokumentumot, és felvetette, hogy azt az Egyesült Államoknak és Hanoiinak kellene aláírnia;

a szöveg a két dél-vietnámi fél által folytatott tárgyalásokra vonatkozó iránymutatást rögzítené. Mindez persze teljesen ellentétes volt a politikai és a katonai kérdéseket szétválasztó stratégiánkkal, és megbeszélésük amúgy sem fért volna bele a „menüettrendbe”, amelyet Tho oly nagy előszeretettel emlegetett. Ezzel bizonyára tisztában is volt, de feltehetően a Dél-Vietnámban maradt Vietkong-társai ragaszkodtak hozzá, ő pedig annyit megtett, hogy legalább a jegyzőkönyvben nyoma maradjon a dokumentumnak. Jelezttem neki, hogy tanulmányozni fogom, ám aztán soha többet nem tértem vissza rá. Ahogy Tho sem.

Újabb tömör táviratot küldtem Haldemannak:

Meggyőződése, hogy most valóban számottevő haladást tudunk elérni, ha továbbra is fenntartjuk határozott álláspontunkat, és a holnapi ülésen jelentős előrelépésre számítunk. Ebben a kérdésben alapvető szempont az, hogy semmiképpen ne tegyünk olyan nyilvános kijelentést, amely a jelenlegi tárgyalásokkal kapcsolatban aggodalomról vagy nehézségekről árulkodna. Még ennél is fontosabb, hogy a tárgyalások érdemi részéről hallgassunk. Fordulóponthoz érkezünk.

A holnapi ülés végén már határozott prognózist tudunk adni.

Erre sem érkezett semmi válasz, és további információkat sem kértek.

A hézagos beszámolóknak két fő okuk volt. A Fehér Házban nem maradt olyan Vietnám-szakértő, aki a különféle javaslatokat elemezni tudta volna az elnök számára. Az NBT stábja normális esetben velem együtt végezte el ezt a feladatot, ők viszont mind velem voltak. Nixon nem bízott annyira a külügyminisztériumban, hogy velük konzultáljon; a külügy Vietnám-szakértői amúgy sem voltak tisztában a játszma állásával. Ennél is többet nyomott azonban a latban, hogy a kampányzáró heteiben az elnök leginkább a „PR-szakértőivel” és a politikai tanácsadóival találkozott, akik égték a vágytól, hogy rövid távú céljaik érdekében kihasználják a tárgyalásokat. Haig és én is tudtuk, hogy Nixon egy érdekes táviratot feltehetően bárkinek megmutat, aki akkor éppen az irodájában van, márpedig ha ez az ember Charles Colson – akinek társaságában egyre több időt töltött –, akkor bármi megtörténhet.* Mindez azért is aggasztott a szokottnál jobban, mert George McGovern az értesülések szerint huszonnégy órán belül, október 10-én este kívánta bejelenteni Vietnám-programját. Az is bizonyosnak tűnt, hogy többet fog felajánlani Hanoiinak, mint amennyit az követelt. Nem tartottam kíváncsinak, hogy Nixon politikai tanácsadóit kísértésbe vigyem, és

* Decemberben Nixon már megmutatta néhány táviratomat Colsonnak; ez azonban akkor még semmi kárt nem okozott, bár tökéletesen félreértette azokat is, ami abból derült ki, hogy később a könyvében milyen nagy jelentőséget tulajdonított nekik.³

esetleg kockára tegyék a négy éve folytatott tárgyalásokat egyetlen szalagcímért, amely gúny tárgyává teszi McGovern. Ráadásul bizonyos voltam benne, hogy még a gyorsan változó események közepette is jócskán tartottam magam az elnök iránymutatásaihoz (különösen azokhoz, amelyeket október 4-én szóban közölt velem). Az október 8-i tervezet sokkal kedvezőbb volt számunkra, mint amelyet Haig Nixon jóváhagyásával bemutatott Thieu-nek alig egy héttel korábban. És az amerikai elnöknek egyelőre semmiféle döntést nem kellett hoznia.

Hogy ne alakulhasson ki Hanoi-ban tévképzet, közöltem Le Duc Thóval, hogy valamennyi megbeszélésünk csak *ad referendum* érvényes, azaz Nixonnak még utólag jóvá kell hagynia őket. És hogy a washingtoni nyugtalanságot csökkentssem, egy személyes táviratot is küldtem az elnöknek:

Ebben a körben a tárgyalások oly bonyolult és érzékeny szakaszban járnak, hogy képtelenek vagyunk a tartalmukról beszámolni anélkül, hogy ezzel ne sodornánk veszélybe a kompromisszumot. Pontosan tudjuk, hogy mit csinálunk, és ahogy a múltban sem, úgy most sem fogjuk önt cserben hagyni. A hazatérésem és az önnek tett beszámolóim előtt mindennél fontosabb, hogy a jelenlegi tárgyalások tartalmáról egy szó se essék, se válaszul McGovern felvetéseire, se más környezetben.

Még egy Haldemannak szánt utóiratot is hozzáfűztem: „Kérem, tartsa a frontot. Tisztában vagyok vele, mennyire ideges odahaza mindenki, de a túlzott idegesség csak az itteni eredményt sodorja veszélybe.”

Kévszám elnök tűrte volna ezt az eljárást. De akármennyire örült módon tudott viselkedni Nixon a békésebb időszakokban, most, amikor valóban létfontosságú kérdések forogtak kockán, már-már hősieken tartotta magát. Bizonyosan feszült volt; képtelenség, hogy ne érezte volna magát kényelmetlenül. Ám ebben a döntő pillanatban készen állt rá, hogy a messzi távolban lévő tanácsadójára bízsa annak a konfliktusnak az eldöntését, amely megosztotta a vezetésére bízott nemzetet, és amely saját elnökségét is veszélybe sodorhatta. Szokatlan lelkiérőről tanúskodott, hogy nem próbálta befolyásolni azt a tárgyalást, amely talán az egész választásról dönt majd, de mindenképpen meghatározza, hogy a második elnöki terminusa nyugodt lesz-e, vagy válságtól terhes. Nixon önuralma olyan erős volt, hogy még egy telefonhívás erejéig sem engedett a természetes emberi kíváncsiságának.

A két delegáció október 10-én, kedden ült újra össze, délután 4 órakor Gif-sur-Yvette-ben. Éjszaka még átküldtettem egy üzenetet Le Duc Thónak, amelyben felsoroltuk a biztonsághoz, illetve Laoszhoz és Kambodzsa-hoz kapcsolódó elvárásainkat. Így igyekeztem rá nyomást gyakorolni, rávenni arra, hogy ezeken a területeken a lehető legnyíltabb legyen, amikor az ellenjavaslatát elének tárja. Tho

morgott valamit arról, hogy ezzel tovább „komplikáljuk” az ügyeket, és „nyomás” alatt próbáljuk tartani – mintha idegen lett volna az efféle eljárás a Hanoi-ból érkezett férfiak gyengéd lelkétől. De aztán nekiláttunk az ügyek áttekintésének, és egy hatórás ülés keretében idegfeszítő munkával összevetettük a két javaslatot, megkíséreltük közös nevezőre hozni őket, a megoldhatatlan kérdéseket egy időre félreraktuk, és elkezdtuk írásban megfogalmazni a megállapodást azokban a témákban, például Laosz ügyében, amelyek nem illettek volna bele egy Vietnámról szóló békeszerződésbe.

Másnap, október 11-én folytattuk a munkát, és nekifogtunk annak a maratoni ülésnek (bár ezt akkor még nem tudtuk), amely tizenhat órán át tartott, reggel 9 óra 50 perctől egészen éjjel 2 óráig. Az ülés leírata önmagában is százhuszonkét egyes sorközzel írt oldalt tesz ki. Azt, hogy delegációnk minden egyes tagját milyen remény és odaadás éltette, jól mutatja a titkárnőm, Irene Derus példája, aki az ülés során mindvégig gyorsírással jegyzetelt. Amikor felajánlottuk, hogy valaki felváltja, elutasította a segítséget. Egyfelől azért, mert minden percben úgy tűnt, hogy a tárgyalás mindjárt befejeződik, de aztán újra meg újra felbukkant valami téma; az igazi ok azonban sokkal inkább az volt, hogy ő is részese akart lenni a vietnámi háború befejezését elhozó történelmi eseménynek.

Semmi hasznos célt nem szolgált, ha részletesen is leírnám a tárgyalás hullámzó menetét. Még a környezet is némileg szürreális volt. Absztrakt festményekről körbevéve, pontról pontra néztük át közösen a két tervezetet. Amikor valamilyen nézetkülönbség merült fel, a két delegáció visszavonult tanácskozni, hogy elő tudnak-e állni valamilyen alternatív megfogalmazással. Ezt azután le kellett gépelni, majd lefordítani. Várakozás közben gyakran elcsevegtem Thóval. Én minden késlekedésért Xuan Thuyt tettem felelőssé, és azt javasoltam, hogy zárjuk ki a szobából. Tho azzal fenyegetett, hogy elveteti tőlem az egyetemi katedrát a Harvardon, ha nem térek észhez (később kiderült, hogy az ő fenyegetésének több volt az alapja, mint az enyémnek). De még az otromba tréfálkozás sem tudta elfedni sem a feszültséget, sem a kimerültséget, sem azt, hogy mennyire tudatában vagyunk a felelősségünknek, ugyanakkor a reményt sem, hogy végrehálhára elérjük azt a tűnékeny célt, amelyet oly sok éven át kergettünk reménykedve és meggyötörve.

A tüzszünetben, az amerikai csapatok két hónap alatt lezajló kivonásában és a hadifoglyok egyidejű szabadon bocsátásában gyorsan megállapodtunk. Legfőbb célunk az volt, hogy a politikai pontokból eltávolítsuk a koalíciós kormányra tett utolsó utalásokat is, és oly módon fogalmazzuk meg azokat az elvárásokat, amelyek ezt követően a két oldalra hárultak, hogy esetleges nem teljesülésük Észak-Vietnám számára ne szolgálhasson ürügyül az ellenségeskedés felújítására. Ennek érdekében megváltoztattuk azt a Hanoi által javasolt kitétel, hogy a két dél-vietnámi félnek három hónapon belül megállapodásra kell jutnia. E pont

helyére egy kevésbé számon kérhető megfogalmazás került – „mindent el kell követniük”, hogy ilyen egyezsége jussanak –, ezzel pedig az objektív kötelezettséget egy szubjektív ígéret váltotta fel, hogy erőfeszítéseket tesznek a megvalósítás érdekében. Az egyhangúság elvét is mi fűztük hozzá a szöveghez. Az egykori koalíciós kormányt felváltó „nemzeti egyetértés kormányzata” elképzelését is tovább hígítottuk, és egy olyan homályosan körülírt testületté fokoztuk le, amely immár közelebb állt az általunk javasolt választási bizottsághoz. Az új testület a Nemzeti Megbékélés és Egyetértés Országos Tanácsa elnevezést kapta (a névben amúgy a két oldal javaslatai keveredtek). (Le Duc Tho október 8-i tervezetének politikai kitételei és az október 11-én megszületett végeredmény egyaránt olvasható a jegyzetekben.⁴) Amikor később, október 19-én Saigonban találkoztam Thieu-vel és tanácsadóival, a következőképpen jellemeztem ezeket a politikai rendelkezéseket:

Hadd foglaljam össze azon politikai rendelkezéseket, amelyeket mi a kommunista pozíció jelentős kudarcának tartunk... Ejtették azt a követelésüket, hogy megalakuljon a nemzeti egyetértés ideiglenes kormányának nevezett testület. Szintén feladták azt a követelést, hogy olvasszuk egybe a dél-vietnámi hadsereget és a kommunista csapatokat. A hivatalban lévő kormány korlátlan mennyiségű gazdasági segítyt és rendkívül jelentős amerikai katonai segítyt kapva folytathatja munkáját. És ennek egyetlen előfeltétele, hogy tárgyalásokat kezdjen a másik oldallal egy tanács felállítására. Ha ez a tanács valaha is feláll, nem lesznek általam jól körülírható jogkörei, leszámítva a választások lebonyolítását, amelyhez azonban az önök egyetértése is szükséges, továbbá bizonyos intézményeket, amelyekről önöknek kell döntenie, és mindezt egy olyan keretrendszeren belül teheti csak meg, amelyről szintén önök állapodnak meg a tárgyalásokon. Más szóval nem engedünk abból az elsődleges fontosságú álláspontunkból, hogy Saigon jövőjéről a döntés a dél-vietnámi nép kezében marad, és az általunk elismert kabinet a Dél-Vietnámi Köztársaság kormánya és annak elnöke.

Mindennek az árnyoldala persze az volt, hogy Hanoi még keményebben alkudozott a katonai ügyekben. Ezért került nagy erőfeszítésünkbe, hogy rávegyük Le Duc Thót, szüntessék meg katonáik beszivárgását Dél-Vietnám területére, illetve arra, hogy a felszerelést csak egy az egyben alapon lehessen pótolni, és kizárólag nemzetközi ellenőrzés mellett. (Tho „egyenlőséget” kért, azaz hogy a kommunistáknak joguk legyen ugyanannyi fegyvert beszerezni délen, mint amennyit mi adunk a saigoni kormánynak. Mivel Saigon hadserege sokkal nagyobb volt, ragaszkodtunk a saját megfogalmazásunkhoz, ami azt jelentette, hogy csak a már meglévő fegyverzetet szabad pótolni, gyarapítani viszont nem lehet. Végül ebben

a kérdésben mi győzedelmeskedtünk – feltehetően azért, mert Hanoiak egy pilanatra sem állt szándékában betartani ezt a pontot.)

Minden egyes találkozón és minden egyes pontnál folyamatosan sürgettük, hogy az észak-vietnámiak vállalják csapataik kivonását a déliek területéről. Mind ezt soha nem sikerült elérnünk. Le Duc Tho elvből utasította el, mert Dél-Vietnámot nem tekintette külföldi országnak, és mert egy ilyen engedmény felért volna a teljes fegyverletétellel. Végül a beszivárgásra vonatkozó tilalomban és abban a megfogalmazásban állapodtunk meg, hogy a tűzszünet után a két dél-vietnámi fél megvitatja „azokat a lépéseket, amelyek nyomán mindkét oldalon csökkenteni lehet a katonaság létszámát, és a leszerelt katonákat ki lehet vonni ezekről a területekről”. Nem voltak illúzióim. Amikor csak mi vagy Hanoi valamilyen elegáns megfogalmazást kerestünk, hogy egy kérdést mélyre elássunk, akkor a megoldást a két dél-vietnámi félre hagytuk, miközben tisztában voltunk vele: ők ketten feltehetően soha nem fognak megállapodni semmiben. Végül azért adtuk be a derekunkat, mert korábban egy két évre szóló, a jelenlegi helyzetet rögzítő tűzszünetet ajánlottunk, és mert Hanoi elfogadta az általunk javasolt kompromisszumos megfogalmazást, amely megtiltotta további katonai személyek beszivárgását. Így a déli területeken állomásozó észak-vietnámi csapatok száma a természetes fogyás miatt fokozatosan csökkenne, feltéve, ha Hanoi betartja ezeket a rendelkezéseket, vagy mi kikényszerítjük őket. (Persze e megjegyzés az egész megegyezésre is vonatkozott; ha hagytuk volna, hogy a betartásával kapcsolatos kétségek útját állják a számunkra kielégítő egyezmény megkötésének, akkor a háborút soha nem lehetett volna tárgyalások útján befejezni; folytatni kellett volna egészen a végső csatáig.)

Sok időt töltöttünk Laossal és Kambodzsával is. Három olyan kérdés volt, amelyben aztán még több héten át nem tudtunk megállapodásra jutni: milyen jogi megfogalmazásba öntsük a felek által vállalt kötelezettségeket; mi legyen a külföldi csapatok, így az észak-vietnámi erők státusza; és hogyan lehetne a tűzszünetnek a szóban forgó országokban is érvényt szerezni. Az első kérdés azért merült fel, mert Tho állította, hogy laoszi és kambodzsai belügyeket nem lehet egy Vietnámról szóló békeszerződésben érinteni. Arra jutottunk, hogy a megállapodásunkat különálló dokumentumokban rögzítjük. Le Duc Tho azt már elfogadta, hogy a Kambodzsában és Laoszban állomásozó külföldi csapatok kivonását a Vietnámról szóló egyezménybe foglaljuk bele, és rengeteg vita után abba is belement, hogy valamennyi külföldi egységet ki kell vonni a két országból, és ebből a szempontból a vietnámi csapatokat is külföldinek kell tekinteni. Kevésbé volt sikeres a laoszi és a kambodzsai tűzszünetről szóló megegyezésünk. Én ragaszkodtam hozzá, hogy állapodjunk meg egy előre rögzített időpontban, amely megelőzné a teljes kivonulásunkat. Le Duc Tho beleegyezett, hogy ígéretet tesz a laoszi tűzszünetre, amely az egyezmény aláírása után harminc napon belül lépne érvénybe; ugyanakkor kitartott amellett, hogy Hanoi nem tud döntő befolyást gyakor-

rolni a kambodzsai kommunistákra. Mindezt nehezen hittük el. De a későbbi eseményekből világossá vált, hogy ez volt az egyetlen alkalom, amikor Tho igazat beszélt.

A legjelentősebb nézetkülönbséget az a 30 ezer civilből álló csoport okozta, amelyet állítólag dél-vietnámi börtönökben tartottak fogva: közülük mintegy 10 ezren Vietkong-harcosok, a többiek bűnözők voltak. Le Duc Tho október 8-i tervezetében az szerepelt, hogy az összes hadifogollyal egyetemben őket is szabadon kell bocsátani. Számomra nem tűnt elképzelhetőnek, hogy Saigon szabadon engedné a Vietkong-gerillák kemény magját. Javasoltam, hogy ezt a kérdést is hagyjuk a dél-vietnámi felekre, akik majd „minden tőlük telhetőt” megtesznek azért, hogy egyezsége jussanak. Le Duc Tho hevesen tiltakozott, hiszen így gyakorlatilag az összes dél-vietnámi kommunista fogoly Saigon börtöneiben maradt volna. Nyilvánvaló volt, hogy a Vietkong szövetségesei számára ez kényes pont. Ugyanakkor számunkra teljesen nonszensznek tűnt, hogy az amerikai hadifoglyok elengedésének feltétele az legyen, képesek vagyunk-e meggyőzni Thieu-t a Vietkong-foglyok szabadon bocsátásáról. Egy héttel később az észak-vietnámiak ejtették ezt a követelésüket – annak újabb példjaként, hogy milyen jelentős engedményeket tudtunk kicsikarni azzal, hogy az egyezmény gyors megkötését a rugalmasságuktól tettük függővé.

Végül Le Duc Tho és én megállapodtunk, hogy egy általános nyilatkozatot is beillesztünk a szerződésbe, amelyből visszaköszön majd az elsőként Johnson elnök által 1965-ben tett ajánlat, amelyet aztán Nixon határozottan megismételt 1972. január 25-én, majd május 8-án: ez pedig nem más volt, mint hogy a háborút követően Amerika hozzájárul Indokína gazdasági újjáépítéséhez, hogy begyógyítsa „a háború ütötte sebeket” – ahogy azt a dokumentum némileg költőien megfogalmazta. Világossá tettem, hogy mindezt a saját érdekeink diktálják: egyfelől emberiességi okokból tesszük, másfelől azért, hogy növeljük az országaink között meglévő kétoldalú kapcsolatok javításának esélyét (és egyben ezzel is ösztönözzük Hanoi-t az egyezmény tiszteletben tartására). De ahogy akkor és azóta is egyfolytában, most is elutasítjuk, hogy bármiféle büntudat vagy kárpótlási kötelezettség terhelne bennünket. Le Duc Thónak jeleztem, hogy mindehhez a kongresszus jóváhagyására is szükség lesz.

Más kérdésekben is végeérhetetlen technikai vitát folytattunk: az ellenőrző mechanizmusról, illetve arról, hogy egy nemzetközi békekonferencián kik legyenek a résztvevők. De végül október 12-én éjjel 2 órakor – miután már tizenhat órát megszakitás nélkül, és az utolsó harminc órából huszonkettőt a tárgyalással töltöttünk – Le Duc Tho és én készen álltunk kijelenteni, hogy végeztünk a feladattal. Az összes jelentős Vietnámmal kötődő kérdést lezártuk, leszámítva két pontot: az első az volt, hogy az Egyesült Államoknak milyen formában áll jogában pótolni a dél-vietnámi erők katonai felszerelését, a második pedig a saigo-

ni börtönökben lévő civil foglyok sorsa. Ugyancsak pontosabb megfogalmazásra várt még az is, hogy mire vállalnak kötelezettséget a felek a laoszi és a kambodzsai tűszünettel kapcsolatban. De addigra már olyan messzire jutottunk, hogy a konklúzió levonása elkerülhetetlen lett. Sikerre voltunk ítélve, még ha ez időbe is telik. Elsütöttem egy – később aztán valóra vált – viccet, hogy ha mást nem, annyit elértünk, hogy valamennyi vietnámi fél összefog egymással, és ellenem fordul.

A kimerítő munka és az azt kísérő idegtépő feszültség után végre mindenki megkönnyebbült. Le Duc Tho és én három éven át teszteltük egymás kitartását, megpróbáltuk lerombolni egymás védelmi állásait, megkíséreltük megfosztani a másikat a választási lehetőségektől. Az ellenségek közötti diplomácia könnyen lehet halálos ügy, és még inkább igaz ez, ha a felek közben a békülékenység álcája mögé rejtik szándékaikat. A két oldal nem csupán a külpolitikai céljait tette kockára, de saját belső összetartásukat is; mindkét félnek olyan óriási célkitűzéseket kellett feladnia, amelyeket azóta dédelgettek, hogy beléptek a háborúba; és mindkét fél a jövőt szem előtt tartva folytatta a játszmát. Nem voltunk olyan naivak, hogy elhiggyük: Hanoi makacs vezetői egyszerűen feladták életük nagy álmát. De miután harcba szálltunk azoknak az embereknek a szabadságáért és függetlenségéért, akik ránk támaszkodtak, és akik kivették részüket a közös küzdelemből, most azt reméltük, hogy hasonló erőfeszítések árán a békét is meg tudjuk őrizni.

Azon a hajnali órán, megrészgülve a lehetőségtől, amely már hosszú ideje elérhetetlenül távolinak látszott, szinte már euforikus hangulatba kerültünk. És így esett, hogy Le Duc Tho és én rövid köszöntőket mondtunk, amelyek tökéletesen ellentétesek voltak azokkal az elkeseredett összecsapásokkal, amelyek három éven át jellemezték találkozóinkat. Le Duc Tho olyan kifejezéseket használt, amelyeket túlságosan is jól ismertünk az elmúlt évekből:

Hatalmas erőfeszítést tettünk, és önök is hasonlóan nagy erőfeszítést tettek. És az elmúlt néhány napban tett erőfeszítések voltak mind közül a legnagyobbak. És néha a tárgyalások folyamán vitáink igen hevessé váltak, nem egy esetben az volt a benyomásunk, hogy a megbeszélések akár meg is szakadhatnak. De köszönhetően az odaadó igyekezetnek, elmondhatjuk, hogy a találkozóink sok kérdésben elvezettek az alapvető megállapodásokig, bár a megegyezés abból a szempontból még nem teljes, hogy két-három nyitott kérdés így is maradt. Ám erőfeszítéseinknek hála, kétség sem férhet hozzá, hogy el fogjuk érni a célul kitűzött békét.

És ha a béke helyreáll, akkor elmondhatom, hogy népeink kapcsolatában új lap nyílik, új oldal, amelyen az ellenségekből barátok lesznek, és nem csupán erre a mostani pillanatra, de hosszú időre. És a megállapodás aláírásának napja, az a nap, amikor véget ér a háború, mindkét nép számára örömnappal lesz. Önökkel együtt vállaljuk, hogy szilárdan betartjuk az egyezményt, ame-

lyet most létrehoztunk. Amint megkötjük, mi tiszteletben tartjuk a megállapodásunkat. Ezeket a dolgokat mindenképpen el kívántam mondani, mielőtt két-három nap múlva Hanoi-ba indulok.

Én is válaszoltam, habár nem törekedtem azokba a homéroszi magasságokba, ahová Le Duc Tho az utolsó mondataival eljutott:

Különleges tanácsadó úr, nagyra tartom az imént elmondott észrevételeit. Én személyesen már 1967 óta folytatok tárgyalásokat Vietnám kérdésében, és 1969 óta a különleges tanácsadóval. Voltak nagyon nehéz időszakaink, de ezeken felülkerekedtünk, mert mindketten rájöttünk, ahogy népeink is rájöttek, hogy a legfontosabb cél, amit magunk elé tűzhetünk, a béke. Tegnap már elmondtam önnek, hogy a két ország korábban is kötött fegyvernyugvási megállapodást, de most tartós békét kell kötnünk.

Miközben azonban az ellenségeskedés felől a barátság irányába teszünk lépéseket, nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy mindkét oldalon rengeteg volt a szenvedés, és akik ilyen sokat szenvedtek, azoknak tartozunk annyival, hogy ezt a háborút se így, se úgy ne minősítsük, és egyikünk se kiáltsa ki magát győztesnek vagy vesztesnek.

Mert az igazi győzelem mindkettőnk számára természetesen az lesz, hogy tartósabb kapcsolatokat tudunk kiépíteni egymással. Éppen ezért amikor a kollégáim társaságában megérkezem majd Hanoi-ba, mi is lerójuk tiszteletünket Észak-Vietnám hősie népe előtt, és új korszakot nyitunk kapcsolatunk történetében.

Ebben a hangulatban tértünk haza Washingtonba is. Lord és David Engel (nagy tudású tolmácsunk) hátramaradt ellenőrizni, hogy mi és az észak-vietnámiak biztosan ugyanazokból a szövegekből dolgozzunk, és néhány technikai kérdés tisztázása céljából. Miután éppen csak befejeztük a maratoni ülést, amelynek során négy nap alatt átlagosan napi három órát aludtunk, ők ketten a következő délután és este még tíz órát töltöttek azzal, hogy nagy gonddal és aprólékosan tisztázzák a technikai és nyelvi kérdéseket. Azokon pedig, akik velem együtt hazafelé tartottak, hol az eufória, hol a kimerültség vett erőt.

Nixon felől egész idő alatt nem hallottam semmit, bár a távirataim eléggé egyértelművé tették, hogy meglátásom szerint a befejezés már látótávolságon belülre került. Az október 10-i ülés végén újabb titkosított üzenetet küldtem, amelyben jeleztem, hogy küszöbön áll az áttörés: „Kérem, adják át a következő üzenetet Haldemannak, hogy továbbítsa az elnöknek. Úgy döntöttünk, hogy még egy napot maradunk, mert arra számítunk, hogy jelentős áttörést érhetünk el. Akárhogy is alakul azonban a helyzet, holnap délután hazatérünk. Megítélésem szerint

elég közel állunk az áttöréshez, így érdemes megkockáztatnunk további egy napit-tartózkodást.” Amint a tizenhat órás tárgyalásról visszatértem a szállásomra, rögtön egy újabb üzenetet küldtem Haldemannak, amely annyira árulkodó volt, mint amennyire száraz: „Épp most fejeztünk be egy rendkívül hosszúra nyúlt ülést. Éltbe vágó, hogy holnap elegendő idő álljon rendelkezésemre, hogy az elnökkel alaposan áttekintsük a helyzetet, mivel mostantól egy nagyon gondosan kidolgozott játszmatervre lesz szükség.” Haldeman azt válaszolta, hogy Nixon kampánykörúton van, ezért ne is keressem fel délután 5 óra előtt, utána viszont szeretne közösen elkölteni egy vacsorát Haiggal és velem.

Saigon sem kapott ennél egyértelműbb információkat, leszámítva, hogy egyre nyomatékossabban hangsúlyoztuk számukra a tűzszünet valószínűségét. Némileg sunyi módon azt a benyomást akartam kelteni Thieu-ben, hogy Észak-Vietnám jobban ragaszkodik politikai követeléseéhez, mint valójában történt, remélve, hogy Hanoi álláspontjának összeomlása jó pontokat szerez nekem, amikor megmutatom az egyezmény végső változatát a dél-vietnámi elnöknek, és ezáltal könnyebben rábírom, hogy elfogadja a szerződést. Thieu bizonyosan tisztában volt vele, hogy a tűzszünet küszöbön áll, még ha a kiherélt politikai feltételekről, amelyek a fegyvernyugvást kísérték, nem is tudott.

Október 11-én a következő táviratot küldtem Bunkernek:

Bármennyire is az önismétlés veszélyét kockáztatja, közölje vele [Thieu-vel], mindenképpen a lehető legnagyobb erőfeszítést kell tennie, hogy elfoglalja a lehető legnagyobb területet. Különösen igaz ez azokra a sűrűn lakott térségekre Saigon körül, ahol a 3. hadtest állomásozik [3. katonai körzet].

E pillanatban nem tartom elképzelhetőnek, hogy a tűzszünetet két hétnél rövidebb idő alatt megkötjük. Így tehát pánikra egyelőre nincs ok, a dél-vietnámi hadsereg parancsnokai azonban még így sem tétozhatnak túl sokat.

Másnap egy hosszabb táviratban foglaltam össze, hogy hol tartunk, és ezt a következőkkel zártam:

Most úgy tűnik, hogy a közeljövőben hajlandók lesznek elfogadni a jelenlegi helyzetet rögzítő tűzszünetet. Mindezt természetesen a hírszerzési információk is megerősítik, és emiatt két dolog is van, amelyeket nem lehet eleget hangsúlyozni Thieu-nek:

- (1) a lehető legnagyobb területet kell visszaszerezni, valamint
- (2) politikai oldalon nagyobb rugalmasságra lesz szükség.

Természetesen az a szándékunk, hogy politikai téren szilárdan megvetjük a lábunkat, mégis elképzelhető, hogy taktikai okokból ezen a területen is néhány kötelezettségről tárgyalnunk kell.

A második pont alapvetően körmonfont szándékkal került be; az volt a célja, hogy Thieu figyelmét ráirányítsa azokra a politikai rendelkezésekre, ahol a legtöbbet szereztük meg abból, amit kértünk. Hogy tovább növeljem a saigoni vezető érdeklődését a politikai rendelkezések iránt, elküldtem Bunkernek az „iránymutatásokat” tartalmazó dokumentumot, amelyet Le Duc Tho nyomott a kezembe október 9-én, és amelyet azóta jó mélyre elástunk. Ez nem volt valami dicsőséges módszer, nem is működött – de egészen más okból.

Úgy döntöttem, hogy a dolgok jelenlegi állásánál még nem küldöm el Thieu-nak a megegyezés teljes szövegét. Ennek részben biztonsági okai voltak; részben egyre bizalmatlanabbak lettünk kíséretének néhány tagjával szemben; részben pedig hittünk abban (és később igazunk is lett), hogy tovább tudunk javítani a helyzetünkön; de mindenekelőtt azért, mert úgy véltem, hogy Thieu örömtelinek tartja majd a végeredményt, és ezért nem kell addig részletekbe menően bevonni a folyamatba, amíg mi magunk világosan le nem fektetjük a játszmatermvünket. Haig és én valóban azt hittük, Thieu megőrül majd sikerünknek, amelynek egyik elemeként visszaküldtük a sírba a koalíciós kormány szellemét, másfelől elértük, hogy a tűzszünet elfogadása részéről csupán formalitás lesz, annál is inkább, mert két éve ezt már elfogadta. Véleményünk szerint a legnagyobb akadályt a nevetéses Nha és a szörszálhasogató Duc jelenti majd, amennyiben utóbbi darabokra cincálja az egyezményt, és képtelen lesz felfogni, hogy ennél a megállapodásnál nem lehetett volna kedvezőbb kompromisszumot kötni. John Negroponte sokkal jobban aggódott Thieu reakciója miatt, mint mi. Később kiderült, hogy jóval előrelátóbb volt, mint bárki közülünk.

Október 10-én George McGovern előállt a saját vietnámi béketervével. Ebben lényegesen kevesebbet kért a VDK-tól, mint amennyit Hanoi addigra már engedett nekünk. De még mérsékelt amerikai kritikusaiknak jó része is feladta addigra a reményt, hogy a különféle békeajánlatainkban megfogalmazott feltételeket kivívhatjuk, nemhogy azokat a jobb feltételeket, amelyek ebben a tervezetben szerepeltek. Olyan dokumentummal tértünk haza, amely beváltja mindazoknak az íméit, akik kormányukat támogatva végig kitartottak az említett irányvonal mellett, és ezzel megállították a bizalomvesztést, ami az elmúlt évtizedet jellemezte. Ugyanakkor ellenfeleink is nyugodt szívvel mögénk állhattak, mert a megállapodás elhozta azt a békét, amelyért elkötelezetten harcoltak. Reméltük tehát, hogy az utolsó napok jelentéktelennek semmiképpen sem mondható eredményei megteremtik az egység szellemét és a megbékélést a nemzetet sújtó megpróbáltatás után. Nekiláthatunk begyógyítani a sebeket, amelyeket a háború ejtett rajtuk.

Az ország valóban megkönnyebbüléssel reagált az eseményekre, amikor október végén értesült az előrelépésről, majd amikor 1973 januárjában aláírtuk a szerződést, és a nemzeti megbékélés irányába tett első bátorlalan lépésekre is

sor került. Persze hallatszottak akadémuskodó hangok is, bár ezek sem tudták elfojtani azt az elégedettséget, amelyet Amerika érzett amiatt, hogy végre befejeződik csapataink kivonása Vietnámból. Néhányan azt állították, hogy 1972-ben olyan feltételekkel állapodtunk meg, amelyeket már 1969-ben is elérhettünk volna. Aki csak egy kicsit is ismeri az eseményeket, tudja, hogy ez teljesen alaptalan kijelentés. 1972. október 8-a előtt Hanoi soha nem egyezett bele abba, hogy ejtse a koalíciós kormány iránti elfogadhatatlan követelését. (Még abból a követeléséből is alig pár héttel korábban engedett csupán, hogy a saigoni kabinetet el kell távolítani a helyéről.) A dél-vietnámi hadsereg fennmaradása, a Saigonnak nyújtott amerikai gazdasági és katonai segély további folyósítása, a csapatok kivonása Laoszból és Kambodzsából, a laoszi tűzszünet, valamint több más jelentős engedmény csak az október 8-án kezdődött tárgyalásokon merült fel először.

Ahogy nem volt igaz az sem, hogy mindössze arra törekedtünk: egy „tisztességes szünet” előzze meg Dél-Vietnám teljes összeomlását. Aki részt vett részünkről az október 12-én kötött megállapodás tető alá hozásában, mind úgy gondolta, hogy az évtizednyi gyötrelmet nem tudná orvosolni egy „tisztességes szünet”, ahhoz egy tisztességes megállapodásra lesz szükség. Jó okkal gondolhattuk, hogy az amerikai fegyverekkel és támogatással bőven ellátott Saigon képes lesz a kisebb szerződéseket kezelni; hogy az Egyesült Államok készenlétben áll az egyezmény betartatására és a jelentősebb szerződésekre büntetésére; hogy a gazdasági segély talán ráveszi a VDK-t: inkább az északi területek újjáépítését válassza, ha már a déli területek meghódítását lehetetlenné tesszük számára; hogy a Pekinggel és Moszkvával fenntartott kapcsolatainkat kihasználva is önmérsékletre buzdíthatjuk Hanoi; hogy az általunk nyújtott segélynek köszönhetően a saigoni kormány növelni tudja a biztonságot és a jólétet a szerződés révén nyert időben, s hatékonyan tud versenyezni abban a politikai küzdelemben, amelyben kétségkívül maga mögött tudhatta a lakosság többségének támogatását. Sőt azt sem tartottuk elképzelhetetlennek, hogy a vietnámi felek képesek lesznek kidolgozni egy békés *modus vivendi*-t.

Akkor még nem tudhattuk, hogy a Watergate-botrány hamarosan e feltételek jó részét romba dönti. Boldog tudatlanságban értünk földet Washingtonban, és szinte örömmámorban úsztunk, hogy békét teremtve és egyben a méltóságunkat megőrizve tértünk haza.

32. FEJEZET

A békéhez vezető rögös út

Miután október 12-én visszaértünk Washingtonba, Haiggal együtt rögtön Nixon rejtekhelyére siettünk, az Executive Office Buildingbe.

Az irodaegység két szobából állt. A külső irodában egy kerek asztalt és néhány széket helyeztek el, a falakon pedig Nixont ábrázoló eredeti karikatúrák függtek. Sem íróasztal nem volt a szobában, sem recepciós pult. Soha nem láttam, hogy a fogadószobát bármire is használták volna. Az embert a rejtekhelyre csakis közvetlen elnöki utasításra hívták meg, és a parancsot vagy maga Nixon, vagy Haldeman adta át; nem volt szükség fogadószobára. Nixon irodája egy meglehetősen hosszú, négyszögletes helyiség volt, az egyik végén kandallóval. Ablakai egy verandára néztek, ahonnan a West Executive Avenue-ra nyílt kilátás – egy szűk, lezárt utcára, amely a Fehér Házat választotta el az Executive Office Buildingtől. A redőnyök szinte mindig le voltak engedve. Nixon szerette, ha a dolgozószobájában a hangulat olyan, mintha burokokban lenne. Az ablak előtt hatalmas íróasztal terpeszkedett, a mellette lévő sarokban pedig egy fotel, amely elé pamlagot tettek. Ezzel szemben állva jobbra egy viszonylag kicsiny, kerek asztal és néhány fa karosszék szolgálta a meghívottakat.

Nixon általában a fotelben ült, és lábát a pamlagon pihentette, még munka közben is. Kollégái a karosszékekben foglaltak helyet. E székeken egy-egy hosszúra nyúlt értekezlet alatt egy idő után meglehetősen kényelmetlenül esett az ülés, márpedig ez gyakran megtörtént, ha az elnök éppen elmélkedő hangulatban volt.

Október 12-én azonban mást tapasztaltunk. Izgalmát palástolva, Nixon már-már egykedvűen arra kért bennünket, hogy számoljunk be a történetekről. Némi legdiadalittasan közöltem vele, hogy az 1972-re kitűzött három legfontosabb célunk közül minden jel szerint besöpörtük mind a hármat – az első kettő a pekingi, illetve a moszkvai csúcstalálkozó volt. Ezt követően rendkívül részletesen ismertettem a vietnámi egyezmény rendelkezéseit, és lelkesen elmagyaráztam, hogy milyen különbségek vannak a januári és a májusi javaslatokhoz képest – annál is inkább, mivel szinte minden változás nekünk kedvezett. Nixont leginkább Thieu reakciója aggasztotta. Én optimista voltam – naiv módon –, mert az eredmény jobb lett, mint amit az évek során Thieu-vel közösen előterjesztett javaslatunkban kértünk. Nixon visszaemlékezése szerint a dolog Haiget is aggasztotta;¹

nekem azonban ez nem tűnt fel. Meg aztán amúgy sem számított volna, mert Haig igen határozottan támogatta az egyezményt.

Nixon steaket és bort rendelt, hogy megünnepeljük az eseményt. Vázoltam előtte az előzetes „menüetrendet”, amelyben megállapodtam Le Duc Thóval. Eszerint október 17-én visszatérek Párizsba, hogy találkozam Xuan Thuyval, és megpróbáljunk haladást elérni a még nyitott két kérdésben: mi legyen a Saigon börtöneiben lévő polgári elítéltekkel, és milyen módon lehessen pótolni a dél-vietnámi fegyveres erők katonai felszerelését. Ezenfelül a laoszi és a kambodzsai tűzszünetről kötött megállapodásunk részleteit is tisztáznunk kell. Párizsból Saigonba repülök, ahol október 18-tól egészen 22-ig maradok. Október 22-e estéjén aztán elindulok Hanoi, majd 24-én visszatérek Washingtonba. A megállapodást október 26-án jelentjük be, aláírására pedig 31-én kerül sor. Szoros menetrend, és elképesztően optimista is, ahogy később kiderült. De ez volt az, amit Hanoi annyira sürgetett. Én egyetlen pontnál sem törekedtem a folyamat felgyorsítására. Alapvető célkitűzésünk ugyanis nem az volt, hogy Észak-Vietnám kedvére tegyünk, hanem az, hogy a türelmetlenségét és a szoros határidőket kihasználva a vitatott kérdésekben gyors megállapodásra sarkalljuk. Ebből a szempontból a taktikám bevált.

Ezzel az elnök is egyetértett, és rögvest nekiláttunk, hogy nyomás alá helyezzük Hanoi. Utasítottuk Winston Lordot, aki a vietnámi és az amerikai szövegek összefésülésére maradt Párizsban, üzenje meg Xuan Thuynak, hogy Nixon jóváhagyja az alaptervezetet, feltéve, ha Hanoi belemegy négy olyan változtatásba, „amelyek nélkül az amerikai oldal nem tudja elfogadni a dokumentumot”. A változtatások lényegében precízebb megfogalmazásokat követeltek néhány kérdésben, így a beszivárgásokra vonatkozó tilalomban, a Dél-Vietnámnak nyújtott katonai segélyben és az országos tanács meggyengített jogosítványainak kérdésében. E szövegeket már azelőtt megfogalmaztuk, hogy visszaindultam volna Párizsból, ezért akár rögtön, ott helyben át tudtuk volna nyújtani őket. Mindazonáltal Washingtonból küldtük el a változtatásokat, hogy Észak-Vietnám még sürgetőbbnek érezze az ügyet, másfelől hogy elnöki tekintéllyel ruházzuk fel a megfogalmazásokat, valamint hogy a „menüetrendet” a saját javunkra fordítsuk.

Itt kell szót ejtenem arról az üzenetváltásról, amely ebben az időszakban Washington és Hanoi között zajlott. Az említett üzenetek tervezetét a stábom és én készítettem el. Egy részüket aláírás nélküli jegyzékként küldtük el; ha viszont valamiért nagyobb fontosságot tulajdonítottunk az adott szövegnek, akkor az elnök nevében. Ahogy az összes tárgyalás esetében, amikor így jártam el, Nixon most is megkapott a nevében elküldött minden papírt; ha bármelyik üzenettel szemben kifogása lett volna, azt bizonyára szóvá teszi. Erre azonban egyszer sem került sor. Amint meghatározta az általános irányvonalat, onnan kezdve nem szívesen folyt bele a tényleges megbeszélésekbe. Ahogy a dokumentumok szövege sem érdekelte őt különösebben. Néha tett valami megjegyzést, amikor szóban

ismerttettem neki ezt vagy azt a dokumentumot, de a szöveg aprólékos részletei, a megfogalmazás finomságai és az egyes szófordulatok hidegen hagyták. A vietnámi tárgyalásoknak ebben a szakaszában még nem vett részt személyesen; azok a megszűlőttetett történetek, amelyek szerint ő lett volna az, aki éles jogászmével kiszúrta néhány kiskaput, tisztán a képzelet szüleményei. Nixon bármiféle változtatás nélkül hagyta jóvá a tervezet szövegét. Pontosan látta, hogy a megállapodás életképessége attól függ, mennyire határozottan tartatják be, nem pedig a megfogalmazások körül folytatott ravasz jogászkodástól.

Továbbra is aggasztotta viszont annak a lehetősége, hogy kenyértörésre kerül sor Saigonnal. Ezt szinte bármi áron el akarta kerülni. Ha Thieu megmalkolja magát, akkor egyet nekem is vissza kell lépnem, és az egyezményt csak a választás után írhatjuk alá. Mindezt azonban könnyebb volt utasításba adni, mint betartani, mert Hanoi rákényszeríthet minket az állásfoglalásra, ha a nyilvánosság elé tárja a szövegeket. Ugyanakkor nem gondoltam, hogy a dolog eljuthat eddig a pontig. Akkor még abban az illúzióban éltem, hogy Thieu örömmel támogatja a megállapodást, hiszen az szinte minden lényeges pontban kedvezőbb feltételeket ajánlott azoknál, amelyeket már két éve követeltünk, éppenséggel a dél-vietnámi vezető jóváhagyásával.

Nixon szinte teljesen bizonyos volt benne, hogy az újraválasztáshoz nem lesz szüksége egy megállapodásra; ez túlságosan csekély előnyökkel kecsegtetett ahhoz, hogy megérje a kockázatot. Haldeman, akit közvetlenül az elnök után kerestem fel, ennél is tovább ment. Szerinte az egyezés potenciálisan inkább terhet jelent; biztosra vette, hogy McGovern mögött már csak azok a fanatikusok sorakoznak fel, akik akkor sem szavaznának Nixonra, ha ő lenne a második elnökjelölt. Másfelől viszont egy ilyen megállapodás könnyen nyugtalanságot kelthet az elnök konzervatív támogatói körében, és ezzel csökkenne a szavazatkülönbség, amivel Nixon megnyeri a választást. Röviden tehát, nem az elnökválasztás befolyásolásához van szükség a Vietnámról szóló tárgyalásokra, hanem épp annak a segítségével kell felgyorsítani a megbeszéléseket. A választás ebben az esetben olyan szerepet töltene be, mint egy ultimátum – leszámítva, hogy nem tesszük kockára vele a tekintélyünket, és mivel az alkotmány írja elő az időpontját, azt még tologatni sem lehet előre vagy hátra.

Haiggal közösen október 13-án egy reggeli mellett tájékoztattuk Rogerst is. Rendkívül lelkes volt, úgy vélte, hogy a megállapodás az amerikai álláspont teljes győzelmét jelenti. Ismerve a kettőnk között feszülő szakmai ellentétet, ez valóban kitüntető dicséret volt – és nagylelkű is. Miután a tűzszünet belátható közelségbe került, rá kellett jönnöm, hogy aprócska stábom lassan eléri teljesítőképessége határát. Számítalan technikai jellegű és különleges tudást igénylő jegyzőkönyv elkészítése várt még ránk. Rogers segítségét kértem, ami amúgy nemigen volt szokásom – el kell ismernem, ez korábban hiba volt. Rogers azonnal belement,

és egyik államtitkár-helyettesét, egykori laoszi nagykövetünket, William Sullivant jelölte ki a feladatra, aki akkor éppen a külügy vietnámi munkacsoportját vezette. Sullivan a rábízott számtalan hálátlan feladatot nagy szakértelemmel és merészséggel hajtotta végre, miközben szokatlan módon hajlandó volt vállalni a felelősséget is. Nagy magabiztossággal végezte munkáját a stábomban. Helyettként ő kísért el októberi világ körüli utamra is. Ő tájékoztatta a laoszi és a thaiföldi vezetőket a tárgyalásainkról. És az utolsó szakaszban ő vezette a technikai részletekről folytatott megbeszéléseket az észak-vietnámiakkal. Sullivan nélkülözhetetlen szerepet játszott a tárgyalások utolsó körében.

Az október 13-i menetrendemből is kitűnik, hogy milyen intenzitással folytattuk a felkészülést. Dél előtt 10.45 és 11.05 között Sullivannal és Negropontéval tanácskoztam; 11.05 és 11.09 között egyedül Sullivannal; délután 12.40-től egészen 1.05-ig Sullivannal és Negropontéval; 2.40 és 3.30 között megint csak Sullivannal és Negropontéval; 3.35 és 4.09 között az elnökkel; 5.36 és 6.24 között Sullivannal, Lorddal (aki éppen akkor érkezett haza Párizsból) és Negropontéval; végül 8.20 és 8.55 között Lorddal és Negropontéval.

Aznap egy távirat is érkezett Ellsworth Bunkertől, amelyben arra figyelmeztetett: bármilyen megállapodásra jutunk is, Saigonban attól még viharos vizeken fogunk hajózni. Ahogy már megszokhattuk, ismét képtelenek voltunk elérni Thieu-t, hogy tájékoztassuk; az időhúzás immár része lett minden egyes megbeszélésünknek – legutóbb egy tetanuszoltásra fogták, most egy gyomorrontásra. Nha azonban készségesen szállított egy másik kifogást is: a saigoni elnököt meglepte, hogy péntek 13-án az amerikai nagykövetség nyitva van. Bunker ridegen csak annyit válaszolt, hogy már korábban tisztázta ezt a problémát az asztrológusával. Figyelmeztetett, hogy Thieu-n egyre inkább erőt vesz az „ostromlott erőd” mentalitás, ami az 1968-as évet idézte. Szinte bizonyosan megpróbál majd lassítani minket, bármivel is érkezünk hozzá. Minden jel szerint az a meggyőződése, hogy ha a háború folytatódik, akkor „egy vagy két éven belül sokkal jobb alkühelyzetben találja magát, hogy megállapodást kössön”. Arról azonban már nem világosított fel bennünket, hogy mennyiben lesz a pozíciója jobb, vagy hogyan tudjuk tovább folytatni a háborút, miután Hanoi elfogadta az október 8-án tett javaslatainkat, és emiatt nincs olyan célunk, amivel az amerikai közvélemény elé állhatnánk.

Kértem Bunkert, továbbítsa Thieu-nek a helyzetelemzésem arról, hogy milyen irányba tartunk:

Saigoni érkezésem előtt, amelyre az előzetes tervek szerint szerda este kerül sor, felkeresem Xuan Thuy minisztert, és feltételezésem szerint a másik fél olyan politikai megfogalmazással áll majd elő, amely sokkal kisebb elvárást támaszt Thieu-vel szemben, mint azok az alternatív megoldások, amelyeket Haig vázolt fel előtte a legutóbbi találkozásuk alkalmával. Ehhez kapcsolódva

meg fogunk egyezni a jelenlegi helyzetet rögzítő tűzszünetben is, amely legkorábban két héttel azután lép hatályba, hogy az átfogó megállapodásról elvben megegyezünk. Nagyon valószínű, hogy ez a forgatókönyv valósul meg, tehát létfontosságú, hogy Thieu is megértse: már jóval korábban is rendezhettük volna a konfliktust olyan feltételek mellett, amelyek nyomán távoznia kellett volna a hatalomból. Emiatt a kettőnk közötti közelgő találkozóra ne harcias szellemben készüljön, hanem pozitív hozzáállással, hogy a megbeszélés során tisztázni tudjuk mindazokat a berendezkedési formákat, amelyek konszolidálják és megerősítik jövőbeli uralmát. Bizonyosra veszem, hogy Hanoi kész lesz felajánlani e politikai berendezkedési formákat, ezért Thieu-t le kell téríteni arról a mostani pályájáról, amelynek végén velünk kerül szembe, és párhuzamosan meg kell győzni őt, hogy a kommunisták politikai engedményeiért cserébe észszerűen rugalmas álláspontot képviseljen a jelenlegi helyzetet rögzítő tűzszünet feltételeivel kapcsolatban.

Bunker október 14-én ismertette Thieu-vel a fenti vázlatos elemzésemet a javaslatban szereplő megállapodásról. Soha nem kaptunk rá választ.

Mind október 14-én, mind 15-én hangsúlyosan szoltam arról Dobrinyinnak, hogy mekkora jelentőséget tulajdonítunk a még rendezetlen kérdéseknek. A szovjetektől biztosítékot kértem, hogy a megegyezés után tanúsítsanak önmérsékletet a fegyverutánpótlás szállításában. Dobrinyin, aki megkapta a megállapodástervezetet Hanoitól, megkerülte a választ. Nixon egy Brezsnyevhez írott levelében ugyanilyen biztosítékot kért, de ő sem kapott egyértelmű feleletet. Ám ennél is nagyobb aggodalomra adott okot, hogy Hanoi nyilvánvalóan szöszmötölni kezdett a megállapodástervezet szövegének fordításával. A tervezet vietnámi változata, Dobrinyin szerint, „politikai szervnek” nevezte a javaslatban szereplő Nemzeti Megbékélés és Egyetértés Országos Tanácsát. Le Duc Tho és én órákat töltöttünk Párizsban, míg egyetértésre nem jutottunk abban, hogy az angol nyelvű verzióban ezt „adminisztrációs szervnek” fogjuk nevezni, hogy így is hangsúlyozzuk nem kormányzati jellegét. Az észak-vietnámi változat* azonban a kérdést

nyitva hagyta. Dobrinyinnal határozottan tudattam, hogy ez a verzió számunkra teljesen elfogadhatatlan.

Küldtünk egy jegyzéket Pekingnek is, amelyben szintén önmérsékletet kértünk a fegyverszállítások ügyében; válasz azonban nem érkezett. Igaz, Hanoi fegyverkészleteihez a kínaiak oly csekély mértékben járultak hozzá, hogy az nemigen volt hatással arra, mi lesz Saigonban a végeredmény.

Október 16-án Haiggal reggeliztem, aki a frontot tartotta, míg én oda voltam, és csatlakozott hozzánk Alex Johnson miniszterhelyettes is. Ezt követően negyvenöt percet tanácskoztam az elnökkel. Délután 11 órakor elindultam az Andrews légitámaszpontba, hogy eleget tegyek küldetésemnek, amelytől a már négy éve reménykedve hajsolt célunk – az indokínai háború befejezése – függött. A repülőn egy kézzel írt feljegyzés várt Nixontól, amelyen a következő állt:

Kedves Henry, úgy véltem, hogy miközben Párizs felé tart, hasznos lehet az ön számára, ha papíron is némi útmutatással szolgálok arról, amiről szóban már egyeztettünk. Először is, tegye, amit jónak lát, és ne legyen tekintettel a választásra. Másodszor, nem hagyhatjuk kicsúszni a markunkból az esélyt arra, hogy tisztességben vessünk véget a háborúnak. Ami az elnökválasztást illeti: egy olyan megállapodás, amely nem kudarccal végződik, segítene a fiatal szavazók megnyerésében, de a választási győzelemhez nem elengedhetetlen. Egy olyan megállapodás, amely kudarcba fullad, bizonyára ártana, de nem ejtene végzetes sebet. Ugyanakkor mindenáron el kell kerülnünk azt a benyomást, hogy mi hozunk létre egy koalíciós kormányt, vagy hogy beleegyezésünket adtuk hozzá. Mindent egybevéve és az eredeti utasításomhoz visszatérve: tegye, amit jónak lát annak érdekében, hogy biztosítsa a tisztességes békét, ám ne engedje, hogy az elnökválasztás befolyásolja a dolog időzítését.

Közjáték Párizsban

Az október 17-i találkozásm Xuan Thuyval közel sem alakult olyan drámaian, mint az előző heti megbeszéléseim Le Duc Thóval. Xuan Thuynak nem volt felhatalmazása, hogy komolyabb változtatásokat hajtson végre. Tovább javítottunk a politikai rendelkezéseken azzal, hogy világosan leszögeztük, a Nemzeti Megbékélés és Egyetértés Országos Tanácsa ellenőrizheti ugyan a választásokat, de nem írhatja ki őket. Bármiféle új választást csak akkor rendezhetnek meg, ha abba mindegyik dél-vietnámi fél egyhangúan beleegyezik – azaz megint előkerült a formula, amely mindig kapóra jött, ha egy kérdést mélyre akartunk elásni. Az országos tanácsban – ez volt az utolsó dolog, ami távolról emlékeztetett a koalíciós kormányra – Saigon nem csupán vétőjogot kapott, de ráadásul ennek

* Az októberi megállapodásban Le Duc Tho és én olyan megfogalmazásban maradtunk, amelynek nyomán a felek kötelezettséget vállalnak, hogy „felállítanak egy adminisztrációs szervet, amely a Nemzeti Megbékélés és Egyetértés Országos Tanácsa nevet viseli majd”. Hanoi megpróbálta az adminisztrációs szerv kifejezést úgy lefordítani vietnámmira, hogy azt sugallja vele: a területi kormányzati szervként fog működni. Az október 12-i párizsi találkozón, ahol a technikai kérdések voltak terítéken, Lord és Engel határozottan elutasították ezt a vietnámi fordítást, és ragaszkodtak ahhoz, hogy egy olyan árnyaltabb megfogalmazás kerüljön a szövegbe, amely nem sugall kormányzati felhangokat. A kérdésben a döntést egy későbbi időpontra halasztották. Biztosra veszem, hogy Hanoi hamarosan engedett volna a dologban, ha nem hozták volna nyilvánosságra október 26-án az egyezményt, mert ennek nyomán az összes megoldatlan ügyből, bármilyen apróságról volt is szó, presztízs kérdés lett.

a szervnek semmire sem lehetett felhatalmazása. Hanoi politikai programja immár halott volt.

A katonai felszerelések pótlásának kérdésében Xuan Thuy ragaszkodott az egyenlőség elvéhez, mi pedig ahhoz, hogy az elhasználódott felszerelést egy az egyben lehessen pótolni. Xuan Thuy végül elfogadta a mi megfogalmazásunkat, ám ehhez feltételül szabta a Dél-Vietnámban fogva tartott polgári foglyok szabadon bocsátását. A javaslatot elutasítottam; Saigon ebbe soha nem ment volna bele. Ez olyan politikai kérdés volt, amelyről a vietnámi feleknek kellett egymás közt megállapodniuk. Ráadásul a laoszi és a kambodzsai tűzszünethez kapcsolódó kommunista biztosítékokat is elégtelennek találtuk. Közöltem Xuan Thuyval, hogy nem utazhatom el Hanoi-ba, amíg nem jutunk konszenzusra az egyezmény és az ahhoz kapcsolódó megállapodások szövegét illetően. És nem árt, ha a feltételei azt is tudják, hogy addig nem léphetünk tovább, amíg meg nem kapom Saigon beleegyezését. Emiatt lehetséges, hogy Dél-Vietnámból ismét vissza kell majd térnem Párizsba, egy újabb tárgyalási fordulóra. Lehet persze, hogy még jobb megoldás, ha a saigoni utam végén ismét találkozom Le Duc Thóval, mondjuk Vientiánban. Xuan Thuy morgott valamit, de nyilvánvalóan nem volt felhatalmazása arra, hogy végleges választ adjon.

Közben Washingtonban Nixon megszondázta vezető tanácsadói véleményét. Október 16-án Laird védelmi miniszterrel és Abrams tábornokkal tanácskozott. Haig arról tájékoztattott, hogy mind a ketten határozottan támogatták az egyezményt. Abrams hangsúlyozta, hogy hiába harcolunk végig még egy évet a jelenlegi intenzitással (és nem tűnt túl valószínűnek, hogy ezt az intenzitást fenn lehet tartani), akkor sem tudunk katonailag jelentősen jobb helyzetet kivívni. Október 18-án Rogers és Alex Johnson közölte Nixonnal, hogy az egyezménytervezetet Hanoi „teljes behódolásának” tartják, különösen a politikai pontok tekintetében. Haig beszámolója szerint Nixon lelkesedése magasra hágott. Az elnök azt javasolta, hogy a megbeszélést, amelyet Thieu-vel folytatok a közeljövőben, tekintsem amolyan „pókerjátzmánának”, és az aduást csak az utolsó körben csapjam ki az asztalra. Éppen ezért ne is mutassam meg rögtön Thieu-nek az egyezmény politikai rendelkezéseit. Csak célozgassak rá, hogy Hanoi többet követelt, mint valójában. Amikor pedig ezt követően előállok az igazi szöveggel, mintha az lenne az „álláspontunk, amiből nem engedünk”, Thieu-nek maximálisan az érdekében áll majd, hogy csatlakozzék hozzánk. Nem fogadtam meg a tanácsot. Egész egyszerűen azért, mert úgy véltem, túl sok ember látta már a szöveget ahhoz, hogy efféle fortélyokkal kísérletezzünk. Ahogy később kiderült, rajtunk az sem segített túlságosan, hogy nyílt lapokkal játszottunk.

Úton Saigon felé elküldtem Hanoi-ba egy üzenetet a saját nevemben, amelyben megerősítettem azt, amit már Xuan Thuy-nak elmondtam: észak-vietnámi

látogatásomra csakis „egy egyezmény kontextusában” kerülhet sor. Csatoltam az általunk javasolt szövegeket a vitatott pontokhoz. Hogy a nyomás ne lankadjon, még aznap, október 18-án egy újabb üzenetet is küldtem Hanoi-ba – ezúttal az elnök nevében –, amelyben megismételtem: kizárt, hogy addig sor kerülhet a VDK-ba tett látogatásomra, amíg vitás pontok vannak, és javaslatot tettem egy újabb találkozóra közttem és Le Duc Tho között, ha lehet, Vientiánban, vagy ha másképp nem megy, Párizsban. Hanoi nagy becsben tartott „menütrendje” így megint három-négy napot csúszott.

Abban már korábban megegyeztem Le Duc Thóval, hogy a tárgyalások befejező szakaszában mérsékelni fogjuk az észak-vietnámi területek bombázását. Amint megérkeztem Párizsba, visszavettünk a 20. szélességi foktól északra fekvő területek bombázásából; az üzenetben pedig az állt, hogy mihelyt az egyezmény szövegét véglegesítjük, huszonnégy órával hanoi látogatásom előtt az összes északi terület bombázását felfüggesztjük. Ezzel egy időben Washingtonban már az utolsó simításokat végezték a terven, amely arra irányult, hogy alaposan fel-tankolják Saigon fegyverkészletét. Ha ugyanis megállapodunk az egy az egyben történő fegyverzetpótlásról, akkor így magasabb lesz a kiindulási alap. A tervek szerint a nagy tömegű katonai felszerelés légi úton jutott volna el Saigonba, és kivételesen értelmes fedőnevet találtak az akciónak: „Erősítés plusz” kódnev alatt futott.

A hosszú saigoni repülőúton optimista hangulatban voltunk. John Negropon-tét leszámítva mindannyian azt gondoltuk, hogy Thieu túlradó örömmel fogadja majd az egyezményt. Újra áttekintettük a feltételeket. A fennálló helyzetet rögzítő tűzszünet nyomán Saigon ellenőrzése alá kerülne a lakosság 90 százaléka; a dél-vietnámi területekre történő beszivárgás tiltott lenne; a koalíciós kormány szellemét visszaraktuk a sírba; megvalósul a nemzetközi ellenőrzés; a Vietkong-káderek feltehetően a dél-vietnámiak börtöneiben maradnak; Saigon továbbra is részesülhet amerikai katonai segélyben. Kétségtelenül nem tudtuk megszerezni Hanoi beleegyezését, hogy kivonja a csapatait délről. De ha betartják a beszivárgás tilalmát, akkor a természetes fogyatkozás, a veszteségek ezt a fenyegetést is mérséklék. Mindez persze azt feltételezte, hogy az egyezményt betartják, és persze mindenekelőtt azt, hogy a vietnámi felek racionális számítások alapján mérlik fel a kilátásaikat. Ok azonban már túl sokat szenvedtek, és túl sok fájdalmat okoztak a másoknak. A gyűlölettel és a gyanakvástól félőrebben, képtelenül arra, hogy megálmodják a békét, a két vietnámi fél végül csak abban talált közös nevezőt, hogy mindketten megszállottan kutatták a másik megalázásának módját, és egyetlen közös erőfeszítésük arra irányult, hogyan lehetne minket is behúzni szenvedélyeik örvényébe. Látszólag mindegyikük készen állt arra, hogy romlást hozzon saját magára, ha ezzel gyűlölt ellenfelét is a feledésbe tudja taszítani.

Tanácskozás Thieu-vel

Ellsworth Bunker mindig megnyugtató hatással volt környezetére a válságok közepette. Amikor az ember megpillantotta a reptéri rámpa aljánál ezt a magas, szálfagyenes, vékony alakot, aki olyan makulátlanul öltözött, mintha az öltönyt még a saigoni trópusi hőségben sem mertek volna akár egy ráncot is vetni, rögtön tudta, hogy ha kudarcot vall is, az nem azért lesz, mert Bunker elkapkodta a dolgot, vagy éppen az elszántság hiányzott volna belőle. Legkitűnőbb diplomátaink egyike volt. Életének viszonylag kései szakaszában csatlakozott a diplomáciai testülethez, miután az üzleti életben kiemelkedő karriert futott be. Emiatt aztán sem magának, sem másoknak nem kellett semmit sem bizonyítania. Az volt az ambíciója, hogy országának külpolitikáját szolgálhassa, mert Amerika jólétében látta valamennyi szabad nép biztonságának és reményének zálogát. Az általa képviselt értékeket nem fennkölt szólamokkal bizonygatta, hanem a nap mint nap mutatott teljesítményével prezentálta őket, amiben nemes kötelességtudata vezérelte. Noha hetvenes évei vége felé járt, mégis fiatalnak látszott az amerikaiás lényegét sugárzó optimizmusa miatt. Akkor már öt éve állomásozott Saigonban, és ezalatt mindkét párthoz tartozó elnököket szolgált, mégis mindannyiuk feltétel nélküli bizalmát és csodálatát kivívta. Egy pillanatra sem rendült meg, bármilyen megpróbáltatáson mentünk is keresztül odahaza. A tévében és az írott sajtóban egyaránt kiállt kormánya mellett, miközben mások, akiket nagyobb felelősség terhelt ottani szerepvállalásukért, bujkáltak a nyilvánosság elől. A Vietnámmal kapcsolatos valamennyi titkos diplomáciai tevékenységben szerepet vállalt, minden tárgyalás teljes jegyzőkönyvét megkapta, és amikor csak hazatért Washingtonba, részletesen is tájékoztattuk. Szolgálatom évei alatt mindig kiállt a kormány mellett, amely kinevezte, a hivatalos tanácskozásokon és a nyilvánosság előtt egyaránt megvédte attól a vádtól, hogy ez a kabinet lett volna a béke legnagyobb akadály. Senki nem szolgált rá kevésbé arra a megszegényítésre – a végeérhetetlen várakoztatásokra, a lemondott találkozókra és a semmitmondó, mi több, egyenesen félrevezető válaszokra –, amelynek Thieu kitette. Mindezen megpróbáltatások alatt Ellsworth Bunker száját alig hagyta el panaszos szó. Ezt a házi feladatot is kedvesen, fegyelmezetten és önzetlen szakértelemmel végezte el. A dolgokat eddig a pontig odaadón vitte, és akárcsak mi, ő is vágyott rá, hogy tisztességes békét kössünk. És aki ismerte, az tudta róla, hogy tisztesség dolgában a lehető legszigorúbb elvárásokat támasztja.

Bunkerrel, a helyettesével, Charles Whitehouse-zal és Abrams tábornokkal nem sokkal a megérkezésem után találkoztam a nagykövet szerény rezidenciájának apró könyvtárszobájában. Az épületet nem annyira az eleganciája miatt választották erre a célra, hanem mert egy zsákutca végében állt, és így a biztonsági kockázat valamivel kisebbnek tűnt. Ez volt az első alkalom, hogy akkori

formájában megmutathattam az egyezménytervezetet Bunkernek és társainak. Nagykövetünk első reakciója az volt, hogy ez messze meghaladja az általa elképzelhetőnek tartott szintet; gyakorlati és morális szempontból is vállalható lett volna, ha kevesebb beérjük. Bunker véleményét osztotta Abrams tábornok is; Abe megismételte a Nixonnak már elmondott állítását, miszerint a jelenlegi szint mellett egyévnél további harccal semmit sem tudunk nyerni – és ha az erősítésnek küldött csapatokat kivonva csökkentjük erőfeszítéseinket, akkor a körülmények feltehetően nagymértékben tovább romlanak. Aztán beszámolt arról a nyugtalanító hírről, hogy az észak-vietnámiak újból „felpörgették” támadó harcászati tevékenységeiket, különösen Saigon körül, mert nyilvánvalóan megpróbálnak annyi területet elfoglalni a lehetséges tűzszünet előtt, amennyit csak képesek (amúgy én ugyanerre biztattam Saigont). Abrams úgy vélte, hogy ez az offenzíva okozhat még gondokat, ám egyelőre jelentősebb területi veszteségek nélkül vissza lehet verni.

Charles Whitehouse volt az egyetlen jelenlévő, aki némi óvatosságra intett. A megegyezést kollégáihoz hasonlóan látta, de abban már kételkedett, hogy Thieu az elnökválasztásunk előtt jóváhagyná. Saigon számára ugyanis súlyos lélektani csapást jelentene, ha elvárnánk a köldökzsinórt, amely az Egyesült Államokhoz fűzi. Thieu-nek sok hétre lesz szüksége, hogy erre felkészítse saját magát és a népét. Bármik is a feltételek, az időt húzza majd, köntörfalazni fog, ameddig csak lehet. Mint kiderült, Whitehouse fején találta a szöveget.

Tanácskoztam Phil Habibbal, dél-koreai nagykövetünkkel, akit korábban megkértem, hogy csatlakozzon hozzánk Saigonban. Habib véleménye sokat nyomott nálam a latban. A libanoni származású Habib, aki Brooklynban született, és az Idaho Egyetemen szerezte a diplomáját, tökéletes ellentéte volt annak a képnek, ami az emberekben a külügy szolgálatában álló elegáns és előkelő úriemberekről élt. Nyers volt, szókimondó, egyenes, és annyira távol állt a „vasalt élő nadrágot” viselő úriember sztereotípiájától, amennyire csak lehetett. Az elmúlt tíz évben vagy Vietnámban szolgált, vagy a vietnámi ügyekkel foglalkozott. A párizsi béketárgyalásokon egy sor delegációvezető nagykövet mellett töltötte be a helyettesi posztot, és küldöttségünkben ő képviselte a folytonosságot. Habib választotta ki azoknak az elkötelezett, fiatal külügyi tisztviselőknek a jó részét, akiknek állomáshelye a dél-vietnámi tartományokban volt. Tisztességéhez soha semmi kétség nem férhetett, és mindvégig velünk együtt ült azon a hullámvasúton, amely a reményteli idealizmus magasságai és a kiüresedett reménytelenység mélységei között robogott. Ő is azt akarta, hogy hagyjuk magunk mögött a temetőt, ahol oly sok reményünket helyeztük sírba, de ezt méltósággal akarta megtenni. Mind a külügynek, mind saját kollégáinak tartozott annyival, hogy a nemzetközi kötelezettségvállalásainkkal összecsengtethető módon vessünk véget a háborúnak. Szakadatlanul rugalmasságra buzdított bennünket, miköz-

ben a realitásokat sem tévesztette szem elől; komoly tárgyalásokat javasolt, ám a megadást se nyílt, se álcázott formában nem pártolta. Neki kellett az egyezményt eladnia a dél-koreaiaknak, akik korábban már 50 ezer főnyi katonaságot küldtek Vietnámba, és akiknek a biztonsága szintén a mi magabiztosságunkon és megbízhatóságunkon múlt. Az egyezménytervezet őt is teljesen lázba hozta; legvadabb reményeit is messze felülmúlta. Úgy vélte, hogy ezt koreai szövetségeseink is győzelemnek tekintik majd. Mindez pedig azt jelentette, hogy az összes olyan magas rangú amerikai tisztviselő, aki közről ismerte a tárgyalásokat és a Vietnámmal összefüggő ügyeket, támogatta erőfeszítésünket.

Ha Thieu képes lett volna rávenni magát, hogy elmondja nekünk – akár csak négy szemközt – azt, amit Whitehouse felvázolt, elkerülhettük volna a felfordulást, ami a következő hetekben várt ránk. Ha rögtön felfogtuk volna, hogy nem az egyes feltételekkel van baja, hanem *magát* az egyezményt ellenzi, akkor bizonyosan másként manőverezünk. Bármennyire is irracionális volt a saigoni vezető álláspontja, világosan láttam, hogy Nixon az elnökválasztás előtt nem akarja robbanásig feszíteni a helyzetet. Thieu azonban sohasem bocsátkozott elvi vitákba. Ehelyett a vietnámi módszert alkalmazta: közvetett módon, ráutalásokkal operált, olyan módszerekkel, amelyeknek sokkal inkább a kimerítés volt a céljuk, mintsem az ügy tisztázása. Mindvégig a valódi kérdés körül körözött, de egyenesen soha nem hozta szóba – a vietnámiak évszázadokon át alkalmazták ezt a harcmodort, hogy lélekben megtörjék az idegeneket, mielőtt még fizikailag is szembeszállnának velük valamelyik hősies rohamuk során. Nem állíthatom, hogy e számítás ne vált volna be; sajnálatos módon azonban ez aligha erősíti a bizalmat, és különösen visszatetsző, ha valaki a szövetségese ellen veti be. Ugyanakkor nem akadt olyan vietnámi, se északon, se délen, aki hitt volna benne, hogy a magabiztosság, a bizalom vagy a barátság dönt majd a szóban forgó kérdésben. Ezeket az embereket évszázadokon át nem a bizalom segítette abban, hogy túléljék az idegeneket, hanem az, hogy manipulálták őket.

Az október 19-i találkozó is ebben a légkörben zajlott. Miután megérkeztem az elnöki palotába, tizenöt percen keresztül várakoztattak az összegyűlt sajtó színe előtt. Aztán Thieu szárnysegédje, Hoang Duc Nha bukkant fel, hogy Dél-Vietnám elnökének színe elé kíséren engem és Bunkert. Thieu nem pazarolt túl sok szót a köszöntésünkre. Egykedvűen átvette Nixon levelét, amelyben többek közt ez állt:

Dr. Kissinger lesz az, aki a birtokában lévő és a javaslatunkban szereplő egyezmény rendelkezéseit részletekbe menően elmagyarázza majd önnek, így ebben az üzenetben erre már nem térek ki bővebben. Ugyanakkor szeretném, ha tudná, hitem szerint nem áll előttünk más észszerű választási lehetőség, csakis az említett egyezmény elfogadása. Ez ugyanis jelentős elmozdulást

képvisel a másik fél részéről, és szilárd meggyőződése, miszerint hatálybalépése esetén mind ön, mind a népe kellően felkészült lesz arra, hogy megvédjék önmagukat, és döntsenek Dél-Vietnám politikai sorsáról...

Végül el kell mondanom, hogy amíg korábban a háborúval járó kockázatokat vállaltuk, most véleményem szerint a békével járó kockázatokat kell vállalnunk. Szándékunk az, hogy tisztességesen betartjuk az egyezmény feltételeit és a Hanoival kötött megállapodásokat, és tisztában vagyok vele, hogy az ön kormánya is ezt szándékozik tenni. Ugyanakkor elvárjuk a kölcsönösséget, és ezt egyértelműen leszögeztem mind a másik félnek, mind szövetségeseinek. Biztosíthatom, hogy a lehető legszigorúbban fogjuk megítélni minden hitszegő cselekedetüket, és azok a legsúlyosabb következményeket vonják maguk után.

Az általam és a stábom által készített gépírást szöveg alá Nixon még a következő, kézzel írt sorokat róttá:

Dr. Kissinger, Haig tábornok és jómagam hosszasan tanácskoztunk a javaslatról. Személyes meggyőződése, hogy ez a lehető legjobb ajánlat, amit csak kaphattunk, és teljesül benne az, amit abszolút feltételként szabtam: hogy a Vietnámi Köztársaságnak szabad országgént kell fennmaradnia. Dr. Kissinger megjegyzései bírják teljes támogatásomat.

Ha volt alkalmas idő Thieu számára, hogy kifejtse valódi aggodalmait, és szívből jövő, nyílt beszélgetést folytasson annak az elnöknek a küldöttével, aki amúgy egész politikai jövőjét és országa hitelességét tette fel Dél-Vietnám támogatására, akkor ez most jött volna el. Ehelyett Thieu elolvasta az üzenetet, de semmiféle megjegyzést nem fűzött hozzá. Beinvitált minket a szomszédos szobába, ahol Haig három héttel korábbi látogatásához hasonlóan most is összegyűlt a nemzetbiztonsági tanácsa, ez alkalommal kiegészítve Saigon washingtoni nagykövetével és a párizsi béketárgyalások dél-vietnámi delegációjának vezetőjével. A mi részünkről rajtam kívül Bunker, Whitehouse, Abrams, Sullivan, Lord és a tolmácsunk, David Engel volt jelen. A hangulatot nyomban meghatározta, hogy Thieu, anélkül, hogy az emberek bemutatására egy szót is vesztegetett volna, rögvest közölte: Nha lesz a tolmács. Tudva, hogy az összes jelen lévő vietnámi legalábbis ért angolul, ez már jelezte, hogy a saigoni vezető nem fogja megkönynyíteni a helyzetünket. Majd Nha a rá osztott szerepből gúnyt űzve minden egyes megjegyzésemet nagyjából a felére rövidítette le. Ez azonban belőlem azt a megjegyzést váltotta ki, hogy vagy a vietnámi nyelv sokkal tömörebb, mint az angol, vagy Nha kurtítja meg a mondanivalómat (így viszont szeretném tudni, hogy mit hagyott ki). „Én a tömörítés mestere vagyok” – válaszolta erre Nha szerényen.

Kezdetnek felvázoltam a stratégiánkat. A Vietnámban tett erőfeszítésünket alig néhány ember tartja egyben, miközben odahaza rengetegen gyakorolnak rájuk hatalmas nyomást, hogy vessenek véget háborús részvételünknek, amiért cserébe már a hadifoglyok szabadon engedésével is beérnék. E nyomást lehetetlen lesz feltartóztatni, ha az a nézet alakul ki velünk kapcsolatban, hogy feladtunk egy észszerű tárgyalási pozíciót, különösen annak fényében, hogy ez a saját álláspontunk volt. Elismertem, hogy ebben a tekintetben mások a kényszerek Thieu és a mi számunkra. Neki azt kellett bizonyítania a népe szemében, hogy szilárdan kitart; nekünk azt kell mutatnunk, hogy rugalmasak vagyunk. Hangsúlyoztam, hogy számunkra nem az elnökválasztásunkat megelőző két hét ad okot aggodalomra, hanem a rá következő hónapok. Az offenzíva elindulása után küldött katonai erősítés további költségeit – az összeg már elérte a 4,1 milliárd dollárt – januárban kell a kongresszus elé terjeszteni. Ez pedig nagyon kézenfekvő lehetőséget kínál majd, hogy megvonják a pénzügyi támogatást. Két éven keresztül jól körülírható javaslatcsomaggal álltunk elő Saigon jóváhagyásával; most ezeket Hanoi elfogadta. Még a kongresszusban lévő támogatóink sem értenék meg, ha most habozni kezdenénk. Ez tehát a valódi határidő, ami szorít bennünket. Miután Nixon „aduászáról” megfeledkeztem, egy órát töltöttem vele, hogy az egész egyezményt újból végigvettem, kimutattam, hogy a tűzszünetről szóló rész az általunk előterjesztett összes javaslatot kielégíti, és a politikai rendelkezések sokkal kedvezőbbek, mint azok a feltételek, amelyeket a négyszemközt tárgyalásokon vagy a nyilvánosság előtt támasztottunk. Végül azzal zártam, amit az egész ügy központi kérdésének tartottam:

Már több mint nyolc éve harcolunk vállvetve. Hatalmas áldozatokat hoztak, ahogy mi is. És most, ha együtt békét tudunk kötni, azzal az összes eddigi szenvedést igazoljuk, és felépíthetjük Vietnám számára azt a rendszert, amelyért oly sokat szenvedtünk. Az elnök azt kérte tőlem, ebben a szellemben szóljak önökhöz. Én barátként érkeztem, hogy szembenézzünk egy közös problémával, és így folytatni tudjuk a barátságunkat, és folytatni tudjuk az együttműködést.

Thieu-ról éppúgy leperegtek az idegenek ékesszóló szavai, ahogy az elmúlt három év során Le Duc Thóról Párizsban – de persze az is lehet, hogy egyszerűen túlbecsültem a meggyőzőképességemet. Fel kellett volna ismernem, hogy azt a taktikát alkalmazta, amelyet a velem és Haiggal folytatott előző tanácskozáson bevett. Egy sor értelmes kérdést vetett fel, de ezek egyike sem érintette az egyezmény lényegét. Thieu tudni akarta, hogy a feltételeket mennyire tartom összegeyzetethetőnek a május 8-i javaslatunkkal; meg akarta ismerni az egyezmény aláírásának körülményeit; érdekelte, hogy a nemzetközi ellenőrzési mechanizmus mikor áll

fel; milyen menetrendet ajánlottam – ezzel persze azt sugallta, hogy ha kielégítő válaszokat kap, akkor megszerezzük a jóváhagyását. Hirtelen megkérdezte, vajon az egyezményre szükség van-e Nixon újraválasztásához. Válaszként felolvastam neki azt az elnöki feljegyzést, amelyet a repülőgépen kaptam kézhez, amikor elindultam Washingtonból.

Abban maradtunk, hogy a tárgyalást másnap délelőtt, megint csak a teljes dél-vietnámi nemzetbiztonsági tanács színe előtt folytatjuk. Aznap délutánra még egy találkozót terveztünk, amelyen Thieu, Abrams, Cao Van Vien tábornok (a dél-vietnámi egyesített vezérkar főnöke) és én vettem volna részt, hogy megbeszéljük a további utánpótlást, amellyel az Erősítés plusz akció keretében számoltunk. Kollégáim, Bunker és én e pillanatban rendkívül derűlátók voltunk. Thieu kérdései és az Erősítés plusz akció iránt mutatott heves érdeklődése azt sugallta, hogy elindultunk a megegyezés irányába. Elküldtem egy beszámolót Nixonnak, amelyben sokkal óvatosabban fogalmaztam meg a kilátásainkat ahhoz képest, amennyire optimisták voltunk mindannyian. Nincs olyan, a szakmájában csak egy kicsit is jártas megbízott, aki ne kevesebbet ígérne, mint amennyit aztán teljesíteni tud, ez ugyanis csökkenti valamelyest a csalódottságot, ha mégis beüt valamilyen váratlan kudarc; ha pedig a megbízott sikerre jut, akkor az még jobb színben láttatja majd az eredményeit – ne tagadjuk, mind ezt csináljuk. A beszámolóban a következő állt:

Még túl korai megjósolni, hogy mi lesz Thieu reakciója; a korábbi utakból már megtanultuk, hogy csak a második találkozón fedi fel, milyen lapok vannak a kezében. Ösztönöm azt sűgja, hogy szembe fogunk kerülni azzal a nehéz feladattal, amit mindannyian előre sejtettünk; meglátjuk, hogy képesek leszünk-e végrehajtani. [...] Mindent összevetve tehát, hangsúlyosan világossá tettem számára, hogy ezt egy kitűnő egyezménynek tekintjük, amely értelmet ad az éveken át hozott áldozatoknak, és teljes körű védelmet nyújt a Vietnámi Köztársaságnak és Thieu-nek egyaránt. Sokkal kedvezőbb megoldás, mint amilyenre bárki is számított, és ez határozott katonai és diplomáciai támogatásunk eredménye.

Az október 19-i délutáni találkozón Abrams elmondta Thieu-nek, hogy milyen felszereléseket hagynánk hátra a dél-vietnámi sereg számára, illetve a tűzszünetet megelőzően az Erősítés plusz program keretében milyen további hadianyaghoz juthatnak hozzá. Ennek révén kaptak volna újabb százötven repülőgépet, amelyeket egy tizennégy napos időszakban kellett volna leszállítanunk. Thieu újból lényegre törő kérdéseket tett fel; a finomságok iránt érzéketlen elménk okkal hihette azt, hogy lépésről lépésre közelebb kerül az egyezmény elfogadásához. Például nyíltan nem emelt semmi kifogást az ellen, amikor szóba hoz-

tam, hogy ellátogatok Hanoi-ba; ha hozzájárul az egyezményhez, közölte, akkor egy ilyen út teljesen helyénvaló.

A következő találkozó előtt a másik Vietnám felől is hallottunk. Hanoi üzeneteinek az alig nyolcszáz mérföldnyire lévő Saigon-ba kellett eljutniuk, de ehhez húszezer mérföldet utaztak. A VDK-kormányja ugyanis a Párizsban lévő Guay ezredesnek adta át őket, aki továbbküldte Haignek Washington-ba a Fehér Ház kerülőcsatornáin, Haig pedig ismételtén a Fehér Ház kerülőcsatornáin keresztül továbbította nekem Saigon-ba. Amikor kapcsolatba akartunk lépni Észak-Vietnámmal, ugyanezt az utat kellett megtennünk visszafelé. Üzeneteinket először Saigonból Washington-ba küldtük, onnan Párizs-ba, majd onnan Hanoi-ba.

Az október 19-én, a nap végén érkezett üzenetre azonban mindenképpen válaszolnunk kellett huszonnégy órán belül. Ebből ugyanis világossá vált, hogy Észak-Vietnám nem akar újabb találkozót sem Vientiánban, sem Párizsban. Ragaszkodjunk inkább az eredeti menetrendhez, szöjt az üzenet. És hogy ebben készségesen együttműködjünk, a polgári foglyokról és a hadianyagpótlásról szóló megmaradt két pontban *engedtek* nekünk; Hanoi nem csupán a két pont lényegi részét, de a repülőről küldött megfogalmazásunk szövegét is elfogadta. Ennek a gyakorlatban az lett volna az eredménye, hogy a tűzszünet nyomán valamenyny fogoly kiszabadul, leszámítva a saigoni kormány börtönciben fogva tartott Vietkong-kádereket. És a hadianyagpótlásról szóló rendelkezés – a dél-vietnámi erők éppen akkor folyó, számottevő megerősítésével együtt – lehetővé tette, hogy szinte korlátlan amerikai katonai segítyt nyújtsunk Saigonnak.

Amikor Haig elküldte nekem az észak-vietnámiak válaszát, még akkurátusan hozzátette: „Úgy vélem, ez az üzenet mérhetetlenül nagyobb terhet ró rád a mai találkozón.” Ennél kitalálni sem lehetett volna ironikusabbat: valakinek akár csak átfut az agyán, miszerint a terheim attól nőnek, hogy Hanoi teljes mértékben elfogadta a feltételeinket. Pedig ez történt. Mindez ugyanis – Észak-Vietnám területszerző hadműveleteivel egyetemben, amelyekre Haig szintén felhívta a figyelmemet – igen jelentős probléma elé állított bennünket. A VDK katonai offenzívája nyomán rendkívül nehezen lehetett meggyőzni Thieu-t, hogy álljon be a sorba; ugyanakkor Hanoi üzenete szinte lehetetlenné tette számunkra, hogy odahaza megvédjük az álláspontunkat, ha a dél-vietnámi elnök mégsem csatlakozik hozzánk. A megoldás kulcsa a saigoni kabinet kezében volt; az ő hozzáállásuk határozza majd meg, hogy gyorsan véget lehet-e vetni a háborúnak.

Saigon azonban nem sietett. Amikor az ember egy kötélen egyensúlyoz, a legveszélyesebb dolog, amit tehet, az, ha megáll. Amint belevágtam ebbe az útba, már csak előre mehettünk. A „menüettrendet” használtuk arra, hogy engedményeket csikarjunk ki, de e folyamat közben már csupán korlátozottan nyílt lehetőség az időhúzásra. Mértékkel használva és egészen a választásunk időpontjáig a késleltetés a mi alkupozíciónkat javította. Utána azonban az időhúzás már egy-

re inkább Hanoi érdekeit szolgálta. Mihelyt nyilvánvalóvá válik, hogy november 7-ét követően a katonai és politikai helyzetünk nem javul, Észak-Vietnám ellenünk fordítja majd az eljárást, mert rájön: érdekeit leginkább az szolgálja, ha kihasználja, hogy a kongresszus visszatérése és a 4–6 milliárd dolláros kiegészítő költségvetési támogatás megszavazása miatt onnantól fogva minket szorít az idő. Mindezt figyelembe véve már nem is állt előttünk olyan sok alternatíva. Hanoi-nak bármikor lehetősége volt rá, hogy a nyilvánosság elé álljon. Az volt a véleményem – és ezt visszatekintve sem változtattam meg –, hogy ha a tárgyalások már félig-meddig nyilvánosan, az otthoni közvélemény felhorgadása közepette zajlanak majd, akkor feleannyira jó engedményeket sem tudunk kicsikarni, mint amelyek most szinte naponta hullottak az ölünkbe. Kénytelenek lennénk elfogadni az egyezményt, bármi legyen is Thieu véleménye. A valódi választás nem az volt, hogy késlekedünk vagy megállapodunk. A két valós alternatíva az volt, hogy vagy a VDK, a kongresszus és a közvélemény által ránk gyakorolt nyomás hatására kötjük meg az egyezményt, vagy a saját politikánk folyományaként vetünk véget a háborúnak. Utóbbi esetben demonstrálhatnánk, hogy urai vagyunk az eseményeknek, és még némi értelmet is tudnánk adni meghozott áldozatainknak.

Emiatt aztán „az elnök nevében”, a Fehér Ház válságelemző szobáján keresztül, táviratban elküldtem a válaszunkat Hanoi-nak. Ebben „véglegesnek” nyilváníttam az egyezmény szövegét, ugyanakkor arra is rámutattam, hogy három területen is maradtak olyan lezáratlan kérdések, amelyek további „megállapodásokat” igényelnek: a Laoszban és Kambodzsában lévő amerikai hadifoglyok ügye, a laoszi háború lezárása, valamint Kambodzsza jövője. A három témához kapcsolódó és általunk javasolt szöveget elküldtem Párizs-ba, hogy továbbítsák Észak-Vietnámba. Laosz esetében olyan megállapodást javasoltunk, amelynek értelmében a vietnámi fegyvernyugvás kezdetétől számított harminc napon belül ott is hatályba lép egy tűzszünet. Kambodzsza esetében, ahol Hanoi kitartott amellett – mint később kiderült, a valósághoz hűen –, hogy befolyása közel sem döntő, mi Le Duc Tho írásos megerősítését kértük azokhoz a nyilatkozatokhoz, hogy a támadó hadműveletek leállnak, az észak-vietnámi csapatok kivonulnak, és megszűnik a beszivárgás. És ha már úgyis üzengettünk, egy új „menüettrendet” is javasoltunk, amely negyvennyolc órával későbbre ütemezte a hanoi utamat.

Saigon azonban korántsem követett el mindent annak érdekében, hogy bármiféle menetrendet tartani tudjak. Ami nekünk sikernek számított – például az amerikai csapatok kivonása –, az szövetségesünk számára rémálommal ért fel; a tűzszünet következményeit illetően végképp nem volt semmiféle elképzelésük arról, miként kerülhetnének jobb helyzetbe, ha mi már távoztunk. Az október 20-án reggel 9 órára tervezett találkozót Thieu-vel és nemzetbiztonsági tanácsával délután 2 órára halasztották el. Ez az ülés három és fél órán át tartott. Dél-vietnámi részről ugyanazok voltak a jelenlévők, mint előző nap. A mi delegációnk

sem változott, leszámítva, hogy csatlakozott hozzánk Bill Sullivan, akit korábban Bangkokba és Vientiánba küldtem, hogy tájékoztassa a thai és a laoszi vezetőket az egyezménytervezetről.

Thieu ismét úgy nyitotta meg a tárgyalást, hogy egyetlen szava sem volt az amerikai küldöttséghez, és mélységes szkepticizmusának adott hangot Hanoi motivációival kapcsolatban, illetve figyelmeztetett bennünket az észak-vietnámi „cselekvések” veszélyeire. Nha ezt követően ismét végigvett egy sor rendkívül értelmetlen kérdést, amelyek a délen megmaradó északi csapatokhoz, a fegyverutánpótlásról szóló rendelkezés tisztázásához, a Nemzeti Megbékélés és Egyetértés Országos Tanácsának összetételéhez és feladataihoz kapcsolódtak, illetve afelől érdeklődött, hogy mi az amerikai hozzáállás az egyezmény megszegésének esetére. Részletesen válaszoltam, és megismételtem az előző nap már elmondott érveket: a beszívargásra vonatkozó tilalom bizonyosan elvezet majd az észak-vietnámi erők természetes kimerüléséhez; a fegyverzet-utánpótlásról szóló rendelkezés az ország hatalmas fegyverkészletei és az ezt tovább növelő Erősítés plusz program miatt lényegében azt jelenti, hogy Dél-Vietnám korlátlanul juthat amerikai katonai segélyhez; az országos tanács funkcióiról pedig Saigonnal közösen kell megállapodni, és a terület összetétele és működése tekintetében utóbbinak vétőjoga lesz.

A szerződösszegésre vonatkozó amerikai válaszlépéseket illetően megismételtem Nixon biztosítékát, hogy a tömeges észak-vietnámi szerződösszegések esetében az Egyesült Államok határozottan fellép az egyezmény betartatása érdekében. Az érv, hogy az elnöknek nem áll hatalmában a kongresszus kimondott felhatalmazása nélkül ilyesféle garanciát nyújtani, csak később került elő. Akkor ez a kifogás fel sem merült bennünk; teljesen értetlenül álltunk volna az előtt, ha bárkiben is megszületik a gondolat: az Egyesült Államok éveken át folytatott harcot egy becsületbeli ügyért, amelyben 45 ezer emberét veszítette el, majd később tétlenül szemléli, hogy arcátlanul megszegik azt a békeszerződést, amely az ország áldozathozatalának hozadéka lett. Az efféle okoskodás a diplomácia végét jelentené. A tárgyalások ilyen felfogás mellett csak cinikus színjátékok lennének, és soha egyetlen egyezményt sem tartana tiszteletben senki. Vietnámban pedig ez azt jelentette volna, hogy a megállapodás csupán pimasz szemfényvesztés, amellyel a megadásunkat leplezzük. Márpedig azt megtehettük volna korábban is, és sokkal kisebb fájdalom árán. A becsület, a tisztesség, a szavahihetőség és a nemzetközi jog együttesen, minden kétséget kizáróan abba az irányba mutatnak, hogy az egyezmény betartását nekünk kell szavatolnunk, és ez a feladat ránk hárul majd. Máskülönben mi értelme lett volna a háborút lezáró és egy nemzetközi konferencián szentesített ünnepélyes egyezségnek? Minderre négy szemközt Thieu és társai figyelmét is felhívtuk. Ráadásul ennek nyilvánosan is hangot adott Nixon, Elliot Richardson (amikor védelmi miniszter volt), én és egy sor más tisztviselő is.² Az egyezménnyel kapcsolatban felmerülő kérdések közül leg-

inkább ez tűnt egyértelműnek. Úgy gondoltuk, hogy mind erkölcsi, mind politikai szempontból hatékonyabban tudunk Saigon segítségére sietni szabadsága védelmében, ha ezt egy olyan békeprogram nevében visszük véghez, amelyet az amerikai nép büszkén vállalhat, mint ha ugyanezt egy szörnyű háborúskodás alatt tesszük meg, amely szétszakítja országunkat. Soha nem tudjuk már meg, hogy normális időkben az élet igazolta volna-e a fenti nézetet. Nem sokkal az egyezmény aláírása után Nixon hatalmát aláasta a Watergate-ügy, és átszakadt a gát, amely addig a kongresszus háborúellenes határozatainak útját állta. Ennek nyomán pedig újra elszabadultak láncokról azok a megosztó indulatok, amelyeket a békekötéssel próbáltunk megzabolázni. Mindazok, akik elsősorban abban voltak érdekeltek, hogy az egy évtizeden át hangoztatott tiltakozásukat igazolva lássák, most egy újabb esélyhez jutottak, hogy Dél-Vietnám függetlenségének romjain kiálljanak ügyük mellett – és ez alkalommal sikeresen ki is használták a kínálkozó lehetőséget.

A vihar első morajlásai

Októberben azonban ott, a saigoni elnöki palotában, az amerikai csapat tagjai között egyetlen ember sem akadt, akinek akár álmában megfordult volna a fejében, hogy az események ilyen fordulatot vesznek. Őszintén hittük, hogy egyaránt sikerült megőriznünk az amerikai elveket és Dél-Vietnám szabadságát. Nem az otthoni vélemények miatti kétségeink frusztráltak bennünket, hanem Thieu látszólagos értetlensége, hogy képtelen felfogni az előtte megnyíló lehetőséget. Október 20-án még az általában hallgatólagos Abrams tábornok is megpróbált közbelépni, hogy rávegye Thieu-t az egyezménytervezet elfogadására:

Bizonyosra veszem, hogy a struktúra, ahogy ma itt magunk előtt látjuk, képes arra, hogy biztonságban megőrizze ezt az országot és ezt a kormányt. Csupán megismételni tudom dr. Kissinger érzéseit, hogy nem valamilyen egyezmény fogja Dél-Vietnám biztonságát garantálni – csakis az éberség és az elszántság.

Amikor e hét hétfőjén Nixon elnök behívatott az irodájába Laird miniszter úrral egyetemben, hogy megkérdezze tőlünk, mit gondolunk erről [...], közöltem vele: eljött az ideje, hogy továbblépjünk. Nehéz lépés volt az első csapatkivonás végrehajtása, ahogy a rá következő összes többi is, de ahogy egyre nőtt az önbizalom, s javult a teljesítmény és a képességek, úgy vált mindinkább megvalósíthatóvá. Ezért ahogy telt-múlt az idő, Dél-Vietnám védelme egyre inkább Saigon dolga lett. Mindig is rendkívül tiszteltem és csodáltam a dél-vietnámi népet és hadseregét, s a kezdetektől fogva az volt a meggyőződése, eljön a nap, amikor saját büszkeségük diktálja majd azt,

hogy ön és a népe mindenestül kezébe vegye a biztonság és a politikai erő feletti rendelkezést, noha légierőnk akkor is felsorakozik majd az önök segítségére, és kikötőikbe továbbra is befut az általunk szállított felszerelés és utánpótlás.

Thieu még ekkor sem tette szóvá, hogy igazából nem az egyezmény váltott ki belőle aggodalmat, hanem éppenséggel az, hogy hiányzott a magabiztosság, amelyet Abrams olyan létfontosságúnak írt le. A tábornok arra biztatta Thieu-t, hogy ne becülje túl az észak-vietnámiakat, mert ők is elkövettek egy sor végzetes hibát, és sorozatosan rosszul mérték fel a helyzetet. Ha 1968-ban a Khe Sanh-t ostromló két hadosztályt Hué alá vezénylik, soha többet nem tudtuk volna felszabadítani a várost. Hanoi hasonlóan „ostobán” aprózta el erőit az 1972-es offenzíva során: „Azért tettek ajánlatot, mert veszítettek, és ezt ők is tudják. Ez az első alkalom, hogy a háborúval kapcsolatban megjött az eszük.” Sajnos Thieu az ellenkező következtetést vont le Abrams előadásából, akinek szavait a saját érveivel próbálta megcáfolni: „Az a tény, Abrams tábornok, hogy két hadosztályt irányíthattak volna Khe Sanh alól Hué felé, és az a tény, hogy ezt mégsem tették meg, a mi tábornokaink érdeme, és az a tény, hogy a kommunisták veszítettek, szintén a tábornokaink tehetségének köszönhető.” A látszólagos önbizalom-fitogtatás azonban egy mélyebben húzódó kétséget leplezett: Thieu nem volt hajlandó elfogadni Abrams véleményét a kommunisták alkalmatlanságáról. És erről a listába szedett észak-vietnámi kudarcok sem tudták meggyőzni, mert számára a siker forrása egy sokkal esetlegesebb tényező volt: a dél-vietnámiak szakértelme (vagy szerencséje).

Ez volt ugyanis a probléma lényege, amelyet semmiféle rendszerelemzés vagy a vietnámisálásról tett hangzatos kijelentés nem tudott semmissé tenni. Nyolc-évnnyi amerikai részvétel után a dél-vietnámiak egyszerűen nem érezték magukat felkészültnek arra, hogy közvetlen amerikai részvétel nélkül szembenézzenek Hanoival. Nem a szerződés egyik vagy másik kitétele okozta, hogy rémálmaik voltak, hanem a félelem, hogy egyedül maradnak. A saigoni vezetők számára a tűzszünet egyet jelentett megmaradt erőink távozásával, miközben nem hittek benne, hogy lankadni fog Észak-Vietnámnak az a csillapíthatatlan törekvése, hogy uralma alá hajtsa Indokínát. Nagyon is valós értelmet nyert számukra, hogy jövőjük a saját kezükbe kerül, és valahol mélyen ez a gondolat rettentő pánikot gerjesztett bennük, noha túl büszkék voltak, hogy mindezt elismerjék. Ráadásul még csak nem is tévedtek. Az amerikai erők dél-koreai jelenlétét például Washington is elengedhetetlennek vélte ahhoz, hogy a Koreai-félszigeten fenn lehessen tartani a katonai és lélektani egyensúlyt.

Nem Thieu hibája volt, hogy mi egyszerűen az utunk végére értünk – főképp otthoni megosztottságunknak betudhatóan. De még ha ésszel fel is fogta volna

az álláspontunkat, vietnámi hazafiként nyilvánosan nem állhatott volna mellénk. A lehető legjobb feltételeket harcoltuk ki, ezek valóban jobbak voltak, mint amelyeket korábban mi magunk támasztottunk, és elméletileg a dél-vietnámiak is megkapták velük a túlélésükhöz szükséges eszközöket. Önmagukban azonban még nem adták meg Saigonnak azt az önbizalomból és összetartásból szövődő izomzatot, amely elengedhetetlen lett volna, hogy fenntartsák a harctéren valójában már kivívott egyensúlyt.

A saigoni elnöki palotában folytatott megbeszélések a fentiek miatt jobbra nem a lényegről szóltak. A dél-vietnámiak egy sor javaslatot tettek az egyezmény tervezetéhez, emiatt viszont az amerikai fél – amely soha nem volt képes megbirkózni a vietnámi pszichológia tekervényes fordulataival – arra a meggyőződésre jutott, hogy Saigon apró lépésekkel a megegyezés felé araszol. Ezt a benyomást tovább erősítette, hogy Thieu a tárgyalás végén közölte: másnap délelőtt sok elfoglaltsága lesz, mert tanácskoznia kell a nemzetgyűlés vezetőivel és más politikai kulcsszereplőkkel, hiszen fel kell őket készítenie arra, ami rájuk vár. A következő találkozót október 21-re, vagyis másnap délután 2 órára beszéltük meg; a közbeeső időben sor kerül majd egy technikai egyeztetésre is két szakértői csoport között: a külügyminiszter Tran Van Lam által vezetett dél-vietnámiak és az amerikai csapat feladata lesz, hogy kialakítsák a tervezet változtatásaihoz kapcsolódó közös álláspontot, amelyet aztán Hanoi elé terjesztünk. Miután Észak-Vietnámmal már közöltük, hogy a tervezet szövegét „véglegesnek” tekintjük – noha az egyezményhez kapcsolódó kiegészítő megállapodásokról (vagy jegyzőkönyvekről) ugyanezt nem jelentettük ki –, tudtuk, hogy rettenetesen nagy feladat áll még előttünk.

A Thieu-vel folytatott három és fél órás tárgyalás végeztével a következő beszámolót küldtem Washingtonba:

Az ülés józan, némileg szomorú légköréből világosan kitűnt, óriási lélektani nehézséget okoz számukra, hogy elvágják a köldökzsinórt, amely az USA-hoz köti őket. Azt feltehetően felismerték, hogy amerikai mércével mérve mi jó üzletet kötöttünk, az ő figyelmük középpontjában azonban jobbra a megmaradó észak-vietnámi erők és a várható szerződésszegések állnak. Bár a tábornokaik tehetségét nagy büszkeséggel emlegetik, láthatóan rettegnek a kommunisták fortélyaitól és saját önbizalomhiányuktól. Minden kétséget kizáróan úgy érzik, hogy több időre lesz szükségük, de az ember óhatatlanul is arra gyanakszik, hogy ez az érzésük soha nem múlik majd el. Tisztában vannak vele, hogy mit kell tenniük, és mindez rendkívül fájdalmas számukra. Még az is lehet, hogy igazuk lesz. Ha további két évet ki tudnánk húzni, akkor talán sikerre vinnék az ügyüket. [...]

Az az érzésem, hogy ha lassan is, de előbb-utóbb beállnak a sorba, és kiépítik a terv elfogadásához szükséges mentális érvrendszert, ahhoz azonban,

hogyan az önbecsülésük ne szenvedjen csorbát, azt kell érezniük, hogy ők is részesek a folyamatnak.

Akár csak áprilisi titkos moszkvai utam esetében, most is olyan kommunikációs köröket futottunk Washingtonnal, amelyek rendkívüli módon megnehezítették a hatékony eszmecsere, és az események felgyorsulásával egyre sűrűsödő félreértésekhez vezettek. Ráadásul mindezt tovább fokozta a határidő szorítása, az ügy hatalmas tétje, és az érzelmek, amelyek azért csaptak magasra, mert már a célegyenesbe fordultunk a háború lezárásához. Saigon tizenhárom órával járt előrébb, mint Washington. A tárgyalásokról este elküldött beszámolóim emiatt a délelőtt közepén érkeztek meg a Fehér Házba. Biztonsági okokból egy bonyolult rendszert működtettünk, amely kettős kódolást alkalmazott az üzenetváltás két végén, ehhez viszont mindegyik oldalon szükség volt kommunikációs szakemberekre. A saigoni kijárási tilalom miatt amikor csak üzenetet akartunk küldeni vagy üzenetet kaptunk, különleges kíséretet kellett szerezni az említett embereknek. Mindez további késedelmeket okozott, ezért Washington jócskán mögöttünk járt a helyzetértékelésben. Mire Haig meg tudta vitatni üzeneteinket az elnökkel, s elkészítette, majd elküldte a Nixon megfontolásainak megfelelő válaszertervezetet, addigra többnyire lejárt a munkaidő Washingtonban. A kormány reakciójáról éppen ezért csak másnap reggel értesültem, általában akkor, amikor már egy újabb tárgyaláson ültem. Így aztán a felek megkésve küldték el megjegyzéseiket vagy tudósításaikat, és rég megtörtént eseményeket kommentáltak, vagy fűztek hozzájuk ajánlásokat.

Nem meglepő, hogy kezdtem azokat a klasszikus idegrendszeri problémákat felfedezni magamon, amelyekkel előbb vagy utóbb az összes terepen dolgozó diplomata szembe találja magát. Voltak idők, amikor úgy tűnt nekem: Washington jobban érdekli, hogy már megtörtént dolgokkal kapcsolatban tisztázza az álláspontját, mint hogy részt vállaljon a felelősségből kritikus döntéseinkért. Például miután október 19-én elküldtem viszonylag optimista beszámolómat, Nixon segítőkésszen megüzente, hogy mit kellene mondanom Thieu-nek:

Személyesen és részletekbe menően tanulmányoztam azt a szerződéstervezetet, amelyet Hanoival közösen dolgoztunk ki, ezért meggyőződésem, hogy a dél-vietnámi nép és kormány érdekeit az szolgálja legjobban, ha ezt a javaslatot elfogadjuk. Egyben a leghatározottabban szeretném leszögezni Thieu elnök számára, hogy a hivatalomban eltöltött négy év alatt, mi több, még abban az időszakban is, amikor ezt a hivatalt nem én töltöttem be, nem akadt egyetlen olyan amerikai személyiség sem, aki nálam eltökéltebben támogatta volna az elképzelést, miszerint nem lehet egy kommunista kormányt erőltetni a dél-vietnámi népre. Ezenfelül nem akadt az amerikai közvéleményben

olyan ember, aki erősebben pártolta volna személyében Thieu elnököt. Biztosítsa afelől az elnököt, hogy fenntartások nélkül számíthat támogatásunk folytatására az előttünk álló napokban is.

Másnap azonban Nixon, a vezető tanácsadóval zajló megbeszélések keretében, találkozott William Westmoreland tábornokkal is, a hadsereg éppen nyugdíjazás előtt álló vezérkari főnökével, aki hirtelen a kifogásait kezdte sorolni a jelenlegi állapotot rögzítő tűzszünettel szemben. Mindez döbbenetes fejlemény volt, hiszen ez a fajta tűzszünet már 1970 októbere óta részét képezte az álláspontunknak, és az akkori egyesített vezérkari főnökség is támogatta, márpedig Westmoreland is a testület tagja volt. Nixon egy szót sem szólt a fenti megbeszélésről nekem, csupán egy újabb táviratot küldött, az ötödiket négy nap alatt, amelyben arra kért, hogy ne törődjek a küszöbönálló elnökválasztással, és hangsúlyozzam a szolidaritásunkat Thieu-vel:

Miközben folytatja a tárgyalásokat Thieu-vel, ismételten hangsúlyozni kívánom, hogy az amerikai választás határideje semmiben sem befolyásolja, amit teszünk. Arra jutottam, hogy ha még előtte megkötünk egy megállapodást, amely csakis teljes kudarccal végződhet, az jelentős kockázattal jár, mivel a belpolitikai színtéren komoly károkat okozhat, ha az egyezmény nyomán okkal ér bennünket az a vád, hogy olyan megegyezést kötöttünk most, amilyenél jobbat vívhattunk volna ki, ha várunk a választást követő időszakig. Életbevágóan fontos követelmény, hogy Thieu tiszta szívéből támogassa a megállapodást. Így ugyanis nem lehet azt a vádat nekünk szegezni, miszerint mi kényszerítettük rá az egyezményt, amely nem azért született, hogy megakadályozza a kommunisták hatalomátvételét Dél-Vietnám területének jelentős része felett.

Ahogy már tegnap kifejtettem, Thieu-nek bármiféle egyezmény megkötésében szabad akaratából kell részt vennie. Ez nem lehet puskával kikényszerített házasság. Tisztában vagyok vele, hogy milyen kockázatokat hordoz, ha Hanoi a nyilvánosság elé áll, de meggyőződésem, hogy adott esetben még ezt a helyzetet is sokkal könnyebben tudjuk kezelni, mint ha a választás előtt kenyértörésre vesszük az ügyet Thieu-vel, vagy olyan megállapodást kötünk, amelyet azért kritizálnak, hogy csak ürügy az amerikai csapatok kivonására.

Amikor először hallottam az imént vázolt utasítást, meghatódtam; mostanra azonban már az a kissé alantas gondolat kezd gyökeret verni bennem, hogy nekem osztották ki annak az embernek a szerepét, akire mindent rá lehet majd kenni, ha valami rosszul sült el. Nixon munkatársai közül én folytam bele legkevésbé a választási kampányába. Szeptember eleje óta szinte a lábamat sem tettem be

Amerikába. A politikai stratégiával foglalkozó tanácskozásokon soha nem vettem részt. Azon az alapon, hogy a külpolitika nem pártügy, nem voltam hajlandó részt venni egyetlen adománygyűjtő rendezvényen sem. Mindig elutasítottam John Ehrlichman sorozatos kéréseit, aki burkoltan célozgatott rá: Nixon utasításait tolmácsolja, amikor arra nógat, oldjam fel az előző kormányokra nézve kínos dokumentumok titkosítását, hogy ezzel segítsem a kampányt. (Mindez még azelőtt történt, hogy az információszabadságról szóló törvény az efféle feloldásokat rutinszerűvé tette.) Az egyik ilyen, 1972 augusztusában kelt elutasító végzésre saját kezűleg a következőket írtam: „Ellenzem – olcsó politikai fogás.” Nixon soha nem hozta fel személyesen ezt a témát előttem, de a felfogásomat illetően nem lehettek kétségei. Stratégiám – amelyet számtalan emlékeztetőben is kifejtettem – az volt, hogy fordítsuk előnyünkre Hanoiak azt a kifejezett óhaját, miszerint még a választás előtt egyezzünk meg, és az eltolhatatlan határidőt használjuk arra, hogy engedményeket csikarjunk ki. Soha, sem írásban, sem szóban nem érveltem ennek az ellenkezője mellett, állítva, hogy a megállapodás megkötése választási kilátásainkat javítaná. Ironikus módon Nixon ugyanazokat a vádakot hozta fel burkoltan ellenem, amelyeket mások szegeztek neki – azaz hogy csak az elnökválasztás miatt sürgetem a dolgot. Miután fontolóra vette a választással kapcsolatos kérdéseket, valójában arra jutott, hogy számára a késleltetés lenne a jobb megoldás. A két héten át tartó, napi tizenöt-tizennyolc óra munkától kimerülten, az utazás miatti időeltolódástól morózusan és a két monomániás vietnámi csoport szakadatlan agresszivitása miatt ingerlékenyen meglehetősen gúnyos választ küldtem Haignek:

Hálás vagyok a hasznos tanácsokért, amelyek elértek hozzám. De ne feledkezzünk meg arról, hogy egy ilyen zavaros időszakban megkötött bármiféle megállapodás a legjobb esetben is bizonytalan és átmeneti lesz, ez törvényszerű. És a dél-vietnámiaktól a legjobb esetben se számíton senki lelkesedésre, mivel éppen most ér véget katonai jelenlétünk, és ennek nyomán olyan helyzethez kell alkalmazkodniuk, amellyel 1962 óta nem néztek szembe.

Ha az a kormányzati szándék, hogy állítsam le a folyamatot, akkor erre egyértelmű utasítást kérek. Ugyanakkor itt mindenkinek az a véleménye – többek közt Bunkernek, Abramsnak, Habibnak és Sullivannek –, hogy ez a legjobb egyezés, amit valaha is köthetünk. A választásra vonatkozó megfontolásokkal szemben azt a tényt lehet felhozni ellenérvként, hogy képtelenségnek tartom a foglyok ügyének rendeződését néhány hét leforgásánál előbb, még normális körülmények között is.

Akárhogy is legyen, készen állok, hogy ezt az akciót megakasszam, ha egyértelmű jelzést kapok rá.

Ilyen jelzés azonban nem érkezett; és az igazsághoz hozzátartozik, hogy nem is lehetett volna efféle utasítást küldeni. Saigonban az események ugyanis olyan gyorsan felgyorsultak, hogy azt kommunikációs rendszerünk már képtelen volt kezelni.

Összeccsapás Thieu-vel

Október 21-én, ahogy már írtam, még mindig abban a meggyőződésben voltunk, hogy ha kinkeservesen és Thieu részéről nem túl barátián is, de a megállapodás felé araszolunk Saigonnal. Délelőtt találkoztam a dél-vietnámi szakértői csoporttal, amelyet Lam külügyminiszter vezetett, hogy átvegyük az általuk javasolt változtatásokat a tervezetben.

Huszonhárom ilyen módosítást kértek, és akadt néhány nagy jelentőségű is köztük. Saigon ki akarta törölni azt a kifejezést, amely a Nemzeti Megbékélés és Egyetértés Országos Tanácsát „adminisztrációs szervként” írta le, hogy ne kelljen a fordításról alkudozni. Sürgették, hogy a demilitarizált övezetről szóló részt erősítsük meg, és ezzel jobban hangsúlyozzuk választóvonal jellegét, a rajta át történő támadásokat pedig nyilvánítsuk törvénytelennek. Ragaszkodtak hozzá, hogy a szövegben nem fordulhat elő utalás az ideiglenes forradalmi kormányra (Hanoi kinyújtott déli politikai karjára). Más változtatások látszólag kisebb jelentőségűek voltak, vagy talán csak azért tűntek annak, mert a híresen gyenge felfogóképességű nyugati elmék feltehetően át sem látták, hogy ezek a szándékosan kétértelmű és első olvasatra jelentéktelen kifejezések mennyire sértők. Sem nekem, sem a munkatársaimnak nem voltak illúzióink arról, hogy milyen nehézségek árán tudjuk csak átverni e változtatásokat abban a szövegben, amelyet korábban már „véglegesnek” nyilvánítottunk. De jóhiszeműen annyit megígértünk, hogy legalább próbálkozunk. A délelőttünk ráment arra, hogy megkíséreljük felfedezni a javasolt változtatások mögött húzódó indokokat, és így legalább valamilyen fontossági sorrendet tudjunk felállítani közöttük, amikor Saigon felvetéseit Hanoi elé terjesztjük. A szakmaiság légkörében zajló munka során minden igyekezetünkkel azon voltunk, hogy felmérjük, mi az, ami elérhető, és kiszámítsuk, mi az, ami praktikus.

Bunkerrel ebédeltem. Mindketten meglehetősen optimisták voltunk, amikor nem sokkal délután 2 óra előtt visszatértünk az irodájába, hogy ott várakozzunk, míg ismét az elnöki palotába szólítanak bennünket a dél-vietnámi nemzetbiztonsági tanács elé. A megbeszélte időpontban azonban nem érkezett semmiféle hívás. Egy órával később aztán Nha telefonált Bunkernek, és közölte, hogy álljunk készenlétben, mert a találkozó időpontját átrakták délután 5 órára. Majd értesítenek minket, amint Thieu elkészül. A késlekedésért nem kértek bocsánatot,

és magyarázatot sem adtak rá. Nha szimplán átadta az üzenetet, aztán lerakta a telefont; bizonyára Humphrey Bogarttól látta valamelyik filmben, hogy ezt kell csinálni. Délután 4 óra 30 perckor – két és fél órával az eredetileg tervezett találkozó időpontja után – Thieu autókonvoja üvöltő szirénákkal elhaladt a nagykövetség mellett. A palota felől azonban még fél 6-kor sem hallottunk egyetlen szót sem, és ennek köszönhető, hogy egy történelmi eseménynek lehettem szemtanúja: Bunkert mások előtt elfogta az indulat. Megpróbálta telefonon elérni Thieu-t, de csak azt közölték vele, hogy az elnök kormányülésen van. Mikor Nhát kérte a kagylóhoz, azt mondták, hogy a sajtótitkár szintén elhagyta az épületet, és nem lehet elérni. További egy óra telt el, tehát már öt órával az eredetileg tervezett találkozó időpontja után jártunk, amikor Thieu felhívta Bunkert, hogy közölje vele: a kormányülés után, amely még mindig tartott, rögvést fogad bennünket. Újabb háromnegyed óra múltán Nha feltárcsázott minket, és bejelentette, hogy Thieu másnap reggel 8 órakor találkozik velem és a nagykövettel.

Visszatértünk Bunker rezidenciájába. Az apró könyvtárszobában ültünk le, és próbáltuk megérteni, vajon mi történt. Az világosan látszott, a dél-vietnámiaknak időre van szükségük, hogy meghányják-vessék legfontosabb döntéseiket. Arcátlan modoruk azonban jelezte, hogy az összecsapás elkerülhetetlen lesz. De mégis mi miatt? Thieu még nem tárta elénk az álláspontját; eddig mindössze kérdésekre szorítkozott. A szakértők délelőtti tanácskozása látszólag jól sikerült. Megígértük, hogy Saigon összes kifogását Hanoi elé terjesztjük; a végeredményt ugyanakkor nem tudtuk garantálni. Ez idáig még sem Thieu, sem valamely munkatársa nem támasztott elvi kifogást, noha az észak-vietnámi csapatokra vonatkozó rendelkezések nyilvánvalóan zavarták őket. De bármi aggasztotta is Saigont, egyetlen szövetségesünknek sem volt joga, hogy az Egyesült Államok elnökének követével így bánják. És ennek a bánásmódnak az igazságtalansága Bunkerre nézve már egyenesen égbekiáltó volt. Mindketten azt a tehetetlen dühöt éreztük, amelyet a vietnámiak oly nagy szakértelemmel plántálnak bele a külföldiekbe. Thieu bizonyára megsejtette, hogy stratégiánk nem működik nélküle; minél inkább tudatosítja bennünk a nélkülözhetetlenségét – bármennyire is botrányos modorban teszi ezt –, annál jobban képes megalázni Hanoit, annál vonzóbb lesz a vietnámi nacionalisták szemében, és annál kedvezőbb alkupozíciót tud kiharcolni magának.

És mintegy igazolandó, hogy e gondolatok nem csupán az én paranoiámból fakadtak, az elnöki palotában uralkodó örületből hamarosan kóstolót kaptunk. Este 9 óra felé – azaz hét órával az eredetileg tervezett megbeszélés időpontja után – Thieu felhívta Bunkert. Szinte hisztérikus hangnemben panaszkolt fel: Haig három héttel korábbi küldetése azt a célt szolgálta, hogy államcsínyt szervezzünk ellene, és csapatom tagjai most ugyanezt a feladatot folytatják. Követelte, hogy hagyjunk fel vele. Bunker és én is éveken át Thieu fő támogatói közé

tartoztunk, és egyaránt elutasítottuk mind háborúellenes bírálóink, mind Hanoi követeléseit, hogy távolítsuk el posztjáról a saigoni kormányt. Haig maga is harcolt Vietnámban, ő Thieu lelkes rajongója volt. Keserű pirulát nyomtak le a torkunkon, amikor azzal vádoltak meg minket, hogy egy olyan vezetőt akarunk megbuktatni, akinek túléléséért fáradságot nem kímélve dolgoztunk. Bunker Thieu vádjait annyira megbotránkozva utasította vissza, amennyire csak barátságos természete engedte. Nem volt azonban időnk dühöngeni, és az sem szerepelt a lehetőségeink között, hogy kivárára játszunk – Thieu tehát ravaszul kalkulált. Szorított minket a menetrend, amely szerint nekem hetvenkét órán belül Hanoi-ba kellett volna utaznom, miközben dél-vietnámi szövetségesünk érzelmileg épp darabjaira hullott szét. A palotából érkező telefonhívások nem hagytak kétséget afelől, hogy a légkör ellenségesre fordult, mivel azonban konkrét ellenvetéscet nem hoztak fel, azt sem tudtuk, hogyan lehetne megoldani a problémákat, vagy éppenséggel milyen problémákat kellene megoldanunk. Reméltük: Hanoi az egész vitát akadémikussá teszi azzal, hogy elutasítja a Laoszról és Kambodzsa-ról szóló szövegjavaslatainkat, amelyeket október 20-án küldtünk meg neki, de magamban ezt a lehetőséget rögtön kizártam. Washingtonba a következő üzenetet küldtem:

A megszokott minta kialakulásának vagyunk szemtanúi. Ez azonban érzelmileg rendkívül kényes helyzetbe hoz minket. Ha Hanoi enged a legutóbbi üzenetünkben megfogalmazott követelésnek, majd kijelentem, hogy nem vagyok hajlandó odaautazni, abból egyértelműen kiderül számukra, mi okozza nekünk a nehézséget. Ebben az esetben az lesz az érdekük, hogy a nyilvánosság elé állva követeljék, írjuk alá az egyezményt, amelyet korábban már jóváhagytunk.

Jóslatom helytállóan bizonyult. Október 21-e estéjén Hanoi ismételt *elfogadta* az összes követelésünket. Az észak-vietnámiak a Laoszhoz és Kambodzsa-hoz kapcsolódó valamennyi megfogalmazásunkra rábólintottak. Tájékoztattak bennünket, hogy Kambodzsában nem tartanak fogva egyetlen amerikait sem, míg a laoszi hadifoglyokat az Észak- és Dél-Vietnámban lévő amerikai foglyokkal egy időben engedik majd szabadon. Elfogadták az új, október 20-i üzenetemben javasolt „menüettrendet” is. A stratégiánk bámulatosan működött mindenki esetében – leszámítva saigoni szövetségesünket. A tény az, mutatott rá Haig az egyik táviratában, hogy „fordulóponthoz érkeztünk, és a ma délelőtti találkozó Thieu-vel létfontosságú lesz”.

Szerencsére (legalábbis az adott körülmények között) Hanoi elkövetett egy olyan hibát, amely valóban jogos indok volt az időhúzásra. A kitűnő újságíró, Arnaud de Borchgrave hirtelen megkapta a beutazási vízumot Észak-Vietnám-

ba. Az egész ügyben már csak az volt ennél is meglepőbb, hogy nem is kért vízumot. És amint Hanoi-ba ért, máris interjú készíthetett Pham Van Dong miniszterelnökkel, noha ezt sem kérte. Az interjú október 23-án jelent meg, mialatt én még mindig Dél-Vietnámban voltam, és Hanoi pontosan tudta, hogy éppen akkor próbálom megszerezni Saigon jóváhagyását.* Meglehet, hogy Észak-Vietnám akkor szervezte meg az egész történetet, amikor a korábbi „menüettrend” volt érvényben, mert annak alapján pont az interjú megjelenésének napján értem volna Hanoi-ba. Így vagy úgy, az interjú mindenképpen rosszhiszemű és sértő lépés volt, és utóbb a késlekedés miatt csaknem végzetesnek bizonyult. Pham Van Dong ugyanis válaszaiban az egyezménytervezet egy tendenciózus észak-vietnámi értelmezésével állt elő, amely nem csupán a mi értelmezésünknek mondott ellent, hanem a tervezet szövegének is, amelyről már megállapodtunk. Az interjú szerint Thieu-t „elsodorták az események”; egy „átmeneti, háromoldalú koalíciót” állítunk fel; mindkét oldal szabadon engedi az összes foglyot (beleértve a civileket is); Amerika pedig kárpótlást fizet. De Borchgrave beszámolt arról is, hogy Hanoi már a külföldi diplomatákat tájékoztatja a végleges egyezményről, és a kommunisták olyan ünnepségekre készülődnek, amelyek leginkább „győzelmi örömnünnepnek” tűntek számára. A Pham Van Dong-interjú elkerülhetetlenül provokációnak számított a dél-vietnámiak szemében, és tovább fokozta legmélyebb gyanakvásukat. De nekünk is figyelmeztetés volt, hogy a rugalmasság, amelyet Tho a közelmúltban tanúsított, szorult helyzetéből fakadt, nem a jellemfejlődéséből. Az interjú a kétszínűség mellett gyengeségről is árulkodott. Pham Van Dong például elismerte, hogy Thieu a megállapodás után is a helyén marad. A célzatos megfogalmazások mögé bújtatva pedig azt is világossá tette, hogy az egyezmény lényegében egy olyan, a jelenlegi helyzetet rögzítő tűzszünet, amelyet Hanoi korábban megvetően elutasított. Délen továbbra is megmarad „a két hadsereg és a két kormányzat”.

Nagyjából ezzel egy időben kaptam meg Nixon táviratát, amely utasításokat tartalmazott a Thieu-vel október 22-én délelőtti sorra kerülő megbeszélésre, amit mindannyian sorsdöntő jelentőségűnek tartottunk. Feladatunk az volt, hogy Thieu-vel a legvégső határig elmenjek anélkül, hogy kenyértörésre vinném a dolgot. Ugyanez volt a feladatom Hanoi-val szemben is. A legjobb megoldás az lenne, ha a végső megállapodást ki tudnám tolni az elnökválasztás utáni időpontra, és addig mindkét vietnámi felet nyugalomra inteném. Az utasítás arra nézve azonban már nem nagyon adott kapaszkodót, hogyan érjem ezt el. (A dolog az

* Az előzetes szöveget október 21-én kaptuk meg, mivel De Borchgrave felajánlotta, hogy elolvashatjuk a húzások nélküli szöveget, cserébe Godley nagykövet engedélyéért, hogy a vientiáni nagykövetség kommunikációs csatornáit használhassa a sztori New Yorkba juttatására, mivel más gyors és megbízható táviró-szolgáltatás nem volt a városban.

ismert történetre emlékeztetett, amikor a második világháborúban egy ember közölte, hogy a tengeralattjárók által okozott problémákra az a megoldás, ha addig melegítik az óceánt, amíg forrni nem kezd, és a búvárhajóknak a felszínre kell emelkedniük. Amikor megkérdezték tőle, hogy mégis hogyan kellene ezt megcsinálni, azt felelte: „Én már szállítottam az ötletet, a technikai kivitelezés a maguk dolga.”) És bár Nixon utasításai nem jelölték ki világosan a követendő utat, az egyértelműen kiderült belőlük, hogy választási megfontolásokból az elnök egyre inkább *késleltette* volna a megegyezést, nem pedig gyorsította volna, ahogy azt bírálói állították.

Többet segített akkor már az a levél, amelyet Nixon írt Thieu-nek, és amelyet ő maga fogalmazott meg. Ebben megismételte, hogy a megállapodást jelenlegi formájában teljesen elfogadhatónak tartja. És egyben egy komoly figyelmeztetést is mellékel, amelyre bizonyára csak nagy gyötrelmek árán szánta rá magát azok után, hogy mennyi mindent megtettünk Thieu támogatása érdekében:

Ha ennél a pontnál elfogadhatatlannak találná az egyezményt, amire válaszul a másik fél felfedné, milyen elképesztően messzire elment, hogy a vele szemben támasztott feltételeknek megfelelően, akkor megítélésem szerint az ön döntése rendkívüli mértékben befolyásolná azt a bennem meglevő indítatást, hogy továbbra is támogassam önt és a saigoni kormányt.

Vietnámban azonban semmi sem úgy működött, ahogyan számított rá az ember. A másnap reggel – október 22-én – 8 órakor lezajlott találkozó Thieu-vel a baljós előjelek ellenére sem hozta meg a nyílt összecsapást. Sőt, úgy festett a dolog, mintha a saigoni vezető az előző napi melodramát csak azért játszotta volna el, hogy függetlenségét kinyilvánítsa, és most, hogy ez megtörtént, az utolsó pillanatban mégis mellénk tud állni. A vietnámi oldalt Thieu és Nha képviselte, míg mellettem Bunker vett részt a találkozón. Thieu újból megismételte mostanra már ismerős kifogásait az egyezménnyel szemben. Ezek középpontjában továbbra is az észak-vietnámi csapatok folytatódó déli jelenléte és az országos tanács összetétele állt – noha e szervnek nem is lett volna funkciója; az elképzelések szerint Saigonnak vétőjoga volt benne; ráadásul, mint később kiderült, a szervezet soha nem is állt fel. Pontról pontra megválaszoltam Thieu aggodalmas felvetéseit, és átadtam neki Nixon levelét. A dél-vietnámi elnök méltóságteljesen azt felelte, hogy míg számunkra a probléma az, hogyan vessünk véget részvételünknek a háborúban, addig országa számára ez élet-halál kérdés. Neki a megállapodásnak nemcsak a feltételeit kell vizsgálnia, hanem azt is, hogy miként fogadja majd a dél-vietnámi nép. Emiatt még konzultálni fog a nemzetgyűlés vezetőivel. Ezenkívül teljes egészében meg akarja hallgatni tanácsadói beszámolóját is azokról a reakciókról, amelyeket mi adtunk az általuk tett változ-

tatási javaslatokra. Majd ismét találkozik velem és Bunkerrel délután 5 órakor, amikor megadja végleges válaszát.

Nagykövetünkkel egyetemben felbátorodva távoztunk a megbeszélésről. „Azt hiszem, végre áttörést értünk el” – sürgönyöztem optimistán Washingtonba, és megkértem Bunkert, hogy a részletesebb beszámolót ő küldje el, mivel én a repülőterre indultam, hogy Phnompenbe utazzak. Bunker táviratában a következő állt: „mindkettőnkben az a benyomás alakult ki, hogy végre áttörést értünk el. [...] mindketten felbátorodva távoztunk az ülésről azután, hogy Thieu megpróbál kiutat találni a problémáiból.” Az alkalmat kihasználva, arról is beszámolt, hogy Hanoi kísérlete a lehető legnagyobb terület elfoglalására még a tűzszünet hatálybalépése előtt teljesen kudarcba fulladt. Hatalmas szakadék húzódik az ellenség képességei és szándékai között, írta Bunker. „Következtetésünk az, hogy bár a kommunisták több utasítást adtak rá, és az ellenség meg is kísérelte végrehajtani ezeket az utasításokat, mégsem tudták hatékonyan megvalósítani őket, ugyanakkor a próbálkozás során súlyos veszteségeket szenvedtek.”

Közben én, hogy a másik vietnámi felet csitítsam, egy álnok üzenetet küldtem Hanoi-ba, miszerint válaszukat a phnompeni utam alatt kaptam meg. A felelettemre várniuk kell a nap végéig, amikor visszatérek Saigonba.

Most, hogy a háború a befejezése felé közeledett, a kambodzsai helyzetre vonatkozó megállapodás tűnt a legbonyolultabbnak, ráadásul az összes megállapodás közül ez volt a legkevésbé bombabiztos.

Laosszal és Kambodzsával két különálló dokumentum foglalkozott. Hanoi ugyanis arra az álláspontra helyezkedett, hogy a Vietnámról szóló egyezmény-tervezetben csupán a saját tettei tekintetében tud kötelezettségeket vállalni. Azaz csak arra tehet ígéretet, hogy kivonja csapatait Laoszból és Kambodzsából. A harcoló felek közötti tűzszünetre, valamint az amerikai hadifoglyok szabadon engedésére vonatkozó ígéret kapcsán Le Duc Tho pusztán azt vállalta, hogy Hanoi minden tőle telhetőt elkövet majd szövetségesei meggyőzéséért. És arra is csak a kettőnk közt kötött titkos megállapodásokban vállalt garanciát, hogy e kérdésekben minden tőle telhetőt megtesz, ez a Vietnámról szóló egyezmény szövegébe nem kerülhet bele. A vietnámi szerződés 20. cikkelyében Hanoi ígéretet tett rá, hogy kivonja csapatait Kambodzsából és Laoszból, és nem használja Kambodzsát és Laosz területét arra, hogy onnan a szerződést aláíró bármelyik fél ellen (ez Saigont jelentette) támadó hadműveletet indítson.

A titkos megállapodások ennél bonyolultabbra sikeredtek. Hanoi bízott benne, hogy laoszi szövetségeseit, a Patet Lao (Laosz Földje) elnevezésű szervezetet befolyásolni tudja. Le Duc Tho éppen ezért megígérte, hogy a vietnámi tűzszünet hatálybalépésétől számított harminc napon belül Laoszban is létrejön a fegyvernyugvás, és a szóban forgó kérdésben hajlandó volt megegyezést is kötni. Kambodzsában viszont azt állította, hogy a vörös khmerekre már nincs

ekkora befolyása. Ebben a kérdésben csupán egy általános szóbeli biztosítékot adott, hogy amennyiben a háború befejeződik Laoszban és Vietnámban, akkor „nem lesz értelme tovább folytatni a harcot Kambodzsában sem”. Noha többször kísérletet tettem, hogy ennél egyértelműbb ígéretet csikarjak ki a kambodzsai tűzszünetre, mindössze annyit tudtam elérni, hogy Hanoi írásba adta, amit Le Duc Tho szóban elmondott nekem. Úgy döntöttem, arra fogom buzdítani Lon Nolt, hogy ajánlja fel az egyoldalú tűzszünetet, amint a párizsi békeszerződést aláírjuk (meg is tette), és figyelmeztettem Le Duc Thót, hogy ha a vörös khmerek válaszul új offenzívát indítanak, akkor azt „ellentétesnek tekintjük... azokkal a feltételezésekkel, amelyekre ez az egyezmény épült”.³ Hajlandó voltam megkockáztatni, hogy Lon Nol csapatai a mi szerény támogatásunkkal képesek lesznek feltartóztatni a kambodzsai helyi kommunistákat, amennyiben Hanoi egységeit kivonják, és véget ér az észak-vietnámi beszivárgás. Amúgy sem volt túl sok választásunk. Odahaza semmiféle támogatást nem remélhettünk volna, ha azért utasítunk vissza egy megállapodást Vietnámban, amelynek nyomán szabadon engednék az amerikai hadifoglyokat, és kivonnák az észak-vietnámi csapatokat a többi indokínai országból, mert a Kambodzsában megkötött tűzszünet nem tűnik bombabiztosnak.

Bill Sullivan küldtem Bangkokba és Vientiánba, mert ismerte a thaiföldi és a laoszi vezetőket, és nagykövetségként dolgozott is velük. Úgy tért vissza, hogy az ottani politikai elit tagjai lelkes támogatásukról biztosították. Sullivan szerint Szuvanna Phuma így kiáltott fel: „Teljes vereséget szenvedtek!” A thai vezetők reakciói is hasonlóak voltak. Korlátozott segítségnyújtásunk és az egyezmény Kambodzsára vonatkozó ellentmondásos rendelkezései miatt azonban úgy gondoltam, hogy Lon Nol személyesen is tájékoztatnom illik.

Megszégyenítő találkozás volt. Noha Lon Nolnak valóban minden oka megvolt arra, hogy kényelmetlenül érezze magát, mégsem tapasztaltam azt az akadémikusodást vagy arcátlanságot, mint Saigonban. A kambodzsaiak, akik csak mikroszkopikus töredékét kapták annak az összegnek, amelyet évente Saigon segélyezésére fordítottunk, továbbra is bíztak bennünk. Lon Nol támogatta, amit csinálunk, még ha tisztán látta is, hogy az övé az egyetlen olyan indokínai ország, ahol nem tűztek ki pontos dátumot a tűzszünetre – bár az észak-vietnámiak határozottan vállalták, hogy kivonják csapataikat a khmer államból. Lon Nol még azt is megígérte, hogy egy nyilatkozatban szilárdan kiáll az egyezmény mellett, amint azt nyilvánosságra hozzuk.

A Phnompenbe tett látogatás tehát épp az ellenkezője miatt volt olyan fájdalmas, mint a saigoni tárgyalások. Az összes vezető közül, akik a támogatásunkra számítottak, egyet sem csaptunk be annyira, mint Lon Nol. Az észak-vietnámi indokínai hegemon törekvéseinek áldozatai között a kambodzsai nép volt az, amely a nemzeti szellemtől leginkább hajtva szállt szembe velük, és amely

leginkább a saját forrásaira szorult ebben a küzdelemben. Egy bizonyos, de nagyon is valós értelemben a kambodzsaiakat sújtotta legjobban, hogy otthoni vitáinkat képtelenek voltunk békésen rendezni. Mihelyt csapatainkat kivontuk a menedékekről, azok, akik az 1970-es behatolást elítélték, mindent elkövettek, hogy az ostromlott ország ne hogy hatékony segítséghez juthasson, mintha csak a khmer embereket meg akarnánk büntetni, amiért nem hajlandók beletörődni a rájuk osztott áldozati szerepbe. Annak az érvnek a jegyében, miszerint nem szabad a kambodzsai ingoványba ragadnunk, a kongresszus már 1971-ben és 1972-ben is úgy korlátozta az országnak nyújtott segély nagyságát, hogy az ne haladhatta meg az egészen csekély évi 300 millió dolláros összeget (ami nagyjából 3 százaléka volt a vietnámi kiadásainknak), ezenfelül maximálták a phnompeni nagykövetségen szolgáló katonai attasék számát, és megtiltották, hogy katonai tanácsadókat küldhessünk oda. Sőt, törvényben tiltották meg a saját attaséinknak, hogy khmer csapatokat látogassanak meg. Az érv, hogy beleragadhatunk a kambodzsai helyzet mocsarába, megtévesztő volt, de legalábbis a vietnámi konfliktussal való hamis párhuzamra épült. A délen lévő észak-vietnámi csapatok már amúgy is túlterjeszkedtek magukhoz képest; Hanoi pedig nem volt abban a helyzetben, hogy erősítést küldjön oda; Kambodzsában állomásozó haderejük növelése óhatatlanul is túl nagy terhet rótt volna rájuk. És kezdetben a vörös khmerek sem képviseltek különösebben jelentős erőt. Öncsalásunkkal mindössze annyit értünk el, hogy a szegény kambodzsaiakat magukra hagytuk, vegyék fel saját szűkös forrásaikra támaszkodva a harcot Hanoiiban lévő kérelhetetlen ellenségükkel, és időhöz juttattuk a gyilkos szándékú helyi vörös khmereket, hogy a végső hódításhoz egybegyűjtsék csapataikat. Nem kellett volna így történnie. Visszariadtunk a lehetőségtől, hogy felfegyverezzük azokat, akik örömet szereztek volna felvenni a harcot, és akik közben észak-vietnámi erőket – és nem minket – kötöttek volna le ebben a másik fél kifárasztására játszott háborúban. Bárkinck bármi volt is a véleménye első kambodzsai behatolásunkról, nem könnyű logikát találni azoknak az okfejtésében, akiknek szemében szálka volt Kambodzsá függetlensége, és akik, miután az észak-vietnámiak és a vörös khmerek elszánták magukat a hódításra, lehetetlenné tették, hogy a függetlenség védelmében hatékonyan szembe lehessen szállni velük.

Amikor rákerült a sor, Lon Nol önzetlenül kiállt az egyezmény mellett, egyoldalú tűzszünetet hirdetett, és tárgyalásokra hívta ellenfeleit. Népiért ellenségei azonban elengedték a fülük mellett a felhívást, és az amerikai kongresszus egy éven belül tilalmat léptetett életbe, amelynek következtében nem tudtuk légierőnket bevetni, hogy a khmer állam segítségére siessünk. A kambodzsai népet jobbat érdemelt volna.

Vietnáma amúgy is jellemző volt, hogy a bosszúszomjas istenek, akik a sorsa felől rendelkeztek, soha nem érték be egyetlen szimpla kudarccal; nekik még

látniuk kellett azt is, ahogy az ember szíve megszakad. A küszöbönálló siker miatt izgatottan tértem vissza Saigonba. Miután Lon Nol is beállt mögém, úgy gondoltam, hogy már a célegyenesben járunk. Bunkerrel együtt az előre megbeszélte időpontban, délután 5 órakor kerestük fel Thieu-t és Nhát, s a tárgyalás csaknem két órán át tartott. A megbeszélés végén megtáviratoztam Haignek a katasztrofális hírt: „Thieu épp most utasította el egész tervünket vagy annak bármiféle módosítását, és erről további tárgyalásokat sem hajlandó folytatni velünk.”

A találkozó egész furcsára sikeredett. A dél-vietnámi elnök, aki folyékonyan beszélt angolul, nem volt hajlandó megszólalni ezen a nyelven. Beszéd közben gyakran futotta el a szemét könny – bár inkább a dühtől, mintsem a bánattól, legalábbis Bunkerrel így gondoltuk. És amikor Nha a fordításban a megfelelő részekhez ért, az ő szemében is könnyek csillogtak.

A találkozó elején tájékoztattam Thieu-t sikeres megbeszéléseimről Phnompenben, Bangkokban és Vientiánban. A saigoni vezető ezt azzal a megjegyzéssel hessegette el, hogy egyáltalán nincs meglepve, végtére is azokat az országokat nem „áldoztuk fel”. Közölte, hogy az Egyesült Államok nyilvánvalóan „összejátszott” a szovjetekkel és a kínaiakkal, hogy kiárusítsák Dél-Vietnámat. Ám ő ebben nem hajlandó részt venni. Először vallotta be: már több mint egy éve érzi magát elárulva, mióta egyik javaslatunkban arra kértük, egyezzen bele, hogy az új elnökválasztás előtt egy hónappal lemond a posztjáról. Noha akkor ezt tiltakozás nélkül elfogadta, mi több, még három hónap sem telt el azóta, hogy újból megerősítette, most nyilvánvalóvá vált, hogy az ügy nehezen gyógyuló sebet ejtett rajta:

Miután az USA megkért, hogy mondjak le, majd elkezdett a távozásom időpontjáról alkudozni velem, ha nem vagyok katona, nyomban lemondtam volna. Mert látom, hogy akiket a barátaimnak véltem, cserben hagytak engem. De bármennyire is megaláztak személyemben, én folytatom a harcot. A legnagyobb elégedettséggel fog eltölteni, amikor majd aláírhatok egy békeszerződést. Még senkinek sem árultam el, hogy az amerikaiak a lemondásomat kérték, mert akkor azok az emberek is részesei lennének a megaláztatásomnak, hanem mindig úgy tettem, mintha ez részemről önkéntes felajánlás lenne.

Én nyugodt hangon a következőket válaszoltam:

Csodálom azt a bátorságot, elszántságot és hősiességet, amely a beszédét jellemezte. Ugyanakkor amerikaiaként a leghatározottabban vissza kell utasítanom azon felvetését, hogy összejátszottunk a szovjetekkel és a kínaiakkal. Hogyan gondolhatja ezt lehetségesnek, amikor május 8-án az elnök az egész

politikai jövőjét kockára tette azzal, hogy az ön segítségére sietett? Amikor megbeszéléseket folytattunk a szovjetekkel és a kínaiakkal, azért tettük, mert nyomást akartunk gyakorolni rájuk, hogy gyakoroljanak nyomást Hanoi-ra. Őszintén hittünk benne, hogy az általunk javasolt egyezmény megőrzi Dél-Vietnám szabadságát – a mi elveink megegyeznek az önökével, és mi ezen elvek mellett álltunk ki. Önöknek csupán egy problémájuk van. Nixon elnöknek számtalan. Az a meggyőződésük, hogy mi ástuk alá Saigon helyzetét, egyetlen amerikainál sem fog megértésre találni, a legkevésbé Nixon elnöknel.

Ami a konkrét kérdéseket illeti: nem ismertük el Észak-Vietnám jogát, hogy déli területeken tartózkodjék. Mi a genfi egyezmény fordulatait használtuk, mivel úgy véltük, hogy ez a legjobb módszer egy praktikus megoldás kidolgozására. Ha ki akartuk volna árusítani önöket, arra számtalan könnyebb módszert is találhattunk volna.

Rámutattam, hogy ezzel egy gyakorlati problémával is szembekerültünk: „Négy éven át harcoltunk, és az egész külpolitikánkat elzálogosítottuk – tettük mindezt egyetlen országért. Igen elkeseredetten hallgattam végig, amit az imént elmondott.” Az nyilvánvalóvá vált, hogy a tárgyalásokat nem lehet folytatni a hozzájárulása nélkül. Nekem vissza kell térnem Washingtonba. Ugyanakkor mindkét országnak ahhoz fűződik érdeke, hogy elkerüljük az összecsapást, már ha nem akarunk gúnyt űzni az eddig hozott összes áldozatunkból. Javasoltam, hogy indulásom előtt még visszatérek egy búcsúlátogatásra. Abban maradtunk, hogy erre másnap reggel, azaz október 23-án 8 órakor kerítünk sort.

Ha kormányzati szolgálatom legmegindítóbb napja október 8-a volt, a nap, amikor Hanoi minden politikai követelésünk előtt fejet hajtott, akkor feltehetően ez volt a legszomorúbb – addig a pontig. Mert mostantól fogva bármi is történjék, Thieu reakciója garantálta, hogy a háború ne fejeződjék be egyhamar, de legalábbis oly módon ne, hogy azzal országunk megosztottságát orvosolni tudjuk. Vad remény élt bennem, miszerint úgy leszünk képesek békét teremteni, hogy azok is igazolást találnak benne szenvedéseikre, akikről a háború áldozatokat követelt, és azok is erőfeszítéseik kiteljesedéseként tekinthetnek a békére, akik elleneztek a háborút. Majd immár egységes népként tudjuk energiáinkat mindazon pozitív feladatokra összpontosítani, amelyek a frissen létrejött és reménytelen nemzetközi rendben várnak ránk. Thieu viselkedése azonban inkább azt vetítette előre, hogy a békétárgyalások úgy fogják kísérteni a jövőnket, ahogy a háború elzálogosította a múltunkat. Ha október 31-ig nem tartjuk magunkat a megállapodásban rögzített „menüetrendhez”, Hanoi bizonyosan a nyilvánosság előtt fog megtámadni minket azért, hogy veszni hagyunk egy békeszerződést. Ha Észak-Vietnám nyilvánosságra hozza a béke feltételeit, márpedig

nem férhetett hozzá kétség, hogy megteszi, akkor kritikusaink – akik korábban az akár kedvezőtlenebb feltételek melletti megegyezést is követelték – semmiféle kifogást nem méltányolnak majd, amiért nem tudtuk aláírni az egyezményt, különösen annak fényében, hogy Hanoi a mi javaslatainkat fogadta el. A VDK joggal hivatkozhat arra, hogy október 8-tól egészen október 21-ig sorozatban tette az engedményeket. Aki bármit is tudott Vietnámról, tudta azt is, hogy ennél jobb megállapodást csakis egy elhúzódozó konfliktus árán lennénk képesek kicsikarni, márpedig a kongresszus világossá tette, hogy nem támogatna egy ilyen konfliktust. Ha nem tudunk nagyjából a számunkra most elérhető feltételekkel megegyezni, akkor a kongresszus fog rávenni minket, hogy lépünk ki a háborúból. Ehhez elég törvényt hoznia arról, hogy a hadifoglyok kiszabadulásáért cserébe egyszerűen vonjuk ki csapatainkat. Biztosra vehető, hogy miután politikai követeléseit feladta, Hanoi kapva kap majd a lehetőségen, hiszen az sokkal jobb feltételeket garantálna számára, mint a mostani rendszer. És ezzel a háború lezárása is zűrzavarosra sikeredne: Saigon sokkal kedvezőtlenebb körülményekkel nézne szembe, országunk megosztottsága pedig mérhetetlenül megnövekedne.

Ennek ellenére nem láttam okát a megbánásnak. Bármennyire botrányos is volt Thieu viselkedése, mi mindig is egy elvért folytattuk a küzdelmet: az elvért, hogy Amerika nem árulja el a barátait. Egyetértettem Nixonnal abban, hogy az általunk hozott áldozattal nem férne össze, ha most Thieu ellen fordulnánk. Az én kötelességem az, hogy intézzem az ügyeket, nem pedig az, hogy káoszba taszítsam őket. Thieu-t igen nagy felelősség terhelte azért, hogy négy napon át egyre mélyebbre és mélyebbre csalogatott bennünket az ingoványba. Ha már az érkezésem napján felfedte volna valódi hozzáállását, akkor bizonyára más üzeneteket küldtünk volna Hanoi-ba. Mégsem hagyhattuk, hogy személyes bosszúságaink miatt darabjaira hulljon mindaz, amiért tíz éven át amerikaiak milliói tőrtek és szenvedtek. És nem kockáztathattuk azt sem, hogy Thieu hisztériája olyan kétségbeesésbe csapjon át, hogy kenyértörésünkkel a nyilvánosság elé álljon, és ezzel ismét a csökönység kísértésébe vigye Hanoi-t. Ám azt sem hagyhattuk, hogy úgy vélje, sikerült fölnk kerekednie, és eltérített bennünket nagyobb célkitűzéseinktől. Minden kétséget kizáróan tisztáznunk kell vele, hogy mostantól bármiféle késlekedés csupán taktikai jellegű, és ezzel csak arra kap esélyt, hogy a nézetkülönbségeinket rendezze; és pusztán marginális előnyökre számíthat, arra bizonyosan nem, hogy feladjuk a háború befejezésére irányuló stratégiai szándékunkat.

Hasonló kötéltáncos mutatványra volt szükség Hanoival szemben is. Meg kellett győznünk az észak-vietnámi Politikai Bizottságot: döntésre jutottunk abban, hogy az egyezményt alapvetően a most fennálló feltételek mellett kötjük meg. Ugyanakkor világossá kell tennünk Hanoi előtt: a Saigonnal támadt nézetkü-

lönbségünket nem tudja majd felhasználni ellenünk, hogy az utolsó pillanatban rávegyen bennünket arra, amit négy éven át nem voltunk hajlandók megtenni, vagyis nem fogjuk megdönteni a dél-vietnámi politikai rendszert.

Ezeket az ügy lényegét érintő kérdéseket beszéltem meg Lorddal Saigonban, illetve a Washingtonban lévő elnökkel és Haiggal, akikkel a tízezer mérföldes távolságot áthidalva váltottam üzeneteket egész éjszaka. Gyakran megesik, hogy a drámai események nem odaillő környezetben játszódnak le. Főhadiszállásunkként a Bunker rezidenciáján lévő apró hálószoza szolgált. Nem voltak olyan eszközeink, amelyekkel gyorsan tudtunk volna kommunikálni Washingtonnal. A biztonságos telefon nem működött, nyílt vonalon keresztül pedig nem lett volna veszélytelen telefonálni. A kettős kódolás olyan szinten lassította le a kommunikációt, hogy mire Washington válaszolt az üzenetünkre, addigra már általában elküldtünk egy új szöveget. Saigonban az éjszaka közepén jártunk. Utasításaimat Lord jegyezte le az ágyamon ülve, míg én fel-alá járkáltam; ezután átment a másik szobába, és kézzel tisztázta a vázlatot. Az udvaron egy sofőr és egy kommunikációs szakember várakozott, hogy elvigyék Lord kézzel írt táviratát a nagykövetség kommunikációs központjába – persze csak azután, hogy megbizonyosodtak róla: nem fogják igazoltatni őket a kijárási tilalom miatt. Az üzenetváltások szünetében Lorddal közösen a dilemmáinkat és a lehetőségeinket vettük sorba. A legfontosabb feladat most az volt, hogy visszajussunk Washingtonba, még mielőtt Hanoi szétrobbanna a dühtől. Ráadásul az is idegesített minket, hogy a távirati úton küldött üzenetekbe egyszerre csak egy gondolatmenetet lehetett leírni. Mivel egy normális megbeszéléstől eltérően nem tudtunk párbeszédeket folytatni, még a futó ötletként felmerülő gondolatok is hivatalos javaslatként tűntek fel, és ennek megfelelően kezelte őket mindenki. Többször előfordult, hogy a vonal mindkét végén meggondolta magát valaki, de mire ezt közölni tudta a másik féllel, addigra már a Fehér Ház vagy én egy rég túlhaladott üzenetre adtunk választ.

Közvetlenül a Thieu-vel lezajlott katasztrofális megbeszélésem után, saigoni idő szerint vasárnap este 8 órakor táviratot küldtem Haignek, hogy jelenleg két lehetőség áll előttünk. Az első szerint az eredeti menetrendnek megfelelően folytatom az utam Hanoi-ba, ott előadom a Saigon által javasolt változtatásokat, majd ide-oda utazom a két helyszín között (az ingadiplomácia kifejezés akkoriban még ismeretlen volt), míg meg nem szerzem mindkét fél jóváhagyását. A második lehetőség pedig az lett volna, hogy rögtön visszatérek Washingtonba, Haig közben közölné Dobrinyinnal, hogy Saigonban jelentős akadályokba ütköztünk, amelyekről kötelességünk beszámolni a másik oldalnak is egy Le Duc Thóval folytatott újabb találkozó keretében. Biztosítékot akartunk a szovjetektől, hogy Észak-Vietnám önmérsékletet tanúsít. Tanácsom a következő volt: „Természetesen én a második utat pártolom, és csupán azért vetettem fel az első [a VDK-ba tett utazást], hogy minden elméleti lehetőséggel számoljunk.”

Minél jobban belegondoltam, annál kevésbé tűnt vonzó megoldásnak a hanoi út. Belecsnák a szinte bizonyosan eredménytelenül végződő megbeszélések csapdájába; túl körülményes lenne Washingtonnal kommunikálni; és megjósolni is nehéz lett volna, hogy miféle zaklatásoknak lennénk kitéve. A legjobb esetben éppen úton volnánk, amikor a dolgok robbanásig fajulnak. Rájöttem, most az lenne a legfontosabb, hogy a lehető leggyorsabban visszatérjek Washingtonba. Ironikus módon – ahogy később megtudtam – miközben Nixon épp amiatt kezdett aggodni, hogy esetleg mégis elutazom Hanoi-ba, addig engem egyre inkább az aggasztott, hogy a tanácsom *ellenére* inkább az első választja a két lehetőség közül, és arra utasít, hogy utazzak oda. Éppen ezért, még mielőtt az előző táviratomra választ kaptam volna, egy újabb üzenetet küldtem: „Ismét átgondoltam a helyzetet, és nincs más járható út, csakis a Szovjetunióra épülő lehetőség. Ezt azonban nyomban meg kell ragadnunk, ha meg akarjuk előzni a következő üzenetet, amelyet Párizsban kell kézbesíteni ma, azaz párizsi idő szerint vasárnap este 11 órakor.” (Ez saigoni idő szerint hétfő reggel 7 lett volna – addig még tíz óra volt hátra.)

Az Észak-Vietnám-nak szóló üzenet, amelyet Nixon nevében a francia fővárosban kellett volna átadni, azt a célt szolgálta, hogy elég időt szerezzen számomra a Washingtonba való visszatéréshez, mielőtt Hanoi-ban a dolgok rosszra fordulnak. Így szólt:

Az elnök örömmel nyugtázta a Vietnámi Demokratikus Köztársaság miniszterelnökének üzenetét, amely kielégítő választ adott a Laossal és Kambozsával, valamint az amerikai hadifoglyokkal kapcsolatos összes felvetésre.

Ahogy arról a VDK is értesült, az amerikai fél erejét megfeszítve próbált egyezsége jutni Saigonban, Vientianban, Phnompenben és Bangkokban. Hanoi pontosan ismeri azt a Washington által mindig is képviselt álláspontot, hogy az Egyesült Államok nem tud egyoldalúan részt venni ebben a folyamatban. Sajnálatos módon olyasfajta nehézségekbe ütköztünk Saigonban, amelyek bonyolultabbnak bizonyultak az előzetesen vártnál. Ezek közül néhány olyan ügyeket érint, amelyeket az USA a tisztességes eljárás érdekében kénytelen Észak-Vietnám képviselői elé terjeszteni.

Az elnök szeretné tudatni a miniszterelnökkel, hogy ilyen körülmények között kénytelen volt megkérni dr. Kissingert, hogy nyomban térjen vissza Washingtonba konzultálni a további lépésekről.

Az elnöknek egyben kötelessége arra is rámutatni, hogy a Saigonban kialakult helyzetért nagyban az az Arnaud de Borchgrave által készített interjú tehető felelőssé, amelyet a VDK által elkövetett hitszegésnek tekintünk.

Washington kérése az, hogy Hanoi addig ne tegyen nyilvános lépéseket, amíg az elnök egy hosszabb üzenetben ki nem fejt megfontolásait, amelyet a következő huszonnégy órán belül elküld.

Az amerikai fél egyben ismételten megerősíti elkötelezettségét az egyezménytervezet lényegi része és alapelvei mellett.

Ennél a pontnál már döntöttünk róla, hogy az első lehetőséget választva visszatérünk Washingtonba, és a lépésünkről Hanoi is tájékoztattuk, a Fehér Ház azonban csak most válaszolt az *első* üzenetemre. Nixon indulatosan elvetette azt a lehetőséget, hogy Hanoiba menjek, még akkor is, ha ez csak „elméleti lehetőségként” merült fel, és hangot adott határozott ellenjavallatának.⁴ A Haightól Nixon nevében érkező sürgönyök özöne mind azt emelte ki, hogy milyen meggondolatlan lépés lenne a hanoi látogatás. Az indulatok a Csendes-óceán mindkét partján kezdtek veszélyesen magasra csapni. Én a következő választáviratot küldtem:

A most előttünk álló időszakban a legfontosabb feladat, hogy az idegesség legcsekélyebb jelét se mutassuk. Mindenkiből áradjon az optimizmus, és keltjük azt a benyomást, hogy nagyon közel járunk a megállapodáshoz. Ha nagyon megszorogatnak bennünket a kérdéseikkel, egyszerűen mondjuk azt, hogy a tárgyalások utolsó szakaszában technikai részletkérdések merültek fel, és ha tényleg annyira megszorogatnak minket, hogy már nincs hová hátrálnunk, hozzuk szóba a délen állomásozó észak-vietnámi csapatok kérdését. Mindenáron el kell kerülnünk, hogy a közvélemény Thieu-t ostromozza, de ez nem az ő érdeke, hanem a miénk. Ha ugyanis Thieu-t gonosztevőnek állítják be, az, amit az elmúlt nyolc évben tettünk, teljes mértékben megkérdőjeleződik, még akkor is, ha végül felülkerekedünk a kifogásain.

Meggyőződése, hogy néhány héten belül ennek az ügynek mindezek ellenére észszerűen véget tudunk vetni. Megkértem Bunkert, hogy lásson hozzá Thieu megoldozásához. Az összes hírszerzési információ azt erősítette meg, hogy aktív előkészületeket tesz a tűzszünetre. Éppen emiatt az tűnik valószínűnek, hogy végül csak beadja a derekát; különösen ha az elnökválasztás után is határozottak maradunk. Ugyanakkor, ha mégsem engedne, továbbra is jó esélyt látok arra, hogy mi és Hanoi aláírjuk az egyezményt, majd valamennyi félnek az elfogadást tanácsoljuk. Mindez lehetőséget teremtené Thieu számára, hogy úgy állítsa be a dolgot, mintha erőszakot tettünk volna rajta, de így legalább a végén beadja a derekát. Ám ezt a kizárólag kétoldalú alkut csakis végső eszközként vethetjük be.

Mire closzlott a zűrzavar (az addigra már lemondott) hanoi utam körül, újabb vita alakult ki, most arról a javaslatomról, hogy teljesen függesszük fel Észak-Vietnám bombázását. Azt már korábban jeleztük a VDK-nak, hogy hanoi utam előtt huszonnég órával megteesszük ezt. Úgy véltem, hogy az ígéretünket nem

szeghetjük meg, és nem folytathatjuk teljes erővel a bombázásokat azok után, hogy a VDK kormánya valamennyi javaslatunkat elfogadta. (A 20. szélességi foktól északra fekvő területek bombázását a saigoni megérkezésemkor függesztettük fel.) Ugyanakkor tudnom kellett volna, hogy az elnökválasztás előtt a bevételek leállítását indítványozó javaslatommal Nixon egyik legfájóbb nyílt sebére tapintok rá. Noha összességében igen sokra tartotta Johnson elnököt, mégis meggyőződésévé vált, hogy a bombázások beszüntetése 1968-ban választási kampányfogás volt, amit azzal a céllal eszeltek ki, hogy az utolsó pillanatban megfosszák őt a szinte bizonyosnak látszó győzelemtől. Soha nem felejtette el felhozni munkatársainak az esetet, amelyet viszonzatlan árulásnak tartott. Túl sokat vártam tőle, amikor azt hittem Nixonról, hogy ő is hajlandó lesz bevetni ezt az eszközt. A javaslatomat nyomban vissza is utasította, bár annyit belátott, elvileg szóba sem jöhetne, hogy folytassuk a bombázásokat a 20. szélességi foktól északra, miután Saigon volt az, amely a megegyezést meggátolta, és mi voltunk az a fél, aki nem tartotta magát a menetrendhez.

A hanoi utamat és a Thieu-vel szembeni magatartásunkat illetően Washington és én egy véleményen voltunk, jóllehet erről a kérdéstről heves vita bontakozott ki. Ellenben a bombázás leállításának ügyében, ahol valóban volt nézetkülönbség közöttünk, a vita paradox módon nyugodt hangnemben zajlott, és a végén észszerű megoldás született. Nixonnak volt igaza, én túloztam el a dolgot. A 20. szélességi foktól délre eső észak-vietnámi területek bombázása, amellyel a háború folytatásához elengedhetetlen utánpótlási vonalakat vágtuk el, folytatódott.

Alig háromórnyi alvás után, Bunker kíséretében került sor a búcsúlátogatásomra Thieu-nél, október 23-án, hétfő reggel 8 órakor. Az esemény búskomorra sikeredett, noha én próbáltam elkerülni a keserű hangulatot. Thieu, minden hibája ellenére, mégiscsak hazafi volt, aki bátran küzdött országa függetlenségeért. Fontosnak tartottam, nehogy lökjünk rajta még egyet a szakadék szélén, és így elhamarkodott tettekre sarkalljuk, esetleg emiatt vigye nyilvánosság elé a vitánkat. Tájékoztattam hát Thieu-t: újabb találkozót kértem Le Duc Thótól, hogy elé tárhassam Saigon javaslatait. Kifejeztem reményemet, hogy ez idő alatt a dél-vietnámi elnök sem folytat nyilvános vitát velünk. Biztosítottam róla, hogy részünkről nem fogjuk a közvélemény előtt kritizálni. Ám ügyelve rá, nehogy hiú remények ebredjenek benne, azt is hangsúlyoztam, hogy az egyezménytervezetet jónak tartjuk, és ennek keretén belül folytatjuk tevékenységünket. Az általuk javasolt változtatások közül a lehető legtöbbet próbáljuk elfogadtatni, de az alapegyezményt nem fogjuk feladni. Végül azzal zártam a mondandómat, hogy kifejeztem nagyrabecsülésem a rettenthetetlen hazafinak és katonának tartott saigoni vezető iránt. Ugyanakkor „mély fájdalommal” kellett tudatnom vele azt is, hogy ha a háború a jelenlegi szinten folytatódik a következő hat hónapban, akkor a kongresszus megvonja tőlünk a költségvetési támogatást:

Fontos lenne, hogy a sok áldozat, amelyet eddig a pontig hoztunk, ne legyen hiábavaló. Ha folytatódik a szembenállás kettőnk között, akkor hasztalan arat ön győzelmeiket, végül mindketten vereséget szenvedünk. Tény, hogy az Egyesült Államokban a nyomtatott sajtónak, a teljes médiának és az értelmiségieknek elemei érdekük fűződik a vereségünkhöz. Ha az elmúlt napokban türelmetlennek tűntem, annak az volt az oka, hogy kicsúszni láttam a lehetőséget a markunkból... Nem akarom meggyőzni önt, de szeretném, ha megértené, mi az, amit tenni próbáltunk. Ha nem tulajdonítanánk nagy jelentőséget a kapcsolatunknak, akkor nem kellene új tervet sem készítenünk – ezért kerít hatalmába mostani távozásom alkalmával ez a tragikus érzés. Minden tőlünk telhetőt elkövetünk majd, és Bunker érintkezésben marad önnel.

Thieu, aki most sokkal nyugodtabb volt, elismételte az egyezményrel kapcsolatos aggályait. Ezek mostanra már némileg visszafogottabbak lettek. Beszédében a demilitarizált övezettel kapcsolatos rendelkezésekre (ez a beszivárgásokra és az erősítésekre gyakorolt hatása miatt volt fontos), illetve az amúgy impotens Nemzeti Megbékélés és Egyetértés Országos Tanácsának összetételére (azaz egy alapvetően lényegtelen kérdésre) koncentrált. Elismerte, hogy a délen állomásozó VDK-csapatok kérdését *de facto* rendezni lehet, ha az észak-vietnámiak belemennek abba, hogy minden nyilvános bejelentés nélkül kivonják egységeiket. (Bár ehhez Hanoi még nem adta a hozzájárulását, az észak-vietnámi csapatok létszáma amúgy is visszaesett volna, ha a javasolt egyezményt betartják, és a beszivárgások megszűnnek.) Thieu méltóságteljesen azzal az elemzéssel is egyetértett, amelyet az amerikai belpolitikai helyzetről adtam. Dél-Vietnám számára azonban a túlélés a tét, közölte. Nyilvánosan viszont soha nem kritizálná az Egyesült Államok nézetét:

Megígértem [tegnap], hogy bármiféle szembenállást el fogok kerülni, és azt is elmondtam, nem fogom nyilvánosan elismerni, hogy bármiféle véleménykülönbség van köztem és Nixon elnök között. [...]

Az amerikai elnököt továbbra is barátomnak és fegyvertársamnak tekintem. Akár én vagyok a vezető, akár nem, mindig is arra fogok törekedni, hogy olyan körülményeket teremtsék, amelyek közepette az Egyesült Államok segíteni tud Vietnámnak. Ha én leszek az amerikai segély vagy a béke útjában magasodó akadály, nem maradok a posztomon. Nem állt szándékomban Nixon elnököt bírálni. Csupán arra szerettem volna rámutatni, hogy ahhoz a helyzethez képest, amely majd Laoszban és Kambodzsában jön létre, a javaslatot hátrányosnak vélem Dél-Vietnámra nézve, ugyanakkor semmi okot sem látok arra, hogy gyűlölet és ellenségeskedés legyen barátok között, ezért azt ajánlom, feledkezzünk meg mindarról, ami korábban elhangzott.

Miután Saigon számára világossá tettük, hogy nem állunk le az egyezmény megkötésével, most ugyanerről meg kellett győznünk Hanoi is. Ráadásul úgy, hogy közben véletlenül se essék kísértésbe, és ne próbálja a Saigon és Washington közötti összezőrdülést a saját javára fordítani. Mielőtt elindultam Dél-Vietnám-ból, üzenetet küldtem Párizsba az elnök nevében Guay ezredesnek, hogy adja át azt Hanoi képviselőinek. Az átadás időpontjának délután 3 órát jelöltem ki, ami saigoni idő szerint este 10 óra volt, azaz addigra már javában úton leszek hazafelé. Ha számításba vesszük az üzenet továbbításához szükséges időt, akkor kis szerencsével Washingtonban tartózkodom már, mire Hanoi válaszolni tud. A szöveg kulcsfontosságú bekezdései a következők voltak:

Az Egyesült Államok elnöke tájékoztatni kívánja a Vietnámi Demokratikus Köztársaság miniszterelnökét az alábbi sürgős ügyekben.

Az USA jóhiszeműen folytatta a VDK-val Párizsban megvitattott általános elvek és lényegi pontok hatálybaléptetését. Hanoi bizonyára értesült arról, hogy milyen kimerítő munkát végzett dr. Kissinger a társaival Laoszban, Kambodzsában, Thaiföldön és mindenekelőtt Saigonban.

Ugyanakkor a VDK nyilván tudatában van annak a ténynek, hogy az USA egy pillanatra sem adta fel azt az álláspontját, miszerint nem fog egyoldalú megoldásokat kényszeríteni a szövetségeseire, és nem lép addig előre, amíg nem folytatott konzultációkat velük...

Az elnök megismétli ama szilárd meggyőződését, hogy nagyon rövid időn belül meg lehet kötni egy egyezményt. Lényegbe vágó, hogy a VDK és az USA a kölcsönösen meglévő nehézségeket ugyanazon jó szándék szellemében tárja fel a jövőben is, amely az eddigi tárgyalásokat jellemezte.

Ennek érdekében az elnök azt javasolja, hogy Le Duc Tho különleges tanácsadó és dr. Kissinger a lehető legkorábbi alkalmas időpontban találkozzék Párizsban, hogy a fennmaradó kérdésekben egyetértésre jussanak. Dr. Kissinger a VDK által javasolt bármely időpontra Párizsba fog utazni. A jelen körülmények között nem lehetséges, hogy Hanoi utazzék, mindaddig, amíg a fent említett további tárgyalásokat le nem zártuk.

Jó szándékának jeleként az amerikai fél a megbeszélések végéig fenntartja a bombázásokra vonatkozó jelenlegi korlátozásokat.

Washington határozottan felhívja rá a figyelmet: bármiféle kísérlet arra nézve, hogy az átmeneti nehézségeket a másik fél nyilvánosan kihasználja, csakis a tárgyalások elhúzódását eredményezheti.

Elkerülhetetlen, hogy egy ilyen hosszú ideje folytatott és ilyen mély érzelmeiket kiváltó háború esetében a végső megoldáshoz vezető út során ideiglenes akadályok ne magasodjanak.

Az USA ugyanakkor továbbra is elszántan kutatja a békéhez vezető összes

utat, és arra biztatja a Vietnámi Demokratikus Köztársaság vezetőit, hogy a jó szándék és a közös erőfeszítés szellemében ők is csatlakozzanak a kútatáshoz, amely már oly közel hozta a megoldást a tárgyalásokon. Ha ezt a hozzáállást meg lehet őrizni, akkor felül lehet kerekedni a jelenlegi problémákon is, és bizonyosan hamar megszületik az egyezmény azon megállapodások alapján, amelyekben korábban már egyetértésre jutottunk.

Úton hazafelé

Drámai és kimerítő hét állt mögöttünk. Október 16-án délelőtt vette kezdetét, amikor még az lebegett a szemünk előtt, hogy esetleg egy olyan békemegállapodással térünk haza, amely összeegyeztethető az értékeinkkel, és véget vet a nemzet keserveinek. Nem jártunk sikerrel. Tagadhatatlan, hogy némi haladást azért elértünk. Hanoi október 8-án elénk tárt tervezete, amely önmagában is áttörésnek számított, az eltelt két hét alatt hatalmas javuláson ment keresztül, és büszkéek lehettünk, hogy egy olyan békeszerződés-tervezet van a kezünkben, amelynek feltételei messze jobbak annál, mint amit már két éve követeltünk. És bár a hazafelé tartó útra a csalódottság nyomta rá bélyegét, elszántságból sem volt hiány. Miután idáig eljutottunk, már mindkét fél túl sok energiát fektetett a folyamatba ahhoz, hogy visszaforduljon. A következő napokban azért dolgoztunk, hogy a szétesett darabokat újból összeillesszük. Azok után, hogy oly sokaknak a mi munkánk adott reményt, nem engedhettük meg, hogy erőt vegyen rajtunk a csüggedés.

Gyakran gondolkoztam azóta is ezen a viharos időszakon. Vajon más eredményre vezetett volna, ha nagyobb együttérzéssel viseltetünk Thieu iránt? Ideális esetben például több időt kellett volna hagynunk számára, hogy felkészüljön arra, ami várt rá. Ugyanakkor a sietség jelentős mértékben javított a feltételeken, és az iránta tanúsított minden tisztelem ellenére sem hiszem, hogy megváltoztatta volna a viselkedését, ha egy megfontoltabb menetrendet követünk, vagy ha korábban tanácskoztunk vele. Ez volt a tragédia okozója, nem pedig valamilyen, az emberi számításokba becsúszott apró hiba. Abban a pillanatban egyik fél sem választhatott más utat, csak azt, ami elkerülhetetlenül vezetett az összeütközéshez. Thieu meg nem alkuvó jellemének logikája azt diktálta: álljon ki az igazáért, bizonyítva, hogy sem Washington, sem Hanoi nem dönthet a sorsáról. Részéről mindez szükséges és nem okتان hozzáállás volt, hiszen Észak-Vietnám velünk szemben tanúsított, az eljárást gyorsítani igyekvő magatartása is részben annak a számlájára írható, hogy ezzel akarták szemléltetni: Thieu nem egyéb, mint a mi bábunk. Bármit is teszünk, a saigoni vezető úgy manőverezett volna, hogy időt nyerjen, és megtalálja a velünk való összecsapás

módját, ahogy korábbi útjaim alkalmával is szeretét ejtette, hogy szembeszálljon Haiggal és velem.

Csalódottságunk egy félreértésből fakadt: nem mértük fel elég korán, hogy Thieu valójában nem a feltételeket kifogásolja, hanem a tényt, hogy *bármiféle* kompromisszumot kössön. A háború lezárásában eleve kódolva volt a konfliktus köztünk és Saigon között, ha Hanoi teljes megadásánál csak kicsivel is rosszabb feltételeket csikarunk ki. A szuverenitás – definíciójánál fogva – oszthatatlan. Éppen ezért bármiféle végeredmény, amelynek nyomán Thieu nem gyakorolhatja a totális uralmat teljes területe felett, számára visszalépéssel ért fel. Elképzelhető persze, hogy a csatatéren nem tudja megváltoztatni a hatalmi egyensúlyt. Ez azonban korántsem jelenti, hogy ugyanezt tudomásul veszi olyan kötelezettségként is, amelyet jogi úton rónak ki rá. Igaz ugyan, hogy a különféle kompromisszumos javaslatok mellé odaállt, amivel az ellenkezőjét sugallta, de mindezt nem meggyőződésből tette, hanem mert ez volt az ára a folyamatos amerikai támogatásnak. Mi pedig az USA-ban egy sor olyan – általa elfogadott – javaslat árán tudtuk továbbra is támogatni Saigont, amelyekkel a kompromisszumkészségünket bizonygattuk. Ezek a javaslatok – a jelenlegi állapotot rögzítő tűzszünet, új dél-vietnámi választások, az amerikai csapatok kivonása – összességükben azonban azt érték el, hogy Saigon jogi helyzete más lett, mint Hanoié, amivel mélyen megsértettük Thieu-t. A saját szempontjából ráadásul még igaza is volt. Ő a vietnámi módszerekkel harcolt. Fegyvertárában a kitartás, a dac és kerülőutak szerepeltek. Nem az ő hibája volt, hogy 1961-ben egy olyan stratégia alapján vágtunk bele ebbe a vállalkozásba, amelyet idővel a népünk már nem tartott elfogadhatónak. 1963-ban Thieu is egyike volt azoknak a tiszteknek, akiket arra buzdítottunk: döntsek meg Ngo Dinh Diem uralmát. Talán túlbecsülte a finomságok iránti érzékünket és az erőnket – feltételezte, hogy megértjük fenntartásait. Mi viszont a valóságosnál jóval nagyobb jelentőséget tulajdonítottunk a szavai szó szerinti értelmének, és azt hittük, komolyan is gondolja, amit mond. Ám 1972 végére ezekre az ellentmondásokra már nem kínálkozott közvetlen megoldás. Ha más eljárást követünk, azzal feltehetően csak az időhúzásra alkalmas módszereit szaporítottuk volna, a patthelyzetet sem így, sem úgy nem kerüljük el. Sőt, talán előbb is következett volna be, még inkább megoldhatatlan jelenségektől kísérve. Thieu a teljes győzelmet tekintette célnak; mi a tisztes kompromisszumot. 1972 októberére ez a két álláspont összeegyeztethetetlené vált.

Már a hazafelé tartó utamon tudtam, hogy Washingtonban határozottan megjelennék majd a kísértő hangok, amelyek szerint az egész békeszerződés-tervezet olyan ballaszt, amit ki kellene hajtanunk, és az elnökválasztás után kellene mindent egy lapra feltennünk. Nekem azonban eltökélt szándékom volt a tervezet megvédeni az ellenünk hamarosan meginduló harcos támadásokkal szemben. Nem engedek Hanoi sürgetésének, hogy írjuk alá a már megfogalmazott

szöveget, háritom Saigon követelését, hogy az egész egyezményről mondjunk le, és nem hajlok meg a washingtoni nyomásgyakorlások előtt, hogy váltsunk irányt, mert ennek végeredménye csak az lenne, hogy az események irányítása kicsúszik a kezünkől. Amúgy bizonyos előszelét már megtapasztaltam ezeknek a javallatoknak abból a táviratból, amelyet október 21-én kaptam Haigtól azután, hogy először sejlett fel valami Thieu későbbi csökönységéből. Haig azt javasolta: nyílt kenyértörés esetén a Nemzeti Megbékélés és Egyetértés Országos Tanácsára süssük rá, hogy a terület amolyan koalíciós kormány, majd az egész egyezményt utasítsuk el, és állítsuk be úgy, mintha a békeszerződés csak Hanoi kísérlete lenne a saját biztonságának növelésére, miközben cserébe csupán homályos biztosítékokat kínál. Én ezt járhatatlan útnak tartottam. Már évek óta számunkra sokkal hátrányosabb feltételeket szabtuk. Nixon is egy hátrányosabb tervezetet hagyott jóvá október 12-én. Hanoi az összes jelentős pontban a mi megfogalmazásainkat fogadta el. Október 22-én azt válaszoltam, hogy „nem volna szabad siránkoznunk egy olyan egyezmény miatt, amelynél jobbat nem tudunk majd kiharcolni, és amelyet sokkal inkább hatalmas sikerként kellene beállítanunk”. Október 23-án egy újabb éles hangú táviratot küldtem Haignek:

Ami az egyezmény tartalmáról adott jellemzést illeti: szeretném felidézni, hogy te is jó szerződésnek tartottad, amikor először megállapodtunk róla. Azóta pedig Kambodzsa, Laosz, a nemzetközi békekonferencia, az amerikai hadifoglyok, a dél-vietnámi foglyok és az utánpótlásra vonatkozó rendelkezések tekintetében sokkal előnyösebb feltételeket szereztünk. Ami pedig Thieu-höz intézett kérésünket illeti, miszerint mondjon le a területe feletti szuverenitásáról – hiszen miféle egyéb eredményre vezethetne egy tűzszünet? –, e javaslattal már 1970 októberében előálltunk, aztán ezt ismételtük meg 1972 januárjában és májusában. Hová máshova futhattak volna ki az említett tervek, mint pontosan egy olyan helyzetbe, amelyben most vagyunk? [...]

Sok háborút vesztek már el önfejű gyávaság miatt. De szörnyű tragédiák estek meg azért is, mert a katonák képtelenek voltak felismerni, hogy mikor jött el az idő, amikor egyezsége kell jutni.

Az volt a véleményem, hogy ez az idő most jött el. Táviratot küldtem Washingtonnak a repülőről, hogy ha Hanoi a nyilvánosság elé áll, akkor egy sajtótájékoztatót kellene tartanom, ahol elismerem az egyezményt, és jelzem, hogy valóban jelentős előrelépés, ugyanakkor felhívom a figyelmet arra is, hogy néhány részlet további kidolgozásra vár, és a szóban forgó munkáknak nem szabad semmiféle mesterséges határidőt szabni. Mindeközben jelezném Hanoiinak,

hogy az alapegyezményt nem dobtuk a kukába, de pár változtatásra szükség lesz; Saigonnak pedig megüzenem, hogy kap még valamennyi időt, és néhány további kiigazítást is megpróbálunk elérni, ám az egyezmény alapszerkezetében semmiféle módosításra ne számítsen.

Ez, az elnök által is jóváhagyott stratégia repített aztán hazatérésem után rögvést a televízió által is közvetített első sajtótájékoztatómra, arra a drámai eseményre, amelyet talán azzal lehet leírni a legjobban: „A béke elérhető közelségbe került.”

„A béke elérhető közelségbe került”

Hanoi a nyilvánosság elé áll

Hátborzongató volt a visszatérés Saigontól Washingtonba október 23-án. A kollégáimmal együtt szinte megszállottan a megrekedt békeszerződés-tervezet részleteivel foglalkoztunk; ugyanakkor ez volt az utolsó dolog, amiről Nixon hallani akart. Az újraválasztására indított kampány, huszonöt éven át tartó és mindvégig túlfűtött szenvedéllyel űzött pályafutásának utolsó kampánya éppen akkor ért a célegyenesbe. Azt a nagyratörő célt tűzte maga elé, hogy Amerika történetének legnagyobb többségével nyeri meg a választást. És szentül hitte, hogy ezt véghez is viszi, feltéve, ha a kampány utolsó két hónapjában nem történik semmi olyasmi, amivel nem számolt. Emiatt aztán a legkevésbé sem vágyott rá, hogy bármiféle, Vietnámmal kapcsolatos új téma felmerüljön a választási hadjárat során. Jegelni akarta a problémát a következő két hétre, hogy aztán közvetlenül az elnökválasztás után foglalkozhasson vele. Tehát utasításba adta nekem, intézzem úgy, hogy ezek a dolgok ne keltsenek nyugtalanságot. Én bizonyosra vettem, hogy mindezt sem vietnámi ellenségeink, sem szövetségeseink nem fogják annyiban hagyni.

A választási megfontolásoktól eltekintve Nixon természetesen nagyon is szeretne volna befejezni a Vietnámban dúló háborút. Mivel azonban jó szeme volt a lényeghez, azt is átlátta, hogy egy választás előtt megkötött békeszerződés opportunista színben fog feltűnni, és hamar keserűre fordul, ha Thieu rebellis módjára viselkedik. A héják attól fogva csak ímmel-ámmal fogják támogatni a megállapodást, és a galambok végre találnának ürügyet, hogy ne álljanak mögé. A bajt csupán az jelentette, hogy hiába volt Nixon helyzetelemzése helyes, ha egyszer nem mi vagy Thieu, hanem Hanoi döntött arról, mikor kerüljön sor az összecsapásra.

Én mindenesetre megtettem, ami tőlem telt, noha az idegszálaim mindjobban kirojtosodtak. Október 23-án a munkatársaimmal egyetemben már több mint két hete mozgásban voltunk – Párizs, Washington, újra Párizs, Saigon, Phnompen, majd vissza Washingtonba, miközben ritkán tudtunk négy óránál többet aludni egyhuzamban, és egy olyan érzelmi hullámvasúton utaztunk, amely a reménytől a csalódottsáig, a lelkesedéstől a kétségbeesésig száguldott velünk. Ráadásul még most sem lazíthattunk. Fennállt ugyanis a veszélye, hogy az oly gondosan összeállított egyezménytervezetet a két monomániás vietnámi fél megtorpedózza, míg az Egyesült Államokat az elnökválasztás alatt dúló heves buzgalom és a washingtoni pártok marakodása téríti el a pályájától. Azt sem tudhattuk, hogy

Moszkva és Peking meddig marad csöndben, ha újból elkezdődik annak a soha véget nem érő háborúnak a taposómalma, amelyben még azután is bombázzuk és blokád alatt tartjuk a szövetségünket, hogy az elfogadta az általunk előterjesztett feltételeket.

Igyekeztem összefogni a dolgokat. Hanoival már október 23-án közöltem, hogy visszatérek Washingtonba, de készenlétben várom, hogy találkozzam Le Duc Thóval, és befejezzük a tárgyalásokat. Október 24-én arra biztattam Bunkert Saigomban, hogy maradjon szoros kapcsolatban Thieu-vel és külügyminiszterével, Lammal. Ne hagyjon bennük kétséget, hogy szándékunk szerint a végsőkig elmegyünk ebben az ügyben. Némi „belpolitikai helyezkedést” még eltűrünk Thieu-től, de ne feledje, a támogatása alapját az adja, hogy megbízunk benne: „...Nem számít, hogy ebben a most még nagyon képlékeny tervezetben milyen további engedményeket csikar ki, mert [azok] semmilyen módon nem fogják pótolni, ha az amerikai támogatás összeomlik...” Még aznap Moszkva egy némileg keserű üzenetet küldött, amelyben azt vetették fel, hogy ha elutaznék Hanoi, még mindig lehetőség nyílna „ezt az egész ügyet lezárni”. Mindez azonban Saigon akkori álláspontja miatt bizonyosan lehetetlen lett volna, ám legalább érzékeltük, hogy az észak-vietnámiak továbbra is égnak a vágytól, hogy folytassuk. Közöltem Dobrinyinnal, hogy készek vagyunk lezárni az egyezményt, és ez az ajánlatunk a választás utáni időszakra is vonatkozik. A New Yorkban lévő kínai Huang Huát is tájékoztattam, és egyben emlékeztettem a sanghaji nyilatkozatról folytatott utolsó hangcsou-i tárgyalási fordulóra. Csou En-laj akkor hozzájárult, hogy a kommunikét újból megnyissuk, és előzékenységével lehetővé tette, hogy az Egyesült Államokban később széles körben támogathassák. Ha Kína ugyanígy latba vetné befolyását, hogy rábírja Hanoi a tárgyalások újrakezdésére, kielégítő eredményre jutnánk. Október 25-én Peking közbe is avatkozott egy üzenettel – amelyet nyilvánvalóan még azt megelőzően fogalmaztak meg, hogy elért volna hozzájuk Huang Hua beszámolója a velem folytatott megbeszélésről –, és ebben arra biztattak bennünket, hogy ragadjuk meg „e rendkívül kedvező alkalmat a vietnámi háború befejezésére”. A kínaiak nyíltan Saigont hibáztatták a nehézségekért, s biztosítottak minket arról, hogy a Washington jóhiszeműségébe vetett bizalmuk nem rendült meg – ami egészen elképesztő gesztus volt –, ugyanakkor feltették a kérdést: „...hogyan lehetne megtiltani a világnak, hogy kételkedjek ebben?”

Közben Hanoi elutasította október 23-i ajánlatomat, és azzal vádolt bennünket, hogy nem vesszük „túlságosan komolyan” az ügyet. Baljóslatún még a következőket is hozzátették:

Ha Washington továbbra is sorban hozakodik elő a legkülönbözőbb ürügyekkel a tárgyalások elhalasztására, és halogatja az egyezmény aláírását, akkor a háború Vietnámban bizonyosan folytatódni fog, és az amerikai felet terheli

a kizárólagos felelősség mindazokért a következményekért, amelyeket az Egyesült Államok idézett elő.

Ha az amerikai fél szándékai valóban komolyak, és továbbra is jóhiszeműen kíván eljárni, szigorúan tiszteletben kell tartania az egyezményhez kapcsolódó kötelezettségeit és a két fél által korábban közösen felállított menetrendet. Hanoi részéről ez nagyon komoly figyelmeztetés. Az USA-nak a legteljesebb figyelmet kell szentelnie azoknak a nézeteknek, amelyeket a VDK ebben az üzenetében megfogalmazott.

Bármennyire is határozott volt a fenti üzenet, nem köszönt vissza belőle a Hanoi korábbi üzenetéseiben megszokott tűzokádó arrogancia. Ahogy nyilvánvalóan nem fenyegetőztek az egyezmény felmondásával sem. A VDK arra kért minket, hogy még (hanoi idő szerint) október 24-én napközben válaszoljunk – ami lehetetlen lett volna, hiszen mire kézhez kaptuk az említett üzenetet, addigra Észak-Vietnámban már október 25-e volt. Ennek ellenére nyomban, október 25-én egy rendkívül higgadt viszontválaszt küldtünk. A megalapozatlan vádak folyamatos ismételtetése, közöltük, csak tovább ront a helyzeten. Újból javaslatot tettünk, hogy az október 30-i héten találkozzunk, és erre már „a végső egyezmény megkötéséről rendelkező utasításokkal érkeznek”. Amint megállapodásra jutunk, még ha ez Saigon nélkül történik is, nyomban véget vetünk Észak-Vietnám bombázásának:

Az októberi titkos tárgyalásokon ismertetett irányvonal egyben a jelenleg is érvényes amerikai politikai irányvonal. Az USA határozottan arra törekszik, hogy a lehető legkorábban befejezze a háborút, és a legnagyobb energiával dolgozik azon, hogy a felmerülő akadályokat elhárítsa – erre legrosszabb esetben is november végéig sort kerít.

Egy küldönc még aznap eljuttatta a jegyzék másolatát a kínaiaknak. Én tájékoztattam Dobrinyint. De üzenetünk nem befolyásolta a Hanoiiban hozott döntéseket. Október 25-ének éjjelén ugyanis, még mielőtt a válaszuk eljuthatott volna hozzájuk, Észak-Vietnám a nyilvánosság elé állt.

Október 26-án nagyjából hajnali fél 6 felé azzal ébresztettek fel, hogy a Radio Hanoi már órák óta sugározza a saját verzióját arról, hogyan zajlottak az események; először vietnámi nyelven, aztán franciául, végül angolul. A Radio Hanoi nyilvánosságra hozta az előző hónap tárgyalásainak részletes történetét: beszámoltak az október 8-i titkos találkozókról, „a rendkívül fontos kezdeményezésről” az észak-vietnámiak részéről, amelynek során egy új békeszerződés-tervezetet nyújtottak át. A rádióadás precízen foglalta össze a tervezet legfontosabb pontjait. „A VDK azt javasolta, hogy a Vietnámi Demokratikus Köztársaság és az Egyesült

Államok 1972 októberének közepére írja alá az egyezményt” – elismerve: nem mi, hanem Hanoi sürgette, hogy még a választás előtt megkössük a szerződést. Idézték azt a mondatot is, miszerint „ez valóban egy fontos és rendkívül lényeges dokumentum”. Szóltak arról az október 20-i és 22-i amerikai üzenetről is, amelyben az elnök „véglegesnek” nyilvánította az egyezmény szövegét, és elismerően beszélt a Hanoi által tett engedményekről. Ezt követően a „menüettrend” került szóba, amely folyamatos csúszásban volt, de az amerikaiak kérésére Hanoi e téren mindig engedett. Az Egyesült Államok azonban különféle „űrügyekre” hivatkozva nem volt hajlandó betartani a menetrendet. Emiatt Hanoi „határozottan elítéli a Nixon-kormányzatot, amiért az sem jóakaratot, sem komoly szándékot nem tanúsít”, és egyben követeli, hogy október 31-ig kerüljön sor az egyezmény aláírására. A közlemény egy meglehetősen defenzív felhívással zárult, amelyben felszólították harcosaikat szerte az országban, hogy „minden nehézség és áldozat ellenére” őrizték meg méltóságukat.

Hanoi azonban még így is alig tudta megelőzni a sztori közlésében a *New York Times*. Aznap reggel, azaz október 26-án az újság három helyről is tudósított a tűzszünetről: Párizsból, Saigonból és Washingtonból – egy olyan öthasábos cikkben, amely a következő címet kapta: „Az USA megállapodott Hanoival a tűzszünet kereteiről. Hamarosan várható Saigon beleegyezése is.” Ám a legarcátlanabb kiszivárogtatás Párizsban történt, ahol Flora Lewis egy „magas rangú francia forrásból” arról értesült, hogy Le Duc Tho és én „egy sor széles körű megállapodásra jutottunk a tűzszünetről és az azt követő politikai rendezésről”. (A francia forrásokat nyilván az észak-vietnámiak tájékoztatták, ahogy azt De Borchgrave előre megjósolta.) Saigonból akkor már egy hete szivárogtak ki a történetek, amint Thieu közölte, hogy elfogadhatatlanok számára Hanoi javaslatai. Egy október 24-i beszédében kijelentette, hogy „a közeljövőben életbe léphet egy tűzszünet”, noha ezt a mondatot egy hosszú litániában rejtette el; utóbbiban célzatosan elutasított minden olyan tervet, amely nem számol az észak-vietnámi csapatok kivonásával Dél-Vietnámból, vagy amelyben a három fél által felállított koalíciós kormány szerepel. Washingtonban Max Frankel a tudósításában „amerikai kormánytisztviselőket” idézett, akik szerint a tűzszünet megkötésére „a következő néhány héten belül, talán még az elnökválasztás napját, azaz november 7-ét megelőzően sor kerül, már ha addig Saigon vagy Hanoi el nem követ valamilyen égbekiáltó ostobaságot”. Október 25-én együtt ebédeltem Frankellel, és ott csak nagy általánosságokban, a részletek ismertetése nélkül tájékoztattam a helyzetről, hogy ezzel újabb biztosítékot adjak Hanoiinak, és egyben fokozzam a nyomást Saigonon.

Az október 26-án tartott sajtótájékoztatóm később a bírálatok kereszttüzébe került, mondván: csak Nixon trükkje volt, amellyel az elnökválasztási kampány finisében akarta a béke iránti reményeket feléleszteni. Ugyanakkor a kivitelezhetetlen „menüettrend”, amely az egész ügyet elindította, Hanoi ötlete volt, nem

a miénk. Én már szeptember közepén arra jutottam, hogy nincs mód a megbeszélések gyors lezárására. Észak-Vietnám október 8-i, Párizsban tett javaslata, amelyben a kommunisták feladták a koalíciós kormányra vonatkozó követelésüket, indította be újra a tárgyalásokat. Hanoi ragaszkodott ahhoz, hogy csupán akkor hajlandó megállapodni, ha október 31-ig aláírjuk az egyezményt; én pedig belementem, hogy a VDK mohóságát a magunk előnyére fordítsuk. És most megint csak Észak-Vietnám volt az, amely a nyilvánosság elé állt a békeszerződéssel, nem az Egyesült Államok. Nixon ennél a pontnál bizonyosan azt tartotta volna előnyösebbnek, ha az egyezmény titokban marad a választást követő időszakig, sőt az utolsó tárgyalási forduló végéig. A kormány csakis azután válaszolt Hanoi-nak, hogy az észak-vietnámiak két héttel az elnökválasztás előtt a békeszerződés cserbenhagyásával vádoltak meg bennünket.

Amint a VDK a nyilvánosság elé állt, nekünk is csupán az a lehetőségünk maradt, hogy kiálljunk az ügyünk igazáért. Sajtótájékoztatóm célja az volt, hogy megmentssem a vietnámiak gyűlöletétől ezt a törekény egyezményt, amely egy évtizednyi agóniának vethet véget. Nixon és én is úgy láttuk, hogy válaszolnunk kell a Radio Hanoi műsorára. Két célt tűztünk magunk elé. Az első: biztosítsuk Hanoi-t, hogy továbbra is pártoljuk az alapegyezményt, de közben nem mondunk le arról sem, hogy a Saigon által javasolt változtatásokat felvessük. A második: üzeni akartunk Dél-Vietnám-nak, hogy határozottan kitarunk az addigi irányvonal mellett. Ezt meglehetősen nehéz volt úgy megvalósítani, hogy közben ne állítsuk be Saigont a béke útjában álló egyetlen akadálnak, ami ha megtörténik, akkor kritikusaink megújult támadásai nyomán az egyik szövetségesünk politikai rendszere darabjaira hullott volna. Nixonnal a belpolitikai következményekről nem beszélgettünk. Az elnök egyetlen utasítást adott ezen a téren: arra kért, hogy hangsúlyozzam ki, a feltételek, amelyekről addigra már megállapodtunk Hanoival, jobbak, mint amelyeket McGovern szeretett volna elérni (ami még igaz is volt). Erre amúgy egyetlenegyszer sem adódott lehetőségem.

Így esett tehát, hogy Nixon első elnöki ciklusa legvégén életemben először szerepeltem az országos tévécsatornák képernyőjén. Egészen 1971 decemberéig – leszámítva második kínai utam bejelentését – valamennyi sajtótájékoztatóm csupán háttérbeszélgetés volt, azaz annyi szerepelt a médiában, hogy a Fehér Ház vagy a kormány egyik szóvivőjétől származnak az információk, de név szerint soha nem említettek. Attól fogva, hogy a *Washington Post* az indiai–pakisztáni válság során megszegte a háttérbeszélgetésekre vonatkozó szabályokat, már jegyezték a sajtótájékoztatóimat. A Fehér Ház PR-osai azonban meg voltak győződve róla, hogy az akcentusom feltehetően zavarná a vidéki Amerika lakóit, ezért képek ugyan készülhettek rólam, hangfelvételt azonban nem lehetett rögzíteni hivatalos sajtótájékoztatóimon. Október 26-án végre úgy döntöttek, hogy tesznek egy próbát a kiejtéssel.

Amióta csak hazatértem Saigonból, az igazat megvallva tartottam tőle, hogy Hanoi azon nyomban a nyilvánosság elé áll, amint egyértelműen kiderül számukra: az egyezmény „menütrendben” rögzített október 31-i aláírására nem kerül sor. Emiatt nem ért váratlanul a dolog. A stábom tanácsokat adott, hogy miket válaszoljak azokra a kérdésekre, amelyek a sajtótájékoztatót bizonyára felvetődnek, emellett összeállítottak egy anyagot arról is, hány-szor figyelmeztettem Le Duc Thót, hogy Saigonnal egyeztetnem kell ebben az ügyben, illetve összekészítették azon hírszerzési jelentések összefoglalóit is, amelyekből kitűnt, hogy a kommunisták a lehető legnagyobb területet akarják megkaparintani a tűzszünet hatálybalépése előtt. Ezt az anyagot Nixonnal közösen is átnéztük még a sajtótájékoztatómat megelőzően. Az alapegyezményt ismételtelen megerősítem, ám ragaszkodunk ahhoz, hogy ennek keretében néhány változtatást kell végrehajtani. Biztosítom Hanoi-t a jóhiszeműségünkéről, és figyelmeztetem, hogy ne gyakoroljon nyomást ránk. Védelmembe veszem Saigon jogát, hogy változtatásokat javasolhasson, egyben óva intem attól, hogy a szerződés alapvető revízióját követelje, és elkötelezem magunkat az egyezmény gyors megkötése mellett. A pontos szóhasználatomat nem vettük közösen végig, ezt ott kellett helyben kieszelnem, ugyanakkor az általános témafelvetéseimet megtárgyaltuk. Nixon végül még elővezette ominózus kérését, hogy tegyek valami dehonesztáló megjegyzést McGovernre (amit végül nem tettem meg), majd jóváhagyta a vázolt megközelítést.

Én ehhez tartottam magam. Nyitóbeszédemben mondtam el aztán azokat a szavakat is („a béke elérhető közelségbe került”), amelyek attól kezdve kísértetni kezdtek:

Most mindkét vietnámi felet meghallgathattuk. Nyilvánvalóvá vált, hogy a tíz éve dühöngő háború a befejezéséhez közeleg, és ez minden résztvevő számára traumatikus élmény...

Meggyőződésünk, hogy a béke elérhető közelségbe került. Meggyőződésünk, hogy karnyújtásnyira vagyunk egy olyan egyezménytől, amely az elnök május 8-i, illetve kisebb módosításokkal a január 25-i javaslatára épül, és amely mindegyik fél számára igazságos. Elkerülhetetlen azonban, hogy egy ilyen bonyolult háborúban [...] a végső megoldás elérése előtt időnként nehézségek tornyosulnak, de megítélésünk szerint az út leghosszabb részét bizonyosan megtettük, és már csak olyan kérdések állnak az egyezmény megkötésének útjában, amelyek relatíve kevésbé fontosak, mint azok, amelyekről már megállapodtunk.

Védelmembe vettem a dél-vietnámi nép jogát, azét a népét, amely „oly sokat szenvedett... és amelyik a távozásunk után is abban az országban fog élni,” hogy részt vállalhasson a saját békéjének megvalósításában. Mélyszégyenben kell

tartanunk mindazon problémákat, amelyek ennek a népnek a kormányát aggasztják. Ragaszkodni fogunk a változtatásokhoz, de azokat is rövid időn belül orvosolni lehet. Mindeközben pontosan látjuk azt is, hogy milyen gyötrelmeket okozott ez a háború az amerikai népnek:

Tudatában vagyunk annak, hogy a vietnámi háború milyen megosztottságot és gyötrelmet hozott országunkba. Az elnök azért is ragaszkodott hozzá, hogy a háborút tárgyalásos úton, az elveinkkel összhangban zárjuk le, mert ettől reméli, hogy a békekötés aktusa helyreállítja az egységet, amely a háború bizonyos szakaszaiban már elveszni látszott, és a megegyezés ténye gyógyulást hoz majd, nem pedig újabb megosztottságot. Továbbra is ezt a politikát gyakoroljuk.

Lezárásként mind Hanoit, mind Saigont figyelmeztettem:

Nem hagyjuk magunkat belehajszolni egy olyan megállapodásba, amelynek a rendelkezései nem megfelelők. És nem hagyjuk, hogy eltérítsenek minket egy olyan megállapodástól, amelynek a rendelkezései megfelelők. És ha ezt a hozzáállást követjük, és mindkét oldal hajlandó akár csekély mértékben is együttműködni velünk, akkor meggyőződésünk szerint hamar helyre tudjuk állítani a békét és Amerika egységét.

Október 26-án a magasra csapó indulatok közepette a felek bonyolult lavírozásba fogtak. Engem leginkább az aggasztott, hogyan tudnám megóvni a széteséstől az egyezményt. Ha folytatódik a háború, az USA-ban úgy mélyül a megosztottság, hogy az semmiféle alapvető célt nem szolgál. Ugyanakkor nem voltunk biztosak abban, hogy mindkét vietnámi fél hajlandó lesz visszatérni a tárgyalóasztalhoz. Kétségtelen, hogy a sajtótájékoztatón tűszokat kínáltam fel a jövőnek. „A béke elérhető közelségbe került” fordulat drámai töltete a Vietnámról folytatott elkeseredett vitában kapóra jött azoknak, akik a kormány ketszínűségének szimbólumát látták benne, csakúgy, mint az a nyilvánosság előtt tett kijelentésem (amit mellel a két féllel négy szemközt már korábban is közöltem), hogy szándékaim szerint a megegyezést egyetlen további tárgyalási forduló alatt tető alá hozzuk. Nixon védelmében el kell mondanom, nem tudott arról, hogy „a béke elérhető közelségbe került” fordulatot használom majd. Erőteljes üzenet volt – és mint kiderült, túl optimista –, amellyel világossá tettem a felek előtt, hogy elszántan kitartunk: Hanoinak azt jeleztem, hogy nem táncolunk vissza, Saigonnak pedig azt, hogy nem hagyjuk magunkat eltéríteni.

És bármennyit gyalázták is később e kijelentésemet, alapvetően mégis igaznak bizonyult – jóllehet az is egyértelmű, hogy ha ma kellene kiállnom oda,

már én is másik, kevésbé drámai fordulatot használnék. A tárgyalások november 20-án kezdődtek újra (Hanoi csaknem négy hétig húzta az időt, mielőtt belement a folytatásba). Az összes elvi kérdést rendező áttörésre 1973. január 9-én került sor; a felek pedig január 23-án látták el kézjegyükkel a szerződést. A szemantikusok persze vitatkozhatnak róla, hogy az „elérhető közelség” kifejezés illik-e egy hathetes periódusra. Ugyanakkor tény, hogy egy tizedik éve tartó, elkeseredett és számtalan emberéletet követelő háborúnak a kijelentéstől számított néhány héten belül véget vetettünk.

Legfőbb problémánk az volt, hogyan vegyük rá Hanoit, hogy visszatérjen a tárgyalóasztalhoz. Közvetlenül a sajtótájékoztatóm előtt táviratot küldtem Bunkernek, hogy mindenképpen ériék el: Thieu ne akarja tönkrevágni az egész megegyezést; a dél-vietnámi elnök csakis olyan megállapításokat tehet, amelyek megférnek az én kijelentéseimmal. Dobrinyint is tájékoztattam a szándékaimról. Ő a jelek szerint azt gondolta – bár erre nézve nem kapott utasításokat –, hogy némi elhidegülés után a tárgyalások feltehetően újrakezdődnek. Pár napig örült üzenetváltás folyt, amit tovább bonyolított, hogy Nixon gyakran járt távol választási kampánykörúton. Minderre azt a megoldást találtam ki, hogy néhány üzenetet a saját szakállamra küldtem el, míg a nevében továbbított leveleket nagy vonalakban telefonon egyeztettem vele. Ezt követően folytattuk a munkát, ő pedig visszatérése után aláírta azokat a szövegeket, amelyeket addigra már elektronikusan elküldtünk.

Október 26-án kaptunk egy meglehetősen rejtelmes üzenetet az észak-vietnámiaktól, amelyben megpróbáltak magyarázatot adni rá, miért álltak a nyilvánosság elé. A levélből úgy tűnt, hogy nem hajlandók találkozni velem, noha ez a szöveg nélkülözötte szokásos harcias szófordulataikat. Felvetették, hogy a „legjobb” (bár nem az egyetlen) eljárás az lenne, ha az egyezményt akkori állapotában rögvest aláírnánk. Az üzenet azonban két olyan bekezdéssel zárult, amelyek határozottan arra utaltak, hogy Hanoi végső soron kész folytatni a tárgyalásokat:

Miközben információkat szolgáltatunk a Vietnámi Demokratikus Köztársaság és az Egyesült Államok közötti titkos tárgyalásokról, a VDK kormánya továbbra is kiáll a háború mielőbbi befejezése és a béke helyreállítása mellett, aminek legjobb módja az, ha eredményes megbeszéléseket folytatunk. [...]

Hanoi a maga részéről a hozzáállására eddig is jellemző jóindulat és komolyság szellemében kívánja folytatni a tárgyalásokat, azzal a céllal, hogy Vietnámban gyorsan véget érjen a háború, és helyreálljon a béke, összhangban a vietnámi nép, az amerikai nép és a világ népeinek törekvéseivel. Ez kedvező körülményeket teremt arra, hogy az egyenlőségre és a kölcsönös érdekerekre épülő új kapcsolat alakuljon ki a Vietnámi Demokratikus Köztársaság és az Egyesült Államok között.

Másnap, azaz október 27-én azonban a VDK párizsi szóvivője, Nguyen Thanh Le minden jel szerint máris visszakozott. Újságíróknak ugyanis azt mondta, hogy Le Duc Tho és Xuan Thuy csakis akkor fogad engem, ha az USA kész aláírni az októberi megállapodást: „Ha az aláírás időpontja október 31-e lesz, akkor október 30-án Kissinger bizonyára találkozni akar majd Le Duc Thóval vagy Xuan Thuyval, hogy az aláírási ünnepségre várakozva pezsgővel koccintsanak. Azt gondolom, ez a válasz lenne igazán pozitív.” Nguyen Thanh Le tehát nem az „elérhető közelségbe kerülő békét ajánlotta fel, hanem olyat, amely „egy töltőtollból jöhet elő”. Mi viszont inkább Hanoi előző napi üzenetére válaszoltunk, megismételtük a végső tárgyalási fordulóra tett javaslatunkat, és ígéretet tettünk, hogy a meg egyezés után negyvennyolc órával mindennemű bombázást beszüntetünk. A szöveg másolatát elküldtem a kínaiaknak.

Ezt követően egy szovjet feljegyzés érkezett, amely aránylag visszafogottan megróttta az Egyesült Államokat, amiért eltértünk az előre egyeztetett menetrendtől, és az oroszok burkoltan arra is céloztak, hogy a Thieu-vel fennálló véleménykülönbségeink talán mesterségesen kreáltak (Moszkvának persze nem voltak tapasztalatai arról, hogy milyen az, amikor komoly nézeteltérései vannak egy olyan ország kormányával, ahol a Szovjet Hadsereg állomásozik). Nixon nevében elkészítettünk egy választervezetet (ő éppen Kentuckyban kampányolt), amelyben megismételtük az alapjavaslatunkat, és a Kreml segítségét kértük a tárgyalások felújításához. A sajtótájékoztatóm óta eltelt huszonnégy óra alatt nekem és a stábomnak is sikerült bizonyítanunk, hogy tudunk mi szerencsésebben is fogalmazni. A Nixon nevében Brezsnyevnek küldött levélben az állt: tagadhatatlanul „közel járunk ahhoz”, hogy megvalósítsuk a célként kitűzött békét.

Nem sokra rá Thieu felől is hallottunk. Október 28-án egy hosszú és panaszos emlékeztetőben Nha rámutatott, milyen ellentmondások feszülnek a Hanoi rádióadásában elmondott és az én sajtótájékoztatómon elhangzott mondatok, illetve a Saigonnak küldött üzenetek között. A memorandum „meglepetéssel” konstatálta a különféle menetrendeket, amelyekre az Észak-Vietnám által közltekéből derült fény. (Thieu persze pontosan tudta, hogy Saigonból Hanoiiba akartam repülni, s e tervet csak azt követően töröltem, hogy elutasította a megállapodást.) És ha már tollat ragadott Nha, újból megismételte Saigon ellenvetéseit az „adminisztrációs szerv” kifejezéssel szemben, mert szerinte ez is bizonyította, hogy a Nemzeti Megbékélés és Egyetértés Országos Tanácsa egy „álcázott koalíciós kormány”. Mint megtudtuk, Thieu ázsiai szövetségeseinkhez is megbízottakat küldött, hogy nekik is kifejtsék az egyezményrel kapcsolatos ellenvetéseiket. Ennek nyomán az elnök újabb levelet írt Thieu-nek, amelynek megfogalmazásában már személyesen is részt vett. Nixon gálánsan rámutatott, hogy az október 26-án tartott sajtótájékoztató elmondottak az ő nézeteit tükrözik. Azt is hangsúlyozta, hogy ezen az irányon az elnökválasztás után sem fog változtatni:

Ahogy az egység elengedhetetlen jellemzője volt a harcok során eddig aratott sikereinknek, ugyanilyen módon lesz biztosítéka jövőbeli sikereinknek is, amikor a küzdelem már sokkal inkább a politikai színtéren zajlik. Ha azonban tovább folytatódik ez a jól észlelhető széthúzás kettőnk között, akkor romba dől az a kulcsfontosságú bázis, amely ahhoz kell, hogy az USA továbbra is támogatni tudja önt és kormányát. Ilyen szempontból az ön külügyminiszterének az a megjegyzése, hogy Washington a megadás feltételeiről tárgyal, legalább annyira romboló hatású, mint amennyire igazságtalan és helytelen.

Biztosíthatom róla, hogy a békeegyezmény utolsó felvonását érintő döntéseimet semmilyen formában sem az elnökválasztással kapcsolatos megfontolások vezetik, és ne legyenek illúziói a tekintetben sem, hogy a választás után megváltozna az az általam képviselt politikai irányvonal, amely a békeszerződés mielőbbi megkötését tekinti kívánatosnak.

Még aznap szóltam, hogy a külügyből Bill Sullivan folytassa az alapegyezmény hatálybalépéséhez szükséges technikai kiegészítő jegyzőkönyvek előkészítését. Haiget is utasítottam, küldjön egy direktívát a Pentagonba, hogy készüljenek fel a létfontosságú katonai felszerelések szállítására, ha az Erősítés plusz hadművelet (azaz Dél-Vietnám fegyverkészleteinek feltöltése) újraindulna. (A Saigonnak szánt szállítmányokat azt követően lassítottam le, hogy Thieu elutasította a megállapodást.)

Október 30-án ismét Hanoi volt a soros: javaslatunkat rendkívül gondosan tanulmányozták, és később választ is adnak rá, közölték velünk. Mindent egybevéve, ezt reménykeltő jelnek tekintettem: Észak-Vietnám láthatóan nem akar addig beleegyezni egy újabb tárgyalásba, amíg le nem jár az általuk nyilvánosságra hozott október 31-i határidő. Presztízsveszteség lenne számukra, ha megtennék; még az is lehet, hogy október 31-re valamiféle nagyszabású propagandaakciót terveznek ellenünk. Közöltem Haldemannel, aki az elnök kíséretében utazott, hogy három lehetőséggel számolhatunk: Hanoi elhalasztja a megállapodást, és megszakítja a tárgyalásokat; a megegyezést nem veti el, de elutasít bármiféle újratárgyalást; esetleg felújítja a megbeszéléseket. Én az utolsó eshetőséget tartottam a legvalószínűbbnek, azzal a kiegészítéssel, hogy erre csak az eredetileg javasolt aláírási dátumot követő hosszabb szünet után kerül sor.

Másnap – október 31-én – Peking újból latba vetette befolyását, bár szokásához híven jelezte, hogy van árnyalatnyi különbség a szövetséges észak-vietnámiak és a saját álláspontja között. Míg Hanoi kizárólag az Egyesült Államokat hibáztatta, addig a kínaiak a legdühöttebb fordulataikat Dél-Vietnámnak tartogatták, tőlünk pedig azt követelték, hogy „határozottan vessünk véget” Saigon viselkedésének. Nyugtalanítóbb volt azonban az a megjegyzés, amely a Vietnám

ügyében tanúsított magatartásunkat a jelek szerint összekapcsolta a Kínával fenntartott viszonyunkkal. Ha elhúzzuk a háborút, és késleltetjük a tárgyalásokat, szól az üzenet, akkor „az emberek hogyan vélekedjenek azokról az amerikai kijelentésekről, amelyek szerint az USA készen áll arra, hogy erőfeszítéseket tegyen a távol-keleti feszültségek enyhítésére?”

Ha valaki elkötelezte magát valami mellett, akkor az egyetlen biztos út, ha kérlelhetetlenséget mutatva teszi a dolgát. A habozással csak a nyomás fokozását vonja magára. Nem volt még olyan politikai cél – a vietnámi békeszerződést leszámítva –, amelyet jobban szívemen viseltem volna, mint a Kínával fenntartott viszonyunk javítását. De nem hagyhattuk, hogy ezt ellenünk fordítsák. Emiatt egy meglehetősen határozott üzenetet küldtünk Pekingbe (a kínaiak esetében már megszokott módon, egy aláírás nélküli papírlapon, amelyen nem volt sem fejléc, sem vízjel):

A kínai félnek, tekintetbe véve mindazokat a megbeszéléseket, amelyeket az amerikai féllel folytatott egymás alapelveinek tiszteletben tartásáról, meg kell értenie, hogy az USA nem bánhat úgy az egyik szövetségével, mint egy bábbal. Ez sem a valósággal, sem az elvekkel nem lenne összeegyeztethető. A jelenlegi nehézségeket pontosan a VDK-nak az a nem lankadó feltételezése és a közvélemény előtti sugalmazása okozza, hogy az Egyesült Államok tökéletesen uralma alatt tartja a barátait. Az amerikai fél szeretné emlékeztetni a kínai felet azon számos beszélgetésre, amelyet dr. Kissinger és a miniszterelnök folytatott, és amelyek során dr. Kissinger megértéséről és tiszteletéről biztosította Pekinget, amiért olyan makulátlanul bánt Szihanuk herceggel, azzal a baráti vezetővel, aki éppen akkor kínai földön vendégeskedett. Washington arra szeretné felhívni a figyelmet, hogy a barátai és közte fennálló problémák az USA esetében sem könnyebbek, ahogy az elvek sem különböznek.

Miközben az egyezményt próbáltuk egyben tartani, a közvéleményben ismét felizzott a vita Vietnámról. Úgy tűnt, az lesz a sorsunk, hogy éppoly megosztottan vessünk véget a háborúnak, mint ahogy megvívtuk. Egy pillanatnyi döbbenetet követően, az október 26-án nyilvánosságra hozott tények nyomán szerte az országban az embereket öröm fogta el; a közvélemény túlnyomó része hatalmas megkönnyebbülést érzett. Ugyanakkor a már egy évtizede jelen lévő keserűségnek egy csapásra az ellenségeskedés lezárultának bejelentése sem tudott véget vetni. Sok kritikuskunk egyszerűen sértőnek találta azt az állításunkat, hogy sikerült tisztességes békét kötnünk. A támadások két irányból értek minket: az első szerint az egész dolog átverés, hogy segítségével Nixon megnyerje a választást, miközben minden közvélemény-kutatás azt mutatta, hogy ez badarság. A másik szerint e feltételeket már négy évvel korábban is kivíthattuk volna –

ami viszont az utolsó szóig hazugság volt. Néhány háborúellenes bírálónk – hajmeresztő képmutatástól sem riadva vissza – felkapta Thieu-nek azt a kritikáját, hogy ez egy hibás szerződés, különösen az észak-vietnámi csapatok elhelyezkedése miatt. Korábban ugyanezek az emberek azt követelték tőlünk, hogy egyoldalúan állapítsuk meg a teljes csapatkivonás dátumát. A tűzszünetről már rég lemondtak, ahogy arról is, hogy Észak-Vietnám kivonja csapatait Laoszból és Kambodzsából, nem tartották megvalósíthatónak a beszivárgás megtiltását a dél-vietnámi területekre, vagy hogy további segélyeket nyújtsunk Saigonnak. Azelőtt azzal az érveléssel kárhoztatták a szóban forgó feltételeket, hogy csupán a harciasságunkat vagy valami annál is gonoszabb dolgot bizonyítanak. Most, hogy ezeknél is többet értünk el, képtelenek voltak elismerni, hogy kormányuk talán mégsem olyan erkölcstelen és buta, mint ahogy az a közgondolkodásban gyökeret vert; talán mégis valamiféle racionális stratégiát követett.

George McGovern lendült először támadásba. Október 29-én a *Meet the Press* című tévéműsorban kifejezte „értetlenségét, hogy a megegyezés miatt a kampány hajrájában került elő [...], számomra nem teljesen világos, hogy milyen alapvető változások zajlottak le az elmúlt napokban, amelyek lehetővé tették Mr. Nixon számára, hogy most, nem sokkal azelőtt, hogy az urnákhoz járulunk, bejelentse a megállapodást.” McGovern nem vett tudomást arról a tényről, hogy Észak-Vietnám állt elő a bejelentéssel. Ő amúgy szigorúbb volt Thieu-vel szemben, mint Hanoi-val; fenntartotta magának a jogot, hogy a háború lezárása után újratárgyaljon bármely egyezményt, amelynek alapján az Egyesült Államok segélyt nyújtana Thieu-nek.* November 5-re McGovernben a gyanú bizonyossággá érett. Az Illinois állambeli Moline repterén összegyűlt tömegnek a következőket mondta:

* Nixon azon állítása, hogy az egyezménytervezetben szereplő feltételek némelyike sokkal kedvezőbb volt az Egyesült Államokra nézve, mint amelyeket McGovern a saját javaslatában követelt, valóban megfelelt az igazságnak: utóbbi ragaszkodott ahhoz, hogy az USA egyoldalúan szüntesse be a katonai cselekményeket, míg az egyezményben egy valamennyi félre kötelező kölcsönös tűzszünet szerepel. McGovern ragaszkodott ahhoz, hogy az USA vonuljon ki Thaiföldről és part menti vizeiről; az egyezményben semmiféle ilyen korlátozás nem szerepelt az Indokínán kívül állomásozó amerikai erők tekintetében. McGovern csupán „elvárasként” fogalmazta meg az amerikai hadifoglyok szabadon bocsátását és az ütközetben eltűnt katonák felkutatását, ha mi kivonjuk csapatainkat; az egyezmény mindkettőt kötelező kikötésként szabta hatvan napon belül. McGovern ragaszkodott ahhoz, hogy Thieu-t fosszák meg a hatalmától; az egyezmény ezzel szemben a saigoni kormányt változatlan formában a helyén hagyta. McGovern ragaszkodott ahhoz is, hogy az USA szüntesse be Dél-Vietnám katonai és gazdasági segélyezését; az egyezmény lehetővé tette a segélyezés folytatását. McGovern nem ragaszkodott volna ahhoz, hogy Észak-Vietnám vonja ki csapatait Laoszból és Kambodzsából, míg az egyezmény ezt előírta Hanoi számára. McGovern nem említette a tűzszünet nemzetközi ellenőrzését; az egyezményben ez szerepelt.¹

Amikor dr. Kissinger a nyilvánosság elé állt, és közölte, hogy a béke „elérhető közelségbe került”, akkor félrevezette ennek az országnak a népét. Pontosan tudta, hogy amit mond, az hamis. Ő és Nixon is tisztában van vele, hogy ez szándékos félrevezetés volt azért, hogy a republikánusokra adott szavazatok érdekében becsapják az amerikai népet.

A béke nemhogy elérhető közelségben, de még látótávolságban sincs...²

A *Washington Post* október 27-i első reakciójában burkoltan arra célozgatott, hogy ugyanezeket a feltételeket talán 1969-ben is meg lehetett volna szerezni annak fényében, hogy Hanoi éppen akkor „erőt vett a Tet utáni korszak katonai bénultsága”. Egy héttel később, november 3-án a *Post* már azzal rukkolt elő, hogy az egyezményben szabott kritériumok semmiképpen sem igazolják, hogy miért kellett 1969 után még négy évig folytatni a háborút. Világosan látszott, hogy a vélemény szerzője nem akarta levonni azt a következtetést, hogy ebben az esetben tovább kellene harcolnunk a jobb feltételekért, ahogy azt sem említette meg, hogy a kritériumok alapvetően megegyeznek azokkal, amelyeket már két éve követeltünk – vélhetően a vélemény szerzőjének legnagyobb bánatára, hiszen szerinte korábban túl sokat kértünk. Más újságok, így például a *St. Louis Post-Dispatch* október 27-én valahogy összefésülte a két témát: azt az állítást, hogy ezek a feltételek már korábban is teljesülhettek volna – amire a legcsekélyebb bizonyítékot sem hozták fel –, azzal az állítással, hogy az egész ügyben csak McGovernn illeti érdem, mert életben tartotta a béke ügyét.

November első hetére „a béke elérhető közelségbe került” fordulattal illusztrálták a csodálkozásukat, amiért ilyen sokáig tart tető alá hozni egy tűzszünetet; bár a közvélemény arról nem értesülhetett, hogy Hanoi az, amely nem volt hajlandó tárgyalásztalhoz ülni. Pedig Észak-Vietnám nyilvános kijelentéseiből erre rá kellett volna jönniük az embereknek. November 6-án a *New York Times* egy szerkesztőségi véleményben a türelmetlenségének adott hangot, és arra célozgatott, hogy a beígért békével esetleg csak egy újabb eszkalációt próbálunk leplezni. November 9-re Murrey Marder, a *Washington Post* újságírója olyan névtelen kormányzati forrásokra bukkant, akik elhitették vele azt az állítólagos információt, hogy Nixon egy pillanatig sem akart békét kötni a választás előtt, mondván: az túlságosan nagy „zavart” keltett volna. Az elnök inkább megkockáztatta, hogy határozott ígéreteit megszegve magára vonja Hanoi haragját, és emiatt nem volt hajlandó aláírni az egyezményt október 31-én. November 10-én a *Post* egy újabb szerkesztőségi véleményben azért ostromozta a Nixon-kormányzatot, mert félrevezette az amerikai népet.

Az országos közhangulat közel sem volt ennyire cinikus; ugyanakkor nem tápláltak széles körben reményt arra sem, hogy a háború hamarosan befejeződik. Rajtam az elszántság vett erőt, hogy legyőzzem a megmaradt akadályokat;

Nixont a nyugtalanság kerítette hatalmába, mint minden nagyszabású feladatnál, és különösen egy elnökválasztási kampány utolsó szakaszában – mintha valami leírhatatlan katasztrófa előszelét érezte volna meg. Már felfedezhetőek voltak nála annak a befelé fordulásnak a kezdeti jelei, amely aztán az elsöprő választási győzelme után teljesen eluralkodott rajta. November 4-én, három nappal a szavazás előtt elkísértem San Clemente-be, és útközben megálltunk Albuquerqueben is a választási hadjárata utolsó állomásaként. Aznap kaptuk meg Hanoitól a választ, hogy elfogadják a tárgyalások felújítására tett ajánlatunkat – erre november 14-én vagy „az amerikai fél által javasolt másik időpontban kerülhet sor”. A VDK nagylelkűen jelezte azt is, hogy tartják magukat az egyezmény szövegéhez – más szóval a maguk részéről nem fognak változtatásokat kezdeményezni. Ugyanakkor egyetlen észak-vietnámi üzenet sem lett volna teljes az immár legendás kitétel nélkül, hogy viselkedésükben „a kitartó jóakarát és a komolyság” vezérli őket; a megelőző egy évtizedben, majd a rá következő években is Indokína népei megtapasztalhatták, hogy milyen az, amikor a vietnámi kommunisták szakadatlanul czekekkel házalnak náluk.

Mivel egy egész hetet vártattak minket, és a választás előtt amúgy sem akartunk üzenetváltásba bonyolódni, csak november 7-én válaszoltunk, és a november 15-i időpontot javasoltuk. Némi mozgásteret szerettünk volna nyerni, ami lehetővé teszi Haignek, hogy Saigonba utazzon, és összehangolja az álláspontunkat Thieu-ével. Arra is figyelmeztettük Hanoit, elvárjuk, hogy tartózkodjon a „tendenciózus nyilvános megjegyzésektől vagy a korábbi tárgyalásokon született dokumentumok szelektív nyilvánosságra hozatalától, mert ezzel csak megnehezíti a végső egyezmény megkötésének feladatát”. A VDK november 8-án válaszolt, és azt indítványozta, hogy halasszuk a találkozót november 20-ra, mert Le Duc Tho „beteg”. (Aligha kétséges, hogy kemény idők lehettek ezek számára. Valamennyi kommunista erő, amelyet azért mozgósítottak, hogy még a tűzszünetet megelőző időszakban területeket foglaljanak el, megtizedelődött.) Mivel Le Duc Thónak egy hétbe tellett Párizsba érnie, Hanoi azt kérte, hogy „a lehető leggyorsabban” válaszoljunk. November 9-én elfogadtuk a javasolt időpontot. A tárgyalások újra sínre kerültek.

Választási közjáték

Nixon elnökségének legfurcsább időszaka az 1972. november 7-én megtartott és elsöprő győzelmét hozó elnökválasztás után vette kezdetét. 1971-ben és 1972-ben egy sor látványos sikert aratott: a berlini szerződés, a pekingi és a moszkvai csúcstalálkozó, a SALT-megállapodás és a vietnámi háború küszöbönálló befejezése. A választás történelmünk legnagyobb, földcsuszamlásszerű győzelmével

kecsegtetett. Mégis, ahogy közelgett a diadal órája, úgy fordult egyre jobban befelé Nixon, úgy zárkózott el még legközelebbi tanácsadóinak némelyikétől is. Dühödt kirohanásai, amelyeket általában remekül kordában tartott, most egyre gyakrabban törtek felszínre. Mintha a győzelem nem a megbékélés esélyét hozta volna el számára, hanem a lehetőséget, hogy rendezze az egész életében gyűjtögetett számláit másokkal.

November 8-án, a választás másnapján Nixonon szemmel láthatóan ez a hangulat vett erőt. A Fehér Ház stábjá szinte egész éjjel talpon volt, és a győzelmet ünnepelte, bár számomra úgy tűnt, hogy az ünneplésekből – legalábbis ahol én is megjelentem – hiányzik az efféle eseményekre jellemző zajos spontaneitás. Az elnök túlságosan visszahúzódozó, túlságosan is az árnyékba burkolózó figura volt legtöbb követője szemében; az ünneplők között kevesen akadtak, akik valóban találkoztak már vele. Eredményeit sokkal inkább a magányban megedzett önfegyelmének és bátorságának tulajdonították, semmint személyes lelkesítő erejének; sokkal inkább a komor hozzáértése iránti csodálatból követték, mintsem azért, mert vonzó személyiségnek találták. Ennek ellenére a kabinet tagjait hatalmas büszkeséggel töltötte el, hogy e válság közepette is átkormányozta az országot egy reményteli nyugalommal, mi több, talán nemzeti egységgel is kecsegtető korszakba.

A jó hangulat tizenkét órán belül tovatűnt. A Fehér Ház stábját arra kérték, hogy délelőtt 11 órakor gyűljék össze a Roosevelteremben. Nixon másodpercre pontosan robogott be az Ovális Irodához legközelebb lévő ajtón keresztül. Egyáltalán nem tűnt lelkesnek. Inkább komor és zárkózott volt az ábrázata, mintha életének egy sorsdöntőbb szakasza még mindig előtte állna. Viselkedéséből semmi sem árulkodott arról, hogy olyan munkatársaival találkozik, akik egy veszélyes és embert próbáló időszakban álltak mellette; úgy tett, mintha ezek a kollégák a végleg lezárt múlthoz tartoznának. Nem ült le, hanem hanyagul köszönetet mondott az összegyűlt csapatnak. Aztán nagyjából öt perc elteltével a gyűlés irányítását átadta Haldemannak, és távozott.

Haldeman egy percet sem vesztegetve a tárgyra tért. A Fehér Ház személyzetének minden tagja rögvest nyújtsa be lemondását; ezt követően ki kellett töltenünk egy listát arról, hogy milyen dokumentumok vannak a birtokunkban. Az elnök egy hónapon belül jelenti be, hogy milyen személyi döntéseket hoz az új ciklusra. A jelenlévőkön döbbenet lett úrrá. Eljött a győzelem másnapjának délelőtti, őket pedig gyakorlatilag kirúgták. A diadal a jelek szerint olyan régóta érlelődő és mindent elsöprő dühöt váltott ki, amelynek egy hét sem kellett, hogy felszínre törjön; s munkatársakat és bajtársakat éppúgy maga alá temetett, mint ellenfeleket. Miközben eljöttünk a gyűlésről, Bill Safire, aki akkor már amúgy is a távozását fontolgatta, a következőket mondta nekem: „Tudja, ha McGovern nyert volna, még két hónapig a helyünkön maradhattunk volna; egészen január

20-ig nem rúgtak volna ki bennünket.” Ugyanezt a visszataszító eljárást egy órával később a kormánytagok esetében is megismételték.

Soha nem látott napvilágot kielégítő magyarázat arra, mi vette rá Nixont, hogy legközelebbi munkatársait ilyen megalázó eljárásnak vesse alá. Azt persze tudtam korábban is, hogy elárulva érezte magát, amiért 1968-ban csak túl szoros győzelmet aratott, és amiért a vietnámi helyzet olyan nyomás alatt tartotta, hogy képtelen volt az utolsó szegletig kisöpörni a bürokráciát, amelyet mindvégig támadott, és amellyel szemben mindvégig bizalmatlan volt, mert a hatalmukat átmentő demokraták menedékének tartotta. Az bizonyos, hogy a köztisztviselői kartól nem kapta meg azt a lelkes támogatást, ami egy karizmatikusabb vezetőnek kijárt volna. De ez sem magyarázza meg, hogy miért kellett ilyen esztelen, szinte már mániákus sürgősséggel véghez vinni e politikai mérszárlást. Ha Nixon várt volna néhány hetet, csaknem bizonyos, hogy minden miniszter és államtitkár a szokásoknak megfelelően magától felajánlotta volna lemondását. Az elnök pedig ezután már tetszése szerint, terveinek fényében tarthatta volna meg vagy távolíthatta volna el az embereket. Az viszont, hogy egy nappal a választási győzelem után tömegesen szólítja fel munkatársait a lemondásra, és olyan nyomtatványokat dug az orruk elé, amelyeket egyértelműen még annak a kampánynak az idején sokszorosítottak, amelyben az áldozatok közül sokan végkimerülésig dolgoztak, egyszerre volt sértő és megalázó. Ezzel ugyanis olyasféle látszatot keltett, hogy az embereket nem azért távolítják el hivatalukból, mert az elnök végiggondolta a jövőt, hanem mert megorrolt rájuk a múlt miatt. Nixon későbbi problémái persze egészen más közvetlen okokból eredtek, ugyanakkor bizonyosan rengeteg együttérzéstől fosztotta meg magát azzal, hogy győzelme órájában azt a benyomást keltette: teljesen érzéketlen és egyben bosszúvágyó azokkal az emberekkel szemben, akik alapvetően jó véleménynyel voltak róla. (Engem nem érintett közvetlenül az ügy, mert rögtön a Roosevelteremben lezajlott találkozó után Haldeman közölte velem, hogy az én lemondó levelém merő formalitás.)

Azt, hogy vajon a bölcsebb tanácsok letéríthették volna-e erről az útról, vagy csillapíthatatlan volt a vágya, hogy bevégezze a vendettát, amelyre egy életen át készült, majd csak azoknak a visszaemlékezéseiből tudhatjuk meg, akikkel akkoriban e lépésekről tanácskozott. És magyarázatot kell adniuk arra is, hogy miért legközvetlenebb munkatársaival és a stábjával, nem pedig régi ellenségeivel – a mindenkori bürokrácia tagjaival – kezdte a nagytakarítást.

Aznap, november 8-án egy repülőn utaztam Nixonnal, Haldemannal és Ehrlichmannal Key Biscayne-be. Újra döbbenettel láttam, hogy a győzelem sem tudott megnyugvást hozni ennek a meggyötört embernek. Az úton amiatt dohogott, hogy Johnson elnök annak idején, amikor legyőzte Goldwatert, egy csöppnyivel több összesített szavazatot kapott, mint most ő. Az idő nagy részében

pedig azt tervezgette, hogy miképpen fogja átrendezni a kabinetet és eltávolítani a kormánytagok többségét, George Shultz kivételével, aki nemrégiben váltotta a kincstár élén Connallyt. Rogersnek még a nyáron útilaput akart kötni a talpára, az ő helyét ideiglenesen Kenneth Rush foglalta volna el. Észveszejtő volt az a nyugtalanság, ami erőt vett Nixonon, miután megkapta a hatalmas választói felhatalmazást, amelyért egész életében küzdött. Mintha csak a győzelmet a győzelem kedvéért hajszolta volna; és most, hogy a csúcsra jutott, már nem is maradt más célja az életben.

Amint Key Biscayne-be értünk, Nixon visszavonult a birtokára. Onnan Camp Davidbe ment Haldemannel és Ehrlichmannel, hogy új kormányát megtervezzék. A következő kilenc napban csupán kétszer találkoztunk: az egyik egy november 17-i tanácskozás volt, amikor is röviden tájékoztattam őt Camp Davidben, mielőtt Párizsba repültem volna. Nem volt könnyű elérni. Párszor beszélünk telefonon. Mások számára azonban végképp elérhetetlen volt. A vezető, aki éppen most szerezte meg a szavazatok 61 százalékát, elzárkózott saját nemzetétől. Már azzal belophatta volna magát az amerikai nép szívébe, ha kinyújtja az emberek felé a kezét, hiszen gondolkodásukon már ott hagyta a nyomát. Ő mégis egy olyan mély és megközelíthetetlen helyre bújott el, ahová még a küzdelmekkel teli évek alatt sem. Az elszigeteltség szinte már szellemi szükséglete lett ennek a visszahúzódo és megkínzott embernek, aki oly kitartóan ragaszkodott a magányához, és aki gyötrelmei közül oly sokat maga okozott önmagának. Nehéz volt megszabadulni attól a benyomástól, hogy Nixon, aki válságok idején bontakozott ki igazán, vágott a katasztrófákra.

Titkos kínai utam óta a kettőnk viszonya egyre bonyolultabb lett. Egészen addig lényegében egy névtelen fehér házi tanácsadó voltam. Kissé neheztek rám a stábom függetlensége miatt, és némi gyanakvást keltett az is, hogy beosztottjaim kiválasztásánál talán nem a feltétlen engedelmség a fő szempont. Mindezt azonban ellensúlyozta az a felismerés, hogy az említett emberek szakértelme teszi lehetővé, hogy a külpolitikát a Fehér Házból irányítsák. Ez a kormányközi mechanizmus Nixon kezébe adta a döntéshozatal szabályozását, miközben lehetővé tette számára, hogy ne kelljen közvetlen utasításokat kiadnia. És háttérembereim munkája nyomán az a kép alakult ki az elnökről, hogy ő irányítja az eseményeket, ami persze hízelgett Nixon önképének, és alapvetően nem állt messze a valóságtól sem. Meglehet, nyugtalanította, hogy szoros barátságot ápolok az általa georgetowni értelmiségi köröknek nevezett emberekkel; és alighanem a munkatársait sem töltötte el örömmel – nem teljesen ok nélkül –, hogy néhány újságíró talán igazságtalanul valamivel nagyobb érdemet tulajdonít nekem külpolitikánk pár vonzóbb vonásáért, miközben a népszerűtlen lépésekért Nixont hibáztatták. Ugyanakkor minderről úgy vélekedtek, hogy ezt az árat kell megfizetni a nélkülözhetetlen szolgálatokért.

A titkos kínai utam után azonban sokkal inkább a politika homlokterébe kerültem, amivel a Fehér Ház legérzékenyebb pontjára tapintottam rá: a PR-kapcsolatokra. Teljesen természetes, hogy minden elnök gondosan óvja a róla kialakult képet; végtére is a kedvező imázs utáni megszállott hajszá juttatta ezeket az embereket oda, ahol voltak. Egyetlen fővezér sem nézi jó szemmel, ha a média az egyik általa kinevezett beosztottban látja az összes konstruktív lépés forrását. Nixon esetében ezt még az a meggyőződése is súlyosbította, hogy a régi vezető réteg élete minden pillanatában az ő tönkretételére sző összeesküvést, és a média figyelmét végső soron csak a PR-tevékenységgel lehet kivívni, de valamilyen megmagyarázhatatlan okból a stábja ebben lehangolóan ügyetlen. Következésképp egyre inkább az lett a meggyőződése, hogy feleslegesen barátkozom az ellenséggel a „georgetowni értelmiségi közegben”, miközben PR-szakértelmet kihasználva a saját imázsom fényezésén munkálkodom, nem az övé. Ebben lehetett némi igazsága, bár a szóban forgó dolgokra sokkal kisebb ráhatásom volt, mint ahogy hitte. A probléma azonban abban a pillanatban megoldhatatlan volt. Mivel Nixon nem bízott a külügyminisztériumban mint intézményben, kénytelen volt a tárgyalások lefolytatását rám bízni. De az 1971-es indiai–pakisztáni válság után a Fehér Ház PR-gépezete egyetlen alkalommal sem mulasztott el figyelmeztetni, hogy hol a helyem. És maga Nixon is egyre kötekedőbb lett. Néha úgy tűnt, hogy a nekem küldött táviratait nem is azért írta, hogy utasításokat adjon, hanem inkább azért, hogy a nézetkülönbségeinket rögzítse az utókornak, annak ellenére, hogy közben egyre nagyobb hatalommal ruházott fel (vagy talán pont ezért).

A vietnámi megbeszélések utolsó szakaszában Nixon és én a tárgyalásokon képviselt álláspontunk lényegét illetően mindvégig ugyanazon a nézeten voltunk. Semmiféle dokumentum vagy más bizonyíték nem támasztja alá azokat a történeteket, amelyeket a Fehér Ház PR-szakértői szivárogtattak ki arról, hogy az elnök jogi végzettségének köszönhetően kiszúrta az egyezménytervezetben lévő hibákat. (Lehet, hogy Nixon tudott egy-egy szivárogtatásról, lehet, hogy nem; de ezek a történetek soha nem kerültek volna napvilágra, ha a kiszivárogtató nem lett volna biztos benne, hogy az elnök kedvére tesz velük.) Talán egyetlen ponton láttuk másként a dolgokat: ő mindenképpen szeretne volna elkerülni, hogy a helyzet még a választás előtt elfajuljon, nekem viszont meggyőződésem volt, hogy bármennyire is kíváncsi lenne, Hanoi nem fogja hagyni, hogy ezt megússzuk. Magánvéleménye a dél-vietnámi elnökről neki sem volt kedvezőbb, mint az enyém; határozottan arra készült, hogy fölébe kerekedjen, de erre csak a választás után akart sort keríteni. A rám vetülő reflektorfény miatt kereste a módját, hogyan tudná megmutatni, hogy az irányítás az ő kezében van, még ha támogatta is az általam kidolgozott stratégiát. E látnos feszültségeket azonban az embernek egy sor homályos utalásból kellett volna kikövetkeztetnie, személyes találkozásaink alkalmával soha nem kerültek elő nyíltan, mi több, minden esetben kifogástalanul

udvarias volt, és az ellenvéleményének sem adott előttem hangot. (Persze eleget láttam, hogyan viselkedik Nixon másokkal, és ebből tudhattam, hogy udvarias-sága korántsem az elnöki jóindulat garanciája.) Ugyanakkor kezdtem azt érezni, hogy valamiféle versengés van kialakulóban kettőnk között, ami előbb vagy utóbb lehetetlenné teszi, hogy hatékonyan töltssem be az elnöki tanácsadói szerepet, és amit a vietnámi háború zárószakaszát kísérő érzelmek tovább erősítettek.

Ezek a tendenciák akkor kaptak nagyobb lendületet, amikor úgy döntöttem, hogy interjút adok az olasz újságíróknak, Oriana Fallacinak. Minden kétséget kizáróan messze ez volt a legkatasztrofálisabb beszélgetés, amelyet valaha is folytattam a sajtó bármelyik munkatársával. November 2-án és november 4-én fogadtam egy rövid időre az irodámban, és az interjút minduntalan megszakították a teendők amiatt, hogy örült iramban kellett összefélcnelni a széthullott vietnámi béketárgyalás darabkáit. A beszélgetésre főként hiúságból mondtam igent. Fallaci szerte a világon készített interjúkat vezető személyiségekkel. A hírnév akkoriban még újdonságszámba ment számomra, ő pedig elhúzta az orrom előtt a mézesmadzagot, amikor felvillantotta, hogy milyen társaságba kerülhetek az általa emelt újságírói pantconban. Azzal már nem törődtem, hogy a régebbi írásait elolvassam, ezért nem is tudtam róla, hogyan boncolta élve korábbi áldozatait. A cikke november vége felé jelent meg egy olasz újságban.

Súlyos árat fizettem a naivitásomért. Kétségtelen, hogy a nekem tulajdonított állítások, a nem túl jó ízlésről tanúskodó megjegyzések – amelyeket aztán úgy fésült össze, hogy egy beszélgetés képe bontakozzék ki belőlük – a lehető legöntömjénezőbb kijelentések voltak, amelyeket kormánytisztviselői karrierem folyamán valaha is tettem. Ugyanakkor arról sem volna szabad megfeledkezni, hogy az interjú során többször is az őszinte elismerés hangján nyilatkoztam Nixonról. A megjelent szöveg szerint megdicsértem a bátorságát, amiért olyan embert választott fő tanácsadójának, akit nem ismert, és akit ezek után Pekingbe küldött. Dicsértem az elnök külpolitikai szakértelmét és határozottságát: „Amit elértem, az csakis azért volt lehetséges, mert ő lehetővé tette számomra.” Noha már ez is túl sok volt Nixonnak, ami végképp felbőszítette, az egy olyan mondat lett, amelyet Fallaci adott a számba. „Az amerikaiak szeretik a cowboyt... aki magányosan lovagol be a városba vagy a faluba a lova hátán, és egyebe sincs... Ez a csodálatra méltó, romantikus karakter remekül illik rám, mert az önállóság mindig is a stílusom, vagy ha úgy tetszik, a módszerem része volt.” Nem hiszem, hogy abban a szövegkörnyezetben ilyesmit mondtam volna, vagy hogy ezeket magamról állítottam. Meggyőződése, hogy valamilyen furfangos szerkesztői munka áldozata lettem; ráadásul Fallaci kisasszony kitartóan megtagadta, hogy más újságírók is meghallgassák a felvételt. Ám kétségkívül rátapintott valamire. Míg Nixont a politikai jobboldal felől érkező morgolódás és a veleszületett balsejtelmek aggasztották, addig engem ugyanaz az öröm és megkönnyebbülés

ragadott el, amely szerte az országban hatalmába kerítette honfitársaim túlnyomó többségét, akik készek voltak elhinni, hogy valóban karnyújtásnyira van a háború közeli és tisztességes befejezése. Bármennyire is kikezdtek az újságok a szerkesztőségi véleményekben, „a béke elérhető közelségbe került”-féle sajtótájékoztatóm felrázta az embereket. Ez volt a csúcspontja azoknak a sikeres tárgyalásoknak, amelyeket egy sor eltérő témakörben egy éven át folytattunk egy sor országgal, és ezért e pillanat csakugyan olyan szokatlan büszkeséggel töltött el, amelyet az alázat sem tudott elnyomni. Fallaci elkapta ezt a hangulatot, még ha a kijelentéseimet meglehetősen szabadon értelmezte is (amit azonban nem tudok bizonyítani). Ő a római stílust követve írt történelmet; a pszichológiai igazságot kutatta, nem pedig a tényszerűt.³

A burkolt állítás, miszerint én vittem volna a központi szerepet, bármelyik elnök szemében sértéssel ért volna fel. És különösen mélyen megbántotta Nixont, akinek az volt a meggyőződése – nem minden ok nélkül –, hogy ellenfelei azért tulajdonítanak ebben az ügyben aránytalanul nagy érdemet nekem, hogy az ő érdemeit kisebbsítsék. Ám a dolognak akkor és ott nem lett következménye. Az interjú közvetlenül azelőtt jelent meg Amerikában, hogy november 20-án elindultam a Le Duc Thóval folytatott tárgyalásra, így Nixon nem tudta szemtől szemben értésemre adni csalódottságát. November 18-án, az indulásomat megelőző napon sem fogadott, noha a Fehér Házban volt, csupán röviden beszélünk telefonon. A *New Republic* éles szemű politikai újságírója, John Osborne azonban az egyik túpontoságú szövegelemzésében kiszúrta a figyelmeztető jeleket.⁴ És mialatt Nixon és én az új tárgyalások veszélyes vizeire evezünk, nehéz volt a csónakot határozottan irányban tartani úgy, hogy a kormányos és legfőbb navigátora között ellenszenv lappangott.

Haig újból felkeresi Saigont

A megbeszélések újrakezdésének időpontja vészesen közeledett, legfőbb problémánk forrása pedig továbbra is Saigon volt. Hanoi, Moszkva, Peking és az amerikai közvélemény előtt már elköteleztük magunkat, hogy egyetlen további tárgyalási forduló alatt megállapodásra jutunk. Thieu-re persze nem nehezedett hasonló kényszer. Ő minél hosszabb ideig tudja csapatainkat a háborúban tartani, annál később néz szembe a rémálmával, hogy egyedül maradt. Ráadásul, ahogy már írtam, a „menüettrend” összeomlása miatt a kommunisták túl korán fedték fel kádereiket az október 31-ét megelőző területszerző hadműveleteik során; egységeiket lekasabolták, és Thieu nem akart ennek végét vetni. Arcátlan kijelentéseiből sem vett vissza. Nixon levelei ellenére egy november 1-jén elhangzott nyilvános beszédben az egyezménytervezetet a „megadás” dokumentumának ne-

vezte. Mindezek ellenére azt az információt kaptuk, hogy készül a tűzszünetre, és a munkatársaival folytatott négyszemközti beszélgetések során sokkal kedvezőbb véleménnyel van a megállapodásról.

November 10-én Xuan Thuy egy olyan interjút adott, ami a változatosság kedvéért most hasznosnak bizonyult: megerősítette, hogy a Nemzeti Megbékélés és Egyetértés Országos Tanácsa valóban nem egy álcázott koalíciós kormány. Az országos tanács „jelen állás szerint nem kormányként működik majd”, közölte az Agence France Presse-szel; a két most regnáló kabinet egészen az új választásokig a helyén marad. Thieu semmi jelét nem adta elégedettségének. Annak érdekében, hogy mégis elnyerjük a támogatását, Haiget küldtük Saigonba Nixon november 8-án kelt levelével, amelyben továbbra is a jelenlegi irányvonal folytatása mellett köteleztük el magunkat. A levélben kifejeztük csalódottságunkat Thieu nyilvános kijelentései miatt; egyben megerősítettük, hogy az egyezménytervezetet megalapozottnak tartjuk. Néhány rendelkezés esetében ígéretet tettünk, hogy javítunk rajtuk. Például el fogjuk érni, miszerint az „adminisztrációs szerv” vietnámi fordítását úgy változtassák meg, hogy abban semmiféle utalás ne legyen az országos tanács kormányzati szerv mivoltára. Egyértelművé tesszük, amire most csak utalás történik a szövegben, hogy a tanácsba egyenlő számban állít tagot minden oldal. Megkíséreljük megerősíteni a demilitarizált övezet tiszteletben tartására vonatkozó rendelkezéseket, hogy így is kiemeljük Dél-Vietnám különálló jellegét. A tervezetben szerepelt egy kitétel arról is, hogy a vietnámi csapatokat demobilizálják; ezt a részt megpróbáljuk úgy átalakítani, hogy a rendelkezés nyomán legalább az észak-vietnámi csapatok egy részét vonják ki délről. „Minden erőnkkel azon leszünk – írta Nixon –, hogy elérjük a kívánt változtatásokat az egyezményben. De nem szeretném önt abban a hamis illúzióban hagyni, hogy e módosításokon felül további javításokat fogunk vagy akarunk elérni a megállapodásban, amelyet már amúgy is kiválóan tartunk.” Nixon sürgette Thieu-t, „ragadja magához a politikai és lélektani kezdeményezést azzal, hogy üdvözli a megegyezést, és rendelkezéseit pozitív módon hajtja végre”. Egyértelmű választ vár, közölte végül.

A kétértelműség azonban szervesen a vietnámi kultúrához és egyben Thieu jellemvonásai közé tartozott. A saigoni vezető a mostanra már teljesen bevett eljárást követte. November 10-én találkozott Haiggal, figyelmesen végighallgatta a Nixon leveléhez fűzött magyarázatokat, intelligens kérdéseket tett fel, és megígérte, hogy másnapra átgondolja a dolgot. Aztán november 11-én megint csak a teljes nemzetbiztonsági tanácsa jelenlétében fogadta Haiget és Bunker nagykövetet, és minden további nélkül visszautasította azt a javaslatunkat, hogy állítson fel fontossági sorrendet az általa kért szövegszerű változtatások között. Egyetlen egyből sem hajlandó engedni, közölte, és kitarzott az észak-vietnámi csapatok kivonása mellett, noha ez, ahogy már többször elismételtem neki, 1970 óta egyszer

sem szerepelt a közösen megfogalmazott javaslatainkban. Sőt, e teljesíthetetlen követelésben csak még inkább megmakacsolta magát, amikor azt fejtegette, hogyan kellene a csapatkivonást végrehajtani, és ennek folyamán milyen fegyvereket kellene onnan eltávolítani. Átnyújtott Haignek egy Nixonnak szóló levelet, amelyben ezeket a követeléseket ismételte meg, valamint a nemzetközi ellenőrző mechanizmus összetételében kért további változtatásokat.

A két találkozó között táviratot küldtem Haignek: „Mindenképpen hív fel Thieu figyelmét képviselőházunk új összetételére. Történjék bármi, ha nem ebbe az irányba mozdulunk el, vissza fogják vágni a kiadásainkat.” Haig ezt el is mondta, de Thieu vagy bátorságpróbát játszott velünk, vagy szándékosan kereste az összeecsapást.

Haig megállt Phnompenben, hogy meglátogassa indokínai erőfeszítésünk árváját, Lon Nolt. Noltak ugyan minden oka meg lett volna elárulva érezni magát, ennek ellenére támogatta stratégiánkat. Beleegyezett, hogy amint az egyezmény hatályba lép, egyoldalú tűzszünetet hirdet. (Így legalább a diplomáciai kezdeményezést magához ragadta volna, hiszen a vörös khmerek elutasították a fegyvernyugvást.)

November 14-én Nixon válaszolt Thieu levelére (ehhez, mint mindig, most is a stábommal készített vázlatomat használta). Az elnök megírta, hogy milyen javaslattal próbáljuk majd orvosolni a béketervezetben a délen maradt észak-vietnámi erők problémáját. Minden tőlünk telhetőt megteszünk, hogy ezeket a változásokat kicsikarjuk, de annak „nincs realitása”, hogy a Thieu által követelt korrekciókat kivívjuk. Nixon így folytatta:

Ám annál, hogy ebben a kérdésben mit mondunk ki az egyezményben, sokkal fontosabb, hogy mit teszünk, ha az ellenség újból agresszióhoz folyamodik. Minden tekintetben biztosíthatom róla, hogy ha Hanoi nem tartja be a megállapodás rendelkezéseit, akkor szándékom szerint gyors és súlyos megtorló akciókba kezdünk.

Ez is egyike volt azon leveleknek, amelyet később, 1975 áprilisában a dél-vietnámi tisztviselők nyilvánosságra hoztak egy kétségbeesett kísérlet során, hogy Saigon bukásának megakadályozásához megszerezzék az amerikaiak segítségét. Jogosan vélték úgy, hogy az egyezmény aláírása után a szóban forgó biztosítékok szavatolják majd a megállapodást. Sajnos amikor 1975 tavaszán közzétették ezeket a leveleket, inkább azoknak a kezére játszottak, akik ebben nem Dél-Vietnám megmentésére láttak újabb indokot, hanem ürügyet arra, hogy az országot magára hagyjuk. 1972-ben még valóban eltökélt szándékunk volt, hogy az említett biztosítékoknak érvényt szerezzünk. Hittünk benne, hogy nem azért írtunk alá egy olyan tisztelességgel vállalható egyezményt, amelynek 45 ezer amerikai élete

volt az ára, hogy aztán az észak-vietnámiak csúfot üzzenek belőle. Nem a saját megadásunkat terveztük rögzíteni. Úgy véltük, hogy jogunkban áll betartatni azt az egyezményt, amelyet egy 1973 márciusában, tizenkét nemzet részvételével zajló nemzetközi konferencia erősített meg, és amelyet Hanoi is aláírt. Ezt Nixon is elmondta, amikor 1973. április 3-án találkozott Thieu-vel, és ugyanezt megerősítette Richardson védelmi miniszter a sajtónak, valamint a fenti szellemben tett tanúvallomást a kongresszus előtt. Én magam is ezt hangsúlyoztam számtalan sajtótájékoztatóm.⁵ Hat hónappal később a kongresszus a Watergate-ügy hatására olyan törvényt fogadott el, amely megtiltotta számunkra, hogy éljünk a nemzetközi paragrafusok által is elismert jogunkkal (amit egyébként az Egyesült Államok hivatalosan is megerősített az izraeli–egyiptomi békeegyezmény kapcsán), azzal a joggal, amely szerint szükség esetén kikényszeríthetjük egy békeszerződés betartását. Így leromboltuk a kockázatoknak azt az egyensúlyát, amelyen a szerződés betartása alapult, és gúnyt űztünk az addig hozott áldozatokból is.

Elkerülendő bármiféle félreértést, továbbá jó szándékunk jeleként november 17-én újból elküldtem Bunkernek egy összefoglalót azokról a változtatásokról, amelyeket megpróbálunk elérni, és amelyekbe már beleépítettük mindazon megjegyzéseket is, amelyeket Thieu mondott el Haignek. A lassan már szokássá váló eljárásnak megfelelően Bunker újabb huszonnégy órán át képtelen volt tolmácsolni mindezeket a dél-vietnámi vezetőnek. Végül, november 18-án, egy nappal Párizsba indulásom előtt Thieu a bosszantó Nhával küldetett el egy újabb emlékeztetőt. Ebből az derült ki, hogy a három elnöki levél és a két elnöki megbízott látogatása sem bírta jobb belátásra. Ahelyett, hogy fontossági sorrendet állított volna fel a követelések között, Saigon most hatvankilenc módosítással állt elő, és szinte nem volt egyetlen szakasza sem az egyezménytervezetnek, amelyet változatlanul hagytak volna. Thieu felajánlotta, elküldi egyik képviselőjét Washingtonba, hogy elmagyarázza a javasolt változtatásokat Nixonnak – ez egy nekem szánt pofon volt, egyben újabb arcátlan időhúzási taktika, mert képtelenség lett volna, hogy a megbízott még az én indulásom előtt megérkezzen. Egy hűvös hangú elnöki levélben arra figyelmeztettük, hogy bizonyosan lehetetlen lesz az összes változtatást elérni, és egyben elutasítottuk, hogy addig fogadjuk a megbízottat, míg a következő tárgyalási forduló Hanoival le nem zárul. Négyhétnyi üzengetés után sem sikerült csökkenteni a Washington és Saigon közötti távolságot. Thieu tisztában volt vele, hogy be kell adnia a derekát, de ezt az utolsó pillanatban akarta megtenni. És addig rávesz bennünket arra, hogy a maximális nyomást fejtjük ki Hanoira, miközben kihasználja vonakodásunkat, hogy a kenyértörést a nyilvánosság elé vigyük.

Volt még egy találkozó, amely felkészített a Le Duc Thóval folytatandó tárgyalásomra. November 13-án közös estebédre ültem le a kínai külügyminiszter-helyetttel, Csiao Kuan-huával a New York-i Century Clubban. Ő vezette

az ENSZ-közgyűlésre érkező KNK-delegációt. Tájékoztattam róla, hogy mik a legfrissebb szándékaink Párizsban. Ha Le Duc Tho útban a francia főváros felé megáll Pekingben, ahogy reméltem, akkor a kínai vezetők a befolyásukat latba vetve mérsékelt irányba terelhetik vendégüket. Csiao erre nem tett ígéretet. Ugyanakkor Hanoi álláspontját sem támogatta. Arra biztatott bennünket, hogy tegyünk engedményeket, mert egy szuperhatalom megteheti, hogy nagylelkűséget mutasson. „Nem veszíthetik el a világot, csak hogy elnyerjék Dél-Vietnámet.” Mindazonáltal megalázni sem szabad senkit. Csiao még enyhébben fogalmazta meg azt, amit addigra mi már a bevett kínai álláspontnak tartottunk: szimpátiájukat ugyan kifejezik Hanoival, de a kínai tőkéből semennyit sem hajlandók szövetségesükre áldozni. (Nagyjából ez volt Moszkva hozzáállása is, csak valamivel nyersebb taktikába burkolva.)

Csiao érdeklődését különösen Kambodzsa keltette fel. Miután ismételtlen síkra szálltam a kambodzsai tűzszünet mellett, kiemeltem azt is, hogy a khmer államban az amerikai és a kínai érdekek egybeesnek, mivel mindketten semleges, független Kambodzsát szeretnénk látni, amelyet egyetlen ország sem tart uralma alatt. Ebben nem mondott ellent nekem. Ehelyett megkérdezte, hogy hajlandó lennék-e találkozni Szihanukkal, amikor legközelebb felkeresem Kínát (az út tervezett időpontja 1973 januárja volt). Nem adtam konkrét választ, hanem csak általánosságokban feleltem, hogy nincs kifogásunk Szihanuk ellen, feltéve, ha képes egy független országot létrehozni:

Bizalmasan elárulhatom önnek, hogy lehetséges lenne olyan megállapodásra jutni a miniszterelnökkel, amely Szihanuk herceg aggodalmaira is kielégítő választ ad. Ha Kambodzsában folytatódik a háború, akkor kénytelenek leszünk ragaszkodni jelenlegi álláspontunkhoz. Mi azonban, nagyon nyersen fogalmazva, Kambodzsa esetében azt kívánjuk elérni..., hogy az ország semmiképpen se váljék Hanoi függelékévé. Aki leginkább képes lesz a khmer államot független, semleges országgént megőrizni, az a mi és meggyőződésem szerint az önök politikájával is összhangban tevékenykedik.

Másnap, amikor beszámoltam Nixonnak erről a megbeszélésről, megismételtem azt a nézetemet, hogy a kambodzsai tűzszünet után Szihanuk újból tényezővé válik, és „a megfelelő pillanatban visszatérhet”.

A vietnámi egyezmény egyik tragikus kudarca volt, hogy nem tudtunk tűzszünetet kötni Kambodzsában. Ugyanakkor senkinek ne legyenek kétségei, hogy ezért kit terhel a felelősség. Én folyamatosan próbáltam rávenni Le Duc Thót a kambodzsai tűzszünetre; ő arra hivatkozott, hogy nincs befolyása a vörös khmekre. Utóbbiak hozzáállását pedig senki sem foglalta össze jobban, mint maga Szihanuk: „1973-ban az észak-vietnámiak megpróbálták rávenni őket, hogy tár-

gyaljanak Lon Nollal, de akkor ez túl veszélyes volt számukra. Ebben az esetben ugyanis közösen kellett volna osztozniuk a hatalmon vele, márpedig ők egyeduralomra vágytak. 1975-ben aztán meg is szerezték.²⁶ Engem érdekelt volna egy találkozó Szihanukkal, hogy a tűzszünetet elrendezzük, de addig nem járhattak sikerrel a vele folytatott tárgyalások, amíg névleg még mindig ő volt a totális győzelemre törő kommunista erők vezetője. A legkorábbi alkalom, hogy találkozzunk, következő pekingi utamon lett volna, amelyre végül 1973 februárjában került sor. (Amint kiderült, Szihanuk abban az időpontban nem volt Pekingben.) Jelezve, hogy megértették a mi feltételezett álláspontunkat a kérdésben, Csou En-laj később arra kért bennünket, hogy külföldi útjai során mi gondoskodjunk Szihanuk biztonságáról, mert a szóbeszéd szerint több merényletet is terveztek a herceg ellen. Ebbe készségesen belementünk. (Később mi gondoskodtunk arról is, hogy Szihanuk anyja biztonságban eljusson Phnompenből Pekingbe.)

Egy valódi, Szihanuk visszatérésével megvalósuló megoldáshoz azonban szükség lett volna valamiféle erőegyensúlyra és egy tűzszünet kilátására is – ahogy ez Vietnámban és Laoszban történt. Szóba sem jöhetett, hogy a herceg eljuttassa azt a kiegyensúlyozó szerepét, amelyet 1970-et megelőzően töltött be, amíg csak Kambodzsában nem lesz két olyan fél, akik között az egyensúly egyáltalán létrejöhet. Paradox módon Szihanuknak szüksége lett volna valamilyen nem kommunista erőre is, ha életben akar maradni Phnompenben. Miután a teljes győzelem a látótávolságukba került, a gyilkos ösztönöktől hajtott vörös khmereknek rá se lett volna szükségük. 1973 tavaszától kezdve azon igyekeztünk, hogy egy tűzszünetre alapozva előkészítsük Szihanuk visszatérését. Washington hajlandó lett volna segíteni, de a vörös khmerek nem. A dokumentumok tanúsága szerint (ahogy majd később bemutatom) mi valóban felkészültünk rá, mi több, erőteljesen támogattuk, hogy ilyen körülmények között Szihanuk térjen haza, és erre nézve már tárgyalásokat is kezdtünk. Az 1973-as megbeszéléseknek az vetett véget, hogy egy kongresszusi határozat nyomán az év közepén fel kellett függesztenünk a bombázásokat; attól fogva a vörös khmerek bizonyosra vették győzelmüket, és semmiféle érdekük nem fűződött a tárgyalások folytatásához – ezzel pedig Szihanuk egyensúlyozó szerepének is befellegzett.

Újrakezdődnek a tárgyalások Le Duc Thóval

A november 20-i, hétfő délelőtti eszmecserét megelőzően utoljára az október 12-i, maratoni hosszúságúra nyúlt, tizenhat órás, heves érzelmeiktől sem mentes megbeszélésen találkoztam Le Duc Thóval. A két tárgyalás között az idő egyikünkkel sem bánt kesztyűs kézzel. Egy olyan, a saját tagjait is morbid gyanakvással szemlélő csoport, mint a hanoi Politikai Bizottság, nyilvánvalóan bűnösnek

találta Le Duc Thót is, amiért megbocsáthatatlan módon hagyta magát rászedni egy fortélyos kapitalistától. Bízva abban, hogy nem vonjuk vissza beleegyezésünket az egyezménytervezettől, az észak-vietnámiak területszerző hadműveletekbe kezdtek. Akárcsak a déliek. A VDK azonban félelmetes büntetésben részesült, és feltehetően pótolhatatlan veszteségeket szenvedett, amiért felfedte kádereit. Mi a Hanoi által felállított október 31-i határidőt használtuk arra, hogy olyan engedményeket csikarjunk ki, amelyeket Észak-Vietnám, ha ragaszkodott volna megszokott tárgyalási stílusához, csak hónapok alatt adott volna meg – ha egyáltalán megadott volna. Ezek után pedig a folyamat végén újból egy sor pontosabban nem részletezett nagyságrendű követeléssel szembesítjük a VDK kormányát. Készségesen elhittem Dobrinyinnak, amikor azt mondta, hogy az észak-vietnámiak dühösek.

Ugyanakkor a mi helyzetünk sem volt túl rózsás. Ahogy előre sejtettem, amint a megállapodás körvonalai tisztábban látszottak, a kongresszusban a háború folytatását pártoló, addig is csekély támogatás szertefoszlott. Mindig is az volt a meggyőződésem, hogy Hanoi október 8-i javaslatának ez lesz az elkerülhetetlen következménye. Mihelyt egyértelművé válik, hogy az egyezmény jobb feltételeket garantál, mint amelyeket az 1972. január 25-én, illetve május 8-án tett javaslatunkban kértünk, mind a közvélemény, mind a kongresszus támogatását elveszítjük, ha nem írjuk alá a megállapodást. Bizonyosan elfogadták volna valamelyik kongresszusi határozatot, amely megvonja a költségvetési támogatást, ha Hanoi szabadon engedi a hadifoglyokat, ahogy ez 1972-ben már majdnem meg is történt.

„A béke elérhető közelségbe került”-féle sajtótájékoztatóm azt megakadályozta, hogy legázoljanak minket, de a döntés, hogy ne letagadjuk, hanem nyilvánosan ismerjük el az egyezmény közeli megkötésének lehetőségét, azon nyomban nyomás alá helyezett bennünket, ahogy a tárgyalások ismét elkezdődtek. Nixonnak az volt a meggyőződése, hogy sajtótájékoztatóm jelentősen csökkentette a lehetőségeink számát; én ellenben Le Duc Tho október 8-i javaslatát tartottam fordulópontnak. Ezt követően ugyanis csak két lehetőség maradt nyitva előttünk: vagy mi vesszük kezünkbe az események irányítását azzal, hogy a saját programunkat hajtjuk végre, vagy kénytelenül közelebb szorítanak bennünket ahhoz a ponthoz, amikor a kongresszus megvonja a költségvetési támogatást. Meglehet, hogy Nixon és az én nézetemben egyaránt volt némi igazság; mindenesetre az a tény, hogy mindkettőnk meggyőződése szerint rohamosan fogytunk ki a lehetőségekből – még ha más okokból is –, alaposan rátelepedett a kedélyünkre.

A félelem, hogy milyen nézetekkel kell megküzdenünk majd a kongresszusban, nem megérzésből fakadt, hanem bizonyítékok támasztották alá. November 27-én Laird közölte velem, hogy „mostanra teljesen lehetetlenné vált, hogy ezt a dolgot így folytassuk tovább”. E meglátását azokra a megbeszélésekre alapozta,

amelyeket a megelőző hét végén folytatott a képviselőház tagjaival és szenátorokkal. Laird a következtetését megismételte azon a november 30-i találkozón is, ahová Nixon az Egyesített Vezérkart hívta meg. A tanácskozáson egyetlen haderőnem-parancsnok sem akadt, aki ezt kétségbe vonta volna; és ugyanezt erősítette meg Nixon is, akinek becslése szerint a költségvetési támogatás megvonásához legfeljebb két hétre lesz szüksége az újonnan összeülő kongresszusnak. John Lehman, aki a stábom és a kongresszus közötti kapcsolattartó volt, úgy becsülte, hogy a novemberben megválasztott új képviselőházban a korábbinál hárommal kevesebb szavazat lesz a mi oldalunkon, aminek jelentőségét tovább növelte, hogy a kulcsfontosságú bizottságokban a déli államokból érkező elnökök befolyása csökkent. Bármi volt is azonban az ok, egyre inkább szembekerültünk az engem már nyár óta nyomasztó rémálommal: úgy kell tárgyalóasztalhoz ülnünk, hogy szorít bennünket a határidő a kongresszus visszatérése miatt, és eközben nincs semmiféle plusz nyomásgyakorló eszközünk Hanoival szemben, amellyel a folyamatot kézben tudnánk tartani.

Ilyen, számunkra nem túl ígéretes körülmények közepette üdvözölt engem Le Duc Tho november 20-án a Gif-sur-Yvette-ben lévő rezidenciájuk aijában. Mivel a találkozót már november 17-én előre bejelentettük, a sajtó teljes riadókészültségben volt. Mind az amerikai nagykövetséget, mind az észak-vietnámi rezidenciát megfigyelés alatt tartották. Mégis sikerült leráznunk üldözőimet, köszönhetően az engem kísérő francia motoros felvezetők halálmegvető bátorságának. (Ma már nemigen tudom felidézni, hogy milyen célból voltam hajlandó még az életünket is kockára tenni abban a szédítő sebességgel végrehajtott manőverben, amire ehhez szükség volt; talán a titkos találkozók rituáléját akartam követni, bár addigra a megbeszélések tényét már előre bejelentettük.) De az erőfeszítés hasztalan volt. Le Duc Tho meg sem próbálta lerázni az üldözőit, ezért mire megérkeztem, a számos országból jött rengeteg újságíró és fotós már táborot vert szemközt az épülettel. Le is cövekeltek a találkozó hat órája alatt, és az összes soron következő tárgyalásnál is megjelentek – ez novemberben még öt napot jelentett, decemberben újabb tizenhárom napot, és január elején további négyet. Léger háza körül nem állt más épület; egy hatalmas, magas fallal övezett kert vette körbe. Az újságírók egy magas állványt emeltek az út túloldalán, hogy így a fotósok be tudjanak lesni a fal felett a kertbe, és – hiú reményektől hajtva – talán az épületbe is. A fogvacogtató, esős, havas párizsi télben ezek a sajtómunkások magányosan virrasztottak, élő tanúbizonyságaként annak, milyen hatalmas remény élt az emberekben szerte a világon, hogy véget tudunk vetni a keserűséggel teli háborúnak. Pedig soha semmiféle konkrét információhoz nem jutottak tőlünk, és nemigen láthattak mást, csak ahogy időnként megérkezem, majd távozom, esetleg ahogy a szünetekben egyszer-egyszer kettesben sétálok a kertben Le Duc Thóval. Nem tartottunk tájékoztatókat, és csupán ritkán lehetett közös fotót készíteni Thóról

és rólam, mert az ajtóban általában a delegáció valamelyik alacsonyabb beosztású tagja fogadott minket, és a két csapat külön érkezett és távozott.

Hangulatjavító intézkedésként pár ajándékot vittem Le Duc Thónak és Xuan Thuynak. Ducky a Harvardról kapott néhány albumot, hogy fel tudjon készülni, ha a tanácsomat megfogadva egyszer tart majd ott egy marxizmus-leninizmus szemináriumot, valamint egy tollat és egy ceruzát is adtam neki az egyezmény aláírásához. Xuan Thuynak egy Amerikáról szóló képes albumot ajándékoztam, és egy üvegből készült Steuben lófejet, megemlékezve a lóverseny iránti állítólagos szenvedélyéről. Ezzel a gesztussal sem sikerült azonban kihúznom a találkozós méregfogát. Le Duc Tho kezdetnek rögtön egy hosszú litániába fogott Hanoi jóhiszeműségéről és az amerikaiak kétszínűségéről, amiért nem tartották magukat a „menüettrendhez”. Egy előre leírt nyilatkozatot olvasott fel, amelyben óva intett minket attól, hogy nyomást próbáljunk gyakorolni Észak-Vietnámra; aztán arról panaszkodott, hogy bár a franciák, a japánok és az amerikaiak is számtalan alkalommal becsapták Vietnámot, egyik sem volt annyira egetverő, mint a mostani. (Ezeknél a szavaknál mintha némi csodálat csendült volna ki a hangjából!)

Az igazságnak megfelelően azt válaszoltam, hogy az előző négyévnnyi időhúzás nem készített fel bennünket arra a sietségre, amellyel Hanoi októberben rendezni próbálta a kérdést. Ismét felolvastam Le Duc Thónak korábban már számtalanszor elmondott kikötéseinket, hogy az egyezmény aláírásához Washington és Saigon jóváhagyására egyaránt szükség lesz. Felidéztem, hogy milyen nehézségeket okozott a De Borchgrave-interjú (miközben megemlítettem, „hogy egy olyan ember tapasztalata beszél belőlem, aki nemrégiben hasonló interjú áldozata lett”). Ideje a jövőbe tekinteni, és megkötni az egyezményt.

Felkavaró beszéd volt, amelynek hatását azonban rögtön el is rontottam azzal, hogy elővezettem a Saigon által kért hatvankilenc változtatást. Ez jelentős taktikai hibának bizonyult. A lista annyira arcátlan volt, annyira túlment mindenen, amit addig nyilvánosan és négy szemközt jeleztünk, hogy csak megerősítette azt a Hanoiban már bizonyosan meglévő erős kísértést, hogy makacsolja meg magát, és a kongresszus által jelentett határidőkkel szorítson minket sarokba. Én azért veztettem elő ezeket a javaslatokat, nehogy az a vád érhesse bennünket, hogy nem mozgattunk meg minden követ Saigon érdekeinek védelmében – és persze azért, hogy megkaphassuk Thieu jóváhagyását. Ahogy gyakran megesik, amikor az ember csak azért csinál valamit, hogy a jegyzőkönyv alapján jó színben tűnjék fel, nem értünk célt egyik tekintetben sem. Mivel semmiféle lehetőség nem látszott arra, hogy ilyen rengeteg változást elérjünk – ahogy előre figyelmeztettük rá Thieu-t –, minden visszautasított javaslattal muníciót kapott lankadó éberségünk bizonyítására, és ürügyet a további csökönységre. Ugyanakkor amint kezdtünk visszavonulót fújni, Hanoit is kísértésbe vittük, hogy várjon és figyeljen, milyen engedményeket fogunk még felkínálni.

Le Duc Tho első reakciója kiszámítható volt. Kijelentette, hogy ha ezeket a változásokat ultimátumnak szánjuk, a háború újabb négy évig folytatódni fog. Aztán azt kérte, hogy másnapig tanulmányozhassák a javaslatainkat. Egy tárgyalási nap tehát úgy veszett kárba, hogy semmiféle haladást nem értünk el, miközben az óra már ellenünk dolgozott.

November 21-én délután találkoztunk újra. Le Duc Tho arra hívta fel a figyelmet, ami mindenkinek nyilvánvaló volt: az általunk követelt változások nem csupán „technikai” jellegűek, hanem érdemiek, és ezekből nem kevés van, hanem sok. Túlnyomó többségüket elutasította, míg néhány technikai jellegű kérdésben engedett. Ennél is aggasztóbb volt, hogy előállt pár saját követeléssel. Visszavonta azt a korábbi létfontosságú engedményüket, hogy az amerikai foglyokat úgy engedik szabadon, hogy mindezt nem kötik a civil Vietkong-foglyok kiszabadulásához. A sajtóban olyan cikkek jelentek meg, feltehetően a Pentagonból kiszivárgó információk alapján, hogy a civil műszaki személyzet azután is segíteni fogja Dél-Vietnámot, hogy a katonaságunk már távozott; Le Duc Tho ezért most azt a követelést is hozzácsapta a többihez, hogy a katonai erővel együtt az amerikai civil műszakiakat is vonjuk ki. Ragaszkodott az „adminisztratív szerv” vietnámi fordításához is. Visszatértünk a régimódi, kemény alkudozáshoz, az alapanyaghoz, amelyből a patthelyzetek felépülnek. Látszott, hogy nem azzal a Le Duc Thóval állunk szemben, aki a nyár végén még fáradhatatlanul dolgozott a megállapodás megkötéséért. Hála istennek, a viselkedése még nem érte el a megelőző három év arcátlan politikai háborúskodásának szintjét. A minimális célkitűzése azonban az volt, hogy egyetlen lehetőség előtt se csapja be az ajtót. Ha kellett, gyorsan meg tudott állapodni, ha nem, akkor a végtelenségig húzhatta az időt.

Ez utóbbi kilátást egyáltalán nem látta olyan szörnyűnek az a három dél-vietnámi diplomata, akiket Thieu küldött a nyakamra, hogy rajtam tartsák a szemüket. Saigon washingtoni, londoni és a párizsi béketárgyalásokon részt vevő nagykövete ugyanis egyaránt a francia fővárosban volt. Őket minden este a rezidenciánkon tájékoztattam. Az utasításaik egyszerűek voltak. Arra kaptak felhatalmazást, hogy elfogadják, ha Hanoi a leleményes Nha által javasolt mind a hatvankilenc változtatás esetében teljes egészében behódol. Nem kaptak engedélyt, hogy ennél kevesebbel beérjék, sem arra, hogy bármiféle kompromisszumról tárgyaljanak, esetleg belemenjenek valamilyen alternatív megfogalmazásba. Hanoi pedig azzal tartotta nyitva a lehetőségeit, hogy az októberi szöveghez ragaszkodott. Tisztában volt ugyanis vele, hogy bármennyire előnyös is a megállapodás, Thieu képtelen lenne elviselni a megaláztatást, miszerint egyetlen általa követelt változtatást sem fogadnak el. Saigon ragaszkodott az összes ellenfelvetéséhez, amelyek közül jó néhány csak azt a célt szolgálta, hogy megalázzák gyűlölt északi ellenségüket. Minket pedig lehúzni készült a vietnámi polgár-

háború évtizedek óta dúló érzelmi örvénye, miközben odahaza azzal kellett számolnunk, hogy saját konfliktusaink is bármelyik pillanatban fellángolhatnak.

A november 22-i három és fél órás ülésen éppen ezért visszatértem az alapokhoz, hogy így próbáljam kifejezni a Saigon álláspontjától eltérő véleményemet – akár azon kockázat árán is, hogy újból szembekerülünk az októberi dilemmánkkal. Szándékomat álcázva, bekezdésről bekezdésre ismét végigmentem az egyezményen, és ennek során sokat ejtettem Dél-Vietnám kisebb jelentőségű szörszálhasogató javaslatai közül, s csak azokat a követeléseinket tartottam meg, amelyeket Nixon a Thieu-nek címzett november 8-i levelében (amelyet egy november 14-én Saigonnak írt memorandumban én is újból felsoroltam) életbe vágónak nevezett. Ilyen volt az országos tanács leírására használt „adminisztratív szerv” kifejezés fordításának tisztázása, a demilitarizált övezetre vonatkozó rendelkezések megerősítése, és valamiféle megoldás a délen maradt észak-vietnámi csapatok problémájára. Ezenfelül el akartuk érni, hogy a laoszi tűzszünet időpontja közelebb kerüljön a vietnámi fegyvernynyugvás hatálybalépéséhez (ami abban a pillanatban harminc napban volt meghatározva); hogy a nemzetközi ellenőrzési mechanizmus már felálljon, mire a tűzszünet megkezdődik; és hogy tisztázzunk még néhány rendelkezést arról, miként lehet fegyvereket juttatni Dél-Vietnámba.

Le Duc Tho macska-egér játékot űzött velünk. A kéréseimre válaszul beleegyezett, hogy a fegyverek pótlásáról szóló rendelkezést némileg homályosabban fogalmazzuk meg. Korábban ez a rész úgy szólt, hogy az „elhasználódott vagy megrongálódott” fegyvereket lehet pótolni. Most hozzájárult, hogy bekerüljön a szövegbe az „elpusztult” és a „felhasznált” kifejezés is, ahogy azok az 1954-es genfi egyezményben is szerepeltek. Ennek gyakorlati következményét Le Duc Tho így jellemezte: „Szabad kezet kapnak vele a fegyverzet behozatalára.” Mindez azonban inkább látszatrugalmasság volt, mintsem valódi, mert Le Duc Tho továbbra is ragaszkodott hozzá, hogy a Vietkong-foglyokat ugyanakkor bocsásák szabadon, amikor az amerikai hadifoglyokat, és hogy a polgári műszaki személyzetet is vonják ki az amerikai csapatokkal együtt. Ha ilyen ütemben haladunk, gondoltam, akkor az egész telet Párizsban töltjük.

Mindeközben Washington felől is hallottunk. Addigra Nixon és köztem bizalmatlan és feszült lett a viszony. Tisztában voltam azzal a meggyőződéssel, hogy az október 26-i sajtótájékoztatóm rontott az alkupozíciónkon. Noha ez igaz volt – ugyanakkor hitem szerint e lépés mentette meg a tárgyalásokat, és állította a mi oldalunkra a közvéleményt. Akárhogy is, mostanra a kérdés már lényegtelenné vált; nekünk az akkor éppen fennálló helyzetre kellett reagálnunk. Camp Davidbe visszahúzódva, ahol csak a PR-szakértői vették körbe, Nixon még mindig mélyre merült ama sértődéseinek ingoványában, amelyek elnökségének legsötétebb és feltehetően leginkább rosszindulatú gondolataira sarkallták. Ke-

mény hangú utasítást küldött nekem, amelyben azonban szó szerint leírva a következő állt: „ez nem parancs – használja, ha jónak látja az észak-vietnámiakkal szemben”. Az üzenet így szólt:

Az elnök rendkívül csalódott a Le Duc Thóval folytatott utolsó megbeszélés hangneme és tartalma miatt egyaránt. Jelen körülmények között, hacsak a másik oldal nem hajlandó hozzánk hasonlóan észszerű magatartást tanúsítani, utasításom szerint szakítsa meg a tárgyalásokat, majd mindaddig felújítjuk katonai tevékenységünket, míg a másik fél készen nem áll a megbeszélésekre. Bizonyára az az elképzelés vezette őket tévútra, hogy minden jel szerint az egyetlen előttünk álló lehetőség az, ha az általuk diktált feltételek mellett egyezünk meg. Közvetlenül, bármiféle mellébeszélés nélkül tudassa velük, hogy igenis van más lehetőségünk, és ha meglepődtek azon, hogy az elnök milyen erős lépésekre szánta el magát a moszkvai csúcstalálkozó, majd a választás előtt, akkor most, a választás után azt is megtagasztalhatják, hogy bármilyen szükséges lépésre hajlandók vagyunk az Egyesült Államok érdekeinek védelmében.

Egy újabb üzenet, ezúttal Haldemantól, azt tanácsolta, hogy a tévében komorabb ábrázattal jelenjek meg Le Duc Tho oldalán. Más szóval a párizsi mosolygást nem nézték jó szemmel Camp Davidben. Tapasztalatból tudtam, hogy a kemény szavak még nem féltetlenül árulkodnak az elnöki szándékokról; ráadásul alig negyvennyolc órányi tárgyalás után a fenyegetőzés kicsit korainak tűnt. Ezért kihasználva, hogy az üzenet határozottan felhívta a figyelmet arra, miszerint a szöveg nem elnöki parancs, a megbeszélések folytatása mellett döntöttem.

November 23-án, egy újabb hatórás ülés keretében, én a demilitarizált övezetre vonatkozó rendelkezések megerősítésére koncentráltam, hogy valamiféle jogi akadállyal gátoljam meg az északról történő beszivárgást. Le Duc Tho ajánlott ugyan egy felemás engedményt az övezetre, ellentételezésül viszont az egyezmény más részeinek megváltoztatását kérte, különösen a politikai részletekre, a foglyokra és az amerikai civil műszaki személyzetre vonatkozó pontokét. Azt is felvetette, hogy a politikai foglyok szabadon bocsátásáért cserébe *de facto* megállapodhatunk arról, hogy Dél-Vietnám legészakibb csücskéből csapataik egy részét kivonják. Ám azt már nem volt hajlandó elárulni, hogy hány katonát vonnának ki, a százezer főre vonatkozó javaslatomat elutasította, és az ígéretét sem volt hajlandó írásba adni. Úgy véltem, hogy ez a csomag jelentős visszalépés az októberi dokumentumhoz képest, mert cserébe azért, hogy visszakozzunk a foglyokat érintő pont esetében, a mérleg másik serpenyőjében csupán egy ködös biztosíték van – valamilyen „megállapodás” formájában –, hogy határozatlan számú

észak-vietnámi katonát vonnak ki a demilitarizált övezettől nem messze fekvő területekről.*

Hálaadás napja volt. A figyelmes vendéglátók sült marhahúsból és csirkéből álló pazar ebédet szolgáltak fel ez alkalomból. Ebéd után táviratot küldtem Nixonnak, hogy miközben marginális ügyekben valamelyest sikerült javítanunk a pozíciónkon, addig az észak-vietnámiak más területeken némileg visszaléptek, és ennek nyomán az egyezmény összességében most valamivel rosszabb, mint amiben októberben megállapodtunk. Két lehetőséget vázoltam az elnöknek: vagy megszakítjuk a tárgyalásokat, és felújítjuk a bombázást a 20. szélességi foktól északra (ez lényegében az a változat volt, amellyel a javaslat szerint huszonnégy órával korábban Le Duc Thót fenyegetnem kellett volna), vagy megelégszünk a demilitarizált övezettel és a fegyverzetpótlással kapcsolatos már kivívott engedményekkel a szövegtervezetben, amihez társul néhány változtatás a politikai részben, hogy Saigon is megőrizhesse a méltóságát; az egyezmény fennmaradó részében azonban az októberihez képest nem lenne változás. Azt nem tudhattam, hogy Hanoi belemegy-e az utóbbiba; ám abban biztos voltam, hogy Saigon nem. A Nixon és köztem egyre feszültebbé váló viszony egyik tünete volt, hogy e két opción felül semmiféle más javaslatot nem terjesztettem elé.** Sőt, meglehetősen kisstílűen még hozzá is tettem, hogy az események idáig az én helyzetelemzésemet igazolják: „Úgy fest, hogy helyesnek bizonyulnak azok a korábbi meglátásaink, miszerint ahogy magunk mögött hagyjuk a november 7-i határidőt, úgy tűnik majd el Hanoi számára is az ösztönző erő, hogy az októberben látott pánikszerű sietséggel folytassa a tárgyalásokat.”

De Nixon sem volt rest, ha azt kellett megmutatnia, hogy ki a főnök. Viszont táviratában az állt, hogy „az országban gerjesztett várakozások okából” (lefordítva: „a béke elérhető közelségbe került”-féle sajtótájékoztatóm miatt) a tárgyalások megszakítása, amit huszonnégy órával korábban ő javasolt, immár nem lehetséges. A második opció mellett dönt, és arra kér, hogy olyan keményen játsszam ki a kezemben lévő lapokat, amennyire csak tudom:

Véleményem szerint az október 8-i megállapodás lett volna az, amely bizonyosan az érdekeinket szolgálja. Mindenképpen próbáljon meg ezen úgy javítani, hogy amennyire lehetséges, vegye figyelembe Saigon követeléseit. A legfontosabb azonban az, hogy be kell látnunk azt az alapvető igazságot,

* Visszatekintve már úgy vélem, hogy a javaslat talán nagyobb figyelmet érdemelt volna, mint amennyit kapott. Ugyanakkor a mai napig nem tartom tisztességes üzletnek, hogy ezért több ezer, dél-vietnámi börtönben őrzött Vietkong-káder szabadon bocsátását kértek, ami sokkal visszafordíthatatlanabb lépés lett volna.

** Nixon úgy emlékezett, hogy én az első opciót ajánlottam.⁷ Ezt bizonyították nem támasztja alá; valószínűleg a második lehetőséget javasoltam.

miszerint nincs más választásunk, mint az október 8-án lefektetett elvek mentén megegyezésre jutni.

Hanoi megdolgozása helyett Nixon most már inkább Saigonra helyezte volna a nyomást:

Tájékoztatassa Dél-Vietnám képviselőit, hogy a kongresszus valamennyi katonai és gazdasági segélynek végét vet, ha nem kötünk megállapodást. Arról is informálja őket, hogy ilyen körülmények között én is képtelen leszek megszerezni a kongresszus támogatását.

Másnapra Nixon meggondolta magát, bár nem tudom, miért. Egy újabb táviratot küldött, amelyben már azt vetette fel, hogy mégiscsak szakítsam meg a tárgyalásokat, ürügyként pedig adjam elő, hogy a tárgyaló feleknek lehetőséget kell adni a feletteseikkel való tanácskozásra. Ebben az esetben engedélyezné, hogy a megbeszélések szünetében egy nagyszabású légi csapást mérjünk Észak-Vietnámra. Ezt a javaslatot nem pártoltam, én csakis abban az esetben támogattam volna a légítámadások felújítását a 20. szélességi foktól északra, ha a tárgyalások végleg megszakadnak, márpedig ott még nem tartottunk. Bárhogya is, Nixon mostanra készen állt, hogy akár az otthoni viharral is szembeszálljon, ha határozottan döntünk valamelyik irányvonal mellett:

Célunk továbbra is az marad, hogy tisztességgel fejezzük be ezt a háborút. És ha a közmegegyezés szempontjából sarokba is szorultunk az általunk követett stratégia és a választás időpontjának esetlegessége miatt, vállalnunk kell a ránk rótt terhet, és a dolgot végig kell vinnünk.

Miközben döntünk eme irányvonal mellett, azzal mindenkinek tisztában kell lennie, hogy semmiképpen sem tudjuk majd a közvéleményt úgy magunk mögé állítani, ahogy azt [1969.] november 3-án, [1970-ben] Kambozsza esetében és [1972.] május 8-án sikerült. De legalább most, a választás után le kell rónunk tartozásunkat a hatalmas áldozatért, amelyet oly sokan hoztak, és pedig úgy, hogy ezúttal helyesen cselekszünk, még ha óriási arányban fordul is el tőlünk a közvélemény.

Mindezekből az utasításokból végső soron egyetlen dolgot lehetett leszűrni: a döntés az én kezemben van. A saigoni nagykövetség csapata ez idő alatt hajthatatlan maradt, egy fikarcnyit sem voltak hajlandók eltérni a hatvankilenc változást felsorakoztató követelésüktől. November 23-án megtudtuk, hogy Thieu szárnysegédje, Nguyen Phu Duc Párizsba érkezik, hogy megerősítse a csapatát. Ha bármiféle rugalmasságra számítottunk Saigontól, azzal meg kell várnunk az ér-

kezését. Ráadásul arra jutottam, hogy hiba lenne az amerikai és az észak-vietnámi delegációktól, ha továbbra is egy már jól bevett minta alapján folytatnánk a tárgyalásokat, és hivatalosan mennénk végig a megegyezés egyes pontjain. Amíg ugyanis Le Duc Tho nem kap új utasításokat, vagy Thieu nem adja be a derekát, és ad nekünk „zöld jelzést”, addig csupán a patthelyzetet tudnánk nyugtázni. Saigon felől pedig újabb huszonnégy óráig bizonyosan nem fogunk hallani.

Következésképp azt javasoltam Le Duc Thónak, hogy mi ketten, csak egy-egy tanácsadónk társaságában, találkozzunk régi helyünkön, a rue Darthén, Choisy-le-Roiban. Belement. Haiggal együtt ezért november 24-én másfél órán át folytattam filozófiai jellegű megbeszélést vele és Xuan Thuyval. Tárgyalópartnereimnek felolvastam a saftosabb részleteket Nixon távirataiból, különösen azokat a mondatokat hangsúlyozva, ahol arról írt, hogy akár a katonai kockázatokat is kész vállalni. Nyomatékosítottam, hogy semmilyen körülmények között nem fogadunk el olyan rendelkezéseket, amelyek gyengébbek a már a közvélemény elé tárt pontoknál – ezzel vissza is utasítottam Tho kérését a Hanoi számára kedvezőbb változásokról. Le Duc Tho fenntartotta álláspontját. A találkozó után egy sürgönyben megüzentem Nixonnak, hogy hajlok egy teljes heti halasztásra. Azzal megmutatnánk Hanoi-nak, hogy nem vagyunk túlzottan idegesek. És egy újabb hetet nyernénk, hogy megdolgozzuk Saigont, hacsak Nguyen Phu Duc nem hoz valamilyen alapvető változást. A helyzet jelenlegi állása szerint amit tárgyalással el tudunk érni Párizsban, azt Saigonban képtelenek lennénk eladni. De a végső döntés meghozatala előtt még megvárom a találkozót Duckal.

Nguyen Phu Duc az égvilágon semmit sem hozott. Nixon távirata, amelyben a kongresszusban tapasztalható hangulatról számolt be, hatással volt ugyan rá, de kapott utasításaitól nyilvánvalóan nem térhetett el. Úgy döntöttem, hogy másnap egy hét szünetet kérek. Ilyen körülmények között nem tűnt bölcs dolognak, ha a két delegáció találkozik. Le Duc Tho és Xuan Thuy emiatt aztán két és fél órán át tárgyalt velem és Haiggal november 25-én délelőtt a rue Darthé 25.-ben. Tho morgolódva, de belement a szünetbe. Nem keltett olyan benyomást, mint aki felkészült volna a további komoly megbeszélésekre. Megegyeztünk, hogy a következő tárgyalási forduló dátumának december 4-ét jelentjük be.

Az első tárgyalási forduló nyomán tizenkét helyen tudtunk javítani a szövegen – akadtak közöttük lényegtelen pontok is –, és ezzel szemben állt a három-négy jelentős és az észak-vietnámiak szempontjából előnyös változtatás, amelyet Hanoi követelt. A VDK végső szándékait illetően nem láttunk tisztán. Le Duc Tho dönthet a kőkemény alkudozás mellett, vagy meglehet, hogy inkább a növekvő magabiztosság látszódik majd rajtuk, tudva, hogy a lélektani áradat megfordult, és immár az ő érdekeiket szolgálja. Az észak-vietnámiak számolhattak azzal is, hogy ha elég sokáig kitartanak, akkor megpróbáljuk rávenni Saigont, térjen vissza az októberi szövegváltozathoz, és ezzel darabokra zúzzák Thieu

kormányának morális tartását. Vagy esetleg a kongresszus fog erővel kiléptetni minket a háborúból. Nixon közben ismét meggondolta magát, most éppen azt vélte helyesnek, ha folytatom a tárgyalásokat. Ennek érdekében küldött is nekem egy „javaslatot” november 24-én, a nap vége felé, miután már megállapodtunk a szünetről. Mindez nem volt jellemző rá, ebből is látszik, hogy mennyire elszigetelt lehetett Camp Davidben. Egyetlen olyan vezető politikussal sem találkoztam, aki jobban átlátta volna a tárgyalások dinamikáját, mint Nixon. Tisztában volt vele, hogy a beszélgetés folyamata ritkán hoz önmagában eredményeket, csakis a helyes arányban alkalmazott ösztönzőkkel és büntetésekkel lehet előrelépést elérni. Nekünk el kellett érniünk, hogy Hanoi feladja a Vietkong-foglyok szabadon engedésére és az amerikai polgári műszaki személyzet kivonására vonatkozó követeléseit. Saigontól azt kellett megtudnunk, hogy melyek azok a módosítások a követelt hatvankilenc pont között, amelyekkel még együtt tud élni. Minden bizonyíték abba az irányba mutatott, hogy a tárgyalásoknak ebben a stádiumában egyik vietnámi fél sem hajlandó meghátrálni. Szükségünk volt rá, hogy rendezzük sorainkat, ha másért nem, hát azért, nehogy egy visszafordíthatatlan ponthelyzetbe rángassanak bele minket, de azért is, hogy szemügyre vegyük, milyen eszközeink vannak a nyomásgyakorlásra.

Függetlenül a szóban forgó kérdésektől, engem kezdett megcsapni a katasztrófa baljós előszele. A tapasztalt tárgyaló kifejleszt egyfajta hatodik érzéket, amellyel megsejti, ha partnere kész a megállapodásra. Általában erre csak nüansznyi jelekből lehet következtetni: néhány kérdésben a másik nem megy el a végső határig; pár követelést egy hajszalnyira módosítanak; és a kompromisszumhoz vezető ajtót pedig, mintegy mellékesen, mindig nyitva hagyják. A novemberi tárgyalási forduló alatt ennek egyetlen jelét sem érzékelttem, sőt minden pontosan az ellenkezőjére utalt: Hanoi csupán jelentéktelen és nem túl meggyőző engedményeket tett, a megegyezés lehetőségét pedig mindig pont annyira tartotta elérhetetlen messzeségben, hogy azzal tentaluszi kínokat okozzon. Az egyik árulkodó jel az volt, hogy Tho nem engedte a szakértőknek a jegyzőkönyvek megvitatását, azokét a dokumentumokét, amelyek részletesen kifejtik a főegyezmény általános rendelkezéseit, például a tűzszünet kezdetének időpontját és kontrollját, a nemzetközi ellenőrző szervezet összetételét és jogkörét. Többször kértem az északvietnámiakat, hogy terjesszenek be jegyzőkönyvtervezeteket, vagy mondjanak ötleteket velük kapcsolatban, és közöltem, hogy szakértői csapatunk, amelyet Sullivan nagykövet vezetett, kész tárgyalni a javaslataikról. Tho azonban minden kérésünk elől kitért, és azt a meglehetősen ügyetlen kifogást hozta fel, hogy ők még nem készültek el a tervezetekkel. Ez meglepő volt annak fényében, hogy három héttel korábban Hanoi ragaszkodott az alapszerződés nem későbbi, mint október 31-i aláírásához. (És egyben rámutat arra is, mennyire abszurd volt a „menüettrend” a végrehajtást szolgáló dokumentumok nélkül.) Ha ösztöneim

nem csálnak, ennél csak rosszabb várt ránk; a VDK ismét az időhúzás ösvényére lép, nekünk pedig nemigen volt kényszerítő eszközünk, amellyel letéríthetjük róla. Ebben a nyomasztó hangulatban repültem haza.

Ahogy várható volt, Washington nem nézte jó szemmel a kibontakozó kudarcot. Ez az a város, amelyet a felemelkedésről és a bukásról szóló történetek éltetnek. A magasba törő és onnan lehulló hatalmasok adják a társasági élet és a hétköznapi beszélgetések alapanyagát. Engem négy éven át megvédett az elnök töretlen támogatása – leszámítva egy rövid időszakot az indiai–pakisztáni válás idején. Egy sor sikeres tárgyalás kötődött a nevemhez. A média pedig igen méltányosan, talán túl méltányosan is bánt velem – részben azért, hogy én legyenek a kontraszt Nixonnal szemben. Most jött el az ideje, hogy megkapjam ezért a méltó büntetésemet. Nekem is kijutott az ellenségekből: a tisztviselők között akadt, aki indokolatlanul basáskodónak tartott; a Fehér Ház stábjának néhány tagja azért volt féltékeny, mert bejárásom van Nixonhoz, és irigykedve nézték nyilvános szerepléseimet. Még a legszigorúbb kritikussom sem vádolt soha túlzott szerénységgel, márpedig ha az emberből hiányzik ez a tulajdonság, óhatatlanul is kihívja maga ellen a támadásokat, amint sebezhetőnek tűnik. Washingtonban Nixon szemmel láthatóan türelmetlenné vált. Az elkerülhetetlennek látszó katasztrófa kilátása mindig mozgásba lendíti a pletykákból, szivárogtatásokból és sanda célozgatásokból összeálló hálózatot, amely úgy dönt az ember sorsáról, hogy mormolásával befolyásolja a nézősereg hangulatát – ebben sokban hasonlított a római kori cirkuszra. Az embert arra ítélik, hogy gladiátorként harcoljon, és ezt a szerepét csak a közvélemény előtt zajló pályafutása végén adhatja fel.

Washingtonban a kudarc megköveteli a rituális áldozathozatalt. Jelöltnek pedig logikus módon ott voltam én. A média emlékeztette a közönséget „a béke elérhető közelségbe került” kijelentésemre, noha ahogy már mondtam, ebben a szakaszban még együttérzéssel bántak velem. Ugyanezt nem lehetett elmondani a Fehér Ház munkatársairól, akik elővigyázatossági lépéseket tettek, hogy az elnököt megóvják a tárgyalások lehetséges összeomlásának következményeitől. Sztorik tűntek fel itt és ott – egészen különböző helyeken, például John Osborne, Evans és Novak, illetve Jack Anderson rovataiban – arról, hogy az októberi tárgyalások során túlleptem az utasításokban lefektetett hatáskörömet; hogy Nixon jogászai saszeme szúrta ki az eredeti tervezetben szereplő hibákat; és hogy az elnök összefogott Thieu-vel ellenem. Ezek jó része csupán önigazoló badarság volt. Semmiféle rám ruházott hatáskört nem léptem túl októberben, és Nixon egyetlen kifogást sem támasztott a megállapodás egyetlen pontjával szemben sem. Négyszemközt legalább olyan rossz véleménnyel volt Thieu-ről, mint én, ha nem rosszabbal, noha tartott tőle, hogy mindezzel esetleg megsérti a republikánusok jobbszárnyát. Washingtonban azonban sokszor érdekesebb a szivárogtatás

tások ténye, mintsem a tartalma; ezek ugyan nem feltétlenül az elnök elégedetlenségét jelzik, de azt bizonyosan, hogy néhány segédje már elég biztonságosnak tartja az egyik közeli munkatársra irányított támadást. És a külföldi kormányok is levonják a következtetéseket abból, ha magas szinten repedések jelennek meg a legfőbb tanácsadói körökben. Ebből a szempontból a Fehér Ház élete nem különbözik sokban a királyi udvarokban zajló élettől.

Ahogy ilyen ügyekben lenni szokott, a személyes és a politikai megfontolások szorosan összefonódtak. Természetes egy elnöktől, ha szeretne némi távolságot tartani ön maga és egy lehetséges katasztrófa között; az esetemben azonban a dolgot tovább bonyolították az elfojtott – és nem teljesen alaptalan – ellenérzések, amelyek azért támadtak Nixonban és munkatársaiban, mert szerintük mások aránytalanul nagy érdemet tulajdonítottak nekem külpolitikai sikereinkért. Ami engem illet, bennem a sértett büszkeség keveredett azzal a valós félelemmel, hogy a ránk leselkedő válságot csakis akkor tudjuk leküzdeni, ha egységesek maradunk, és megőrizzük a hidegvérünket. Megkísértem ezt elmagyarázni Haldemannak és Zieglernek is; egyben rámutattam, hogy könnyen visszafelé sülnhet el, ha a nagy igyekezetben túlságosan is távol tartják Nixont az erőfeszítéseimtől. Hisz meglehetősen esélyesnek látszott, hogy a végén mégis sikerrel járunk, ebben az esetben viszont az elnök nyilván nem szeretne olyan színben feltűnni, mint aki csupán távolról figyelte a tárgyalásokat. Ahogy az előző évi indiai–pakisztáni válság során, Haldeman és Ziegler most sem foglalt állást a kérdésben.

Bár ezek a bürokratikus játszmák remek és felhőtlen szórakozást biztosítottak, a tárgyalásokra rendkívül káros hatást gyakoroltak. Thieu belőlük nyert bátorítást, hogy egy tapodtat se engedjen, és megpróbálja kihasználni a köztem és Nixon között feltételezett szakadást. És elkerülhetetlenül is arra csábították Hanoit, hogy megmakacsolja magát a tárgyalásokon. Katasztrófával ért volna fel számunkra, ha Észak-Vietnám visszatér a jól bevált kifárasztásos stratégiájához, remélve, hogy ezzel olyan kényszer alkalmazására vesz rá minket Saigonnal szemben, amellyel a VDK legalább egy, már régóta fennálló célját eléri: aláássa szövetségünk harci morálját és fennmaradását. Eltökéltük, hogy mindezt nem engedjük. És a tény az, hogy a kérdés lényegét illetően Nixon és én nagyjából egy véleményen voltunk. Az elnök, ahogy már válságok idején megszokhattuk tőle, megőrizte hidegvérét és elemző gondolkodását. Ugyanakkor ahhoz sem férhetett kétség, hogy harapófogóba kerültünk. Egyik oldalon Thieu, aki nem hagyott nekünk mozgásteret; a másikon Hanoi, amely mind a Saigon és Washington közötti ellentétek felerősödését, mind a washingtoni kormányzaton belüli véleménykülönbségeket érzekelte, és a törések vészjósló előjeleiben egyre inkább lehetőséget látott a halogatásra, hogy kivárja, milyen előnyök sejlének még fel az út végén. Úgy döntöttünk, hogy dűlőre visszük a dolgot, és Saigonnal kezdünk.

November 26-án megkértem Bunkert, hogy újból közölje Thieu-vel: a minimálisan támasztott feltételeink továbbra sem változtak. Álláspontunkat megerősítendő elfogadtuk a dél-vietnámi vezető korábbi javaslatát, hogy egy megbízottat küld hozzánk, emiatt arra kértük, hogy nyomban indítsa útnak a Párizsban lévő Nguyen Phu Ducot Washingtonba, hogy Nixon átbeszélhesse vele a végső döntésünket. (Ennek a pontnak a lényege az volt, hogy megfosszuk Thieu-t a Nixon–Kissinger-ellentétből származtatható előnyökkel való játszadozás reményétől és lehetőségétől.) Bunker támogatta az elképzelést; ugyanakkor megosztotta velünk azt a meglátását, hogy Thieu semmit sem fog tenni a feladatunk megkönnyítésére, a tárgyalásokért semmilyen felelősséget nem vállal majd, ennek ellenére a végeredménybe bele fog menni.

Duc november 29-én érkezett meg, hogy találkozzon az elszánt Nixonnal. Az elnök egyenesen azt gondolta, hogy az előre elkészített tárgyalási sorvezető talán még „túl puhára” is sikerült. Meg akarta mutatni nekem, hogyan lehet egyértelmű eredményeket elérni. Miután még nem volt közvetlen tapasztalata a vietnámiak tárgyalási stílusáról, nem tudta, hogy e nép tagjai kerülnek a nyílt összecsapást, és alázatosan bárgyú stílusuk miatt gyakran lehetetlen tisztán látni az adott ügy lényegét, vagy azt, hogy pontosan miben is állapodtak meg a felek. Duc egy elképesztően hosszú és rendkívül ékesszóló levelet hozott Thieu-től Nixonnak. A levélben felsorolta mindazokat az engedményeket, amelyeket az évek folyamán csikartunk ki Saigonból azzal – a szerintük megszegett ígérettel –, hogy nem fogunk tőlük több áldozatot követelni. Thieu-nek ebben persze volt is némi igazsága; a tragédiát az okozta, hogy amit ő a részünkről folytatott tűrhetetlen nyomásgyakorlásnak látott, azt kritikusaink ártalmas meg nem alkuvásnak tekintették. Az említett örvényben kellett nekünk valahogy elnavigálnunk; ha e késői órán igazodunk Thieu felfogásához, bizonyosan azt értük volna el, hogy hazai támogatásunk összeomlik. A saigoni vezető a levél fennmaradó részében sem érintette az időközben lezajlott tárgyalásokat vagy az otthoni dilemmánkat. Csupán az októberben már elmondott érveit írta le újra, mintha csak ezek ismételtgetése rávehetne bennünket, hogy visszatérjünk az útra, amelyet már 1970 októbere óta elhagytunk. Thieu felvetette, hogy a világ közvéleményéhez fordul, ha „jogos” követeléseit nem teljesítik. Ez hiú remény volt; a világ közvéleménye nem vett tudomást Hanoi törvénysértéseiről, amikor katonái valamennyi szomszédja szuverenitását lábbal tiporták; a VDK kitartott azon állítása mellett, hogy az amerikai „elnyomás” áldozata, noha 1954 óta ő robbantott ki minden háborút Indokínában. A világ közvéleménye minket tartott nyomás alatt, nem Hanoit, és éppen arra készült, hogy tovább fokozza ezt a nyomást.

Nixon tömören elmagyarázta Ducnak, hogy miért lehetetlen a fenti útra lépni. Nem fordíthatunk hátat azoknak a békejavaslatoknak, amelyeket csaknem három éven át közösen terjesztettünk elő. Abszurd dolog koalíciós kormány

beállítani egy olyan szervezetet, amely az egyhangúság elve alapján működik, amelyet közösen választanak meg, és amelynek igen kevés jól körülírt feladata van. A stratégiánkról már amúgy is határoztunk. Nixon ezt folytatja tovább, bármi is Dél-Vietnám hozzáállása a dologhoz. Saigon hozzáállása legfeljebb a megállapodást követő segítségnyújtást és az egyezség betartását befolyásolhatja. Kemény szavak voltak, de nem elég kemények ahhoz, hogy Nixon egyértelmű reakciót kapjon. Duc tagadta, hogy bármiféle konfliktusra vágnának. Éppen ellenkezőleg, célja az együttműködés. Másfelől viszont nincs felhatalmazása, hogy eltérjen az elnöke bevett nézeteitől. Nixon nagylelkűen felajánlotta, hogy Duc és én ülünk neki, és közösen dolgozzunk ki egy gyakorlati megoldást; ő a maga részéről meghozta döntését. Más szóval megint mehettünk vissza a rajtvonalhoz. Ducnak nem volt felhatalmazása, hogy megállapodjék velem, Thieu pedig soha nem adná be a derekát nekem.

Az eredmény előre elrendeltetett volt. Kétszer találkoztam Duckal az irodámban, és a két tárgyalás között sor került egy újabb rövid találkozóra Nixonnal is. Az elnök ismét azt hangsúlyozta a dél-vietnámi megbízottnak, hogy fontosabb az egyezmény betartatása, mint bármelyik rendelkezésének megváltoztatása, noha törekszik majd rá, hogy néhány pontban javítson a megállapodáson. Közölte Duckal, bizonyos benne, hogy észlelni tudjuk a beszivárgásokat; mesélt neki azokról a vésztervekről, amelyeket aznap délelőtt vett át az Egyesített Vezérkarral. Ha nincs megegyezés, mondta Nixon, akkor esély sem nyílik az amerikai segély további folyósítására. Felajánlotta, hogy az egyezmény megkötése után találkozik Thieu-vel, hogy ismételten biztosítsa a támogatásunkról. Az optimális az lenne, ha „összezárnánk, elérnénk a megszerezhető legjobb békeszerződést, majd együtt folytatnánk az utat az amerikai katonai és gazdasági segéllyel és minde nélkülött azokkal az erős biztosítékokkal, amelyek garantálják a megállapodás betartását”. Nixon végül tájékoztatta Ducot, hogy ha az egyezmény kudarcba fullad, a kongresszus feltehetően január közepén megvonja a költségvetési támogatást. A rendíthetetlen Duc bármiféle látható reakció nélkül hallgatta végig mindezt. Amikor már túl voltunk az egészen, az elnök lemondóan megjegyezte nekem: Thieu azt játssza velünk, hogy ki rántja előbb félre a kormányt, és lehet, hogy nem lesz más választása, mint ellene fordulni.

November 30-án, ahogy Ducnak is elmondta, Nixon Lairddel és az Egyesített Vezérkarral találkozott. Laird úgy vélte, hogy a kongresszus bizonyosan megsavazza majd a támogatások megvonását.

November 27-én üzenetet küldtünk Hanoi-ba, amelyben biztosítottuk őket, hogy minden tőlünk telhetőt megteszünk december 4-én, és jóhiszeműségünk jeleként csökkentjük a harcászati légi tevékenységet Észak-Vietnám fölött. Javaslatomra az elnök 25 százalékkal mérsékelte a bevetések számát. Meglehet azonban, hogy ez hiba volt; egyetlen alkalmat sem tudok visszaidézni, amikor az észak-

vietnámiak viszonyoztak volna egy egyoldalúan tett önkorlátozó gesztust. Valószínűbbnek tűnt, hogy egy ilyen lépésben a gyengeség jelét látják. Mindenesetre Hanoi a november 30-án elküldött válaszában egyszerre próbálta kicsinyíteni és figyelmen kívül hagyni a gesztust: a VDK ugyanis szükségesnek látta mindenki-vel tudatni, hogy „ez idáig a Vietnámi Demokratikus Köztársaság ellen irányuló heves amerikai légitámadások, különösen a B-52-esekkel végrehajtott bevetések intenzitása valójában nem csökkent”. A szöveg fennmaradó részében Hanoi a kialakult patthelyzetért teljes egészében az amerikai és a dél-vietnámi lépéseket hibáztatta. Még aznap gúnyos üzenetben válaszoltunk:

Ahogy arra az USA mindig is következetesen felhívta a figyelmet, a VDK egyoldalú értelmezése a jelenleg fennálló nehézségek okairól nem segíti elő a háború gyors lezárását... Világosan látható: olyan ponthoz érkezünk, ahol választhatunk a mielőbbi béke vagy a konfliktus előre nem látható következményekkel járó meghosszabbítása között. Az USA mindent elkövet majd, ami erejéből telik, de nem viheti sikerre ezt az ügyet, ha a VDK nem tesz hasonló erőfeszítést.

A fenyegető kongresszusi kiábrándultság közepette december 4-én újrakezdődtek a tárgyalások. A két engesztelhetetlen és egymás kínzására szakosodott vietnámi fél közé szorulva, miközben odahaza a szívrogtatások miatt tárgyalási pozícióm megrendült, a helyzetem nem volt valami rózsás ahhoz, hogy napokon belül sikerrel zárjam le az egyezkedést.

A decemberi megbeszélések – A tárgyalások megszakadnak

Nem sok értelmét láttam annak, hogy a december 4-én újrakezdődő tárgyalásokon megint csak a két fél közötti steril párbeszédre kerüljön sor, tetézve azzal, hogy a delegációkat mindkét oldalon felduzzasztották a technikai részletekkel foglalkozó szakértők. Emiatt egy táviratban ismét azt javasoltam, hogy először Le Duc Tho és én tartsunk egy „szívélyes” négyszemközti megbeszélést. Hanoi elfogadta az ajánlatomat, és az eredetileg tervezett találkozóhelyet, a rue Darthe 11.-et javasolta. Sokféle jelzővel lehetne illetni azt, ami az egyik oldalról a Le Duc Tho és Xuan Thuy, míg a másik oldalról a Haig és jómagam alkototta páros között zajlott, de valószínűleg nem a szívélyes szó a legalkalmasabb rá. Szokásától eltérően Le Duc Tho most nem ragaszkodott hozzá, hogy én szólaljak fel először, hanem rögvést belevágott egy olyan nyitóbeszédbe, amely visszahozta korai találkozásaink harcias retorikáját. Azzal vádolt minket, hogy – őt idézve – a saigoni „bábkormány” megerősítésén ügyködünk. Aztán azért kritizált bennünket, mert

nem vagyunk hajlandók szabadon engedni a Vietkong-foglyokat – noha októberben ebbe már beletörődött. Aztán újból előadta a hőskölteményt arról, hogyan dacol Észak-Vietnám bármilyen katonai nyomással. A válaszként megpróbáltam Le Duc Tho elé tární őszinte békevágunkat – ez már a múltban is mindig haszontalan vállalkozásnak bizonyult, és most sem jártam jobban:

A különleges tanácsadó úr a szokásos taktikát vetette be, amikor minket vádol állítólagos rosszhiszeműséggel és gonosz szándékkal. Megvan az ideje a gyanakvásnak, de ugyanígy megvan az ideje a megegyezésnek is. Mi a valós helyzet, ami most a szemünk elé tárul? Én nyilvánosan elismertem [október 26-án] valamit, amit önök soha nem tettek meg: mégpedig azt, hogy októberben önök egy fontos javaslattal álltak elő. Ha a különleges tanácsadó úr pár pillanatra belegondol ebbe, rá fog jönni, hogy mekkora kísértéssel néztünk akkor szembe, és milyen sokan tanácsolták nekünk, hogy szakítsuk meg a tárgyalásokat, és önöket vádoljuk rosszhiszeműséggel. Mi azonban nem fogadtuk meg ezt a tanácsot, sőt a nyilvánosság előtt hoztuk magunkat hátrányos helyzetbe. Tettük mindezt azért, hogy a békefolyamat ne veszítsen a lendületéből, és őszintén bevallva azért is, hogy a másik vietnámi felet gyorsabb lépésre bírjuk rá. [...] Önök fontos javaslattal álltak elő október 8-án. De vajon mit tettek volna, ha akkor kijelentem, nekem Saigonba kell mennem, hogy az ajánlatot megvitassam, és csak három vagy négy hét múlva találkozhatunk újra? Így viszont sikerült három évet eltöltenünk egymás társaságában. Önök is tisztában vannak vele, hogy könnyedén el lehetett volna pazarolni még számtalan hónapot. Nagy volt a kísértés. Mi azonban tudatosan elfogadtuk a felgyorsított menetrendet, miközben pontosan tudtuk, hogy milyen kockázatokkal jár. Kockázatokkal az országunkra nézve, mivel így lehetőséget kaptak, hogy azt tegyék, amit éppen most tesznek, és személyes kockázatokkal is az összes részt vevő fél számára. Ezért meg kell értenie: amikor rosszhiszeműséggel vádol bennünket, az ránk nézve rendkívül sértő. [...] Ha számba vesszük azt, amit eddig elértünk, történelmi tragédia, mi több, történelmi abszurditás lenne, ha nem tudnánk megállapodásra jutni. Ha az egyezményt annak fényében elemazzuk, hogy kinek milyen feladata fakad belőle, s ha megnézzük a jól körülrható kötelezettségeket, akkor azt látjuk, hogy szinte már mindenben megegyeztünk. Nincs is igazán miről tárgyalni. És vagy megegyezünk még ezen a héten, vagy soha.

Így fest tehát a dolog a mi szemszögünkből. Tudom, hogy az önökéből másképp látszik. Biztos vagyok benne, hogy akár egy teljes héten át jól el tudunk társalogni a történelemről, a jóhiszeműségről és a komoly szándékokról. Most azonban bölcsességre lesz szükségünk, hogy megnézzük, képesek vagyunk-e rövid időn belül megállapodásra jutni, mert a hosszú távú dolgo-

kat már tisztán látjuk. A magunk részéről mindent elkövetünk ennek érdekében. Gondolhatják persze úgy, hogy ez nem elég. Ugyanakkor én azt hiszem, hogy nagyon gyorsan meg tudunk egyezni. Két tervünk van: az egyik a háborúra vonatkozik, a másik a békére. Nem lenne értelme a háborús tervet önök elé terjeszteni. Arról már beszélünk eleget. Most inkább a békére vonatkozó tervünket szeretném önök elé tární.

A terv az volt, hogy a megmaradt kérdésekről két napon belül, azaz december 5-én estére megállapodunk. Másnap délelőtt Le Duc Tho és én lezárjuk az egyezményt, majd Haig tábornok kíséretében Agnew alelnök Saigonba repül, hogy tájékoztassa Thieu-t. Negyvennyolc órán belül mindenestül beszüntetjük Észak-Vietnám bombázását. Ezt követően, legkésőbb december 22-ig aláírjuk a szerződést. Majd előadtam azokat a lecsupaszított változtatásokat, amelyekre minimum szükség lett volna a megállapodáshoz.

De ahogy minden korábbi esetben, Le Duc Thót most sem hatotta meg az ékesszólásom; ő a hatalmi egyensúly szakértője volt, nem indították meg a szavak, amikor azt érezte, hogy az egyensúly az ő javukra billen el. A viszontválaszában, őrijító szokásához híven, ismét csak a szavakkal játszadozott. Arra szólított fel, hogy tegyek „nagy erőfeszítéseket”; cserébe pedig megígérte, hogy ő is tesz majd „erőfeszítést”. Amikor ezt már elég sokszor megismételte, megkérdeztem tőle: vajon a felhatalmazása hiányzik hozzá, hogy a saját „erőfeszítése” elé is egy jelzőt biggyessen? Nem biggyeszi oda, válaszolta a hanoi Politikai Bizottság oszlopos tagja, és pedig azért nem, mert nemrégiben ők tettek „nagy erőfeszítéseket”, amire viszont én csak szimpla „erőfeszítésekkel” válaszoltam. És nehogy elsikkadjon a lényeg, még egyszer megismételte: „Mi a magunk részéről már megtettük a nagy erőfeszítéseket, és kimerítettük a lehetőségeinket. Mostantól [számunkra] csak apró erőfeszítések maradtak.”

December 4-ének délutánján a két delegáció tehát ismét találkozott – ezúttal egy új, az észak-vietnámiak által választott helyszínen, a Párizstól nagyjából egyórányi autóútra lévő Sainte Gemme-ben. Délelőtti szónoklatom szemmel láthatóan hidegen hagyta őket. Le Duc Tho nemhogy nagy, de semmilyen erőfeszítéseket nem tett. Magához ragadva a szót, harciasan elítélte a taktikánkat. Majd a délelőtti négyszemközti tárgyaláson tett valamennyi javaslatunkat elutasította. És ha immár nála volt a szó, kilenc változtatást visszavont abból a tizenkettőből, amelyeket az előző, novemberi tárgyalási forduló alatt már elfogadtak. Ugyanakkor nem tágitott az októberi szövegben felsorolt egyetlen változtatási követelésüktől sem. Ahogy azt az elnöknek küldött beszámolómban leírtam:

Elutasította az összes módosítást, amit kértünk, ugyanakkor változtatást kért a civil foglyok ügyében, továbbá az amerikai polgári személyzet kivoná-

sát követelte Dél-Vietnámból, aminek folytán a saigoni légierő karbantartása lehetetlenné válna, és visszavont néhányat a múlt héten tett engedményeik közül. Röviden: egy jelentősen rosszabb megegyezésre van kilátás, mint amivel elstartoltunk. Nyíltan közöltem vele, hogy ez a hozzáállás nem teremt alapot a megegyezésre. Az ezt követő párbeszédben Tho határozottan ragaszkodott rendíthetetlen nézetéhez. A ma délután általa elmondottaknak szírinte egyetlen alternatívája az, ha visszatérünk az októberi megállapodás szó szerinti szövegéhez, és egyik fél sem tesz változtatásokat.

Úgy véltem, hogy Le Duc Tho nem mert volna ilyen javaslatokkal előhozakodni, ha nem áll készen akár a tárgyalások megszakadását is kockáztatni. A nagykövetségre visszatérve munkatársaimmal órákon át bogarásztuk az ülésről készült jegyzőkönyveket, hátha rábukkanunk némi reménysugárra a rejtélyes megfogalmazások között. De nem találtunk egyet sem. Az egész rezidenciát belaktuk, mivel Watson nagykövet lemondott, és utódja (John Irwin) még nem foglalta el az állomáshelyét. A stáb tagjai örületes iramban írták át a dokumentumokat; a titkárok pedig az anyagok begyűjtésével foglalatostkodtak. Az ebédlő az éjszaka nagy részében nyitva állt, és remek ételeket szolgáltak fel, amelyeket egyre borúsabb hangulatban faltak be az emberek.

Az első éjszaka arra a következtetésre jutottam, hogy az összeomlás elkerülésére az egyetlen remény az, ha üzeneteket küldök Moszkvába és Pekingbe, s tájékoztatom Hanoi kommunista támogatóit az előttük álló kilátásokról. Megkértem Dick Kennedyt, aki washingtoni irodámban vitte az ügyeket, hogy közölje Dobrinyinnal: a helyzet kezd hasonlónak válni a múlt májusihoz, és ugyanarra a reakcióra lenne szükség. Hogy elég időt hagyjunk Moszkvának a befolyása érvényesítésére, arra kértem december 5-én Le Duc Thót, hogy az aznap délutánra tervbe vett találkozót halasszuk el huszonnégy órával „a december 4-i tárgyalás nyomán kialakult súlyos helyzet miatt”.

A Nixonnak küldött beszámolómban egyértelművé tette: nem látom annak módját, hogyan tudnánk elfogadni a visszatérést az októberi szövegváltozathoz (a Hanoi által javasolt, még rosszabb változatról nem is beszélve). Noha azt a megállapodást személy szerint jónak tartottam, az azóta lezajlott események nyomán elfogadása már kudarcnak tűnt volna. Ha a Saigon által kért módosítások közül egyet sem tudunk kiharcolni (vagy ami rosszabb, belemegyünk egy még kedvezőtlenebb megegyezésbe), az felérne a dél-vietnámi kormány tönkretételével. És a legkínosabb az egészben az lenne, hogy „mindez megfosztana bennünket attól a képességünktől, hogy a békeszerződés betartása felett örködjünk, mert amint a kommunisták érzékelik, hogy ebben a kérdésben meghátráltunk, tisztában lesznek vele, hogy arra sincs meg a kapacitásunk, hogy az egyezmény megsértésére kellő keménységgel reagáljunk”.

Egyetlen választásunk maradt tehát, olyan útra kell lépniünk, amelynek végén nagy valószínűséggel a tárgyalások megszakadását kockáztatjuk. Reálisan két út áll előttünk. Először: ejtünk minden további változtatásra vonatkozó kérést, és az egyezményt azzal a tizenkét módosítással írjuk alá, amelyekhez az észak-vietnámiak novemberben már hozzájárultak. Másodszor, továbbra sem teszünk le pár olyan változtatás követeléséről, amelyekre Thieu kért meg minket, de a számukat kétfőre csökkentjük: az első az „adminisztratív szerv” kitétel kihagyása a megállapodásból, a második pedig néhány olyan kikötés beiktatása, amelyek megfosztják Hanoi annak jogi lehetőségétől, hogy beavatkozzék Dél-Vietnám belügyeibe. „Ha a másik fél vevő lesz erre a csomagra – amire most szinte semmi esélyt sem látok –, akkor mind a politikai, mind a katonai küzdőtéren jelentős változásokat sikerül elérniünk. Így ez az extra tárgyalási forduló is létjogosultságot nyer, mi pedig előnyösebb helyzetbe kerülünk Saigonnal szemben, noha ott továbbra is számottevő problémákkal fogjuk szembe találni magunkat.” Én a második lehetőséget pártoltam. Ám arra is figyelmeztettem az elnököt, hogy Hanoi szinte bizonyosan elutasítja mindkét megközelítést:

A központi probléma az, hogy a VDK minden jel szerint úgy döntött, olyan frontális támadást indít ellenünk, amellyel a múlt májusban kellett szembenéznünk. Ha így van, akkor arra játszanak, hogy vonakodva lépjük csak meg, amit meg kell tennünk; a tárgyaláson elért megegyezés kockázata helyett inkább az egyértelmű győzelemre mennek rá, amelyet vagy a Saigonnal való szakításunk hozna meg számukra, vagy az otthoni helyzetünk ellehetetlenülése. Ez az alapvető kérdés, minden más csupán taktika. Ha hajlandók most megegyezni, akkor magam is képes vagyok elfogadható megfogalmazásokkal előállni, és azokkal már nem kell önt zavarnom. Ha azonban a feltételezésemnek megfelelően a másik utat választják, ugyanolyan nehéz döntésekkel kell szembenéznünk, mint tavasszal.

Én a tárgyalás megszakítását tartottam valószínűnek, és átéreztem a saját felelősségemet is, amiért október óta magam is erőltetett menetet diktáltam: „Ha ez megtörténik, akkor hazaérkezésem után rögtön beszélni fogok önnel a felelősségemről és szerepemről. Természetesen most a közvetlen feladat a nemzet becsületének megóvása és a lehető legelőnyösebb álláspont kialakítása mind népünk, mind a világ szemében ahhoz, hogy Délkelet-Ázsiában elvhő politikát tudjunk folytatni.” Egy újabb oldalon még azt is hozzátettem, hogy ha az elnök elfogadja a tanácsomat, akkor a döntést az amerikai néphez intézett televíziós beszédben kellene elmagyaráznia. Haig, Lord és én ezt az utolsó függelék egy stratégiai tárgyalás keretében vitattuk meg a hálósobámban, amely a rezidencia elegáns kertjére nézett. Közülünk Haig képviselte leginkább azt a néze-

tet, hogy létfontosságú lenne az elnököt nemcsak azzal szembesítenünk, hogy a patthelyzet a katonai eskaláció terén milyen következményekkel jár, hanem az alkalmat kihasználva el kellene tántorítanunk őt mindazon amatőrök keménykedő tanácsaitól is, akik mostanra Nixon egyedüli kapcsolatai lettek a külvilággal, miután az elnököt a választás után hatalmába kerítette a már említett furcsa hangulat.

Ugyanakkor ők ketten nem pártolták az ötletemet, hogy az elsőpró választási győzelemre építve kellene a hírt közölni az amerikai néppel. A lényegét illetően azonban nem voltak közöttünk nézetkülönbségek. Nixon, bár az elemzéssel egyetértett, a fenti utolsó javaslatomat mégis elutasította. December 5-én táviratban válaszolt, és jóváhagyta a megbeszéléseken követendő taktikámat. Nem volt baja azzal a meglátással sem, hogy a tárgyalások megszakadása esetén fokoznunk kellene a katonai nyomást. Olyannyira nem, hogy még mielőtt december 6-án újra tárgyalóasztalhoz ülünk, kész lett volna elrendelni a B-52-esekkel végrehajtandó támadást a Hanoi–Hai Phong komplexum ellen. Megkért, hogy fejtsem ki a véleményemet arról, utasítsa-e Moorer admirálist csapataink készségi szintjének megemelésére, és megkérdezte, akarok-e további időt nyerni azzal, hogy visszatérek Washingtonba tanácskozni. A televíziós beszédre kifundált ötletem azonban egyáltalán nem nyerte el a tetszését: „Ugyanakkor azt gondolom, hogy ha ezt elnöki szintre emeljük, arra kényszerítjük az oroszokat és a kínaiakat, hogy lépjenek, miközben idehaza a legjobb esetben is csak vegyes érzelmeket keltünk, és talán Saigonnal is nehezebben értenénk szót, mint most.”

Mindannyian – az egyik oldalon Nixon és tanácsadói, a másikon pedig én – saját világunk börtönének foglyai voltunk, és mindkét oldalt csupán felszínesen érintette meg a másik világa. Engem a tárgyaláson kialakult helyzet nyugtalanított, az elnök azt látta át, hogy mi az a határ, ameddig otthon még elmehet. Én úgy gondoltam, értem, hogy az ösztönzők egyensúlya milyen hatással van a diplomáciára. Nixon kevésbé volt jártas a taktikai helyzet felmérésében, ám remek érzéke volt a PR-stratégiához – vagy legalábbis azt hitte. Meggyőződése volt, hogy a televízióban elmondott beszéd hiábavaló lenne. Márpedig ha ebben igaza van, akkor meglátásom szerint nincs mód hatékony tárgyalási stratégiát folytatni; ugyanis kizárólag a katonai tevékenység felújításától való félelem tarthatja Hanoi a számunkra kedvező pályán. Így viszont mindkét fronton vereséget szenvedünk. Amúgy is elleneztem, hogy sértett hiúságból tegyünk olyan ellenlépéseket, amelyek úgy zavarják meg a közhangulatot, hogy a siker reményével sem kecsegtetnek.

Azt feleltem Nixonnak, hogy egyelőre korainak gondolom a készségi szint emelését; addig nem bombázhathatunk, amíg a megbeszélések folynak, és ha egy nap tárgyalás után visszatérnénk Washingtonba, azzal csak a válságérzetet fokoznánk, amivel viszont Hanoi kezére játszánk. Öngyilkos hajlamtól hajtva

megismételtem azt a javaslatomat, hogy ha a tárgyalások megszakadnának, vagy legalábbis hosszabb szünet állna be, akkor erre a televízióban kellene magyarázatot adnia. Az elnök stílszerűen Haldemanra bízta, hogy lehurrogjon. A Fehér Ház kabinetfőnökétől meglehetősen szokatlan üzenet érkezett, amely nyilvánvalóvá tette, amire Nixon csak utalt. Ha a tárgyalások zsákutcába jutnak, vetette fel Haldeman, akkor szünetet kellene elrendelni, nem pedig megszakítani a megbeszéléseket. És ebben az esetben egy nem túl feltűnő sajtótájékoztatót kellene tartanom. Arra nézve azonban már nem voltak tanácsai, hogyan lehetne egy „nem túl feltűnő” sajtótájékoztatót bejelenteni a vietnámi béke megkötésére irányuló erőfeszítések összeomlását.

Nixonnak abban talán még igaza volt, hogy a közvéleménynek nem lett volna olyan része, amelyet maga mellé tudott volna állítani. Márpedig ha így volt, és ezt Hanoi is hasonlóképp látta, akkor a tárgyalások eleve kudarcra voltak ítélve, és értelmetlen lett volna tovább húzni őket. December 6-án ezért a következőket válaszoltam Haldemannak:

Köszönöm december 5-i üzenetét. Valóban jobb, ha szembenézünk az élet tényeivel. Ha a következő negyvennyolc órában nem lesz megállapodás, utána talán elég hosszú ideig színlelhetjük, hogy a tárgyalásokban csupán szünet állt be, hogy hazatérjek, majd otthon tartsak egy sajtótájékoztatót. De ezt követően nem lesz módunkban megakadályozni, hogy valamelyik vietnámi fél nyilvánvalóvá ne tegye a megbeszéléseken kialakult patthelyzetet. Ráadásul ha a bombázásokat is felújítjuk, ez még szembetűnőbb lesz. Ha tehát patthelyzet alakul ki, csakis két választásunk marad: beadjuk a derekunkat, vagy felsorakoztatjuk az amerikai közvéleményt még egy utolsó erőfeszítés mögé, amelynek meggyőződése szerint az észak-vietnámiak már nem bírnanak ellenállni. Ha az amerikai közvélemény meggyőzése mellett döntünk, úgy vélem, ezt végső soron csakis az elnök teheti meg a megfelelő módon. Ha azonban önnek az a véleménye, hogy elsőként én lépjek a nyilvánosság elé, akkor örömmel teszek rá egy kísérletet. Az elnök lehetséges részvételét pedig megvitathatjuk később.

Mielőtt még sor került volna következő találkozásomra Le Duc Thóval, Moszkva válaszolt az üzenetünkre. A Kreml türelemre intett minket, s annak a meggyőződésének adott hangot, hogy Hanoi továbbra is békére vágyik, valamint biztosított bennünket – negyvennyolc órával Le Duc Tho után –, hogy az észak-vietnámiak még mindig készek aláírni egy egyezményt az októberi megállapodás keretei között. Dobrinyin négy szemközt azt is hozzátette, hogy a Szovjetunió kapcsolatba lépett Hanoival, majd azt tanácsolta, hogy folytassam a tárgyalásokat, ezzel időt adva Moszkvának befolyása érvényesítésére.

A december 6-i találkozómnak Le Duc Thóval semmiféle változást nem hozott. Mindkét oldal újból áttekintette az álláspontját. Az egyes kikötéseknél foltoztunk ugyan a szöveget, de ez is inkább helyben járás volt. A legszembetűnőbb bizonyítéka annak, hogy Hanoi vonakodik megállapodni, az volt, hogy Le Duc Tho továbbra sem adta áldását a szakértők tanácskozására a jegyzőkönyvek részleteiről, azokról a pontokról sem, amelyekben amúgy nem volt vita közöttünk. „Tanulmányozzuk a dokumentumaikat” – közölte Tho, az övék pedig még nem készültek el. Hiába döntöttünk tehát mi ketten bármiről is, azt addig nem lehet hatályba léptetni, amíg a szakértők nem végeznek a feladattal, amibe az észak-vietnámiak még belekezdeni sem voltak hajlandók. Abban maradtunk, hogy másnap, december 7-én tesszünk egy utolsó erőfeszítést; a két fél ismerteti azt az álláspontját, amiből már nem tud engedni. Hiábavaló húzásnak bizonyult, amelybe szinte kódolva volt a sikertelenség, mivel mindkét oldal számára nagy volt a kísértés, hogy megvárja a másik által felajánlott engedményeket. Közöltem az elnökkel, hogy mi lesz az a megmászható álláspontunk, amelyet másnap előterjesztek, és figyelmeztettem, hogy mivel kell szembenéznünk még akkor is, ha az utolsó pillanatban megtörténik az áttörés:

Ahogy már szeptember közepe óta folyamatosan mondtam önnek, ez egy rendkívül nagy kockázatokat hordozó művelet. Bármiféle egyezményt is kötünk, annak végső kimenetelét lényegében a két fél magabiztossága és politikai teljesítménye határozza majd meg. Miután láttam, hogy a két vietnámi oldal milyen engesztelhetetlen gyűlöletet és beteges bizalmatlanságot táplál egymás iránt, és tudva, hogy Hanoinak nem áll szándékában feladni stratégiai célkitűzéseit, szembe kell néznünk azzal a valósággal, hogy a békeszerződés esetében talán még a megkötéséhez szükséges minimális bizalom is hiányzik. Emiatt akár darabjaira is hullhat. Később pedig folyamatos készenlétben állva, nem lankadó kitartással kell azon dolgoznunk, hogy sem Hanoi, sem dél-vietnámi szövetségesei ne kezdjék ki a széleken...

Haig közben riadóztatta az alelnököt is, hogy legyen készenlétben, ha másnap mégis megtörténik az áttörés, és neki Saigonba kell indulnia.

A Nixon válaszába foglalt utasítások alapján a másnapi tárgyalások elején egy sor olyan kérdést kellett volna feltennem, mintha a vádat képviselő ügyész lennék. A terv szerint ezekkel vettem volna rá Észak-Vietnámot, hogy egy csomó ügyben ismerje el kompromisszumképtelenségét, amivel a mi verzióinkat támasztja alá, ha sor kerül a tárgyalások megszakítására vagy szüneteltetésére. Utána kértem volna fel Hanoi, hogy tegye meg végső ajánlatát.⁸ Nixon megközelítésének is megvoltak a maga előnyei, bár véleményem szerint messze túlbecsülte azt a tehetségemet, hogy képes leszek egyértelmű válaszokat kicsikarni Le Duc Thóból. Én mást gon-

doltam követendő taktikának, és ebből az elnök előtt sem csináltam titkot. Meglehet, van némi igazság benne: a válaszom kimért hangneme arról tanúskodik, hogy a Nixon és tanácsadója közötti kapcsolatból hiányzott valamiféle spontán melegség:

Köszönöm december 6-i üzenetét. Az utasításait megértettem, és követni fogom őket. Ugyanakkor meggyőződéseim szerint ezek végrehajtása során más taktikai sorrend lenne helyénvaló. A ma délutáni ülésen először megpróbálom rávenni Hanoi az általunk képviselt és ön által is jóváhagyott minimális álláspont elfogadására. Ha ezt az álláspontunkat Le Duc Tho visszautasítja, akkor felteszem neki azokat a kérdéseket, amelyeket üzenete első bekezdésében listába szedett, így a csapatkivonásra vonatkozó kérdést is. Majd szünetet kérek, hogy visszatérhessek Washingtonba, és konzultálhassak önnel, ami után továbbra is kapcsolatban maradunk velük, hogy a rá következő héten az újrakezdekről egyeztessünk. Úgy vélem, komoly hiba lenne a mai ülést a kérdésekkel kezdeni, mivel ennek a folyamatnak az azonnali elutasítás lenne az eredménye, és már az ülés kezdetén patthelyzetbe szorulnánk.

Magam elé tudtam képzelni, ahogy Nixon ott ül elvágva a legtapasztaltabb vezető beosztású tanácsadójától, akik mindannyian (beleértve Haiget is) velem voltak. Magában elmélkedik, és a sárga jegyzetömbre írja fel sorban a kérdéseket, miközben záporoznak rá PR-zsenijeinek tanácsai. Richard Kennedy, aki a frontot tartotta a távollétemben, nem volt szakértő Vietnám ügyében, ám pedáns volt és pontos. December 7-én megkértem Haiget, küldjön neki egy összefoglalót a helyzetről, hogy ennek segítségével Kennedy csillapítani tudja a kedélyeket. Meggyőződéseim lett, hogy a PR-szakértők tanácsa, miszerint ne ismerjük be, hogy patthelyzet állt elő, a későbbiekben, amikor elkezdődik a mostanra már elkerülhetetlenül fenyegető tárgyalási szünet, nagyon megnehezíti majd a helyzet kezelését. Paradox módon Hanoi feltehetően csak akkor fogja végső engedményeit megtenni, ha bizonyosságot szerez róla, hogy készek vagyunk a kudarc kockázatát és következményeit is vállalni. És ebben az esetben senki sem veszítene olyan látványosan, mint éppen „a béke elérhető közelségbe került” fordulat szerzője. Képtelenség lenne a végtelenségig eltitkolni a patthelyzetet, ahogy győztesként is csak akkor lehetne kikerülni belőle, ha vakmerőn vállaljuk a következményeit. Íme egy részlet abból az üzenetből, amelyet Haig küldött Kennedynak, a seregbe jellemző legjobb prózai stílusban megírva:

Henry elismeri, hogy ön a héten nehéz szituációba került, ezért úgy véli, előnyére szolgálna, ha a helyzet jelenlegi állásával kapcsolatban megosztaná önnel a személyes véleményét. Hangsúlyozni szeretném, hogy tapasztalatai,

amelyeket a válságidőszakok alatt szerzett az elnökkel kapcsolatban, szintén azt a tényt támasztják alá, hogy dr. Kissinger távollétében Nixon gyakran kap tanácsot olyan elemektől a Fehér Házon belül, akiknek orientációja és háttere inkább arra sarkallja őket, hogy többnyire a közvélemény alakulásával kapcsolatos megfontolásait állítsák előtérbe, és bár ez teljesen érthető, mégis komoly és lényeges hiányérzetet okozhat, amikor létfontosságú kérdések kerülnek napirendre. [...] Természetesen a feladata az, hogy egyedül és kizárólag ön adjon tanácsokat a lényegre érintő ügyekben. Henry azt reméli, hogy semmiféle más jellegű értékelést nem tár az elnök elé, és nem osztja meg a megjegyzéseit másokkal együtt a kongresszusban tapasztalható viselkedéssel vagy a közvéleménnyel kapcsolatban, mert efféle tanácsokat Nixon hallhat azoktól az emberektől is, akiknek pontosan ez a feladatuk. Tanácsai tehát mindig szorítkozzanak a nemzetbiztonsági ügyeket érintő kérdésekre. Ebből a szempontból mostanra világossá vált: némi időre lesz még szükségünk, hogy a közvéleményt a megfelelő helyzetbe hozzuk arra az esetre, ha a tárgyalások megszakadnak. Ugyanakkor e megfontolásoknak semmiképpen sem szabad hatással lenniük az Észak-Vietnámmal szemben folytatott stratégiánkra. Hanoi egy ideje már tudja, hogy milyen kérdések vannak napirenden, és az általunk támasztott minimális feltételek közül melyeket kell teljesítenie. A kérdés egyszerű: képesek-e rávenni magukat arra, hogy ezt megtegyék? Azok a taktikai húzásaink, amelyek során azt jeleznénk az irányukba, hogy nem vagyunk hajlandók tudomást venni csökönyös viselkedésükről, csupán rontanának a helyzeten, és még eltökéltebben kitartanának kemény álláspontjuk mellett. [...]

A VDK pontosan tudja, hogy mit kell tennie. Még ha teljesítik is minimális elvárásainkat, a lehető leghatározottabb és legelszántabb elnöki vezetői képességekre lesz szükség, hogy kézben tartsuk és betartassuk azt az egyezményt, amelyet úgy fog aláírni mindkét fél, hogy a legcsekélyebb jóhiszeműséget sem feltételezi a másiktól. Ha viszont a tárgyalások megszakadnak, mert Hanoi az általunk támasztott minimális kritériumokat sem teljesíti, akkor nemigen vannak kétségeim afelől, hogy csakis úgy járhatunk sikerrel, ha az ország élén egy olyan, a végtelenségig bátor és elszánt vezetés áll, amelyet nem a PR-szempontok vezérelnek, hanem a nemzeti érdekeknek ugyanaz a reális értékelése, amely eddig a pontig eljuttatott minket.

A december 7-i négyórás találkozó is arra utalt, hogy az alapvető probléma Észak-Vietnám folyamatos időhúzása lesz. Hanoi nyilvánvalóan azzal számolt, hogy az idő múlásával helyzete csak javulhat, mi pedig reménytelenül sarokba szorulunk. Noha ez akkor nem volt ennyire szembeszökő, és továbbra sem adtuk fel a reményt, hogy egy-egy „engedmény” valójában az áttörés előfutára,

a tényleges patthelyzet a december 7-i találkozóval kezdetét vette. Le Duc Tho még a stílusán is változtatott egy árnyalatnyit. A korábbi ülésekre jellemző szembetűnő időhúzással felhagyott. Bizonyos területeken engedett – de arra gondosan ügyelt, hogy az adott szövegrész lezárása sohase legyen elérhető távolságban. Hevesen tiltakozott az ellen, hogy a szakértők hozzálassanak a jegyzőkönyvek megvitatásához; ez ugyanis újabb eszközt adott a kezébe a lezárás megakadályozására, és a fő tárgyalásoknak is némi szürreális elvontságot kölcsönzött. Előadásmódján pedig egyre inkább eluralkodott valamiféle kötözködő hangnem, ami szintén azt jelezte, Hanoi egyre inkább úgy gondolja, hogy a pszichológiai előny immár nála van.

Le Duc Tho „engedményei” is meglehetősen különösek voltak. Az első nap a tizenkét változtatásból, amelyekről novemberben megállapodtunk, kilencet visszavont, aztán ezek közül hathoz most mégis hozzájárult. Mindeközben a dél-vietnámi börtönökben őrzött civil foglyok szabadon engedéséről szóló létfontosságú követelésétől is eltekintett (a kérdésben Hanoi október végén már engedett, majd ezt novemberben visszavonta). Ugyanakkor baljós felvetésekkel állt elő a demilitarizált övezetről rendelkező pont ügyében. Novemberben a VDK már beleegyezett egy fontos változásba, amely megerősítette az övezet tiszteletben tartására vonatkozó kötelezettséget, amennyiben a zónát tekintette az Észak- és Dél-Vietnámot elválasztó demarkációs vonalnak. Le Duc Tho most egy olyan mondatot akart beilleszteni az egyezménybe, amelynek értelmében Hanoi és Saigon tárgyalásokat folytatna a területsáv jogi helyzetéről. Ennek nyomán, fejtettem ki Nixonnak, „a demilitarizált övezet státuszának egésze kérdésessé válna”, nem is beszélve a beszivárgásról szóló tilalomról. Az előző naphoz képest valamelyest csökkent a megállapodásban azon kérdések száma, amelyekben nem jutottunk egyezségekre, de továbbra sem sikerült visszaszerezniünk azokat a novemberi engedményeket, amelyekben Le Duc Tho négy nappal korábban visszakozott. Helyesen láttam a helyzetet, amikor azt táviratoztam Nixonnak, hogy egy újabb ülésen a minimális feltételeink közül talán ki tudunk csikarni még egyet-kettőt, ugyanakkor az is igaz, hogy pontosan ezt várja el tőlünk Ducky. Csábítóan közeledik mutatja a megállapodást ahhoz, hogy ne álljunk fel a tárgyalásztaltól, amivel megakadályozza katonai erőnk bevetését, ám ez a távolság arra is elegendő, hogy fenntartsa a nyomást, amelynek segítségével Hanoi az utolsó pillanatban talán mégis elérheti célját – a saigoni politikai struktúra szétzilálását. Engem egyre jobban aggasztottak az egyezmény körül kialakult körülmények. Erről így számoltam be Nixonnak:

Miután a VDK szándékait további vizsgálatnak vetettük alá, mostanra egyértelművé vált, hogy a Dél-Vietnámmal kapcsolatos célkitűzéseiket és ambícióikat semmilyen formában nem adták fel. Mindössze annyit tettek, hogy

módosítottak a stratégiájukon, és a hagyományos, a főerőkkel megvívott hadviselés helyett, az egyezménytervezet kereteit kihasználva, átváltottak a politikai és a gerillaküzdelemre.

Ennek fényében még a megkötött egyezmény után sem számíthatunk tartós békére, csupán némi változásra Hanoi módszereiben. Feltehetően kevés esélyünk lesz a békeszerződés betartására, hacsak az USA nincs állandó, feszült készenlétben, hogy az egyezmény rendelkezéseinek érvényt szerezzen, miközben készségét bármelyik pillanatban próbára tehetik. Éppen emiatt visszatértünk az eredeti kérdésemhez: akkor járunk-e jobban, ha most a megállapodást a kukába dobva folytatjuk a küzdelmet, vagy akkor, ha később kényszerülünk lépéseket tenni, mert megsértik a komoly szándékkal aláírt egyezményt?

Én az utóbbi irányt javasoltam, de Le Duc Tho gyors ütemben szívta el a levegőt a béke megkötésének lehetősége elől.

Ahogy vártam, Nixon elfogadta az ajánlást; válaszából az derült ki, hogy szinte bármilyen megállapodást jobbnak tart a szünet elrendelésénél. Feladatom pedig az, hogy próbáljak meg „valamiféle” (közlebről meg nem határozott) javulást elérni az októberi tervezethez képest. Az üzenet azt követően érkezett, hogy Nixon Camp Davidben találkozott a védelmi miniszterhelyetttel, Kenneth Rushsal és Moorer admirálissal, hogy a fokozott katonai műveletekhez szükséges intézkedési terveket átvegyék. Rush és Moorer is teljes szívből egyetértett azzal, hogy az októberi tervezet megalapozott volt, és hogy június 30-a után a kongresszus mindenképpen megvonja a költségvetési támogatást, ha az egyezmény nem lép életbe. Nixon, aki hónapokon át mondogatta nekem, hogy őt leginkább jobboldali választói bázisa aggasztja, most mégis arra a következtetésre jutott, hogy a háború folytatásának nincs semmiféle támogatottsága a közvéleményben. A táviratokban elküldött utalásaiból persze leszűrtem, hogy a közvélemény támogatásának szétporladásáért „a béke elérhető közelségbe került”-féle sajtótájékoztatómat hibáztatja. Mondanom sem kell, hogy ezt én csupán ürügynek tartottam; magam úgy véltem, hogy a támogatás elolvadása szervesen következett Hanoi október 8-i javaslatából, amelyben a mi programunkat fogadta el – és a hangulaton Saigon csökönysége is csak tovább rontott. Mindkettőnknek igazunk volt, de ez sem számított, mert sem október 8-án, sem október 26-án nem volt választási lehetőségünk. Noha nem lehetett tudni, hogy ezért mi lesz a végső büntetésünk, kellett hozzá több-kevesebb merészség, hogy az említett utat válasszuk, még ha így nagyobb veszélyeket kerültünk is el.

Alapvetően teljesen értelmetlen és mindkettőnkre nézve méltatlan volt, ahogy Nixon és én megkíséreltük a felelősséget ide-oda hárítani egymás között. Ha a tárgyalások sikerrel járnak, ugyanolyan tolongás lett volna a babérok le-

aratásáért, amilyen igyekezettel most megpróbáltuk a másikra kenni a kudarcot. Logikus, hogy a megbeszélések kudarca esetén én leszek az áldozat – és teljes joggal, bármennyire is helytálló volt az elemzésem. Én erőltettem a jelenlegi helyzet-hez vezető utat; ráadásul az elnök munkatársainak kötelességük védeni a főnöküket. Jómagam pedig magányos munkamódszerem miatt ebben a tekintetben még a szokottnál is nagyobb felelősséget vettem a nyakamba.

Az efféle elmékedéseknek azonban Párizsban nemigen láttam hasznát. Dilemmámat az okozta, hogy a munkát egyszerre nehezítette Saigon függélemsértése, Hanoi kifinomult arcátlansága és egy sor határozatlan washingtoni elképzelés, amelyek szinte mindenáron a tárgyalások folytatását igyekeztek elérni, ezzel viszont megfosztottak bármiféle kényszerítő eszköztől, amivel a dolgot döntésre lehetett volna vinni.

A december 8-i négy és fél órás ülésen Le Duc Tho továbbra sem volt hajlandó megvitatni a kiegészítő jegyzőkönyveket, közben azonban, morogva ugyan, de egy sor nem végleges engedményt tett. Thóval végre megállapodtunk abban, hogy az egész „adminisztratív szerv” kifejezést kihagyjuk – ennek a két szónak a fordítása korábban dühödt ellenérzést váltott ki.* Megerősítette azt is, hogy a civil foglyok ügyében ismét elfogadják az eredeti szöveget. Ezek fontos előre lépést jelentettek. Ducky ugyanakkor elég mozgásteret hagyott magának a manőverezéshez. Továbbra is ragaszkodott hozzá, hogy a demilitarizált övezetet oly módon definiáljuk, hogy azzal kérdésessé vált a jogi helyzete, így pedig közvetett módon ugyan, de Hanoi jogi felhatalmazást kapott volna arra, hogy a déli területeken minduntalan beavatkozzék. Egyben megerősítette a dél-vietnámi fegyveres erők mellett dolgozó amerikai polgári műszaki személyzet kivonására tett követelését, amely azzal a gyakorlati következménnyel járt volna, hogy a saigoni hadsereg fejlett fegyverzete és technikája megbénul. Így is sikerült azonban alapvetően két kérdésre szűkíteni a problémákat: a demilitarizált övezetre és az amerikai polgári műszaki személyzetre. Ha mindezt összevetjük azzal, amit addig elértünk, ebben a két kérdésben akár egyetlen ülés alatt megállapodásra juthatunk, feltéve, ha mindenki ezt akarja. E feltételezésből kiindulva megkértem Haiget, hogy térjen vissza Washingtonba. Ha december 9-én megállapodunk, akkor szerettem volna, ha másnap rögvést elindul Saigonba az alelnök társaságában begyűjteni Thieu hozzájárulását.

Ámde Le Duc Tho éppoly furfangosan tudta a dolgokat késleltetni, amennyire vadul ügyködött azon, hogy patthelyzetet teremtsen, vagy amennyire rugal-

* Az októberi egyezményben a felek abban állapodtak meg, hogy „felállítanak egy adminisztratív szervet, amely a Nemzeti Megbékélés és Egyetértés Országos Tanácsa nevet viseli...” Miután a két szó kikerült, a felek egyszerűen abban maradtak, hogy „a két oldal létrehozza a Nemzeti Megbékélés és Egyetértés Országos Tanácsát...”

masnak bizonyult, amikor októberben egy rövid ideig megegyezésre törekedett. A december 9-i újabb három és fél órás ülésen úgy tűnt, hogy ismét előrelépünk. Ennek ellenére minden egyes látszólagos siker nyomán egyre inkább erőt vett rajtunk az érzés, hogy tárgyalópartnerünk egy végeérhetetlen útvesztőbe csalogat bennünket. Hiába állapodtunk meg ugyanis akárhány kérdésben, Le Duc Thónak még így is sikerült valamelyik problémát nyitva hagynia az összes tárgyalási napon.

Ezen a megbeszélésen például Ducky „megadta” nekünk azt, amire októberben már rábólintott: hogy az amerikai polgári személyzetnek jogában lesz szervizelni a modern dél-vietnámi katonai technikát. Ugyanakkor szilárdan kitartott a demilitarizált övezet kérdésében, mert tudta, hogy ha hozzájárulunk ahhoz, hogy a zónán keresztül hadműveletek induljanak, azzal kiüresítjük a beszívargás tiltásáról szóló rendelkezést, márpedig az fontos része volt az egyezménynek. Tho ezzel kapcsolatban olyan kijelentést tett, ami újdonságszámba ment a kommunistákkal folytatott tárgyalásaink során. Azt közölte ugyanis, hogy a hanoi Politikai Bizottság felülvizsgálta az ő novemberi döntését, amelyben hozzájárult a demilitarizált övezet tiszteletben tartásáról szóló rendelkezéshez. Ebben az ügyben egyelőre nem érkeztek meg az új utasítások, közölte, és addig nem léphet tovább. Egy kommunista PB tagjától soha nem hallott még senki olyan kijelentést, hogy túllépte volna a hatáskörét. És mivel ismertük az észak-vietnámi döntéshozatali eljárást is, e kijelentés meglehetősen valószínűtlennek hangzott. (Ma legalábbis így gondolom; abban a pillanatban, magam sem tudom, milyen okból, hitelt adtam neki.)

Kompromisszumot ajánlottam. A demilitarizált övezetről szóló rész megfogalmazása maradjon úgy, ahogyan két héttel korábban megállapodtunk róla. Ugyanakkor kész lettem volna egy olyan mondatot biggyeszteni egy másik rendelkezéséhez, amely arról szólt, hogy Észak- és Dél-Vietnám újraegyesítésének esetében a két félnek rögvest tárgyalásokat kell kezdenie, hogy normalizálják kapcsolataikat egy sor területen. A mondat így szólt volna: „A megvitatandó kérdések között szerepelnek a polgári személyek közlekedésének módoszatai az ideiglenes katonai demarkációs vonalon át.” Ez azzal az előnnyel járt volna, hogy burkoltan megtilt mindenféle mozgást a demilitarizált övezeten keresztül, míg a két fél egyezsége nem jut; illetve tartós tilalmat mond ki bármiféle katonai átvonulásra a területen. Le Duc Tho, aki attól tartott, hogy hirtelen nem talál semmiféle elfogadható kifogást, amivel ezt a kompromisszumot el tudja utasítani, egy újabb, addig ismeretlen cselhez folyamodott. Hirtelen fejfájásra panaszkodott, közölte, hogy felment a vérnyomása, és kiszállt belőle minden erő; megtört öregembernek tűnt. Az előadása annyira meggyőző volt, hogy felajánlottam az ülés berekesztését. Tho, aki egyetlen adódó lehetőséget sem hagyott ki soha, közölte, hogy feltehetően másnap egész nap lábadoznia kell, és ezzel újabb negyvennyolc órára

megakasztotta a tárgyalást, és persze az alelnök tervezett saigoni útját is ellehetlenítette. Abba viszont nagylelkűen beleegyezett, hogy a szakértőink tárgyaljanak – persze nem azért, hogy megkezdjék a munkát a jegyzőkönyvekkel (Hanoi a tervezeteit még át sem adta), hanem csak azért, hogy véglegesítsék az egyezmény már meglévő szövegrészeinek megfogalmazását. Amint belementem ebbe az eljárásba – igazából nem volt sok választásom, miután a velem szemben ülő Tho láthatóan cselekvésképtelen lett –, a célját elérő Ducky csodás gyógyuláson ment keresztül, és még vagy egy órát töltöttünk szemtelen élcelődéssel.

Minekutána már csak egyetlen lezáratlan kérdés maradt, minden reményem megvolt, hogy a rá következő hétfőn, azaz december 11-én lezárhatjuk a tárgyalásokat. De alábecsültem Le Duc Thót. A megelőző napon a szakértők találkozója meglehetősen jól sikerült, noha több órába telt, hogy véglegesítsék azokat a szövegrészeket, amelyekben már vagy fél tucatszor megállapodtunk. A látóhatárt pedig nyomban némi felhő árnyékolta be, mert az észak-vietnámiak próbálták megváltoztatni azt a pontot a szerződésben, amelyben az állt, hogy a feleknek „szigorúan tiszteletben kell tartaniuk” a Kambodzsa és Laoszra vonatkozó 1954-es és 1962-es genfi egyezményeket. A kommunisták azt javasolták, hogy a szövegből kerüljön ki a „kell” szócska, és így a mondat már nem kötelezettséget állapított meg, csupán egy ténnyt szögezett le – ami szörnyen nyugtalanító javaslat volt, különösen ha az ember belegondolt, hogy még abban a pillanatban is több mint 100 ezer észak-vietnámi katona rendezett ámokfutást a két említett országban.

A december 9-ről 10-re virradó éjszaka rövid feljegyzést küldtem Le Duc Thónak, amelyben az elnök nevében arról tájékoztattam, hogy Nixon még mindig gondolkozik a demilitarizált övezetre vonatkozó kompromisszumos megfogalmazáson, és egyelőre nem hagyta jóvá. Az elnök sokkal jobban szeretné, ha az eredeti megfogalmazáshoz ragaszkodnánk. Úgy véltem, hogy ezzel a trükkkel az általam javasolt megoldás valódi engedménynek tűnik majd Hanoi szemében.* Le Duc Tho azonban nem ült fel ilyen átlátszó cselvetésnek. December 10-én kurta válaszüzenetben jelezte, hogy a felettesei úgy vélik, az álláspontjuk – amely a demilitarizált övezet státuszának egészét megkérdőjelezte – „a lehető leginkább korrekt és észszerű javaslat”.

Párizsban a legboldogabb csoport továbbra is a dél-vietnámi nagyköveti delegáció volt, amelynek engem kellett szemmel tartania. Egyetlen kötelességük az volt, hogy minden este végighallgassák a beszámolómat, és utasításaiknak megfelelően ragaszkodjanak a Saigon által követelt hatvankilenc változtatáshoz, nem hallgatva semmiféle kompromisszumos ajánlatra – nyilvánvalóan azért, hogy

* Ebben az ügyben végül önnön ravaszágom csapdájába estem bele: Nixon tudniillik úgy idézi az utasítást, mint a sajátját, noha az egészről csak később értesült.⁹

próbára tegyék érzelmi kiegyensúlyozottságomat, már ha Le Duc Tho hagyott belőle valamennyit. Az amerikai küldöttségen egyre inkább úrrá lett a depresszió, és ezt a dél-vietnámiak alig leplezett örömmel fogadták.

December 10-én kaptam meg Haig beszámolóját is Nixon döbbenetes lépéseiről, ami újból rávilágított, hogy milyen nehézségeket okoz a távolból irányítani egy ilyen összetett tárgyalássorozatot. Először is felhívta Dobrinyint, hogy közölje vele, nem hagyja jóvá a demilitarizált övezetről általam előterjesztett kompromisszumos megfogalmazást, és megkérte Moszkvát, bírja rá Hanoi arra, hogy a VDK térjen vissza a novemberben már elfogadott változathoz (az övezet tiszteletben tartása, azzal a megkötéssel, hogy a zónán keresztül még polgári személyek mozgása sincs engedélyezve). Majd Agnew dél-vietnámi útjával kapcsolatban is meggondolta magát, mert attól tartott, hogy ha az alelnök Saigonban lesz, átáll Thieu oldalára, és szembefordul a saját kormányával; éppen ezért Connallyt akarta elküldeni. Haig megpróbálta lebeszélni róla, mondván, hogy egy magánmegbízott soha nem képes olyan tekintéllyel képviselni az elnököt, mint egy alkotmányos hivatal betöltő személy (Connally akkor már nem volt pénzügyminiszter), ráadásul Agnew közismert jobboldali elkötelezettsége miatt csak még nagyobb súllyal tudná támogatni az egyezményt. Végül Haig csatolta a tárgyalások menetére vonatkozó elnöki utasításokat is:

Ha sikerül a hétfő délelőtti találkozót áttenned hétfő délutánra, akkor tapodtat se engedj a demilitarizált övezetre vonatkozó kérdésben, és erősítsd meg, hogy Nixon ebben az ügyben nem adja be a derekát. Ha Moszkva segítsége nyilvánvalóvá válik, elképzelhető, hogy Hanoi enged a kérdésben. Ha viszont nem, akkor az elnöknek az a meggyőződése – ahogy tudtommal neked is –, hogy hétfőn még nem szabad megszakítanunk a tárgyalásokat. Ebben az esetben egy új ülést kell kezdeni, amire remélhetően már kedd délelőtt sor kerül, mert így nekem [Haignek] a lehető legtöbb időm maradna felkészülni rá, hogy kedd este az alelnök társaságában elinduljak Saigonba. Mindez lehetővé tenné számunkra, hogy Agnew személyes időbeosztását elkészítsük, tegyünk egy visszafogott bejelentést, és koordináljuk a teendőket Bunkerrel és Thieu-vel. Kedden a tárgyalások kezdetén szintén kemény álláspontot kell képviselned, és addigra már nyilvánvalóvá kell valnia annak is, hogy Moszkva élt-e a befolyásával... Ha Le Duc Tho továbbra is megmakacsolja magát, próbáld meg a kompromisszumos javaslatunkat úgy tární elé, mint az USA végső engedményét. Ha ez is csődöt mond, akkor az elnök, ahogy megjósoltuk, kész teljes egészében engedni ebben a kérdésben, remélve, hogy valamiképp ráveheti Thieu-t, csatlakozzon hozzánk.

Más szóval Nixon Dobrinyinnak még azzal utasította el a kompromisszumos javaslatomat, hogy az túlságosan engedékeny. Ugyanakkor engem arra utasított, hogy ezt képviseljem a tárgyaláson, és legvégső megoldásként fogadjam el a Hanoi által javasolt megfogalmazást. Úgy akart győztesen kikerülni a helyzetből, hogy Dobrinyin előtt blöffölt, de végső soron hajlandó lett volna beadni a derekát. Egy olyan blöff azonban, amelyben a hivatalos álláspont és a még elfogadható alternatíva között ekkora szakadék húzódik, soha nem jöhet be.

Bárhogy is, Le Duc Tho már egy lépéssel előttünk járt, amikor december 11-én újból találkoztunk. Nem akart megegyezést, ebben a tárgyalási fordulóban legalábbis bizonyosan nem. A lehetőség, hogy esetleg engedünk a demilitarizált övezet kérdésében, nyilvánvalóan benne is felmerült; emiatt aztán határozottan lépett, hogy megelőzze azt a kínos helyzetet, hogy csak egyetlen fennmaradt kérdésben kelljen engednünk. A veszélynek gyorsan elejét vette. Először is visszavonta az aláírás ügyrendi szabályára korábban adott becegyezését, noha mi azt gondoltuk, hogy már megállapodtunk benne. (Ez meglehetősen bonyolult eljárás volt, amelynek során Saigon úgy írhatta alá az egyezményt, hogy ne kelljen elismernie a kommunista ideiglenes forradalmi kormányt.) Majd, miután negyvennyolc órával azelőtt engedett a dél-vietnámi fegyveres erők mellé rendelt amerikai polgári műszaki személyzet kérdésében, kijelentette, hogy ez csupán a nyilvánosság által megismert egyezményre vonatkozik, csakis azért, hogy nekünk ne legyen annyira kínos a dolog. Most azt kérte, egy írásban lefektetett, titkos megállapodásban vállaljuk, hogy kivonjuk a műszaki személyzetet. Sajnálatos módon azt is közölnie kellett: még nem állnak készen, hogy a jegyzőkönyvekről tárgyaljanak. A demilitarizált övezetre vonatkozó utasításai pedig csak másnap érkeznek meg. Röviden tehát, Le Duc Tho egyértelművé tette, hogy aznap nem egyezünk meg, sőt (a nyitott kérdéseket ismerve) nem valószínű, hogy minderre a közeli napokban sor kerül. Már önmagában ez a viselkedés is meglehetősen idegesítő volt. Ráadásul a megbeszélések lezárásának halogatása kettős arcúcsapásként hatott, mert az észak-vietnámiak pontosan tudták, hogy az elmúlt negyvennyolc órában az alelnök tűkön ült, hogy elinduljon Washingtonból, és rávegye vonakodó szövetségésünket, adja jóváhagyását a tárgyalásokon elért megállapodáshoz. Haigen keresztül a következő beszámolót küldtem az elnöknek:

Nem elképzelhetetlen, hogy holnap le tudjuk zárni az egyezményt, de viselkedésükben nyomát sem látni a sietségnek, a modorukra pedig inkább a pökhendi arcatlanság jellemző. [...]

Nyilvánvaló, hogy múlt csütörtök óta már bármelyik nap könnyen tető alá lehetett volna hozni egy megállapodást. Hanoi egyszerűen arra a következtetésre jutott, hogy túljártak az eszünkön, s a hazai és nemzetközi várakozás-

zások miatt nem merjük folytatni a háborút. Lehet, hogy azt hitték, köztünk és Saigon között helyreállíthatatlanul megromlott a kapcsolat, és mivel rohamosan közeleg a karácsony, elképzelhetetlen, hogy ismét bombázni kezdjük az északi területeket. Ha valóban ez a helyzet, akkor igen jelentős kérdésben kell döntést hoznunk. Meggyőződésem szerint a teljes megadásunk ebben a helyzetben a békeszerződést betarthatatlanná tenné. Az elnöknek emellett meg kell értenie azt is: ha most kötjük meg a szerződést, és olyan feltételekkel, amelyek Dél-Vietnám összeomlásához vezetnek, az súlyos következményekkel járna későbbi történelmi megítélésére is.

A decemberi találkozókra felváltva került sor a kommunisták gif-sur-yvette-i helyszínén (a Léger-házban) és egy amerikai üzletember elegáns villájában Neuillyben. A hajmeresztő sebességgel száguldó autókonyvoj, a hősies francia rendőrök felvezetésével, naponta a megfelelő helyre sietett. Mindkét helyszínen fából készült állványokat emeltek, ahonnan az odasereglett újságírók figyelhették, ahogyan a tárgyaló felek fel-alá járkálnak a megbeszélések szünetében. Ironikus módon, minél komorabb hangulatban zajlottak a tárgyalások odabent, annál szívélyesebben viselkedtek az észak-vietnámiak, amikor a házon kívül felsorakoztak az üdvözlésünkre, érkezésünkkor és távozásunkkor egyaránt. Kétségkívül azt a látszatot akarták kelteni, hogy a megbeszélések jól haladnak, ezzel is elejét véve, hogy akár csak gondolatban felmerüljön bennünk a katonai eszkaláció ötlete. Mivel betartottam az utasításaimat, miszerint ne adjam semmi jelét, hogy a tárgyalások bármikor megszakadhatnak, időnként barátságosan elcsevegtem Le Duc Thóval, ha fotósok is voltak a közelben – ám emiatt menetrendszerűen megérkezett a szokásos dorgálás Haldemantól.

A december 11-i találkozó után újabb távirat jött Haigtól, ami ismét rávilágított, hogy Washington miként vélekedik az egész ügyről. Az elnök azt akarta, hogy addig maradjak, amíg csak bármilyen halvány remény van a megállapodásra; ha pedig a patthelyzetet feloldhatatlannak ítélem, térjek haza tanácskozássra, kérjek szünetet, de ne rekesszem be a tárgyalást, és tájékoztassam én a sajtót, ha Nixon a bombázások felújítása mellett dönt. Haig a kérésemre elmondta Dobrinyinnak, hogyan állnak a megbeszéléseink, és tudatta vele, hogy az ígért szovjet közbelépés egyértelműen hatástalannak bizonyult. Az orosz nagykövetből közben olyan hangok törtek elő, amelyeket akár a segítőkészség jelének is vehetett az ember. Én ezalatt a párizsi kínai követet, Huang Csent tájékoztattam. Ő még csak nem is színelte, hogy Peking az ügyben bármi lépésre készülne, noha a lehető legbarátságosabb volt velem. Mielőtt sor került volna a következő találkozóra Le Duc Thóval, megtudtam, hogy Thieu egy rendkívül kemény hangú beszédet mondott a saigoni nemzetgyűlés előtt, amelyben ismétlen elutasította a tárgyalások jelenlegi keretét.

Amikor újra számba veszem a szóban forgó időszak eseményeit, csodálattal adózom ennek a rettenthetetlen embernek a bátorsága előtt, akit hiába tartottak a célkeresztben az ellenséges katonák százazrei, és hiába gyakorolt rá nyomást egyetlen szövetségese, mégis kitartott álláspontja mellett a komplikált játszmában, ahol egymásnak ellentmondó kényszerek között kellett lavíroznia. Fáradhatatlanul dolgozott azon, hogy saját népe előtt bizonyítsa: valódi vietnámi hazafi, és nem az Egyesült Államok bábja; még békeidőben is képes úgy elvezetni népét, hogy közben feltartóztatja a kommunisták invázióját (akiknek uralma alatt a lakosság többsége sem akkor, sem később nem szeretett volna élni); és nem ő a béke akadály. Elszántan és ügyesen navigált a zátonyok között, és egészében véve a népe javát szolgálta. Akkor azonban neki és nekünk nem ugyanarra volt szükségünk. És emiatt kérlelhetetlen egocentrizmusával ránk óhatatlanul is olyan hatást gyakorolt, mintha gúnyt űzne az áldozatainkból, amivel aláásta elfogadottságát Amerikában, ránk pedig egyre nagyobb, pénzben és emberéletben mérhető áldozatokat terhel.

Nixon a következő, december 12-i találkozóra egy üzenettel vértezett fel, amelyet Le Duc Thónak kellett felolvasnom, és amely ellentmondott az előző napi utasításnak, miszerint utolsó mentsvárként adjam be a derekam. A szöveg ismét arról tanúskodott, hogy bárhogyan is lavírozott az elnök, amint elemzett egy problémát, helyes döntéseket hozott. Miután arra készült, hogy a tárgyalásokban szünet lesz, az üzenetben arra utasított, közöljem Le Duc Thóval, semmilyen körülmények között sem fogunk belemenni egy rosszfajta megállapodásba, és amíg az észak-vietnámi csökönyösségnek vége nem szakad, nem lesz több amerikai engedmény.

December 12-én délelőtt ismét összeült a két szakértői csapat, amelyet részünkről Sullivan, míg a másik oldalról a külügyminiszter-helyettes Nguyen Co Thach vezetett. Az észak-vietnámiak nem voltak hajlandók megvitatni az általunk benyújtott jegyzőkönyvtervezeteket, és a saját változataikat sem adták át. Le Duc Tho közben megkapta a demilitarizált övezet érintő utasításait. Olyan javaslattal érkezett, amely az általam támogatott megfogalmazásból, ahol az szerepelt, hogy kiknek engedélyezik a közlekedést az övezeten keresztül, kihagyta volna a „polgári” szót. Ami annyit tesz, hogy Hanoi a katonai személyek számára is megadta volna a jogot a közlekedésre a demilitarizált zónán keresztül. Egyes kis diplomáciai trükk volt, amely azonban még inkább kétségeket támasztott a beszivárgásra vonatkozó tilalommal kapcsolatban. A fájdalomukat enyhítendő Tho végre előállt a tűzszünetet és a nemzetközi ellenőrző mechanizmust érintő jegyzőkönyvekkel. Ugyanakkor a tervünket megelőzve közölte, hogy döntése szerint december 14-én, csütörtökön elhagyja Párizst, és visszautazik Hanoiába, ahová mintegy négy-öt napba telik az út. Nem lesz képes megállapodni, hacsak személyesen meg nem győzi a Politikai Bizottság megátalkodott tagjait, akik fo-

lyamatosan megnehezítik a helyzetét, különösen a demilitarizált övezet kérdésében. Felajánlotta, hogy visszatér, ha szükség lenne rá, de úgy vélte, hogy a megmaradt kérdéseket üzenetváltásokkal is tisztázni lehet – ami abszurd eljárás lett volna, figyelembe véve, hogy hány technikai részlet szorult még megbeszélésre. Észveszejtő volt elképzelni is, amint a békés Thót kardcsörtető harcostársai erővel akadályozzák meg engedmények felkínálásában; mégis remekül szolgálta Ducky célját, nevezetesen azt: úgy akassza meg a tárgyalásokat, hogy közben (reményei szerint) nem ad elegendő ürügyet a megtorlásra. Le Duc Tho beleegyezett, hogy másnap még egyszer találkozzunk attól a hiú reménnytől hajtva, hátha áttörést érünk el, és hogy áttekintsük a szakértők következtetéseit, akik addigra legalább a jegyzőkönyveket átnézik.

December 12-én, a nap végén az alábbi beszámolót küldtem Washingtonba:

Bár ez az egész némileg bátorítóan hangzik, mégis a következőkre jutottam. Hanoi úgy döntött, időhúzásra játszik, és ennek okát vagy a köztünk és Saigon között támadt nyilvános szakadásban kell keresni, vagy van valamiféle csatornájuk Dél-Vietnámmal, és azon keresztül információkhoz jutottak a kettőnk közötti üzenetváltásokról, esetleg a vezetőik megosztottak, és még mindig nem tudták eldönteni, hogy megkössék-e a megállapodást, vagy sem. Az ismétlődő eljárás lényege: mindennap éppen csak annyit engednek, hogy ne álljunk fel, de az egyezményt lezáró döntő lépést nem tesznek. Ugyanakkor arra is ügyelnek, hogy semmi jogos ürügyet ne szolgáltatassanak nekünk a kemény fellépésre. A dolgokat nem verik nagydobra, hogy ezzel is akadályozzák a bombázások felújítását. Az elmúlt néhány nap bármelyik pillanatában három órán belül megegyezhettek volna, ha úgy akarják, ám ők szándékosan elszalasztottak minden alkalmat. [...]

A kérdéseket már addig a pontig lecsupaszították, hogy egyszerű táviratváltásokkal egyezsége lehetne jutni. De nem gondolom, hogy ezeket a táviratokat elküldik, hacsak nem kerülnek erős nyomás alá.

Éjszaka áttanulmányoztuk az észak-vietnámiak által benyújtott jegyzőkönyv-tervezeteket. Ezek, ahogy Nixonnak is megírtam, „felháborítóak” voltak. Például a nemzetközi ellenőrző és felügyelő bizottság (ICCS) összetételét és feladatait soroló jegyzőkönyv szerint az ellenőrző szerv működésében olyan sok lett volna a többszörös vétó, hogy elképzelni is nehéz, hogyan tudna bármit is ellenőrizni. Az ICCS, amelybe két tagot a kommunisták delegáltak volna (Magyarországot és Lengyelországot), kettőt pedig a mi oldalunk (Kanadát és Indonéziát), csak egyhangúan dönthetne bármilyen vizsgálat elindításáról vagy beszámoló előterjesztéséről, és egyik tagnak sem lett volna joga kisebbségi véleményt előterjesztetni. Ráadásul az ICCS-nek, nem lévén saját közlekedési eszközei, a vizsgálatához

az ellenőrzött fél jóváhagyását kellett volna kérnie, ahogy terepjárót, telefont vagy bármilyen más felszerelést is. Le Duc Tho még egy cinikus tréfát is elsütött arról, hogy a kommunista területeken ökrös szekéren kell majd utazniuk. Arra az esetre, ha véletlenül valamilyen kiskapu maradt volna a szövegben, az ICCS alá tartozó felügyelők számát kétszázötvenben korlátozták, és ebbe beletartoztak a kisegítő személyzet tagjai is. Ennyi embernek kellett volna a beszívargásokat vizsgálnia egy hétszáz mérföldes, a dzsungelben húzódo szakaszon és egy még hosszabb tengerparti részen. Hanoi gondoskodott volna arról is, hogy a két fél által felállított közös katonai vegyes bizottságok (amelyeket a Vietkong, illetve Saigon által delegált tagok alkotnának, és amelyeknek eredetileg csupán összekötő feladataik lettek volna) legalább olyan erős felhatalmazást kapjanak, amennyire meggyengítették a nemzetközi ellenőrző mechanizmust. Ez a szerv több albizottságból állt volna lefelé, egészen a körzeti szintig, és így az összekötő feladatok örvén a kommunisták valamennyi dél-vietnámi területre beszívároghattak volna. Másnap gúnyosan ismertettem kifogásainkat Le Duc Thónak.

Úgy érezzük, hogy az önök tervezete oly mértékig túlzásba viszi a hagyományos vietnámi vendégszeretetet, hogy ezek az ICCS-csapatok képtelenek lennének bármit is ellenőrizni, mivel bármikor bárhová is néznek, csakis vietnámi vendéglátóikat látják majd maguk körül. [Nevetés.] Értékelésünk szerint legalább négyszer annyi összekötő tiszt lenne, mint bizottsági tag, és a nyugatiak, akik nem szoktak hozzá az önök által kínált vendégszeretet mértékéhez, még azt hinnék, hogy túsul ejtették őket. [Nevetés.] Ennélfogva az a meggyőződése, hogy a tagoknak valamelyest nagyobb cselekvési szabadságot kellene biztosítani. Másodszor, amennyiben jól értelmeztük az önök tervezetét – márpedig attól tartok, hogy igen –, a bizottság valamennyi kommunikációs eszközét és felszerelését az a fél biztosítaná, amelynek területén a testület éppen működik. Nos, a különleges tanácsadó úr már rámutatott arra, miszerint elképzelhető, hogy ökrös szekéren kell majd közlekedniük. Minket azonban leginkább az aggaszt, hogy a szabályszerűségek felkutatása, amely célból az ellenőrző szerv létrejött, sokkal inkább érdekében áll magának a bizottságnak, mintsem a szabályszerűséget elkövető félnek. Önök azonban úgy rendelkeznenek: nem elég, hogy a vizsgálat alá vont félnek hozza kell járulnia az eljáráshoz, de neki kell gondoskodnia az összes kommunikációs és közlekedési eszközről is.

A tűzszünetre vonatkozó pontok hasonlóan abszurdra sikerültek. Ezek ki-mondták, hogy egyetlen dél-vietnámi repülő sem szállhat fel, és valamennyi katonai hajónak a kikötőkben kell maradnia, még akkor is, ha dél-vietnámi vizeken tartózkodnak. A tűzszünetre vonatkozó definíciók meghatározásának ürügyén

Hanoi minden önvédelmi lehetőségétől meg akarta fosztani Saigont. Nem csoda, hogy a stábom Vietnám-szakértő tagja, John Negroponte szerint a VDK decemberi tárgyalási stratégiája „esetlen, pimasz, és süt belőle az Egyesült Államokkal szembeni megvetés”, ezenfelül „ízléstelen, kistílú és időnként szemmel láthatóan infantilis is”.

A fenti tulajdonságok a Le Duc Thóval folytatott utolsó, december 13-i megbeszélésünkön is kézzelfoghatóan visszaköszöttek. Ez volt az a nap, amikor a tárgyalások végleg megfeneklettek. És ez volt az első olyan találkozónk Le Duc Thóval, amelyen megjelent a béketárgyalásokon részt vevő amerikai delegáció vezetője, William Porter nagykövét is. A megbeszélés után már visszasírta a plenáris ülések nyugodtabb, bár sterilebb hangulatát. Aznap reggel ismét összeültek a nyelvi szakértők, hogy megbizonyosodjanak róla: mindkét fél ugyanazokból a szövegekből dolgozik, amelyekben megállapodtunk. Míg a korábbi szakértői tárgyalásokra inkább a professzionális légkör volt jellemző, ezen a megbeszélésen az észak-vietnámiak tizenhét olyan vadonatúj és indokolatlan kifejezéssel álltak elő, amelyek lényegében visszahozták a szövegbe mindazon korábbi követeléseiket, amelyekben Le Duc Tho a velem folytatott találkozók során már engedett. A december 13-i egész ülésnapot arra fecséreltük el, hogy ismételten nekiláttunk valamennyi lényeges kérdés újratárgyalásának.

Remek példa erre az a nyelvi zsonglörködés, amellyel mindvégig megpróbáltak átverni bennünket. Októberben Le Duc Tho azt javasolta, hogy a Nemzeti Megbékélés és Egyetértés Országos Tanácsának „irányítása” alá kellene vonni néhány jól körülrható tevékenységet. Én ezt nem fogadtam el, mert olyan kormányzati hatalommal ruházta volna fel a tanácsot, amelyet összeegyeztethetetlennek tartottunk az egyezmény előfeltételeivel. Le Duc Tho utána megpróbálkozott a „felügyelete” és az „ellenőrzése” szavakkal is, de furcsamód a vietnámi fordításuk minden esetben egy és ugyanaz volt. Ezeket sem fogadtam el. Végül a kevésbé erős „segítse” kifejezésben maradtunk. Amikor azonban ellenőriztük a jegyzőkönyvek vietnámi nyelvi változatát, azt találtuk, hogy Hanoi mindenhol a korábbi, számunkra elfogadhatatlan kifejezést használja.

Súlyosabb ügy volt, hogy a fordítók találkozóján az észak-vietnámiak ismét megnyitották a vitát a jövő idő alkalmazásáról abban a pontban, amely kimondta, hogy „a feleknek szigorúan tiszteletben kell tartaniuk” a Kambodzsa és Laoszra vonatkozó 1954-es és 1962-es genfi egyezményeket; ismételten kihagyták a „kell” szócskát. Ez nem csupán azzal volt ellentétes, amiben előző nap maradtam Le Duc Thóval, de határozottan aggasztó fejlemény is volt, mivel Tho újfent azzal magyarázta ellenvetését a „kell” szóval szemben, hogy az észak-vietnámiak már így is tiszteletben tartják az említett egyezményeket, éppen ezért a jövő idejű kötelezettséget előíró szó itt félrevezető. Ha ennél az arcátlan értelmezésnél maradunk, akkor a Kambodzsa és Laosz semlegességét kimondó megállapodás

helyett csupán Hanoi jogát erősítettük volna meg, hogy csapatokat állomásoztathasson a két országban.

December 4-én Nixon azzal az utasítással küldött Párizsba, hogy kössem meg az egyezményt. Le Duc Tho tíz napon át tartott ott – ez lett a valaha volt leg-hosszabb tárgyalási forduló –, és minden nappal láthatóan távolabb kerültünk a megegyezéstől. December 9-én, szombaton este Tho és én egyetértettünk abban, hogy egyetlen rendezetlen kérdés maradt (a demilitarizált övezet). A december 11-i, hétfői nap végére két új kérdés merült fel (a polgári műszaki személyzet és az aláírási ügyrend). December 12-én, kedden a nap végén már sokkal több nyitott kérdés volt (a szombatról és hétfőről megmaradt három, illetve a szöveg kapcsán előkerült néhány másik és a jegyzőkönyvek egyeztetése során felmerült jó pár új kérdés). Minden egyes nappal előkerült néhány olyan, amelyről azt hittük, hogy a szerződésben már rendeztük, de amely a fortélyos észak-vietnámi egyezmény- vagy jegyzőkönyvtervezetek miatt ismételten problémássá vált. Le Duc Tho ugyan a tárgyalási napok végére e kérdések jó részében engedett, ám gondoskodott róla, hogy még így is maradjon vagy merüljön fel elég ahhoz, hogy az egyezményt ne lehessen lezárni. A rendezetlen kérdések listája többnyire napról napra változott. Nem akadt egyetlen olyan lényeges és áthidalhatatlan probléma sem, amely a két oldalt elválasztotta, ugyanakkor szinte tapintható volt az észak-vietnámiak eltökéltsége, hogy semmiképpen ne lehessen a szerződést lezárni. Ez volt az a megoldhatatlan gond, amelynek nyomán öt nappal később elindítottuk az úgynevezett karácsonyi bombázásokat.

A december 13-i találkozó végén a következő intellemmel hívtam fel Le Duc Tho figyelmét arra, hogy Washingtonban nő a türelmetlenség:

Kétszer jöttünk ide, és minden alkalommal eltökéltek voltunk, hogy nagyon gyorsan megállapodásra jutunk. Minden alkalommal készen álltunk arra, hogy átnyújtsunk egy olyan menetrendet, amelyhez aztán megingathatatlanul tartottuk volna magunkat. Az alelnök tíz napon át várakozott, csak hogy elinduljunk a menetrend alapján, amelyet átnyújtottunk. És meggyőződésünk szerint az elmúlt héten épp csak annyi haladás történt, ami megakadályozta a tárgyalások megszakítását, de sohasem elég ahhoz, hogy az egyezményt tető alá hozzuk. Csodálattal adózom a különleges tanácsadó úr azon tulajdonságai előtt, amelyekkel képes mozgásban tartani a megbeszéléseket.

Abban állapodtunk meg, hogy tartjuk a kapcsolatot, és a sajtót tájékoztatni fogjuk a következő találkozó időpontjáról. A két oldal szakértői pedig folytatják a tárgyalásokat a jegyzőkönyvekről.

Útban hazafelé Washingtonba finoman szólva sem repestem az örömtől. Mivel nem akadt egyetlen VIP-repülőgép sem, egy légi bevetésirányításra használt

gépen kellett utaznunk. Kényelmetlen, zajos, ablaktalan jármű volt, telezsúfolva a legkülönbözőbb kommunikációs eszközökkel – de amint kiderült, ezek egyikén sem tudtunk kapcsolatba lépni a Fehér Házzal. Búskomorságunk burkába zárva, a világtól gyakorlatilag és szimbolikusan is elvágva végiggondolhattuk az elmúlt két hónap csúcspontjait és mélységeit. Közzolgálati pályafutásom alatt nem akadt egyetlen cél sem, amely mellett érzelmileg ennyire elköteleztem volna magam. Tíz napon át tárgyaltunk olyan kérdésekről, amelyekről némi jóhiszeműséggel két nap alatt megállapodhattunk volna. Hanoi egész egyszerűen úgy döntött, hogy a Washington és Saigon közötti nézetkülönbség, a kormányunkon belüli nyilvánvaló megosztottság és a kabinet iránt a korábbinál is ellenségesebb kongresszus küszöbönálló visszatérése túl csábító lehetőség ahhoz, hogy elszalassza. A VDK, noha még nemrégiben is oly nagyon igyekezett megkötni az egyezményt, most visszatért hagyományos módszeréhez, a pszichológiai hadviseléshez. Akár békekötésről, akár háborúskodásról volt szó, Észak-Vietnám minden jel szerint azon mesterkedett, hogy összetörje az amerikaiak szívét.

Az önsajnálóban azonban, bármi okozza is, csak átmenetileg találhat menedéket az ember. Valahogy át kellett vennünk az irányítást az események felett, nem elég, ha csupán sajnálkozunk miattuk. Még mindig hittem abban, hogy a háborút gyorsan be lehet fejezni, de ehhez egy olyan újabb embert próbáló időszakkal kellett szembenéznünk, ami tovább mélyíti otthoni sebeinket. A béke megkötésének folyamata nem a gyógyulásról fog szólni, ahogy eredetileg reméltem. A frusztrációnkat alapvetően az okozta: olyan elszántan törekedtünk a megegyezésre, hogy ez mindkét vietnámi fél számára lehetővé tette a megszorításunkat, minket viszont megfosztott bármiféle hatékony eszköztől, amellyel megbüntethettük volna őket. Első kötelező feladatunk az lesz, hogy valamelyest helyrebillentsük a kockázatok egyensúlyát; megértessük mindkettőjünkkel, valóban úgy gondoljuk, hogy mi magunk vagyunk a saját sorsunk urai. Lehetőségeinket a Párizsból elküldött utolsó táviratomban ekképpen foglaltam össze:

Hova jutunk el így? – summáztam tegnap alapvető dilemmánkat. Hanoi szinte már lekezelően viselkedik velünk, mert nincsenek hatékony kényszerítő eszközeink vele szemben. Közben pedig Saigon az egyezmény sabotálására szolgáló eszközeit oly rövidlátó módon veti be, hogy azzal a megmaradt kevéske támaszunkat is kirúgja alólunk. [...] Nemsokára semmiféle eszköz nem lesz a kezünkben, miközben ha nem sikerül tető alá hozni az egyezményt, vagy nem szabadítjuk ki a hadifoglyokat, akkor otthon fokozódni fog rajtunk a nyomás. A vége az lesz, hogy sem megállapodni nem fogunk, sem Saigont nem tudjuk megmenteni.

A jelen helyzetben két alapvető stratégiai választási lehetőségünk van. Az első, hogy keményen szembefordulunk Hanoival, a bombázások és más

eszközök segítségével rendkívüli mértékben megnöveljük a rájuk nehezedő nyomást. Az intézkedések között szerepelne többek között az aknák újratelepítése, erőművek ellen intézett nagyszabású kétnapos légi csapás a hét végén, és néhány B–52-esekkel végrehajtott bevetés. Mindez számukra is világossá tenné, hogy valami árat fizetniük kell az elmúlt tíz napért. Ezzel egy időben [...] létfontosságú, hogy Saigonra is nyomást gyakoroljunk, nehogy Thieu úgy gondolja, hogy elbánt velünk, és egyben azt is világossá tegyük, hogy a szövetségünk csökönységét sem toleráljuk jobban, mint az ellenségünkét.

A második út az, ha a jelenlegi látszatot fenntartva január elejére megbeszélünk egy újabb találkozót Le Duc Thóval. Ezzel tesztelhetjük azt a most igen valószínűtlen hipotézist is, hogy Tho tényleg új utasításokkal érkezik-e a megbeszélésre. Ha azonban a VDK megint csak az időhúzásra játszik, keményen szembe kell vele fordulnunk. Felhagynánk az erőfeszítéseinkkel, és a kialakult helyzetért a két vietnámi felet kiáltanánk ki hibásnak, a főbűnösnek azonban Hanoi tennénk meg. A hadifoglyokért cserébe felajánlanánk egy kétoldali megállapodást a csapatkivonásról és a bombázások megszüntetéséről. Am Saigonnal akkor is szembe kell fordulnunk, ha ezt az utat választjuk, mert egy esetleges januári megállapodáshoz is szükség lesz Thieu támogatására, mint ahogy ahhoz is, ha a most inkább valószínűnek látszó kudarc esetén le kell majd fektetni a kétoldali kapcsolatokat alapját Hanoival.

A karácsonyi bombázás

A karácsonyi bombázásnak elnevezett eseményt később túl gyakran festették le úgy, mint a pusztítás hatalmas orgiáját, amely rosszindulatban fogant, és értelmetlen célokat szolgált. Ez azonban több szempontból is csupán mítosz. Miután leírtam, hogyan zajlottak a decemberi tárgyalások, nemigen maradhatott senkiben kétség, hogy Hanoi lényegében stratégiai döntést hozott a háború meghosszabbításáról, mindenféle tárgyalás beszüntetéséről, és arról, hogy az utolsó pillanatban újból a feltétel nélküli győzelem kivívásáért száll harcba. Nixon és én is csak rendkívül vonakodva voltunk hajlandók újra számításba venni a katonai akciókat.

Számomra 1972 decembere szomorú időszak volt. Úgy gondolkodtam: történhet bármi, az már nagy valószínűséggel megijósolható, hogy a háború befejezése éppoly megosztottságot hoz majd, mint amelyet a megvívása okozott. Ha nem szánjuk el magunkat a döntő lépésre, a két vietnámi fél még messzebbre sodródik egymástól, az októberi, már csaknem tető alá hozott egyezmény darabjaira hull-

lik, és soha többet nem tudunk hasonló feltételeket elérni, hacsak nem kezdünk oly hatalmas és hosszú katonai erőfeszítésbe, amelyet a kongresszus és a közvélemény soha nem támogatna, vagy ha igen, azzal megint kettészakítjuk a nemzetet. Az volt a véleményem, hogy akkor kerekedhetünk felül e dilemmán, ha azonnal és egyszerre számolunk le Észak- és Dél-Vietnámmal.

A decemberi tárgyalási forduló alatt már megkíséreltem célozgatni rá Nixonnak, hogy a tárgyalások megszakítása (vagy szüneteltetése) nyomán elkerülhetetlenül is fokoznunk kell a Hanoi nehezedő katonai nyomást, ha nem akarunk egy soha véget nem érő háborúba keveredni, vagy egy olyan betarthatatlan békét kötni, amely bizonyára romba dönti Saigont. Azt akartam, hogy Nixon magyarázza el a közvéleménynek a patthelyzetet, és rendelje el a katonai tevékenység fokozását. Mivel a tárgyalások lekötöttek, nem volt időm átgondolni, miféle katonai intézkedéseket tudnék ajánlani, ha arra kerül a sor. Haig korábban olyan tervezési iratokat kért az NBT stábjától, amelyek többnyire azt vizsgálták, mi történik, ha feloldjuk az októberben elrendelt, önként vállalt bombázási korlátozásokat; azaz ha B-52-eseket vetnénk be a 20. szélességi foktól délre, és a sűrűn lakott területeket vadászgépekkel támadnánk. Párizsi tartózkodásom alatt azonban még semmiféle konkrét javaslattal nem rukkoltam elő.

Nixon hozzáállása ennél bonyolultabb volt. Ő alapvetően véget akart vetni a háborúnak szinte bármilyen feltételekkel. Jóllehet gyakran kaptam tőle harciasan hangzó utasításokat, hogy olvassam fel őket az észak-vietnámiaknak, amikor valódi utasításokat adott, sokkal visszafogottabb volt. Utasított, hogy folytassam a tárgyalásokat – noha az adott szituációban ez csakis a patthelyzetet erősíthette –, hogy a demilitarizált övezet ügyében engedjek a már korábban is csak tartalék tervként számításba vett álláspontunkból, és fogadjam el a kommunisták megfogalmazását. Biztos vagyok benne, hogy ha Hanoi decemberben a demilitarizált övezet vagy a polgári műszaki személyzet kérdésében tesz nekünk egy-két minimális ajánlatot, amelyek lényegében csupán a látszat megőrzésére alkalmasak, akkor ezeket Nixon habozás nélkül elfogadta volna – sokkal inkább, mint én. Neki nemigen fűlt a foga a bombázások újrakezdéséhez. Rettegett attól, hogy meg kell jelennie a tévé képernyőjén, és be kell jelentenie, hogy új elnöki mandátumát ismét csak a háború kiterjesztésével kezdi.

Hanoi azonban kapzsi lett. Miután a Washington és Saigon közötti nyilvánvaló nézeteltérésen felbátorodtak, és feltehetően jól érzékelték azt is, hogy az új kongresszus mire készül januárban, a kommunisták úgy gondolták, hogy mindent egyszerre söpörhetnek be: minket meghátrálásra készíthetnek, Saigont pedig demoralizálhatják. Az észak-vietnámiak azonban végzetes hibát követtek el, amikor szembekerültek az elnökkel: sarokba szorították. Márpedig Nixon akkor volt a legveszélyesebb, amikor látszólag kifogyott a lehetőségekből. Semmiképpen sem akarta engedni, hogy második elnöki ciklusára is egy olyan nemzeti tra-

uma nyomja rá bélyegét, mint az elsőre – pláne, hogy a megegyezés már annyira közelinek tűnt.

És volt még egy ember, aki ugyan akkor nem tartozott a legfelsőbb körhöz, de egyre közelebb került hozzá, és aki jelentős szerepet játszott ebben a döntésben: helyettesem, Al Haig, akit nem sokra rá a hadsereg helyettes vezérkari főnökének léptettek elő. Kezdetben támogatta, hogy tárgyaljunk, de ahogy Thieu egyre jobban megmakacsolta magát, és Hanoi nekilátott az időt húzni, szkeptikussá vált. A decemberi forduló arról győzte meg, hogy csakis a nagyszabású katonai nyomásgyakorlás tudja legyűrni a VDK kevély obstrukcióját. Ő azt pártolta, hogy északon a B-52-esekkel hajtunk végre nagyarányú légitámadásokat, és ezt előttem is egyértelművé tette, amikor december 13-án este a párizsi utamról hazatérve fogadott a légierő Andrews támaszpontján.

Nixon, Haig és én december 14-én ültünk össze, hogy fontolóra vegyük a követendő irányt. Abban egyetértettünk, hogy ha semmit sem teszünk, megbénulunk, lényegében foglyai leszünk bármilyen lépésnek, amelyre Hanoi rászánja magát velünk szemben. Úgy találtuk, hogy Észak-Vietnámnak semmi oka sem lesz taktikát változtatni, ha januárban újból leülünk a képviselőivel a tárgyalóasztalhoz. Rajtunk pedig jelentősen fokozódna a nyomás, hogy az októberi tervezet alapján kössünk egyezséget. A történetek után azonban ez hatalmas vereséggel érne fel, Saigonra lélektanilag megsemmisítő csapást mérne, és miután minden téren teljes lenne az összeomlásunk, szinte bizonyosan nem maradna semmi a kezünkben, amivel érvényt szerezhetünk az egyezmény rendelkezéseinek. Hanoi alávaló viselkedésének pontosan ez volt az oka. Saigonnak sem volt érdeke túlzott rugalmasságot tanúsítani: mivel a kongresszus biztosan a költségvetési támogatás megvonásán fog dolgozni, semmit sem kockáztat vele, ha ragaszkodik a mostani irányvonalához. Azt is sejtettük, hogy a kormányzat fennmaradó része nem támogatta a katonai akciót, és ez óriási felzúdulást kelt majd a kongresszusban és a médiában. Ráadásul tudva, hogy az elnök vonakodik személyesen kiállni az ügy mellett a nyilvánosság elé, számíthattunk rá, hogy a közvélemény megmaradt támogatása is szertefoszlik. Mialatt hazafelé tartottam Párizsból, Laird egy emlékeztetőt küldött Nixonnak, amelyben a katonai válaszlépés ellen érvelt; azt állította, hogy a helyzetértékelésében őt támogatja Rush és Moorer is. Haig, miután beszélt az ügyben Moorerrel, azt találta, hogy az admirális szerint a nézeteit „félreértették”.

A december 14-én az Ovalis Irodában tartott találkozón mindannyian azon a véleményen voltunk, hogy valamiféle katonai válaszlépésre szükség van. Ám először nem tudtunk egyetértésre jutni, hogy ez miféle lépés legyen, és ma már nehéz felidézni, hogyan született meg végre a döntés, mert minden jel arra mutat, hogy a találkozóról nem készült írásos feljegyzés. Nixon emlékei szerint én a 20. szélességi foktól délre fekvő területek és a Laosz déli része ellen intézett

bombatámadások fokozását javasoltam,¹⁰ a sűrűn lakott területek elleni bombatámadást azonban elleneztem. Erre nem emlékszem, ugyanakkor amennyire vissza tudom idézni, azt pártoltam, hogy a bombázásokat az októberi önként vállalt korlátozások előtti szintre emeljük, és Észak-Vietnám egész területére terjesszük ki, de a sűrűn lakott területek fölött csupán vadászbombázókat vessünk be. Haig ezzel szemben amellet érvelt, hogy B-52-esekkel támadjunk, éspedig különösen a 20. szélességi foktól északra fekvő területeken, mert úgy vélte, csakis egy súlyos csapás veheti rá Hanoit, hogy visszatérjen a tárgyalóasztalhoz. Nixon végül Haig álláspontját fogadta el. Ehhez később én is csatlakoztam – először némileg vonakodva, később már meggyőződésből. Nixonnak és Haignek ugyanis alapvetően igaza volt, és ezt ma is fenntartom. Mindössze két választásunk maradt: elszánjuk magunkat egy nagyszabású és sokkoló lépésre, ezzel kezünkbe vesszük az események menetének irányítását, és gyorsan lezárjuk a háborút, vagy hagyjuk, hogy az események belesodorjanak bennünket egy újabb eredménytelen tárgyalási fordulóba, a tovább húzódó háborúskodásba, a még keserűbb nemzeti megosztottságba és az egyre tragikusabb embervesztésébe. Más lehetőség nem volt.

Nixon úgy döntött, erővel kényszeríti ki a megoldást – újramezdjük a nagyszabású bombázást, és a B-52-eseket először vetjük be folyamatos támadásokra a VDK északon fekvő területei ellen. A B-52-esekre részben elrettentő hatásuk miatt esett a választás, részben azért, mert a többi repülőnket nem lehetett bármilyen időjárási körülmények között bevetni. Korábban már említettem, hogy a nyár folyamán az Észak-Vietnám fölött tervezett bevetéseink mintegy felét az időjárás miatt nem tudtuk végrehajtani. Moorer úgy becsülte, hogy decemberben még rosszabb időjárási körülményekkel kell szembenéznünk. (Később kiderült, hogy abban a kéthetes időszakban, amikor a B-52-esek bevetésére sor került, alig tizenkét olyan óra akadt, amikor a vadászbombázók is felszállhattak volna.) Nixon helyesen látta, hogy súlyos belpolitikai árat fog fizetni a bombázások önként vállalt korlátozásának feloldásáért; de a helyzet csakis akkor válik kezelhetetlenné, ha kudarcot vall. Úgy döntött, hogy inkább jöjjön egy rövid, de nagy erővel végrehajtott akció, mint egy elhúzódozó és schová sem vezető erőfeszítés.

Később olyan történetek láttak napvilágot, hogy Nixon és én összezördültünk a B-52-esek bevetése miatt. Ezek nem voltak igazak. A tény az, hogy látva Hanoi viselkedését a párizsi tárgyalásokon, egyetértettem a katonai nyomás fokozásával, mi több, én javasoltam. Meghajoltam Nixon és Haig érvei előtt is, amelyekkel a B-52-esek bevetése mellett szálltak síkra, és magam is ezt támogattam. Amint az elnök meghozta döntését, a béke egyre fogyó reménye miatti fájdalommal és bánattal telve ugyan, de pillanatnyi habozás nélkül teljesítettem az utasítást, amelyet az előttünk álló nehéz alternatívák legjobbjának tartottam.

Míg Nixon döntése előtt csodálattal adóztam, addig az már kevésbé töltött el lelkesedéssel, hogy ezt nem volt hajlandó a közvélemény számára megvilágtítani. Az aknák újraterlepitésének időpontját december 17-ében határozta meg, a bombázások felújítására december 18-án kerül sor. Arra lehetett számítani, hogy a lépések nyomán hatalmas lesz a felzúdulás. Ám Nixon határozottan úgy döntött, hogy kivonja magát a tűzvonalból. Engem felkértek, hogy tartsak egy nem túl feltűnő sajtótájékoztatót arról, miért szakadtak meg a párizsi tárgyalások. Hogy miként lehetne nem túl feltűnő tájékoztatót tartani ilyen drámai eseményeket követően, arra ugyanúgy nem találtam választ Washingtonban, ahogy korábban Párizsban sem. A feladat ellen mégsem tiltakoztam; mi több, önként jelentkeztem rá. Ha azonban a felháborodás hullámai túl magasra csapnak, azt csak az elnök tudja lecsillapítani, és csak ő tudja megértetni a közvéleménnyel, hogy milyen irányba tartunk. Abban nem találtam kivetnivalót, hogy én legyek a támadások céltáblája, hiszen a siker gyújtópontjában is én álltam és állok majd. Úgy döntöttem, hogy ha a tárgyalások visszafordíthatatlanul összeomlanak, vállalom a kudarcért a felelősséget, és lemondok.

De a legelső és legfontosabb feladat az volt, hogy csillapítsuk a közvélemény félelmét, és megmentjük a nemzeti önbecsülést, amikor Nixon utasítását követően bizonyosan elszabadul az örület. Az elnök e döntését úgy magyarázta, hogy őt leginkább az aggasztotta, nehogy veszélybe sodorja a tárgyalásokat; hallgatása lehetővé tette, hogy a lépéseink ne tűnjenek ultimátumnak, és így megadta az esélyt Hanoiak, hogy arcvesztés nélkül térjen vissza a tárgyalóasztalhoz.¹¹ Noha ez részben igaz lehetett, véleményem szerint voltak más, összetettebb okai is a döntésének. Nixont akkor még mindig hatalmában tartotta az a befelé forduló és felgyülemlett ellenségeskedés, amely választási győzelme után rátelepedett a hangulatára. Irtózott a gondolatától, hogy rögtön az új kormányzati ciklus kezdetén ismét szembe kelljen néznie az elhúzódozó háború jelentette érzelmi vajúddal. Ráadásul sokkal kevésbé volt biztos a sikerben, mint én; többször is beszélt nekem a kétségeiről. És valahol mélyen készen állt rá, hogy az októberi tervezet-höz visszatérve az egész ügyet veszni hagyja. Nem akarta, hogy egy olyan tárgyalási programmal azonosítsák, amely ezzel ellentétes. A B-52-esekkel végrehajtott bombázás ilyen értelemben az utolsó dobása volt, ahogy a márciusi offenzíva Hanoié – ha beválik, akkor nagy segítség, ha pedig kudarcot vall, azzal legalább a jobboldalnak bizonyítani tudja, hogy megtett minden tőle telhetőt. Ebben az időszakban a Nixon és köztem lévő viszony egyik paradox vonása az volt, hogy ő a keményebb katonai fellépést pártolta, a tárgyalóasztalnál viszont puhább álláspontot képviselt. Én ellentétes nézetem voltam: erőteljesebben léptem volna fel a tárgyalásokon, és – kezdetben legalábbis – a rugalmasabb katonai taktika oldalán álltam (noha, ezt újból hangsúlyoznom kell, amint átgondoltam a dolgot, magam is a B-52-eseket felvonultató döntést támogattam).

Azt, hogy milyen nagy szükség van a katonai lépésekre, nap mint nap tudatosította bennünk az észak-vietnámi szakértői csoportok viselkedése a párizsi tárgyaláson. Sullivan maradt hátra, hogy az egyik legfontosabb dokumentumról, a hadifoglyok szabadon bocsátásáról szóló jegyzőkönyvről tárgyaljon velük. December 14-én az észak-vietnámiak egész nap az időt húzták, végül a nap végén átadtak egy vietnámi nyelvű szöveget, de túl későn ahhoz, hogy aznap még tárgyalni lehessen róla. Tervezetük a korábbi ülések gyakorlatának megfelelően olyan elfogadhatatlan rendelkezéseket helyezett vissza a szövegbe, amelyeknek az alapegyezményből való törléséről azelőtt már megállapodtam Le Duc Thóval. Így például jól meghatározott kötelezettségként bekerült a dél-vietnámi börtönökben lévő polgári foglyok szabadon engedése, holott erről Tho legalább három korábbi alkalommal lemondott már – legutóbb öt napja. Sullivan gúnyos beszámolójában a következő állt: „Számításaink szerint ennek a szörnyűségnek az angol fordítását akkor kapjuk meg, amikor holnap találkozunk Gifben, és nyomban továbbítjuk ezen a csatornán keresztül. Gifben nagy erőfeszítést fogunk tenni.” (Ez Ducky kedvenc szavajárása volt.)

Majd Sullivan visszatért Washingtonba, és William Porter nagykövet, a párizsi béketárgyalások amerikai delegációjának vezetője maradt a helyszínen, hogy Xuan Thuyval tárgyaljon a két jegyzőkönyvről és a kiegészítő megállapodásokról. December 16-án találkoztak; Xuan Thuy a megbeszélésen soha nem tapasztalt magasságokba emelte Le Duc Tho arroganciáját. Ahelyett, hogy a lényegi részekről szóló vitával akasztotta volna meg a tárgyalást, elutasította, hogy bármilyen témában is egyeztessenek. Az ürügy leginkább a 22-es csapdájára emlékeztetett, amennyiben közölte, hogy addig nem tud a nyitott kérdésekről tárgyalni, amíg nem foglalkoztunk az összes ilyen problémával. (És persze addig nem is lehetett az összes problémával foglalkozni, míg egyesével végig nem vesszük őket.) Porter így írta le a megbeszélés hangulatát:

A VDK-val Neuillyben találkoztunk, 15 óra 30 perctől egészen 18 óra 15 percig. Xuan Thuy elejétől a végéig csak az időt húzta.

Annak ellenére, hogy tegnap egyezsége jutottunk a napirendről, amelyben a) a Laoszról és Kambodzsáról kötött megállapodás, b) az ICCS-ről szóló jegyzőkönyv szerepelt, Thuy tudatta velünk, hogy egyiknek a megvitatására sem áll készen.

Átnyújtottuk neki a Laoszról és Kambodzsáról szóló javított megállapodástervezetünket, és arra kértük, fűzzön hozzá megjegyzéseket. Ugyanezt tettük a kambodzsai ellenségeskedés beszüntetéséről szóló kölcsönös megállapodás esetében is, amelyet még korábban adtunk át. Xuan Thuy nyugtázta, hogy mindkettőt megkapta, de hozzáfűzte, hogy addig a megjegyzéseit sem tudatja velünk, amíg az összes megállapodást meg nem vitatjuk.

Ezután hosszasan fejtegette, hogyan öltött formát a VDK elképzelése az egyezménynek az ellenőrzésről és a felügyeletről szóló részét illetően, aminek nyomán világossá vált, hogy a két fél által felállított bizottságot nagy létszámú és mindenütt jelen lévő szervként képzelik el, míg az ICCS-t aprócska és elszigetelt testületnek tervezik. [...]

A tárgyalás lezárása után Xuan Thuy meglehetősen esetlenül közölte, hogy Hanoi szeretné, ha a folyamat a lehető leggyorsabban zajlana le. Ez a megjegyzés csupán azt a tényt erősítette meg, hogy a mai ülésen a VDK teljes mértékben az időt húzta, és megátalkodottságuk szinte már kléberi magasságokba emelkedett [ez a négy évvel korábbi, sehová sem vezető plenáris ülésekre tett utalás volt, amelyeket az avenue Kléberen található nemzetközi konferencia-központban tartottak].

Ilyen körülmények között álltam a média képviselői elé a Fehér Ház sajtószobájában december 16-án, hogy magyarázatot adjak a megrekedt tárgyalásokra. Nixon személyes útmutatóval is ellátott, december 15-én és 16-án ugyanis egy memorandumot küldött nekem; az első öt, a második két sűrűn gépelt oldalt töltött meg. Az emlékeztetők lényege az volt, hogy ne próbáljam megvédeni az október 26-i, „a béke elérhető közelségbe került”-féle sajtótájékoztatómat, emellett pedig többször is finoman célozgatott arra, hogy a szóban forgó tájékoztató hozta nyakunkra a bajt. Nixon azt tanácsolta, hogy emeljem ki az elnök következetességét, hajlíthatatlanságát, eltökéltségét, türelmét és jövőbe látását, amelyek segítségével keresztülvezet minket ezen a nehéz időszakon. Később szóvá tették, hogy a decemberi sajtótájékoztatómon tizennégyszer említettem Nixon nevét, míg október 26-án alig háromszor.¹² Tudván, hogy Haldeman valamelyik kis segédje bizonyosan számolni fogja az elnökre való hivatkozásokat, nem sok választásom maradt, ha ragaszkodni akartam Nixon utasításaihoz.

A tájékoztató célja az volt – legalábbis az én értelmezésem szerint –, hogy az egész ügyért azt a felet hibáztassam, amely valóban rászolgált erre, azaz Hanoi. Közben azonban Saigon számára se hagyjak kétséget afelől, hogy szándékunkban áll megkötni az egyezményt. Néhány részlet ismertetésével elmagyaráztam, hogy miért szakadtak meg a tárgyalások, és hangsúlyoztam, hogy Észak-Vietnám sorban hozakodott elő a komolytalannál komolytalanabb követelésekkel: „Nem fognak zsarolással rávenni bennünket az egyezmény megkötésére – közöltem. – Ahogy nem hagyjuk azt sem, hogy erővel toljanak bele minket egy megállapodásba. És, ha már itt tartunk, a csábító ajánlatoknak sem ülünk fel addig, míg a megegyezés feltételeit nem találjuk kielégítőnek.” Két fő célközönségem volt, mint mindig: Hanoi és Saigon – ugyanakkor azt is tudtam, hogy az amerikai nép reményei is a jelenlegi patthelyzet végkimenetelétől függően élnek tovább, vagy halnak hamvukba:

Olyan helyzetbe kerültünk, ahol közel lehet már a béke,* a békéhez azonban még egy döntést meg kell hoznunk. Ezért akartam újból leszögezni, hogy az ügyben mi az alapvető álláspontunk.

Saigonnal kapcsolatban rokonszenvünket és együttérzésünket kívánjuk kifejezni a népüket ért gyötrelmek és a kormányuk által táplált aggodalmak miatt. Ám ha sikerül olyan megállapodásra jutni, amelyet az elnök is igazságosnak tart, akkor arra az útra lépünk rá.

Hanoi vonatkozásában alapvető célkitűzéseinket már az október 26-án tartott sajtótájékoztatón leszögeztük. Egy olyasfajta megállapodással akarjuk lezárni a háborút, amely több egyszerű fegyvernyugvánál. Az ellenségeskedéstől kívánunk elmozdulni a normalizálás felé, majd a normalizálástól az együttműködés irányába; nem fogunk azonban olyan megállapodást kötni, amely csupán a folytatódó háborúskodás leplezésére szolgál, és amely közvetve olyan helyzetet teremt, amelyről már korábban is kijelentettük, hogy nem toleráljuk.

Mindig is mondtuk, hogy egy igazságos megoldás nyomán feltehetően egyik oldal sem kapja meg teljes egészében azt, amire vágyik. Nem azért vívjuk ezt a háborút, hogy a szövetségeseinket totális győzelemhez segítsük. Csupán észszerű lehetőséget kívánunk biztosítani számukra, hogy részesei lehessenek egy politikai rendszernek, ugyanakkor nem fogunk olyan megállapodást sem kötni, amely álcázott formában a másik felet juttatja győzelemhez...

Amióta elfoglaltam mostani posztomat, egyetlen cselekedetem sem akadt, amelynek nyomán jobban átéreztem volna az emberek belém vetett reményeit, mint azok a tárgyalások, amelyeken nemrégiben vettem részt. Időnként rám tört a fájdalom, amikor belegondoltam a milliók által táplált reménybe, mi több, azoknak a fiatal férfiaknak és nőknek a reményeibe, akik a találkozók különböző helyszínein az épület előtt várokoztak, hátha valamilyen világra szóló esemény tanúi lehetnek, miközben odabent az elmúlt három napban sorra kerültek elő a komolytalan kérdések.

Hanoinak azt üzenjük, hogy készen állunk az októberben elkezdett tárgyalások szellemében folytatni a megbeszéléseket. Készen állunk megkötni egy olyan egyezményt, amely gondoskodik az amerikai és a szövetséges hadifoglyok feltételek nélküli szabadon engedéséről; amely egyetlen oldalra sem erőltet rá semmiféle politikai megoldást; amelynek nyomán nemzetközi ellenőrzés mellett megkezdődhet a tűzszünet, és az amerikai csapatokat hatvan napon belül ki lehet vonni. Ez olyasfajta egyezmény lesz, amely mindkét fél számára igazságos, és mindössze azokat a rendelkezéseket kellene hozzá tartatni, amelyekről már korábban megállapodtunk, és véget vetni azoknak az eljárásoknak, amelyek gúnyt űznek az emberiség reményeiből.

* Egyre ügyesebben válogattam meg a megfelelő kifejezéseket.

Ezen az alapon megköthetjük azt a békét, amely valóra váltja az emberiség reményeit, és a szerződésben részes valamennyi fél igazságérzetét kielégíti.

A média első reakciója visszafogott és kiegyensúlyozott volt, noha nem túl nagylelkű. Kevesen szalasztották el az alkalmat, hogy szembeállítsák az elhangzottakat „a béke elérhető közelségbe került” kijelentéssel. Ráadásul kaptak egy újabb kifejezést is, hogy azzal játszhasanak: a tájékoztatón ugyanis azt mondtam, azért léptem a nyilvánosság elé, hogy elejét vegyünk egy „rejtélynek”. A *Baltimore Sun* december 18-i szerkesztőségi véleménye ezzel a címmel jelent meg: „A vietnámi rejtély vége”. A *Washington Post* („A nagy békerejtély”, december 19.) arra a következtetésre jutott, hogy a kormányt „az észak-vietnámiak legjobb esetben is egy hosszú és kemény utazásra invitálták”. A *New York Times* szintén aznap megjelent cikkében már nyíltabban tette fel a kérdést: „Csalás vagy öncsalás?”, és mindent összevetve arra jutottak, hogy a kormányzat motivációját feltehetően az első szóban kell keresni.

E vélemények tanult szerzői csupán egy dologról nem szóltak. Arról, hogy az akkori patthelyzetben ugyan mit kellett volna tennie az Egyesült Államoknak, vagy ha már itt tartunk, hogyan kellett volna válaszolnunk az észak-vietnámiak október 8-i ajánlatára? A kettős beszéd szembetűnő volt. December 14-én, amikor az ügyek haladni látszottak, még ha fájdalmas lassúsággal is, a *New York Times* „Ki nyer mit” címmel egy olyan cikket hozott le, amelyben azért kritizálták a Fehér Házat, mert nem volt hajlandó elismerni, hogy a javasolt egyezmény „veszélyesen meggyengíti Saigon helyzetét”. (A feltételek persze fényekkel kedvezőbbek voltak, mint az a koalíciós kormány és egyoldalú csapatkivonás, amit a *New York Times* akkor már évek óta sürgetett.) Mihelyt a patthelyzet nyilvánvalóvá vált, valamennyi kritikuskunk visszatért a régi nótához: az Egyesült Államok számára egyetlen legitim háborús cél maradt, visszaszerezni a hadifoglyainkat. Kevesen kérdőjelezték meg ezt az álláspontot, és alig egypáran tették fel a kérdést, hogy mi marad abból a bizalomból, amelyet a tőlünk függő emberek vetettek belénk, ha egyszerűen magára hagyjuk egyik szövetségeseinket a hadifoglyaink visszaszerzéséért cserébe. Ha ellenben arra készülünk, hogy néhány minimális feltételhez ragaszkodunk azon felül is, hogy fülünk-farkunk behúzva visszakapjuk a foglyokat, majd Indokina népeit kiszolgáltatjuk a megszálló észak-vietnámi csapatok kénye-kedvének, akkor mégis milyen stratégiát kellett volna követnünk, ha nem azt, amelyet Nixon elrendelt? Ismét visszatértünk az örök vitához. Függetlenül a korábban elhangzott állításoktól, léteznek egyáltalán olyan minimális feltételek, amelyekkel megőrizhetjük a tisztességünket?

Ezek a kérdések azonban gyorsan lekerültek a napirendről abban az egyre dühösebb hangzavarban, amely azután támadt, hogy december 18-án újakezd-tük a bombázásokat, és még tizenkét napon keresztül folytattuk azt az akciót,

amely „karácsonyi bombázás” néven vonult be az örökkévalóságba. A *Christian Science Monitor* december 20-án annak a közkeletű véleménynek adott hangot, hogy a légi csapások korábban sem működtek, ezért most sem vezethetnek eredményre (ami meglehetősen kétes feltevés volt, ráadásul olyan, amelyet Hanoi nem osztott). A *St. Louis Post-Dispatch* december 19-i száma arra biztatott bennünket, hogy ejtsük az „alávaló” dél-vietnámi elnököt, Thieu-t, és sürgette a kongresszust, hozzon törvényt a háborúból való kilépésünkről.

Az erkölcsi felháborodás napról napra nőtt. Senki sem vonta kétségbe azt a feltételezést, hogy az Egyesült Államok szántszándékkal mészárolja le a polgári lakosságot egy céltalan terrorhadjárat keretében. Erre tanúbizonyság néhány újság akkori szalagcíme: „Újabb örület Vietnámban” (*St. Louis Post-Dispatch*, december 19.); „Folytatódik a halált hozó eső” (*Boston Globe*, december 20.); „Ez vet véget a háborúnak?” (*Chicago Daily News*, december 22.); „Terror az égből” (*New York Times*, december 22.); „A Föld szégyene” (Tom Wicker, *New York Times*, december 26.); „Terrorbombázás a béke nevében” (*Washington Post*, december 28.); „Az elmondhatatlan borzalom” (*New York Post*, december 28.); „Túl minden észszerűségen” (*Los Angeles Times*, december 28.). És ez csupán néhány példa. Korábbi barátoktól kaptam hihetetlenül keserű leveleket, ahogy felháborodott állampolgároktól is (egyikőjük sem írt újra, amikor januárban megkötöttük az egyezményt). Bőségesen záporoztak ránk a vádak, hogy erkölcs-telenek és csalók vagyunk; a „barbár” jelzőt is előszeretettel használták. Úgy tűnt, hogy az észak-vietnámiak büntelenségét mindenki készpénznek veszi, mi viszont azon ügyködünk, hogy ártatlan civileket mészároljunk le.

Visszafogottabban ugyan, de a kritikus hangok a kongresszusban is felerősödtek. Muskie szenátor „katasztrofálisnak” nevezte a bombázásokat, és közölte, hogy „magyarázatot fogok követelni”. Javits szenátor a költségvetési források megvonásával fenyegetőzött, és arra figyelmeztetett, hogy a Fehér Ház alig pár hétre kapott már csak szabad kezét az ügyben; Saxbe szenátor úgy vélte, Nixonnak minden jel szerint „elment az esze”. A szenátus többségi frakcióvezetője, Mansfield „kőkorszakba illő taktikának” nevezte a légi csapásokat, és azt ígérte, hogy olyan törvényjavaslatot terjeszt be, amely meghatározza a háború befejezésének határidejét. Lester Wolff képviselő hasonló érzéseket fogalmazott meg. „Szörnyű haragot” érez, közölte Don Riegle képviselő. Kennedy szenátor pedig azt mondta, hogy „ennek nyomán valamennyi amerikainak a lelkiismerete szerint haragra kell gerjednie”. Jerry Gordon, az Országos Béketámogató Koalíció koordinátora egy sajtótájékoztatón a következőket nyilatkozta: „Ismét hazudtak az amerikai népnek. A béke közel sincs elérhető közelségben, helyette a háború fokozódik. Ahelyett, hogy Vietnámban vége szakadna a mészárlásnak, a harc megújult erővel kezdődik újra.”¹³ Ezután senkiben sem maradtak kétségek, hogy a kongresszus gyorsan lépni fog a költségvetési források megvonása érdekében.

Hasonló hangerővel zendültek fel azok a külföldi kritikák is, amelyek ugyancsak ezekre a feltételezésekre épültek. A svéd kormány a nációkhoz hasonlított bennünket (miután persze a második világháborúban semlegesek maradtak). A dán, a finn, a holland és a belga kormány hasonlóképpen elítélte minket a városok bombázásáért. A francia külügyminisztérium burkolt kritikát fogalmazott meg. Egyetlen NATO-szövetségesünk sem támogatta bennünket, sőt még csak célzást sem tett rá senki, hogy akár a legcsekélyebb mértékben is megértenék az álláspontunkat – ez különösen fájdalmas volt azon országok részéről, melyek saját védelmükben elfogadhatónak tartották az olyan stratégiákat, amelyek nevében civil célpontok ellen tömegtámadásokat intéztek. Bár Peking és Moszkva is kritizált bennünket, furcsa módon sokkal kiegyensúlyozottabban tették. Ők feltehetően pontosan tudták, hogy kikkel állunk szemben Hanoiban. Pekingben a külügyminisztérium közleménye és az Új Kína hírügynökség egyik kommentárja is elítélte „az új barbár cselekedetet”, mivel a bombázások éppen akkor indultak el, „amikor a tárgyalások a végső szakaszba értek” – ami meglehetősen távol állt azoktól a Nyugaton sokszor elhangzó célozgatásoktól, hogy az egész megbeszéléssorozat csupán színjáték volt. Formális rosszállásának hangoztatása mellett a Kreml is inkább azt hangsúlyozta, hogy megállapodásra kell jutni. Ha helyesen olvastunk a tealevelekben, akkor Moszkva és Peking is azt tudatta Hanoival, hogy az észak-vietnámiak nem tudják majd arra használni a bombázásunkat, hogy egy újabb határozatlan idejű ígéretet csikarjanak ki tőlük a háború folytatására. Támogatói finoman ugyan, de félreérthetetlenül közölték a VDK-val, hogy ideje megegyezni. Azok az országok pedig, amelyek a háborús erőfeszítéseinket katonákkal is támogatták – Thaiföld és Dél-Korea –, lelkesen üdvözölték a lépésünket; míg a kommunista előretörés közvetlen vonalában elhelyezkedő államok, így Indonézia és Malajzia, nyilvánosan nem ítélték el akciónkat, sőt négy szemközt egyenesen támogatták. Saigon persze örömmámorban úszott; a kormány hivatalos szóvivője pedig nem állta meg, hogy tegyen egy nem is oly finom utalást, mely szerint az események menete nyomán meglehetősen „kínos helyzetbe” kerültem.

A legfőbb vád a „sűrűn lakott területek válogatás nélküli szőnyegbombázása” volt. Amint az újságírók felkapták ezt a kifejezést, tüstént önálló életre kelt. A tények azonban mást mutatnak. Egy tudós a bizonyítékok vizsgálata után a következőt írta:

Ezeket a vádakokat sem az akkor elérhető, sem a későbbi beszámolókból beszerezhető bizonyítékok nem támasztják alá. Maguk az észak-vietnámiak azt állították, hogy a halálos áldozatok száma valahová ezerháromszáz és ezerhatszáz fő közé tehető, és az áldozatoknak ez a nagyságrendje – még annak tudatában is, hogy mind Hanoi, mind Hai Phongot részben evakuálták, és

akkor is, ha egyetlen civil halála is sajnálatos – bizonyosan nem azt bizonyítja, hogy a területen elrettentő célú bombázás zajlott. Amikor a második világ-háború alatt kimondottan a német és a japán lakosság moráljának megtörése volt a cél, az áldozatok számát tízezrekben lehetett mérni. Egy keletnémet becslés szerint az 1945 februárjában Drezda ellen három sorozatban végrehajtott bombatámadásokban 35 ezren vesztették életüket; a Tokió ellen gyújtóbombákkal végrehajtott támadásnak 1945. március 9–10-én a hivatalos adatok szerint 83 793 halálos áldozata volt, és 40 918 ember sebesült meg. Hanoiban a halottak száma, írta a londoni *Economist*, „kisebbség, mint azoknak a polgári áldozatoknak a száma, akiket az észak-vietnámiak az An Loc ellen intézett áprilisi tűzérési támadás során öltek meg, vagy mint azoknak a menekülteknek a száma, akiket akkor mészároltak le, amikor május elején megpróbáltak elszökni Quang Triből. Emiatt azonban hamisan csengenek azok a hangok, amelyek Mr. Nixont Hitlerhez próbálják hasonlítani.” Az áldozatok között ráadásul akadtak olyanok is, akiknek a haláláért minden kétséget kizáróan a VDK volt felelős, mert vagy ezer SAM rakétát indítottak útnak, s közülük sok Hanoiban és Hai Phongban csapódott be, és saját lakosaikat ölte meg. [...]

Malcolm W. Browne, a *New York Times* újságírója igencsak megdöbben, hogy milyen állapotokat talált a VDK fővárosában, és azt írta, hogy „az amerikai bombázások okozta károkat az észak-vietnámi propaganda jelentősen eltúlozta...” „Hanoi természetesen érték károk”, jegyezte meg Peter Ward, a *Baltimore Sun* tudósítója 1973. március 25-én, miután a városba látogatott, „de a helyszínen látott bizonyítékok cáfolják a válogatás nélküli légi csapások vádját. Néhány repülőgép bombarakománya kétségkívül rossz helyre, polgári lakóépületekre zuhant, ám a kár, amit ezekben okozott, elhanyagolható ahhoz a pusztításhoz képest, amit a kiszemelt célpontokban vitt végbe.”¹⁴

A katonai tényektől függetlenül én közben Washingtonban a tomboló hurrikán közepén találtam magam; és a vihar nem csupán a két vietnámi fél egymás iránt táplált engesztelhetetlen gyűlöletéből és otthoni kritikusaink hisztériájából merített elemi erőt, hanem abból a fájdalmas szakadásból is, amely köztem és Nixon között alakult ki. A Fehér Ház már a karácsonyi bombázások előtt is nagy gonddal igyekezett távolságot tartani tőlem. Azért használtam a „Fehér Ház” kifejezést ebben az esetben, mert kétlem, hogy az elnök ilyesmire valaha is nyíltan utasítást adott volna. Ugyanakkor bizonyosan kezdte már nyugtalanítani, hogy személyemben olyan tanácsadója akadt, aki szintén versenybe szállt a közvélemény figyelmének megszerzéséért. December elején a *Time* magazin a lehető legjobb szándéktól vezérelve még rá is tett egy lapáttal a bosszúságára, amikor Nixonnal közösen kaptuk meg az „Év Embere” címet. Én nem sokkal azelőtt ér-

tesültem e tervről, mielőtt elindultam volna a decemberi tárgyalásokra. Rögvest tudtam, hogy mindez hogyan fog lecsapódni a főnökömnél, akinek korlátozott megbocsátóképességébe egyértelműen nem fért bele, hogy valaki kitakarja őt a színpadon (márpedig az, hogy vele együtt az egyik munkatársa is megkapja az „Év Embere” kitüntető címet, a szemében nyilván ezzel ért fel). Miután a dolgot megtanácskoztam Ron Zieglerrel, aki a várható reakciót illetően egy véleményen volt velem, a *Time* hierarchiáját végigjárva egészen a főszerkesztőig, Hedley Donovanig jutottam el azzal a korábban feltehetően soha nem hallott kérelemmel, hogy vegyenek le a címlapról. Donovan az ügyet úgy zárta rövidre, hogy közölte: ha tovább zaklatom őt a dologgal, akkor egyedül kapom meg az „Év Embere” címet.

Nixon mindjobban fortyogó nyugtalansága frissen szerzett hírnevem miatt idővel átragadt a stábjára is, amelynek tagjai égtek a vágytól, hogy őt a magasba emeljék, engem pedig, ha már ilyen remek alkalom adódik, oly sok évnyi tündöklés után végre letaszítsanak a mélybe, ahová tartozom.¹⁵ Az elnöki tanácsadók pedig hamar rádöbbennek: összes erejük abból ered, hogy élvezik az elnök bizalmát; ha ez hiányzik, a helyzetük gyorsan romlásnak indul. A sajtóban már azelőtt napvilágot láttak cikkek arról, hogy lefokoztak, és kezdem elveszteni a befolyásomat, mielőtt elindultam volna a decemberi tárgyalási fordulóra, majd ilyenek a párizsi tartózkodásom alatt is megjelentek. A *Washington Post* december 4-i számának egyik cikkében Laurence Stern is ezt pedzegette. A fehér házi stáb egy volt tagját idézte, aki a következőket mondta: „Ha valami megakad Párizsban, akkor ennek az adott megállapodásnak minden ódiumát a dolgok jelenlegi állása szerint Henry viseli. Az egyezmény ügyében meglehetősen nagy szakadék választja el Kissingert az elnöktől.” (Feltehetően e távolság fenntartása volt az egyik fő oka annak is, hogy Nixon vonakodott az országos tévécsatornákon elmagyarázni, miért jutottak zsákutcába a tárgyalások.) A *Detroit Free Press*ben is hasonló cikk jelent meg, és ezt a Newhouse kiadvállalathoz tartozó valamennyi lap átvette december 7-én. Stewart Alsop is valami hasonló történetet szelőztetett meg december 18-án a *Newsweek*ben. Victor Zorza és Bernard Gwertzman, két tapasztalt kremlinológus már arról elmélkedett, hogy december 20-án végleg megszabadulnak tőlem. Washingtonban az efféle spekulációk gyakran bizonyultak önbeteljesítő jósátnak. Mindezekben a történetekben az volt a közös szál, hogy októberben a tárgyalások során túlléptem a hatáskörömet, majd „a béke elérhető közelségbe került”-féle sajtótájékoztatómon óvatlanul jártam el. Nixonnak kellett helyre raknia engem, az ő nyomására keményedett meg az álláspontunk.

Ezt a rengeteg badarságot persze csak addig volt szórakoztató hallgatni, míg a történeteket kiszivárogtató PR-zseniknek is minden okuk megvolt azt hinni, hogy a megbeszélések sikerrel járnak, ők pedig majd előállhatnak azzal, hogy va-

lamennyi kicsikart engedmény az elnök közbelépésének volt köszönhető. Amikor azonban a tárgyalások kifulladásra estek, a saját csapdájukba estek. A meg nem alkuvó magatartásért így már óhatatlanul is Nixont hibáztatták, míg engem inkább a békülékenyebb vonallal azonosítottak. (A feltételezés persze nem felelt meg a valóságnak. Amikor az elnök egyáltalán belefolyt a megbeszélésekbe, és ez csak a decemberi tárgyalási forduló alatt történt meg, akkor következetesen nagyobb engedményeket kívánt adni, mint amelyeket én helyesnek gondoltam, különösen a demilitarizált övezet ügyében. Általában véve október és december között a taktikai kérdésekben nem volt közöttünk valódi nézetkülönbség.) És amikor a bombázások elkezdődtek, számtalan újságíró akadt, akik pontosan azokat a kategóriákat kezdték az emberekre aggatni, amelyeket a megelőző hetekben a Fehér Ház PR-szakértői kitartóan sugalltak: Nixont így azonosították a „keményvonalas” nézettel, engem pedig a „puhább” állásponttal.

Egyetlen sajtómunkásnak sem jeleztem, hogy ellenezném a B-52-esek bevetéséről hozott döntést. Ugyanakkor nem is igen igyekeztem tompítani ennek a spekulációnak az élet, részben az előző hetek folyamatos zaklatásai miatt, részben attól a nem túl hősies vágytól vezérelve, hogy a személyemtől elhárítsam a támadásokat. Néhány újságíró feltehetően összetévesztette a béketárgyalások összeomlása felett érzett valódi búslakodásomat a morális indíttatású kifogással. Bár sokszor csak provokáltak, és az érzelmi kimerültség miatt többnyire a szótlanságommal tüntettem, ez mégis egyike közszolgálati életem azon epizódjainak, amelyre nem vagyok túl büszke.

Nixont jogosan dühítette az újságíróknak az a feltevése, hogy én elleneztem a bombázásokat. Noha kapcsolatunk az elnök és nemzetbiztonsági tanácsadója közti naponta lezajló találkozások miatt továbbra is megmaradt szakmainak, számtalan jel árulkodott arról, hogy kiestem a kegyeiből. Évekkel később olvastam, hogy Nixon megkérte Colsont, szerezze meg a telefonhívásaim napi listáját. Ezeket az elnök meg is kapta; hogy milyen hosszú időn át, azt viszont már nem tudom.¹⁶ Abban sem vagyok biztos, hogy a beszélgetéseim szövegéhez is hozzájutott-e, vagy csak a hívások listájához. De az érzéseim akkor már azt súgták, hogy hivatali időm hamarosan véget ér. Korábban említettem, hogy a tárgyalások végső összeomlása esetén beadtam volna a lemondásomat, és a teljes felelősséget magamra vállaltam volna. Ha viszont sikerrel járunk, a helyemen maradok, míg az egyezmény szilárdan meg nem áll a lábán, és a lemondással vártam volna 1973 végéig. Nem kétkedem, hogy ezt a tervet sikerrel megvalósítom, ha nincs a Watergate-ügy; 1973 első hónapjaiban meg is tettem hozzá a szükséges lépéseket.

A válság közepette azonban a kötelességem az volt, hogy egyben tartsam a folyamatot. Márpedig ehhez újból a tárgyalóasztalhoz kellett ülnünk.

A tárgyalások újrakezdődnek

A jóslat, hogy a bombázások a megbeszélések újrakezdésének utolsó esélyét is lerombolják, utóbb hamis rémhírnek bizonyult, mégis legalább annyira elterjedt, mint az a feltételezés, hogy az egész akció célja a polgári lakosság lemeszárlása volt. Ennek pontosan az ellenkezője történt. December 18-án reggel, egy időben a bombázások újraindulásával, a párizsi csatornán keresztül üzenetet küldtünk Hanoi-ba, amelyben azzal vádoltuk Észak-Vietnámot, hogy „szándékosan és felelőtlenül késleltetik a tárgyalásokat”. Egyszerre álltunk elő egy javaslattal a kialakult parthelyzet feloldására és a találkozó újrakezdésének időpontjára. Azt ajánlottuk, hogy kiindulópontként térjünk vissza az első tárgyalási forduló után, november 23-án kialakult szövegváltozathoz (mielőtt még Le Duc Tho visszavonta volna az engedményeit), és a decemberi fordulóból csupán az „adminisztratív szerv” kifejezés, valamint az aláírásra vonatkozó ügyrendi javaslatok törlését tartsuk meg. Én pedig készen állok, hogy december 26-a után bármikor találkozjam Le Duc Thóval.

Az újrakezdett bombázásokra az első észak-vietnámi reakciók december 20-án futottak be, a technikai részletekről Párizsban zajló megbeszéléseken, ahol Heyward Isham (aki az éppen influenzával bajlódó Portert helyettesítette) továbbra is sziszifuszi küzdelmet folytatott Nguyen Co Thach észak-vietnámi külügyminiszter-helyettestel, hogy akár a legcsekélyebb mértékben is, de valamelyest előbbre lépjenek a jegyzőkönyvek ügyében. Thach felolvasott egy tiltakozó üzenetet, amely hanoi mércével mérve rendkívül visszafogottnak számított. „Határozotlan” elhárította a felelőtlenségre vonatkozó vádat, és december 23-ig berekesztette a technikai részletekről folyó tárgyalást, ami az adott körülmények között a legmérsékeltebb gesztus volt.

December 22-én, Thach tiltakozását használva ürügyként, egy újabb üzenetet küldtünk Hanoi-nak. Ebben sem hátráltunk meg; sőt a vádpontokat tovább gyarapítottuk, és a felelőtlenség mellett szóvá tettük a szándékos félreértelmezést is. Az ügy fordulóponthoz érkezett, és ennek fényében egy újabb találkozót javasoltunk – most azonban határidőt is szabtuk:

A következők közül választhatunk: belecsúszunk a konfliktus folytatásába, vagy egy utolsó komoly kísérletet teszünk, hogy megállapodásra jussunk egy olyan időszakban, amikor a megegyezés lehetősége már rendkívül közeli. Az amerikai fél, amely az utóbbi opciót pártolja, azt javasolja, hogy Le Duc Tho különleges tanácsadó és dr. Kissinger 1973. január 3-án találkozzék. Washington három napot tud szánni a megállapodás befejezésére.

Arra az esetre, ha Hanoi beleegyezik a megbeszélésbe ilyen feltételek mellett, megígértük, hogy december 31-én éjfélről a tárgyalások idejére felfüggesztjük a 20. szélességi foktól északra fekvő területek bombázását.

Thach december 23-án ígéretéhez híven megjelent a szakértők találkozóján; egy újabb tiltakozást olvasott fel, és újabb halasztást kért, ám ezúttal nem jelölt meg másik időpontot az újrakezdésre, hanem minket kért fel, hogy javasoljunk egy dátumot – így minimálisan „eszkalálta” a tiltakozásukat, ami arról tanúskodott, hogy Hanoi vonakodik magára vállalni a vádat, miszerint miatta szakadtak meg a tárgyalások.

December 26-án – a B-52-csekkel végrehajtott legnagyobb rajtaütés napján – már közvetlenül is hallottunk a VDK felől. Visszautasították korábbi üzenetünk „ultimátumszerű hangvételét”, a feltételeinket azonban elfogadták. Az üzenet több oldalon keresztül folytatódott: összefoglalták, hogy október óta az ő szemszögükből hogyan zajlottak az események, Hanoi mércéjével mérve még csak nem is kötozkodó hangnemben. Ezután közölték, hogy a szakértők tárgyalása nyomban újraindulhat, amint beszüntetjük a bombázásokat. Türelmet kértek, amiért Le Duc Tho – egészségi állapota miatt – január 8-a előtt nem tud részt venni semmiféle megbeszélésen. Hanoi ismételten megerősítette, hogy „töretlenül és komolyan a tárgyalások folytatásán dolgozik”, és készen áll arra, hogy „a még megoldásra váró kérdésekről megállapodjék az amerikai féllel”. Október közepe óta nem érkezett ilyen udvarias hangú üzenet az észak-vietnámiaktól.

Tájékoztattam Nixont, aki éppen Key Biscayne-ben volt. Ő mindenképpen azt akarta, hogy pár lépéssel az új ülőszakra készülő kongresszus előtt járjunk. Éppen ezért azt sürgette, hogy a tárgyalások újrakezdését ugyanabban az időpontban jelentsük be, mint a bombázások beszüntetését. Felvettem, hogy először szilárd megállapodást kellene kötnünk a menetrendről: indítványom szerint elsőként követeljük, hogy a szakértők január 2-án kezdjék újra a megbeszéléseiket; másodszor, erősítsük meg a december 18-án már ismertetett javaslatunkat; harmadszor, ragaszkodjunk ahhoz, hogy a Le Duc Thóval folytatott tárgyalásom nem tarthat három-négy napnál tovább. Közben folytathatjuk a bombázást. Nixon vonakodva ugyan, de beadta a derekát. Miközben fejben végigvette a fejlemények lehetséges kimenetelét, egyre nagyobb lelkesedéssel töltötte el a sikeres megbeszéléseket követő tévés szereplés gondolata; ha azonban Hanoi ismét megmakacsolja magát, akkor rám várt volna a megtiszteltetés, hogy tájékoztassam a sajtót. Észak-Vietnám puha reakcióját látva biztosítottam afelől, hogy erre nem kerül sor.

A következő napon fény derült arra is, hogy Hanoi milyen mohón szeretné elérni a légi csapások szüneteltetését, mivel egy újabb üzenetet kaptunk, amelyben kijelentették: készen állnak a technikai részletekről folytatott tárgyalások újra-

kezdésére, amint a bombázást beszüntetjük, egyszersmind ismét megerősítették Le Duc Tho óhaját, hogy január 8-án találkozzék velem.

December 27-én válaszoltunk, és leírtuk a feltételeket, amelyeket már Nixon-nak is vázoltam: a technikai kérdésekről folytatott egyeztetéseknek január 2-án újra kell kezdődniük; Le Duc Tho és én január 8-án találkozunk; a megbeszélések időtartama korlátozott lesz, de ezt a találkozó során pontosítjuk. Figyelmeztetük őket, nehogy „olyan ügyeket foglaljanak bele a jegyzőkönyvekbe, amelyeket az alapegyezményben már kielégítően rendeztünk”. A tárgyalások újrakezdését a légi csapások beszüntetésével egy időben jelentjük be. Annak érdekében, hogy Hanoi a lehető leggyorsabb válaszadásra késztesse (és egyben teljesíteni lehessen Nixon dédelgetett célját, hogy a megbeszélések felújítását még a január 3-án kezdődő új kongresszusi ülőszak előtt bejelentsük), felajánlottuk, hogy amint megkapjuk az ügyrendre vonatkozó javaslataink végső megerősítését, harminchat órán belül beszüntetjük a bombázásokat. Üzenetünket egy újabb figyelmeztetéssel zártuk:

Az amerikai fél ismételten meg kívánja erősíteni, hogy készen áll gyorsan megállapodásra jutni. Ehhez azonban az szükséges, hogy a VDK véget vessen mindazoknak a módszereknek, amelyek decemberben megakadályozták az egyezmény megkötését. Ha mindkét fél visszatér az októberben tanúsított jóhiszemű magatartásához, akkor a fennmaradt problémákat hamar rendezni lehet. Az USA ebben a szellemben áll hozzá ehhez a végső erőfeszítéshez, hogy lezárjuk az októberi tárgyalásokat.

Észak-Vietnám válaszához huszonnégy óra sem kellett – ami észveszejtő teljesítmény, ha figyelembe vesszük az időzónák miatti különbségeket, és hogy mennyi időbe tellett továbbítani az üzenetet Párizsba és vissza. December 28-án elfogadták a javaslatainkat, és ismét biztosítottak bennünket, hogy „töretlenül és komolyan a tárgyalások folytatásán dolgoznak”.

Másnap közöltük Hanoival, hogy washingtoni idő szerint este 7 órától beszüntetjük a bombázásokat. Az üzenetet azonban ismét komor hangnemben zártuk:

Az amerikai fél ismételten meg kívánja erősíteni, hogy még egy utolsó kísérletet tesz annak eldöntésére, lehetséges-e kidolgozni egy egyezményt az októberben lefektetett keretek között. Az Egyesült Államok rá kíván mutatni arra, hogy ebből az alkalomból dr. Kissinger nem tölthet négy napnál többet Párizsban. A decemberben követett praktikák megismétlése ebben az esetben a tárgyalások összeomlásához vezethet.

Az amerikai fél jóhiszeműen kezdi újra a megbeszéléseket, de arra biztatja a VDK-t, hogy gondosan tanulmányozza az USA által 1972. december 18-án átnyújtott üzenetet. Most kell döntést hozni arról, hogy lehetséges-e

az ellenségeskedés időszakából átlépni a normalizálás időszakába. Továbbra is ez az amerikai fél célkitűzése, amelynek megvalósítására komoly erőfeszítést tesz.

A közbeeső időszakban mindkét fél számára elengedhetetlen fontosságú, hogy nyilvános kijelentéseikben a lehető legnagyobb önuralomról tegyenek tanúbizonyságot.

A bejelentésre december 30-án került sor. Én határozottan úgy láttam, hogy ezt a játszmát megnyertük, és a következő tárgyalási fordulóban sikerrel járunk. Most tényleg beléphetünk a háború befejezésének utolsó szakaszába.

Még mindig ott volt azonban vonakodó saigoni szövetségünk. Nem szerettük volna, ha Thieu úgy gondolja, az északi területek ellen intézett támadások egy határozatlan ideig tartó új háborús periódus előfutárai; és nem akartuk azt sem, hogy az ellenünk intézett bírálatok összütze félrevezesse. December 17-én Nixon, aki hasonló mértékben csalódott Thieu-ben, mint én, megkért, hogy készítsek számára egy levéltervezetet. A levelet Haig tábornok kézbesíti a következő saigoni küldetése során. „Nem szeretném, ha bármiféle bátorítást meritene abból a tényből, hogy odacsaptunk Hanoi-nak...” – fűzte hozzá az elnök. Rendkívül kemény hangvételű fogalmazványt nyújtottam át Nixonnak. Az volt a szokása, hogy módosítás nélkül írja alá a tervezeteimet, ez alkalommal azonban változtatott a szövegen, és szinte már a brutalitással határos keménységre javította. A levél a „végső”, alaposan átgondolt álláspontja; a folytatásra irányuló „visszafordíthatatlan” elhatározását tükrözi; „semmilyen körülmények között” nem szeretné, ha Thieu-ben az a hamis benyomás támadna, miszerint a VDK ellen intézett katonai akciók „azt az elhatározásunkat vagy szándékunkat jeleznék, hogy az amerikai katonaság részvétele akkor is tovább folytatódik, ha Hanoi teljesíti azokat az elvárásokat, amelyeket az egyezményrel kapcsolatban támasztottam velük szemben”. Nixon az utolsó mondatokat saját kezűleg írta bele a vázlatba:

Arra kértem Haig tábornokot, hogy szerezze meg az ön válaszát az itt ismertetett ajánlatomra, amely immár abszolút véglegesnek tekinthető. Ebben kétféle megoldást kínálunk: vagy az általam lefektetett elvek mentén, közösen dolgozunk az egyezmény megkötésén, vagy az útjaink elválnak. Szeretném még egyszer hangsúlyozni azt a megmásíthatatlan elhatározásomat, hogy Haig tábornok nem tárgyalni érkezik Saigonba. Elérkezett az idő, hogy az ellenségünkkel folytatott megbeszélések során egységfrontba tömörülve lépünk fel, és önnek most kell dűlőre jutnia arról, folytatni kívánja-e szövetségünket, vagy úgy dönt, hogy egy olyan megállapodást kössék a VDK-val, amely kizárólag az USA érdekeit szolgálja.

De ez a tervezet sem volt elég kemény Nixonnak; megkért, hogy dupla sorközzel gépeljék le a szöveget, hogy adott esetben bármit beszűr hasson, amitől a levél hangvétele még élesebb lesz.

Haig december 19-én repült Saigonba, és aznap találkozott is Thieu-vel. Korábban olyan üzenetet küldött a palotába, amelyben ragaszkodott hozzá, hogy négyszemközt tárgyalhasson a dél-vietnámi elnökkel, és ne legyen jelen az egész nemzetbiztonsági tanácsa. Bárhogy is vélekedik az ember Thieu viselkedéséről, az bizonyos, hogy kitartása csodálatra méltó volt. A saigoni vezető Nhával az oldalán jelent meg, Haiget Bunker kísérte el. Thieu a korábbi drámai fellépéseihez méltóra hangszerezte a találkozót. Végighallgatta a tábornokot, majd éles meglátásáról tanúskodó megjegyzéseket fűzött a hallottakhoz. Elmondta (helyesen), hogy Haig küldetése végső soron csak annyi, hogy az amerikai támogatás folytatásáról tárgyaljanak. Azt is megjósolta, hogy miután az összes amerikai csapatot kivonják, Hanoi vissza fog térni a gerilla-hadviseléshez, provokációit azonban olyan alacsony szinten tartja majd, hogy az ne jogosítsa fel Washington a megtorlásra (mint kiderült, ebben is tökéletesen igaza lett). Nixon levelét ultimátumnak tekintette, és megígérte, hogy másnap választ ad rá.

Ezután Haig felkereste Phnompenben Lon Nolt, hogy sor kerüljön a szokásos, ránk nézve szégyenteljes találkozóra. Lon Nol biztosított bennünket a bizalmáról, már amennyiben az észak-vietnámiak betartják az egyezményt, és kivonják csapataikat Kambodzsából. Megerősítette azt a szándékát, hogy kész egyoldalú tűzszünetet hirdetni, aminek az volt a célja, hogy a háború folytatásának ódiumát kizárólag a vörös khmerekre hárítsa. Ennek ellenére ez volt a legbátrabb döntése annak az embernek, aki minden hibájával együtt is képes volt kiválóan képviselni népe béke iránti vágyát.

Másnap, december 20-án Haig a következőket táviratozta nekem: „Örömmel csatlakozom a klubhoz, amelybe te magad októberben nyertél bebocsátást.” Előzetesen délelőtt 11 órára beszélték meg a találkozót Thieu-vel, ezt azonban a dél-vietnámiak elhalasztották, és megkérték, hogy álljon készenlétben. Délután 3 óra 30 perckor végre fogadták, és átadtak neki egy levelet, amelyben első pillantásra úgy tűnt, hogy elutasítják Nixon javaslatát. Thieu a politikai rendelkezésekkel szembeni ellenvetéseit ugyan visszavonta, de az észak-vietnámi csapatok déli jelenlétét továbbra sem tartotta elfogadhatónak. Haiggal együtt én is azt javasoltam Nixonnak, hogy ettől függetlenül folytassuk a tárgyalásokat Hanoi-val. Ha Saigon továbbra sem hajlandó velünk együtt végigmenni az úton, akkor a csapatkivonásról kétoldalú egyezményt kötünk Észak-Vietnámmal a hadifoglyaink szabadon bocsátásáért cserébe. Ma már úgy látom, hogy Thieu üzenete közel sem volt olyan egyértelmű, mint ahogy feltételeztük róla. Egyetlen helyen sem szerepelt a levelében, hogy nem hajlandó aláírni az egyezményt. Ő csupán azt utasította vissza – teljesen helyénvaló módon –, hogy a szuverenitását lealacso-

nyítsuk; készen állt rá, hogy meghajoljon a *vis major* előtt, részese azonban nem kívánt lenni. A saját szempontjai szerint igaza is volt, és lényegében – noha akkor ezt nem vettük észre – rábólintott az utolsó felvonás lezárására.

Nixon elnökségének nem akadt még egy olyan politikai eseménye, amely akkora felháborodást váltott volna ki, mint a karácsonyi bombázás. És nem volt még egy ügy, amelyben olyan igazságtalanul bántak volna vele, mint amikor a bombázást barbár, bosszúálló cselekedetnek állították be, noha ilyesmiről szó sem volt. Hanoi adatai szerint sem járt akkora veszteségekkel és emberáldozattal, mint ha folytattuk volna a háborút – ami az egyetlen alternatíva lett volna. Nehéz elkerülni azt a benyomást, hogy a Vietnám miatt egy évtizeden át gyűlt frusztráció, egy egész generáció Nixonnal szembeni ellenszenve, és – ne kerteljünk – a választási győzelme miatt érzett zavarodottság vezetett oda, hogy a szerkesztőségi vélemények egyhangúan zúdították rá haragjukat, és hogy ez az érzelmi orgia elnyomta a józan ész szavát. Bármilyen más út bizonyosan a decemberben már megtapasztalt észak-vietnámi taktika végeérhetetlen ismétléséhez vezetett volna. A határozatlan ideig vívott háború és a folytatódó elkeseredett megosztottság kilátásával szembesülve, figyelembe véve azt, hogy az időjárás a bombázás megszokott formáit hatástalanná teszi, Nixon a rendelkezésére álló egyetlen fegyvert [a B-52-eseket] vetette be. Döntése felgyorsította a háború befejezését, és a jelenből visszatekintve sem tudok egyetlen olyan intézkedést sem felhozni, amivel ugyanezt el lehetett volna érni.

A januári tárgyalási forduló

A megbeszélések kedvező előjelek közepette kezdődtek újra. 1973. január 2-án a képviselőház demokrata párti frakciója 154-75 arányban megszavazta, hogy valamennyi indokínai hadműveletünk költségvetési támogatását vonják meg, és ehhez mindössze annak a feltételnek kellett volna teljesülnie, hogy az amerikai csapatkivonás biztonságban végbemegy, és szabadon engedik fogságba esett katonáinkat. Egyetlen szó sem esett olyan előfeltételekről, miszerint Indokína országaiban – beleértve Vietnámot is – tűzszünet lépjen életbe, a javaslat nem szólt a demilitarizált övezetről, ahogy a beszivárgás megszüntetéséről sem. A kongresszus lényegében azzal fenyegetett, hogy *valamennyi* szövetségünket cserben hagyjuk Indokínában. Január 4-én a szenátus demokrata képviselőcsoportja is hasonló indítványt fogadott el 36-12 arányban. Hanoi mindennek ellenére úgy érezte, hogy folytatnia kell a tárgyalásokat, és nem várta meg a költségvetési források szinte biztosra vehető megvonását.

A jegyzőkönyvekről zajló technikai egyeztetések január 2-án újakezdődtek, ezeken az amerikai oldalt Bill Sullivan vezette, Hanoit pedig a külügyminiszter-

helyettes Nguyen Co Thach képviselte. Előbbi beszámolója szerint a hangulat kezdetben „meglehetősen búskomor” volt, de később a két csapat munkához látott. Utasításomnak megfelelően Sullivan már a kezdet kezdetén leszögezte, hogy a decemberben alkalmazott észak-vietnámi taktikák elfogadhatatlanok, és ennek hatására az idő nagy részében valóban érdemi munka folyt. A bombázásokat elítélő nyitóbeszéd után a kommunisták többé nem hozták szóba a témát. Sullivan erről így írt: „A VDK delegációja ezt később nem ismételte meg, és amúgy sem úgy viselkedtek, mint egy olyan diadalmas kompánia, amelyik éppen most győzte le az »amerikai stratégiai légierőt«. Általában inkább alamuszin meghúzták magukat, bár ahogy telt a délután, Thach némileg felengedett.”

A következő pár napban Thach és Sullivan négy vitatott kérdésben is megállapodásra jutott, és ennek nyomán Le Duc Thónak és nekem már csak másik négy ügyben kellett egyezkednünk. Ez immár biztatónak tűnt. Az is nyilvánvalónak látszott, hogy Hanoi mindaddig nem fedi fel teljesen a lapjait, míg Le Duc Tho fel nem tűnik a színen.

Január 4-én Nixon Rogersszel, Moorerrel, Lairddel és velem találkozott. Az idő java részében Laird és Moorer tájékoztatóját hallgattuk meg a végrehajtott légi csapásokról, és képeket mutogattak, amelyeken az látszott, hogy milyen sikerrel vetették be az úgynevezett „okosbombákat” a katonai célpontok ellen. A találkozó fennmaradó része a PR-kérdésekkel foglalkozott, és minden résztvevő elővezette kedvenc vesszőparipáját: Nixon a média és különösen a televíziós hálózatok képmutatására és kettős mércéjére hívta fel a figyelmet; Laird a bombázások eredményéről akart beszélni; Rogers a kongresszusi tájékoztatóra szeretett volna anyagot gyűjteni; én pedig arra intettem mindenkit, hogy kerüljék azokat a győzelemittas kijelentéseket, amelyekkel alááshatják a tárgyalásokat. Ezeknek a kilátásairól akkor már meglehetősen optimistán vélekedtem.

Január 5-én újabb levélváltásra került sor Nixon és Thieu között. A mi leve-lünk (amelynek vázlatát a stáb írta) megismételte a feltételeket, amelyek teljesü-lése esetén hajlandók vagyunk megállapodni, és így zárult:

Csupán ismételni tudom, amit már többször elmondtam: Dél-Vietnám fennmaradásának legjobb záloga országaink szövetsége, amely azonban komoly veszélybe kerül, ha ön kitart jelenlegi irányvonala mellett. A lépések, amelyekre kongresszusunk szánta rá magát, miután újra összeült, egyértelműen igazolják a korábban tett számos figyelmeztetés megalapozottságát.

Ha reményeim szerint úgy dönt, hogy velünk tart, akkor biztosíthatom, hogy a megállapodást követő időszakban is folytatjuk a segítségnyújtást, és teljes erővel fogunk válaszolni bármiféle, az egyezményt megsértő észak-vietnámi lépésre. Mindezek miatt újból azzal a kéréssel fejezem be leveletem, hogy csatlakozzanak hozzánk, és zárjunk össze.

Thieu január 7-én kiterő választ adott, biztatta Nixont, utasítson engem Saigon aggályainak képviselőjére a tárgyalásokon, és meglehetősen messze volt még attól, hogy lelkesen a programunk mögé álljon. Ugyanakkor azt sem mondta, hogy ne írja alá az egyezményt.

Január 6-án Nixon és én Camp Davidben találkoztunk, hogy egyeztessük végső stratégiánkat. Arra ösztökölt, hogy kössem meg a megállapodást bármi áron. Arculattervezőire rációval még arról is biztosított, hogy akár az októberi feltételekkel is beéri. Én rosszállásomnak adtam hangot, és rámutattam, hogy bármennyire is jónak tartjuk az októberi feltételeket – amúgy magam is elfogadhatónak találtam őket –, mostanra már bizonyosan Saigon összeomlásához vezetnének. A dél-vietnámiaknak kell kapniuk valamit, amit fel tudnak mutatni cserébe azért, hogy mind Hanoival, mind velünk szembeszálltak. Ugyanakkor szinte biztosra vettem, hogy a dolgok nem jutnak el ideig. Aznap, amikor Le Duc Tho Párizsba érkezett, egy vérfagyasztó közleményt adott ki, amely minden látszólagos harciassága ellenére igazából növelte az optimizmusunkat. Tho főúri gesztussal kijelentette, azért jött Párizsba, hogy a „gyors” megegyezés érdekében tegyen még egy „végső” erőfeszítést. Mivel pontosan ezt szabtuk előfeltételként a tárgyalások újraindításához, Ducky egyszerűen a saját ultimátumaként vezette elő a miénket. Nagy dérral-dúrral elutasította azt is, hogy az októberi tervzetben bármiféle „ésszerűtlen” változtatást hajtsunk végre, amivel azonban tárva-nyitva hagyta a csűr ajtaját az „ésszerű” változtatások előtt.

Így esett, hogy január 8-án Le Duc Tho és én újra találkoztunk Gif-sur-Yvetteben, hogy megkezdjük azt a tárgyalási fordulót, amely mindkettőnk ígérete szerint az utolsó lenne a sorban. A mindenütt jelen lévő újságírók megint csak letelepedtek összeeszkábált lelátóikra, és ismét menthetetlenül összekuszálódott a látszat és a valóság. Decemberben, amikor az időt húzta, Le Duc Tho feltűnően szívélyes volt velem, valahányszor a házon kívül mutatkoztunk, míg a konferenciaasztalnál mindent megtett a bosszantásomra. Most, hogy a média előtt felháborodást kellett színlelnie a bombázások miatt, nyilvánosan még kezét sem volt hajlandó fogni. Olyannyira, hogy az ajtónál egyetlen vietnámi sem sietett üdvözlésünkre, egyszerűen csak belülről kinyitotta előttünk valamelyik tótumfaktum. Ennek nyomán számtalan önelégült cikk jelent meg a sajtóban arról, hogy milyen fagyos hangulatot váltott ki a bombázásunk. Valójában az épület belsejében, kívül a sajtó látókörén, a hangulat meglehetősen szívélyes lett. Az összes vietnámi felsorakozott az üdvözlésünkre. Le Duc Tho az első nap eleven és célratörő volt, és amint megkezdődött a versenyfutás az egyezmény megkötésére, szívélyessége is egyre fokozódott.

A négy és fél órán át tartó első tárgyalási nap végére nem jutottunk dűlőre. Tho a megszokott szólamokkal, mondhatni hanyagul elítélte bombázásunkat, és a hangnem sokkal visszafogottabb volt, mint amit a repülőtéren tett közlemé-

nyében használt. Miután röviden visszautasítottam a vádakat, elkezdtük a huzavonát arról, hogy melyek is a rendezetlen kérdések. Végül megegyeztünk abban, hogy ilyen ügy a demilitarizált övezet és az aláírásra vonatkozó ügyrendi eljárás – utóbbit még az is bonyolította, hogy olyan megoldást kellett találnunk, amely nem kényszeríti Saigont a dél-vietnámi kommunisták elismerésére. Miután mindkét oldal újból ismertette az álláspontját, az ülést berekesztettük. Noha Le Duc Tho még nyilvánvalóan nem állt készen arra, hogy felfedje, meddig hajlandó elmenni, ügyelt rá, hogy a rugalmasságából némi ízelítőt adjon. Miközben a tárgyalásnak épp vége szakadt, nem felejtette el hangsúlyozni, hogy másnap, amikor ismét szót kap, a mi elvárásainkat is figyelembe veszi majd – korábban ilyesmi sosem hagyta el a száját. (Az ebédszünet alatt félrevont, és újfent arról győzködött, hogy nehézségei vannak a Politikai Bizottságban lévő elvtársaival, akik túlságosan rugalmasnak tartják. Ha ez igaz volt, akkor elképzelni sem tudom, milyenek lehettek a keményvonalas kollégái.) Az elnöknek küldött beszámolómban óvatosan fogalmaztam:

A mai találkozóból lehetetlen bármiféle érdemi következtetést levonni. Reálisan nem lehetett azzal számolni, hogy a B-52-esekkel végrehajtott intenzív bombázások után a tárgyalóasztal mellett eltöltött első napon engednek a szóban forgó ügyekben. Meglehet, hogy a technikai kérdésekről folytatott egyeztetéseken, a már megszokott alapeljárást követve, az első napon még nem engednek túl sokat. Másfelől teljességgel elképzelhető az is, hogy megint csak az időt húzzák velünk szemben, ahogy decemberben tették. Ha ez a feltetelezés a helyes, akkor a technikai tárgyalásokon a héten tapasztalt haladás csupán eszköz a kezükben, hogy a nemzetközi ellenőrző mechanizmus kérdésében elfoglalt tarthatatlan álláspontjukat kivonják a várható propaganda-támadások alól. A következő találkozóra holnap délelőtt 10 órakor kerül sor, akkor már tisztábban látjuk majd a szándékaikat ezen az ülészen.

Az áttörés végül a következő megbeszélésen, január 9-én történt meg. Akárcsak decemberben, a találkozók most is egy vietnámi és egy amerikai helyszín között váltakoztak. Guay ezredes korábban felfedezte egy amerikai üzletember házat, amely egy golfpályán állt Saint-Nom-la-Bretèche-ben, nem túl messze Versailles-tól. Ebben a zöldellő környezetben, ahol a szünetekben viszonylag nyugodtan tudtunk egy-egy sétát tenni, hamar világossá vált: Tho valóban azért érkezett, hogy megállapodjék. Azt javasolta, hogy Thach és Sullivan minden idejüket szenteljék a jegyzőkönyvek elkészítésének, és ne vegyenek részt a fő tárgyalásokon. Beleegyeztem. Majd ezt mondta:

Hogy komolyságunkat és jóindulatunkat bizonyítsuk, gyors megállapodásra törekszünk, amelynek során mindkét oldálnak megfelelő módon figyelembe

kell vennie a másik fél álláspontját. Természetes, hogy muszáj engedményeket tennünk, és a kölcsönösségnek kell vezérelvként szolgálnia. Ha mindenki ragaszkodik a saját bevett nézeteihez, akkor soha nem lehetne semmiben egyezsége jutni. Egyetért ezekkel az elképzelésekkel?

Valóban egyetértettem, noha a jóindulatunkat nemigen kellett próbára tenni, mivel Le Duc Tho lényegében elfogadta a december 18-i javaslatunkat. Belement, hogy visszatérjünk az elnökválasztás utáni első tárgyalási nap, azaz a november 23-a végén kialakított tervezethez, ideértve azt a tizenkét változást is, amelyekhez az említett ülészak alatt adta jóváhagyását. Belement a demilitarizált övezetre vonatkozó kompromisszumos javaslatomba is, noha ezt decemberben még hevesen elutasította. Aznap volt Nixon hatvanadik születésnapja. Így számoltam be Washingtonnak:

Ma azzal ünnepeltük az elnök születésnapját, hogy jelentős áttörést értünk el a tárgyaláson. Összegezve: minden, a tervezetben eddig nyitott lényeges kérdésben megállapodásra jutottunk, számottevő haladás történt az aláírás ügyrendjére vonatkozóan, és a kapcsolódó megállapodások tekintetében is konstruktívnak nevezhető a kezdet. [...]

A vietnámiak korábban már többször összezúzták a lelkünket, ezért addig nem lehetünk biztosak a sikerben, míg mindent nem rögzítünk, de a légkör és az érdemi megközelítés annyira közel járt az októberihez, amire azóta nem volt példa.

Bár az elmúlt hetekben akadtak feszült pillanatok köztem és Nixon között, tartoztam neki azzal, hogy elismerésemről biztosítsam:

Az elnök határozottsága juttatott el minket eddig a pontig, és az észak-vietnámiaknak az a meggyőződése, hogy sem a kongresszus, sem a közvélemény nyomásának nem fog engedni. Le Duc Tho ezeket a meglátásait többször is elismételte nekem. Mindezek miatt létfontosságú, hogy a következő napokban is ragaszkodjunk harcias álláspontunkhoz. Bármilyen, a mohóságunkra utaló legkisebb jel is öngyilkossággal érhet fel.

Nixon gyorsan válaszolt: „Nagyra értékelem a születésnapj jókívánságait és a beszámolóját. [...] Ha a másik oldal nem tér le erről az útról, és holnap nem kapcsol hátramenetbe, akkor a mai történet lesz a legjobb születésnapi ajándék, amelyet hatvan évem alatt kaptam.”

A nagy jelentőségű események ritkán végződnek látványos drámával. Inkább az történik, hogy egy sor technikai részletben futnak ki. Ez történt Párizsban is

januárban. Miután a demilitarizált övezet ügyében egyezsége jutottunk, már csak azt a teológiaiak mondható kérdést kellett rendeznünk, miként lehet úgy aláírni a dokumentumot, hogy Saigonnak ne kelljen elismernie vele a kommunisták fedőszerveként működő ideiglenes forradalmi kormányt. Többnapnyi huzavona után végül egy olyan megfogalmazásban maradtunk, amely a forradalmi kormányt még csak nem is említette az egyezményben. Így lett a vietnámi háborút lezáró megállapodás az általam ismert egyetlen olyan nagy jelentőségű dokumentum a diplomáciatörténetben, amely nem nevezi nevén az összes fő aláíró felet. A békét kötő felek ráadásul még csak nem is ugyanazon az oldalon látták el kézjegyükkkel a szerződést. A dél-vietnámi kommunisták Hanoival egyetemben egyazon oldalon írták alá, Saigon és az Egyesült Államok pedig egy másikon. A megbeszélések 1968-ban úgy kezdődtek, hogy a felek a tárgyalóasztal formájáról vitatkoztak; 1973-ban pedig úgy zárultak le, hogy lényegében továbbra is ugyanarról a problémáról kellett alkudozniuk.

Amint a patthelyzet megszűnt, minden feszültség elszállt. Hacsak valami egészen váratlan jelzés nem érkezik Hanoiból, az egyezmény immár kész ténynek tűnt; Le Duc Tho pedig nem tért le a pályáról. Már abba is belement, hogy a VDK a Vietnámban kezdődő tűzszünetről számított tizenöt napon belül Laoszban is elrendeli a fegyvernagyvást. Csupán szegény Kambodzsának kellett beérnie szóbeli biztosítékokkal. Le Duc Tho megismételte, hogy Hanoinak nehézségei vannak a vörös khmerekkel:

Már számtalan alkalommal közöltem önnek, hogy békét akarunk Vietnámban és Laoszban, és miután a béke helyreállt a két országban, szeretnénk, ha Kambodzsában is helyreállna. Ezen oknál fogva azt is elmondtam, hogy amint helyreáll a béke Vietnámban, akkor részben az objektív feltételek, részben a mi szubjektív eltökéltségünk is hozzájárul majd ahhoz, hogy a khmer államban is béke legyen. Gyakorlati szempontból azonban amikor kambodzsai szövetségeseinkkel tárgyalunk, az nem megy olyan könnyen, mint amikor laoszi szövetségeseinkkel kell szót értenünk. De határozott meggyőződésem, hogy amint helyreállítottuk a békét Vietnámban és Laoszban, az kedvező feltételeket teremt ahhoz, hogy Kambodzsában is megszűnjön a háború, már ha ennek néhány objektív feltétele teljesül. Ami azonban minket illet: ha már békét kötöttünk Vietnámban, és a szövetségeseink Laoszban is élvezhetik a békét, akkor észszerűtlennek tűnik az a feltételezés, hogy másutt továbbra is a háborút pártolnánk.

Meglehet, hogy Hanoinak valóban akadtak gondjai a vörös khmerekkel, ugyanakkor lehetetlen lett volna megszerezni a kongresszus vagy a közvélemény támogatását ahhoz, hogy azért halogassuk a békekötést, mert a kambodzsai tűz-

szünet kérdésében nem tudtunk egyértelmű döntésre jutni. Hónapokon át a lehető legkeményebben harcoltam a kambodzsai tűzszünetért, hasztalanul. Nagy kár. Valamennyi indokínai ország lakosai közül a khmerek viselkedtek a legnemesebben, és nekik kellett hazafiságuk miatt a legszörnyűbb sorsot elszenvedniük – nem kis részben az USA-ban élő azon emberek „áldásos” tevékenysége nyomán, akik felháborodva fogadták, amikor állítólagosan megsértettük Kambodzsa semlegességét, és akik később eget-földet megmozgattak azért, nehogy hatékonyan támogatni tudjuk az országot. Így az észak-vietnámi hadosztályok és a vörös khmerek kivérezgették ezt az ártatlan népet, már jóval azután, hogy egységeink kivonultak a térségből.

Miközben a végkifejlet felé közeledtünk, csapatunkban nyoma sem volt már annak az emelkedett hangulatnak, amely az októberi áttörést kísérte. A decemberi tárgyalások tudatosították bennünk azt az engesztelhetetlen gyűlöletet, amelyet a két vietnámi fél táplált egymás iránt. Tisztában voltunk azzal is, hogy még egy elkeseredett csata vár ránk Thieu-vel. Már megtanultuk, hogy milyen vékony az a nyájasságból szőtt álca, amellyel a hanoi vezetők leplezik magukat, és bizonyosak voltunk abban, hogy a megállapodás megkötése után továbbra is célratorően fogják folytatni az egyeduralom megszerzésére irányuló tevékenységüket. Noha tudtuk, hogy az egyezmény betartásáért küzdenünk kell majd, bíztunk benne, hogy képesek leszünk rá. Bár illúziókat már nem tápláltunk, hatalmas megkönnyebbülés vett erőt rajtunk, hogy az utolsó pillanatban elhárítottuk a veszélyt, és persze reménykedtünk is: végre elérkezett az idő, amikor odahaza megkezdődhet a gyógyulás folyamata.

Kollégáimmal – Bill Sullivannal, Winston Lorddal, John Negropontéval, David Engellel, Peter Rodmannal, valamint a vége felé a csapathoz csatlakozó George Aldrichcsal, aki a külügyminisztérium helyettes jogtanácsosa volt – napi tizenöt órát dolgoztunk: részt vettünk a tárgyalásokon, átnéztük a tervezeteket, tájékoztattuk a dél-vietnámiakat, és táviratokat váltottunk Washingtonnal. (A kellemesebb közérzethez nem kis részben járult hozzá dr. Kenneth Riland, akit az örökre figyelmes Nelson Rockefeller küldött el hozzánk, hogy a feszültség miatt sajgó hátunkat gondjaiba vegye.) Abban maradtunk, hogy miután Párizsban valamennyi szöveget véglegesítettük, Haig huszonnégy órán belül elindul Saigonba. Negyvennyolc órán belül teljesen beszüntetjük Észak-Vietnám bombázását. Nagyjából január 18-a táján bejelentjük, hogy január 23-a körül visszatérünk Párizsba az egyezmény véglegesítése céljából. A Fehér Ház, a kudarc rémálma alól felszabadulva, nagy kedvvel fontolgatta, hogyan tálalja a dolgot a közvéleménynek. Az elnök már a január 23-ra tervezett előzetes aláírás előtt is szeretett volna magának valamilyen szerepet. Ide-oda száguldoztak az ürületes táviratok. Nixon beiktatási ünnepségei tovább bonyolították a feladatot, hogy egy megfelelő időpontot találjunk a bejelentésre, ráadásul ennek egyszerre kellett

volna sokatmondónak, mégsem túl hivalkodónak lennie, nehogy újabb időhúzási rohamba hajszoljuk bele az észak-vietnámiakat. Fonák módon a problémát végül Saigon oldotta meg azzal, hogy egészen január 20-ig nem bólintott rá az egyezményre; Nixon bölcsen úgy ítélte meg, nem fogja az elnöki hivatal tekintélyét addig kockára tenni, míg mindegyik fél meg nem adja megmásíthatatlan beleegyezését.

Vége január 13-án, szombaton, a Saint-Nom-la-Bretèche-ben lévő találkozóhelyen elkészült a végleges szerződéstervezet, az összes kapcsolódó különmegállapodással és jegyzőkönyvvel egyetemben. A két delegáció tagjai soha nem kerültek személyes kapcsolatba egymással, leszámítva a megbeszélések szünetében lezajló rövid élcéldéseket. Az első tárgyalásokon még ételt is alig szolgáltak fel. Azt követően azonban már mindkét fél gondoskodott az étkezésekről, ha éppen ő adott otthont a találkozóinknak, de az ételeket külön helyiségekben szolgálták fel. 1973. január 13-án először ettünk együtt mint egyetlen közös csoport. Az ételeket én hozattam, s a vietnámiak és az amerikaiak egymás társaságában ültek asztalhoz. Tho és jómagam is tósztot mondtunk a népeink közötti tartós békére és barátságra.

A november 20-a óta zajló tárgyalások során egy sor változtatást értünk el. A Saigonnak nyújtott katonai segély folytatásáról szóló rendelkezést annyira kiterjesztettük, hogy az lényegében a korlátlan katonai segítségnyújtást engedélyezte. A szövegből töröltük a Nemzeti Megbékélés és Egyetértés Országos Tanácsára vonatkozó „adminisztratív szerv” kifejezést, és ennek köszönhetően is nagyobb hangsúlyt kapott, hogy mennyire súlytalan ez a testület. A tanács funkcióit tovább ritkítottuk azzal, hogy kikerült közülük egy korábbi fogalmazványban még felsorolt szerepe, amit „a tűzszünet fenntartásában és a béke megőrzésében” játszott volna. A demilitarizált övezet meghatározása újból explicit módon szerepelt a szövegben, mégpedig pontosan követve az övezet létrehozó genfi egyezmények rendelkezéseit. Bekerült a szerződésbe egy olyan pont is, amelyben a részes felek vállalták, hogy nem használják Kambodzsa és Laosz területét sem egymás, sem pedig „más országok szuverenitása, biztonsága ellen irányuló cselekedetekhez”. Ez a rendelkezés, amely a menedékek felállítása ellen irányult, azt a célt szolgálta, hogy megerősítsen egy korábbi pontot, amely a külföldi csapatok kivonásáról szólt. A nemzetközi ellenőrző szervezet létszámát kibővítettük 1160 főre, akik az egyezmény aláírásának napján megkezdhetnék munkájukat. Kihúztunk egy sor, az Egyesült Államokra nézve sértő utalást; ezenfelül néhány technikai kérdésben is javulást értünk el. Az egyezmény hatálybalépéséhez szükséges valamennyi különmegállapodás és jegyzőkönyv is lényegében elkészült.

Vajon megérte mindez? Vajon a változtatások elég jelentősek ahhoz, hogy kompenzálják a háború utolsó pár hónapjában kiáltt dühöt és keserűséget? Számunkra talán nem, de Saigon számára bizonyosan, márpedig ezt a háborút

alapvetően az ő túlélésük érdekében folytattuk. Egyértelmű, hogy mi már az októberi tervezetet is megfelelőnek véltük, máskülönben nem lett volna az a kiindulási pont. Ám minden egyezmény életképessége azon múlik, hogy a részes felek mennyire kívánnak együttműködni. Mihelyt Thieu megmakacsolta magát, arra ítéltünk, ami végül be is következett. Egy háborúnak, amelyet Dél-Vietnám függetlenségéért vívtunk, hogyan is vethettünk volna véget tiszta lelkiismerettel úgy, hogy egy általa elfogadhatatlannak tartott békét erőltetünk a szövetségeseinkre? Ha megpróbálkozunk vele az elnökválasztást megelőző két hétben, akkor jogosan lehetett volna azzal vádolni bennünket, hogy olyan politikai játszmába kezdünk, amelyben embermilliók sorsa a tét. Ráadásul ez a kísérletünk kudarccal végződött volna. Mert mint kiderült, Thieu jóváhagyásának megszerzéséhez csaknem három hónap, az egyezmény szövegében végrehajtott mintegy húsz változtatás és a washingtoni segély megvonásával való fenyegetőzés kellett.

Az amerikai csapatok kivonásával járó béke traumatikus élményt jelentett a dél-vietnámiak számára. Ezt nem lehetett csak úgy a nyakába zúdítni egy olyan népnek, amely már több mint egy évtizede szenvedett a kommunista terrortól és a háború pusztításától. Thieu-nek óvatosan kellett előkészítenie a bejelentést, oly módon, hogy magát mindeközben nemzeti érzelmű vietnámi hazafinak mutassa. A saigoni vezetőnek hozzá kellett szoktatnia népét a fizikai hiányunkhoz, és dacos viselkedésével kellett az embereket megacéloznia, hogy új keletű pszichológiai függetlenségüket képesek legyenek elviselni. Az, hogy közben a módszerei bosszantóan vietnámiak voltak, és hogy a folyamat végére kis híján felbomlasztotta belső összetartásunkat, nem változtat azon a tényen, hogy bátran küzdött, és saját szempontjai, valamint a Hanoi céljairól szerzett tudása alapján még igaza is volt. Persze ez sem ad felmentést neki, amiért olyan szörnyű, már-már az örület határát súroló taktikákat alkalmazott, és tökéletesen hidegen hagyták a mi szempontjaink.

Magamnak is fel kellett tennem a gyötrő kérdést: vajon ha októberben nyíltabban viselkedem Thieu-vel, nem lehetett volna-e elkerülni ezeket a problémákat? Ha korábban bevonom a folyamatba, talán eggyel kevesebb sérelem éri a részemről. De úgy gondolom, hiába mutattam volna meg az eredeti, október 8-i javaslatot Thieu-nek, a reakciója akkor sem különbözött volna, ráadásul az nem egy feljavított változat volt, tehát valószínűleg még hevesebben kel ki ellene. Saigon nyomban elindította volna gerillaharcát az egyezmény ellen; így egyszerűen köddé váltak volna azok a kedvezmények is, amelyeket a „menüettrend” elfogadásáért cserébe csikartunk ki Hanoi-ból. Ráadásul Észak-Vietnám bizonyosan korábban hozza nyilvánosságra a szöveget, aminek következtében hatalmas nyomás nehezedett volna ránk, hogy adjuk be a derekunkat, és ez az alkupozíciónkat óhatatlanul is kikezdi. Már előbb ízelítőt kapunk a VDK decemberi magatartásából, de addigra immár nem lett volna tárgyalási alapunk. Paradox módon a megfon-

toltabb haladás tehát sokkal rosszabb egyezményt eredményezett volna: Dél-Vietnám hozzáállását nem változtatja meg, ám növeli otthoni megosztottságunkat, felnagyítva az összeomlás kockázatát. Feltehetően már októberben véglegesíteni kellett volna az egyezményt ahhoz, hogy mindenképpen egyben tudjuk tartani a dolgokat egy keserű háború kaotikus végkifejlete közepette.

A decemberi győtrelemért viszont Hanoi terheli a felelősség. A Saigon által követelt hatvankilenc változtatástól – bármennyire is sértők lettek volna ezek – addigra jórészt megszabadultunk. Már a megegyezés határán jártunk, amikor Észak-Vietnám – olyan okokból, amelyeket ma sem látok tisztán – egy teljesen egyértelműen stratégiai döntést hozott, nevezetesen hogy megakasztja a tárgyalásokat. Ezen a ponton a megbeszélések tétje már nem az egyezmény valamegyik konkrét cikkelyének változtatása volt, hanem az, hogy létrejön-e egyáltalán a megegyezés, vagy sem. Az eredmény miatt nézetem szerint megérte végigkínlódni a decembert.

Thieu beadja a derekát

Január 13-án tértem haza az Egyesült Államokba, de Washingtonban csak azért álltam meg, hogy úton Key Biscayne-be felvegyem Haiget. A Fehér Ház PR-szakértői továbbra sem tettek le arról, hogy megmutassák, hol a helyem. Hatalmas újságírócsapat várt rám, de a repülésirányító torony a Homestead légitámaszpont egy távoli sarkába parancsolta a gépünket, olyan messzire, ahol már teleobjektívvel sem lehetett képet készíteni rólunk.

Ebben az időszakban a Nixonnal való viszonyom egyik furcsa vonása az volt, hogy a látens feszültségek ellenére a lehető legszívélyesebben viseltetünk egymás iránt. Hogy a feszültség, amelyet érzektem, nem a képzelet szüleménye volt, arra abból is következtetni tudtam, ahogy a munkatársai viselkedtek velem, akik mindezt a visszaemlékezéseikben is többnyire megemlítették. Ez a furcsa férfi, aki olyan kegyetlenné, harciasná és álnokká vált, amikor a saját állásait védte, személyes kapcsolataiban rendkívül kedvesen is tudott viselkedni. Az éjszaka közepén tettem meg jelentésemet az elnöknek; bő két órán át tartott a találkozó, egészen hajnali 2.30-ig (a belső óram szerint amúgy reggel fél 9 volt). Áttekintettük a tárgyaláson történeteket, és a hosszúra nyúlt megpróbáltatást is, amelynek most a végén jártunk. Noha Nixon tett néhány olyan lépést irányomba, amelyek nem töltöttek el boldogsággal, és pár taktikai húzását is elleneztem, azon az éjszakán mégis valami különös gyengédséget éreztem iránta. Veszélyes időközön segítette át országunkat. A döntéseit furcsa eljárás során hozta meg. Ugyanakkor megtisztelt a bizalmával, és mindent összevetve azon dolgozott, hogy megőrizze, amit ő hazánk erejének és méltóságának tartott; s a nemzetközi diplomáciát is forradal-

masította. Rengeteg intelligencia és rengeteg tudás rejtett az eredményei mögött. A győzelem órájában is kiérdemelte azt a reflektorfényt, amely oly könnyörtelenül irányult rá a megpróbáltatásai idején. Ebben az elérzékenyült hangulatban tekintettük át, hogy éppen hol tartunk, és hogyan haladjunk tovább a már oly közeli béke felé. Szinte szeretetteljesen beszélgettünk egymással, mint két, elkeseredett harcokban edződött veterán, akik egy utolsó bajtársi találkozón vesznek részt, miközben éreztük, hogy túl sok minden történt kettőnk között ahhoz, hogy az út hátralévő részét együtt tegyük meg.

Haig másnap este (január 14-én) indult volna Saigonba azzal az ultimátummal, hogy ha szükséges, akkor Thieu nélkül is aláírjuk az egyezményt. Január 15-én a Fehér Ház bejelenti a bombázások leállítását, 18-án közöljük, hogy 23-án vizsztatérek Párizsba az egyezmény „véglegesítése céljából”. Nixon aznap este intézne beszédet a nemzethez. A külügyminiszterek pedig január 27-én látnák el hivatalosan kézjegyükkel a szerződést Párizsban. Rogersnek tett nagylelkű gesztusként abba is belementem, hogy erőfeszítéseink betetőzésénél nem leszek jelen. Éppen ünnepelni készültünk azt, amiért küzdöttünk és imádkoztunk, amiben reménykedtünk, és amiért talán még gyűlölték is bennünket – az indokínai részvételünk végét és a békét.

De még mindig nem volt birtokunkban Thieu elnöknek, ennek a termetre kicsi, de annál bátrabb saigoni katonáembernek a hozzájárulása. Nixon eltökélte, hogy fölébe kerekedik. „Nem is a brutalitás lesz a jó szó rá – közölte velem. – Még csak hasonlót sem látott ahhoz, amit csinálni fogok, ha az a gazfickó nem áll be mögém a sorba, ezt higgye el nekem.” Haig január 16-án adta át Nixon tűzokádó levelét Thieu-nek. Ebben az elnök felsorolta mindazokat az előnyöket, amelyeket a novemberi és decemberi tárgyalási forduló során értünk el. A legfontosabb bekezdés így szólt:

A fentiek miatt a megmászhatatlan döntésem az, hogy január 23-án elindítom az egyezmény aláírási eljárását, és 1973. január 27-én Párizsban aláírjuk a szerződést. Szilárd elhatározásom, hogy ezt megteszem, ha kell, egyedül is. Ebben az esetben viszont a nyilvánosság előtt kell majd elmagyaráznom, hogy az ön kormánya akadályozza a békét. Mindennek elkerülhetetlen és azonnali következménye az USA által nyújtott gazdasági és katonai segély megvonása lesz, amelyet a saigoni kabinetben végrehajtott személycserékkel sem lehetne késleltetni. Én azonban remélem, hogy azok után, amit ebben a konfliktusban országaink közösen elértek és elszenvedtek, együtt maradunk azért is, hogy megőrizzük a békét, és leaassuk előnyeiket.

Haig utasításai úgy szóltak, hogy január 17-ének estéjére követeljen választ. De Thieu még most sem adta be a derekát. Arról panaszkodott, hogy a terve-

zetből továbbra is hiányzik az „egyensúly”. Azt már hajlandó volt elismerni, hogy csapatai képesek elbánni a délen maradt észak-vietnámi erőkkkel; ám folyamatos jelenlétük még így is olyan pszichológiai kihívást jelent, amellyel kénytelen lesz szembenézni. Haig azt gondolta, ahogy már oly sokszor gondoltuk mindannyian: Thieu beleegyezik, hogy csatlakozzon hozzánk.

A saigoni vezető azonban újra meglepett minket. Január 17-én egy Nixonnak szóló levelet nyújtott át Haignek, amelyben arra kérte az elnököt, tegyen egy utolsó kísérletet néhány változtatás kicsikarására, ezúttal a jegyzőkönyvekben. Hiába való próbálkozás volt, ezzel Thieu-nek is tisztában kellett lennie. A szövegeket már véglegesítettük; több tárgyalásról szó sem lehetett. Nixon még aznap válaszolt. A levélben ismét összefoglalta az előző üzenet összes érvét és fenyegetését. Január 20-ának – a beiktatási ceremónia napjának – reggelére kért feleletet, amikor Haig visszatér Saigonba, miután tájékoztatta a fejleményekről a környező országokat. Ha a megadott időpontig nem kapunk választ, azt elutasításként kezeljük. „A következőkért a felelősség Dél-Vietnám kormányát terheli.”

Január 18-án a javaslatunkra John Stennis és Barry Goldwater szenátor, mindketten Saigon elszánt támogatói, nyilvánosan figyelmeztette Dél-Vietnámot, hogy ha blokkolja az egyezményt, azzal veszélybe sodorja az USA-val fenntartott kapcsolatait. Thieu felől csak a Nixon által megjelölt határidő utolsó pillanatában, január 20-án reggel hallottunk. Közölte, hogy külügyminiszterét, Lamot küldi Párizsba, hogy részt vegyen az utolsó tárgyalási fordulóban, ami nyilvánvalóan csupán a méltóság megőrzését szolgáló megfogalmazás volt arra, hogy végül aláírja az egyezményt. Továbbra is néhány változtatást követelt a szövegben, de ez megint csak a külvilágnak, főként a történetíróknak szóló színjáték volt – ő is pontosan tudta. Nixon azzal vágott vissza, hogy másnap délre szüksége lesz Thieu beleegyezésére, különben arról kellene tájékoztatnia a törvényhozás vezetőit, hogy Saigon elutasította az együttműködést, és ebben az esetben a dél-vietnámi elnöknek viselnie kellene az összes következményt. (Ezeket az üzeneteket, leszámítva a december 17-én írt levelet, a stábommal együtt írtuk meg, és Nixon hagyta jóvá őket.) Január 21-én Thieu végül méltósággal adta be a derekát, és csak annyit kért, hogy az Egyesült Államok tegyen néhány egyoldalú nyilatkozatot, amelyben Saigont ismeri el Dél-Vietnám törvényes kormányának, és jelentse ki, hogy Hanoinak nincs joga csapatokat állomásoztatni ott. Ez egybecsengett azzal, ahogy mi is értelmeztük az egyezményt; a szerződés nem engedélyezte külföldi egységek állomásoztatását, és több helyen is utalt az ország szuverenitására. A nyilatkozatokra ígéretet tettünk.

Akkor is úgy gondoltam, ahogyan most, hogy az egyezmény működhetett volna. A szerződés ugyanis a katonai helyzetben létrejött valódi egyensúlyt tükrözte. Ha fennmaradt volna ez az egyensúly, a megállapodást is életben lehetett volna tartani. Meggyőződésünk volt, hogy Saigon elég erős, és kezelni tudja

a gerillaháborút meg a kisebb súlyú szerződösszegéseket. A békeszerződés nagyobb mérvű megsértésétől pedig az térítette volna el a másik felet, hogy erre az esetre kimondottan megtorlással fenyegettünk. Reméltük, hogy az egész Indokínára – beleértve Észak-Vietnámot is – kiterjesztett segítségnyújtási programunk, amelyre a két felet képviselő mindkét elnök ígéretet tett, talán elegendő lesz ahhoz, hogy Hanoi figyelmét (és emberi erőforrásait) az építkezésre irányítsa, ha elegendő idő áll majd rendelkezésre az új tényállással való megbékéléshez. Ez olyannyira működni látszott, hogy délen lévő kádereit a VDK már arra utasította, készüljenek a hosszú időn át tartó *politikai* versengésre. Mi pedig a Moszkvával és Pekinggel kialakított új kapcsolatunkat használtuk volna arra, hogy az önmérsékletet istápoljuk.

Hanoi hosszú távú céljait illetően nem tápláltunk illúziókat. És nem azért mentünk keresztül a négyévi agónián és a gyötrelmes tárgyalásokon, hogy csupán egy „tűrhetően hosszú szünetet” nyerjünk csapataink kivonására. Arra készültünk, mindent megteszünk annak érdekében, hogy Saigon növelni tudja saját biztonságát és jólétét, s így bármilyen politikai küzdelemben felül tudjon kerekedni. Nem szünetet akartunk az összeomlás előtt, hanem tartós és tisztességgel kivívott békét. És ha a Watergate-ügy nyomán nem zuhan szét az amerikai végrehajtó hatalom, akkor meggyőződésem, hogy sikerrel jártunk volna.

34. FEJEZET

Végre béke

Richard Nixon második beiktatási ünnepségére olyan napon került sor, amely sokban hasonlított az első beiktatásának napjára: hideg, de tiszta idő volt, viharos széllel. Az emelvényen a kormánytagok mögött foglaltam helyet nyolcvanhat éves apámmal. Már nem ért meglepetésként, hogy ott lehetek, de az elmúlt hónapok érzelmekkel teli eseményei egy kicsit mégis lebénítottak. A háború hamarosan véget ér, és remény vett erőt mindenkin. Szenátorok és képviselők jöttek oda hozzám csevegni és gratulálni; az apám, akinek élete munkája dőlt romba, amikor a náciák átvették a hatalmat szülőföldjén, ragyogott a boldogságtól. Nem is igazán hitte el, ami történt; furcsamód a gyötrelmem, amely egész életére rányomta a bélyegét, most látszólag értelmet nyert.

Felharsantak a trombiták, és Nixon az elnöki induló, a *Hail to the Chief* dalára bevonult. Az látszott rajta, mintha ő sem tudná elhinni, hogy ez az egész megtörtént; még az előző elnöki ciklusa sem tudta elnyomni benne a csodálkozást amiatt, hogy ott van, ahol éppen van. Mégsem tűnt igazán boldognak, sőt, egészében inkább szenvtelenség tükröződött rajta.

A győzelem a jelek szerint a mulandóság előérzetével töltötte el Nixont. Belőle a nyomás hozta elő a legjobbat, ezt mindig előszeretettel hangsúlyozta. Valóban, néha nem bírta az ember elhessegetni magától a gondolatot, hogy valamilyen válságra van szükség ahhoz, hogy motiválni lehessen – és a siker nem cél volt számára, hanem holmi megszállottság, ezért azt sem igen tudta, mit kezdjen vele, ha már elérte. A beiktatására szervezett ünnepség nagyszabású volt ugyan, de nem túláradó. A résztvevők úgy viselkedtek, mintha megoldoztak volna azért, hogy jelen lehessenek, nem pedig egy közös új cél érdekében gyűltek volna össze. Az egész felhajtás alatt Richard Nixon is úgy mozgott, mintha ő is csak egy néző lenne, nem a főszereplő. Szédítő sikereket ért el. A nemzetközi színtéren mindazokat a célkitűzéseket megvalósította, amelyeket első elnöki ciklusa idejére maga elé tűzött. Üres vászon előtt állt: a történelem egyik olyan ritka pillanatának lehettünk szemtanúi, amikor egy elnök lényegében minden energiáját az előtte álló új és kreatív diplomáciai feladatoknak szentelheti. A múlt örökségeit maga mögött hagyta, a nemzetközi helyzet képlekeny volt, és ez egy generáción belül legfeljebb egyszer történik meg – csak arra várt, hogy formába öntsék. És mégis, e napon olyan távolságtartás áradt belőle, mintha kép-

telen lenne rávenni magát, hogy búcsút mondjon annak az ellenséges és barátság-talan világnak, ahol addig élt, és amelyet talán gyűlölt is, de amellyel mostanra már kiegyezett. Lehet, hogy egyszerű szemérmesség volt ez csupán, vagy fatalizmus; ám az is lehet, hogy a közeledő katasztrófa miatt érzett lelkiismeret-furdalás előszele.

Két nappal később, január 22-én Párizsba indultam, hogy részt vegyek a zárótalálkozón Le Duc Thóval. Erre első alkalommal került sor semleges és ünnepélyes helyszínen, az aprócska konferenciateremben az avenue Kléberen, ahol 1968 óta már százhetvennégy teljesen haszontalan plenáris ülés zajlott le, és most is csak egy szimbolikus eseményre használták. Sullivan és Thach több napon át ellenőrizte közösen a szövegeket. Egy utolsó paranoid gesztussal az észak-vietnámiak ragaszkodtak hozzá, hogy miután valamennyi dokumentum ellenőrzésével végeztünk, ezeket kössék át zsineggel, és a zsinetet pecsételjék le – gondolom azért, nehogy az éj leple alatt beosonjunk, és pár új lapot csúsztassunk bele a szerződésbe.

Párizsba érkezésem napján értesültem róla, hogy aznap meghalt Lyndon Johnson. Ő maga is annak a vietnámi háborúnak esett áldozatául, amelyet megörökölt, és amelyet később azért terjesztett ki, mert úgy vélte, hogy ezt kívánja tőle a nemzet szolgálata, és így teljesíti azt a kötelezettséget, amelyet elhunyt elődje rótt rá. Semmit sem kívánt kevésbé, mint hogy háborús elnök legyen, és kétség sem férhet hozzá, hogy részben ezért vívta meg fél szívvel e nagy csatát. Visszavonulása után méltósággal, noha némileg melankolikusan viselte sorsát, miközben teherként nyomasztotta az a szörnyű igazság, hogy az egyetlen pálya, amelyet igazán a szívében viselt – azaz a köz szolgálata – bezárult előtte. Mintha egy szakmája csúcsán lévő sebészt örökre kitiltanának minden kórházból. Haldeman január 15-én még felhívta, hogy tudassa vele a bombázások leállítását. (A múltban magam is többször tájékoztattam őt Nixon nevében; miután azonban „a háttérben kellett maradnom, alacsonyabb beosztású személyre bízta a feladatot”, vagyis Haldeman arra kért, hogy ezt ne én csináljam.) Ám a békeszerződés egy példányát néhány baráti sor kíséretében elküldtem neki. Szimbolikus volt, hogy ez a hatalmas, tekintélyt parancsoló, sebezhető, őszinte és törekvő férfi, aki ennyire tele volt élettel, azzal a háborúval együtt szállt sírba, amelybe a szíve megszakadt.

A találkozó délelőtt 9 óra 35 perckor kezdődött, január 23-án, kedden. Le Duc Thónak még ezen az ünnepélyes alkalmon is sikerült felbosszantania az-
zal, hogy betonbiztos ígérvényt akart kicsikarni az Észak-Vietnámnak nyújtott amerikai gazdasági segélyre. Közöltem vele, hogy erről csak azt követően tudunk tovább tárgyalni, ha már aláírtuk az egyezményt; ráadásul kongresszusi jóváhagyásra és a szerződés betartására is szükség lesz hozzá. Végül háromnegyed 1-kor szignáltuk a különféle dokumentumok lapjait, és rövid záróbeszédet rögtönöz-
tünk. Le Duc Thóé így szólt:

Tanácsadó úr, immár öt éve folytatunk tárgyalásokat egymással. Elmondhatom, hogy amit most látunk, az egy újfajta viszony kezdete kettőnk között. És ez egyben az első darab kő is *[sic]*, amely az országaink közötti új kapcsolatot jelképezi, noha az aláírási ünnepségre csak néhány nap múlva kerül sor. A béke helyreállítása egyaránt célja a vietnámi és az amerikai népnek, éppúgy, mint a világ összes népének.

A mai nappal teljesítettük a ránk bízott feladatot. Én az ön személyén keresztül szóltam a kormányukhoz, ön rajtam keresztül szólt az enyémhez. Ezt a történelmi napot egyikünknek sem szabad elfelejtenie. Mert hosszú és nehéz volt az út, amelyen idáig eljutottunk, de mostanra minden akadályt magunk mögött hagytunk. És ez töltse el meglepedettséggel önt, és engem is. Az egyezmény hivatalos aláírására néhány napon belül sor kerül. Én itt ünnepélyesen megfogadom *[sic]* önnek, hogy a szerződést mindketten szigorúan be fogjuk tartani. Úgy vélem, mindkettőnknek ezt kell tennie, hogy a tartós béke fennmaradjon Vietnámban és Délkelet-Ázsiában.

Én a következőket válaszoltam:

Különleges tanácsadó úr, a népeink szörnyű szenvedéseken mentek keresztül. Számátalan fájdalmas pillanatot kellett átélni, és hatalmas volt a pusztítás. Nagy megtiszteltetés ért bennünket azzal, hogy mi vethetünk véget neki. Ez valóban olyasmi, amit soha nem feledhetünk.

Munkánk azonban nem lesz addig teljes, amíg el nem hozzuk a tartós békét Indokína népeinek, és amíg meg nem teremtyük a megbékélés légkörét Észak-Vietnám és az Egyesült Államok között. Szeretném én is ünnepélyesen biztosítani önt arról, hogy szigorúan betartjuk az egyezményt. De ezenfelül is az országaink közötti viszony javításának szenteljük erőnket. Úgy vélem, hogy ebből a szempontból egyedi a kettőnk közötti kapcsolat, ahogy egyedi a kötelezettség is, amit ez ránk ró. A mai nap elvégzett munkával a tárgyalásaink lezárulnak. És remélem, hogy egyszer majd úgy tudunk e napra visszatekinteni, mint arra a pontra, amikor az Észak-Vietnám és az Egyesült Államok közötti barátság kezdetét vette.

Azután Le Duc Thóval együtt kiléptünk az utcára a hideg, ködös, esős időbe, és a fotósok kedvéért kezét ráztunk. Én a dél-vietnámi külügyminiszterrel, Lammal ebédeltem együtt. Méltóságteljesen és bátran viselkedett, és egy szóval sem utalt az elmúlt hónapok elkeseredett vitáira.

Amerika számára véget ért a vietnámi háború.

Utóhang

Január 23-án Washington, mint minden nagy esemény előtt, az apró technikai kérdések foglalták le. Én aznap délután 6 óra 35 percre értem vissza az irodámba, néhány órával azelőtt, hogy Nixon bejelenteni készült az egyezményt és a tűzszünetet. Most az egyszer nem kértek fel, hogy tájékoztassam a sajtót. Úgy érezték, nagyon helyesen, hogy az USA elnökének beszéde nem szorul majd értelmezésre. Az elnök a Kabinet-szobában tájékoztatta a kongresszusi vezetőket, és többnyire ő magyarázta el a dolgokat.

Egyedül üldögéltem az irodámban, vártam, hogy Nixon elmondja a nemzethez intézett beszédét. A csúcspontja volt ez mindannak, amit négy éven át elviseltünk, és amire törekedtünk. Bő kétmillió amerikai áldozta fel életének valamelyik részét azért a távoli földdarabért. Több mint negyvenötezen közülük az életükkel fizettek érte; a sebesültek száma pedig százazrekre rúgott. Ők és családtagjaik most végre büszkék lehetnek arra, hogy nem hiába történt mindez. Azt remélhettük, hogy azok, akik eddig ellenezték az Indokínában folytatott erőfeszítésünket, most, hogy végre elérték céljukat, azaz a békét, felzárkóznak mögénk. És végre már Dél-Vietnám, Laosz és Kambodzsa népére is nyugodt, biztonságos és előremutató jövő vár, olyan jövő, amelyért megérte annyi áldozatot hozni.

Ott álltunk – legalábbis hön reméltem – egy olyan nemzeti megbékélés küszöbén, amelynek a kreativitás adhat majd lendületet; erre véleményem szerint soha vissza nem térő lehetőség adódott. Elképzelhető, hogy Amerika rábukant a módszerre, amellyel a hatvanas évek elejének idealizmusát ötvözni lehet a közelmúlt komorabb pragmatizmusával. Kína mostanra fontos barátunk lett; a berlini szerződés, az első hadászati fegyverzetkorlátozási egyezmény és a nemzetközi magatartásformákra vonatkozó megegyezés segítségével új és stabil alapokra helyeztük kapcsolatunkat a Szovjetunióval. Az így útjának induló diplomáciai forradalom elképesztő lehetőségeket tárt fel az amerikai diplomácia előtt. Mindez, amihez még a vietnámi trauma szertefoszlását is hozzá kellett számítani, hatalmas reményre jogosított. Enyhítettünk az ellenfeleinkhez fűződő viszonyunkon, most pedig eljött az ideje, hogy új életet vigyünk a barátainkkal fenntartott kapcsolatainkba, és nekilássunk a megoldatlan problémáknak. Azt már korábban eldöntöttük, hogy 1973 „Európa Éve” lesz, olyan időszak, amikor ismételten megerősítjük a szövetségi kötelekeket, amelyek az atlanti közösséghez – és Japánhoz – fűznek bennünket. Meg fogjuk mutatni, hogy ezek erősebb és mélyebbre nyúló szálak, mint a kommunista országokkal kialakított tétova, új kapcsolatok. A szövetségünket jellemző kohézió és életerő segítségével élesben is kipróbálhatjuk, vannak-e valódi lehetőségek az enyhülésre. A Közel-Keleten is fantasztikus kilátások kapujában állunk; februárra terveztem a találkozót Szadat

egyiptomi elnök nemzetbiztonsági tanácsadójával, Hafiz Ismaillal – közel-keleti tárgyalóként ez lett volna az első fellépésem. Nixon második elnöki ciklusát elsöprő választói felhatalmazással kezdte meg: egy erős ember a végrehajtó hatalom élén, tekintélye csúcsán.

Az államférfiak ritkán találják magukat olyan történelmi környezetben, amelyben a csillagok együttállása ennyire kedvező; úgy hittem, hogy megkaptuk a lehetőséget az események alakítására, egy új világ építésére, hogy jó irányba tereljük az amerikai nép és az egész emberiség energiáját és álmait. Abban szinte bizonyos voltam, hogy az egész négy évre szóló vállalkozásban nem tudok majd részt venni; azt terveztem, hogy a béke megszilárdulása után távozom – talán még annak az évnek a végén. Hálás voltam a lehetőségért, és élveztem, hogy közreműködhettem a terep előkészítésében.

Nixon este 10 órakor kezdte meg rövid, a kiegyezést hangsúlyozó beszédét. Lerótt a tiszteletét Lyndon Johnson előtt, aki hön áhította ezt a napot; és arra kérte az amerikaiakat, hogy áldásos tevékenységükkel „tegyék tartóssá a békét, amelyet kívívtunk”.

A beszédet követően rögtön felhívtam Nixont, ahogy minden jelentős felszólalása után, hogy gratuláljak neki. Úgy tűnt, hogy képtelen nyugton megülni bármilyen eredményén. Már a másnap kezdődő kongresszusi meghallgatások miatt aggódott.

Nixon felesége átvette a kagylót, és gratulált nekem. Meg kellett edzenie a szívét, hogy mindezt véghez tudja vinni, mondta. Micsoda gáláns hölgy volt! Fájdalommal és sztoicizmussal tűrte azt a rágalomhadjáratot és gyűlöletet, amely látszólag mindenhová elkísérte a férjét. Az elnöktől eltérően ő nem tudott olyan fantáziavilágban élni, ahol a romantikus álmok képek megszépítették azokat a napi csalódásokat, amelyeket Nixon nemegyszer maga hozott a saját fejére. Nem táplált semmiféle illúziót, és ragaszkodott hozzá, hogy egyedül küzdjön meg a rá váró megpróbáltatásokkal. A méltósága soha, egy pillanatra sem rendült meg. És ha távolságtartónak tűnt is, senki sem tudhatta, hogy e szigorú életforma miatt miféle belső tüzeket kellett megfékeznie. Soha nem támasztott követeléseket senkivel szemben; lelkierője pedig csodálatra méltó volt, és más is sokat meríthetett belőle, mert érzékelti lehetett, hogy ehhez a lényében rejlő természetes kedvesség adja az erőt.

Néhány perccel később Nelson Rockefeller hívott fel. Ő volt az, aki bevezetett a közéletbe, és mindvégig támogatott. A maga furcsa módján egyszerre volt artikulálatlan és kissé szegénylős, belülről fakadó nyájassága, amellyel körülvelt, mindig megnyugtatóan hatott. Közlebről kellett ismerni őt ahhoz, hogy valaki megértse azt a szinte jelbeszédszerű módot, ahogyan az emberekkel kommunikált – az apró kacintások, az oldalba bökések és a motyogva elmondott szavak jelentését, amelyekkel mind azt jelezte, hogy törődik a másikkal, és amelyek belső

nyugalmat és magabiztosságot sugalltak. És ő maga volt a megtestesült elnyomhatatlan amerikai optimizmus. El sem tudta képzelni, hogy egy rossz cselekedetet ne lehetne helyrehozni, vagy hogy a nemes célokért folytatott küzdelem során ne lehetne legyőzni az összes akadályt. Mindig bátorította, támogatta az embert. Az évek során valamennyi válságnál jelen volt, magától értetődően, kérés nélkül. És aznap este is ebben a szellemben beszélt velem, büszkén arra, hogy mit ért el az ország. Amerika erejét áldásnak tartotta, amelyből azonban kötelesség is fakadt: védeni a szabad népeket, reményt nyújtani az elesetteknek, és hűen követni az igazság és a könyörület ösvényét.

Éjfél körül, amikor már hazaértem, Nixon hívott fel a Lincoln fogadószobából, ahol egyedül elmélkedett. Arra volt kíváncsi, vajon a sajtó értékelné fogja-e, amit véghez vitt – ő maga azt feltételezte, hogy nem. Igazából azonban nem ezért hívott. Pontosan tudja, hogy minden sikerrel együtt jár a szörnyű kiábrándulás is, mondta. De ne engedjem, hogy ez engem is hatalmába kerítsen. Ne csüggedjek. Még sok csata áll előttem; nem szabad elgyengülnöm. Az igazat megvallva azonban én nem csüggedtem el, ahogy kiábrándultságot sem éreztem. De ahogy hallgattam, magam elé tudtam képzelni az egész jelenetet: Nixon ott üldögél, magányosan és magába fordulva, mélyen a fotelbe temetkezve, a lábát a pamlagon pihentetve. Mögötte csak egy apró olvasólámpa fénye töri meg a sötétséget, és a kandallóban lobogó tűz árnyékokat vet a szoba falára. A hangszórókból valamilyen romantikus klasszikus zene szól, talán Csajkovszkij. Nixon pedig hozzám beszél ugyan, ám valójában saját magának címezi a szavakat.

Furcsa, hogy a sors milyen elképesztő eszközöket választ ki arra, hogy a terveit megvalósítsa. Itt volt ez a férfi, aki győzelme órájában ilyen magányosnak tűnt, akit időnként egészen alantas szándékok vezéreltek, és mégis ő lett az, aki az ország történelme legszörnyűbb óráinak egyikében kivezette a nemzetet a bajból. Noha természeténél fogva nem volt bátor, megacélozta magát, hogy képes legyen olyan lépéseket tenni, amelyek ritka bátorságot követeltek. Bár normális esetben visszahúzódó volt, most rávette magát, hogy népét feltüzelve az előtte álló kihívásra. Forradalmat kezdeményezett az amerikai külpolitikában, hogy az végre leküzdje a katasztrofális ingadozásokat a túlzott elköteleződés és a bezárkózás között. Jóllehet a hatalmi elit megvetette, és értékrendje sem volt makulatlan, a tetteit megis következetesen a nemzeti tisztességrol és felelősségrol vallott felfogása irányította, és elszántan kívánta bizonyítani, hogy a legerősebb szabad országnak nincs joga elfordulni a feladatától. Mi történt volna, ha az elit, amelynek irányában olyan kétértelmű érzéseket táplált, szeretne volna Nixont? Vajon ennek nyomán még inkább visszahúzódott volna ellenérzései vadonjába, vagy pont ellenkezőleg, egy szívélyes gesztus felszabadította volna? De mostanra már ez sem számított. Áthatolhatatlan magányába zárkózva, a keserű megosztottság időszakán túl egy olyan jövő ígérete tárult a szeme elé, amelyre áhítozni

csak kevés államférfinak adatott lehetősége. Olyan új nemzetközi rendet tervezhetett volna, amelyben a régóta fennálló ellenségeskedések csitulnak, a barátságok megerősödnek, és amelyből a feltörekvő nemzetek új reményt meríthetnek. Méltó célkitűzés lett volna ez Amerika és az egész emberiség számára. Győzelme pillanatában egyedül állt az emelvényen, amely azonban hamarosan szakadékká vált. És mégis, minden bizonytalansága és hibája ellenére, iszonytató akaraterejénél fogva egy olyan különleges pillanattal ajándékozott meg bennünket, amikor az álmok és a lehetőségek összekapcsolódtak.

Ezek a gondolatok futottak át az agyamon aznap este, már jóval azután, hogy nevem kezdőbetűit leírtam a párizsi egyezményre a vietnámi háború befejezéséről és a béke helyreállításáról. És én is békét kötöttem magammal, miközben sem emelkedettséget, sem szomorúságot nem éreztem.

JEGYZETEK

24. FEJEZET

Nixon kínai útja

1. *RN: The Memoirs of Richard Nixon* (New York, Grosset & Dunlap, 1978), 560–564.
2. Ross Terrill: *Flowers on an Iron Tree: Five Cities of China* (Boston, Little, Brown & Co., 1975), 171. Magyarul: *Marco Polo utazásai*. Ford.: Vajda Endre (Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1984).
3. *Sanghaji nyilatkozat* (amerikai–kínai közös közlemény)

Kínai Népköztársaság, Sanghaj, 1972. február 27.

„Richard Nixon, az Amerikai Egyesült Államok elnöke Csou En-lajnak, a Kínai Népköztársaság miniszterelnökének meghívására 1972. február 21-től február 28-ig látogatást tett a Kínai Népköztársaságban. Az elnök kíséretében volt Mrs. Nixon, William Rogers amerikai külügyminiszter, dr. Henry Kissinger, az elnök nemzetbiztonsági főtanácsadója és több más amerikai hivatalos személyiség.

Nixon elnök február 21-én találkozott Mao Ce-tunggal, a Kínai Kommunista Párt elnökével. A két vezető komoly és őszinte véleménycserét folytatott a kínai–amerikai kapcsolatokról és a nemzetközi kérdésekről.

Nixon elnök és Csou En-laj miniszterelnök között a látogatás során széles körű, komoly és őszinte tanácskozásokra került sor az Amerikai Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság közötti kapcsolatok normalizálásáról, valamint a két felet érdeklő több más problémáról. William Rogers külügyminiszter és Csi Peng-fej külügyminiszter szintén ugyanebben a szellemben folytatott tárgyalásokat.

Nixon elnök kíséretével együtt látogatást tett Pekingben, és kulturális, ipari, valamint mezőgazdasági létesítményeket tekintett meg. Látogatást tettek Hangcsouban és Sanghajban is, ahol folytatták tárgyalásaikat a kínai vezetőkkel, és az előzőkhöz hasonló érdeklődésre számot tartó helyeket tekintettek meg.

A Kínai Népköztársaság és az Amerikai Egyesült Államok vezetői hasznosnak találták, hogy a kapcsolatnélküliség oly hosszú évei után alkalmuk nyílt őszintén tájékoztatni egymást a kérdések széles körére vonatkozó nézeteikről. Áttekintették a nemzetközi helyzetet, amelyben fontos és nagy megrázkódtatásokkal járó változások mentek végbe, és kölcsönösen kifejtették nézeteiket, megmagyaráztak magatartásukat.

Az *amerikai fél* megállapította:

Az ázsiai és a világbéke megköveteli, hogy erőfeszítéseket tegyenek a jelenlegi feszültségek csökkentésére és az alapvető konfliktusok felszámolására. Az Egyesült Államok az igazságos és biztonságos béke érdekében fog tevékenykedni: igazságos béke, mert kielégíti a népeknek és nemzeteknek a szabadságra és haladásra való törekvéseit; biztonságos béke, mert elhárítja az idegen agresszió veszélyét. Az Egyesült Államok támogatja a világ valamennyi népét az egyéni szabadság és a külső nyomástól vagy intervenciótól mentes társadalmi haladás megvalósításában.

Az Egyesült Államok úgy véli, hogy a feszültség csökkentésére irányuló erőfeszítéseknek tesz jó szolgálatot a különböző ideológiát valló országok közötti kölcsönös érintkezés

fejlesztése, mert ily módon csökken a véletlenből, a hibás számításból és a félreértésből adódó konfrontáció kockázata. Az országoknak kölcsönösen tisztelettel kell viselkedniük egymás iránt, és készeknek kell lenniük arra, hogy békésen versengjenek, lehetővé téve, hogy az elért teljesítmény legyen a példónak.

Egyetlen ország sem tekintheti magát csálhatatlannak, és valamennyi országnak kétszen kell lennie arra, hogy a közös érdekében felülvizsgálja saját álláspontját. Az Egyesült Államok hangsúlyozta, az indokínai népek számára lehetővé kell tenni, hogy külső beavatkozás nélkül döntsenek sorsukról, állandó és elsődleges cél a tárgyalásos rendezés; a Vietnámi Köztársaság és az Egyesült Államok által 1972. január 27-én előterjesztett nyolcpontos javaslat a célkitűzés elérésének alapjául szolgál; a tárgyalásos rendezés hiányában az Egyesült Államok mérlegeli a térségben tartózkodó amerikai haderők végleges kivonását, hogy ez összeegyeztethető legyen Indokína valamennyi országa önrendelkezési óhajával.

Az Egyesült Államok fenn fogja tartani szoros kapcsolatait és támogatását a Koreai Köztársaságot illetően. Az Egyesült Államok támogatni fogja a Koreai Köztársaságnak azt a törekvését, hogy a Koreai-félszigeten csökkenjen a feszültség, és növekedjék az egymással való érintkezés.

Az Egyesült Államok a legmagasabbra értékeli a Japánhoz fűződő baráti kapcsolatait; a meglevő szoros kötelékek továbbfejlesztésén kíván munkálkodni. Az 1971. december 21-én az ENSZ Biztonsági Tanácsa által elfogadott határozattal összhangban helyesli az India és Pakisztán közötti tűzszünet fenntartását, valamint azt, hogy India és Pakisztán valamennyi katonai erejét vonja vissza saját területére, Dzszammuban és Kasmírban pedig a tűzszüneti vonal mögé a saját oldalra. Az Egyesült Államok támogatja Dél-Ázsia népeinek azt a jogát, hogy jövőjüket békében, katonai fenyegetéstől mentesen alakítsák, anélkül, hogy e térség a nagyhatalmi versengés tárgya legyen.

A kínai fél megállapította:

Ahol elnyomás van, ott van ellenállás is. Az országok függetlenséget, a nemzetek felszabadulást, a népek forradalmat kívánnak – ez vált a történelem feltartóztatathatlan irányzatává.

Valamennyi nemzetnek, legyen az nagy vagy kis nemzet, egyenjogúnak kell lennie, a nagy nemzeteknek nem szabad zaklatniuk a kisebbeket, és az erős nemzeteknek nem szabad zaklatniuk a gyengébbeket. Kína sohasem lesz szuperhatalom, és ellenzi a hegemonia, valamint a hatalmi politika minden fajtáját. A kínai fél kijelentette, hogy szilárdan támogatja valamennyi elnyomott nép és nemzet harcát a szabadságért és a felszabadulásért, és hogy minden ország népének joga van ahhoz, hogy saját óhajának megfelelően válassza meg társadalmi rendszerét, óvja saját országának függetlenségét, szuverenitását és területi integritását, és szembeálljon az idegen agresszióval, beavatkozással, ellenőrzéssel és felforgatással.

Valamennyi idegen csapatot vissza kell vonni saját országukba.

A kínai fél kifejezésre juttatta, hogy szilárdan támogatja a vietnámi, a laoszi és a kambodzsai népek ama törekvését, hogy elérjék a saját maguk elé kitűzött célokat; szilárdan támogatja a Dél-vietnámi Ideiglenes Forradalmi Kormány hétpontos javaslatát és a javaslat két kulcsproblémájára az idén februárban adott felvilágosításokat; támogatja az indokínai népek csúcserkeztetén elfogadott közös nyilatkozatot.

Szilárdan támogatja a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság kormányának 1971. április 12-én Korea békés egyesítésére előterjesztett nyolcpontos programját; támogatja azt az álláspontot, hogy fel kell oszlatni az úgynevezett »Korea egyesítésével és helyreállításával foglalkozó ENSZ-bizottságot«.

Határozottan szembeszáll a japán militarizmus újraélesztésével és külső expanziójával, szilárdan támogatja a japán népnek azt az óhaját, hogy független, demokratikus, békés és semleges Japánt hozzon létre.

Határozottan fenntartja álláspontját, hogy India és Pakisztán, az indiai–pakisztáni kérdéssről hozott ENSZ-határozattal összhangban, azonnal vonja vissza haderőit saját területére, Dzszammuban és Kasmírban pedig a tűzszüneti vonal mögé a saját oldalra, és szilárdan támogatja a pakisztáni kormány és nép harcát függetlenségének és szuverenitásának megőrzéséért, valamint Dzszammu és Kasmír népének az önrendelkezési jogért vívott küzdelmét.

Kína és az Egyesült Államok között társadalmi rendszerük és külpolitikájuk tekintetében lényeges különbségek vannak. A két fél azonban egyetértett abban, hogy az országoknak, tekintet nélkül társadalmi rendszerükre, kapcsolataikat a következő elvek alapján kell rendezniük: valamennyi ország területi integritásának és szuverenitásának tiszteletben tartása, a más országok elleni agresszió kizárása, a más országok belügyeibe való be nem avatkozás, egyenjogúság és kölcsönös előny, békés egymás mellett élés.

A nemzetközi vitákat ezen az alapon, az erőszak alkalmazása vagy erőszakkal való fenyegetőzés nélkül kell rendezni. Az Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság kész arra, hogy egymás közötti kapcsolataiban alkalmazza ezeket az alapelveket.

A nemzetközi kapcsolatoknak ezeket az alapelveit szem előtt tartva a két fél megállapította, hogy

- Kína és az Egyesült Államok kapcsolatainak a normalizálás felé történő haladása összhangban van valamennyi ország érdekeivel.
- Mindkét fél óhajtja a nemzetközi katonai konfliktus veszélyének csökkentését.
- Egyik félnek sem szabad hegemoniára törekednie az ázsiai–csendes-óceáni térségben, és mindkét fél szembeszáll bármely más ország vagy országcsoporthoz hasonló irányú erőfeszítéseivel, hogy ilyen egyeduralt hozzon létre.
- Egyik fél sem hajlandó arra, hogy valamely harmadik fél nevében tárgyaljon, vagy a másik féllel más országok ellen irányuló egyezményekre vagy megállapodásokra lépjen.

Mindkét fél arra az álláspontra helyezkedik, hogy a világ népeinek érdekeivel lenne ellentétes, ha bármely nagy ország összejártsana egy másik nagy országgal más országok ellen, vagy a nagy országok a világot érdekövezetekre osztanák.

A két fél áttekintette a Kína és az Egyesült Államok közötti régi keletű súlyos vitákat. A kínai fél megerősítette álláspontját: a tajvani kérdés a Kína és az Egyesült Államok közötti kapcsolatok normalizálását akadályozó alapvető kérdés; a Kínai Népköztársaság kormánya Kína egyedüli törvényes kormánya; Tajvan Kína tartománya, amely már régen visszatért az anyaországhoz; Tajvan felszabadítása Kína belügye, amelybe egyetlen országnak sincs joga beavatkozni; Tajvanról ki kell vonni az összes amerikai haderőt és katonai berendezéseket.

A kínai kormány szilárdan szembeszáll minden olyan tevékenységgel, amelynek célja az »egy Kína, egy Tajvan«, »egy Kína, két kormány«, »Két Kína«, »független Tajvan« létrehozása, szembeszáll minden olyan állásponttal, amely szerint »Tajvan státusza még nincs meghatározva«.

Az amerikai fél megállapította: az Egyesült Államok tudomásul veszi, hogy a Tajvani-szoros két oldalán élő valamennyi kínainak az a véleménye, hogy csak egyetlen Kína létezik, és hogy Tajvan Kína része. Az Egyesült Államok kormánya nem vonja kétségbe ezt az álláspontot. Ismét leszögezi érdekltségét abban, hogy a tajvani kérdést maguk

a kínaiak békésen rendezzék. E távlatot szem előtt tartva kifejezésre juttatja, hogy a végső cél minden amerikai fegyveres erő és katonai berendezés visszavonása Tajvanról. Közben a térségben fennálló feszültség enyhülésével párhuzamosan fokozatosan csökkenti fegyveres erőit és katonai berendezéseit.

A két fél egyetértett abban, hogy kívánatos a két nép közötti megértés szélesítése. E célból a tudomány, a technológia, a kultúra, a sport és az újságírás meghatározott területeire vonatkozó kérdéseket vitattak meg, amely területeken a népek közötti kapcsolatok és csereakciók kölcsönösen előnyösek lennének.

Mindkét fél vállalja, hogy az ilyen kapcsolatok és csereakciók további fejlesztését megkönnyíti.

A kétoldalú kereskedelmet mindkét fél olyan újabb területnek tekinti, amelyből kölcsönös előnyök származhatnak, és egyetértett abban, hogy az egyenlőségben, a kölcsönös előnyön alapuló gazdasági kapcsolatok összhangban vannak mindkét ország népeinek érdekeivel. Egyetértenek abban, hogy megkönnyítik a két ország közötti kereskedelem fokozatos fejlesztését.

A két fél egyetértett abban, hogy különböző csatornák révén továbbra is érintkezésben maradnak, beleértve, hogy időről időre magas rangú amerikai képviselőt küldenek Pekingbe a két ország közötti kapcsolatok normalizálását szolgáló konkrét tanácskozássok és a feleket érdeklő kérdésekre vonatkozó eszmecsere folytatása céljából.

A két fél kifejezte reményét, hogy a látogatás credményei új távlatokat nyitnak a két ország közötti kapcsolatokban. Úgy hiszik, hogy a két ország kapcsolatainak normalizálása nemcsak a kínai és az amerikai nép érdekeinek felel meg, hanem hozzájárul a feszültség csökkentéséhez Ázsiában és a világon.

Nixon elnök, Mrs. Nixon és az amerikai kíséret elismerésének adott kifejezést azért az udvarias vendéglátásért, amelyben a Kínai Népköztársaság kormánya és népe őket részesítette.”*

25. FEJEZET

Hanoi elveti a kockát A tavaszi vietnámi offenzíva

1. Lásd Safire beszámolóját az ügyről a beszédíró perspektívájából in *Before the Fall* (Garden City, New York, Doubleday & Co., 1975), 417–420.
2. Lásd például RN, 591.
3. Uo. 590–591.

26. FEJEZET

A titkos moszkvai út

1. Elmo R. Zumwalt, Jr., *On Watch: A Memoir* (New York, Quadrangle Books/The York Times Book Co., 1975), 417–420.
2. *New York Times*, 1972. február 9., *The Los Angeles Times*, február 4. – még az egyedüli ABM-szerződés elképzelésével is újból előhozakodott.

* Halmosy Dénes és Popovics Béla (ford., szerk.): *Nemzetközi szerződések 1945–1982*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Gondolat Könyvkiadó, 1985, 472–475.

3. Lásd még 'Tad Szulc in 'How Kissinger Did It: Behind the Vietnam Cease-Fire Agreement', *Foreign Policy*, 15. szám (1974. nyár) és in *The Illusion of Peace* (New York, The Viking Press, 1978), 544–545. Szulc azt állítja, hogy ez volt az első olyan kimondott amerikai ajánlat a fennálló helyzetet elismerő tűzszünetre, amelyben nem szerepelt az erők kölcsönös visszavonásának feltétele. Valójában a fennálló helyzetet elismerő tűzszünetre az elnök már 1970. október 7-i beszédében javaslatot tett. Az 1971. május 31-i titkos javaslatban pedig az erők kölcsönös visszavonásáról folytatott tárgyalások bármiféle reményéről lemondunk – és ez meg is mutatkozott abban, hogy felgyorsítottuk csapataink egyoldalú kivonását. A fennálló helyzet alapján létrejövő tűzszünetre újból ajánlatot tettünk az 1971. október 11-i titkos javaslatunkban, majd az elnök nyilvános beszédében 1972. január 25-én. 1971–72-es javaslatunkban a csapatok kölcsönös visszavonásáról mindössze egy kitétel maradt meg: „Az indokínai országok között fennálló problémákat az érdekelt indokínai felek rendezik a függetlenség, a szuverenitás, a területi integritás és az egymás ügyeibe való be nem avatkozás tiszteletben tartása alapján. A rendezésre váró problémák egyike annak az elvnek az érvényesítése, hogy az indokínai országok minden fegyveres erejének a saját területén belül kell maradnia.”
4. Lásd RN, 592.

27. FEJEZET

Végső leszámolás Az észak-vietnámi kikötők elaknásítása

1. *New York Times*, 1973. jan. 5.
2. Nixon április 30-i emlékeztetőjének egyes részletei megtalálhatók a memoárjában, in RN, 593–594.
3. Lásd RN, 594.
4. Én nem voltam jelen a május 8-i vezetői értekezleten. Az erről szóló beszámoló elolvasható in William Safire: *Before the Fall* (Garden City, Doubleday & Co., 1975), 422–427.
5. A szenátorokat idézik *Congressional Quarterly*, 1972. máj. 13.
6. A *New York Times* szerkesztőségi véleménye, 1972. máj. 9.
7. A *New York Times*, a *Washington Post*, a *Christian Science Monitor* és a *Boston Globe* szerkesztőségi véleménye, 1972. máj. 10.
8. Marvin Kalb és Bernard Kalb: *Kissinger* (Boston, Little, Brown & Co., 1974), 310.
9. Ezt az emlékeztetőt idézi RN, 606–607.

28. FEJEZET

A moszkvai csúcstalálkozó

1. Lásd például *Washington Post*, 1972. máj. 18.
2. Marvin Kalb és Bernard Kalb: *Kissinger* (Boston, Little, Brown & Co., 1974), 328.
3. Az 1972-es csúcstalálkozó közös zárónyilatkozatának a Közel-Keletre vonatkozó fejezete a következő szöveget tartalmazta:
„A két fél kifejtette álláspontját az adott kérdéssel. Megerősítik, hogy támogatják a közel-keleti kérdésnek a Biztonsági Tanács 242. számú határozata értelmében történő békés rendezését.

Megállapítva az érdekelt felek Jarring nagykövettel, az ENSZ-főtitkár különleges megbízottjával való konstruktív együttműködésnek fontosságát, az Egyesült Államok és a Szovjetunió újra kifejezi azt az óhaját, hogy hozzájáruljon Jarring küldetésének sikeréhez, és kijelenti, hogy kész betölteni szerepét a közel-keleti békés rendezés elérésében. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió véleménye szerint az ilyen rendezés létrejötte megnyitná a közel-keleti helyzet normalizálásának távlatait, és lehetővé tenné egyebek között a további lépések megvitatását, az e térségben lévő háborús helyzet enyhítésének elérése céljából.”*

4. Az 1972 májusában a csúcstalálkozó során folytatott megbeszéléseken a következő „általános alapelvekben” egyeztünk meg Gromikóval:

- (1) Csakis egy átfogó végső megállapodás születhet, amely valamennyi tárgyaló fél álláspontját és az összes kérdést felöleli. Ez azonban nem zárja ki, hogy a megegyezés végrehajtása szakaszokban történjék, vagy hogy egyes kérdéseket és vitákat prioritásos alapon oldjunk meg.
- (2) A megállapodásnak olyan rendelkezéseket is tartalmaznia kell, amelyek előírják az izraeli csapatok kivonását az 1967-ben megszállt arab területekről.
- (3) Bármiféle határváltoztatás csakis az összes érdekelt fél önkéntes beleegyezésével történhet.
- (4) A biztonságot érintő kölcsönös megállapodásokban szerepelhetnek demilitarizált övezetek, az ENSZ irányítása alá tartozó személyek állomásoztatása Sarm el-Sejknél, és a Szovjetunió, valamint az Egyesült Államok megfelelő közreműködésével létrejött leghatékonyabb nemzetközi garanciák.
- (5) A megállapodásoknak a hadiállapot megszüntését és a békéhez vezető utat kell eredményezniük.
- (6) Biztosítani kell az áthaladás szabadságát a Tiráni-szoroson és a Suez-csatornán, teljes összhangban a csatorna felett gyakorolt egyiptomi fennhatóság elvével.
- (7) Az összes közel-keleti állam – beleértve Izraelt is – függetlenségének és szuverenitásának elismerése egyike azon alapelveknek, amelyekre a rendezést alapozni kell.

Egyoldaltú pontok:

Az USA álláspontja az, hogy a megállapodások megkötéséhez valamelyik szakaszban szükség lesz az aláíró felek tárgyalásaira.

A szovjet álláspont az, hogy a palesztin menekültek problémáját igazságos alapon kell megoldani, az idevágó ENSZ-határozatokkal összhangban.

29. FEJEZET

A csúcstalálkozó utóhatásai

1. A hagyományos revizionista nézetet remekül szemlélteti az a cikksorozat, amely George W. Ball tollából jelent meg a *Washington Star*-ban (1979. márc. 14–16.); továbbá lásd Ball levelét a szerkesztőnek: *The Economist*, 1979. febr. 17.
2. Összehasonlításképp lásd a *Washington Post* szerkesztőségi véleményét (1971. jún. 7., júl. 27.), valamint a későbbi szerkesztőségi véleményeket ugyanitt (1972. okt. 7., 1973. febr. 21.).

* A nyilatkozat teljes szövege elolvasható in: *Népszabadság*, 1972. máj. 30. 5–6. (A ford.)

30. FEJEZET

Szadat kiutasítja a szovjeteket

1. Lásd Anwar el-Sadat: *In Search of Identity* (New York, Harper and Row, 1978), 219., 221–222. Szadat ugyanerre hívta fel a figyelmet az izraeli Knesszet előtt 1977. november 20-án elmondott beszédében.
2. Lásd Marilyn Berger: „Envoy ‘Paper’ Compromises U.S. in Mideast”, *Washington Post*, 1971. jún. 29.
3. Lásd Sadat: *In Search of Identity*, 225.
4. Lásd a 28. fejezet 4. végjegyzetét.
5. Sadat: *In Search of Identity*, 229.
6. Uo.

31. FEJEZET

Patthelyzettől az áttörésig

1. Az idevágó cikkely az amerikai tervezetben a következőképpen szerepelt:
A bizottság összetétele a következőképpen alakul:
– a Vietnámi Köztársaság képviselői, akiket a Vietnámi Köztársaság kormánya jelöl ki;
– a Nemzeti Felszabadítási Front képviselői, akiket az NFF jelöl;
– a különféle dél-vietnámi politikai és vallási irányzatok képviselői, akik sem a Vietnámi Köztársaság kormányával, sem az NFF-fel nem állnak kapcsolatban, de akiket a Vietnámi Köztársaság kormányának és az NFF-nek a kölcsönös megegyezése alapján jelölnek.
Thieu elnök és stábjja a javaslat szövegét a következőképpen fogalmazta át:
A bizottság a Dél-Vietnámban lévő valamennyi politikai és vallási erő és irányzat képviselőiből áll össze. Az NFF a fentiek egyike. A tagok kijelölése kölcsönös megállapodás során történik.
Mi azért részesítettük előnyben a konkrétabb megfogalmazást, mert azzal a Hanoi-féle, három fél részvételre vonatkozó javaslat is bekerült volna a szövegbe, ugyanakkor a lényege elveszett volna. A mi tervünk a koalíciós kormányból egy fele-fele alapon felálló választási bizottságot hozott volna létre, amelyben Saigonnak vétőjoga van. Megítélésünk szerint a Thieu-kabinet megfogalmazása kevésbé szolgált a saját előnyére, mert eszerint az NFF-nek a Saigon által a bizottságba jelölt képviselők esetében is vétőjoga lett volna.
2. Lásd RN, 690.
3. Lásd Charles W. Colson: *Born Again* (Old Tappan, N. J.: Chosen Books, Inc., 1976), 76.
4. Az eredményt akkor lehet a legjobban megítélni, ha összevetjük Hanoi eredeti tervezetét azzal a változattal, amely aztán október 11-én alakult ki.

Le Duc Tho október 8-i tervezetében ez állt:

A két dél-vietnámi fél a tűzszünet után haladéktalanul konzultációkat tart a nemzeti megbékélés és egyetértés, a kölcsönös tisztelet és az egymás megsemmisítésének kölcsönös elkerülése szellemében, hogy létrehozza a nemzeti egyetértés három összetevőből álló kormányzatát avégett, hogy az ország valamennyi fennmaradó belső kérdését a dél-vietnámi népnek a béke, a függetlenség, a demokrácia és a semlegesség iránti törekvéseit figyelembe véve rendezze. A két dél-vietnámi fél mihelyest lehetséges, de legkésőbb a tűzszünet életbelépése után három hónapon belül köteles egy egyezményt aláírni Dél-Vietnám belső ügyeiről.

2. *New York Times*, 1972. nov. 6. McGovernnek a *Meet the Press* című műsorban tett megjegyzéseiről a *Washington Post* számolt be (1972. okt. 30.).
3. Oriana Fallaci: *Interview with History* (Boston, Houghton Mifflin Co., 1977), 1. fejezet.
4. Lásd John Osborne in *The New Republic*, 1972. dec. 16. Újból közli in Osborne: *The Fourth Year of the Nixon Watch* (New York, Liveright, 1973), 200–201.
5. Lásd a 32. fejezet 2. végjegyzetét.
6. Idézik in William Shawcross: 'Sihanouk's Case', *The New York Review of Books*, 1979. febr. 22.
7. *RN*, 721.
8. Az elnök december 6-án hozzám intézett üzenetének teljes szövegét lásd in *RN*, 729–730.
9. *RN*, 731.
10. *RN*, 733.
11. *RN*, 736.
12. Például Marvin Kalb és Bernard Kalb: *Kissinger*. (Boston, Little, Brown & Co., 1974), 413.
13. *Christian Science Monitor*, 1972. dec. 21.; *Washington Post*, 1972. dec. 21.
14. Guenter Lewy: *America in Vietnam* (New York, Oxford University Press, 1978), 413–414., lábjegyzetek nélkül.
15. A Fehér Ház stábjának tagjai között uralkodó hangulatot jól írja le William Safire: *Before the Fall* (Garden City, N. Y.: Doubleday & Co., 1975), 666–670.
16. Charles W. Colson: *Born Again* (Old Tappan, N. J.: Chosen Books, Inc., 1976), 79–80.

TÉRKÉPJEGYZÉK

(Dick Sanderson alapján)

Észak-Vietnám, útvonalbeosztás, 1972

1309

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

A, Á

Ålgård, Ole, 833

ABM-programok:

Safeguard: 206, 248, 250–251, 253,
256, 639–641, 644–647, 656, 953,
956;

Sentinel: 206, 245–246, 248, 250

Abrams, Creighton, 51–52, 282, 284,
286–288, 295, 322–323, 327, 344,

573–574, 583, 586–588, 593,

597–599, 603, 1148, 1155, 1158,

1162–1163, 1165, 1168–1170,

1172–1173, 1218, 1293, 1296, 1298,

1308, 1310–1312, 1322, 1375, 1387,

1390, 1394, 1416, 1614, 1616–1617,

1619, 1621, 1625–1626, 1630

Abraszimov, Pjotr A., 964–965, 968–969,
973–974

Acheson, Dean, 11, 37, 47, 80–81, 203,
586, 668, 1099–1103, 1425

Adenauer, Konrad, 104, 121–123, 478,
1156

Agnew, Spiro, 354, 588, 591–592, 596,
840, 858, 908, 1165, 1397, 1693, 1706

Air Force One (elnöki különgép), 96–97,
99, 101, 117, 289, 911, 923, 1065, 1071,
1243, 1418, 1434, 1497

Al Ahram, 1520, 1531

Alekszandrov, Andrej, 1340, 1355, 1439,
1444

Alessandri, Jorge, 783–784, 786–788,
791–794

Algéria, 132, 272, 351, 406, 495

Ali Khan, Ser, 218, 224

államok Európája, 132

Allende Gossens, Salvador, 10, 704, 756,
772–777, 779, 781–806, 1220–1221

Alsop, Joseph (Joe), 35

Alsop, Stewart, 1727

Amerikai Politikatudományi Társaság,
221

Anderson, Jack, 1048, 1053, 1071, 1223,
1687

Andrews légitámaszpont, 95, 137, 527,
866, 922, 1136, 1289, 1385, 1479,
1613, 1717

Antonov, Szergej, 1325, 1443

Apollo-11, 190, 329, 389, 1242

Apollo-12, 391

Apollo-13, 574, 578–579

Apollo-14, 946

Arbatov, Georgij, 139–140

Aron, Raymond, 1122, 1223

Aszad (Asszad), Háfez, 743, 1508

Atomenergia-ügyi Egyesített
Házbizottság, 246

Ausztrália, 229, 872, 1141, 1222, 1410

Ausztria, 184, 835, 1420, 1495

B

Bahr, Egon, 478–480, 633–636, 942,
945–949, 966–974, 1316

Baker, Howard, 579

Ball, George, 185, 504, 1101–1103, 1105,
1329–1330, 1760

Banglades *lásd még* Kelet-Pakisztán,
1004, 1013–1014, 1018–1021, 1025,

- 1029–1032, 1036–1037, 1044, 1049,
1051, 1053, 1055–1056, 1058, 1061,
1068
Barzel, Rainer, 635, 1406
Bator, Francis, 105, 502
Baudouin király, 101
Bayh, Birch, 638, 1223
Beam, Jacob, 168, 210, 668–669, 688,
701–702, 711–712, 731, 1026, 1041,
1104, 1359
Beccher, William, 300, 591
Begin, Menáhem, 696
Bengália, 986, 988, 995, 1029
Bethe, Hans, 247, 315
Bhutto, Zulfikar Ali, 995–996, 1025,
1027, 1059–1061, 1066
Binh, Nguyen Thi, 1136, 1139–1142,
1150, 1189, 1191–1192, 1195,
1212–1213, 1304
Bismarck, Otto von, 137, 477, 1057, 1160,
1284, 1527
Bo, Mai Van, 329–330, 527, 1137
Bogdan, Corneliu, 190–191, 829–830
Bohlen, Charles (Chip), 164, 227, 503
Boston Globe, 1287, 1405, 1724, 1759
Brandon, Henry, 891–892, 1220, 1222
Brandt, Willy, 123–125, 161, 197, 445,
454, 466, 473, 475–480, 483,
485–486, 491–492, 494–495, 510,
627, 630–636, 934, 937–938, 942,
945, 949, 954, 962, 965–966, 969,
972, 974–975, 1073, 1090,
1094–1095, 1103, 1106, 1108,
1118–1119, 1126–1127, 1316, 1326,
1356, 1406, 1417, 1505
Bretton Woods-i egyezmény, 1114
Breznjev, Leonyid, 139–140, 143,
145–146, 154, 176, 185, 191–192, 201,
215, 628–630, 635–636, 652, 658,
753, 834, 849, 902, 924–925, 933,
941, 959, 971, 975–976, 979–982,
1052, 1055–1057, 1062–1063,
1104–1107, 1126, 1215, 1300–1301,
1321, 1323, 1326–1327, 1329, 1335,
1338–1360, 1363–1367, 1370–1372,
1378, 1388, 1394–1396, 1401,
1403–1404, 1409, 1417–1418,
1421–1423, 1425–1427, 1429–1436,
1438–1450, 1452, 1456–1459,
1461–1463, 1465, 1467, 1474,
1477–1479, 1499, 1501–1502, 1519,
1533, 1539–1540, 1548, 1612, 1660
Brooke, Edward (Ed), 252–253, 638, 644,
1544
Brosio, Manlio, 70, 462–463, 467, 1103,
1106
Brown, Dean, 707, 712, 723–724, 726,
732–734
Brown, Harold, 260
Bruce, David K. E., 37, 99, 537, 621–622,
842–843, 861–862, 888–889, 903,
1092, 1129–1130, 1135–1136,
1138–1140, 1142, 1193, 1197,
1304–1305
Buchan, Alastair, 100, 105, 502, 600, 1289
Bundy, McGeorge, 21, 27–28, 348, 1101
Bunker, Ellsworth, 37, 284, 287, 295, 323,
333, 537, 574, 583–586, 598–599,
1130, 1154, 1168, 1171–1173, 1184,
1202–1203, 1218, 1306, 1394, 1556,
1560, 1564, 1567–1568, 1577–1578,
1583, 1585, 1596, 1605–1606,
1611–1612, 1616–1619, 1621,
1630–1632, 1635–1636, 1639, 1642,
1644–1646, 1653, 1672, 1674, 1689,
1706, 1733, 1763
Burns, Arthur, 1112, 1117
Bush, George, 843, 911, 920, 922, 1047,
1050, 1054, 1060, 1064
Business Week, 164
Butz, Earl, 1056, 1336, 1499–1500
Byrd, Harry, 1130
Byrd, Robert, 611
Brzezinski, Zbigniew, 12, 160, 503
C
Carter, Jimmy, 260, 831, 941, 1220, 1524
Case, Clifford, 252, 640
Castro, Fidel, 749–750, 752–753, 759,
775, 786, 793, 805–806
Castro, Raúl, 753
Cayo Alcatraz-sziget, 751–752, 755
Ceașescu, Nicolae, 191, 217–218, 229,
626, 825
Chamberlain, Neville, 345
Chapin, Dwight, 21, 23–24, 97, 909
Chile, 517, 704–705, 756, 772–777,
779–806, 1129, 1220–1221
Church, Frank, 164, 247, 343, 543,
611–612, 767, 777, 781, 792, 951,
1041, 1105, 1156, 1164, 1405
Churchill, Winston, 83, 110, 305, 345,
1416
Clemenceau, Georges, 123
Clifford, Clark, 68, 164, 245, 285, 304,
321, 325, 338, 503, 505, 533, 1103,
1179, 1186
COCOM-lista, 185, 187
Colombo, Emilio, 126, 989, 1074, 1077
Colson, Charles, 1597, 1728, 1761, 1764
Columbia Eagle, 557
Connally, John, 908, 1036, 1052,
1108–1113, 1116–1117, 1119–1122,
1165, 1297, 1378, 1388–1391,
1397–1399, 1668, 1706
Cooper, John Sherman, 342, 543,
611–612, 644, 655, 1156, 1164, 1544
Cooper–Brooke-indítvány, 1544
COSVN, 586, 603–604, 1218, 1576
Cronkite, Walter, 1276
Cunningham, William, 836
Cushman, Robert, 327, 559, 566, 592
Cs
Csang Csing-kuo, 816
Csang Kaj-sek, 203, 858, 1250, 1252, 1283
Csang Ven-csin, 872, 879, 1243, 1278
Csehszlovákia, 67–68, 76, 83, 144, 149,
160–161, 184, 190, 196, 200–201,
235, 470, 482, 585, 752, 774, 1217
Cseng Heng, 549, 554
Csernyakov, Jurij Ny., 68–69, 140
Csiao Kuan-hua, 224, 833, 922,
1243–1244, 1250, 1258, 1261, 1263,
1268, 1277, 1287, 1674
Csin Si Huang-ti, 1257
Csou En-laj, 97, 177–178, 198, 209, 217,
219, 222, 224, 226, 392, 554, 560,
811, 813, 816, 821–822, 824, 827,
829–830, 833–838, 840–843, 846,
852–853, 855–857, 860, 864,
872–883, 885–886, 888–890,
892–894, 899, 901, 903, 907–908,
910, 912–920, 922, 929, 995, 1009,
1059, 1064, 1066, 1237–1239, 1241,
1243–1246, 1248, 1251–1253,
1255, 1257, 1259–1267, 1271–1276,
1279–1284, 1288, 1290, 1341–1342,
1403–1404, 1422, 1534, 1540, 1653,
1676, 1755
D
Dajan, Mose, 69–70, 1512–1513, 1515,
1524
Dak Dam-i incidens, 552
de Borchgrave, Arnaud, 510, 1633–1634,
1643, 1655, 1679
de Gaulle, Charles, 70, 88–89, 130, 448,
502, 1092, 1248
Debray, Régis, 774–775, 791, 1220
Debré, Michel, 112, 1505
Dél-Korea, 184, 269, 374, 382, 385–386,
391–392, 464, 847, 858, 895, 1149,
1251, 1253, 1410, 1566, 1571, 1725
Dél-Vietnám, 71, 269, 275, 281–287, 297,
303, 306, 317, 319, 321–322, 325,
331, 333–334, 347, 361, 385–386,

- 391–392, 506, 508, 521–522, 533,
536, 543, 561–563, 567–568, 581,
583–584, 586, 589, 598–599,
601–606, 611, 833, 861, 1134, 1136,
1138–1141, 1149–1152, 1154–1156,
1161, 1167, 1171, 1178, 1183, 1185,
1195, 1197, 1199–1203, 1206–1208,
1218, 1222, 1224–1225, 1227,
1293–1295, 1298, 1311, 1318, 1352,
1363, 1376, 1379–1383, 1385,
1390–1392, 1396–1397, 1416,
1537–1538, 1548–1549, 1553–1554,
1559–1560, 1564–1566, 1568, 1573,
1582, 1587, 1589–1591, 1593, 1595,
1597, 1600, 1607, 1609, 1614, 1619,
1625, 1633, 1636, 1639, 1646, 1655,
1663, 1673, 1675, 1680–1682, 1694,
1701, 1704, 1708, 1710, 1712, 1735,
1742, 1745, 1750, 1761
- Dél-vietnámi Nemzeti Felszabadítási
Front (DNFF), 71, 283, 303, 313, 317,
319–321, 331–332, 334, 344–345,
508, 534, 1140, 1761
- demilitarizált övezet, 283, 285, 294, 316,
372, 538, 603, 1155, 1183, 1293–1296,
1298, 1303, 1306, 1309–1310, 1318,
1338, 1340, 1351–1352, 1631, 1646,
1672, 1681–1683, 1701, 1703–1707,
1709–1710, 1713, 1716, 1728, 1734,
1737–1739, 1741, 1760
- détente*, 76, 102, 636, 654, 933, 1470
- Detroit Free Press*, 1287, 1727
- Dewey, Thomas E., 825, 843
- Diem, Ngo Dinh, 276, 339, 1197,
1201–1202, 1649
- „differenciált enyhülés”, 161, 190
- Dillon, Douglas, 37, 1103
- Dobrinjin, Anatolij, 44–45, 67, 139–141,
168–177, 179, 181, 186, 195, 208–210,
225, 228, 231, 289, 313, 315, 317–318,
342, 358–360, 415–416, 418–419,
425, 427–429, 434–436, 441,
- 474–476, 480, 483–484, 607,
624–627, 630, 635, 648–649,
651–652, 657–661, 666, 669,
674–675, 677, 679, 682–683,
685–686, 688–689, 691–692, 698,
711, 746, 748, 761–763, 765, 767–770,
811, 837, 861, 900–901, 930–933, 936,
939–944, 946, 949, 953–960, 962,
966–970, 973, 975–978, 981–982,
1015, 1022–1023, 1026, 1033, 1051,
1070, 1188–1189, 1212, 1215, 1222,
1301–1302, 1313, 1315–1317,
1319–1322, 1324, 1326–1329,
1333–1337, 1340, 1355–1356, 1365,
1393–1394, 1400–1402, 1406–1412,
1418, 1429–1430, 1435, 1442,
1458–1459, 1473, 1502, 1514,
1519–1527, 1529, 1533, 1539, 1541,
1547, 1552, 1556, 1569–1570,
1612–1613, 1642, 1653–1654, 1659,
1677, 1694, 1697, 1706–1708
- Dong, Pham Van, 343, 589, 1157, 1307,
1309, 1634
- Drinan, Robert, 295, 505
- Duc, Nguyen Phu, 1560, 1684–1685, 1689
- Duck Hook-terv, 336, 338, 358, 1391
- Dulles, John Foster, 47, 61, 81, 143, 873,
1217, 1243
- Dzs**
- Dzsha, Laksmi K., 863, 997, 1007, 1010,
1013, 1015–1017, 1020–1022,
1032–1033, 1055, 1057, 1061, 1222
- E, Ě**
- Eagleburger, Lawrence, 11, 39, 64
- Eagleton, Thomas, 252, 1545
- Eban, Abba, 417–418, 420–421, 439, 441,
1514
- Economist*, 1726, 1760
- Egyesített Atomenergia Bizottság, 641
- Egyiptom, 146, 402–404, 406, 421–423,
427–429, 431–432, 435–436, 439,
441, 480, 578, 626–627, 664,
667–668, 672–677, 679–680,
683–685, 687–690, 695–696, 698,
701–702, 704–705, 710, 725, 730,
743, 756, 897, 981, 1024, 1050, 1334,
1401, 1472, 1492, 1502, 1507–1508,
1511–1512, 1514–1517, 1519–1524,
1526–1530, 1532–1536
- Ehrlichman, John, 49, 96–97, 99, 193, 255,
1630, 1667–1668
- Eisenhower, Dwight, 16, 25, 37, 39, 41, 55,
58–61, 63, 120, 130, 150, 238, 382,
391, 411–412, 421, 425, 448, 452, 483,
990, 992, 1045, 1072, 1087, 1364,
1368, 1387, 1391, 1418
- Ellsworth, Robert, 68, 387
- Erzsébet, II., 119
- Engel, David, 1604, 1612, 1619, 1740
- Erhard, Ludwig, 121, 123
- Esköl, Lévi, 414, 417, 510
- Észak-Korea, 184–185, 267, 294, 368,
371–377, 818, 1478
- Észak-Vietnám, 71, 149, 153, 184–185,
194, 209, 233, 267, 271, 275, 277,
282, 285–286, 290–291, 293, 295,
302–303, 327, 329, 334, 336, 339,
346, 361, 363, 523, 526–527, 532,
536, 538, 540, 545, 548, 554, 560,
572, 581, 595, 603, 676, 774, 789, 802,
818, 832, 838, 1130, 1140, 1142, 1148,
1154, 1167, 1171, 1174–1175, 1177,
1179, 1186–1187, 1189, 1191, 1193,
1196, 1202, 1205–1206, 1209–1210,
1212, 1215, 1281–1282, 1294, 1296,
1298, 1300–1303, 1307, 1309–1312,
1314–1315, 1317–1318, 1321–1323,
1337–1338, 1351–1352, 1357, 1361,
1367, 1369, 1371–1374, 1376, 1379,
1383, 1385, 1388, 1390, 1394–1395,
- 1403, 1407, 1411, 1413, 1416, 1418,
1458, 1475, 1477–1478, 1538–1543,
1545, 1547, 1556–1558, 1570–1571,
1578, 1580, 1584, 1588, 1592, 1594,
1599, 1604–1605, 1609, 1640, 1654,
1663, 1679, 1684, 1690, 1692–1693,
1718, 1729, 1733, 1740, 1746,
1748–1749, 1765
- „Eurogroup”, 467
- Európa Éve (1973), 493, 1506, 1750
- európai biztonsági konferencia, 161,
480–485, 495, 636, 661–662, 861,
943, 1106–1107, 1125, 1127, 1329,
1425–1426, 1476, 1504
- Executive Office Building, 31, 600, 674,
864, 931, 1386, 1391, 1399, 1521,
1608
- exportkorlátozási törvény (1949),
184–185, 188, 216
- Eyskens, Gaston, 101–102
- F**
- Fahd herceg, 437
- Falin, Valentin, 969–973, 976
- Fallaci, Oriana, 1670–1671, 1763
- Fang Ven, 821
- Farland, Joseph, 850–852, 854, 868–869,
871, 1018, 1020, 1026–1027, 1032,
1041–1042
- Farúk király, 1507
- Fatah mozgalom, 404, 510
- Favzi, Mahmúd, 421–425
- fedajin gerillák, 418, 426, 428, 664,
705–708, 710–713, 715, 717, 719–724,
727, 729–731, 756, 794
- Federal Reserve Board, 463, 1112
- fegyveres erők kölcsönös és
kiegyensúlyozott csökkentése
(MBFR), 467–468, 636–637, 1360
- Fehér Ház Térképszobája, 169, 651, 659,
674, 762, 764, 942, 1313, 1407

Fejszál király, 430
 Firjubin, Nyikolaj, 607, 1026
 Flanagan, Peter, 38, 387, 397, 1432
 Florinsky, Michael, 148, 502
Foreign Affairs, 81, 199–200, 203, 209,
 279, 306, 311, 325, 348, 388, 391,
 504–505, 1185, 1556, 1569
 Ford, Gerald, 9–10, 301, 382, 621, 933,
 1220, 1249, 1407, 1493, 1501
 fordított összekapcsolás, 176, 359, 1127
 Franco, Francisco, 499, 1086–1088, 1219
 Frankel, Max, 502, 1468, 1655
 Franklin, Benjamin, 77, 169, 924, 1090
 Freeman, John, 11, 119–121, 738, 1090
 Fulbright, J. William, 185, 348, 459, 504,
 545, 591, 609, 615, 619, 639–640,
 766, 952, 1143, 1290, 1379–1380
 Fülöp-szigetek, 78, 267, 269, 1222, 1265,
 1285

G

Galbraith, John Kenneth, 11, 991
 Gandhi, Indira, 866, 993, 997,
 1002–1005, 1007–1008, 1013–1016,
 1019, 1021, 1023, 1026–1032,
 1038–1044, 1051, 1053–1054, 1058,
 1066–1067, 1070, 1072
 Gandhi, Mahátma, 993
 Garment, Leonard, 45, 435, 440
 Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés
 Szervezete (OECD), 1111
 Giap, Vo Nguyen, 507, 523
 Gierck, Edward, 935, 1498
 Gilpatric, Roswell, 255, 1103
 Glubb, John Sir (Glubb pasa), 707
 Godley, G. McMurtrie, 541–543,
 1162–1163, 1634
 Goldberg, Arthur, 160, 405, 794–795,
 797
 Goldwater, Barry, 18, 766, 1223, 1289,
 1454, 1667, 1745

Gomulka, Wladyslaw, 934–935
 Goodpaster, Andrew, 58–60, 63–64, 287,
 322
 Gordon, Jerry, 501–503, 1130, 1724
 Gore, Albert, 164, 246–247, 503, 543
 Grecsko, Andrej, 211, 628, 753
 Green, Marshall, 227, 232, 390, 550, 592,
 815, 1246, 1276
 Greenhill, Denis, 723–724, 726, 736
 Gromiko, Andrej, 176, 178, 210, 358, 429,
 431, 433, 435, 475, 625, 628, 634–635,
 662, 669, 688, 757–758, 769, 904,
 924–933, 939–940, 947, 953, 957, 969,
 971–972, 975, 977, 980–982, 984,
 1013, 1023, 1026, 1108, 1325–1327,
 1340, 1343, 1348, 1355–1359, 1363,
 1365, 1422, 1428–1431, 1442, 1446,
 1450, 1456–1460, 1462, 1465–1466,
 1471–1477, 1520–1522, 1524–1526,
 1529, 1533, 1535–1536, 1583, 1587,
 1760

Guay, Georges R., 1372, 1587–1588, 1647,
 1737

Guevara, Che, 752, 803, 806
 Gwertzman, Bernard, 1454, 1727

H

Habib, Philip, 333, 1092, 1130, 1142,
 1304, 1617, 1630
 Haig, Alexander (Al), 39, 289–290, 371,
 524, 558–559, 571, 583–585, 661, 723,
 736, 739–740, 796–798, 843, 846,
 867–868, 871, 889, 949, 958, 977,
 1025–1026, 1059, 1061–1063, 1065,
 1119, 1126–1127, 1154–1155, 1158,
 1163, 1165, 1169, 1173–1174, 1193,
 1202, 1209, 1237–1239, 1314, 1316,
 1340, 1362, 1366–1369, 1385–1387,
 1390–1391, 1395, 1416, 1454, 1456,
 1462–1463, 1527, 1539, 1547–1549,
 1553, 1558, 1573, 1582–1583,

1585, 1588, 1591, 1595, 1597–1598,
 1605–1606, 1608–1611, 1613–1614,
 1619–1620, 1622, 1628, 1630,
 1632–1633, 1639, 1642, 1644,
 1649–1650, 1661, 1665, 1671–1674,
 1685, 1693, 1695, 1698–1699, 1703,
 1706–1708, 1716–1718, 1732–1733,
 1740, 1743–1745, 1763
 Haldeman, Harry R. (Bob), 23, 26, 38,
 64, 66, 97–98, 172, 193, 255, 289,
 300, 356, 362, 576, 672–673, 728,
 760, 795, 818, 840, 844, 858, 863,
 867, 890–891, 894, 959, 974, 1050,
 1052, 1078, 1080–1081, 1085, 1087,
 1093, 1237–1238, 1242–1244, 1281,
 1291–1292, 1328, 1377, 1388–1390,
 1399, 1436, 1469, 1582, 1595,
 1597–1598, 1604–1605, 1608, 1610,
 1661, 1666–1668, 1682, 1688, 1697,
 1708, 1721, 1748
 Halperin, Morton, 58, 372, 871, 885,
 1223
 háromszög-diplomácia, 210, 820, 839,
 897–898, 979
 Harriman, Averell, 37, 149, 276, 283, 285,
 304–306, 311, 315, 328, 502, 536,
 1133, 1143–1144, 1179, 1192, 1434,
 1556
 Healey, Denis, 261, 449–450, 467
 Heath, Edward, 113, 488, 495, 723–724,
 738, 1041, 1070, 1073, 1088–1095,
 1108, 1118–1119, 1125, 1251, 1505,
 1574
 Helms, Richard, 11, 50, 52–54, 165, 221,
 375, 522, 543, 558–559, 566,
 582–583, 586–587, 592–594, 596,
 685, 701, 714, 720, 723, 736, 760,
 791, 795–796, 851, 1055, 1158–1159,
 1163, 1165, 1295, 1393, 1397, 1400,
 1527
 hidegháború, 76, 81–82, 85, 102, 105,
 148, 184–185, 256, 402, 446, 470,

482–483, 766, 962, 1097, 1336, 1393,
 1417, 1430, 1480, 1503
 Hilali, Aga, 218, 224, 229, 813, 826–828,
 830, 841–842, 846, 850, 852,
 855–857, 864, 866, 1010, 1016
 Hillenbrand, Martin, 466, 480, 1476
 Hitler, Adolf, 148, 154, 273, 585, 1447,
 1726
 Ho Si Minh, 45, 222, 279, 283, 287–288,
 328, 334, 341–342, 361, 505, 509,
 539–541, 545–546, 832, 1132,
 1147, 1151, 1154–1155, 1157–1158,
 1161–1162, 1169, 1587
 Holdridge, John, 336, 860, 871, 879, 885,
 909, 1239, 1263, 1279, 1395
 Hopkins, Harry, 149, 203, 502
 „hosszú menetelés”, 875, 885, 902, 1238,
 1248, 1284, 1342
 Hruscsov, Nyikita, 140–141, 143–144,
 149–150, 155, 202, 236, 275, 473,
 502, 629, 748–749, 752, 756, 924,
 933, 1340, 1346–1347, 1368, 1418
 Huang Csen, 824, 829, 885, 899–900,
 902, 910, 1204, 1276, 1300, 1708
 Huang Hua, 203, 874, 879, 881, 883–885,
 908, 923, 1039, 1045, 1058–1059,
 1061–1064, 1313, 1403, 1412–1413,
 1552, 1653
 Humphrey, Hubert, 119, 246, 255, 271,
 348, 350–351, 951, 1099, 1143, 1214,
 1226, 1632
 Huong, Tran Van, 282, 307, 312, 332,
 533, 1141, 1151, 1157, 1583
 Husszein király, 403, 418, 424–425,
 436–437, 706–708, 710–711,
 714–715, 717, 720, 722–726,
 732–734, 736–738, 741, 743–744,
 746, 756, 794, 1021
 Hyland, William, 11, 39, 196, 678, 683,
 901–902, 1355, 1363, 1443, 1456,
 1459

I, Í

India, 222, 266, 269, 329, 805, 860, 868, 882–883, 901, 986–994, 997, 999–1057, 1060–1065, 1067–1071, 1084, 1091, 1119, 1124, 1221–1222, 1227, 1257, 1264, 1283, 1285, 1397, 1486, 1492–1493, 1517, 1527, 1756–1757

Indonézia, 217, 266, 269, 1141, 1725

Irak, 70, 403, 406–407, 706–707, 709–712, 717, 719, 724, 726, 728, 730, 1085, 1490, 1492–1494, 1525

Irán, 692, 1003, 1036, 1046, 1222, 1285, 1486–1494, 1522, 1526

Írország, 1073, 1091–1092, 1142

Irwin, John, 1013, 1038, 1055, 1061, 1332, 1694

Ismail, Hafiz, 1527, 1535–1536, 1751

Ivanov, Igor, 221, 932

izolacionizmus, 76, 79, 86, 141, 388, 446, 1100, 1284

Izrael, 69–70, 400, 402–409, 412, 414, 416–434, 436–443, 480, 499, 626, 664–665, 667–687, 689–699, 701–702, 704, 706–708, 710–713, 717–720, 722–724, 728–731, 734–735, 737–746, 752, 758, 1085, 1171, 1490–1491, 1507, 1509–1511, 1514–1515, 1517–1519, 1521–1525, 1527, 1532, 1534, 1536, 1760

J

Jackson, Andrew, 1389

Jackson, Henry M., 48, 640–642, 644, 1206, 1454, 1482, 1502–1503

jaltai konferencia, 149

János, XIII., 556, 1078

Japán, 75, 80, 89, 141, 185, 235, 269, 338, 374, 378–399, 402, 498–499, 510, 783, 835, 858, 866, 875, 881–882, 887, 890–891, 895, 898, 939, 1111–1112,

1114, 1117–1118, 1240, 1251, 1253, 1265, 1280, 1285, 1346, 1410, 1488, 1492, 1539, 1750, 1756–1757

Jarring, Gunnar, 405, 410, 418, 420–421, 435, 438, 684–685, 687, 692, 694–698, 701, 1508–1513, 1528–1529, 1759

Javits, Jacob, 343, 906, 1724

Jobert, Michel, 493–494, 529

Johnson, Lyndon, 15, 23–25, 31–33, 37, 50–51, 59–60, 67–68, 70, 90, 105, 151, 155, 160–161, 180, 185, 190, 202–203, 206, 236–237, 239, 241, 245, 248–252, 254, 271, 275, 279–280, 282–283, 289–290, 294, 305–307, 315, 320–322, 327, 330, 341–343, 348–351, 357, 370–371, 382, 406–407, 410, 418, 437, 459–460, 473, 506, 609, 614, 629, 637, 656, 658, 779, 784, 951, 1046, 1103, 1179, 1196, 1223, 1300, 1318, 1370, 1415, 1447, 1454, 1547, 1602, 1645, 1667, 1748, 1751

Johnson, U. Alexis (Alex), 62–63, 375, 385, 390, 392, 395–397, 601, 714, 736, 749, 794, 797, 1056, 1058, 1117, 1161, 1400, 1585, 1613–1614

Jordánia, 69, 402–405, 408–409, 411–412, 418, 421, 423–424, 426–428, 432, 437, 439–442, 517, 664, 671, 681, 687, 696, 698, 704–713, 715–723, 725–729, 731–735, 737–747, 754, 756, 759, 761–762, 765, 767, 773, 806, 897, 936, 1046, 1073, 1077, 1081, 1085, 1129, 1220, 1227, 1348, 1366, 1492–1493, 1507–1508, 1536

K

Kambodzsa, 269, 277, 284–288, 293–294, 296–299, 301–302, 309, 363, 504–505, 511, 521–522, 535–536,

538, 548–551, 553–555, 557–566, 568–569, 573–575, 577–583, 585–587, 589–592, 594, 596, 598, 600–603, 605–606, 609, 611–612, 614–620, 649, 657–660, 666, 677, 679, 689, 758, 787, 817, 820–821, 833, 954, 1011, 1130–1131, 1134, 1137, 1141, 1150, 1152–1156, 1158–1160, 1163–1165, 1175, 1181, 1184, 1187–1188, 1190–1191, 1195, 1211, 1217–1218, 1224, 1227, 1293, 1298, 1376, 1402, 1560, 1580–1581, 1587, 1589, 1592–1593, 1596, 1598, 1601, 1607, 1623, 1633, 1636–1638, 1646–1647, 1650, 1663, 1675–1676, 1705, 1712–1713, 1720, 1739, 1741, 1750, 1762–1763

Kanada, 229, 398, 447, 905, 1333, 1710

Kant, Immanuel, 91, 213, 886

Katusev, Konsztantyin, 1353, 1372, 1394

Kaul, Triloki N., 997, 1010, 1013, 1070

Kaysen, Carl, 160, 239–240, 504

Keating, Kenneth, 999, 1004, 1025, 1040–1041, 1043, 1056, 1071

Kekkonen, Urho, 692

Kelet-Németország *lásd még* Német Demokratikus Köztársaság, 150, 184, 476–478, 480, 482, 485, 631, 633, 802, 946, 965, 970

Kelet-Pakisztán *lásd még* Banglades, 858, 868, 901, 995–999, 1001–1006, 1008–1009, 1011, 1013, 1016–1019, 1025–1026, 1028–1031, 1033, 1036–1037, 1039, 1041–1042, 1047, 1049, 1051–1053, 1056–1057, 1059, 1068–1069

Kennan, George, 81, 164–165, 481

Kennedy, Edward, 246, 248, 256, 303, 342

Kennedy, John, 99, 239, 1080

Kennedy, Robert, 303

Kerr, Clark, 1135, 1146–1147

Khan, Jahja, 217–218, 224, 358, 813, 825–826, 841, 846, 852–853, 857, 869, 871, 888, 901, 995, 997, 999, 1001, 1003, 1008, 1018, 1029, 1032, 1034, 1223

Khiem, Tran Thiem, 533–535, 1139–1141, 1190, 1583

Kiesinger, Kurt Georg, 70, 111, 123–125, 178, 449, 454, 471, 474, 476, 479, 635

Kim Ir Szen, 857, 883

Kína, 5, 10, 45, 76, 102, 134–135, 141, 162, 173, 176, 185, 194–233, 240, 245–246, 249, 263–267, 272, 297, 318, 336, 338, 367, 373, 376, 379, 392, 419, 470, 480, 492, 503, 511, 549–550, 552, 554, 607, 619, 624–625, 649, 652–655, 657, 659–660, 662, 802, 807–809, 811–813, 815–818, 820–842, 844, 847–849, 851–857, 860–861, 863–867, 869, 873–883, 886–887, 889–890, 892–895, 897–905, 907–909, 911–912, 916–917, 919, 921, 923, 939, 962, 978–980, 983, 986, 991, 994, 998–1000, 1009, 1012, 1014, 1019, 1023–1024, 1027, 1035, 1039, 1042, 1045, 1048–1049, 1057, 1059, 1063–1064, 1067–1068, 1123, 1127, 1212, 1215, 1237–1242, 1247–1248, 1251–1252, 1254–1256, 1258–1259, 1261, 1265–1270, 1272–1275, 1277–1278, 1280–1283, 1285–1289, 1291, 1293–1294, 1301–1303, 1313, 1316, 1323, 1333, 1341, 1345–1346, 1350–1351, 1357, 1365, 1390, 1393, 1395, 1397, 1404, 1409, 1412, 1416, 1432, 1434, 1447, 1466, 1473–1474, 1478, 1518–1519, 1538, 1540, 1653, 1662, 1675, 1725, 1750, 1755–1758

koreai háború, 84, 201, 224, 316, 567, 817, 1099, 1335, 1566

- Korry, Edward, 772, 776–777, 782, 786–789, 793–797, 800
- Koszigin, Alekszej, 67, 140, 176, 179–180, 191, 210, 222–223, 249, 253, 283, 475, 554, 607, 626, 629, 635, 637, 649, 656, 658, 666–669, 752, 762, 811, 933, 941, 950, 954, 959, 971, 980, 1023, 1042, 1126, 1301, 1343, 1423, 1425–1426, 1430–1435, 1445–1450, 1461, 1499, 1540
- Kőolaj-exportáló Országok Szervezete (OPEC), 1115–1116, 1491
- Közel-Kelet, 35, 69, 76, 134, 136, 149, 156, 158, 163, 173, 175, 179, 194–195, 263, 316, 400, 402, 405–407, 410, 412–413, 415–418, 421, 423, 428, 430, 432, 442–443, 517, 608, 627, 655, 657, 659, 663–665, 667–671, 673, 675, 677–679, 681–683, 685–693, 695, 697, 699–701, 703, 706, 710–711, 715, 725, 729–730, 737, 747, 754, 766, 773, 843, 858, 867, 924, 928, 931, 939, 942–943, 981, 984, 986, 1017, 1024, 1036, 1046, 1050, 1070, 1084–1085, 1091, 1285, 1295, 1327, 1334, 1356, 1397, 1417–1418, 1432, 1442, 1446, 1471–1474, 1482, 1503, 1507, 1515, 1518, 1520–1523, 1525, 1532, 1535–1536, 1750
- Közös Piac, 102, 111–113, 118, 132, 445, 454–455, 492, 496–498, 1089, 1093–1094, 1108, 1111
- Kreisky, Bruno, 1420–1421
- Kuba, 150, 185, 236, 373, 376, 517, 704, 748–771, 773, 775, 777, 779, 789–790, 792, 801–803, 805, 818, 924, 954, 1220, 1285, 1318, 1368, 1478
- „kulturális forradalom”, 203, 214, 226, 808, 822, 835, 875, 882, 897, 1042, 1238
- Kuznyecov, Vaszilij, 168, 224, 236, 503, 731, 749–750, 1061, 1063, 1066, 1325
- Ky, Nguyen Cao, 307, 312, 332, 533–535, 797, 1139–1141, 1186, 1190, 1201, 1203
- L
- Laird, Melvin (Mel), 47–49, 51, 53, 62, 165, 250, 257, 262, 285–288, 290–295, 301, 311, 313–314, 322–323, 326–327, 357, 371, 373–377, 384, 459–463, 465, 467, 501, 537, 542–544, 547, 570–573, 575–576, 583–584, 587–588, 592, 594, 596–599, 603, 614, 639, 642, 644, 701, 714–715, 721, 723–724, 740, 754, 760, 763, 765, 821, 858, 870, 950, 953, 961, 1052, 1057, 1079–1082, 1098, 1109, 1148, 1157–1159, 1163, 1165, 1169–1170, 1173, 1293–1294, 1296–1298, 1308, 1311, 1322, 1330–1333, 1354–1355, 1375, 1393, 1397, 1400, 1438, 1455, 1470, 1499, 1518, 1546, 1552, 1570–1571, 1594, 1614, 1625, 1677–1678, 1690, 1717, 1735
- Lake, Anthony (Tony), 329, 336, 528–529, 589–590, 594
- Laosz, 277, 282, 287, 309, 363, 521–522, 535–536, 538–548, 550, 557, 562, 572–573, 575, 577–578, 585, 590, 618, 677, 832–833, 1095, 1134, 1139, 1141, 1150, 1153–1159, 1161–1162, 1164–1168, 1173–1177, 1183–1184, 1187, 1190–1191, 1195, 1202, 1217, 1224–1225, 1227, 1293, 1298, 1376, 1580–1581, 1587, 1589, 1592–1593, 1596, 1598–1599, 1601, 1607, 1623, 1633, 1636–1637, 1646–1647, 1650, 1663, 1676, 1705, 1712–1713, 1718, 1720, 1739, 1741, 1750, 1762–1763
- Le, Nguyen Thanh, 1215, 1660
- Léger, Fernand, 1579, 1678, 1708
- legnagyobb kedvezmény elve, 184, 189, 1335, 1431, 1476, 1501; MFN-státusz, 1335–1336, 1348, 1358, 1502–1503
- Lengyelország, 83, 184, 192, 201, 482, 934–935, 1410, 1494–1498, 1710
- Lenin, Vlagyimir Iljics, 67, 143, 146, 502, 1244, 1325, 1340, 1342, 1427, 1433, 1444, 1462, 1475
- Life* magazin, 150, 616, 848, 1178
- Li Kuang-jao (Li Kuan Ju), 1421
- Lin Piao, 210–211, 821, 827, 830, 903–904, 1019, 1251, 1255
- Lincoln, Abraham, 176, 339, 613, 842, 856, 863, 894, 1388, 1752
- Lodge, Henry Cabot, 45, 276, 278–279, 288, 291, 297, 312, 314, 323, 333, 526–527, 533, 535, 811–812, 816, 1102, 1139, 1304–1305
- London Evening News*, 223
- López-Bravo, Gregorio, 1088
- Lord, Winston (Win), 11, 39, 546–547, 589–590, 594, 846, 849, 856, 860, 866–867, 871, 873, 879, 887, 891, 909, 918, 977, 1063, 1136, 1141, 1239, 1245–1246, 1263, 1313, 1324, 1388, 1395–1396, 1402, 1443, 1445, 1449, 1474, 1548, 1590–1591, 1604, 1609, 1611–1612, 1619, 1642, 1695, 1740
- Los Angeles Times*, 616, 1164, 1724, 1758
- Lou Harris-féle közvélemény-kutatás, 1572–1573
- Louis, Victor, 223
- M
- MacArthur, Douglas, 84, 832, 1100, 1169, 1416
- Macmillan, Harold, 115, 132, 150, 502–503, 1089
- Magyarország, 83, 144, 151, 189, 201, 235, 585, 1217, 1710
- Malraux, André, 108, 502, 1239–1241
- Mao Ce-tung, 203, 210–211, 215, 549, 607, 775, 816, 819–821, 824, 827–830, 833, 835, 848, 855, 872, 874–875, 882–883, 885–888, 897, 903–904, 912, 914, 917, 919, 1221, 1238–1240, 1243, 1246–1257, 1261–1263, 1266–1267, 1271, 1276, 1280, 1282–1285, 1289, 1341–1342, 1425, 1755
- Marshall-terv, 81, 90, 104, 444–445, 1240, 1488
- „másfél háború”, 263, 265
- Matak, Szirik, 549, 553–556, 580
- McCain, John, 284, 323, 574, 579, 582–583, 1218
- McCarthy, Eugene, 303, 343, 355, 543
- McCloy, John, 37, 236, 643, 646, 654, 749, 1101–1103
- McCracken, Paul, 463, 498, 1112, 1117
- McDonnell, Brian, 613, 1181–1182
- McGovern, George, 303, 344, 581, 612, 638, 640, 951, 1131–1132, 1135–1136, 1150, 1164, 1184, 1189, 1192, 1205–1206, 1211, 1226, 1405, 1505, 1541–1543, 1545, 1555, 1573, 1597–1598, 1606, 1610, 1656–1657, 1663–1664, 1666, 1763
- McNamara, Robert, 21, 121, 192, 245, 255, 259, 261, 315, 348–350, 456, 1103, 1156
- Meir, Golda, 414, 428, 432–434, 439–441, 664, 675, 680, 687, 691, 693, 696–697, 726, 729, 737, 739, 1508, 1512, 1519, 1523
- Metternich, Klemens von, 479
- Meyer, Armin, 385, 895, 1221–1222
- Meyer, Charles, 802–803
- Miami Herald*, 609
- Midway-szigetek, 333, 347
- Mijazava Kiicsi, 396–397
- Mikojan, Anasztasz, 1479
- Mills, Wilbur, 397, 498, 500

Milwaukee Journal, 1177

Minh, Duong Van, 1201, 1203,

Mitchell, John, 23, 27–28, 44–45, 327,
432, 435, 595, 599, 715, 795, 945–946,
949, 974, 1040, 1165, 1218–1219

Modern Társadalmi Kihívásokat Vizsgáló
Bizottság, 451

Mondale, Walter, 185, 248, 590, 640

Moorer, Thomas (Tom), 52, 543, 592–593,
646, 701, 720–721, 723, 736, 763,
770, 821, 1158–1159, 1162–1165,
1167–1170, 1294, 1310–1311,
1331–1332, 1391–1392, 1397–1399,
1416, 1696, 1702, 1717–1718, 1735

Moro, Aldo, 126, 1074–1075

Morris, Roger, 336, 486, 501, 510,
589–590, 594, 1221

Moynihan, Pat, 353–355, 451

Mudzsi *lásd még* Rahman, Mudzsibur,
995–998, 1016, 1018–1021,
1025–1027, 1029–1030, 1032,
1041–1042, 1055

Murphy, Robert, 41, 585–586, 825, 1103,
1218

Muskie, Edmund, 185, 248, 342, 644,
950–951, 956, 1214, 1222, 1226,
1405, 1724

N

Nagy-Britannia, 17, 78, 80, 118–119, 132,
141, 261, 406–407, 410, 429,
453–455, 473, 486, 492, 496–497,
546, 633–634, 636, 685, 724, 726,
835, 906, 957, 963, 987, 997–998,
1002, 1012, 1050, 1089–1090,
1092–1094, 1108, 1111, 1123, 1125,
1128, 1188, 1222, 1254, 1410, 1492

Nasszer, Gamal Abdel, 402–403, 405,
407, 412, 414, 418, 421–423, 425,
427–430, 434, 436, 441–442, 510,
664, 668, 676, 680–681, 684,

686–688, 690–691, 699, 701,
703–704, 706–708, 712, 725, 729,
740, 1081–1082, 1085, 1091,
1507–1508, 1517, 1527–1528

Negroponte, John, 1201, 1324, 1395,
1443, 1445, 1449, 1591, 1606, 1611,
1712, 1740

Nehru, Dzsaváharlál, 142, 993, 1014, 1030

Német Demokratikus Köztársaság *lásd még* Kelet-Németország, 477, 1360

Német Szövetségi Köztársaság *lásd még* Nyugat-Németország, 121, 451,
475–478, 489, 632, 937, 964–966,
968, 970, 972, 1073, 1076, 1112, 1123,
1128

Nemzetközi Valutaalap (IMF), 804, 1117

Népi Front Palesztina Felszabadításáért,
713

Newsweek, 36, 300, 344, 510, 1192, 1226,
1512, 1727

New Yorker, 21

New York Herald Tribune, 150

New York Times, 150, 163, 168, 185, 191,
239, 241, 246, 253, 255, 291, 300, 346,
386, 412, 501–505, 508–510, 543, 584,
591, 609, 612, 656, 762, 766–767, 861,
886, 908, 920, 932, 936, 950–951,
1005, 1043, 1054, 1101, 1103–1104,
1133, 1144, 1164–1165, 1178, 1192,
1206, 1211, 1214, 1217, 1219–1223,
1373, 1398, 1405, 1454, 1468, 1471,
1503, 1541, 1552, 1655, 1664,
1723–1724, 1726, 1758–1759, 1763

Nha, Hoang Duc, 560, 1150, 1560,
1567–1568, 1577, 1583, 1596, 1606,
1611, 1618–1619, 1624, 1631–1632,
1635, 1639, 1660, 1674, 1680, 1733

Nitze, Paul, 643, 646, 956

Nixon, Richard, 9, 12, 15–16, 18–29,
33–35, 37–41, 43–53, 55, 58–59,
62–72, 85–86, 89, 95–103, 110,
112–113, 115–121, 123, 125, 128–130,

133–137, 140, 153–155, 158, 160,
162–165, 167–169, 172–180, 185–193,
196, 198–200, 202–206, 208,
210–211, 216–219, 221, 224–229,
232, 237, 241–242, 244–246, 248,
250, 252–257, 261, 263–264,
266–269, 271–273, 281, 283,
285–286, 288–295, 299–301,
303, 306–307, 311, 313, 315–318,
320, 322–332, 334–335, 340–345,
347–348, 351–354, 356–362, 365,
370–377, 380, 382–398, 407–408,
411–413, 415–416, 418, 422–423,
425, 428, 430–436, 438, 440–443,
445–448, 450–452, 454–455, 457,
460–462, 464–465, 467, 469–476,
479–481, 483, 485–495, 500–501,
503–505, 508–509, 522, 524–527,
533, 536–538, 542–543, 546–547,
550–552, 554–555, 557–559,
567–568, 570, 573–579, 582–583,
585–589, 591–605, 609, 611, 614, 618,
621, 624–626, 629, 632, 634–635,
639, 642–644, 647, 651–653,
655–663, 665–673, 675–677,
679–682, 684–691, 693–694,
697, 699–701, 704–705, 707–708,
712, 715–716, 719–722, 724, 726,
728–729, 731, 734, 736–743, 750,
755, 759–764, 766, 768–772, 776,
779, 781–782, 784, 790, 792–793,
795–798, 800–803, 808, 811–813,
815–816, 818–822, 824–830, 833,
835–836, 838–840, 852–859, 861,
863–864, 866–868, 875, 880,
883, 886, 889–896, 898–901, 903,
905, 907–908, 911–913, 915–919,
921–924, 928, 930–933, 936–945,
950, 953–954, 959–963, 974–976,
978–984, 992–995, 999–1004,
1007, 1009–1012, 1015–1017, 1019,
1023, 1025–1031, 1033, 1035–1038,

1040–1042, 1044–1049, 1051–1052,
1054–1057, 1060–1064, 1066–1068,
1070–1082, 1085–1094, 1096,
1098–1099, 1101–1107, 1109–1110,
1112–1114, 1117–1127, 1129–1130,
1133–1135, 1137, 1142–1149,
1156–1160, 1162–1166, 1177–1181,
1184, 1191–1193, 1196–1198, 1203,
1205–1209, 1211–1214, 1217,
1219–1222, 1233, 1237–1247,
1249–1253, 1255, 1257–1294,
1296–1302, 1305–1307, 1311–1312,
1315–1318, 1320–1321, 1323–1325,
1327–1330, 1332, 1334–1341, 1345,
1349, 1351–1353, 1357, 1359–1372,
1375–1378, 1380, 1384–1392,
1394–1403, 1405–1406, 1409–1418,
1420–1436, 1439–1452, 1454–1459,
1461–1462, 1467–1469, 1471–1473,
1475, 1477–1484, 1486, 1491–1495,
1497–1509, 1514–1515, 1517–1524,
1527–1528, 1533, 1536, 1538–1542,
1545–1553, 1556–1559, 1562, 1564,
1567–1573, 1575–1577, 1582–1585,
1587, 1590, 1592–1595, 1597–1598,
1602, 1604–1605, 1608–1610,
1612–1614, 1617–1621, 1624–1625,
1628–1630, 1634–1635, 1640–1641,
1643–1646, 1650, 1652, 1655–1660,
1662–1675, 1677–1678, 1681–1690,
1694, 1696–1699, 1701–1702,
1705–1710, 1713, 1715–1719, 1721,
1723–1724, 1726–1728, 1730–1736,
1738, 1740–1741, 1743–1745,
1747–1748, 1750–1752, 1755,
1758–1759, 1762–1763

nukleáris patthelyzet, 82

Ny

Nyugat-Németország *lásd még* Német
Szövetségi Köztársaság, 121, 123, 144,

- 161, 211, 261–262, 454, 473, 479, 635, 847, 964
- O, Ó**
- Okinava, 367, 381–386, 389, 391–394, 510
- Olaszország, 80, 111, 125–129, 135, 229, 261, 499, 1073–1078
- Országos Népi Gyűlés Csarnoka, 837, 876, 881, 912–914, 1244, 1259, 1263
- Osborne, John, 1671, 1687, 1763
- Ostpolitik*, 445, 454, 466, 473, 477–479, 484–486, 492, 494, 630–632, 634, 935, 937, 965, 1073, 1076, 1108, 1124, 1127–1128
- Ö, Ő**
- összekapcsolás elve, 158, 1418, 1483, 1502, 1504
- P**
- Packard, David (Dave), 246, 248, 250, 288, 295, 463, 465, 522, 644, 646, 650, 723–724, 736, 763, 1219, 1423, 1455
- Pakisztán, 212, 217–219, 224, 229–230, 329, 480, 517, 811, 813, 824–828, 830, 841–842, 846, 850–852, 855–858, 860, 862, 864, 866, 868–871, 876, 880, 883, 885–886, 888, 901–902, 909, 923, 963, 983, 986–1019, 1021–1071, 1082, 1119, 1124, 1222–1223, 1227, 1239, 1243, 1257, 1264, 1285, 1294, 1320, 1348, 1366, 1489, 1493, 1522, 1527, 1532, 1656, 1669, 1687–1688, 1756–1757
- Pál, VI., 70, 1078–1079
- Patet Lao, 535, 540–541, 543, 561, 589, 1636
- Patolicsev, Nyikolaj, 1317–1318, 1406–1408
- Patton, George, 282, 594–595, 915, 1416
- Pauls Rolf, 168, 471–472
- Pax Britannica, 79
- Pentagon-iratok, 859, 1187, 1197, 1395
- Pénzügyi Felügyelet Házbizottsága, 48, 252
- Percy, Charles, 343, 543, 1143, 1223
- Peterson, Peter G., 983, 1109–1110, 1112, 1117, 1476, 1499, 1501
- Philadelphia Bulletin*, 536, 1288
- Phuma, Szuvanna, 540, 542, 1132, 1161, 1637
- Phuong, Nguyen Dinh, 1579, 1588
- Pineau, Julie, 1326, 1425
- Pinochet, Augusto, 804
- Podgornij, Nyikolaj, 140, 145, 502, 553–554, 933, 981, 1023, 1126, 1343, 1423, 1425–1427, 1431–1432, 1434, 1445, 1447–1448, 1461, 1477–1478, 1539
- Politikai Rendezésért Vietnámban Országos Bizottság, 1135, 1146
- Polo, Marco, 1276, 1755
- Pompidou, Georges, 329, 388, 445, 453–454, 483, 485, 488–493, 528–529, 531–532, 632, 666, 672, 742, 1061, 1073, 1090, 1092–1093, 1108, 1118–1125, 1127, 1333, 1501, 1574
- Porter, William, 1205, 1304–1306, 1314, 1376, 1392, 1712, 1720, 1729
- Pravda*, 220–221, 439, 502, 820, 900, 1301, 1356
- Proxmire, William, 241, 638, 952, 1405
- Q**
- Qaijum, 1017–1021
- Qirinale-palota, 1075
- R**
- Rabin, Jichák, 416, 428, 675–676, 680, 688, 694, 696–697, 737–740, 743, 746, 1171, 1513–1514, 1518, 1520, 1523–1524
- Rahman, Mudzsibur, 995, 997
- rakétaelhárító rakétavédelmi rendszer (ABM), 161, 164, 168, 177, 182, 206, 237, 239, 241, 244–256, 448, 503–504, 624–625, 637–656, 659–660, 662–663, 754, 854, 936, 941–942, 945, 950–958, 960–963, 966, 1219, 1222, 1329–1330, 1333, 1354, 1437, 1441, 1454, 1457–1458, 1469, 1758
- lásd még* ABM-programok
- Raza, Navabzada A. M., 1032, 1045, 1058
- Ready, John D., 871–872, 879, 1325
- Reagan, Ronald, 1289
- Rebozo, Charles (Bebe), 595, 759, 1362, 1370–1371
- Reston, James (Scotty), 35, 255, 503, 766, 867, 886, 908
- Richardson, Elliot, 48, 64, 181, 188, 216–217, 221, 224, 227, 522, 543, 643, 843, 1624, 1674, 1762
- Rifai, Zaid, 710–711, 732–733
- Rijád, Mahmúd, 437, 1510
- Rives, Lloyd, 549, 558, 563, 586, 592
- Roberts, Chalmers, 168, 340–342, 644, 1186
- Robinson, Rembrandt C., 768, 949
- Rockefeller, David, 969
- Rockefeller, Nelson Aldrich, 12, 15–23, 25–27, 29, 33, 48, 55, 68, 200, 276, 505, 782, 843, 886, 1740, 1751
- Rodman, Peter, 11, 39, 336, 346, 1324, 1355, 1400, 1403, 1432, 1459, 1468, 1474, 1554, 1740
- Rogers, William Pierce, 11, 41–47, 62–64, 71, 79, 102, 115, 125, 163, 165, 167–169, 172, 193, 204, 219–220, 228, 250, 290, 292–294, 297, 310, 313, 315, 317, 320, 322–323, 326–327, 335, 358–360, 375–377, 389, 408–409, 413, 419, 421–422, 427, 429, 431–433, 435–441, 469, 473, 479–480, 485, 537, 542–543, 558, 569, 575, 581, 586–588, 592–594, 596–599, 609, 643–644, 665–667, 669, 673–674, 682–685, 689, 691–692, 695, 699–701, 714–715, 720–721, 729, 733, 737–741, 745, 756–758, 765, 814, 835, 843, 848, 857–858, 861, 863, 867, 891, 894, 905, 908, 910, 921–922, 930, 959, 973–974, 981–982, 999, 1010, 1016, 1037, 1040, 1046–1047, 1049, 1051–1053, 1061–1062, 1069, 1071, 1081, 1091, 1098, 1102, 1104, 1106, 1109, 1111, 1113, 1126, 1133, 1141–1142, 1157–1159, 1161–1163, 1165, 1222, 1243, 1246, 1276, 1320, 1327–1328, 1335, 1362, 1380, 1393, 1397, 1400, 1421, 1424, 1426, 1430–1432, 1451, 1499, 1508–1510, 1513–1518, 1522, 1610, 1614, 1668, 1735, 1744, 1755
- Roosevelt, Franklin Delano, 80, 169, 305, 502, 656, 924, 1090, 1413, 1666–1667
- Rostow, Walt, 31, 67, 105, 275, 348, 502
- Rumor, Mariano, 126, 129, 483, 1074
- Rush, Kenneth, 868, 945–946, 948–949, 962, 966–974, 977, 1668, 1702, 1717
- Rusk, Dean, 43, 67, 71, 149, 203, 348, 408, 502, 1103
- S**
- Safire, William (Bill), 100, 896, 1316, 1666, 1758–1759, 1764
- Saigon, 58, 71, 276, 283–284, 287–289, 292, 296, 303, 306, 313–314, 316–317, 320, 322, 333, 339–340, 347, 363,

- 523–524, 535, 537, 550, 565, 569–570, 581, 586, 601, 615, 832, 851, 866–867, 981, 1130, 1133–1134, 1148–1152, 1154, 1156, 1158, 1162–1163, 1166, 1171, 1177–1178, 1186, 1193, 1198–1203, 1206–1210, 1213, 1216, 1225, 1293, 1307–1308, 1375, 1382, 1387, 1392, 1396–1397, 1399, 1414, 1537, 1544, 1547–1548, 1555–1557, 1559–1561, 1563, 1565, 1567–1570, 1573, 1575, 1578, 1581–1582, 1584–1587, 1589, 1591, 1594, 1600, 1602, 1605, 1607, 1609–1611, 1613–1617, 1622–1625, 1627–1628, 1631–1632, 1634–1637, 1639, 1641–1643, 1645, 1647, 1649–1658, 1660–1661, 1663, 1665, 1671–1672, 1674, 1679–1681, 1683–1686, 1688–1690, 1692–1696, 1698, 1702–1703, 1705–1708, 1711, 1714–1717, 1721–1723, 1725, 1732–1733, 1736–1737, 1739–1746, 1761, 1763
- Sainteny, Claude, 70, 307, 328–330, 554, 824, 829
- SALT, 10–11, 45, 147, 162, 167–169, 172, 177, 179–183, 191, 196–197, 204, 216–217, 225, 236, 240, 244, 248–249, 251, 253–254, 316, 359–360, 419, 435, 446, 470–473, 517, 567, 607, 623–631, 633, 635, 637–639, 641–655, 657–659, 661–663, 767, 843, 854, 859, 870, 924–925, 931, 936, 940, 943, 945, 949–950, 952–957, 961–963, 966, 970, 975, 980–981, 983–984, 1095, 1098, 1102, 1105–1107, 1219, 1279, 1327–1331, 1338–1339, 1354–1355, 1360, 1362–1365, 1369–1371, 1373, 1388, 1396, 1401, 1406, 1410, 1412, 1418–1419, 1422, 1425, 1431–1432, 1435–1437, 1439–1440, 1442, 1446, 1450, 1455, 1458–1459, 1461, 1466, 1468–1473, 1479–1480, 1483, 1485, 1503, 1529, 1665; stratégiai fegyverzetkorlátozási tárgyalások, 158, 247, 359, 1105; SALT-egyezmény, 147, 236, 249, 251, 472, 1419, 1436
- San Clemente, 220, 342, 575, 583, 651, 688, 700, 712, 748, 846, 858, 870–872, 889–892, 923, 932, 939–940, 1130, 1500, 1539, 1665
- sanghaji nyilatkozat, 828, 878, 919, 1261, 1266–1267, 1274, 1279–1280, 1285, 1287–1288, 1290–1291, 1334, 1421, 1447, 1473–1475, 1653, 1755
- Saunders, Harold (Hal), 39, 409, 703, 708, 738, 826, 841, 871, 1000, 1510, 1515
- Saxbe, William A., 241, 1041, 1177, 1724
- Scheel, Walter, 470, 476, 480, 635, 1126
- Schlesinger, James R., 260, 460, 1493
- Schmidt, Helmut, 476, 1505
- Schneider, René, 793, 796–799
- Schwarzenberg, Felix, 1070
- Scott, Hugh, 644, 1223
- Scranton, William, 69–70, 422
- Seleszt, Pjotr, 1421, 1458, 1479
- Sequoia* (elnöki jacht), 595, 659, 685, 1385–1386, 1388–1389
- Shriver, Sargent, 99, 453–454
- Shultz, George, 1109, 1112, 1117, 1668
- Sisco, Joseph (Joe), 408–409, 413, 415–416, 418–419, 427–433, 435–436, 438, 441, 667, 672–673, 679–680, 689, 691, 695–696, 700–702, 714, 719, 721, 723–725, 733, 736–738, 740–743, 746, 867, 1020, 1031, 1048, 1061, 1508–1509, 1515, 1518, 1523, 1530
- Situation Room, 44, 52, 54, 336, 370–371, 597, 613, 714, 736, 761, 815, 900, 1451, 1467
- Smith, Gerald C. (Gerry), 167–168, 179, 182, 643–646, 649–653, 656, 945, 950–951, 954, 956–959, 963, 1330, 1332, 1362–1363, 1370, 1435–1436, 1441–1442, 1450–1452, 1455–1456, 1462, 1464, 1466–1469, 1471
- Smith, Wayne, 1183
- Smithsonian-egyezmény, 1122
- Smyser, Richard (Dick), 860, 871, 879, 1136, 1141, 1184
- Snow, Edgar, 824, 828–829, 835, 848, 853, 874, 881, 1221, 1239
- Soames, Christopher, 110–113, 115, 118, 448
- Sonnenfeldt, Helmut (Hal), 39, 196, 702, 730, 901–902, 1317, 1324, 1355–1356, 1388, 1395, 1439, 1456, 1459, 1466–1467
- Sosztakovics, Dmitrij, 1479
- Spanyolország, 77, 499, 1073, 1086–1087
- Stans, Maurice (Maury), 188, 387, 389–390, 394, 396–397, 1053, 1335–1337, 1406, 1434
- Stennis, John, 301, 593, 950, 1099, 1165, 1745
- Stewart, Michael, 113, 115–116, 118
- St. Louis Post–Dispatch*, 609, 1131, 1144, 1664, 1724
- stratégiai doktrína, 118, 239, 256–257, 259, 263, 456–457, 641, 1156, 1454
- stratégiai egyensúly, 107, 150, 156, 234–235, 237, 244, 259, 471, 655, 757, 870, 1455, 1470
- Sullivan, William, 550, 592, 1585, 1611, 1619, 1621, 1630, 1637, 1661, 1666, 1720, 1734–1735, 1737, 1740, 1748, 1762
- Sunday Times* (London), 891, 999, 1219
- Symington, Stuart, 466, 541, 543–545, 952, 956, 1005
- Sz
- Szadat, Anvar, 424, 668, 877, 1233, 1474, 1490, 1493, 1507–1513, 1515–1523, 1525, 1527–1536, 1750, 1760
- Szaharov, Andrej, 1482
- Szató Eiszaku, 70, 382–384, 388–398, 509, 895, 906
- Szemjonov, Vlagyimir, 651–652, 659–660, 957–958, 962, 968, 970, 1362–1363, 1370–1371
- Szihanuk, Norodom, 284, 287–288, 296–299, 302, 521–522, 548–563, 565, 568–569, 579–580, 582–583, 585–586, 589–591, 594, 602–604, 607, 616–617, 816, 819–820, 1151, 1155, 1161, 1188, 1217, 1219, 1398, 1662, 1675–1676
- Szingh, Szvaran, 901, 1004, 1025, 1040–1041, 1061, 1222
- Szíría, 402–403, 406, 408, 432, 664, 707, 717, 726–728, 730, 733, 735, 740, 742–744, 746, 1085, 1492, 1508, 1536
- Szmirnov, Leonyid, 1456–1462, 1465
- Szovjetunió, 16, 57, 67–68, 71, 76, 81–84, 89–90, 102–108, 118–119, 123, 128, 134, 139–148, 151–158, 160–167, 171, 173–177, 179, 182, 184, 186–189, 191, 194, 199–202, 206–207, 209–211, 214–215, 218–221, 223–225, 227–228, 230–233, 235–236, 238, 243–248, 250–251, 253, 258–260, 262–266, 272, 297, 315–316, 318, 359, 361, 373, 376, 406, 410–411, 413, 415, 423, 427, 429–430, 432, 434–436, 439–441, 443, 446, 450, 465, 470–475, 478, 480–483, 485, 492, 503, 521, 540, 546, 549, 552, 562, 578, 582, 607, 619, 624–626, 628–629, 631–633, 635–636, 640–642, 645–646, 648–649, 651–652, 654–655, 659–660, 665–666, 669, 672, 675,

- 679, 681–682, 686–689, 691–692, 695, 701–702, 710–711, 719, 722, 726, 729–731, 740, 746, 748–749, 752–754, 759, 762–764, 766–770, 773, 789, 810–813, 823, 825, 831, 833–834, 839, 848–849, 854, 861, 864–865, 881–882, 889, 893–894, 897–901, 904, 925, 932–933, 935, 937, 939, 942–943, 946, 959–960, 963, 965, 968, 972, 977, 979–980, 983, 986, 991, 994, 1006, 1009, 1012, 1014–1015, 1019, 1021–1023, 1033, 1035, 1039, 1041, 1045, 1049–1051, 1054, 1056–1057, 1061, 1063–1065, 1067–1069, 1076, 1084–1085, 1098–1099, 1107, 1123, 1161, 1186, 1189, 1219, 1221, 1237, 1240–1242, 1252–1253, 1265, 1269, 1282, 1285–1286, 1290, 1301–1302, 1313–1314, 1316–1317, 1319–1322, 1331, 1333–1335, 1337–1339, 1345–1346, 1352, 1355, 1357, 1365–1366, 1388, 1390, 1393, 1401–1403, 1406, 1408–1411, 1416–1417, 1420, 1425–1427, 1431, 1442–1443, 1446, 1448, 1476, 1478, 1480–1481, 1489–1490, 1492, 1495, 1498–1499, 1501–1502, 1504, 1507, 1514, 1517–1518, 1521–1524, 1526–1532, 1538, 1540, 1552, 1750, 1759–1760
- Sztálin, Joszif V., 83, 142–143, 148–149, 154, 165, 305, 628, 1083–1084, 1171, 1244, 1325, 1340, 1347, 1433, 1456, 1496
- Szuezi-csatorna, 409, 425–426, 428, 430, 664, 674, 678, 680, 682–683, 685, 690–691, 694, 698, 712, 715, 722, 729–730, 742, 754, 756–757, 1073, 1507–1508, 1511–1512, 1514–1515, 1517, 1519, 1521, 1524, 1526, 1533–1534, 1760
- Szuhodrev, Viktor, 1355, 1425, 1430, 1439, 1472
- T
- Tajvan, 200–201, 203, 210, 213, 215, 219, 224, 269, 382, 385–386, 391–392, 807, 810, 812, 816, 820–822, 827–828, 830–832, 842, 847–849, 854, 856, 858, 860, 863, 865, 877, 881–883, 886–887, 890, 895, 905–907, 911, 918–921, 1221, 1239, 1241, 1246, 1252, 1257, 1261, 1264–1274, 1277–1281, 1287–1290, 1757–1758
- Teng Hsziao-ping, 1250, 1252, 1255–1256, 1267
- tengeralattjáróról indítható ballisztikus rakéták, 235, 1330
- Thaiföld, 217, 240, 268–269, 540–541, 548, 1132, 1141, 1222, 1285, 1410, 1647, 1663, 1725
- Tho, Le Duc (Ducky), 320, 328–329, 491, 521, 527, 529–536, 538, 560–562, 567–568, 572, 577–578, 580–582, 585, 591, 602, 615, 617, 620, 812, 862, 881, 888–889, 902, 1113, 1134, 1137–1138, 1186, 1188–1199, 1202–1206, 1209–1211, 1213, 1215, 1295, 1302–1303, 1305, 1312, 1316, 1319, 1324, 1349–1351, 1366–1367, 1369, 1372–1374, 1377–1380, 1382–1384, 1386–1388, 1392, 1394, 1402–1404, 1410, 1412, 1539–1540, 1545, 1549–1551, 1554–1557, 1561–1562, 1567–1570, 1574–1577, 1579–1582, 1586–1593, 1595–1596, 1598, 1600–1604, 1606, 1609, 1612–1615, 1620, 1623, 1636–1637, 1642, 1645, 1647, 1653, 1655, 1657, 1660, 1665, 1671, 1674–1683, 1685, 1691–1694, 1697–1699, 1701–1713, 1715, 1720, 1729–1731, 1735–1739, 1748–1749, 1761–1762
- Thuy, Xuan, 209, 232, 312, 320–321, 328–330, 332–333, 342, 361, 454, 507, 526–527, 529, 532–533, 535, 1074, 1136–1142, 1144, 1147, 1150, 1183, 1185–1186, 1189, 1194–1196, 1198–1199, 1201, 1204–1206, 1208–1210, 1224, 1304, 1381, 1383, 1540, 1579, 1586, 1596, 1599, 1609, 1611, 1613–1614, 1660, 1672, 1679, 1685, 1691, 1720–1721
- Tiltott Város, 873, 881, 886, 1244, 1251, 1258–1259, 1270
- Tito, Josip Broz, 70, 806, 1081–1086, 1136
- Tomic, Radomiro, 786, 788, 791
- Törökország, 708, 759, 991, 1046, 1222, 1285
- Trend, Burke, 115, 117, 1091, 1188, 1505
- Tri, Do Cao, 1155, 1174
- Trudeau, Pierre, 98–99, 447–448, 866
- Truman, Harry, 47, 142, 822, 1102
- U, Ú
- Új-Zéland, 229, 872, 1141, 1222, 1410
- Ulbricht, Walter, 633, 970
- Usszuri, 207–209, 213, 503
- V
- Vance, Cyrus, 67, 176, 304–306, 311, 315–318, 320, 335–336, 338, 342, 362, 982, 1101, 1102, 1133, 1556
- Vederm Programon Fehérizsgáló Bizottság (DPRC), 462–463
- Viaux, Roberto, 797–799, 801
- Vien, Cao Van, 1168, 1621
- Vietkong, 277–279, 281, 284, 298–299, 304, 306–307, 341, 364, 523, 535, 549, 551–555, 560, 563–564, 568, 579, 586, 589, 596, 612, 888, 890, 1208, 1211, 1383, 1597, 1602, 1615, 1622, 1680–1681, 1683, 1686, 1692, 1711
- Vietminh, 298, 551–553
- Vietnám *lásd* Dél-Vietnám, Észak-Vietnám, vietnámi háború
- vietnámi háború, 9, 33, 75, 77, 85, 87, 102, 113, 130, 133, 158, 162, 176, 203, 205, 233–235, 237–238, 240–241, 264, 271, 274, 277, 312, 315, 317, 322, 340–341, 345, 350, 357, 469, 536, 581, 586, 593, 595, 606, 618, 625, 629, 639, 808, 813, 828, 830, 832, 864, 889, 894, 936, 938, 949, 961, 999, 1064, 1086, 1108, 1129, 1141, 1177, 1182, 1237, 1240, 1282, 1286, 1293–1294, 1336, 1395, 1413, 1417, 1434, 1476–1477, 1546, 1549, 1571, 1588, 1599, 1653, 1665, 1670, 1739, 1748–1749, 1753, 1762
- vietnámizálás, 311, 322, 335–338, 360–361, 505–507, 525, 533, 538, 568–570, 573, 580–581, 586, 588, 592–594, 603, 616, 1096, 1099, 1132–1133, 1148–1149, 1153, 1158, 1163, 1178, 1207–1208, 1294–1296, 1307, 1311, 1315, 1383, 1626
- Voroncov, Julij M., 661, 719, 730, 733, 742, 744, 748–751, 755, 765, 769, 839, 868, 893, 977–978, 1051–1052, 1056–1057, 1059, 1061–1066, 1401
- W
- Washington Post, 162–163, 168, 300, 340–341, 346, 467, 503–504, 509,

- 543, 609, 640, 644, 766, 936, 956,
1005, 1024, 1053, 1066, 1101, 1131,
1135, 1177, 1186, 1192, 1206, 1214,
1219, 1222–1223, 1226, 1272,
1287–1288, 1373, 1398, 1405, 1471,
1503, 1656, 1664, 1723–1724, 1727,
1759–1761, 1763–1764
- Watergate-botrány, 9, 98, 313, 579, 681,
1049, 1150, 1292, 1348, 1471, 1481,
1483, 1493, 1607, 1625, 1674, 1728,
1746
- Watson, Arthur (Dick), 889, 1093, 1118,
1141, 1585, 1694
- Westmoreland, William (Westy), 282,
579, 583, 1159, 1169–1170, 1629
- Wheeler, Earle (Bus), 50–52, 285,
287–288, 293, 322–323, 327, 462,
509, 542–543, 571, 573, 579, 587, 593,
596–597, 644
- Williams, Maurice (Maury), 1013, 1018,
1025
- Wilson, Harold, 70, 111, 113, 115–116,
118–120, 445, 448, 454, 457,
485–488, 492, 495, 632, 666, 1089
- Wilson, Woodrow, 101
- Washingtoni Különleges Akciócsoport
(WSAG), 220, 375, 377, 542, 548,
557, 564, 566–567, 583, 588, 597,
- 599, 601, 669, 707–708, 715–716,
718–720, 722–726, 734–739, 742,
745–746, 756–757, 760–761, 770,
780, 998, 1002, 1021, 1024, 1033,
1038–1040, 1044, 1048–1050, 1054,
1056, 1058, 1071, 1159, 1161, 1164,
1166, 1171, 1223, 1307–1308, 1392
- Y**
- Yost, Charles, 415, 431, 438, 440
- Young, Whitney, 343
- Z**
- Zaharov, Matvej, 221
- Ziegler, Ronald, 69, 578, 584, 610, 721,
728, 764, 801, 833, 839–840, 861,
906, 921, 1046, 1052, 1063, 1066,
1072, 1085, 1242, 1244, 1376,
1402, 1432, 1468–1469, 1541,
1688, 1727
- Zumwalt, Elmo R., Jr., 851, 949, 1331,
1758
- Zs**
- Zsdanov, Andrej, 510

04567/2019

REFORMÁTUS
NAGYKÖNYVTÁR
DEBRECEN

Készült a Gyomai Kner Nyomda Zrt.-ben,
a nyomda alapításának 137. esztendejében, 2019-ben
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

Felelős vezető: Erdős Tamás vezérigazgató

Telefon: 66/887-400